

KENT AKADEMİSİ

KENT KÜLTÜRÜ ve YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL of URBAN CULTURE & MANAGEMENT

ISSN: 2146-9229

The Hodological reflection of
quantum thinking

kuantum düşüncesinin
hodolojik izdüşümü

Volume: 18
Issue: 1

Cilt: 18
Sayı: 1

2025

<https://dergipark.org.tr/en/pub/kent>
<https://www.kentakademisi.com/>

KENT AKADEMİSİ

KENT KÜLTÜRÜ VE YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL OF URBAN CULTURE & MANAGEMENT

www.kentakademisi.com | info@kentakademisi.com | ISSN: 2146-9229

ICAM NETWORK | ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION ART and MEDIA SERVICES

Executive Office

Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği Yayınları (KAŞYAD) | Black Sea Poets and Author Association Publishing

Adress: Ahmet Emin Fidan Cultural and Research Center, Evkaf Mah. Evkaf Sok. No: 34 Fatsa ORDU

Technical Support: online@kentakademisi.com

Manuscript Submission: editor@kentakademisi.com

Phone / Fax: +90 425 310 20 30 – **WhatsApp Technical Support:** +356 7706 6507

Cover Page Design /Kapak Tasarımı: Ameen M. YOUNS – EMU

* * *

The journal adheres to the professional standards of the press. All legal rights to the articles are owned by the journal. No part of any article may be quoted, in whole or in part, without prior written consent from the authors and appropriate citation.

Publication Languages are Turkish and English

Creative Commons Publication Licence:

Publication Type:

A Scientific, International. Double-Blind, Peer Reviewed, Indexed Journal

* * *

Publication Schedule:

Urban Academy is published bimonthly, with issues released on the 15th of January, March, May, July, September, and November.

PUBLICATION MANAGEMENT

Owner: ICAM | Information, Communication, Art and Media Publication Group

Blacksea Poet and Author Association

ICAM Network Publishing Advisor

Prof. Dr. Ebru ERDÖNMEZ

LEGAL ADVISERS

Final International University

Lawyer

Lawyer

INTERNATIONAL REPRESENTATIVES

Prof. Dr. Kağan GÜNÇE | KKTC Representative

Assoc. Prof. Dr. Pervana MAMEDLI | Azerbaijan Representative

Dr. Defne KADIOĞLU | Kuzey Avrupa Temsilcisi

Assoc. Prof. Dr. Simon GRİMA | Malta Representative

Assoc. Prof. Dr. Prachand Man PRADHAN | Nepal Representative

Assist. Prof. Dr. Baktybek ISAKOV | Kirgiz Representative

Assist. Prof. Dr. Masoumeh DAEI | Iranian Representative

Assoc. Prof. Dr. Armağan ÖZTÜRK | Ankara Regional Representative

Prof. Dr. Ebru ERDÖNMEZ | İstanbul Regional Representative

Dr. Osman SİRKECİ | Aegean Regional Representative

Prof. Dr. Nurseren TOR | Akdeniz Regional Representative

Dicle AYDIN | Doğu Anadolu Bölge Temsilcisi

PUBLISHING REPRESENTATION

READER REPRESENTATIVE

Lomza State University

AUTHOR REPRESENTATIVE

Istanbul Medipol University

PEER REVIEWER REPRESENTATIVE

Niğde Ömer Halisdemir University

YAYIN YÖNETİMİ

ICAM | Bilgi, Kültür, Sanat, İletişim ve Medya Hizmetleri Adına Sahibi

Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği

ICAM Network Genel Yayın Danışmanı

Prof. Dr. Ebru ERDÖNMEZ

HUKUK DANIŞMANLARI

Prof. Dr. Mehmet Merdan HEKİMOĞLU

Nuri POYRAZ

Gamze AKDERİN

TEMSİLCİLİKLER

Prof. Dr. Kağan GÜNÇE | KKTC Temsilcisi

Doç. Dr. Pervana MAMEDLI | Azerbaycan Temsilcisi

Dr. Defne KADIOĞLU | Kuzey Avrupa Temsilcisi

Doç. Dr. Simon GRİMA | Malta Temsilcisi

Doç. Dr. Prachand Man PRADHAN | Nepal Temsilcisi

Dr. Baktybek ISAKOV | Kirgizistan Temsilcisi

Dr. Masoumeh DAEI | İran Temsilcisi

Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK | Ankara Bölge Temsilcisi

Prof. Dr. Ebru ERDÖNMEZ | İstanbul Bölge Temsilciliği

Dr. Osman SİRKECİ | Ege Bölge Temsilcisi

Prof. Dr. Nurseren TOR | Akdeniz Bölge Temsilcisi

Dicle AYDIN | Doğu Anadolu Bölge Temsilcisi

YAYIN TEMSİLCİLİKLERİ

OKUR TEMSİLCİSİ

Şilan ÖZDAMAR

YAZAR TEMSİLCİSİ

Assist. Prof. Esra BAYIR

HAKEM TEMSİLCİSİ

Prof. Dr. Bülent KARA

EDITORIAL BOARD

EDITORIAL BOARD	
EDITOR-in-CHIEF Assist. Prof. Dr. Ahmet FİDAN ORDU University / ICAM Network	GENEL YAYIN EDİTÖRÜ Chairman of ICAM Network Publication Group ahmet@ahmetfidan.com
DEPUTY EDITOR-in-CHIEF Şen YÜKSEL (Prof. Dr.) Burçin HENDEN ŞOLT (Assoc. Prof. Dr.) Güluy ÖZKAN (Assist. Prof. Dr.)	BAŞEDİTÖR YARDIMCILARI İstanbul Beykent University senyuksele@beykent.edu.tr Zonguldak Bülent Ecevit University burcinhenden@hotmail.com Nottingham Trent University gulay.ozkan@ntu.ac.uk
EDITORS and BOARD Nilgün GÖRER TAMER (Prof. Dr.) Serap İNCAZ (Prof. Dr.) Kagan GUNCE (Prof. Dr.) Prachand Man PRADHAN (Prof. Dr.) Nesrin BAHÇELERLİ (Prof. Dr.) Çiğdem ÇİFTÇİ (Prof. Dr.) Şen YÜKSEL (Prof. Dr.) Burçin HENDEN ŞOLT (Assoc. Prof. Dr.) Pelin KARAÇAR (Assist. Prof. Dr.) Ahmet FİDAN (Assist. Prof. Dr.) Güluy ÖZKAN (Assist. Prof. Dr.)	EDİTÖRLER ve YAYIN KURULU Gazi University nilgungoreertamer@gmail.com Kırklareli University serapincaz@gmail.com Eastern Mediterranean University kagan.gunce@emu.edu.tr Katmandu University prachand.pradhan@gmail.com Near East University nesrin.menemenci@neu.edu.tr Necmettin Erbakan University cigdemciftci@erbakan.edu.tr İstanbul Beykent University senyuksele@beykent.edu.tr Zonguldak Bülent Ecevit University burcinhenden@hotmail.com İstanbul Medipol University pkaracar@medipol.edu.tr Ordu University ahmet@ahmetfidan.com Nottingham Trent University gulay.ozkan@ntu.ac.uk
SECTION EDITORS (Volume 18, Issue 1 / Section Edt) Ahmet FİDAN (Assist. Prof. Dr.) Atila GÜL (Prof. Dr.) Caner PENSE (Assist. Prof. Dr.) Ezgi KOVANCI (Assist. Prof. Dr.) Fevziye EKER (Assist. Prof. Dr.) Handan KARAKAYA (Assoc. Prof. Dr.) H. Burçin HENDEN ŞOLT (Assoc. Prof. Dr.) Nesrin M. BAHÇELERLİ (Prof. Dr.) Özlem TÜZ EBESİK (Assoc. Prof. Dr.) Pınar CARTİER (Assist. Prof. Dr.) Rahşan TOPTAŞ (Assoc. Prof. Dr.) Sibel SÜ ERÖZ (Assist. Prof. Dr.) Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN (Assoc. Prof. Dr.) Şen YÜKSEL (Prof. Dr.) Ülhak ÇİMEN (Assist. Prof. Dr.) Zeynep Aslı GÜLER (Assoc. Prof. Dr.)	ALAN EDİTÖRLERİ (Cilt 18, Sayı 1 Alan Editörleri) Ordu University Urbanization Policies ahmet@ahmetfidan.com Süleyman Demirel University Landscape Design atilaquil@sdu.edu.tr Bandırma Onyeddi Eylül U. Transportation and Traffic cpense@bandirma.edu.tr Adıyaman University Environmental Policy ekovanci@adiyaman.edu.tr Ordu University Urban Archeology fevziyeeker@odu.edu.tr Firat University Immigration Policy hkarakaya@firat.edu.tr Zonguldak Bülent Ecevit U. Urban Policy burcinhenden@hotmail.com Near East University Tourism nesrin.menemenci@neu.edu.tr Mersin University Civil Engineering ozlemtuz@yahoo.com İstanbul Yeditepe University Industrial Product Design pinaremail@gmail.com Pamukkale University City History rhnstoptas@gmail.com Kırklareli University Tourism sibeleroz@hotmail.com Near East University City in Human Geography suheyla.ucisik@emu.edu.tr İstanbul Beykent University Architecture and Design senyuksele@beykent.edu.tr Atatürk University Communication Theories ulhacimen@gmail.com Gazi University Urban Policy zagurel@gazi.edu.tr
LANGUAGE EDITORS Pınar CARTİER (Assist. Prof. Dr.) Assist. Prof. Dr. Çağnur ÇÖREKLİ Başak SAVUN HEKİMOĞLU (Assist. Prof. Dr.) Dilek İŞLER HAYIRLI (Lecturer) Güluy ÖZKAN (Assist. Prof. Dr.)	YABANCI DİL EDİTÖRLERİ Yeditepe University pinar.cartier@yeditepe.edu.tr Recep Tayyip Erdoğan University caguncorekli@gmail.com İstanbul University basak.savun@istanbul.edu.tr Ankara Yıldırım Beyazıt University disler@ybu.edu.tr Nottingham Trent University gulay.ozkan@ntu.ac.uk
TURKISH LANGUAGE EDITORS Ahmet DURAN Ahmet KAYA (Assoc. Prof. Dr.) Hasine İnci ATEŞ (Dr.) Mustafa GÜNAYDIN (Dr.)	TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ Ministry of Education durana@yazarportal.com Harran University ahmet.kaya@harran.edu.tr Icam Network inciates@gmail.com Ministry of Educatio mustafagunaydin2003@gmail.com
STATISTICAL EDITORS Kerim Eser AFŞAR (Assoc. Prof. Dr.) Soner ÇANKAYA (Prof. Dr.) Tarhan OKAN (Assoc. Prof. Dr.)	İSTATİSTİK EDİTÖRLERİ Dokuz Eylül University eser.afsar@deu.edu.tr Ondokuz Mayıs University scankaya@omu.edu.tr Gazi University tokan@gazi.edu.tr
INDEX EDITORS Güluy ÖZKAN (Assist. Prof. Dr.) Nilay YAZICI	İNDEKS EDİTÖRLERİ EDİTÖRLERİ Nottingham Trent University gulay.ozkan@ntu.ac.uk Icam Network info@icamnetwork.net
QUALITY STANDARDS and INTERNAL AUDIT BOARD Nilgün GÖRER TAMER (Prof. Dr.) Serap İNCAZ (Prof. Dr.) Pelin KARAÇAR (Assist. Prof. Dr.) Mustafa GÜNAYDIN (Dr.) Ahmet DURAN	KALİTE STANDARTLARI ve İÇ DENETİM KURULU Gazi University nilgungoreertamer@gmail.com Kırklareli University serapincaz@gmail.com İstanbul Medipol Üniversitesi peliner@gmail.com Ministry of Educatio mustafagunaydin2003@gmail.com Ministry of Education durana@yazarportal.com
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY BOARD	ULUSLARARASI BİLİMSEL DANIŞMA KURULU
HONORARY MEMBERS Prof. Dr. Ruşen KELEŞ	Ankara
Rankings Alphabet Order by Academic Title (With Affiliation Link) ID	Akademik Unvana Göre Alfabe Sıralı (İsimler bağlı olunan kuruma linklidir.)
Abbas KARAAGACLI (Assist. Prof. Dr.)	 Giresun University
Adem ESEN (Prof. Dr.)	 İstanbul University
A. Teyfur ERDOĞDU (Assoc. Prof. Dr.)	 Yıldız Technical University

Alessandro CAMIZ (Assoc. Prof. Dr.)	Università degli Studi "G. d'Annunzio"Pescara ITALY
Alparslan Hamdi KUZUCUOĞLU (Assoc. Prof. Dr.)	Medeniyet University
Anna Campina (Prof. Dr.)	Universidade Fernando Pessoa, PORTUGAL
Arife Tuğsan İŞİAÇIK ÇOLAK (Dr.)	International Maritime College of OMAN
Asım Mustafa AYTEN (Assoc. Prof. Dr.)	Kayseri Abdullah Gül University
Aslıhan ESRİNGÜ (Assoc. Prof. Dr.)	Atatürk University
Aynur ATMACA CAN (Prof. Dr.)	Marmara University
Aysun ÖCAL (Assoc. Prof. Dr.)	Aksaray University
Ayşe KALAYCI ÖNAC (Assoc. Prof. Dr.)	İzmir Kâtip Çelebi University
Ayşe ÖZBİL TORUN (Assoc. Prof. Dr.)	Northumbria University Newcastle ENGLAND
Azize Serap TUNCER (Prof. Dr.)	Çankırı Karatekin University
Bahriye GÜLGÜN (Prof. Dr.)	Ege University
Baktybek ISAKOV (Assist. Prof. Dr.)	Kyrgyz-Turkish Manas University Bishkek, KYRGYZ REPUBLIC
Betsy S. HALFON (Assist. Prof. Dr.)	İstanbul Aydın University
Betül KARAGÖZ YERDELEN (Prof. Dr.)	Giresun University
Buket ASILSOY (Assoc. Prof. Dr.)	Near East University Nicosia CYPRUS
Burcu Burçin DOĞMUSOZ (Assist. Prof. Dr.)	İzmir Kâtip Çelebi University
Candan KUS SAHİN (Assoc. Prof. Dr.)	Süleyman Demirel University
Cavit YAVUZ (Prof. Dr.)	Ordu University
Cem TUTAR (Assist. Prof. Dr.)	Üsküdar University
Cemil ATAKARA (Assoc. Prof. Dr.)	Cyprus International University Nicosia CYPRUS
Cenk DEMİRKİRA (Prof. Dr.)	İzmir Katipçelebi University
Claus OTTE (Prof. Dr.)	Bonner Institut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen GERMANY
Claus Peter HAASE (Prof. Dr.)	Berlin Freie Universität Berlin, GERMANY
Dafne Muntanyola-SAURA (Assist. Prof. Dr.)	Universitat Autònoma de Barcelona SPAIN
Damla MISİRLİSOY (Assist. Prof. Dr.)	European of Lefke University Lefke NORT CYPRUS
Demet AYKAL (Prof. Dr.)	Dicle University
Derek CLEMENTS-CROOME (Emeritus Prof. Dr.)	University of Reading, Reading, UK
Didem BAŞ (Prof. Dr.)	İstanbul Arel University
Didem EVCI KIRAZ (Prof. Dr.)	Aydın Menderes University
Dilek ÖZDEMİR DARBY (Prof. Dr.)	İstanbul University
Dinmuhammed KELESBAYEV (Assoc. Prof. Dr.)	Ahmet Yesevi University
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)	İstanbul University
Eike GEBHARDT (Dr.)	Berlin Art University GERMANY
Elif AKPINAR KÜLEKÇİ (Assoc. Prof. Dr.)	Atatürk University
Emel BAYLAN (Assoc. Prof. Dr.)	Yüzüncü Yıl University
Emel KARAKAYA AYALP (Assist. Prof. Dr.)	İzmir Demokrasi University
Enrique MALLÉN (Prof. Dr.)	Sam Houston State University Texas USA
Ercan YÜKSEKYILDIZ (Assist. Prof. Dr.)	Samsun University
Fatih Fuat TUNCER (Assoc. Prof. Dr.)	Beykent University
Feran AŞUR (Assoc. Prof. Dr.)	Yüzüncü Yıl University
Fevziye EKER (Assoc. Prof. Dr.)	Ordu University
Filiz TAŞAN (Assoc. Prof. Dr.)	Karadeniz Technical University
Ghadir GÖLKARIAN (Prof. Dr.)	Near East University Nicosia CYPRUS
Gizem ERDOĞAN (Assoc. Prof. Dr.)	İzmir Demokrasi University
Gülşay ÖZKAN (Assist. Prof. Dr.)	Nottingham Trent University Nottingham UK
Harun DEMİRKAYA (Prof. Dr.)	Kocaeli University
Hazal İlgin BAHCECI (Assoc. Prof. Dr.)	Hacı Bayram Veli University
H. Burçin HENDEN ŞOLT (Assoc. Prof. Dr.)	Zonguldak Bülent Ecevit University
Hilal TURGUT (Assoc. Prof. Dr.)	Artvin Çoruh University
H. Meltem GÜNDOĞDU (Assist. Prof. Dr.)	Kırklareli University
Huriye TOKER (Prof. Dr.)	Yaşar University
Iuliu (Gyula) SZÉKELY (Prof. Dr. Ing.)	Transylvania University Lexington USA
Kağan GÜNCE (Prof. Dr.)	Eastern Mediterranean University, Famagusta, NORTH CYPRUS
Kokan GRČHEV (Prof. Dr.)	Eastern Mediterranean University, Famagusta, NORTH CYPRUS
Kinga KORNİEJENKO (Assoc. Prof. Dr.)	Cracow University of Technology POLAND
Magdalena HEBDA (Prof. Dr.)	Polish Academy of Science POLAND
Marcial BLONDED (Prof. Dr.)	Pontifical Catholic of Peru University PERU
Mariana GOLUMBEANU (Dr.)	National Institute for Marine Research Negros Oriental, PHILIPPINES
Masoumeh DAEI (Assoc. Prof. Dr.)	Tebriz Payem University IRAN
Mehmet Merdan HEKİMOĞLU (Prof. Dr.)	Final International University Çatalköy, KYRENIA, NORTH CYPRUS
Mehmet SEREMET (Assoc. Prof. Dr.)	Van Yüzüncü Yıl University
Mehmet TEKTAŞ (Prof. Dr.)	Bandırma Onyeddi Eylül University
Merve YILDIRIM (Assoc. Prof. Dr.)	Giresun University
Merziyye NECEFOVA (Assoc. Prof. Dr.)	Azerbaijan National Academy AZERBAIJAN
Mesut DOĞAN (Prof. Dr.)	İstanbul University
Mihail KOCHUBOVSKI (Prof. Dr.)	Institute of Public Health of Republic of North MACEDONIA
Mine HASHAS DEGERTEKİN (Assoc. Prof. Dr.)	Kennesaw State University Atlanta USA
Mo, Kar HIM (Assoc. Prof. Dr.)	The Chinese of Hong Kong University CHINA
Mustafa İLICALI (Prof. Dr.)	İstanbul Ticaret University
Murat DAL (Assoc. Prof. Dr.)	Munzur University
Nazire Papatya SECKİN TAHTALIOĞLU (Prof.)	Mimar Sinan University
Nermin Merve YALÇINKAYA (Assoc. Prof. Dr.)	Çukurova University
Neslihan DOĞAN SAĞLAMTİMUR (Prof. Dr.)	Nigde Ömer Halisdemir University
Nesrin M. BAHCELERLİ (Prof. Dr.)	Near East University Nicosia NORTH CYPRUS
Nilgün GÖRETTAMER (Prof. Dr.)	Gazi University
Nilüfer NEGİZ (Prof. Dr.)	Süleyman Demirel University
Nuriye ALTINAY PERENDEÇİ (Prof. Dr.)	Akdeniz University
Nurseren TOR (Prof. Dr.)	Mersin University
Okşan TANDOĞAN (Assoc. Prof. Dr.)	Tekirdağ Namık Kemal University
Olçay TOPAÇ (Prof. Dr.)	Uludağ University
Oylum GÖKKURT BAKI (Assoc. Prof. Dr.)	Sinop University
Özge CORDAN (Assoc. Prof. Dr.)	İstanbul Technical University
Özgür EMİNİAĞAOĞLU (Prof. Dr.)	Artvin Çoruh University
Papatya SECKİN (Prof. Dr.)	Mimar Sinan Fine Arts University
Pelin KARAÇAR (Assist. Prof. Dr.)	İstanbul Medipol University
Pelin Pinar GİRİTLİOĞLU (Prof. Dr.)	İstanbul University
Pervana MAMEDLİ (Assoc. Prof. Dr.)	Azerbaijan National Sciences Academy AZERBAIJAN
Prachand Man PRADHAN (Prof. Dr.)	Kathmandu University Dhulikhel, NEPAL
Ruhet GENÇ (Prof. Dr.)	Türkisch-Deutsche Universität
Sabriye ÇELİK UĞUZ (Assoc. Prof. Dr.)	Balikesir University

Sayfuline FLERA (Prof. Dr.)	 Kazan Federal University TATARSTAN
Selva STAUB (Assoc. Prof. Dr.)	 Bandırma Onyedi Eylül University
Serap İNCAZ (Prof. Dr.)	 Kırklareli University
Sevim BUDAK (Assoc. Prof. Dr.)	 İstanbul University
Sevim İNANC OZKAN (Assoc. Prof. Dr.)	 Artvin Coruh University
Sevim Pelin ÖZTÜRK (Assoc. Prof. Dr.)	 İzmir Demokrasi University
Sibel Sü ERÖZ (Assoc. Prof. Dr.)	 Kırklareli University
Silvia COVARINO (Assoc. Prof. Dr.)	 German University CAIRO
Simon GRİMA (Prof. Dr.)	 Malta University Valetta MALTA
Suat KOLUKIRIK (Prof. Dr.)	 Akdeniz University
Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN (Assoc. Prof. Dr.)	 Eastern Mediterranean University Famagusta, NORTH CYPRUS
Süleyman TOY (Prof. Dr.)	 Atatürk University
Şefika ERGİN (Assoc. Prof. Dr.)	 Dicle University
Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	 Beykent University
Thomas A. BRYER (Prof. Dr.)	 Central Florida University Florida USA
Tomasz MALEC (Assoc. Prof. Dr.)	 International of Sarajevo University Sarajevo, BOSNIA AND HERZEGOVINA
Tuğba KİPER (Prof. Dr.)	 Namık Kemal University
Tuna BASKOY (Assoc. Prof. Dr.)	 Ryerson University, CANADA
Ulrich EXNER (Prof. Dipl. Ing.)	 Siegen Germany University Siegen GERMANY
Umut PEKİN TİMUR (Prof. Dr.)	 Çankırı Karatekin University
Yakup BULUT (Prof. Dr.)	 Gaziantep University
Zhanna YUSHA (Assoc. Prof. Dr.)	 Russian Acadmy of Science Moscow RUSSIA
Zuhrem YAMAN (Assoc. Prof. Dr.)	 Selçuk University

VOLUME 18, ISSUE 1, REVIEWER BOARD
Rankings Alphabet Order

18. CİLT 1. SAYI HAKEM KURULU

Sıralama, bu sayıdaki hakemlerin alfabetik sıralamasıdır.

Abdullah Asım Divleli	Samsun University
Abdulgazi Gedik	Malatya Turgut Özal University
Ahmet Mazlum	Sivas Cumhuriyet University
Ahmet Uçar	Manisa Celal Bayar University
Ali Naci Özyalvaç	Necmettin Erbakan University
Ali Yıldırım	Gendarmerie Coast Guard Academy
Alper Bilgili	Çanakkale Onsekiz Mart University
Alper Sağlık	Çanakkale Onsekiz Mart University
Alptekin Ulutaş	İnönü University
Aslı Altanlar	Amasya University
Aslı Gözde Akış	Balıkesir University
Aslı Zencirkıran	Trakya University
Atilla Akbaba	Kâtip Çelebi Universty
Aydın Akpınar	Marmara University
Aysu Uğurlar	Van Yüzcüncü Yıl University
Ayşe Özcan BUCKLEY	Giresun University
Azize Elif Yabacı	TED University
Bahar Başer Kalyoncuoğlu	İstanbul Medipol University
Bengi Su Ertürkmen Aksoy	Gazi University
Betül Uç	İstanbul Ticaret University
Burak Koçak	Recep Tayyip Erdogan University
Bülent Güneş	İstanbul Yeni Yüzyıl University
Can Akbay	İstanbul Gedik University
Can Aydın	Dokuz Eylül University
Cem Angın	Ordu University
Cemile Bahtiyar Karadeniz	Ordu University
Davut Kaplan	Ondokuz Mayıs University
Defne Dursun	No Institution
Derya Sasman Kayılı	Manisa Celal Bayar University
Ebru Ersoy Tonyaloğlu	Aydın Adnan Menderes University
Elif Şenel	Ondokuz Mayıs University
Emine Saka Akın	Yozgat Bozok University
Emre Kolay	Necmettin Erbakan University
Erdal Onur Diktaş	Dokuz Eylül University
Ergun Gedizlioğlu	No Institution
Esra Avlanmaz Bilecen	Hasan Kalyoncu University
Ezgi Kovancı	Adıyaman University
Faruk Yazar	No Institution
Fatma Aşılıoğlu	Ankara University
Figen Kivılcım Çorakbaş	Bursa Uludağ University
Filiz Çanyurt	Ankara Hacı Bayram Veli University
Göksenin İnalthan	İstanbul Teknik University
Gözde Taşçı	Beykent University
Günnur Aydoğdu	Eskişehir Osmangazi University
Güven Deniz	Yozgat Bozok University
Hakan Yaş	Trakya University
Haluk Arda Oskay	Kocaeli University
Handan Karakaya	Firat University
Harun Ceylan	Yalova University
Hasan Sercan Sağlam	İstanbul Koç University
Hasan Yücel	Hatay Mustafa Kemal University
Hatike Koçar Uzan	Isparta Uygulamalı Bilimler University
Hayriye Sağır	Selçuk University
Hayriye Şengün	Bayburt University
Hazal İlgin Bahçeci Başarmak	Ankara Hacı Bayram Veli University
İbrahim Yıldız	Gaziantep University
İlke Bezen Tozkoparan	Firat University
İrfan Yurt	Karabük University
İsmail Emre Kavut	Mimar Sinan Fine Arts University
Kadir Bendaş	Cumhuriyet University
Kuttusi Zorlu	No Institution
Mehmet Akif Taş	Erzincan Binali Yıldırım University
Mehmet Ali Keskin	Artvin Çoruh University
Mehmet Bayartan	İstanbul University
Mehmet Karaoğlu	Mersin University
Merve Yavaş	Atatürk University

Mesut Koç	Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Murat Ateşli	Anadolu University
Murat Aytaş	Selçuk University
Murat Oral	Konya Technical University
Mustafa Var	Yıldız Technical University
Nesrin Tunçay	European University
Nur Çelik İlal	Muğla Sıtkı Koçman University
Nurtaç Ulutürk	Bolu Abant İzzet Baysal University
Olca Tire	No Institution
Onur Şimşek	Fatih Sultan Mehmet University
Orhan Veli Alıcı	Tarsus University
Özgün Arın	İstanbul Okan University
Özlem Aydın	Karadeniz Technical University
Pınar Özyılmaz Küçükyağcı	Gebze Teknik University
Pınar Savaş Yavuzçehre	Pamukkale University
Rüçhan Bubur	Ege University
Salim AKYÜREK	Near East University
Salim Kurnaz	İstanbul Aydın University
Seçil Kartopu	Ankara Yıldırım Beyazıt University
Seda Yurtcanlı Duymaz	İstanbul University
Selahattin Koşunalp	Bandırma Onyeddi Eylül University
Selcen Nur Erikçi Çelik	Beykoz University
Serkan Öztürk	Yalova University
S. Sezin Sezer	Kafkas University
Songül Geldi	No Institution
Sultan Sevinç Kurt Konakoğlu	Amasya University
Şerif Uzunbaşlan	No Institution
Şeyda Üstünipek	İstanbul Arel University
Terane Burnak	Eskişehir Osmangazi University
Uğur Tuztaşı	Sivas Cumhuriyet University
Vahap Göksu	Selçuk University
Volkan Dede	No Institution
Yasemin İlkey	No Institution
Yesim Aliefendioglu	Ankara University
Yusuf Polat	Anadolu University
Yusuf Yıldırım	No Institution
Yüksel Öztürk	Ankara Hacı Bayram Veli University
Zahide Acar	Çanakkale Onsekiz Mart University
Zekiye Yenen	Yıldız Technical University
Zemzem TAŞGÜZEN POLAT	Mardin Artuklu University
Zerrin Erdinç	Dumlupınar University

INDEXES, DIRECTORY and PLATFORMS | DİZİNLER, VERİTABANLARI ve PLATFORMLAR

(In Alphabet Order)

Academic Resource Index (2019-....)
Academindex (2023-.....)
Acarindex (2013-.....)
ASCI Database (2023-....)
Cosmos Impact Factor 17/01/2018-.....)
EBSCO Academic Search Ultimate Database(2023-....)
ERIH PLUS European Reference Index for the Humanities
Google Scholar (2021-....)
Ideal Online (23/05/2019-.....)
Index Copernicus (2023-...)
Kaynakca.info (2019-.....)
OJOP Indexing and Scientific Journal Directory (2019-....)
Scientific Indexing Services (2018-.....)
Scit (2021-.....)
SOBIAD Index (2019-.....)
TR-DİZİN SOSYAL (2019-.....)
TR DİZİN FEN (2019-.....)
Türk Eğitim İndeksi (2019-.....)

JOURNAL MASTHEAD | DERGİ KÜNYESİ

Journal Title Derginin Adı	Kent Akademisi Urban Academy
Subtitle (Derginin Kısa Adı)	Urban Culture and Urban Management (Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi)
Abbreviated Name (Kısa Adı)	KA
ISSN No (Basılı)	-----
ISSN No (Elektronik)	2146-9229
Year of Foundation (Kuruluş Yılı)	2012
Web Address (Derginin Web Adresi)	https://www.kentakademisi.com/
Submission Portal (Derginin Süreç Yürütüm Adresi)	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent
Publication Language (Derginin Yayın Dili)	Turkish - English
Publication Schedule (Derginin Yayın Periyodu)	March, June, September, December
Keywords (Dergi Anahtar Kelimeleri)	Urban Management, Urban and Environmental Problems, Architecture and Design, Local Management, Transportation Information & Communication Systems, Kent Yönetimi, Kent ve Çevre Sorunları, Mimarlık ve Tasarım, Yerel Yönetimler, Taşımacılık Bilgi ve Bilişim Sistemleri

Indexing (Derginin Kayıtlı Olduğu İndeksler) (In Alphabetical Order)	Academic Resource Index (2019-.....), Acarindex (2013-.....), Cosmos Impact Factor 17/01/2018-.....), ERIH PLUS European Reference Index for the Humanities, Google Scholar (2021-.....), Ideal Online (23/05/2019-.....), Kaynakca.info (2019-.....), • OJOP Indexing and Scientific Journal Directory (2019-.....) Scientific Indexing Services (2018-.....), Scit (2021-.....), SOBIAD Index (2019-.....), TR-DİZİN SOSYAL (2019-.....), TR DİZİN FEN (2019-.....), Türk Eğitim İndeksi (2019-.....) ASCI Database (2023-.....)
Edutor in Chief (Dergi Baş Editörü)	Dr. Ahmet FİDAN
Licences (Yayın Lisansı)	Creative Commons (CC BY NC)
Plagiarism Policy (Benzerlik Politikası)	Ithenticate (less than 20 percent, % 1 per citation) / Ithenticate Tüm atıflar için, % 20'den az, her bir atıf için, En fazla %: 1 (Tezden üretilen makaleler için %3)
Fee Policy (Ücret Politikası)	The journal does not charge any fees for the submission or publication of articles. Both authors and readers can access the journal free of charge./ (Dergi, makalelerin başvuru ve yayınlanması sürecinde herhangi bir ücret talep etmez.
Peer Review (Hakemlik Türü ve Yapısı)	Double Blind Peer Review (3 Reviewers Per Article) / Her makale için, üç Karşılıklı (Çift yönlü) Körlük Akran Hakemlik Sistemi
Access Policy (Erişim Politikası)	Open Acces (Açık Erişim)
Editorial Hosting Platform (Editöryal Sürec)	Turkey, ULAKBİM Dergi Systems
Article Categories (Makale Kategorileri)	Research Article, Review Article. Other article categories are published on the portal page (www.kentakademisi.com) with two referees. It is not included in the number integrity.
DESCRIPTION OF JOURNAL	DERGİ KISA BİLGİSİ
<p>The main purpose of The Journal of Urban Culture and Management (JOURAC) is to provide scientific and academic studies for the benefit of the people of the world to ensure that Turkish and world cities become more prosperous, more liveable; by publishing the architecture, administrative, economic, environmental, and engineering studies in the context of the city; and the literature studies in the context of the language and culture of the city in a multidisciplinary and interdisciplinary mood while acting as the academia of the urban areas where the 80% of the world population live.</p> <p>As announced to its readers and writers at the beginning of 2023, our journal decided to increase the publication period to six issues per year starting from 2024, aiming to pave the way for scientific production in urban areas, to contribute more quickly to the development and institutionalization of our cities, and to provide more voluminous added values to world civilization.</p> <p>Journal of Urban Academy attaches importance to and encourages multidisciplinary and interdisciplinarity.</p> <p>It accepts the cultural ethnographic identities of cities as world heritage and aims to create this awareness.</p> <p>It aims to pioneer the preservation and promotion of prehistoric ruins, together with the cultural compositions and combination of world cities, specifically the Anatolian Geography, which is a combination of civilizations.</p> <p>The publication period of our journal is six issues per year (bi-monthly), the language of publication is Turkish and English.</p> <p>The similarity report is checked during the article pre-acceptance process. When uploading articles from our article writers, click on Documentation. We kindly request that students download the article template from the Documents menu, upload it according to this template, and leave a line space between each source in the bibliography when creating a bibliography.</p> <p>URBAN ACADEMY, PROFESSIONAL AND DOUBLE-BLIND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL JOURNAL UNDER THE CRITERIA FOR THE APPOINTMENT AND PROMOTION OF THE ASSOCIATE PROFESSORSHIP REQUIRED BY INTER- COUNCIL</p> <p>Our Journal Has Been Scanned By TR DİZİN Social Sciences and TR DİZİN Since 2019.</p> <p>Publication History:</p> <p>Our journal began to be published monthly in January 2008 and continued monthly from 2008 to 2010. From March 2010 to December 2011, the article was published in scientific format four times a year, without review of referee. Since March 2012, it has started to publish nationally refereed articles four times a year, as of 2017 it has been included in the Dergi Park System as an International, Double Blind Peer Reviewing Journal. In 2021, (from 2019/1) it was accepted into the TR DİZİN Social and TR DİZİN Science databases.</p> <p>As of the summer issue of 2020, at least three blind peer review systems have been implemented for each article.</p> <p>While our publication period was four issues per year from 2011 to 2023, by the decision of our Editorial Board numbered S:54/2023/1/1, it was decided to change the publication period to six issues per year (be-monthly) and this change will come into force as of the same date of 2024. This change was announced in our "Announcements" menu on 05/01/2023. As of January 2024, six issues per year have been implemented.</p>	<p>Kent Akademisi dergisi (KA), nüfusun % 80 lerini oluşturan dünya kentlerinde, kent akademisi sıfatıyla, multidisipliner ve interdisipliner bir modda, kente dair, mimari, yönetsel, ekonomik, çevresel, mühendisliğe ilişkin, ve kentlerin dili kültürü bağlamında edebiyata ilişkin bütünlük konuları ve tek bilim alanına sığamayacak kadar geniş uzanımları olan çalışmaların yayınlamaya, Türk ve Dünya kentlerinin daha bayındır, daha yaşanılabilir hale gelmesini sağlamak için bilimsel, akademik yayınların dünya insanlarının faydasına sunmak istemektedir.</p> <p>Kent Akademisi Dergisi 2023 yılı başında okurlarına ve yazarlarına duyurduğu üzere, 2024 yılından itibaren yayın periyodunu, yılda altı sayıya çıkarma kararı alarak, kentsel alanlardaki bilimsel üretimlerin önünü açmayı ve kentlerimizin gelişmesi ve kurumsallaşmasına daha hızlı katkıda bulunmayı, dünya medeniyetine daha hacimli katma değerler sağlayabilmeyi amaçlamıştır.</p> <p>Kent Akademisi dergisi, multidisiplinerliği ve interdisiplinerliği önemsemekte ve teşvik etmektedir.</p> <p>Kentlerin kültürel etnografik kimliklerini dünya mirası olarak kabul etmekte ve bu bilincin oluşmasını sağlamayı hedef alır.</p> <p>İnsanoğlunun kent kültürü bağlamında dünya mirası kavramına vereceği önemi sağlamlaştırmaya gayret eder.</p> <p>Medeniyetler bileşimi olan Anadolu Coğrafyası özelinde dünya kentlerinin kültürel bileşimleriyle birlikte, tarih öncesi kalıntılarının korunması ve tanıtılmasına öncülük etmeyi amaçlamaktadır.</p> <p>Dergimizin yayın periyodu, yılda altı sayı (iki ayda bir), yayın dili, Türkçe ve İngilizcedir.</p> <p>Makale ön kabul sürecinde benzerlik raporuna bakılmaktadır. Makale yazarlarımızdan makale yüklemesi yaparken, Documentation Dokümanlar menüsünden makale şablonu indirerek bu şablona göre yükleme yapmalısınız, kaynakça oluştururken, kaynakçadaki her kaynağın arasına bir satır boşluk bırakmalısınız önemle rica ediyoruz.</p> <p>DERGİMİZ ÜAK DOÇENTLİK VE YENİDEN ATAMA İLKELERİ KAPSAMINDA, DİĞER İNDEKSLERE SAHİP ULUSLARARASI DERGİ STATÜSÜNDEDİR.</p> <p>Dergimiz 2019 Yılından bu yana, TR DİZİN tarafından taranmaktadır.</p> <p>Yayın Tarihiçesi:</p> <p>Dergimiz, 2008 Ocak'ta aylık olarak yayına başlamış olup 2008 den 2010'a kadar aylık olarak devam etmiştir. Mart 2010'dan, Aralık 2011'e kadar yılda dört kez olmak üzere, hakemsiz olarak bilimsel formatta makale yayınlamıştır. Mart 2012 tarihinden bu yana yılda dört kez olmak üzere ulusal hakemli makaleler yayınlamaya başlamıştır, 2017 yılı itibarıyla uluslararası çift kör akran hakemli dergi olarak Dergi Park Sistemine dahil olmuştur. 2019 yılının ilk sayısından itibaren TR DİZİN Sosyal ve TR DİZİN Fen Bilimleri veri tabanına alınmıştır.</p> <p>2020 yılı yaz sayısından itibaren, her makale için en az üç kör akran hakemlik sistemine geçmiştir.</p> <p>Yayın periyodumuz, 2011 yılından 2023 yılına kadar yılda dört sayı iken, Yayın Kurulumuzun S:54/2023/1/1 sayılı kararınca yayın periyodunun yılda altı sayı (iki ayda bir) olarak değiştirilmesine ve bu değişikliğin 2024 yılının aynı tarihi itibarıyla yürürlüğe konulmasına karar verilmiştir. Bu değişiklik, 05/01/2023 tarihinde "Duyurular" menümüzde ilan edilmiştir. 2024 yılı Ocak ayından itibaren yılda altı sayı uygulamasına başlanmıştır.</p>
NOTE TO AUTHOR and EVALUATION CRITERIA	YAZARA NOT ve DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ

<p>PROCESS: General Evaluation Process</p> <p>The Double Blind Peer Reviewing System is applied in the Journal of Kent Academy. (At least 3 referee opinions for each article)</p> <p>Double Blind Peer Reviewing: The system where the editor / authors' referees, referees cannot see the author (s) and the referee selection is made in accordance with the subject and the scientific field of the author (peer review), although the editor sees the referees and authors. For this system, an anonymous upload of the full texts of the article is notified to the author at the acceptance of the article, it is obligatory to check it during the last step checklist process.</p> <p>Pursuant to mission of the our journal, it is adopted as a principle as fastest as possible by performing publication process contributing to science without deviated from ethics and quality. In this context, in order for an article to be published, the article must be uploaded at least two months before our regular publication date. An article that is deemed suitable for publication but is not published is moved to the first available issue.</p> <p>Article sent to our journal are immediately sent to referees. Our referees are given a maximum time of fifteen days for the first round for articles up to fifteen pages, and 20 days for articles exceeding 15 pages. In the second round, this time is halved, and in the third round, it is reduced to 3 days. In the second and ongoing referee rounds, the refereeships of the referees who do not serve within the required time are dropped, and the decision is made in line with the opinions of the other two current referees and the decision of the field editor of the relevant article.</p> <p>An article submitted to an issue remains on average for a publication period (2 months). This process;</p> <ol style="list-style-type: none">1. Article type,2. Subject of the article,3. Section editor's process execution,4. It may vary depending on the evaluation requests of the referees and <p>The main language of the article.</p>	<p>SÜREÇLER: Genel Değerlendirme Süreci</p> <p>Kent Akademisi Dergisi'nde Çift Kör Akran Hakemlik Sistemi (Double Blind Peer Reviewing) uygulanmaktadır. (Her makale için en az 3 hakem görüşü)</p> <p>Duble Blind Peer Reviewing / Çift Kör Akran Hakemlik: Editörün hakem ve yazarları gördüğü halde, yazarın / yazarların hakemleri, hakemlerin yazarı / yazarları görmediği ve makalenin konusu ve yazarının bilimsel alanına uygun hakem tercihinin yapıldığı (akran hakemlik) sistemi. Bu sistem için, makale kabulünde makale tam metninin isimsiz yüklenmesi yazara bildirilir, makale yükleme son adım kontrol (checklist) sürecinde kontrol edilmesi zorunludur.</p> <p>Dergimiz misyonu gereği, etik ilkeler ve kaliteden sapmaksızın mümkün olan en hızlı şekilde yayın sürecini yürüterek bilime katkı sağlamayı ilke edinmiştir. Bu bağlamda, bir sayıda makalenin yayınlanması için, olağan yayın tarihimizden en az iki ay öncesine kadar makale yüklenmelidir. Yayına uygun görülüp de yetiştirmeyen bir makale uygun olan ilk sayıya kaydırılmaktadır.</p> <p>Dergimize gönderilen makale, editoryada en fazla beş gün bekler, derhal hakemlere gönderilir. Hakemlerimize ilk tur için, onbeş sayfaya kadar olan makalelerde on beş gün, 15 sayfayı aşan makalelerde 20 gün azami süre verilmektedir. İkinci turda bu süre yarıya, üçüncü turda ise, 3 güne düşer. İkinci ve devam eden hakemlik turlarında süresi içinde hakemliğini yapmayan hakemlerin hakemlikleri düşürülür, karar, halihazırdaki diğer iki hakemin görüşleri ve ilgili makalenin alan editörü kararın doğrultusunda ortaya çıkar.</p> <p>Bir sayıda gönderilen makale ortalama bir yayın aralığı (2 Ay) süreçte kalmaktadır.</p> <p>Bu süreç;</p> <ol style="list-style-type: none">1. Makale türüne,2. Makalenin konusuna,3. Alan editörünün süreç yürütümüne,4. Hakemlerin değerlendirme taleplerine ve <p>Makalenin ana diline göre değişiklik gösterebilmektedir.</p>
--	---

FEE POLİCİES OF OUR JOURNAL	ÜCRET POLİTİKAMIZ
<p>Our journal is open access, an editorial publication fee is charged from the author.</p> <p>I. AUTHOR FEES</p> <ol style="list-style-type: none">a. The publication charge/fee to be paid by the author is requested before the article is uploaded.b. According to the decision of the Editorial Board numbered S:106/2024/6/3 and dated 22/10/2024, the article submission fee is 5,000 Turkish Lira or 150 US Dollars as of 15/11/2024. Subsequent article submission fee increase dates are determined by the Urban Academy Editorial Board.c. The fee requested from the articles sent to our journal for publication is in no way dependent on the Acceptance / Rejection condition. This condition is carried out by the decision numbered 2021.18.643 on Predatory/Shabby Journals taken at the Council of Higher Education session dated December 30, 2021, and numbered 2021.18.d. The fee payment requirement applies to all authors. Payments are in a transparent and auditable structure, which applies equally to each author. The authors jointly (jointly) in equal proportions among themselves. Payment is made from the authorized author's account.e. In our journal, a 50% discount is applied to the publication fee of section editors who carry out and complete at least three section editing processes in a year. This discount is valid for each author's own share of multi-author articles.f. Publication fees are used for the secretariat, preparation for publication, and journal accreditation costs.g) Fee payments can be made through the TL and USD accounts of the Black Sea Poets and Author Association, the publisher of our journal. <p>II. FEES FROM READERS and/or SUBSCRIPTION SYSTEMS</p> <ol style="list-style-type: none">a. Journal of Urban Academy does not demand any fee from its readers.b. Provisions requested by the Journal of Urban Academy, regarding libraries and special directories are reserved. <p>The document regarding our fee policy can be accessed from the link below or from file number D-2 in our Documents menu: https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/26111</p> <p>Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği</p> <p>(Black Sea Poets and Authors Association) IBAN (TL)</p>	<p>Dergimiz açık erişimli, editöryal yayın ücretiyazardan karşılanan bir dergidir.</p> <p>I. YAZARDAN ALINAN ÜCRETLER</p> <ol style="list-style-type: none">a. Yazarın ödeyeceği yayın ücreti makale yükleme öncesinde talep edilmektedir.b. Yayın Kurulu'nun S:106/2024/6/3 sayılı ve 22/10/2024 tarihli kararınca, makale gönderim ücretinin 15/11/2024 tarihinden itibaren, 5.000 Türk Lirası veya 150 Amerikan dolarıdır. Müteakip makale gönderim ücret artış tarihleri, Kent Akademisi Yayın Kurulu tarafından belirlenir.c) Dergimize yayın için gönderilen makalelerdentalep edilen bedel hiçbir şekilde Kabul / Ret şartına bağlı değildir. Bu şart Yüksek Öğretim Kurulu'nun 30 Aralık 2021 tarih ve 2021.18 sayılı oturumunda Yağmacı/Şabeli Dergiler hakkında alınan 2021.18.643 sayılı karar gereğince yürütülmektedir.d. Ücret ödeme şartı bütün yazarlar için geçerlidir. Ödemeler, her yazara eşit uygulanacağı şekilde, şeffaf ve denetlenebilir bir yapıdadır. Ücret yazarlar tarafından kendi aralarında müştereken (ortaklaşa) eşit oranlarda hesaplanır. Ödeme, yetkili yazar hesabından yapılır.e) Dergimizde, bir yılda en az üç alan editörlüğü süreci yürütüp tamamlayan alan editörlerinin yayın ücretinde %50 indirim uygulanmaktadır. Bu indirim, çok yazarlı makalelerde her bir yazarın kendi payı için geçerlidir.f. Yayın ücretleri, sekreteryaya, yayına hazırlık işlemleri ve dergi akreditasyon maliyetleri için kullanılmaktadır.g) Ücret ödemeleri, dergimizin yayıncı kuruluşu olan Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği TL ve USD hesapları üzerinden yapılabilecektir. <p>II. OKURLARDAN ve / veya ABONELİK SİSTEMLERİNDEN ALINAN ÜCRETLER</p> <ol style="list-style-type: none">a. Kent Akademisi Dergisinin, okurlardan herhangi bir ücret talebi bulunmamaktadır.b. Kent Akademisi Dergisi'nin kütüphane ve özeldizinler konusunda talep edeceği hükümler saklıdır. <p>Ücret politikamıza ilişkin dokümana aşağıdaki linkten veya Dokümanlar menümüzdeki D-2 numaralı dosyadan erişim sağlanabilir: https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/26111</p> <p>Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği İBAN BİLGİLERİ: IBAN (TL)</p>

<p>TR: 070001500158007316964344 IBAN (USD) TR: 530001500158048021390124 Submission Fee: 150.00 USD</p>	<p>TR: 070001500158007316964344 IBAN (USD) / TR: 530001500158048021390124 Makale Yükleme Ücreti: 5.000 TL</p>
<p>REFREE SYSTEM</p>	<p>HAKEMLİK SİSTEMİ</p>
<p>The Double Blind Peer Reviewing System is applied in the Journal of Kent Academy. (At least 3 referee opinions for each article) Double Blind Peer Reviewing: The system where the editor / authors' referees, referees cannot see the author (s) and the referee selection is made in accordance with the subject and the scientific field of the author (peer review), although the editor sees the referees and authors. For this system, an anonymous upload of the full texts of the article is notified to the author at the acceptance of the article, it is obligatory to check it during the last step checklist process.</p>	<p>Kent Akademisi Dergisi'nde Karşılıklı Körlük Akran Hakemlik Sistemi (Double Blind Peer Reviewing) uygulanmaktadır. (Her makale için en az 3 hakem görüşü alınır) Duble Blind Peer Reviewing / Karşılıklı Körlük Akran Hakemlik: Editörün hakem ve yazarları gördüğü halde, yazarın / yazarların hakemleri, hakemlerin yazarı / yazarları görmediği ve makalenin konusu ve yazarının bilimsel alanına uygun hakem tercihinin yapıldığı (akran hakemlik) sistemi. Bu sistem için, makale kabulünde makale tam metninin isimsiz yüklenmesi yazara bildirilir, makale yükleme son adım kontrol (checklist) sürecinde kontrol edilmesi zorunludur.</p>
<p>REFREE SUGGESTION POLICIES of OUR JOURNAL</p>	<p>İSTİSNAİ DURUMLARDA HAKEM ÖNERİ POLİTİKAMIZ</p>
<p>Within the framework of publication quality standards, our journal applies the principle of Reader, Author, Reviewer and Editor friendly publishing in all processes. In this context, our journal shares its processes and execution with its readers and authors. Journal of Urban Academy, may request referees from the author in some articles in transdisciplinary issues or in unique themes or consultation issues, when there is difficulty in appointing referees from within the section, in cases where the refereeing process is delayed due to the topicality of the subject in terms of the originality of the topic. Our Journals Standards Regarding Referee Suggestions from Author / Authors: 1.Our journal has at least three referees. For the 3rd referee only, at least two referee suggestions can be requested from the author. Our journal appoints any of these referees. 2.The journal is not obliged to appoint the proposed referee. 3.There should be no relationship of interest between the author and the referee. 4.The proposed referees cannot be from the same academic unit or institution as the author. 5.The proposed referee cannot be in a co-authorship relationship with the author, even in the past. 6.The proposed referees cannot be a student or jury member in the thesis juries with the author, even in the past. 7.Recommended referees; ☐if the author is untitled, have at least a doctorate, ☐author dr. If the person has the title, at least Assit. Prof. Dr, ☐If the author is a Assit.Prof.Dr. title, at least an Associate Professor, If the author is an Associate Professor or Profeesor, the proposed reviewer cannot be lower than the rank of Professor.</p>	<p>Kent Akademisi Dergisi, tüm süreçlerde Okur Yazar, Hakem ve Editör dostu yayıncılık ilkesini benimser. Bu bağlamda dergimiz süreçleri ve yürütümünü okurlarıyla ve yazarlarıyla paylaşır. Kent Akademisi makalenin transdisipliner konularda veya kendine özgü temalarda veya konsültasyon içeren konularda, alan içinden hakem atamasında zorluk çekildiğinde, eserin özgünlüğü açısından konu güncelliği nedeniyle hakemlik sürecinin gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda, bazı makalelerde yazardan hakem isteyebilir. Kent Akademisi Dergisi Yazardan / Yazarlardan Hakem Önerilerine İlişkin Standartlarımız: 1.Dergimiz en az üç hakemlidir. Sadece 3. hakem için, yazardan en az iki hakem önerisi istenebilir. Dergimiz bu hakemlerden herhangi birini atar. 2.Dergi önerilen hakemi atamak zorunda değildir. 3.Yazar ile hakem arasında hiçbir şekilde çıkar ilişkisi bulunmamalıdır. 4.Önerilen hakemler yazar ile aynı akademik birimde veya kurumda olamaz. 5.Önerilen hakem yazar ile geçmişte de olsa ortak yazarlık ilişkisi içinde olamaz. 6.Önerilen hakem yazar ile geçmişte de olsa tez jürilerinde öğrenci ve jüri üyesi statüleriyle yer alamaz. 7.Önerilen hakemler; ☐yazar unvanı ise, en az doktora, ☐yazar Dr. unvanına sahip ise, en az Dr. Öğr. Üyesi, ☐yazar Dr. Öğr. Üyesi ise, en az Doçent, yazar Doçent ise, önerilen hakem Profesör düzeylerinde aşağı olamaz.</p>
<p>OPEN ACCESS POLICIES</p>	<p>AÇIK ERİŞİM POLİTİKAMIZ:</p>
<p>This is an open-access journal, which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles in Urban Academy (KA) journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is by the Budapest Open Access Initiative (BOAI) definition of open access. Applies the CC, BY, NC licensing principle.</p>	<p>Dergi Açık Erişimli olup yayınlanan bilimsel yazılara kullanıcı veya kurumlar ücretsiz olarak erişebilecektir. Kullanıcılara, Kent Akademisi (KA) dergisindeki makalelerin tam metinlerini yayıncı veya yazarın önceden izni olmadan okumak, indirmek, kopyalamak, dağıtmak, basmak, arama yapmak veya bağlantı kurmak için izin verilmiştir. Bu, Budapeşte Açık Erişim İniyatifinin (BOAİ) açık erişim tanımı ile uyumludur. CC, BY, NC lisanslama ilkesini uygular.</p>

ARCHIVING POLICIES	ARŞİV POLİTİKAMIZ:
<p>The archiving policy of our journal covers the following points:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Our journal allows authors to archive their articles on the author's personal website or institutional pages and/or to use the final published version of the article for archiving in an institutional repository after publication.2. By the Creative Commons license accepted by our journal, ("CC"-BY-NC) allows users to use the work for non-commercial purposes only, provided that the author or the DOI number of the work is cited.3. There is no embargo period for authors.4. Authors can download the manuscript as a PDF document. Authors can send copies of the article to their colleagues without any embargo.5. Articles published in our journal are archived in parallel in DergiPark pages and in the databases of other international directories. <p>VERSION PUBLISHED in THE JOURNAL</p> <p>Publication Type: Open Access</p> <p>OAI: https://dergipark.org.tr/api/public/oai/kent/</p> <p>LOCKSS: https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/lockss-manifest</p> <p>RSS: https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/rss-feeds</p> <p>Embargo Period: There is no embargo period.</p> <p>Copyright Holder: The author(s) assigns only the first publication right, otherwise retaining copyright.</p> <p>Open Access Licence: CC BY-NC 4.0</p> <p>Archive Location: Journal Website, Institutional Archive, Institutional Site, Author's Personal Website, Public and/or Non-Commercial Subject-Based Archives.</p> <p>Policy Terms: The journal should be cited by following the citation and citation standards. It should be linked to the publisher version with DOI.</p> <p>VERSION ACCEPTED AT THE END OF THE REFEREE PROCESS</p> <p>Embargo Period: None</p> <p>Archive Location: Journal Website is the address where the editorial process is carried out. Publications on the portal address are directed to DergiPark. Also, Author's Personal Website, Publicly Available and/or Commercial Topic Based Archives.</p> <p>Website, Public and/or Commercial Topic Based Archives.</p> <p>Copyright Owner: The author(s) transfers only the first publication right and retains the copyright for other cases.</p> <p>FIRST TEXT SENT TO THE MAGAZINE</p> <p>Embargo Period: None</p> <p>Archive Location: Journal Website is the address where the editorial process is carried out. Publications on the portal address are directed to DergiPark. Also, Author's Personal Website, Publicly Available and/or Commercial Topic Based Archives.</p>	<p>Dergimizin arşiv politikası aşağıdaki hususları kapsamaktadır:</p> <p>Yayıncı: ICAM Network</p> <p>Dergi Adı: Kent Akademisi</p> <p>ISSN / E-ISSN: 2146-9229</p> <ol style="list-style-type: none">1. Dergimiz, makale yazarlarına, kendileri ait olan makalenin yazarın kişisel web sitesi ya da kurumsal sayfalarında arşivlemesine ve/veya yayınlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için makalenin nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir.2. Dergimizin kabul etmiş olduğu Creative Commons lisansı uyarınca, ("CC"-BY-NC" kullanıcıların eser sahibine ya da eserin DOI numarasına atıf vermek koşuluyla eseri sadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına izin verir.3. Yazarlar için herhangi bir ambargo süresi yoktur.4. Yazarlar makalenin çıktısını PDF belgesi olarak indirebilirler. Yazarlar makalenin kopyalarını meslektaşlarına herhangi bir ambargo olmaksızın gönderebilirler.5. Dergimizde yayınlanan makaleler, DergiPark sayfalarında ve diğer uluslararası dizinlerin veri tabanlarında da paralel olarak arşivlenmektedir. <p>DERGİDE YAYIMLANAN VERSİYON</p> <p>Yayın Türü: Açık Erişim</p> <p>OAI Open Archives Initiative: https://dergipark.org.tr/api/public/oai/kent/</p> <p>LOCKSS (Lots Of Copies Keep Stuff Safe): https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/lockss-manifest</p> <p>RSS (Rich Site Summary (RSS 0.91) (Zengin Site Özeti): Really Simple Syndication https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/rss-feeds</p> <p>Ambargo Süresi: Ambargo süresi yoktur.</p> <p>Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar), sadece ilk yayın hakkını devreder, bunun dışındaki durumlar için telif hakkını korur.</p> <p>Açık Erişim Lisansı: CC BY-NC 4.0</p> <p>Arşiv Yeri: Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.</p> <p>Politika Koşulları: Atıf ve alıntı standartlarına uyularak dergiye atıf yapılmalıdır. DOI ile yayıncı sürümüne bağlanmalıdır.</p> <p>HAKEM SÜRECİ SONUNDA KABUL EDİLEN VERSİYON</p> <p>Ambargo Süresi: Yok</p> <p>Arşiv Yeri: Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.</p> <p>Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.</p> <p>Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar), sadece ilk yayın hakkını devreder, bunun dışındaki durumlar için telif hakkını korur.</p> <p>DERGİYE GÖNDERİLEN İLK METİN</p> <p>Ambargo Süresi: Yok</p> <p>Arşiv Yeri: Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.</p>

COPYRIGHT TRANSFER POLICIES	TE'LİF HAKLARI POLİTİKAMIZ
<p>As mentioned in Copyright Transfer Form; (to see the copyright transfer form, Authors guarantee that; - Their paper is original, - it is not given to any other journals to publish, - if all or some parts of the article is published, all types of permission needed are taken and sent to Editor of Urban Academy Journal to be published in the journal mentioned above. Authors certify that they have no right to withdraw the article that is accepted to be published in the Urban Academy Journal "at any stage after the acceptance of the article." -The Article's scientific, ethical, and legal responsibility belongs to the authors.</p> <p>Transferring the copyright of the article to Kent Akademi Journal means the transfer of the first publication right. Once the author has given this right, he cannot take it back and the journal has this right as long as it publishes the article.</p> <p>Other copyrights belong to the author.</p> <p>CONFLICT OF INTEREST STATEMENT</p> <p>Authors</p> <p>In accordance with the publication policy of the Journal of Urban Academy (Kent Akademisi), the people who contributed in the real sense should be written in the articles sent to the journal as authors. The author (s) of the manuscript must declare that there are no conflicts of personal and financial interest within the scope of the study. This notification must be uploaded by the author / authors in pdf format with wet signature, by filling out the form in our documents menu before the article is published.</p> <p>Reviewers</p> <p>Referees should inform the journal editor about the evaluation process if they suspect any conflict of interest in the article they are evaluating, and refuse article evaluation if necessary. In order to prevent conflict of interest, people in the institutions where the article authors are working cannot referee the article.</p> <p>Editors</p> <p>Editors should not have personal or financial conflicts of interest with articles.</p> <p>In accordance with the ethical principles of our journal, the chief editor cannot publish articles in our journal. All other editors, assistant editors, editorial board members, section editors, language and statistics editors, index editors, layout editor and page secretaries can publish articles. In this case, the relevant editors and all their roles in the journal, except referee roles, must be removed before the article is uploaded to the process. Contacts who upload articles without their roles being removed will have their articles rejected. The editor-in-chief, editors, assistant editors, and members of the editorial board cannot serve as referees in our journal.</p>	<p>TE'LİF HAKKI DÜZENLEMESİ'nde belirttiği üzere; Yazarlar Şunları garanti eder; - Makaleleri orijinaldir, - Yayınlanmak üzere başka dergilere verilmez, - Makalenin tamamı veya bir kısmı yayınlanmışsa, yukarıda belirtilen dergide yayımlanmak üzere gerekli her türlü izin alınarak Urban Academy Journal Editörüne gönderilir. Yazarlar, Kent Akademisi Dergisi'nde yayımlanmak üzere kabul edilen makaleyi, "makalenin kabulünden sonra hiçbir aşamada" geri çekme haklarının bulunmadığını beyan ederler. -Makalenin bilimsel, etik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalenin telif haklarının Kent Akademisi Dergisi'ne devredilmesi, ilk yayın hakkının devredilmesi anlamına gelir. Yazar bu hakkı bir kere verdikten sonra geri alamaz ve dergi makaleyi yayınladığı sürece bu hakka sahiptir. Yazarın diğer te'lif hakları kendisine aittir.</p> <p>ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI:</p> <p>Yazarlar Kent Akademisi Dergisi, yayın politikası gereğince, yayınlanmak üzere dergiye gönderilen makalelerde gerçek anlamda katkı sağlayan kişiler yazar olarak yazılmalıdır. Makalenin yazar/yazarları, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması olmadığını bildirmek zorundadır. Bu bildirim, makalenin yayınlanması öncesinde yazar/yazarlar tarafından dokümanlar menümüzde bulunan form doldurularak ıslak imzalı olarak pdf formatında yüklenmelidir.</p> <p>Hakemler Hakemler, değerlendirdikleri makalede herhangi bir çıkar çatışması olduğundan şüphelendiklerinde değerlendirme süreci ile ilgili olarak dergi editörlüğüne bilgi vermeli ve gerekirse makale değerlendirmesini reddetmelidirler. Çıkar çatışmasını engellemek için makale yazarlarının görev yaptığı kurumlardaki kişiler, makale için hakemlik yapamazlar.</p> <p>Editörler Editörlerin, makalelerle kişisel veya mali açıdan çıkar çatışması olmamalıdır.</p> <p>Dergimizde etik ilkeler gereğince, baş editör makale yayınlamaz. Diğer tüm editörler, editör yardımcıları, yayın kurulu üyeleri, alan editörleri, dil ve istatistik editörleri, index editörleri, sayfa sekreterleri makale yayınlayabilmektedir. Bu durumda, ilgili editörlerin ve makalesi sürece yüklenmeden önce dergideki hakemlik rolleri hariç tüm roller kaldırılmak zorundadır. Roller kaldırılmadan makale yükleyen ilgili kişilerin makaleleri reddedilir. Dergimizde başeditör, editörler, editör yardımcıları, yayın kurulu üyeleri hakemlik yapamaz.</p>
<p>OUR REFERENCE VALUES IN SIMILARITY RATE SCAN:</p>	<p>BENZERLİK ORANI POLİTİKAMIZ</p>
<p>Similarity reports in our journal are checked twice, at the beginning of the process and at the end of the process.</p> <p>During the upload of the articles to the system, the author receives an IThenticate report on the last version by any of the three scanning programs (IThenticate, Turnitin, Plagiarism Net) and by the section editors (after language control) after the refereeing process is completed.</p> <p>No matter which scanning program is scanned, our upper limit of similarity rate is 20%. The maximum value for each citation should be 1%. OVER THE LAST VERSION FILE, only the reports scanned with the IThenticate program are valid.</p> <p>In the event that the similarity report is 20-22% due to the footer, header and tag sections, in order to reduce the rate below 20%, the tag can be reduced to the required rate by removing the header and footer sections and re-scanning. In legal matters, this rate is 25% in total, limited to the articles on which the legislation is examined and researched, and 2% for each citation is our upper limit.</p>	<p>Dergimizde benzerlik raporları süreç başı ve süreç sonu olmak üzere iki kez kontrol edilmektedir.</p> <p>Makalelerin sisteme yüklenme sırasında yazar tarafından her üç tarama programından (IThenticate, Turnitin, İntihal Net) herhangi birisi, hakemlik süreci tamamlandıktan sonra da alan editörleri tarafından (dil kontrolünden geldikten sonra) son sürüm üzerinden IThenticate raporu alınır.</p> <p>Hangi tarama programıyla taranırsa taransın, benzerlik oranı üst sınırimız, % 20 dir. Her bir atıf için en fazla değer % 1 olmalıdır. SON SÜRÜM DOSYASI ÜZERİNDEN sadece ve sadece IThenticate programı ile taranan raporlar geçerlidir.</p> <p>Benzerlik Raporunun alt ve üst bilgi ve künye kısımları nedeniyle % 20-22 çıkması durumunda, oranın % 20'nin altına düşürülmesi için, künye, üst bilgi alt bilgi kısımlarını çıkararak tekrar taramadan geçirilerek gerekli orana düşürülmesi sağlanabilir. Hukusal konularda, mevzuata yönelik inceleme ve araştırma yapılan makalelerle sınırlı olmak üzere, bu oran, toplamda % 25'e, her bir atıf için % 2 üst limitlerimizdir.</p>

OUR ARTIFICIAL INTELLIGENCE POLICIES

YAPAY ZEKÂ KULLANIM POLİTİKAMIZ

The Urban Academy Journal follows the developments of artificial intelligence technologies and regulates their use in line with today's conditions. It will renew its policy on this issue every three months in line with the developments. Editors, referees and authors evaluate the use of generative artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies as follows.

I. For Article Editors;

1. Editors should not upload all or any part of an incoming article to the artificial intelligence tool, or they should avoid violating the privacy and property rights of authors and storing and using the content of the article.
2. Editors should not use artificial intelligence or artificial intelligence-supported programs to control the language of the article and increase its readability.
3. Generative artificial intelligence (GENERATIVE AI) and AI-supported technologies should not be used by editors to evaluate and decide on the article. In this regard, programs such as iThenticate, İntihalnet, Turnit-in are used only to scan similarity rates, and when these are used, we announce that they are used with options that will not be stored or memorized.

II. For referees;

1. Referees should not upload the entirety or any part of the article they refereed to the generative artificial intelligence tool. Generative AI can violate the privacy and property rights of authors, potentially resulting in the storage of article content and the public use and exploitation of original content without publication.
2. Reviewers should not rely on generative artificial intelligence or artificial intelligence-supported programs to control the language of the article and improve its readability.
3. Generative AI and AI-supported technologies should not be used by referees to evaluate and decide on the article. It should not be forgotten that generative AI systems may cause ethical problems such as bias, prejudice and discrimination, that their superior cognitive abilities are limited by the framework in which they are trained and the information they can access, and that they are still in the development phase. Therefore, artificial intelligence does not yet have the capacity for original evaluation and critical thinking.
4. The legal and ethical responsibilities that may arise from the use of generative artificial intelligence models in arbitration processes belong to the arbitrators.

III. For authors;

1. Authors should not use generative artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies in the article writing process or in writing texts. They may only use artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies to correct the language of the work. Authors are legally and ethically responsible for the outputs and content of these applications.
2. Authors should not co-author or cite AI or AI-enabled technologies.
3. It is not appropriate to use Generative AI for studies such as surveys that need to be applied to humans.
4. Authors are advised not to use artificial intelligence or AI-supported technologies to create or modify visuals in articles other than those on artificial intelligence. If used, this must be written as an explanation in the text or under the visual.

Kent Akademisi Dergisi yapay zekâ teknolojilerinin gelişimlerini takip etmekte ve kullanımını günümüz koşullarıyla düzenlemektedir. Bu konudaki politikasını, gelişmeler doğrultusunda üç ayda bir yenileyecektir. Editörler, hakemler ve yazarların üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknoloji kullanımlarını aşağıdaki gibi değerlendirmektedir.

I. Makale Editörleri için;

1. Editörler gelen bir makalenin tamamını veya herhangi bir bölümünü, yapay zekâ aracına yüklememelidir ya da, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilmesine ve makale içeriğinin depolanarak kullanılmasına yol açmaktan sakınımalıdır.
2. Editörler, makalenin dilini kontrol etmek ve okunabilirliğini arttırmak amacıyla yapay zekâ ve yapay zekâ destekli programları kullanmamalıdır.
3. Üretken yapay zekâ (ÜYZ) ve yapay zekâ destekli teknolojiler, editörler tarafından makalenin değerlendirilmesi ve karar verilmesi için kullanılmamalıdır. Bu konuda sadece benzerlik oranlarını taramak için iThenticate, İntihalnet, Turnit-in gibi programlar kullanılmakta bunlar kullanılırken de depoya veya hafızaya alınmayacak seçeneklerle kullanılmakta olduğu degimizce duyurulmaktadır.

II. Hakemler için;

1. Hakemler, hakemlik yaptıkları makalenin tamamını veya herhangi bir bölümünü, üretken yapay zekâ aracına yüklememelidir. Üretken yapay zekâ, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilir. Makale içeriğinin depolanmasına, orijinal içeriğin yayınlanmadan kamusallaşmasına ve kullanılmasına neden olabilir.
2. Hakemler, makalenin dilini kontrol etmek ve okunabilirliğini arttırmak amacıyla üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli programlara yüklememelidir.
3. Üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojiler, hakemler tarafından makalenin değerlendirilmesi ve karar verilmesi için kullanılmamalıdır. Üretken yapay zeka sistemlerinin tarafılık, yanlılık ve ayrımcılık gibi etik problemlere sebebiyet verebileceği, üstün bilişsel yeteneklerinin eğitildikleri çerçeve ve erişebildikleri bilgilerle kısıtlı olduğu ve henüz gelişim aşamasında olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla yapay zekâ henüz orijinal değerlendirme ve eleştirel düşünme kapasitesine tam olarak sahip değildir.
4. Üretken yapay zekâ modellerinin hakemlik süreçlerindeki kullanımlarından doğabilecek yasal ve etik sorumluluk hakemlere aittir.

III. Yazarlar için;

1. Yazarlar makale yazım sürecinde, metin yazımında üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojiler kullanmamalıdır. Yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojileri sadece eserin dilini düzeltmek için kullanabilirler. Bu uygulamaların çıktıları ve içeriğinden yasal ve etik olarak yazarlar sorumludur.
2. Yazarlar yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri ortak yazar olarak yazmamalı ve atıfta bulunmamalıdır.
3. İnsanlar üzerinde uygulanması gereken anket vb. çalışmalar için Üretken yapay zeka kullanılması uygun değildir.
4. Yazarlar, yapay zekâ konulu makaleler dışındaki makalelerde, yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri görsel oluşturmak veya değiştirmek için kullanılmaması önerilmektedir. Kullanıldıysa da bunun metin içinde veya görsel altında açıklama

Likewise, it should not enhance, darken, move, remove or add any particular feature within the image or figure. However, adjustments to brightness, contrast or color balance in images are acceptable as long as they do not obscure or eliminate any information contained in the original, and the responsibility for this lies with the author.

5. Authors should not use generative AI or AI-enabled technologies in the production of graphical summaries and artwork within the article.

6. Authors must report the artificial intelligence or artificial intelligence-supported technologies they use in different parts of the article, within the conditions specified above. They should present the date, program and how they used them in a table below the article, before the references. This situation should be stated separately in the method or acknowledgements section of the article. All legal and ethical responsibilities belong to the authors.

7. Generative AI can only be used as part of more than one assessment tool to detect errors, inconsistencies, and biases in studies on AI.

8. The mandatory cases where generative artificial intelligence is used as part of the study must be stated in the ethics committee report. All content where generative artificial intelligence is used must be reviewed by the author, errors must be checked, it must be ensured that there is no discrimination in terms of religion, language, race, etc., that it is not within the scope of plagiarism, and that it is properly cited. The author bears all legal and ethical responsibility for these contents.

IV- For spelling editors, language editors and statistical editors;

Writing editors, language editors and statistics editors should not upload all or any part of the articles they will evaluate to the AI tool. This may violate the privacy and property rights of the authors and may result in the storage and use of the article content.

Our journal uses iThenticate, Turnitin and İntihal.net, which are not stored for article similarity rates, as AI programs.

olarak yazılması zorunludur. Aynı şekilde, görüntü veya şekil içindeki belirli bir özelliğin geliştirilmesini, karartılmasını, taşınmasını, kaldırılmasını veya eklenmesini de yapmamalıdır. Ancak görsellerde parlaklık, kontrast veya renk dengesi ayarlamaları, orijinalde bulunan herhangi bir bilgiyi engellemediği veya ortadan kaldırmadığı sürece kabul edilebilir, bu konuda sorumluluk yazara aittir.

5. Yazarlar, makale içindeki grafik özetler ve sanat eserlerinin üretiminde üretken yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri kullanmamalıdır.

6. Yazarlar yukarıda belirtilen koşullar dahilinde makalenin farklı yerlerinde kullandıkları yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri bildirmek zorundadır. Hangi tarihte, hangi programda ve nasıl kullandıklarını makale altına kaynakçadan önce gelecek şekilde tablo halinde sunmalıdır. Bu durum, makale içinde yöntem veya teşekkür bölümünde ayrıca belirtilmelidir. Tüm yasal ve etik sorumluluk yazarlara aittir.

7. Yapay zekâ hakkındaki çalışmalarda hata, tutarsızlık ve taraflılığın tespiti için üretken yapay zeka ancak birden fazla değerlendirme aracının bir parçası olması durumunda kullanılabilir.

8. Üretken yapay zekânın çalışmanın bir parçası olarak kullanıldığı zorunlu haller, etik kurul raporunda mutlaka belirtilmelidir. Üretken yapay zekânın kullanıldığı tüm içerikler yazar tarafından gözden geçirilmeli, hatalar kontrol edilmeli, din, dil ırk vb. konularda ayrımcılık yapılmadığından, intihal kapsamında olmadığından ve uygun şekilde atıf verildiğinden emin olunmalıdır. Bu içeriklerin yasal ve etik açıdan tüm sorumluluğu yazara aittir.

IV. Yazım editörleri, dil editörleri ve istatistik editörleri için;

Yazım editörleri, dil editörleri ve istatistik editörleri, değerlendirecekleri makalelerin tamamını veya herhangi bir bölümünü, yapay zekâ aracına yüklememelidir. Bu durum, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilir ve makale içeriğinin depolanmasına ve kullanılmasına neden olabilir. Dergimizde yapay zekâ programı olarak makale benzerlik oranları için depolanmayan iThenticate, Turnitin ve İntihal.net kullanılmaktadır.

OUR INTERNAL AUDIT AND QUALITY STANDARDS POLICY

As the journal of the ICAM Network publishing group, Kent Akademisi journal has established an internal audit mechanism against the rights and interests of readers, writers and other possible third parties during and after the process, and an internal audit and quality standards board that works with a plural and cross-sectional system serves.

If there are situations that require confidentiality of information during the problem solving process of those who apply to the Board, they should also state this situation in their request petitions. In the event of a possible complaint received by our Board of Auditors, the information of the parties who maintain confidentiality of information is kept in the journal archive until and after the problem is resolved, and this information cannot be used without the consent of the parties.

The Internal Audit and Quality Standards Board is appointed to the announcement or editorial board among individuals who have at least a Master's degree with thesis, who have been involved in the editorial and publishing activities of an academic journal until taking office, who have published at least three articles, one of which is at least an internationally indexed journal, and who are over the age of 25. It consists of people determined by the suggestion method.

The board consists of at least 7 people. Four of the board memberships are determined by the proposal of the relevant boards among the Urban Academy Publication Board, Scientific and Advisory Board members and/or, if not available, the ICAM Network Advisory Board Members. The other three members are recommended by the Advisory Board, one as a Reader Representative, one as an author representative, and one as a referee representative.

The Internal Audit and Quality Standards Board observes the relevance of the incoming articles to the scope of the journal and reports them to the Editorial Board, discusses the objections regarding publication fees, fee discounts and refund requests submitted to the board by the author representation, determines and monitors the quality standards of the journal, conducts internal auditing and monitoring in line with the legislation and good practices. It updates the quality standards systems, identifies the steps and systematics in all publication process settings and any deficiencies in these mechanisms and reports them to the Editorial Board as necessary, and determines and reports whether the journal menus and guidelines have been updated against changes in the publication process.

Reader, author and referee representatives convey any problems or complaints they receive directly to the Audit and Quality Standards Board, and the board secretariat adds these requests to the meeting agenda. Possible complaints and requests reported to the Board are concluded within 30 days at the latest and reported to the Editorial Board in items.

Our Internal Audit and Quality Standards Board is included in our journal menus. This board also evaluates and decides on possible fee objections.

İÇ DENETİM ve KALİTE STANDARTLARI POLİTİKAMIZ

ICAM Network yayın grubu dergisi olarak Kent Akademisi dergisi tüm süreçlerde ve süreç sonrası okur, yazar ve olası diğer 3. Kişilerin hak ve menfaat sorunlarına karşı, iç denetim mekanizması oluşturmuş ve çoğul ve çaprazlama sistemle çalışan iç denetim ve kalite standartları urulu görev yapmaktadır.

Kurula müracaat edenlerin sorun çözümü sürecinde bilgi gizlilikleri gerektiren durumlar söz konusu ise, bu durumu talep dilekçelerinde ayrıca belirtmelidirler. Denetim Kurulumuz kendilerine gelen olası şikayetlerde sorun çözülene kadar ve çözüldükten sonra bilgi gizliliği yapan tarafların bilgileri dergi arşivinde tutulur ve bu bilgiler tarafların rızası dışında kullanılamaz.

İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulu, en az Tezli Yüksek Lisans düzeyine sahip, göreve gelene kadar bir akademik derginin editöryal ve yayıncılık faaliyetlerinde bulunmuş, biri en az uluslararası indeksli dergi olmak üzere en az üç makalesi yayınlanmış, 25 yaşını doldurmuş kişiler arasından ilan veya yayın kurulu önerisi yöntemiyle belirlenecek kişilerden oluşur.

Kurul en az 7 kişiden oluşur. Kurul üyeliklerinin dördü, Kent Akademisi Yayın Kurulu, Bilim ve Danışma Kurulu üyeleri ve/veya, bulunamaması halinde, ICAM Network Danışma Kurulu Üyeleri arasından, ilgili kurulların teklifiyle belirlenir. Diğer üç üyenin biri Okur Temsilcisi, biri yazar temsilcisi, biri de hakem temsilcisi olarak Danışma Kurulu tarafından önerilir.

İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulu, Gelen makalelerin dergi kapsamıyla ilgisini gözlemleyerek Yayın Kuruluna bildirir, yazar temsilciliği tarafından kurula gelen yayın ücretlerine, ücret indirimlerine ve ücret iade taleplerine ilişkin itirazları görüşür, derginin kalite standartlarını belirler ve izler, mevzuat ve iyi uygulamalar doğrultusunda iç denetim ve kalite standartları sistemlerini günceller, tüm yayın süreci ayarlarındaki adım ve sistematikleri ve bu mekanizmalardaki aksaklıkları tespit edip gereği için Yayın Kurulu'na rapor eder, dergi menülerini yayın sürecindeki değişimlere karşı yönergelerdeki güncellemelerin yapılıp yapılmadığını tespit edip raporlandırır.

Okur, yazar ve hakem temsilcileri, kendilerine gelen sorun veya şikayetleri, doğrudan Denetim ve Kalite Standartları Kuruluna iletir, kurul sekreteryası, bu talepleri toplantı gündemine ekler. Kurula bildirilen olası şikâyet ve talepler en geç 30 gün içinde sonuçlandırılır ve maddeler halinde Yayın Kuruluna bildirilir.

İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulumuz dergimiz menülerinde yer almaktadır. Bu kurul aynı zamanda olası ücret itirazlarına ilişkin hususları da değerlendirir ve karara bağlar.

ÖZEL SAYI POLİTİKAIMIZ	OUR SPECIAL ISSUE POLICY
<ol style="list-style-type: none">Dergimize gelen özel sayı teklifleri, doğrudan yayın kuruluna sunulur ve özel sayı çıkarılıp çıkarılmaması kararı, yayın kurulunca alınır.Kişi veya kurumlar tarafından gelen özel sayı talepleri, kapalı oturumda karara bağlanır. Bu oturumdaki oylamada 2/3 nitelikli çoğunluk aranır.Özel sayı makale sayısı, ulusal ve uluslararası dizin önerileri doğrultusunda, bir önceki yayındaki makale sayıları ile uyumlu olmalıdır.Özel sayı editörleri; baş editör, yayın kurulundan bir editör ve özel sayı teklifi yapan kişi ve/veya kurumu temsil eden bir editörden olmak üzere üç editörden oluşur.Özel sayıdaki editörlük, alan editörlüğü, hakemlik, makale yayın süreçleri ve makale yazım kuralları, Kent Akademisi dergisi olağan yayın koşullarıyla uyumlu olmak zorundadır. Özel koşulların açıklık getirmediği durumlarda, genel yayın ilkeleri geçerlidir.Özel sayılarda dergi kurallarında olduğu gibi, makaleler en az üç hakem kontrolünden geçer ve en az iki kabul kararı ile yayınlanır.Özel sayıda makale yükleme ücreti derginin genel ücret politikasından aşağı olmamak koşuluyla yayın kurulu tarafından belirlenir.Özel sayı için, ihtiyaç duyulması durumunda dergimizde kayıtlı alan editörleri dışında da doçent veya profesörlerden yayın kurulu kararıyla alan editör alınabilir/atanabilir. Özel sayıda dışarıdan atanacak alan editörleri o sayıdaki dergi alan editörlerinin üçte birinden fazla olamaz. <p>Yayın Kurulumuzun, S:105/2024/6/2 sayı ve 08/10/2024 tarihli kararıyla Kabul edilmiş olan bu politikalar, 2025 yılı başından itibaren geçerlidir.</p>	<ol style="list-style-type: none">Special issue proposals coming to our journal are submitted directly to the editorial board, and the decision whether to publish a special issue is taken by the editorial board.Requests for special issues made by individuals or institutions are decided in closed session. A 2/3 qualified majority is required for the voting in this session.The number of special issue articles should be compatible with the number of articles in the previous publication, in line with national and international index recommendations.Special issue editors; It consists of three editors: the editor-in-chief, an editor from the editorial board, and an editor representing the person and/or institution making the special issue proposal.Special issue editorship, section editorship, refereeing, article publication processes and article writing rules must comply with the normal publication conditions of the Urban Academy journal. In cases where special conditions do not clarify, general publishing principles apply.As in the journal rules for special issues, articles are checked by at least three referees and published with at least two acceptance decisions.The fee for uploading articles to a special issue is determined by the editorial board, if it is not lower than the general fee policy of the journal.For the special issue, if needed, field editors can be recruited/appointed by associate professors or professors, other than the field editors registered in our journal, by the decision of the editorial board. Section editors to be appointed externally for a special issue cannot be more than one-third of the journal section editors in that issue. <p>These policies, which were adopted by our Editorial Board's decision numbered S:105/2024/6/2 and dated 08/10/2024, are valid as of the beginning of 2025.</p>
PUBLICATION LIST ARTICLE RANKING PRINCIPLES and POLICIES	YAYIN LİSTESİ MAKALE SIRALAMA SİSTEMİ ve POLİTİKAMIZ
<ol style="list-style-type: none">When scanning, the parts to be excluded from the scanning settings: a) Bibliography b) Abstract, (if any) Material and Method These parts should be scanned by setting EXCLUSION from the scan setting without being removed from the article text.Similarity rates; not more than 1% in each citation, and not more than 20% in total.iThenticate scanning program is our official scanning program. Similarity reports in our journal are checked twice, at the beginning of the process and the end of the process. The ranking of the articles published in our journal in the relevant issue is carried out according to the following ranking system:<ol style="list-style-type: none">Articles about world cities / urban ENarticles about world cities / urban TRArticles that are up-to-date due to their subjectNational general articles about the city / urban ENArticles with a topic related to the city/urban and the country in general (nationally) TRArticles on local or regional or structural case studies directly related to the city/urban ENArticles on local, regional or structural case studies directly related to the city TRArticles placed first in order of acceptanceInternationally comprehensive articles indirectlyInternational comprehensive Turkish articles indirectly related to the cityrelated to the city/urban ENNational comprehensive articles indirectly related to the	<ol style="list-style-type: none">Tarama yapılırken, tarama ayarlarından hariç tutulacak kısımlar: a) Kaynakça b) Özet, (varsa) Materyal ve Metod Bu kısımlar, makale metninden çıkarılmaksızın tarama ayarından HARIÇ TUT ayarı yapılarak taranmalıdır.Benzerlik oranları; her bir alıntıda % 1'den fazla, toplamda da, % 20'den fazla olmayacak şekilde uygulanacaktır.iThenticate tarama programı resmi tarama programımızdır. Dergimizde benzerlik raporları süreç başı ve süreç sonu olmak üzere iki kez kontrol edilmektedir. Dergimizde yayınlanmakta olan makalelerin ilgili sayıdaki sıralanmaları aşağıdaki sıralama sistematiğine göre yürütülmektedir:<ol style="list-style-type: none">Dünya kentleriyle ilgili İngilizce makalelerDünya kentleriyle ilgili Türkçe makalelerKonusu gereği güncellik taşıyan makalelerKonusu kentle ilgili ulusal genel kapsamlı İngilizce makalelerKonusu kentle ilgili ülke geneliyle ilgili (ulusal) içerikli Türkçe makalelerKentle doğrudan ilgili yerel veya bölgesel veya yapısal vaka incelemesine ilişkin İngilizce makalelerKentle doğrudan ilgili yerel veya bölgesel veya yapısal vaka incelemesine ilişkin Türkçe makalelerKabul alma sırasına göre erken kabul alan makalelerKentle dolaylı ilgili uluslararası kapsamlı İngilizce makalelerKentle dolaylı ilgili uluslararası kapsamlı Türkçe makalelerKentle dolaylı ilgili ulusal kapsamlı İngilizce makaleler

city/urban EN 12. National comprehensive articles indirectly related to the city/urban TR 13. Articles that are local and regional case studies indirectly related to the city/urban EN 14. Articles that are local and regional case studies indirectly related to the city/urban TR	12.Kentle dolaylı ilgili ulusal kapsamlı Türkçe makaleler 13.Kentle dolaylı ilgili yerel bölgesel vaka incelemesi niteliğindeki İngilizce makaleler 14.Kentle dolaylı ilgili yerel bölgesel vaka incelemesi niteliğindeki Türkçe makaleler	
Information, Communication, Art and Media Publishing Group		
INDEX İÇİNDEKİLER		
I	Volume 18, Issue 1 Editorial Board Cilt 18 Sayı 1 Editör Kurulu	I- V
II	Journal Tag and Publication Principles and Policies Dergi Künyesi ve Yayın İlke ve Politikaları	VI-XV
III	Index / İçindekiler	XVI-XVIII
IV	Editorial Letter: Beyond of the Smart City / Akıllı Kentlerin Ötesi Editör	XIX-XX
1	Araştırma Makalesi • 1. Doğanın Yapıbozumuna Karşı İyileştirici Güç Olarak Ekolojik Sanat Ecological Art as Healing Force Against the Deconstruction of Nature Yıldız Özer	1-20
2	Araştırma Makalesi • 2. Approach Proposal for Energy-Efficient Retrofit of Historic Buildings with Comparative Analysis of EU Research Projects AB Araştırma Projelerinin Karşılaştırmalı Analizi Doğrultusunda Tarihi Binaların Enerji Etkin İyileştirilmesi için Yaklaşım Önerisi Elvan Kumtepe , İdil Ayçam	21-52
3	Araştırma Makalesi • 3. Architecture and Language Heritage: Beirut, the Cradle of Culture of the Middle East Mimarlık ve Dil Mirası: Ortadoğu'nun Kültür Beşiği Beyrut Rabia Kocaer , Aslıhan Kocaer	53-67
4	Derleme Makalesi • 4. Yaşlıların Mekânsal Dışlanma Sorunu: Kent Hakkı İlkeleri ve Sosyal Hizmet Yaklaşımı The Problem of Spatial Exclusion of the Aged: Urban Right Principles and Social Work Approach İmran Uzunbaş	68-93
5	Araştırma Makalesi • 5. Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi: Osmanlı Modernleşmesinin Eğitimde Mekâna Yansıması Aydın Fatma Hanım Sıbyan School: The Spatial Reflection of Ottoman Modernisation in Education Murat Erdal Dere	94-118
6	Araştırma Makalesi • 6. The Role of City Brands in National Branding Kent Markalarının Ulusal Markalaşmadaki Rolü Esma Ebru Şentürk , Cihat Kartal	119-139
7	Araştırma Makalesi • 7. Tarihi Çevrede Tasarım Sürecine Kavramsal Bir Yaklaşım: Trabzon Kunduracılar Caddesi A Conceptual Approach Attempt to Design Process in Historical Urban Texture through Trabzon Kunduracılar Street Bahar Küçük Karakaş , Büşra Topdağı Yazıcı , Aysun Aydın Sancaroğlu	140-160
8	Araştırma Makalesi • 8. Bitlis'te Bir Selçuklu Külliyesi A Seljuk Complex in Bitlis Muhammet Erşed Tokat	161-179
9	Araştırma Makalesi • 9. Impact of February 6, 2024 Earthquakes on Community Resilience 6 Şubat 2024 Depremlerinin Toplumsal Dirençliliğe Etkisi Aşır Yüksel Kaya	180-196

10	Araştırma Makalesi • 10. Sikke Buluntuları Işığında Dara (Anastasiopolis) Antik Kenti'nde Roma Varlığı Roman Presence in the Ancient City of Dara (Anastasiopolis) in Light of Coin Findings Hasan Mentese , Emre Günay	197-218
11	Araştırma Makalesi • 11. Türkiye Ulusal Politika Belgelerinde Kentsel Katı Atık (Belediye Atıkları) Yönetimi ve Atıktan Enerji Gündemi Municipal Solid Waste Management and Waste to Energy Agenda in Turkish National Policy Documents Yeşim Dedeoğlu , Taner Yonar	219-244
12	Araştırma Makalesi • 12. Determining Digital Maturity in Metropolitan Municipalities: The Example of Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities Büyükşehir Belediyelerinde Dijital Olgunluğun Belirlenmesi: Sakarya ve Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri Örneği Selçuk Nam	245-262
13	Araştırma Makalesi • 13. Yoğun Bakım Ünitelerinde Mekanik Ventilator Seçimi: Çok Kriterli Karar Verme Perspektifi Mechanical Ventilator Selection in Intensive Care Units: A Multi-Criteria Decision-Making Perspective Alkan Durmuş , Abdurrahman İskender	263-292
14	Araştırma Makalesi • 14. Kendini Adamanın Afet Tutumlarının Kriz Sonrası Yönetim Faaliyetleri Üzerindeki Etkisinde Düzenleyici Rolü: Aksaray İli Örneği The Moderating Role of Commitment in the Impact of Disaster Attitudes on Post-Crisis Management Activities: Aksaray Province Example Gül Bilen	293-317
15	Araştırma Makalesi • 15. SIA Criteria Compliance of Third Bosphorus Bridge(Yavuz Sultan Selim) Social Impact Assistent Üçüncü Boğaz Köprüsü'nün (Yavuz Sultan Selim) Sosyal Etki Değerlendirme (SED) Kriterlerine Uygunluğu Nimet Veliöğlu	318-337
16	Araştırma Makalesi • 16. Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Tarihi Kent Kesimlerine Yönelik İyileştirme Önerileri Evaluation of Eskişehir Odunpazarı Urban Conservation Practices: Improvement Suggestions in Historical City Site Areas. Betül Gelengül Ekimci	338-352
17	Araştırma Makalesi • 17. Çumra Kent Kimliğinde Bağdat Demiryolu ve Konya Sulama Projesi Ara Kesitinde Tarihi İstasyon ve Yönetim Binası Historical Station and Administration Building in the Intersection of Baghdad Railway and Konya Irrigation Project in the City Identity of Çumra Mine Sungur , Huriye Alp Koç	353-372
18	Derleme Makalesi • 18. Japon Seramik Şekillendirme Tekniği Kurinuki ve Çağdaş Uygulamaları Japanese Ceramic Forming Technique Kurinuki and Its Contemporary Applications Fadliye Yılmaz Demir	373-392
19	Derleme Makalesi 19. Changes in Historical Urban Squares: Historical Transformation of Beyazıt Square Changes in Historical Urban Squares: Historical Transformation of Beyazıt Square Necmi Ateş	393-409
20	Araştırma Makalesi • 20. Giovanni Brindesi'nin Mesire Konulu Eserlerinde Doğulu Kadın İmgesi The Image of the Eastern Woman in Giovanni Brindesi's Works on Promenade Theme	410-427

21	Neşe Arda Onar Araştırma Makalesi • 21. Diyarbakır'ın Destinasyon Rekabetçiliğinin Turizm Paydaşları Tarafından Değerlendirilmesi Evaluation of Diyarbakır's Destination Competitiveness by Tourism Stakeholders Gülseren Özaltaş Serçek , Doğan Ataman , Cüneyt Ates	428-445
22	Araştırma Makalesi • 22. Hodolojik Mekanlar Üzerine Tipomorfolojik Çözümleme: Poor Things Filmi Örneği Typomorphological Analysis on Hodological Spaces: The Sample of Poor Things Film Hasan Hüseyin Toydemir , Mehmet Ali Sevimli , Mustafa Güngör	446-475
23	Araştırma Makalesi • 23. Şanlıurfa Geleneksel Konut Mimarisinde İnançsal Tasarımların Turizm Coğrafyası Açısından Değerlendirilmesi Determination of Religious Designs in Şanlıurfa Traditional Housing Architecture and Evaluation in terms of Tourism Geography Abdulkadir Güzel , Mehmet Özcanlı	476-497
24	Araştırma Makalesi • 24. 1980 ve Sonrası Ankara'daki Özel Sanat Galerileri: Toplumsal Temsiliyeti ve Mekansal Dönüşümü Private Art Galleries in Ankara Since 1980: Social Representation and Spatial Transformation Ayşe Uysal , Betül Bilge Özdamar	498-519
25	Araştırma Makalesi • 25. Ahşap Yapıların Biyofilik Tasarımla Entegrasyonu: Doğaya Dönüş ve Sürdürülebilirlik Integration of Wooden Structures with Biophilic Design: Return to Nature and Sustainability Nergiz Amirov , Mustafa Küçüktüvek	520-539
26	Derleme Makalesi • 26. İklim Değişikliği ve Türkiye'de Kentlerin İklim Değişikliği Politikalarına Uyum Sorunları Murat Sezik , Erkan Dokuyucu	540-562
27	Araştırma Makalesi • 27. "Home" as a Geography of Resistance and Resurrection Mazlum Ar	563-585
28	28. Anadolu'da Kırsal Yerleşim ve Konut Mimarisinde Yabancı Türkmen Aşireti Köyleri Mehmet Kaan Öztürk , Emine Saka Akin	586-611
Volume 18, Issue, 1 Cilt 18, Sayı 1 Full Page		001-611

URBAN ACADEMY

© KENT AKADEMİSİ | 2024

ICAM | ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION AND MEDIA PUBLISHING GROUP

From the Editor

Dr. Ahmet FİDAN

Editor-in-Chief

On Behalf of ICAM Network Editorial Board

The hodological reflection of quantum thinking

In the light of nanotechnological developments and opportunities, quantum mechanics and string theory have significantly shaken the classical concepts of time, space, substance, and its smallest building block. To explain Democritus' term "**atomos**" (indivisible), classical scientific doctrine has been forced to further define leptons, bosons, and quarks. Since Max Planck, the rational and irrational relationship between these subatomic particles has also made the energy-cyclical magnetic field known. In this context, social sciences have also been influenced by positive sciences, entering a **quantum thought process** and revealing the necessity of perceiving time and space holistically.

When we consider quantum thinking within a hodological context, the 'hodological space,' or according to Kurt Levin, the "**psychological field**," reveals the cumulative psychological space by transforming the subjective existences that an individual establishes with space into a sociological field. This situation clarifies the framework of transformation from the physical and/or mathematical space to the social space internalized with awareness. Just like maps consisting of neurosurgical axes in health or medical literature, it has formed political and/or ideological, psychological networks specific to sociality.

The projection of the concept of hodology, originally defined within the positive sciences, specifically in health or medical science, onto social and cultural maps through simulation reveal the internalized sociosphere. This deepens the understanding of "**urban culture and management**," which is the core slogan of our journal.

The cultural networks of quantum existences are preparing for the ethereal life of tomorrow's civilization. Every spark in today's scientific medium / channels illuminates the vertical, diagonal, and horizontal dimensions of commodified systems. Our journal, like other scientific platforms, strives to fill today's voids for the meaningfulness of the future with each of its works.

Kuantum düşünselliğın hodolojik izdüşümü

Nanoteknolojik gelişmeler ve fırsatların aydınlığında kuantum mekaniği ve sicim teorisi, klasik zaman, mekân, madde ve onun en küçük yapı taşına ilişkin kavramları, önemli ölçüde sarsmıştır. Klasik bilimsel öğreti, Demokritos'un "**atomos**" (bölünmez) terimini açıklamak için, lptonları, bozonları, kuarkları da ayrıca tanımlamak zorunda kalmıştır. Max Planck'tan itibaren bu atomaltı parçacıkların birbiriyle rasyonel ve irrasyonel ilişkisi de enejidöngüsel manyetik alanı bilinir hale getirmiştir. Bu bağlamda, sosyal bilimler de pozitif bilimlerden etkilenecek, **quantum düşünsellik sürecine** girmiş ve zaman ve mekânın, holistik olarak algılanma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Kuantum düşünselliğini, hodolojik bağlamı ele aldığımızda ise, 'hodolojik mekân' ya da Kurt Lewin'e göre, "**psikolojik alan**" bireyin mekanla kurduğu öznel varoluşların, sosyolojik alana dönüşerek, kümülatif psikolojik alanı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da fiziksel ve/veya matematiksel alandan, farkındalıkla içselleştirilmiş sosyal alana dönüşüm kadrajını netleştirmektedir. Tıpkı sağlık veya tıp literatüründeki nöroşirurjik akslardan oluşan haritalar gibi toplumsallık özelinde, politik ve/veya ideolojik, psikolojik örgüleri oluşturmıştır.

Pozitif bilim kapsamında, sağlık veya tıp biliminde öncelikle tanımlanmış olan hodoloji kavramının izdüşümü, toplumsal ve kültürel haritalara simüle edilmesiyle ortaya çıkan içselleştirilmiş sosyosferi ortaya çıkarmakta, bu da dergi adımın temel sloganı olan, "**kent kültürü ve yönetimi**"ni derinleştirmektedir.

Quantum varoluşların kültürel örgüleri, yarınki uygarlığın eterik boyuttaki yaşamlarına hazırlanmakta. Bugünün bilimsel mecradaki her kıvılcımı, metalaşan sistemlerin düşey, diyagonal ve yatay uzamlarını bilinir hale getirmektedir. Dergimiz de diğer bilimsel mecralar gibi, her bir eseriyle, bu günkü boşlukları geleceğin anlamlılığı için doldurmaya çalışmaktadır.

We Are Here with Our 66th Issue!

Dear readers,

We are together again in the new year.

In this issue, we have published a total of 28 articles, 22 of which are research articles and 6 are review articles. Our 17 section editors and 117 reviewers who have contributed to the evaluation of these articles have made significant contributions to the scientific quality of the published articles. Similarly, statistics editors, English and Turkish language editors have worked on the articles published in this issue within the scope of the article topic. We are grateful to our editors who have presented ideas to constantly improve the quality of our journal by organizing 7 meetings, each lasting hours, during this period in the editorial board meetings where all these efforts are combined.

With hopes of meeting in future issues filled with new successes and positive news, stay well!

Our Social Media Accounts

Our journal's social media accounts are waiting for your attention. The links to our social media accounts are listed below. We kindly request your support through your likes and follows.

• INSTAGRAM:

https://www.instagram.com/urban_academy_tr/

• LINKEDİN: <https://www.linkedin.com/in/urban-academy-kent-akademisi-9232b3223/>

• FACEBOOK:

<https://www.facebook.com/UrbanAcademyJournal>

• X: https://x.com/kent_akademisi

66. Sayımızda sizlerleyiz!

Değerli okurlarımız,

Yeni bir yılda, yine birlikteyiz.

Bu sayımızda 20'si araştırma 6'sı derleme olmak üzere, toplam 28 makale yayınlanmıştır. Bu makaleleri değerlendirmek için görev yapan 17 alan editörümüz, 117 hakemimiz yayınlanan makalelerin bilimsel niteliğine büyük katkılar sağlamıştır. Aynı şekilde bu sayıda yayınlanan makalelerimizde makale konusu kapsamında İstatistik editörleri İngilizce ve Türkçe dil editörleri görev yapmıştır. Tüm bu emeklerin birleştirildiği yayın kurulu toplantılarında bu dönemde her biri saatler süren 7 toplantı düzenleyerek değerli vakitlerini dergimizin niteliğini her daim artırmaya yönelik fikirler sunan editörlerimize müteşekkirim.

Her yeni sayıda, yeni başarılar ve güzel haberlerle nice gelecek sayılarda buluşmak ümidi ile esen kalınız.

Sosyal Medya Hesaplarımız

Dergimize ait sosyal medya hesaplarımız sizlerin ilgisini beklemektedir. Dergi sosyal medya hesaplarımıza ait linklerimiz aşağıda sıralanmıştır. Sosyal medya hesaplarımızı **beğenilerinizle** desteklemenizi istirham ederiz.

• INSTAGRAM:

https://www.instagram.com/urban_academy_tr/

• LINKEDİN: <https://www.linkedin.com/in/urban-academy-kent-akademisi-9232b3223/>

• FACEBOOK:

<https://www.facebook.com/UrbanAcademyJournal>

• X: https://x.com/kent_akademisi

Doğanın Yapıbozumuna Karşı İyileştirici Güç Olarak Ekolojik Sanat

Ecological Art as Healing Force Against the Deconstruction of Nature

Yıldız ÖZER¹

Öz

İnsan-doğa ilişkisi, tarih boyunca farklı evrelerden geçmiştir. Başlangıçta, insanlar doğanın kaynaklarını kullanmış ve onu koruyucu bir şekilde işleyerek benimsemiştir. Ancak, insan merkezcilik, Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi ile birlikte, insan-doğa ilişkisi kökten değişime uğramış "zamanla doğa bir sömürü nesnesi olarak görülmeye başlanmıştır". Bu gelişmeler, doğanın kirlenmesine ve ekolojik yapısının bozulmasına neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmeler, 1960'lardan itibaren, ekoloji ve çevrecilik hareketlerini ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu dönem, sanatçıların bu konuya eğilmesine ve doğayı kurtarmak için projeler geliştirmesine yol açmıştır. Ekolojik sanatçılar, sanatın ekolojik sorunlara dikkat çekme ve çözüm sunma potansiyelini kullanarak, toplumun ekolojik bilincini artırmaya ve ekolojik dengeyi yeniden sağlamaya çalışmışlardır. Sanatın nesnesi artık doğanın ta kendisidir ve aynı zamanda doğanın özne konumuna yeniden getirilmesidir. Bu yaklaşımlar, insanın doğayla olan ilişkisini yeniden düşünmeye, doğaya olan saygıyı artırmaya ve ekolojik dengeyi yeniden sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle sanat doğayı sadece bir kaynak olarak değil, aynı zamanda bir yaşam alanı ve ortak bir miras olarak görme eğilimini yansıtması bakımından önemlidir. Çalışmada, sanatın doğa üzerindeki etkisi, doğal çevrenin sanat eserlerine yansımaları ve ekolojik sanatın çevresel farkındalık ve eylem üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Tüm bu süreçle ekolojik sanatın belirmesi ve sanatçıların doğa yaklaşımları ekolojik sanatın ilk öncü projeleri üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğa, Sanat, Ekoloji, Çevre, Sürdürülebilirlik

ABSTRACT

The human-nature relationship has passed through different phases throughout history. In the beginning, humans utilised the resources of nature and treated it in a protective manner. However, with anthropocentrism, the Age of Enlightenment and the Industrial Revolution, the human-nature relationship has undergone a radical change and over time, nature has begun to be seen as an object of exploitation. These developments led to the pollution of nature and the deterioration of its ecological structure. These negative developments have led to the emergence of ecology and environmentalism movements since the 1960s. At the same time, this period led artists to focus on this issue and develop projects to save nature. Ecological artists have tried to increase the ecological awareness of the society and restore the ecological balance by using the potential of art to draw attention to ecological problems and offer solutions. The object of art is now nature itself and at the same time it is the reinstatement of nature as a subject. These approaches are aimed at rethinking the human relationship with nature, increasing respect for nature and restoring ecological balance. For this reason, art is important in terms of reflecting the tendency to see nature not only as a resource, but also as a living space and a common heritage. In this study, the effects of art on nature, the reflections of the natural environment on works of art and the effects of ecological art on environmental awareness and action are discussed.

Keywords: Nature, Art, Ecology, Environment, Sustainability

¹ Corresponding Author: ozeryldz@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1066-4308

Bu Makale, Atatürk Üniversitesi SSY-2022-10571 kodlu "Ekolojik Dengenin Korunmasında Sanatın Rolü" İsimli Sanatta Yeterlik Tez Projesi Kapsamında Bilimsel Araştırma Projesi Tarafından Desteklenmektedir.

GİRİŞ:

İnsan ve doğa arasındaki ilişki, tarih boyunca çeşitli evrelerden geçmiştir. İlk zamanlarda insanlar, doğayı doğal kaynakları kullanarak ve koruyarak benimsemişlerdir. Ancak, Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi ile birlikte, insan merkezci bir bakış açısı gelişmiş ve insan-doğa ilişkisi kökten bir değişim geçirmiştir. Bu yeni yaklaşım, doğanın insanın hizmetine sunulan bir sömürü nesnesi olarak görülmesine yol açmıştır. Sanayi Devrimi ve Aydınlanma düşüncesi, akılcılığı ve teknolojik ilerlemeyi öne çıkararak, doğanın bir kaynak olarak kullanılması gerektiği anlayışını pekiştirmiştir.

Bu süreçler, doğanın ekolojik dengesinin bozulmasına ve çevre kirliliği gibi küresel boyutta ekolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1960'lardan itibaren artan çevre bilinci, ekoloji ve çevrecilik hareketlerinin doğmasına yol açmıştır. Bu hareketler, insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı ve ekolojik dengeyi yeniden sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, sanatçılar da doğanın korunması ve ekolojik sorunlara dikkat çekmek amacıyla ekolojik sanat projeleri geliştirmişlerdir.

Ekolojik sanat, toplumu doğaya karşı bilinçlendirmek, tahrip olmuş alanları onarmak ve kalıcı ekolojik çözümler üreterek dünyanın ekolojik bütünlüğünü korumak gibi hedeflere sahiptir. Sanatın nesnesi artık doğanın kendisidir ve aynı zamanda doğanın özne konumuna yeniden getirilmesini amaçlar. Sanat, bu şekilde doğayı sadece bir kaynak olarak değil, aynı zamanda bir yaşam alanı ve ortak miras olarak görme eğilimini yansıtır. Sanatın doğa üzerindeki etkisi, doğal çevrenin sanat eserlerine yansımaları ve ekolojik sanatın çevresel farkındalık ve eylem üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Tüm bu süreçle ekolojik sanatın belirmesi ve sanatçıların doğa yaklaşımı ele alınarak projeleri üzerinden doğayla nasıl bir etkileşim kurdukları ve onarıcı müdahaleleri kapsamında insan doğa ilişkisinin yeniden kurulmasının önemine değinilmiştir. Bu yaklaşımlar, insanın doğa ile olan ilişkisini yeniden düşünmeye, doğaya olan saygıyı artırmaya ve ekolojik dengeyi yeniden sağlamaya yöneliktir. Sanat, bu şekilde doğayı sadece bir kaynak olarak değil, aynı zamanda bir yaşam alanı ve ortak miras olarak görme eğilimini yansıtır.

Bu makalede, ekoloji-sanat ilişkisinin toplumsal, kültürel, ekonomik ve çevresel boyutlarına dair kapsamlı bir analiz sunulmaktadır. Sanatın doğa üzerindeki etkisi, doğal çevrenin sanat eserlerine yansımaları ve ekolojik sanatın çevresel farkındalık ve eylem üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Tüm bu süreçle birlikte, ekolojik sanatın belirmesi ve sanatçıların doğa yaklaşımları, ekolojik sanatın ilk öncü sanatçıları olan, Joseph Beuys, Agnes Denes, Nicolas Uruburi, Herbert Bayer'in, doğanın tahribatını ve çevresel sorunları vurgulamak amacıyla politik ve eleştirel yaklaşımlarını ortaya koyan ilk çalışmaları üzerinden, ekoloji-sanat ilişkisine dair okumalar yapılmıştır.

1. İnsan Doğa İlişkisi

Doğa, insan müdahalesinden bağımsız olarak var olan ve gelişen her şeyi içerir. Doğanın oluşumu ve evrimi insanlığın varlığından çok önce başlamıştır ve insanlık tarihi bu anlamda çok daha kısa bir süreci kapsadığı bir gerçektir. Bu nedenle İnsan doğa ilişkisi, insanlık tarihi ile birlikte başlatılır. Bunun nedeni, insanın sosyal ve kültürel evriminin, doğal çevresiyle etkileşim içinde gerçekleşmesi ve bu etkileşimin insan gelişiminde önemli bir rol oynamasıdır. Fischer'e göre, "insan doğaya adımını attığında bilmediği bir sürü şeyle karşı karşıya gelmiştir. Büyük bir çabayla bir şeyi öbüründen ayırmayı ve kendi değişik duygularını tanımayı, ayrıca tanımış olduğu duygulara güvenmeyi öğrenmiştir" (Fischer,2023:39). Zamanla insanın sosyal ve kültürel evrimi, doğanın bir parçası olarak şekillenmiş ve bu süreç, insanlık tarihindeki önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnsan doğa ilişkisi, her iki tarafın da birbirine muhtaç olduğu ancak farklı koşullar altında varlıklarını sürdürebildiği bir ilişkidir. İnsanlar doğanın tüm

varlıklarını kullanırken ve değiştirirken, doğa da insanın hayatta kalabilmesi için ihtiyacı olan kaynakları sağlamıştır. Bu ilişki, insanın doğayı etkileme ve dönüştürme yeteneği ile doğanın insanların yaşamını destekleme ve sınırlar koyma gücü arasındaki dengenin sürekli olarak sürdürülmesini gerektirmiştir.

İlkel insanların yaşam biçimi, doğa ile iç içe geçmiş ve doğayla uyumlu bir ilişkidir, doğa ile olan bu derin ilişkisinde yaşamını sürdürme kaygısıyla doğayı gözlemlemiş ve bu gözlemlerden elde ettikleri bilgilerle yaşamlarını düzenlemişlerdir. Bu düzenlemeler, doğanın döngülerine ve dinamiklerine uyum sağlayarak, insanların hayatta kalma şansını artırmıştır (Kurtaran, 2019: 3). Ayrıca ilkel insanlar, doğa ile olan ilişkilerinde doğanın gücü karşısında kendilerini güçsüz hissetmişler ve doğayla olan ilişkilerini anlamak, ifade etmek ve doğanın güçlerine saygı göstermek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. (Türkdoğan, 2017: 9). Bu topluluklar, doğa güçleri ve hayvanlarla olan bağlarını mistik bir inanç sistemiyle şekillendirmiş ve inançlarını kaya ve mağara resimleri gibi sanatsal ve ritüel pratiklerle ifade etmişlerdir. Ayrıca Read “hemen hemen tümü hayvan figürlerinden oluşan bu resimlerin büyüsel bir önem taşımasının genel bir kanı olduğunu belirtir. İlkel insanın, bu hayvanları resimleyerek onlar üzerinde güç kazanacağına ve yiyecek elde etmek için çıkacağı avda başarılı olacağına inandığını” söyler (Read, 2018: 29). Diğer yandan büyü, doğa ile insan arasındaki ilişkinin anahtarı ve ayrıca insanın doğayı anlama ve kontrol etme çabalarının bir yansıması olarak ele alınır. Bu anlamda, ilkel insan için büyü, doğa ile olan ilişkilerini düzenleyen bir araç olarak işlev görmüştür (Kurtaran, 2019: 4).

İlerleyen süreçlerde insanın yerleşik hayata geçişi, insan doğa ilişkisinde önemli değişimin başlangıcını oluşturur. Bu geçiş, insanın kendi türsel olanaklarını keşfetmesi, aklını kullanmaya başlaması ve öğrenme becerilerini artırması gibi önemli tarihsel dönemi ifade eder. Ancak bu dönem, toprak ve su gibi doğal kaynakları sahiplenme ve aşırı tüketme eğiliminin de başlangıcını ifade eder. Dolayısıyla, insanın yerleşik hayata geçişi, doğa üzerinde kontrolünü büyük ölçüde artıran bir dönemi vurgular (Çelik, 2017: 100). Bu kontrol, insanın doğayı anlaması ve yönetmesiyle birlikte, onun doğaya hükmetme arzusunu artırmıştır. İnsanın doğayı kontrol altına alma isteği giderek aklını kullanmayı geliştirdikçe bilgi ve becerisini de artmış ve bu sayede doğanın yasalarını çözmesini de kolaylaştırmıştır. İnsanın bu zaman içinde hayatını devam ettirebilmesi için aklını kullanmaya başlaması, teknikler geliştirmesi ve bu teknikleri kullanması ona yeni yapay bir çevre oluşturmasına imkân sağlamıştır. Bu anlamda insanın çevre olarak nitelendirdiği şey “doğanın ve doğadaki insan yapısı öğelerin bütünü” olarak tanımlanır. Ayrıca doğanın yarattıklarına karşı insanın yarattığı her şey “kültür” olarak tanımlandığında insanın çevreyle olan ilişkisi bakımından insanın yarattığıyla doğal çevre arasında karmaşık bir ilişki başlamıştır (Ertürk, 2018: 23). Bu dönemde, kültür olarak ortaya çıkan insan yapımı her şey, doğayı kendine göre düzenleyip geri plana atmak eğilimi olmuştur.

İnsan bütün bu süre boyunca çevresini işleyip ondan faydalanmış ve gelecek kaygısı olmadan doğanın sunduğu kaynakları kullanmıştır. Zamanla bu kullanımı sadece yaşam odaklı olmamış tüketim odaklı bir yaşam anlayışının oluşmasına doğru evrilerek artış göstermiş ve doğanın ekolojik dengesini zorlamaya başlamıştır. Serres, “İnsanın kendisinin doğanın bir unsuru olduğunu unuttuğunu, buna karşın doğayı yaratan kendisiymiş gibi davrandığını, sanki doğa oluşumunu bize borçluymuş gibi bir konumda ele alınarak yaklaşıldığını ve bundan dolayı da onun bozulmasına, yok oluşuna seyirci kalabileceğini” söyler (Şimşek ve Bayram, 2017: 803). Dolayısıyla, çevre sorunlarının dünya genelinde yaygın bir sorun haline gelmesinde insanın doğayı bir sömürü nesnesi olarak gören bakış açısı önemli bir rol oynamıştır (Özer, 2023: 12). Bu bakış açısının yitilmesiyle birlikte, bir dizi sonuç ortaya çıkmıştır. İnsan, metafizik anlamda geniş bir sistem anlayışını yitirmiştir. Bu durum, doğayla olan ilişkisini yalnızca maddi ve fiziksel düzeyde değerlendirmesine yol açmıştır. Doğa bilimlerinin deneysel dünya görüşü, doğanın sadece gözlemlenebilir ve ölçülebilir yönlerine odaklanarak, onu bir araç olarak görme eğilimini artırmıştır. Bilim ve teknik, giderek daha bağımsız bir alan haline gelmekte ve doğanın kontrol

altına alınması ile insan çıkarlarına hizmet etmesi, bu alanın temel amacı olmaktadır. Önceki dönemlerdeki doğaya karşı duyulan saygı ve doğanın kutsallığına dair inançlar, zamanla yok olmuş; doğa, yalnızca sömürülecek bir kaynak olarak görülmüştür (Kılıç, 2013: 125).

Bu sonuçlar, insanın doğa ile olan ilişkisinin değişen dinamiklerini ve bu değişimin toplumsal ve kültürel etkilerini yansıtmaktadır. Bu durum, çevre sorunlarının zamanla artışı ve doğanın ekolojik yapısında bozulmalara yol açmıştır.

2. İnsan Doğa ilişkisinin Bozulmasını Belirleyen Etkenler ve Çevresel Yıkım

Doğanın Ekolojik dengesinin bozulmasına neden olan önemli sorunların arkasında, insan merkezcilik, aydınlanma düşüncesi ve sanayi devriminin etkileri bulunmaktadır.

İnsan merkezcilik anlayışı, doğayı sadece insanın hizmetine sunulan bir kaynak olarak gören ve diğer varlıkların insanın kullanımı için var olduğunu savunan bir düşünce sistemidir. Bu anlayış, doğal kaynakların aşırı kullanımına ve ekosistemlerin tahrip edilmesine yol açmıştır. Bu anlamda, insan doğa ilişkisinin bozulmasının başlıca nedeni insanın kendisini doğanın bir parçası olarak görmemesi ve kendini doğadan üstün bir varlık olarak her şeyin en tepesine yerleştirmesidir. Bu görüş eski Yunan Uygarlığına kadar uzanan “İnsan merkezci” anlayışa dayanmaktadır ve insan anlamına gelen “Antropos” kelimesinden gelmektedir (Kılıç,2020:61).

İnsan merkezcilik varlık anlayışında, insanın diğer varlıklardan önemli bir şekilde ayrıldığı ve merkezi bir konumda olduğu kabulü vardır. Bu kabul, genellikle insanın tanrısal yaratılışına dayandırılır ve çağlar boyunca felsefi ve dinsel düşüncede varlığını sürdürmüş ve bu anlayış sorgulanmamıştır. Bu anlayışa göre, bitkiler, hayvanlar ve cansız varlıkların kendiliğinden bir değerleri yoktur. Sadece insana hizmet ettikleri sürece değerlidirler. Bu düşünce, insanın diğer varlıklar üzerinde mutlak bir hakimiyet ve egemenlik sahibi olduğunu savunur (Kılıç,2013:61). Skolastik felsefede de benzer bir düşünce bulunur. Tanrının insanı kendi hizmeti için yarattığı ve insanın da doğayı kendi hizmeti için kullanması gerektiği savunulur. Bu bakış açısına göre, insanın doğa üzerindeki egemenliği Tanrı'nın iradesinin bir yansımasıdır ve doğa, insanın hizmetine sunulmuştur (Çoban, 2020: 280). Bu düşünceye göre insanlar, doğanın sadece kendilerine hizmet etmesi için var olduğunu ve diğer canlı ve cansız varlıkların değerinin, insanın onlara verdiği değere bağlı olduğunu savunur. İnsan merkezci anlayış, doğayı sadece insanın isteklerine ve ihtiyaçlarına hizmet etmek için bir araç olarak görür ve doğanın kontrol edilmesini ve tahakküm altına alınmasını teşvik etmiştir (Yağmur ve Özer, 2022: 449).

18. Yüzyılda, Rönesans'ın getirdiği akıl ve sorgulama anlayışının doruk noktalarına ulaştığı bir dönemdir. Bu dönemde insanlar, doğayı ve insanlığı anlama çabasında akli ön planda tutmuşlardır. Bilimsel keşifler ve felsefi düşünceler, insanın deneyimle kazandığı bilgiyi yüceltmiş, doğal olayları açıklama ve anlama konusundaki güveni artırmıştır. Bilime olan inanç arttıkça, bilimsel yöntem her alanda kabul görmüş ve fizik ile doğa bilimleri, mekanik bilgisi büyük önem kazanmıştır. Bu dönemde, akıl ve bilim insanlığın yolunu aydınlatmış ve yeni bir düşünce çağının kapılarını aralamıştır (Usta, 2018: 79). Plumwood, “akılcılığın insanın doğa üzerinde iktidar olmak ve ‘doğanın sahipleri’ olma rolüne odaklandığını ve bu düşüncenin, insanın doğa üzerinde tahakküm kurma arzusunu teşvik ettiğini ve insanın doğayı kontrol altına alma fantezisini beslediğini” söyler. Ancak, Plumwood, bu yaklaşımın insanı doğadan uzaklaştırdığını ve onu doğaya karşı yabancılaştırdığı eleştirisinde bulunur. Ayrıca insanın doğayı kontrol etme ve üzerinde tahakküm kurma arzusu, erken akılcılığın insan kimliğini yozlaştırdığına işaret eder (Plumwood, 2004: 150). Diğer yandan Aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olarak kabul edilen "mekanik dünya görüşü", Descartes, Bacon ve Newton gibi önemli düşünürlerin katkılarıyla şekillenmiştir. Descartes, maddi dünyayı bir makineye benzeterek ona sadece ruhu olmayan mekanik bir görev yüklemiştir. Descartes'e göre, madde hiçbir amaç, yaşam veya ruhsallık

belirtisi göstermez. Doğa, sadece mekanik yasalara göre işleyen bir makine gibi düşünülebilir ve bu yasaların açıklanması, doğadaki olayların düzenlenişi ve hareketiyle ilgilidir (Capra, 1992: 61). Aydınlanma düşüncesi ise, bilim ve akıl ile yönlendirilen bir dünya görüşünü benimser. Bu dönemde, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin insanlığın refahını artıracığına inanılmıştır. Ancak, bu ilerlemelerin sonucunda ortaya çıkan sanayi devrimi, çevreye zarar veren ve doğal kaynakları aşırı tüketen süreçleri tetiklemiştir. Endüstriyel üretimdeki artış, fosil yakıtların yoğun kullanımı ve atıkların çevreye salınması gibi etkiler, doğal dengeyi bozmuş ve ekosistemleri zarara uğratmıştır.

18. yüzyılın ortalarından itibaren bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin sanayide kullanılmasıyla, İngiltere'de Sanayi Devrimi başlamıştır. Sanayi Devrimi'yle birlikte gelişim gösteren süreç içinde şekillenen temel anlayış ilerleme anlayışı olmuştur (Sezgin, 2022: 11). Bu anlayış, endüstriyel üretimin artması, makineleşme, fabrikaların yaygınlaşması ve tarımın mekanize edilmesi gibi önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yaygınlaşan sanayileşme nedeniyle kurulan fabrikalardan yoğun olarak zararlı gazların çıkması, atmosferdeki hava kalitesini ciddi şekilde etkilemiştir. Bunun yanı sıra, arıtılmamış atık suların çevredeki akarsu ve göllere boşaltılmaları, su kaynaklarının kirlenmesine neden olmuştur. Bu çevresel bozulmalar, sanayi devriminin çevresel etkilerinin belirgin ilk örneklerini oluşturmuştur. Ayrıca kendi refahı için geliştirdiği bilim ve teknolojiler sayesinde yeni bir yaşam anlayışı olan modern toplumun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

20. yüzyıl boyunca, bilim ve teknolojideki ilerlemeler modern toplumun doğa ile uyumlu olmayan kalkınma yaklaşımlarının ortaya çıkmasına yol açmış ve kültürel ve ekonomik değerlere yansımıştır (Mamur, 2017: 1001). Sanayi toplumunun temelinde, Aydınlanmayla beliren faydacılık felsefesi önemli yer tutmuştur. Faydacılık felsefesi, eylemlerin ahlaki değerini belirlemede sonuçların önemine odaklanan bir etik teoridir. Bu felsefeye göre, bir eylemin doğru veya yanlış olması, o eylemin yarattığı faydayla ölçülür. Yani, en fazla mutluluk veya iyi sonuç üreten eylemler, ahlaki olarak en doğru olanlardır (Demir, 2004). Ayrıca, faydacılık Felsefesinde doğanın, insanın istek ve gereksinimlerine uygun olarak dönüştürülerek kontrol altına alınmasının, nesnel ve tarafsız bir bilim anlayışıyla mümkün olacağı anlayışı vardır. Bu anlayışla insan faydası yüceleştirilmiş ve fetişleştirilmiştir. Böylece insan-doğa ilişkilerinde doğaya yararlanılacak bir "nesne" olarak bakılmış, yani doğa "ötekileştirilmiştir". Bununla birlikte ötekileştirilen doğa artık istenildiği gibi Kapitalizmin bir ekonomik sistem olarak güç kazandırmıştır. Modernizm ile toplumsal yaşam "teknoloji merkezli" bir kurguya dayalı olarak, ekonomiden bilime, kamusal yaşamdan gündelik yaşama bütün alanlarda teknolojik hale gelmiştir.

Doğanın insan eliyle değişimi bin yıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak, sanayi devrimi ve sonrasında gelen kapitalizm süreci, bu değişimi hızlandırmış ve derinleştirmiştir. Kapitalizmin önceliklerinin genellikle kâr odaklı olması, çevresel ve sosyal etkileri ikinci plana atmıştır. İnsanın doğayı bir sömürü nesnesi olarak görmesi, sadece çevresel boyutta olmasının yanı sıra, sosyal ve ekonomik boyutlarda da derin etkiler yaratmıştır (Sezgin, 2022: 10). Kapitalizmin talepten çok arz yaratma dürtüsü doğanın kaynaklarını ihtiyaç dışında kullanılmasını gerekli kılmıştır ve sınırlı olan bu kaynakların aşırı tüketilmesine neden olmuştur. Kapitalizm, doğal kaynakların sınırsız olduğu yanılgısını besleyen bir ekonomik sistemdir ve bu da doğal kaynakların hızla tüketilmesine yol açmaktadır.

Kapitalizmin, sürekli büyüme anlayışından doğan doğal kaynakların aşırı kullanımı ve üretimden doğan atıkların, havayı, suyu ve toprağı kirlenmesi ekoloji üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Diğer yandan, teknolojinin bütün alanlarda kullanılmasından kaynaklanan sera gazlarının atmosferde birikmesi küresel ısınmaya ve iklimler üzerinde değişimlere neden olmuştur. Çevre üzerinde oluşan bu olumsuz sonuçlar, sıcaklıkların artmasına bağlı olarak, deniz seviyelerini yükselmesine, bitki ve hayvanların neslinin tükenmesine, su döngülerinin değişmesi gibi birçok bozulmayı hızlandırarak,

doğanın uzun vadeli sürdürülebilirliğinin tehlikeye girmesine yol açmıştır. Bütün bu gelişmelerin çevre üzerindeki yıkıcı etkileri göz önüne alındığında, ekolojinin yaşamı yeniden şekillendirmesi ve toplumları bu konuda bilinçlendirmesi büyük önem kazanmıştır. Dolayısıyla, ekoloji ve sanat ilişkisi, yaşamı yeniden inşa etme sürecinde, insan merkezli bakış açısından uzaklaşarak doğa-insan ilişkisinde yeni olanakların aranması gerekliliğini vurgulama açısından büyük önem taşımaktadır (Düşek,2022).

3. Ekolojik Sanatın Oluşum Süreci ve Etkileri

İnsan merkezilik, Aydınlanma düşüncesi ve Sanayi Devrimiyle birlikte meydana gelen teknolojik gelişmeler, üretim süreçlerindeki verimliliği artırmış ancak aynı zamanda çevreye zarar veren atıkların ve kirleticilerin artmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan modernitenin doğal çevre üzerindeki olumsuz etkileri, ekosistemlerde değişimlere neden olmuş ve ekolojinin bir bilim olarak doğmasına kaynaklık etmiştir. Ekoloji" terimi, Yunanca kökenli "oikos" (ev veya yaşam alanı) ile "logia" (bilim veya söylem) sözcüklerinden türetilmiştir. (Zümrüt,2012:14). Ekoloji bilimi, modernitenin sona ermesine, modern dünya görüşüne olan güvenin sarsılmasına ve doğanın sömürülmesine karşı mücadele edilmesi gerektiği düşüncesini müjdelemiştir. Lamarck'ın ve Darwin'in evrim teorileri, canlıların çevresel etkilerle değişebileceğini ve çevrenin canlılar üzerindeki etkisini vurgulayarak ekolojik düşüncenin temellerini atmıştır. Ekoloji, çeşitli türdeki canlıların çevreleriyle olan etkileşimlerini inceleyen bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır (Zümrüt, 2012: 15).

İnsan eylemleri sonucu ekosistemin taşıma kapasitesini aşmaya başlayan kirlenme ve yıkım, insanlığın bu zararları fark etmesine, ekolojik sorunlara karşı çözüm arayışlarına girmelerini tetiklemiştir (Sezer, 2006: 1). 1960'lı yıllardan itibaren ekolojik konulara yönelik artan bu ilgi, toplumda çevre bilincinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, insanların çevre duyarlılıkları artmış ve doğanın sürdürülebilirliğine dair ilkeler daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu bilinçlenme, doğal kaynakların korunması, ekosistemlerin sağlığının gözetilmesi ve çevresel adalet gibi konulara dikkat çekerek, bireylerin ve toplumların çevreye olan sorumluluklarını yeniden değerlendirmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi ve çevre koruma politikalarının oluşturulması gibi çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu hamleler, doğanın korunması ve ekolojik dengeyi sağlama yolunda önemli birer adım olarak görülmektedir. Hükümetler ve uluslararası kuruluşlar da bu dönemde doğanın sürdürülebilirliğine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Sonuç olarak, ekolojik farkındalığın artması, çevre hareketinin büyümesine ve çevresel sorunlarla ilgili daha fazla bilinç ve eylem oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Çevre hareketleri zamanla daha bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşım olan ekolojik harekete evrilmiştir. Ekolojik hareket, sadece insanın çevresel etkilerini ele almak yerine, çevresel koruma ve sürdürülebilirlik çabalarını genişleterek, insanın doğayla olan ilişkisini daha derinlemesine anlamayı ve bu ilişkiyi daha dengeli ve sürdürülebilir bir şekilde yönetmeyi amaçlayan bütüncül bir sistem olarak değerlendirmiştir (Özer, 2022: 41). Günümüzde çevre sorunlarının kökenindeki düşünsel ve ekonomik nedenler, tüm ekosistemleri tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum, çeşitli düşünce, ideoloji ve değer sistemlerinin, çevreyi merkeze alan hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan bu hareketler, "Derin Ekoloji", "Ekofeminizm", "Toplumsal Ekoloji" ve "Ekoeleştirici" gibi düşünsel boyutta olan ekoloji odaklı hareketlerdir.

1960'larda çevreyi merkeze alan ekolojik bilinç, sadece doğaya dönme isteğiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda insanların toplumsal ve psikolojik deneyimlerini de etkilemiştir. Bu dönemde, sanayi toplumunun yarattığı yalıtılmışlık, tüketim kültürü ve doğal kaynakların aşırı kullanımı gibi sorunlar, insanlar tarafından fark edilmeye başlamıştır. Oluşan ekolojik bilinç, insanları soyut, yapay dünyadan uzaklaşmaya ve daha sade, doğal bir yaşam tarzını benimsemeye teşvik etmiştir (Üstüner, 1996: 31).

Bu bilinçlenme süreci, sanatçılar ve aktivistler arasında çevreyi koruma ve sürdürülebilir yaşam biçimlerini teşvik etme çabalarını güçlendirmiştir.

Ekolojinin bir sorun olarak yoğun bir biçimde sanatın gündemine girmeye başlaması 1960'ların ikinci yarısına rastlar (Sezgin, 2022: 10). Aynı zamanda sanat eserleri, edebi eserler ve diğer kültürel faaliyetler aracılığıyla da çevre konusundaki duyarlılığı artırmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Sanat alanında da bu dönemde çevre hareketleri belirginleşmiş ve doğanın tahribatını ele alan eserler ortaya çıkmıştır. Sanatçılar, çevresel sorunlara dikkat çekerek ve çözüm önerileri sunarak toplumsal farkındalık oluşturmayı amaçlamışlardır. Bu süreç, sanatın sadece estetik bir ifade aracı olmaktan çıkıp, çevresel ve sosyal sorunların ele alınmasında etkili bir araç haline gelmesine katkı sağlamıştır (Mamur, 2017: 1001).

Gablik'e göre, modernizm bireysellik ve merkezîyetçilik üzerine odaklanmıştır. Ancak, ekolojik çağda toplumsal dayanışma ve çevreye duyarlılık önem kazanmaktadır. Artık, sanat sadece estetik değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel bilinci yansıtmalıdır. Bu, modernizmin sınırlarını aşarak daha kapsayıcı bir perspektife yol açar (Gablik, 1993).

Sanatçılar, doğanın tahribatı ve çevresel sorunlar karşısında derinden etkilenmiş ve doğayı sadece ilham kaynağı değil, aynı zamanda sanatın malzemesi olarak kullanmışlar ve çevresel yıkımı konu alan birçok sanat eseri ortaya çıkmıştır. Bu eserler, çevresel kaygıları ve doğanın korunması gerekliliğini vurgulamış ve izleyicileri bu konular üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir. Sanat, çevresel sorunlara dikkat çekmek ve insanların çevre bilincini artırmak için güçlü bir araç olmuştur. Doğa, sanatın sadece ilham kaynağı olmaktan çıkıp, aynı zamanda sanatın malzemesi haline gelmiştir. Bu süreç, çevresel algının değişmesine ve gelişmesine yol açmıştır. Doğanın tahribatı ve çevresel sorunlar, sanat dünyasında önemli bir tema haline gelmiş ve çeşitli sanat akımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arıkan,2021:81).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan Arazi Sanatı, Yeryüzü Sanatı, Çevresel Sanat gibi alternatif sanat hareketleri, doğaya ve çevreye karşı yeni bir duyarlılık ve anlayış getirmiştir. Bu sanatsal oluşumların içinde olan sanatçılar, sanatın metalaştırılmasına karşı çıkarak geleneksel galeri ve müzeleri reddederek alternatif mekân arayışlarına girmiş ve doğal çevrelerde sanat eserleri üretmişlerdir. Bu sanat hareketleri, sanatı doğa ile etkileşim içinde olan bir süreç olarak ele almış ve doğanın kendisini sanat eserinin bir parçası haline getirmiştir. Sanatçılar, doğal malzemeleri kullanarak çevreyle bütünleşmiş eserler üretmişlerdir. Üretilen bu eserler, çevre bilinci ve doğa ile ilişki konularında çağdaş sanatın gelişimini etkilemiştir (Saygı, 2016). Varlık gösteren, Land Art veya Yeryüzü Sanatı, Ekolojik Sanat'ın temelini oluşturmuştur.

Sanatsal hareketlerin ve bilimsel verilerin yanı sıra düşünsel hareketler de ekolojik sanatın gelişiminde etkili olmuştur. Dünya çapında aktivistlerin etkisi, doğayı iyileştirici bir bakış açısını destekleyen görüşlerle birleşerek bu sanat dalının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde sanat, çevresel sorunlara dikkat çekmek ve toplumsal değişimi teşvik etmek için güçlü bir araç haline gelmiş; sanatçılar, doğayla ilişkimizin yeniden değerlendirilmesine ve ekolojik bilincin artırılmasına katkıda bulunmuştur. Bu sayede, çevresel sanat hem estetik hem de toplumsal boyutlarıyla çevre koruma çabalarına önemli bir destek sağlamaktadır. Doğanın tahrip edilmesine karşı oluşan çevreyi korumaya yönelik eylemleri desteklemek amacıyla varlık gösteren "Ekolojik Sanat" hareketi, çevresel sorunları ele alan ve sanat aracılığıyla çözüm önerileri sunan bir yaklaşımı temsil eder. Ekolojik sanat felsefesi ekolojik bilinç, insan ve doğanın uyumlu birlikteliği üzerine temellenen evrensel bir harekettir (Mamur, 2017: 1003). Bu sanat hareketi, sanatın gücünü kullanarak tahrip edilmiş alanları onarmak, çevresel konuları gündeme getirmek, toplumu bilinçlendirmek ve doğaya dair duyarlılığı artırmak gibi önemli

roller üstlenmişlerdir. Bu sanat türü, genellikle toplumda çevresel bilinci artırmak için güçlü bir araç olarak kullanılmıştır. Sanat eserleri, insanları çevresel sorunlar hakkında düşünmeye ve harekete geçmeye teşvik eder. Özellikle zarar görmüş alanlarda yapılan sanat projeleri, o bölgenin yeniden canlanmasına ve toplumun doğal çevreye olan bağlılığının güçlenmesine katkı sağlar. (Demirörs, 2019: 16). Ancak, bu hareketin asıl amacı kesin çözümler üretmek değil, insanları çevresel sorunlara karşı farkındalık ve duyarlılık konusunda harekete geçirmektir. Sanat eserleri, insanların düşünce ve duygularını harekete geçirerek, çevresel sorunlar hakkında konuşma ve eyleme geçme isteğini artırır.

Sanat insanın kendisi ve çevresini, kavramlarını, çıkmazlarını, neşesini, kederini ortaya birçok farklı araçla ortaya koyması değil midir? (İrten, 2022).

Aynı zamanda “Ekolojik Sanat”, insanın doğa üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı ve doğayla uyumlu bir yaşamı teşvik etmeyi amaçlayan, farklı disiplinlerden gelen düşünceleri bir araya getiren bir yaklaşımdır. Sanatın iyileştirici gücünü kullanarak toplulukları ve karşılıklı ilişkileri güçlendirmeyi hedefler. Fiziksel ve biyolojik etkileşimlerin yanı sıra kültürel, politik ve tarihi boyutları da kapsar. Ekolojik sanat, tüm canlı varlıkların ilişkisine ve etkileşimine saygıyı artırmak ve teşvik etmek için bir araç olarak işlev görür (Yağmur ve Özer, 2022: 9). Ekolojik sanat, genellikle çeşitli disiplinler arası bir yaklaşımı benimser. Sanatçılar, biyoloji, ekoloji, sosyoloji, jeoloji gibi bilim dallarından bilgileri sanatlarına dahil ederler. Böylece, sanat eserleri, çevresel sorunları ele alırken bilimsel bir temele dayanır ve geniş bir perspektif sunarlar. Bu sanat akımı, doğanın karmaşıklığını ve önemini vurgulamak için güçlü metaforlar kullanır. Doğadaki desenler, döngüler, sistemler ve ilişkiler sanat eserlerinde sıkça görülür.

Günümüzde, ekolojik krizler ve çevresel sorunlar dünya genelinde artarak bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. İklim değişikliği, türlerin yok olması, ormansızlaşma ve kirlilik gibi tehditler, insanlığı ve diğer canlıları ciddi şekilde etkilemektedir. Bu zorlu zamanlarda, sanatın gücü ve etkisi daha da önemli hale gelmiştir. Charlene Spretnak’ın “*Ekofeminizm: Our Roots And Flowering*” adlı makalesinde ifade ettiği gibi, günümüzde ekolojik barış, ekolojik adalet, ekoteoloji ve ekofeminizm gibi kavramlara daha fazla odaklanma gereği doğmuştur. Bireysel benlik kavramı yerine ekolojik benlik anlayışının benimsenmesi, insanların birbirleriyle ve doğayla daha derin bağlar kurmalarını sağlamıştır. Bundan dolayı, modern çağdan ekolojik çağa geçiş, sadece ekonomik veya teknolojik bir dönüşüm sağlamamış, bunun yanı sıra toplumda kültürel ve düşünsel bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Sanat da bu değişimden etkilenerek, toplumla, doğayla ve dünyayla daha bütünleşik bir anlayışı ifade etme yolunda ilerlemektedir (Gablik, 1993).

Fischer “Sanatın “hayatın yerini tutması” sanatın insanla çevresi arasında bir denge sağlaması -sanatın niceliği ve gerekliliğini az da olsa tanıyan bir düşünce bu. Üstelik insanla çevresi arasında sürekli bir dengenin varlığı en gelişmiş toplumlarda bile düşünülebileceğine göre, sanat geçmişte olduğu gibi gelecekte de gerekli olacak demektir” sözleri ile açıklar (Fischer, 2023: 21).

Doğanın bir parçası olan insanın yaratıcılığı ve duyarlılığı hem sanatın hem de ekolojinin temelinde yatan insanlık değerlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum aynı zamanda, ekoloji ve sanat arasındaki bu ilişkinin sadece estetik bir bağlamda değil beraberinde, insanın düşünce yapısını, yaşam tarzını ve toplumsal davranışlarını nasıl şekillendirebileceğine ve dönüştürebileceğine katkı sunmaktadır.

Fischer, “Sanatın İcadı” kitabında, sanatın hemen hemen insanla yaşıt ve bir çeşit çalışma olduğunu söyler. Ayrıca, bu çalışmayı insana özgü bir eylem olarak niteler. Ayrıca Marx, çalışma tanımlamasını ise şu sözle açıklar: “*Çalışma eylemi doğadaki maddeleri...insanın isterlerine elverişli kılma amacını güder; insanla doğa arasındaki madde alışverişini sağlamak için gerekli bir durumdur bu; doğanın insan yaşayışını durmadan etkisi altında tutmasını sağlar bu durum, bu yüzden toplumsal yaşayışın*

*biçimlerine bağlı değildir-daha doğrusu, bütün toplumsal biçimlerin ortak niteliğidir”*sözlerine yer verir (Fischer, 2023: 30).

Sanatın gücü, insanları derin düşüncelere yönlendirme, duygusal bağ kurma ve değişim için motivasyon sağlama konusunda eşsizdir. Ekolojik krizlerle mücadele etmek için gereken bilinci ve eylemi teşvik etmede sanatın gücü büyüktür. Sanat eserleri, insanların doğayla olan ilişkilerini gözden geçirmelerini, doğal dünyaya olan bağlarını güçlendirmelerini ve çevresel sorunlara duyarlılıklarını artırmalarını sağlamaktır.

Bu anlamda ekoloji ile sanatı ilk olarak birleştiren ve de gelişiminde önemli katkılar sunan sanatçılar arasın da yer alan Herbert Bayer (1900-1985), Avusturya kökenli Amerikalı mimar, grafik tasarımcı, fotoğrafçı, tipograf, ressam ve eğitimci olarak geniş bir yelpazede eserler üretmiştir (Wikipedia). Bauhaus ekolünden gelen Bayer, Bauhaus'un toplumun çevresini tasarlama anlayışı, sanatın yaşamın tüm alanlarına dahil edilmesi gerektiğini savunmuş ve Aspen'e modernizmi simgeleyen logolar ve posterlerin yanı sıra manzaralar ve binalar tasarlamıştır (<https://www.aspenmod.com>). Bayer, modernist imgeleri küreselleşme, koruma değerleri ve ABD'deki çevresel tahribatı haritalarla ilişkilendirerek çevre tartışmalarına katkıda bulunan önemli bir sanatçıdır. Bayer'in küresel hümanizmi ve çevresel tasarımları, insan ilişkilerini doğal dünya ile uyumlu hale getirmeyi amaçlayan renkler, imgeler, semboller ve dinamik illüstrasyonlar içeren bir görsel dil oluşturur.

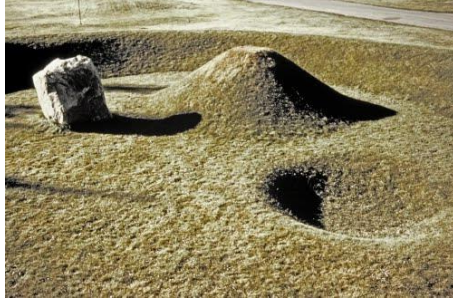
Bayer, modernist imgeleri küreselleşme, koruma değerleri ve ABD'deki çevresel sorunları görselleştiren haritalarla ilişkilendirerek çevre tartışmalarına katkıda bulunmuştur. Bayer'in tasarımları, insan ilişkilerini doğal dünya ile uyumlu hale getirmeyi amaçlayan renkler, imgeler, semboller ve dinamik illüstrasyonlar (Şekil 1) içeren bir görsel dil oluşturmuştur (Anker, 2007: 255).

Şekil 1.Herbert Bayer, Natürmort, Peyton Wriht Galerisi 1953

(<https://www.artnet.com>)

Bayer'ın 1955'te Aspen Enstitüsü'nde inşa edilen, peyzajın doğal dengesini bozan insan müdahalesini sorgulayan ve doğal ortamı sanatın bir parçası haline getiren "Çim Höyüğü" (1955) adlı eseri ilklerden birisidir. "Çim Höyüğü" (Şekil 2), Bayer'in hayal ettiği türden bir ruhsal dünyanın bir örneği olarak değerlendirilir. Manzaralı bir ortama yerleştirilen bu tepsi, kırk metre çapında bir çimen tepesi, bir yığın, bir çukur ve ortasında ham mermerden meydana gelen bir kaya ile oluşturulmuştur (Anker, 2007: 263). "Çim Höyüğü", Herbert Bayer tarafından doğanın formları ve malzemeleri kullanılarak tasarlanmış bir peyzaj yapısıdır. Bu eser, çevresel sürdürülebilirliği ön plana çıkararak, izleyicilere doğal bir deneyim yaşatmayı amaçlar.

Şekil 2. Herbert Bayer, Çim (Toprak) Höyüğü, Aspen Meadows, Colorado,1955

(<https://www.researchgate.net>)

Bu çalışmada Bayer, doğada var olan formlar ve malzemeler olan tepecikleri, çukurları ve kayayı bir araya getirdiği kompozisyonda, doğanın estetiğiyle, insan yapımı unsurların birleşimini simgelemektedir. Aynı zamanda bu çalışma, çevresel farkındalığı artırmaya yönelik bir çağrıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, "Çim Höyüğü" hem estetik bir ifade biçimi hem de çevresel duyarlılığı vurgulayan bir mekân sunmakla beraber, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeye yöneltmesi etmesi bakımından önemli bir çalışmadır. Bayer ayrıca, "Çim Höyüğü" nün dışında 1955'te "Mermer Heykel Bahçe" (Şekil 3) gibi çevresel heykeller de yaratmıştır; bu heykeller "toprak işleri" ve çevresel heykel hareketinden en az 10 yıl önce yapılmış olması bakımından ekolojik sanatın öncü çalışmaları olarak değerlendirmek gerekir (<https://www.aspenmod.com>).

Şekil 3. Herbert Bayer, Mermer Heykel Bahçesi, Aspen Meadows, Colorado,1955

(<https://www.aspenmod.com>)

Sanatın politik ve ekolojik bir araç olarak kullanılması gerektiğini vurgulayan Joseph Beuys (1921-1986), 1970'ler ve 80'lerde Avrupa'nın önde gelen avangard sanat temsilcilerindedir ve 20. Yüzyılın en önemli sanatçıları arasında yer alır. Beuys, ekolojik sanata önemli katkılarda bulunmuş ve çevresel bilincin sanatsal ifadesini geliştirmiştir. Onun ekolojik sanatla olan ilişkisi sadece sanat eserlerinde değil, aynı zamanda sosyal ve politik aktivizminde ve eğitim yaklaşımında da belirginleşmiştir. Beuys, sanatın toplumsal değişim için bir araç olduğunu ve insanların kendi çevrelerini dönüştürme gücüne sahip olduğunu savunmuştur (Özer, 2023: 112). Beuys'un başlattığı bir dizi performansı ve çalışmaları, insanlığın doğayla olan ilişkisini, tüketim kültürünü ve toplumsal yapıları sorgulamaya yöneliktir.

Beuys'un ilk ekolojik eylemini 1962 yılında Hamburg şehrinde bulunan Elbe nehrini temizleyerek gerçekleştirmiştir. Sanatçının 1971'de "Bataklık Eylemi" (Bok Action) isimli eylemi (Şekil 4), Zuider Zee'deki tehdit altındaki sulak alanların kurutulmasını protesto etmek için şapkasıyla kendini bataklıklara attığı ekolojik protesto eylemidir. Bu etkinlikler, sanatın çevresel aktivizm için bir platform olarak kullanılmasının öncü örnekleridir ve Beuys, bu protesto eylemiyle, çevresel bilinç ve duyarlılık

konularında sanatın gücünü vurgulamıştır (Barton,2020). Beuys'un bu tür eylemleri, sadece estetik açıdan değil, aynı zamanda ekolojik ve sosyal konulara karşı duyarlılığı ön plana çıkaran eylemlerdir. Bu nedenle O, sanatın sosyal sorunlara çözüm bulma sürecine dahil olabileceğini ve doğal çevrenin korunması için sanatçıların aktif rol oynaması gerektiğini savunmuştur.

Şekil 4. Joseph Beuys, Bataklık Eylemi (Bok Actions), Zuider Zee, 1971.

(<https://www.fondazionebonotto.org>)

Beuys, "Bir Saha Kimliği Arıyorum (1973)" başlıklı yazısında; "Sanatın bugün tek evrimci-devrimci güç olduğunu kanıtlayabilmek, sanatla ilgili tüm etkinliklerin göz önünde bulundurulması ve sanat tanımında radikal bir değişikliğe gidilmesiyle mümkün olacaktır. Bir ayağı çukurda bunak bir sosyal sistemin baskılayıcı unsurlarını çözmek, bu yalnızca sanatla mümkündür. Sanat," Sanat Yapıtı Olarak Sosyal Organizma" inşa edebilmek için önce yıkmak durumundadır" sözlerine yer verir (Antmen, 2008: 211). Beuys'un sosyal heykel kavramı, sadece sanat eserlerini ifade etmek için kullanılan geleneksel malzemelerle sınırlı olmayan bir anlayışı ifade eder. Beuys, sanatın toplumsal ve politik bir araç olarak kullanılmasını savunmuş ve sanatın toplum üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olabileceğine inanmıştır. Onun sosyal heykel kavramı, sanatın sadece galeri veya müzelerle sınırlı olmadığını, aksine toplumun her yönünü etkileyebilecek geniş bir alana yayılabileceğini öne sürmüştür (Özer, 2022: 113). Joseph Beuys'un sosyal heykel kavramı, sanatı ve toplumu birbirine bağlayan ve insanların düşünce ve eylemlerini değiştirmeye yönelik bir araç olarak gören önemli bir kavramdır. Ekolojiyi de içeren bu anlayış, sanatın sadece estetik deneyimler sunan bir pratik olmaktan öteye geçerek, toplumsal ve çevresel değişim için bir araç haline gelmesini vurgular.

Joseph Beuys'un sosyal heykel ve ekolojik sanat anlayışını açık bir şekilde ortaya koyan ve sosyal heykel kavramının örneği olan "7000 Meşe ve Bazalt" (Şekil 5) adlı projesi, 7000 meşe ağacının dikilmesinden oluşmaktadır.

Şekil 5. Joseph Beuys. 7000 Meşe ve Bazalt, Dökümenta 7, Kassel, 1982

(<https://dergipark.org.tr>)

Beuys, "7000 Meşe ve Bazalt" projesi, çevreci kimliğini, "herkes sanatçıdır" düşüncesi ve sanatın toplumu iyileştireceği inancı ile birleştirdiği bir projeyi kapsar.

Joseph Beuys'un "7000 Meşe ve Bazalt" projesi, sanatçının sosyal heykel ve ekolojik sanat anlayışını yansıtan önemli bir çalışmasıdır. 1982'de Almanya'nın Kassel şehrinde gerçekleştirilen proje, 1. Dünya Savaşı sırasında doğası tahrip olan şehrin tekrar ekolojisinin kazanılması amacıyla 7000 meşe ağacının şehrin birçok alanına dikilmesiyle başlamış ve her ağacın yanına bazalt taşlarından oluşan bir sütun yerleştirilmiştir. Beuys, bu iki nesnenin yan yana gelmesinin her zaman farklı bir orantıda olacağını vurgulayarak, doğanın ve insan yapısının etkileşimini ortaya koyar. (Huntürk,2016: 335).

Diğer bir önemli sanatçıda Nicolás García Urriburu'dur (1937-2016) 1968' yılında gerçekleştirdiği "Büyük Kanalın Renklendirilmesi" (Şekil 6) performansı ise kirlenmiş bir su yolu olan Büyük Kanal'ı yeşil boyayla kaplayarak çevresel kirliliği ve doğal kaynakların korunmasına dikkat çekmiştir. Bu performans, insanın yaşadığı çevresine karşı yaptığı yıkıcı etkilerini görmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Şekil 6. Nicolás García Urriburu, Coloration of the Grand Canal for the Venice Biennale 1968
(<https://espaceartactuel.com>)

Nicolás, doğanın korunması konusundaki kararlılığını ve Buenos Aires'teki yeşil alanların savunulmasında aktif rolünü vurgulayan 1973'te yayınladığı "Sanatımla kınıyorum" manifestosuyla çevreye olan bağlılığını güçlü bir şekilde ifade etmiştir. Bu manifesto, sembolik alanlardaki ağaçların korunması için gerçekleştirdiği eylemleriyle çevresel mücadeleye olan katkısını ifade eder. Ayrıca, 1981 yılında Joseph Beuys'un davetiyle Almanya'daki Ren Nehri'nin kirliliğine karşı bir projeye (Şekil 7) katılmıştır. Bir yıl sonra 1982'deki Documenta 7 etkinliğinde, Kassel'de gerçekleştirilen büyük bir ağaç dikim etkinliğinde ilk ağacı dikme (Şekil 8) onuruna sahip olmuş ve bu olay hem sanat hem de çevre bilinci açısından önemli bir dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir.

Şekil 7. Nehri'nin Urriburu ve Joseph Beuys, Ren Nehrinin renklendirilmesi, Ren Nehri Su Kirliliğine Karşı Protesto, Düsseldorf, Almanya, 1981

Şekil 8._1981. Joseph Beuys ve Nicolás García Uriburu. 7000 Meşe Ağacı Dikimi. Documenta 7, Kassel, Almanya, 1982 (<https://nicolasuriburu.com>)

Uriburu, 1990'larda Greenpeace ile iş birliği yapmaya başlamış ve Arjantin'de endüstriyel kirliliğe, nükleer atıklara ve nesli tükenmekte olan türlere karşı protestolar düzenlemiştir. 2010 yılında sanatçı, yine performans sergileyen yeşil tulumuyla Buenos Aires Riachuelo nehrine bir kova Floresein dökerken (Şekil 9) fotoğraflamıştır. Teknenin üzerindeki bayrakta Arjantin'in iki yüzüncü yıl kutlamalarına gönderme yapan ve bu protesto renklendirmesinin amacını açıklayan *"Riachuelo: 200 yıllık kirlilik"* yazan bir afiştir. García Uriburu ve Greenpeace, bu ulusal dönüm noktasını kutlamak yerine, dikkati bu kentsel nehrin 200 yıllık kirlenme geçmişine bir gönderme de bulunmuştur (Schwaller,2021).

Şekil 9. Nicolás García Uriburu ve Greenpeace, Buenos Aires Riachuelo Nehri, Arjantin,2010 (<https://fotos.greenpeace.org>)

Uriburu, Kırk yılı aşkın bir süredir nehirler ve okyanusların kirliliğine karşı bir alarm çalmaya çalışıyorum ve farklı yerlerdeki eylemlerim aracılığıyla, çalışmalarımı bir tür karşıt, küreselleşen bir uyarıya dönüştürdüm. Bugün, kırk yıl öncesinden daha fazla nedenim varken, su kirliliğini ve gezegenimizin kaynaklarını acımasızca yok etmemizi kınamaya devam ediyorum. Kendi kör kibrimizle, bu gezegenin sonsuz ve yok edilemez olduğunu düşünüyoruz. (Lang, 2020: 2).

Agnes Denes'de çağdaş ekolojik sanat hareketinin öncü isimlerinden biridir. Sanatı, doğa ve insan arasındaki ilişkiyi, çevresel sürdürülebilirliği ve ekolojik dengeyi keşfetmek ve tartışmak için bir araç olarak kullanmıştır. Denes'in çalışmaları, doğa ve insan arasındaki ilişkileri ve ekolojik dengeyi anlamak için hem sanatsal hem de bilimsel yöntemleri bir arada kullanmıştır. Onun projeleri, genellikle büyük çaplı çevresel sorunlara dikkat çekerken, bilimsel araştırmaların ve düşünsel süreçlerin birleşimini yansıtır. Denes'in hedefi, sanat ve bilim arasındaki bu birlikteliği geniş kitlelere ulaştırmaktır. (Murray,1989). Günümüzde yaşayan ve 1965'den beri üretim yapan bir sanatçıdır. Ekolojik sanatının öncülerinden biri olarak değerlendirilen, Agnes Denes 1968'de New York'un Sullivan County bölgesinde Rice/Tree/Burial (Şekil 10) adlı projeyi gerçekleştirmiştir. Sanat tarihçisi ve küratör Peter Selz'e göre, bu eser "muhtemelen ekolojik endişeleri olan ilk büyük ölçekli mekâna özgü eserdir" sözleriyle ifade eder (somethingcurated.com). Pirinç/Ağaç/Gömme ilk olarak 1968'de New York, Sullivan County'de özel bir ritüelde gerçekleştirilmiştir.

Şekil 10. Agnes Denes, Rice/Tree/Burial, Sullivan County, New York 1968

(<http://www.agnesdenesstudio.com>)

Agnes Denes'in "Pirinç/Ağaç/Mezar" adlı bu çalışması, insanın doğayla ilişkisini sorgular. Denes, pirinç ekerek, ağaç dikerek doğanın döngüsünü ve insan etkisini göstermeyi amaçlamıştır. Bu proje, insan faaliyetlerinin doğal döngülere nasıl müdahale ettiğini vurgular.

Denes'in en ünlü çalışmalarından biri, "Buğday Tarlası- Bir Karşılaşma" (Şekil 11) adlı projesidir. 1982'de Manhattan'ın Finans Bölgesi'nde boş bir araziye buğday tarlasına dönüştürmüştür (Özer, 2023:121). Bu proje, kentsel ortamın doğal dünya ile olan ilişkisini sorgulamak, insanın doğayla ilişkisini yeniden değerlendirmek ve ekolojik farkındalık yaratmak amacıyla yapılmıştır. Denes, bu projenin görsel etkisi yanında, ekonomik ve ekolojik sistemlerin kesişimini de vurgulamıştır.

New York'ta gerçekleştirdiği "Buğday Tarlası- Bir Karşılaşma" isimli projesiyle Denes, kentsel alanlarda doğal yaşamın teşvik edilmesi ve yeşil alanların korunması için sanatın nasıl kullanılabileceğini göstermiştir. Bu proje, kentsel çevrenin ekolojik dengeye katkı sağlayabileceğini ve insanların çevre bilincini artırabileceğini gösterir. Bu sanatçıların çalışmaları, Ekolojik Sanat hareketinin temelini oluşturan çevre bilinci ve doğal kaynakların korunması konularına dikkat çekmiş ve bu alanda ilham verici örnekler sunmuştur. Bu çalışmalar, sanatın gücünü çevresel sorunlara karşı mücadele etmede kullanılan etkili bir araç olarak göstermiştir.

Şekil 11. Agnes Denes, Buğday Tarlası, Manhattan,1982, (<https://ajournal.blog>)

Denes, projelerinin önemli konusunun bireysel yaratıcılık ile toplumsal bilinç arasında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sanatın, çevremize duyduğumuz sorumluluklarla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu düşünce, genellikle çevresel ve ekolojik temalar etrafında şekillenen projelerine yol açmıştır. Dolayısıyla, Denes'in sanatı, kişisel ifade aracı olmanın yanı sıra toplumsal ve çevresel sorunlara işaret eden bir alan olarak da işlev görmüştür. (Zümrüt.,2012: 140). Denes'in çalışmaları, insanın çevre

üzerindeki etkisini ve doğal dengenin önemini vurgulayarak, ekolojik sanatın evrimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bugün hala etkili olan ve dünya genelinde çevresel sorunlara dikkat çeken sanatçılar arasında yerini korumaktadır.

Ayrıca 1992 yılında açılan "Kırılgan Ekolojiler" sergisi, çevre sanatının evrimini anlamak ve çevre sorunlarına dikkat çekmek açısından önemli bir kilometre taşıdır. Queens Sanat Müzesinde Barbara Matilsky'nin küratörlüğünde gerçekleşen bu sergi, 1960'ların sonlarından itibaren çevre sorunlarına odaklanan sanatın gelişimini izleyerek, tahrip edilmiş doğanın ve bozulmuş ekosistemlerin onarımına dair sanatsal yaklaşımları sergilemiştir. Sergide yer alan, Hans Heacke, Allan Sonfist, Josept Beuys, Helen Mayer Harison ve Newton Hrison, Bonnie Ora Shark'ın eserleri, çevresel zararları onarma ve doğal dengeyi yeniden inşa etme çabalarını öne çıkarmıştır. (Demos, 2022: 28).

SONUÇ:

Ekoloji ve sanat, insanlığın varoluşundan bu yana sıkı bir ilişki içinde olmuştur. İnsanın doğayla olan etkileşimi, sanatın ilham kaynağı olmuş ve sanat eserlerinin içeriklerinde, formlarında ve mesajlarında yankı bulmuştur. Fakat zamanla insanın doğaya hâkim olma isteği onun gün geçtikçe aklını kullanarak teknolojiler yaratmasını sağlamıştır. İnsan yarattığı bu teknolojiler sayesinde geliştirdiği sanayileşme ile doğa kaynaklarının aşırı kullanılmaya başlanması ile ortaya çıkan atıklar çevresel kirliliğe neden olmuştur.

Sanat dünyasında da doğanın tahribatı, özellikle 1960'lardan itibaren sanatçılar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Doğa, sadece ilham kaynağı ve nesne olmaktan çıkarak, doğanın yok edilişi ve kırılganlığıyla ilgili kaygıları sanatın malzemesi haline getirmiştir. Değişen çevre algısı, çevre sorunlarına duyulan kaygıları sanat dünyasında da yansıtmış ve farklı sanat oluşumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanatçılar, eserlerinde doğanın kırılganlığını ve tükenmekte olan türleri ele alarak, toplumsal ve çevresel sorunlara dikkat çekme amacını taşımışlardır. Bu durum, sanatın sadece estetik değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel farkındalık yaratma potansiyelini göstermiştir.

Ekolojik sanat, sanat pratiğinin sınırlarını zorlayarak, çevresel sorunlara odaklanan bir hareket olarak öne çıkmaktadır. Bu sanat dalı, yalnızca estetik bir deneyim sunmanın ötesinde, doğa ile olan ilişkimize dair derin bir sorgulama başlatmıştır. Sanatçılar, artık sadece eser yaratma sürecinde pasif bir rol üstlenmemiş, aynı zamanda toplumsal değişim için aktif birer aktivist olarak hareket etmişlerdir. Bu dönüşüm, sanatın estetik bir faaliyet olmanın ötesine geçerek sosyal ve ekolojik sorunları çözme amacı güden bir araç haline geldiği yeni bir sanat anlayışını ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu yeni sanatsal yaklaşımla sanatçılar, projelerinde çevresel sorunlara dikkat çekerek, izleyicileri bilinçlendirmeye ve toplumsal diyalog oluşturmayı hedeflemişlerdir. Böylece sanat, sadece bireysel bir ifade biçimi değil, kolektif bir eylem alanı haline gelmiştir. Ekolojik sanat, doğanın korunması ve sürdürülebilirlik gibi konularla ilgili farkındalığı artırarak, toplumda olumlu değişimler yaratmayı hedeflemiştir.

Bu anlamda Herbert Bayer, Joseph Beuys, Nicolas Uriburu ve Agnes Denes'in çalışmaları, doğal çevreyi koruma, insan etkisini sorgulama ve doğa ile insan arasındaki ilişkiyi anlama amacıyla nasıl kullanılabileceğini gösteren ekolojik sanatın gelişiminde rol oynayan ilk örnekleridir. Ayrıca sanatın çevresel meseleleri ele almadaki potansiyelini ortaya koyarak sanatın çevre sorunlarını halka iletmedeki gücünü gösteren çalışmalar olması bakımından önemlidir.

Sanatın, ekolojik bilinci artırma ve toplumsal değişimi teşvik etme potansiyeli büyüktür. Bu nedenle, sanatın ekolojik sorunların çözümünde kullanılması, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda duygu ve deneyimlerin paylaşımı yoluyla daha derin ve kalıcı bir etki yarattığı anlaşılmıştır.

Bu nedenle Sanat ve ekoloji arasındaki ilişkiye dair veriler, ekolojik sorunların çözümünde sanatın önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu nedenle sanat, insanları harekete geçirme ve farkındalık yaratma potansiyeline sahip bir araçtır. Dolayısıyla çevresel sorunların çözümünde sanatın dahil edilmesi, ekolojik bilincin oluşmasına önemli bir etkidir. Sanatın önemi, doğa ile insan arasındaki ilişkinin yeniden şekillendirilmesine ve çevresel sorunların çözümünde rol oynamaktadır. Ayrıca sanatın insanlar üzerinde hem duygusal hem de zihinsel düzeyde derin etkiler yaratarak sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir unsurdur.

Bu makalede ele alınan çalışmalarla birlikte, makalede sanatın artık sadece güzel bir nesne değil, aynı zamanda toplumsal ve ekolojik dönüşüm için güçlü bir araç olduğunun vurgulanması amaçlanmıştır. Bu dönüşümün, sanatın potansiyelini gerçekleştirmek ve toplumda olumlu bir etki yaratmak için büyük bir fırsat sunduğu düşünülmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarın diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığına ilişkin beyan ile yazar katkısı beyan formları makale süreci dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Teşekkür: Atatürk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Biriminin (BAP). SSY-2022-10571 kodlu "Ekolojik Dengenin Korunmasında Sanatın Rolü" İsimli Sanatta Yeterlik Tez Projesine vermiş olduğu katkılarından dolayı teşekkür ederiz

KAYNAKÇA:

Anker, P. (2007, April). *Graphic Language: Herbert Bayer's Environmental Design* DOI:10.1093/envhis/12.2.254. Researchgate. net: https://www.researchgate.net/publication/249293436_Graphic_Language_Herbert_Bayer's_Environmental_Design adresinden alındı

Antmen, A. (2008). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Arıkan, H. (2021). *İnsan Doğa Ekseninde Ekolojik Sanat*. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 7(1), 76-87. <https://doi.org/10.22252/ijca.878968>

Barton, P. (2020). *From Land Art to Eco Art*. Central Saint Martins College, University of the Arts, London: <https://philbartonartist.c4cp.net/wpcontent/uploads/sites/3/2020/10/200130-Research-Paper-Submitted-1-Mb-Copy.pdf> adresinden alındı

Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası* (Çev: Mustafa Armağan) 2. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.

Çelik, E. E. (2017). *Doğa ve İnsan İlişkisi Bakımından Bilimde Geçmiş ve Gelecek*. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 99. 10(2), 96-110

Çoban, A. (2020). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Demirörs, A. S. (2019). *Doğa ve Sanatın Bütünleşik İlişkisi*. Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Demir, Ç. (2004). *Pragmatizm Üzerine Bir Deneme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- Demos, T. (2022). *Sürdürülebilirlik Politikası:Çağdaş Sanat Ve Ekoloji*. E. Sezgin, *Sanat Ve Ekoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Düşek, A. (2022). *Antroposen Çağında Ekolojik Sanat ve Eylemin Gücü*. İzmir Art: <https://www.izmir.art/tr/antroposen-caginda-ekolojik-sanat-ve-eylemin-gucu> adresinden alındı
- Fischer, E. (2023). *Sanatın Gerekliği (Çev. Cevat Çapan 11. Basım)*. İstanbul: Sözcükler Yayınları
- Gablik, S. (1993). *The Ecological Imperative: Making Art as if the World Mattered*. MQR: <https://sites.lsa.umich.edu/mqr/2019/06/the-ecological-imperative-making-art-as-if-the-world-mattered/> adresinden alındı
- İrten, L.(2022). *Tuncay Neyişçi-Ekoloji-Etkileri-Sanat-Çevre*. GÜSAD, <https://www.gusadantalya.com/tuncay-neyisci---ekoloji-etkileri-sanat-cevre>, Erişim Tarihi: 12.04.2024
- Kılıç, S. (2013). *Çevre Etiği*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Kurtaran, E. (2019). *İnsan Doğa İlişkisi Bağlamında Çağdaş Sanat*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lang, M. (2020). *Green Rivers And Contaminated Soil*. Researchgate.net: https://www.researchgate.net/publication/344872874_Green_rivers_and_contaminated_soil adresinden alındı
- Mamur, N. (2017). *Ekolojik Sanat:Çevre Eğitimi İle Sanatın Kesişim Noktası*. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 13(3), 1000-1016. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.316297>
- Miles, M. (2016). Eco-Aesthetic Dimensions: Herbert Marcuse, Ecology And Art. Z. Strecker içinde, *Cogent Arts & Humanities* (s. <https://doi.org/10.1080/23311983.2016.1160640>).
- Murray, J. (1989). *The Scientific Tradition in Art*. Chicago: Encyclopedia Britannica: Yearbook of Science and the Future.
- Özer, Y. (2023). *Ekolojik Dengenin Korunmasında Sanatın Rölü*. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- Plumwood, V. (2004). *Feminizm Ve Doğaya Hükmetmek (Çev. Başak Ertür)*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Read, H. (2018). *Sanat Ve Toplum (Çev. Elif Kök)*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Saygı, S. (2016). Çağdaş Sanatta Doğa Algısı Ve Ekolojik Farkındalık. *Marmara Üniversitesi Sanat-Tasarım Dergisi*,(7), 7-13. DOI: 10.17490/Sanat.XXX
- Schwaller, W.(2021). *Nicolás García Uriburu, Coloration of the Grand Canal, Venice*. Smarthistory, <https://smarthistory.org/nicolas-garcia-uriburu-coloration-grand-canal-venice/> adresinden alındı. Erişim tarihi: 5 Nisan 2024
- Sezer, Ö. (2006). *Çevre Korumacılıktan Radikal Ekolojiye*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi, (3)5.
- Sezgin, E. (2022). *Sanat Ve Ekoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, G. & Bayram, S. (2017). *Kitap İncelemesi: Michel Serres: "Doğayla Sözleşme"yi Kentler ve Rant Üzerinden Anmak*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72(3), 797-804. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002469

- Türkdoğan, G. (2017). *İnsan Doğa İlişkisi Bağlamında 1960 Sonrasında Sanatta Doğaya Yönelimler*. Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Usta, A. (2018 Güz). *Aydınlanma Düşüncesine Kısa Bir Bakış*. Kastamonu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Süreli elektronik Dergi.
- Üstüner, H. Ş. (1996). *Ekoloji Ve İnsan İlişkisi (Ekoloji ve Sanat Bağlamında)*. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Heykal Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- Yağmur, Ö., & Özer, Y. (2022). *Doğaya Hakim Olma Düşüncesinden Doğa Dostu Metodolojiye Evrilme Sürecinde Ekolojik Sanat*. Anadolu Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Dergisi, 12 (2), 447-464 <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.1221742>
- Ertürk, H. (2018). *Çevre Bilimleri (5. Baskı)*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Zümrüt, Y. (2012). *1960 Sonrası Süreçte Ortaya Çıkan Ekolojik Sanatın Kavramlar ve Amaçlar Kapsamında Değerlendirilmesi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Herbert_Bayer

<https://somethingcurated.com/2019/07/12/the-artist-who-planted-a-wheat-field-in-manhattans-financial-district/> Erişim Tarihi: 17.04.2024

GÖRSEL KAYNAKÇA:

- Şekil 1. <https://www.artnet.com/search/artworks/?q=HERBERT%20BAYER>
- Şekil 2. www.researchgate.net/figure/Herbert-Bayer-Grass-Mound-1955-Aspen-Meadows-1976_fig3_249293436
- Şekil 3. <https://www.aspenmod.com/architects/herbert-bayer/>
- Şekil 4. <https://www.fondazionebonotto.org/en/collection/fluxus/beuysjoseph/10795.html>
[rtnet.com/artists/herbert-bayer/](https://www.artnet.com/artists/herbert-bayer/)
- Şekil 5. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2270489>
- Şekil 6. <https://espaceartactuel.com/en/greenpeace-to-the-rescue/>
- Şekil 7-8. <https://nicolasuriburu.com.ar/en/nicolas-garcia-uriburu-eng/>
- Şekil 9. <https://fotos.greenpeace.org.ar/Prensa/indexdesktop.php?layout=1col&dir=20160620+Nicol%C3%A1s+Garc%C3%ADa+Uriburu>
- Şekil 10. <http://www.agnesdenesstudio.com/works2.html>
- Şekil 11. <https://ajournal.blog/Ajournal/Icerik/manhattanda-bir-vaha-agnes-denesin-bugday-tarlasi>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The aim of this study is to examine the ecological art that has developed against environmental pollution and deterioration in ecological balance as a result of anthropocentrism, Enlightenment thought and technological developments that occurred with the Industrial Revolution. In this context, how the human-nature relationship has changed in the historical process and the effects of these changes on ecological systems will be discussed. The article aims to emphasize how art can offer solutions to ecological problems and what is its role in creating social awareness in creating ecological consciousness.

Research Questions:

What attitude did art take towards the environmental degradation caused by anthropocentrism, Enlightenment thought and the Industrial Revolution? How did artists draw attention to environmental pollution and ecological destruction and propose solutions?

Literature Review:

It will be investigated how ecological art plays a role in protecting nature and restoring ecological balance and how ecological art practices raise awareness of society against ecological problems. In this research, the historical development and important milestones of ecological art, the first pioneering projects of ecological art and the nature approaches of artists will be examined. In addition, it is also evaluated how art takes an attitude towards environmental degradation and how artists draw attention to environmental pollution and ecological destruction and propose solutions.

Methodology:

The main research questions addressed in this study aim to examine the relationship between art and ecology in depth. Firstly, how art can offer solutions to ecological problems and its role in raising social awareness in creating ecological consciousness is addressed. In this context, how the human-nature relationship has changed after anthropocentrism, Enlightenment thought and the Industrial Revolution, and the effects of these changes on ecological systems are discussed through artists and their projects.

Results and Conclusions:

The relationship between human beings and nature has undergone a significant evolution throughout history and they have used nature as a source of life and have benefited from the opportunities offered by nature by living in harmony. However, with the Age of Enlightenment and the Industrial Revolution, this relationship has undergone profound changes. With the onset of the Industrial Revolution, the process of technological progress and industrialization accelerated and the human-nature relationship became more focused on human beings. In this process, human beings started to see themselves as a being above nature and saw nature only as a tool to exploit its resources. The development of science and technology has enabled humans to gain more control over nature and to use nature's resources excessively.

However, this process has also brought environmental problems. Factors such as over-exploitation of nature, pollution of the environment by industrial wastes and destruction of ecosystems have disturbed the balance of nature and triggered environmental problems. With the realization of these problems, environmental awareness has emerged and environmental movements have become widespread. The development of the science of ecology enabled people to better understand their interactions with nature and guided environmental protection efforts. This period revealed the 'Ecological Thought', which emphasize the idea that people should live in harmony with nature and played an important role in the creation of environmental protection policies.

With all these developments, the focus of art on ecological issues has gained significant momentum since the second half of the 1960s. In this period, with the increase in environmental awareness, various initiatives to increase environmental awareness through artworks and cultural activities emerged. Especially with the environmental movements becoming more prominent, artworks dealing with nature and the environment have

emerged in the field of art, and artists have aimed to draw attention to environmental problems and raise social awareness by offering solutions.

The Ecological Art movement, which emerged in this environment, represents an approach that uses art as a tool to fight against the destruction of nature and to protect the environment. This philosophy is based on ecological consciousness, the harmonious coexistence of man and nature and is considered a universal movement. Ecological art has assumed important roles such as restoring destroyed areas, bringing environmental issues to the agenda, raising public awareness and increasing sensitivity to nature. Artists have used art as a powerful tool to raise environmental awareness through their projects. These projects show an attitude towards getting people to think about environmental problems and to take action. Their art projects in damaged areas have contributed to the revitalisation of that region and to the strengthening of society's commitment to the natural environment. Herbert Bayer, Joseph Beuys, Nicolas Uriburu, Agnes Denes are among the first pioneering artists to combine ecology and art, as well as the historical development and important milestones of ecological art. The projects realized by these important artists inspire the next generation of artists to address similar issues and develop projects related to the environment. The works created by these artists have had a significant impact not only from an artistic point of view, but also in terms of environmental awareness and action. For this reason, it is important for subsequent artists to follow in the footsteps of these pioneering names and raise social awareness by addressing issues such as nature, environment and sustainability through their art.

In conclusion, the human-nature relationship has changed throughout history and continues to evolve. In the future, efforts to establish a harmonious relationship with nature for a sustainable life will remain important. These efforts are critical in terms of protecting natural resources, keeping the environment clean and ensuring the balance of ecosystems. This process has contributed to the transformation of art from being only a means of aesthetic expression into an effective tool for addressing environmental and social problems. This has been an effective tool for art to focus not only on beauty and aesthetics, but also on the environment in which people live.

Approach Proposal for Energy-Efficient Retrofit of Historic Buildings with Comparative Analysis of EU Research Projects

AB Araştırma Projelerinin Karşılaştırmalı Analizi Doğrultusunda Tarihi Binaların Enerji Etkin İyileştirilmesi için Yaklaşım Önerisi

Elvan Kumtepe¹ İdil Ayçam²

Öz

Bina sektörü çerçevesinde mevcut yapı stoku önemli enerji tüketim kaynaklarından olması sebebiyle enerji tasarrufu yapılabilme potansiyelinin yüksek olduğu araştırma alanlarından. İklim değişikliği ve küresel ısınma etkisi ile enerji tüketiminin giderek artması ve oluşan olumsuz durumların önlenip azaltılması amaçlı birçok mevcut yapı stokuna yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Önemli mevcut yapı stoku ana kaynaklarından olan tarihi yapılar için sadece korumanın yetersiz kalması nedeniyle özellikle Avrupa ülkelerinde enerji etkinlik ve verimlilik gibi parametrelerin de müdahale yöntemlerinde koruma ile bütün olarak düşünüldüğü görülmektedir. Müdahaleler için kültürel kimlik değerlerinin korunması ve enerji verimliliğinin sağlanması ana kriterler olarak benimsenmektedir. Bu iki müdahale kriterinin dengede ve bir bütün olarak düşünülmesi ile yapıların gelecek nesiller için kalıcılığı ve sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Bu doğrultuda özellikle Avrupa ülkelerinde yapılan Avrupa Birliği (AB) tarafından desteklenen kapsamlı, büyük ölçekli ve çok uluslu projeler yürütüldüğü görülmektedir. Çalışma ile projelerin detaylı ve sistematik olarak analiz, karşılaştırma ve değerlendirilmesi sonucunda elde edilen çıkarımlar doğrultusunda gelecek çalışmalar için yaklaşım ve müdahale model önerisi getirilmiştir. Belirlenen projeler amaç, kapsam, hedef, strateji, içerik ve proje sonucu çıktıları üzerinden detaylı olarak incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda yapılan analiz ile sistematik şekilde çıkarımlar yapılmıştır. Tarihi yapılar için yapılan enerji verimli iyileştirme uygulamalarındaki yaklaşım bilgileri, hedefler, analiz yöntemleri, kullanılan teknoloji ve yazılımlar, aktif-pasif sistem ve yenilenebilir enerji sistemleri, izleme takip sistemleri ve proje sonucunda müdahalenin etkilerinin sürdürülebilir kılınması için elde edilen proje çıktıları verileri gibi veriler üzerinden karşılaştırma ve değerlendirme yapılmıştır. Sonuç olarak tarihi yapıların enerjilerinin verimli bir şekilde iyileştirilmesine yönelik yapılan analiz karşılaştırmaları ve değerlendirmeleri sonucunda elde edilen çıkarımlarla enerji verimliliği iyileştirme müdahale yaklaşımlarına dair kapsamlı bir yaklaşım modeli önerilmiştir. Böylece çalışma ile elde edilen yaklaşım modeli ile tarihi yapılarda enerji verimliliğine dair yapılacak çalışmalarda müdahale modellerinin oluşturulması için rehberlik edecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Yapılar, Kültürel Miras Yapıları, Enerji Etkin İyileştirme, İyileştirme Yöntemleri, AB Destekli Projeler

ABSTRACT

Within the framework of the building section, the existing building stock is a research area with a high potential for energy savings, as it is a crucial energy consumption source. Studies are being carried out on many existing building stocks to prevent and reduce the increasing energy consumption and negative situations due to climate change and global warming. It is seen that parameters such as energy efficiency are considered as a whole with conservation in intervention methods, especially in European countries, since only conservation is insufficient for historical buildings, which are one of the primary sources of important existing building stock. Preserving cultural identity values and energy

¹ Corresponding Author: Res. Asst., Gazi University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara, Türkiye. elvankumtepe@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0652-6188

² Prof. Dr., Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Ankara, Türkiye. iaycam@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7170-5436

efficiency are the primary intervention criteria. By considering these two intervention criteria in balance and as a whole, the permanence and sustainability of the buildings for future generations is ensured. In this regard, comprehensive, large-scale, and multinational projects supported by the European Union (EU), especially in European countries, are carried out. In line with the conclusions drawn from the detailed and systematic analysis, comparison, and evaluation of the projects, the study proposed an approach and intervention model for future studies. The determined projects were examined in detail regarding purpose, scope, target, strategy, content, and project outcome outputs. Systematic inferences were made through the analysis in line with the data obtained. Comparisons and evaluations were made on approach information, objectives, analysis methods, technology and software used, active-passive and renewable energy systems, monitoring and tracking systems, and project output data obtained at the project's end to make the intervention's effects sustainable. As a result, a comprehensive approach model for energy-efficient retrofitting intervention approaches has been proposed in line with the conclusions obtained from the analysis, comparison, and evaluations of energy-efficient retrofitting of historic buildings. Thus, the approach model obtained with the study will guide the creation of intervention models for the studies to be carried out on energy-efficient retrofits in historical buildings.

Keywords: Historic Buildings, Cultural Heritage Buildings, Energy-Efficient Retrofitting, Retrofitting Methods, EU Funded Projects

1. INTRODUCTION:

Buildings are responsible for approximately 30% of energy demand and approximately one-third of energy-related CO₂ emissions (Prieto et al., 2017; Shukla & Sharma, 2018). Since a significant portion of energy consumption occurs in the built environment and buildings, many countries need to improve the existing building stock and reduce energy consumption.

Important policies have been developed and continue to be developed for the energy-efficient improvement of the existing building stock. Policies have been developed by the European Commission with the Energy Performance of Buildings Directives (EPBDs) and the Energy Efficiency Directive (EED) to improve energy efficiency and reduce CO₂ emissions for the existing building stock (EPBD, 2002, 2010, 2018; EED, 2012). In line with these policies, strategy targets have been determined for the years 2020, 2030, 2040, and 2050: To make buildings energy efficient, to increase the amount of energy obtained from renewable energy sources, and to reduce greenhouse gas emission values. To make buildings energy efficient, increase the amount of energy obtained from renewable energy sources, and reduce greenhouse gas emission values. The targets by 2020 are to increase energy efficiency by 20%, increase the amount of energy generated by renewable energy sources by 20% and reduce greenhouse gas emissions by 20%. It aims to reduce greenhouse gas emissions by 40% by 2030 and 60% by 2040 (EC, 2010, 2011).

Within the existing building stock, many historic buildings have survived structurally and functionally until today but are waiting to be renovated. Historic buildings are essential to the building stock, especially in Europe. 30-40% of the buildings built before 1945, more than 40% before 1960, and more than 50% before 1970 are of cultural heritage value and should be protected (Economidou et al., 2011; Birchall et al., 2014; Economidou, 2012). Since these buildings were built within the conditions of the period they were built, they may need help adapting to today's conditions. They are not preferred due to disadvantages such as unfavorable climate comfort conditions and high energy consumption. Afterward, they become unusable, abandoned, and fall into disuse. In order to improve the current disadvantageous conditions of the buildings and ensure their sustainability in the future, energy retrofitting interventions should be carried out together with conservation-restoration interventions. With the interventions, it is essential to minimize the negative impact of the buildings on the environment and to maintain their efficient and comfortable use.

Historical buildings add uniqueness to European cities. Distinctive originality keeps tangible and intangible elements such as architectural, cultural, and historical within cultural heritage values. They are, therefore, a living symbol of Europe's rich cultural heritage and diversity. These areas are valuable because they reflect the community's identity and should be protected. An important issue is ensuring

the permanence and sustainability of historical buildings in today's conditions. This issue needs to be addressed in a multidimensional manner, covering both the field of conservation and energy.

In today's conditions, where only conservation is insufficient for historical buildings, essential and comprehensive studies are carried out, especially in European countries. In order to ensure the sustainability of historical buildings, many projects supported by the European Union with support programs are carried out. The projects are multidisciplinary and wide-ranging studies that provide direction for future studies. These projects are based on and emphasize that parameters such as energy efficiency, which should be considered only in cases where conservation is insufficient for cultural heritage sites and structures, should be considered as a whole with conservation in intervention methods.

In similar studies in the literature, only a single project has been analyzed. A single project is mainly focused on a single criterion, and the projects are analyzed. Among the studies that take the EFFESUS Project as a scope, some studies deal with the decision support system (Eriksson et al., 2014; Roberti et al., 2018; Egusquiza et al., 2022). A study describes the characterization and data model for buildings (Broström et al., 2013). A study focuses only on window improvements (Misiopcecki et al., 2023). There is a study in which reflective coatings for facades and windows were developed (Becherini et al., 2018). There is a study where the values obtained with field studies are revealed (Hermann & Rodwell, 2015). The decision support system is discussed in the studies on the SECHURBA Project (Gigliarelli et al., 2018). In another study, fieldwork was examined in detail (Kikira & Gigliarelli, 2010). For the CO2OLBRICKS Project, an overview of the whole project process was provided (Zagorskas et al., 2013). The data obtained through fieldwork on the Climate for Culture Project were discussed (Rajčić et al., 2018). General information about the project was provided (Huijbregts et al., 2015; Leissner et al., 2015). In studies on the 3ENCULT Project, information on tracking and monitoring systems was provided (Balsamo et al., 2013). General information about the project was given (Troi & Lollini, 2011). Studies have described the decision support system related to the Alpine Atlas Project (Rieser et al., 2021; Troi et al., 2023). A study describing proposals for renewable energy systems was conducted (Lopez et al., 2021). Studies have provided general information about the project (Haas et al., 2021; Herrera-Avellanosa et al., 2024). This study will fill an essential gap in the literature with its originality and scope. A study was conducted in which multiple projects were comprehensively examined, analyzed, and compared, and an approach recommendation model was created. All criteria and approaches for improving energy efficiency in historic buildings have been systematically analyzed and comprehensively compared from the smallest to the largest scale. An approach proposal model was developed in line with the analysis, and comparisons were made. In the approach model proposal, intervention approaches, targets, active-passive and renewable energy systems, analysis methods, technology and software, monitoring and control tracking methods, and output data generated as a result of the project are conveyed in a detailed and systematic manner.

In this regard, within the scope of the study, 6 different projects supported by the European Union, carried out for different focuses, scales, methods, goals, and objectives and with different outputs, are discussed. The projects are multinational, multidisciplinary, and comprehensive. It has been supported by different support programs and is aimed at different building types. There are different approach scales, intervention methods, technologies, and systems.

The study proposes an approach and intervention model to increase energy efficiency by preserving the building stock's cultural heritage value. In this regard, analysis and comparison of European Union-supported projects focusing on the energy-efficient rehabilitation of historical buildings are carried out comprehensively and systematically. A systematic and comprehensive approach model is proposed in

line with the inferences obtained from analysis and comparisons. An approach and intervention model proposal are being formulated for interventions to be carried out in future studies.

2. MATERIALS AND METHOD

This study discusses energy efficiency-oriented projects aiming to prevent and mitigate the adverse effects of climate change and global warming on historical buildings in European countries. A 4-stage analysis and comparison evaluation are made, and an approach is proposed due to the data obtained (Figure 1). In the first stage, the area to be analyzed for the study and the projects supported in this area are determined. For this purpose, the historical cities of European countries are determined as the study area due to the density of historical buildings in Europe and the importance given to historical buildings. Six multinational, multidisciplinary, and comprehensive projects implemented in Europe that have made energy efficient in historical buildings at different scales, with different focuses and methods, have been selected. In the second stage, the sub-headings under which the projects will be examined and analyzed are determined. The 6 projects are analyzed in detail under 6 sub-headings: basic approach data, purpose, scope, objective, strategy content, and project outputs. Common and different approaches in the projects are identified. By determining the crucial points in the analysis made in the projects, the points that should be considered in the energy improvement works to be carried out for historical buildings are revealed. In the third stage, a systematic data table on the projects is obtained by making inferences in line with the data obtained from the detailed analysis of the projects under 6 sub-headings. Data tables are created in a detailed and systematic way with basic project data, approaches, objectives, active-passive and renewable systems, analysis methods, technology and software used, monitoring and control tracking methods, and output data generated from the project. Comparisons and evaluations of projects are made through these data tables. In the last stage, a model for energy-efficient improvements of historical buildings is proposed in line with the analysis, comparison, and evaluations. Thus, a vital approach model for improvement approach studies is created by analyzing the project implementations whose results and outputs have been obtained with the comprehensive study.

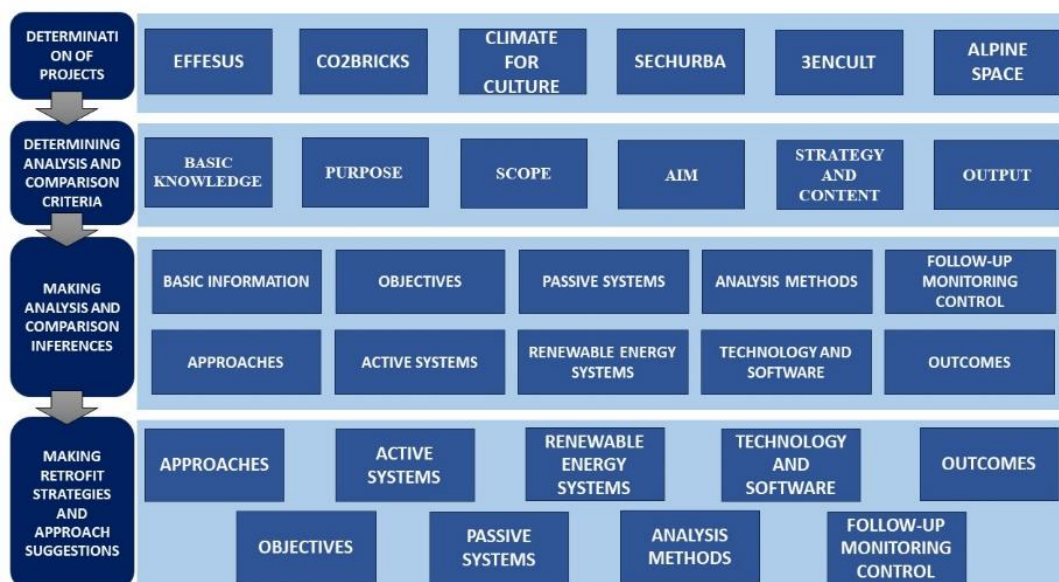

Figure 1. Flow Chart for Retrofit Strategies and Approach Model Suggestion

2.1. EFFESUS

"Energy eFFiciency for EU Historic Districts' SUsustainability" (EFFESUS) Project was carried out between 2012-2016. It was supported by the "7th Framework Programme", one of the European Union support programs. The project involved 23 partners from 14 countries (Figure 2). The project's main focus was historic districts in Europe, which consist of significant historic buildings built before 1945 (Eriksson et al., 2014).

Figure 2. EFFESUS Project Participants and Project Countries

Scope: In line with the project's scope, most of the settlements identified for the case studies are included in the UNESCO World Heritage Sites list. Case studies in 7 different cities with different building traditions, climatic conditions, and cultural contexts test the applicability and suitability of the project model (EC, 2017a) (Table 1).

Table 1. Regions and Buildings Where Fieldwork was Carried out (Eriksson et al., 2014)

Objective: The project aimed to develop a methodology to prioritize energy efficiency interventions for buildings at the city scale through cost-effective technology solutions that are compatible with heritage values (EC, 2017b). For this purpose, active and passive system solutions were identified to achieve energy efficiency (EC, 2017a).

Goal: The main objective is to develop heritage-compatible technical innovations per the set objectives and create and implement a software-based Decision Support System (Egusquiza et al., 2022). Thus, it will be possible to optimize energy consumption and reduce CO₂ emissions. In this direction, intervention strategies are comprehensively addressed at the regional scale. Urban efficiency was achieved by developing new strategies and analyzing existing information at the regional scale.

Strategy and Content: Three types of intervention packages were implemented regarding project strategies. First, new solutions or solutions adapted from existing solutions were proposed at the urban level. These include district heating solutions, smart energy management systems, photovoltaic and

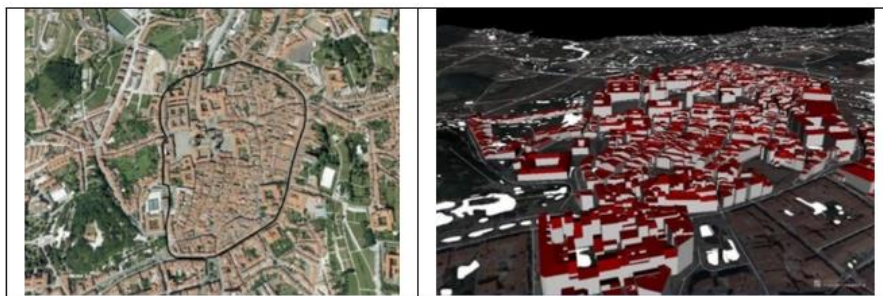
storage systems, and efficient lighting systems. Secondly, new products and systems for application at the building level or new system proposals created with existing products have been produced. These are insulation mortars, radiant reflective coatings, indoor climate control, and secondary window systems. Thirdly, analysis studies were carried out to prepare the building stock (EC, 2017a; Eriksson et al., 2014; Hermann & Rodwell, 2015).

Strategy and Content: Three types of intervention packages were implemented regarding project strategies. First, new solutions or solutions adapted from existing solutions were proposed at the urban level. These include district heating solutions, smart energy management systems, photovoltaic and storage systems, and efficient lighting systems. Secondly, new products and systems for application at the building level or new system proposals created with existing products have been produced. These are insulation mortars, radiant reflective coatings, indoor climate control, and secondary window systems. Thirdly, analysis studies were carried out to prepare the building stock (EC, 2017a; Eriksson et al., 2014; Hermann & Rodwell, 2015).

Outputs: A. Data model and solution repository, b. Technology and systems, c. Software tools and methodology were developed using different intervention packages (EFFESUS, 2016).

a. **Data Model and Solution Repository:** To account for the interactions between the district model and buildings, a scale larger than the scale of individual buildings is needed. The historic district is categorized according to codes, land use, climate, shading effects, and energy supply data. A building typology is created and serves as a representation for applying interventions to the building stock (Broström et al., 2013). Decision-making, management, and analysis steps can be carried out using the created multi-scale data model. The data model is intended to create 3D models semi-automatically using publicly available data (cadastral, LIDAR data, existing 3D models, etc.). Building Information Models (BIM) and Geographic Information Systems (GIS) are linked to create a multi-scale information model based on CityGML (Egusquiza et al., 2014) (Table 2).

Table 2. The Historic District of Santiago De Compostela and Data Model (Egusquiza et al., 2014)

b. **Technology and Systems:** In historic districts, technologies that provide renewable energy are essential, especially for the retrofitting of buildings (EC, 2017a). Separate solutions for renewable energy integration have been developed at the building and district levels. Solutions for district heating and cooling systems have been introduced. Geographic Information Systems (GIS) were used to create maps and plan and optimize systems (Egusquiza et al., 2014). Interventions for indoor climate and comfort solutions are developed to improve indoor comfort conditions and provide energy efficiency. Indoor ideal target comfort levels are idealized through monitoring and management systems.

Since the building envelope is significant in energy performance, solutions have been produced for elements such as walls, windows, doors, and roofs. When selecting materials or solutions, the preservation of the original materials, the reversibility of the intervention, and the effects of the retrofitting intervention on the heritage value it may create are considered. Within the project's scope,

4 innovative solutions focused on the building envelope were produced. These are aerogel insulation, insulation mortar, radiant reflective coating, and upgraded original windows. Natural lime-based insulation mortar was used on interior and exterior walls. These solutions and materials were tested in laboratories and outdoor test stands and applied in case studies. Bright reflective coatings produced within the project's scope were used for hot climates. With these coatings, high infrared (IR) reflection reduces the amount of solar heat absorbed on the exterior wall or roof and the need for cooling inside the building (Becherini et al., 2018). Several retrofit options have been identified for windows, such as thermal shading and low-emissivity films (Misiopceki et al., 2023) (Table 3). Control and innovative lighting and ventilation systems are proposed (EFFESUS, 2016). Sensors, control, and management systems made the building energy efficient without affecting the heritage value.

Table 3. Installation of Aerogel Fiber Insulation and Natural Lime-Based Insulation Mortar (Rodriguez-Maribona & Grün, 2016), Thermal Shades, and Adhesive Low-Emissivity Films (Misiopceki et al., 2023)

c. Software Tool and Methodology: A software tool, the Decision Support System (DSS), was obtained to assist in decision-making regarding appropriate retrofit measures for historic urban districts (Egusquiza et al., 2014). It was produced as a multi-scale data model consisting of a repository of historic buildings and districts and energy efficiency retrofit solutions (Egusquiza et al., 2022) (Figure 3).

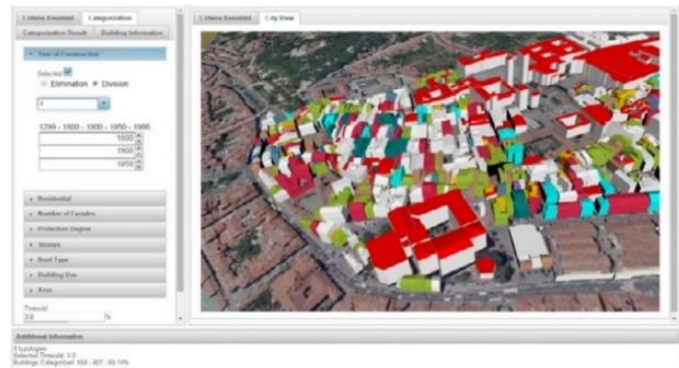

Figure 3. Building Stock and Categorization Tool (Rodriguez-Maribona & Grün, 2016)

2.2. CO2OLBRICKS

The project "Climate Change, Cultural Heritage & Energy Efficient Monuments" (CO2OLBRICKS) was carried out between 2010 and 2013. It was supported by the "Baltic Sea Region Programme" of the European Union (CO2OLBRICKS, 2013a). 18 different multidisciplinary partners from 9 different countries participated (Figure 4). The Project's primary focus is the historic buildings in and around the Baltic Sea, especially those using brick materials.

Figure 4. CO2OLBRICKS Project Participants and Project Countries

Scope: The feasibility and appropriateness of the project model were tested through case studies for 6 cities and 74 buildings in cities in and around the Baltic Sea (Table 4).

Table 4. Buildings where Fieldwork was Carried Out within the Scope of the Project

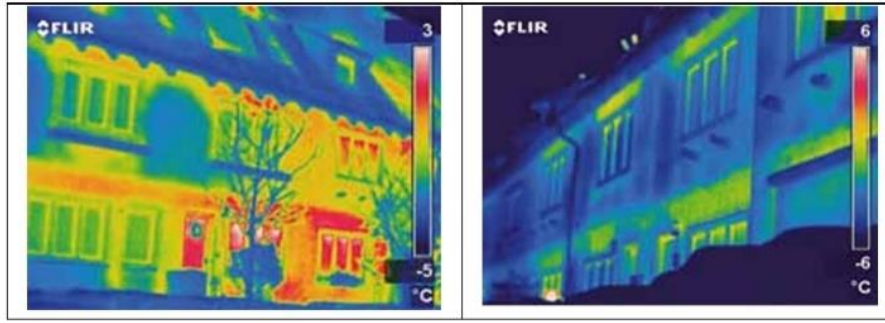
Elmehuset building, Copenhagen, Danmark	Kavalergården building, Copenhagen, Danmark	Jarrestadt Estate, Hamburg, Germany	Military barracks, Hennala Lahti, Finland
			

Objective: This Project aims to reduce the energy consumption of historic buildings without harming their cultural value and identity. The main objective is to balance climate protection and heritage conservation. Solutions were sought to reduce CO₂ by combining climate protection needs with technical, administrative, and historically adequate approaches (CO2OLBRICKS, 2013b).

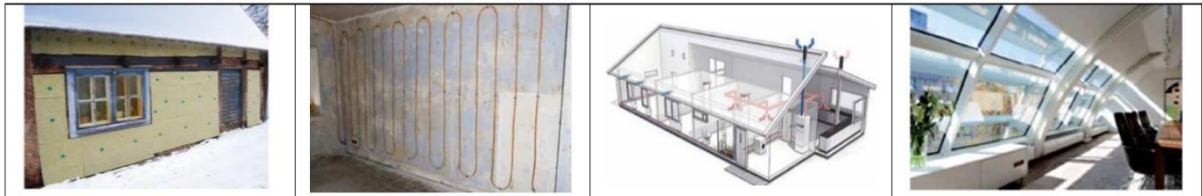
Goal: To preserve the authenticity of historic buildings in the cities around the Baltic Sea. One of the main goals is to optimize energy consumption and find solutions for new potentials for energy production (CO2OLBRICKS, 2012).

Strategy and Content: The project strategies included detailed research, identification of practical examples, development of technical solutions, and pilot projects (CO2OLBRICKS, 2013c). With theory and practice supporting each other, the Project was successfully carried out in line with its aims and objectives. Buildings were intervened at the building element and material levels (CO2OLBRICKS, 2013d). Existing systems were upgraded, and new systems were added to improve energy consumption. In addition, renewable energy systems have been integrated.

Outputs: Intervention approaches for the building envelope have been developed to improve the performance of existing buildings at a lower cost. Measurements were made with thermal cameras to identify problems with the building envelope (Table 5). Energy-efficient solutions were produced by supporting the on-site measurements with the analysis made with Energyplus simulation software (CO2OLBRICKS, 2013e).

Table 5. Thermography of the Building Envelope (Dulnewa et al., 2013)

The Project identified measures for active and passive systems. Significant energy-saving opportunities have been introduced, such as insulation, shading, ventilation and heating systems, and home automation (CO2OLBRICKS, 2013f) (Table 6).

Table 6. Insulation, Wall Heating Systems, Heat Pump Systems, Shading Systems (Rasmussen, 2013)

Internal and limited external insulation was proposed for external walls (Zagorskas et al., 2014). Floor slabs, roofs, attics, and basements were insulated. Windows and doors were retrofitted or replaced (CO2OLBRICKS, 2013d). Breathable insulation materials with optimum values for bricks were evaluated. Glass fiber, glass wool, rock wool, hemp fiber, sheep wool, polyurethane foams, and aerogel insulation materials were preferred (Zagorskas et al., 2013; CO2OLBRICKS, 2013g). Improvement of HVAC (Heating, Ventilation, and Air Conditioning) systems, energy-efficient lighting and electrical equipment, HVAC system automation, and smart control systems were added (CO2OLBRICKS, 2013f). Improvements with radiant heating, heat pump systems, and wall heating systems were proposed (Frieze & Worch, 2013; Gerbitz, 2013) (Table 6). A life cycle analysis of each intervention project was carried out. Cost-effectiveness was checked (Zagorskas et al., 2013).

2.3. CLIMATE FOR CULTURE

The “Climate for Culture” project was conducted using an approach between 2009 and 2014. It was supported within the scope of the “7th Framework Programme”, one of the European Union support programs (Fraunhofer, 2014). It is a comprehensive project with the participation of 14 countries and 27 partners (Figure 5). In particular, the project focused on historic buildings in Europe and the Mediterranean (EC, 2019).

Figure 5. Climate for Culture Project Participants and Project Countries

Scope: The applicability and suitability of the project model were tested in the context of more than 100 historic buildings in Europe and the Mediterranean (Table 7). In the database created with the data from the case studies, results were obtained for 4 climate zones and different building types (Leissner et al., 2014).

Table 7. Buildings where Fieldwork was Carried Out within the Scope of the Project

Neuschwanstein Castle, Schwangau, Germany	King's House on Schachen, Garmisch-Partenkirchen, Germany	St. Margaretha church in Roggersdorf, Germany	Skokloster Castle, Sweden
			

Objective: To meet sustainability criteria in future scenarios in different regions of Europe and the Mediterranean region. It also aims to analyze the negative impact of climate change on cultural heritage sites and promote climate change mitigation strategies (EC, 2019).

Goal: Upgrade old heating and air circulation systems, develop passive air conditioning for microclimate control, and promote the use of renewable energy (Rajčić, 2018).

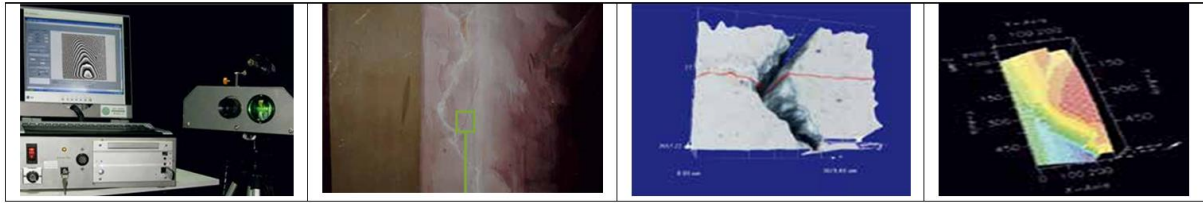
Strategy and Context: The damaging impact of climate change on cultural heritage was assessed at an integrated regional scale. Climate change evolution scenarios were combined with whole-building simulation models to identify risks regionally. A more reliable damage assessment was made by combining future time climate data with whole-building simulation models and new damage assessment functions (Leissner, 2015) (Figure 6).

Figure 6. The Climate for Culture Project Methodology (Leissner, 2015)

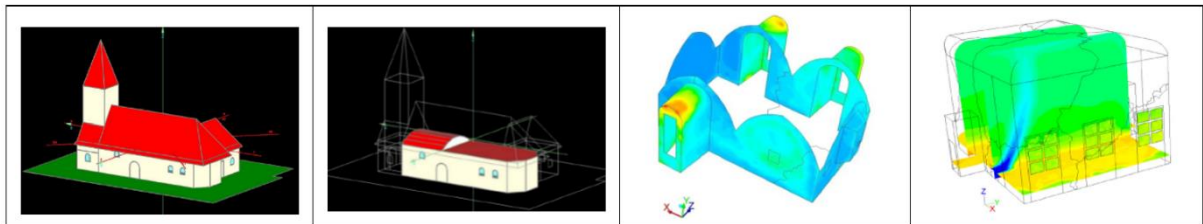
On-site measurements of cultural objects were made non-destructively with DHSPI, Digital Video Microscope System Hirox (3DM), and Free Water Sensors. The measurements were compared with those in the humidity control algorithm software (EC, 2015a) (Table 8).

Table 8. Portable DHSPI System, In-site Wall Examination with DHSPI, 3dm Results, DHSPI Results (Leissner et al., 2014)

The impact of climate change on cultural heritage buildings has been studied through climate modeling and whole-building simulations. In addition, determinations were made by making on-site measurements. Economic impacts were also considered when determining sustainable mitigation/adaptation strategies (Rajčić, 2018) (Table 9).

Table 9. St. Barbara's Chapel Simulation Models (Rajčić, 2018) and Holy Cross Chapel Dynamic Models (Leissner, 2015)

Outputs: With the data obtained from the project, a. Analysis and Decision Support System, b. Risk assessment and risk maps, c. Expert decision system (exDSS), d. Database, e. "DigiChart" software for digitizing thermo-hygrograph graphics was created (EC, 2015a; Leissner et al., 2014; Huijbregts et al., 2015).

a. Climate modeling and building simulations were combined to develop a methodology for estimating the impact of historic buildings on their exterior and interior environments and the future energy demand needed for air conditioning.

b. High-resolution climate projections around Europe and the Mediterranean and the impact of climate change in various regions were observed. With these climate projections, risk maps have been created regarding the risks that may arise in the future for historic buildings and their interiors.

c. An expert decision system (exDSS) was created based on the data obtained.

d. 14 work packages were implemented to create climate change scenarios in 4 climate zones for the database. The most at-risk regions in Europe were identified through climate models and climate maps until 2100. Active and passive measures for improvements in buildings were identified.

e. DigiChart software has been developed to keep digital records of buildings' indoor temperature and humidity values.

2.4. SECHURBA

The “Sustainable Energy Communities in Historic URban Areas” (SECHURBA) project was carried out between 2008-2011. It was supported by the “Intelligent Energy Europe Programme,” one of the European Union support programs. 7 countries participated (Kikira & Gigliarelli, 2010) (Figure 7). 30 historic buildings were surveyed and surveyed. The project focused on energy efficiency and renewable energy for buildings in historic cities.

Figure 7. SECHURBA Project Participants and Project Countries

Scope: 30 case studies were conducted on buildings identified as historical heritage in Europe, and energy savings were calculated (Kikira & Gigliarelli, 2010) (Table 10).

Table 10. Buildings where Field Work was Carried Out within the Scope of the Project (URL 1)

Greece Athens, Centre Buildings and Rhodes Theatre	Denmark Copenhagen, City Hall	United Kingdom, Tanners Wine Merchants	United Kingdom, Parade Shopping Centre
			

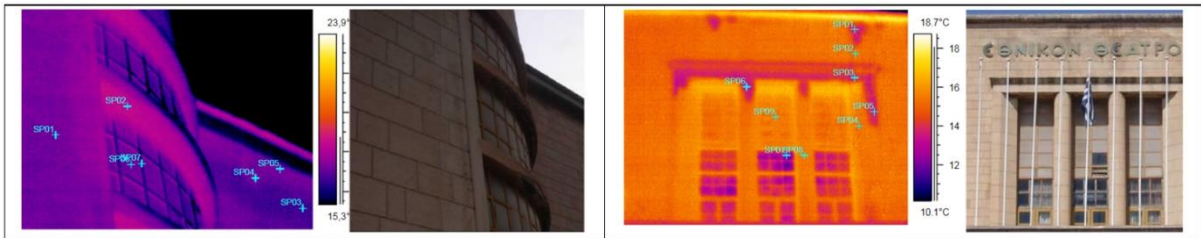
Objective: It is aimed to promote energy efficiency practices and renewable energy systems in historical residences. Energy auditing methods and software have been created to promote sustainable energy interventions. Recommendations have been created to reduce energy demands by at least 40% (Cessari & Gigliarelli, 2012).

Goal: It aims to make historical areas sustainable by reducing carbon emissions to ensure their continuity in modern life. Roadmaps for carbon reduction have been determined (Broström et al., 2014). It also aims to meet energy needs by integrating renewable energy systems (López & Frontini, 2014).

Strategy and Content: Building and field analyses and measurements were carried out to obtain historical building data (Table 11). Typological data and dimensional data were created. Energy usage demands were determined to develop a decision model for energy retrofitting of historical buildings. Determinations have been made for building interventions (insulation coatings, etc.) to reduce demands. Insulation options have been determined for the inner surface of external walls, roof, floor, and unheated areas (Kikira & Gigliarelli, 2010).

Additionally, work was carried out on window repair and replacement. Improvements to HVAC systems were considered. Heating, cooling, and lighting systems have been proposed to improve indoor air quality. Steps such as determining heating and lighting systems have been determined.

Table 11. Thermographic Analysis was Conducted Using Field Studies (Kikira & Gigliarelli, 2010)

Outputs: As a result of the project, a Multi-Criteria Decision Model was obtained. A multi-criteria analysis and evaluation model is created with energy efficiency and determined efficiency solutions (Gigliarelli et al., 2018) (Figure 8).

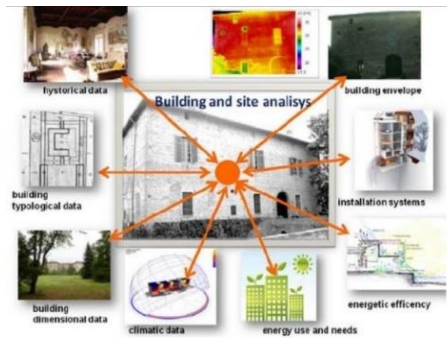

Figure 8. Multi-Criteria Analysis Technique for the Project (Kikira & Gigliarelli, 2010)

A multi-criteria decision-making system has been created with international agreements on conservation, energy efficiency data, environmental compatibility data, and economic data (Cessari & Gigliarelli, 2012). The hierarchical order of the criteria and sub-criteria created for the intervention was examined. Protection according to international protection agreements (46%) receives the highest priority compared to other criteria. Energy efficiency (24%) is the second highest priority. It has the same value as Environmental sustainability (15%) and Economic feasibility (15%) (Gigliarelli et al., 2011). Looking at intervention strategies, the sealing and insulation of the building envelope (external walls, roofs and ground floors, shutters, doors, and windows) have been increased (Kikira & Gigliarelli, 2010). Reducing energy consumption for cooling in summer and heating in winter, improving the hot water system, and improving indoor and outdoor lighting have been achieved (Broström et al., 2014).

2.5. 3ENCULT

The Project titled “Efficient Energy for EU Cultural Heritage” (3ENCULT) was carried out between 2010-2014. It was supported within the scope of the “7th Framework Programme”, one of the European Union support programs (3ENCULT, 2014a). It involved 22 partners from 10 countries (Figure 9). The main focus is on the energy efficiency of historic buildings in Europe, especially in the Mediterranean.

Figure 9. 3ENCULT Project Participants and Project Countries

Scope: The applicability and relevance of the Project were tested with 8 case studies for buildings identified as historical heritage in Europe, especially in the Mediterranean (3ENCULT, 2014b) (Table 12).

Table 12. Buildings where Fieldwork was Carried Out within the Scope of the Project (3ENCULT, 2014b)

Palazzo d'Accursio, Bologna (Italy)	Warehouse City, Potsdam (Germany)	Industrial Engineering School, Béjar/ Salamanca (Spain)	Strickbau, Appenzell (Switzerland)

Objective: The project's main objective is to ensure the continuity of historical buildings as living spaces and urban sustainability by considering structural conservation and protection of climate comfort conditions as a whole. Interdisciplinary steps have been taken to protect historical buildings and climate in parallel. While taking these steps, conservation elements and energy needs were considered (Roberti et al., 2017).

Goal: The project aims to achieve sustainable urban renovation of European historic buildings through energy-efficient renovation and smart monitoring and control systems. The gap between the protection of historic buildings and climate protection has been filled (3ENCULT, 2014c).

Strategy and Content: In line with the identified goals and objectives, the project steps in the strategy packages created for the project process were determined (Figure 10). Thus, passive and active systems and energy improvement solutions were developed. Due diligence and monitoring tools and systems were developed. Monitoring and control systems were developed for long-term tracking of

energy demand, indoor air quality, and occupant comfort. In addition, design and technical solution guidelines have been developed in detail for information (3ENCULT, 2014d).

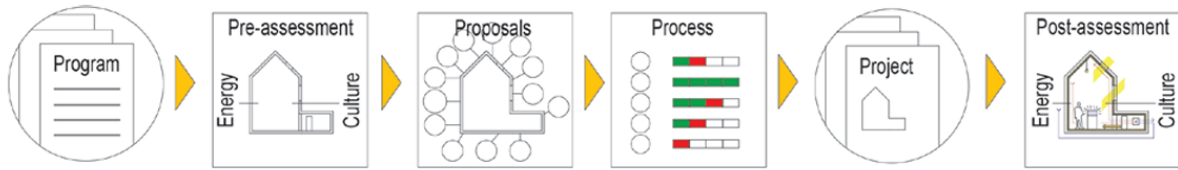
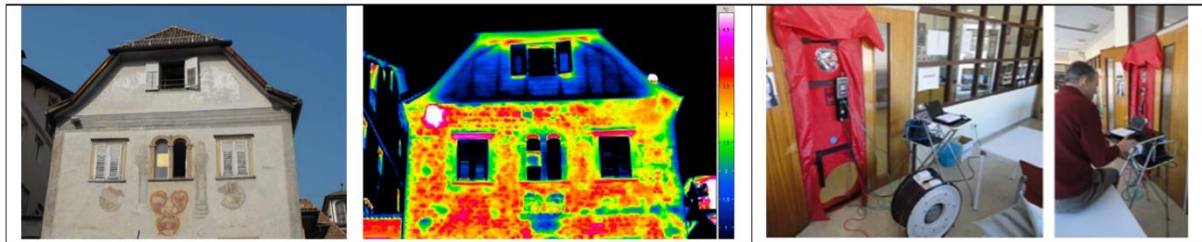

Figure 10. Project Workflow Chart (3ENCULT, 2014g)

The Project has been developed, where possible, by non-invasive and utterly reversible diagnostic and monitoring analysis to increase the level of knowledge of the building and to assess its performance through GPR radar tests for masonry stratigraphy; Infrared Thermography (IRT) for structural analysis and moisture assessment; Blower door test; U-value determination; Monitoring through WSN (EC, 2015b) (Table 13). Solutions and guidelines have been created to integrate solar energy systems from renewable energy systems and PV and RES integration. Intelligent monitoring and control systems and wireless sensor BMS system data have been studied (3ENCULT, 2014e).

Table 13. Infrared Thermography (IRT) (3ENCULT, 2014h) and Blower Door Test (3ENCULT, 2014i)

Outputs: With all the interventions, data has been obtained to reduce the energy demand in historic buildings to at least 1/4 and at most 1/10. Without ignoring the important point that each historic building is unique, a pool of solutions was created to guide each building (Roberti et al., 2017). The Monument Information System (DIS), a web-based system focused on the needs of conservation, restoration, and energy applications, was used as a digital database. All information documents, images, and catalogs are up-to-date (Figure 11).

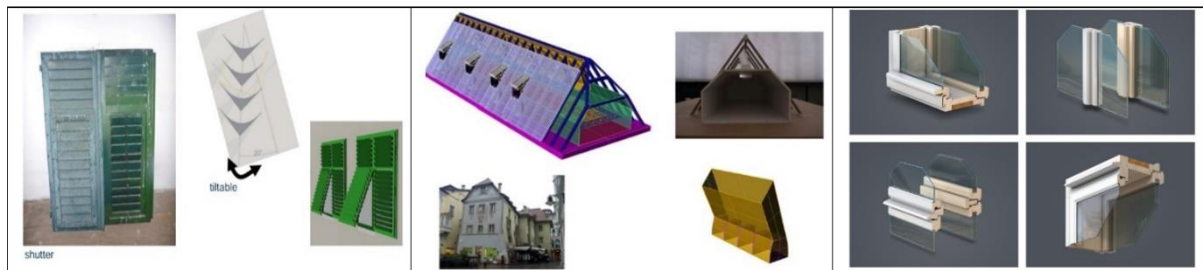

Figure 11. User Interface Database Monument Information System (DIS) (3ENCULT, 2014k)

As insulation, breathable internal insulation systems were determined to remove vapor moisture and liquefaction from the walls. Prototypes have been produced and proposed with foam glass and siliceous aerogel panels. Internal insulation boards with an air and vapor-tight layer, capillary active internal insulation with thin plaster on the inner surface, and capillary active internal insulation were used (Table 14).

Table 14. Types of Insulation Used in the Project (3NCULT, 2014l)

Smartwin Historic window solution was produced for the window solution proposal. It is a wooden framed window system with 3 glass layers on the outside and 1 glass layer on the inside. Wood fiber insulation is applied on the outer layer of the frame. Daylight and lighting control is provided by integrated daylighting systems, roof openings, reorientation of window shutters, and films applied to the windows (3ENCULT, 2014f) (Table 15).

Table 15. Window Shutters, Roof Opening Systems, and Smartwin Historic Window Solution (3NCULT, 2014m)

Heating-cooling consumptions and renovation costs are minimized with the genetic optimization algorithm developed for the Project to find the best solutions (Troi & Bastian, 2015). A solar translucent double-glazed insulated PV window was used. A semi-transparent solar panel with thermal insulation and transparency features was designed for facades through which ambient light can pass (3ENCULT, 2014f).

2.6. ALPINE SPACE

The Alpine Space project was carried out between 2018 and 2021. It was supported by the European Regional Development Fund (ERDF), one of the European Union support programs (Alpine Space, 2021). Austria coordinated the project with 8 partners in 12 countries (Figure 12). The main focus is on historic buildings and settlements in Europe, emphasizing historic buildings in the Alpine region (Troi et al., 2023).

Figure 12. Alpine Space Project Participants and Project Countries

Scope: The feasibility and suitability of the project model are being tested with more than 70 historic buildings in Europe, focusing on historic buildings in the Alpine region (Hiberatlas, 2021) (Table 16).

Table 16. Buildings where Fieldwork was Carried Out within the Scope of the Project (Hiberatlas, 2021)

The Alte Schäfflerei at Benediktbeuern Monastery, Germany	Farm house Huber, Rodeneck, İtaly	Trikåfabriken, Stockholm, Sweden	Freihof Sulz, Austria
			

Objective: To create alternatives for the sustainable development of historic buildings. The aim is to reduce the ecological footprint and carbon emissions and increase the energy efficiency of the historic building stock. Methodologies and tools for implementing optimal sustainable regional development policies and renovation strategies (Haas et al., 2021). In-depth documentation provided extensive information for building owners, practitioners, and decision-makers on building renovations, possible technical solutions, and the related decision process (Herrera-Avellanosa et al., 2024).

Goal: The project aims to sustainably improve the energy performance values of historic buildings. Improvements are made with new technologies and suggestions while preserving the values of historical buildings (Troi et al., 2023).

Strategy and Content: Improvement proposals were identified with active-passive and renewable energy systems. These improvements were tested for applicability and efficiency in case studies, and results were obtained (Rieser et al., 2021). Appropriate recommendations for doors and windows and solutions for air tightness were presented for passive systems. In the interventions for windows, window types in the case studies were determined. Intervention impact levels suitable for window types were created. These impact levels determined the types of interventions to be made (Table 17).

Table 17. Window Types, Intervention Impact Levels, and Remediation Options (Hibertool, 2021a)

			low impact		
Box type Window	Single Window	Coupled window	impact on the appearance from inside	Addition of a new window layer	Replacing glass
			impact on the whole window		
			impact on the appearance from outside (and inside)		

For walls, the wall types in the case studies were determined. Improvement solution strategies tailored to wall types have been created. The types of interventions to be made by the impact levels of the solution strategies have been determined (Table 18).

Table 18. Wall Types and Retrofit Options (Hibertool, 2021b; Rieser et al., 2021)

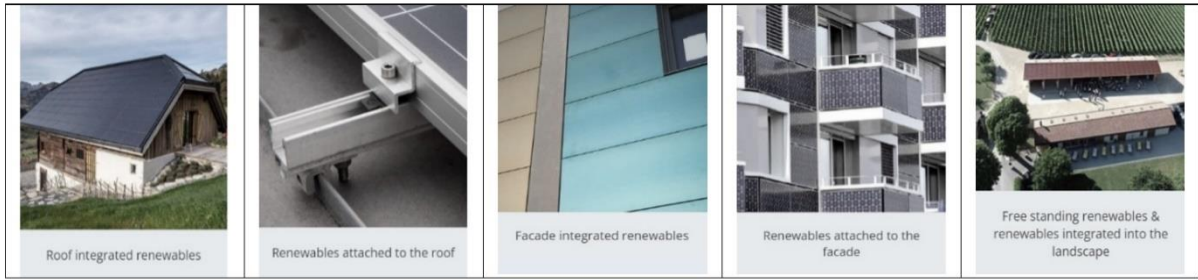

Different materials, solutions, and applications have been determined to determine and improve the airtightness of buildings (Table 19).

Table 19. Applications for Airtightness (Hibertool, 2021c)

Solar energy has been preferred for renewable energy production. Renewable energy systems integrated or connected to the roof, integrated or connected to the facade, or independent have been proposed (López et al., 2021) (Table 20).

Table 20. Solar Systems are Used for Renewable Energy Production (Hibertool, 2021d).

Outputs: The most critical outputs obtained by the project to ensure energy efficiency in historical buildings are Tool and Atlas tools. With Tool, a tool has been created to determine solutions for historical buildings' windows, walls, ventilation, heating, and solar energy. An online database containing all data on the buildings improved within the project's scope was created with the Atlas tool. All buildings' old and new architectural data, improvement intervention data, efficiency performance, and cost values are given (Troi et al., 2023; Haas et al., 2021).

3. FINDINGS

All projects have proposed critical systems, materials, and approaches to the study area and provided comprehensive project outputs. All project data provide essential and comprehensive bases for future approaches in the field. For this reason, the analyses and the data obtained are compared and evaluated in this section. The evaluations are tabulated comprehensively and systematically, and inferences are made regarding intervention approaches.

3.1. BASIC INFORMATION

As the projects are comprehensive and multinational, they have been implemented for at least 3 years and up to 5 years. Climate for Culture has the longest duration (2009-2014) and the highest number of participating partners (27). The most recent project with the highest budget is Alpine Space. The most recent project is Alpine Space, which was completed in 2021. Regarding support programs, the "7th Framework Programme" offers the most support for historic buildings and energy efficiency.

According to the participating countries of the projects, Germany and Italy are the most participating countries in 5 projects. According to the participating countries of the projects, Germany and Italy are the most participating countries in 5 projects. In both countries, cultural heritage structures are still very numerous today. In addition, these countries are more involved in the projects because they attach great importance to cultural heritage structures. Another situation can be said that the search for solutions is high due to climatic conditions. Cold climatic conditions, precipitation, and humidity factors are essential reasons (Table 21).

Table 21. Basic Information Regarding Projects

BASIC INFORMATION							
	NAME OF PROJECT ABBREVIATION	YEAR	BUDGET	NUMBER OF PARTICIPANTS	NUMBER OF PARTICIPANT COUNTRIES	PARTICIPATING COUNTRIES	FUNDING PROGRAMME
EFFESUS	Energy eFFiciency for EU Historic Districts' SUstainability	2012-2016	6.786.903,26 €	23	14	Spain, Germany, Italy, Greece, Norway, Turkey, Sweden, Ireland, United Kingdom, Netherlands, Hungary, France, Portugal	EU- 7th Framework Programme (FP7)
CO2OLBRICKS	Climate Change, Cultural Heritage & Energy Efficient Monuments	2010-2013	4.300.000 €	18	9	Denmark, Germany, Sweden, Finland, Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Belarus, Russian Federation	EU- Baltic Sea Region Programme
CLIMATE FOR CULTURE	Climate For Culture	2009-2014	6.556.646 €	27	14	Czech Republic, Italy, Croatia, Greece, Netherlands, Slovenia, Sweden, Poland, Austria, Spain, Egypt, England, Germany, Romania	EU- 7th Framework Programme (FP7)
SECHURBA	Sustainable Energy Communities in Historic URBan Areas	2008-2011	-	13	7	United Kingdom, Bulgaria, Denmark, Greece, Hungary, Ireland, Italy	EU- Intelligent Energy Europe Programme
3ENCULT	Efficient ENergy for EU Cultural Heritage	2010-2014	6.704.955,74 €	22	10	Germany, Austria, Belgium, United Kingdom, Czech Republic, Denmark, France, Netherlands, Spain, Italy	EU- 7th Framework Programme (FP7)
ALPINE SPACE	Alpine Space	2018-2021	116.635.466,00 €	12	8	Austria, Belgium, Denmark, France, Germany, Italy, Slovenia, Spain, Sweden, United Kingdom, Switzerland, Turkey	European Regional Development Fund (ERDF)

3.2. APPROACHES

When evaluated according to the types of buildings focused on, EFFESUS, 3ENCULT, and Alpine Space projects addressed all historical buildings regardless of type. On the other hand, climate for Culture and SECHURBA projects stated that they focused on many building types separately. CO2OLBRICKS, on the other hand, stated that they examined all buildings with brick as a building material with a different approach. When the projects are evaluated according to their foci, it is seen that all of them focus on historical buildings in Europe. In addition, customized foci are also specified in the projects.

When the projects are evaluated according to their focus, it is seen that all of them focus on historical buildings in Europe. In addition, privatized foci are also mentioned in the projects. The EFFESUS project is limited to historical buildings before 1945 and by year. The CO2OLBRICKS project focused on buildings in and around the Baltic Sea. On the other hand, Alpine Space prioritized historical buildings in the Alps Region. The Climate for Culture and 3ENCULT projects also focus on buildings in a specific region, especially historic buildings in the Mediterranean.

Regarding the focal approach scales of the projects, we see two different types of scales: building scale and district scale. In such improvement projects, more efficient results are obtained, and more effective results are achieved than those achieved by regional-scale approaches. The main objectives can be achieved more effectively by implementing the decisions that must be taken comprehensively. The results obtained from individual buildings may have a smaller impact value. Considering the projects, it is stated that buildings are handled at the regional scale in EFFESUS, CO2OLBRICKS, and Climate for Culture projects. Thus, they have proposed solutions for holistic improvements at the city and regional scale. Other projects have created improvement models by addressing buildings at the building scale. Although other projects also addressed buildings at the building scale, they tried to provide a majority by addressing too many buildings individually. They also stated that they created a comprehensive database with all buildings (Table 22).

Table 22. Approaches Information Regarding Projects

APPROACHES					
	BUILDING TYPES	FOCUS OF PROJECT	PURPOSE	SCALE	AMOUNT
EFFESUS	All historical buildings	Historical buildings built before 1945	Developing technologies and systems to improve the energy efficiency of historical urban districts.	City, District, Building	7 Cities
CO2OLBRICKS	All building types with brick materials	Historical buildings in and around the Baltic Sea	Reducing energy consumption without damaging the cultural values and identities of historical buildings.	District, Building	6 Districts 74 Buildings
CLIMATE FOR CULTURE	Castle, Church, Monastery, Museum, Palace, Residences	Historical buildings in Europe and the Mediterranean	Reducing the negative effects of climate change for cultural heritage buildings	District	More than 100 Buildings
SECHURBA	Art Galleries Churches Office Buildings Residences	Historical buildings	Reducing energy demands and reducing carbon emissions in residences in historic districts	Building	30 Buildings
3ENCULT	All historical buildings	Historical buildings in Europe, especially in the Mediterranean	Making historical buildings energy efficient	Building	8 Buildings
ALPINE SPACE	All historical buildings	Historical buildings in Alpines	Reducing the ecological footprint and carbon emissions and increasing the energy efficiency of the historic building stock	Building	More than 70 Buildings

3.3. OBJECTIVES

Although the primary goal of all projects is to improve historic buildings energy-efficiently, different points are emphasized in some projects. In all projects, interventions are made, and improvement solutions are offered on energy efficiency, cost efficiency, and indoor thermal comfort. Apart from this, the Climate for Culture project focused more on climate change impacts and the mitigation of climate change impacts for cultural heritage buildings in future scenarios. In addition, no data shows that detailed solutions were produced on the issue of CO₂ emission reduction in this project. Another differentiated project is the CO2OLBRICKS project. This project focused on the most targets. Unlike the other projects, life cycle assessment (LCA) was emphasized. Environmental impact values covering the whole life cycle of the buildings were considered, and suggestions for improvement were created (Table 23).

Table 23. Objectives Information Regarding Projects

OBJECTIVES							
	HERITAGE VALUE	ENERGY EFFICIENCY	THERMAL COMFORT	CLIMATE PROTECTION	LIFE CYCLE ASSESSMENT (LCA)	CO2 EMISSION REDUCTION	COST EFFECTIVE
EFFESUS	✓	✓	✓	—	—	✓	✓
CO2OLBRICKS	✓	✓	✓	—	✓	✓	✓
CLIMATE FOR CULTURE	✓	✓	✓	✓	—	—	✓
SECHURBA	✓	✓	✓	—	—	✓	✓
3ENCULT	✓	✓	✓	—	—	✓	✓
ALPINE SPACE	✓	✓	✓	—	—	✓	✓

3.4. PASSIVE SYSTEMS

Improvement methods for building envelopes play an important role. It was checked whether interventions were made to the wall, floor, door, window, and roof elements. Significant results were obtained primarily for the interventions made to the walls and improvements. Thus, improvements were made to the structural elements of the wall in all of the projects. Interventions are known to be made to the windows in all projects except the Climate for Culture project. Looking at the applications made in the Alpine Space project, it is seen that intervention decisions were taken for walls, floors, roofs, and windows. However, within the project's scope, interventions on walls and windows were developed in detail. EFFESUS, CO2OLBRICKS, and SECHURBA are projects where interventions were made to the floor, roof, door, and walls. Especially in the EFFESUS Project, new material and system solutions were produced for the interventions made in the building envelope. Thus, essential solutions and material suggestions have been made for the building envelope for future projects within the scope (Table 24).

Table 24. Passive System Information Regarding Projects

PASSIVE SYSTEMS					
	WALL	FLOOR	ROOF	WINDOW	DOOR
EFFESUS	✓	✓	✓	✓	✓
CO2OLBRICKS	✓	✓	✓	✓	✓
CLIMATE FOR CULTURE	✓	—	—	—	—
SECHURBA	✓	✓	✓	✓	✓
3ENCULT	✓	—	—	✓	—
ALPINE SPACE	✓	✓	✓	✓	—

3.5. ACTIVE SYSTEMS

Active systems were also utilized within the scope of improvement in the projects. It was observed that additions and improvements were made to the heating, cooling, ventilation, and lighting systems. Only Climate for Culture and Alpine Space projects do not mention lighting improvements. All active system improvements were implemented in all projects except for these projects (Table 25).

Table 25. Active System Information Regarding Projects

ACTIVE SYSTEMS				
	HEATING	COOLING	VENTILATION	LIGHTING
EFFESUS	✓	✓	✓	✓
CO2OLBRICKS	✓	✓	✓	✓
CLIMATE FOR CULTURE	✓	✓	✓	—
SECHURBA	✓	✓	✓	✓
3ENCULT	✓	✓	✓	✓
ALPINE SPACE	✓	✓	✓	—

3.6. RENEWABLE ENERGY SYSTEMS

It has been observed that renewable energy sources are utilized to reduce and meet the energy needs of buildings. It is seen that renewable energy sources are utilized to reduce the energy needs of the buildings and to meet the needs. The EFFESUS project utilizes solar, wind, biomass, near-surface geothermal, and deep geothermal energy. The Alpine Space Project utilizes solar, biomass, near-surface geothermal, and deep geothermal energy. However, only solar energy was emphasized in detail in the project. It was also observed that solar energy was utilized in the SECHURBA and 3ENCULT projects. In particular, it was observed that the use of PV was widespread in these projects. The Climate for Culture project has no suggestions for renewable energy systems (Table 26).

Table 26. Renewable Energy Systems Information Regarding Projects

RENEWABLE ENERGY SYSTEMS					
	SUN	WIND	BIOMASS	NEAR-SURFACE GEOTHERMAL ENERGY	DEEP GEOTHERMAL ENERGY
EFFESUS	✓	✓	✓	✓	✓
CO2OLBRICKS	—	—	—	—	—
CLIMATE FOR CULTURE	—	—	—	—	—
SECHURBA	✓	—	—	—	—
3ENCULT	✓	—	—	—	—
ALPINE SPACE	✓	—	—	—	—

3.7. ANALYSIS METHODS

In order to determine the necessary intervention methods and improvement proposals, some analysis methods were applied to the structures. On-site measurement and simulation studies were applied in all projects. Experiments on building materials were conducted in EFFESUS, Climate for Culture, and 3ENCULT projects. Experiments were conducted on the materials in the case studies, new building material proposals, and building material improvements (Table 27).

Table 27. Analysis Methods Information Regarding Projects

ANALYSIS METHODS			
	ON-SITE MEASUREMENT	TESTING	SIMULATION
EFFESUS	✓	✓	✓
CO2OLBRICKS	✓	—	✓
CLIMATE FOR CULTURE	✓	✓	✓
SECHURBA	✓	—	✓
3ENCULT	✓	✓	✓
ALPINE SPACE	✓	—	✓

3.8. TECHNOLOGY AND SOFTWARE

In all projects, simulation software was used for analysis. Apart from that, in all projects, infrared thermography was utilized on buildings in areas for case studies. In the EFFESUS project, BIM, GIS, and LIDAR technology were also utilized. BIM technology was additionally utilized in the Alpine Space project (Table 28).

Table 28. Technology and Software Methods Information Regarding Projects

TECHNOLOGY AND SOFTWARE					
	BUILDING INFORMATION MODELING (BIM)	GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM (GIS)	SIMULATION SOFTWARE	LIGHT DETECTION AND RANGING (LIDAR)	INFRARED THERMOGRAPHY (IR)
EFFESUS	✓	✓	✓	✓	✓
CO2OLBRICKS	—	—	✓	—	✓
CLIMATE FOR CULTURE	—	—	✓	—	✓
SECHURBA	—	—	✓	—	✓
3ENCULT	—	—	✓	—	✓
ALPINE SPACE	✓	—	✓	—	✓

3.9. FOLLOW-UP MONITORING CONTROL

Tracking, monitoring, and control systems are used in all projects. With technology and smart systems, buildings can be more energy efficient (Table 29).

Table 29. Follow-up Monitoring and Control Information Regarding Projects

FOLLOW-UP MONITORING CONTROL				
	FOLLOW-UP	MONITORING	CONTROL	AUTOMATION
EFFESUS	✓	✓	✓	✓
CO2OLBRICKS	✓	✓	✓	✓
CLIMATE FOR CULTURE	✓	✓	✓	✓
SECHURBA	✓	✓	✓	✓
3ENCULT	✓	✓	✓	✓
ALPINE SPACE	✓	✓	✓	✓

3.10. OUTCOMES

The data obtained as outputs in the projects and data sets on buildings and building communities were obtained through case studies conducted in all projects. Thus, data sets have been created to lead the way for energy-efficient improvements in similar situations and structures. Data sets were obtained for all buildings. Unlike the Alpine Space project, a web-based system was developed with the data set created. In CO2OLBRICKS, SECHURBA, and 3ENCULT Projects, rules and limits for energy-efficient retrofitting were defined. A decision support system (DSS) was created to determine the interventions to be made for improvements with the data obtained as a result of the projects. EFFESUS, Climate for Culture, 3ENCULT, and Alpine Space are the projects where decision support systems are seen. Unlike the other projects, a web-based tool was developed for the decision support system in the Alpine Space project. Training was organized for experts, management, and users for the project outputs, the rule of law, and the data obtained. It was observed that various trainings were provided within the scope of EFFESUS, CO2OLBRICKS, Climate for Culture, and 3ENCULT Projects (Table 30).

Table 30. Outcomes Information Regarding Projects

OUTCOMES					
	DATA SET	DECISION SUPPORT SYSTEM (DSS)	RULE LIMIT LAW	APPROACH METHOD	EDUCATION
EFFESUS	✓	✓	—	✓	✓
CO2OLBRICKS	✓	—	✓	✓	✓
CLIMATE FOR CULTURE	✓	✓	—	✓	✓
SECHURBA	✓	—	✓	✓	—
3ENCULT	✓	✓	✓	✓	✓
ALPINE SPACE	✓	✓	—	✓	—

4. CONCLUSIONS

As a result, a comprehensive approach model for energy-efficient improvement intervention approaches has been created in line with the inferences obtained from the analysis, comparison, and evaluations made for the energy-efficient improvement of historical buildings. In line with the inferences obtained from the analysis, comparison, and evaluations, the approaches and intervention model were determined in 9 sub-criteria. Thus, the study will guide the creation of intervention models for future studies with the inferences and recommendations of energy efficiency approaches in historical buildings.

Approaches: In our country, there are many historical buildings as cultural heritage buildings. These buildings should be considered comprehensively, and road maps should be created with a general energy-efficient improvement approach. Rather than considering buildings, building elements, or materials individually, they should be considered in a broad perspective. The efficiency obtained will increase by evaluating a texture, settlement, neighborhood, or city. At the same time, the size of the protected value is thus higher. Detailed studies should be carried out for the following stages according to building types, building elements, and material solutions.

Objectives: In energy-efficient retrofits, it is advantageous to consider energy efficiency as the primary objective and achieve sub-objectives. Steps should be taken to keep the heritage value in sustainable use. In addition to the high degree of impact of the improvements, they should be given equal importance to the conservation effect. In addition, cost-effectiveness is essential as extensive work requires new technology materials and systems. It plays a vital role in the decision-making process in the improvements to be made. In order to reduce the adverse effects of climate change and global warming, the durability of buildings is one of the most up-to-date approaches today. Reducing CO₂ and carbon emissions by reducing negative impacts through interventions is essential in this direction. Life cycle assessments should also be considered, and interventions should be decided for all interventions to be made.

Active Systems: Passive interventions for energy efficiency should be supported by improving existing solutions with today's technology or developing new solutions with active systems (such as heating, cooling, ventilation, and lighting).

Passive Systems: In the interventions to be made in the building envelope, on-site measurements, experiments, and simulations should be made, and improvement decisions should be taken regarding the building elements. While determining the interventions here, the most important criterion should be that the interventions should be made within the framework of conservation decisions and limitations and not deteriorate the original heritage values.

Renewable Energy Systems: The energy needed should be met with renewable, clean energy sources. These approaches can provide much more effective gains at the individual building scale and a settlement or city scale. Solar energy, in particular, is one of the most widely utilized. In addition, energy sources such as wind, biomass, and geothermal energy should be utilized for large-scale improvements.

Analysis Methods: Conducting detailed and comprehensive field studies is crucial for the identification and decision-making stages. Experiments should be conducted using data obtained from field studies, and the accuracy of the data should be supported by simulation software. Field studies should be supported by the technology and software to be used. Obtaining data from detailed material scale to settlement texture scale and creating detailed data sets with the data obtained are essential for making healthy decisions.

Technology and Software: The technology and software used are essential for on-site detection, current situation analysis, and data transfer to the future. The integrated operation of all technologies effectively determines the current situation and makes the best intervention decision. It is an essential criterion for historical buildings that the future follow-up of the planned intervention is also sustainable.

Follow-Up Monitoring Control: It is essential to consider follow-up, monitoring, control, and automation systems to ensure that productivity continues and is controlled after all interventions.

Outcomes: In addition to all these intervention approaches, it is also a critical stage to ensure the sustainability, dissemination, and continuity of multidisciplinary approaches in the field of energy and conservation, as well as to provide training and information to increase awareness.

Compliance with the Ethical Standard

Conflict of Interest: *The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Approval: *There is no need for ethics committee approval in this article, the wet signed consent form stating that the ethics committee decision is not required has been added to the article process files on the system.*

Financial Support: *No financial support was received for the study.*

REFERENCES:

- Alpine Space. (2021). Alpine Space Project Overview and Outcomes. Retrieved June 30, 2024 from <https://www.alpine-space.eu/project/atlas/>
- Balsamo, D., Paci, G., Benini, L., & Davide, B. (2013). Long term, low cost, passive environmental monitoring of heritage buildings for energy efficiency retrofitting. In 2013 IEEE Workshop on Environmental Energy and Structural Monitoring Systems (pp. 1-6). IEEE.
- Becherini, F., Lucchi, E., Gandini, A., Barrasa, M. C., Troi, A., Roberti, F., ... & Bernardi, A. (2018). Characterization and thermal performance evaluation of infrared reflective coatings

- compatible with historic buildings. *Building and Environment*, 134, 35-46.
<https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2018.02.034>
- Birchall, S., Wallis, I., Churcher, D., Pezzutto, S., Fedrizzi, R., & Causse, E. (2014). Survey on the energy needs and architectural features of the EU building stock. *BSRIA: Bracknell, UK*, 235.
- Broström, T., Bernardi, A., Egusquiza, A., Frick, J., & Kahn, M. (2013). A method for categorization of European historic districts and a multiscale data model for the assessment of energy interventions. In *Proceedings of the 3rd European Workshop on Cultural Heritage Preservation EWCHP* (pp. 16-18).
- Broström, T., Eriksson, P., Liu, L., Rohdin, P., Ståhl, F., & Moshfegh, B. (2014). A method to assess the potential for and consequences of energy retrofits in Swedish historic buildings. *The historic environment: policy & practice*, 5(2), 150-166.
<https://doi.org/10.1179/1756750514Z.00000000055>
- Cessari, L., & Gigliarelli, E. (2012). Heritage-led eco-regeneration: The case of Zhejiang water towns protection, restoration and preservation. In *Progress in Cultural Heritage Preservation: 4th International Conference, EuroMed 2012, Limassol, Cyprus, October 29–November 3, 2012. Proceedings 4* (pp. 369-377). Springer Berlin Heidelberg.
- CO2OLBRICKS. (2012). Educational Situation and Labour Market Conditions in the Baltic Sea Region Baseline Study of Work Package 5. Retrieved March 30, 2024 from http://www.co2olbricks.de/fileadmin/Redaktion/Dokumente/Publications/BKM_01530_03_Baselinestudy_RZ_Fin.pdf
- CO2OLBRICKS. (2013a). Basic Project Information. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.co2olbricks.de/index.php?id=43>
- CO2OLBRICKS. (2013b). Partners. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.co2olbricks.de/index.php?id=54>
- CO2OLBRICKS. (2013c). Work packages. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.co2olbricks.de/index.php?id=59>
- CO2OLBRICKS. (2013d). Improving the Energy Efficiency of Historic Buildings A handbook of best practice examples, technical solutions and research projects. Retrieved March 30, 2024 from http://www.co2olbricks.de/fileadmin/Redaktion/Dokumente/Publications/Brochure_06_Handbook_best_practice_safe.pdf
- CO2OLBRICKS. (2013e). Improving the Energy Efficiency of Historic Buildings The four pilot projects of Co2olBricks. Retrieved March 30, 2024 from http://www.co2olbricks.de/fileadmin/Redaktion/Dokumente/Publications/Brochure_07_Pilot_projects_safe.pdf
- CO2OLBRICKS. (2013f). Project Results. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.co2olbricks.de/index.php?id=177>
- CO2OLBRICKS. (2013g). Windows The Heat Transfer Coefficient in Different Types of Windows. Retrieved March 30, 2024 from http://www.co2olbricks.de/fileadmin/Redaktion/Dokumente/Publications/WP4-OP06a_PL_Windows.pdf

- Dulnewa, J., Elvisto, T. A., Hahn, T., Harten, J., Menniks, M., Prahm, J., ... & Simpson, S. (2013). Improving the energy efficiency of historic buildings: the four pilot projects of Co2olBricks. Denkmalschutzamt.
- Economidou, M., Atanasiu, B., Despret, C., Maio, J., Nolte, I., Rapf, O., ... & Zinetti, S. (2011). Europe's buildings under the microscope. A country-by-country review of the energy performance of buildings.
- Economidou, M. (2012). Energy performance requirements for buildings in Europe. REHVA J, 92, 16-21.
- EFFESUS. (2016). Energy Efficiency In European Historic Urban Districts A Practical Guidance. Retrieved March 30, 2024 from https://build-up.ec.europa.eu/sites/default/files/link-files/effesus_booklet_final-version.pdf
- EED. (2012). Energy Efficiency Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council, 25 October. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0027>
- Egusquiza, A., Brostrom, T., & Izkara, J. L. (2022). Incremental decision making for historic urban areas' energy retrofitting: EFFESUS DSS. Journal of Cultural Heritage, 54, 68-78. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2022.01.011>
- Egusquiza, A., Prieto, I., & Romero, A. (2014). Multiscale information management for sustainable districts rehabilitation EFFESUS and FASUDIR projects. eWork and eBusiness in Architecture, Engineering and Construction ECPPM, 303-308.
- EPBD. (2002). Energy Performance of Buildings Directive 2002/91/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 on the energy performance of buildings, Official Journal of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:001:0065:0071:EN:PDF>
- EPBD. (2010). Energy Performance of Buildings Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the Energy Performance of Buildings. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0031&from=EN>
- EPBD. (2018). Energy Performance of Buildings Directive 2018/844/EU of the European Parliament and of the Council. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0844&from=EN>
- Eriksson, P., Hermann, C., Hrabovszky-Horváth, S., & Rodwell, D. (2014). EFFESUS methodology for assessing the impacts of energy-related retrofit measures on heritage significance. The Historic Environment: Policy & Practice, 5(2), 132-149. <https://doi.org/10.1179/1756750514Z.00000000054>
- European Commission (EC). (2010). Europe 2020: A strategy for Smart, sustainable and inclusive growth. <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
- European Commission (EC). (2011). Roadmap for moving to a competitive low carbon economy in 2050. European Commission, Brussels. <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0112:FIN:en:PDF>
- European Commission (EC). (2015a). Final Report Summary - CLIMATE FOR CULTURE (Damage risk assessment, economic impact and mitigation strategies for sustainable preservation of

- cultural heritage in the times of climate change). Retrieved March 30, 2024 from <https://cordis.europa.eu/project/id/226973/reporting>
- European Commission (EC). (2015b). Final Report Summary - 3ENCULT (Efficient ENERGY for EU Cultural Heritage). Retrieved March 30, 2024 from <https://cordis.europa.eu/project/id/260162/reporting>
- European Commission (EC). (2017a). Final Report Summary - EFFESUS (ENERGY EFFICIENCY FOR EU HISTORIC DISTRICTS SUSTAINABILITY). Retrieved March 30, 2024 from <https://cordis.europa.eu/project/id/314678/reporting>
- European Commission (EC). (2017b). EFFESUS (ENERGY EFFICIENCY FOR EU HISTORIC DISTRICTS SUSTAINABILITY). Objective. Retrieved March 30, 2024 from <https://cordis.europa.eu/project/id/314678>
- European Commission (EC). (2019). Damage risk assessment, economic impact and mitigation strategies for sustainable preservation of cultural heritage in the times of climate change Objective. Retrieved March 30, 2024 from <https://cordis.europa.eu/project/id/226973>
- Fraunhofer. (2014). CLIMATE FOR CULTURE Cultural Heritage Protection in Times of Climate Change. Retrieved March 30, 2024 from <https://www.imw.fraunhofer.de/en/research/technology-transfer/innovation-acceptance/projects/completed-projects/ClimateforCulture.html>
- Friese, M., & Worch, I. A. (2013). Current state of the debate about wall heating systems. Report for Co2ol Bricks Project.
- Gerbitz, J. (2013). Perspektiven für das “Rote Hamburg “–zwischen Erhalt, Sanierung und Neubau. *Mauerwerk*, 17(2), 109-117.
- Gigliarelli, E., Calcerano, F., & Cessari, L. (2018). Analytic hierarchy process: a multi-criteria decision support approach for the improvement of the energy efficiency of built heritage. In *The 3rd International Conference on Energy Efficiency in Historic Buildings (EEHB2018)*, Visby, Sweden, September 26th to 27th, 2018. (pp. 216-225). Uppsala University.
- Gigliarelli, E., Cessari, L., & Cerqua, A. (2011). Application of the analytic hierarchy process (AHP) for energetic rehabilitation of historical buildings. In *11th Int. Symp. on the AHP*, Creative Decision Foundation, Pittsburgh.
- Haas, F., Exner, D., Herrera-Avellanosa, D., Hüttler, W., & Troi, A. (2021). Making deep renovation of historic buildings happen learnings from the Historic Buildings Energy Retrofit Atlas. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 863, No. 1, p. 012017)*. IOP Publishing.
- Hermann, C., & Rodwell, D. (2015). Heritage significance assessments to evaluate retrofit impacts: From heritage values to character defining elements in praxis. *How To Assess Built Heritage*, 169-190.
- Herrera-Avellanosa, D., Rose, J., Thomsen, K. E., Haas, F., Leijonhufvud, G., Brostrom, T., & Troi, A. (2024). Evaluating the Implementation of Energy Retrofits in Historic Buildings: A Demonstration of the Energy Conservation Potential and Lessons Learned for Upscaling. *Heritage*, 7(2), 997-1013. <https://doi.org/10.3390/heritage7020048>
- Hiberatlas. (2021). Historic Building Energy Retrofit Atlas. Retrieved June 30, 2024 from <https://www.hiberatlas.com/en/welcome-1.html>

- Hibertool. (2021a). Historic Building Energy Retrofit Tool for Windows. Retrieved June 30, 2024 from <https://www.tool.hiberatlas.com/en/welcome/kind-of-windows-991.html>
- Hibertool. (2021b). Historic Building Energy Retrofit Tool for Wall. Retrieved June 30, 2024 from <https://www.tool.hiberatlas.com/en/welcome/walls-structure-951.html>
- Hibertool. (2021c). Historic Building Energy Retrofit Tool for Solar Airtightness. Retrieved June 30, 2024 from <https://www.tool.hiberatlas.com/en/welcome/ventilation-935.html>
- Hibertool. (2021d). Historic Building Energy Retrofit Tool for Solar Thermal. Retrieved June 30, 2024 from <https://www.tool.hiberatlas.com/en/welcome/photovoltaics-solar-thermal-1345.html>
- Huijbregts, Z., Schellen, H., Martens, M., & van Schijndel, J. (2015). Object damage risk evaluation in the European project Climate for Culture. *Energy Procedia*, 78, 1341-1346. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2015.11.151>
- Kikira, M., & Gigliarelli, E. (2010). Energy Efficiency in Historic Buildings, the case study of the National Theatre of Rhodes, Greece and of the Zena Castle, Italy. *IEECB Focus* 2010, 341.
- Leissner, J., Kaiser, U., & Kilian, R. (2014). Built cultural heritage in times of climate change. Fraunhofer-Center for Central and Eastern Europe MoEZ: Leipzig, Germany.
- Leissner, J., Kilian, R., Kotova, L., Jacob, D., Mikolajewicz, U., Broström, T., ... & Vyhldal, T. (2015). Climate for Culture: Assessing the impact of climate change on the future indoor climate in historic buildings using simulations. *Heritage Science*, 3, 1-15. <https://doi.org/10.1186/s40494-015-0067-9>
- López, C. P., Bettini, A. M., Khoja, A., Davis, A. M., Hatt, T., Braun, M., ... & Haas, F. (2021). Strategies and tools for potential assessment of Renewables (RES) in Alpine Space areas valid for historic buildings and sites. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 863, No. 1, p. 012007). IOP Publishing.
- López, C. S. P., & Frontini, F. (2014). Energy efficiency and renewable solar energy integration in heritage historic buildings. *Energy Procedia*, 48, 1493-1502.
- Misiopecki, C., Grynning, S., & Gustavsen, A. (2023). Thermal improvements of box-window using shading attachments. Hot-box measurements. *Developments in the Built Environment*, 16, 100185. <https://doi.org/10.1016/j.dibe.2023.100185>
- Prieto, I., Izgara, J. L., & Egusquiza, A. (2017). Building stock categorization for energy retrofitting of historic districts based on a 3D city model. *DYNA-Ingeniería e Industria*, 92(5). <https://doi.org/10.6036/8147>
- Rasmussen, T. V. (2013). Danmark: Elmehuset, Copenhagen. In *Improving the Energy Efficiency of Historic Buildings: A handbook of best practice examples, technical solutions and research projects* (pp. 54-56). Co2olBricks.
- Rajčić, V., Skender, A., & Damjanović, D. (2018). An innovative methodology of assessing the climate change impact on cultural heritage. *International Journal of Architectural Heritage*, 12(1), 21-35. <https://doi.org/10.1080/15583058.2017.1354094>
- Rieser, A., Leonardi, E., Haas, F., & Pfluger, R. (2021). A new decision guidance tool for the adoption of energy retrofit solutions in historic buildings. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 863, No. 1, p. 012016). IOP Publishing.

- Roberti, F., Oberegger, U. F., Lucchi, E., & Troi, A. (2017). Energy retrofit and conservation of a historic building using multi-objective optimization and an analytic hierarchy process. *Energy and Buildings*, 138, 1-10.
- Rodriguez-Maribona, I., & Grün, G. (2016). Energy Efficiency in European historic urban districts-a practical guidance.
- Shukla, A., & Sharma, A. (2018). *Sustainability through Energy-Efficient Buildings* (1st ed.). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781315159065>
- Troi, A., & Bastian, Z. (Eds.). (2015). *Energy Efficiency solutions for historic buildings: a handbook*. De Gruyter.
- Troi, A., Herrera, D., Leonardi, E., Rieser, A., & Pfluger, R. (2023). The HiBERTool: How to find the suitable Historic Building Energy Retrofit solution for your house.
- Troi, A., & Lollini, R. (2011). Interdisciplinary research: FP7 project “3ENCULT–Efficient Energy for EU Cultural Heritage”. In *Proceedings of the International Conference Energy Management in Cultural Heritage* (Vol. 6, No. 8.4).
- URL 1. <https://www.slideserve.com/liam/read-more-powerpoint-ppt-presentation> Retrieved June 30, 2024.
- Zagorskis, J., Mykolas Paliulis, G., Burinskiene, M., Venckauskaite, J., & Rasmussen, T. V. (2013). Energetic Refurbishment of Historic Brick Buildings: Problems and Opportunities. *Scientific Journal of Riga Technical University. Environmental and Climate Technologies*, 12, 20-27. <https://doi.org/10.2478/rtuct-2013-0012>
- Zagorskis, J., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Burinskienė, M., Blumberga, A., & Blumberga, D. (2014). Thermal insulation alternatives of historic brick buildings in Baltic Sea Region. *Energy and buildings*, 78, 35-42. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2014.04.010>
- 3ENCULT. (2014a). Project Info. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.3encult.eu/en/project/Info.html>
- 3ENCULT. (2014b). Project Work Packages Case Studies. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.3encult.eu/en/casestudies/default.html>
- 3ENCULT. (2014c). Project Work Packages Analysis of Built Heritage. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.3encult.eu/en/project/workpackages/builtheritageanalysis/default.html>
- 3ENCULT. (2014d). Project Work Packages. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.3encult.eu/en/project/workpackages/default.html>
- 3ENCULT. (2014e). Project Work Packages Monitoring & Control. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.3encult.eu/en/project/workpackages/monitoringcontrol/default.html>
- 3ENCULT. (2014f). Project Work Packages Energy Efficiency Solutions. Retrieved March 30, 2024 from <http://www.3encult.eu/en/project/workpackages/energyefficientsolutions/default.html>
- 3ENCULT. (2014g). The 3ENCULT Project Methodology – Final Report. Retrieved June 30, 2024 from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.3encult.eu/en/project/workpackages/builtheritageanalysis/Documents/3ENCULT_2.4.pdf

- 3NCULT. (2014h). The 3ENCULT Project Documentation of Each Study Case Report - Public Weigh House, Bolzano. Retrieved June 30, 2024 from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.3encult.eu/en/casestudies/Documents/3ENCULT_Case%20Study%201.pdf
- 3NCULT. (2014i). The 3ENCULT Project Documentation of each study case Report - Engineering School of Béjar, Salamanca. Retrieved June 30, 2024 from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.3encult.eu/en/casestudies/Documents/3ENCULT_Case%20Study%207.pdf
- 3NCULT. (2014k). The 3ENCULT Project Report on Methodology and Checklist. Retrieved June 30, 2024 from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.3encult.eu/en/project/workpackages/builtheritageanalysis/Documents/3ENCULT_2.5.pdf
- 3NCULT. (2014l). The 3ENCULT Project Technical guidance on energy efficient renovation of historic. Retrieved June 30, 2024 from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.3encult.eu/en/project/workpackages/energyefficientsolutions/Documents/3ENCULT_3.6.pdf
- 3NCULT. (2014m). Educational Material for University Studies. Retrieved June 30, 2024 from <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.3encult.eu/en/deliverables/Documents/BLL-Lesson%201.pdf>

Architecture and Language Heritage: Beirut, the Cradle of Culture of the Middle East

Mimarlık ve Dil Mirası: Ortadoğu'nun Kültür Beşiği Beyrut

Rabia Kocaer¹

Aslıhan Kocaer²

ABSTRACT

People strive to maintain their lives and existence and live together with other people. This way of living together creates the concept of society. Society, on the other hand, contributed to the emergence of a concept such as culture. It is deeply related to the concepts of culture, language and space. In places where social dynamics are dominant, both language and place have become a part of cultural richness. Architecture is also a field that affects the formation of culture through the concept of space. Beirut is the capital of Lebanon and a multicultural city where many languages are spoken. Blending the culture of the Middle East and the Mediterranean, Beirut reflects the most concrete examples of intercultural transition with its nearly 5000-year-old history and later established modern and cosmopolitan structures. Traces of a city's language and culture can be understood through the architecture of that city. Beirut's architectural heritage can also have an impact on the language; because architecture provides clues to the society about the history, cultural values and identity of a society. Beirut's different architectural styles, historical structures and modern buildings reflect the city's history and cultural identity, also creating an impact on the language. Architecture and language help preserve and transmit a society's history, traditions and beliefs to future generations and play a key role in the formation of cultural identity. From this point of view, the study reveals this cultural influence of the city of Beirut and the reflections of this influence.

Anahtar Kelimeler: Architecture, Beirut, City, Culture, Language.

Öz

İnsanlar hayatlarını ve varlıklarını sürdürmek, diğer insanlarla birlikte yaşamak için çaba gösterirler. Bu birlikte yaşama biçimi toplum kavramını yaratır. Toplum ise kültür gibi bir kavramın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Kültür, dil ve mekân kavramlarıyla derinden ilişkilidir. Toplumsal dinamiklerin hâkim olduğu yerlerde hem dil hem de mekân kültürel zenginliğin bir parçası haline gelmiştir. Mimarlık aynı zamanda mekân kavramı üzerinden kültürün oluşumuna da etki eden bir alandır. Beyrut, Lübnan'ın başkenti ve birçok dilin konuşulduğu çok kültürlü bir şehirdir. Ortadoğu ve Akdeniz kültürünü harmanlayan Beyrut, 5000 yıla yaklaşan tarihi ve sonrasında kurulan modern ve kozmopolit yapılarıyla kültürlerarası geçişin en somut örneklerini yansıtır. Bir şehrin dilinin ve kültürünün izleri o şehrin mimarisinden anlaşılabilir. Beyrut'un mimari mirasının da dil üzerinde etkisi olabilir; çünkü mimarlık, bir toplumun tarihine, kültürel değerlerine ve kimliğine dair topluma ipuçları verir. Beyrut'un farklı mimari tarzları, tarihi yapıları ve modern binaları şehrin tarihini ve kültürel kimliğini yansıtırken, dilde de etki yaratıyor. Mimarlık ve dil, bir toplumun tarihini, geleneklerini ve inançlarını koruyarak gelecek nesillere aktarmaya yardımcı olur ve kültürel kimliğin oluşmasında kilit rol oynar. Buradan hareketle çalışma Beyrut şehrinin bu kültürel etkisini ve bu etkinin yansımalarını ortaya koymaktadır.

Keywords: Beirut, Dil, Kent, Kültür, Mimarlık.

¹ **Corresponding Author:** Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, rabiakocaer@sakarya.edu.tr, rabiakocaer@gmail.com ORCID: 0000-0002-6078-0972

² Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, PhD.Student, kocaeraslihan@gmail.com ORCID: 0000-0002-3707-472X

INTRODUCTION:

Beirut is one of the important port cities of the Eastern Mediterranean. There is trade, transportation, cultural and financial centers in the region. Its people consist of various sectarian groups and Arabic, French and English are among the most spoken languages.

The history of Beirut dates back to B.C. It dates back to 2000. During the Hellenistic, Roman and Byzantine periods, the name of the city was used as Berytos or Berytus (Jidejian, p. 20-28). Beirut name; It has survived to the present day as "be'erot" or "beroe" in the Canaanite languages of the Semitic language family. The word means "source" in Semitic languages (Darkot, 1979, p. 587). The city has a multinational, multi-religious and cosmopolitan identity as a product of the migrations it has received throughout history and the different states it has hosted (Çelik, 2010; Orha, 2017; Beyazidoğlu, 2010).

Beirut, which has hosted many states in history, came under Ottoman protection as a result of Yavuz Sultan Selim's Egyptian expedition in 1516 (Ivanov, 2013, p. 33). In this way, these lands remained under Ottoman rule for 400 years. Beirut, which was not an independent province in previous years, continued its existence sometimes under the province of Sidon and sometimes under the province of Damascus. It became an independent state in the late 19th century. Beirut, which was almost a village at the beginning of the century, became one of the leading port cities of the empire by the end of the century, standing out among the coastal cities competing with each other to become the trade port of the region (Masters, 2017, p. 176).

Kavalalı Mehmet Pasha, who was the governor of Egypt between 1831 and 1841, took Beirut under his control. Ibrahim Pasha, who was at war with the Ottoman Empire, did his best to recapture the city; That's why the city was devastated. Due to these conflicts of interest, Beirut has gone through a chaotic period. Many people were massacred, especially in the Druze-Maronite conflicts (Gökbilgin, 1946, pp. 641-691).

Described as the Paris of the Middle East, Beirut has great historical and cultural importance. The city has a history of thousands of years; It has hosted many civilizations. We can classify some points that emphasize the historical and cultural importance of Beirut as follows:

- ◆ **Historical Richness:** Beirut has been an important Mediterranean port from ancient times to the present day. Many civilizations such as the Phoenicians, Romans, Byzantines, Arabs, Crusaders and Ottomans have ruled in Beirut. This makes the city rich in history.
- ◆ **Cultural Diversity:** Beirut has hosted different religions, languages and cultures in the past. This has turned the city into a very rich cultural mosaic. Different cultural interactions create Beirut's unique identity.
- ◆ **Architectural heritage:** There are many works from Beirut's past periods. These works date from the Ancient Roman period to the Ottoman period. These works, belonging to various styles, emphasize the historical and cultural importance of the city.
- ◆ **Literature and Art:** Beirut is one of the important centers in the fields of literature, art, cinema and music. Many famous writers, poets, musicians and artists were inspired by Beirut and produced their works here.

The cultural and historical importance of Beirut has great value not only for the society living in the city, but also for world culture. For this reason, it is very important to protect these values and transfer them to future generations.

The aim of the research is to emphasize the contributions of Beirut's history, architectural heritage and linguistic structure to cultural diversity and the interaction between these issues will be examined.

The city of Beirut has a unique identity and cultural richness. This study aims to discuss the architectural and linguistic evolution of Beirut from the past to the present and to emphasize how these feed the historical fabric of the city. In this context, it will be important to provide a more comprehensive perspective on Beirut's historical and cultural heritage, to reveal the connection of architectural and linguistic heritage with the city's identity and cultural richness, and to raise awareness for the preservation of this heritage and its transfer to future generations.

The method of the research is formed by literature research, on-site investigation and interpretation of data obtained from observation.

1. Beirut's Architectural Heritage

1.1. Architectural elements dating from ancient Roman times to the present day

We can classify the architectural elements of Beirut, dating from the Ancient Roman period to the present day, as follows:

a. Ancient Roman Ruins: Beirut was part of the ancient Roman Empire and is home to many Roman-era ruins. These include the Roman theatre, ancient columns, temples and baths. B.C. in the city of Byblos, located a short distance from Beirut city center. There is a Roman theater dating back to 2-3 thousand years.

- Roman theatre: Theater ruins from the ancient Roman period are located in Beirut.

- Ancient columns: Columns, which are features of ancient Roman architecture, can be seen in some areas of the city.

For example, the Roman bath - considered an open-air museum - is a ruin located between Bank Street and Capuchin Street in the center of Beirut (Figure 1). Another example, the Ancient City of Baalbek, where Phoenicians, Greeks and Romans lived, is located a short distance from the center of Beirut (Figure-2).

Figure-1 Berytus Bath

Figure-2 Baalbek Ancient City

b. Byzantine Period Artifacts: Beirut was also under the influence of the Byzantine Empire. Basilicas, churches and mosaics from this period enrich the historical texture of the city.

- Churches: Beirut hosted many churches during the Byzantine period. Some of these churches are still standing and can be visited.

- Mosaics: Mosaics from the Byzantine period can be seen in some churches and archaeological sites.

c. Buildings of the Ottoman Empire: During the Ottoman period, Beirut was equipped with various architectural works. Bazaars, inns, mosques and mansions from this period bear the traces of Ottoman architecture in the city. (Figure 3-Figure 4)

- Bazaars and inns: Bazaars and inns built during the Ottoman period constitute the old trade centers of Beirut.

- Ottoman mosques: these works reflect the characteristic features of the Ottoman Empire. For this reason, it adds a different atmosphere to the texture of the city.

Figure-3 Clock Tower (Kocaer, Kocaer, 2023)

Figure- 4 Martyrs Monument (Kocaer, Kocaer, 2023)

d. Buildings of the French Mandate Period: Beirut, 20th century. It was under the French Mandate in the beginning of 1960s. Works from this period can still be seen in the city. These works bear the characteristics of European style and neoclassical architecture.

- Neoclassical buildings: these structures can be seen in the center of Beirut.

- Art-Deco buildings: These buildings show the architectural diversity of the city.

e. Modern and Post-modern Architecture: Today, Beirut also hosts modern and postmodern architecture. While new buildings, skyscrapers, shopping malls and residences shape the city's silhouette, they continue to coexist with ancient and historical buildings (Figure 5).

Figure- 5 Mineral Museum

Figure-6 Muhammed el-Emin Mosque (Kocaer, Kocaer, 2023)

Figure-7 Modern Buildings (Kocaer, Kocaer, 2023)

Figure-8 Modern Buildings (Kocaer, Kocaer, 2023)

Beirut's historical and cultural heritage shows that the city has a rich and diverse architectural heritage with its various architectural elements from different periods. These buildings, dating back to recent times, have added a different color to the city (Figure-7, Figure-8).

These various architectural styles and structures of Beirut from different periods reflect the richness and diversity of the city's historical and cultural heritage. These structures reveal Beirut's architectural evolution and diversity from past to present.

1.2. Architectural evolution of the city and the reasons for this evolution

Beirut has appeared in different forms in terms of both architecture and language due to the political, social, cultural and economic changes experienced in various periods throughout history. We can list the reasons for this change as follows:

- **Geographical Location:** Beirut has a strategic location on the coast of the Mediterranean Sea. This situation attracted the attention of different civilizations and affected the architecture of the city.
- **Presence of Different Civilizations:** Beirut has hosted many civilizations throughout its history. It has hosted and been influenced by many different cultures such as Arabs, Romans, Crusaders and Ottomans. This has led to the architectural and cultural diversity of the city.
- **Political and Economic Changes:** Beirut was affected by these changes. For example, the styles of the structures that emerged under the rule of the Arabs were different, and the styles of the buildings were quite different when under the rule of the Ottoman Empire.
- **Modernization and Urbanization:** Beirut started to enter the modernization process in the 20th century. At this stage, the silhouette of the city has changed with structures such as shopping malls and skyscrapers.
- **Natural Disasters and Wars:** It has been exposed to wars and natural disasters throughout history. For this reason, buildings in the city were damaged and rebuilt. Especially due to the civil war that occurred between 1975 and 1990, the architectural structure of my city has changed greatly.

Beirut's architectural evolution is an extremely important issue, not only from an aesthetic perspective, but also from a historical, cultural and socio-economic perspective. While this evolution creates the city's rich and diverse architectural heritage from past to present, it is also an important element that determines the city's identity and character.

2. Beirut's Linguistic Heritage

2.1 Diversity and origins of languages spoken in Beirut

Since Beirut is the capital and largest city of Lebanon, it has a multilingual structure where different languages and cultures coexist. The diversity and origins of the languages spoken in Beirut are as follows:

Arabic: The official language of Lebanon is Arabic, and it is also widely spoken in Beirut. Arabic is a language widely used in the Middle East and North Africa and is an important component of Arab culture. Especially the elderly population uses Arabic more. English and French are among the languages used by the young population.

French: Beirut was under French Mandate during the Ottoman Empire and felt the French influence to the fullest. Therefore, French is used as a second official language in Beirut. French also plays an important role in education, business and culture in Beirut.

English: English is also one of the widely spoken languages in Beirut. English is an important communication tool, especially in the fields of tourism, business and international relations. It has become one of the most spoken languages of the city, especially due to tourism and trade.

Armenian: Beirut is an important center for the Armenian diaspora and Armenian is one of the languages spoken in the city. Armenian plays an important role in maintaining the cultural and religious ties of the Armenian community in Beirut.

Other Languages: Apart from these languages, different languages are also spoken in Beirut. For example, people from various parts of Beirut can speak different Arabic dialects. Additionally, languages such as Turkish, German, Italian and Russian can also be heard in the city.

There are many Armenians who know and speak Turkish in the neighborhoods where Armenians live in Beirut. Even though their accents are different from Turks, we can say that they speak Turkish well. This situation is a reflection of the diversity of languages spoken in Beirut and the historical, cultural and social structure of the city. This multilingual structure adds richness to the city and encourages communication and interaction between different cultures.

2.2 Cultural effects of linguistic diversity in the city

Linguistic diversity in Beirut is an important element that enriches the cultural fabric of the city and encourages interaction between various cultures. Cultural effects of this linguistic diversity include:

Cultural Diversity: There is more than one language spoken in the city of Beirut. These languages reflect the cultural diversity of the city. Interaction between people speaking different languages increases cultural understanding and promotes tolerance.

Preservation of Cultural Heritage: The languages spoken in Beirut help preserve the knowledge and values of different cultural heritages. For example, languages such as Armenian or French help cultural communities keep their identity and heritage alive. Communities that lived in various periods left many architectural works. This paved the way for cultural diversity.

Cultural Interaction and Creativity: An environment where different languages are spoken encourages cultural interaction and increases creativity. Interaction between different languages can

contribute to the emergence of new ideas and perspectives. Interaction in Beirut often arose out of necessity. The emergence of civil wars; The rule of various states has led to this necessity.

Tourism and International Relations: The different languages spoken in Beirut play an important role in tourism and international relations. Language diversity provides a great advantage for tourists to communicate in different languages and to develop international relations. Since it is also a commercial port city, these relations have led to linguistic diversity.

Education and Job Opportunities: Speaking different languages in Beirut can increase education and job opportunities. Knowing internationally recognized languages, especially English and French, offers people a wider range of education and job opportunities. However, recent sad events have pushed this situation into the background.

Linguistic diversity in Beirut supports the cultural vitality and dynamism of the city, while strengthening social harmony by increasing understanding between different cultures. While this multilingual environment shapes the identity and character of the city, it also offers a rich cultural and social experience, especially to tourists.

2.3 The role of different languages in the linguistic structure of Beirut

The most effective and important element of gaining national identity is language. Language is a tool that shows the genetic characteristics of a culture and the codes of the society to which it belongs. Language is an important factor in the formation of national unity. Among the features that distinguish a nation from other nations, all cultural values and their transfer to the other party are important.

Language strengthens the identity of a group (Bates, 2013, p. 77). The stronger language is constantly developing and diversifying. The cultural existence of a society manifests itself through language. Language is a cultural transmitter and the most important tool that ensures its continuity (Akarsu, 1998, p. 36). Language and culture are complementary elements. Speaking and understanding more than one language in society provides cultural diversity and paves the way for establishing strong relationships with people from different cultures. Whatever is in a society is reflected in this language. The development of culture enables the development of language, and the development of language enables the development of culture. There is a mutual and functional relationship between language and culture (Güvenç, 2004, p. 48).

The role of different languages in Beirut's linguistic structure reflects the cultural diversity in the city and can facilitate communication between different communities. As we mentioned in the previous section, there is more than one language in Beirut, reflecting the multilingual and multicultural atmosphere in the city. These languages show the interactions, migration, and different cultural currents in Beirut's history.

3. Interaction Between Architecture and Language

3.1 The effects of Beirut's architectural heritage on language

Traces of a city's language and culture can be understood through the architecture of that city. No matter how much the language of the city changes and how different societies are influenced by it, as long as it is viewed from an architectural perspective, it will show the traces of that culture to the society. Because this situation is a part of the experiences.

Beirut's architectural heritage can also have an impact on the language; because architecture provides clues to the society about the history, cultural values and identity of a society. Beirut's different architectural styles, historical structures and modern buildings can also have an impact on the language, reflecting the history and cultural identity of the city. This architectural heritage plays a role in shaping the language use, forms of expression and cultural identities of people in the city.

3.2 Reflections of language on architectural structures.

The reflections of the languages used in Beirut on architectural structures can reflect the cultural and historical complexity of the city. For example, under the influence of languages such as French, the architecture and style of the French mandate can be reflected in the buildings in the city. Likewise, due to the influence of Arabic, traditional Arabic architecture can be evident in the design of some buildings. The interaction of these different languages and cultures can create the architectural diversity and character of Beirut, thus creating an image in the city where architectural styles from different periods coexist. This shows Beirut's linguistic and cultural diversity through architectural structures.

3.3 The role of architecture and language in cultural diversity.

The most effective and important element of gaining national identity is language. Language is a tool that shows the codes of a culture's genetic characteristics belonging to the society it belongs to. Language is an important factor in the formation of national unity. Among the features that distinguish a nation from other nations, all cultural values and their transfer to the other party are important.

Language strengthens the identity of a group (Bates, 2013, p. 77). The strengthened language is constantly developing and diversifying. The cultural existence of a society shows itself through language. Language is a cultural transmitter and the most important tool that ensures its continuity (Akarsu, 1998, p. 36). Language and culture are complementary elements. Speaking and understanding more than one language in a society provides cultural diversity and paves the way for establishing strong relationships with people from different cultures. Whatever is in a society is reflected in this language. The development of culture enables language, and the development of language enables the development of culture. There is a mutual and functional relationship between language and culture (Güvenç, 2004, p. 48).

The role of different languages in the linguistic structure of Beirut reflects the cultural diversity in the city and can facilitate communication between different communities. As mentioned in the previous section, there is more than one language in Beirut, which reflects the multilingual and multicultural atmosphere in the city. These languages show the interactions, migration and different cultural trends in the history of Beirut.

4. Interaction between Architecture and Language

4.1. The effects of Beirut's architectural heritage on language.

The traces of a city's language and culture are understood through the architecture of that city. No matter how much the city's language changes or how much it is influenced by different societies, it will show traces of that culture to society as long as it is viewed from an architectural perspective. Because this is a part of experiences.

Beirut's architectural heritage can also have an effect on language; because architecture provides clues to society about a society's past, cultural values and identity. Beirut's different architectural styles, historical structures and modern buildings can also have an effect on language by reflecting the city's history and cultural identity. This architectural heritage plays a role in shaping the language use, forms of expression and cultural identities of the people in the city.

4.2. Reflections of language on architectural structures.

The reflections of the languages used in Beirut on architectural structures can reflect the city's cultural and historical complexity. For example, with the influence of languages such as French, the architecture and style of the French mandate can be reflected in the buildings in the city. Similarly, with the influence of Arabic, traditional Arabic architecture can be evident in the design of some buildings. The interaction of these different languages and cultures can create the architectural diversity and character of Beirut, thus creating an image of the city where architectural styles from different periods coexist. This shows the linguistic and cultural diversity of Beirut through architectural structures.

4.3. The role of architecture and language in cultural diversity.

Jakobson (1960) describes the functions of language in creating communication and analyzing meanings; divides it into five different categories: expression, aesthetics, indicator, metalanguage and warning functions. These categories represent different aspects and purposes of the language and can be examined in terms of architecture as follows (Mendilcioğlu, 2023, p. 129).

Jakobson's communication model is used as an alternative to Umberto Eco's semiotics-based method in the analysis of architectural components by researchers who examine the relationship between architecture and culture, since architecture is a means of communication. However, it emerges as a research subject not only in architecture but also in disciplines such as art, advertising, cinema, psychology, sociology and literature (Mendilcioğlu, 2023).

Eco's efforts to make sense of architecture continued in the 1970s with Christian Norberg-Schultz's research on language system - architecture and Preziosi's research on establishing the relationship between perception and space. In his book "Logic der Baukunst", Norberg-Schultz examined architecture with the basic philosophy of the language approach, and associated architectural components with the phenomena of language and syntax. "However, such attempts were limited to the reuse of clichés and did not have the chance to create a more complex syntax" (Fischer, 2005).

Architecture and language play important roles in cultural diversity. While architecture creates structures that reflect the values, identity and history of a society, language enables people to communicate with each other and contributes to the transfer of cultural heritage. These two fields work together to preserve, promote and enrich cultural diversity. Architecture and language help preserve and transmit a society's history, traditions and beliefs to future generations and play a key role in the formation of cultural identity.

CONCLUSION

1. The social and cultural significance of Beirut's architectural and linguistic heritage

Beirut's architectural and linguistic heritage has great social and cultural significance. Because these cultural heritages can bring people together by reflecting the social identity and history in the city. These heritages bear the traces of the past and emphasize the cultural richness of the city. Beirut's historical structures and different languages play an important role in strengthening the commitment of people in the city to their past, origins and cultural identity. In addition, this situation is important in terms of architectural and linguistic heritage tourism, therefore these elements can offer a cultural experience to those who visit the city and reveal the unique structure of the city. For these reasons, Beirut's architectural and linguistic heritage has great social and cultural importance.

The Roman bath, Baalbek ancient city, Clock tower, Martyrs' monument, Mineral museum, Muhammed-El Emin mosque and modern structures built in the new period, which are shown as architectural heritage, are also shown as examples of historical and intercultural transition. These places are the tangible cultural heritage of Beirut from past to present. Modern buildings are developing more and more, while historical buildings preserve their original state.

The languages in Beirut are classified as Arabic, French, English, Armenian and other languages. Every language carries traces of its own society. These traces contribute to cultural heritage. The most concrete example of language and culture interaction lives here. Beirut, which has hosted a deep-rooted past throughout history, reveals this in the most beautiful way.

2. The need to protect this heritage and emphasize its value in the future

Preserving Beirut's architectural and linguistic heritage and emphasizing its value is a great necessity in the future. While these legacies form the identity and character of the city, they should be passed on to future generations, carrying the traces of the past. Efforts to protect and highlight these heritages prevent damage while reminding society of the importance and value of cultural heritage. Steps such as restoration of historical buildings, preservation of language and cultural expressions, education and awareness activities ensure that Beirut's heritage is transferred to future generations and the cultural richness of the city is maintained. It is therefore important that continued efforts are made to preserve and highlight the value of Beirut's architectural and linguistic heritage.

Architectural structures and different languages reflect Beirut's history, identity and cultural background, creating the unique character of the city. Protecting these heritages and emphasizing their value reveals an important cultural heritage that should be passed on to future generations. Beirut's architectural and linguistic heritage are elements that add depth to the cultural richness of the city, and the preservation of these legacies emphasizes the importance of transferring the city's cultural diversity and history to future generations.

Compliance with Ethical Standard

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Ethics Committee Permission: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding Disclosure: No financial support was required in this study.

REFERENCES:

- Akarsu, B. (1998). "Dil-Kültür Bağlantısı", İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Bates, D., G., (2013). "21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri", (Çev. Suavi Aydın), 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Beyazıdoğlu, H., (2010). "Salnamelere Göre Beyrut (H. 1310/M. 1893-H.1326/M.1908)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çelik, K., (2010). "Osmanlı Hâkimiyetinde Beyrut (1839-1918)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elâzığ.
- Darkot, B. (1979) "Beyrut", İslam Ansiklopedisi (İA), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, c. II, s. 587.
- Fischer, G. (2005). "Mimarlık ve dil" (T. F. Akerson, Çev.) İstanbul: Daimon.
- Gökbilgin, T., (1946). "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler" Belleten, Cilt: X, Sayı: 40, s. 641-691, Ankara.
- Güvenç, B., (2004). "Kültürün ABC'si", 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 902, İstanbul.
- İvanov, N., (2013). Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi (1516-1574), (Çev. İlyas Kemaloğlu ve Rakhat Abdieva), s. 33, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Jakobson, R. (1960). "Linguistics and poetics. Cambridge", MA: The MIT. Press.
- Jidejian, N. (1973), Beirut: Through the Ages, Beirut.
- Kocaer, A., Kocaer, R. (2023). Lübnan, Beyrut.
- Masters, B., (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları (1516-1918) Sosyal ve Kültürel Bir Tarih, (Çev. Feray Coşkun), s. 176, Doğan Kitap, İstanbul.
- Mendilcioğlu, R., F., (2023). "Kültürel Mekân Yaratım Aracı Olarak Parametrik Tasarım: Lizbon Sanat, Mimarlık ve Teknoloji Müzesi Örneği", Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 4 (2), 124-146.
- Orha, Z., (2017). "Beyrut Vilayetinde Osmanlı İdaresi (1887-1909)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Preziosi, D. (1979). "The semiotics of the built enviroment, an introduction to architectonic analysis", London: Indiana University Press.

URL1: <https://www.mynet.com/mineral-muzesi-beyrut-190101250584> Erişim tarihi: 16.09.2023

URL2: https://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g294005-d324248-r538066258-Roman_Baths-Beirut.html Erişim tarihi: 02.11.2023

URL3: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyanin-en-gorkemli-tapinak-sehri-baalbek/1045163> Erişim tarihi: 06.01.2024

Yaşlıların Mekânsal Dışlanma Sorunu: Kent Hakkı İlkeleri ve Sosyal Hizmet Yaklaşımı

The Problem of Spatial Exclusion of the Aged: Urban Right Principles and Social Work Approach

İmran UZUNASLAN¹

Öz

Yaşlıların şehir yaşamında deneyimledikleri mekânsal dışlanma sorununu ele alan bu çalışma, kent hakkı ilkesine dayanan sosyal hizmet müdahalelerini değerlendirmektedir. Değerlendirme, mevcut literatürün kapsamlı bir taramasına dayanmaktadır. Tarama sürecinde, ulusal ve uluslararası literatürden elde edilen veriler, ilgili anahtar kelimeler ve konular etrafında toplanmış ve analiz edilmiştir. Edinilen bilgiler, yaşlı dostu şehir projeleri, kent hakkı ilkeleri ve sosyal hizmet stratejileri açısından karşılaştırmalı bir bakış açısı sunmak üzere sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Derlenen verilere göre, kamusal alanların tasarımında 'yaş' faktörünün ihmal edilmesi, yaşlılar, çocuklar ve gençler gibi gruplar için dezavantajlar doğurmakta ve yaşlı bireylerin şehir yaşamının sunduğu imkanlardan tam olarak faydalanamamalarına yol açmaktadır. Bu durum, yaşlılar arasında fiziksel, duygusal, sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Araştırmanın amacı, bu sorunları çözüme kavuşturmak ve yaşlıların şehir yaşamında daha aktif ve entegre bir şekilde yer almalarını sağlamak için kent hakkı ilkesine dayalı sosyal hizmet önerileri geliştirmektir. Sosyal hizmet, dezavantajlı gruplar arasında yer alan yaşlıların refahını öncelikli olarak ele almakta ve onların güçlenmelerini ve genel yaşam kalitelerini artırmayı hedeflemektedir. Özellikle şehirlerde, sosyal hizmet yaşlı bireylerin özel ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli destekler sunarak, bu grupların şehir kaynaklarına erişimini ve fırsat eşitliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, sosyal hizmetin şehir alanlarında etkinliğini artırmayı ve yaşlı bireylerin hakları konusunda toplumsal farkındalık ve savunuculuk çalışmalarını teşvik etmeyi benimsemektedir. Sosyal hizmetin katılımcı bu stratejisinin, yaşlı bireylerin şehir yaşamındaki rolünü güçlendireceği ve daha kapsayıcı ve adil şehirler yaratılmasına katkıda bulunacağı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent Hakkı, Mekânsal Dışlanma, Sosyal Hizmet, Yaşlılık

ABSTRACT

Addressing the problem of spatial exclusion experienced by the older adults in urban life, this study evaluates social service interventions based on the principle of the right to the city. The evaluation is based on a comprehensive review of the existing literature. During the review process, data from national and international literature was collected and analyzed around relevant keywords and topics. The information was systematically evaluated to provide a comparative perspective in terms of older adults-friendly city projects, right to the city principles and social service strategies. According to the compiled data, neglecting the 'age' factor in the design of public spaces creates disadvantages for groups such as the older adults, children and youth, and leads to older people not being able to fully benefit from the opportunities offered by urban life. This situation causes physical, emotional, social and economic problems among the older adults. The aim of the research is to develop social service recommendations based on the principle of the right to the city to solve these problems and to enable older adults to participate in urban life in a more active and integrated way. Social work prioritizes the welfare of the older adults, who are among disadvantaged groups, and aims to empower them and improve their overall quality of life. Particularly in cities,

¹ Corresponding Author: Dr. İmran UZUNASLAN, imranuzunaslan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7821-5605

social work offers a variety of supports to meet the specific needs of older people, aiming to ensure their access to city resources and equal opportunities. This approach embraces increasing the effectiveness of social work in urban areas and promoting public awareness and advocacy on the rights of older persons. It is argued that this participatory strategy of social work will strengthen the role of older people in urban life and contribute to creating more inclusive and just cities.

Keywords: *Urban Right, Spatial Exclusion, Social Work, Ageing*

GİRİŞ:

Kentler, içinde yaşayan tüm sakinlerine ait olan ve sosyal, politik, kültürel, ekonomik ve çevresel açıdan insana yakışır bir yaşamı sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan koşulları sağlaması gereken kolektif bir mekânı açıklamaktadır. Ancak bu mekanlar, düzensiz nüfus artışı, plansız kentleşme ve diğer çeşitli faktörlerle birlikte, bazı nüfus gruplarının kentte yaşama hakkını kaybetmelerine neden olabilmektedir. Bu durum, özellikle yaşlı nüfus için daha görünür olmakta ve yaşlı nüfusun artmasıyla mekânsal dışlanma sorunu belirginleşmektedir (AGE, 2016). Yaşlılar özelinde mekânsal dışlanma, yaşlıların kent yaşamının sunduğu olanaklardan yeterince faydalanamaması, fiziksel çevrelerin onlara uygunluk göstermemesi ve toplumsal katılımlarının kısıtlanması gibi pek çok faktörden kaynaklanmaktadır. İçinde bulunulan mekânın yaşlı bireylerin yaşamlarını temelden şekillendirdiği dikkate alındığında, mekânsal dışlanmalarının kent haklarına erişimlerini zorlaştırdığı ve kent yaşamında sınırlı bir şekilde yer almalarına neden olduğu görülmektedir (Tournier & Vidovićová, 2021). Tam da bu nedenle, kent hakkı kavramı yaşlılar için önem kazanan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kavram, kent yaşamının her birey veya nüfus grubu için erişilebilir, güvenilir ve yaşanabilir olmasını açıklamaktadır (Althorpe & Horak, 2023). Çalışma bağlamında ele alındığında kent hakkı özellikle yaşlıların kamusal alanlara, ulaşım olanaklarına, sağlık hizmetlerine erişimlerini ve sosyal etkinliklere katılımlarını iyileştirmeyi içeren kent yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamaktadır.

Yaşlı bireylerin kent yaşam kalitesi, kent hakkı ihlallerinden etkilenmektedir. Pek çok şehir yaşlı bireyler için fiziksel yetersizlikler, ulaşım erişimde güçlükler, kamusal hizmetlerde noksanlıklar, izole ilişkiler, derin yoksulluk, kontrolsüz mülteci göçleri, yüksek suç oranları ve kirli hava yoğunluğu gibi engeller içermektedir. Bahsi geçen engeller, yaşlıların kentsel yaşamda tam olarak yer almalarını sınırlandırmakta ve onları toplumun dışına iterek yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir (AGE, 2016). Bu olumsuzlukları azaltmak ve yaşlı bireylerin kent haklarına erişimlerini desteklemek için çevresel gerontoloji ve eleştirel gerontoloji gibi temel yaklaşımların yanı sıra koruyucu alanlardan biri arasında sosyal hizmet disiplini de yer almaktadır.

Çevresel gerontoloji yaklaşımı, fiziksel, sosyal ve kültürel çevrelerin yaşlı bireylerin refahını nasıl etkilediğini incelemektedir. Yaşlanan bireyler ve çevreleri arasındaki etkileşimi vurgulayarak, çevrenin yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını destekleyecek şekilde nasıl tasarlanabileceği veya değiştirilebileceğine odaklanmaktadır. Bu disiplinler arası yaklaşım, daha yaş dostu ortamlar yaratmak için psikoloji, sosyoloji, mimari ve şehir planlamasından elde edilen bilgilerden yararlanmaktadır (Schwarz, 2013). Söz konusu farklı bakış açıları aynı zamanda eleştirel gerontoloji tarafından da dikkate alınmaktadır.

Eleştirel gerontoloji yaklaşımı, yerleşik normları, var olan uygulamaları ve politikaları sorgulayarak geleneksel görüşlere meydan okumaktadır. Yaşlanma çalışmalarında güç, eşitsizlik ve sosyal adalet konularının ele alınması ihtiyacını vurgulamaktadır. Yapısal adaletsizliklerle yüzleşerek ve yaşlanmayla ilgili politika ve uygulamaları yeniden düşünerek eşitliği teşvik etmektedir. Tüm yaşlı bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlayan daha incelikli bir yaşlanma anlayışını savunmaktadır (Chong & Gu, 2022). Eleştirel gerontolojinin bu anlayışının, sistemik sorunları ele alarak, yaşlanma ve sosyal destek konusunda daha eşitlikçi, adaletli ve kapsayıcı uygulamaları teşvik ederek yaşlı bireyleri güçlendirmeyi amaçlayan sosyal hizmet disipliniyle oldukça benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Sosyal hizmet, dezavantajlı gruplar içinde yer alan yaşlıların ekonomik, kültürel, fiziksel, ruhsal ve sosyal refahıyla yakından ilgilenmekte, bu yönde sosyal politikalar oluşturmakta, var olan politikaların işlevselliğini sorgulamakta, onların genel iyilik halini artırmayı ve nihayetinde onları güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Altun, 2021). Sosyal hizmet açısından değerlendirildiğinde, yaş dostu standartlara sahip şehirler “inşa etmek”, kent hakkı kavramının savunduğu hedefleri gerçekleştirmenin bir parçası olarak görülebilir. Hem sosyal hizmet disiplininin amaçları hem de kent hakkı olgusunun ilkeleri incelendiğinde, sosyal adalet, eşit erişim, ayrımcılık yapmama kavramlarını savundukları ve yaş ayrımcılığıyla mücadele etmek için şehirlerde işlevsel ve yenilikçi uygulamaları benimsedikleri görülmektedir (Heidari ve diğerleri, 2021). Söz konusu ortak payda temelinde, sosyal hizmet disiplininin temel amaçları ve uygulamaları (politika geliştirme, savunuculuk yapma, hizmet sağlama, farkındalık oluşturma) dikkate alındığında (Gençer ve diğerleri, 2021), yaşlı bireylerin mekânsal dışlanma sorununa çözüm önerileri sunmak ve kent haklarına erişimini artırmak için sosyal hizmetin kent hakkı ilkeleriyle örtüşen değerlendirmelerinden faydalanılması gerektiği savunulmaktadır. Bu sav temelinde çalışma, mekânsal dışlanma ve yaşlılık ilişkisi bağlamında kent hakkı ihlallerini ortaya koymakta ve bu ihlallerin nasıl çözümleneceğine ilişkin kent hakkı ilkeleriyle örtüşen sosyal hizmet önerilerine yer vermektedir.

1. Yaşlılık ve Kentsel Mekânda Dışlanma

Gittikçe küreselleşen dünyada gerontolojinin (özellikle çevresel gerontoloji ve eleştirel gerontoloji yaklaşımları) ilgi alanı öncelikle dışlanmanın yaşlı yetişkinler için yol açtığı risklere ve daha sonraki yaşamda dışlanmanın mekânsal ve sosyal boyutuna yönelmektedir. Yaşlı bireyler açısından kentsel mekânda dışlanma, kent ortamındaki kaynakların, malların, hizmetlerin eksikliğini ve bununla bağlantılı hakların yoksunluğunu açıklamaktadır. Toplumdaki diğer nüfus grupları kentsel kaynaklara genel olarak erişim sağlayabilmekte ve güçlük yaşamamaktayken yaşlı bireyler kentsel alanlardaki hizmet ve kaynak eksikliği nedeniyle dışlanmakta, çeşitli faaliyetlere ve ilişkilere ya sınırlı katılım göstermekte ya da hiç katılamamaktadırlar (Wanka ve diğerleri, 2018). Kentsel mekanlar çoğu zaman yaşlı bireylerin haklarını koruma ve geliştirme konusunda başarısız olmakta ve ilerleyen yaşa bağlı

olarak yaşlılara karşı fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak aktif bir şekilde ayrımcılık yapmaktadır (Jones, 2016). Dolayısıyla yaşlıların kentsel mekanlardan dışlanması fiziksel engellerden sosyo-ekonomik eşitsizliklere ve kültürel faktörlere kadar birçok boyutu kapsamaktadır.

1.1.Fiziksel Dışlanma

Yaşlıların erişilemez alanlar ve hizmetler; uygun konutların eksikliği, sokakların düzensizliği; toplu taşıma araçlarının yetersizliği ve araç trafiğine yönelik öncelik nedeniyle kentsel ortamlara erişimde ve kentsel ortamlarda özgürce hareket etmede karşılaştıkları engelleri ifade etmektedir. Fiziksel mekânsal dışlanma kavramı çerçevesinde kentsel mekanların donanımları değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda kaldırımların düzgün olmaması, aydınlatmaların yetersizliği, kamu binaları ve özel binalarda rampa veya asansör eksikliği, toplu taşımaya sınırlı erişim, trafik sıkışıklığı, yaya önceliğinin bulunmaması, umumi tuvalet ve park, bahçe gibi dinlenme alanlarının sınırlı olması gibi konular vurgulanmaktadır. Fiziksel ortamlar tüm yaş grupları, özellikle de destek ve yardım arayan yaşlı gruplar üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Yaşlanan bireyler, fiziksel çevredeki değişikliklere karşı daha çok duyarlı olmaktadır. Kentsel tehlikeler ve riskler onları diğer yaş gruplarına oranla daha savunmasız bırakmakta ve yaşam kalitelerini düşürmektedir. Birçok şehirde önemli bir sorun olan “yaşlıların yaya güvenliği” açısından durum örneklediğinde fiziksel mekânın yaşlı bireyler için ne kadar belirleyici olduğu göze çarpmaktadır. Bu kapsamda New York'ta yapılan bir araştırma (New York Tıp Akademisi, 2008), 65 yaş ve üzeri kişilerin şehir nüfusunun %13'ünü oluşturduğunu, yaya ölümlerinin ise %33'ünü oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde Dublin'de yapılan bir başka araştırma (Romero-Ortuno ve diğerleri, 2010) kentsel kavşaklarda yaya geçiş sürelerinin zayıf yaşlı insanlar için büyük bir tehlike oluşturduğunu, caddeyi geçmek için verilen standart sürenin yaşlı yayaların güvenliği için yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Kentsel alanlarda yapılan araştırmalar, fiziksel mekânlarını olumsuz değerlendiren yaşlıların, fiziksel ortamını olumlu değerlendirenlere göre daha yalnız hissettiklerini dolayısıyla hem fiziksel hem de toplumsal mekânlardan dışlandıklarını saptamıştır (Buffel ve diğerleri, 2012). Neticede söz konusu değerlendirmelerden, uygunsuz fiziksel mekânların, yaşlı bireylerin hareketliliğini ve bağımsızlığını kısıtladığı ve kentsel yaşama tam katılım göstermelerine olanak sağlamadığı görülmektedir (Wahl & Oswald, 2010).

1.2.Sosyal Dışlanma

Yaşlıların toplumsal yaşamdan izole edildiği ilişki ve dinamik bir süreci ifade etmektedir. Zamana ve yere göre değişmektedir. Farklı toplumların farklı tarihleri, kültürleri ve kurumları kaynaklara erişimi şekillendirmekte böylelikle sosyal dışlanmanın boyutu toplumdan topluma farklılık göstermektedir (Drilling ve diğerleri., 2021). Kentsel mekânların sunduğu kaynaklar, yaşlılar için yaşamlarının birçok yönünü zenginleştirecek fırsatları beraberinde getirmektedir. Yaşlılıkta yaşam kalitesini artırmak için müzeler, kütüphaneler, kafeler, köşe dükkanları, parklar ve ortak alanlar gibi “fırsat yapıları” yaşlıların

sosyal yaşama katılımlarını daha çok artırmaktadır. Buldukları ortamla özdeşleşmekte ve güçlü bağlar oluşturmaktadırlar (Buffel ve diğerleri, 2012). Değişen sosyal ağlar, sosyal destek sistemlerinin kaybı, kentsel mekanların güvenilir olmaması, ayrımcılık, izolasyon ve ötekileştirme deneyimleri ise sosyal uyumlarını olumsuz etkilemektedir. Bilhassa yoğun nüfuslu ve suç oranlarının yüksek olduğu emniyetsiz kentsel alanlar, yaşlıların kendilerini çevrelerinden kopuk hissetmelerine, yalnızlık ve sosyal izolasyon duygusu yaşamalarına neden olmaktadır. Sınırlı sosyal etkileşim ve katılım fırsatları, yaşlıların dışlanma duygularını daha da şiddetlendirebilmekte ve yaşam kalitelerini düşürmektedir (Buffel et al., 2020).

1.3. Ekonomik Dışlanma

Kavram, yaşlıların kentsel ortamlarda karşılaşabilecekleri finansal kısıtlamaları ve eşitsizlikleri açıklamaktadır. Söz konusu durum, temel hizmet ve olanaklara sınırlı erişime yol açmakta ve kent yaşamının pahalılığı yaşlıların yaşadıkları zorlukları artırmaktadır. Özellikle düşük gelire yaşayan, kayıt dışı sektörde çalışan veya güvenli bir geliri bulunmayan yaşlıların ekonomik refahları bu durumdan daha çok etkilenmektedir. Artan yaşam maliyetleri, emekli maaşlarının yetersizliği ve sınırlı istihdam olanakları yaşlıların finansal sorunlar yaşamasına ve sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Ekonomik dışlanma, yaşlıların gündelik faaliyetlerini ve genel yaşam faaliyetlerini gerçekleştirmelerine izin veren birçok alanla ilişkilendirilmektedir. Bu alanlar içerisinde yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine, barınma, ulaşım olanaklarına ve dinlenme tesislerine erişimi bulunmaktadır. Finansal zorluklar nedeniyle bu alanlara erişim sağlayamayan yaşlılar kentsel alanlarda çok boyutlu dışlanma süreçleriyle karşılaşmaktadırlar (Carr et al., 2022; Jones, 2016). Lamprini (2016), yaşlı bireylerin mali durumlarının onların refah koşullarını belirlemede önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar emeklilik gelirlerinin onlara en azından aile üyelerinden bağımsızlık sağladığını ifade etmekteyken şimdilerde bu durumun değiştiğini açıklamaktadır. Emekli maaşı yeterli olmayan yaşlı bireylerin yoksulluk içinde yaşadıklarını ve hayatta kalma sorunuyla mücadele ettiklerini aktarmaktadır. Ekonomik koşulların sebep olduğu sorunlar, yaşlı bireylerin toplumsal entegrasyonlarında sorunlar doğurmakta ve giderek büyüyen bir tehdit olmaktadır.

1.4. Kültürel Dışlanma

Kentsel yaşamda kültürel dışlanma, yaşlı yetişkinlerin kentsel ortamlarda yaşla ilgili stereotiplere ve önyargılara bağlı olarak ayrımcılık yaşamalarını ve ötekileştirmeye maruz kalmalarını ifade etmektedir. Yaşa ve yaşlılara ilişkin olumsuz tutum ve aktarımlar ve anlayış eksikliği, kentsel mekanlardaki yaşlıların sosyal etkileşimlerini ve algılarını olumsuz etkilemektedir. Yaşlı bireylerin sosyal, kültürel ve rekreasyonel faaliyetlerde marjinalleştirilmelerine yol açarak onların dışlanmışlık hissetmelerine neden olmaktadır (Ayalon et al., 2019; Phelan & Ayalon, 2020). Örneğin “yaşlı yetişkinlerin topluma yük olduğunu düşünüyorum”, “yaşlı yetişkinlerle konuşmaktan hoşlanmıyorum”,

“yaşlı yetişkinlerin yavaş olduğunu düşünüyorum”, “yaşlı yetişkinlerle etkileşimde bulunmamaya çalışıyorum” ve “yaşlı yetişkinlerin kötü koktuklarını biliyorum” gibi stereotiplere dayanan, önyargı ve ayrımcılık içeren ifadeler yaşlıların kentsel mekanlardan ayrışmalarını şiddetlendirmektedir (Ayalon et al., 2019).

Çok yönlü ve birbirleriyle bağlantı içerisinde olan yaşlıların kentsel mekânda dışlanma biçimleri, yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini ve yaşlanan toplumun bir bütün olarak eşitliğini ve uyumunu etkilemektedir (Wanka et al., 2018). Halbuki şehirlerin yaşlıların haklarını koruma ve geliştirme konusunda başarılı olması ve ilerleyen yaşa dayalı olarak yaşlılara karşı sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel ayrımcılıklar taşınamaması gerekmektedir. Çünkü bireylerin yaşları ne olursa olsun her bireyin bir kente ait olma hakkı bulunmaktadır. Yaşlı bireyler çerçevesinde kent hakkı, şehirlerin, yaşlı insanların haklarını aktif olarak koruyan ve destekleyen, kapsayıcı, güvenli, işlevsel yerler olması gerektiğini vurgulamaktadır. Kentlerin, yaşlı hakları doğrultusunda değişen ihtiyaçlara cevap vermesi ve uyum sağlaması gerekmektedir. Söz konusu gereklilik çerçevesinde bir sonraki başlıkta “yaşlı hakları ve kent hakkı” kavramlarına değinilmektedir (Jones, 2016).

2. Yaşlıların Hakları ve Kent Hakkı

Günümüzde insanların çoğu kentlerde yaşamakta ve bu yaşam farklı gereksinimleri beraberinde getirmektedir. Farklı gereksinimlerini karşılamak noktasında ise kentsel mekanlarda adalet olgusu dikkat çekmekte ve konuyla ilgili “kent hakkı” kavramı gündeme gelmektedir. Kent hakkı kavramı, kentte yaşayan her bireyin kentsel yaşamı oluşturan sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve fiziksel alanlara erişim ve katılım fırsatlarını savunan vatandaşlık haklarının gerçekleşmesini ifade etmektedir. İlk kez 1968 yılında Henri Lefebvre tarafından kolektif kentsel taleplere dayanılarak ortaya atılan fikir, çeşitli sosyal, ekonomik ve politik boyutları kapsamaktadır. Çünkü Lefebvre’ye göre kentsel mekanlar, politik, sosyal ve ekonomik koşullar tarafından düzenlenen sürekli değişen insan ilişkilerine dayanan ilişki yapıları olarak açıklanmaktadır (Althorpe & Horak, 2023). Kentsel mekânları, yalnızca somut, maddi bir nesne olarak değil aynı zamanda ideolojik, hatırası olan, öznel, kültürel, toplumsal bir nesne olarak görmek ve materyalizasyonlar (mekânsal pratik/algılanan mekân), kavramlar (mekân temsilleri/tasarlanan mekân) ve deneyimler (temsili mekânlar/yaşanan mekân) olmak üzere üç şekilde tasarlanmaktadır. Mekânsal pratik/algılanan mekân, insanların günlük hayatlarında zaman geçirdikleri mekânı nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarıyla ilişkilidir. Mekân temsilleri/tasarlanan mekân, mekânın sembolik ve kültürel olarak nasıl temsil edildiğiyle ilgilidir. Medya, edebi eserler, sözlü anlatılar ve kültür aracılığıyla insanlara sunulan ve ideolojiler içeren mekanlardır. Temsili mekânlar/yaşanan mekân, bireylerin sosyal ilişkiler kurduğu, duygusal deneyimler yaşadığı ve günlük rutinlerini gerçekleştirdiği mekanlardır (Drilling ve diğerleri, 2021).

Mekânın bu üç boyutu birbirleriyle etkileşim halinde ve mekanlar çok boyutlu toplumsal bir yapıya karşılık gelmektedir. Bu nedenle kentsel mekanların cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey fark etmeksizin toplumun tüm üyelerine adil hizmetler (kamusal alanlar, konutlar, mevcut tesis ve kaynaklara eşit erişim) sunması ve işlevsel tasarlanması gerekmektedir. Medeni, sosyal hakların ve insan haklarının desteklenmesi kent hakkı teorisinin ana temasını oluşturmaktadır. Kent hakkı teorisinin uygulanmasıyla, tüm bireyler için güvenlik, istihdam ve adaletin sağlanması, toplumsal katılımın teşvik edilmesi ve insanlık onurunun korunması amaçlanmaktadır. Kentsel mekandaki eşitsizlikleri ele almayı hedefleyen teori, kent toplumunun tüm üyelerini kapsamakla birlikte özellikle de korumasız ve desteğe gereksinim duyan yaşlıların ihtiyaçlarını ve refahını ön planda tutmaktadır. Kapsayıcı, erişilebilir ve yaş dostu kentsel mekanlar yaratmanın önemini vurgulamaktadır (Seixas, 2021).

Söz edilen vurgu çerçevesinde, Avrupa’da uluslararası kuruluşlar ve hükümetler tarafından açıklanan çok sayıda deklarasyon, akademik konferanslar ve yenilikçi araştırma programları da bu konunun önemine dikkat çekmektedir. AB, OECD gibi dünya topluluk forumları ve kuruluşları ile bunların pek çok kurumu, yaşlanan nüfusun getirdiği zorlukların üstesinden gelmek için eylemlerini artırmışlardır. Avrupa’da birçok ülke, yaşlanmayı referans alarak kentsel yönetim yöntem ve teknikleri geliştirmişlerdir. Yerel yönetimleri yaş dostu şehirler planlamaya teşvik etmek için Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 2007 yılında “Yaşlı Dostu Şehirler” kavramı geliştirilmiştir. WHO’ya göre, yaşlı dostu bir şehrin yapılarının yaşlıların ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanması gerekmektedir. Örneğin, yaşlı dostu bir şehirdeki binalarda asansör, kaymaz zemin ve rampa gibi donanımlar bulunmalıdır. Şehirdeki çoğu hizmet merkezinin binalarının zemin katlarda olması gerekmektedir. Yaşlıların özel ihtiyaçlarının kabul edilmesi ve karşılanması gerektiği bilincinin yerleştirilmesi sağlanmalıdır. Şehir aynı zamanda, alçak tabanlı araçlar, açıkça gösterilen otobüs güzergâhları numaraları, yaşlılar için öncelikli koltuklar gibi işlevsel ve yeterli bulunan bir toplu taşıma sistemi de sunmalıdır. “Yaşlı Dostu Şehirler” programı, aktif ve sağlıklı yaşlanmayı destekleyen kentsel çevrenin ana unsurlarını belirlemektedir. Bu unsurlar, donanımlı kentsel alanlar ve binaları, barınma koşullarının iyileştirilmesi, toplu taşımaya erişimi, sosyal destek ve tıbbi bakımın varlığını, kentsel hizmetlerin uygun konumu ve elverişli kullanılabilirliğini, iletişim ve bilgi teknolojilerinden kolaylıkla yararlanabilmeyi ve bunlardan fayda sağlayabilmeyi, istihdam olanaklarının artırılmasını, sosyal ve sivil katılımın teşvik edilmesini ve paylaşımlar yoluyla nesiller arası ilişkilerin inşa edilmesini içermektedir. Yaşlı dostu şehirler, kentsel mekanları yaşlıların yaşaması ve maksimum fayda sağlama için daha sağlıklı ve güvenli hale getirmeyi amaçlamaktadır (Labus, 2013).

Söz konusu amaçlar kapsamında farklı ülkelerde hayata geçirilen yaşlı dostu şehir uygulamaları bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında Japonya’nın Tokyo ve Yokohama şehirleri bulunmaktadır. Tokyo ve Yokohama şehirlerinde “yaş dostu” kentsel tasarım kavramının önemli ölçüde hayata geçirildiği

görülmektedir. Yaşlıların erişebileceği geniş toplu taşıma ağları, çok sayıda rekreasyon alanı, bakımlı kaldırımlar ve yaşlı bireylere özel çeşitli aktivite ve hizmetler sunan toplum merkezleri yer almaktadır. Benzer şekilde İsveç'in Stockholm şehri de kentsel planlamasına "yaş dostu" ilkeleri dahil etmektedir. Şehir, kolayca erişilebilen sağlık hizmetleri ve sosyal destek sistemleri de dahil olmak üzere kapsamlı kamu hizmetleri sunmaktadır. Ayrıca İsveç, konutlarda ve kamusal alanlarda örnek evrensel tasarımları sunmakta bunların her yaştan insan için erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Konut konusunda Kanada'nın Vancouver şehri dikkat çekmektedir. "Yaşlılara Konut ve Destek Hizmetleri" programıyla, yaşlı bireylere uygun fiyatlı konut seçenekleri sunmaktadır. Şehirde yaşlılar için özel aktivite ve destek hizmetleri sunulan toplum merkezleri bulunmaktadır. Kamusal alanlar güvenli ve erişilebilir özelliktedir. Diğer örnekler arasında Avustralya'nın Melbourne ve Hollanda'nın Amsterdam şehirleri yaşlı dostu bir ortam yaratma çabalarıyla dikkat çekmektedir. Melbourne erişilebilir toplu taşıma, yaşlı dostu konut ve yaşlı bireyler için sosyal katılımı teşvik edici programlarıyla yaşlı dostu şehir yaratma girişimlerini hayata geçirmektedir. Benzer çabalar Amsterdam'da da bulunmaktadır (Van Hoof, Marston, Kazak & Buffel, 2021). Verilen örnekler, farklı ülkelerin, doğru kentsel planlama ve toplumsal destek sistemleri aracılığıyla yaşlanan nüfuslarının ihtiyaçlarını karşılama çabalarını göstermektedir.

Görüldüğü üzere yaşlı dostu bir kentin bileşenleri, kent hakkı teorisinin bileşenleriyle oldukça örtüşmektedir. Nihayetinde yaşlı hakları esas alınmaktadır. Yaşlı hakları çerçevesinde, yaşlıların özel ihtiyaçları ve sınırlılıkları gözetilerek kentsel mekanlarda kent hakkı ilkeleriyle uyumlu ve ayrımcı olmayan reformlar yapmak hedeflenmektedir. Ancak kent hakkı teorisi ve yaşlı dostu şehirler kavramının ortaya çıkışından bu yana uzun zaman geçmesine rağmen bahsi geçen hedeflere ulaşmanın ülkeler bazında farklılaştığı gözlemlenmektedir (Fallahi & Safa, 2023). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke örnekleri bağlamında konu irdelendiğinde, kaynakların kullanılabilirliği, yönetim ve katılım, altyapı ve hizmetlere erişilebilirlik faktörlerine bağlı olarak uygulamalar farklılık göstermektedir. Kanada (Ottawa), Avusturya (Viyana), Avustralya (Melbourne) ve Danimarka (Kopenhag) gibi gelişmiş ülkeler kent hakkı ilkelerini gözetmek ve uygulamak için daha fazla kaynağa ve güçlü kurumsal çerçeveye sahipken, Kenya (Nairobi), Hindistan (Mumbai), Brezilya (Porto Alegre) ve Bangladeş (Dakka) gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kıt kaynaklarla mücadele etmekte ve idari kapasitelerinde sınırlılıklar taşımaktadırlar. Yönetim ve katılım açısından değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerin genellikle halkın katılımı ve kapsayıcılığı konusunda daha yerleşik mekanizmaları bulunmaktadır. Örneğin Kanada ve Almanya'da, bireylerin talepleri hakkında haberdar olmak ve onları karar alma süreçlerine dahil etmek için onlarla istişare edilmektedir. Katılımcı bütçeleme yoluyla kent sakinlerini kentsel planlama süreçlerine dahil etme girişimleri bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise katılım daha az kurumsallaşmıştır. Çoğunlukla STK'lar tarafından yönlendirilmektedir. Son olarak altyapı ve hizmetler açısından konu ele alındığında, gelişmiş ülkelerin

kent hakkını gözetecek daha kapsamlı altyapı ve sosyal hizmetlere sahip oldukları görülmektedir. Örneğin San Francisco ve Melbourne gibi şehirlerde kamusal alanlar ve ulaşım ağları, finansal olanaklar sayesinde, engelli ve yaşlı kişilerin ihtiyaçlarına uygun şekilde tasarlanmaktadır. Bunun aksine gelişmekte olan ülkelere, temel hizmetleri sunmakta ve altyapı sorunlarını çözmekte yetersizlikler taşımaktadır. Örneğin Nairobi ve Mumbai gibi şehirlerde, birçok kişi temiz su, sanitasyon ve elektrik gibi temel hizmetlere sınırlı erişim sağlamaktadır (Brenner, Marcuse & Mayer, 2012; Duff, 2017; Friendly, 2013; Nahar Lata, 2021). Genel olarak, kent hakkının evrensel bir ilke olmakla birlikte uygulanması ve etkililiğinin her ülkenin sosyo-ekonomik ve politik bağlamına göre önemli ölçüde farklılık gösterdiği ve eşitsizliklerden etkilendiği ifade edilebilir.

Kentsel eşitsizlikler, yaşlı yetişkinleri ve diğer nüfus gruplarını etkilemeye devam etmekte ve bu konu farklı disiplinler tarafından yeterince ele alınmamaktadır. Halbuki yaşlı dostu kent ve kent hakkı kavramları, disiplinler arası politika ve eylemlerin hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Şehirlerin bu kavramlarla uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlenmesi, paydaşların karar alma süreçlerine aktif katılımını, hükümet desteğini, araştırmacılar arasında fikir birliğini, bilinçli yönlendirmeleri ve hak temelli bakış açıları gerektirmektedir (Fallahi & Safa, 2023). Bu noktada “*insan hakları mesleği*” olarak adlandırılan sosyal hizmet disiplininin vatandaşlık hakları konusunda farkındalık yaratıcı, yaşlıların sosyal görünmezlik sorununa dikkat çekici ve yerel yönetimlerle iş birliği içerisinde onlara rehberlik sağlayıcı çabalarının olumlu değişimlerin ve girişimlerin gerçekleşmesine katkıda bulunabileceği savunulmaktadır. Sosyal hizmet korunmasız ve desteğe ihtiyaç duyan yaşlı bireylerin haklarını savunmak ve iyileştirmek konusunda belirleyici bir rol üstlenmektedir. Yaşlı nüfusun haklarını ve onurunu gözetmekte, yaşlandıkça karşılaştıkları farklı zorlukları ve sorunları ele almaktadır. Yaşlıların deneyimlediği çeşitli sorunlar arasında mekâna bağlı ortaya çıkan ihlallerin de bulunduğu dikkate alındığında, onların kentsel alanlarda yaşam kalitelerini artıracak ve yaşlanma süreçlerini daha olumlu hale getirecek kent hakkı ilkeleriyle uyumlu hak temelli sosyal hizmet bakış açıları gündeme gelmektedir. Yaşlı bireylerin kentlerdeki yaşam haklarını destekleyebileceği düşünülen ve yaşlı haklarını temel alan ilgili değerlendirmelere aşağıda yer verilmektedir.

3. Kent Hakkı İlkeleriyle Uyumlu Sosyal Hizmet Önerileri

Henri Lefebvre tarafından ortaya atılan ve kent teorisyenleri ve aktivistleri tarafından daha da geliştirilen “kent hakkı” kavramı, kentsel mekanların kapsayıcı, demokratik, sosyal ve ekonomik statüleri ne olursa olsun tüm sakinler için erişilebilir olması gerektiği fikrini vurgulamaktadır. Fakat bugünün dünya şehirleri, adaletli kentsel mekanlardan büyük oranda uzakta kalmaktadır. Şehirler, insanların ve doğanın refahından, onurundan, ihtiyaçlarından ve haklarından önce sermaye kazançlarının, ekonomik hesapların, açgözlülüğün, eşitsizliklerin ve şiddetin merkezi haline gelmişlerdir. Ekonomik ve politik gücün yoğunlaşmasıyla mekânsal boyutları açıkça görülebilen bir

sömürü, mülksüzleştirme, dışlama ve ayrımcılık olgusu ortaya çıkmıştır. Şehirlerde meydana gelen bu olumsuzluklara dikkat çekmek ve bunları engellemek için 2000 yılında, “Dünya Habitat Günü” etkinliği düzenlenmiştir. Bu etkinliğe dünya çapında 35 ülkeden kentsel toplumsal hareket delegesi, toplum temelli örgütler, kiracılar ve kooperatif konut federasyonları ve insan hakları aktivistleri katılmıştır. Etkinlikte daha kapsayıcı, demokratik, sürdürülebilir, üretken, eğitici, güvenli, sağlıklı ve kültürel açıdan çeşitliliğe sahip şehirler için öneriler paylaşılmıştır. “Hayal Ettiğimiz Şehir” sloganı altında, bu ilk dünya sakinleri toplantısı 2005 yılında “Dünya Kent Hakkı Şartı” belgesini hazırlamışlardır (Zarate, 2015).

Ortiz (2008)’e göre, Dünya Kent Hakkı Şartı, kökeni ve toplumsal anlamı itibariyle, her şeyden önce kentsel süreçleri, hak arayışlarını ve mücadeleleri güçlendirmeye yönelik bir araç olarak tanımlanmaktadır (Ortiz, 2008). 21 bölümden oluşan şartın ikinci bölümünde “kent hakkının ilkeleri ve stratejik temelleri” ana başlığı yer almaktadır. Ana başlık çerçevesinde, (1) vatandaşlığın ve şehrin demokratik yönetiminin tam uygulanması; (2) kentin ve kentsel mülkiyetin sosyal işlevi; (3) eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması; (4) hassas durumdaki grup ve kişilerin özel korunması; (5) özel sektörün sosyal taahhüdü; (6) dayanışma ekonomisi ve ileri artışlı vergi politikalarının teşvik edilmesi alt başlıklarına değinilmektedir. Söz konusu alt başlıklara göre şehirler, *tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tam olarak hayata geçirildiği, eşitlik, hakkaniyet ve adalet koşullarında herkesin onurunu ve kolektif ferahını güvence altına alan bir ortam oluşturmalıdır* (1.1). Kentin temel amacı, *tüm sakinlerinin kentin sunduğu kaynaklardan tam olarak yararlanma hakkını garanti eden sosyal bir işlevi yerine getirmesidir* (2.1). *Tüm vatandaşlar, demokratik parametreler, sosyal adalet ve sürdürülebilir çevre koşulları çerçevesinde kentsel alanın mülkiyetine katılma hakkına sahiptir* (2.2). *Kentsel politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında kolektif sosyal ve kültürel çıkarlar, bireysel mülkiyet hakları ve spekülatif çıkarların üstünde olmalıdır* (2.4). *Şart 'ta belirtilen haklar, şehirlerde kalıcı veya geçici olarak yaşayan tüm kişiler için hiçbir ayırım gözetilmeksizin garanti edilmelidir* (3.1). *Savunmasız durumdaki gruplar ve kişiler, koruma ve entegrasyon, kaynak dağıtımı, temel hizmetlere erişim ve ayrımcılığa karşı korunmaya yönelik özel önlemler alma hakkına sahiptir. Bu Şartın etkileri bakımından, yoksulluk içinde yaşayan veya çevresel risk (sel, deprem gibi doğal afetler) tehditi altında olanlar; şiddet mağdurları, engelli kişiler, zorunlu göçmenler (yerinden edilmiş), mülteciler ve kentin diğer sakinlere göre öncelikle dikkat gösterilmesi gereken ve daha dezavantajlı durumda yaşayan çocuklar, kadınlar ve yaşlılar savunmasız kabul edilmektedirler* (4.1). *Şehirler, savunmasız gruplar lehine pozitif ayrımcılık politikaları aracılığıyla vatandaşların özgürlüğünü ve eşitliğini sınırlayan ve kişinin tam gelişimini ve etkili bir şekilde gelişmesini engelleyen siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel engelleri ortadan kaldırmalıdır. Kentte politik, ekonomik, sosyal ve kültürel katılım sağlanmalıdır* (4.2). Bu Şart 'ta belirlenen yol gösterici ilkelere uygun olarak, *şehirler, kent sakinleri arasında dayanışma ve tam eşitliği geliştirmek amacıyla özel sektör temsilcilerinin sosyal programlara ve ekonomik çabalara*

katılımını teşvik etmelidir (5). Şehirler sosyal politikaların uygulanması ve gerekli kaynakların ve fonların adil dağıtımını sağlayan sistemler için gerekli siyasi ve ekonomik koşulları teşvik etmelidir (6).

Kent hakkıyla ilgili bu ilkelerin yayımlanmasının ardından uzun zaman geçmesine rağmen, bazı şehirlerde ilerlemeler kat edile bile genel olarak kentsel mekanlardaki eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin hala varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kentler, sakinlerine eşit koşullar ve fırsatlar sunmaktan uzaklaşmaktadır. Kentsel nüfusun çoğunluğu ekonomik, sosyal, kültürel, etnik, cinsiyet veya yaş özellikleri nedeniyle kentsel olanaklardan yararlan(a)mamaktadır. Bugün dünya nüfusunun yarısının şehirlerde yaşadığı ve 2050 yılına kadar bu oranın üçte ikine çıkması beklendiği göz önünde bulundurulduğunda, şehirlerdeki savunmasız gruplar için kentsel olanakların daha da sınırlanacağı tahmin edilmektedir. Dünya nüfusunun hızla yaşlandığı ve 2030'a kadar 60 yaş üzeri insan sayısının bir milyarı rahatlıkla aşacağı öngörüldüğünde (WHO) savunmasız gruplar arasında yer alan yaşlı kent sakinleri bu durumdan öncelikli etkilenenler arasında yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün "Yaşlı Dostu Şehirler" modeli gibi şehirleri yaşlılar için daha uygun hale getirmeye yönelik çığır açıcı girişimler, önemli iyileştirmelere yol açmış olsa da kentler, küresel nüfusun yaşlanmasının getirdiği değişiklikleri karşılamakta başarısız olmaktadır. Şehirler, yaşlı insanların onurlu ve güvenli bir şekilde yaşama veya çevrelerinden keyif almalarını engelleyen fiziksel, sosyal ve ekonomik zorluklar içermektedir. Gelişmiş ülkelerde bahsi geçen zorluklar daha az belirginken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşlı nüfus dahil diğer kent sakinlerinin karşılaştığı zorlukların daha da ciddileştiği dolayısıyla bu konunun uluslararası kalkınma gündeminin üst sıralarına yerleştiği görülmektedir. "Gündem 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" ve bu hedefler üzerine inşa edilen Habitat III sürecinin bir parçası olan "Yeni Kentsel Gündem" gibi başlıca küresel süreçler ulusal, bölgesel, yerel yetkililere ve diğer paydaşlara yaşlı nüfus gruplarını da kapsamakla birlikte yaşam boyunca tüm vatandaşların haklarını koruyan ve geliştiren kapsayıcı şehirler yaratma çağrısında bulunmaktadırlar (Jones, 2016).

Bahsedilen çağrının kentsel mekânlarda yaşayan yaşlılar dahil diğer birey, grup ve toplulukların insanca yaşama hakkını güvence altına almayı hedeflediği ve katılımcı mekanizmalara işaret ettiği görülmektedir. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi hususunda çok yönlü bir yaklaşımı benimseyen, çeşitli destek hizmetleri (eğitim, barınma, sağlık, danışmanlık, vs.) sunan, toplumsal refahı sağlamayı amaçlayan, sürdürülebilir hizmetleri önceleyen ve dezavantajlı grupların yaşadıkları hak ihlallerini görünür kılan sosyal hizmet disiplinine sorumluluklar düşmektedir. Sosyal hizmet yaşlı bireylerin insan haklarının korunması yaşam kalitelerinin artırılması için çeşitli destekler sunarak, ihtiyaç duydukları hizmetleri sağlamayı ve toplumsal entegrasyonlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede kentsel mekânlarda yaşlı bireylerin toplumun aktif bir parçası olarak kabul edilmelerinin sağlanması ve onlar için daha yaşanabilir güvenli mekânların mümkün kılınması gerekmektedir. Söz konusu gereklilikten hareketle, kentsel mekânların yaşlı bireyler için fiziksel erişilebilirliğinin; bu mekânları

huzurlu, erişilebilir, kapsayıcı ve güvenli kılan uygulamaların neler olduğunun; bu mekânların sosyal etkileşimi ve ekonomik refahı artıracak özelliklerinin; bu mekânlarla ilgili planlama ve karar alma süreçlerine katılımın nasıl sağlanacağına ilişkin alternatiflerin sorgulanması akla gelmekte ve sosyal hizmet çözüm önerileri geliştirilmesi beklenmektedir. Bahsedilen beklenti temelinde, yaşlı bireylerin kent hakkı ilkelerini destekleyebileceği, toplumun aktif bir parçası olarak kabul edilmelerine ve daha yaşanabilir bir toplumun oluşturulmasına katkı sağlayabileceği tahmin edilen, yaşlı haklarını gözetken kent hakkıyla uyumlu sosyal hizmet önerilerine aşağıda yer verilmektedir. Ele alınan önerilerle, kentsel mekanlarda yaşlı yetişkinlerin haklarını korumak, kent yaşamından dışlanmadan tam olarak yararlanabilmelerini sağlamak, şehirlerin daha yaş dostu hale gelmelerini kolaylaştırmak, yaşlıların kentsel karar alma süreçlerine katılabilmelerine olanak tanımak ve aktif yaşlanmalarını desteklemek hedeflenmektedir.

3.1. Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm Süreçlerini Destekleme

Sürdürülebilir kentsel dönüşüm, kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik dokusunu yeniden şekillendirmeye çalışan bir süreç olarak ifade edilmektedir. Kentsel mekânlardaki fiziksel sorunların yanı sıra kentsel mekanları etkileyen sosyal ve ekonomik sorunları da çözmeyi amaçlayan bir şehir planlama yaklaşımını açıklamaktadır. Kentsel dönüşümde çevresel yenilenmeyle birlikte, ekonomik yenilenme ve sosyo-kültürel yenilenme de hedeflenmekte ve kent sakinleri için daha kapsayıcı, dayanıklı, güvenli ve sürdürülebilir şehirler yaratılmaya çalışılmaktadır (Kaya & Erbas, 2023). Kentsel mekanların sosyal, idari, ekonomik, politik, kültürel ve fiziki gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişim içerisinde olmaları kentsel dönüşümleri içeren eylemleri gerekli kılmaktadır. Bu eylemler, kentsel mekanlara kimliklerini yeniden kazandırma; modern ve işlevsel bir kentsel alt yapı geliştirme; kamusal ve yeşil alanları artırma ve kent sakinlerinin yaşam koşullarını iyileştirme fırsatları sunmaktadır. Bir toplumdaki tüm paydaşlar için pek çok fayda yaratmakta (sorunlu alanları dönüştürmesi, fiziksel mekanları iyileştirmesi, kentsel dokuyu koruması, rekreasyon alanları sunması, yeni işletmelerin ortaya çıkmasıyla istihdam yaratması, kamu hizmetlerine ve ulaşım erişimi artırması, konut mülklerinin değerini yükseltmesi, yerel özgü yapılar tasarlaması) özellikle savunmasız gruplar için öncelikli korumayı amaçlamakta ve onların kentsel erişilebilirliğini desteklemektedir (Salihoglu et al., 2021).

En çok da kadınlar, çocuklar, engelliler ve yaşlılar gibi korunmasız gruplar, kentlerin yoğun göç olması; konut stokunun artan talebi karşılayamaması; halihazırdaki konut stokunun dayanıksız olması; alt yapı problemleri; çarpık kentleşme; ulaşım ve trafik sorunları ve toplu taşıma sistemlerinin güvensizliği; sanayileşmeyle birlikte yoğun hava, deniz ve kara kirliliğinin meydana gelmesi; rekreasyon alanlarının rant karşılığında imara açılması; sosyo-ekonomik ve sağlık hizmetlerindeki eksiklikler; işsizlik, yoksulluk, şiddet, suç ve madde kullanımı gibi toplumsal sorunların şehirlerdeki yaygınlığı nedeniyle

kentsel mekanlardan faydalanamamakta ve kent hakları ihlal edilmektedir. Yaşlı bireylerin de aralarında bulunduğu bu grupların kentsel mekanlarda deneyimledikleri çoklu sorunlar, 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” eylem planında da ele alınmaktadır (Habitat, 2018). 17 ana hedef ve 169 alt hedeften oluşan plan, küresel düzeyde çevresel, ekonomik ve sosyal alanlarda insanlığın kalkınması ve gelişimini hedeflemekte, tüm kilit paydaşlara 2030 tarihine kadar hedeflere ulaşmak için harekete geçme çağrısında bulunmaktadır. Planda yer alan “Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar” başlıklı 11. Hedef, kent merkezleri için kritik öneme sahip olan eğitim, sağlık, barınma, konut, hava kirliliği, su ve enerji kaynakları, çevre koşulları, yoksulluk olgusu ve insan hakları konularını irdelemektedir. Şehirleri kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmayı amaçlamaktadır. Hedef 11 kapsamındaki 11.2 ve 11.7 numaralı alt hedefler bilhassa savunmasız nüfusların kentsel erişilebilirlik konularına değinmektedir. Hedef 11.2, “herkes için güvenli, uygun maliyetli, erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemleri sağlamaya, öncelikle toplu taşımayı yaygınlaştırarak, savunmasız durumdaki kadınların, çocukların, engellilerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına özel önemle karayolu güvenliğini artırmaya” odaklanmaktadır. Hedef 11.7 ise “özellikle kadınlar ve çocuklar, yaşlılar ve engelliler için güvenli ve kapsayıcı yeşil ve kamusal alanlara erişim sağlamaya” değinmektedir. Bu hedefler, tüm sakinler için sosyal uyumu güçlendirmeyi, fırsat eşitliği sağlamayı ve insanlarla çevre arasındaki olumlu etkileşim geliştirmeyi amaçlamakla birlikte daha çok dezavantajlı grupların insani potansiyellerini gerçekleştirmelerini amaç edinmektedir (Colglazier, 2015).

Benzer amaçların, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak için sosyal hizmet alanındaki uluslararası örgütler tarafından 2012 yılında hazırlanan “Sosyal Hizmet ve Sosyal Kalkınma için Küresel Ajanda” (The Global Agenda for Social Work and Social Development) başlıklı çalışmada da yer aldığı gözlemlenmektedir. Sosyal ve ekonomik eşitliğin desteklenmesi; insanın değerinin ve onurunun yüceltilmesi; insan ilişkilerinin önemini kavrama ve iyilik halinin artırılması; çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin geliştirilmesi gibi dört ana etrafında oluşturulan Global Ajanda, özellikle “çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin geliştirilmesi” teması çerçevesinde sürdürülebilir bir gelecek için ihtiyaç duyulan dönüşümleri ortaya koymaya çalışmakta ve işbirlikçi uygulamalara dikkat çekmektedir (Powers et al., 2021). Gerçekten de sürdürülebilir kentsel dönüşüm süreçlerine ilişkin araştırma ve çalışmalar, disiplinler arası iş birliğini ve diyalogu kapsamaktadır. Kentsel dönüşümlerin uzun vadede olumlu sonuçlar yaratması ve tüm kent sakinleri adına eşit fırsatlar sunması için sürdürülebilirlik kavramına fiziksel ve ekonomik boyutların yanı sıra ekolojik, tarihi, kültürel, sosyal ve psikolojik açılardan da yaklaşılması gerekmektedir. Kapsayıcı ve sosyal açıdan sürdürülebilir kentler “imar etmek”, birden fazla bileşeni dikkate almayı zorunlu kılmaktadır (Kuang & Lin, 2021; Sharifi ve diğerleri, 2023; Thorpe, 2017). Bu durumda eleştirel bir ses olan sosyal hizmetin çok yönlü ve bütüncül bakış açılarına da ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal hizmet profesyonelleri, çevresel ve

mekânsal adaletsizliklerle bağlantılı olan çoğunlukla dezavantajlı bireylerin karşılaştıkları ayrımcı ve dışlayıcı sorunları çözüme kavuşturmada önemli aktörler olarak görülmektedir. Bu aktörlere kentsel planlama ve gelişme süreçlerinde yer verilmediği ve onlarla iş birliği girişimlerde bulunulmadığı bilinmesine rağmen onların sürdürülebilir kentsel dönüşüm süreçlerine entegre edilmeleri gerektiği de apaçık bir ihtiyaç olarak belirmektedir. Daha çok yoksul, savunmasız ve baskı altında bulunan bireylerin sağlıklı olmayan kentsel mekanlarda yaşamlarını sürdürdükleri ve kentsel kaynaklar üzerinde hiçbir kontrole sahip olmadıkları dikkate alındığında, temiz, güvenli, sağlıklı bir mekânda yaşamayı ve bu mekânda eşit haklara, fırsatlara ve olanaklara sahip olmayı açıklayan kent hakkının yerine getirilmesinde sosyal hizmet uzmanlarına bilgi sağlayıcı, problem çözücü ve savunuculuk rolleriyle önemli sorumluluklar düşmektedir. Sosyal hizmet uzmanları kentsel gelişim ve yaşamda herkesin eşit yaşam koşullarına sahip olma hakkını gözeten etik bir bilinçle hareket etmektedirler. Bu nedenle kapsayıcı, refah içerisinde ve sosyal açıdan sürdürülebilir kentler geliştirmek için sosyal hizmet profesyonelleriyle iş birliği yapılması gerekmektedir. Bahsedilen iş birliği çerçevesinde İsveç'te yapılmış olan bir çalışma dikkat çekmektedir. "A Healthy City for All? Social Services' Roles in Collaborative Urban Development" başlıklı çalışmada, belediyede çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla, psikiyatrik engeli olan bireyler için kentsel barınma ve yaşam ortamları geliştirilmesinde diğer alardan meslek elemanlarıyla yaptıkları iş birliği deneyimleri hakkında yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler, sosyal hizmet uzmanlarının iş birliğine dayalı kentsel gelişimde (a) sorun çözücü rolü aracılığıyla pragmatik, (b) bilgi sağlayıcı rolü aracılığıyla bürokratik ve (c) savunucu rolü aracılığıyla aktivist davranışlar sergilediklerini göstermiştir. Çalışma, sosyal hizmet uzmanlarının kentsel mekanlarda yapısal düzeyde karar vericiler ve söz sahibi meslek elemanları olmadıklarını ortaya koysa da sosyal hizmetin hassas gruplar için sağlıklı bir kentsel mekân inşa etmedeki potansiyeline vurgusuyla sonlanmaktadır (Berglund-Snodgrass ve diğerleri, 2022).

Söz konusu vurgunun tamamen yerinde olduğu kabul edilmekle birlikte, hassas gruplar için kentsel sosyal hizmet faaliyetlerinin benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da gösterebileceği ve özelleşen ihtiyaçlara göre şekillenebileceği düşünülmektedir. Konumuz bağlamında yaşlıların kentsel ortamlarda deneyimledikleri dışlanma sorunu (konut, alt yapı, ulaşım, güvenlik, rekreasyon alanları, sosyalleşme, sağlık, ekonomi) değerlendirildiğinde, sosyal hizmet önerilerinin çok yönlü olması gerektiği görülmektedir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta yaşlı bireylerin kent yönetimine katılımına değinilmektedir.

3.2. Kent Yönetimine Siyasi Katılımı Teşvik Etme

Kentsel yönetim süreçlerinde kararlar genellikle önemli yetkilere sahip merkezi ve yerel otoriteler tarafından alınmaktadır. Fakat bazı yaklaşımlar kentsel karar alma süreçlerinde vatandaş katılımının

önemini vurgulamaktadır. Vatandaşların, yaşadıkları mekânın getirdiği ihtiyaçları ve talepleri en sağlıklı şekilde kendilerinin belirleyebileceğini ifade etmektedirler (Kaya & Erbas, 2023). Dünya Kent Hakkı Şartı (2005) Madde VIII. Siyasi Katılım başlığı altında ele alınan konu, benzer şekilde, tüm vatandaşların kentsel planlama, üretim, yenileme, iyileştirme ve yönetim süreçleriyle ilgili kararlara katılma hakkına sahip olduğunu; bununla ilgili yasal girişimlerin başlatılması gerektiğini ve şehirle ilgili tartışılan konuların ve alınacak kararların halkın takip edebileceği şekilde şeffaf olarak yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu sav hak temelli bir yaklaşımı işaret etmesine rağmen kadınlar, gençler, yoksullar, engelliler, yaşlılar gibi pek çok grup katılımcı süreçlere dahil ol(a)mamakta dolayısıyla katılımcı süreçlerde etkin bir şekilde temsil edil(e)memektedirler (ÖİK, 2009). Bahsedilen gruplar arasında yer alan ve araştırmanın da konusunu oluşturan yaşlı nüfus gruplarının kent yönetimine siyasi katılımlarına ilişkin araştırmalar değerlendirildiğinde, sosyal görünmezlik deneyimleri ve algılarının siyasi katılım isteklerini baltaladığı görülmektedir. Ayrıca ileri yaştaki, bunama problemi yaşayan ve fiziksel sağlık sorunları bulunan yaşlıların kent yönetimine siyasi katılım göstermede daha az rol oynadıkları dolayısıyla yaşadıkları mekâna yabancılaştıkları ve bu mekanlardan dışlandıkları belirlenmiştir. Halbuki yaşlı bireylerin kent hakkından adaletli bir şekilde yararlanabilmeleri ve yaşlı dostu kentsel mekanlar oluşturabilmek için onların kentsel yönetime siyasi katılım sağlamaları gerekmektedir (Menezes et al., 2023).

Söz konusu gerekliliğe Bakanlık tarafından hazırlanan “Yerel Yönetimler, Katılımcılık ve Kentsel Yönetim” başlıklı komisyon raporunda da rastlanmaktadır. Rapor, Türkiye’de son elli yılda değişen kentleşme sürecinin daha yaşanabilir ve sürdürülebilir mekanlar yaratmasını hedeflemekte ve bunun için vatandaş katılımını öncelikli amaçlardan biri olarak belirlemektedir. Bu doğrultuda, gerekli yasal düzenlemeler, yönetim pratiği geliştirme ve kapasite artırma çalışmalarının yapılmasını öngörmektedir. Böylelikle katılımcı süreçlerde yer al(a)mayan gençler, kadınlar, engelliler, yoksullar ve yaşlılar gibi kesimlerin katılımcı süreçlerde dikkate alınması ve etkin temsiliyetlerinin sağlanması hedeflenmektedir (ÖİK, 2009).

Yaşlılar özelinde bu hedefin İstanbul Kent Konseyi, Ataşehir Kent Konseyi ve Ataşehir Belediyesi (2022)’nin yakın zamanda hazırlamış oldukları “Yaşlı Dostu Kentler Çalıştay Raporu” ile gündeme geldiği görülmektedir (İKK, 2022). Çalıştayın atölye çıktılarında yaşlı bireylerin kent yönetimine siyasi katılım sağlamalarına ilişkin “iletişim, örgütlenme ve katılım” başlıklarına değinilmektedir. Örgütlenme ve katılımı birlikte durumun bilimsel ve profesyonel bir bakış açısıyla ele alınması, bu bakış açısının yerleştirilmesi ve multidisipliner bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Multidisipliner yaklaşımla şehir planlamacıları, mimarlar, mühendisler, sosyologlar, psikologlar ve sosyal hizmet uzmanlarının etkin olmasına dikkat çekilmiştir. Barusch (2013), gerçekten de karşılıklı etkileşimi öngören iş birliği ve profesyonel süreçlerin işletilmesiyle yaşlıların kent yönetiminde daha çok söz sahibi olabileceklerini ve örgütlü birlikler oluşturabileceklerini ifade

etmektedir. Ayrıca yaşam boyu vatandaşlığı destekleyen ve mümkün kılan toplumların inşa edilebileceğini, bu süreci kolaylaştırmada ise bilhassa sosyal hizmet uzmanlarının söylem ve girişimlerinin önemli bir rol oynayabileceğini belirtmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, yaşlı bireylerin kendi kaderini tayin etme ve kendilerini etkileyen konularda söz sahibi olma haklarını savunmaktadırlar (Barusch, 2013). Sosyal hizmet uzmanlarının sahip oldukları savunuculuk, güçlendirme, köprü kurma, toplum örgütlenmesi sağlama ve bilinçlendirici eğitim öğretim etkinlikleri düzenleme gibi faaliyetler yaşlı bireylerin siyasi katılımını teşvik etmede faydalanılması gereken önemli beceriler olarak değerlendirilmektedir (Scharlach, 2011).

Değerlendirmeden hareketle, savunuculuk ve güçlendirme becerileri çerçevesinde, sosyal hizmet uzmanları, yaşlı bireylerin kentsel planlama ve karar alma süreçlerinde görünürlüğünü artıran uygulamaların varlığını gündeme getirebilir. Yaşlı bireylere hakları, kaynaklara erişimleri ve kentsel yönetime katılım fırsatları hakkında bilgilendirmede bulunarak onları güçlendirebilir. Toplumsal örgütlenme becerileriyle, yaşlılar arasında örgütlenme çabaları başlatabilir ve bu çabaları kolaylaştırabilir. Onları kolektif bir şekilde taleplerini duyurabilecek savunuculuk grupları, mahalle dernekleri veya üst düzey konseyler kurmaya teşvik edebilir. Yaşlıların oluşturduğu bu gruplarla kentsel alanlarda yaşlı dostu alt yapının oluşturulması; toplu taşıma hizmetlerinin iyileştirilmesi, rekreasyon alanlarının korunması ve taleplere uygun tasarlanması; sosyal yaşama aktif olarak katılımın sağlanması ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi yönünde girişimler başlatılabilir. Eğitim ve öğretim becerileriyle, yaşlı bireylere sivil katılım, yerel yönetim yapıları, savunuculuk faaliyetleri ve etkili iletişim stratejileri gibi konularda eğitici ve öğretici oturumlar düzenleyebilir. Bu ayrıca yurttaşlık sorumluluğuna ilişkin çalıştayları ve seminerleri de içerebilir. Böylelikle yaşlı bireylerin kentsel siyasi süreçlere anlamlı bir şekilde katılmaları yönünde farkındalık yaratılabilir. Son olarak köprü kurucu becerileriyle, yaşlı bireyler ile yerel yönetim yetkilileri arasında diyalog süreci başlatarak ve bu diyalogu devam ettirici adımlarda bulunarak aracı görevi görebilir. Yaşlı bireylerin çıkarlarını temsil yetenekleri, politika yapıcılarla toplumdaki yaşlı bireyler arasındaki görünmez uçurumu azaltabilir. Bu uçurumun azalmasında sosyal hizmet uzmanlarının izleme ve değerlendirme becerileri de ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, yaşlıları etkileyen politikaların uygulanmasını izlemeli ve bunların siyasi katılım üzerindeki etkisini de değerlendirebilmelidir. Tam da bu hususta yaşlı bireylerden geri bildirim almaları ve kanıta dayalı veriler ortaya koymaları önemli bulunmaktadır. Böylelikle yaşlı bireylerin taleplerini etkili bir şekilde duyurabilmek için gerekli iyileştirmeleri savunabilir ve müdahalelerde bulunabilirler.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yaşlıların kentsel yaşama siyasi katılımına yönelik sosyal hizmetin özünde sosyal adalet, eşitlik, katılıma teşvik, aidiyet, temsil ve güçlendirmeyi teşvik etmekle ilgili olduğu ifade edilebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının yaşlılar dahil tüm bireyler için kent hakkını

savunmaları yalnızca yaşanabilir değil aynı zamanda adil ve kapsayıcı şehirler yaratılmasına katkıda bulunabilir.

3.3. Sosyo-ekonomik Dışlanmayı Önleyici Girişimlerde Bulunma

1990'larda ortaya çıkışından bu yana Avrupa sosyal politika gündeminin temel politikasını oluşturan sosyal dışlanma, her yaştan insanı etkilemekte ve çok sayıda çalışmada yaşanan nüfus için güçlü etkisi olan bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı bireylerin sosyal dışlanmasıyla ilgili güncel çalışmalar, deneyimlenen durumun kent yaşamı ve kent yaşamının sunduğu olanaklarla yakından ilişkili olduğuna değinmektedir. Yaşanabilir ve yaş dostu şehirlerin yaşlı bireyler için sosyal ve ekonomik hayata katılım fırsatlarını en üst düzeye çıkardığını ifade etmektedirler. Tam tersi durumda olan şehirlerin ise yaşlıların dışlanmasını şiddetlendirebileceği belirtilmektedir (Moffatt & Glasgow, 2009).

Yaşlı dostu şehirlerin açık alanlar ve binalara sahip olması; ulaşım kolaylığının bulunması; saygı ve sosyal katılımı içermesi; sivil katılım ve istihdama önem vermesi; iletişim, bilgi ve toplum desteği sunması; sağlık hizmetleri içermesi gibi sekiz ana kriter ve bu ana kriterlerin altında yer alan yüz altmış dokuz kontrol listesi baz alınarak değerlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, şehirleri daha yaşlı dostu hale getirmeye ilişkin fiziksel, sosyal, ekonomik, politik, rekreasyonel ve kültürel stratejilerin ele alınması gerekmektedir. United Nations (Birleşmiş Milletler), World Health Organisation (Dünya Sağlık Örgütü) ve UN Habitat (Birleşmiş Milletler Habitat) gibi uluslararası kuruluşlar bu stratejilere sıklıkla değinmeleri, kapsamlı bir yaklaşım önermelerine rağmen henüz yeterli hazırlığın gerçekleştirilmediği, gerçekleştirilen düzenlemelerin daha çok çocuklar, gençler ve engellileri hedef aldığı, yaşlıların hassasiyetlerine sınırlı bir şekilde yer verildiği gözlemlenmektedir. Oysaki hükümetlerin yaşlılara yönelik soyut eylem planlarının uygulamaya nasıl ve ne şekilde aktarılacağı tartışılması ve somut girişimlerde bulunulması gerekmektedir. Böylesi bir girişim, bilhassa daha az gelire sahip olan yaşlı insanların mevcut durumlarının ve yaşam koşullarının değerlendirilmesinden başlatılmalıdır. Yaşlı insanların yaşam koşulları büyük ölçüde şehirden şehire, ülkeden ülkeye ve küresel düzeyde farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar temelinde, yaşlıların nerede yaşadıkları; barınma, ulaşım koşulları ve sosyo-ekonomik koşullarının nasıl olduğu; kendilerine özgü tasarlanmamış olan kamusal alanları nasıl kullandıkları; yaşadıkları mekâna aidiyet duygusu geliştirip geliştirmedikleri, bu mekanlarda kendilerini güvende hissedip hissetmedikleri ve bu mekânların sosyal katılım düzeyleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Mekânsal çözümlerle sosyal çözümleri birleştirmenin yaşlı bireylerin sosyal ve ekonomik katılımlarını artıracığı ve dışlanmalarını önleyeceği vurgulanmaktadır (Ryser & Franchini, 2022).

Chung ve diğerleri (2021) tarafından da benzer vurgunun ele alındığı, yaşlıların kent yaşamından dışlanmasına karşı kentsel tasarım, ulaşım, mahalle düzeni, konut, fiziki çevre gibi mekânsal

düzenlemelerin yanı sıra toplumsal etkinlikler, ekonomik faaliyetler ve sosyal hizmetlere erişim gibi sosyal katılımı etkileyen belirleyicilerin birlikte ele alınması gerektiğine değinilmektedir. Yaşlıların sosyal etkileşimlerini artırıcı ve toplumsal katılımlarını teşvik edici düzenli sosyal etkinliklerin planlandığı sosyal destek programları ön plana çıkarılmaktadır. Bununla birlikte yaşlılara yönelik ekonomik destek ve emeklilik hizmetlerine de önem verilmektedir. Kentin zorlu yaşam koşulları karşısında yaşlılara maddi yardımlar ve ekonomik destekler sağlanabileceğinden ayrıca iş gücü piyasasında kalmalarına veya iş bulmalarına yardımcı olacak programlar da düzenlenebileceğinden bahsedilmektedir. Yaşlılara yapılacak olan maddi yardımlar ve ekonomik desteklerin, onların kent ortamında refah içerisinde yaşamalarına ayrıca sosyal etkinliklere katılma ve diğerleriyle toplumsal ilişkiler kurmalarına yardımcı olacağı açıklanmaktadır.

Ekonomik desteklere ilişkin açıklamalardan yaşlılar için son derece önemli ve sosyal katılım üzerinde de belirleyiciliğe sahip bir etken olduğu çıkarılmaktadır. Bu nedenle yaşlıların ekonomik dışlanması üzerinde bilhassa durulmakta ve ekonomik dışlanma yaşlı bireyler için en sık tanımlanan dışlanma alanlarının başında gelmektedir (Kang & Chungsoondool, 2017; Kneale, 2012). Ülkemizde de söz konusu gerçek kabul edilmekte ve yaşlıların deneyimlediği ekonomik dışlanmayı azaltmaya yönelik daha çok büyükşehirlerde olmak üzere aynı-nakdi yardım, evde sağlık hizmeti, evde teknik hizmet, yemek hizmetleri, alışveriş hizmeti, sosyal güvenlik hizmetleri, bakım (kurumsal ve evde), sosyal destek ve ulaşım hizmetleri gibi çeşitli önlemler bulunmaktadır (Karakuş, 2018). Ancak bu önlemlerin yetersiz olduğu günümüz enflasyonist ortamında yaşlı bireylerin oldukça zorlu koşullar içerisinde yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir. TÜİK'in "İstatistiklerle Yaşlılar, 2023" yılı raporu da bu durumu kanıtlamaktadır. Rapora göre yaşlı nüfusun yoksulluk oranının önceki yıllara göre artış göstererek %21,7'ye yükseldiği gözlemlenmektedir (TÜİK, 2023).

TÜİK oranları, yaşlıların ekonomik yoksunluk içinde olduğunu ve bu durumun daha çok şiddetlenerek geri dönülmez sonuçlar doğurmadan çözüme kavuşturulması gerektiğini göstermektedir. Yaşlıların deneyimledikleri sorunları veya zorlukları en aza indirmede ve hak temelli çözümler geliştirmede diğer sosyal mesleklerle birlikte en çok sosyal hizmet mesleği akla gelmektedir. Çünkü yaşlıların çalışma yaşında olmadıkları ya da kentin imkansızlıkları nedeniyle istihdam edilmedikleri için yaşadıkları parasızlık sorunu, gelirlerinin olmaması veya gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak miktara sahip olmaması gibi ekonomik sorunlar kendileri için sosyal rahatsızlık yaratmaktadır. Sosyal rahatsızlıkların çözümü için ise profesyonel desteğe gereksinim duyulmaktadır. Bu gereksinimi mesleki yeterliliğiyle ve alanda çalıştığı diğer meslek elemanlarıyla birlikte sosyal hizmet uzmanları karşılayabilirler. Buna ilaveten, sosyal hizmet uzmanlarının kendi meslek formasyonu içinde yaşlılara özgü, onları sevmek, ilgi göstermek, destek olmak, güçlendirmek ve savunmak gibi mesleğe özgü görevleri bulunmaktadır (Tomanbay, 2007). Sosyal hizmet uzmanları söz konusu özel görevleri ve yetkinlikleriyle kentsel mekandaki yaşlı bireylerin sesi olmalıdır. Kent

yaşamının pahalılığını vurgulamalı, pahalılığın nedenlerini ortaya koymalı ve bu pahalılığı azaltacak refah önlemlerini dile getirmeli; yaşlı bireyleri kayıt dışı sektörlerde çalışmaya iten nedenlere çözümler geliştirmeli; emeklilik maaşlarının ve yapılan sosyal yardım miktarlarının yetersizliğini gündeme taşıyarak sosyal güvenlik sisteminde ve mevzuatlarda düzenlemelerin yapılmasını savunmalı; ekonomik sorunların çözümü için yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlarla, yaşlıları ekonomik olarak güçlendirecek ve onlara ilişkin özel ve güvenli istihdam alanları yaratacak girişimlerde bulunmalı; yaşlılar için ayrılan bütçenin günümüz enflasyonist yaşam koşullarının göz önünde bulundurularak düzenlenmesini ve kurumsal şekilde örgütlenmesini sağlamalı; ekonomik koşulların diğer yaşamsal alanlarla ilişkisini açıkça ortaya koymalı ve ekonomik yoksunluğun şiddetlenmesinin farklı sosyal hastalıkları ve sosyo-kültürel dışlanmayı beraberinde getireceğine dikkat çekmelidir. Sağlıklı ve aktif bir yaşlanma için kentsel mekanlardaki sosyal hizmet uygulamaları çeşitlilik göstermeli ve yaşlıların engellilik, göçmenlik, yalnızlık, damgalanma gibi kesişen sorunlarını içermelidir.

SONUÇ:

Bu çalışma, yaşlı bireylerin kentsel mekânda yaşadıkları dışlanma sorununu ele almakta ve bu kapsamda kent hakkı ilkeleri ve sosyal hizmetin önemini vurgulamaktadır. Yaşlılar için kent hakkı ilkeleri kamusal alanlara erişim sağlama, güvenlik içinde yaşama, katılım gösterme ve kentin sunduğu olanaklardan eşit şekilde yararlanma gibi temel hakları kapsamaktadır. Ancak pratikte, yaşlılar bu haklardan yeterince faydalan(a)mayabilmektedirler. Yaşlıların kentsel mekândan dışlanma biçimleri çok yönlü ve birbiriyle bağlantılı olup fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları kapsamaktadır. Bu dışlanma biçimlerinin ele alınması, erişilebilirliği, sosyal içermeyi, ekonomik eşitliği ve yaşlı dostu kentsel planlamayı ön planda tutan bütünsel yaklaşımları gerektirmektedir. Şehirler, yaşlı yetişkinlerin farklı ihtiyaçlarını ve deneyimlerini tanıyıp ele alarak, onların kentsel yaşama tam olarak katılabilecekleri daha kapsayıcı ve destekleyici ortamlar haline getirilmelidir. Yaşlılara bu sağlıklı kent ortamlarının sağlanmasında, onların kent haklarının korunması ve geliştirilmesinde sosyal hizmet kritik bir rol oynamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını belirlemek, onlara uygun hizmetleri sağlamak ve yaşlıların toplumsal hayata aktif olarak katılımını teşvik etmek için çalışmaktadırlar. Özellikle fiziksel, sosyal, ekonomik, duygusal ihmal ve dışlanma gibi risklerle mücadele etmektedirler. Dolayısıyla yaşlılık ve kentsel mekânda dışlanma sorunu hem kent hakkı ilkelerinin hem de sosyal hizmetin kapsamına girmektedir. Bu sorunun çözümünde yaşlıların gereksinimlerine duyarlı kent planlaması yapılması ve kent hakkı ilkelerinin sosyal hizmetle bütünleştiği etkili sosyal hizmet stratejileri geliştirilmesi gerekmektedir. Bu stratejilerin, yaşlıların yaşam kalitesini artırmaya, kentsel dönüşüm süreçlerini sürdürülebilir kılmaya, kentsel yönetime siyasi katılım sağlamaya ve kentlerdeki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmaya yönelik adımları

içermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Böylelikle yaşlı bireylerin kentsel mekânda daha aktif, güvenli ve onurlu bir yaşam sürdürebilecekleri savunulmaktadır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar ve diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Bu çalışmada herhangi bir finansal destek yoktur.

KAYNAKÇA:

AGE. (2016). *Applying the Right to the City to older persons: the opportunity of the EU Urban Agenda*. <https://www.age-platform.eu/applying-the-right-to-the-city-to-older-persons-the-opportunity-of-the-eu-urban-agenda/>

Althorpe, C., & Horak, M. (2023). The End of the Right to the City: A Radical-Cooperative View. *Urban Affairs Review*, 59(1), 14-42, Article 10780874211057815. <https://doi.org/10.1177/10780874211057815>

Altun, Z. (2021). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetler: Sivil toplum kuruluşları üzerinden bir değerlendirme. In (Vol. 2, pp. 30-44). *Toplumsal Politika Dergisi*.

Ayalon, L., Dolberg, P., Mikulioniene, S., Perek-Bialas, J., Rapoliene, G., Stypinska, J.,...de la Fuente-Nunez, V. (2019). A systematic review of existing ageism scales [Review]. *Ageing Research Reviews*, 54, Article 100919. <https://doi.org/10.1016/j.arr.2019.100919>

Barusch, A. S. (2013). Age-Friendly Cities: A Social Work Perspective [Editorial Material]. *Journal of Gerontological Social Work*, 56(6), 465-472. <https://doi.org/10.1080/01634372.2013.826563>

Berglund-Snodgrass, L., Fjellfeldt, M., Högström, E., & Markström, U. (2022). A Healthy City for All? Social Services' Roles in Collaborative Urban Development. In (Vol. 7, pp. 113-123). *Urban planning*.

Brenner, N., Marcuse, P., & Mayer, M. (Eds.). (2012). *Cities for people, not for profit: Critical urban theory and the right to the city*. Routledge.

Buffel, T., Phillipson, C., & Scharf, T. (2012). Ageing in urban environments: Developing 'age-friendly' cities. *Critical Social Policy*, 32(4), 597-617. <https://doi.org/10.1177/0261018311430457>

- Buffel, T., Rémillard-Boilard, S., Walsh, K., McDonald, B., Smetcoren, A. S., & De Donder, L. (2020). Age-friendly approaches and old-age exclusion: A cross-city analysis. In (Vol. 14, pp. 89-117). *International Journal of Ageing and Later Life*.
- Carr, A., Biggs, S., & Haapala, I. (2022). Dementia and Social Inclusion-Exclusion. In *In Handbook of Social Inclusion: Research and Practices in Health and Social Sciences* (pp. 729-746). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-030-89594-5_37
- Chung, S., Kim, M., Auh, E. Y., & Park, N. S. (2021). Its Implications of a Discussion on Social Exclusion among Older Adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), Article 8027. <https://doi.org/10.3390/ijerph18158027>
- Chong, W. F., & Gu, D. (2022). Critical gerontology. In *Encyclopedia of gerontology and population aging* (pp. 1225-1246). Cham: Springer International Publishing.
- Colglazier, W. (2015). Sustainable development agenda: 2030 [Editorial Material]. *Science*, 349(6252), 1048-1050. <https://doi.org/10.1126/science.aad2333>
- Drilling, M., Grove, H., Ioannou, B., & Moulaert, T. (2021). Towards a structural embeddedness of space in the framework of the social exclusion of older people. . In *Social Exclusion in Later Life: Interdisciplinary and Policy Perspectives* (pp. 193-207). Springer. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-030-51406-8>
- Duff, C. (2017). The affective right to the city. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 42(4), 516-529.
- Fallahi, F., & Safa, A. (2023). Right to the City" theory from the perspective of geriatric nursing. . In (Vol. 12): *Nursing and Midwifery Studies*.
- Friendly, A. (2013). The right to the city: theory and practice in Brazil. *Planning theory & practice*, 14(2), 158-179.
- Gençer, Ç., Er, F., Barut, B., & Kara, Y. (2021). Koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumunda sosyal hizmet mesleğinin önemi Koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumunda sosyal hizmet mesleğinin önemi. In (Vol. 32, pp. 1125-1142): *Toplum ve Sosyal Hizmet*.
- Habitat, U. N. (2018). Migration and inclusive cities: a guide for arab city leaders. In (2 ed.). United Nations Human Settlements Programme.
- Heidari, M. T., Mohamadi, S., & Rahmani, M. (2021). Monitoring the theory of the right to the City in reproducing age-friendly space of the city (case study: worn-out texture of central district of Zanjan). . In (Vol. 53, pp. 195-212): *Human Geography Research*.
- Jones, S. E. (2016). *Ageing and the city: making urban spaces work for older people* . In: HelpAge International.
- Kalayci, E., Uzunaslân, I., & Uzunaslân, S. (2023). Caregiver burden experiences of caregivers of patients with schizophrenia: A qualitative inquiry. *International Journal of Social Psychiatry*, 69(3), 543-550. <https://doi.org/10.1177/00207640221114564>

- Kang, J. Y., & Chungsoondool. (2017). Trajectories of experiences on material hardship among mid and old age by age group [중고령층 연령집단별 물질적 결핍 궤적 및 궤적집단 비교연구] [research-article]. 55, 5-34. <https://doi.org/10.17997/swry.55.1.1>.
- Karakuş, B. (2018). Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu. In. *Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*.
- Kaya, B. E., & Erbas, I. (2023). The relationship between urban transformation and sustainability: a bibliometric analysis and exploring existing trends (oct, 10.1080/13467581.2023.2270033, 2023) [Correction; Early Access]. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*. <https://doi.org/10.1080/13467581.2023.2281785>
- Kneale, D. (2012). Is social exclusion still important for older people? In. UCL Discovery.
- Kuang, Y., & Lin, B. (2021). Public participation and city sustainability: Evidence from Urban Garbage Classification in China. *Sustainable Cities and Society*, 67, Article 102741. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.102741>
- Labus, A. (2013). Concepts of urban renewal in an aging society in the XXI century-case studies in the Polish Cities. In. 17th International Conference on Urban Planning, Regional Development and Information Society.
- Lamprini, K. (2016). Social exclusion of elderly. . In (Vol. 1, pp. 1-3): *Journal of Healthcare Communications*.
- Menezes, D., Woolrych, R., Sixsmith, J., Makita, M., Smith, H., Fisher, J.,...Murray, M. (2023). 'You really do become invisible': examining older adults' right to the city in the United Kingdom. *Ageing & Society*, 43(11), 2477-2496, Article Pii s0144686x21001793. <https://doi.org/10.1017/s0144686x21001793>
- Moffatt, S., & Glasgow, N. (2009). How useful is the concept of social exclusion when applied to rural older people in the United Kingdom and the United States? In (Vol. 43, pp. 1291-1303): *Regional Studies*.
- Nahar Lata, L. (2021). To whom does the city belong? Obstacles to right to the city for the urban poor in Bangladesh. *Journal of Contemporary Asia*, 51(4), 638-659.
- New York Tıp Akademisi. (2008). Yaşlı Dostu Bir Şehre Doğru: Bulgular Raporu.
- Ortiz, E. (2008). Towards a World Charter for the Right to the City. In (pp. 97-106). *UNESCO: HIC reference center in the world*.
- Phelan, A., & Ayalon, L. (2020). The intersection of ageism and elder abuse. . In (pp. 11-12): *Advances in elder abuse research: Practice, legislation and policy*.
- Powers, M., Rinkel, M., & Kumar, P. (2021). Co-Creating a "Sustainable New Normal" for Social Work and Beyond: Embracing an Ecosocial Worldview [Review]. *Sustainability*, 13(19), Article 10941. <https://doi.org/10.3390/su131910941>.

- Romero-Ortuno, R., Cogan, L., Cunningham, C. U., & Kenny, R. A. (2010). Do older pedestrians have enough time to cross roads in Dublin? A critique of the Traffic Management Guidelines based on clinical research findings. *Age and ageing*, 39(1), 80-86.
- Ryser, J., & Franchini, T. (2022). *Designing Inclusive Cities from the Elderly Perspective*. In *Mobility, Knowledge and Innovation Hubs in Urban and Regional Development. Proceedings of REAL CORP 2022, 27th International Conference on Urban Development, Regional Planning and Information Society*, CORP–Competence Center of Urban and Regional Planning. https://programm.corp.at/cdrom2022/papers2022/CORP2022_8.pdf
- Salihoglu, T., Albayrak, A. N., & Eryilmaz, Y. (2021). A method for the determination of urban transformation areas in Kocaeli. *Land Use Policy*, 109, Article 105708. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105708>
- Scharlach, A. (2011). Creating aging-friendly communities. *Generations*. In (Vol. 32, pp. 5-11). Generations
- Schwarz, B. (2013). Environmental gerontology: What now?. In *Environmental Gerontology* (pp. 7-22). Routledge.
- Seixas, E. C. (2021). Urban (Digital) Play and Right to the City: A Critical Perspective. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 636111. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.636111>
- Sharifi, A., Khavarian-Garmsir, A. R., Allam, Z., & Asadzadeh, A. (2023). Progress and prospects in planning: A bibliometric review of literature in Urban Studies and Regional and Urban Planning, 1956-2022 [Review]. *Progress in Planning*, 173, Article 100740. <https://doi.org/10.1016/j.progress.2023.100740>
- Thorpe, A. (2017). Rethinking Participation, Rethinking Planning. *Planning Theory & Practice*, 18(4), 566-582. <https://doi.org/10.1080/14649357.2017.1371788>
- Tomanbay, İ. (2007). Yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. In. gebam.hacettepe.edu.tr.
- Tournier, I., & Vidovićová, L. (2021). Introduction: Framing community and spatial exclusion. . In K. Walsh, T. Scharf, S. Van Regenmortel, & A. Wanka (Eds.), *Social Exclusion in Later Life: Interdisciplinary and Policy Perspectives* (pp. 185-191). Springer. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-030-51406-8_14
- TÜİK. (2023). *İstatistiklerle Yaşlılar*, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2023-53710>
- Wahl, H. W., & Oswald, F. (2010). Environmental perspectives on ageing. In *The SAGE handbook of social gerontology* (pp. 124 , 111).
- Wanka, A., Moulart, T., & Drilling, M. (2018). From environmental stress to spatial expulsion-rethinking concepts of socio-spatial exclusion in later life. . In (Vol. 12, pp. 25-51). *International Journal of Ageing and Later Life*.

Van Hoof, J., Marston, H. R., Kazak, J. K., & Buffel, T. (2021). Ten questions concerning age-friendly cities and communities and the built environment. *Building and environment*, 199, 107922.

Zarate, L. (2015). Right to the City for All: a manifesto for social justice in an urban century. In. *The Nature of Cities*.

ÖİK. (2009). *Yerel Yönetimler. Katılımcılık ve Kentsel Yönetim Komisyon Raporu, Kentleşme Şurası*. Ö. İ. Komisyon.

İKK. (2022). *Yaşlı Dostu Kentler Çalıştay Raporu*. [https://istanbulkentkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yasli Dostu Kentler Calistayi Raporu web.pdf](https://istanbulkentkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yasli-Dostu-Kentler-Calistayi-Raporu-web.pdf)

EXTENDED SUMMARY

Addressing the problem of spatial exclusion experienced by the older adults in urban life, this study evaluates social service interventions based on the principle of the right to the city. The evaluation is based on a comprehensive review of the existing literature. During the review process, data from national and international literature was collected and analyzed around relevant keywords and topics. The information was systematically evaluated to provide a comparative perspective in terms of older adults-friendly city projects, right to the city principles and social service strategies. According to the compiled data, neglecting the 'age' factor in the design of public spaces creates disadvantages for groups such as the older adults, children and youth, and leads to older people not being able to fully benefit from the opportunities offered by urban life. This situation causes physical, emotional, social and economic problems among the older adults. The aim of the research is to develop social service recommendations based on the principle of the right to the city to solve these problems and to enable older adults to participate in urban life in a more active and integrated way. Social work prioritizes the welfare of the older adults, who are among disadvantaged groups, and aims to empower them and improve their overall quality of life. Particularly in cities, social work offers a variety of supports to meet the specific needs of older people, aiming to ensure their access to city resources and equal opportunities. This approach embraces increasing the effectiveness of social work in urban areas and promoting public awareness and advocacy on the rights of older persons. It is argued that this participatory strategy of social work will strengthen the role of older people in urban life and contribute to creating more inclusive and just cities.

Introduction

Cities are collective spaces meant to provide conditions for a dignified life for all residents, encompassing social, political, cultural, economic, and environmental aspects. However, factors like irregular population growth and unplanned urbanization can lead to some population groups losing their right to live in the city, a situation particularly evident for the older adults. As the older adult's population increases, the problem of spatial exclusion becomes more pronounced. This exclusion is due to various factors, such as the inadequate suitability of physical environments and restricted social participation, which prevent the older adults from benefiting fully from urban life. The concept of urban right emerges as crucial for the older adults, advocating that urban life should be accessible, safe, and livable for all groups. The study discusses urban right violations in the context of spatial

exclusion and presents social service recommendations aligned with urban right principles to improve the urban life quality of older adults.

Spatial Exclusion and the Older Adults

Physical Exclusion. Inaccessibility of areas and services, inadequate housing, disorganized streets, insufficient public transport, and prioritization of vehicular traffic present barriers to the older adults in urban environments. This affects their mobility and independence, reducing their participation in urban life.

Social Exclusion. Involves the isolation of the older adults from social mechanisms. Urban environments with high population density and crime rates can make the older adults feel disconnected and isolated, reducing their quality of life.

Economic Exclusion. Financial constraints and inequalities faced by the older adults in urban settings limit their access to essential services and amenities, worsening their living conditions.

Cultural Exclusion. Age-related stereotypes and prejudices lead to discrimination and marginalization of the older adults in urban settings, affecting their social interactions and self-perception.

These exclusion forms impact the older adults' quality of life and the overall equality and cohesion of an aging society. It is crucial for cities to protect and promote the rights of the older adults, ensuring inclusive, safe, and functional urban spaces.

Rights of the Older Adults and Urban Right

The concept of urban right, first proposed by Henri Lefebvre in 1968, encompasses various social, economic, and political dimensions, advocating for the right of all urban residents to access and participate in the social, economic, political, cultural, and physical aspects of urban life. This study emphasizes the necessity of aligning social work practices with urban right principles to address the spatial exclusion of the older adults and enhance their urban life quality.

By addressing the spatial exclusion of the older adults through the lens of urban right and social work, the study highlights the need for inclusive urban planning and policies that prioritize the rights and well-being of the older adults, ensuring their active and integrated participation in urban life.

Social Work and Urban Right

Social work plays a crucial role in advocating for the rights and welfare of the older adults, particularly in urban settings where spatial exclusion is more pronounced. Social workers strive to create environments that support the older adults' independence, mobility, and social participation. They work towards removing barriers to access and providing necessary services that cater to the specific needs of the older adults. This includes advocating for better public transport, accessible housing, safe streets, and community programs that encourage social interaction and prevent isolation.

Recommendations for Social Service Interventions

Based on the urban right principles, several recommendations can be made for social service interventions to address the spatial exclusion of the older adults:

1. **Inclusive Urban Planning:** Urban planning should incorporate the needs of the older adults, ensuring that public spaces, housing, transport, and services are accessible and age-friendly. This includes designing pedestrian-friendly streets, providing adequate seating, and ensuring easy access to public buildings and amenities.
2. **Community Engagement:** Social workers should engage with older adult communities to understand their needs and preferences. This participatory approach ensures that the solutions provided are effective and well-received.
3. **Advocacy and Awareness:** Raising public awareness about the rights of the older adults and the importance of inclusive urban environments is essential. Social workers should advocate for policies and practices that promote the urban right for all residents, including the older adults.
4. **Support Services and Programs:** Developing and implementing support services tailored to the older adults' needs can significantly improve their quality of life. This includes health care services, social activities, educational programs, and recreational opportunities designed to keep the older adults engaged and active.
5. **Interdisciplinary Collaboration:** Social workers should collaborate with urban planners, local governments, healthcare providers, and community organizations to create comprehensive solutions for spatial exclusion. This interdisciplinary approach ensures that all aspects of the older adults' well-being are addressed.
6. **Policy Development:** Advocating for and contributing to the development of policies that protect the rights of the older adults in urban settings is crucial. Policies should focus on creating inclusive, safe, and supportive environments that cater to the needs of the older adults.
7. **Research and Evaluation:** Ongoing research to understand the evolving needs of the older adults and the effectiveness of implemented interventions is essential. Evaluating the impact of social service programs and urban planning initiatives helps in refining and improving strategies to combat spatial exclusion.

Conclusion

Spatial exclusion of the older adults in urban settings is a significant issue that affects their ability to live a dignified and fulfilling life. By applying the principles of urban right, social work can play a pivotal role in addressing this problem. Inclusive urban planning, community engagement, advocacy, support services, interdisciplinary collaboration, policy development, and continuous research are essential components of a comprehensive approach to ensuring the older adults can fully participate in and benefit from urban life. The integration of urban right principles into social work practices can lead to the creation of urban environments that are not only age-friendly but also inclusive for all residents. This approach not only enhances the quality of life for the older adults but also contributes to the overall cohesion and equality of urban societies. Ensuring that the older adults have access to safe, accessible, and engaging urban spaces is a critical step towards achieving social justice and upholding the dignity and rights of all individuals.

Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi: Osmanlı Modernleşmesinin Eğitimde Mekâna Yansıması

Aydın Fatma Hanım Sıbyan School: The Spatial Reflection of Ottoman
Modernisation in Education

Murat Erdal Dere ¹

Öz

Mensup olunan medeniyetler, kendi varlık değerlerini gelecek kuşaklara aktarmak için dönemine göre farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Her dönem eğitime bağlı bulunan medeniyetin mensubiyetlerine göre ve ilişkili oldukları diğer kültürlerle etkileşim içinde olmuşlardır. Döneminde her ne kadar etkileşim olsa da medeniyet mensupları yine de kendilerine özgü öğretim metotları geliştirerek modern çağ olarak adlandırılan 19. yüzyıla dek ulaşmışlardır. Coğrafyamızda hüküm sürmüş Osmanlılarda da son dönemlerinde Batılılardan etkilenmiş din merkezli eğitimden kısmen vazgeçerek kurumsal olarak okul ve örgün eğitim metodunu benimsemiştir. Bu metodu yaygınlaştırmak için şehirlerin mahallelerine dek başlangıç seviyesi öğretim kurumları kurmuşlardır. Bu kurumların adları, vakıf ise sıbyan mektebi, devlet marifetiyle inşa edilmiş ise ibtidai mektep adını almıştır. Medeniyetlerin kendine has eğitim metodu ve bunun mekâna yansıtılması sonucu ortaya çıkan yapı arasındaki yakın ilişki ve uyum bilinen bir durumdur. Modern dünyada ise tıpkı mimaride olduğu gibi tek tipleşme ve özünde aynı, detayında ise farklı okul tipolojilerini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda tarihi eğitim kurumlarının özelde de çalışma konusu Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde belgelenerek kayıt altına alınmış, mekân-işlev kurgusu ve ilişkisi mimari olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye esas yapının yerinde rölövesi alınmış, çalışma konusu yapıya ilişkin arşiv çalışması yapılmış ve bulunan belgeler doğrultusunda bu çalışma ortaya çıkmıştır. Günümüzde çalışma konusu yapı restore edilmiş lakin işlev verilemediği için atıl bir durumda bırakılmıştır. Bu yapı örneğinden hareketle kültür varlığı olarak tescil edilmiş tarihi yapılara; günümüzün şartlarıyla uyumlu işlev verilmesi, bu konuda duyarlılık oluşturulması ve koruma-kullanma dengesine uygun işlev geliştirilmesinin yanında bu eserlerin kültür hayatımıza faal olarak katılması için toplumsal duyarlılık sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, mimari, mimarlık tarihi, restorasyon, sıbyan mektebi

ABSTRACT

Civilizations have taken different approaches to passing on the values of their own existence to future generations depending on the era. In each era, education interacted with other cultures they were related to and depending on the affiliation of the civilization, they belonged to. Despite the interaction in each era, the members of the civilization developed their own teaching methods and reached the 19th century.

The Ottomans, who ruled in our geography, were influenced by the Western countries in their last period partially abandoned mosque-oriented education and institutionally adopted the school and formal education method. In order to spread this method, they established elementary educational institutions in the neighborhoods and called them sıbyan mektebi as in other Turkish states.

The relationship between the method of education and the spatial arrangement is well known and the attitude of civilizations has brought this harmony. In the modern world, it has led to uniformization and school typologies that are the same in essence but different in detail. In this context, the historical educational institutions, especially the subject of the study, Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde, were documented and recorded, and the space-function fiction and relationship were architecturally evaluated. On-site surveys of the building based on this

¹ Corresponding Author: muraterdaldere@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6943-127X

evaluation were taken, archive work was carried out on the building subject to the study and the documents found were valued with this study.

Today, the building that is the subject of the study has been restored, but it lies derelict because it cannot be given a function. The aim is to give the traditional spatial arrangement a function that is compatible with today's conditions, to create a sensitivity to this issue and to develop a function that is consistent with the balance between conservation and use, as well as to create a social sensitivity for the active participation of these works in our cultural life.

Keywords: Aydın, architectural, history of architecture, restoration, sıbyan mektebi.

GİRİŞ:

“Oku yaratan Rabbin adına, (1) insanı bir yumurta hücrelerinden yaratan! (2) Oku, çünkü Rabbin sonsuz kerem sahibidir. (3) [insana] kalem kullanmayı öğretendir, (4) insana bilmediğini belleten! (5)” (Muhammed Esed 1999:1287).

Tarih boyunca kurulan medeniyetler duygu ve akıl ile elde ettikleri tecrübeleri gelecek kuşaklara aktarmak, kültürlerinin ve kültürel değerlerinin sürekliliğini sağlamak için mektepler kurmuşlardır. Tarihte bilinen en eski mekteplere yazının icat edildiği kabul edilen Mezopotamya’da rastlanmıştır. “Sümer okulu edubba, yani tablet evi ülkenin öncelikle de tapınağın ve sarayın gereksinimlerini karşılayacak yazıcıların eğitilmesi için kurulmuştu. Tapınağın bir uzantısı olarak başlayan Sümer okulu, zamanla din dışı bir kurum haline geldi” (Kramer 2002:304-305).

Anadolu medeniyeti Mezopotamya kültür havzasından ve özellikle Asurlulardan etkilenmiş olup eğitim sistemlerini o tecrübelerden istifade ederek teşekkül ettirmişlerdir. Yunanlılar ise Ege’de kurdukları kolonilerle mevcut olan tecrübeyi Anadolu medeniyetinden Yunan karasına taşımışlardır. Chiera bu konuyu eserinde; “*Apriori düşünecek olursak, Yunanistan’ın dünyaya yaydığı uygarlığın tamamen kendi malı olmadığını kabul etmemiz gerektiğini görürüz. Yunanlılar bulduklarını almışlar, kendi ihtiyaçlarına bunları uydurup daha büyük ustalıkla geliştirmişlerdir*” (Chiera 1996:160) şeklinde ifade etmektedir. Esasında “*Yunan tarihinin ilk bölümlerini yeniden yazmak zorunda kalacağımızı belirtmekle yetinmiyoruz*” (Chiera 1996:161) tespitiyle de bu etkileşimin medeniyetin beşiği olan Mezopotamya’dan Anadolu’ya oradan da Yunan’a geçişin izlerini takip etmek mümkündür.

Roma imparatorluğu coğrafi olarak Afrika’dan İngiltere’ye kadar hükmederek büyük bir medeniyet kurmuştur. Bu medeniyetin temelinde Yunan’ı ve Yunan’ın transfer ettiği Anadolu’yu ve Anadolu’nun etkilendiği Mezopotamya’yı dikkate almak gerekir. Roma mektepleri Yunanlılara çok benzer olmakla birlikte öğretim metotları dahi neredeyse aynı olduğu bilinmektedir. Eğitim 7 yaşında başlar ve 14 yaşında tamamlanırdı. İlk sınıflar açık terasta (Pergula) yapılırdı (Castle 1964:125).

İslam medeniyetinin tartışmasız iki ana kaynağı vardır. Bunlardan ilki Kur’an olduğu, diğerinin de onun elçisinin söyledikleri ve eyledikleri yani sünnetidir. Başlangıçta bu medeniyetin eğitimi Kur’an’ın ayetlerini okumak, ezberlemek ve yazmaktan ibarettir. Hz. Peygamberin okur-yazarlığı artırmak için Bedir Savaşı sonrası okur-yazar esirlerin on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretme karşılığı serbest bırakması hadisesini İslam medeniyetinin mektep tarihinin başlangıcı olarak başlatmak mümkündür.

Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda İslam medeniyetinin ilk mektebinin müstakil bir binası olmadığı ve Medine’de ilk inşa edilen Peygamber Mescidi’nde (Mescid-i Nebevi) eğitim verildiği bilinmektedir. Bu gelenek ilk halife Ebubekir döneminde de devam ederken, Hz. Ömer döneminde gerek mektepler ve gerekse muallimler için maaş tahsis edildiği aktarılmaktadır (Bozkurt 2004:5).

Emeviler ve Abbasiler döneminde bu gelenek sistemli hale gelmiş ve 723 yılında vefat eden Dahhak Bin Müzahim’in Kufe’de yaklaşık üç bin talebenin eğitim gördüğü müstakil hacimli bir mektep inşa ettirerek

fahri eğitimlik yapmıştır (Bozkurt 2004: 5). Çocuklara verilen eğitim müfredatı genellikle Kur'an, hadis, okuma ve yazma, matematik, dil bilgisi (gramer) ve şiir derslerinden müteşekkildir (Bozkurt 2004:5). Yani müfredatın esası Kur'an etrafında şekillenen eğitim ve ahlak üzerine bina edilmiştir.

Mekteplerle ilgili terimler Batı medeniyetinde Grekçeden Latinceye geçmiş üç kelimedenden ibarettir. Bunlar Schola, Gymnasium ve Lyceum'dur. Schola Grekçe karşılığı boşa geçirilen vakit, dinlenme manasını taşıırken; Latince karşılığı mektep, ders ve sunum manalarına gelmektedir (Menge 1958:317). Gymnaisum ise Grekçe karşılığı anadan üryan vücutla çocukların jimnastik yapması manasına gelirken; Latince manası ilk mektebe nispetle daha yüksek mektep (orta okul), alıştırma anlamını taşımaktadır (Menge 1958:165). Son kelime ise Lyceum Grekçesi Lykeios olup ışığı bağışlayan tanrıça, üniversite manalarına gelmekteken; Lyceum'un (Lise) Latince anlamı daha yüksek mektep Atina'daki okul manasını taşımaktadır (Menge 1958:212).

Doğu medeniyetinde ise mektebe karşılık gelen Sümerlerde edubba (Kramer 2002:98) denmiştir. Sümerler talebelerine kil tabletler üzerine yazmayı öğretirken, Arapça yazmak anlamına gelen ketb kökünden yazma evi manasında mekteb kelimesi türetilmiştir. Ayrıca Araplar okula küttab da demişlerdir ki, Hz. Peygamber döneminden başlayarak önce okuma sonrasında yazma eğitimi veya Kur'an öğretilen okullara küttab denilmiştir (Bozkurt 2004: 5). Sümer okulu edubba (tablet evi) Arapça edebiyat kelimesi ile bir ilişkisi olup olmadığı hususu üzerine dil bilimcilerin üzerine durması ve araştırmaya muhtaç önemli bir detay olduğu kanaatini taşımaktayız. Türkçede edebiyat kelimesi Arapçadan gelmiştir. Edebiyat ise Arapça adabiyat olup, adb kökünden türetilerek adab olmuştur. Dilimizde adap-edep ve edebiyat Arapçadan geçmiş olup kökü aynıdır. Edebiyat kelimesinin anlamları ise sözlüklerde "*görgü, terbiye, kültür*" olup, terimleşmesinden sonra ise "*yaşam tarzına ilişkin hikâye ve gözlemler*" şekline bürünmüştür (Nişanyan, t.y. Erişim: 27 Nisan 2023).

Mektep kelimesi, XIX. yüzyıldan itibaren günümüzdeki okul karşılığı olan neredeyse bütün eğitim veren kurumların adlarının önüne konularak kullanılmıştır. Bunun yanında İslam aleminde mektep terimi; branş (mekteb-i felsefe), ekol (mekteb-i meşşaiyyûn, mekteb-i revakiyyun), talim (mekteb-i İslam), büro (mektebül-berid), ajans (mektebül-enba) ve ticarethane anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir (Bozkurt 2004:6).

Doğu medeniyeti sözlü kültür üzerinden eğitim metodu geliştirirken Batı medeniyetinin görsel kültür ve beden eğitimi üzerine eğitim metodunu öne çıkardığı görülür. Bu metotlar iki medeniyet arasında ayırt edici bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farkı mimari mekâna yansması ve süsleme sanatlarında da gözlemlemek mümkündür.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan kadim medeniyet havzalarından da görüldüğü gibi insanlık tarihi hep birbirinden etkilenmiş ve bu etkileşim genç nesillere aktarılarak ve geliştirilerek bugünlere gelmiştir. Tüm medeniyetlerin temel eğitim aracını dini kitaplar, destanlar ve geleneklerini devam ettiren ilahilerden müteşekkildir, şeklinde özetlemek mümkündür. Eğitimin amacı bugün de olduğu gibi mensup olunan medeniyetin pratik hayatı kolaylaştırmak ve iş kollarına uygun insan yetiştirmek olmuştur. Bu bağlamda Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi işlevsel olarak ilk mektep olması bağlamında gerek yapı ölçeğinde gerek kubbe etrafına yerleştirilen minaremsi cephe süslemesiyle farkı ortaya koyan doğu medeniyetlerin Anadolu yorumunun özgün bir eseridir.

1. Sıbyan Mektebi ve Kısa Tarihi

Arapça bir kelime olan sıbyan, sabi kelimesinin çoğulu olup küçük erkek çocuk anlamına gelmektedir. Sıbyan mektebi ise küçük erkek çocuklarının eğitimi için açılan ilkokul anlamına gelmektedir. Sıbyan mektepleri adını her ne kadar erkek çocuk manasına gelen sabi sözcüğünden almış olsa da bu okullarda hem erkek hem de kız çocukları eğitim görmüştür.

İlk mektepler; Mekteb-i Sıbyan, Dar'üs-Sıbyan, Muallimhane, Mektephane, Dar'ül-ilm, Dar'üt-talim, İptida-i mekteb, Mahalle mektebi ve Taş mektep olarak da adlandırılmıştır (Eyice 1994:546).

Karahanlılar veya Selçuklularda başlangıç seviyesindeki eğitim kurumlarına sıbyan mektebi denildiği ve Osmanlı'nın da bu ismi kullandığı kaynaklarda sabittir. Bu kurumlarının eğitmenlerine; muallim, yardımcılara kalfa (halife) denilmiştir (Baltacı 2004:6). Bu eğitim kurumlarında görev alan eğitmenler genelde medrese eğitimini tamamlamış, ibadethanelerde görevli imam veya müezzinlerden seçilmiştir.

“Sıbyan mektepleri çoğunlukla tek odalı ahşap veya kagir yapılardır... Öğrencilerin su içme, tuvalet gibi ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan çeşme, helâ, depo gibi hizmet mekânları bahçe avlusuna uygun gelecek şekilde yerleştirilmiştir... Çoğunlukla kibleye yönelik olarak inşa edilen mekteplerin açık veya kapalı kısımlarında oluşmakla birlikte ekseriya bir mihrap nişi barındırır... Kare veya dörtgen planlı olan dersanelerin bir duvarında genellikle ocak bulunması yanında sınıfın alt ve üst pencerelerle yeterli düzeyde aydınlatılmıştır. Dershane boyutları ortalama kenar uzunlukları 5,00m.-7,50m. arasında değişmektedir. Dersanelerin duvarlarında kitap ve diğer gereçlerin saklandığı nişler de inşa edilirdi. Ders sırasında hoca minder üzerine, öğrenciler ise bir halka oluşturarak yere, genellikle hasır serilmiş döşemenin üstüne oturarak rahle üzerine konulan kitapları okurlardı” (Ahunbay 2004:8).

Sıbyan mektep yapıları günümüzde olduğu gibi halktan alınan vergilerle değil, bizatihi hayırseverler tarafından inşa ettirilmiştir. Bu hayırseverlerin vakfettikleri akarlarla da gerek ihtiyaç olduğunda yapı tamirat masrafları ve gerek ise eğitimcilerin maaşları karşılanmıştır. Hatta bazı vakıflarda talebelerin giyiminden sıcak yemeğine kadar temel ihtiyaçları karşılandığı da bilinmektedir. Böylesi bir sosyal sorumluluk ne devlete ne de velilere herhangi bir yük getirmedeği gibi diğer medeniyetlerde ücretli verilen eğitimden ayrılmaktadır. Ayrıca mekteplerin ebatlarının küçük olması vakfın akarı ile söz konusu ihtiyaçların sürekli karşılanmasını mümkün kılmıştır.

“Her köy ve mahallede bir sıbyan mektebi” (Yolalıcı 1994:440) yaygınlaşmış olan bu eğitim kurumları, 31 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanu'nun yürürlüğe girmesiyle gerek sıbyan mektepleri ve gerekse bu mektepleri inşa ederek ayakta tutan vakıflar 1936'da vakıflar beyannamesi düzenlemesi ile ömrünü tamamlamıştır.

2. Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri

Osmanlı modernleşmesinin ilk adımlarından biri hiç kuşkusuz eğitim alanında atılmıştır. Çünkü toplumsal değişimin esası hem maddi ve hem de manevi büyüklüğün tükenmez kaynağı kabul edilen genel kamu eğitimine önem verilmesi hususunda Osmanlı aydınları ve idarecileri hemfikirdir (Çetinsaya 2009:59). Bu bağlamda atılan ilk adım 9 Kasım 1824 tarihli II. Mahmut tarafından çıkartılan Talim-i Sıbyan Fermanının İstanbul ve çevresindeki çocuklar için okullara devam zorunluluğunun getirilmesidir (Özekmekçi 2022:149). Sonraki adım ise Ahmed Cevdet Paşa'nın 1873'te Maarif Nazırlığına getirilerek eğitim müfredatının ele alınması ve eğitim kurumlarında okutulmak üzere ders kitapları yazımı için uzman komisyonlar kurulması olmuştur. Akabinde uzman raporlarına dayanılarak eğitim sistemi: “sıbyan, rüşdiye ve idâdî” olmak üzere üç aşamaya dönüştürülmüştür. İlkokullardan yüksekokullara kadar her seviyede ders programları hazırlanmış, yeni bir Elifba cüzü hazırlanarak bastırılıp sıbyan mekteplerine dağıtılmıştır (Hallaçoğlu ve Aydın 1993:444). Yine sıbyan mektebi talebeleri için sade bir dille kaleme alınan “Ahlâk Risalesi” kitabı Sadık Rifat Paşa tarafından hazırlanarak basılmış ve tüm yurt sathına gönderilmiştir (Akyıldız 2008:400). Ahmed Cevdet Paşa tarafından oluşturulan eğitim komisyonlarında görev alan Sadullah Paşa Maarif Nazırlığı müsteşarlığına getirilerek atılan adımların somutlaştırılması sağlanmıştır. Bunun ilk göstergesi ise Sadullah Paşa'nın yeni usulde eğitim yapmak ve daha sonra teşkilatlandırılacak okullara örnek olmak üzere Nuruosmaniye Camii'nde bir ibtidâî mektebi açması olmuştur (Akyıldız 2008:432). Bu adım sonrası tüm yurt sathında sıbyan mektepleri açılarak yaygınlaşmış ve eğitimde modernleşme adımları görünür hale gelmiştir.

Modernleşmenin eğitim alanında atılan adımların müfredata taşra ve köy mekteplerinde 1892 yılında yansımaları aşağıdaki tabloda listelenmiştir (Gökmen 2006:156):

I. SENE		II. SENE		III. SENE		IV. SENE	
DERSLER	SAATİ	DERSLER	SAATİ	DERSLER	SAATİ	DERSLER	SAATİ
Elifba-yı Osmani	12	Kur'an-ı Kerim	6	Kuran maa Tecvid	5	Kuran maa Tecvid	5
Ecza-yı Şerife	12	İlmihal	3	İlmihal	3	İlmihal	3
Hesab-ı Zihni	6	Hesab-ı Zihni	2	Hesap	3	Hesap	3
		Kiraat	3	Kiraat	3	Kiraat	3
		Hat	2	Hat ve İmla	2	Hat ve İmla	2

“Bu okulların amacı Müslüman çocuklarına okuma-yazma öğretmek, Kur'an-ı Kerim-i ezberletmek ve bazı dini bilgiler vermektir. Bu nedenle sıbyan okullarında Elifba, Kur'an, İlm-i Hal, Tecvid, Türkçe Ahlak Risaleleri, Türkçe, Hat, Fenn-i Hesap gibi dersler okutuluyor ve ezberletiliyordu” (Yolalıcı 1994:450-451). Özetle Osmanlı dönemi ilkokul eğitiminin temel metodunu kısaca; ezberleme, anlama, hesaplama ve inanma üzerine yani talim etme şeklinde özetlemek mümkündür.

2.1 Sıbyan Mekteplerinin Tasnifi

Sıbyan mektepleri genelde tek veya çift katlı, tonozlu ya da kubbeli şekilde inşa edilmiştir. Konumlandıkları mevki bakımından;

- Mahalle aralarında müstakil,
- Cami içinde veya yakınında bir külliye içerisinde,

olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Sıbyan mektepleri gerek yapısal olarak gerekse çocukların ihtiyaçları ve ölçülerine göre tasarlanarak inşa edilmişlerdir. Yapılar hem ölçükleri hem de fonksiyonu itibarıyla bizzat dinamik kültürel hayatın bilfiil içinde yer almışlardır.

2.1.1 Mahalle Arasında Müstakil Sıbyan Mektebi

Mahalle arasında inşa edilen sıbyan mektepleri; çocukların rutubetten korunması, ders sırasında sokağın gürültüsünden kaçınması ve dersliğin uygun ışığı alması sebebiyle genellikle iki katlı inşa edilmişlerdir (Arslan 2000:131). Ayrıca mahalle arasındaki mektepler genelde ya köşede ya sokak başında veya dört yol ağzına taş kagir malzeme ve ona uygun yığma yapı sistemi ile inşa edilmişlerdir. Bunun sebebi muhtemelen sokaklarda inşa edilen konutların malzemesinin ahşaptan olması ve olası bir yangında sokaktan diğer sokağa yayılmasının önlenmesi veya geciktirilmesi söz konusu olabilir. Ayrıca mektebin altında genellikle çeşme olması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir (Aksoy 1968:150).

Bu mektepler genelde mahallenin ortasına konumlandırılarak talebelerinin yürüme mesafesinin eşitliği gözetilmiştir. Bu yapıların mekân içleri rutubetten korunmuş, aydınlık ve havadar olmasına özellikle dikkat edilmiştir.

2.1.2 Külliye İçinde Sıbyan Mektebi

Sıbyan mektepleri bir külliye içinde yer almakla birlikte, mekteple diğer yapılar arasında konumu itibarıyla ilişkili olmasına karşın başka bir bağı yoktur. Mektep, külliyeye doğru değil bizzat sokağa açılır ve kendi içlerinde avluları mevcuttur (Aksoy 1968:148).

Bu planlama hiç şüphesiz külliye içinde farklı işlevlerin bir arada olduğu birbirleriyle ilişkileri olanların birbirlerine açık, ilişkisi olmayanların diğer işlevlere kapalı şekilde planlanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda külliye içinde gerek medrese eğitimi alan talebelerle gerekse çocukları aynı kompleks içinde olsa dahi farklı mekânlarda birbirlerinden kopuk şekilde toparlamışlardır, bu incelik dikkate şayan bir durumdur.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Çalışmanın amacı; tarihi süreç içinde gelişen Anadolu Sıbyan Mekteplerinden Aydın'daki mahalle arasında müstakil sıbyan mektebi olan Fatma Hanım Sıbyan Mektebine ilişkin mimari bağlamda detaylı bir tespit ve arşiv çalışması yaparak, mektebin genel özelliklerinin belgelenmesi ve yapının konumunu belirleyerek, döneminin Anadolu sıbyan mektepleri ile karşılaştırılıp, Osmanlı son döneminin sosyal ve kültüre dokusu ile eğitim yapıları hakkında fikir vermektedir. Osmanlı son döneminin eğitimde modernleşme hareketlerinden olan sıbyan mektepleri kamusal alana inşa edilmişlerdir. Bu mektepler hem simgesel hem de kültürel değeri olan yapılar olup ya mevcut külliye içinde veya sivil mimarlık yapıları arasında olan mahalle içine konumlanmalarıyla, zamanının gerek toplumsal ve gerekse kültürel kimliğini yansıtmaktadır.

Bu dönemi mimari bağlamda anlamak ve anlamlandırmak için çalışma konusu sıbyan mektebinin inşa tarihi olan 18 yy. seçilerek aynı dönem diğer sıbyan mekteplerinin yapı tipolojileri incelenmiştir. Bu incelemenin yanında arşiv, literatür ve kaynak taramasıyla birlikte, Fatma Hanım Sıbyan Mektebinin saha çalışması sonucu rölovesi alınmıştır. Bu çalışmalar sonucu bir yöntem altlığı oluşturularak bilgi ve belgeler değerlendirilmiştir.

Çalışma konusu Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ile benzer yapı mukayesesi için; aynı dönemde inşa edilmeleri, Anadolu coğrafyasında olmaları, plan tipolojileri, mekânsal kurguları, iki katlı veya iki derslikli olmaları ve çatı formları bağlamında oluşturulan kriterlerine göre sıbyan mektepleri seçilmiştir. Bu kriterlere göre seçilen benzer yapılar;

- Aydın, Merkez, Anonim (Köprülü Mahallesi) Sıbyan Mektebi,
- İstanbul, Fatih Sıbyan Mektebi, Abdullah Paşa (Tavşantaş) Sıbyan Mektebi,
- Manisa, Merkez, Yakut Ağa Sıbyan Mektebi,
- İstanbul, Üsküdar Ahmediye Sıbyan Mektebidir.

Bu yapıların çalışma konusu olan Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ile farklılıkları ve benzerliklerinin mukayesesi yapılmıştır.

Bu mukayese mimari bağlamda; mekânsal kurgu, plan tipi ve konumu ile zamanının mekânsal tercihleri hakkında bizlere ipuçları vermektedir. Bu ve benzeri çalışmalar, mimari kültürümüzün anlaşılması, korunması ve yapının kullanılmasıyla ancak gelecek nesillere ulaştırılmasını sağlayacaktır. Böylelikle bu

ve benzeri araştırmalarla mimari kültür, taşınmaz kültür mirasının korunması ve ilk işlevine aykırı olmayan yeni yüklenecek fonksiyonla geçmiş-gelecek arasında mimari bir bağ kurulmasıyla mimari kültür mirası olan bu yapının yarınlara ve gelecek nesillere aktarılması konusunda katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

4. Aydın'da Sıbyan Mektepleri

Aydın ili için kaynaklarda edindiğimiz ve ulaşabildiğimiz 19. yüzyılın sonundaki kayıtlarda sıbyan mekteplerinin sayıları Gökmen tarafından "1892-93 yıllarında imparatorluk genelinde usul-i cedide üzere öğretim yapan iptidai mektep sayısı 3.057 iken, bu rakam 1906-1907'de 7.213'e çıkmıştır. Aynı tarihlerde Aydın vilayetindeki iptidai mektep sayısı 420'den 1.453'e ulaşmıştır. 1892-93'da Aydın vilayetindeki iptidai mektep sayısının imparatorluk genelindeki iptidailere oranı 1/7 iken, 1906-1907'de bu oran 1/5 seviyesine gelmiştir. Bu rakamlar Aydın vilayetinde iptidai mekteplerin sayısının gittikçe arttığını göstermektedir" (Gökmen 2006:157) şeklinde verilmiştir.

4.1. Fatma Hanım Sıbyan Mektebinin Banisi ve Kitabeleri

Çeşme üzerindeki ilk kitabede "Afife Hanım" (Fotoğraf 1) geçmektedir, Afife Hanım hakkında tarihi malumata sahip değiliz, sadece; "Târîhi fevtiyle birdir işbu hayrın sâhibi // Bin yüz altmış yedide Hanım Afife böyle bil" (H. 1167, M. 1753-54) mısraında hayır sahibi Afife Hanım'ın ölümüyle çeşmenin tarihinin kitabede geçen "fevtiyle" kelimesinden hareketle aynı olduğunu çıkarmak mümkündür.

İkinci kitabede (Fotoğraf 2) "Hamzabâli-zâde es-Seyyid el-Hâc Hüseyin Bey kerîmesi el-Hâce Fâtıma Hanım rûhuna sa'âdât" geçen Hamzabâli-zâde Seyyid Hacı Hüseyin Beyin Aydın ve çevresinin ayanlarından (Demir ve Çelik 2018:335) olduğunu ve eşinin isminin Hacı Fatma olduğunu kitabeden öğrenmekteyiz.

Yapının tarihini sebil (çeşme) üzerinde mevcut kitabeden çıkarmak mümkündür. Çeşme üzerindeki kitabede geçen (Fotoğraf 1) tarih H. 1167 (M. 1753-54), iken batı cephesindeki kapı üzerindeki kitabe (Fotoğraf 2) ise H. 1315 (M. 1897-98) olarak geçmektedir. Bu iki tarih arasında yaklaşık 150 yıllık fark ikinci kitabenin tamirat kitabesi olmasını akla getirmektedir. Ayrıca iki kitabede bani olarak Afife ve Fatma ismi geçmektedir, bu isimlerin kardeş olduğu tahmini (Gümüş 2015:102) ve sıbyan mektebi ile sebilin aynı tarihte inşa edildiği (Kürüm ve Özkan 2012:271) görüşü ise iki kitabe arasındaki yıl farkı sebebiyle tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fotoğraf 1: Sebil (Çeşme) Kitabesi (Foto: Dere, M.E.)

رشك ايدرسه ... اولجك (?) سلسبيل Reşk ederse ... ölecek(?) ... selsebîl	چشمه آب حیات دنیاده دیرلر بی مثیل Çeşme-i âb-ı hayât dünyâda derler bî-misîl
یوز سورر درگاه حقه دائما دریایی (?) نیل Yüz sürer dergâh-ı hakka dâima deryâyı(?) Nîl	پاینه مشتاق اولوب شات فرات چاغلر اقرار Pâyine müştâk olup şât Fırat çağlar akar
بینیوز التمش بیدده عقیفه خانم اوله بیل Bin yüz altmış yedide Afife Hanım öyle bil ²	تاریخی فوتیله بردد ایشبو خیرک صاحبی Târîhi fevtiyle birdir işbu hayrın sâhibi
سبع وستین ۱۱۶۷ Seb' ve sittîn 1167	فی سنة ألف ومائة Fî sene elf ve mie

Tanju Cantay tarafından Oktay Aslanapa'nın okuduğu ifade edilen bu kitabenin birinci mısraının sol tarafı “reşk eder senâ sezâ cennette ana selsebîl” (Cantay 1979:25) şeklinde okunmuşken, “senâ sezâ cennette ana” kısımları tarafımızdan okunamamış, Yılmaz ise bu satırı; “yâre ola cennette hala” (Yılmaz 2015:160) şeklinde okumuştur.

² “Târîhi fevtiyle birdir işbu hayrın sâhibi // Bin yüz altmış yedide Hanım Afife böyle bil) mısraında hayır sahibi Afife Hanımın ölümüyle (fevtiyle) çeşmenin tarihi birdir (aynıdır): 1167.

Fotoğraf 2: Yapı Kitabesi (Foto: Dere, M.E.)

۱۳۱۵	
1315	
بنا قلدي بو سبيلي صاحب الخيرات Bina kıldı bu sebîli sâhibü'l-hayrât	انّ الحسنات يذهبن السيئات İnne'l-hasenât yüzhibne's-seyyiât ³
صاحبنك يري اولسون جنات عاليات Sâhibinin yeri olsun cennât-ı âliyât	ايچنلر اولسون راحت ايله عافيات İçenlere olsun râhat ile âfiyât
حمزة بالي زاده السيد الحاج حسين بك كريمه سي الحاجه فاطمة خانم روحنه سعادات Hamzabâlî-zâde es-Seyyid el-Hâc Hüseyin Bey kerîmesi el-Hâce Fâtîma Hanım rûhuna sa'âdât	

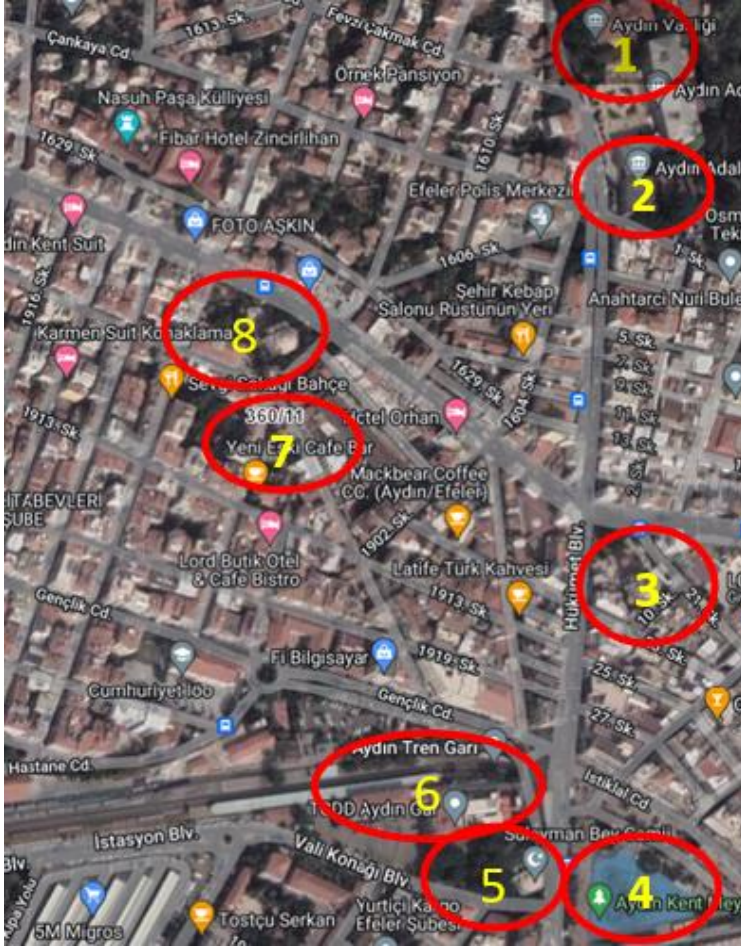
Kitabenin ikinci mısraının sağ tarafı Hud suresinin 114. ayeti “İnne'l-hasenât yüzhibne's-seyyiât”, (Muhammed Esed 1999:448) şeklinde olması gerekirken, Tanju Cantay tarafından Oktay Aslanapa'nın okuduğu ifade edilen “Zil hasenât yüzhibun esseyyat” (Cantay 1979:25) şeklinde okunmuştur. Aynı şekilde bu kitabenin son mısra ilk kelimesi metinde Aslanapa; “Hamza Bâni zade” (Cantay 1979:25) ve Yılmaz; “Hamza banizade” (Yılmaz 2015:161) şeklinde okunmuşken “Hamzabâlî-zâde” şeklinde olmalıdır.

4.2. Yapının Bulunduğu Mevkii

Fatma Hanım Sıbyan Mektebinin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olup taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Sıbyan mektebi Aydın ili, Efeler ilçesi, Hasan Efendi Mahallesi 1904 sokak (eski

³ İlk satırın ilk bölümü Arapça olup Kur'an-ı Kerim'in Hud suresinin 114. ayetidir: “...çünkü muhakkak ki iyi eylemler kötü eylemleri giderir” (Muhammed Esed 1999:448).

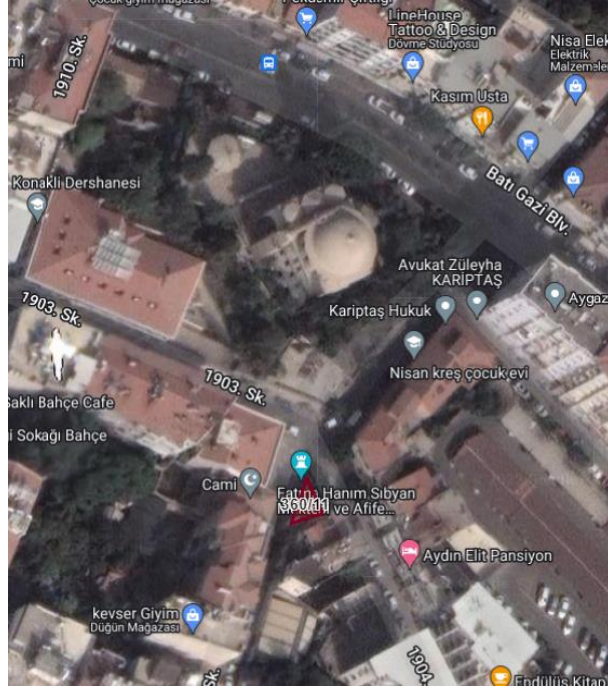
adı Saray İçi Sokak) ile kesişen 1908 sokak (eski adı Umut Sokak) üzerinde konumlanmış olup bina numarası 5'tir (Fotoğraf 4).

- 1) Aydın Valiliği,
- (2) Adliye,
- (3) Ramazan Paşa Camii,
- (4) Kent Meydanı
- (5) Bey Camii,
- (6) Tren Garı,
- (7) Sıbyan Mektebi
- (8) Eski-Yeni Camii

Fotoğraf 3: Uydu Görüntüsü (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması t.y. Erişim: 27 Nisan 2023)

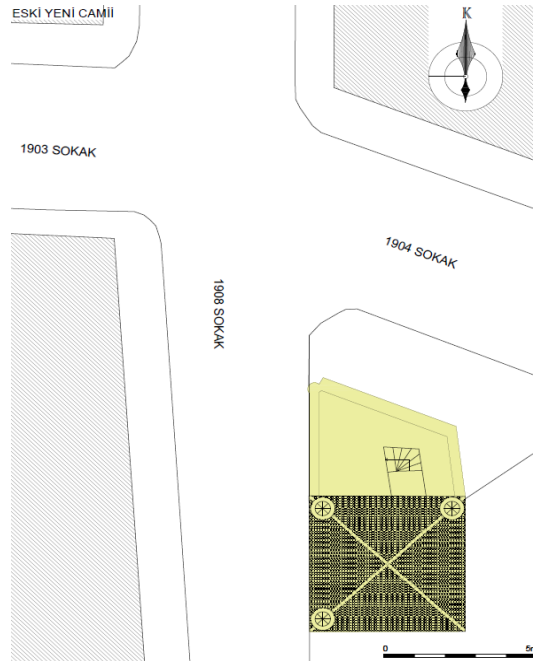
Fatma Hanım Sıbyan Mektebi konum olarak Aydın eski şehir merkezinde olup mektebin kuzeyinde yaklaşık 200,00m mesafede Eski Yeni Camii yer almaktadır (Şekil 1). Çalışma konusu sıbyan mektebinin yakın çevrenin tarifi bağlamında; kuzey batısında Valilik ve Adliye, güneybatısında Ramazan Paşa Camii ve Kent Meydanı, güneyinde Bey Camii ve Tren Garı yer almaktadır (Fotoğraf 3). Söz konusu yapı tapununun, 360 ada, 11 parsel olarak kayıtlıdır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4: Uydu Görüntüsü (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması t.y. Erişim: 27 Nisan 2023)

4.3. Yapı Mimarisi

Çalışma konusu sıbyan mektebi, meyilli üçgen bir arazi üzerinde konumlanmış olup (Fotoğraf 5), kitabeden yola çıkılarak 1753-54 yıllarında inşa edilmiştir. Söz konusu iki katlı tarihi yapı 40,00m²lik yamuk formunda bir arazi üzerine bina edilmiştir (Şekil 1).

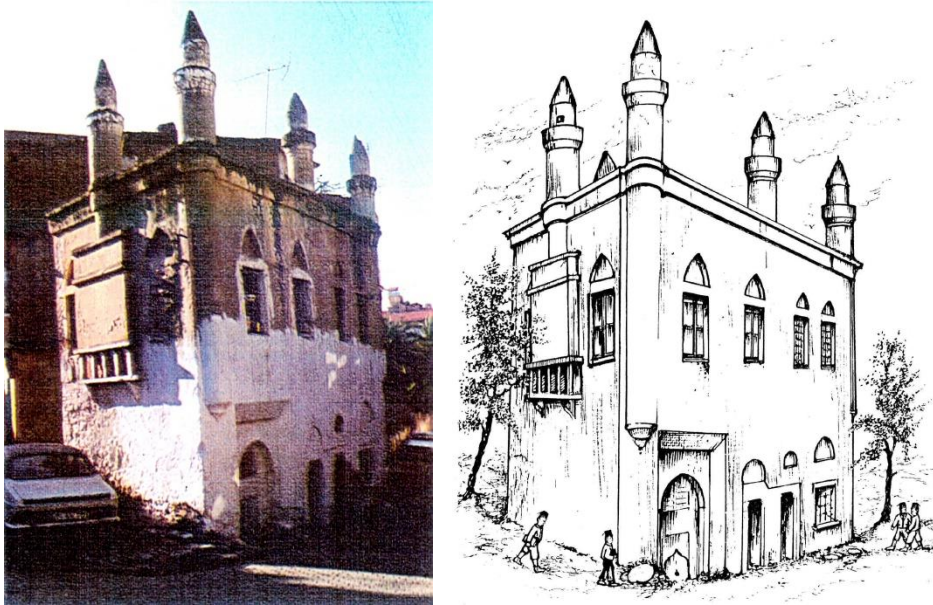

Şekil 1: Vaziyet Planı (Çizim Dere, M.E.)

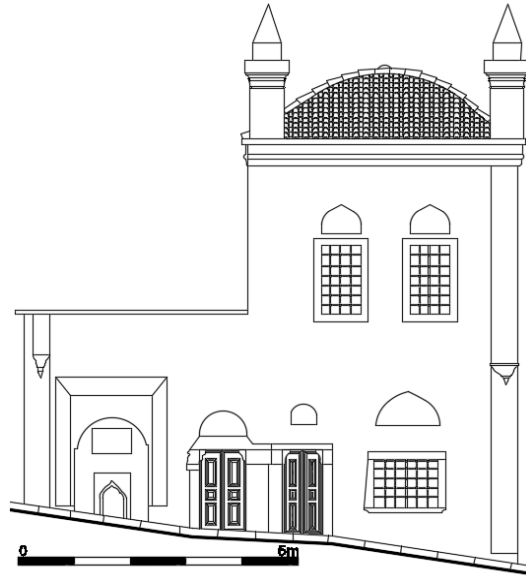

Fotoğraf 5: Batı Cephesi (Foto: Dere, M.E.)

Taşınmaz kültür varlığı olan yapı mektep olarak inşa edilmiş olmasına karşın tarihini kesin bilmemekle birlikte zaman içinde konut haline dönüştürülmüş ve birinci katın terası kapatılarak oda haline getirilmiştir. Ayrıca günümüzde mevcut yapıdan fırlayan bir adet şerefesi olan minaremsi yükseltiler konut haline getirildiğinde beş adete çıkarılarak yapısal dil ve cephesel bütünlüğü sağlanmıştır (Fotoğraf 6). Aydın Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü tarafından 17.10.1978 tarihinde tescil edilen (Yılmaz 2015:163) sıbyan mektebi 2000'li yılların başında yapılan restorasyon sonrasında muhdes eklentilerden arındırılarak özgün halini tekrar almıştır (Fotoğraf 5, Şekil 2). Arel, söz konusu restorasyon sonrası kaldırılan üst katlardaki eklentinin yapının özgününde olmadığı görüşündedir (Arel 1998: 210).

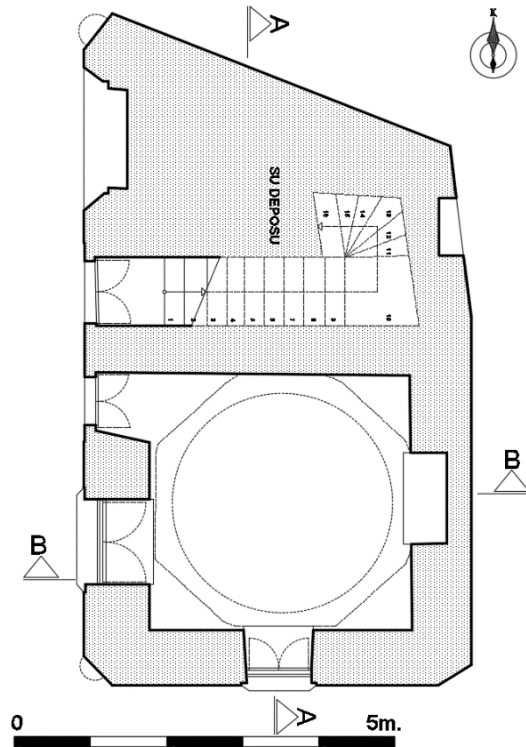

Fotoğraf 6: Yapının Konut Hali (sağ), (sol) Yapının Konut Halini Gösteren Resim (Cantay 1979:25)

Şekil 2: Batı Cephesi (Çizim Dere, M.E.)

Fatma Hanım Sıbyan Mektebinin zemin katın dış ölçüleri yaklaşık 8,90m x 5,10m ebatlarında yamuk formundadır. Sıbyan mektebinin kuzeydoğu köşesi haricinde diğer tüm köşeleri pahladır (Şekil 3). Taş ve tuğla malzemeleri kullanılarak almaşık duvar örgüsünde olup yığma kâgir üslubunda inşa edilen yapı, kubbeli ve iki katlı olması yanında kubbenin sokağa cephe veren üç köşesinde şerefeli minaremsi yükseltiler yapıya özgünlük kazandırmaktadır (Fotoğraf 9).

Şekil 3: Zemin Kat Planı (Çizim Dere, M.E.)

Yapının tüm açıklıkları (kapı, pencere) mermer söveli olup söve üzerlerinde sivri formlu hafifletme kemerleri mevcuttur. Eserin zemin katında kuzeyden güneye doğru sırasıyla sebil, birinci kata çıkış merdivenine ulaştıran ahşaptan çift kanatlı kapıyla ulaşılan merdiven holü ve holün hemen altında bir oda (derslik-sınıf) bulunmaktadır (Şekil 3). Bu odanın (sınıfın) sokaktan girişi sağlayan iki kanatlı ahşap

kapısı, yine bu cephede ve güneyinde çift kanat ahşap penceresi mevcuttur (Şekil 3). Bu katın tüm pencere açıklıklarının önü lokma demir parmaklıklardır.

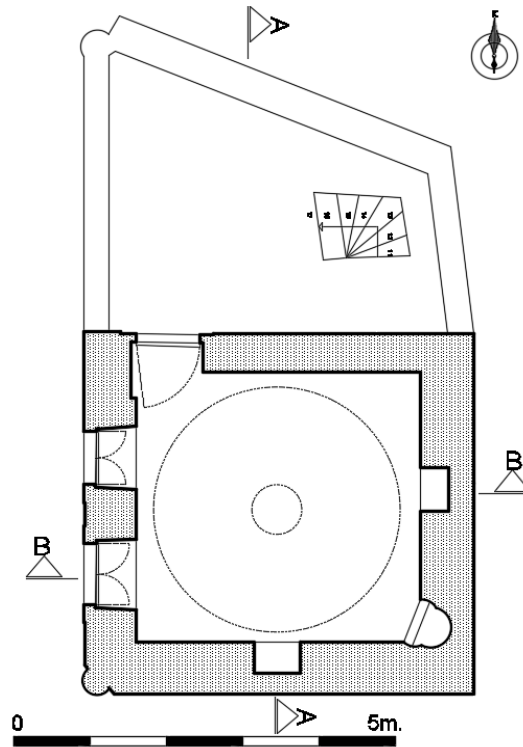
Fotoğraf 7: Kuzeybatı Cephesindeki Sebil, (Foto: Dere, M.E.)

Yapının sokağa baakan kuzeybatı köşesine konumlanmış sebil dikdörtgen formunda olup içe doğru azalan kademeli kaidesi mevcuttur. Dikdörtgen formundaki bu kaidenin içe doğru pahlı olup romanesk üslubunu çağrıştırmakla birlikte sıralı tuğla malzemesinden inşa edilmiştir (Fotoğraf 7). Kaidenin ardında, çeşmesi ve çeşme üzeri dairesel formunda kemerli nişi, nişin üzerinde dikdörtgen formda kitabesi (Fotoğraf 1), kitabenin altında sivri kemerli mermerden ayna taşı mevcuttur. Sebilin musluğu yerinde mevcut olmayıp çeşme kaidesinin de dışına taşan dikdörtgen formunda teknesi (yalağı) vardır (Fotoğraf 7, Şekil 2). Sebilin su haznesine kuzeydoğudan açılan dairesel kemerli bir açıklıkla ulaşılır (Fotoğraf 8, Şekil 6 sağ).

Fotoğraf 8: Kuzeydoğu Cephesi (Foto: Dere, M.E.)

Zemin kattaki kuzeybatıya konumlanmış sebin (çeşme) güneyinde iç ölçüleri 3,45m x 3,40m ebatlarında yaklaşık 11,50m²'lik alana sahip ve kubbe merkezinden zemin tabanı arasında kalan yükseklik 3,20m olan kare formunda bir sınıf mevcuttur (Şekil 2). Sınıf yola cepheli olup kapı üzerinde kitabesi mevcuttur (Fotoğraf 2). Sınıfa kuzeybatı köşesine konumlanmış sövesi mermer olan iki kanatlı kapıdan girilir. Sınıfın güneye ve batıya açılan iki adet çift kanatlı pencereleri mevcut iken (Şekil 6, sol), doğu beden duvarında sivri kemerli yaklaşık 50,00cm derinliğinde bir niş bulunmaktadır (Şekil 5, sol). Sınıf tavanı dörtgen kasnak üzerine oturtulmuş kubbe mevcut olup dörtgen kasnakla birleşen duvar köşeleri mukarnaslı şekilde inşa edilmiştir (Şekil 5, sağ). Sınıfın batı beden taş duvarı yaklaşık 90,00cm kalınlığındadır. Batı ve güney beden duvarları yine aynı malzemeden olup yaklaşık 80,00cm kalınlığındadır. Zemin kattaki sınıfın kuzeyindeki beden duvarı diğer duvarlardaki malzeme olan taştan olup yaklaşık 60,00cm kalınlığında ve beden duvarı sonrası yaklaşık 90,00cm genişliğinde 16 adet taş basamaklı birinci kata çıkışı sağlayan merdiven konumlanmıştır (Şekil 3). Zemin kattaki tüm açıklıklarının etrafı beyaz mermer söveli olup üstlerinde sivri kemerli hafifletme kemerleri mevcuttur.

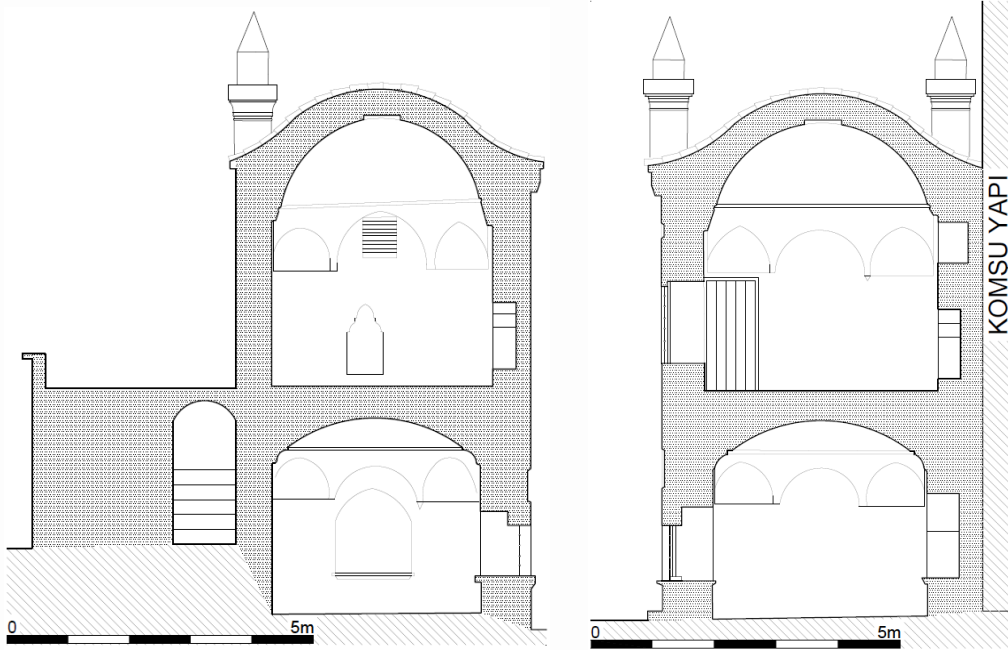
Şekil 4: Birinci Kat Planı (Çizim Dere, M.E.)

Birinci kata, zemin katındaki çeşme ve sınıfın arasında kalmış yaklaşık bir ucu kısa kalmış “U” formundaki 16 basamaklı taş merdiven ile ulaşılır. Zemin kat çeşme ve su haznesinin üzeri açık, yamuk formunda ve yaklaşık 16,70m²'lik bir teras mevcuttur. Terasın güneyinde iç ölçüleri 3,80m x 4,10m ebatlarında yaklaşık 15,60m²'lik alana sahip olan ve kubbe merkezinden zemine 4,40m iç yüksekliğinde dikdörtgen formda bir sınıf mevcuttur (Şekil 4). Sınıfa, kuzeybatı köşesine konumlanmış tek kanatlı çakma üslupta yapılmış ahşap kapıdan girilir. Kapının üzerinde sivri formda yapılmış hafifletme kemeri ve kapı açıklığının etrafı beyaz mermerden söveli şekilde inşa edilmiştir (Fotoğraf 9, Şekil 6 sağ). Sınıfın yola bakan yani batı cephesinde iki adet lokma demir parmaklıklı çift kanatlı ahşap pencereleri mevcuttur. Pencere açıklıklarının etrafı beyaz mermer sövelidir. Diğer açıklıklarda olduğu gibi üzerleri sivri form şeklinde hafifletme kemerleri mevcuttur. Sınıfın doğu ve güney beden duvarında yaklaşık 40,00cm derinliğinde üç dilim kemerli nişleri bulunmaktadır. Sınıfın güneydoğusunda (kible) mahal içinden dış duvara doğru 62,00cm ve 52,00cm çaplarında olmak üzere yarım daire formunda iki dilimli mihrabı mevcuttur (Şekil 5, sol). Sınıf tavanı dörtgen kasnak üzerine oturtulmuş kubbesi olup dörtgen

kasnakla birleşen duvar köşeleri mukarnaslı şekilde inşa edilmiştir (Şekil 5 sağ). Sınıfın batı güney, batı, doğu beden taş duvarları yaklaşık 70,00cm iken, yine aynı malzemeden olan kuzey beden duvarları ise yaklaşık 50,00cm kalınlığındadır.

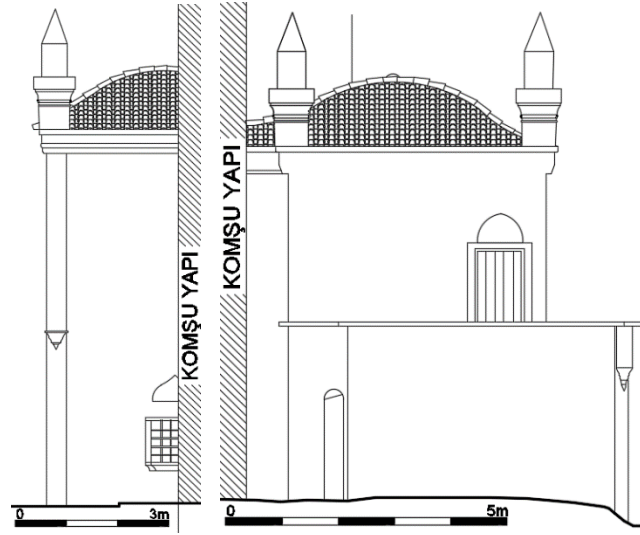

Fotoğraf 9: Kuzeybatı Cephesi (sol), (sağ) Güneybatı Cephesi (Foto: Dere, M.E.)

Şekil 5: A-A Kesiti (sol), (sağ) B-B Kesiti (Çizim Dere, M.E.)

Özetle; Fatma Hanım Sıbyan Mektebi iki katlı olup cepheleri almaşık (taş + tuğla) duvar örgü sistemiyle ve yığma tarzda kubbeli olarak inşa edilmiştir. Doğu cephesinde su haznesine ulaşımı sağlayan kemerli bir açıklık, güneyinde bir adet pencere, batısında kaideli çeşme, kapılar ve pencere açıklıkları ve kuzeyinde su haznesi olduğu için birinci kata kadar horasan derzli taş duvar ve üzeri terastır. Yapının kuzeyi hariç diğer yönler çatı saçak kornişli ile geçilmiştir.

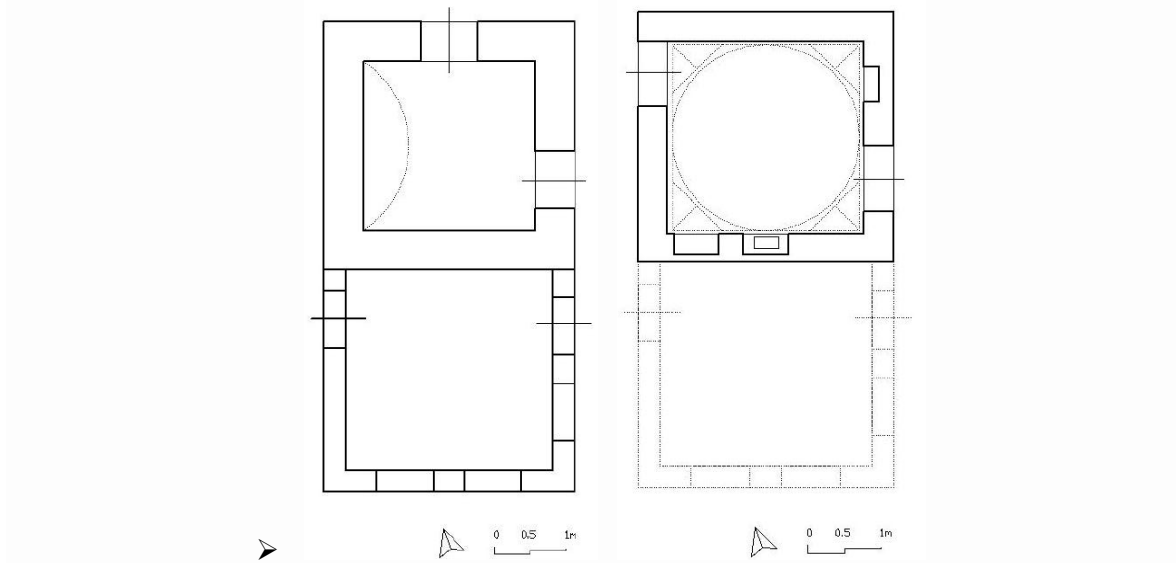

Şekil 6: Güney Cephesi (sol), (sağ) Kuzey Cephesi (Çizim Dere, M.E.)

5. Benzer Yapı Karşılaştırmaları

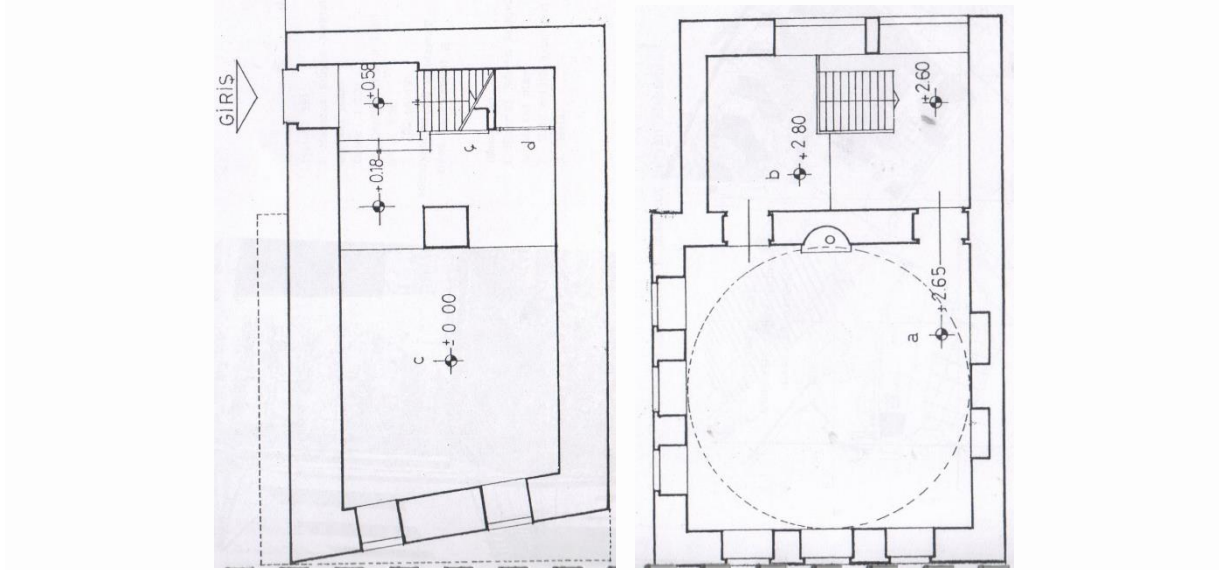
Çalışma konusu Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ile karşılaştırılan diğer yapılar; yapım tarihleri, yapı malzemesi ve malzemeleri, yapım tarzı ve mimari plan bağlamında mukayesesi yapılarak değerlendirilmiştir. Fatma Hanım Sıbyan Mektebinin kadim Anadolu coğrafyasında yer alan Aydın Merkez’de inşa edilmesi ve inşa edildiği tarih dikkate alınarak karşılaştırılan mahalle arasında bulunan diğer yapılar Anadolu coğrafyasından ve biri hariç aynı dönemde inşa edilmiş yapılar arasından seçilmiştir. Seçilen örneklerin diğer kriterleri aşağıda sıralanmıştır;

- Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ile karşılaştırılan yapılar 18 yy.’da aynı amaçla inşa edilmiş yapılardır. İstisnai olarak, plan kurgusunun benzer olmasından kaynaklı önceden inşa edilmiş bir emsal seçilmiştir.
- Bu yapıların yangına karşı dayanıklı malzeme olan moloz taş ve tuğla karışımı, yığma kâgir tarzında inşa edilmişlerdir.
- Plan tipi özellikle dersliklerde kare formunda olup üst örtüleri kubbelidir. Bu yapıların en az bir beden duvarı kitapların sergilenmesi için sağır bırakılmıştır. Ege bölgesinin bol yağışlı olması sebebiyle yerel mimariye uyumlu olarak Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ve diğer üç örnek çatı kaplaması alaturka kiremitliyen karşılaştırılan örneklerden biri olan İstanbul Ahmediye Sıbyan Mektebi ise kurşunla kaplı olması ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

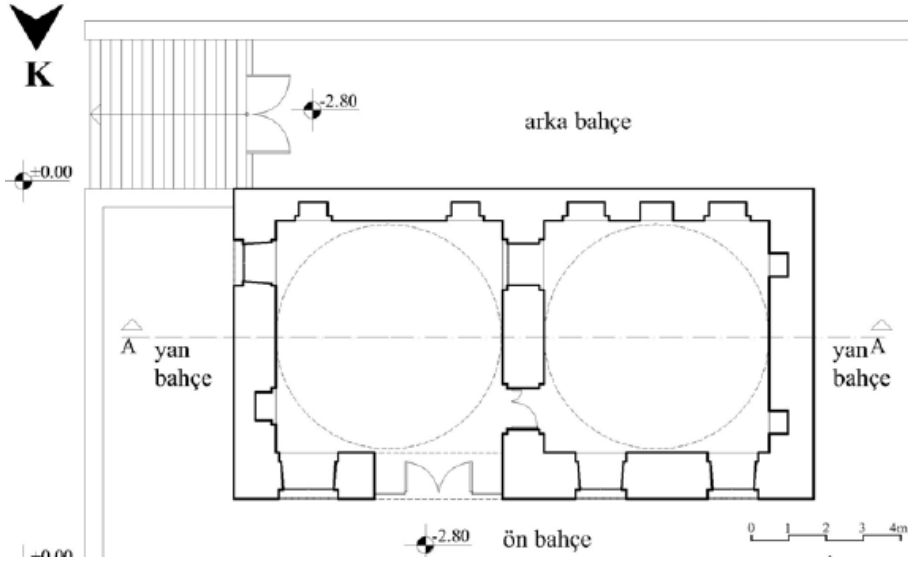
Şekil 7: Köprülü Sıbyan Mektebi, Aydın. Zemin Kat Planı (sol), (sağ) 1. Kat Planı (Yılmaz 2015:329).

Bu kriterlere göre ilk örneğimiz Aydın Merkez (Efeler) ilçe, Köprülü mahallesi, 420 ada ve 27 parsel üzerinde ve Sakarya Caddesi 28 numaralı adreste kitabesi olmayan ve bu sebeple adını bilmeyen Yılmaz'ın "Anonim Sıbyan Mektebi" (Yılmaz 2015:165), Kürüm'ün "Köprülü Mahallesi Sıbyan Mektebi" (Kürüm ve Özkan 2012:272) olarak adlandırdığı mekteptir. Bu mektep, çalışma konumuz olan Fatma Hanım Sıbyan mektebinin kuzeyinde ve kuş uçuşu yaklaşık 350m mesafede konumlanmıştır. İsmi bilmediğimiz bu mektep, moloz taş ve tuğla malzemeden yığma kâgir tarzda iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının zemin kat tavanı tonoz, üst katı ise dört yönde tromplarla taşınan, 2.50m. çapında sekizgen bir kasnak üzerine oturmuş kubbe ve dıştan alaturka kiremit ile örtülüdür. Bu sıbyan mektebi yaklaşık 3,50m x 3,45m ebatlarında kare bir plana sahiptir (Şekil 7). Yapının birinci katına çıkışı sağlayan herhangi bir merdiven düzeneği de günümüzde mevcut değildir. (Yılmaz 2015:166). Yapı izlerinden 18. yy. yapısı olduğu (Kürüm ve Özkan 2012:272) ve Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. Fatma Hanım Sıbyan mektebiyle bu mektebin; birinci katta kubbenin kasnak üzerine oturtulup üzerinin alaturka kiremitle kaplı olması, dersliğin kare planlı ve iki cephelerinin kör olması yanında ebadının yaklaşık aynı ölçülerde oluşu, kat adedinin iki katlı olması bağlamında benzerlikleri vardır. Farklılığı ise Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde kubbe köşelerinde çıkan minaremsi yükseltilerinin olmayışı yanında çeşme veya sebilin varlığına rastlanmaması ve derslik haricinde bitişik mekânın kare formunda ve üzeri kırma çatılıyken, Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde yamuk formunda ve teras çatılı olması ve son olarak Fatma Hanım Sıbyan Mektebi sıbyan mekteplerinin genel karakteristik özelliği olan köşe başında konumlanmışken, Köprülü Mahallesi Sıbyan mektebi iki yapı arasında kalması şeklinde özetlemek mümkündür.

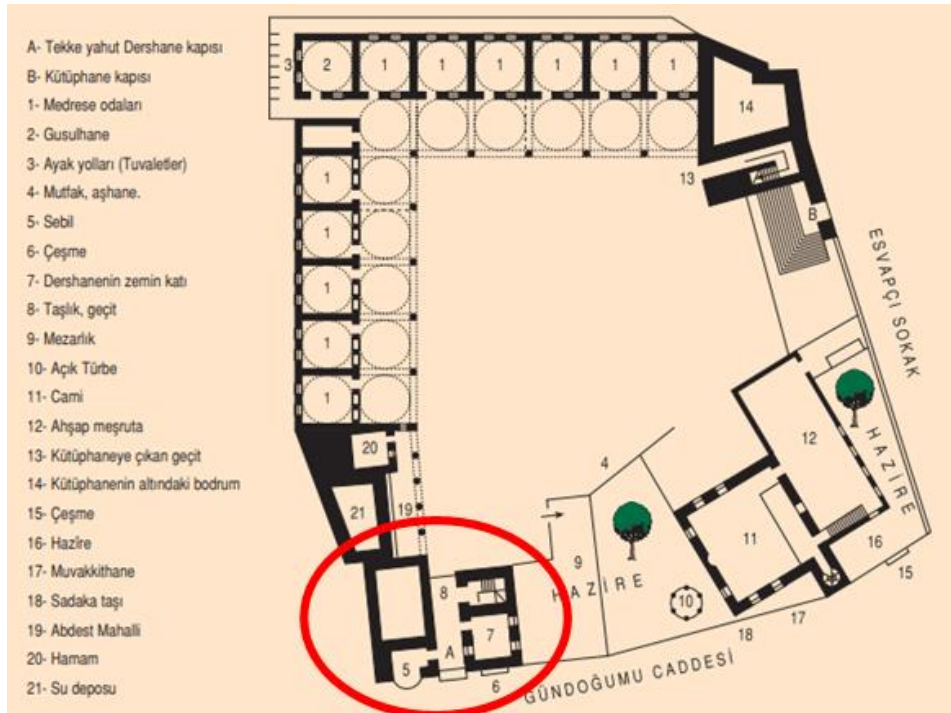
Şekil 8: Kâtip Sinan Sıbyan Mektebi, İstanbul. Zemin Kat Planı (sol), (sağ) 1 Kat Planı (Aksoy 1968:140).

Diğer Bir örnek ise İstanbul Suriçi (Fatih ilçesi), Saraçışak Mahallesi, Kâtip Sinan Mektebi Sokağı ve Mabeyinci Yokuşu köşesinde, tapunun 732 ada, 7 parselde yer alan Abdullah Paşa Sıbyan Mektebidir. Bu mektep, Saraç İshak Camii'nin yaklaşık 150m batısına konumlanmış olup bazı kaynaklarda Tavşantaşı Sıbyan Mektebi (Aksoy 1968:86), olarak da geçmektedir. Yapının kitabesine göre H. 1161 (M. 1748) tarihinde inşa edildiği ve banisinin Osmanlı Sadrazamı Seyyid Abdullah Paşa olduğu anlaşılmaktadır (Dikmen ve Toruk 2017:44). Yapı dörtgen formu olup zemin ve birinci kattan müteşekkildir. Zemin tavanı beşik tonozlu olup birinci kat tavanı kubbelidir (Şekil 8). Mektebe kuzeybatı köşesine yerleştirilmiş kapı açıklığından giriş sahanlığına ulaşılır. Sahanlığın güneyinde iki pencere açıklığı olan bir derslik ve sahanlığın doğusunda birinci kata çıkan merdiven mevcuttur. Birinci katta merdivenle ulaşılan bir ara mekân ve bu mekânın güneyinde kare formunda tavanı kubbeli bir derslik mevcuttur. Dersliğin kuzey beden duvarının ortasında bir niş ve nişin her iki yanında birer kapı açıklığı mevcut olup, doğu beden duvarı sağır olup, bu duvarda iki adet niş mevcuttur. Dersliğin güney ve batı beden duvarlarında üçer adet pencere açıklığı vardır. Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ile benzerlikleri; her iki mektebinde köşe parselde konumlanmaları, iki katlı oluşları, birinci kat dersliklerinin kare formunda ve tavanlarının kubbeli oluşları yanında inşa tarihleri arasında yaklaşık altı yıl olması yani aynı tarihte inşa edildikleri şeklinde sıralamak mümkündür. İki mektep arasında ayırt edici fark; zemin kat dersliklerinin birinde kare diğerinde ise yaklaşık dikdörtgen formunda oluşu ve Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde çeşmenin dersliğin bitişiğinde varlığı ve diğerinde çeşmenin olmayışdır. Diğer ayırt edici fark ise Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde çatının kubbeli ve köşelerinde çıkan minaremsi yükseltilerin varlığı ve Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi kırma çatılı oluşudur. Dersliklerin pencere açıklıklarının Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde zemin katın iki beden duvarında birer, diğerinde ise bir beden duvarında iki adet ve birinci katta ise Fatma Hanım Sıbyan Mektebinde tek beden duvarında iki adet iken diğerinde ise iki beden duvarında üçer adet oluşu şeklinde sıralamak mümkündür.

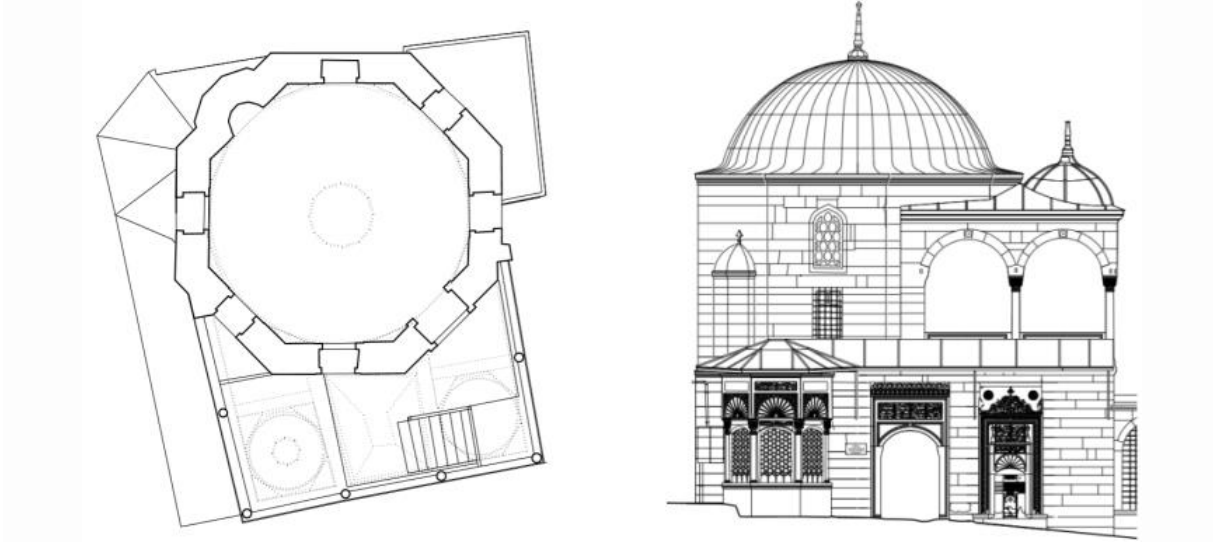

Şekil 9: Yakut Ağa Sıbyan Mektebi, Manisa. Zemin Kat Planı (İnci 2007:92).

Son örneklerden biri Manisa Yakut Ağa Sıbyan Mektebi olup Ege Mahallesi Ulutepe Caddesinde ve tapunun 47 pafta, 373 ada ve 3 parsel üzerinde konumlanmıştır. Kurşunlu Mektep olarak da bilinen Yakut Ağa Sıbyan Mektebi H.980 (M. 1572) tarihinde Kızlarağası Yakut Ağa İbn-i Abdülmennan tarafından yaptırılmıştır (İnci 2007:81). Bu sıbyan mektebi tek katlı, kare formulu iki derslikli ve kubbe formulu üzeri alaturka kiremit kaplıdır (Şekil 9). Fatma Hanım Sıbyan mektebi ile benzerliği dersliklerin kare formulu oluşu, her ikisinin de iki adet dersliğe sahip olmasıyla birlikte tavan formunun kubbe ve çatı örtüsünün alaturka kiremitle kaplı oluşudur. Farklılığı ise Fatma Hanım Sıbyan Mektebinin iki katlı Yakut Ağa Sıbyan Mektebinin ise tek katlı olmasıdır. Bunun yanında birisinde çeşmenin varlığı diğerinde olmayışı şeklinde özetlemek mümkündür. Ayrıca inşa tarihleri arasında yaklaşık bir buçuk asırlık fark vardır. Bu örneğin seçilmesindeki en önemli etken dersliklerin sayısı ve formu yanında yakın coğrafyadan (Aydın-Manisa) oluşudur.

Şekil 10: Orijinali, Reşad Sevinçsoy'a Ait Olan Ahmediye Cami Külliyesi Vaziyet Planı, (Haskan 2001:67), Ahmediye Sıbyan Mektebi ise sol alt köşededir.

Şekil 11: Eminzade Ahmet Ağa Sıbyan Mektebi, İstanbul. Birinci Kat Planı (sol), (sağ) Güneydoğu Cephesi (Özgan ve Sağlık 2020:84).

Son örnek ise İstanbul Üsküdar semti, Kefçe Dede Mahallesi'nde ve tapunun 403 ada, 27 parsel üzerinde Ahmedîye Camii Külliyesinin güneydoğu köşesine konumlanmış olan Ahmedîye Sıbyan Mektebi olup külliye Esvapçı Sokak ve Gündoğumu Caddesinin kesiştiği köşede yer almaktadır. Bu mektebin banisi Eminzade Ahmet Ağa olup H. 1134 (M. 1722) yılında inşa ettirmiştir (Özgan ve Sağlık 2020:84). Yapıya zemin katının ortasından girilir ve yine yapının ortasında külliyenin avlusuna açılan tavanı tonozlu olan genişçe bir hol, güneydoğusunda (sağında) kare formunda derslik ve dersliğin sokağa bakan beden duvarının ortasında çeşme, güneybatı köşesinde (solunda) bir sebil ve haznesi bulunmaktadır (Şekil 10). Birinci kat dersliği kare şeklinin köşelerinin pahlınmasıyla sekizgen plana dönüşmüş olup dersliğin güneyinde açık teras, yine dersliğin güneydoğu kenarında bir kapı, kuzeybatısında bir mihrap, diğer kenarlarında birer pencere açıklığı mevcuttur. Dersliğin tavanı yüksek kubbeli olup kubbesi kurşun ile kaplıdır (Şekil 11). Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ile bu yapı arasındaki benzerlikler sırasıyla; çeşme, zemin ve birinci katında kare formunda birer derslik ve son kat dersliğin kubbe formu olması yanında yine birinci katta açık terası olması şeklinde özetlemek mümkündür. İki yapı arasındaki fark Ahmedîye Sıbyan Mektebinde çeşme yanında ayrıca sebil olması, kubbenin yüksek ve kurşunla kaplanması yanında bir külliye içinde yer almasıdır.

Sıbyan Mektepleri arasında seçilen dört örnek ile araştırma konusu yapı arasında büyük benzerliklerin yanında küçük farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Fatma Hanım Sıbyan Mektebinin avlusunun olmayışı ayırt edici bir özelliktir. Ayrıca seçilen örneklerden biri olan Manisa Yakut Ağa Sıbyan Mektebi'nin yapım tarihinin diğer örneklerde ve Fatma Hanım Sıbyan Mektebiyle aralarında yaklaşık bir buçuk asır fark olması bilerek tercih edilmiştir. Zira bu bizlere daha önceden inşa edilen sıbyan mekteplerinin de aynı plan kurgusunda olduğunu göstermektedir.

SONUÇ:

Osmanlı modernleşmesinin eğitimde yansıması öncelikle idari düzenleme, düzenlemeye göre müfredat belirlenmesi, buna uygun ders kitapları yazılımı ve örgün eğitime geçmekle başlamıştır. Örgün eğitime geçilmesiyle okullar sıbyan, rüşdiye ve idâdî (ilk, orta ve lise) olmak üzere üç dereceli hale getirilmiştir. Bu eğitim kurumlarından olan sıbyan mektepleri köyden kasabaya, kasabadan şehre ve şehrin mahallelerine dek yaygınlaştırılmıştır. Böylelikle mensup olunan medeniyetin öğretisi yeni müfredat, onunla uyumlu ders içerikleri ve tüm bunları mekânda yansıtan mekteplerin inşasıyla vücut bulmuştur.

Sıbyan mektepleri özelinde Fatma Hanım Sıbyan Mektebi, İslam düşünce ve eğitim geleneğinde metafor olarak adlandırılan hoca-metin-talebe saç ayağında şerefeli üç minare şeklindeki yapıya yansıtılması, medeniyet tasavvuru ve onun mekâna yansıtılarak ete kemiğe büründürülmesi bağlamında kültür coğrafyamızda nadir ve özgün görülen örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özetle; iki katlı kubbeli ve kubbe üzeri alaturka kiremit döşeli sokağa cephe veren üç köşeden şerefliyesi olan minaremsi mimarisiyle özgün bir eserdir.

Bu sıbyan mektebi; mahalle arasına inşa edilmiş müstakil bir yapı olup alt katı su haznesi, sebil (çeşme) ve derslikli iken üst kat çeşmenin ve çeşme arkasında bulunan su deposunun üstü terastır. Yapı bir dönem konut amaçlı kullanılmıştır. Yakın yıllarda aslına sadık kalınarak restore edilen eser halen herhangi bir kullanıcısı olmadığından atıl bir vaziyette olup kullanılmamaktadır.

Kültür hayatımıza kazandırılması için yüklenecek işlevleri öncelik sırasıyla ikiye ayırmak ve ilkini asıl yapılaş amacına uygun çocuk merkezli eğitim yapısı olması tercih edilmelidir. Bu ilk tercih işlevleri için; butik kreş, çocuk oyun merkezi, çocuk kütüphanesi gibi işlevler ilk akla gelenlerdir. Bu seçeneğin olmaması durumunda ise kültür faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesi düşünülebilir. Bunları da sırasıyla; kent belleği müzesi, sürekli sergisi olan kent turizm bilgilendirme ofisi, kültür sanat galerisi, mahalle için kültür evi, kültür faaliyeti veren topluma açık sivil toplum kuruluş merkezi veya kitap-kafe şeklinde yeni işlev ile yapı kullanılabilir hale getirilebilir.

Sonuç olarak bu çalışma; geleneksel mekânsal düzenlemeyi günümüzün şartlarıyla uyumlu işlev verilmesi bu konuda duyarlılık oluşturmak, koruma-kullanma dengesine uygun işlev geliştirilmesini sağlamak, sosyal bilincin artırılması ve bu hususta çalışmalar yapılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarın diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığına ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreci dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir

KAYNAKÇA:

- Ahunbay, A. Z. (2004). "Mektep". İslam Ansiklopedisi, C.29 (s. 7-9). Ankara: TDV Yayınları.
- Aksoy, Ö. (1968). Osmanlı Devri İstanbul Üzerine Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi.
- Akyıldız, A. (2008). "Sadık Rifat Paşa". İslam Ansiklopedisi, C. 35, s. 400-401. Ankara: TDV Yayınları.
- Akyıldız, A. (2008). "Sadullah Paşa". İslam Ansiklopedisi, C. 35, s. 432-433. Ankara: TDV Yayınları.
- Arel, A. (1998). Aydın ve Yöresinde Bir Ayan Ailesi ve Mimarlık: Cihanoğulları. (I. Uluslararası Tarih Kongresi Bildirileri 24-26 Mayıs 1993). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler Araştırmalar Tartışmalar. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları, 210.
- Arslan, A. (2000). Aydın'da Türk Mimarisi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Baltacı, C. (2004). "Mektep". İslam Ansiklopedisi, C.29 (s. 6-7). Ankara: TDV Yayınları.

- Bozkurt, N. (2004). "Mektep". İslam Ansiklopedisi, C.29 (s. 5-6). Ankara: TDV Yayınları.
- Cantay, T. (1979). Aydın'da Fatma Hanım Sıbyan Mektebi. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Yıl 2, Sayı 6-7, s. 25-27.
- Castle, E. B. (1964). *Ancient Education and Today*. London: Penguin Books.
- Çetinsaya, G. (2009). Kalemîye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti. Bora, T. Gültekingil, M. (Ed.), *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi. c.1, s. 54-71*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chiera; E. (1996). *Kilden Kitaplar* (çev. Dinçol, A.M.). İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Demir, T. Çelik, B. (2018). Aydın'lı Bir Ayan: Hamzabali-zade İbrahim Bey'e Dair Arşiv Kayıtları, M.E. Erler, Duymaz, A.Ş. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler'de Akademik Araştırmalar 1* (s. 333-352). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Dikmen, B. D. Toruk, F. (2017). Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği. *Vakıflar Dergisi*, Yıl Aralık 2017, Sayı 48, s. 35-73.
- Eyice, S. (1994). "Sıbyan Mektepleri". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6 (s. 546-548). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Gökmen, E. (2006). Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İptidai Mekteplere Dönüştürülmesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 20, s. 149-173.
- Gümüş, İ. (2015). Cihanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Hallaçoğlu, Y. Aydın, M.A. (1993). "Cevdet Paşa". İslam Ansiklopedisi, C. 7, s. 443-450. Ankara: TDV Yayınları.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi C.1.
- İnci, Ş. (2007). Manisa'da Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Kramer, S. N. (2002). *Sümerlerin Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri* (çev. Buze, Ö.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kürüm, M. Özkan, M. K. (2012). *Aydın'daki Türk Dönemi Eserleri*. Aydın İl Tarihi, (s. 255-315). Ankara: Aydın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Özyurt Matbaacılık.
- Menge, H. (1958). *Lateinisch-Deutsch Wörterbuch*. Berlin: Langenscheidt KG. Verlagsbuchhandlung.
- Muhammed Esed (1999). *Kur'an Mesajı Meal Tesir* (çev. Koytak, C. Ertürk, A.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Nişanyan, S. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/edebiyat>. Erişim: 27 Nisan 2023.
- Özekmekçi, M. M. (2022). II. Mahmut Döneminde İstanbul'daki Sıbyan Mektepleri ve Öğrenci Sayıları. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 60, s. 139-178.
- Özgan, E. Sağlık, M. (2020). Osmanlı Dönemi 18. YY Başı Şehit Ahmet Paşa Sıbyan Mektebinin Mimari Özellikleri İncelemesi. *Yeni Fikir Araştırma Dergisi*, C. 12, Sayı 24, s. 79-93.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Parsel Sorgulama Uygulaması.
<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/151050/360/11/1672383811458>. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2023.

Yılmaz, M. (2015). *Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları I*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

Yolalıcı, M. E. (1994). Maarif Salnamelerine göre; Trabzon Vilayetinde Eğitim ve Öğretim Kurumları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 5, s. 435-473.

EXTENDED SUMMARY:

The aim of the study is to analyse the Anatolian Sıbyan schools that have developed in the historical process, and it was found that two types of primary schools were built in relation to their location. One of these distinctions was built between neighbourhoods and the other within a complex. In the architectural context of Fatma Hanım Sıbyan Mektebi, a detached Sanbyan school located between the neighbourhoods of Aydın, a detailed research and inventory was conducted. The architectural features of the school were documented. In addition, its position among other schools was determined by comparing it with other Anatolian Sıbyan schools of its time. In this way, an overview of the cultural, social and educational structures in the last period of the Ottoman Empire is to be gained.

Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi, one of the educational buildings from the Ottoman modernisation period, and the effects of Ottoman modernisation on the space were examined. In addition, the differences between the building and other educational buildings from the same period were analysed by comparing them in an architectural context.

As part of the study, research on the curriculum, architectural typologies and similar structures of sıbyan schools, which were the first schools in the whole country in the course of Ottoman modernisation, were evaluated in the literature. With this research, a historical background was created and a whole was achieved by enhancing this data with the study itself.

Methodology:

Sıbyan Mektepleri, one of the most important symbols of westernisation (modernisation) of the late Ottoman period, were built in public spaces, reflecting the social and cultural identity of the time, either within the existing külliye or in the neighbourhood between the buildings of civil architecture. In order to understand this process, the typologies of 18th century urban school architecture that emerged as a result of the historical, cultural and spatial organisation of architecture were examined. A literature study, an archive study and a survey of Fatma Hanım Sıbyan Mektebi were carried out. The archive and literature research formed the methodological basis, and the studies were analysed in a historical context.

The subject of the study is the comparison of the Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi with other Anatolian Sıbyan Mektebi of the same period based on the spatial design, floor plan typologies, roof shape and the fact that they have two floors or two classrooms;

- Aydın, centre, Köprülü Mahallesi Sıbyan Mektebi,
- İstanbul, Fatih district, Abdullah Pasha (Tavşantaş) Sıbyan Mektebi,
- Manisa, centre, Yakut Ağa Sıbyan Mektebi,
- İstanbul, Üsküdar district, Ahmediye Sıbyan Mektebi neighbourhood,

Their similarities and differences were uncovered and compared. Analysing architectural features such as room design, floor plan typologies and positioning provides information about the architectural preferences of the time. Such studies also help to preserve the architectural structures of the past and pass them on to future generations. This study aims to make a contribution to architectural history and cultural studies research, to the preservation of cultural heritage and to its transmission to future generations by loading a function that does not contradict its healthy function.

Results and Conclusions:

The modernisation of the Ottoman education system began with administrative regulations, the definition of the curriculum according to the specifications, the creation of suitable textbooks and the transition to formal education. With the transition to formal education, schools were divided into three grades: sîbyan, rüşdiye and idâdî (primary, middle and high school). The sîbyan schools, one of these educational institutions, were extended from the village to the countryside, from the countryside to the city, from the city to the metropolis and from the city to the neighbourhoods. In this way, the teachings of the civilisation to which one belonged were embodied through a new curriculum, compatible course content and the construction of schools that spatially reflected all this.

In the context of the reflection of the teacher-text-student principle, which is called metaphor in the Islamic tradition of thought and education, on the structure in the form of a minaret with three balconies in the main column, the concept of civilisation and its reflection on space, it appears as one of the rare and unique examples in our cultural geography. To summarise, it is a unique work with its two-storey dome and minaret architecture with minarets on three corners facing the street and alaturka tiles on the dome.

This sîbyan school is a freestanding building constructed between the neighbourhoods. On the lower floor there is a water basin, a fountain and classrooms, while the upper floor is a terrace above the fountain and the water tank behind the fountain. The building was used for residential purposes for a while. In recent years, the work, which has been faithfully restored to its original state, is still in an unused state and is not utilised as it has no user.

The most important element in keeping our cultural memory alive and leaving a secure heritage for future generations is to give historical buildings a function that does not conflict with their original purpose and to take their place in this cultural life, in addition to the completed construction work, by designing immovable cultural assets that have reached an acceptable level over time.

In order to incorporate them into our cultural life, the functions to be loaded should be divided into two in order of priority, the first being a child-centred educational structure in line with the original purpose of the building. For these first preference functions, functions such as crèche, children's play centre, children's library are the first that come to mind. If this is not the case, the building can be evaluated in the context of cultural activities. The building can be used as a museum of urban memory, a municipal tourist information office with a permanent exhibition, a cultural and art gallery, a cultural house for the neighbourhood, a centre of a non-governmental organisation open to the community and offering cultural activities, or a book café.

The aim of this study is therefore to raise awareness of this issue by giving traditional spatial planning a function compatible with today's conditions, to ensure the development of functions in line with the balance between conservation and utilisation, to raise social awareness and to contribute to studies on this subject..

The Role of City Brands in National Branding¹

Kent Markalarının Ulusal Markalaşmadaki Rolü

Esmâ Ebru ŞENTÜRK² , Cihat KARTAL³

ABSTRACT

The perception of a country as a brand is influenced by various factors, including the global economy, political structure, and location. However, the literature lacks sufficient information on identifying the items that can strengthen these variables. This research argues that it is crucial to identify the distinguishing features of each city and use them to create a country brand model from the collective city brands. The study employed a survey method, collecting 1,637 questionnaires from three distinct cities (Çorum, Sivas and Kırıkkale) in Türkiye. The brand identities of these cities, as perceived by their citizens, were then analyzed. The obtained data was used to propose a model enabling Türkiye to establish a brand identity from local to general. Based on the analyses, it was found that the mean brand perception of participants residing in Çorum is higher than that of participants residing in Kırıkkale, and the mean brand perception of participants residing in Sivas is also higher than that of participants residing in Kırıkkale. In the context of distinctive features of cities from others, the sub-dimension of Business Relations and Infrastructure stands out in Çorum; the sub-dimension of Education stands out in Kırıkkale; and the sub-dimensions of City Architecture, City Personality, and Events and Entertainment stand out in Sivas. The sub-dimensions of city identity as perceived by the citizens of the three cities form the basis of the proposed country branding model. In future research, it is recommended that the model be re-examined for different target groups and different countries.

Keywords: City Brand Image, City Branding, Country Branding, Country Branding Model, Türkiye

ÖZ

Bir ülkenin marka olarak algılanması, küresel ekonomi, siyasi yapı ve coğrafi konum gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Ancak, literatürde bu değişkenleri güçlendirebilecek unsurların belirlenmesi konusunda yeterli bilgi mevcut değildir. Bu araştırma, her bir şehrin ayırt edici özelliklerinin belirlenmesinin ve bunların kolektif şehir markalarından bir ülke markası modeli oluşturmak için kullanılmasının önemini vurgulamaktadır. Araştırma, anket yöntemini kullanarak Türkiye'nin üç farklı şehriden (Çorum, Sivas ve Kırıkkale) 1.637 anket toplamak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Şehirlerin vatandaşları tarafından algılanan marka kimlikleri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, Türkiye'nin yerelden genele bir marka kimliği oluşturmasını sağlayacak bir model önermek amacıyla kullanılmıştır. Analizler sonucunda, Çorum şehrinde ikamet eden katılımcıların ortalama marka algısının Kırıkkale'de ikamet eden katılımcıların ortalama marka algısından daha yüksek olduğu, ayrıca Sivas şehrinde ikamet eden katılımcıların ortalama marka algısının da Kırıkkale'deki katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Şehirlerin diğerlerinden ayrılan ayırt edici özellikleri bağlamında, Çorum'da İş İlişkileri ve Altyapı alt boyutu, Kırıkkale'de Eğitim alt boyutu, Sivas'ta ise Şehir Mimarisi, Şehir Kişiliği ve Etkinlikler ve Eğlence alt boyutları öne çıkmıştır. Üç şehrin vatandaşları tarafından algılanan şehir kimliği alt boyutları, önerilen ülke markalaşma modelinin temelini oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalarda, bu modelin farklı hedef gruplar ve farklı ülkeler için yeniden incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehir Marka İmajı, Şehir Markalaşma, Ülke Markalaşma, Ülke Markalaşma Modeli, Türkiye

¹ This paper is retrieved from a doctoral dissertation.

² **Corresponding Author:** (Lec. Dr.) Hitit University, Osmançık Ömer Derindere Vocational School, ebrucesurr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4528-1518

³ (Assoc. Prof.) Kırıkkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, dr_cihat_kartal@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2390-8268

INTRODUCTION:

Countries, like businesses, are complex organizations with financial and human resources. Cities are the functional units of countries. A country's development hinges on effectively using its economic and social power. Just as business units contribute to overall success, cities must align with national identity and objectives. Many cities are similar globally, and their growth depends on effective branding to differentiate themselves. Thus, cities today focus heavily on branding.

City branding is a type of city marketing approach that tries to improve relationships with internal/external visitors (Kavaratzis, 2004) and commercial targets (Zhou & Wang, 2013), as well as to create a good image for the city. To brand a city, it is first necessary to create a unique identity for the city. The way to do this is to create a strong image of the city's identity that local people perceive and form in their minds (Zinaida et al., 2022, p. 207). The identity of a city is based on image and awareness (Aaker, 1996, p. 56). Therefore, the three essential elements of identity building are identity, personality, and communication (Zinaida et al., 2022, p. 208).

Every city has a unique identity shaped by internal stakeholders' values and views (Drugan, 2014, p. 84), comprising positive or negative images and experiences (Riza et al., 2012, p. 294). Therefore, identity is always unique and cannot be replicated. This identity, dynamic and constructed (Dalbay, 2018, p. 163), is used by local governments for city branding. Brand identity positions a city in customers' minds (Kotler et al., 2017, p. 48), and should be a distinguishing feature. Factors like environment, parks, safety, economy, nightlife, arts, politics, employment, and freedom shape city perception (Resonance, 2017, p. 3). Identity should be a distinguishing feature of cities that is obvious at first glance. When all city elements embrace the identity, it creates the desired image and perceived personality. Therefore, Zhang and Zhao (2009) stress the need for consensus on city identity and core values. Because alignment between constructed identity and consumer perception (Peker, 2006, p. 17) differentiates the city brand.

Brands, like people, have unique personalities (Aaker, 1997, p. 347). Local governments shape a city's brand personality to influence consumer perception, defining city identity through deliberate attitudes. In contrast, image is how the external environment perceives this identity. A consistent and positive image is crucial for differentiating a city brand and aligning with target audience associations. Aaker (1991) describes image as a differentiating phenomenon that highlights a brand's benefits and fosters positive consumer attitudes. Kotler and Pfoertsch (2010, p. 118) define it as a perception or need, and not necessarily real (Aaker, 1997, p. 347), shaped by consumer experiences. In short, brand image can be defined as the characteristics/qualities consumers perceive about the brand and their attitudes toward it. Brands want and work toward an image consistent with the associations they want to create in the target audiences' thoughts. This is also the case for cities. A city's image, essential to its brand value, affects both residents and visitors. A positive image boosts the city and country brand. Cities now compete internationally for resources, talent, and prestige across trade, tourism, and cultural domains.

Country branding is more complex, making it challenging to manage (Rojas-Méndez, 2013, p. 463). Much of place branding literature focuses on destination and tourism marketing (Hanna et al., 2021, p. 105), adding to this complexity. According to Kotler and Gertner (2004), a place's image comes from its geography, history, art, music, famous citizens, and other features. Loo and Davies (2006) argue that products, services, political actions, art, popular culture, sports, media, and architecture also shape a place's image (Rojas-Méndez, 2013, p. 463). Beyond these elements, countries carry unique meanings; for example, Brazil evokes *joie de vivre*, and Germany is known for engineering excellence (Gondim Mariutti & De Moura Engracia Giraldo, 2020, p. 258).

Cities are less impacted by the external environment than countries. Countries are influenced by geography and policies. Governments aim to strengthen their position due to factors like the rise in independent nations, increased government transparency, stronger international media, shifting markets due to lower global travel costs, and improved access to information via communication technologies (Papp-Váry, 2019a). Consequently, country branding has become part of government agendas in recent decades. Jaworski and Fosher (2003) note that traits like skin color, language, music, traditions, and religious practices differentiate nations, cities, and countries. The mindset of nations, geographical influence, history of the country, and experiences, just like brands, create their fingerprints or DNA. Social assumptions and lifestyles influence, and are influenced by, country brands. Thus, a country brand is a multidimensional mix of unique elements for all target audiences (Dinnie, 2022).

Herstein (2012) emphasizes that city branding depends on visitor perception rather than local government definitions. He suggests evaluating regional assets, from architecture to culture and inhabitants, for effective branding. Anholt's (2006) country brand hexagon model highlights six elements for branding: government, citizens, culture and heritage, tourism, exports, and investment attraction (Hassan & Mahrous, 2019; Papp-Váry, 2019b). Successful country branding requires citizen involvement, not just government efforts. However, this model relates to how the country brand is perceived from the outside. Anholt (2011) argues that international branding should focus on product development and marketing. In Türkiye, destination marketing studies suggest identifying local products as brand symbols benefits branding (Şentürk & Kartal, 2020). Effective branding needs new ideas from coalitions of civil society, government, and business (Morgan, 2012). Moreover, focusing solely on product development and external perception is inadequate; internal self-perception and alignment with branding goals are crucial. This study, therefore, emphasizes inductive marketing for country branding.

In corporate brands, the parent brand is the sum of the perceptions of its sub-brands in the target audience, and the sub-brand associations influence the parent brand's associations (Aaker & Joachimsthaler, 2000, p. 14). In this model, the country brand is viewed as the sum of the perceptions of the city brands in the target audience. Therefore, to implement the country model, the central government should conduct a current situation analysis for all cities within the country's borders. The strengths and weaknesses of the cities, their advantages that can be used in branding, and the threats they may face in global competition should be identified in detail.

Place branding involves various perspectives. Hanna et al. (2021, p. 3) categorize place branding literature into themes: practice, brand identifying elements, political dynamics, cultural heritage, brand communication, and use of origin. It's crucial to address these themes holistically. Effective country branding requires stakeholders to embrace the brand identity/personality and collaboratively create brand associations using the destination's assets (infrastructure, buildings, celebrities, origin, etc.) and communication power.

Table 1: Themes in Place and Destination Branding Literature

Themes	Research/Practice Focus	Assumption
Concepts and Practice	Information about place and destination branding, and what challenges arise during their implementation.	Destination and place branding can be applied to diverse locations.
Brand identifying elements	Establishing a positive brand image for places/destinations involves focusing on key aspects.	Aligning brand identity, image, and personality with the essence of the place and evolving them together is crucial.

Political dynamics	Identify key stakeholders and explore methods for engaging them.	Crafting place identity and representing it through a place brand requires negotiation among various stakeholders.
Cultural heritage	Highlighting the importance of heritage in place and destination branding.	In different situations, the presence, abundance, or absence of heritage influences BIIP.
Brand communication	Effectively communicate a place or destination brand.	Sustaining stakeholder engagement requires communicating a consistent place brand.
Use of origin	The relationship between destination branding and country-of-origin branding.	Using a place name implies product quality, which impacts the place brand identity and image.
Infrastructure	Align design scape and infrastructure with place and destination branding.	Design scape and infrastructure significantly influence place brand identity and image through physical, functional, and experiential attributes.

According to Kotsi, Balakrishnan, Michael, and Ramoy (2018) it is essential to understand how effective place brand communication works. Still, there is a research gap in the literature on understanding how place brand communication works. Researchers such as Jansson and Power (2010), Clifton (2014), and Dinnie (2022) argue that the primary way to create culturally-based differentiation is to establish a holistic regional policy. Despite its significance in practice, city and country branding has limited academic literature, with a dominance of business science-oriented approaches. Türkiye's place branding literature is relatively new, with few studies focusing on different cities and variables. Country branding is often discussed in terms of public diplomacy and tourism. However, no study in the literature deals with a country using the inductive method and presents a country brand model based on city branding. For all these reasons, this research aims to develop a holistic model of country branding by examining the brand personalities of three different cities as perceived by stakeholders in the relevant cities.

1. Conceptual Framework and Hypotheses Development

The process of branding a city is a multifaceted phenomenon that encompasses the perceptions of stakeholders regarding the brand of the city, the intrinsic characteristics of the city brand, and the associations that contribute to the formation of the city's brand identity. City branding is not merely the creation of a visual identity; rather, it is a comprehensive process that encompasses a multitude of factors, including stakeholder perceptions, the characteristics of the city, and collaborations. The perceptions of all stakeholders, including residents, businesses, and local governments, have a significant impact on the creation and perception of the brand. While the city's distinctive characteristics, such as its historical, cultural, economic, and physical features, form the foundation of the city's brand, the collaboration of various institutions and organizations in its formation contributes to its strengthening and sustainability.

1.1. Consumers' Perception of Brand Cities

It is of paramount importance to consider the perspectives of all potential stakeholders in order to gain a comprehensive understanding of a country brand (Rojas-Méndez, 2013, p. 465). For this reason, for a city to become a brand, all stakeholders must agree on the branding goals and act according to the brand value (Kotler & Pfoertsch, 2010, p. 154). Although it is the top management that makes the branding decision and adopts the strategy (Dudovskiy, 2014), if the product to be branded is a city or a country, the expectations of the stakeholders living in the city, their perceptions and attitudes towards the city, and how they act according to the strategy determined for the brand are critical

factors in achieving the goal (Insch, 2011; Drugan, 2014). This is because when internal stakeholders adopt the city's brand message and identify themselves with their city (Ruiz et al., 2019), they can support the city's brand values and strengthen the city's brand perception (Kavaratzis, 2004). They can also influence the attractiveness and economic performance of the city through the attitudes they form when describing the city to others (Dinnie, 2011). When locals identify with their city and institutions respect their opinions, the city can offer cultural events that enhance its image while attracting tourists, new residents, or investors. In other words, a city's success as a brand hinge not only on strategic decisions made by top management but also on the active involvement and alignment of all stakeholders, particularly the residents. In this context, the following hypotheses are proposed:

H₁: City residents of Çorum perceive the city as a brand.

H₂: City residents of Kırıkkale perceive the city as a brand.

H₃: City residents of Sivas perceive the city as a brand.

1.2. City Brand Characteristics

Regarding positioning strategies, it is essential to consider which feature(s) will position the brand in the target audience's minds (Kavaratzis & Ashworth, 2006; Kotler et al., 2017). While the city's natural beauty is an essential differentiator for visitors, the critical difference for investors may be the city's commercial connections. For this reason, although each city has more than one feature, the most prominent feature that distinguishes it from rivals in the target audience's thoughts should be emphasized (Peker, 2006; Balakrishnan, 2008; Resonance, 2017). Therefore, the prominent city brand features of the city should be identified. In this context, the following hypotheses are proposed:

H₄: Çorum has at least one prominent characteristic according to city residents.

H₅: Kırıkkale has at least one prominent characteristic, according to city residents.

H₆: Sivas has at least one prominent characteristic, according to city residents.

1.3. City Brand Associations

Another essential feature of city branding is to determine which characteristics of the city can be used together to create the desired associations in the target audience (İçyer, 2010; Yıldız, 2015). This is because, despite all the good characteristics of the city, the part of the city that remains most in the minds of consumers is its experiential identity (Perry & Wisnom, 2004, p. 19; Selvi, 2007, p. 19). In other words, the impressions they get when they visit the city or the things they think about the city after learning about it change their brand perception of the city. Consumers attach more importance to experiential than functional values, significantly impacting their purchase decisions (Holbrook & Hirschman, 1982). In this context, the following hypotheses are proposed:

H₇: There is a relationship between city brand sub-dimensions in the perception of Çorum as a brand.

H₈: There is a relationship between city brand sub-dimensions in the perception of Kırıkkale as a brand.

H₉: There is a relationship between city brand sub-dimensions in the perception of Sivas as a brand.

2. Methodology

The general survey model was used to conduct this research. According to Karasar (2014), the survey model is an approach that defines a past or current situation within its conditions without any effort to change or influence it. The survey method was used to measure the perceptions of the three cities'

residents regarding the cities' brand personality. The study complies with national and international research and publication ethics. Ethics Committee approval was obtained with the decision of Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Kırıkkale University dated 01.03.2019. Ethical principles were followed throughout the process. The data collection process for the research was carried out between May 2019 and January 2020.

This study was supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Kırıkkale University under project number 2019/067.

2.1. The Purpose and The Model of the Research

This research aims to develop a model proposal for Türkiye's country branding, ranging from local to global, by examining consumer perceptions in Çorum, Kırıkkale, and Sivas cities. Inspired by the concept of top brand - sub-brand in organizational branding, the study employs an inductive method drawing from corporate branding literature. Each city, as a sub-brand, comprises "n" number of sub-elements whose perceived characteristics may vary among consumers due to factors like economic structure and resident perspectives. Identifying basic sub-elements for each city is crucial, considering their interrelations and varying statistical weights of attributes. By developing city brand strategies based on these sub-elements, elements of the country brand can be formulated. Flexible strategies tailored to each city will empower the central government in maintaining and evolving the country brand. The research model is outlined in Figure 1.

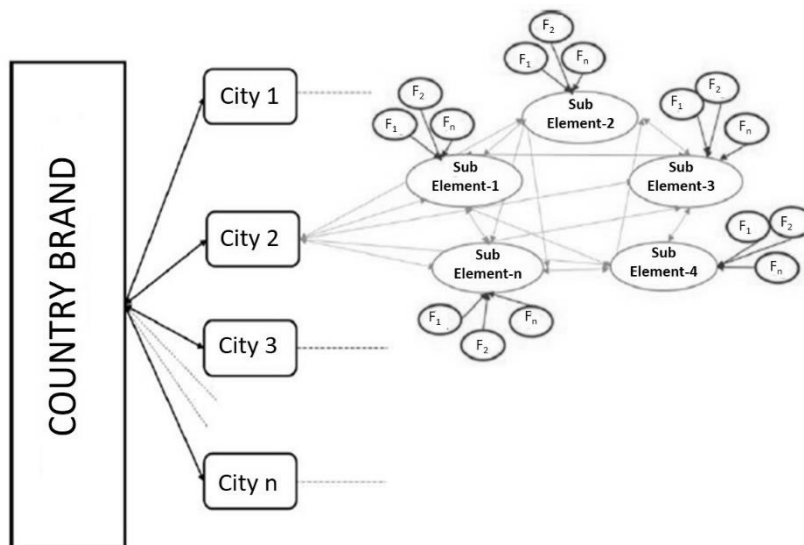

Figure 1: Research Model

2.2. Population and Sample Selection

The research aims to cover all provinces within the borders of Türkiye. Still, due to limited financial resources and time, only the cities of Çorum, Kırıkkale, and Sivas were selected as the study population. Çorum is a city distinguished by its historical and cultural richness. It hosts significant archaeological finds from the Hittite period and is located near the ancient Hittite capital of Hattuşaş. The city is particularly renowned for its chickpeas and offers important examples of traditional Turkish cuisine. Positioned at the junction of the Black Sea and Central Anatolia, Çorum has a strategic location. Economic activities focus on agriculture, animal husbandry, and small-scale industry, with crafts and traditional arts also being significant. Additionally, the natural beauty and outdoor activity areas surrounding Çorum support local tourism. Kırıkkale is an advanced city in terms of industry and

commerce, known especially for its defense industry and automotive sector. It plays a crucial role as one of Türkiye's defense industry centers, with agriculture and animal husbandry also holding substantial importance in its economy. Its central location in Central Anatolia makes it a strategic point for transportation and logistics. Kırıkkale is noted for its modern residential areas and infrastructure, while also being recognized for its surrounding natural beauty and historical sites. Sivas, located in the eastern part of Central Anatolia, is a city with a rich historical and cultural heritage. It is known for significant Seljuk-era structures, including the Ulu Mosque and Divriği Great Mosque. The city's extensive natural areas and rich agricultural potential highlight the central role of wheat and other agricultural products in its economic activities. Sivas's cold and harsh climate provides suitable conditions for winter sports. Traditional crafts and folk music reflect the city's cultural richness. The following criteria were considered when selecting provinces⁴: The chosen cities, although not globally recognized as brands, possess the potential for city branding. Sivas has a branding process (Arslan, 2013), while Çorum gained attention by being labeled as the center of the world on Google Maps (Arabacı, 2018), offering an opportunity for strong brand association nationally and internationally. Kırıkkale was identified as a potential candidate for branding by the central government, thanks to its favorable geography and industrial potential (Pusula, 2012). One of the objectives of city branding is to increase the city population. According to the Turkish Statistical Institute (TÜİK) (2018a), all three provinces experience regular migration. As a city's population expands, so does the number of stakeholders crucial for branding efforts. Frideres (2006) suggests that the appeal of small cities (non-metropolitan cities) over large ones lies in the potential for more inclusive policies conducive to holistic branding. Consequently, small cities typically exhibit lower population density and diversity compared to larger counterparts, making provincial population a significant criterion. According to TÜİK (2018b), the selected three cities hold the status of small cities. An essential aspect of branding is unveiling the brand's history, often achieved through leveraging the city's historical heritage and landmarks. The history of all three cities traces back to ancient times, influenced by various cultures throughout the ages. Given the constraints of conducting a comprehensive study across all of Türkiye, the research focused on the provinces of Çorum, Kırıkkale, and Sivas. These provinces were chosen based on their significant historical heritage, promising prospects for future growth, and their potential for successful branding. Commonalities among these provinces include their deep-rooted historical backgrounds, potential for development, and suitability for establishing strong brand identities

According to the 2018 population data of the Turkish Statistical Institute, there are 536,483 individuals residing in Çorum, 286,602 individuals residing in Kırıkkale, and 646,608 individuals residing in Sivas (TÜİK, 2018b). The sampling frame was first determined to select a correct sample from this population. Both probability and non-probability methods were used to select the sample. Firstly, the convenience sampling method was used. People over 18 who lived in provincial and county centers were selected. 392,004 people are living in Çorum, 245,458 people are living in Kırıkkale, and 470,589 people are living in Sivas. Based on the province/district and town/village population ratios, it can be said that the population over the age of 18 living in the provincial centers of Çorum, Kırıkkale, and Sivas is 297,240, 188,121, and 350,988, respectively. The participants to be included in the study were selected by simple random sampling method. Yamane's (2001) sample calculation formula was used in this study. The sample size sufficient to represent the population with a sampling error of $\pm 5\%$ at the 95% confidence interval was calculated to be a minimum of $n=384$ in each of the three cities. After data collection, 1,637 people from all three cities were reached. However, after eliminating the inappropriate forms, 1,500 forms were included in the evaluation process to be used in the research.

2.3. Data Collection Tool and Data Analysis

⁴ All these criteria were determined according to the conditions of the period in which the research study was conducted

The data collection tool used in the study consists of three parts. The first part aims at defining the demographic characteristics of the respondents. In the second part, the brand city identity scale developed by Drugan (2014) for the analytical measurement of city brands was used. In his study, Drugan stated that the scale was prepared considering economically strong cities and should be tested in cities with different cultures or economically less powerful cities. The scale designed by Drugan did not achieve a sufficient reliability coefficient in the pilot study. Therefore, the scale was restructured using structural equation modeling. As a result of the explanatory factor analysis, a new scale consisting of 34 questions with six dimensions was obtained. These factors are presented in Table 2.

Table 2: CKES Brand City Scale Factors and Explanations

FACTOR	EXPLANATION
Business Related and Infrastructure (BRI)	This factor includes characteristics of the city's business relationships, such as potential business partners, development potential, public-private partnerships, and economic infrastructure, such as trade and service facilities, international transportation links, and business support structure.
City Characteristic (CC)	This factor includes personal characteristics such as independence, innovation, and assertiveness that treat the city as a living organism.
Culture and Architecture (CA)	This factor includes characteristics that shape the city's history, such as significant architectural structures, museums, art galleries, cuisine, history, and landmarks.
City Personality (CP)	This factor includes characteristics such as cool, modern, universal, etc., emphasizing the city as a living entity and highlighting its personality.
Education (ED)	This factor includes characteristics related to the city's educational institutions.
Events and Entertainment (EE)	This factor includes national or international festivals organized about cultural characteristics, city-specific products, stories, or people from the city community.

In the third part, the participants were asked whether they considered their city a brand city. The researchers carried out the data collection process for the city of Çorum. In contrast, the data collection process for the provinces of Kırıkkale and Sivas and all the analyses for the research were carried out by a private market research company.

SPSS 25.0, SPSS AMOS, and MS Office Excel 2013 programs were used to analyze the data obtained from the questionnaires. Before starting the analysis, the scale's validity, reliability, and normal distribution tests were conducted. Reliability analyses of the sub-dimensions of the CKES Brand City Scale were calculated separately, and the results are presented in Table 3.

Table 3: Measurement Reliability Statistics

Sub-Dimensions	Cronbach's Alpha	N of Items	Sub-Dimensions	Cronbach's Alpha	N of Items
BRI	.919	11	CP	.870	5
CC	.891	6	ED	.767	3
CA	.855	6	EE	.874	3

2.4. Research Scope and Limitations

The study covers individuals living in Çorum, Kırıkkale, and Sivas. Hence, visitors to the city were not included in the research. People over 18 years of age residing in the respective cities and provincial and district centers were included in the study. The results obtained in the quantitative part of the study are limited to the responses of the sample group to the scales within the scope of the data collection tools. The findings are discussed within the constraints of the sample size and the time frame of the research. Opinions may change over time.

3. Research Findings

The questionnaires obtained in the research were evaluated regarding the extreme values and the criteria with which each question was answered. In the research, descriptive statistics were used to determine the characteristics of the participant group, independent samples t-test and one-way

ANOVA tests were used to determine differences between the groups, and Tukey's multiple comparison test was used to determine which group(s) the differences, if any, were due to. According to the evaluated questionnaires, 33.3% of the respondents live in Çorum, 33.3% in Kırıkkale, and 33.3% in Sivas. 45.0% of the respondents were female and 55.0% were male. 30.8% of the respondents were 18-24 years old, 26.7% were 25-34 years old, 16.6% were 35-44 years old, 13.3% were 45-54, and 12.7% were 55 and older. 51.9% were married and 48.1% were single. Of the respondents, 11.2% were elementary school, 9.1% were middle school, 40.9% were high school, 10.1% were associate degree, 21.8% were undergraduate, and 7.0% were postgraduate graduates. 19.1% were public employees, 20.1% were private sector employees, 10.3% were self-employed, 7.0% were retired, 23.7% were students, and 19.9% were not working.

3.1. Descriptive Statistics of Brand Perception

An understanding of how residents perceive their city as a brand is critical for evaluating the effectiveness of branding strategies. Descriptive statistics provide insights into these perceptions by analyzing responses from participants regarding their views on the city's brand status. Table 4 presents the data on how residents of Çorum, Sivas and Kırıkkale perceive their city in terms of branding. According to the table, 34.4% of the respondents who live in Çorum do not perceive the city as a brand. In comparison, 65.6% (44.0% regional brand, 14.0% national brand, and 7.6% international brand) perceive Çorum as a brand.

Table 4: Distribution of Brand Perceptions Related to Cities

Brand Perception	Çorum		Kırıkkale		Sivas	
	n	%	n	%	n	%
Not a Brand	172	34.4	330	66.0	183	36.6
Regional Brand	220	44.0	123	24.6	218	43.6
National Brand	70	14.0	39	7.8	65	13.0
International Brand	38	7.6	8	1.6	34	6.8

The hypothesis "**H₁**: City residents of Çorum perceive the city as a brand " was supported. While 66.0% of the respondents who live in Kırıkkale do not perceive the city as a brand, 44.0% (24.6% regional brand, 7.8% national brand, and 1.6% international brand) perceive Kırıkkale as a brand. The hypothesis "**H₂**: City residents of Kırıkkale perceive the city as a brand" could not be supported. While 36.6% of the respondents who live in Sivas do not perceive the city as a brand, 63.4% (43.6% regional brand, 13.0% national brand, and 6.8% international brand) perceive Sivas as a brand. The hypothesis "**H₃**: City residents of Sivas perceive the city as a brand" is supported.

3.2. City of Residence and Brand Personality Dimensions

Based on the cities of residence, descriptive statistics were used to analyze the sub-dimension(s) by which participants perceived their cities. Brand personality responses were obtained using a seven-point Likert scale, and cut-off points were determined. The first four rows of cut-off points cover the response range from strongly disagree to neither agree nor disagree. For a sub-dimension to stand

out, it is expected to have a score above the midpoint of the mean score. For this reason, dimensions with partially high, high, and completely high mean scores were considered on a sub-dimension basis.

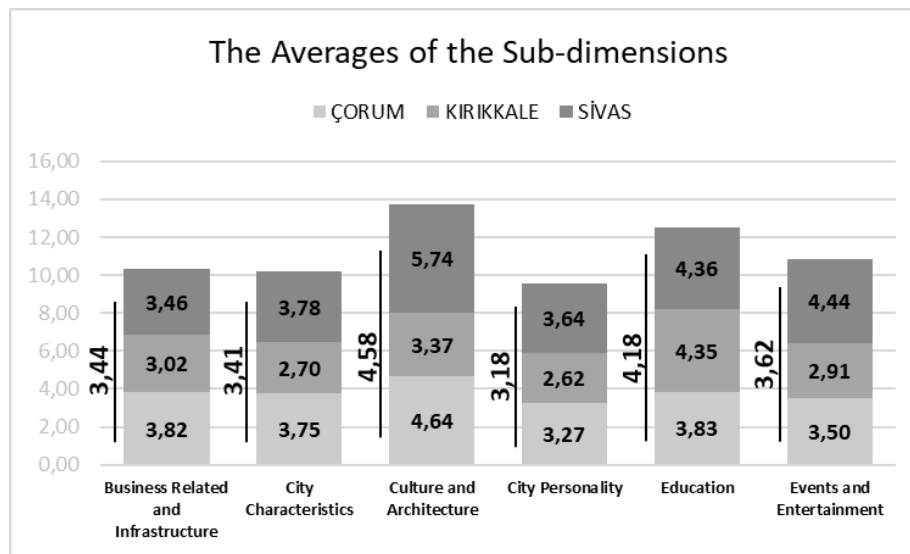

Figure 2: Distributions of the Averages of the Sub-Dimensions by City of Residence

As shown in Figure 2, the sub-dimension of CA stands out among all the sub-dimensions for Çorum. The hypothesis "H₄: Çorum has at least one prominent characteristic according to city residents" was supported. It was found that none of the sub-dimensions for the city of Kırıkkale did not reach a sufficient average. The hypothesis "H₅: Kırıkkale has at least one prominent characteristic according to city residents" could not be supported. In Sivas, the sub-dimensions of CA and EE stand out. The hypothesis "H₆: Sivas has at least one prominent characteristic according to city residents" was supported.

Table 5: Distribution of Perceived City Brand Personality by City Residents

Sub-dimension	City	Group Statistics			Test Statistics			Tukey
		n	\bar{X}	σ	F	s.d.	p	
BRI	Çorum	500	3.822	1.332	50.792	1497	.000	Ç > K
	Kırıkkale	500	3.024	1.221				Ç > S
	Sivas	500	3.465	1.208				S > K
CC	Çorum	500	3.748	1.498	93.678	1497	.000	Ç > K
	Kırıkkale	500	2.705	1.347				S > K
	Sivas	500	3.783	1.397				
CA	Çorum	500	4.636	1.285	526.273	1497	.000	Ç > K
	Kırıkkale	500	3.365	1.165				S > Ç
	Sivas	500	5.736	1.003				S > K
CP	Çorum	500	3.266	1.508	64.543	1497	.000	Ç > K
	Kırıkkale	500	2.618	1.325				S > Ç
	Sivas	500	3.644	1.494				S > K
ED	Çorum	500	3.833	1.557	21.834	1497	.000	K > Ç
	Kırıkkale	500	4.353	1.458				S > Ç
	Sivas	500	4.356	1.295				
EE	Çorum	500	3.504	1.528	129.881	1497	.000	Ç > K
	Kırıkkale	500	2.908	1.493				S > Ç
	Sivas	500	4.444	1.537				S > K

Tukey's multiple comparison tests were used to determine which paired group(s) the difference was due to. An analysis of Table 5 shows that the perceived brand personality of the cities differs based on all sub-dimensions ($p < 0.05$). Figure 3 shows the prominent characteristics of the cities based on the differentiation perceived by the city residents based on their cities. In Çorum, the sub-dimension of BRI; in Kırıkkale, the sub-dimension of ED; in Sivas, CA, CP, and EE stand out.

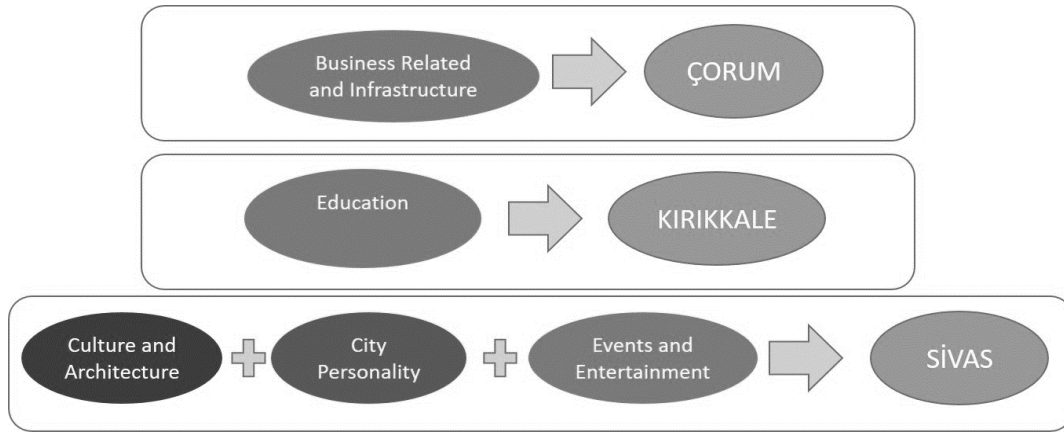

Figure 3: Distinctive Features on the Basis of Cities from Others

3.3. City of Residence and Brand Perception

The perception of a city's brand is deeply influenced by the residents who live there. How locals perceive, interact with, and represent their city plays a crucial role in shaping the overall brand image. This connection between city residency and brand perception highlights the importance of understanding local attitudes and behaviors in the development and sustainability of a city's brand.

Table 6: Distribution of Brand Perception by Cities

	City	Group Statistics			Test Statistics			Tukey
		n	\bar{X}	Std. Deviation	F	s.d.	p	
Brand Perception	Çorum	500	1.95	.887	55.304	1497	.000	K < Ç K < S
	Kırıkkale	500	1.45	.707				
	Sivas	500	1.90	.872				
	Total	1500	1.77	.855				

According to Table 6, the cities of Çorum, Kırıkkale, and Sivas differ regarding brand perception. When the results of Tukey's multiple comparison test were analyzed, it was found that there was a significant difference between the participants residing in Çorum and Kırıkkale and between the participants residing in Kırıkkale and Sivas in terms of brand perception mean scores. While the mean brand perception of the participants residing in Çorum city is higher than that of the participants residing in Kırıkkale city, the mean brand perception of the participants residing in Sivas city is higher than that of the participants residing in Kırıkkale city.

3.4. Examining the Relationships of Brand Personality Sub-Dimensions Based on Cities

The relationships between the CKES Brand City Scale sub-dimensions based on the cities of residence were analyzed by Pearson Product Moment Correlation analysis.

Table 7: Relational Distribution of City Brand Personality Scale Sub-dimensions

Brand Personality	BRI		CC		CA		CP		ED		EE	
	r	p (2-tailed)	r	p (2-tailed)	r	p (2-tailed)	r	p (2-tailed)	r	p (2-tailed)	r	p (2-tailed)
Çorum	.916**	.000	.878**	.000	.759**	.000	.811**	.000	.811**	.000	.777**	.000
Kırıkkale	.854**	.000	.792**	.000	.849**	.000	.762**	.000	.596**	.000	.773**	.000
Sivas	.834**	.000	.761**	.000	.497**	.000	.789**	.000	.707**	.000	.593**	.000

*The table includes only the relationship between the city brand personality and its sub-dimensions.

When analyzing Table 7, it is seen that there is a positive relationship between all the sub-dimensions for the city of Çorum. However, it is seen that the highest relationships between the sub-dimensions are between the BRI sub-dimension and the CC sub-dimension and again between the BRI sub-dimension and the ED sub-dimension. The relationship between all other dimensions remains at a medium level. The hypothesis "H₇: There is a relationship between city brand sub-dimensions in the perception of Çorum as a brand" was supported. When the relationships between the city brand personality and the sub-dimensions are examined, it is found that all the sub-dimensions are related to the city brand personality in the same direction and with high intensity. Regarding the magnitude of the relationships among the sub-dimensions, it was found that the sub-dimensions influenced the brand personality of Çorum in the order of BRI, CC, ED, CP, EE, and CA. The city of Çorum is perceived as a brand by its residents, not with a single dimension but several dimensions supporting each other. In the branding process of Çorum, it can be said that the local administration should increase brand perception by using more financial and social resources on BRI, CC, ED, and CP dimensions.

It is observed that there is a positive relationship between all the sub-dimensions of the city of Kırıkkale. In other words, all sub-dimensions relationally affect the brand city personality. A change in one sub-dimension will affect the other in the same direction. However, the relationships between all the sub-dimensions were found to be moderate or weak. The sub-dimension of ED, which the residents of Kırıkkale perceive as increasing the awareness of the city, is weakly related to all other sub-dimensions except the sub-dimension of CA. The highest relationship among the sub-dimensions related to the city is between the CC sub-dimension and CP sub-dimension. The lowest relationship is between the ED sub-dimension and the CC sub-dimension. Hypothesis "H₈: There is a relationship between city brand sub-dimensions in the perception of Kırıkkale as a brand" was supported. When the relationships between the city brand personality and the sub-dimensions are examined, it is found that there is a unidirectional and moderate relationship between the ED sub-dimension and the city brand personality and a unidirectional and high relationship with all other sub-dimensions. It is understood that Kırıkkale residents who do not see the city as a brand position the university in the city at a different place in their minds. Regarding the relational magnitude of the sub-dimensions, it has been observed that BRI, CA, CC, EE, CP, and ED affect the brand of Kırıkkale in order.

For the city of Sivas, there is no relationship between the BRI sub-dimension and the CA sub-dimension, but there is a positive relationship between all other sub-dimensions. A change in one sub-dimension will affect the other in the same direction. However, the relationships between all sub-dimensions were found to be moderate or weak. The highest relationship among the sub-dimensions related to the city is between the sub-dimensions of BRI and CP. The hypothesis "H₉: There is a relationship between city brand sub-dimensions in the perception of Sivas as a brand" is supported. When the relationships between the city brand personality and the sub-dimensions are examined, it is found that there is a positive and high-strength relationship with the sub-dimensions of BRI, CC, and CP, a positive and medium-strength relationship with the sub-dimensions of ED and EE, and a weak positive relationship with the sub-dimension of CA. In terms of the relational magnitude of the sub-dimensions, it is seen that they affect the Sivas brand in the order of BRI, CP, CC, ED, EE, and CA. Analyzing the residents' responses of Sivas to the scale, it is seen that their perception of the CA dimension is high in terms of personality and brand perception. However, it was found that the relationship between the CA dimension and city brand personality is weak. It is obvious that the cultural and architectural values of the city are fundamental to city residents. Residents may consider the city's culture as the most essential value that defines the city.

To summarize, in the context of brand perception, residents of Çorum and Sivas view their cities as distinct brands, while Kırıkkale is not perceived as a brand. Among the city brand dimensions perceived by Çorum and Sivas residents, at least one dimension stands out for each city. In contrast, all

dimensions for Kırıkkale fall below the average. Overall, residents of both Çorum and Sivas have a higher perception of their city brands compared to the perception held by Kırıkkale's residents. Additionally, high-level and unidirectional relationships are observed among the sub-dimensions of Çorum's city brand personality. In comparison, Kırıkkale's city brand personality and its sub-dimensions show medium to high-level relationships. For Sivas, there are weak relationships with the city brand personality dimension CA, while other dimensions exhibit medium to high-level relationships. Notably, the dimensions that stand out are BRI in Çorum, CA, CP, and EE in Sivas, and ED in Kırıkkale.

4. Country Brand Model Proposal

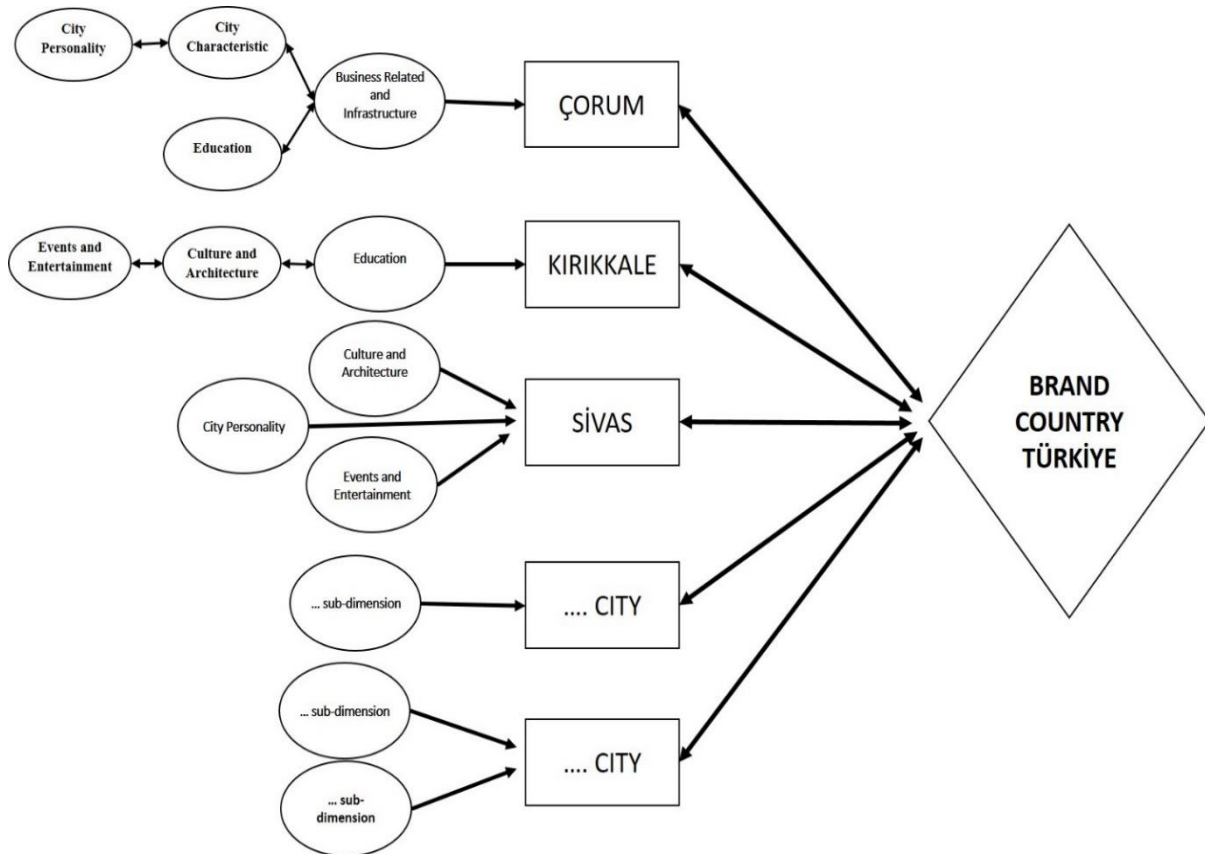

Figure 4: Brand Country Model in the Context of Local to General City Branding Using the Examples of Çorum, Kırıkkale, and Sivas

From a holistic perspective, it is clear that each city has one or more characteristics that set it apart from the others. However, the positive and significant correlations observed between the sub-dimensions of the city brand also underscore the importance of enhancing and strengthening all aspects of the city personality at the point of perception as a brand. In this regard, the differentiating factors of Çorum, Kırıkkale, and Sivas, which are the sub-brands of the Türkiye brand, and the prominent characteristics that constitute these factors have been identified in this research according to the perceptions of the city's residents. The prominent elements and their interrelationships based on the cities are depicted in the proposed country brand model shown in Figure 4.

The "country" is chosen as the major element in the proposed model, and it is said that the constituent parts of this element are the cities it contains, and each city consists of an "n" number of sub-dimensions. Three cities were used to test the model. Four sub-dimensions have emerged as the most important for Çorum among the cities. These sub-dimensions are BRI, CC, ED, and CP. Three sub-

dimensions stand out for Kırıkkale city: ED, CA, and EE. Three sub-dimensions of the city of Sivas stand out: CA, CC, and EE.

According to the proposed model, it is stated that the sub-elements that stand out based on cities may be related to each other or may have a direct effect on the city brand. In analyzing the prominent sub-dimensions based on cities, four sub-dimensions have been quantitatively identified for Çorum, Kırıkkale, and Sivas. On the other hand, city personality, one of the important sub-dimensions in Çorum, influences CC, whereas CC and ED sub-dimensions' influence BRI sub-dimensions. BRI is the key sub-dimension that stands out in the branding of Çorum, but the other three sub-dimensions directly or indirectly affect this sub-dimension. In other words, BRI is the main sub-dimension for the branding of Çorum from the perspective of internal stakeholders. Still, it is anticipated that the sub-dimensions of CC, ED, and CP should be improved to use this element in the branding process.

Although no sub-dimension directly influences the city brand when evaluating the city of Kırıkkale, it is thought that internal stakeholders favorably evaluate the ED sub-dimension and that this dimension should be reinforced. When the relationships between the sub-dimensions are examined, it is predicted that improvements to the city's EE sub-dimension affect the CA sub-dimension, and changes in the CA sub-dimension affect the Kırıkkale brand by affecting the ED sub-dimension.

When considering Sivas City, it appears that the circumstance in which more than one sub-dimension might directly affect the city brand, as specified in the model proposal, has been accomplished. Sub-dimensions affecting the Sivas city brand include CA, CP, and EE.

DISCUSSION AND CONCLUSION

As Anholt (2006) states, the outside views cities determine brand communication in the branding of a country. A good city image requires effective communication. Communication aims to portray a city's promises through messages generated from the city's socioeconomic conditions and assets (Rainisto, 2003). If this communication between city inhabitants and brand managers is successful, a common language and aim for the city brand can be established. In this regard, this study on city branding attempted to develop a country brand model using the inductive technique. The "CKES Brand City Scale" restructured throughout the research phase based on corporate brand literature was employed. The cities of Çorum, Kırıkkale and Sivas, which are similar in many ways but not yet branded, were taken into consideration, and the city brand personalities perceived by these cities' citizens were evaluated. Although the cities were similar, internal stakeholders experienced them differently. In terms of brand perception, while residents of Çorum and Sivas perceive their cities as distinct brands, Kırıkkale is not perceived as a brand. Among the city brand dimensions perceived by the residents of Çorum and Sivas, at least one dimension stands out for each city, while all dimensions are below average for Kırıkkale. The residents of Çorum and Sivas exhibit more favorable perceptions of city brands than do residents of Kırıkkale. Furthermore, a high level of correlation is evident between the sub-dimensions of Çorum's city brand personality. The city brand personality and its sub-dimensions of Kırıkkale exhibit moderate to high-level relationships. For Sivas, while weak relationships are observed with the CA dimension of city brand personality, other dimensions show moderate to high level relationships. Particularly prominent dimensions are BRI in Çorum, ED in Kırıkkale, CA, CP and EE in Sivas. Accordingly, while hypotheses H₁, H₃, H₄, H₆, H₇, H₈ and H₉ are supported, hypotheses H₂ and H₅ are not supported. The internal stakeholder perceptions identified in the study provide the brand council (local governments) with guidance on how to position the city brand as a brand. Furthermore, the data analyzed for the three cities provided guidance for developing the proposed country model in this context, as well as for identifying the sub-dimensions that should be prioritized when developing a country brand.

In light of the aforementioned findings, it can be posited that local administrators in the three cities should prioritize the following issues for their respective municipalities.

- In Çorum's branding process, priority should be given to the BRI sub-dimension. This may involve supporting significant projects aimed at increasing the city's brand value and enhancing regional recognition. Additionally, the relationship between CC and ED should be strengthened; integrating cultural events with economic incentives will support the city's brand image. Encouraging active community participation in brand strategies is essential, as this aligns and strengthens local perceptions of the brand. Effective use of internal and external resources will ensure a strong brand perception.
- To strengthen Kırıkkale's city brand, focus should be on the ED sub-dimension. Projects that boost economic incentives and job opportunities should be central to this process. The relationship between EE and CA should be reinforced; educational institutions should be integrated with cultural activities. Additionally, when creating the city brand, the contributions of universities and other key institutions to the city's image should be considered. Re-shaping Kırıkkale's brand and highlighting its key features could positively influence the city's perception.
- For Sivas's branding, focus should be on the CA, CP, and EE sub-dimensions. The integration of these three sub-dimensions can strengthen the city's brand image. It is essential to highlight the city's cultural and architectural values as core elements of its brand; this can enhance Sivas's brand perception. Effective relationships among the CA, CP, and EE sub-dimensions should be identified and incorporated into the brand strategies.

The results obtained for the three cities indicate that to support the national brand, distinct sub-dimensions and strategies need to be developed for each city that constitutes the nation, and it is essential to determine how these strategies will interact. This approach can enhance the brand perception of the cities and contribute positively to the overall image of the national brand.

Similar to this research, Saygın (2023) conducted a study on the branding of Silifke using the CKES Brand City scale. As a result of the study, similar to this research, it was revealed that there are relationships between the brand personality sub-dimensions of the small-sized city. Still, the highest branding antecedents perceived by the city residents are the city's personality and characteristic dimensions. Karadal et al. (2023) conducted a study on city personality and value for Aksaray, which is a small city. In this study, it was observed that the cultural and architectural features of the city came to the fore. In addition, the result that the perceptions of those who are from Aksaray and those who are not from Aksaray are different supports the assumption of our study.

On the other hand, economic stability is critical for countries (Kotler et al., 2017, p. 9). According to Anholt (2006), a country's participation in the global arena is closely tied to its economic power. Economic power is intimately tied to the country's brand. Since the research study was conducted, the socioeconomic environment in Türkiye and worldwide has changed and continues to change. According to statistics released by the Press and Public Relations Consultancy of the Ministry of Culture and Tourism in 2023, Istanbul, a well-known destination brand, managed to increase its number of visitors by 9.9% compared to the previous year despite economic turmoil (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). This example emphasizes the significance of identifying and maintaining the significant features of the sub-brands, namely the cities. When the major elements of the cities were examined, it was discovered that some cities had no essential characteristics, while others had more than one. The challenge of choosing from the significant attributes of all cities to build a country brand arises at this point. As we stated at the outset, country branding is a multifaceted idea. Identifying important qualities of cities aids in differentiating them from competitors and developing a sustainable

economy. This raises awareness of the elements of the country. The master brand is the sum of the sub-brand impressions (Aaker & Joachimsthaler, 2000), but it also has brand value on its own. City brands will bring diversity to country brand managers, shaping the country's image and message. Furthermore, growing the economic might of cities strengthens the nation's brand. After defining the critical components of cities, the relationship between them and other cities should be investigated. The relationships that form will provide recommendations on where to focus under Anholt's country brand hexagon's areas of Exports, Culture, People, Immigration and Investment, and Tourism. It will also preserve the country's image's long-term viability because positioning a country in a way that affects all of these dimensions will ensure its branding (Papp-Váry, 2019a).

In the context of corporate brands, the message presented during the creation of a brand identity should encompass the shared goals and objectives of the brand members and be deemed acceptable (Knapp, 2003; Kotler & Pfoertsch, 2010). In alignment with this perspective, this study prioritizes the perception of city residents, as countries are conceptualized as analogous to organizations. As a result, the research is limited to internal stakeholders. However, the literature indicates that there are discrepancies between the perceptions of internal and external stakeholders with regard to city branding (Zenker & Beckmann, 2013). Furthermore, the perceptions of all city stakeholders exert an influence on city branding (Trueman et al., 2004). Therefore, the perceptions of both groups are important for branding. This implies that it is insufficient to consider only the perspective of internal stakeholders when building city brands. To gain a more comprehensive understanding, it would be beneficial to extend the study to visitors and people who have never been to the city. This would provide a broader perspective for the literature and branding studies. Researchers are advised to re-test this model in different locations and with various target groups for future studies. Additionally, re-testing with different countries will enhance the model's generalizability.

Compliance with Ethical Standard

Conflict of Interest: The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Ethics Committee Permission: The article complies with national and international research and publication ethics. Ethics Committee approval was obtained with the decision of Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Kırıkkale University dated 01.03.2019. Ethical principles were followed throughout the process.

Financial Support: This study was supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Kırıkkale University under project number 2019/067.

Acknowledgements: -

REFERENCES:

- Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. The Free Press.
- Aaker, D. A. (1996). Building strong brands. Free Press. Retrieved May 30, 2019 from <https://www.scribd.com/read/224313057/Building-Strong-Brands#>.
- Aaker, D. A., & Joachimsthaler, E. (2000). The brand relationship spectrum: The Key to the brand architecture challenge. *California Management Review*, 42(4), 8–23. <https://doi.org/10.1177/000812560004200401>
- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, XXXIV(August), 347–356. <https://doi.org/10.1177/002224379703400304>
- Anholt, S. (2006). The Anholt-GMI city brands index: How the world sees the world's cities. *Place Branding*, 2(1), 18–31. <https://doi.org/10.1057/palgrave.pb.5990042>
- Anholt, S. (2011). Beyond the nation brand: The role of the image and identity in international relations. In A. Pike (Ed.), *Brands and Branding Geographies* (pp. 289–297). Edward Elgar Publishing Limited. Retrieved May 12, 2020 from https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=F06g3OI2eq4C&oi=fnd&pg=PA289&dq=anholt+nation+brand+index&ots=dUQxypHryH&sig=mHNZfejA2j5YAZ_y1Kpeab829Vs&redir_esc=y#v=onepage&q=hexagon&f=false.
- Arabacı, A. O. (2018). Google'ın Çorum'u dünyanın merkezi olarak belirlediği iddiası. www.teyit.org. Retrieved November 11, 2019 from <https://teyit.org/google-in-corum-u-dunyanin-merkezi-olarak-belirledigi-iddiasi/>.
- Arslan, E. (2013, September 15). Marka kent Sivas. Retrieved November 29, 2018 from <http://www.sivasirade.com/haber/-2167.html>.

- Balakrishnan, M. S. (2008). Dubai - a star in the east. A case study in strategic destination branding. *Journal of Place Management and Development*, 1(1), 62–91. <https://doi.org/10.1108/17538330810865345>
- Clifton, N. (2014). Towards a holistic understanding of county of origin effects? Branding of the region, branding from the region. *Journal of Destination Marketing & Management*, 3(2), 122–132. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2014.02.003>
- Dalbay, R. S. (2018). Kimlik ve toplumsal kimlik kavrami. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(31), 161–176.
- Dinnie, K. (2011). Introduction to the theory of city branding. In K. Dinnie (Ed.), *City branding: Theory and cases* (pp. 3–7). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230294790_1
- Dinnie, K. (2022). *Nation branding: Concepts, issues, practice* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003100249>
- Drugan, G. A. (2014). The development of an analytical framework for the measurement of city brands. Doctoral Dissertation [University of Manchester, Faculty of Humanities]. Manchester City, England.
- Dudovskiy, J. (2014). Factors affecting brands and branding: A brief literature review. Research Methodology. Retrieved October 4, 2019 from <https://research-methodology.net/factors-affecting-brands-and-branding-a-brief-literature-review/>.
- Frideres, J. S. (2006). Cities and immigrant integration: The future of second-and thirddier centres. *Our Diverse Cities*, 2(Summer), 3–8.
- Gondim Mariutti, F., & De Moura Engracia Giraldi, J. (2020). Country brand personality of Brazil: A hindsight of Aaker's theory. *Place Branding and Public Diplomacy*, 16(3), 251–264. <https://doi.org/10.1057/s41254-019-00153-3>
- Hanna, S., Rowley, J., & Keegan, B. (2021). Place and destination branding: A review and conceptual mapping of the Domain. *European Management Review*, 18(2), 105–117. <https://doi.org/10.1111/emre.12433>
- Hassan, S., & Mahrous, A. A. (2019). Nation branding: The strategic imperative for sustainable market competitiveness. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*, 1(2), 146–158. <https://doi.org/10.1108/jhass-08-2019-0025>
- Holbrook, M. B., & Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132–140. <https://doi.org/10.1086/208906>
- İçyer, A. (2010). Marka kent oluşturma açısından stratejik kent yönetimi. Master Thesis [Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Karaman, Türkiye.

- Insch, A. (2011). Ethics of place making. *Place Branding and Public Diplomacy*, 7(3), 151–154. <https://doi.org/10.1057/pb.2011.23>
- Jansson, J., & Power, D. (2010). Fashioning a global city: Global city brand channels in the fashion and design industries. *Regional Studies*, 44(7), 889–904. <https://doi.org/10.1080/00343400903401584>
- Jaworski, S. P., & Fosher, D. (2003). National brand identity & Its effect on corporate brands: The nation brand effect (NBE). *The Multinational Business Review*, 11(2), 99–113.
- Karadal, H., Akçı, Y., Sepetçi, T., & Dinçer, E. (2023). Aksaray ili marka değeri araştırması. *Kent Akademisi*, 16(2), 812–829. <https://doi.org/10.35674/kent.1225473>
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kavaratzis, M. (2004). From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands. *Place Branding*, 1(1), 58–73.
- Kavaratzis, M., & Ashworth, G. J. (2006). City branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick?. *Place Branding*, 2(3), 183–194.
- Knapp, D. E. (2003). *Marka akli* (Çev. A. T. Akartuna). MediaCat.
- Kotler, P., & Gertner, D. (2004). Country as brand, product and beyond: A place marketing and brand management perspective. In N. Morgan, A. Pritchard, and R. Pride (Ed.), *Destination branding* (2nd Edition, pp. 55–71). Routledge.
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2017). *Pazarlama 4.0* (N. Özata, Eds.). Optimist Yayın Dağıtım.
- Kotler, P., & Pfoertsch, W. (2010). B2B marka yönetimi (N. Orhon, Ed.). MediaCat Yayınları.
- Kotsi, F., Balakrishnan, M. S., Michael, I., & Ramsøy, T. Z. (2018). Place branding: Aligning multiple stakeholder perception of visual and auditory communication elements. *Journal of Destination Marketing & Management*, 7, 112–130. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2016.08.006>
- Loo, T., & Davies, G. (2006). Branding China: The ultimate challenge in reputation management? *Corporate Reputation Review*, 9(3), 198–210. <https://doi.org/10.1057/palgrave.crr.1550025>
- Morgan, N. (2012). Time for ‘mindful’ destination management and marketing. *Journal of Destination Marketing & Management*, 1(1–2), 8–9. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2012.07.003>
- Papp-Váry, Á. F. (2019a). A successful example of complex country branding: The ‘E-Estonia’ positioning concept and its relation to the presidency of the council of the EU. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 14(1), 87–115. <https://doi.org/10.2478/auseur-2018-0013>

- Papp-Váry, Á. F. (2019b). The Role of visual identity guides and brand books in country branding—How to get inspiration from Finland and Estonia. In K. Hammes, M. Machrafi, & A. Samodol (Eds.), *Economic and Social Development 38th International Scientific Conference on Economic and Social Development* (pp. 196–211). Varazdin Development and Entrepreneurship Agency.
- Peker, A. E. (2006). Kentin markalaşma sürecinde çağdaş sanat müzelerinin rolü: Kent markalaşması ve küresel landmark. Master Thesis [İstanbul Teknik Üniversitesi]. İstanbul, Türkiye.
- Perry, A., & Wisnom, D. (2004). *Markanın DNA'sı* (Çev. Z. Yılmaz). MediaCat Yayınları.
- Rainisto, S. K. (2003). Success factors of place marketing: A study of place marketing practices in Northern Europe and the United States. Doctoral Dissertation [Helsinki University of Technology, Institute of Strategy and International Business]. Helsinki, Finland.
- Riza, M., Doratli, N., & Fasli, M. (2012). City branding and identity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 35, 293–300. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.02.091>
- Rojas-Méndez, J. (2013). The nation brand molecule. *Journal of Product & Brand Management*, 22(7), 462–472. <https://doi.org/10.1108/JPBM-09-2013-0385>
- Ruiz, E. C., De la Cruz, E. R. R., & Vázquez, F. J. C. (2019). Sustainable tourism and residents' perception towards the brand: The case of Malaga (Spain). *Sustainability*, 11(1), Article 1. <https://doi.org/10.3390/su11010292>
- Saygın, M. (2023). Competitiveness of the cities: Branding and positioning. *International Journal of Professional Business Review*, 8(6), e02210. <https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i6.2210>
- Selvi, M. S. (2007). *Marka yönetimi*. Detay Yayıncılık.
- Şentürk, E. E., & Kartal, C. (2020). An investigation on academic research in the field of place branding in Turkey. *International Journal of Business Economics and Management Perspectives*, 1(1), 26–41. <https://doi.org/10.29228/ijbemp.44487>
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023, December 26). İstanbul 11 ayda 16 milyon yabancı ziyaretçi ağırladı. Retrieved December 28, 2023 from <https://basin.ktb.gov.tr/TR-362042/istanbul-11-ayda-16-milyon-yabanci-ziyaretci-agirladi.html>.
- Trueman, M., Klemm, M., & Giroud, A. (2004). Can a city communicate? Bradford as a corporate brand. *Corporate Communications: An International Journal*, 9(4), 317–330. <https://doi.org/10.1108/13563280410564057>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2018a). Bölgelerin verdiği göç bilgileri. Retrieved October 31, 2019 from *TÜİK Merkezi Dağıtım Sistemi*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2018b). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2018. *Türkiye İstatistik Kurumu*. Retrieved October 31, 2019 from <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30709>.
- Resonance. (2017). World's best city brands—A global ranking of place equity. *The Resonance*. Retrieved October 31, 2019 from <https://www.mos.ru/upload/documents/files/9743/WorldsBestCityBrands.pdf>.
- Pusula. (2012, February 18). Kırıkkale marka şehir olacak. *Pusula Gazetesi*. Retrieved November 5, 2019 from http://www.pusulagazetesi.net/haber/kirikale_marka_sehir_ola-4148.html.
- Yamane, T. (2001). *Temel örnekleme yöntemleri* (E. Alptekin, C. Aydın, E. Gürbüzsel, & M. A. Bakır, Eds.). Literatür Yayıncılık.
- Yıldız, O. (2015). Marka imajı yaratma ve marka yerleştirme stratejileri. Specialization thesis [T.C. Türk Patent Enstitüsü, Markalar Dairesi Başkanlığı]. Ankara Türkiye.
- Zenker, S., & Beckmann, S. C. (2013). My place is not your place – Different place brand knowledge by different target groups. *Journal of Place Management and Development*, 6(1), 6–17. <https://doi.org/10.1108/17538331311306078>
- Zhang, L., & Zhao, S. X. (2009). City branding and the olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*, 26, 245–254. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2009.05.002>
- Zhou, L., & Wang, T. (2013). Social media: A new vehicle for city marketing in China. *Cities*, 37, 27–32. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cities.2013.11.006>
- Zinaida, R. S., Sunarto, & Sunuantari, M. (2022). Revealing the new identity element to construct Palembang city branding. *Jurnal ASPIKOM*, 7(2), 207–217. <http://dx.doi.org/10.24329/aspikom.v7i2.1110>

Trabzon Kunduracılar Caddesi Örneği Üzerinden Tarihi Kent Dokusunda Tasarım Sürecine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi

A Conceptual Approach Attempt to Design Process in Historical Urban Texture through Trabzon Kunduracılar Street

Bahar KÜÇÜK KARAKAŞ¹ Büşra TOPDAĞI YAZICI² Aysun AYDIN SANCAROĞLU³

öz

Tasarım derslerinde öğrencilerin tasarıma adım atmakta ve bağlam bulmakta güçlükler yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden gönüllü olarak seçilen 13 öğrencinin katılımı ile üç günlük deneysel bir atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, tarihi kent dokusunda öğrencilerin tasarım sürecine başlarken problem tespiti ve tasarım üretme sürecinde karşılaştıkları zorluklara kavramsal bir yöntem önermektir. Ayrıca atölye çalışmasında bilgi edinilen ve uygulanan tasarım yöntemlerine dair öğrenci görüşlerini ortaya koymak hedeflenmektedir. Atölye çalışmasında, katılımcılar tarafından, öncelikle tarihi Kunduracılar Caddesi aksı boyunca yer alan yaşanmışlık/patina noktaları ve boşluklar/lacunae lar tespit edilmiş, tarihi çevrede tasarım kriterleri açısından uyumlu ve zit yaklaşımlar kullanılarak cephe tasarım önerileri üretilmesi beklenmiştir. Makaleye veri oluşturan atölye çalışmasından sonra makalenin yöntemi olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Atölye çalışması: problem tanımı, teorik bilgi aktarımı, alan ve analiz çalışması, tasarım ve sunum olmak üzere 5 basamaktan oluşmaktadır. Son aşamada öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilerek çalışmanın problemleri sınanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada; “patina” ve “lacunae” kavramlarının zihinde hangi anlamları uyandırdığı, bu kavramların tarihi kent dokusunda nasıl tespit edildiği, tespit edilen “patina” ve “lacunae” ların uyumlu/zit yaklaşımlarda nasıl kullanıldığı, tarihi kent dokusunda uyumlu/zit yaklaşımlarla tasarım yapmanın avantaj ve dezavantajları ile öğrencilerin tarihi kent dokusunda problem tespiti ve tasarım sürecine patina/lacunae kavramları ile çözüm üretmelerinin neler kazandırdığı sorgulanmaktadır. Sonuç olarak, öğrenciler patina ve “lacunae” kavramlarına farklı bir bakış açısı üretmek için kelimenin koruma terminolojisindeki anlamından farklı metaforik anlamlar üretmişlerdir. Alandaki “patina” ve “lacunae” lar tespit edilirken kavramların gerçek anlamlarının yanında metaforik anlamlarının da kullanıldığı görülmektedir. Uyumlu yaklaşımı öğrenciler; “benzerlik, saygı, birliktelik” kavramları, zit yaklaşımı ise, “aykırılık, eski-yeni ayrımı” gibi kavramlar üzerinden tanımlamışlar ve tasarım ürünlerine de bu anlamları destekleyecek biçimde yansımıştır. Uyumlu yaklaşım yönlendirici olması, zit yaklaşım özgürlük tanımı bakımından avantajlı; uyumlu yaklaşım özgürlüğü kısıtlaması, zit yaklaşımda ise estetik kaygıların dezavantajlı olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma, tasarıma yaklaşım ve tarihi kent dokusuna farkındalık yaratması konusunda faydalı ve destekleyici bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lacunae, patina, tarihi kent dokusu, tasarım yaklaşımları, Trabzon

ABSTRACT

An experimental workshop was held for three days with the participation of 13 voluntarily selected 3rd and 4th year students of Karadeniz Technical University Department of Architecture. The aim of the study is to propose a conceptual method that guides students in problem identification and design production as they begin the design process in the historical urban texture and to reveal opinions on the design

¹ (Dr.) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, baharkucuk@ktu.edu.tr, 0000-0002-3894-5160

² **Corresponding Author:** (Araştırma Görevlisi.) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü; Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, busratopdagi@ktu.edu.tr, 0000-0003-1203-4411

³ (Dr.) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, mimar_aysun@ktu.edu.tr, 0000-0002-5020-6870

methods learned and applied in the workshop. The participants firstly identified the lived experience/patina points along the axis of the historical Kunduracılar Street, and then the gaps/lacunae. The façade design suggestions were produced on these points by using harmonious and contrary approaches among the design criteria in the historical environment. After the workshop provided data for the article, in-depth interview technique was used as the method of the article. The study examines what the meanings of "patina" and "lacunae" in their mind, how these concepts are detected in the historical city texture, how "patina" and "lacunae" are used in harmonious/contrary approaches, how they are used in these approaches in the historical urban texture. The advantages and disadvantages of designing and what students gain from identifying problems and finding solutions to the design process with patina/lacunae concepts are questioned. As a result, students produced different perspectives on the concepts of "patina" and "lacunae" and metaphorical meanings. They defined the harmonious approach as "similarity, respect, togetherness" and contrary approach as "contradiction, old-new distinction" and it was reflected in their designs in the same way. The harmonious approach is advantageous as it is directive, while the contrary approach allows freedom; It turns out that the harmonious approach restricts freedom, while the contrary approach is disadvantageous due to aesthetic concerns. The study was found useful and supportive in terms of approach to design and raising awareness of the historical urban texture.

Keywords: Historical Urban Texture, Design Approaches, Patina, Lacunae, Trabzon

GİRİŞ:

“Trabzon Kunduracılar Caddesi Örneği Üzerinden Tarihi Kent Dokusunda Tasarım Sürecine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi” isimli bu çalışmada, tarihi kent dokusunda tasarım sürecinde koruma kavramlarından “patina” ve “lacunae” kavramları kullanılarak öğrencilerin tasarım problemini belirlemeleri ve tasarım sürecine ilk adımı atmaları konusunda yardımcı olabilecek bir yöntem önerilmektedir. Bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünde öğrenim gören restorasyon ve koruma ile ilgili dersleri almış, konu hakkında temel bilgiye sahip 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden atölyeyi gönüllü olarak tercih eden 13 öğrencinin katılımı ile yürütülmüştür. Trabzon kentinde tarihi yapı niteliklerini ve dokusunu nispeten korumuş olan Kunduracılar Caddesi, tasarım problemi tespit alanı ve tasarımın gerçekleştirileceği aks olarak belirlenmiştir. Yüzyıllardır kentin en önemli tarihi ticaret aksı olma niteliğini devam ettiren Kunduracılar Caddesi, çoğunlukla bu dokuya uyumsuz yeni yapı uygulamalarıyla zaman içerisinde tarihi sürekliliğinde kırılmalar yaşamıştır. Atölye çalışmasında, tasarım problem alanını oluşturan söz konusu bozulma ve yanlış uygulamaların Kunduracılar Caddesi aksı boyunca yaşanmışlık/patina üzerinde oluşan boşluk/ lacunaeları temsil edebileceği düşünülerek bir tasarım yaklaşımı geliştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu kavramlar aracılığıyla öğrencilerin konuya ilgileri çekilerek kısa sürede tarihi çevreye karşı bilinçli yaklaşım düzeyine ulaşmaları hedeflenmiştir.

Tarihi çevrede⁴ mimari kavramlar yardımıyla mevcut yapı stoğunu irdeleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu kavramsal çalışmaların dışında, patina ve lacunae kavramları farklı çalışmalarda yorumlanarak ifade edilmiş olsa da⁵ bu makalede kavramların öğrencilerin yorumlamalarına bırakılması ve tarihi kent dokusunda tasarıma adım atarken problem alanlarının tespiti için kullanılmış olmasının yanı sıra tasarım sürecinin öğrenci deneyimleri üzerinden derinleme görüşme tekniği aracılığıyla incelenmesi çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu çalışmada; patina ve lacunae kavramları alternatif bir kavramsal yaklaşım olarak kullanılmakta, tarihi kent dokusuna müdahalede bulunurken dikkat edilmesi gereken kriterlere dikkat çekici ve akılda kalıcı bir eğitim yöntemi denenmektedir. Çalışma, tarihi kent dokusunda koruma kavramları ve yaklaşımları aracılığıyla bir tasarım yöntemi çalışması olması bakımından özgün bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda koruma terminolojisinde kullanılan patina ve lacunae kavramları tasarım aracı, uyumlu ve zıt çalışmalar ise tasarım yaklaşımı olarak seçilmiştir. Genel perspektifte değinmek gerekirse koruma alanında patina,

⁴ Söz gelimi, Düzgün (2010) tarafından yazılan yüksek lisans tezinde, tarihi çevre tasarımlarında kabuk-bağlam ilişkisinin tasarım kavramları aracılığıyla değerlendirilmesi yapılmıştır. Çelik (2021), ise tarihi yapılara yapılan ekleri yapı-doku ilişkisi bağlamında yine tasarım kavramları aracılığıyla irdelemiştir. Arslan vd. (2020) tarafından yazılan makale çalışmasında, seçilen müze yapıları, uluslararası tasarım kriterleri ile tarihi çevrede tasarım yaklaşımları bağlamında incelenmiştir. Sağlam ve Tavşan (2019), tarihi çevrede yapılmış çağdaş ek tasarımları, tasarım yaklaşımları, mekân organizasyonları ve belirlenen kavramsal kriterler bağlamında değerlendirilmiştir.

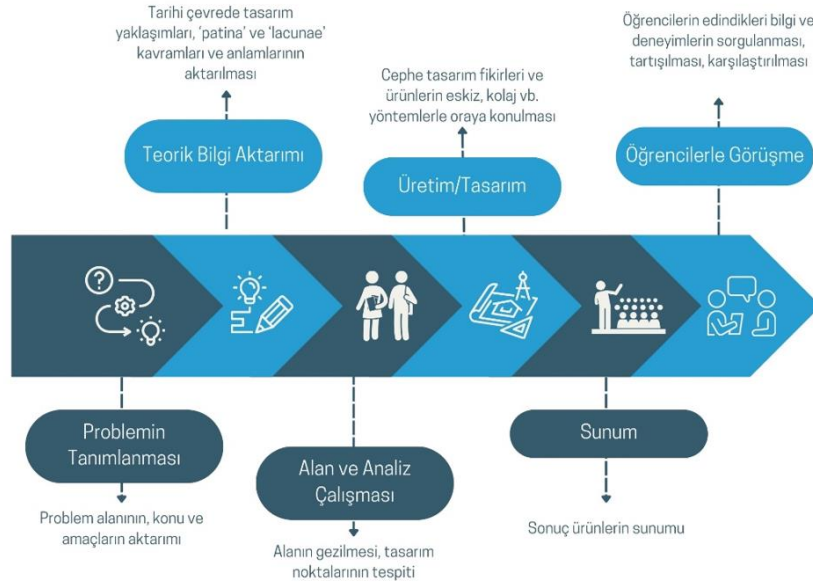
⁵ Bilgi için bkz. (Bakacak, 2007: 18,38; Brandi, 1996: 233).

yapının yüzeylerinde zamanla/yaşanmışlıkla biriken katmanı ifade etmekten lacunae yapıların üzerindeki boşluk, delik, aralık gibi bölümleri ifade etmektedir. Bu çalışma kapsamında ise söz konusu kavramlar öğrenciler tarafından yorumlanarak problem alanı olan Trabzon Kunduraçılar Caddesi'nde tasarım yapılacak noktaların tespit edilmesinde kullanılmaktadır. Tarihi kent dokusunda yaşanmışlığın izlerini taşıyan/patina (tasarım bölgesi) ve bu aksta boşluk/kırılma noktası oluşturan bir bölge öğrenciler tarafından tespit edilerek bu alanda lacunae (tasarım problemi) olarak tespit ettikleri yapıya özel uyumlu ve zıt cephe tasarımları geliştirmişlerdir. Bu çalışmada; öğrencilerin teorik anlatım ve atölye çalışması sonrasında koruma terimlerinden patina, lacunae kavramlarının zihinlerinde nasıl anlamlar uyandırdığı, patina ve lacunae kavramları aracılığıyla tarihi kent dokusunda problem tespitinin nasıl gerçekleştirildiği, tespit edilen alanlarda uyumlu ve zıt yaklaşımın nasıl kullanıldığı, tarihi kent dokusunda uyumlu ve zıt tasarım yaklaşımlarının tasarım sürecinde oluşturduğu avantaj ve dezavantajlar ile tasarım problemi tespiti ve tasarım sürecine patina ve lacunae kavramları aracılığıyla yaklaşımın kazandırdıklarının neler olduğu sorgulanmaktadır. Öğrencilerin cevapları ortak kavramlar çerçevesinde kategorize edilmekte ve yorumlanmaktadır.

Çalışmanın amacı, koruma terminolojisinden seçilen patina ve lacunae kavramlarını yorumlayarak öğrencilerin problem alanlarını kolaylıkla belirmelerini sağlamak ve bu kavramlarla tespit edilen problemler alanların uyumlu ve zıt yaklaşımlar kullanılarak tarihi kent dokusuna duyarlı bir tasarım bilinci oluşturacak bir yöntem sunmak ve deneyim sahibi öğrencilerin görüşlerini ortaya koymaktır.

1. Çalışma Basamakları ve Yöntem

Makale kapsamında, öncelikle makaleye veri oluşturan atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Sonrasında atölye çalışmasında bilgi edinilen ve uygulanan tasarım yöntemlerine dair öğrenci görüşlerinin ortaya koyulması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Tüm Çalışma Basamakları

1.1. Atölye Çalışması

Atölye çalışması, yöntem için veri altlığı oluşturmak amacıyla toplamda 5 aşamada planlanmıştır. Çalışmanın birinci aşamasında problemin tanımlanması, ikinci aşamasında öğrencilere teorik bilgi aktarımı, üçüncü aşamasında alan ve analiz çalışması, dördüncü aşamasında üretim ve tasarım süreci,

beşinci aşamasında sonuç ürünlerin sunumu gerçekleştirilmiştir. Çalışma için Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden 02.05.2023 tarihli ve E-82554939-050.01.04-367674-300-1120 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

1.1.1. Tasarım Probleminin Tanımlanması

Bu aşamada, üç günlük bir atölye çalışması sürecinde ürün elde edilebilmesi amacıyla kavramlar ve tasarım alanı belirlenerek sınırlılıklar ortaya koyulmuştur. Öncelikle tasarım problem alanının belirlenmesinde tarihi kent dokusu olarak Kunduracılar Caddesi seçilmiştir. Sonrasında tarihi kent dokusunda tasarım yapılacak yerin tespitinin nasıl yapılabileceğinin öğrencilerle tartışması yapılmıştır.

1.1.2. Öğrencilere Teorik Bilgi Aktarımı

Bu aşamada; tasarım çalışmasına başlamadan önce öğrencilere seçilen alan (Kunduracılar Caddesi) hakkında bilgiler verilmiş "patina" ve "lacunae" kavramlarının terminolojik anlamları aktarılmış, tarihi çevrede tasarım yaklaşımları hakkında eğitim sunumu yapılarak uyumlu ve zıt yaklaşım örnekleri ile anlatılmış ve tartışılmıştır. (Çalışma kapsamında, atölye süresinin sınırlı olması ve bu kısa sürede öğrencilerin iki karşıt yaklaşımı daha iyi öğrenip uygulayabileceği düşünülerek serbest tasarım yaklaşım anlatımı kapsama alınmamıştır.)

1.1.3. Alan ve Analiz Çalışması

Bu aşamada, tarihi kent dokusu olarak tespit edilen Kunduracılar Caddesinde katılımcı olan 13 mimarlık öğrencisi, cadde boyunca "patina" ve "lacunae" kavramları aracılığıyla problem alanlarını tespit etmiş, tasarım yapacakları noktaları belirlemişlerdir. Öğrenciler Kunduracılar Caddesi üzerinde buldukları patina ve lacunaelar aracılığıyla tespit ettikleri alanları harita üzerinde işlemişlerdir.

1.1.4. Üretim/Tasarım

Bu aşamada, öğrenciler tarafından alan çalışmasında tespit edilen patina ve lacunaelar üzerinde, çevre yapılar dikkate alınarak uyumlu ve zıt iki yaklaşım çerçevesinde cephe tasarımı fikirleri oluşturulmuştur. Bu süreçte öncelikle eskiz ve kolaj çalışmaları yapılmış, geliştirilen tasarımlar dijital ortama aktarılmıştır. Sonuç aşamasında ise tasarım süreci ve tasarım fikirleri pafta düzeninde bir araya getirilmiştir.

1.1.5. Sunum

Tasarım yapılacak yerin tespiti, tasarım süreci ve sonuç ürünlere ilişkin pafta tasarımı gerçekleştirilmiştir. Her öğrenci tasarımını sözlü olarak atölye çalışmasının sonunda tüm öğrencilere açık olacak şekilde sunmuştur (Şekil 2).

Şekil 2. Atölye Çalışma Basamaklarına Dair Görseller (Yazarların Kişisel Arşivi, 2023)

1.2. Makalenin Yöntemi

1.2.1. Öğrencilerle Görüşme

Üretim ve tasarım aşaması sonunda öğrencilere derinlemesine görüşme yönteminin yarı yapılandırılmış görüşme tekniği çerçevesinde açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu aşamada öğrencilerin patina ve lacunae kavramlarının anlamlarını nasıl yorumladıkları, tasarım aşamasında bu kavramların nasıl kullanılabileceğine dair yorumları, patina ve lacunae kavramları aracılığıyla kent dokusunda tasarım problemi tespitin nasıl gerçekleştirildiği, belirlenen noktalarda uyumlu ve zıt tasarım yaklaşımlarının nasıl uygulandığı, tarihi kent dokusunda uyumlu ve zıt yaklaşımla tasarım yapmanın avantaj ve dezavantajları ve tarihi kent dokusunda tasarım sürecine patina ve lacunae kavramları aracılığıyla bakmanın kazandırdıkları konusunda derinlemesine görüşmeler yapılarak kayıt altına alınmıştır.

Bu noktada kısaca derinlemesine görüşme yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır. Nitel veri toplama araçlarından biri olan derinlemesine görüşme yöntemi, soru-cevap şeklinde yürütülür ve araştırmacıların bireylerle doğrudan iletişim kurarak veri toplamasını içerir. Bu yöntem ile çalışmaya katılanların fikir, tecrübe ve konuya ilişkin algı ve bilinçlerinin yanında henüz bilgi edinilmemiş konuların ortaya çıkarılmasıyla yeni bir bilgi ortamı oluşturulması amaçlanmaktadır. Derinlemesine görüşme yöntemi; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere 3 ayrı şekilde uygulanabilmektedir. Çalışmanın araştırma tekniğini oluşturan yarı-yapılandırılmış görüşmede, araştırmacı tarafından belirli bir düzen ve sistematik içeren açık uçlu sorular kullanılabilir (Uslu ve Demir, 2023). Görüşmeciler genel bir görüşme planına sahiptir ancak katılımcıların özelliklerine bağlı olarak bu planda değişiklikler yapabilir. Önceden tasarlanmış bir soru formu üzerinden ilerlerken, görüşme sırasında soruları değiştirme, yeni sorular ekleme veya mevcut soruları çıkarma yoluyla konunun farklı boyutlarına ulaşılmaya çalışılır. Bu, eksik noktaların tamamlanmasına olanak tanır (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2017; Karataş, 2017).

Çalışma, temel yorumlamacı nitel araştırma deseni çerçevesinde şekillenmiştir. Bu çalışma deseninde araştırmacılar; katılımcıların hayatlarını nasıl yorumladıklarını, yaşamlarını nasıl inşa ettiklerini ve deneyimlerine nasıl anlamlar kattıklarını incelemektedirler (Merriam, 2013). Bu doğrultuda, atölye çalışmasına katılan gönüllü 13 öğrencinin “patina” ve “lacunae” kavramları aracılığıyla tarihi kent dokusunda tasarım deneyimlerini nasıl yorumladıkları ve bu süreçte kullandıkları tüm araç ve tasarım yöntemlerini nasıl anlamlandırdıkları anlaşılmasına çalışıldığı için temel yorumlamacı nitel araştırma deseni tercih edilmiştir.

Bu çalışmada, atölye çalışması sonunda atölyeye gönüllü katılım sağlayan 13 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme kayıt altına alınmış ve sonrasında yazılı dökümü oluşturulmuştur. Kişisel verilerin gizliliği ön planda bulundurularak katılımcılar Ö1, Ö2,... biçiminde numaralandırılmıştır. Öğrencilerin yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar, ortak kavramlar/betimlemeler, kelime ve kelime grupları şeklinde ayrıştırılmıştır. Bu kavramlar, tema olarak kabul edilen araştırma soruları altında sorunun niteliğine göre kategorize edilerek kodlanmıştır. Öğrencilerin sözel ifadelerinde yer alan kelime ve/veya kelime grupları verilerin kodlanması aşamasında öncelikle kullanılmıştır.

2. Patina ve Lacunae Kavramları

Patina kelimesi sözlük anlamı olarak, bakır ve bronz malzemenin üzerinde uzun süre hava koşullarına maruz kalma sonucunda veya asit gibi malzemelerin teması ile oluşan genellikle yeşil renkteki tabakayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca dış yüzeysel kaplama gibi anlamları da mevcuttur (http-1, 2023). Tanyeli’ye göre patina, yapının dış ve iç yüzeyinde zamanla oluşan eskimeyle eklenen

katmanın adıdır. Patina yapıyı atmosferik bir kir katmanı gibi kaplarken, yaşanmışlığa dair bir delil oluşturmaktadır (http-2, 2023). Bu çalışma kapsamında da patina, yapının yüzeylerinde zamanla/yaşanmışlıkla biriken katmanı karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Biriken bu katman, bazen yapının kirlenerek eskimesini temsil ederken, bazen de yaşanmışlığın izlerini anımsatır.

Latince bir kelime olan lacunae genel sözlük anlamıyla boşluk, aralık, eksiklik olarak tanımlanmaktadır. Dilbilim alanında dilde bulunmayan bir sözcüğü, biyoloji ve tıp bilimlerinde hücreler arasında ve kemikte bulunan boşluğu, diş hekimliğinde çöküntü, girinti, defekt gibi kavramları ifade etmek için kullanılmaktadır (http-3, 2023). Sanatta restorasyon ve koruma terimi olarak kullanılan lacunae, "Bir sanat eserine ilişkin bir boşluk figüratif örüntünün kesintiye uğramasıdır." (Brandi 1996: 341) biçiminde tanımlanmaktadır. Brandi (1996: 341)'ye göre, "...Bir sanat eserinin en ciddi yönü, eksik olan değil, uygun olmayan şekilde eklenen şeydir". Lacunae, aslında sanat eserinin figüratif yönüyle, şekli ve rengiyle ilişki kurmayan, ona ilişmiş bir yabancı cisim gibidir (Brandi 1996: 341). Söz konusu kavramlar tıp, güzel sanatlar ve mimari koruma gibi alanlarda sözlük anlamının karşılığı olarak kullanılırken, bu çalışmada kavramlar kelimenin bellekte uyandırdığı imgeler sorgulanarak tarihi çevrede koruma ve tasarımda yeni bir sorgulama aracı olarak denenmiştir. ICOMOS (2011)'un koruma ilkeleri, tarihi yapıların sadece fiziksel bütünlüklerinin değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel bağlarının da korunmasını öngörür. Önerilen kavramsal çerçeve, bu ilkelere uygun olarak geliştirilmiş ve 'patina' kavramı, tarihi yapıların ve kent dokusunun kültürel bağlamını anlamlandırmada bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede, 'lacunae' kavramı ise bu bağlam içindeki boşlukları tespit edip, bunlara yönelik uyumlu ya da zıt tasarım yaklaşımları geliştirme amacı taşımaktadır. Böylece ICOMOS(2011)'un koruma ve müdahale ilkelerine sadık kalınarak, çağdaş mimari müdahaleler için bir zemin oluşturulmaktadır.

3. Tarihi Çevre ve Alan Çalışması: Tarihi Kunduraçılar Caddesi

Tarihi çevre, mimari öğeler, ortak özellikler ve malzeme kullanımı gibi somut verilerin yanında toplumsal girdiler olan kültürel ve tarihsel geçmiş gibi soyut kavramların birlikteliğinden meydana gelmektedir. Tarihi çevre, kendi zamanı içerisinde yaşamış toplumun ve oluşturduğu fiziksel çevrenin yapısı ve kimliğine dair bilgi vermesi, günümüz fiziksel mekanını zenginleştirilmesi, yeni tasarımlar için bir anımsama ve üretme ortamı oluşturması bakımından önemli bir referans özelliği göstermektedir (Güneli vd., 1996; Birlik, 1999: 5). Velioğlu (1992: 9), tarihi çevreleri, oluşturdukları dönemlerin duygu, düşünce, eğilim ve yaşam deneyimlerinin izlerini taşıyan ve ortak bir dil oluşturan mekanlar olarak tanımlamaktadır. Tarihi çevrelerin oluşturduğu ortak dil, o alanın daha anlaşılır ve okunabilir olmasının yanı sıra tanınır/bilinir olmasını da sağlamaktadır. Ahunbay (1996)'a göre tarihi çevrenin özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

- Tarihi çevreler, ilgi çekici ve öğretici mekanlardır.
- Bireyler arasında ortak duyguların pekişmesi, sosyal ilişkilerin geliştirilmesine etki eden mekanlardır.
- Tarihi geçmişten yaşam koşulları, yapım teknikleri, gelenekler ile ilgili örnekler edinilebilecek açık hava müzesi niteliği taşımaktadırlar.
- Geçmişte yaşamış toplumların sosyal ve ekonomik yapısı, kültürleri ve estetik yaklaşımlarının anlamlandırılması ve günümüze taşınabilmesini sağlamaktadır.

Kent dokusu içerisindeki tarihi çevrelerin belirleyici öğeleri tarihi mimarlık ürünleridir. Bunun yanında anıtsal yapıları, sivil mimarlık örnekleri, sokaklar, meydanlar ve diğer önemli tarihi kalıntılar da tarihi çevrenin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır (Ekinci, 2003: 55). Zeren (2010: 20) tarihi çevreyi oluşturan yapıların benzer özelliklere sahip olduğundan, bunların sokak ve doku bütünlüğü şeklinde kısmen ya da tümüyle korunabilen kentsel bir dokuda okunabileceğinden bahsetmektedir. Tarih boyunca yaşamış toplumların yok olmuş veya kısmen/tümüyle ayakta kalmış yerleşim alanları ve bıraktıkları tarihi eserler tarihi çevreyi oluşturan etmenler olarak görülmektedir. Papageorgiou (1971:

27)'ya göre tarihi çevrelerde bulunan yerleşim alanları; önemli mimari niteliklere sahip, orijinal, karakteristik bir organizasyon yapısı göstermektedir. Bu alanlarda, fiziksel gelişim süreci içerisinde devamlılık gösteren önemli yapıları bulunmakta, bu devamlılık süreci bölgenin toplumsal yaşantısında da gözlemlenebilmektedir (Papageorgiou, 1971: 27).

Trabzon kenti için de Kunduracılar Caddesi, barındırdığı ortak mimari nitelikleri, kentin ticari tarihinde önemli bir yer edinmiş olması, dönemin yaşam koşulları, yapım tekniği, malzemesi, büyük ölçüde korunabilmiş olması bakımından tarihi çevrelere bir örnek teşkil etmektedir. Trabzon kentinin tarih boyunca doğu-batı ekseninde ticari bağlantıların kurulduğu bir transit noktası olması nedeniyle Kunduracılar Caddesi kentin tarihi, kültürel niteliklerini ve ticari faaliyetlerini yıllardır sürdürmekte olan önemli bir aks olarak hizmet vermektedir. Kunduracılar Caddesi zemin katları ticari, üst katları depo ve büro olarak kullanılan ve kentin tarihi izlerini günümüze kadar taşıyabilmiş en önemli caddesidir. Cadde üzerinde yürürken görülen tarihi yapı cephelerinde bulunan süsleme, korniş, kolon gibi detaylar bu yapıların 19. yüzyılın sonlarına tarihlendirilebileceğini göstermektedir (İbiş, 1993: 74).

Kunduracılar Caddesi zaman içerisinde kısmen tahribata uğramıştır. Tarihi aks üzerindeki kimi yapılar yakın geçmişte inşa edilmiştir ve bu yapıların çoğu tarihi doku ile bağdaşmayan bir biçimlenişe sahiptir. Söz konusu problemde yola çıkılarak, öğrencilerin tarihi dokuyu derinlemesine deneyimleyebilmesi için önce patinalar, sonrasında problemler tespit edilebilmesi için de alan üzerindeki lacunaların belirlenmesi istenmiştir. Kunduracılar Caddesi üzerinde yapılan bu çalışma, doğuda Gazipaşa Caddesi, batıda Cumhuriyet Caddesi ve güneyde Kahramanmaraş Caddesi'ne kadar bir alan üzerinde gerçekleştirilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Çalışma Alanının Sınırları ile Patina ve Lacunae Noktalarının Tespit Edildiği Bir Çalışma (Yazarların Kişisel Arşivi, 2023)

4. Tarihi Çevrede Tasarım Yaklaşımları

Tarihi çevrede tasarım ve korumada dikkat edilmesi gereken konulardan biri; bölgenin tarihi, kültürel, sosyolojik kimliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Başka bir deyişle tarihi bir çevrede tasarım yaparken bölgenin kimliğinin ve karakteristik özelliklerinin sürdürülebilirliğinin göz önünde bulundurulması ve buna göre bir planlama oluşturulması önemlidir. Veliöğlu (1992: 9), geçmişle geleceğin arasında bir köprü niteliği gösteren tarihi mekanların, korunmasının yanı sıra sürdürülebilirliğinin problem edinilmesinin de önemli olduğunu savunmaktadır. Ekinci (2003: 55); tarihi çevreyi oluşturan anıtsal yapılar, sivil mimarlık örnekleri, sokaklar, meydanlar ve diğer önemli kalıntıların korunması ile buldukları dokunun kimliğinin sürdürülebilirliğinden bahsedebileceğini söylemektedir. Bu öğeler yok olmuş veya sürekli yok olma süreci içerisinde ise ve bunun yanında yeni üretilen çevre geçmiştekinе benzerlik gösterse dahi artık kimliği başka bir doku oluşmuş olacaktır.

Arabacıoğlu P. ve Aydemir, I. (2007: 205)'e göre tarihi çevrelerin ve içinde barındırdıkları mimari öğelerin zaman içerisinde kültürel kimliklerinde oluşan değişimin günümüz şartlarına uyumlu olması da kimliğin tarihi süreç içerisinde sürdürülebilirliği konusunda önemlidir. Toplum yapısında talep ve gereksinimlerinde zamanla görülen değişim sürecine paralel olarak yeni bir yapısal çevrenin (Ünlü, 1986) ve yeni işlevlerin oluşmaya başladığı ve bu bağlamda tarihi çevrelerdeki yapıların kimi zaman

yeni fonksiyonlar yüklenerek yeniden kullanıldığı ya da yeniden inşa edildiği görülmektedir. Aykaç (2009: 40); tarihi çevrelerde yapılacak tasarımlar için karakter, okunabilirlik, uyarlanabilirlik, farklılık, süreklilik ve kapalılık dışında bölgenin kimlik ve karakterinin sürdürülebilirliği için en az müdahalenin esas alınması, yapılan müdahalelerin geri dönüştürülebilir olması, müdahalelerin yerinde koruma anlayışına imkân tanınması, sürdürülebilirlik ve bağlamın dikkate alınması, kültürel önemin güçlendirilmesine dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Tarihi çevre içerisinde yapılacak koruma ve tasarım müdahalelerinin; yeniden uygulanabilir ya da geri dönüşebilir, yapılacak başka bir müdahaleye handikap oluşturmayacak, diğer bir deyişle sürdürülebilir, ilerleyen süreçte yapının tarihi verilerine ulaşılmasında bir sorun oluşturmayacak, yapıda kullanılan yeni malzemelerin uygun malzemelerle sınırlı biçimde (Weeks ve Grimmer, 1995) ve çoğunlukla korunmasına fırsat tanıyacak, eski ile uyum içerisinde olacak ve uzmanların denetimi ve uygulaması altında yapılacak nitelikte olması gerekmektedir (Feilden, 2003).

Çalışmanın bu bölümünde, yapılan inceleme ve değerlendirmeler kapsamında, tarihi çevrede tasarım problemlerine üç farklı yaklaşım gösterildiği görülmüştür.

1. Tarihi çevrede uyumlu/benzer yaklaşım
2. Tarihi çevrede karşıt (kontrast)/ zıt yaklaşım
3. Tarihi çevrede serbest yaklaşım (Velioğlu, 1992: 25)

Çalışma boyunca bahsedilen tasarım ve koruma ilkelerinin ortak bir paydada buluşması gerekliliğine dayanarak, söz konusu iki alanda tarih boyunca yapılan çalışma ve görüşler doğrultusunda aşağıdaki başlıklar ve onlara uyumlu bulunan literatür çalışmaları derlenmiştir.

Uyum/Benzerlik: Bu bağlamda, John Ruskin'in yapının mevcut hali ile koruması yaklaşımına (Kuban, 2000) benzer bir biçimde William Morris ilk koruma prensiplerinden birini ortaya atan kişi olmuştur. Morris, tarihi esere uygulanacak yeni ekin kişisel müdahalelerden uzak olması gerektiğini, yapının mümkün olduğunca var olan hali ile "korunması" gerekliliğini savunmuştur (Ahunbay, 1996). RIBA 1904'te alınan kararlar doğrultusunda, tarihi çevrede yapılacak müdahalelerin eserlerin ilk üsluplarına uygun biçimde şekillenmesinin bütünlüğün korunmasında önemli olduğu belirtilmektedir (RIBA, 1904). Ekinci (2003: 55) tarihi çevrede mimarlığın/tasarımın ilk koşulunun koruma olduğunu ve öncelikli şartın tarihi çevredeki yapı dokunun varlığının aynen sürdürülmesi olması gerekliliğini savunmaktadır. Tarihi çevrede tasarım yapmanın eski yerleşime aykırı olmayacak biçimde eskiye sırtını dönmeyen bir yaklaşımla gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir.

Zıtlık/ Kontrast: Tarihi çevrede, tarihi ve çağdaş kültürler arasında talepler bağlamında eskiye duyulan yakınlık ile yeniye adapte edilme sürecinde bir zıtlık ortamı oluşmaktadır (Orbaşlı, 2000: 1). Bu ilkelere göre, tarihi çevrede yapılacak bir müdahalede eski ile yeninin net çizgilerle birbirinden ayrılması, malzeme, mekân ve biçim çalışmalarında orijinal yapının örnek alınmaması, uygulanması teknik açıdan uygun malzeme ve yapım tekniğinin tercih edilmesi ve yeni müdahalenin tamamlayıcı özellikte olmasının yanında tarihi çevreye bir karşılık oluşturmasıdır (Dayev ve Cruickshank, 1988). Camillo Boito (2018)'ya göre, tarihi yapıya mümkün olduğunca ek ve yenileme yapılmamalıdır. Ancak yapılması zorunlu ise yapılan müdahalenin üslubu yapınınkinden farklı ve kolay ayırt edilebilir olmalıdır.

Serbestlik: Üçüncü bir tasarım yaklaşımı olarak tarihi çevrede tasarımın eski ile yeni artefaktların birbiri ile ilişkilendirilmesi ve bir anlamda kompozisyonu biçiminde tasarlanması gerektiğine dair fikirler mevcuttur. Örneğin, Zeren (2010: 29)'e göre tarihi çevrede koruma ve tasarım yaklaşımlarında, çağdaş ihtiyaçlar göz önünde bulundurulurken aynı zamanda tarihi mirasa saygı duyulmalı, günümüz ile tarih arasındaki karşılıklı etkileşim dikkate alınmalıdır. Eski ve yeni mimarinin bilinçli olarak bir arada kullanılmasıyla, modern mimariye yol gösteren, kimlikli ve tarihi özellikleriyle uyum içerisinde yeni tasarım olanaklarının ortaya çıkması sağlanmaktadır (Branca, 1979: 46).

Atölye çalışmasının süresinin sınırlı olması, kısa sürede verilebilecek teorik bilginin bu doğrultuda daraltılması gerekliliği ve birbirine karşıt iki yaklaşımın öğrenme sürecini karşılaştırmalı biçimde algılama ve öğrenmeye katkı sağlayacağı düşüncesi ile çalışma kapsamında tarihi çevrede tasarım yaklaşımlarından uyumlu/benzer ile karşıt/zıt yaklaşım örnekleri üzerinde çalışılmıştır.

5. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında atölye sonunda yapılan görüşmeler doğrultusunda öğrenci çalışmaları değerlendirilerek tartışılacaktır.

5.1. Öğrencilerle Yapılan Görüşmeler ve Değerlendirmeleri

5.1.1. “Patina” ve “Lacunae” Kavramlarının Zihinde Uyandırdığı Anlamlar

Bu başlık altında öncelikle öğrencilere Rölöve, Restorasyon ve Koruma ile ilişkili derslerinde veya eğitim süreçlerinde “patina” ve “lacunae” kavramlarını duyup duymadıkları sorulmuştur. Öğrenciler, “patina” ve “lacunae” kavramlarını ilk kez atölye çalışması kapsamında duyduklarını dile getirmişlerdir. Atölye çalışması basamaklarından “1.1.2. Öğrencilere Teorik Bilgi Aktarımı” adımı, “patina” ve “lacunae kavramlarının literatürdeki anlamlarının ne olduğu aktarılmış ve sonra bu kavramları zihinlerinde ortaya çıkan tanımlar/anlamlar aracılığıyla yorumlamaları istenmiştir.

1. soru olan “Atölye kapsamında duyduğunuz “patina” kavramını nasıl yorumlarsınız?” sorusunda öğrencilerden patina kavramının kendilerinde yarattığı anlamları üzerinden değerlendirilmesi istenmiştir. Verilen yanıtlar, kavramlarına göre gruplandırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin “Patina” Kavramına İlişkin Öznel Tanımları

“PATİNA” KAVRAMINA İLİŞKİN TANIMLAR	N	%
Tarihi ve Kültürel Katmanlaşma	5	38,46
Eskime ve Aşınma	4	30,76
Yaşanmışlık	4	30,76
Toplam	13	100

1. soruda yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi soruyu cevaplamış, 5 öğrenci (%38,46) “patina” kavramını tarihsel ve kültürel katmanlaşma üzerinden tanımlamıştır. Söz gelimi Ö5 “Kelime anlamı birikmişlik olarak düşünebiliriz ama mimarlık bağlamında şöyle inceliyoruz: Yapılar üzerindeki biriken tarihi, kültürel ve diğer değerlerin katmanlaşması, birikmesi.” şeklinde bir tanımlama yapmaktadır. Ö4, patinayı “Eskimışlik ve bunun yapıda hissettirdiği eksilmeler.” olarak tanımlarken; Ö9’a göre “Patina, binanın yaşanmışlığı olduğunu bize göstermektedir. Eskilerden izlerin kaldığını söylemektedir.” Öğrencilerin tanımlamaları kavramın öğrencilerin zihinlerindeki çok katmanlı anlamlarını ortaya koymuştur.

Öğrencilere 2. soru olarak “Atölye kapsamında duyduğunuz “lacunae” kavramını nasıl yorumlarsınız?” sorusu sorulmuş, verilen yanıtlar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin “Lacunae” Kavramına İlişkin Öznel Tanımları

“LACUNAE” KAVRAMINA İLİŞKİN TANIMLAR	N	%
Fiziksel ve Kavramsal Boşluk	10	76,93
Yalnızlık ve Anlam	1	7,69
Soyut ve Somut Uyumsuzluk	1	7,69
Eksiklik Oluşturan Yapısal Öğe	1	7,69
Toplam	13	100

2. soruda yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi soruyu cevaplamış; 10 öğrenci (%76,93) “lacunae” kavramını, fiziksel ve kavramsal boşluk olarak nitelendirmiştir. Bu öğrenciler arasından Ö3, “lacunae” kavramını şu şekilde yorumlamaktadır: “Lacune bir boşluktur. Hem soyut hem somut anlamda karşılanabilir bu ifade. Örneğin bir caddedeki somut anlamda bir eksiklik, boşluk ya da tamamlanmamışlık “lacunae” olabilir. Aynı zamanda bir caddedeki yan yana sıralanmış yapılarıdaki bellek yansıtması da bir lacune olabilir. Eski ve yeni tarihin uyumsuzluğu bu hissi yansıtmaktadır.” Ö4 “lacunae” kavramını yalnızlıkla ilişkilendirirken “Yalnızlık ve yapının anlam tasarım, işlev olarak içerdiği yalnızlık.” olarak tanımlamaktadır. Ö5 “Lacunae hem soyut hem de somut olarak boşluk, aykırılık, uygunsuzluk olarak tanımlanabilir. Öznel bir yargıdır, kişiden kişiye değişebilir.” olarak tanımlarken; Ö9 “Lacunae, yapıyı bozan veya tamamlamayan bir bütün oluşturmayan eksik olandır.” yorumunu yapmaktadır.

5.1.1. “Patina” ve “Lacunae” Kavramlarının Tarihi Kent Dokusunda (Kunduracılar Caddesi) Tespiti

3. soruda “Atölye kapsamında Kunduracılar Caddesi üzerinde yaptığınız alan çalışmasında “patina”ları nasıl belirlediniz?” sorusuna öğrencilerin hepsi yanıt vermiştir. Bu soruda hedeflenen, öğrencilerin tarihi çevrede “patina” kavramı aracılığıyla problem alanlarını nasıl oluşturduklarını tespit etmektir. Verilen yanıtlar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Öğrencilerin “Patina” Noktasına İlişkin Tespitleri

“PATİNA” NOKTASINA İLİŞKİN TESPİTLER	N	%
Yaşanmışlık İzleri/Birikme	6	46,15
Cephede Yorulma/yorgunluk	1	7,69
Eskime/Deforme Olmak	2	15,38
Tarihi Yansıtması	2	15,38
Devamlılık/Süreklilik	1	7,69
Tarihe Şahitlik	1	7,69
Toplam	13	100

3. soruda yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi soruyu cevaplamış, 6 öğrenci (%46,15) tarihi çevre üzerinde “patina” kavramının fiziksel karşılığını “yaşanmışlık izleri ve birikme” ye dair tespit ettikleri noktalar üzerinden tanımlamışlardır. Söz gelimi Ö11, “Tarihi dokuyu rengiyle, dokusuyla en yoğun hissettiğim sıralardan biriydi özellikle birkaç bina boyunca devam etmesi bende sanki eski bir zamanda yaşıyormuşum hissi uyandırdı. Binaların o koyu renkleri bana yaşanmışlık ve yıllar içinde birikmeyi yani patinayı çağırıyordu.” şeklinde ifade etmektedir. Ö1, patina seçiminde eskimenin etkisini “Yapıda yapının tarihi ve yaşanmışlıklarının izleri saklanmadan dış cephesinde bulunan eskimiş hali ve kirleri ile yansıtmıştır.” şeklinde aktarmıştır. Yapıların tarihi yansıttığına ilişkin Ö6, “Yapının cephesindeki malzemenin eskimesine ve deformeler oluşmasına rağmen yapının dönemin cephesini okuyabilmesine izin verdiği için bunu bir patina olarak aldım.” cevabını vermiştir. Tarihe şahitlik etme ve katmanlaşma üzerinden tasarım alanını seçen bir öğrenci bu durumu “Bu yapıyı seçerken iki dönem yapısı arasında sıkışmış olması dikkatimi çekti. Her ne kadar sıkışmış olsa da varlığını belli etmesi çevresindeki yapıları da patina olarak düşündüğümüzde aslında kendisinin de bir patina olduğunu düşündüm çünkü hem kendi yapılış döneminden bu yana izler taşır ve katmanlaştırır, bu izleri cephesinde yansıtır hem de komşu patinalarının var olduğu zamandan bu yana izlerinin katmanlaşmasına şahit olmuştur.” şeklinde ifade etmiştir.

4. soruda, “Atölye kapsamında Kunduracılar Caddesi üzerinde yaptığınız alan çalışmasında “lacunae”ları nasıl belirlediniz?” sorusuna öğrencilerin hepsi yanıt vermiştir. Bu soruda hedeflenen, öğrencilerin tarihi çevrede “lacunae” kavramı aracılığıyla problem alanlarını nasıl oluşturduklarını tespit etmektir. Verilen yanıtlar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin “Lacunae” Noktasına İlişkin Tespitleri

“LACUNAE” NOKTASINA İLİŞKİN TESPİTLER	N	%
Uyumsuzluk	6	46,15
Farklılaşma/Aykırı Olma	2	15,38
Akışı Bozma/ Kopma	4	30,77
Yarım Kalmışlık	1	7,69
Toplam	13	100

4. soruda yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi soruyu cevaplamış, 6 öğrenci (%46,15) tarihi çevre içerisinde “lacunae” kavramının fiziksel karşılığını “uyumsuzluk” tespit ettikleri noktalar üzerinden tanımlamışlardır. Örneğin Ö10, “Lacunae olmasının nedeni diğer iki yanında bulunan cepheyle bir bütün oluşturmaması daha kaba ve baskıcı bir biçime sahip olması ayrıca cephenin bir ritmi ve diğer cephelerle uyumlu olmaması binayı Lacunae yapmaktadır.” şeklinde tanımlamaktadır. Ö5, farklılaşma üzerinden “Lacunae belirleme kriterim yapıların kendi içlerinde oluşturdukları zıtlıklar. Yapıların ilk kullanım zamanındaki biçiminden veya işlevinden değişerek farklılaşmasıdır. Bir yapı yapıldığı zamandaki anlamını yitirmeye başlarsa kendi içinde bir lacunae oluşturur.” derken; Ö 12, “Bu boşluk şu şekilde anlatılabilir: Yapı beyaza boyanarak saydam yüzeyleri kapatılarak caddeden koparılmış ve o zamana kadar taşıdığı izler bir anda yok sayılarak beyaza boyanmış ve kronolojik katmanlaşma sürecinde bir boşluk yaratılmıştır.” yaklaşımı ile lacunae’yi bir akış bozma/kopuş süreci olarak belirlemektedir. Ö11 ise yarım kalmış bir alanın lacunae noktasını tanımladığını, “Yüksek iki binasında alçak birleşik iki yapının olması bana yarım kalmış hissi veriyor. Bu yüzden bu alan benim için bir lacunae.” şeklinde ifade etmektedir.

5.1.2. Tespit Edilen Tasarım Noktalarına (Patina/Lacunae) Uyumlu ve Zıt Yaklaşımlar

5. soruda, yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrenciye “Kunduracılar Caddesi üzerinde yaptığınız çalışmalara göre tanımladığınız “patina” ve “lacunae”larda tarihi çevrede tasarım kriterlerinden “uyumlu” tasarım yaklaşımlarını nasıl kullanırsınız?” sorusu sorulmuş, uyumlu yaklaşımlara verilen cevaplar kavramlaştırılarak tablolandırılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Öğrencilerin Uyumlu Tasarım Yaklaşımlarını Niteleyen Kavramlar

	UYUMLU YAKLAŞIMI NİTELEYEN KAVRAMLAR	N	%
Uyumlu Yaklaşım	Tarihi Çevredeki Biçim, Renk ve Oranlarında Benzerlik	6	46,15
	Tarihi Çevredeki Malzeme Kullanımı	2	15,38
	Tarihi Çevrede Farkındalık/Vurgu	2	15,38
	Tarihi Çevreye Mütevazı Yaklaşım	1	7,69
	Geçmişin ve Bugünün Birlikteliği	1	7,69
	Eksik Kalan (Lacunae)ların Yerini Doldurmak	1	7,69
	Toplam	13	100

5. soruda yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi soruyu cevaplamış, 6 öğrenci (%46,15) tarihi çevrede tespit ettikleri patina ve lacunae'lara “uyumlu yaklaşımla” uygulayacakları tasarımlarında “Tarihi çevredeki biçim, renk ve oranlarında benzerlik” üzerinden tanımlama yapmışlardır. Söz gelimi Ö2, “Tanımladığım lacunae kavramına göre yapıların işlevine çok da farklı olmayan işlevlerde uyumlu bir kullanım sağlanarak akış bozulması engellenerek yapının yaşamı devam ettirilebilir. Ya da cadde üzerinde yeni tasarlanacak birimler bu dar caddenin dokusunu ve akışını korumak adına tarihi eserlerden uyum sağlamak adına biçimsel izler taşıyabilir.” şeklinde ifade ederken, Ö9 bir farkındalık noktası oluşturabileceğini şöyle ifade etmektedir. “...Patina ve lacunae’ları ön plana çıkarıp kent insanına eski Trabzon’u anlatıp bir farkındalık oluşturabilirim. Böylece caddeyi kullanan insanlar arasında bir farkındalık oluşturabilirim.”, Ö4 “Uyumlu kavramını yapının

malzeme, biçim, üzerindeki doku ve süslemeler, doluluk boşluklarıyla ele alınarak yaparım. Renklere ve malzemelere özen gösterilip uyum içinde yapılmasını sağlarım. Ahşap, cam ve taş duvar yeni bir tasarımla tarihi çevre dokusuyla uyumlu ve bir aradalık oluşturur” diyerek malzeme vurgusu yapmaktayken Ö6, “Patina üzerindeki zamanı okumaya çalışarak eksik kalan zamanı lacunaelara müdahale ederek eksik zamanı bu lacunaelara işleyerek bir uyum yakalamaya çalışırım.” şeklinde ifade etmektedir.

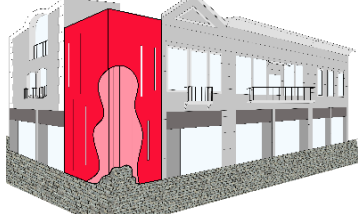

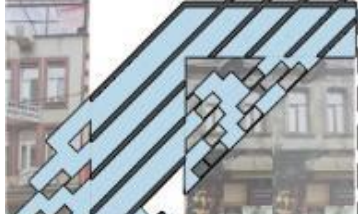
6. soruda, “Kunduracılar Caddesi üzerinde yaptığınız çalışmalara göre tanımladığınız “patina” ve “lacunae”larda tarihi çevrede tasarım kriterlerinden “zıt” tasarım yaklaşımlarını nasıl kullanırsınız?” sorusu sorulmuş, zıt yaklaşımlara verilen cevaplar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 6). Tarihi çevrede tespit ettikleri patina ve lacunaelara “zıt yaklaşımla” uygulayacakları tasarımlarında 6 öğrenci (%46,15), “Tarihi çevredeki biçim, renk ve oranlarında zıtlık” üzerinden tanımlama yapmışlardır. Ö2, bu kavramı “Zıt bir yaklaşım benimsendiğinde renk olarak ya da biçim olarak mevcut tarihi yapı sembollerinden yararlanılmayarak ya da kat yüksekliklerinde farklılaşmaya gidilerek zıtlıklar oluşturulabilir.” şeklinde açıklamaktadır. Ö4, “Zıtlık form ve yapı tekniği aykırı olacak şekilde düşünülerek ve yapının kendisinden zıt ve bariz şekilde belli eden renkle beraber tasarlandı.” ifadesi ile aykırı tasarıma vurgu yaparken, Ö9, “Yapıbozumculuk mimaride kullanılan bir yöntemdir. Bir şeyin varlığını yoklukla anlatmak. O fikri yansıtmak açısından gayet başarılı bir yöntemdir. Böyle bir yol izleyecek olsaydım caddede bulunan patinaları ön plana çıkarmak için onlara yönelik olumsuz bir tepkide bulunup farkındalık oluşturabilirim.” şeklinde zıt yaklaşımı tanımlamaktadır (Tablo 6).

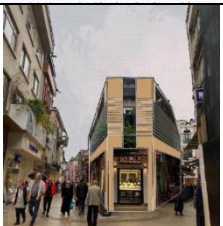
Tablo 6. Öğrencilerin Zıt Tasarım Yaklaşımlarını Niteleyen Kavramlar

	ZIT YAKLAŞIMI NİTELEYEN KAVRAMLAR	N	%
Zıt Yaklaşım	Tarihi Çevredeki Biçim, Renk ve Oranlarında Zıtlık	6	46,15
	Eski ve Yeninin İzlerinde Zıtlık	2	15,38
	Aykırı ve Çağdaş Tasarım	2	15,38
	Patinaların Yerine ‘Yeni’yi Koymak	1	7,69
	Varlığı Yoklukla Anlatmak	1	7,69
	Tarihi Çevrede Farkındalık/Vurgu	1	7,69
Toplam		13	100

Öğrencilerin tarihi çevrede uyumlu ve zıt tasarım yaklaşımlarını kullanırken deindikleri tanımlama ve kavramlar, tasarım kararlarında da benzer biçimde etki göstermiştir. Aşağıdaki tabloda görülebileceği gibi uyumlu yaklaşımda öğrenciler çevre yapıların boyutları, malzeme, renk kullanımı gibi konularda daha benzer biçim ve ölçüleri takip ettikleri görülmektedir. Zıt tasarım yaklaşımında ise daha serbest bir yaklaşım göstermişler, çevre yapıların malzeme, renk, ölçü ve oranlarına daha aykırı çalışmaların gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Öğrencilerin Tarihi Çevrede Uyumlu ve Zıt Tasarım Çalışmaları

1. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	
2. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	
3. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	
4. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	
5. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	
6. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	
7. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	
8. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZIT	

9. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZİT	
10. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZİT	
11. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZİT	
12. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZİT	
13. ÖĞRENCİ	UYUMLU		ZİT	

5.1.3. Tarihi Kent Dokusunda Uyumlu veya Zıt Yaklaşımla Tasarım Sürecinin Avantaj ve Dezavantajları

7. soruda “Tarihi kent dokusunda uyumlu yaklaşımla çalışmanın avantaj ve dezavantajlarını değerlendiriniz.” sorusunu yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi cevaplamış, avantaj başlığına verilen yanıtlar temalarına ayrılarak değerlendirilmiştir (Tablo 8). 6 öğrenci (%46,15), tarihi yapıların ve çevrelerin, referans alınacak yapılar, oranlar, renkler, dokular ve akslar sunarak tasarım sürecine ilham kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Ö11, bu durumu, “Tarihi çevrede uyumlu yaklaşımla çalışmak avantajlıdır. Çünkü...oran, renk ve doku bakımından verilere sahip olmak cephede uyumlu seçimler için yararlı olmaktadır.” şeklinde açıklamaktadır. Ö6, “Tamamen kendi dönemimizi yansıtmak zorunda olmadığımız için uyumlu çalışma bize biraz diğer yapılardan etkilenme fırsatı sunmaktadır.” Konuyu, örnek bir yapının çevrede bulunmasının uyumlu tasarımı veriye dayalı kullanımı kolaylaştırması bakımından değerlendirmektedir. Ö10, “Tarihi çevrede uyumlu yaklaşımla çalışmak kolaydı çünkü formu çok değişmeden aynı forma yakın küçük dokunuşlar yapılması yetti.” Sözleriyle uyumlu çalışmanın kolay olduğuna değinmektedir. Ö3, “Yeterince özgün kalınmasa da tasarım fikri anlamında bir yolun belirlenmesinde olumlu bir faktördü.” olarak değerlendirmektedir. Ö13 ‘e göre, “Çevrede referans alınacak yapıların olması, uyumlu ve bütünlük sağlayan tasarımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.”

7. soruda “Tarihi kent dokusunda uyumlu yaklaşımla çalışmanın avantaj ve dezavantajlarını değerlendiriniz.” sorusunu yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi cevaplamış,

sorusunun dezavantajlar başlığına verilen yanıtlar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 8). Öğrencilerden 6 tanesi (%46,15), tarihi çevrelerde uyumlu bir yaklaşım benimsemenin, tasarım özgürlüklerini kısıtlayıcı ve sınırlayıcı bir etki yarattığını vurgulamaktadır. Ö7, “Bir noktada kısıtlanmış hissettim. Bunun sebebi ise uyum içerisinde olabilmek için olan verileri değerlendirmeli ve buna uygun bir tasarım ortaya koymak gerekiyordu. Tasarım aşamasında yeni oluşturulacak olan cephenin silüet içinde kaybolması gerekiyordu.” sözleriyle bu durumu özetlemektedir. Uyum sağlamanın zorluğunu Ö 12, “Görkemli bir tarihi dokuyu görüntüyü göze batmadan bozmadan, saygı duyarak ama aynı zamanda o kısmın yeni olduğunu da belli edecek şekilde yapmak zordu.” şeklinde ifade etmektedir. Ö13, “Yapılar farklı tarzlarda cephelere sahip olduğundan dolayı referans olarak nereyi almam gerektiği konusunda biraz zorlandım.”, Ö4 “Aslında zor değil daha az üretime sebep oldu. Yapılan eskizler birbirlerine benzer özellikler taşıdı.” Diyerek fazla kriter olması ve tasarımların birbirine benzemesi dezavantajlarına değinmişlerdir.

Tablo 8. Öğrencilerin Tarihi Kent Dokusunda Uyumlu Yaklaşımla Tasarımın Avantaj ve Dezavantajları Değerlendirmeleri

UYUMLU YAKLAŞIMLA TASARIM AVANTAJ/DEZAVANTAJLARI		N	%
Avantajlar	Referans ve İlham Kaynağı Olması	6	46,15
	Tasarım Yapmayı Kolaylaştırması	2	15,38
	Yol Gösterici Olması	4	30,77
	Uyumluluk ve Bütünlük	1	7,69
	Toplam	13	100
Dezavantajlar	Özgürlüğün Kısıtlanması	6	46,15
	Uyumu Sağlamanın Zorluğu	3	23,07
	Çok Fazla Kriter Oluşturması	2	15,38
	Tasarımların Tekdüze Olması/Benzemesi	2	15,38
	Toplam	13	100

8. soruda “Tarihi kent dokusunda zıt yaklaşımla çalışmanın avantaj ve dezavantajlarını değerlendiriniz.” sorusunu yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi cevaplamış, avantaj başlığına verilen yanıtlar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 9). Öğrencilerden 7’si (%53,84), zıt yaklaşımın sınırlayıcı olmayan, daha özgür ve esnek bir çalışma ortamı sunduğundan bahsetmektedir. Ö 10, “Tarihi çevrede zıt yaklaşımla çalışmak kolaydı çünkü tasarım yaparken gerçekten tamamen özgürdük. Özgür tasarım yapabilmek kısıtlı tasarım yapmaktan çok daha fazla gerçekten tasarımcı olduğunu hissettiriyor.” cevabıyla bu görüşü desteklemektedir. Uyumlu yaklaşım kadar bağlam sorununa odaklanmamasının etkisini Ö7, “Sıfırdan bir şey yapmak bana var olanı tamamlamaktan daha kolay geldi. Bu sefer tasarım yaparken daha özgür hissettim. İstedğim şeyleri kullanabildiğim için daha güzel bir tasarım ortaya çıkardığımı düşünüyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Çeşitlilik ve özgün tasarım olanakları bağlamında Ö 13, “Zıt yaklaşım, tarihi çevreye saygı duyulmasının yanında biçim, malzeme, oran ve tasarım kurgusu anlamında daha çeşitli sonuç ürünler elde etmemizi sağladı.” görüşünü iletmektedir.

8. soruda “Tarihi kent dokusunda zıt yaklaşımla çalışmanın avantaj ve dezavantajlarını değerlendiriniz.” sorusunu yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrencinin hepsi cevaplamış, dezavantaj başlığına verilen yanıtlar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 9). Öğrencilerden 5 tanesi (%38,46), zıt yaklaşım uygulamasında estetik sorunların öne çıktığına değinmektedir. Ö7, “Ortaya çıkaracağım ürünün zıt bir tarzda olması gerektiğinde eklektik olmaması için özen göstermem gerekiyordu. Bu sebeple seçim yaparken biraz kafa karışıklığı yaşadım.” ifadesiyle değinmektedir. Ö11, tasarım zorluklarına “Tarihi çevrede zıt yaklaşımla çalışmak zordu çünkü... Zihnimde çevre yapıların dokusunun varlığı beni onlara yönlendirdi ve zıt yaklaşımdaki saygılı duruşunda korunması gerekmesi aykırı uyumlu tasarım arasında belirsizlikte bıraktı.” şeklinde ifade etmektedir. Ö2 ise zıt yaklaşımda, çevre ile uyum sağlama gerekliliğinin bazen zorlayıcı olabileceğini “Belirli bir dokudan farklı bir tasarım anlayışı uygulamak, dokuyu bozma endişesi vardı.” şeklinde aktarmıştır.

Tablo 9. Öğrencilerin Tarihi Kent Dokusunda Zıt Yaklaşımla Tasarımın Avantaj ve Dezavantajları Değerlendirmeleri

ZIT YAKLAŞIMLA TASARIM AVANTAJ/DEZAVANTAJLARI		N	%
Avantajlar	Özgür Tasarım	7	53,84
	Bağlamın Kısmen Arka pPanda Kalması	3	23,07
	Özgün Tasarım Fırsatları/Çeşitlilik	3	23,07
	Toplam	13	100
Dezavantajlar	Estetik Riskler Oluşması	5	38,46
	Tasarım Zorlukları	4	30,77
	Çevre ile Uyum Sorunu	4	30,77
	Toplam	13	100

5.1.4. Atölye Çalışmasının Kazanımları

9. soruda, yarı yapılandırılmış görüşmeye katılan 13 öğrenciye “Tarihi kent dokusunda problem tespiti ve tasarım sürecine patina/lacunae kavramları ile bakmanın size kazandırdıklarını nasıl değerlendirirsiniz? sorusu sorulmuş, verilen cevaplar kavramlaştırılarak tablolaştırılmıştır (Tablo 10). Öğrencilerden 4 tanesi (%30,77), Tarihi kent dokusunda kavramlar aracılığıyla tasarım yapmanın tasarım yaklaşımlarına önemli katkısı olduğunu belirtmektedir. Söz gelimi Ö4, “Cephe tasarımlarına farklı bir gözle bakmak, cepheler eğitim sürecimizde en az düşünülen tasarım problemlerindedir. Cephelerin genelde camlarla ortaya koyulduğu sadece ışık ve sıcaklık problemi değil, cephenin bir dil gibi yapıyı anlatması gerektiğini daha net bir şekilde anladım.” şeklinde ifade etmektedir. Tasarım farkındalığı konusunda, Ö1, “Tarihi çevrelerde bir tasarım yaparken o çevrelere nasıl dokunacağımıza dair nelere dikkat edip tasarıma nasıl yaklaşmamız gerektiğinde bilinçlenip bilgi sahibi olduk. Atölyeden sonra yaptığım projelerde tarihi bir yapının çevresine yaklaşımım tamamen farklı olacaktır.” demektedir. Mimarlık eğitime sürecine katkısını Ö5, “...eskiz yeteneğimi geliştirdim.”, Ö6, “Tarihi dokuyu patina ve lacunae kavramları üzerinden okumak cepheleri bunlara göre tasarlamaya çalışmak bilgi anlamında güzel bir temel attı.” Ö13, “Özellikle restorasyon ve mimarlık tarihine ilgi duyan biri olarak, Kunduracılar Caddesini bu kadar yakından incelemek ve analiz etmenin benim için çok faydalı olduğunu düşünüyorum.” şeklinde ifade etmektedir. Öğrencilerin tarihi kent dokusuna bakışının değişimini Ö12, “Patina ve Lacunae kavramlarını öğrenmemle tarihi çevredeki yapılara bakışım değişti. Bir yerin boşluk olması için orada illa ki orada fiziki bir boşluk olmasına gerek yok aslında bu boşluk kimi zaman dolu bir yerde de görülebiliyor. Ya da her boş sandığımız kendi içinde izlerle, yaşanmışlıklarla dolu olabiliyor.” sözleriyle ifade etmektedir.

Tablo 10. Öğrencilerin Atölye Kazanımları

ÖĞRENCİLERİN ATÖLYE KAZANIMLARI	N	%
Teknik ve Tasarım Yaklaşımına Etkisi	4	30,77
Tasarım Farkındalığının Kazanımı	3	23,07
Mimarlık Eğitimindeki Wtkisi	3	23,07
Tarihi Çevre/Doku Algısının Değişimi/Gelişimi	3	23,07
Toplam	13	100

SONUÇ:

Bu çalışmada, koruma terminolojisinde kullanılan “patina” ve “lacunae” kavramları aracılığıyla öğrencilerin tarihi kent dokusunda tasarım sürecine başlarken problem tespiti ve tasarım üretme sorunlarına kavramsal bir yöntem önerilmektedir. Kavramlar aracılığıyla tespit edilen problem alanları üzerinde tarihi çevrede uyumlu ve zıt tasarım yaklaşımları kullanılarak tasarım üretimine yeni bir deneme alanının oluşturulması amaçlanmıştır. Bunun yanında atölye çalışmasında öğrencilerin tarihi

kent dokusunda tasarım sürecinde kullandıkları “patina” ve “lacunae” kavramlarının hangi alt anlamları uyandırdığı, bu kavramların tarihi kent dokusunda tasarım problemini tespit ederken nasıl kullanıldığı, tespit edilen “patina” ve “lacunae”larda tarihi çevrede tasarım yaklaşımlarından olan uyumlu ve zıt yaklaşımların nasıl uygulandığı, tarihi kent dokusunda uyumlu ve zıt tasarım yapmanın avantaj ve dezavantajları ile öğrencilerin tarihi kent dokusunda problem tespiti ve tasarım aşamasında patina/lacunae kavramlarını kullanmalarının neler kazandırdığı konusunda öğrencilerle derinlemesine görüşmeler yapılmış, öğrenci görüşleri kayıt altına alınmış, metin dökümü yapılmış ve kavramlaştırılarak tablolştırılmıştır.

Çalışmada; yukarıda belirtilen toplamda 9 araştırma sorusuna verilen cevaplar kavramlaştırılarak kodlanmış, kavramlaştırılan ifadelerin sözel karşılığı olan öğrenci yorumları ile birebir alıntıları yapılarak desteklenmiştir. 9 soru, genel çerçevesi ve araştırdığı konu bağlamında: 1. “Patina” ve “Lacunae” Kavramlarının Zihinde Uyandırdığı Anlamlar, 2. “Patina” ve “Lacunae” Kavramlarının Tarihi Kent Dokusunda (Kunderacılar Caddesi) Tespiti, 3. Tespit Edilen Tasarım Noktalarına (Patina/Lacunae) Uyumlu ve Zıt Yaklaşımlar, 4. Tarihi Kent Dokusunda Uyumlu veya Zıt Yaklaşımla Tasarım Sürecinin Avantaj ve Dezavantajları ve 5. Atölye Çalışmasının Kazanımları olmak üzere 5 tema altında değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak; öğrencilerin deneyimleri doğrultusunda “patina” kavramının tarihi ve kültürel bir katmanlaşma ve yaşanmışlık kavramları ile “lacunae” kavramının ise fiziksel olmasının yanında kavramsal bir boşluk, yalnızlık, uyumsuzluk ve eksiklik gibi kavramlarla gerçek anlamının dışında yorumladıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin, çalışma alanındaki “patina”ları (tasarım bölgesi) yaşanmışlık izleri, yorulma, deforme olma, tarihi olma ve tarihe şahitlik etme, devamlılık ve süreklilik bulunan noktalar çerçevesinde tespit ettikleri; “lacunae” ları (problem alanı) tespit ederken tarihi kent dokusunda buldukları uyumsuz, farklılaşan, akışı bozan ve yarım kalmış noktaları kullandıkları anlaşılmaktadır. Tasarım ve problem alanının tespitinde kullanılan “patina” ve “lacunae” kavramları gerçek anlamlarından ziyade yan anlamları ile değerlendirilerek kullanılmıştır. Tespit edilen “patina” (tasarım bölgesi) ve “lacunae” larda (problem alanı) tarihi kent dokusunda uyumlu yaklaşım; benzerlik, malzeme kullanımı, vurgu, mütevazilik, birliktelik ve boşluk doldurma kavramları çerçevesinde biçimlenirken, zıt yaklaşım; zıtlık, aykırılık, çağdaş tasarım, yenilik, yokluk ve vurgu kavramları çerçevesinde ortaya koyulmuştur. Öğrencilerin tespit aşamasında belirttikleri kavramlara benzer biçimde, uyumlu yaklaşımda çevre yapıların kat yükseklikleri, renk, doku, malzeme kullanımı konusunda duyarlı bir yaklaşımın sergilendiği; zıt yaklaşımda ise bahsi geçen konularda daha aykırı, serbest bir tavrın izlendiği görülmektedir. Ancak sonuç ürünlerin hepsi tarihi kent dokusunu her yaklaşımda da göz önünde bulundurmuş, modern bakış açısından uzaklaşmamış, benzer ve tekrarlayıcı örnek oluşturulmamıştır.

Uyumlu ve zıt yaklaşımlar arasındaki avantaj ve dezavantajların tartışılması, yalnızca bu özelliklerin belirtimiyle sınırlı kalmamalı, bu yaklaşımların uygulama süreçlerinde nasıl etkiler yaratabileceği üzerinde de durulmalıdır. Tarihi kent dokusunda tasarım sürecinde uyumlu yaklaşım; referans ve yol gösterici olması, tasarım sürecini kolaylaştırması, uyumluluk ve bütünlük sağlaması konusunda avantajlı, özgürlüğü sınırlayıcı olması, uyum sağlamanın oluşturduğu zorluklar, tasarımların benzer nitelikler oluşturması konusunda dezavantajlı görülmüştür. Zıt yaklaşım; özgür bir tasarım ortamı sunması, tarihi bağlamın nispeten arka planda kalması, çeşitlilik sunması bakımından avantajlı; estetik kaygıların tarihi çevrenin önüne geçmesindeki riskler ve uyum sorunu, bu konuların tasarım aşamasında oluşturduğu zorluklar bakımından dezavantajlı olduğu belirlenmiştir. Bu durumun, öğrencilerin tasarım sürecindeki karar alma süreçlerine nasıl etki ettiğinin ve ortaya çıkan tasarım ürünlerinin tarihi doku ile ilişkisinin konuyla ilgili yapılacak diğer çalışmalarda değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Tarihi kent dokusunda problem tespiti ve tasarım sürecine patina/lacunae kavramları ile yaklaşmanın kazanımları; öğrencilerin tasarım ve teknik bakış açılarını geliştirmesi, tarihi dokuda tasarım farkındalığı ve algısını geliştirmesi ve mimarlık eğitimlerine destek olması bakımından olumlu bulunmuştur. Ancak önerilen yöntemin, atölye süresinin ve çalışma alanının kısıtlılıkları gibi nedenlerden dolayı, sınırlı bir bağlamda kalma riskinin bulunduğu düşünülmektedir. Gelecekteki araştırmalarda, bu yöntemin farklı tarihi dokularda ve kültürel bağlamlarda test edilmesi; ayrıca öğrenci deneyimlerinin yanı sıra, profesyonel tasarımcıların da sürece dahil edilerek daha geniş kapsamlı bir değerlendirme yapılması önerilmektedir. Bu şekilde, yöntemin uygulanabilirliği ve geçerliliği daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilir ve mimarlık eğitiminde tarihi çevrelerle etkileşim konusundaki yaklaşımlar güçlendirilebilir.

Tarihi kent dokusunda tasarım sürecinde problem tespiti ve tasarım üretme sorunlarına kavramsal bir yöntem öneren ve bunu öğrenci deneyimleri üzerinden sınavan bu çalışmanın; bu alandaki gelecek araştırmalara alternatif bir kavramsal çerçeve sunması; mimarlık eğitiminde tarihi çevrelerle etkileşimin daha iyi anlaşılması, farkındalık oluşturması ve eğitim ortamı ile ilişkilmesi için bir temel oluşturması beklenmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden 02.05.2023 tarihli ve E-82554939-050.01.04-367674-300-1120 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal bir destek alınmamıştır.

Teşekkür: Atölye grubu öğrencileri Adem Doğan, Berra Fatma Özdemir, Büşra Nur Buyruk, Fidan Anzurova, Hüseyin Kansız, İclal Sabire Gör, İrem Erdöl, Mine Şeyda Demirci, Murat Kaya, Nisa Sıla Aksoy, Selin Kebire Saki, Sümeyye Umut ve Zeynep Yılmaz'a atölye çalışmasındaki gayretleri ve özverili çalışmaları için teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA:

Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, 1. Baskı, İstanbul: Yem Yayınları.

Arabacıoğlu, P. ve Aydemir I. (2007). "Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı", Megaron Dergisi, Sayı 4, s. 204-212.

Arslan, H. D. vd. (2020). "Tarihi Çevrede Yeni Yapı Tasarımının Müze İşlevi Özelinde Değerlendirilmesi". Art-e Sanat Dergisi, Sayı 25, s.71-101.

Aykaç, P. (2009). "Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar", Dosya 14.1, Ankara: Matsa Basımevi, s. 36-42.

- Bakacak, O. (2007). Critical Evaluation on Conservation Approaches in the Archaeological site of Perge, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Birlik, S. (1999). Tarihi Çevrede Tasarım: Ortahisar'da Bir Deneme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Boito, C. (2018). Korumak mı, Restore Etmek mi?, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Branca, A. (1979). "Tarihsel Çevrede Yapı Eylemi", çev. Özgür Ecevit, Mimarlık Dergisi, Sayı 1, s. 45-46.
- Brandi, C. (1996). Theory of Restoration, I. Theory of Restoration, II. – Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. Ed. Nicholas Stanley Price, Mansfield Kirby Talley Jr., Alessandra Melucco Vaccaro. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Çelik, A. (2021). Tarihi Yapılarda Yeni Eklerin Yapı ve Doku İle İlişkisinin Tasarım Kavramları Açısından İrdelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Coşkun, R., Altunışık, R., ve Yıldırım, E. (2007). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı. Sakarya: Sakarya yayıncılık.
- Dayev, P. ve Cruickshank, D. (1988). "Working With Old Buildings", The Architectural Review, Sayı 4, s. 23-28.
- Düzgün, H. (2010). Tarihi Çevrelerde Yeni Yapı Tasarımında Kabuk-Bağlam İlişkisinin Temel ve Güncel Tasarım Kavramları Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Ekinci, O. (2003). "Meslek Mirası"yla Kol Kola Bir Mimarlık İçin...", Mimarist Dergisi, Sayı 10, s. 55-60.
- Feilden, M.B. (2003). Conservation of Historic Buildings, 3. Basım, Oxford: Architectural Press.
- Güneli, Z. vd. (1996). "Kültür Sürekliliği Bağlamında Kentsel Kimliklerin Korunmasının Rolü ve Önemi", VIII. Yapı ve Yaşam Fuar ve Kongresi Bildiri Kitabı, Bursa, s. 237-241.
- http-1, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/patina>, Erişim Tarihi: 20.02.2023.
- http-2, Uğur Tanyeli (2013), <https://sdmimproje.com/atinada-patina-ile-sanatin-tozunu-attirmak-uzerinden/>, 20.02.2023.
- http-3, <https://www.seslisozluk.net/en/what-is-the-meaning-of-lacunae/>, Erişim Tarihi: 20.02.2023.
- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS). (2011). Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri. Erişim Tarihi: 16.08.2024, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf
- İbiş, T. (1993). Mimari Çevrenin Sürekliliği Açısından Pencere Elemanı: Pencereilerin Değişiminin Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 68-86
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/31792/350444>

- Kuban, D. (2000). Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Kuram ve Uygulama, 1. Basım, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber. S. Turan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Orbaşlı, A. (2000). Tourists in Historic Towns Urban Conservation and Heritage Management, 1. Baskı, Londra: Taylor & Francis Yayıncılık.
- Papageorgiou, A. (1971). Continuity and Change: Preservation in City Planning, 1. Baskı, Londra: Praeger Yayıncılık.
- RIBA, (1904). Madrid Konferansı Tavsiye Kararları Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi" AB Kültürel Miras Mevzuatı ve Türkiye Projesi-Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, çev. Sevgi Turuncel, Gözde Sakar, İstanbul: KUMID Yayıncılık.
- Sağlam, K. ve Tavşan, C. (2019). "Tarihi Çevrede Çağdaş Eklerin Biçimsel ve Kavramsal Kriterlere Bağlı Değerlendirilmesi", Kıbrıs: Yakın Mimarlık Dergisi, Sayı 1, s. 48-65.
- Uslu, F. ve Demir, E., (2023). "Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 40(1), 289-299.
- Ünlü, A. (1986). Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin Bir Model, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Velioğlu, A. (1992). Tarihi Çevre İçerisinde Mimari Tasarım ve Süreci Üzerine Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Weeks, K.D. ve Grimmer, A.E. (1995). The Secretary of the Interior's Standards for the Treatment of Historic Properties with Guidelines For Preseving, Rehabilitating, Restoring&Reconstructing Historic Buildings, Washington: US. Department to the Interior National Park Service.
- Zeren, M.T. (2010). Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu Çağdaş Yaklaşım Örnekleri, 1. Basım, İzmir: Yalın Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY:

Research Problem:

Based on the authors' experiences in the educational process, architecture students face difficulties in identifying the areas where they will design, determining the design problem, and figuring out how to approach the design problem and where to start. To address this core issue, a design approach through concepts in the historical urban texture was tested.

Research Questions:

The study was conducted through nine questions within the framework of in-depth interviews with students. The questions were categorized into five themes based on their common points. In this context, the following research questions were sought:

"How do you interpret the concepts of 'patina' and 'lacunae' heard during the workshop?"

"How did you identify 'patina' and 'lacunae' during your fieldwork on Kunderacılar Street in the workshop?"

"Based on your work on Kunderacılar Street, how would you use the 'harmonious' and 'contrary' design approaches from the historical environment design criteria in the identified 'patina' and 'lacunae'?"

"Evaluate the advantages and disadvantages of working with harmonious/contrary approaches in the historical urban texture."

"How do you assess what you have gained from identifying problems and looking at the design process with the concepts of patina/lacunae in the historical urban texture?"

Literature Review:

The study first provided the meanings of the concepts "patina" and "lacunae" in the conservation terminology and gave information about Kunderacılar Street, the area where the design problems would be identified and where the design would take place. After providing the basic information that allows students to start the design process, design approaches that can be used while designing in the historical urban texture were explained.

Methodology:

The method framework of the workshop process was planned in two main steps: workshop study and semi-structured interviews, with a total of six phases. In the first phase, the problem was defined; in the second phase, theoretical knowledge was transferred to the students; in the third phase, field and analysis work was conducted; in the fourth phase, production and design processes were carried out; in the fifth phase, the final products were presented; and in the sixth phase, semi-structured interviews with the students were conducted.

Results and Conclusions:

Students used the concepts of "patina" and "lacunae" by interpreting them outside their terminological meanings, from definition to use in the design process. "Patina" was found through layers and traces of lived experiences, while "lacunae" were identified through secondary meanings such as loneliness and incompatibility. In the historical urban texture, a harmonious approach was sensitive to the environmental data, exhibiting a modest attitude, while the contrary approach used elements like color, material, form, and texture with a contemporary perspective without completely disregarding the historical context. In this context, the harmonious approach was found advantageous for its guiding nature, but disadvantageous for limiting freedom and the difficulty of achieving harmony. The contrary approach was advantageous for providing freedom, a more flexible evaluation of the context, and offering diversity, but disadvantageous for the challenges in determining the boundaries of contrast and the emergence of aesthetic concerns. The study enhanced students' perspectives and awareness of the historical urban texture and contributed to the architectural education process.

Bitlis'te Bir Selçuklu Külliyesi¹

A Seljuk Complex in Bitlis

Muhammet Erşed TOKAT²

öz

Tarihsel süreçte birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Bitlis kentinin 12. yüzyılda sahne olduğu Selçuklu dönemindeki imar faaliyetleri hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bitlis Ulu Camii'nin bu döneme ait olduğu üzerindeki kitabesinden kesin olarak söylenebilmekte; Hazo Han'ın da plan özellikleri itibarıyla bu döneme tarihlenebileceği kabul edilmektedir. Yaklaşık yüz yıl süren Dilmaçoğlu Devri'nde bu çalışma dâhilinde ele alınan Hatibiye Medresesi ile karşısındaki Memi Dede Mescidi olarak bilinen yapı ve bunun bitişiğindeki çokgen kümbetin bir külliye şeklinde inşa edildiği üzerinde durulmaktadır. Medresenin planlaması dikkate alınarak oluşturulan tamamlama çalışmalarlarıyla yapının asli özellikleri tespit edilmeye çalışılmış ve kapalı avlulu ve eyvanlı bir Selçuklu medresesi tipini tekrarladığı anlaşılmıştır. Medresenin karşısındaki mescidin 16. yüzyılda ilave edilen kesimiyle mescidi birbirine bağlayan açıklığın mescidin orijinal giriş kapısı olduğu hem kapının hem de mescidin doğu penceresinin form ve süsleme özellikleri bakımından medreseyle benzerlikler taşıması sebebiyle de yapıların çağdaş olduğu anlaşılmıştır. Yine çokgen kümbetin de bu özelliklere haiz olmasının yanında Hatibiye isminin kaynağına ulaşmayı sağlayan tarihsel kaynaklar bunun El-Hatib adlı Bitlis Kadısı'na atfedilen bir yapı olduğunu göstermektedir. Bitlis'te bir asır devam eden Dilmaçoğlu Beyliği'ne ait olduğu anlaşılan Hatibiye Külliyesi'nin hem konumlaması hem de içerdiği yapı türleri bakımından kentleşme pratikleri çerçevesinde de önemli yenilikler barındırdığı ve kentin sonraki yüzyıllarda oluşturacağı dokuyu önemli derecede etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Selçuklu Mimarisi, Dilmaçoğlu Beyliği, Külliye, Medrese.

ABSTRACT

There is not enough information about the construction activities during the Seljuk period in the 12th century of the city of Bitlis which hosted many civilizations throughout history. It can be said with certainty from the inscription on the Bitlis Ulu Mosque that it belongs to this period; It is accepted that Hazo Inn can be dated to this period due to its plan features. It is emphasized that during the Dilmaçoğlu Era, which lasted about a hundred years, the Hatibiye Madrasa, which is discussed within the scope of this study and the building opposite it known as the Memi Dede Masjid with the polygonal tomb adjacent to it were built in the form of a complex. The main features of the building were tried to be determined with the completion works carried out by taking into account the planning of the madrasah and it was understood that it repeated the type of a Seljuk madrasah with a closed courtyard and iwan. It has been understood that the opening connecting the mosque opposite the madrasah which was added in the 16th century is the original entrance door of the mosque and that the buildings are contemporary as both the door and the east window of the mosque are similar to the madrasah in terms of form and decoration features. In addition to the fact that the polygonal tomb has these features, historical sources that enable us to reach the source of the name Hatibiye show that it is a structure attributed to the Bitlis Judge named El-Hatib. It has been observed that the Hatibiye Complex which is understood to belong to the Dilmaçoğlu Principality that lasted for a century in Bitlis contains important innovations within the framework of urbanization practices, both in terms of its location and the types of buildings it contains and that it significantly affected the texture of the city in the following centuries.

Keywords: Bitlis, Seljuk Architecture, Dilmacoglu Principality, Complex, Madrasah.

¹ Bu çalışma, yazarın 2024 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "17. Yüzyıl'da Bitlis Kent Dokusu" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² **Corresponding Author:** (Dr.) Batman University, Faculty of Science and Literature Department of Art History, mersed.tokat@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3958-6144>

GİRİŞ:

Doğu Anadolu yüksek yaylaları ile Kuzey Mezopotamya kentlerini birbirine bağlayan Bitlis Geçidi'nin kuzey kesiminde konumlanan Bitlis, tarih boyunca önemli bir kent olmuştur. Konumu gereği elde ettiği avantajlar Bitlis'teki kalenin bir karakol niteliğinden zaman içerisinde bir ticaret noktası olmasına yaramıştır. Kalenin güneyinde yayılan aşağı şehirde İslami dönemle birlikte başlayan ticari faaliyetler Mervani ve Dilmaçoğlu devirlerinde de devam etmiştir. Ancak kentin ne erken dönemlerinde ne de 12. yüzyılda tabi olduğu Dilmaçoğlu Beyliği tarafından ortaya konan imar faaliyetleri hakkında yeterince bilgi mevcut değildir. Ulu Cami ve Hazo Hanı dışında bu döneme tarihlenen herhangi bir eserin günümüze ulaşmadığı kabul edilmektedir.

Çalışmada Bitlis'in 12. yüzyıldaki imar faaliyetlerine katkı sağlayacak önemli bir yapı grubunun tanıtılması amaçlanmaktadır. Yapıların anlatıldığı aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak incelenen bazı araştırmalar, eserleri yapısal anlamda ele alırken tarihleme konusunda muğlaklık içermektedir. Çalışma dâhilinde ele alınan Hatibiye Medresesi ile bunun güneyindeki Memi Dede Mescidi ve mescidin bitişiğindeki kümbetin gerek yapısal özellikleri gerekse barındırdığı süsleme kompozisyonları dâhilinde incelenmesiyle bazı çıkarımlarda bulunmaktadır. Yine tarihsel kayıtlar da göz önünde bulundurularak yapılarla ilgili yeni bir tarihleme yapılmaktadır.

Çalışma üç başlık altında ele alınmış; ilk olarak kentin Dilmaçoğlu Beyliği dönemindeki siyasi tarihi anlatılmıştır. Daha sonra söz konusu külliye dâhilindeki üç yapı alt başlıklar halinde plan ve süsleme özelliklerine değinilerek tanıtılmıştır. Bu bölümde medrese üzerindeki süsleme kompozisyonlarına ait çizimlerle anlatımlar desteklenmiştir. Son olarak tarihsel veriler ile yapısal özelliklerin değerlendirilmesi ve yeni bir tarihleme yapılması amacıyla geniş bir değerlendirme ortaya konmuştur. Değerlendirme bölümü içerisinde medrese ve mescitle ilgili olarak yeni plan çizimleri ortaya konmuş ve anlatımların daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

1. Bitlis'te Dilmaçoğlu Egemenliği

Bitlis'te Selçuklu egemenliğinin Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Mervani Devleti'nden devşirilen veziri İbn Cüheyr tarafından bölgenin ilhak edildiği dönemde başladığı düşünülmektedir. Mervani Devleti'ni ortadan kaldıran İbn Cüheyr ve ordusu bünyesindeki komutanlardan Emir Artuk'un bağlısı Alptegin Mehmet Bey'in Erzen merkezli Dilmaçoğlu Beyliği'nin kurucusu olduğu kabul edilir (Merçil, 2013, s. 236). Ancak Mehmet Bey hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. İçerisinde bulunduğu faaliyetler ve hangi tarihler arasında yaşadığı da bilinmeyen Mehmet Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Togan Arslan Dilmaçoğlu Beyliği tahtına oturmuştur. Yine Togan Arslan dönemiyle Dilmaçoğlu Beyliği'nin Ahlat merkezli Sökmenli Beyliği'ne bağlandığına inanılmaktadır (Sevim, 1994, s. 301).

Dilmaçoğlu emiri Togan Arslan'ın Konya merkezli Anadolu Selçuklu'ya bağlı olduğu ve 1107 yılında Sökmenlilere katıldığı; Sökmenli hükümdarı İbrahim zamanında da bağımsızlığını ilan ettiği düşünülmektedir. Ancak kısa bir süre sonra Artuklulara bağlandığı ve Gürcülere karşı akınlarda aktif rol aldığı anlaşılmaktadır. Togan Arslan devrinde 1124'te Sökmenli İbrahim Bitlis'i kuşatarak emiri yenilgiye uğratmış; yine Artuklu Hükümdarı Rükneddin Davud da Bitlis üzerine sefere çıkmıştır. Emir Togan Arslan'ın da babası gibi ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir (Merçil, 2013, ss. 236, 237). Togan Arslan'dan sonra yerine geçen oğlu Hüsamuddevle Kurti'nin önemli icraatları arasında 1130'da Dvin'i zaptetmesi ve 1131'de Saltuklulara saldıran Gürcüleri yenilgiye uğratması bulunmaktadır (Merçil, 2013, s. 237; Vardan, 1937, s. 200).

Emir Kurti'nin ölümü üzerine 1143'te tahta oturan Yakut Arslan, Artuklu emirinden çekinerek kardeşi Devletşah'ı yardım istemek amacıyla İmadeddin Zengi'ye göndermiştir. 1146'da ölen emirin yerine kardeşi Devletşah, üvey babası Diyaeddin Eyyub tarafından Fahreddin ünvanıyla Dilmaçoğlu tahtına oturtulmuştur (İbnü'l Ezrak, 1992, s. 87). Fahreddin Devletşah tahta geçtiği günden itibaren Artuklu Beyliği ile iş birliği içerisinde bulunmuş ve uzun süren hükümdarlık süresince Danişmendli sınırlarına kadar yağma akınlarına katılmıştır (Merçil, 2013, s. 238).

İbnü'l Ezrak, Hasankeyf Emiri Fahreddin Karaaslan'ın Mardin Emirini de yanına alarak Ahlat üzerine sefere çıktığını ve Malazgirt'e kadar birçok bölgeyi yağmaladığını aktarmaktadır. Mardin Emiri Necmeddin İlgazi'nin Sökmenliler ile anlaşması üzerine Hasankeyf Emiri mülküne dönmüş, Necmeddin de Ahlat'a girmiştir. 1157'de Necmeddin ve Fahreddin arasında ortaya çıkan anlaşmazlık Bitlis ve Muş çevresinde yağmalara sebep olmuştur. Yine bu yağmalara karşılık Necmeddin de Hasankeyf topraklarında yağmalar gerçekleştirmiştir. Sonunda iki taraf arasında barışın sağlanmasıyla herkes mülküne dönmüştür (İbnü'l Ezrak, 1992, ss. 112 – 120).

1161'de Bitlis'i de yöneten Erzen Hâkimi Fahreddin Devletşah, Sökmenli Şahermen ve İzzeddin Saltuk beraberinde Aras Nehri'ne ilerlemiş ve Ani'de Müslümanları sıkıştıran Gürcü kuvvetlerine karşı koymuştur. Ancak Saltuklu Emiri İzzeddin'in orduyu terk etmesiyle Devletşah ve Şahermen'in birlikleri ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bundan iki yıl sonra Fahreddin Devletşah, Şahermen II. Sökmen, Sultan Arslanşah ve Şemseddin İldeniz'in birliklerinden oluşan bir orduyla Gürcüleri ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu zaferden sonra Ahlat'ta düzenlenen şenliklere katıldığını belirten İbnü'l Ezrak yine isim vermeden Bitlis emirinin de Ahlat'a geldiğini vurgulamaktadır (İbnü'l Ezrak, 1992, ss. 127, 134, 135).

Fahreddin Devletşah döneminde Erzen Kadısı Nasıhuddin Ebu Abdullah el-Hasan b. Muhammed Vehban'ın ölümü üzerine yeni atamalar yapılmıştır. Burada çalışma açısından da oldukça önemli bir atamanın yapıldığı görülmektedir. Dilmaçoğlu'nun merkezi Erzen'e Sarımuddin Hasan, Bitlis'e de çalışmayı oluşturan külliye ismini veren El-Müeyyid Ebu Tahir Abdullah b. el-Hatib getirilmiştir. Yine 1175'te Dilmaçoğlu Veziri'nin Zahreddin el-Mukarreb Şahmelik olduğu ve vezirin bu tarihte önce Hasankeyf'e ve ardından Nusaybin üzerinden Erbil'e giderek Mücahidüddin'in hizmetine girdiği; Bitlis ve Erzen'deki divanlara da müteveli olarak Eminateddin Nasr b. Cibril'i atadığı aktarılmaktadır (İbnü'l Ezrak, 1992, ss. 137, 180, 181).

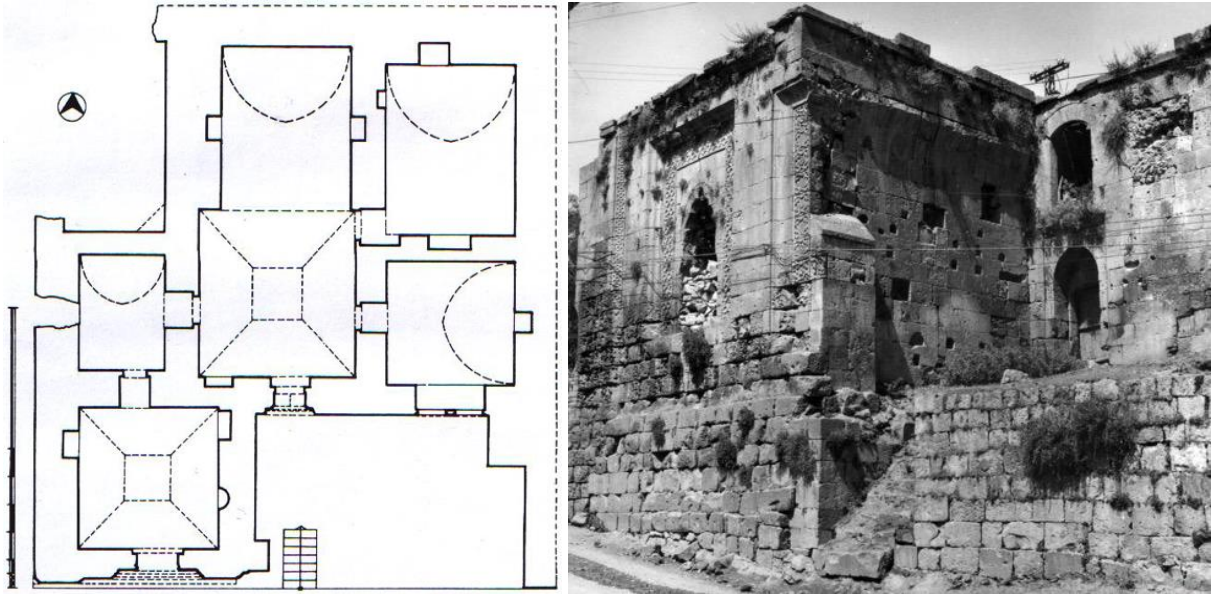
1174'te Ahlatşah Hâkimi Şahermen II. Sökmen Cizre ve Senasin (Sason) bölgelerini ele geçirmiştir. Cizre ve Senasin'de üç yıl boyunca devam eden çatışmalar sonucunda 11 Muharrem 570/12 Ağustos 1174'te bölgenin ele geçirildiği anlaşılmaktadır (İbn Al-'Adim, 2011, s. 299). Dilmaçoğlu Hâkimi Fahreddin Devletşah'ın 1183'te Selahaddin Eyyubi'ye karşı Artuklu Emiri II. İlgazi, Şahermen II. Sökmen ve Musul Hâkimi İzzeddin Mesud ile birlikte askerî harekâtlara katıldığı ancak başarılı olamadığı ve 1192 yılında da öldüğü kabul edilmektedir (İbnü'l Esir, 1991a, s. 388; el-Xazreci, 2016, s. 64; Sevim, 1994, s. 302). Bu dönemde de Şahermen II. Sökmen'in 1185 yılında ölümü üzerine yerine geçen veziri Seyfeddin Begtimur'un Bitlis'i ilhak ederek Sökmenli topraklarına kattığı ve Dilmaçoğlu hakimiyetinin de bundan sonra yalnızca Erzen kenti üzerinde devam ettiği anlaşılmaktadır (İbnü'l Esir, 1991b, ss. 451, 452; Merçil, 2013, s. 239).

2. Hatibiye Külliyesi

2.1. Hatibiye Medresesi

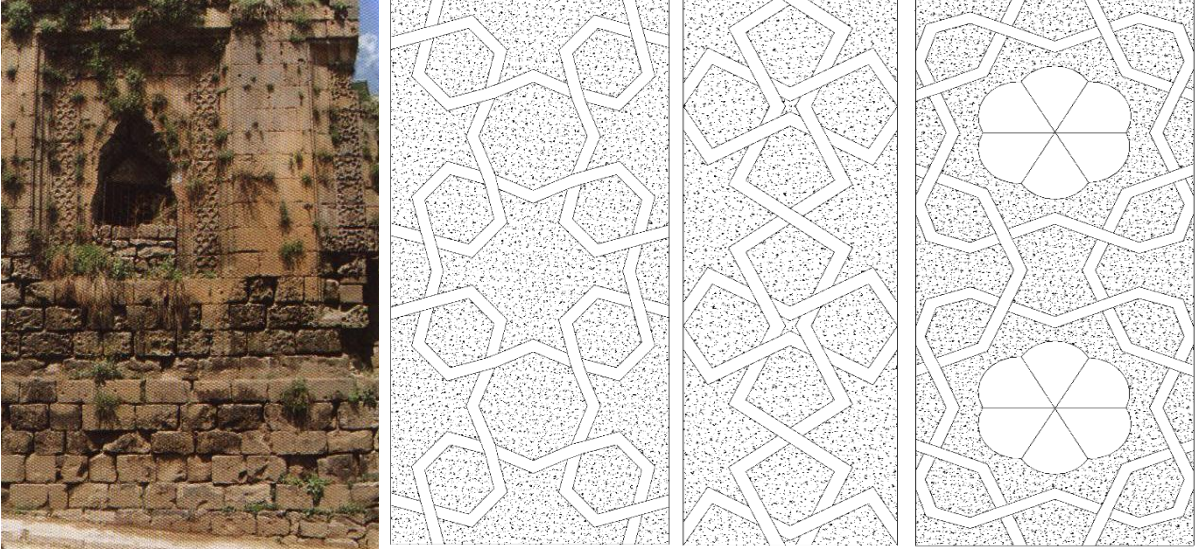
Bitlis Merkez, Muştakbaba Mahallesi, 462 Ada ve 6 parselde yer alan Hatibiye Medresesi, Alemdar Caddesi üzerinde, Alemdar Köprüsü'nün kuzeyinde konumlanmıştır. İnşa tarihi bilinmeyen yapı Arık tarafından güneyindeki mescide ilave edilen dikdörtgen yapının kitabesine dayanarak 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Arık, 1971, s. 51).

Plan özellikleri itibarıyla kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir kütleyle sahip olduğu anlaşılan yapı, günümüze bazı bölümleri değişikliğe uğrayarak ulaşmıştır (Şekil 1). Merkezdeki aynalı tonoz örtülü kapalı bir avlunun etrafında sıralanan mekânlardan oluşan medresenin kuzey yönünde ortada bir ana eyvan ile iki yanında aynı boyutlarda birer öğrenci hücresiyle işlevlendirildiği görülmektedir. Kapalı avlunun doğu ve batısındaki birer mekân ile batıdan geçilen ve güneydoğu cephesi geometrik süslemelerle bezeli olan mekân, medresenin diğer birimlerini oluşturmaktadır. Medresenin merkezindeki kapalı avluya giriş güneydeki kapı açıklığıyla sağlanmaktadır. Kapı açıklığının önünde bir platform şeklinde kurgulanan bölüm ile sokak bir merdiven kuruluşuyla birbirine bağlanmaktadır. Dikdörtgen kütlein güneydoğu kesimini işgal eden platformun batısında medresenin güneybatı köşesindeki kare planlı birim bulunmakta; bu da platforma dönüşen alanın orijinal yapısı itibarıyla batıdakine benzer bir düzenlemeye sahip olduğunu düşündürmektedir. Yapının, Şekil 1'de görülen kuzeybatı köşesine restorasyonlarla tamamlama yapılmış; buraya eklenen birim ile yapı, dıştan yekpare bir kütle görünümü kazanmıştır. Yapı halihazırda bir sivil toplum kuruluşu tarafından ofis olarak kullanılmaktadır.

Şekil 1, 2: Hatibiye Medresesi planı (Uluçam, 2003, s. 90), Medreseden görünüş (Kişisel Arşiv)

Dikdörtgen kütlein güneybatısındaki mekân üzerinde yer alan süslemeler, buradaki pencere açıklığının etrafını saran bordürleri oluşturmakta ve ikinci bordür de cepheyi dolaşan bir özellik göstermektedir (Şekil 2). Ancak ikinci bordürün doğuya doğru kesilmesi burada cephe hattının devam edebileceğini düşündürmektedir (Şekil 3). Mukarnas kavsaralı pencere açıklığının etrafını saran ilk sıra geometrik süsleme kompozisyonu merkezdeki bir çokgenin dört köşesine bitişen altıgenlerin tekrarından oluşmaktadır (Şekil 4). Açıklığın üç kenarını saran bu süsleme kompozisyonu kabartma tekniğinde ve kabartmaların kenarları yumuşatılarak işlenmesiyle oluşturulmuştur. Sonraki dönemlere ait restorasyon parçalarında bu kabartmaların keskin kenarlara sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 3 – 6: Güneybatı mekân (Uluçam, 2003, s. 91) ve güney cephedek süsleme modelleri (Yazar T.)

Geometrik süslemenin devamında iki sıra içbükey silme ile devam eden bordürler pencerenin üst kısmında ince bir sıra silmeyle taçlanmakta ve pencereyi çevreleyen bordürler sonlanmaktadır. Yine bu cephe üzerinde ikinci bir geometrik süsleme bordürü cephenin batı kenarı ve üst kısmını dolanmakta ancak cephenin doğuda sonlanması sebebiyle devam etmemektedir (Şekil 5). Pahlı bir yüzeye işlenen geometrik geçmelerden müteşekkil bordürün yanı sıra pencere açıklığıyla paralel olarak cephenin doğu kenarında bir sıra bordür daha bulunmaktadır (Şekil 6). Merkezdeki bir çokgeni oluşturan geometrik geçmeler ile çokgenin içerisindeki altı yapraklı bir gülbezek motifinden müteşekkil bu kompozisyonun cephenin doğuya doğru devam etmemesi sebebiyle sonlandığı görülmektedir. Buradaki geometrik süsleme de pencere açıklığında olduğu gibi dışta bir içbükey silmeyle çerçeveselendirilmiştir.

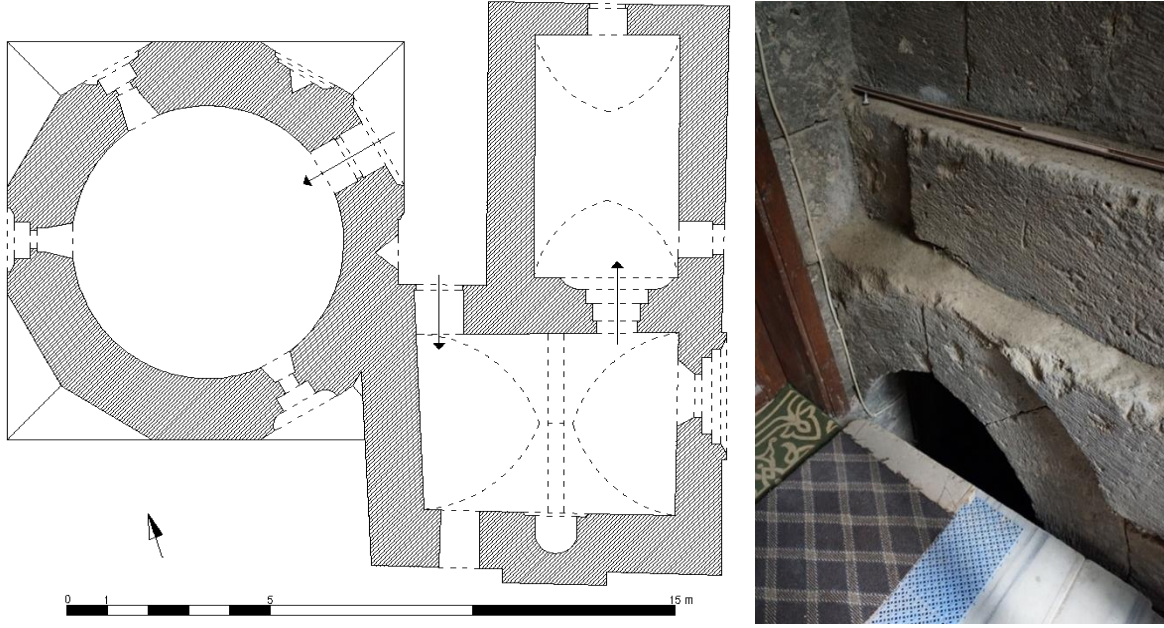
Yapının kuzeyde bir konuta dayandığı, doğu ve batı cephelerinde de herhangi bir harekete sahip olmadığı görülmektedir. Ancak kuzey cephenin aksine doğu ve batı cephelerde en azından öğrenci hücrelerine ait pencere açıklıklarının bulunması gerekmektedir. Günümüze büyük oranda hasar alarak ulaşmaları bu yönlere açıklıkların özelliklerini bilmemizi engellemektedir (Şekil 7, 8).

Şekil 7, 8: Medresenin güneydoğu ve güneybatı yönden görünüşü (2023, Y.T.)

2.2. Memi Dede Mescidi

Muştakbaba Mahallesi, 472 Ada, 3 parselde yer alan mescit, bitişiğindeki kümbet ve Hatibiye Medresesi'yle yapısal özellikleri bakımından bütünlük içerisindedir. Alemdar Sokak'ta, Alemdar Köprüsü'nün kuzeyinde ve Bitlis Nehri'nin kenarında konumlanan mescit, bitişiğindeki Selçuklu tarzındaki kümbet ile mescide sonradan ilave edilen ikinci bir bölümden oluşmaktadır (Şekil 9). Doğusunda, etrafını çevreleyen bir duvara sahip haziresi de bulunan mescidin kullanılmaya devam ettiği görülse de çokgen kümbetin giriş kapısının kapalı olduğu ve cenazelik bölümüne geçişi sağlayan alt kottaki açıklığın da mescit kapısının altında kaldığı anlaşılmaktadır (Şekil 10).

Şekil 9, 10: Memi Dede planı (Uluçam, 2003, s. 86), Kümbetin cenazelik giriş kapısı (2023, Y.T.)

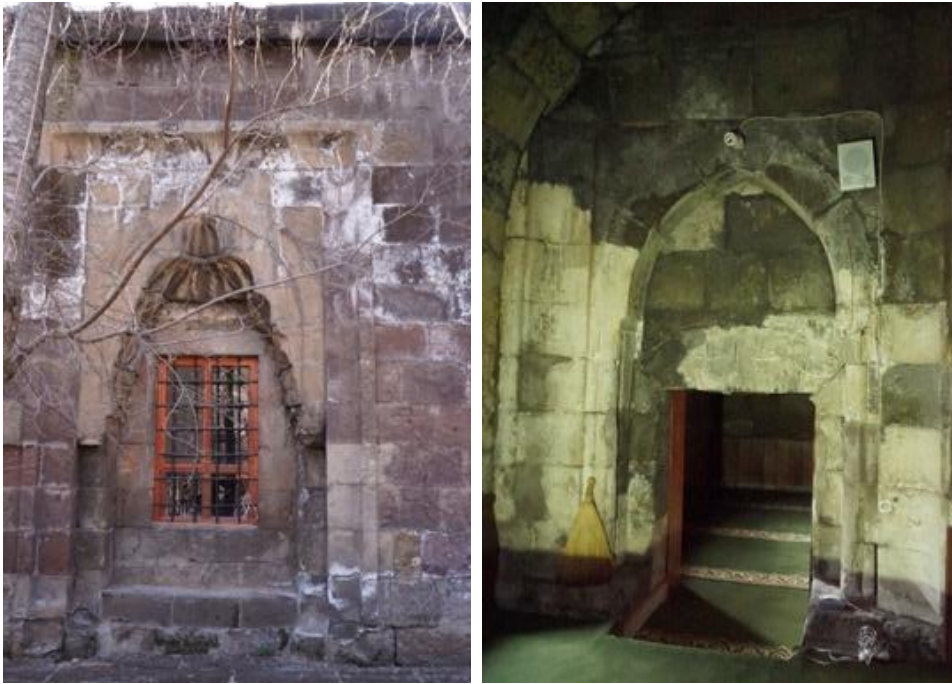
Kesin olarak ne zaman inşa edildiği bilinmeyen Memi Dede Mescidi, mescidin kuzeyindeki mekâna ait 1572 tarihli kitabeye dayanarak 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Arık, 1971, s. 27). Güneyinden geçen nehrin kenarındaki ana kaya üzerine oturan mescidin temeli, kuzeydeki yol seviyesine uyma amacıyla yüksek tutulmuştur (Şekil 11). Kare planlı küçük bir mahalle mescidi niteliğinde olan Memi Dede Mescidi'nin giriş kapısına mescit ile batısındaki kümbet arasında kalan dar bir koridorla ulaşılmaktadır (Şekil 12). Koridoru oluşturan doğudaki şehitlik biriminin 1572 tarihli kitabesi yapıların 16. yüzyıla tarihlenmesini sağlayan yegâne kaynaktır (Arık, 1971, s. 27).

Şekil 11, 12: Memi Dede Mescidi'nin güney ve kuzey cephelerden görünüşü (2022, Y.T.)

Mescidin güney cephesinde dışa taşırılarak vurgulanan mihrabı, iç mekânda yarım daire bir girintiye sahiptir. Mihrabın batısındaki bir pencere açıklığı ile harim aydınlatılmaktadır. Yine mescidin doğu cephesinde yer alan başka bir pencere açıklığı da harimi aydınlatırken aynı zamanda mukarnas kavsarası ve boyutları itibarıyla anıtsal bir özellik göstermektedir (Şekil 13). Mescitten geçilen kuzeydeki dikdörtgen planlı mekân şehitlik olarak adlandırılan bir türbeden ibarettir. Türbe ile mescidi birbirine bağlayan açıklığın kuzey yönde silmeler ve sütuncelerle çerçevelenmiş olması bunun mescidin asıl kapısı olduğunu düşündürmektedir (Şekil 14).

Bu haliyle mescidin orijinalinde, kuzey cephesinde yer alan içbükey bir dış bordürle çevrili sütuncelerle hareketlendirilmiş sivri kemerli kapı açıklığı ve doğu cephesindeki mukarnas kavsaralı ve iki yanında sütunceleri bulunan pencere açıklığıyla anıtsal bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında kuzey yöne eklenen dikdörtgen planlı türbe ile bu giriş, iki mekân arasında geçişi sağlayan bir açıklığa dönüştürülmüş; kuzey cephenin batı tarafında günümüzde de kullanılan ikinci bir açıklıkla yapıya giriş sağlanmıştır.

Şekil 13, 14: Memi Dede Mescidi'nin doğu penceresi(2022) ve asıl giriş kapısı (2023, Y.T.)

Mescidin kuzeyine eklenen dikdörtgen planlı türbenin kuzey kenarında bir platform üzerinde yer alan mezarlar bulunmaktadır. Memi Dede'nin mezarının bunlardan biri olduğuna dair bilgi yerel halk arasında kabul görmekteyse de ne Memi Dede'nin kimliği ne de hangi tarihte yaşadığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak bu bölümün şehitlik olarak adlandırılması, mezarların 16. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Osmanlı ile İran arasında gerçekleşen ve bu dönemde oldukça yoğunlaşan çatışmalarda hayatını kaybeden kişilere ait olabileceğini düşündürmektedir.

2.3.Selçuklu Kümbeti

Muştababa Mahallesi, 472 Ada, 3 parselde yer alan Memi Dede Mescidi'ne bitişik kümbet, mescit ve medreseyle yapısal özellikleri bakımından bütünlük içerisindedir. Alemdar Sokak'ta, Alemdar Köprüsü'nün kuzeyinde, Bitlis Nehri'nin kenarında konumlanan Memi Dede Mescidi ve karşısındaki

Hatibiye Medresesi'yle bir külliye oluşturan kümbet, Selçuklu tarzında inşa edilmiş bir örnek olarak kentteki en eski tarihli mezar yapısı niteliğindedir.

Memi Dede Mescidi'ne bitişik batı yöndeki kümbetin şehitlik olarak adlandırılması, içerisinde şehitlik ibaresi geçen 1572 tarihli kitabenin mescidin kuzeyine ilave edilen mekâna ait olması sebebiyle mümkün görünmemektedir. Mescidin batısında konumlanan Selçuklu tarzındaki kümbet ise çokgen gövdesi ve kapı ve pencere açıklıklarıyla erken dönem özellikleri göstermektedir.

Memi Dede Mescidi'nin batısında yer alan ve kısmen mescide bitişen on iki kenarlı kümbet, alt katta bir cenazelik bölümü ile bunun üzerinde yükselen çokgen gövdeden oluşmaktadır (Şekil 15). Kare planlı cenazelik kısmına giriş, günümüzde mescide girişin sağlandığı kapının altında kalmaktadır. Kümbetin doğu cephesine denk gelen bu kapıdan ulaşılan cenazelik bölümü dıştan kare bir planlama göstermekteyse de iç mekâna ulaşımın mümkün olmaması sebebiyle herhangi bir fikir beyan etmek mümkün değildir. Kümbetin çokgen gövdesi üzerinde bir kapı açıklığı ile iki pencere açıklığı bulunmaktadır (Şekil 16). Güneydoğu ve batı cephesindeki pencere açıklıkları ile doğu cephedeki kapı açıklığı, sivri kemer alınlıkla mukarnas kavsaralı düzenlemeye sahiptir. Mescidin doğusundaki pencere açıklığı ile kuzeyindeki kapı açıklıklarının etrafını dolaşan içbükey bordürün kümbet açıklıklarında da tekrarlandığı görülmektedir. Kümbetin doğu cephesindeki kapı açıklığının iki yanında yer alan yırtmaç nişler herhangi bir süsleme ögesine rastlanmayan gövde üzerinde hareket sağlamaktadır. Nişlerin tepe noktalarında yer alan istiridye motifleri ile kümbet, mescit ve medresede yer alan içbükey bordürlerle cephelerin hareketlendirildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 15, 16 : Selçuklu Kümbeti'nin batı cephesi ve giriş kapısı (2022, Y.T.)

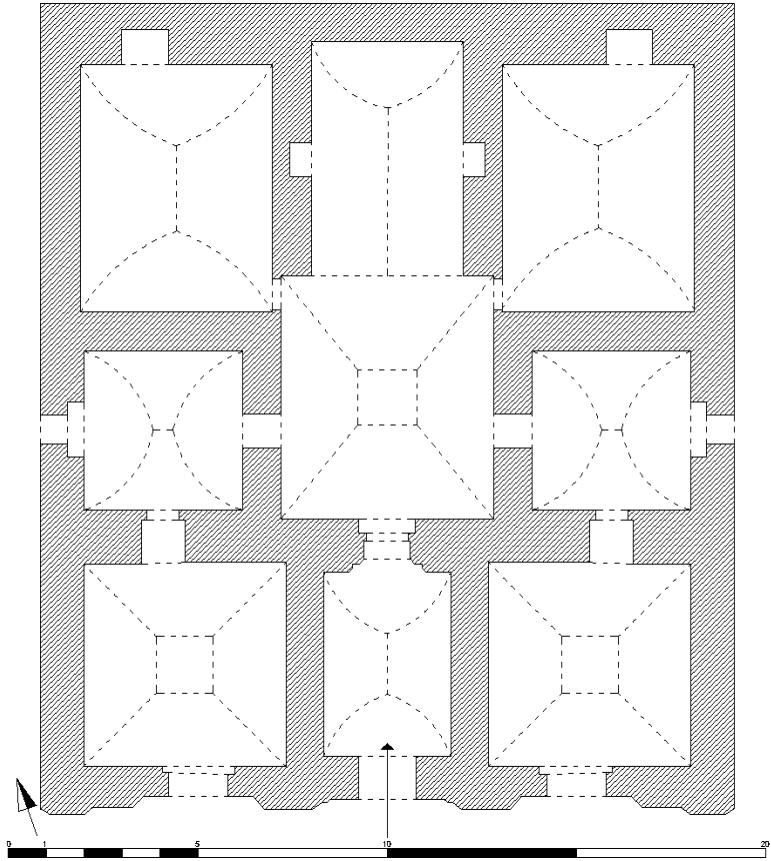
Gövdenin saçak altında iki sıra bordür yer almaktadır. Tüm gövdeyi çepeçevre saran alttaki bordür, kare ve baklava dilimlerinin birbirine dolandığı geometrik bir kompozisyondan ibarettir. Bunun hemen üzerindeki bordür de kazıma desenli bozuk nesih hatlı bir yazı kuşağından oluşmaktadır. Kümbetin örtüsü bir yenilemenin ürünü olan on iki kenarlı külâhtır. Orijinal haliyle dış örtüsünün kesin olarak bilinmediği göz önüne alındığında restorasyonda Ahlat'taki Selçuklu dönemi kümbetlerine benzer bir düzenlemeye sahip olduğu düşünülmüş olmalıdır.

Kümbetin iç mekânda silindirik bir özellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Örtüsünün kubbe olduğunu düşündüren kalıntılar Arık tarafından belgelenmiştir (Arık, 1971, s. 66). Dış cephedeki süslemeler ile nişlerden ziyade iç mekân son derece sade tutulmuştur.

3. Değerlendirme

Günümüzde Müştakbaba Mahallesi dâhilinde bulunan Hatibiye Medresesi ile karşısındaki Memi Dede Mescidi ve mescide bitişik çokgen kümbet, Arık tarafından mescide ilave edilen bölümdeki 1572 tarihli kitabeye dayanarak 16. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Arık, 1971, s. 27). Bu çalışmada cephedeki süslemeler (Şekil 3 – 6) ile kapı ve pencereleri (Şekil 7, 13 – 16) bakımından benzer özellikler gösteren Memi Dede Mescidi ve çokgen kümbetle çağdaş olduğu değerlendirilen Hatibiye Medresesi'nin, Arık'ın iddia ettiği gibi 16. yüzyılda değil 12. yüzyılda inşa edildiği üzerinde durulmaktadır. Mimari ve süsleme özelliklerinin benzerliğinden dolayı Selçuklu eseri olduğu değerlendirilen bu yapıların birlikte kurgulandığı ve bir külliye olarak inşa edildiği ortaya konmaktadır.

Bitlis'te Selçuklu eseri olduğu değerlendirilen Hazo Hanı'nın 100 m batısında ve Alemdar Sokak üzerinde yer alan Hatibiye Medresesi, orijinalinde eyvanlı ve kapalı avlulu plan tipini tekrarlayan şekliyle Selçuklu medreselerinin tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Sonraki dönemlerde günümüze de yansıyan ve medresenin son halini almasını sağlayan bazı değişiklikler geçirmesine rağmen (Şekil 1, 7, 8) mevcut plan üzerinden simetrik bir aks gözlendiğinde orijinalinin tek ya da üç eyvanlı ve kapalı avlulu bir planlamadan müteşekkil olduğu kolaylıkla anlaşılabilir (Şekil 17). Günümüzde asli özelliklerinin bir kısmını yitirmesine rağmen plan üzerinde yapılan tamamlamalarla tek ya da üç eyvanlı ve köşelerde öğrenci hücrelerinden müteşekkil bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 17: Hatibiye Medresesi olası orijinal planı (Uluçam, 2003, s. 90'dan işlenerek)

Medresenin güney cephesi, önünden geçen Alemdar Caddesi'ne bakmaktadır. Caddeden medreseye geçişi sağlayan merdiven kuruluşu medresenin güneydoğu kesimindeki platforma doğru yükselmekte; burada yer alan bir kapı açıklığıyla medreseye giriş sağlanmaktadır. Giriş kapısının üstünde yer alan ikinci bir açıklık ise bu kesimin iki katlı olabileceğini düşündürmektedir (Şekil 2). Ancak güneybatı mekânının üst kesiminde yer alan çıkıntılar buranın tonoz örtülü olduğunu ve üstteki pencere açıklığıyla kesişmesi sebebiyle de pencerenin sonraki dönemlerin eseri olduğunu göstermektedir.

Güney cephenin doğu ve batısındaki birer mekânın ortasında kalan alanın medreseye girişin sağlandığı giriş holü niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Şekil 17'de de görüleceği üzere ortada kalan ve olasılıkla tonoz örtülü olan bu alana ulaşım güney cephenin ortasındaki iki yandan yükselen merdiven ile mümkündür. Günümüzde yapının Şekil 1'de de görülen güneydoğudaki platform kısmına doğru girinti yapan bir merdivenle işlevlendirilmiş olması orijinal kurgunun da bu şekilde olmasını zorunlu kılmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim orijinal yapının bu yöndeki karşılıklı iki mekândan oluşması düşüncesi, merdivenlerin de cepheye dayanarak yükselmesini zorunlu kılmaktadır.

Yapının güney cephesindeki bir kapıyla geçilen medresenin iç mekânında üç yönde birer eyvanın bulunması olasıdır. Ortada yer alan aynalı tonozla örtülü iç avlunun üç yönündeki eyvanlardan günümüze kuzeydeki eyvan ulaşmış; diğer yönlerdeki eyvanlar kapatılmıştır (Arık, 1971, s. 52). Ancak bu alanların orijinal özellikleri göz önünde bulundurulduğunda kesin olarak eyvan şeklinde kurgulandıklarını söylemek pek de mümkün değildir. Yine de eyvan olarak kurgulanmaları olasıdır. Bu kapalı mekânların güney yönlerindeki açıklıklarla ulaşılan süslemeli geniş pencerelere sahip mekânların da müderris odası olarak işlevlendirilmiş olduğu düşünülmektedir.

Medresenin kuzeydeki eyvanı, iki yanında eyvana paralel uzanan dikdörtgen mekânlarla bütünlük içerisinde. Öğrenci hücreleri olduğu değerlendirilen bu birimlerde çeşitli büyüklüklerde nişler bulunmakta; günümüzde ise asli özelliklerini büyük oranda yitirdiklerinden dolayı işlevlerine ilişkin kesin yargılar sunulamamaktadır. Yapının aynalı tonozla örtülü iç avlusu dışında kalan bütün birimleri sivri kemerli tonozla örtülmüştür.

Güney cephenin doğu kenarındaki dikdörtgen planlı ve aynalı tonoz örtülü bir mekânın doğuda da tekrarlaması ve bu ikisi arasında medreseye girişi sağlayan giriş eyvanının bulunması olasıdır. Bu anlamda medresenin doğu ve batı kesimlerinin simetrik bir aks gözlenerek planlandığı anlaşılmaktadır. Bu düşünceyi destekleyen en önemli veriler ise güneybatıdaki mekânın cephesinde yer alan geometrik süsleme kompozisyonlarının doğuya doğru kesilmesi ve yine mekânın doğu duvarında tonoz dönüşüne ait izlerin bulunmasıdır (Şekil 2). Dönüş izleri doğu ve batıdaki mekânları birbirine bağlayan bir bölümün daha bulunduğunu kanıtlamaktadır. Süsleme kompozisyonlarından da medresenin güney cephesi boyunca dolanan oldukça hareketli bir görünümün bulunduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3).

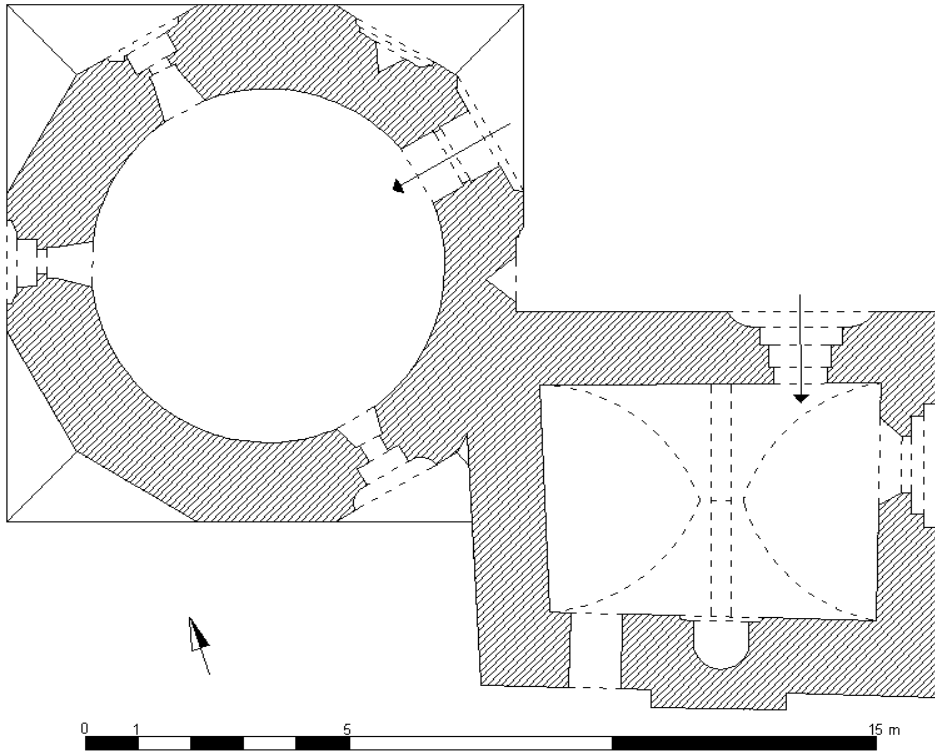
Medresenin hemen karşısında ve güney yönde yaklaşık 8 m mesafede yer alan Memi Dede Mescidi ve bitişiğindeki kare kaide üzerinde yükselen çokgen gövdeli türbenin de yine bu dönemin eseri olması kuvvetle muhtemeldir. Türbeye bitişik olarak konumlanan Memi Dede Mescidi'nin asıl kapısı, 16. yüzyılda mescidin kuzeyine eklenen dikdörtgen planlı şehitlik kesimine geçişi sağlayan açıklık olmalıdır. Nitekim kapının kuzey yüzündeki bordür düzenlemesi (Şekil 14) ve mescidin doğu cephesindeki pencere (Şekil 13), çokgen gövdeli türbeyle benzerlik göstermekte (Şekil 16), dolayısıyla aynı devrin eseri olduklarını düşündürmektedir. Yine hem kapı açıklığı hem de doğu penceresinin etrafını saran içbükey bordürün türbe ve medrese cephelerinde de tekrarlanması ileri sürülen bu düşünceyi destekler niteliktedir (Şekil 3).

Şehitlik olarak adlandırılan kısımda bulunan ve mescidin asıl giriş kapısı olduğunu düşündüğümüz açıklığın batısında yer alan Kufi hatlı bir kitabe parçası da yapının erken dönemlere ait olduğu düşüncesini desteklemektedir (Şekil 18). Orijinalinde bulunan kitabeye ait olduğu halde sonraki

dönemlerde yürütülen onarım ya da yenilemeler sırasında yapının son halini aldığı düşünülebilir (Şekil 19). Yapıdaki süsleme programlarının Hatibiye Medresesi'nin sokağa bakan cephesinde de görülmesi, iki yapının birlikte inşa edilmiş olma fikrini güçlendirmektedir. Türbe ve medresenin gerek malzeme ve teknik gerekse süsleme programları dâhilinde aynı tarihlerde inşa edildiğine dair görüş paylaşan Arık, benzer örneğin de en erken 14. yüzyılda Erzurum'daki Ahmediye Medresesi olduğunu ve iki medresenin prototipi olarak Afyon Boyalıköy Medresesi'nin gösterilebileceğini belirtmektedir. Ancak Memi Dede Mescidi'nde yer alan kitabeye atıfta bulunarak medrese ve türbenin 16. yüzyılda inşa edildiğini savunmaktadır (Arık, 1971, ss. 98, 99).

Şekil 18: Memi Dede Mescidi kuzey duvarındaki kitabe parçası (2023, Y.T.)

Şekil 19: Memi Dede Mescidi ve kümbetin olası asli planı (Uluçam, 2003, s. 86'dan işlenerek)

Hatibiye Medresesi'nin karşısında bulunması ve cephe özellikleri açısından büyük benzerlikler göstermesi mescidin, yukarıda belirtildiği gibi 12. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Yapının zaman içerisinde birtakım değişiklikler geçirdiği muhakkaktır. Nitekim mescidin kuzeyine eklenen dikdörtgen planlı mekân, 1572 tarihli bir kitabeye sahiptir (Arık, 1971, s. 27). Bitlis'in Osmanlı Sancağı niteliğinde olduğu dönemde Ahmet Yunus adlı bir kişi tarafından mescide ilave edildiği anlaşılan bölüm içerisinde, kuzey yöndeki yüksek platform üzerinde yer alan mezarlardan birinin Memi Dede'ye ait olduğu kabul edilmektedir (Arık, 1971, s. 28). Ancak Memi Dede'nin kimliği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 16. yüzyılda mescide eklenen bu mekândaki Memi Dede'ye ait mezar taşına atfen mescidin yeni bir isimlendirmeye kavuştuğu düşünülebilir.

Yine Ahlat'ta 13. yüzyılın başına tarihlendirilen Usta Şagird Kümbeti'nde de görülen ve Arık'ın da değindiği yırtmaç niş kuruluşu kümbetin cephelerinde göze çarpmaktadır (Arık, 1971, s. 66). Divriği Sitte Melik Kümbeti'nde görülen bu yırtmaç nişlerin 12. yüzyılda da kullanılmış olması Hatibiye Medresesi ve Memi Dede Mescidi ile kümbetin tarihlendirilmesine yönelik ileri sürülen tezi doğrular niteliktedir.

Mescidin doğu cephesi ile Hatibiye Medresesi'nin güney cephesindeki süslemelerin Selçuklu özellikleri göstermesi, Arık'ın deyimiyle "Bitlis'te Selçuklu Rönesansı" olduğu düşüncesini desteklemektedir. Ancak eserlerin bu özelliklere sahip olması bir Rönesans'tan ziyade devrin eseri olmalarından ileri gelmektedir. Medrese ve mescidin banisinin kim olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakta; Bitlis üzerine yapılan yayınlarda da kesin bir kaniya varılmadığı görülmektedir. Arık'ın, yapının Selçuklu tipinde olduğunu belirtmesine rağmen mescidin kuzeyindeki mekâna ait kitabeye dayanarak 16. yüzyıla tarihlediğini ve sonraki araştırmacıların da bu düşünceye sadık kaldığını belirtmek gerekir (Arık, 1971, s. 51; Uluçam, 2003, s. 90). Yine yapının tarihlenmesine yarayacak vakıf kayıtlarının ve bir kitabesinin bulunmaması da kesin bir yargı belirtmeyi zorlaştırmaktadır.

Medresenin bu döneme ait olduğunu düşündüren en önemli husus ise tarihçe bölümünde anlatıldığı üzere 1164 yılında Erzen Kadısı'nın ölümü üzerine Erzen ve Bitlis'e kadı atamaları yapılması ve Bitlis'e "El-Müeyyid Ebu Tahir Abdullah b. el-Hatib" adlı kadının atanmış olmasıdır. El-Hatib ismiyle anılan Bitlis Kadısı'na atfen Hatibiye adıyla söz konusu medresenin isimlendirilmesi muhtemel görünmektedir. Kadının görevde kaldığı süre bilinmemekle birlikte 1185'te Ahlatşah hakimiyetini alarak Bitlis'i topraklarına katan Emir Begtimur devrine kadar -yani 1164 ile 1185 yılları arasında- yapıların inşa edilmiş olması gerekmektedir. Yapıların plan ve malzeme özellikleri ile tarihi kayıtlara dayanan bu tarihlendirmeyi, ileride ortaya çıkabilecek kitabe veya vakfiye kayıtlarından kesin olarak tarihlenmenin dışında herhangi bir alternatif bulunmamaktadır. Yine Bitlis'teki birçok yapının banisinin ismiyle anılması Hatibiye isminin de baniye atfen ortaya çıktığını göstermektedir. Kentteki Şemsiyye, Hacı Begiye, Şerefiye, Şükriyye ve İdrisiye gibi yapılar banilerine atfen isimlendirilmiş önemli eserlerdir. Hatibiye Medresesi'nin bani el-Hatib'e atfen isimlendirildiği düşüncesi bu anlamda mümkün görünmektedir. Yine yapılara banilerine atfen isim verme geleneğinin de Dilmaçoğlu Devri'nden itibaren kullanıldığı ve zaman içerisinde bir geleneğe dönüştüğü savunulabilir.

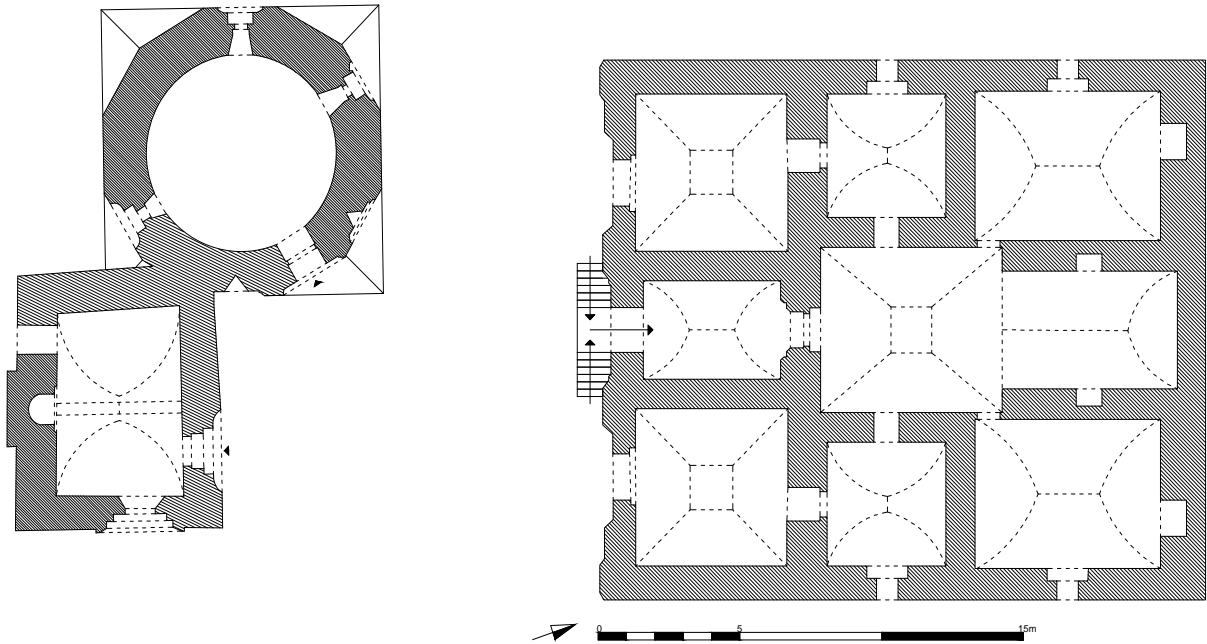
Kuban, Anadolu'daki ilk medrese örneklerinin 1113-1114 tarihinde Urfa'daki tek eyvanlı bir medrese ile Mardin Artuklu Emiri Necmeddin İlgazi'nin kardeşi tarafından Mardin'de inşa edilen Eminateddin Medresesi ve 1154 tarihli Hüsamiye Medresesi olduğunu vurgulamaktadır. Yine Orta Anadolu'da en eski medresenin 1193 tarihli olduğunu ve Sivas'ta da 1195 tarihli bir medresenin günümüze ulaşmadığını belirtmektedir (Kuban, 2002, s. 163).

Anadolu'da en eski kapalı avlulu medreseler Danişmendli Emiri Nizameddin Yağıbasan Devri'nde inşa edilenlerdir. İki de 1145-1164 tarihleri arasında kurulduğu kabul edilen Tokat Çukur Yağıbasan ve Niksar Yağıbasan Medreseleri Kuban'ın deyimiyle Orta Asya konut mimarisini yansıtan avlusuz, orta

mekânları kubbe örtülü küçük boyutlu yapılar niteliğindedir. Bu medreselerin bir giriş eyvanından ulaşılan kubbe örtülü orta mekânın etrafında sıralanan hücrelerden müteşekkil planlaması, cephelerde pencere açıklığına ihtiyaç duyulmayan bir özelliğe sahiptir. Mekânların aydınlanması orta mekânın kubbesindeki opaion (oculus) ve fenerle sağlanmakta; bu özelliği itibarıyla de açık avlulu medrese tipinin küçültülerek üstünün kapatılmasından ziyade Orta Asya'dan devralınan bir planlamanın ürünü olduğu kabul edilmektedir (Kuban, 2002, s. 164).

Bitlis'teki Hatibiye Medresesi'nin de cephelerinde pencere açıklığına sahip olmadığı belirtilmiştir. Ancak yapının orijinalinde bunun kesin olarak bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim büyük oranda tahrip olması ve zaman içerisinde geçirdiği onarımların yapıda bulunabilecek açıklıkların ortadan kalkmasına neden olması muhtemeldir. Plan itibarıyla örtülü bir orta mekânın etrafında sıralanan hücrelerden müteşekkil olması Bitlis'teki medresenin de bu planlama tipini tekrarladığını göstermektedir. Burada mekânın üst örtüsü kubbeden çok aynalı tonozdur. Bu tasarrufun da sonraki dönemlerin eseri olması mümkündür. Ancak günümüze ulaştığı şekliyle hem orta mekânda hem de güneybatıdaki mekânda üst örtünün aynalı tonoz olduğu görülebilmektedir. Boyutları itibarıyla oldukça küçük bir yapı niteliğinde olan Hatibiye Medresesi'nin Anadolu'da görülen avlulu, eyvanlı medrese tipinin erken tarihli bir örneği olduğu söylenebilir.

Hatibiye Medresesi'nin karşısında konumlanan kümbetin ise Anadolu'daki medrese-türbe kombinasyonunu yansıtmadığını söylemek mümkündür. Anadolu'da medrese ve darüşşifalara dâhil olan türbelerin genel olarak yapı kütlelerine bitişik olarak işlevlendirildiği görülmektedir. Medrese veya darüşşifanın eyvanlarından birine bitişik olan türbeler ile eyvanların türbe olarak işlevlendirildiği farklı örnekler Anadolu'daki Selçuklu Mimarisi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunların yanı sıra medreselerin cephelerine bitişen türbeler de bu anlamda ele alınan örneklerdendir (Şaman Doğan, 2019). Bitlis'teki kümbetin ise medresenin güneyinden geçen ana yolun karşısında mescitle birlikte kurgulandığı ve mescide bitişik bir düzenlemeye sahip olduğu görülmektedir. Mescit ve türbenin medresenin güneye doğru devam eden bir düzenlemeye sahip olmasının dışında medrese yapısıyla bütünleşmesi olanaksızdır. Bu haliyle mescit ve kümbetin medrese kütesinden ayrı olarak kurgulandığı anlaşılmaktadır (Şekil 20, 21).

Şekil 20: Hatibiye Külliyesi'nin olası orijinal kurgusu (2024, Y.T.)

Şekil 21: Külliye'nin güneybatı yönden görünüşü (2022, Y.T.)

Bitlis'te Memi Dede olarak anılan mescidin planıyla benzer özellikler gösteren üç eser bulunmaktadır. Üçü de 15. yüzyılda inşa edilen Şemsiyye, Şeyh İshak ve Şeyh İbrahim mescitleri sivri kemerli tonoz örtülü planlamaya sahip tek mekânlı örneklerdir. Memi Dede Mescidi'nin mihrap yönüne paralel uzanan sivri kemerli düzenlemesinin aksine 15. yüzyıl mescitlerinde mihraba paralel uzanan bir düzenlemenin tercih edildiği görülmektedir. Yine Memi Dede Mescidi'nde mihrabın bir yönünde pencere açıklığı bulunurken diğer mescitlerde mihrabın iki yanında pencere açıklığı yer almaktadır. Yine 15. yüzyıl mescitlerinde giriş açıklıklarının sade tutulmalarına karşın Memi Dede Mescidi'nde hem giriş kapısı hem de doğu yöndeki pencere açıklığı oldukça anıtsal özellikler gösteren forma sahiptir. Bu anlamda Memi Dede Mescidi'nin de planlama itibarıyla kendinden sonraki dönemlere etki eden bir planlama anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Yapıların mimari özellikleri, tarihi kayıtlar ve Anadolu'daki örnekler göz önüne alınarak önerilen tarihlemeyle kentte yüz yıl süren Dilmaçoğlu Beyliği'ne ait 1150 yılında yenilenen Bitlis Ulu Cami'ye ek olarak bu yapıların da bulunduğu anlaşılacaktır. Tarihçe bölümünde ayrıntılarıyla anlatılan olaylar sırasında Bitlis'in Ahlatşahlar ve Artuklu Emirleri arasında bir tampon bölge olarak Dilmaçoğlu Togan Arslan ve ardılları tarafından yönetildiği ve büyük oranda çevresiyle ittifak halinde bir yönetim anlayışına sahip olduğu görülmektedir. 1085 yılında Selçuklu Veziri İbn Cüheyr komutasında Bitlis ve Erzen'i ele geçiren Dilmaçoğlu Mehmet Bey'in kurduğu Dilmaçoğlu Beyliği, 1185 yılında Ahlatşah Hükümdarı Şahermen II. Sökmen'in ölümü üzerine yerine geçen Vezir Begtimur'un Bitlis'i ele geçirmesiyle kentteki hakimiyetini yitirmiş ve sonrasında sadece Erzen mıntıkasında yönetimini sürdürmeye devam etmiştir.

Bu yüzyıllık sürede Bitlis'te imar faaliyetlerinin olmaması pek mantıklı görünmemektedir. Nitekim söz konusu devirde oldukça önemli eserlerin inşa edildiği Ahlat, Meyyafarikin, Hasankeyf ve Mardin'in etki alanında bulunan bu beyliğin mimari eserler bırakmış olması kuvvetle muhtemeldir. Kitabesinden Bitlis Ulu Cami'nin bu döneme ait olduğu bilinmektenyse de başka herhangi bir eser günümüze kadar bu döneme tarihlendirilmemiştir. Plan tipi ve süsleme programları ile Ahlat ve Mardin'in yanı sıra Anadolu'da örneklerine rastlanan eserlerle olan benzerliğinden dolayı Hatibiye Medresesi ile Selçuklu

Türbesi olarak adlandırdığımız türbenin Dilmaçoğlu devrine ait olduğu yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Günümüzde Hatibiye Medresesi'nin kuzeyindeki Zeydan Mahallesi'nde yer alan ve büyük bir alana yayılan Mircatlık Mezarlığı'ndaki iki parça mezar taşının 12. yüzyıla tarihlendirilmesi, Dilmaçoğlu Devri'nde bu alanın kullanılmış olduğunu göstermektedir (Pektaş, 2001, ss. 20, 262, 263). Şahideler üzerindeki Kufi yazılı kitabelerden yola çıkılarak yapılan bu tarihlendirmeye göre 12. yüzyılın ortalarına ait oldukları belirtilmiştir. Kitabelerin kırık olmaları ve üzerinde herhangi bir tarih ibaresinin bulunmaması sebebiyle kesin bir yargıya varmak mümkün değildir.

Ortaya koyduğumuz bu tarihleme ile kentteki en eski külliye yapısının, Hatibiye Medresesi ile bunun güneyindeki Memi Dede Mescidi ve ona bitişik kümbetten oluştuğu anlaşılmaktadır. Günümüze yalnızca bu üç eserin ulaşmış olması, külliye dâhilinde başka yapıların bulunduğu dair fikir beyan etmemizi engellemektedir. Külliye, 16. yüzyılda Memi Dede Mescidi'nin kuzeyine eklenen türbe dâhil edilmiştir. Kentin güneyinden gelerek aşağı şehir ile iç kaleye ve Rahva Ovası'ndan Van ve Muş'a geçişi sağlayan ana yol üzerinde inşa edilen bu yapı topluluğunun yola bakan cepheleri oldukça süslü özellikler göstermektedir. Külliye'nin konumlandığı alan, 12. yüzyılda yerleşime açık olduğunu anlamamızı sağlayan Mircatlık (Zeydan) Mezarlığı'nın güneyinde bulunmaktadır. İçerdiği bazı mezar taşı kalıntılarının 12. yüzyıla tarihlenmesi, kent bu kesiminin yoğun bir yerleşime sahip olduğunu ve Memi Dede Mescidi ile Hatibiye Medresesi'nin de buradaki sakinlere hizmet ettiğini düşündürmektedir. Külliye'nin kent dokusu içerisindeki en önemli özelliği söz konusu dönemde eğitim faaliyetlerinin ileri bir düzeye ulaştığını göstermesidir.

SONUÇ

Bitlis'e yaklaşık bir asır boyunca hükmeden Dilmaçoğlu Beyliği hakkında oldukça kısıtlı bilgiye sahibiz. Hem Beyliğin kurucusu ile ilgili hem de hükmettiği süre boyunca gerek başkent Erzen'de gerekse Bitlis'te yürütülen imar faaliyetleriyle ilgili yeterince veri bulunmamaktadır. Kentteki birçok anıtsal yapı 15. yüzyıldan sonraki genişleme döneminde inşa edilmiştir. Bu çalışmayla ortaya konan veriler kentte 12. yüzyılda yürütülen bir imar faaliyetinin Dilmaçoğlu Beyliği'nin kentleşme anlayışını da anlamaya yarayacak kanıtlar sunmaktadır. Bitlis'te surlarla çevrili iç kale ve bunun güneyindeki aşağı şehrin dışında ilk defa bu dönemde kapsamlı bir inşa faaliyetinin yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Medrese, mescit ve bir kümbetten oluşan bu yapı topluluğunun kentte imara açılan bir alanda hem dini ihtiyacı gidermeye yönelik hem de eğitim faaliyetlerinin yürütülmesini sağlayacak saiklerle ele alınmış olduğu aşikârdır. Kentin gelişmeye müsait alanlarının Anadolu'daki diğer beyliklerde de görülen zaviye yapılarıyla yerleşime açılması anlayışının oldukça erken bir dönemde Bitlis'te organize edildiği ve bu anlamda bir öncü olduğu düşünülebilir. 1164 ile 1185 yılları arasına denk gelen bu inşa sürecinde merkezi Erzen'de bulunan beyliğin atadığı bir görevli adına bu denli kapsamlı bir yapı grubunun inşası imar faaliyetlerinin çok daha gelişkin olabileceğini düşündürmektedir. Ancak günümüze yeterince kalıntının ulaşmaması bu faaliyetlerin isabetli bir şekilde incelenmesini ve değerlendirmesini zorlaştırmaktadır.

12. yüzyılda Erzen ve Bitlis kentlerini kontrol altında tutan; çevresindeki Artuklu, Saltuklu ve Sökmenlilerle ittifak halinde bulunan ve görece küçük bir bölgeyi idare eden Dilmaçoğlu Beyliği'nin ikinci kent olan Bitlis'te yürüttüğü bu inşa faaliyetinin hem başkent Erzen'de hem de Bitlis'teki diğer faaliyetlerle ilgili ne kadar az bilgi sahibi olduğumuzu gösterdiği kanaatindeyiz. Sonuç olarak daha önceki yayınlarda 16. yüzyılda inşa edildiği kabul gören ve banisi ile genel tarihi hakkında bilgi sahibi olunmayan Hatibiye Medresesi ile karşısındaki Memi Dede Mescidi ve çokgen kümbetin Erzen'den

atanan Bitlis Kadısı El-Müeyyid Ebu Tahir Abdullah bin el-Hatib adına inşa edildiği ve Bitlis'te sonraki yıllarda gelenek haline gelecek olan bir adlandırmayla Hatibiye olarak isimlendirildiği ortaya konmuştur.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar/yazarlar, kendileri ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: Yazar, makalenin üretildiği doktora tezine danışmanlık yapan Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK'a; "Orta Çağ'dan Cumhuriyet Dönemine Kadar Bitlis Yüzey Araştırması" projesinin yürütücüsü Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR'e ve araştırmaya destek veren "Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı BETAV'a" teşekkür eder. Ayrıca arazi çalışması sırasında kendisine eşlik eden ve yardımlarını esirgemeyen eşi Derya DALMIŞ TOKAT'a da minnetlerini sunar.

KAYNAKÇA:

Arık, M. Oluş, **Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı**, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, Ankara, 1971.

El-Xazreci, Muhammed, **Tarixa Devleta Kurdan**, Çev. M. Emin Narozi, Azad Yayıncılık, İstanbul, 2016.

İbn Al-'Adim, Kamal Al-Din, **Bugyat at-Talab fi Tarih Halab**, Yay. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

İbnü'l Esir, **İslam Tarihi El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi**, Cilt XI, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991a.

İbnü'l Esir, **İslam Tarihi El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi**, Cilt XII, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991b.

İbnü'l Ezrak, **Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)**, Çev. Ahmet Savran, Erzurum, 1992.

Kuban, Doğan, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Merçil, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, 8. Baskı, Bilge Kültür Sanat, 2013.

Müverrih Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", **Tarih Semineri Dergisi**, Çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları III, İstanbul, 1937, ss. 153 – 244.

Pektaş, Kadir, **Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Sevim, Ali, "Dilmaçoğulları", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, 1994, ss. 301 – 302.

Şaman Doğan, Nermin, Anadolu Selçuklu Medreseleri ve Darüşşifalarında Türbe, **Belleten**, Cilt 83, Sayı 297, Ağustos 2019, ss. 519 – 554.

Tokat, M. Erşed, **17. Yüzyılda Bitlis Kent Dokusu**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2024.

Uluçam, Abdüsselam, **Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -II- Bitlis**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

EXTENDED SUMMARY:

Purpose of The Study

Our study aims to introduce an important building group that will contribute to the construction activities of Bitlis in the 12th century. There is ambiguity regarding the dating of these works, which have been examined structurally by some researchers. Some inferences will be made by examining the Hatibiye Madrasa, which we discussed within the scope of our subject, the Memi Dede Masjid to the south of it and the tomb adjacent to the masjid, both in terms of their structural features and their ornamental compositions. A new dating of the structures will be made, again taking into account historical records.

History of The Dilmacoglu Period

It is thought that the Seljuk sovereignty in Bitlis began when the region was annexed by Ibn Cüheyr, the vizier of the Great Seljuk Sultan Melikşah, who was recruited from the Mervani State. It is accepted that Alptegin Mehmet Bey, a loyalist of Emir Artuk, one of the commanders of Ibn Cüheyr and his army, who eliminated the Mervani State, is the founder of the Erzen-centered Dilmaçoğlu Principality (Merçil, 2013, p. 236).

During the reign of Fahreddin Devletşah, New appointments were made following the death of Erzen Judge Nasıhuddin Ebu Abdullah el-Hasan b. Muhammed Vehban. Here, it can be seen that a very important appointment has been made in terms of our subject. Dilmacoglu's headquarters was transferred to Erzen by Sarımuddin Hasan, and Bitlis by El-Müeyyid Ebu Tahir Abdullah b. al-Hatib was brought. It is also reported that in 1175, the Vizier of Dilmaçoğlu was Zahiruddin el-Mukarreb Şahmelik and that the vizier first went to Hasankeyf and then to Erbil via Nusaybin and entered the service of Mücahidüddin; and that he appointed Eminateddin Nasr bin Jibril as trustee to the divans in Bitlis and Erzen. (İbnü'l Ezrak, 1992, pp. 137, 180, 181).

Hatibiye Madrasa

The building, which appears to have a rectangular mass in north-south direction according to its plan features, has survived to the present day with some parts having been modified (Figure 1). It is seen that the madrasah, which consists of spaces arranged around a closed courtyard covered with a mirrored vault in the center, is functional with a main iwan in the middle in the north direction and a student cell of the same size on both sides. The other units of the madrasah are a space in the east and west of the closed courtyard, and a space on the southeast façade, through the west space, decorated with geometric decorations. The entrance to the closed courtyard in the center of the madrasa is provided through the door opening in the south. The section designed as a platform in front of the door opening and the street are connected to each other by a staircase.

Memi Dede Masjid

Memi Dede Masjid, which is not known exactly when it was built, is dated to the second half of the 16th century, based on the inscription dated 1572 belonging to the place in the north of the masjid (Arik, 1971, p. 27).

The foundation of the masjid, which sits on the bedrock by the river passing through the south, was kept high to match the road level in the north. The entrance door of Memi Dede Masjid, which is a small neighborhood masjid with a square plan, is reached through a narrow corridor between the masjid and the tomb in its west. The inscription of the eastern martyrs' cemetery unit, which forms the corridor, dated 1572, is the only source that allows the buildings to be dated to the 16th century (Arik, 1971, p. 27).

The mihrab, which is emphasized by extending to the outside on the south façade of the masjid, has a semicircular recess in the interior. The sanctuary is illuminated through a window opening to the west of the mihrab. Another window opening on the eastern facade of the masjid illuminates the sanctuary and at the same time, the muqarnas has a monumental feature in terms of its shape and size.

Seljuk Tomb

The twelve-sided dome, located to the west of the Memi Dede Masjid and partially adjoining the masjid, consists of a funeral section on the lower floor and a polygonal body rising above it (Photo 6). The entrance to the square-planned funeral section is below the door through which the entrance to the mosque is provided today. Although the funeral section, which can be accessed through this door on the eastern side of the tomb, shows a square plan from the outside, it is not possible to express any opinion since it is not possible to access the interior. There is a door opening and two window openings on the polygonal body of the tomb.

Evaluation

In our study, we focus on the fact that Memi Dede Masjid, which has similar features in terms of decorations on the facade and door and window installations, and Hatibiye Madrasa, which is considered to be contemporary with the polygonal dome, were built in the 12th century, not in the 16th century, as Arik claimed. It is revealed that the structures, which are considered to be Seljuk works due to this feature, were designed together and built as a social complex.

The south facade of the madrasa overlooks Alemdar Street passing in front of it. The staircase that provides passage from the street to the madrasah rises towards the platform in the southeastern part of the madrasah; The entrance to the madrasa is provided through a door opening here. A second opening above the entrance door suggests that this section may have two floors (Photo 1). However, the protrusions on the upper part of the southwestern space show that this place is covered with a vault and that the window is a work of later periods due to its intersection with the window opening above.

It is highly likely that the Memi Dede Mosque, located right across the madrasa, and the adjacent polygonal tomb rising on a square plinth are also works of this period. The main gate of the Memi Dede Mosque, located adjacent to the tomb, must be the opening that provides access to the rectangular planned martyrdom section added to the north of the masjid in the 16th century. As a matter of fact, the border arrangement on the northern face of the door and the window installation on the eastern facade of the masjid are similar to the polygonal tomb, thus suggesting that they are works of the same period. Again, we believe that the repetition of the concave border surrounding both the door opening and the east window on the tomb and madrasa facades supports this idea.

The most important point that makes us think that the madrasa belongs to this period is that, as we explained in the history section, after the death of Erzen Kadı in 1164, kadıs were appointed to Erzen and Bitlis and Bitlis was appointed as "El-Mueyyid Ebu Tahir Abdullah b. The appointment of a woman named "el-Hatib". It seems likely that the madrasah in question was named Hatibiye, referring to the Bitlis Judge named El-Hatib. Although it is

not known how long the woman remained in office, the buildings must have been built until the reign of Emir Begtimur, who took control of Ahlatşah and annexed Bitlis to his territory in 1185 - that is, between 1164 and 1185. We do not have any chance other than determining this dating, which is based on the plan and material properties of the buildings and historical records, from inscriptions or foundation deed records that may emerge in the future. Again, the fact that many buildings in Bitlis are named after their patrons shows that the name Hatibiye also emerged in reference to the patrons. Buildings in the city such as Şemsiyye, Hacı Begiye, Şerefiye, Şükriyye and İdrisiye are important works named after their patrons. The idea that Hatibiye Madrasa was named in reference to the patron al-Hatib seems possible in this sense. It can also be argued that the tradition of naming buildings in reference to their patrons has been used since the Dilmaçoğlu Era and has turned into a tradition over time.

Conclusion

The cities of Erzen and Bitlis controlled by the Dilmaçoğlu Principality in the 12th century which was in alliance with the surrounding Artuklu, Saltuklu and Sökmenids and governed a relatively small region. This construction activity carried out in Bitlis shows how little we know about other activities both in the capital Erzen and in Bitlis. As a result the Hatibiye Madrasa which was accepted to be built in the 16th century in previous publications and whose founder and general history are not known and the Memi Dede Masjid with polygonal tomb opposite it were built in the name of Bitlis Judge El-Mueyyid Ebu Tahir Abdullah bin el-Hatib who was appointed from Erzen and it was revealed that named Hatibiye, a naming that would become a tradition in Bitlis in the following years.

Impact of February 6, 2024 Earthquakes on Community Resilience

6 Şubat 2024 Depremlerinin Toplumsal Dirençliliğe Etkisi

Aşır Yüksel Kaya¹

Öz

Bu çalışma, coğrafyanın en önemli unsurları olan insan ve mekânın etkileşimini toplumsal dirençlilik bağlamında araştırmaktadır. Toplumsal dirençlilik bir toplumun afetlerin etkisinde en kısa sürede kurtularak değişen koşullara uyum sağlama sürecidir. Artan afet riskleri bağlamında toplumların dirençliliğini artırmaya yönelik ilgiler hem akademik hem de politik çevrelerde her geçen gün artmaktadır. Dirençli bir toplum afetle mücadelede en önemli bileşenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, 6 Şubat 2023 depremlerinden sonra bireylerin görüşlerinden yola çıkarak dirençlilik algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu görüşmeler, nitel araştırma türünde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Katılımcılar her iki depremi de yaşamış (24 Ocak Elazığ ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş) bireylerden seçilmiş ve eşit cinsiyet dağılımı aranmıştır. Görüşmeler ikinci depremden altı ay sonra, 15 Temmuz-15 Ağustos 2023 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Depremden etkilenen üç il olan Elazığ, Kahramanmaraş ve Malatya'dan 11 kadın ve 11 erkek depremezdeden oluşan 22 kişi ile yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonrasında elde edilen görüşlerin betimsel analizi yapılmıştır. Benzer cevaplar bir araya getirilerek toplumsal dirençliliğe yönelik çıkarımlar sosyal, çevre, ekonomik çevre, yapı çevre, doğal çevre ve kurumsal çevre boyutları açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Dirençlilik, Toplumsal Dirençlilik, Kentsel Dirençlilik, Deprem Dirençliliği

ABSTRACT

This study explores the interaction of people and place, the most important elements of geography, in the context of community resilience. Community resilience is the process of adaptation of a society to changing conditions by recovering from the effects of disasters as soon as possible. A resilient community is considered one of the most important components of disaster response. In the context of increasing disaster risks, interest in increasing community resilience is growing in both academic and policy circles. This study seeks to understand how individuals affected by the February 6, 2023, earthquakes perceive resilience. These interviews were conducted as qualitative research. Typical case sampling was used in the study. Participants were selected from individuals who had experienced both earthquakes (January 24, Elazığ and February 6, 2023, Kahramanmaraş) and equal gender distribution was sought. Interviews were conducted on July 15 and August 15, 2023, six months after the second earthquake. Interviews were conducted with 22 people, consisting of 11 female and 11 male earthquake survivors from Elazığ, Kahramanmaraş, and Malatya, the three provinces affected by the earthquake. A descriptive analysis of the opinions obtained after the interviews was conducted. Similar answers were brought together, and conclusions on social resilience were evaluated in terms of social, environmental, economic, built, natural, and institutional environment dimensions.

Keywords: Disaster, Resilience, Community Resilience, Urban Resilience, Earthquake Resilience

¹ Corresponding Author | Yetkili Yazar: (Dr. Öğr. Üyesi.) Fırat Üniversitesi, İnsan ve toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, aykaya@firat.edu.tr ORCID: 0000-0003-0398-7069

1. Introduction

In the 21st century, the increasing number of disasters has negatively affected the community structure. Disasters particularly target developing communities. This situation causes greater destruction in countries with high earthquake risk and negatively affects community resilience.

What were the reasons a community survived and recovered quickly after a major disaster? (Sherrieb et al. 2010). This question depends on how communities view resilience work. There is a parallel between the resilience of society and its economic development. In fact, it is important to understand the coping capacity of communities in the face of acute shocks (floods, earthquakes, terrorist attacks, etc.) and chronic stresses (climate change, poverty, etc.).

The concept of resilience was first used to describe the ways in which ecological systems overcome challenges (Holling 1973). But when the concept is applied to people and their environment, it is basically a metaphor (Norris et al. 2008). Resilience can be defined as the capacity of a system to cope with unexpected events, sudden changes and prevent their negative effects (Büyüközkan et al. 2022).

In general, resilience can be defined as "the capacity of urban populations and systems to withstand a wide range of shocks and disruptive challenges" (Coaffee, 2013; Romero-Lankao & Gnatz, 2013). At the same time, the concept of resilience has different definitions according to the areas where it is used (Büyüközkan et al., 2022). The concept of resilience is used in various areas such as socio-ecological (Cinner & Barnes, 2019; Folke, 2006; Li et al., 2020; Walker et al., 2004); natural disasters and risk management (Baker, 2009; Cutter et al., 2008; Kusumastuti et al., 2014; Ride & Di Bretherton, 2011); adaptation to climate change (Engle et al., 2014; Parker & Penning-Rowell, 2022); international development (Katrina Brown & Elizabeth Westaway, 2011; Patriarca et al., 2018; Perrings, 2006); engineering systems (Woods, 2015; Yodo & Wang, 2016); sustainability of energy systems (McLellan et al., 2012) and planning (Becker, 2023; Béné et al., 2018; Bush & Doyon, 2019; Masnavi et al., 2019; Sharifi & Yamagata, 2018) are used in many areas including (Meerow et al., 2016).

Community resilience is basically a concept used to assess similar elements to resilience. However, what is meant by community here is further complicated by the fact that what is meant by community varies. A community is the sum of people living together in a geographical area with defined borders (Norris et al. 2008). This community unit is a settlement, such as a village, town, city, or even a country. Each geographical unit interacts with each other through social, economic, and cultural relationships. For example, after a disaster such as an earthquake that occurs in different geographies and negatively affects social resilience, communities have different capacities to overcome and cope with challenges. This is why each community has different levels of resilience. Therefore, the capacity to adapt after a disaster and to use available resources effectively and efficiently to overcome challenges and even to recover better than before determines the capacity for societal resilience (Rapaport et al. 2018).

The focus of this study is to measure the post-earthquake resilience perceptions of communities living within specific geographical boundaries. However, assessing community resilience is an extremely complex process. In particular, the dynamic interaction of communities and space makes the process even more complex (Mayunga 2007). Especially the different scales of the area affected by disasters cause differences in the evaluation of resilience (Rapaport et al. 2018). However, according to Patel et al. (2017), there are nine main aspects of community resilience in the face of disasters: local knowledge, community networks and relationships, communication, health, governance and leadership, resources, economic investment, preparedness and mental outlook. In fact, these individual perceptions are important data sources for decision-makers in increasing and managing social resilience. In this context, the study recommends using the resilience perceptions of those living in a certain geographical area as a framework for assessing the community's disaster resilience. They

have a critical role in the success of prevention before and reconstruction after a disaster. Most of the existing assessment tools are based on institutional data sets and they generate resilience analyses based on generic data sets. However, the perceptions of individuals who have experienced an earthquake may differ according to the society they live in, the type of disaster, their level of economic status and their education levels. Survivors' self-perceptions of resilience continue to be an important area of research in disaster research (Doğulu et al., 2016). Building on this gap, we assessed community resilience from the perspective of earthquake survivors. We evaluated these individuals' views on resilience in terms of socio-economic, institutional, and environmental dimensions.

There are many studies conducted in Türkiye within the scope of creating a disaster-resilient community. Various institutions and organizations are pioneering in the researches carried out to increase the resilience of society and the system against disasters. In research carried out within this scope, it is aimed to be prepared for disasters and emergencies through risk-reducing measures at the individual, family and institutional level, to strengthen response capacity, and to improve knowledge and skills through training and drills (Gerdan, & Özdemir 2017). Some of the activities carried out to increase the resilience of society and the system against disasters are as follows (Varol & Kırıkkaya 2017):

- *“Disaster Sensitive Settlement Türkiye Facility Maps Project (TADYUS)*
- *Capacity Building for Effective Disaster Risk Management Project in cooperation with JICA and AFAD*
- *Türkiye Disaster Information Bank Project.*
- *Integrated Disaster Risk Mapping Project.*
- *Türkiye Disaster Response Plan (TAMP).*
- *National Critical Infrastructure, Assets, and Facility Identification Project.*
- *Earthquake Early Damage Estimation Project.*
- *North Anatolian Fault (GONAF) Geological Observations Project.*
- *Disaster Regulation Updating Project.*
- *Disaster Ready Türkiye Project.*
- *Türkiye Disaster Management Strategy Document.*
- *DASK is compulsory disaster insurance.*
- *Reconstruction of Areas under the Disaster Risks Project.*
- *Integrated Warning and Alarm System (IKAS) Project.*
- *Türkiye Disaster Risk Reduction Plan (TARAP).*
- *Disaster Response Plan (TAMP).*
- *Türkiye Disaster Management Strategy Document (TAYSB).*
- *AFAD Volunteering Project.*
- *Disaster Risk Reduction System (DRRS)” (Varol & Kırıkkaya 2017)*

2. Methods

The study examines how individuals affected by earthquakes perceive community resilience through qualitative research methods. Qualitative research aims to answer the “how,” “why,” and “what” questions of a phenomenon (L Haven & van Grootel, 2019; Thorogood, Nicki, Green, Judith, 2018). The study uses a case study approach and a phenomenological design, which involves the researcher describing the lived experiences of individuals about a particular phenomenon as reported by participants. The goal of this type of research is to identify the essence of the experiences shared by individuals who have all encountered the same phenomenon (Creswell, 2009). The case study is the February 6, 2023, Elazığ, Malatya, and Kahramanmaraş earthquakes. One-on-one semi-structured

interviews were conducted with a representative sample of people who experienced the earthquakes six months after the event to achieve the research goals.

2.1. The case study context: Türkiye and the 2023 earthquakes

Türkiye is situated on several major fault lines (Caglar et al., 2023). On February 6th, 2023, Türkiye was struck by two devastating earthquakes with magnitudes of 7.7 and 7.5 on the EAF, triggering liquefaction, landslides, rockfalls, and rock avalanches (Gokceoglu, 2023). The earthquakes resulted in more than 50,000 reported Fatalities, according to official figures from the Turkish Statistical Institute (TUIK) and extensive damage in southeastern Türkiye. Eleven provinces with a total population of 14,013,196 people making up 16.4% of Türkiye's total population were affected (Figure 1, Table 1). These devastating earthquakes caused an estimated economic loss of 103.6 US\$ (TC Presidential Stratejiet al. and Budget Presidency, 2023).

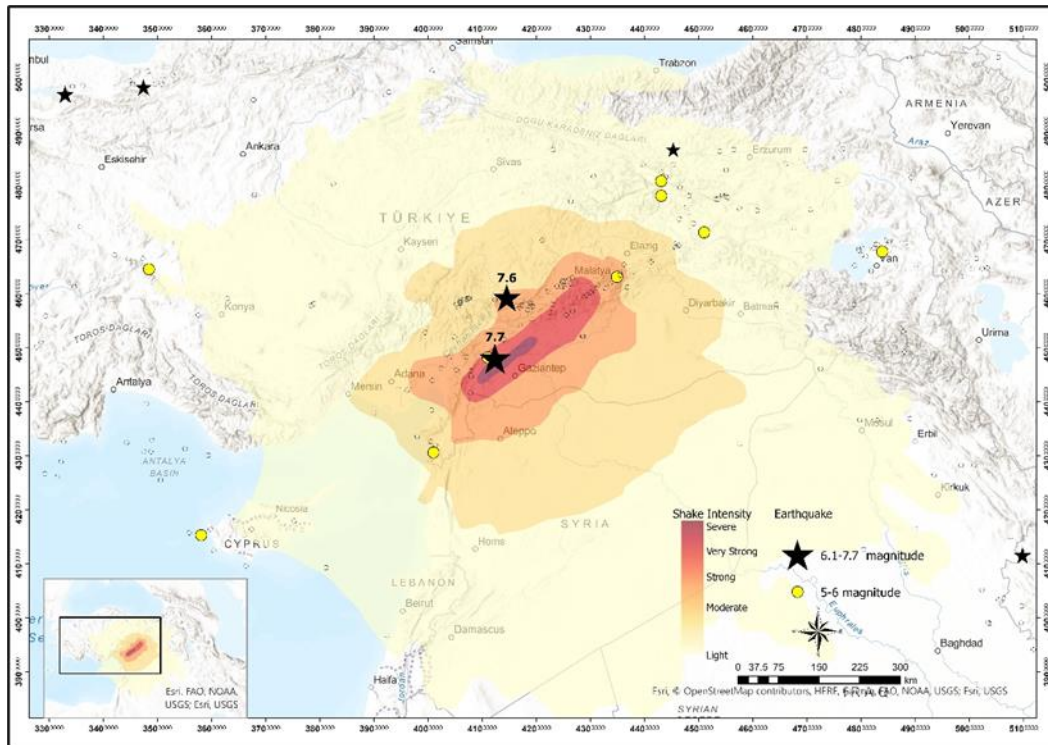

Figure 1. Earthquake-affected areas. Sources: US Geological Survey, LandScan-Graphic: Henrik Pettersson, CNN. AFAD, Instrumental Period Earthquake Catalog.

Table 1 Demographic Structure of Earthquake Affected Provinces (2022, ABPRS)

Province	0-14	15-64	65+	Total
Adana	539247	1523411	211448	2274106
Adiyaman	177617	404271	53281	635169
Diyarbakir	571682	1140208	92990	1804880
Elazig	125472	401774	64251	591497
Gaziantep	663463	1366161	124427	2154051
Hatay	445780	1102478	137785	1686043
Malatya	176728	545210	90642	812580
Kahramanmaraş	307981	764905	104550	1177436
Şanlıurfa	833891	1246531	89688	2170110
Kilis	40881	95119	11919	147919
Osmaniye	140510	366904	51991	559405
Regional population	4023252	8956972	1032972	14013196
Male	2061060	4524779	463380	7049219

Female	1962192	4432193	569592	6963977
National population	18735112	58092772	8451669	85279553
Male	9612723	29341141	3750248	42704112
Female	9122389	28751631	4701421	42575441

Source: TC Presidential Strategic et al. and Budget Presidency, 2023

The earthquake-affected region has 3,029,422 households, with an average household size of 3.5 people. Which is higher than the national average of 3.2 people. Of the approximately 2.5 million buildings in the region, 90% are residential, 3% are public, and 6% are workplaces. Over 14% of the total housing stock of 5,649,317 units, is located in Türkiye (794,374 units) are in the 11 affected provinces (TC Presidential strategy et al. and Budget Presidency, 2023). The homeownership rate in the affected region is 62.3%, higher than the national average of 60.7% (TC Presidential Stratejiet al. and Budget Presidency, 2023). Around 300,000 buildings suffered severe damage (Gokceoglu, 2023), displacing over one million people.

2.2. Participants

Participants were selected from people who experienced the Elazığ-Sivrice earthquake on January 24, 2020 and the Kahramanmaraş earthquake on February 6, 2023. Unlike quantitative research, which emphasizes statistical generalization, is of utmost importance; qualitative research uses purposive sampling and allows in-depth analysis (Miles et al., 2014; Yıldırım Döner & Demir, 2022). In this research typical case sampling, a type of purposeful sampling, was used. Participants were selected from individuals who have experienced both earthquakes and an equal gender distribution was sought. The interviews were conducted six months after the second earthquake, August 19-30, 2023. 22 face-to-face semi-structured interviews comprising 11 female and 11 male earthquake survivors from the three affected provinces of Elazığ, Kahramanmaraş, and Malatya were conducted (Table 2). The data collection process was concluded after the answers from the participants started to repeat as the explanatory power of information is more important than sample size in this type of research (Yıldırım Döner & Demir, 2022).

Table 2 Social and economic variables that define the participants.

ID Number	Age	Gender	Marital Status	Education	Occupation	Property Damage
P1	34	Female	Single	Master's degree	Government employee	Undamaged
P2	38	Male	Married	Bachelor's degree	Employer	Undamaged
P3	37	Male	Married	Associate degree	Government employee	Heavily damaged
P4	37	Male	Single	PhD	Unemployed	Heavily damaged
P5	27	Male	Single	Bachelor's degree	Unemployed	Slightly damaged
P6	34	Male	Married	High school	Worker	Heavily damaged
P7	72	Male	Married	High school	Retiree	Heavily damaged
P8	53	Male	Married	Secondary school	Retiree	Heavily damaged
P9	75	Female	Married	Illiterate	Housewife	Heavily damaged
P10	43	Female	Married	Primary school	Housewife	Ruined
P11	47	Male	Married	Primary school	Worker	Heavily damaged
P12	49	Female	Married	Primary school	Housewife	Heavily damaged
P13	33	Male	Single	High school	Unemployed	Ruined
P14	30	Female	Married	Secondary school	Housewife	Heavily damaged
P15	58	Female	Married	Primary school	Housewife	Moderately damaged
P16	48	Female	Married	Primary school	Housewife	Moderately damaged
P17	28	Female	Married	Primary school	Housewife	Moderately damaged
P18	60	Female	Married	Master's degree	Retiree	Ruined
P19	23	Male	Single	Associate degree	Unemployed	Moderately damaged
P20	27	Female	Single	University	Unemployed	Heavily damaged
P21	25	Female	Single	University	Unemployed	Heavily damaged
P22	21	Male	Single	High School	Unemployed	Heavily damaged

2.3. Data Collection

Data was collected through face-to-face interviews between July 15 and August 15, 2023, six months after the February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquake. The short period of time from the disaster to data collection is significant here to ensure that participants' recollection of the events and their feelings are fresh in their minds, and they are still experiencing the ongoing impacts. During the interview, participants were asked nine open-ended questions about their experiences of the January 24, 2024, Elazığ and February 6, 2023, earthquakes, the impact of the earthquakes on their lives, and their perceptions of community resilience. These questions are based on a holistic approach to recovery environments. Community development approaches that engage and mobilize community strengths and capacity are most effective in ensuring that recovery activities will be locally relevant, accessible, and meet the needs of affected communities (AIDR, 2022). In this context, the following questions were asked to determine the participants' perceptions of community resilience in social, environmental, economic, building, and institutional environments.

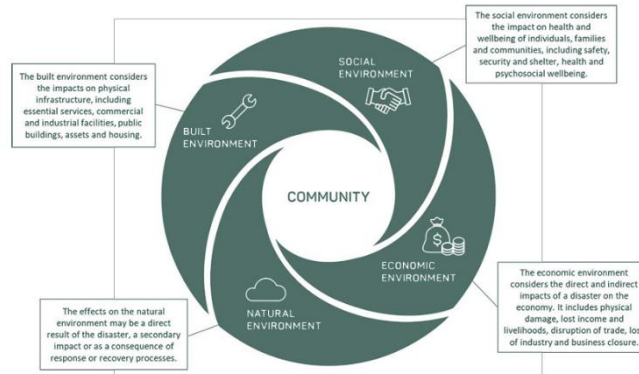

Figure 2. Recovery environments: a holistic approach (AIDR, 2022)

1. "How did the earthquakes affect you?"
2. What measures have you taken to adjust to the alterations brought about by the earthquakes?"
3. How did you overcome the economic and social difficulties caused by the earthquakes?"
4. What steps can be taken before an earthquake to reduce structural damage?"
5. How can we deal with the adverse impacts of earthquakes and what precautions can be taken to minimize damage caused by them?"
6. Who supported you in overcoming the earthquake's negative effects and how did they help?"
7. Developed societies are better equipped to handle earthquakes. Was our society adequately prepared for and aware of the recent seismic events?"
8. What measures should be taken to develop cities that can withstand earthquakes and ensure their resilience?"
9. How do resilient communities and cities address the challenges that arise after an earthquake?" (Doğulu et al., 2016).

Among the questions asked above are those aimed at determining Social Resilience (1-2-7-9), Economic Resilience (3-7-9), Infrastructure Resilience (4-7-9), Planning and Settlement Pattern Resilience (7-8-9), and Institutional Resilience (5-6-9). However, the answers to these questions are different from each other. The responses of the respondents are analyzed in detail in the findings section.

Before the interview, the aim of the study was explained to all participants and voluntary participants were interviewed. All interviews were audio recorded and transcribed by the researcher. In this study, no identifying information about the participants was collected and the study was conducted in accordance with ethical rules. The necessary ethics committee decision document numbered 17264 was obtained from Firat University.

Measures and Data Analyses

The voice recordings obtained at the end of the fieldwork were transcribed for analysis. The transcribed data were classified using participant codes. Then, these data were coded using MAXQDA software for descriptive content analysis. Descriptive content analysis evaluates trends and research findings on a specific subject in a descriptive dimension (Sozbilir et al., 2012). The study aimed to ensure category clarity by creating categories that reflect the sub-dimensions of resilience of infrastructure, ecological, social, economic, and institutional. During analysis, similar answers were collated and their frequencies tabulated.

3. Results

In this section, the findings obtained from the interviews are analyzed and explained based on the literature. In this context, social resilience is evaluated under social, economic, infrastructure, planning and settlement fabric and institutional sub-themes

3.1. Dimensions of Community Resilience

3.1.1. Social Resilience

The social resilience concept is the capacity of a society to help each other after disasters, to be together and to cope with the negativities caused by disasters. Under the theme of social resilience, the responses of the participants were analyzed to understand their safety, shelter, health and psychological levels after the earthquake. Moreover, 57% of the participants stated that they could not overcome the negative effects of the earthquake even 6 months after the earthquake.

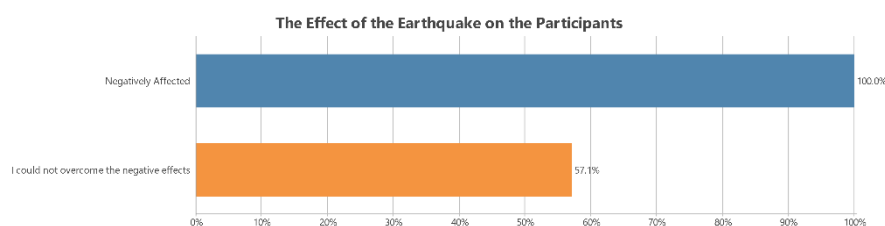

Figure 3. The Effect of the Earthquake on the Participants

Upon analyzing Table 3, it is evident that participants predominantly perceived the negative effects of the earthquake as psychological and economic. The interviewed participants coded that the socially negative effects of the earthquake were lower in relation to the aid provided. On the other hand, the rate of those who have not overcome the adverse effects six months after the earthquake is relatively high. Participant 7 made the following comment about factors that weaken resilience

“The earthquakes have affected us a lot, it is very painful for us after this age. ... We were affected negatively, both socially and psychologically. We tried to adapt ourselves as much as we could; there is nothing else we can do. In this process, we received help from friends and relatives. We tried to support each other. I did not receive psychological support”.

Participant 16, who renewed this situation, emphasized his life changing with the earthquake and said the following:

“Before the earthquake, we had a workplace and a house to stay in. We lost everything with the earthquake. We were negatively affected both economically and socially. But in the meantime, we could not overcome the changes caused by the earthquake”.

Table 3. The Effect of the Earthquake on the Participants

Categories	Frequency
	<i>f</i>
I could not overcome the negative effects	15
Social	14
Psychological	23
Coded Documents	22

Assistance and service gaps after earthquakes present challenges to community resilience. The difficulties surrounding post-earthquake adaptation are primarily attributable to the shortcomings in aid and services. Insufficient precautions before the earthquake, inadequate services, chaos following disasters, lack of societal awareness about disasters, and issues with gathering areas and temporary shelters after disasters are all highlighted (Table 4).

Table 4. Hindering factors for social resilience

Categories	Frequency
	<i>f</i>
Aid and service Issues	38
Insufficient Precaution	14
Insufficient services	9
Lack of social awareness	9
Temporary accommodation problem	4
Disorganization	2

Following the earthquake, participants' need for shelter and difficulty accessing food were cited as factors that negatively impacted community resilience. In addition, factors affecting disaster resilience include the neglect of post-earthquake emergency gatherings and protected areas, as well as low levels of public awareness of the issue. Interviewees mostly emphasized the lack of preparedness for earthquakes and the inadequacy of emergency gathering areas, temporary housing and food supply in the city. Some of the interviewees argued that the main reason for this situation is that society did not take lessons from the earthquakes in the past and disaster management planning was not given the necessary importance. Participant 22 said that if the necessary lessons had been learned from past earthquakes, society would be more resilient:

“Unfortunately, Malatya was quite unprepared for the earthquake, even though it had experienced the Elazığ earthquake before. Although the people of Malatya were aware of the earthquake, they were insufficient in terms of preventing and being prepared for the earthquake. We saw this from the shortcomings experienced during the earthquake; even the tent arrived on the 10th day of the earthquake”.

After a devastating disaster such as an earthquake, meeting basic food needs, social solidarity, easy access to health services, and solving problems such as security and shelter are perceived as a processes that increase community resilience (Table 5). Some of the participants emphasized that despite the negative effects of the earthquake, they felt safer in this process thanks to solidarity and state support in the construction of permanent housing after the earthquake.

Table 5. Facilitating factors for Social Resilience

Categories	Frequency
	<i>f</i>
Providing assistance	51
Temporary accommodation	17
Basic needs	21
Solidarity	20
Community solidarity	4
Family solidarity	13
Having faith	3
Psychological support	4
Staying in safe places	4

3.1.2. Economic Resilience

Post-earthquake economic resilience is adversely affected by structural damage to the city, including loss of income, trade, and closure of industries and businesses. During the interviews, the discussion revolved around two interconnected scales that determine the economic resilience of city: the resilience of individuals, households and sectors, and the resilience of the city as a whole. Participants consider the lack of financial resources as a factor that negatively affects resilience in the reconstruction process due to the significant structural damage to cities after the earthquake.

Participant 8 said the following in this regard:

... we moved to the container city to overcome the difficulties. There are no buildings in the city. Our house was destroyed. We cannot make a living if we go to another city... If there were disaster-resilience cities, their infrastructure would be sound, they would survive economically, everyone would be in solidarity with each other socially and we would overcome these problems”.

Individuals and households are vulnerable due to the reconstruction of cities and current economic losses. However, state institutions, NGOs, relatives, and friends were perceived as facilitating factors in this process. Many participants emphasized that the post-earthquake assistance made them feel safer (Table 5). P 19 said that:

“My family, friends, relatives, and neighbors provided moral support during the earthquake. Later, AFAD and NGOs were also helpful.”

The significance of state institutions and social solidarity is crucial in times like these. In the event of a catastrophic earthquake that impacts a significant portion of the nation, relying solely on family support and government assistance may not be sufficient to overcome the challenges. P 22 has expressed the following thoughts regarding this matter:

“During difficult times, both state institutions and citizens came together to overcome the challenges ahead. Our success largely depended on strong family relationships and mutual support. By working together and supporting each other, we were able to navigate through these tough times, both materially and morally”

3.1.3. Infrastructure Resilience

Ensuring the resilience of physical infrastructure systems such as basic services, public buildings, industrial facilities, and individual dwellings is of utmost importance, particularly in cities that experience significant post-earthquake devastation. In the event of an earthquake, the stability of buildings and supporting infrastructure systems are of paramount importance. Interviewees emphasized the impact on resilience of the construction technique and supervision of buildings in the built environment and the damage to physical infrastructure systems after an earthquake. The dwellings of 10% of the participants affected by the earthquake were destroyed. However, the total number of houses with severe and moderate damage is 85%. Only 10% of the respondents' houses are undamaged and inhabitable (Table 6).

Table 6 Impact of Earthquake on housing.

Housing Status	Frequency <i>f</i>
Heavily Damaged	14
Moderately Damaged	4
Ruined	2
Undamaged	2
Slightly damaged	1
Coded Documents	22

Due to the damage to their homes, the participants were forced to relocate. About 72,73% of them relocated to a container city and tent city. The high number of container cities, particularly in Malatya, provides temporary housing for those affected by damaged homes. Those who felt that their city was not safe moved to another city.

Table 7. Effect of earthquake on displacement

Relocation	Frequency f
Container Home	12
Different city	9
Tent City	4
Changed neighborhood	2
live in a car	1
Changed Houses	1
Foundation House	1
Same house	1
Coded Documents	22

One of the most frequently emphasized negative effects of the earthquake on the built environment is that the existing building stock had not been examined at the required level and consequently structural damage is high. Interviewees 4 and 5 shared the following insights:

“...the structures of houses could have been determined after the Elazig earthquake to minimize damage. It is essential to examine the existing building stock in detail and demolish buildings damaged by past earthquakes that do not meet regulations, prioritizing them for urban transformation. I believe that damaged buildings should be relocated. Despite partial measures taken after the Elazig earthquake, many buildings were still damaged. Malatya did not take necessary precautions and suffered more damage than Elazig in the last earthquake”

“If the necessary measures had taken after the Elazig earthquake, the impact of the disaster could have been reduced. The transportation infrastructure was severely affected, making it difficult to provide aid. Therefore, it is essential for each city to have its own equipment and trained personnel to prepare for such situations...”

In the interviews, there was widespread agreement that a detailed examination of the existing building stock and the resilience of risky buildings is crucial to increasing the resilience of the built environment in cities (Table 8).

Table 8. Factors Affecting Built Environment Resilience

Categories	Frequency f
Investigation of Building Stock	21
Techniques for constructing earthquake-resistant buildings.	21
Urban Transformation	17
Building Inspection	13
Changing the Building Stock	7
Floor Restriction	7
Infrastructure examined	5
Resilience building	5

3.1.4. Planning and Settlement Patterns

When asked what needs to be done to make their cities more earthquake-resilient, most of the interviewees mentioned mountainous and rocky areas away from the plain floor (Table 9). Participant

1, who was asked about his views on this issue, made the following comments about the factors that weaken resilience.

... because we are geographically located in a young generation region, earthquakes are a constant occurrence. We have experienced this earthquake, and we have lost a lot of lives and property, but earthquakes will continue again. Therefore, it is necessary to accept the earthquake reality and plan accordingly. Yes, we are an earthquake-prone country, but for this, we need to build strong buildings, live in areas with solid ground, quick decisions, and take the right steps in sudden situations.

Participant 5 echoed these views and suggested the following: “No matter how much urban resilience increases, dense population causes chaos, so dense population accumulated in one place seriously reduces urban resilience. Urban areas should be spread over wider areas, densely populated areas should be sparser, and the buildings should be made strong... Buildings suitable for horizontal architecture with fewer floors could be built on solid ground”.

Table 9. Factors Affecting Natural Environment Resilience

Categories	Frequency <i>f</i>
Solid Ground	16
Ground Investigation	15
Suitability for Settlement Analysis	10
Plains and valleys should not be opened for settlement	8
Urban sprawl with Horizontal Structuring	8
Settlement far from fault lines	7
Risky Settlements relocated	5

3.1.5. Institutional Resilience

After a devastating disaster such as an earthquake, organizations reduce uncertainty by meeting the expectations of individuals and making decisions for the future. Plans prepared by institutions before, during and after disasters are considered elements that positively affect resilience. In the interviews, it was widely argued that the management of urban areas and spatial planning by institutions are very effective in creating a society that is more resilient to future disasters. The most emphasized concepts in the interviews are resilient planning, and disaster Preparedness, and risk reduction processes (Table 10).

Table 10. Factors Affecting Institutional Environment Resilience

Categories and/or subcategories	Frequency <i>f</i>
Resilient Planning	
Resilient Master Plans	10
Temporary gathering and shelter areas	8
New Earthquake regulations	8
Zoned Structuring	2
Reduce population density	2
Disaster Preparedness and Risk Reduction	
Informed Community	13
Disaster Education	12
Information Before, During, and After an Earthquake	10
Informed Managers	6
Disaster Risk Reduction Plans	3
Disaster management Budget	2

Many interviewees expressed the inadequacy of current practices in building a resilient community. In this regard, participant 2 argued the following:

“For a resilient community, disaster and risk reduction plans should be prepared; all age groups should be made aware of disasters through disaster awareness trainings and what to do before, during and after earthquakes should be known... for this, earthquake training can be given in schools. Because earthquake are an inevitable reality in the environment we live in. Therefore, existing plans should be reviewed...”

Another most emphasized element of creating a resilient community is disaster and emergency awareness and it is emphasized that it is possible to gain an informed community structure. Individual disaster awareness trainings are essential for communities to be resilient. In this context, individuals who have adopted the right behaviors before, during and after disasters are very important for creating a resilient community. In the words of participant 12:

“Education plays a crucial role in building resilient societies. We need to raise awareness about disasters. Civil society organizations and local governments need to come to the forefront. Earthquake victims need to be supported socially, economically and psychologically”.

A great majority of the interviewees emphasized that disaster education starting at a young age is important in increasing social resilience. Because school-age children are the most vulnerable group, and they are also considered the first step in building a resilient community. In this regard, P 3 stated that:

“In order to become a resilient community, earthquake education can be given in schools. Because earthquake are an inevitable reality in the environment we live in. Disaster awareness trainings are important to raise awareness of all age groups about disasters and to know what to do before, during and after an earthquake”.

4. Discussion

This study aims to reveal the resilience perceptions of individuals as one of the important ways to increase community resilience. In this context, the opinions of disaster victims about how they were affected by the earthquake and the steps to be taken to build a resilient city after the February 6 Kahramanmaraş earthquakes, the disaster of the century, were evaluated. In this study, as in other studies, resilience is perceived to be a process leading to adaptation, not an outcome or stability, and the state as a central actor and local institutions were perceived as extremely important for post-earthquake resilience, and these institutions were perceived to increase resilience (Aldrich & Meyer, 2015; Doğulu et al., 2016; Kasapoğlu et al., 2004). As can be understood from the discourses of the participants, the most important way to increase post-earthquake resilience is to increase social, economic and psychological supports. These supports are possible through individual and social disaster preparedness trainings of public institutions and evaluation of existing cities from the perspective of resilience. However, the fact that the February 6 earthquakes occurred in a very wide geography was perceived as a deficiency in reaching management activities. This was emphasized as a factor that negatively affects disaster resilience. Regardless of the scale, it is crucial for states to be well-prepared to handle natural disasters (Andrews & Quintana, 2017). Nevertheless, while governments emphasize the importance of disaster preparedness in reducing loss of life, national-level disaster risk reduction measures alone are insufficient to shield households from the catastrophic effects of disasters (Hoffmann & Mutarak, 2017). Accordingly, NGOs, international organizations, and local governments are making efforts to reduce disaster risks and increase disaster awareness (Hoffmann & Mutarak, 2017; Seddiky et al., 2020). For this reason, preparation for a

national disaster and knowing what to do before, during and after a disaster is perceived as a factor that increases resilience.

In disaster-prone countries and regions, education on and for disasters is promoted as part of disaster mitigation/prevention/preparedness measures in usual times (Kitagawa, 2021). However, multiple studies have demonstrated that, overall, families and households are underprepared for disaster (Kohn et al., 2012). Although the Republic of Türkiye has a very old disaster management structure, its disaster management structure changed after the August 17, 1999 earthquakes (Ganapati, 2008). After the 1999 earthquake, existing disaster management plans underwent changes. The state initiated various measures to reduce loss of life and property through disaster risk reduction and awareness training (Unlu et al., 2010). Despite all the initiatives of the government, the impact of disaster and risk reduction trainings on an individual basis has been quite low and it has become necessary to develop a more widespread method to increase resilience. Because in the analyses, the participants stated that disaster training mostly is important.

In developing countries, disasters invariably affect more severely the marginalized, the poor, and the vulnerable, destroying the fragile socio-economic fabric of their communities and calling into question their capacity to sustain the slow process of reconstruction (Khan & Sayem, 2013). In this study post-disaster aid was emphasized as a factor that increases resilience. Provision of temporary shelters, basic food aid and socio-psychological support was perceived as elements that increase resilience after the earthquake. The government, NGOs, and individuals provided a lot of aid to the affected areas. However, the problems experienced in the distribution of halves, uncertainties in the construction process of permanent housing, and the inadequacy of temporary housing in terms of environment and living conditions have emerged as factors that negatively affect resilience.

5. Conclusion

This study presents a content analysis of disaster resilience based on the discourses of the survivors of the February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquakes. The research shows that earthquake survivors are aware of a wide range of resilience factors, including social, economic, building, institutional, and environmental factors. It also reveals that the primary way to build a resilient society is to build resilient cities.

Our findings show that the resilience levels of existing cities are low and if this situation does not change, similar problems will continue in future disasters. Therefore, it is essential to make disaster awareness a part of the education system starting from an early age to increase community resilience. Disaster preparedness and post-disaster relief and response activities need to be contextualized in the education system. Thus, disasters will cease to be a traumatic event that is often devastating, sudden, and can cause social upheaval (Gil-Rivas & Kilmer, 2016) .

Current findings reveal the necessity of knowing the environmental conditions after a disaster such as an earthquake and adopting planning principles accordingly. Within the scope of this study, one of the important ways to create resilient communities is to build cities that are resistant to disasters such as earthquakes. Urban resilience refers to the ability of an urban system—and all its constituent socio-ecological and socio-technical networks across temporal and spatial scales—to maintain or rapidly return to desired functions in the face of a disturbance, to adapt to change, and to quickly transform systems that limit current or future adaptive capacity (Meerow et al., 2016). The findings show that the most emphasized elements will be possible through resilient urban planning.

The findings of this study provide information that will enable us to understand the requirements for a resilient post-earthquake community and to develop plans and policies to address them. Thus, it

reveals that only investing in physical infrastructure will not be sufficient to create a resilient society, but it is possible only if each individual constituting the society is prepared for disasters. Future research should focus on planning to increase communities' resilience by putting existing cities and urban dwellers at the focal point.

Funding

This study was supported by TUBITAK 2219- Overseas Postdoctoral Research Fellowship Program.

References

- AIDR. (2022). *Australian Disaster Resilience Community Recovery Handbook*. <https://www.vic.gov.au/community-recovery-handbook-2>
- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social Capital and Community Resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254–269. <https://doi.org/10.1177/0002764214550299>
- Andrews, R. j., & Quintana, L. M. (2017). Unpredictable, Unpreventable and Impersonal Medicine: Global Disaster Response in the 21st Century. In *International Disaster Health Care* (pp. 29–50). Apple Academic Press. <https://doi.org/10.1201/9781315365787-10>
- Baker, S. M. (2009). Vulnerability and resilience in natural disasters: A marketing and public policy perspective. *Journal of Public Policy & Marketing*, 28(1), 114–123.
- Becker, P. (2023). *Sustainability science: Managing risk and resilience for sustainable development*. Elsevier.
- Béné, C., Mehta, L., McGranahan, G., Cannon, T., Gupte, J., & Tanner, T. (2018). Resilience as a policy narrative: potentials and limits in the context of urban planning. *Climate and Development*, 10(2), 116–133. <https://doi.org/10.1080/17565529.2017.1301868>
- Bush, J., & Doyon, A. (2019). Building urban resilience with nature-based solutions: How can urban planning contribute? *Cities*, 95, 102483. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102483>
- Büyüközkan, G; Ilıcak, Ö; Feyzioğlu, O (2022): A review of urban resilience literature. In *Sustainable Cities and Society* 77, p. 103579. DOI: 10.1016/j.scs.2021.103579.
- Caglar, N., Vural, I., Kirtel, O., Saribiyik, A., & Sumer, Y. (2023). Structural damages observed in buildings after the January 24, 2020 Elazığ-Sivrice earthquake in Türkiye. *Case Studies in Construction Materials*, 18, e01886. <https://doi.org/10.1016/j.cscm.2023.e01886>
- Cinner, J. E., & Barnes, M. L. (2019). Social dimensions of resilience in social-ecological systems. *One Earth*, 1(1), 51–56.
- Coaffee, J. (2013). Towards Next-Generation Urban Resilience in Planning Practice: From Securitization to Integrated Place Making. *Planning Practice & Research*, 28(3), 323–339. <https://doi.org/10.1080/02697459.2013.787693>
- Cutter, S. L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E., & Webb, J. (2008). A place-based model for understanding community resilience to natural disasters. *Global Environmental Change*, 18(4), 598–606. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.07.013>
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches / John W. Creswell* (3rd ed.). SAGE.

- Doğulu, C., Karanci, A. N., & İkizer, G. (2016). How do survivors perceive community resilience? The case of the 2011 earthquakes in Van, Türkiye. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 16, 108–114. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2016.02.006>
- Engle, N. L., Bremond, A. de, Malone, E. L., & Moss, R. H. (2014). Towards a resilience indicator framework for making climate-change adaptation decisions. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 19(8), 1295–1312. <https://doi.org/10.1007/s11027-013-9475-x>
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Ganapati, N. E. (2008). Disaster management structure in Türkiye: away from a reactive and paternalistic approach? In *Disaster management handbook* (pp. 311–350). CRC Press.
- Gerdan, S., & Özdemir, A. (2017). Afet zararlarının azaltılmasında toplum tabanlı gözlemsel mahalle tehlike analizi eğitimi: Kocaeli örneği. *Resilience*, 1(1), 11-19.
- Gil-Rivas, V., & Kilmer, R. P. (2016). Building Community Capacity and Fostering Disaster Resilience. *Journal of Clinical Psychology*, 72(12), 1318–1332. <https://doi.org/10.1002/jclp.22281>
- Gokceoglu, C. (2023). 6 February 2023 Kahramanmaraş – Türkiye Earthquakes: A General Overview. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, XLVIII-M-1-2023, 417–424. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLVIII-M-1-2023-417-2023>
- Hoffmann, R., & Muttarak, R. (2017). Learn from the Past, Prepare for the Future: Impacts of Education and Experience on Disaster Preparedness in the Philippines and Thailand. *World Development*, 96, 32–51. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.02.016>
- Holling, S., C., (1973): Resilience and stability of ecological systems. In *Annual review of ecology and systematics* 4 (1), pp. 1–23.
- Kasapoğlu, A., Ecevit, Y., & Ecevit, M. (2004). Support Needs of the Survivors of the August 17, 1999 Earthquake in Turkey. *Social Indicators Research*, 66(3), 229–248. <https://doi.org/10.1023/B:SOCI.0000003584.27504.f0>
- Katrina Brown, & Elizabeth Westaway (2011). Agency, Capacity, and Resilience to Environmental Change: Lessons from Human Development, Well-Being, and Disasters. *Annual Review of Environment and Resources*, 36(Volume 36, 2011), 321–342. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-052610-092905>
- Khan, M. A. U., & Sayem, M. A. (2013). Understanding recovery of small enterprises from natural disaster. *Environmental Hazards*, 12(3-4), 218–239. <https://doi.org/10.1080/17477891.2012.761593>
- Kitagawa, K. (2021). Conceptualising ‘Disaster Education’. *Education Sciences*, 11(5), 233. <https://doi.org/10.3390/educsci11050233>
- Kohn, S., Eaton, J. L., Feroz, S., Bainbridge, A. A., Hoolachan, J., & Barnett, D. J. (2012). Personal disaster preparedness: An integrative review of the literature. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 6(3), 217–231. <https://doi.org/10.1001/dmp.2012.47>

- Kusumastuti, R. D., Viverita, Husodo, Z. A., Suardi, L., & Danarsari, D. N. (2014). Developing a resilience index towards natural disasters in Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 10, 327–340. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2014.10.007>
- L Haven, T., & van Grootel, L. (2019). Preregistering qualitative research. *Accountability in Research*, 26(3), 229–244. <https://doi.org/10.1080/08989621.2019.1580147>
- Li, T., Dong, Y., & Liu, Z. (2020). A review of social-ecological system resilience: Mechanism, assessment and management. *Science of the Total Environment*, 723, 138113. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138113>
- Masnavi, M. R., Gharai, F., & Hajibandeh, M. (2019). Exploring urban resilience thinking for its application in urban planning: A review of literature. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 16(1), 567–582. <https://doi.org/10.1007/s13762-018-1860-2>
- Mayunga, J., S. (2007): Understanding and applying the concept of community disaster resilience: a capital-based approach. In Summer academy for social vulnerability and resilience building 1 (1), pp. 1–16.
- McLellan, B., Zhang, Q., Farzaneh, H., Utama, N. A., & Ishihara, K. N. (2012). Resilience, Sustainability and Risk Management: A Focus on Energy. *Challenges*, 3(2), 153–182. <https://doi.org/10.3390/challe3020153>
- Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (Third edition). SAGE Publications Inc.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1-2), 127–150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Parker, D. J., & Penning-Rowsell, E. C. (Eds.). (2022). *Environmental hazards and resilience: Theory and evidence*. Routledge.
- Patriarca, R., Bergström, J., Di Gravio, G., & Costantino, F. (2018). Resilience engineering: Current status of the research and future challenges. *Safety Science*, 102, 79–100. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.10.005>
- Perrings, C. (2006). Resilience and sustainable development. *Environment and Development Economics*, 11(4), 417–427. <https://doi.org/10.1017/S1355770X06003020>
- Ride, A., & Di Bretherton. (2011). *Community resilience in natural disasters*. Springer.
- Rapaport, C., Hornik-Lurie, T., Cohen, O., Lahad, M., Leykin, D., & Aharonson-Daniel, L. (2018). The relationship between community type and community resilience. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31, 470–477. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2018.05.020>
- Romero-Lankao, P., & Gnatz, D. M. (2013). Exploring urban transformations in Latin America. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 5(3), 358–367. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2013.07.008>

- Seddiky, M.A., Giggins, H., & Gajendran, T. (2020). International principles of disaster risk reduction informing NGOs strategies for community based DRR mainstreaming: The Bangladesh context. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 48, 101580. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101580>
- Sharifi, A., & Yamagata, Y. (2018). Resilience-Oriented Urban Planning. *Resilience-Oriented Urban Planning*, 3–27. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75798-8_1
- Sherrieb, K; Norris, F., H.; Galea, S., (2010): Measuring Capacities for Community Resilience. In Soc Indic Res 99 (2), pp. 227–247. DOI: 10.1007/s11205-010-9576-9
- Sozibilir, M., Kutu, H., & Yasar, M. D. (Eds.). (2012). *Science Education Research in Turkey*. SensePublishers, Rotterdam. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-6091-900-8_14 https://doi.org/10.1007/978-94-6091-900-8_14
- TC Presidential Stratejiet al. and Budget Presidency. (2023). *Kahramanmaraş and Hatay Earthquakes Report*. <chrome-extension://efaidnbmninnipcbajpcgiclfndmkaj/https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>
- Thorogood, Nicki, Green, Judith. (2018). *Qualitative Methods for Health Research*. SAGE Publications Ltd. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5018381>
- US Geological Survey, LandScan-Graphic: Henrik Pettersson, CNN. AFAD, Instrumental Period Earthquake Catalog.
- Unlu, A., Kapucu, N., & Sahin, B. (2010). Disaster and crisis management in Turkey: a need for a unified crisis management system. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 19(2), 155–174. <https://doi.org/10.1108/09653561011037977>
- Varol, N., & Kırıkkaya, E. B. (2017). Afetler karşısında toplum dirençliliği. *Resilience*, 1(1), 1-9.
- Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social–ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2).
- Woods, D. D. (2015). Four concepts for resilience and the implications for the future of resilience engineering. *Reliability Engineering & System Safety*, 141, 5–9. <https://doi.org/10.1016/j.ress.2015.03.018Y>
- Yıldırım Döner, S., & Demir, S. (2022). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Başarı Yönelimleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 299–323. <https://doi.org/10.18506/anemon.1003049>
- Yodo, N., & Wang, P. (2016). Engineering Resilience Quantification and System Design Implications: A Literature Survey. *Journal of Mechanical Design*, 138(11). <https://doi.org/10.1115/1.4034223>

Sikke Buluntuları Işığında Dara (Anastasiopolis) Antik Kenti'nde Roma Varlığı

Roman Presence in the Ancient City of Dara (Anastasiopolis) in Light of Coin Findings

Devrim Hasan Mentеше¹ Emre Günay²

Öz

Bu çalışmanın amacı, Dara (Anastasiopolis) Antik Kenti'nde yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan sikkeler aracılığıyla kentteki Roma varlığını somut olarak kanıtlamaktır. Dara Antik Kenti'nde bulunan Roma sikkelerinin Roma İmparatorluk ve Doğu Roma Dönemleri'ne ait olduğu anlaşılmaktadır. Kentte sikkelerin en yoğun olarak görüldüğü alan, agora ve çevresi ile nekropol alanıdır. Sikkelerin bu alanlarda bulunması kentteki ticari faaliyetlere ve dini inanışa bağlanmaktadır. Sikkelerin farklı darphanelerde basılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum kentin İpek yolu güzergahında büyük bir garnizon ve önemli bir ticaret merkezi olduğunu düşündürmektedir. Sikkeler, Roma İmparatorluğu'nun kentteki siyasi durumu hakkında da şaşırtıcı bilgiler içermektedir. Yapılan araştırmalarda, Dara Antik Kenti'nin MS 573 yılında Sassani İmparatorluğu'nun eline geçtiği ifade edilmektedir. Ancak Grup I define buluntusu verileri, MS 576/577 yıllarında Dara'nın Doğu Roma İmparatorluğu kontrolünde olduğunu göstermektedir. Günümüz itibarıyla Dara Antik Kenti'nde kazı çalışmaları devam etmektedir. Gelecek dönemlerde kent yerleşim alanı içerisinde yapılacak çalışmalarla Roma varlığına ait daha fazla kanıtların elde edileceği varsayılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ileride yapılacak daha kapsamlı araştırmalara başlangıç niteliğinde bir kaynak olarak hazırlandığı düşünülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kazı Çalışmaları, Buluntu, Sikke, Dara Antik Kenti, Roma

ABSTRACT

The aim of this study is to provide concrete evidence of the Roman presence in the ancient city of Dara (Anastasiopolis) through coins unearthed during excavation efforts. It is understood that the Roman coins found in Dara date back to the Roman Imperial and Eastern Roman periods. The areas where coins are most densely concentrated include the agora, its surroundings, and the necropolis area. The presence of coins in these locations is linked to commercial activities and religious practices within the city. It is particularly noteworthy that the coins were minted at various mints, which suggests that Dara was a significant garrison and trade center along the Silk Road. The coins also reveal surprising information about the political situation of the Roman Empire in the city. Research indicates that the ancient city of Dara fell under the control of the Sassanid Empire in AD 573. However, data from Group I treasure findings suggest that Dara was under Eastern Roman control in AD 576/577. As of today, excavations continue in Dara. It is anticipated that future excavations within the city's settlement areas will yield further evidence of the Roman presence. In this context, this study should be viewed as a preliminary source for more comprehensive research to be conducted in the future.

Keywords: Excavation Studies, Findings, Coin, Ancient City of Dara, Rome

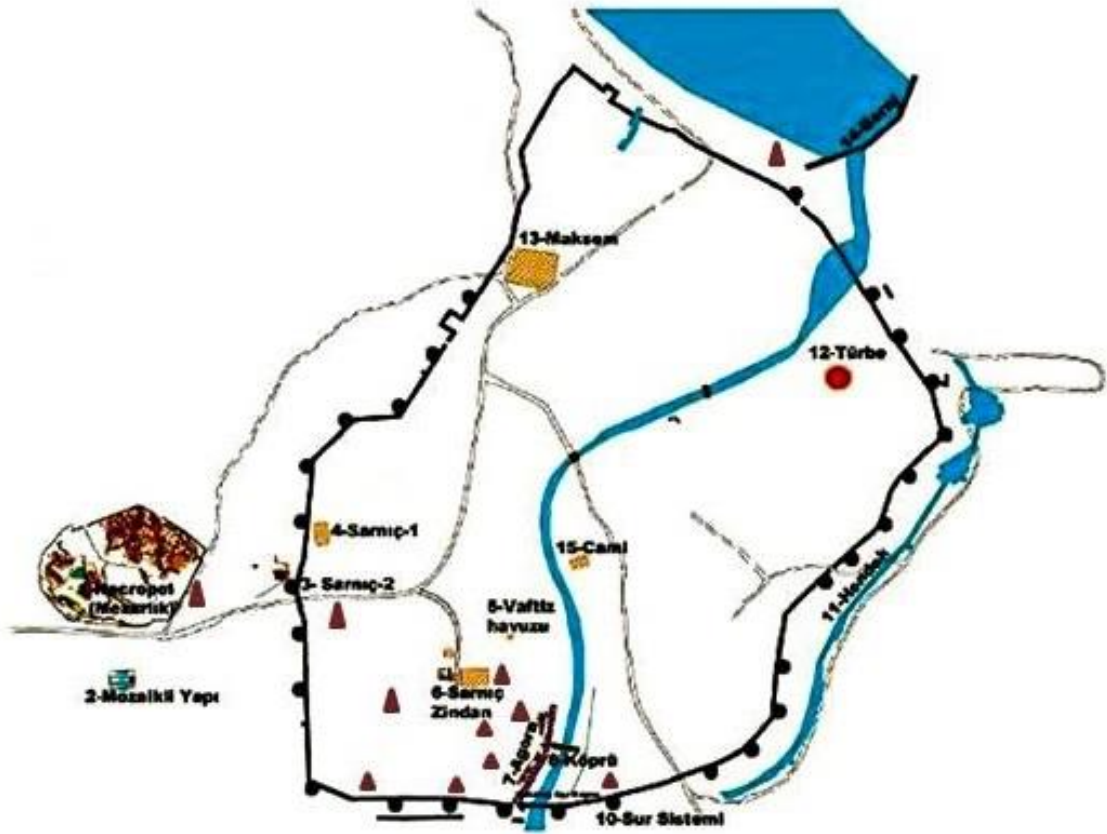
¹ Corresponding Author | Yetkili Yazar: (Dr.) Devrim Hasan Mentеше, Mardin Müzesi, devrim-ozcan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9934-3991

² (Dr.) Emre Günay, Bağımsız Araştırmacı, numismaticstudies@outlook.com, ORCID: 0000-0003-2727-3087

GİRİŞ:

Bu çalışmanın amacı, Dara (Anastasiopolis) Antik Kenti'nde yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan sikkeler aracılığıyla kentteki Roma varlığını somut olarak kanıtlamaktır. Dara Antik Kenti içerisindeki kazı çalışmaları, 1986 yılından başlayarak 2024 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemlerde Dara Antik Kenti'ndeki agora, nekropol, güney sarnıç önü ve surlar gibi çeşitli alanlarda yapılan çalışmalarda, Roma ve Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen yapı katmanlarıyla birlikte çeşitli sikkeler bulunmuştur. Ancak Dara Kenti'nde Roma ve Doğu Roma Dönemi sikkeleri açısından en önemli buluntuları, 2018 yılında in situ halinde bulunan iki farklı define grubu oluşturmaktadır. Agoranın güneyindeki surların açığa çıkartılması amacıyla yapılan kazı çalışmalarında, surların kuzeyinde çeşitli mekânlar bulunmuştur. Bu mekânlarda, yanık tabakası içerisinde Grup I ve Grup II olmak üzere toplu, yapışık halde iki farklı bronz sikke definesine rastlanmıştır (Şekil 1).

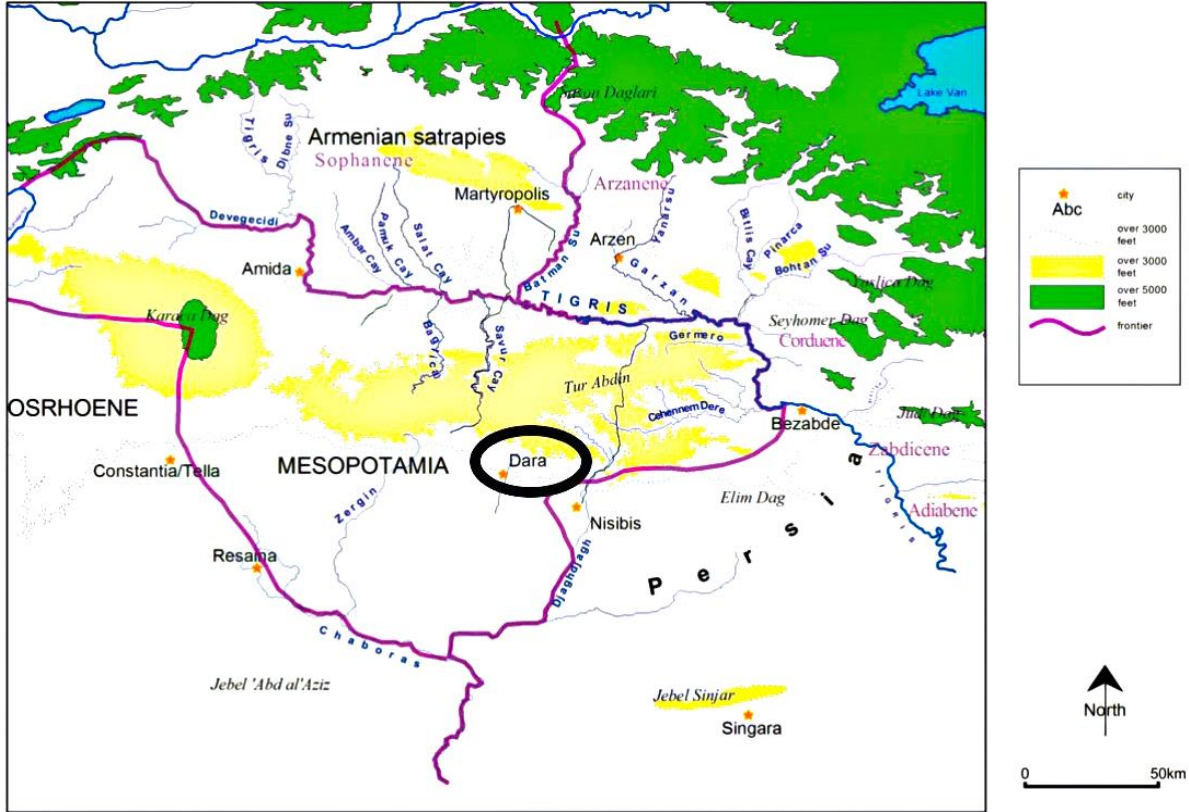
▲ Kent yerleşkesi içerisinde sikke bulunan alanlar

Şekil 1: Dara Antik Kenti'nde Sikkelerin Bulunduğu Alanlar (Mardin Müzesi Kazı Arşivi)

Dara Antik Kenti'nde 1986-2021 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında altı yüz yirmi yedi adet Roma sikkesi bulunmuştur. Bu sikkelerin kronolojisi incelendiğinde; yedi adedinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkesi, altı yüz yirmi adedinin ise Doğu Roma Dönemi sikkelerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak sikkelerin önemli bir bölümünde yoğun korozyon olması nedeniyle ait olduğu imparatorlar belirlenememiştir. Çalışma sınırı kapsamında imparatorlarına göre sınıflandırılmış nitelikli otuz beş sikke incelenerek kataloğa dahil edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde araştırmaya katkı sağlayacağı düşüncesiyle Dara Antik Kenti hakkında genel bilgilere değinilmiştir. Katalog bölümünde ise 2018 yılına kadar burç, baraj, nekropol, sarnıç, agora, kemerli yapı buluntusu sikkeleri, 2018 yılı agora-sur önü buluntusu sikkeleri (Grup I) ve 2018 yılı güney sur önü buluntusu sikkeleri (Grup II) ayrı ayrı başlıklar halinde tanıtılmıştır. Bu veriler ışığında ulaşılan bilgiler sonuç kısmında belirtilmiştir.

1. Dara (Anastasiopolis) Antik Kenti Hakkında Genel Bilgiler

Dara Antik Kenti; Mardin ilinin yaklaşık 30 km güneydoğusunda, Nisibis Kenti'nin (Nusaybin) kuzeybatısında, Amida Kenti'nin (Diyarbakır) güneydoğusunda ve Suriye sınırları içerisinde bulunan Amuda Kenti'nin (Amudis) yaklaşık 10 km kuzeyinde yer almaktadır. Kent, konum itibariyle Mezopotamya Ovası'nın Tur Abdin Dağları ile birleştiği tarihi İpek Yolu'na hâkim bir noktada bulunmaktadır (Metin, 2020: 88). Dara Antik Kenti, kaynaklarda Cordes olarak adlandırılan dere kenarında kurulmuştur (Procopius, 1971: 109). Kent üç büyük tepe üzerinde yer alan, yaklaşık 4 km uzunluğunda sur ve yirmi dokuz adet burç ile korunmaktadır. Kenti çevreleyen sur kalıntılarının doğusundan başlayarak güney sur önlerine kadar gelen bir hendek mevcuttur (Ahunbay, 1991: 200-201). Hendeğin, kentin korunmasında önemli bir görev üstlendiği düşünülmektedir. Belirtilen özelliklerle kent, Amida kentinden sonra bölgedeki en büyük kale kent olma özelliğine sahiptir (Şekil 2).

Şekil 2: Dara Antik Kenti'nin Konumu (Comfort, 2017: 186)

Dara isminin kaynağı tam olarak bilinmese de MS 6. yüzyıl tarihçileri Malalas ve 13. yüzyılda yaşamış Süryani tarihçi Ebu'l Farac'ın (Bar Hebraeus) aktarımları, bu ismin kaynağının son Pers kralı III. Dareius'un (MÖ 336-330) kentin kurulduğu ovada ölmüş olmasından kaynaklandığı şeklindeki efsanevi bilgiye dayanmaktadır (Malalas, 1986: 224; Abû'l-Farac, 1945: 150-151). Tarihçilerin aktarımlarından ve kent içerisinde yapılan kazı buluntularından anlaşıldığı üzere Dara Kenti'nde; I. Anastaius Dönemi (MS 491-518) öncesine dayanan bir yerleşimin olduğu anlaşılmaktadır. Procopius, "*Buildings*" isimli kitabında; Sassani İmparatorluğu'nun işgal ettiği Roma topraklarından çekilip Amida şehrini geri verdiğinde, İmparator Anastasius'un o zamanlar Dara isimli bir köyün çevresine surlar inşa etmek için büyük çaba harcadığından bahsetmektedir (Procopius, 1971: 99-103).

Anastasiopolis kent yerleşkesinin bulunduğu bölge, Roma öncesinde Parth İmparatorluğu hâkimiyetindedir. Roma İmparatoru Traianus (MS 98-117) MS 1. yüzyılda Parth Devleti'ne ait birçok yerleşimle birlikte Anastasiopolis garnizonunun kurulduğu bölgeyi de ele geçirmiş ve Mezopotamya Eyaleti'ni oluşturmuştur (Kaçar, 2006: 132). Traianus sonrasında Parth İmparatorluğu, kaybettiği toprakları büyük oranda kazanmaya başlamıştır. Güçlenen Parth Devleti, Akhamenid İmparatorluğu'nun devamı niteliğindeki bir devlet olma iddialarından uzak olmuş ancak ardılı Sassani

Devleti, Parth Devleti'nin aksine Akhemenid İmparatorluğu'nun varisleri oldukları savı ile Anadolu topraklarında hak iddia etmiştir (Dignas ve Winter: 2007: 55).

Dara Garnizon Kenti'nin Doğu Roma İmparatorluğu tarafından kurulmasında; Roma ve Sassani İmparatorlukları arasında Mezopotamya'da gerçekleşen mücadeleler doğrudan etkili olmuştur. MS 3. yüzyıl ortalarında Roma ve Sassani İmparatorlukları arasında rekabet artmaya başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun MS 2. ile 4. yüzyıllar arasındaki zaman aralığında Parth İmparatorluğu ve ardılı Sassani İmparatorluğu arasındaki en stratejik sınır hattı, Dara'ya yakın mesafede konumlanan Nisibis garnizon kentidir. Roma'nın sınır garnizonları olan Carrhae (Harran), Hatra (K. Irak) ve Nisibis gibi kentler, MS 241/242 yılında Sassaniler tarafından ele geçirilmiştir (Edwell, 2008: 167-168).

MS 242 yılında I. Ardashir'in (MS 224-242) ölmesiyle tahta I. Shapur çıkmış (MS 242-272), bu değişiklikten faydalanan Roma İmparatoru III. Gordianus (MS 238-244) Carrhae ve Nisibis'e yeniden egemen olmuştur. Sassaniler'in MS 243-244 yıllarında başlattıkları saldırılar, III. Gordianus'a pahalıya mal olmuş ve III. Gordianus askerleri tarafından öldürülmüştür. Gordianus sonrasında imparator olan I. Philippus, Mezopotamya ve Armenia'nın büyük bir bölümünü Sassanilere bırakarak geri çekilmiştir (Zonaras, 2009: 46). Güçlenen Sassani İmparatorluğu'nun büyük kentlere olan saldırıları devam etmiş ve MS 359 yılında Amida'yı idaresi altına almıştır (Matthews, 2010: 57-66).

Sassaniler'in Mezopotamya'da yayılcı politikalar içerisinde olması Roma'nın sınır güvenliğini ve ticari faaliyetlerini zora sokmuştur. Sassani ordusunun MS 360 yılında, Singara'yı (Sincar) ele geçirmesiyle Roma İmparatoru Iulianus (MS 361-363) MS 363 yılında saldırıya geçmiştir. Bu savaşta Roma büyük bir yenilgi almış ve İmparator Iulianus ölmüştür (Baydur, 1999: 101-113).

Savaş sonrasında yeni İmparator Iovianus (MS 363-364), Sassaniler ile yeni bir savaşı göze alamayarak anlaşma imzalamış ve Nisibis'i Sassaniler'e bırakarak geri çekilmiştir. İmparator Iulianus'un (MS 361-363) 363 yılındaki yenilgisi sonucu Sassani İmparatorluğu'nun eline geçen Nisibis, bu tarihten itibaren Sassani İmparatorluğu'nun, önemli bir ticaret merkezi ve batıya yaptığı seferlerin ana karargâhı olmuştur (Demir ve Keçiş, 2017: 22; Keser Kayaalp ve Erdoğan, 2013: 137) Nisibis'in Sassaniler'e bırakılmasından (MS 363) yetmiş sekiz yıl sonra, Roma İmparatoru I. Theodosius (MS 408-450) ile Sassani İmparatoru II. Yazdgard (MS 438-457) MS 441 yılı içerisinde bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre tarafların Mezopotamya sınır bölgesinde herhangi bir askeri tahkimat oluşturmaması kararı alınmıştır (Procopius, 1971: 99).

Dara Garnizon Kenti'nin kurulmasına neden olan olaylar dizisi; Sassani İmparatorluğu'nun Mezopotamya eyaleti ve Suriye'de Roma'ya ait yerleşim yerlerini ele geçirmesinden kaynaklanan korkunun bir sebebidir. Roma, Mezopotamya eyaleti içerisinde yer alan en önemli ticari ve askeri kenti olan Nisibis'i kaybetme şokunu atlatabilmeden, Sassani İmparatorluğu'nun MS 503 yılında Amida'yı kuşatarak alması, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Mezopotamya sınırındaki avantajını kaybetmesine ve Roma'nın batı sınırlarının tehlikeye girmesine neden olmuştur (Croke ve Crow, 1983: 148-149).

Sassani İmparatorluğu'nun, Mezopotamya'da her geçen gün gücünü arttırması, Roma'nın sınırlarını korumak için garnizonlarının yetersiz olması gibi sebepler, Roma'nın yeni garnizonlara olan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, yeni üslerin yapımının hızlandırılmasına sebep olmuştur. Dara Garnizon Kenti'nin hikâyesi, Amida'nın kısa süreliğine kaybedilmesinden (MS 503) sonra başlamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu, Mezopotamya sınırlarını mevcut koşullarda koruyamayacağını yüz elli yılı aşan mücadelenin verdiği deneyimler sonucunda daha iyi anlamıştır (Procopius, 1971: 99).

Doğu Roma İmparatoru I. Anastasius (MS 491-518), komutanlarına Sassani tehlikesine karşı, Mezopotamya sınırlarının korunması için bir garnizonun kurulmasını emretmiştir. Komutanlar, garnizonun kurulması için yer araştırırken imparatora, Dara ve Dara'nın güneyinde yer alan Amuda'yı önermişlerdir. Bu öneriler içerisinde Dara, korunaklı olması ve tatlı su kaynaklarının bulunması sebebiyle tercih edilmiştir (Zachariah, 1899: 164-165). Bu dönemde (MS 503-507) köy yerleşkesi olduğu bilinen Dara'da inşa faaliyetleri için; I. Anastasius, imparatorluk memuru Calliopius'u görevlendirmiştir.

İmparatorun, Calliopus aracılığıyla gönderdiği bütçeler ile Suriye ve civarından sağlanan usta ve işçiler sayesinde imar faaliyetleri yürütülmüştür (Croke, 1984: 86-88). Sassani İmparatorluğu, inşasına başlanan garnizona MS 441 ve 503 yıllarında yapılan anlaşmayı gerekçe göstererek karşı çıkmış ve Dara önelerine birlikler göndermiştir. Ancak Sassani ordularının saldırıları Doğu Roma ordusu tarafından püskürtülmüştür (Zachariah, 1899: 166).

Kentin, I. Anastasius ve I. Iustinus (MS 518-528) Dönemleri'nde, Sassani İmparatorluğu tarafından büyük bir saldırıya uğradığına dair kanıt bulunmamaktadır. Sasani İmparatorluğu'nun Dara'yı kuşatmaya yönelik saldırıların daha çok sonraki imparatorlar döneminde gerçekleştiği görülmektedir (John of Ephesus, 1860: 379-385; James of Edessa, 1898: 323). Dara tarihiyle ilgili kaynaklar incelendiğinde, kentin MS 573 yılında Sasani İmparatorluğu'nun eline geçtiği belirtilmektedir (Mundell, 1975: 221; Croke ve Crow, 1983: 150; Kütük, 2013: 78-80; Can ve Erdoğan, 2014: 349).

Dara, MS 627/628 yıllarında Heraclius tarafından bir kez daha alınmış, yapılan savaşlar sonucunda her iki imparatorlukta oldukça zayıflamıştır. Güç kaybeden Sassani İmparatorluğu'nun toprakları, MS 639 yılından sonra büyük oranda Arap-İslam Devleti'nin eline geçmiştir. Dara, Arap ordularının MS 639/640 yıllarında Doğu Roma Mezopotamya'sını fethedene kadar, on yıllık bir süreyle Doğu Roma Devleti'nin elinde kalmıştır (Croke ve Crow, 1983: 151; Kütük, 2013: 81).

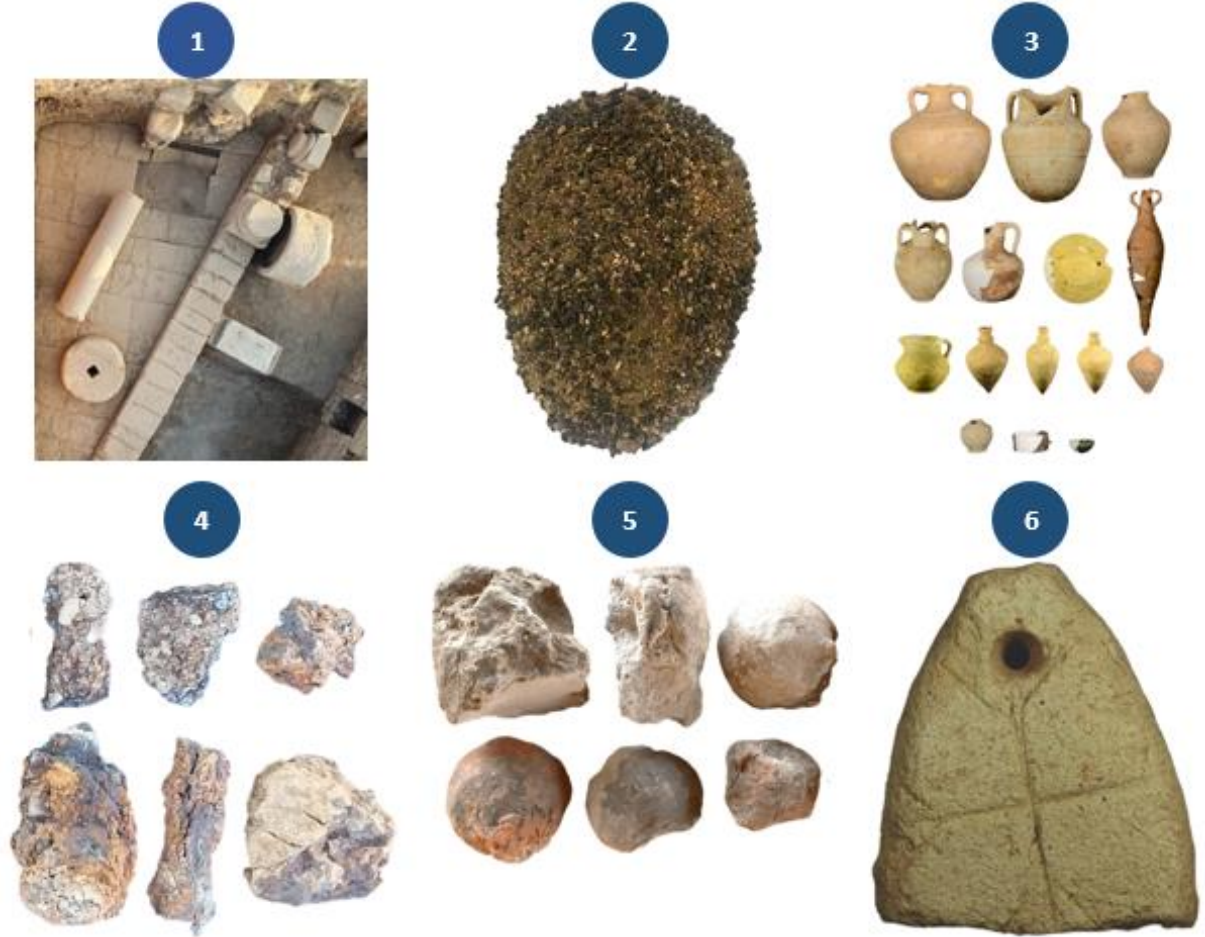
Kent, Doğu Roma İmparatorluğu'nun eline son kez MS 943 yılında, Doğu Roma İmparatorluğu'na kısa süreliğine de olsa yeniden altın çağını yaşatan Makedonya Hanedanlığı Dönemi'nde geçmiştir. Ioannes'in komutasındaki birlikler, Amida, Marytropolis (Silvan), Dara ve Nisibis'e hâkim olduktan sonra Edesa'ya (Şanlıurfa) yönelmiş, burada bulunan Hristiyan dünyasının en büyük kutsal emanetlerinden birisi olarak kabul edilen "Kutsal Mandylyon"u alarak Constantinopolis'e getirmiştir (Ostrogorsky, 2019: 259).

Dara'nın Doğu Roma İmparatorluğu sonrası konumuna bakılacak olursa; kentin 11. yüzyılda başlayan Türk akınları sonrası küçük bir kasaba ya da köy yerleşkesine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Kent, İslam kaynaklarından ve kazılardan bulunan sikkelerden anlaşıldığı kadarıyla 12 ve 13. yüzyıllarda, Artuklu Beyliği'ne bağlı küçük bir yerleşim konumundadır (Metin, 2022: 74). Dara'yı 14. yüzyılda ziyaret eden Arap tarihçi İbn-ü Batuta şehrin harabe konumda olduğundan ve çok küçük bir yerleşime dönüştüğünden bahsetmektedir (İbn Battuta, 1953: 104).

Dara Antik Kenti'nin önünde geniş tarım arazilerinin olması, tarihi İpek Yolu'na hâkim noktada bulunması ve kentte son yıllarda yapılan kazı çalışmalarında elde edilen bulgular, kentin sadece askeri amaçlı kurulmadığını, bunun yanı sıra bir ticaret merkezi olarak da kullanıldığını göstermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde Roma Dönemi'nde kurulan birçok antik yerleşim yeri ya da kent bulunmaktadır. Bu kentlerin bir bölümünün ticarete önemli bir konumda oldukları bilinmektedir. Buna karşın araştırmaların ve kazı çalışmalarının yetersiz olması gibi nedenlerle bu kentlerin agoralarının yerleri tam olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla Dara Antik Kenti, Güneydoğu Anadolu kentleri içerisinde agorası, bilimsel kazı çalışmaları yapılarak tespit edilen Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen tek antik kent olması bakımından önemlidir. Kentin güney kapısı önünde başlayan agora caddesi, güney-kuzey doğrultusunda yaklaşık 800 metre devam etmektedir. Dara'da günümüz itibarıyla portiko önünde yapılan kazı çalışmalarında dükkân olduğu düşünülen on dört adet yapı, bu yapılarla bağlantılı dört adet ışık ve sekiz adet mekân bulunmuştur (Şekil 3). Dükkânlar, mekanlar ve bağlantılı alanlarda bulunan zeytinyağı işliği, yanmış buğday tohumları, pişmiş toprak kaplar (pithos, ticari amphora parçaları) demir çürüfleri, alçı taşları ve tezgâh ağırlıkları kentte yapılan ticari faaliyetleri açık bir şekilde göstermektedir (Şekil 4).

Şekil 3: Dara Antik Kenti'nde Bulunan Agora Alanının Genel Görünümü (Mardin Müzesi Kazı Arşivi)

Şekil 4: Dükkânlar, Mekanlar ve Bağlantılı Alanlarda Ortaya Çıkarılan Buluntuların Genel Görünümleri (1: Zeytin Yağ İşliği, 2: Yanmış Buğday Tohumları, 3: Pişmiş Toprak Kaplar, 4: Demir Cüruflar, 5: Alçı Taşları, 6: Tezghâh Ağırlıkları) (Mardin Müzesi Kazı Arşivi)

Kentte son dönemlerde nekropol, Büyük Kilise çevresi, güney sur kapısı ve agoranın güneybatısında yapılan kazı çalışmalarında dini anlamlar içeren eserler bulunmuştur (Şekil 5). Bulunan eserler; kente askeri ve ticari görevlerinin dışında, dini amaçlı birtakım misyonların yüklenmek istendiğini göstermektedir. Nekropol alanında yapılan kazı çalışmalarında, galeri mezar olarak adlandırılan üç katlı büyük mezar odası bulunmuştur. Mezar odasının anıtsal giriş kapısının üstünde yer alan ikonografik sahne, kentte görülen en önemli dini semboller içerisindedir. Peygamber Ezekiel/Hezekiel'in tasvir

edildiği düşünölen ikonografik sahne, sadece Dara'da görölen önik bir eserdir (Mundell, 1975: 213-214). Ayrıca 2018 yılı kazı çalışmalarında, kentin güney giriş kapısının önünde Hz. İsa'nın Abgar kralına yazmış olduğu mektubun kopyasının işlendiği büyük blok taşlar bulunmuştur. Bu yazıt 6. ve 7. yüzyıllarda kentin dini açağan önemli bir konumda olduğunu göstermektedir (şekil 6).

şekil 5: Dara Antik Kenti'nde Bulunan Nekropol Alanının Genel Görünümü (Mardin Müzesi Kazı Arşivi)

şekil 6: Dara Antik Kenti'nde Dini Anlamlar İçeren Taş Eserler (1: Hezekiel'in Tasvir Edildiği Düşünölen İkonografik Sahne, 2: 6. yüzyıla Tarihlenen Hz. İsa'nın Abgar Kralına Yazmış Olduğu Mektubun Taşa İşlenmiş Kopyası) (Mardin Müzesi Kazı Arşivi)

2. Dara Antik Kenti'nde Bulunan Roma ve Doğu Roma Sikkeleri Kataloğu

2018 yılına kadar burç, baraj, nekropol, sarnıç, agora, kemerli yapı sikke buluntuları

Sikke No: 1

Dönem: Roma İmparatorluk Dönemi (Eyalet Sikkesi), Darp Ettiren İmparator: III. Gordianus (MS 238/244), Malzeme: AE, Birim: -, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Singara / Mesopotamia, Ağırlığı: 16.20 gr, Çap: 30.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2010/ Env.87. Nekropol Kazısı, Toprak Dolgusu.

Öy: [AVTOK K M]ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟΝ CΑΒ ΤΡΑΝΚΥΛΛΙΝΑ CΕΒ; Defne çelenkli, zırlı ve paludamentumlu III. Gordianus ve Tranquillina büstleri, karşılıklı.

Ay: [ΑVP CΕΠΚΟΛ] – CΙΝΓΑΡΑ; Kaya üzerinde oturan Tyche, sola, elinde başak demeti tutmakta. Üstte, kentaur Sagittarius sola.

Ref.: RPC VII.2 /3468

Sikke No: 2

Dönem: Roma İmparatorluk Dönemi (Eyalet Sikkesi), Darp Ettiren İmparator: III. Gordianus (MS 238/244), Malzeme: AE, Birim: - Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Singara / Mesopotamia, Ağırlığı: 16.40 gr, Çap: 32.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2011/İbrahim Bilem Köy İçi Buluntu (Hibe).

Öy: AVTOK K MANT ΓΟΡΔΙΑΝΟΝ CΑΒ ΤΡΑΝΚΥΛΛΙΝΑ CΕΒ; Defne çelenkli, zırlı ve paludamentumlu III. Gordianus ve Tranquillina büstleri, karşılıklı.

Ay: AVP CΕΠΚΟΛ – CΙΝΓΑΡΑ; Kaya üzerinde oturan Tyche, sola, elinde başak demeti tutmakta, üstte, kentaur Sagittarius, sola.

Ref.: RPC VII.2 /3468

Sikke No: 3

Dönem: Roma İmparatorluk Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Constantinus (MS 307-337), Malzeme: AE, Birim: -, Darp Yılı: MS 324, Darphane: Heraclia, Ağırlığı: 3.18 gr, Çap: 19.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2018 yılı 1F18 Açması 10 No'lu Duvarın Güneyinde Yapılan Sondaj.

Öy: CONSTANTINUS AVG; İmparator başı sağa başında diadem.

AY/ CONSTANTINI MAX AVG; Çelenk içerisinde "VOT XX. Alt kesimde, darp yeri SMHB.

Ref.: RIC VII, Heraclia 23.

Sikke No: 4

Dönem: Roma İmparatorluk Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Constantinus (Caesar MS 317/337, Augustus MS 337/340), Malzeme: AE, Birim: -, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Bilinmiyor, Ağırlığı: 3.36 gr, Çap: 20.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2005/SKK.05/01, Baraj.

Öy: DN FL IVL CONSTANTINUS NOB CAES;
Diademli ve zırlı, Constantinus büstü; baş sola.

Ay: PROVIDENTIAE CAESS; Üç burçlu kale karargâh kapısı, burçlar arasında yıldız.

Ref.: -

Sikke No: 5

Dönem: Roma İmparatorluk Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Constantius (MS 337/361), Malzeme: AE, Birim: -, Darp Yılı: MS 337-341, Darphane: Bilinmiyor, Ağırlığı: 3.30 gr, Çap: 20.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2005/SKK.05/02.

Öy: [D]N CONSTAN-TIVS AVG; Diadem, zırh ve paludamentumlu II. Constantius büstü, baş sağa.

Ay: GLOR-IAE-XERC-[ITVS]; İki Roma askeri boydan ve cepheden, yüzler birbirine dönük, bir elinde mızrak diğer elinde kalkan, aralarında tek standart.

Ref.: -

Sikke No: 6

Dönem: Roma İmparatorluk Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Constantius (MS 337/361), Malzeme: AE, Birim: -, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Bilinmiyor, Ağırlığı: 3.30 gr, Çap: 20.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2005/SKK.05/01, Baraj.

Öy: DN FL IVL CONSTAN-TIVS NOB C; Diademli ve zırlı, Constantius büstü, baş profilden, gövde 4/3 cepheden, sağa.

Ay: [] Yoğun korozyon, okunaksız.

Ref.: -

Sikke No: 7

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Anastasius (MS 491/518), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 12.76 gr, Çap: 32.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2010/AG/Et.4.

Öy: DN ANASTA – SIVS PP [AVG]; Diadem, zırh ve paludamentumlu Anastasius büstü, baş sağa.

Ay: “M” harfi, sağda ve solda yıldız, üstte haç. “M” altında, off.: “A”. Kesimde darp yeri CON.

Ref.: DOC I, 20a.1-20a.2- 20a.3- 20a.4.

Sikke No: 8

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Anastasius (MS 491/518), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 15.10 gr, Çap: 31.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2010/DN/Env. 88.

Öy: DN AN]ASTA-SIUS PP AVG; Diadem, zırh ve paludamentumlu Anastasius büstü, baş sola.

Ay: “M” harfi solda ve sağda yıldız, üstte haç. Off. “E”, Kesimde darp yeri CON.

Ref.: DOC I, 23 E.

Sikke No: 9

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinus (MS 518/527), Malzeme: AE, Birim: Pentanummium, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Antiokheia, Ağırlığı: 3.04 gr, Çap: 12.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2010/AG/SKK/06/01.

Öy: [DN IVSTI] NVS [PP AV]; Iustinus büstü, baş sağa.

Ay: Mabel kapısı önünde başında sur taçlı Antiokheia Tychesi, oturur vaziyette. Solda “ə”.

Ref.: DOC I, XI-57; Sear 111.

Sikke No: 10

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinus (MS 518/527), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 12.94 gr, Çap: 29.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2010/AG/ /02/03/et 45. Cadde Temizlik Yüzey.

Öy: DN IUSTI-NUS PP AV[G]; Diadem, zırh ve paludamentumlu Iustinus büstü, baş sağa.

Ay: “M” harfi solda ve sağda yıldız, üstte haç, “M” harfi altında off. “B”, kesimde Darp yeri CON.

Ref.: DOC I, 11b.

Sikke No: 11

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinianus (MS 527/565), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Theupolis (Antiokheia), Ağırlığı: 13.12 gr, Çap: 31.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2008/G. Sarnıç Önü.

Öy: DN IVSTI[NI]-ANVS PP AVG; Diadem, zırh ve paludamentumlu Iustinianus büstü, baş sağa.

Ay: Merkezde "M" harfi, solda ve sağda yıldız, üstte haç, "M" harfi altında off. "A", kesimde [+THE]UP+

Ref.: DOC I, 210.

Sikke No: 12

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinianus (MS 527/565), Malzeme: AE, Birim: Yarım Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Theupolis (Antiokheia), Ağırlığı: 6.90 gr, Çap: 24.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2008/G. Sarnıç Önü (Elek).

Öy: [N] IVSTINI-ANVS PP AV[G]; Diadem, zırh ve paludamentumlu Iustinianus büstü. Baş sağa.

Ay: Merkezde "K" harfi, solda haç. Haçın kolları içerisinde T/H- E/U/O/P sağ boşlukta off.: "A".

Ref.: DOC I, 211a.

Sikke No: 13

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Iustinus (MS 565/578), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 571/572, Darphane: Theupolis (Antiokheia), Ağırlığı: 9.68 gr, Çap: 30.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2010/DN/.Et.22.

Öy: [N] IUST [INUS] PP AV [G]; Iustinus ve İmparatoriçe Sophia, tahtta oturur vaziyette, başlarında Nimbus. Iustinus elinde haçlı globus, sophia uzun Haçlı Sceptre tutmakta.

Ay: M harfi, solda ANNO, sağda tarih II III, "M" altında off. "A", kesimde darp yeri +THEUPS+

Ref.: DOC I, 150A

Sikke No: 14

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Iustinus (MS 565/578), Malzeme: AE, Birim: Yarım Follis, Darp Yılı: MS 573/574, Darphane: Cyzicus, Ağırlığı: 6.70 gr, Çap: 26.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2008/Kemerli Yapı, İşlemeli Taş Yanı.

Öy: DN IUS[TI-NUS PP AVG]; Iustinus ve İmparatoriçe Sophia, tahtta oturur vaziyette, başlarında Nimbus. Iustinus elinde haçlı globus, sophia uzun Haçlı Sceptre tutmakta.

Ay: K harfi, üstte haç, solda ANNO, sağda tarih X, kesimde; darp yeri "KYZ".

Ref.: DOC I, 133.

Sikke No: 15

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: Mauricus Tiberius (MS 582-602), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 592/593, Darphane: Theupolis (Antiokheia), Ağırlığı: 10.22 gr, Çap: 30.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2008/ Kemerli Yapı Önü.

Öy: DN MAVR[I] CN P AVΓ; Zırhlı, başında pendililalı haçlı taçlı Mauricus büstü cepheden, bir elinde mappa, diğer elinde kartallı Sceptre tutmakta.

Ay: Merkezde "M" harfi, üstte haç, solda ANNO, sağda tarih XI, "M" altında off. "r". Kesimde darp yeri THEUPS.

Ref.: DOC I, 34 (Farklı atölye)

Sikke No: 16

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: Mauricus Tiberius (MS 582-602), Malzeme: AE, Birim: Dekanummium, Darp Yılı: MS 588/589, Darphane: Theupolis (Antiokheia), Ağırlığı: 2.89 gr, Çap: 18.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2009/Nekropol Kazısı, Galeri Mezar Önü Et. 17.

Öy: DN MAV[]; Zırhlı, başında pendililalı haçlı taçlı Mauricus büstü cepheden, bir elinde mappa, diğer elinde kartallı Sceptre tutmakta.

Ay: Merkezde geniş "I" harfi, üstte haç, solda ANNO, sağda tarih ЧIII. Kesimde darp yeri THEUPS.

Ref.: DOC -

Sikke No: 17

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: Focas (MS 602/610), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 608/609, Darphane: Theupolis (Antiokheia), Ağırlığı: 9.78 gr, Çap: 28.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2009/Nekropol Kazısı, Galeri Mezar Önü Et. 21.

Öy: ☩N FOCA NE PE AV; Focas ve Leontina yanyana, başlarında pendililalı haçlı taç, ayakta, cepheden. Focas, solda elinde haçlı globus, Leontina sağda, elinde uzun Haçlı Sceptre tutmakta. Üst boşlukta haç.

Ay: Merkezde "M" harfi, üstte haç, solda ANNO, sağda tarih, çl, "M" altında off. "A". Kesimde darp yeri THEUP'.

Ref.: DOC II, 1-89.

Sikke No: 18

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: Heraclius (MS 610/641), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 614/615, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 10.29 gr, Çap: 28.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2009/SKK/09/58.

Öy: dd NN HER [] CON; Heraclius ve Heraclius Constantinus, boydan ve cepheden. İki de Khlayms giyimli, başlarında haçlı taç, Heraclius Constantinus'un elinde haçlı globus ve başları arasındaki boşlukta haç.

Ay: Merkezde "M" harfi, üstte haç, solda ANNO, sağda yıl II II, "M" off. [], kesimde darp yeri CON.

Ref.: DOC II, 1-79.

Sikke No: 19

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: Heraclius, Malzeme: AE, Birim: Follis (Küçük Seri), Darp Yılı: MS 629/630, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 6.63 gr, Çap: 23.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/.2009/SKK/09/54.

Öy: Heraclius, Heraclius Constantinus ve Martina boydan ve cepheden, başlarında pendililalı haçlı taç, ellerinde haçlı globus, üzerlerinde khlayms giysi.

Ay: Merkezde "M" harfi, üstte haç, Solda ✠ monogramı, sağda yıl XX (?), "M" altında, off.: "B", kesimde darp yeri CONØ.

Ref.: DOC II, 1-99a

Sikke No: 20

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Constans (MS 641/668), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 5.21 gr, Çap: 26.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2009/Nekropol Kazısı, Galeri Mezar Önü Et. 17.

Öy: [EN]TYT[O] NI[KA]; Sakallı, başında haçlı taç, üstünde khlamys giysisi bulunan II. Constans. Bir elinde Haçlı Sceptre, diğer elinde haçlı globus tutuyor, cepheden.

Ay: "m" harfi, solda O/Φ/A, üstte A/N/A, sağda N/E/O/ç, kesimde [] ve yıl [].

Ref.: -

Sikke No: 21

Dönem: Doğu Roma İmparatorluğu /Makedonya Hanedanlığı Dönemi (MS 970/1092), Darp Ettiren İmparator: Anonim, Malzeme: AE, Birim: B Sınıfı Anonim Follis, Darp Yılı: MS 1028 /1034, Darphane: Bilinmiyor, Ağırlığı: 9.89 gr, Çap: 29.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2008/SKK/06/07.

Öy: + [Emma-NOVHA], [IC – XC]; Tunik ve himation giyimli İsa büstü, cepheden. Başındaki haçlı nimbusun her bir kolunda nokta bezeme bulunmakta. Elinde göğsünde kitap tutmakta.

Ay: Üç basamaklı bir kaidenin üstünde haç. Haçın kolları arasında; IS-XS / [b]AS-ILE / bAS-I[LE].

Ref.: DOC III, 2-677.

Sikke No: 22

Dönem: Makedonya Hanedanlığı Dönemi (MS 970/1092), Darp Ettiren İmparator: Anonim, Malzeme: AE, Birim: C Sınıfı Anonim Follis, Darp Yılı: MS 1034 / 1041, Darphane: Bilinmiyor, Ağırlığı: 9.20 gr, Çap: 29.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2006/SKK/06/09. Sarnıç 2. Hazne, Satih.

Öy: + [Emma-NOVHA], [IC – XC]; Başında haçlı nimbus, sakallı, himation ve tunik giyimli, İsa Antiphonetes'in dizlerine kadar betimlenmiş figürü, cepheden. Haçın her bir kolunda bir damla nokta. İsa'nın bir eli havada takdis pozisyonunda, diğer eliyle kitap tutuyor.

Ay: Mücevher taşları ile süslü bir haç, haçın her bir kolu ucunda birer nokta, haçın kolları arasında IC-XC / NI-KA yazısı.

Ref.: DOC III, 2-682.

Sikke No: 23

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: X. Constantinus (MS 1059/1067), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 7.12 gr, Çap: 28.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2007/ Güney Sarnıç Önü.

Öy: [+EMMA NOVHA/ IC-XC]; Kare souppedion üstünde ayakta duran İsa, cepheden. Üstünde pallium ve colobium. Sağ eliyle pelerinini yandan tutmakta, diğer eliyle kitap tutmakta.

Ay: [EVDKARO +KWNTAK]; İmparator ve İmparatoriçe Eudokia ayakta cepheden, loros giyimli, başlarında pendililalı taç bulunmakta. Ortalarında üç basamaklı bir kaide üzerinde labarum tutmaktalar.

Ref.: DOC III, 2-8.1.

2018 Yılı Agora-Sur Önü Sikke Buluntuları (Grup I)**Sikke No: 24**

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Anastasius (MS 491/518), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 13.26 gr, Çap: 31.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/34716, depo.

Öy: [D]N ANAST[A]SIUS PP AVG; Diademli ve zırlı Anastasius büstü, gövde ¾ cepheden, sağa.

Ay: M harfi, sağda ve solda yıldız, üstte haç. "M" altında, off. "A". Kesimde darp yeri "CON".

Ref.: DOC I, 20a.

Sikke No: 25

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Anastasius (MS 491/518), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 13.26 gr, Çap: 32.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [DN ANA]STASIUS PP [AVG]; Diademli ve zırlı Anastasius büstü, gövde ¾ cepheden, sağa.

Ay: M harfi, sağda yıldız, solda hilal ve yanında damla nokta, üstte haç. Off. [], kesimde darp yeri CON.

Ref.: DOC I, 23 m.

Sikke No: 26

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinus (MS 518/527), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 14.47 gr, Çap: 32.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [D]N IUSTINUS PP A[VC]; Diademli ve zırlı Iustinus büstü, gövde ¾ cepheden, sağa.

Ay: M harfi, solda yıldız, sağda ve üstte haç. "M" altında off. "E". Kesimde darp yeri "CON".

Ref.: DOC I, 9e.

Sikke No: 27

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinus (MS 518/527), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Nikomedia, Ağırlığı: 14.47 gr, Çap: 32.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [D]N IUSTINUS PP A[VC]; Diademli ve zırlı Iustinus büstü, gövde ¾ cepheden, sağa.

Ay: M harfi, solda yıldız, sağda ve üstte haç. "M" altında off. "?". Kesimde darp yeri "NIKM".

Ref.: DOC I, 9e.

Sikke No: 28

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinus (MS 527/565), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 14.65 gr, Çap: 30.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [D]N IUSTINI ANUS PP [AVG]; Diademli ve zırlı Iustinus büstü, gövde ¾ cepheden, baş sağa.

Ay: M harfi, sağda ve üstte haç, solda yıldız, "M" altında "r", Kesimde; darp yeri "CON".

Ref.: DOC I, 28 r.

Sikke No: 29

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinus (MS 527/565), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 554/555, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 14.22 gr, Çap: 30.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [DN IV]STI[N]ANVS PP [AVG]. Miğferli, diademli ve zırlı Iustinus büstü, cepheden. Sağ boşlukta haç.

Ay: M harfi, solda ANNO, sağda XX 4 II, üstte haç. Off. "E", kesimde CON.

Ref.: DOC I, 32 var.

Sikke No: 30

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Iustinus (MS 565/578), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 571/572, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 12.13 gr, Çap: 29.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [□□I] USTI [NUS PP AVC]; Başlarında Nimbus bulunan Iustinus ile imparatoriçe Sophia, tahtta oturuyor, cepheden. Iustinus'un elinde haçlı globus, Sophia'nın ise uzun haçlı asa bulunmakta.

Ay: M harfi, solda ANNO, sağda tarih "çl" üstte haç. Off. "A", kesimde CON.

Ref.: DOC I, 30 c.

Sikke No: 31

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Iustinus (MS 565/578), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 571/572, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 12.25 gr, Çap: 29.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [□□I] US[TI NUS PP AVC]; Başlarında Nimbus bulunan Iustinus ile imparatoriçe Sophia, tahtta oturuyor, cepheden. Iustinus'un elinde haçlı globus, Sophia'nın ise uzun haçlı asa bulunmakta.

Ay: M harfi, solda ANNO, sağda tarih "X" üstte haç. Off. "A", kesimde CON.

Ref.: DOC I, 38a.1/2.

Sikke No: 32

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: II. Iustinus (MS 565/578), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: MS 576/577, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 12.25 gr, Çap: 29.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/CBR/Depo.

Öy: [□□I] UST[I NUS PP AVC]; Başlarında Nimbus bulunan Iustinus ve imparatoriçe Sophia, tahtta oturur vaziyette. Iustinus elinde haçlı globus, Sophia uzun Haçlı Sceptre tutmakta.

Ay: M harfi, solda ANNO, sağda tarih "XII" üstte haç. Off. "B", kesimde CON.

Ref.: DOC I, 42b.1/2.

2018 Yılı Güney Sur Önü Sikke Buluntuları (Grup II)

Sikke No: 33

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Anastasius (MS 491/518), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 15.11 gr, Çap: 32.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/ CDI-03/Depo.

Öy: [DN ANASTA]SIUS PP [AVG]; Diademli ve zırlı Anastasius büstü, gövde ¾ cepheden, sağa.

Ay: M harfi, sağda ve solda yıldız, üstte haç. "M" altında, off. "E". Kesimde darp yeri "CON".

Ref.: -

Sikke No: 34

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinus (MS 518/527), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Constantinopolis, Ağırlığı: 15.23 gr, Çap: 31.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/ CDI-03/Depo.

Öy: [D]N IUSTI NUS PP A[VC]; Diademli ve zırlı Iustinus büstü, gövde ¾ cepheden, sağa.

Ay: M harfi, sağda ve solda yıldız, üstte haç. "M" altında off. "E". Kesimde darp yeri "CON".

Ref.: DOC I, 8 e.1/2/3/4/5.

Sikke No: 35

Dönem: Doğu Roma Dönemi, Darp Ettiren İmparator: I. Iustinianus (527/565), Malzeme: AE, Birim: Follis, Darp Yılı: Bilinmiyor, Darphane: Nikomedia, Ağırlığı: 13.39 gr, Çap: 29.00 mm, Buluntu Yeri: M.DK/2018/1F99/ CDI-03/ Depo.

Öy: [DN] IUSTINI AN[U]S PP AVG; Iustinianus büstü, gövde ¾ cepheden, sağa.

Ay: M harfi, solda, sağda ve üstte haç. "M" altında Off. "B ?". Kesimde darp yeri "NIK M".

Ref.: DOC I, 110 var.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ:

Dara Antik Kenti'nde bulunan Roma sikkeleri; Roma İmparatorluk Dönemi ve Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kentte ortaya çıkarılan Roma Dönemi sikkelerinin yoğun olarak bulunduğu alan, agora ve çevresidir. Agoradan sonra ise en fazla sikke buluntusu nekropol alanında görülmektedir. Sikkelerin agora ve çevresinde görülmesi, kentte bu alanlarda ticari faaliyetlerin yürütülmesi ile ilişkilidir. Nekropol alanında sikkelerin bulunması ise ölü gömme geleneğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dara Antik Kenti'nde görülen Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri; Singara ve Heraclia, Doğu Roma Dönemi sikkeleri ise Antiokheia, Constantinopolis, Cyzicus, Nikomedia gibi darphanelerde basılmıştır. Kentte farklı darphanelerde basılmış sikkelerin görülmesi, kentin İpek yolu güzergahında büyük bir garnizon ve önemli bir ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Kentte bulunan Roma Dönemi sikkelerinin tamamının bronz madenden basıldığı görülmektedir. Bu durum, sikkelerin çoğunluğunun bulunduğu yer olan agaroda günlük alış-verişlerde büyük oranda bronz sikkelerin kullanılmasıyla açıklanabilmektedir.

MS 3. yüzyıla başlayan Roma-Sassani savaşları, 5. ve 6. yüzyıllarına gelindiğinde oldukça fazla sınır değişikliğine neden olmuştur. Bu savaşlar ve sınır değişiklikleri konusuna en önemli kanıtlar, 2018 yılında yapılan kazılar sonucunda bulunan iki farklı sikke define buluntusuna aittir. Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda, Sassani ordularınca Anastasiopolis Kenti'nin MS 573 yılında kuşatılarak Sassani İmparatorluğu'nun eline geçtiği belirtilmektedir. Ayrıca Doğu Roma imparatoru Mairucus Tiberius Dönemi'nde yapılan bir anlaşma sonucunda Dara Antik Kenti'nin Doğu Roma İmparatorluğuna geri verildiği, bu sürece kadar Dara'nın Sassani İmparatorluğu'nun elinde kaldığı ifade edilmektedir. Grup I define buluntusu verileri, II. Iustinus'un 12. imparatorluk yılı olan MS 576/577 yıllarında Dara'nın Doğu Roma İmparatorluğu kontrolünde olduğunu ve bu yıllarda yapılan savaş sonrasında Dara'nın Sassani İmparatorluğunun eline geçtiğini göstermektedir. Kentte, II. Constans (MS 641-668) Dönemi'nden Makedonya Hanedanlığı Dönemi'ne kadar Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen herhangi bir sikkeye rastlanılmamıştır. Dara'da II. Constans Dönemi sonrasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun varlığını kanıtlayacak bir sikkenin bulunmamasını; Dara ile birlikte bölgenin, Arap Devleti hâkimiyetine girmiş olmasına bağlamak mümkündür. Kent içerisinde farklı alanlarda bulunan 7. ve 9. yüzyıllar arasına tarihlenen birçok Emevi Dönemi ve Abbasi Dönemi sikkelerinin bulunması, sınırların Doğu Roma İmparatorluğu aleyhine değiştiğini göstermektedir. Kent yerleşimi içerisinde 10. ve 11. yüzyıllarda yeniden Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi sikkelerinin görülmesini ise; Doğu Roma İmparatorluğu'nda hakimiyeti elinde tutan Makedonya Hanedanlığı imparatorlarının yapmış olduğu Doğu seferleriyle bölgenin yeniden Doğu Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girmiş olmasıyla açıklamak mümkündür.

Günümüz itibariyle Dara Antik Kenti'nde kazı çalışmaları devam etmektedir. Gelecek dönemlerde kent yerleşim alanı içerisinde yapılacak çalışmalarla Roma varlığına ait daha fazla kanıtların elde edileceği varsayılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ileride yapılacak daha kapsamlı araştırmalara başlangıç niteliğinde bir kaynak olarak hazırlandığı düşünülmelidir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onay formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir kurum veya kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: Araştırmaya konu olan Roma sikkelerinin ve konuya dair belgelerin kullanım iznini sağlayan Mardin Müzesi Müdürlüğü ve çalışmaya katkı sağlayan müze uzmanlarına teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA:

- Abû'l-Farac. (1945). *Abu'l Farac Tarihi*. (Cilt 1). (Ö.R. Doğrul, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ahunbay, M. (1991). Dara-Anastasiopolis 1990 Yılı Çalışmaları. *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı (Cilt 1)* içinde (197-203). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baydur, N. (1999). *İmparator Iulianus*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bellinger, A.R. (1992). *Catalogue Of The Byzantine Coins In The Dumbarton Oaks Collection And In The Whittemore Collection: Anastasius I To Maurice 491-602, Volume One* (A. R. Bellinger, P. Grierson Ed.). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Can, B. ve Erdoğan, N. (2014). Dara, Bizans-Sasani Sınırında Bir Garnizon Kenti ve Kazıları. H. Kasapoğlu-M.A. Yılmaz (ed), *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı* içinde (347-371). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Comfort, A. (2017). Fortresses of the Tur Abdin and the confrontation between Rome and Persia. *Anatolian Studies*, 67, 181-229.
- Croke, B. ve Crow, J. (1983). Procopius and Dara. *Journal of Roman Studies* 73, 143-159.
- Croke, B. (1984). Marcellinus on Dara: A Fragment of His Lost *De Temporibus Qualitibus et Positionibus Locorum*. *Phoenix*, 38 (1), 77-88.
- Demir, M. ve Keçiş, M. (2017). Nisibis at the border of Romans and Sassanians between the Third and Fifth Centuries AD. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (62), 1-29.
- Dignas, B. ve Winter E. (2007). *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*. New York: Cambridge University Press.
- G, Philip. (1993). *Catalogue Of The Byzantine Coins In The Dumbarton Oaks Collection And In The Whittemore Collection: Phocas and Heraclius 602-641, Volume 2-Part 1* (A. R. Bellinger, P. Grierson Ed.). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- G, Philip. (1993). *Catalogue Of The Byzantine Coins In The Dumbarton Oaks Collection And In The Whittemore Collection: Heraclius Constantine to Theodosius III 641-717, Volume 2-Part 2* (A. R. Bellinger, P. Grierson Ed.). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- G, Philip. (1993). *Catalogue Of The Byzantine Coins In The Dumbarton Oaks Collection And In The Whittemore Collection: Basil I to Nicephorus III 867-1081, Volume 3-Part 2* (A. R. Bellinger, P. Grierson Ed.). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Edwell, P. M. (2008). *Between Rome and Persia: The middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra Under Roman Control*. London and New York: Routledge.
- İbn Battuta (1953). *İbn Battuta Travels in Asia and Africa 1325-1354*. (H.A.R. Gibb, Çev.). London: Routledge & Kegan Paul.
- James Of Edessa (1898). *The Chronological Canon James Of Edessa*. (E. W. Brooks Çev.), *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 52 (2), 261-327.
- John of Ephesus, (1860). *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. (R. P. Smith, M.A) Oxford: Oxford University Press.
- Kaçar, T. (2006). Mezopotamya'da Roma-Sasani Çatışmaları: Nusaybin'in Düşüşü. İ. Özcoşar, H.H. Güneş (Ed.), *1. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri* içinde (129-138). İstanbul: İmak Ofset Basım.

- Keser Kayaalp, E. ve Erdoğan N. (2013). The catedral complex at Nisibis. *Anatolian Studies*, 63, 137-154.
- Kütük, A. (2013). Bizans İmparatorluğu'nun Alternatif İstihkâm Şehri: Dara (Anastasiopolis) Kuruluşu ve Günümüze Kadarki Durumu. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7 (2), 69-85.
- Malalas, (1986). *The Chronicle of John Malalas*. (E. Jeffreys, M. Jefferys, R. Scott, Çev.), Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies.
- Matthews, J. (2010). *The Roman Empire of Ammianus: With a New Introduction*. USA: Michigan Classical Press.
- Metin, H. (2020). Dara (Anastasiopolis) Agora Kazı Buluntuları: Erken Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller. *Amisos*, 6(10), 87-99.
- Metin, H. (2022). Kuzey Mezopotamya'nın Metropolü, Bizans'ın Son Kalesi Dara (Anastasiopolis)". *Anadolu Kültür Atlası*, 3, 74-75.
- Mundell, M. C. (1975). A Sixth Century Funerary Relief at Dara in Mesopotamia. *Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik*, Band 24, 209-227.
- Ostrogorsky, G. (2019). *Bizans Devleti Tarihi*. (F. Işıltan Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Procopius (1971). *Buildings, Volume VII*. (H. B. Dewing, G. Downey, Çev.), London: Harvard University Press.
- Zachariah, (1899). *The Syriac Chronicle Known as That of Zachariah Mtylene*. (F.J. Hamilton, E.W. Brooks, Çev.). London: Methuen & Co.
- Zonaras. (2009). *The History Of Zonaras-From Alexander Severus to The Death Of Theodosius The Great*. (T. M. Banchich, E. N. Lane, Çev.), London and New York: Routledge.

RPC Online Catalogue: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/city>

Mardin Müzesi Kazı Arşivi

EXTENDED SUMMARY:

Purpose of the Study:

The purpose of this study is to provide insights into the founding of the ancient city of Dara, its role as a garrison, and the political context it held during the periods of the Roman and Eastern Roman Empires.

Research Questions:

Why and in what manner was the Dara Anastasiopolis Garrison established, and what considerations accompanied the founding process of the city? Was the Anastasiopolis Garrison able to halt the westward advance of the Sassanid Empire? What historical developments do the Roman and Eastern Roman coins found in the city help to elucidate?

Literature Review: Upon reviewing national and international literature, it is evident that publications concerning the ancient city of Dara are relatively few in number. Most published articles address how the city was perceived by ancient writers, the purpose of its establishment, and the wars it was involved in. In recent years, with the expansion of archaeological research in the city over larger areas, there has been an increase in studies related to Dara. Although some studies address excavation efforts and historical data to varying extents, no work has been dedicated specifically to understanding the political changes in the city through the coins uncovered in excavations.

Methodology:

The initial phase of the methodology employed in this study consisted of a literature review. In the second phase, Roman-period coins held at the Mardin Museum were chronologically categorized within the scope of officially granted permissions. Photographs of both obverse and reverse sides of the selected coins were taken, and their weight and diameter were documented. The first section of the study provides general information on the ancient city of Dara, as it is believed to contribute context to the research. In the catalog section, the coin findings are grouped chronologically by the reign dates of emperors, including: Coin Findings from the Tower, Dam, Necropolis, Cistern, Agora, and Vaulted Structure until 2018; 2018 Agora-Wall Front Coin Findings (Group I); and 2018 South Wall Front Coin Findings (Group II). This catalog section provides details on each coin, including the era, issuing emperor, material, minting year, mint, weight, diameter, and find location. Below each entry, photographs of the coins are included, along with descriptive details. The conclusion section discusses the data obtained from the coins and presents the findings.

Conclusion:

The Roman coins discovered in the ancient city of Dara date back to the Roman Imperial and Eastern Roman periods. The area with the highest concentration of Roman coins is the agora and its surroundings, followed by the necropolis. The presence of coins around the agora is associated with commercial activities conducted in these areas, while coins found in the necropolis reflect burial traditions. The Roman Imperial coins found in Dara were minted in locations such as Singara and Heraclia, while the Eastern Roman coins were minted in cities like Antioch, Constantinople, Cyzicus, and Nicomedia. The presence of coins from various mints highlights Dara's role as a significant garrison and trade center along the Silk Road. All Roman coins found in the city were minted in bronze, suggesting that bronze coins were predominantly used in everyday transactions within the agora. The Roman-Sassanian wars, which began in the 3rd century AD, led to numerous border changes by the 5th and 6th centuries. The most significant evidence of these wars and the resulting border shifts comes from two distinct coin hoards uncovered in excavations in 2018. Research indicates that the city of Anastasiopolis was besieged and taken by the Sassanid Empire in AD 573. Moreover, it is noted that Dara was returned to the Eastern Roman Empire following a treaty during the reign of Emperor Maurice Tiberius, though the city remained under Sassanid control until that time. The data from Group I hoard findings indicate that Dara was under Eastern Roman control during the 12th regnal year of Emperor Justin II (AD 576/577), but it fell to the Sassanids after a war fought in that period. No coins dated to the Eastern Roman period have been found in Dara from the reign of Constans II (AD 641–668) until the Macedonian Dynasty, suggesting that the region, including Dara, may have come under Arab rule after Constans II's reign. The discovery of numerous Umayyad and Abbasid coins, dated between the 7th and 9th centuries, in various areas within the city further indicates that the borders shifted against the Eastern Roman Empire. The reappearance of Eastern Roman coins in the 10th and 11th centuries in the city can be explained by the Eastern campaigns of the Macedonian Dynasty emperors, which likely brought the region back under Eastern Roman control. Excavations in Dara continue to this day, and it is anticipated that future research within the settlement areas will yield further evidence of Roman presence. This study should therefore be considered a preliminary resource for more comprehensive research to be conducted in the future.

Türkiye Ulusal Politika Belgelerinde Kentsel Katı Atık Yönetimi ve Atıktan Enerji Gündemi¹

Municipal Solid Waste Management and Waste to Energy Agenda in Turkish National Policy Documents

Yeşim DEDEOĞLU² Taner YONAR³

Öz

Kentsel katı atık yönetimi ve atıktan enerji politikaları, son dönemde çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir öneme sahip olup, dünyada birçok ülkenin çevre politikalarının gündemini oluşturmaktadır. Bu makale, Türkiye’de kentsel katı atık yönetimi ile atık enerjisi politikalarının ulusal düzeydeki stratejilerini ortaya koyarak, politika belgelerindeki yeri ve önemini analiz etmeyi, yerel yönetimlerdeki mevcut durumu değerlendirerek politikaların etkinliğini incelemeyi, elde edilecek bulgularla bu politikaların daha etkin uygulanmasını teşvik etmek, geliştirilmesine ve iyileştirilmesine katkıda bulunmak üzere, politika yapıcılar, araştırmacılar ve ilgili diğer paydaşlar için kaynak oluşturmayı amaçlamaktadır. Çalışmada; atık ve atıktan enerji kavramları üzerinde durulmuş, Türkiye’nin Ulusal Katkı Beyanı, On İkinci Kalkınma Planı başta olmak üzere, ilgili bakanlıkların son dönemde hazırlanmış oldukları strateji belgeleri ve eylem planlarında yer alan, politika, strateji, hedef ve eylemler detaylı olarak incelenmiş, bu alandaki politikaların mevzuatlara ne ölçüde yansımış olduğu ile yerel yönetim uygulamalarında ne kadar karşılık bulduğu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak; kentsel katı atık yönetimi alanında, Türkiye’nin ulusal politika belge hedefleri ile mevzuatı oldukça iddialı ve yeterli görünmektedir. Ulusal belgelerde önemli derecede yer kaplayan bu politikaların, yerel yönetimlerde yeterince karşılık bulamadığı anlaşılmış; yerelde karşılaşılan temel sorunlar tartışılarak, çeşitli öneriler ve çözüm yolları sunulmaya çalışılmıştır. Türkiye’deki ulusal politika ve strateji belgeleri üzerinden atık yönetimi ve atıktan enerji politikalarının detaylı bir çizelgede incelenmesi, mevcut politika çerçevesinin anlaşılmasına yardımcı olurken, aynı zamanda gelecekteki politika yönelimlerine de ışık tutarak, etkin bir şekilde uygulanması için yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belediye Atık Yönetimi, Atıktan Enerji, Türkiye Atık Politikaları, Atık Mevzuatı, Geri Kazanım Oranları, Yerel Yönetimlerde Katı Atık Uygulamaları ve Sorunları.

ABSTRACT

Municipal solid waste management and waste-to-energy have recently become crucial to environmental sustainability and are on the environmental policy agenda of many countries around the world. The aim of this study is to analyze Turkey's national framework and strategies for managing municipal solid waste and waste-to-energy policies and to explain their role and importance in national policy documents. In the study, the concept of waste and energy from waste was emphasized, the policies, strategies, targets and actions included in the strategy documents and action plans recently prepared by the relevant ministries, especially Turkey's National Contribution Declaration and the Twelfth Development Plan, were examined in detail and the policies in this field were reviewed. The extent to which they are reflected in local legislation and the extent to which they are reflected in local government practice were assessed. In conclusion, the objectives and legislation of Turkey's national policy document appear to be quite ambitious and sufficient. It was found that these policies, which have an important place in the national documents, have not been sufficiently reflected in the local governments and the main problems were discussed and various suggestions were made to increase the effectiveness of the existing policies. Examining waste

¹ Bu çalışma "Sıfır Atık Stratejisinde, Türkiye Güney Marmara Bölgesi İllerinde (Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Bilecik) Belediyelerin Katı Atık Yönetiminde Sürdürülebilir Geri Kazanım/Bertaraf Modeline Sistemik ve Mühendislik Yaklaşım" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Corresponding Author/Sorumlu Yazar: (Çevre Yük. Müh.) Bursa Büyükşehir Belediyesi, yesim.dedeoglu@bursa.bel.tr, ORCID: 0009-0006-4538-8135

³ (Prof. Dr.) Bursa Uludağ Üniversitesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, yonar@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0387-0656

management and waste to energy policies in a detailed diagram through national policy and strategy documents in Turkey will help us to understand the current policy framework, while also shedding light on future policy trends and providing guidelines for their effective implementation.

Keywords: *Municipal Solid Waste Management, Waste to Energy, Turkey National Policies, Municipal Solid Waste Regulations, Turkey Recovery Rate, Waste Practices and Problems in Local Governments.*

GİRİŞ:

Çevre sorunları, küresel nitelikli etkileri nedeniyle ortaya çıktıkları ülkelerin coğrafi konumlarından bağımsız olarak, tüm ulusların ortak sorunu haline gelmiştir (Baykal H. ve Baykal T., 2008:1-2). Kentsel nüfustaki artış; doğal kaynaklara erişim, hava kirliliği, atık yönetimde yaşanan zorluklar, insan ve toplum sağlığıyla ilgili kaygılar, ulaşım problemleri gibi teknik ve altyapı odaklı sorunlara neden olmakta, sosyal sorunlarla da iç içe geçerek bir şehri yaşanabilir kılan temel fonksiyonlarda önemli kayıplara sebep olarak, toplumsal iş birliği ile çözüm gerektirmektedir (Gil-Garcia vd., 2015: 61). Bu sorunlarla mücadelede, birçok uluslararası kurum ve kuruluşun ortak akılla geliştirdiği strateji ve öneriler, yayınlanan uluslararası politika belgelerine yansıtılmakta, bu organizasyonlara dahil ülkelerce takip edilmektedir.

Uluslararası anlaşmalar, en önemli küresel sorunlardan biri olan iklim değişikliği ile ilgili olarak, ülkeleri bu sorunun ortaya çıkmasında baş aktör olan sera gazı emisyonlarını sınırlamaya teşvik etmekte ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelik geçişleri desteklemektedir (Öner, 2023: 21). Türkiye'nin 2004 yılında taraf olduğu Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ile 2016'da imzalayıp 2021'de onayladığı Paris İklim Anlaşması gereği, taahhüt ettiği 2053 yılı net sıfır emisyon hedefine ulaşmasında, *kentsel katı atıkların yönetiminin de bir parçası olduğu döngüsel yeşil ekonomiye geçiş, biyokütle atıkları dahil yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi*, enerji verimliliği, yeşil dönüşüm gibi konular ön plana çıkmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

'*Kentsel Katı Atık (KKA)*' genellikle şehirlerden veya kentsel bölgelerden kaynaklanan katı atıkları ifade etmektedir (Tozlu vd., 2015: 810). Bu atıkların, toplanmasından bertarafına kadar geçen süreçte ortaya çıkan gazlar, sera gazı kaynaklarıdır (Demiraslan, 2020:363-365). Avrupa Komisyonu Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSAT) verilerine göre; emisyonların çoğu yakıtların yakılmasından (%77) kaynaklanırken, bunu tarım (%10) ve endüstriyel süreçler (%8) takip etmektedir. Katı atıklar, toplam sera gazı emisyonlarının %3'ünü oluşturan dördüncü büyük kaynak sektörüdür (EUROSTAT,2020). İstatistik ve Piyasa Veri Platformu (STATİSTA) 2023 yılı verilerine göre, dünya çapındaki yıllık sera gazı emisyonlarının milyon metrik ton karbondioksit eşdeğeri (MtCO₂e) olarak, sektörler göre dağılımı şöyledir: Enerji sektörü 15.072,24 (%28,5), ulaşım 8.382,42 (%15,8), tarım 6.487,93 (%12,2), endüstriyel yanma 6.452,05 (%12,2), yakıt kullanımı 5.871,63 (%11,1), endüstriyel prosesler 4.956,42 (%9,4), binalar 3.760,95 (%7,1), *atık 1.979,26 (%3,7)*. Karbondioksit emisyonlarının sektörel dağılımına baktığımızda; enerji sektörü %38,24, ulaşım %21,11, endüstriyel yanma %16,42, binalar %8,75, endüstriyel prosesler %8,23, yakıt kullanımı %6,83, tarım %0,37, *atık %0,05* (STATİSTA, 2024-1). Ülkemizde ise, 2023 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan sera gazı envanterine göre, 2021 yılı toplam sera gazı emisyonu 564,4 Mton CO₂ eşdeğer olarak gerçekleşmiştir. Atık sektörü emisyonu 14,7 Mton CO₂ eşdeğeri olarak hesaplanmış olup, toplam emisyonların % 2,6'sına karşılık gelmektedir (TÜİK, 2023). Sonuç olarak atık sektörü sera gazı emisyonlarının yaklaşık %2-3'ünden sorumludur.

Çevre ve toplum sağlığı açısından tehdit unsuru olan kentsel katı atıkların, bütünsel bir bakış açısıyla yönetilmesi önemlidir. Kentsel katı atıklar, organik içeriğinin bozulmasıyla ortaya çıkan biyogaz nedeni ile yenilenebilir enerji kaynağı olup, entegre atık yönetimi anlayışı ile yönetildikleri takdirde, maddesel/enerji geri kazanımına ve sera gazı emisyonlarının azaltımına katkı sağlamaktadırlar (Khanal,2008:267). Kent yönetiminin ilk hedefi, insani faaliyetler sonucu ortaya çıkan yan ürünlerin

diğer faaliyetler ve sistemler üzerindeki yükünü hafifletmek üzere, bu ürünlerin geri kazanım vb. süreçlerde değerlendirilmesidir. Atık değerlendirme yalnızca para harcanmasına neden olan bir proje değil, aynı zamanda ekonomik kaynak oluşturarak insanlığı çevresel bakımdan negatif dışsallıklardan koruyan bir projedir (Fidan, 2014: 36). Bu nedenle, *kentsel katı atık yönetimi ve atıktan enerji üretimi* gibi konular, özellikle büyükşehirlerde yerel yönetimler için önemli bir *gündem* haline gelmiştir.

Uluslararası anlaşmaların yanı sıra, entegre atık yönetimi gereksinimleri ve enerji ihtiyacındaki artışlar da göz önüne alındığında, *Ulusal Politika Belgeleri*, kentsel atık yönetimi ve atıktan enerji politikalarının belirlenmesi ve uygulanması açısından stratejik ve hayati bir rol oynamaktadır. Ulusal beyanlar, kalkınma planları, strateji belgeleri ve eylem planları, bu politikaların belirlenmesi, uygulanması ve izlenmesi için önemli araçlardır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024.1).

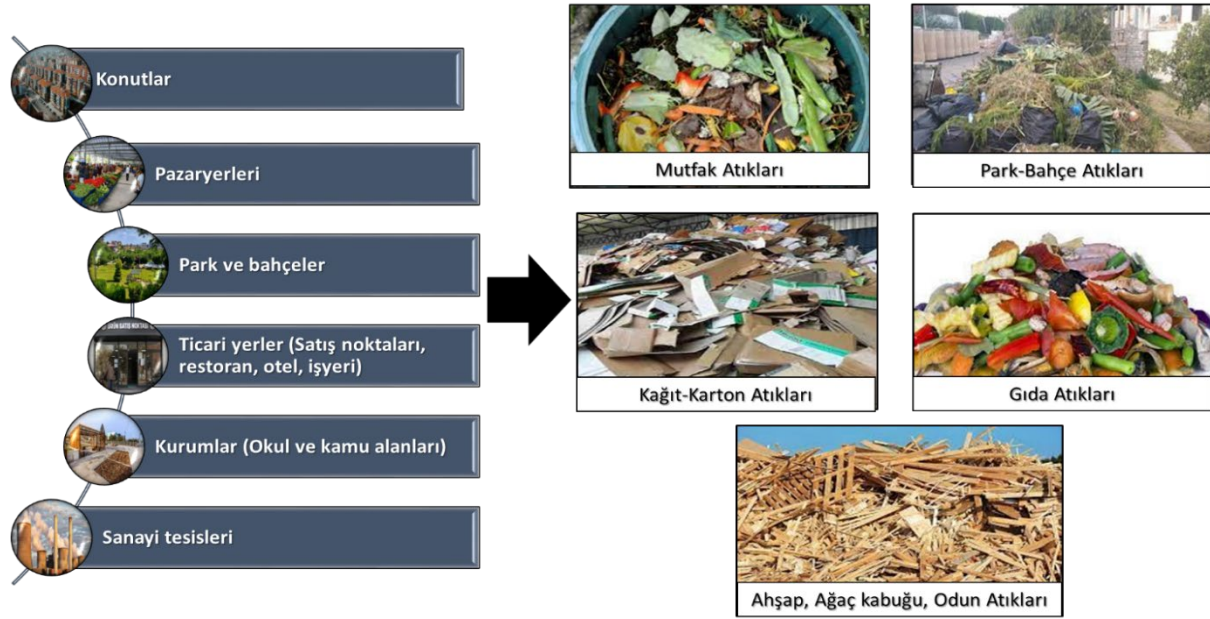
Bu makalede, Türkiye'nin ulusal politika belgelerinde kentsel katı atık yönetimi ve atıktan enerji konularına odaklanılmış; bu belgelerin ulusal atık yönetimi ve atıktan enerji politikalarını nasıl şekillendirdiği değerlendirilmiştir. Makalenin ilk bölümünde katı atık ve atıktan enerji kavramı üzerinde durulmuş, entegre atık yönetimi ve çevresel sürdürülebilirlik ilişkisi özetlenmiştir. Makalenin devamında, konuyla ilişkili ulusal politika belgelerinde yer alan güncel politika, strateji, hedef ve eylemler detaylı olarak incelenmiş; bu alandaki politikaların ulusal mevzuatlara ne ölçüde yansımış olduğu değerlendirilmiştir. Yerel yönetimlerce gerçekleştirilen yatırımların genel çerçevesi ortaya konularak, ulusal politika ve mevzuatların yerel şartlarda ne ölçüde uygulanabildiği ve politikaların uygulanmasında karşılaşılan temel sorunlar tartışılmıştır. Son olarak, mevcut politikaların etkinliğini artırmaya yönelik çeşitli öneriler ve çözüm yolları sunulmaya çalışılmıştır.

1.Literatür: Kavramsal Çerçeve

1.1. Atık Kavramı

Atığın sözlük anlamı, “*hastane, ev, fabrika vb. yerlerde kullanılmış, artık işlenemez veya çevre için zarar oluşturan her türlü madde*” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2022). Birleşmiş Milletler Sözlüğü’ne göre atık, “*Pazar için üretilmiş ürünler (birincil ürünler) olmayan ve üretim, dönüşüm veya tüketim amaçları açısından üreticinin artık kullanmadığı, elden çıkarmak istediği malzemelerdir. Atıklar, hammadde çıkarımı, hammaddelerin ara ve nihai ürünlere işlenmesi, nihai ürünlerin tüketimi ve diğer insan etkinlikleri sırasında oluşabilir. Üretim yerinde geri dönüştürülen veya yeniden kullanılan artık maddeler hariçtir.*” şeklinde tanımlanmaktadır (UN DATA, 2024). Türkiye’de atık kavramını tanımlayan ilk mevzuat düzenlemesi olan Çevre Kanunu, bu kavramı “*herhangi bir faaliyet sonucunda çevreye atılan ya da bırakılan zararlı maddeler*” şeklinde tanımlamış olup, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Bakanlık) Bilim ve Mevzuat Terimleri Sözlüğü’nde de yerini almıştır (Bakanlık, 2012; Bakanlık, 2024). Atıklar, fiziki durumuna (katı, sıvı, gaz), fiziksel özelliklerine (yanabilir, geri kazanılabilir, kompostlanabilir vb.), kaynaklarına (konut, ticari, kurumsal, zirai, endüstriyel vb.), madde grubuna (cam, kâğıt, plastik, metal) ve emniyet düzeyine (tehlikeli, tehlikesiz, inert) bağlı olarak farklı türlerde sınıflandırılabilir. KKA’lar kaynağına göre, konutlardan, park ve bahçelerden, pazar alanlarından, caddelerden, ticari yerlerden, kurumlardan ve sanayiden kaynaklanabilir (Öztürk vd., 2016: 1-2).

KKA’ların önemli bir kısmı biyobozunur atıklardan oluşmakta olup, bakanlığa göre Türkiye geneli için biyobozunur atık oranı %55,5’dir (Bakanlık, 2017:22). Atık Yönetimi Yönetmeliği’ne göre, KKA’lardan oksijenli veya oksijensiz ortamda mikroorganizmalar tarafından bozunmaya uğrayabilen mutfak atıkları, gıda atıkları, park-bahçe atıkları, kâğıt ve karton, ahşap, ağaç kabuğu ve odun atıkları, *biyobozunur atıklardır* (Şekil 1) (Bakanlık, 2024).

Şekil 1. Biyobozunur KKA Kaynakları ve Türleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun'a göre "belediye atıkları, bitkisel yağ atıkları, gıda ve yem değeri olmayan tarımsal atıklar, endüstriyel odun dışındaki orman ürünleri, atık lastikler ile arıtma çamurları" *biyokütle* olarak tanımlanmakta olup, kentsel katı atıkların biyobozunur kısmı *biyokütle* kaynağıdır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,2024-1). Kentsel katı atıklar dahil biyokütle kaynaklarının çeşitli biyokimyasal, termokimyasal, fizikokimyasal veya fiziksel dönüşüm süreçlerinden geçirilmesiyle biyoyakıt ürünleri elde edilerek *atıktan enerji* üretilebilmektedir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,2022).

Katı Atık Yönetimi, atıkların azaltılması, toplanması-taşınması, aktarılması, yeniden kullanım ve geri dönüşümünün sağlanması ile nihai bertarafının yasal, ekonomik, halk sağlığı ve çevresel açılardan değerlendirilerek, mühendislik ve planlama fonksiyonlarının birlikte gerçekleştirildiği bir disiplindir (Bilgili, Y.M., 2020 :92). Atıkların bütüncül, esnek, ekonomik değer oluşturabilme ve bölgesel bir bakış açısıyla yönetilmesini sağlayan Entegre Atık Yönetimi anlayışının önemi son yıllarda giderek daha çok anlaşılmakta olup, bu strateji atık hiyerarşisi prensiplerini benimsemektedir. *Entegre Atık Yönetimi*, çeşitli kaynaklarda oluşan ve kontrolsüz kalması halinde toplum sağlığını tehdit eden farklı türlerdeki atıkların, çevreyi ve insan sağlığını tehdit etmeyecek şekilde bütünsel bir bakış açısıyla yönetilmesidir. Atık Yönetimi Yönetmeliği'ne göre *atık hiyerarşisi* prensipleri gereğince atığın öncelikle oluşumunun önlenmesi, üretiminin azaltılması, yeniden kullanımı ve maddesel/enerji geri kazanımını sağlayan ön işlem/geri kazanım uygulamalarından sonra son basamak olarak bertaraf edilmesi esastır (Bakanlık, 2024).

Bugün gelinen noktada, sıfır atık veya dögüsel ekonomi gibi kavramsal atık yönetimi yaklaşımlarıyla, uygulanan başlıca **Entegre Atık Yönetim Stratejileri**:

- Atık azaltma (önleme/azaltma),
- Maddesel geri dönüşüm (ambalaj atıkları, aerobik kompost),
- Maddesel ve enerji geri kazanımı (Waste to Energy-WTE),
Termal dönüşüm (Yakma, piroliz, gazlaştırma),
Biyokimyasal dönüşüm (Anaerobik kompost, biyometanizasyon, LFG-düzenli depolama),
- Nihai düzenli depolamadır (Öztürk vd., 2016:26; Tozlu vd., 2015: 810).

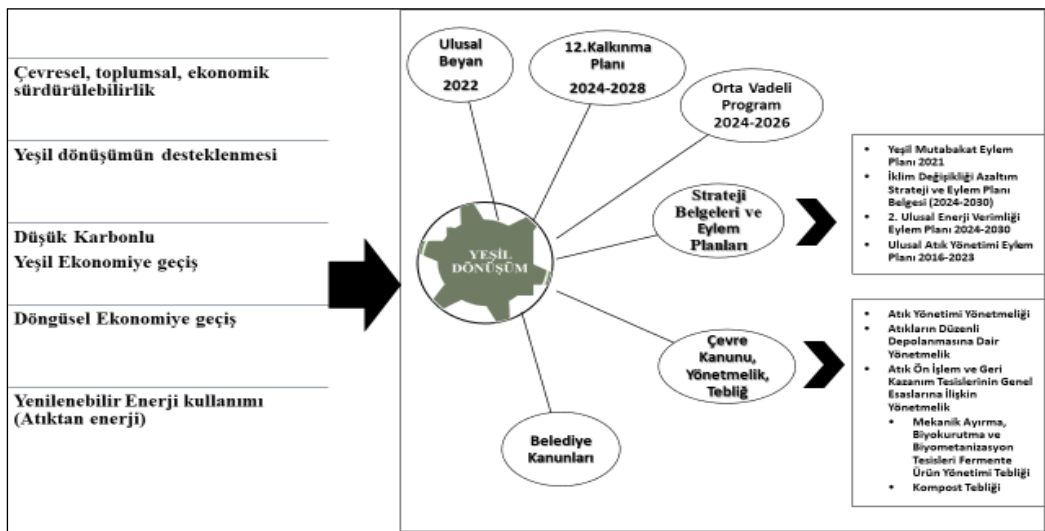
Özetle; organik, cam, metal ve plastik bileşenleri olan kentsel katı atıkların maddesel geri dönüşümü sağlanabilirken, biyokütle özelliği nedeniyle de enerji geri kazanımı mümkündür. Entegre yönetimin oluşturduğu geri dönüşüm endüstrisi, doğal kaynak kullanımını azaltmanın yanı sıra, bu atıkların enerji üretiminde kullanılmasıyla fosil yakıt tüketimini ve karbon salınımını azaltarak enerji sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, yeni iş olanakları yaratarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Günümüzde entegre atık yönetimi, sürdürülebilir kaynak kullanımı hedeflerine ulaşma çabalarının önemli bir parçasıdır. Nitekim, Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilirlik amaçlarının on ikinci hedefi olan *Sorumlu Üretim ve Tüketim*'e ulaşmak için, giderek artmakta olan atık miktarları karşısında entegre atık yönetiminin etkin bir şekilde uygulanması, küresel çapta önem kazanmaktadır (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024). Ülkemiz genelinde de nüfus, ekonomik ve teknolojik gelişimlerle birlikte değişen tüketim alışkanlıkları sonucu kentsel katı atık miktarı her geçen gün artmaktadır. Bu artış, atıkların daha etkili ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışı ile yönetilmesini gerektirirken, aynı zamanda iyi hazırlanmış ulusal politika belgelerine olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

1.2. Türkiye Kentsel Katı Atık ve Atıktan Enerji Politikaları

Çevre sorunlarıyla mücadelede, uluslararası anlaşma ve sözleşme hedeflerini gerçekleştirmek üzere verilen taahhütleri yerine getirilebilmek için, ulusal politika belgelerinde aynı hedeflere ve bu hedeflere yönelik eylemlere odaklanılması önem arz etmektedir. Ülkemizde ulusal bir strateji oluşturarak kurumlar arasındaki iş birliğini tesis etmek amacıyla çevre konularını da kapsayan veya doğrudan çevre konuları ile ilişkili referans nitelikli çeşitli politika belgeleri yayımlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024.1).

Kentsel katı atık yönetimi ve atıktan enerji politikalarının genel çerçevesini belirleyen ve halen yürürlükte bulunan üst politika belgeleri, Ulusal Katkı Beyanı (2020-2030), On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) ve kalkınma planlarına uyum programı niteliğinde olan Orta Vadeli Program (2024-2026)' dir. Yeşil Mutabakat Eylem Planı (2021), İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı Belgesi (2024-2030), Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030), Ulusal Atık Yönetim Planı (2016-2023) ise bu politikaların daha spesifik hedeflerini ve eylemlerini belirleyen uygulanabilir bir yol haritası niteliği taşımakta olup, sektörel ve tematik strateji belgeleridir (Şekil 2) (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024.1). Belgeler, önem sırasına göre aşağıda incelenmiştir:

Şekil 2. Türkiye'de Yerel Yönetimler Açısından Yeşil Dönüşüm Hareketi ve Referansları (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

1.2.1. Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı (2020-2030)

İklim Değişikliği Bakanlığı koordinasyonunda, BM-UNFCCC ve Paris İklim Anlaşması'nın gereği olarak, 2030 yılına kadar uygulanacak sera gazı emisyon azaltım politikalarını oluşturmak amacıyla, 2015 yılında %21 azaltım hedefi ile açıklanan ve 2053 yılı net sıfır emisyon öngörüsü ile 2022 yılında %41 azaltım hedefi ile güncellenen *Türkiye'nin Güncellenmiş Ulusal Katkı Beyanı*; Atık, Bina, Enerji, Ulaşım, Tarım, Sanayi, Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormanlık başlıkları ile sektörel bir biçimde hazırlanmış olup, kentsel katı atık yönetimine ilişkin politika belgelerinin de temelini oluşturmaktadır (Bakanlık/İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022:1).

Belgenin *Atık sektörü* ve *Enerji sektörü* azaltım politikaları Çizelge 2'de listelenmiştir (Bakanlık/İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022: 8,17).

1.2.2. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)

Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından, küresel/ulusal ekonomik ve sosyal gelişmeler ve mevcut durum analizi ışığında ulusal makroekonomik hedefleri ortaya koymak amacıyla yayımlanan *On İkinci Kalkınma Planı*; istikrarlı büyüme, güçlü ekonomi, yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim, nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum, afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre ve adaleti esas alan demokratik iyi yönetim olmak üzere beş ana eksen üzerinde şekillendirilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023.1: iii-v).

Kalkınma Planı'nda, dünyadaki çevresel ve yeni korumacılık eğilimlerindeki artışla birlikte, özellikle döngüsel ekonomi, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, emisyon azaltımında yeşil ve dijital dönüşüm, düşük karbonlu büyüme, yeşil ekonomi, yeşil altyapı, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji teknolojileri ile entegre atık yönetimi gibi konulara yoğunlaşarak, finansman kaynaklarının bu konulardaki yatırımlara harcanarak, yeşil dönüşümün desteklenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Planın, I. Bölümünde, belediyelerin katı atık yönetimi konusunda önemli adımlar attığı, ancak günümüzde depolama alanı yatırımlarının kapasite sorunuyla karşı karşıya olduğu, bu nedenle, ilave depolama alanları ve ön işlem tesislerinin inşasının devam etmesi gerektiği tespitiyle, yerel yönetim idarelerinin kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmaları için büyükşehir olmayan illerde, mahalli idare birlik modelinin daha yaygın bir şekilde uygulanmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Kalkınma Planı'nın II. Bölüm 3.4. *Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre, 3.4.6. Kentsel Altyapı* alt konu başlığı ile planın II. Bölüm 3.2. *Yeşil ve Dijital Dönüşümle Rekabetçi Üretim, 3.2.2. Öncelikli gelişme alanı, 3.2.2. Enerji* başlığı altında belirlenen politikalar, Çizelge 2'de listelenmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023.1: 41, 214-216, 105).

1.2.3. Orta Vadeli Program (2024-2026)

Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından, Kalkınma Planı'nın uygulama programı niteliğinde olan ve ülkemizin yeşil dönüşüm sürecini hızlandırmak amacıyla hazırlanan *Orta Vadeli Program*, istihdam, büyüme, kamu maliyesi, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı, finansal istikrar, afet yönetimi, dijital dönüşüm, iş ve yatırım ortamı, yeşil dönüşüm, merkezi yönetim bütçesi ödenek teklif tavanları ve bütçe sürecine ilişkin hususlar olmak üzere on bir farklı konu başlığı altında yol haritası niteliği taşımaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023.2).

Programın III. Makroekonomik Hedefler ve Politikalar 8. *Yeşil Dönüşüm* başlığı altındaki hedefleri Çizelge 2'de listelenmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023.2: 31-33).

1.2.4. Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021

Ticaret Bakanlığı tarafından, Avrupa Birliği'nin (AB), Avrupa Yeşil Mutabakatı ile Gümrük Birliği nedeniyle AB'ye sağladığımız yakın ticari ve ekonomik bütünleşmenin bir gereği olarak, uyumu sağlamak ve ülkemizin ulusal beyan taahhütlerini yerine getirmek üzere *Yeşil Mutabakat Eylem Planı* yol haritası niteliğinde yayımlanmıştır. Eylem planında, AB'nin politika öncelikleri doğrultusunda, iklim değişikliği ile mücadele, yeşil finansman, sınırda karbon düzenlemeleri, temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı, yeşil ve dögüsel bir ekonomi, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir akıllı ulaşım, diplomasi, Avrupa yeşil mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri olmak üzere, dokuz farklı başlık altında hazırlanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2021:1).

Eylem planının 2.2. *Yeşil ve Dögüsel Bir Ekonomi* bölümü ile 2.4. *Temiz, Ekonomik ve Güvenli Enerji Arzı* bölümünde öne çıkan hedefler Çizelge 2'de listelenmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2021: 20-34, 46-56).

1.2.5. İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı Belgesi (2024-2030)

İklim Değişikliği Bakanlığı koordinasyonunda, Türkiye'nin uluslararası anlaşmalara uygun olarak iklim değişikliği ile mücadele kapsamında iklim değişikliğine uyuma yönelik önlemleri tanımlamak üzere hazırlanan *İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı*, atık, binalar, enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, arazi kullanımı, arazi kullanım değişikliği ve ormancılık (AKAKDO) olmak üzere yedi ana azaltım sektörü ile karbon fiyatlandırma mekanizmaları ve adil geçiş konularında sektörel bir yaklaşımla şekillendirilmiştir (Bakanlık/İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024:4-5).

2024 yılında hazırlanan planın *Atık Sektörü* başlığı altında belirlenen stratejiler ile *Enerji Sektörü* başlığı altında ön plana çıkan hedefler Çizelge 2'de listelenmiştir (Bakanlık/İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024: 136-159, 42-58).

1.2.6. Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030)

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından, ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasında önemli role sahip enerji verimliliği uygulamalarını desteklemek üzere yayımlanan *Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı*, enerji sektörü, sanayi sektörü, bina ve hizmetler sektörü, ulaştırma sektörü, start-up ve dijitalleşme, tarım sektörü, yatay konular olmak üzere sekiz ana başlık üzerinde sektörel bir yaklaşımla oluşturulmuştur (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2024-2:1-2).

Eylem planının stratejik amaçlar ve hedefler bölümünde, mevcut binaların yenilenmesi, kamu, sanayi, tarım ve ulaştırma alanındaki enerji verimli uygulamalarına odaklanılmış olup, kentsel katı atık geri kazanım yatırımlarını teşvik edecek herhangi bir eylem bulunmamaktadır. Eylem planında öne çıkan hedefler Çizelge 2'de listelenmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2024-2: 51-56).

1.2.7. Ulusal Atık Yönetimi Eylem Planı (2016-2023)

Bakanlık tarafından 2017 yılında yayımlanan *Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı*, entegre atık yönetim faaliyetlerine yönelik olarak, 2023 yılına kadar yapılması planlanan ve bölgesel olarak ihtiyaç duyulan tesis yatırımlarının belirlenmesi, bu tesislerin proses ve kapasitelerinin tayini, konum ve zaman bilgilerini belirlemek açısından, özellikle kamu yatırımları için yol gösterici niteliğindedir (Bakanlık, 2017: i-ii).

Eylem planı, belediye atıkları ve ambalaj atıkları özelinde maddesel/enerji geri kazanım tesisleri, nihai bertaraf yöntemleri, yatırım ihtiyacı, ekonomik araçlar gibi konulara odaklanmaktadır. 2023 yılında ülkede oluşan atığın, %35'inin geri kazanım, %65'inin düzenli depolama yönetimi ile bertaraf edilmesi stratejik hedefi altında, ambalaj ve biyobozunur atıkların azaltılmasını, vahşi döküm sahalarının

kapatılmasını önceliklendiren, mekanik, biyokimyasal veya termokimyasal yöntemlerin kullanıldığı ön işlem/geri kazanım tesis kapasitelerine yönelik hedefler belirlendiği görülmektedir. Eylem planında öne çıkan hedefler Çizelge 2’de listelenmiştir (Bakanlık, 2017: 51).

1.3.Türkiye Kentsel Katı Atık ve Atıktan Enerji Mevzuatı

Mevzuat, yürürlükteki yazılı hukuk kurallarının bütünüdür. Mevzuat başta anayasa olmak üzere sırasıyla uluslararası sözleşmeler, kanunlar, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve yönetmeliklerden oluşmaktadır (Güneysu vd., 2018:22). Ulusal politika belgelerinde yer alan politikalar ile şekillenen ve uluslararası ölçekte ülke şartlarına uyumlaştırılarak geliştirilmekte olan çevre mevzuatı, temelde atık yönetim hiyerarşisini dikkate almaktadır (Bakanlık, 2024).

Kentsel katı atıkların, bugün dünyada olduğu gibi entegre atık yönetimi yaklaşımları ile azaltılarak, maddesel/enerji geri kazanımının sağlanması, geriye kalan ve değerlendirilmesi mümkün olmayan kalıntı atıkların bertaraf edilmesi, ülkemizde de genel kabul görmüş bir atık yönetim stratejisi olup, ulusal mevzuat Çizelge 1’de listelenmiştir (Bakanlık,2024; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,2024-1; Strateji ve Bütçe Başkanlığı,2024.2;Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024; T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2024).

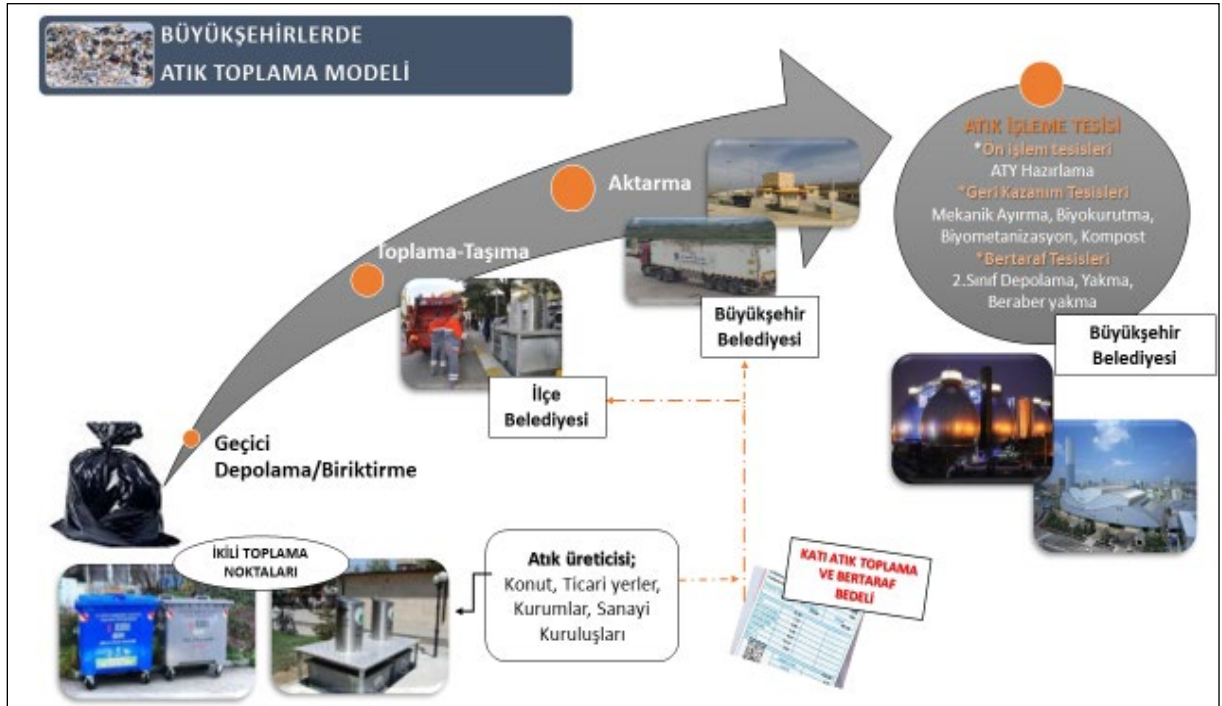
Çizelge 1. KKA Yönetimi Ulusal Mevzuat (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

<ul style="list-style-type: none"> ✓ 2872 Sayılı Çevre Kanunu <ul style="list-style-type: none"> ❑ Atık Yönetimi Yönetmeliği - 02.04.2015/29314 ❑ Sıfır Atık Yönetmeliği-12.07.2019/30829 ❑ Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik-26.03.2010/27533 ❑ Atıkların Yakılmasına İlişkin Yönetmelik- 06.10.2010/27721 ❑ Atık Ön İşlem ve Geri Kazanım Tesislerinin Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik- 09.10.2021/31623 <ul style="list-style-type: none"> ○ Mekanik Ayırma, Biyokurutma ve Biyometanizasyon Tesisleri Fermente Ürün Yönetimi Tebliği - 10.10.2015/29498 ○ Kompost Tebliği-05.03.2015/29286 ○ Atıktan Türetilmiş Yakıt (ATY), Ek Yakıt ve Alternatif Hammadde Tebliği- 20.06.2014/29036 ❑ Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği- 10.09.2014/29115 ✓ 4703 Sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun <ul style="list-style-type: none"> ❑ Tarımda Kullanılan Organik, Mineral ve Mikrobiyal Kaynaklı Gübrelere Dair Yönetmelik- 23.02.2018/30341 ✓ 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ✓ 5393 Sayılı Belediye Kanunu ✓ 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ✓ 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun <ul style="list-style-type: none"> ❑ Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının (YEK) Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik (YEKDEM)- 01.10.2013/28782 ❑ Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) Yönetmeliği- 09.10.2016 /29852 ❑ Yerli Aksam Yönetmeliği- 28.05.2021/31494 ✓ 6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu <ul style="list-style-type: none"> ❑ Biyokütle Enerjisine Dayalı Elektrik Üretimi Başvurularının Teknik Değerlendirmesine Dair Yönetmelik-26.01.2023/32085 ❑ Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği- 02.11.2013/28809 ❑ Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliği- 12.05.2019/30772 ✓ 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu <ul style="list-style-type: none"> ○ Benzin Türlerine Etanol Harmanlanması Hakkında Tebliğ- 07.07.2012/28346
<ul style="list-style-type: none"> ✓ 2886, 4734 ve 4735 Sayılı Devlet İhale Kanunları 	

Atık yönetimi konusunda, yürürlükte olan temel mevzuat, Bakanlık tarafından yayımlanan *Atık Yönetimi Yönetmeliği*'dir. Atık Yönetimi Yönetmeliği tüm atık türlerinin, oluşumundan bertarafına kadar entegre bir şekilde yönetimine olanak sağlar. Bu yönetmeliğe göre *Belediye Atıkları* olarak adlandırılan kentsel katı atıklar, yönetmelik ekinde 20 koduyla tanımlanan ve yönetiminden belediyelerin sorumlu olduğu, “evlerden kaynaklanan ya da içerik veya yapısal olarak benzer olan ticari, endüstriyel ve kurumsal atıkları” ifade eder. Bu yönetmelik ile biyobozunur atıkları, ayrı toplayacak şekilde, ikili toplama sisteminin kurulması zorunlu kılınmıştır.

Atık Yönetimi Yönetmeliği'nin 8. maddesi ile belediye atıklarının ön işlem/geri kazanım ve bertarafını sağlamak üzere, atık işleme tesisi yatırımlarını hayata geçirmekle, bu tesisleri işletmekle, çevre lisansı almakla büyükşehir, il, ilçe, belde belediyeleri sorumlu tutulmuştur (Bakanlık, 2024). Atık işleme tesisleri, çevre izin ve lisans işlemleri, yine Bakanlık tarafından yayımlanan *Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği*'ne tabidir (Bakanlık, 2024).

Belediye kanunları gereği de kentsel katı atıkların yerel şartlardaki yönetim operasyonundan, yerel (mahalli) idareler (büyükşehir, il, ilçe, belde belediyeleri, özel idareler, mahalli idare birlikleri) sorumludur. Belediyeler arası sorumlulukların dağılımı *5393 ve 5216 Sayılı Belediye Kanunları ile* düzenlenmiştir. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'na göre atıkların toplanıp, aktarma istasyonlarına kadar taşınmasından ilçe belediyeleri sorumlu iken, il atık yönetim planının hazırlanması, atıkların aktarma istasyonlarından atık işleme tesislerine taşınması, atık aktarma ve atık işleme tesislerinin yapım sorumluluğu büyükşehir belediyelerine aittir. Büyükşehirlerde KKA toplama modeli Şekil 3'teki gibidir. (Strateji ve Bütçe Başkanlığı,2024.2).

Şekil 3. Büyükşehirlerde Belediye KKA Toplama Modeli (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Büyükşehir olmayan illerde ise; her il, ilçe ve belde belediyesi kendi sorumluluk alanında süreçleri yönetmekte olup, belediye sınırları dışında kalan kırsal alandaki faaliyetlerden *5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu* gereği il özel idareleri sorumludur. Büyükşehir olmayan illerde, belediyeler ve il özel idareleri katı atık hizmetlerini entegre bir anlayışla yürütebilmek adına Cumhurbaşkanı onayı ile *5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu* gereği mahalli idare birliği kurabilmektedirler (Strateji ve Bütçe Başkanlığı,2024.2).

Konuyla ilgili diğerk bir önemli bir mevzuat düzenlemesi olan *Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik* ise, atıkların türlerine uygun sınıftaki depolama alanlarında nihai depolanmasının sağlanması amacıyla ilgili süreçleri düzenlemektedir. Bu yönetmeliğe göre kentsel katı atıklar, “ön işleme tabi tutulmaksızın II. sınıf düzenli depolama tesislerine kabul edilemeyecek, fiziksel, kimyasal, biyolojik veya termal teknolojilerin kullanıldığı atık işleme tesisleri ve kapasiteleri, 2035 yılında toplanan belediye atığı miktarının ağırlıkça en az %60’ını geri kazanılabilecek şekilde” zorunlu olarak teşkil edilecektir (Bakanlık, 2024). Bu düzenleme ile II. sınıf depolama alanlarında bertaraf edilen belediye atıklarının biyobozunur kısmının azaltımına yönelik çok ciddi yasal sınırlamalar getirilmiştir.

Bu hedefe hizmet edecek şekilde, Bakanlık tarafından yayımlanan *Atık Ön İşlem ve Geri Kazanım Tesislerinin Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik, Mekanik Ayırma, Biyokurutma ve Biyometanizasyon Tesisleri Fermente Ürün Yönetimi Tebliği, Atıktan Türetilmiş Yakıt, Ek Yakıt ve Alternatif Hammadde Tebliği ve Kompost Tebliği* de atık ön işlem ve geri kazanım tesislerine ilişkin teknik usul ve esasları belirlemektedir (Bakanlık, 2024). Tarım ve Orman Bakanlığı’nın yayınladığı *Tarımda Kullanılan Organik, Mineral ve Mikrobiyal Kaynaklı Gübrelere Dair Yönetmelik* ise atıklardan biyolojik yöntemlerle üretilen kompost-gübre ürünlerinin, ürün özelliklerine atıfta bulunmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024). Bunların dışında, biyokütle kaynağı olan kentsel katı atıklardan, enerji geri kazanımı sonucu, elektrik, ısı elde edilmesi, yakıtlara katkı içeriği oluşturulması gibi konular, yukarıda listelenen *5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, 6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu* ve ilgili yönetmeliklerin kapsamında değerlendirilmektedir (Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, 2024-1).

2.Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, Türkiye’deki kentsel katı atık yönetimi ve atıktan enerji politikalarının genel çerçevesini incelemeyi amaçlayan bir derleme makalesidir. Çalışma, Türkiye’deki atık yönetimi ve enerji dönüşümüne dair mevcut raporlar, akademik makaleler, strateji belgeleri ve kamu yayınları üzerinden yapılan literatür taramasına dayanmaktadır. Bu metodoloji, Türkiye’nin atık yönetimi uygulamaları ve geri dönüşüm oranları üzerine yapılan derinlemesine incelemeyle, ülkenin atık yönetimi ve enerji geri kazanımı konusundaki sorunları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatür araştırmasının ilk bölümünde, atık kavramı ve atık sınıflandırması, biyobozunur atıklar, biyokütle, atıktan enerji ve atık hiyerarşisi kavramları gibi temel kavramlar ele alınmıştır. Bu kavramlar üzerinden, atık yönetimi stratejileri ve uygulama yöntemleri incelenmiştir. Literatür araştırmasının ikinci aşamasında, Türkiye’nin Ulusal Katkı Beyanı, Kalkınma Planı başta olmak üzere, son dönemde hazırlanan strateji belgeleri ve eylem planlarında yer alan, politika, strateji, hedef ve eylemler ile ulusal mevzuat detaylı olarak incelenmiş, politika belgeleri mukayeseli bir tabloda karşılaştırılmıştır. Ayrıca Türkiye’de gerçekleşen geri kazanım oranı ile yerel yönetim yatırımları, Bakanlığın Entegre Çevre Bilgi Sistemi (EÇBS) çevre izin/ lisans online uygulaması üzerinden istatistiksel olarak derlenmiştir. Bu veriler ışığında, politika uygulamalarındaki zorluklar, karşılaşılan engeller ve temel sorunlar tartışılmış ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

3.Bulgular ve Değerlendirme

3.1. Ulusal Politika Belgelerinde Bulgular ve Değerlendirme

Kentsel katı atık yönetimi ve atıktan enerji politikalarının genel çerçevesini belirleyen ve Bölüm 1.2.1-1.2.7’de bahsedilen ulusal politika belgelerinin konuyla doğrudan ilişkili ve ön plana çıkan hedefleri Çizelge 2’de mukayeseli olarak derlenerek, aşağıda birlikte değerlendirilmiştir (Bakanlık/İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022: 8,17 ;Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023.1: 41, 214-216, 105 ;Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023.2: 31-33 ;Ticaret Bakanlığı, 2021:1 ;Bakanlık/İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024: 136-159, 42-58 ;Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, 2024-2: 51-56 ;Bakanlık, 2017: 51).

Çizelge 2: Ulusal Politika Belgelerinde KKA Maddesel/Enerji Geri Kazanımı Strateji ve Hedefleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Politika Belgesi	Yayımlayan Kurum/Kuruluş	KKA Ön İşlem/Geri Kazanımı Alanında Getirdiği Yenilik-Hedef	KKA Enerji Geri Kazanımı Alanında Getirdiği Yenilik-Hedef
Ulusal Katkı Beyanı (2020-2030)	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı –İklim Değişikliği Başkanlığı koordinasyonu	*Atık oluşumunu önleme/azaltma *Döngüsel ekonomi ilkelerinin benimsenmesi *2035’de KKA’larda %60 geri kazanım *Biyobozunur atıklardan metan gazının geri kazanım oranını artırmak *KKA’ dan Atıktan Türetilmiş Yakıt (ATY) üretimi *2053’e kadar ön işlemsiz sıfır KKA depolama	*Enerji verimliliği ve YEK potansiyelini en üst düzeyde kullanmak *Birincil enerji tüketiminde YEK oranını %20,4 artırmak *Emisyon Ticaret Sistemi oluşturmak
On İkinci Kalkınma Planı (2024-2026)	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı	*KKA yönetiminin döngüsel ekonomi ilkeleri gözetilerek etkinleştirilmesi -Ulusal Döngüsel Ekonomi Eylem Planı (UDEEP) hazırlanması -Veri tabanı ve izleme sistemi -Beşerî ve teknik kapasite gelişimi *Geri kazanılmış ikincil ürün standartları *Sıfır atık uygulamaları, toplumsal farkındalık *Mali gücü yetersiz yerel yönetimlerin projelerinin desteklenmesi *Atığın Geri Kazanım Oranı 2028- %42,5	*YEK elektrik üretimi *Yerli aksam yükümlülüğü bulunan yeni Yenilenebilir Kaynak Alanı (YEKA) ihaleleri *Meskenlerde YEK kullanımı *Kesintili YEK elektrik üretimi için altyapı/kurumsal kapasite gelişimi
Orta Vadeli Program (2024-2026)	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı	*UDEEP hazırlanması *Maddesel geri kazanım ile atık yönetimine öncelik verilmesi *Endüstriyel simbiyoz *Sıfır atık uygulamaları *Geri kazanılmış ikincil ürün standartları	*YEKA modeliyle yerli ürün kullanım şartlı projeler *Yeşil dönüşüme yönelik yeşil finansman ekosistemi *Emisyon Ticaret Sistemi oluşturulması
Yeşil Mutabakat Eylem Planı (2021)	Ticaret Bakanlığı	*UDEEP hazırlanması *Döngüsel ekonomi öncelikli sektörlerinin belirlenmesi *Yeşil ve döngüsel ekonomiyi destekleyecek düzenlemeler *Ulusal Çevre Etiket Sisteminin etkinliğinin sağlanması *Ulusal Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Eylem Planı hazırlanması *Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol (EKÖK) eylem planı hazırlanması	*YEK ve Enerji Verimliliği çalışmaları açıklık analizi *YETA Uygulaması ve YEK-G Belgesi farkındalık faaliyetleri *Enerji verimli düşük karbonlu ısıtma/soğutma sistemleri klavuz, yol haritaları
İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı (2024-2030)	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı –İklim Değişikliği Başkanlığı koordinasyonu	*Atıkların oluşmadan önlenmesi ve azaltılması -Ulusal Atık Önleme Planı hazırlanması -Gıda atıkları ve diğer biyobozunur atıklar için iyi uygulamaları çalışmaları, yol haritası -Genişletilmiş üretici sorumluluğunu da kapsayan iyi uygulama çalışmaları -Nitelikli sıfır atık belgesi *Atıkların geri dönüşüm ve geri kazanım oranının artırılması -Ulusal Atık Yönetim Eylem Plan’ının dönemini tamamlaması nedeniyle güncellenmesi -Biyolojik işleme tesislerinin sayısının, kapasitesinin artırılması -Atıkları ayrı toplanması -Tarımda kullanılmaya uygun katı-sıvı fermente ürün ve kompost miktarında artış sağlanması -Maddesel geri kazanıma uygun olmayan atıkların enerji geri	*Elektrik üretiminin karbon yoğunluğunun azaltılması -Biyokütle enerjisine dayalı kurulu gücün artırılması -Biyokütle yol haritası -Hidrojen kullanımı kurulu gücünün artırılması -YEK-G, YETA uygulamaları -YEKA alanlarının artması *Elektrik sektörünün diğer sektörler ile eşleştirilmesi -Sürdürülebilir biyogaz ve yeşil hidrojenin sertifikalandırılması, -Biyogaz mevzuatı hazırlanması *Elektrik altyapısının güçlendirilmesi,

		<p>kazanımına uygun termal teknolojiler kullanılarak işlenmesi</p> <ul style="list-style-type: none"> -Depozito iade sisteminin etkinliği *Depolama alanlarına gönderilen atıkların ön işleme tabi tutulması -İl Sıfır Atık Yönetim Sistemi Planlarının güncellenmesi -Vahşi dökümün sonlandırılması -Geri kazanılması uygun olmayan belediye atıkları için ATY hazırlama tesisleri *Sıfır atık uygulamaları kapsamında insan kaynaklarının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalık * Teşvik ve finansman -Yeşil Kamu Satın Alımları şartnameleri -Ön işlem/geri kazanım yatırımları için finansman mekanizmaları * Ar-Ge faaliyetleri, teknolojik altyapının gelişimi -Döngüsel ekonominin izlenmesi için göstergelerin resmi istatistik programına alınması -Atık türü temelli yaşam döngüsü değerlendirmeleri -Biyogazın, biyobütanol ya da hidrojene dönüştürülmesini sağlayan teknolojiler -Atık yönetiminde ileri sensör ve uzaktan algılama gibi dijital uygulamalar *Atıkların üretimde hammadde/kaynak olarak kullanılmasının artırılması -UDEEP hazırlanması -Endüstriyel simbiyoz mevzuatı -Çevre etiketi kriterlerinin geliştirilmesi -Atık sektörü taşıtlarından kaynaklanan emisyon azaltımı -Atık toplama ve taşıma araçları için standardizasyon, rota optimizasyonu -Alternatif yakıtlı, elektrikli taşıtların ve demiryolu taşımacılığının teşviki 	<ul style="list-style-type: none"> -Enerjide dijital dönüşüm yol haritası * Elektrik üretiminde düşük karbonlu üretim teknolojilerinin kullanımı -Yeşil ve pembe hidrojenin depolama alanlarının haritalanması, -Sentetik metansodyum borhidür, sentez gazı, amonyak, metanol ve yakıt hücreleri gibi kaynaklar için piyasa arz potansiyelinin belirlenmesi *Engellenemeyen sera gazı emisyonlarının azaltımı için karbon yakalama -Türkiye karbon depolama atlası -Karbon yakalama, kullanma ve depolama konusunda yol haritası
<p>Enerji Verimliliği Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030)</p>	<p>Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı</p>	<p>----</p>	<ul style="list-style-type: none"> *Kamuya ait tesis, altyapı yatırımları ve hizmet alanlarında enerji verimliliği *Döngüsel ekonomi ilkeleri doğrultusunda endüstriyel simbiyoz, atıkların ikincil hammadde olarak kullanılması * YEK'in enerji arzı içindeki payının artırılması
<p>Ulusal Atık Yönetimi Eylem Planı (UAYEP) (2016-2023)</p>	<p>Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı</p>	<ul style="list-style-type: none"> *Ülkede oluşan atığın, 2023 'de %35'inin geri kazanımını sağlamak, *2014 yılı geri kazanım oranlarını 2023'de; <ul style="list-style-type: none"> -Mekanik biyolojik prosesler ile geri kazanım oranını %5,4 'den %11'e -Biyolojik yöntemler ile geri kazanım oranını %0,2 'den %4'e -Termal yöntemler ile geri kazanım oranını %0,3'den %8'e -Ambalaj atığı toplama oranını %5,3'ten %12'ye çıkarmak 	<p>-----</p>

Kentsel atıkların maddesel ve enerji geri kazanımını hedefleyen politika belgelerinde, en kritik unsur geri kazanım hedefleridir. Ulusal Atık Yönetimi Eylem Planı'nda (2016-2023) kentsel atıklardan fiziksel, biyolojik ve termal yöntemlerle maddesel/enerji geri kazanımının sağlanmasının temel prensip olarak benimsendiği, 2023 yılında oluşan atığın, %35 geri kazanım, %65 düzenli depolama yönetimi ile bertaraf edilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Dönemini tamamlayan ve henüz yenisi yayımlanmayan plana ait bu geri kazanım hedefinin, yayımlanan politika belgelerinde uzun yıllar projeksiyonlu olarak yer aldığı, ulusal mevzuata da bu haliyle yansdığı görülmektedir. Şöyle ki; Ulusal Atık Yönetimi Eylem Planı'nda 2023 yılı için %35 olarak deklare edilen geri kazanım hedefi, Ulusal Katkı Beyanı ile "2035'e kadar kentsel atıkları %60 oranında geri kazanma" hedefi olarak belirlenerek, Atık Yönetimi Yönetmeliği'ne yasal yükümlülük olarak yansıtılmıştır. Söz konusu geri kazanım hedefinin, 2024 yılında yayımlanan On İkinci Kalkınma Planı'nda ise 2028 yılı için ara yıl düzenlemesi ile %42,5 olarak belirlendiği görülmüş olup, Ulusal Atık Yönetim Planı'nda bulunan %35 geri kazanım hedefinin yeni plan döneminde artırılması beklenmektedir. Zira Ulusal Katkı Beyanı ve Atık Yönetimi Yönetmeliği'nde 2035 yılı için %60 olarak öngörülen geri kazanım hedefi, Ulusal Katkı Beyanı'nda 2053'e kadar ön işlemsiz sıfır kentsel atık depolama uzun vadeli hedefi olarak son derece iddialı bir şekilde yerini almıştır. Bahsedilen belgelerde yer alan geri kazanım hedefleri Çizelge 5'te tablo halinde verilmiştir.

Çizelge 5. Türkiye Ulusal Politika Belgeleri ve Mevzuatı Kentsel Katı Atık Geri Kazanım Hedefleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Belge	Belge Yayımlanma Tarihi	Hedef Yılı	KKA Geri Kazanım Hedefleri
<i>Ulusal Atık Yönetim Planı (2016-2023)</i>	2017	2023	%35
<i>Ulusal Katkı Beyanı (2020-2030)</i>	30.09.2015	2035	%60
<i>Atık Yönetimi Yönetmeliği</i>	02.09.2015	2035	%60
<i>On İkinci Kalkınma planı (2024-2028)</i>	31.10.2023	2028	%42,5
<i>Ulusal Katkı Beyanı (2020-2030)</i>	30.09.2022 Güncelleme	2053	%100 (ön işlemsiz sıfır kentsel atık depolama)

2053 yılı hedefli ulusal katkı beyanı taahhüdünün yerine getirilmesi hususu, her ne kadar uzun vadeli teknolojik gelişme ve altyapı gereksinimlerine ihtiyaç duymakla birlikte, bu beyanı incelediğimizde, özellikle kentsel katı atıklardan maddesel/enerji geri kazanımının ilerleyen zamanlarda daha da fazla önem kazanacağını, ön işlem/geri kazanım yapılmayan kentsel katı atıkların doğrudan düzenli depolanmak suretiyle nihai bertaraf edilemeyeceğini, yerel yönetimlerin daha büyük proje bütçeleri ile gündeminde olacağını öngörebilmekteyiz. Zira On İkinci Kalkınma Planı'nda, belediyeler tarafından entegre atık yönetimi konusunda bugüne kadar önemli gelişmeler kaydedildiği, depolama tesisi sayısının arttığı, ancak mevcut tesislerin kapasitelerinin artırılması için ilave yatırımların yapımına devam edilmesi gerektiği saptanmış, atık yönetiminin döngüsel ekonomi ilkeleri doğrultusunda etkinleştirilmesi stratejisi üzerinde durulmuştur. Bu niyetle, yerel yönetimlerin bu kapsamdaki projelerinin desteklenmesi hususu da planın önemli hedeflerindedir.

On İkinci Kalkınma Planı, Orta Vadeli Program, Yeşil Mutabakat Eylem Planı ile İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planları'nda ise; yenilenebilir kaynaklar, enerji verimliliği ve atık minimizasyonu sağlayacak döngüsel ekonomi alanındaki politikalar ile sürdürülebilir üretim ve tüketim anlayışı çerçevesinde, maddesel geri kazanıma öncelik verileceğinden, AB'nin döngüsel ekonomi politikalarına uyum amacıyla Ulusal Döngüsel Ekonomi Eylem Planı hazırlanacağından ve sıfır atık uygulamalarının yaygınlaştırılacağından bahsedilmektedir. İlaveten Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nda, döngüsel ekonomi öncelikli sektörlerinin belirlenmesi, Ulusal Sürdürülebilir Tüketim ve

Üretim Eylem Planı, Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol (EKÖK) Eylem Planı'nın hazırlanması ve kaynak tasarrufu sağlayarak ilave pazarlara açılma imkânı da sağlayacak ulusal çevre etiket sistemi konuları öncelik kazanan konulardır.

Son zamanda yayımlanan en kapsamlı belge olan İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı'nda, ilk defa Ulusal Atık Önleme Planı ile gıda/biyobozunur atıklar için yol haritalarının hazırlanacağından söz edilmektedir. Biyolojik ön işlem ve ATY hazırlama tesislerinin sayısının artırılması, maddesel geri kazanımı mümkün olmayan atıkların, enerji geri kazanımına uygun termal yöntemler kullanılarak bertarafı, tarımsal kullanıma uygun fermente ürün ve kompost miktarında artış beklentisi, atık sektöründe yapay zeka kullanımı, biyogazın biyobütanol veya hidrojene dönüştürülmesini sağlayan teknolojilere yönlendirilmesi, atık yönetiminde elektrikli taşıtların ve demiryolu taşımacılığının teşviki ile taşıtlardan kaynaklanan emisyonların azaltımı gibi hedefler de, yine bu plan kapsamında ilk defa gündeme getirilen yeniliklerdir.

Kentsel katı atıklardan enerji elde edilmesiyle ilgili olarak; On İkinci Kalkınma Planı'nda yer alan yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretimi vurgusu, Orta Vadeli Program'ın yeşil dönüşüme yönelik yeşil finansman ekosistemi vurgusu, Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nda yer alan Yeşil Tarife (YETA) ve Yenilenebilir Enerji Kaynak Garantisi (YEK-G) Belgesi uygulamalarının artırılmasına yönelik vurgular ile 2030 yılına kadar ulusal beyanda birincil enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının oranını %20,4 arttırma hedefi bu konuda göze çarpan önemli hedeflerdir. Yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili hedefler, biyokütle ve aynı zamanda yenilenebilir enerji kaynağı olarak bilinen kentsel katı atıklardan enerji üretilmesi seçeneğini de güçlendirmekle birlikte, dolaylı hedefler olmaktan öteye geçmemektedir. Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'nda, atıkların maddesel/enerji geri kazanımını veya biyokütleden enerji üretiminden ziyade mevcut binaların yenilenmesi, kamu, sanayi, tarım ve ulaştırma alanındaki enerji verimli uygulamalarına odaklanılmış olup, kentsel katı atık geri kazanım yatırımlarını teşvik edecek herhangi bir eylem bulunmamaktadır.

Mart 2024'te yayımlanan İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı'nda ilk defa gündeme gelen biyokütle (atık dahil) enerjisine dayalı kurulu gücün artırılması, biyokütle yol haritasının oluşturulması hedefleri oldukça dikkat çekmektedir. Ayrıca, biyogaz mevzuatının hazırlanacak olması, elektrik üretiminde düşük karbonlu üretim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması, hidrojen teknolojileri, karbon yakalama, kullanma ve depolama konusuna yapılan vurgular da bu plandaki önemli hedefler arasında yer almaktadır.

3.2.Belediyelerde Entegre Atık Yönetimi ve Atıktan Enerji Uygulamaları

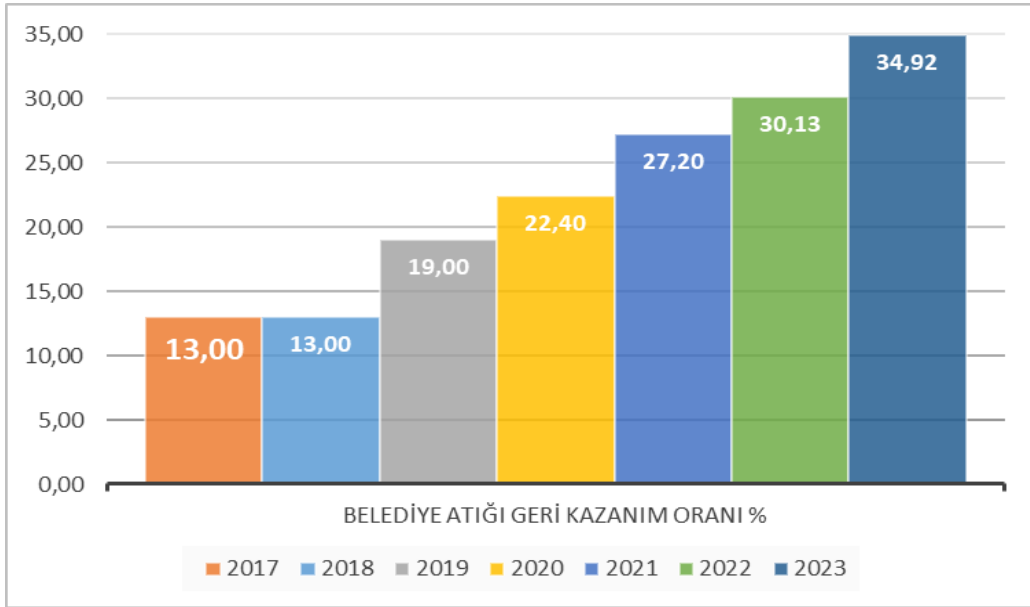
Yerel yönetimlerin, ulusal politika belge hedeflerine uygun olarak kentsel katı atık maddesel ve enerji geri kazanım tesislerini hayata geçirmesi, politika belgelerindeki hedeflerin yerelde karşılık bulmasını sağlamakla birlikte, BM çevresel sürdürülebilirlik kalkınma hedeflerinin sağlanması, sera gazı emisyonlarının azaltılması ve enerji kaynaklarının verimli kullanımı açısından büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde 2014 yılında 28 milyon ton olan belediye atığının, %5,34'ü ambalaj atığı ayrı toplama yöntemiyle, %5,33'ü biyolojik prosesler ve enerji geri kazanımı yöntemleri ile olmak üzere ~ %11'i geri kazanılmakta, %61'i düzenli depolama, %28'i düzensiz depolama yöntemiyle bertaraf edilmekteydi (Bakanlık, 2016; 4-7). 2024 yılında yayımlanan İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı'na göre, 2021 yılı verileriyle 38,1 milyon ton belediye atığının, %59,6'sı düzenli depolama, %13,2'si düzensiz depolama sahalarında bertaraf edilirken, %27,2'si atık işleme tesislerinde (biyometanizasyon, kompost, yakma, geri dönüşüm tesisi) geri kazanılmıştır (Çizelge 3) (Bakanlık/İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024; 137).

Çizelge 3: Türkiye Yıllara Göre Atık İşleme Yöntemlerinin Dağılımı (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Atık İşleme Yöntemi	2014	2021
Maddesel/Enerji Geri Kazanımı (Biyometanizasyon, kompost, yakma, geri dönüşüm)	%11 (%5,34 ambalaj top.)	%27,2
Düzenli Depolama	%61	%59,6
Vahşi Depolama	%28	%13,2
Toplam	%100	%100

2023 yılında yayımlanan Bakanlık Çevresel Göstergeler Raporu verilerine göre, 2014 yılında %11 olan geri kazanım oranı, 2022 yılında %30,13'e yükselmiştir (Şekil 4) (Bakanlık, 2023;74,83). Ulusal politika belgelerinde kentsel atık yönetimi konusunda aşamalı olarak ön işlemsiz sıfır atık depolama yapılması gibi üst düzey bir hedef belirlenmiş olmasına rağmen, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı web sitesinde 2024 yılı içerisinde yayımlanan bilgilere göre, 2023 yılı geri kazanım gerçekleşme oranı ambalaj atığı ayrı toplama dahil olarak %34,92 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4) (Bakanlık, 2024-2).

Şekil 4. Yıllar itibarıyla Kentsel Katı Atık (Belediye Atığı) Geri Kazanım Oranları (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bu oran, her ne kadar Ulusal Atık Yönetim Planı ile hedeflenen %35 geri kazanım hedefini sağlamış gibi görünse de Bakanlığın 2023 yılı Çevresel Göstergeler Raporu'na göre, AB-27 ülkeleri geri kazanım ortalamasının altında kalmıştır (Bakanlık, 2023;83). 2024 yılında yayımlanan EUROSAT 2022 yılı belediye atığı istatistiklerine göre, AB-27 ülkeleri belediye atıklarının geri kazanım (malzeme geri dönüşümü ve kompostlama) ortalaması %48'dir (EUROSTAT,2024). 2024 yılında yayımlanan STATİSTA 2022 yılı belediye atığı istatistiklerine göre, AB-27 ülkelerinden Almanya'da bu oran %69,1, Slovenya'da %62,6, Avusturya'da %62,5, Hollanda'da %57,5, Lüksemburg'da %54,6, Belçika'da %52,7, Danimarka'da %52,3, İtalya'da %51,9, Slovakya'da %49,5, Litvanya'da %48,4 olarak 27 ülkenin 10'unda AB-27 ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir (STATİSTA, 2024-2).

Bakanlığın EÇBS ve Ulusal Atık Yönetim Planı'na göre, kentsel katı atıkların biyobozunur organik içeriğinin yanı sıra, organik olmayan içeriğinin (ambalaj atıkları, inert atık vb.) de bulunmasından dolayı yerel yönetimler tarafından atıkların öncelikle mekanik ayırma tesislerinde ayrıştırılması, sonrasında organik madde azaltımı için maddesel ve enerji geri kazanımı yapılması tercih

edilmektedir. Maddesel ve enerji geri kazanımı sağlamak üzere, uygulamada genellikle tercih edilen atık işleme yöntemleri biyolojik dönüşüm prosesleri olup, biyometanizasyon, aerobik veya anaerobik kompost ve biyokurutmadır. Yakma ve gazlaştırma gibi termal yöntemler de yerel koşulların durumuna göre tercih edilenler arasındadır. Mekanik ayırma tesislerinde ayrıştırılan ambalaj atıkları döngüsel ekonomiye katılırken, mekanik ayırma tesisi kalıntıları ile maddesel/enerji geri kazanım çıktısı olan fermente üründen, yakma/beraber yakma tesislerine gönderilmek üzere atıktan türetilmiş yakıt (ATY) üretimi de tercih edilen prosesler arasındadır. Değerlendirilemeyen nihai atıklar ise düzenli depolanmaktadır (Bakanlık,2024-1; Bakanlık, 2017: 25,90-95).

Bakanlık EÇBS kayıtlarına göre, ülkemizdeki belediye atıklarının ön işlem/geri kazanım ve bertarafını sağlamak üzere faaliyette olan farklı ölçek ve kapasitelerdeki yatırımların listesi Çizelge 4'te verilmiştir. Türkiye'de büyük ölçüde 2. sınıf belediye atıkları depolama alanları kullanılmakta olup, maddesel ve enerji geri kazanım yatırımlarının başında biyometanizasyon ve kompost gelmektedir.

Ülkemizde İçişleri Bakanlığı'na göre, 81 ilde, 30'u büyükşehir, 51'i il, 519 büyükşehir ilçe, 403 ilçe, 405 belde belediyesi olmak üzere toplam 1408 adet belediye bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2011). İstanbul, Ankara, Samsun, İzmir, Bursa, Eskişehir, Antalya, Denizli, Aydın, Mersin, Manisa, Konya, Burdur, Osmaniye, Uşak, Sakarya, Edirne, Trabzon, Hatay, Yozgat, Malatya, Ordu, Gaziantep, Bilecik, Çanakkale, Kahramanmaraş, Giresun, Adana gibi illerde farklı ölçek ve kapasitelerde yatırımların olduğu görülmektedir (Bakanlık,2024-1).

Çizelge 4: Aralık-2024 EÇBS KKA Atık İşleme Tesisi Sayıları (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

ATIK İŞLEME TESİSİ TÜRÜ	LİSANS KONUSU	SAYISI
ÖN İŞLEM	Atıktan Türetilmiş Yakıt (ATY)	58
GERİ KAZANIM	Biyobozunur Atık İşleme (Mekanik Ayırma)	35
	Biyobozunur Atık İşleme (Biyometanizasyon)	85
	Biyobozunur Atık İşleme (Biyokurutma)	2
	Biyobozunur Atık İşleme (Kompost)	25
BERTARAF	2.Sınıf Depolama-Belediye Atığı, tehlikesiz Atık	77
DİĞER	Yakma/ Beraber Yakma	105

Söz konusu verilere, özel sektörün atık işleme tesisi yatırımları da dahil olduğundan, yatırımların tamamı yerel yönetimlere ait kentsel katı atıklar için yapılan atık işleme tesisi yatırımları değildir. Örneğin hayvansal ve tarımsal kaynaklı atıklardan biyogaz üretim tesisleri biyometanizasyon tesis sayılarına, yine hayvansal ve tarımsal kaynaklı atıklardan gübre üretim tesisleri kompost tesisi sayılarına, çimento sektörü gibi farklı türden yanabilir atıkları ek yakıt veya hammadde olarak kabul eden özel sektör yatırımları da yakma ve birlikte yakma tesisi sayılarına dahildir (Bakanlık,2024-1). Öte yandan karışık belediye atıkları, belediye vb. atıklarının kompostlanmamış fraksiyonlarının yanında, plastik, kâğıt, karton, lastik, ağaç kabukları, ahşap, çamur, tekstil ürünleri, bitki, hayvan dokuları, endüstriyel atık, bitüm, zift, petrol türevleri gibi atıklardan da ATY üretilebilmektedir (Bakanlık, 2024). Dolayısıyla ATY tesisi yatırımlarının da tamamı yerel yönetimlere ait değildir. Mekanik ayırma, karışık belediye atıklarının ayrıştırılması için tercih edilen bir atık işleme yöntemi olduğundan, mekanik ayırma tesisi sayısı belediye atıkları için yapılan yatırımların bir göstergesi olmakla birlikte, bir yatırımın kapsamında mekanik ayırmanın bulunması, maddesel ve enerji geri kazanım tesislerinin de olduğu anlamına gelmemektedir. Organik atık azaltımını hedeflemeyen, yalnızca ambalaj atığı ayırmak amacıyla inşa edilen tesisler de bulunduğu gibi henüz lisans almamış tesislerde bulunmaktadır (Bakanlık, 2024-1).

3.3.Yerel Yönetimlerin Karşılaştığı Sorunlar

Türkiye’de kentsel katı atığın yönetimi alanında yerel yönetimler tarafından yapılan yatırımlar incelendiğinde, büyük oranda nihai bertaraf amaçlı 2. sınıf depolama alanlarının kullanıldığı görülmektedir (Çizelge 4). Vahşi depolamadan düzenli depolamaya geçiş son yıllarda hızlanmış ve pek çok ilde düzenli depolama alanları inşa edilmiştir. Ancak bugüne kadar nispeten düşük bütçelerle yönetilen kentsel atıklar için, yeterli büyüklükte arazilerin temin edilebilmiş olması, konuyla ilgili ön işlem ve geri kazanım yatırımlarının hayata geçirilmesini geciktirmiştir.

Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik’te belediye atıkları depolama alanlarına biyobozunur atıkların ön işleme tabi tutulmadan kabul edilemeyeceğine dair düzenlemenin 2010 yılında yapılmasıyla birlikte, mevcut tesis kapasiteleri dolan ve yeni planladıkları düzenli depolama tesisleri için Bakanlıktan proje onayı alamayan belediyeler, zorunlu olarak geri kazanım tesis yatırımlarına yönelmiştir (Bakanlık, 2024). Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen, yerelde yaşanan sorunlar, yatırımların hızını kesmekte ve sekteye uğratmaktadır. Bu sorunlar şöyle özetlenebilir:

- Yerelde yaşanan sorunların başında bütçe ve ödenek yetersizliği gelmektedir. Yerel yönetimler, bütçe ve ödenek yetersizliğinin yanı sıra altyapı yetersizliği, yetersiz teknik/kurumsal kapasite gibi sorunlarla da baş etmekte, bu nedenle büyük ölçekli ve bütçeli bu yatırımların yapılabilmesi için özel sektör girişiminden beklenti içine girmektedir (Bakanlık, 2017;7). Kentsel katı atıklardan termokimyasal/biyokimyasal yöntemlerle geri kazanım sağlayan bu proseslerin, endüstriyel nitelik taşınması, döngüsel ekonomi gelirlerinin bulunması, yapım ve işletmeciliklerinin teknik ve kurumsal uzmanlık gerektirmesi yatırımcı idareleri bu yola sevk etmektedir. Bu noktada, yatırım şartlarının yeterince oluşturulamamış olması nedeniyle, idareler veya yatırımcılar için yeterli gelir sağlayamayan yap-işlet modeli atık işleme tesisi ihaleleri, özel sektör girişimcileri açısından cazip bir yatırım olamamaktadır. Gelir getirici yatırımlar için çoğunlukla tercih edilen ve 4734 Sayılı Devlet İhale Kanunu’nun yayımlanması ile birlikte pek çok maddesi hükümsüz kalan 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu, günümüz şartlarına güncellenmemiş olması nedeniyle oldukça yetersizdir. 2886 Sayılı Kanunu’nun, 4734 Sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilen mal, hizmet ve yapım işlerinde olduğu gibi ihale usullerine göre hazırlanmış uygulama yönetmelikleri, genel şartnameleri, tip idari şartname ve tip sözleşme dokümanlarının bulunmayışı, idarelere bu konuda geniş takdir yetkileri tanımaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2024). İdarelerin farklı illerde farklı anlayışlarla kendi şartlarını belirlemesi, özel sektör yatırımcılarını sıkıntıya sokmaktadır. Ayrıca, bu yatırımlara ilişkin ön yeterlik ve ihale dokümanlarının hazırlanması aşamasında yetersiz ve deneyimsiz kadrolarla hatalar yapılmakta, bu da kamu zararlarına yol açmaktadır.
- Büyükşehirlerde yaşanan önemli sorunlardan bir diğeri de ilçe belediyelerince toplanan atıkların, büyük kapasiteli araçlara aktarılacağı aktarma istasyonlarının yer seçimi ve yapımı esnasında büyükşehir belediyelerinin karşılaştığı zorluklardır. Konuyla ilgili yatırım ihtiyaçlarını netliğe kavuşturacak, minimum taşımacılık mesafesini belirleyecek, proje onay, izin ve lisans süreçlerini düzenleyecek bir yasal düzenlemenin bulunmamasından, ayrıca Bakanlığın iller için bir zaman takvimi veya planlama yapmamış olmasından dolayı birçok ilde aktarma istasyonu yatırımlarının hayata geçmesi gecikmiştir. Bakanlık Ulusal Atık Yönetim Planı verilerine göre, Türkiye genelinde 104 adet aktarma istasyonu mevcuttur. Bu tesislerin 59 adedi büyükşehirlerde, 45 adedi büyükşehir olmayan illerde faaliyet göstermektedir (Bakanlık, 2017; 23). Günümüzde büyükşehir belediyesi atık depolama alanına uzak mesafede bulunan ve yakınında aktarma istasyonu bulunmayan küçük ilçelerde, hâlâ vahşi depolama uygulamalarının devam ettiği bilinmektedir. Bu durumun yanı sıra bazı ilçe belediyeleri, büyükşehir belediyesi planlamasından bağımsız olarak, kendi ilçe sınırlarına aktarma istasyonu talep etmekte ve konuyu siyasi bir gündem haline getirmektedir. Bu durum, büyükşehir belediyelerinin planlama ve yürütme süreçlerinde zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bu nedenlerle doğru planlanmayan aktarma istasyonu yatırımları ile toplam sistem maliyetinin ilçe

belediyesi maliyeti kısmı yer değiştirerek, büyükşehir belediyelerine yansımaktadır. Oysaki aktarma istasyonlarının yapım mantığı, ilçe belediyelerinin toplama ve taşıma maliyetlerini azaltarak, aynı zamanda toplam sistem maliyetini de minimize etmektir. Hatalı yatırım güzergahları ve mükerrer taşımacılık şartları, toplam sistem maliyetinin daha da artmasına neden olmaktadır. Ayrıca kırsal ve dağlık bölgelerde dağınık nüfus nedeniyle, atık toplama optimizasyonunun yeterince sağlanamamasından dolayı, bu noktalara yeterince hizmet verilememektedir. Coğrafi veya iklim koşulları da tırlarla aktarma istasyonu işletmeciliğini zorlaştırmakta ve bazen imkânsız hale getirebilmektedir. Bu durum bu bölgelerdeki atıkların vahşi olarak depolanmasına neden olmaktadır.

- Büyükşehirlerde 5216 Sayılı Kanun gereği, il atık yönetim planlarının hazırlanmasından büyükşehir belediyeleri sorumlu olmasına rağmen, zaman zaman farklı siyasi partilerce yönetilen büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasında uygulama birliği sağlamakta güçlük yaşanmaktadır. Özellikle büyük ve merkez ilçe belediyelerinde, ilçe atığını kendi sınırlarında yönetme ve geri kazanım tesisi kurma gibi bir yaklaşım gözlemlenebilmektedir. Bu tür yaklaşımlar, büyükşehir belediyelerinin planlamalarını bozmakta ve atık akışını etkileyerek yapılan veya yapılacak yatırımların fizibilitesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

- Büyükşehir olmayan illerde de il genelinde entegre planlama sorunu yaşanmaktadır. Büyükşehir olmayan illerde, her bir belediyenin kendi sınırları içinde kentsel katı atıkları yönetme ve atık işleme tesisi yatırımlarını gerçekleştirme zorunluluğu bulunmasına rağmen, il genelinde entegre bir planlama yapılamadığı için belediyelerin teknik altyapı ve bütçe gereksinimleri, bu yatırımların hayata geçirilmesini güçleştirmektedir. Ayrıca, il genelinde planlama yapabilmek ve kentsel atıkları tek elden yönetebilmek amacıyla bir araya gelen yerel yönetimlerin oluşturduğu katı atık birliklerinin entegre planlama çabalarına rağmen, birlik üyesi olmayan belediyelerin vahşi depolama uygulamalarına devam etmesi, sorunu daha da derinleştirmektedir.

4.Sonuçlar ve Çözüm Önerileri

Çevre sorunları günümüzde küresel nitelikli etkileri nedeniyle tüm ulusların ortak sorunu haline gelmiştir. Son dönemde yaşanan en önemli küresel sorunlardan biri olan iklim değişikliği ile ilgili olarak uluslararası anlaşmalar, ülkeleri sera gazı emisyonlarını sınırlamaya teşvik etmekte ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelik geçişleri desteklemektedir. Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile Paris İklim Anlaşması gereği, taahhüt ettiği 2053 yılı net sıfır emisyon hedefine ulaşmasında, kentsel katı atıkların yönetiminin de bir parçası olduğu döngüsel yeşil ekonomiye geçiş, biyokütle atıkları dahil yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi, enerji verimliliği, yeşil dönüşüm gibi konular dünyada birçok ülkenin çevre politikalarının gündemini oluşturmaktadır.

Uluslararası anlaşmaların yanı sıra, entegre atık yönetimi gereksinimleri ve enerji ihtiyacındaki artışlar da göz önüne alındığında, Ulusal Politika Belgeleri, kentsel atık yönetimi ve atıktan enerji politikalarının belirlenmesi ve uygulanması açısından stratejik ve hayati bir rol oynamaktadır. Türkiye'de ulusal politika belgeleri ile mevzuat düzenlemeleri, kentsel katı atıkların entegre atık yönetimi anlayışı ile yönetilmesi konusunda yeterince iddialı ve önemli adımların atılmak istendiğini, atık oluşumunun azaltılması, geri dönüşüm oranlarının artırılması ve enerji geri kazanımı gibi çeşitli stratejilerin bir arada kullanılmasıyla kapsamlı bir yaklaşım sergilendiğini ortaya koymaktadır. Politika belgelerinin en önemli unsuru olan geri kazanım hedefi, "2035'e kadar kentsel atıkları %60 oranında geri kazanarak, 2053'e kadar ön işlemsiz sıfır kentsel atık depolama" yaklaşımı gibi radikal değişimler öngörmektedir. İlerleyen zamanlarda, ön işlem veya geri kazanım yapılmayan kentsel katı atıkların doğrudan depolanarak bertaraf edilemeyeceği, entegre atık yönetimi kavramının döngüsel ekonomi ilkelerini de kapsayarak yerel yönetimlerin gündeminde daha büyük proje bütçeleri ile yer alacağı

anlaşmaktadır. Ayrıca, Merkezi Yönetim'in bu yönde mevzuat değişikliği yapması ve konu ile ilgili yaptırımların artması beklenmektedir. Ulusal beyanda belirlenen, birincil enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının oranını %20,4 artırma hedefi, biyokütle ve kentsel katı atıklardan enerji üretimi alanında önemli bir ivme kazandırmaktadır. 2024 yılında yayımlanan İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı, biyokütle enerjisine dayalı kurulu gücün artırılması ve biyokütle yol haritasının oluşturulması gibi hedefleri ilk kez belirlemiştir. Bu gelişme, biyokütle kavramının politika belgelerinde yer alması açısından önemli bir adım teşkil etmekle birlikte, atıktan enerji üretimi alanında daha somut hedeflerin belirlenmesi ve bu tür tesislere yönelik elektrik üretim teşviklerinin artırılması, sektöre yapılacak yatırımların önünü açacaktır.

Avrupa Komisyonu Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSAT), İstatistik ve Piyasa Veri Platformu (STATİSTA) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerine göre sera gazı emisyonlarının yaklaşık %2-3'ünden sorumlu olan kentsel katı atıkların, çevre ve toplum sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin önüne geçerek, bu atıklardan kaynaklanabilecek sera gazı emisyonlarını azaltmanın yolu, atıkların atık önleme, azaltma, maddesel/enerji geri kazanımı ve nihai bertaraf adımlarını içeren Entegre Atık Yönetimi anlayışıyla yönetilmesidir. Bakanlık verilerine göre, Türkiye genelindeki kentsel katı atıkların %55,5'ini biyobozunur içerikli atıklar oluşturmakta olup, bu atıklar, sera gazı emisyonlarının azaltılmasında önemli bir rol oynayan yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Bu bağlamda, atık yönetiminden sorumlu yerel yönetimler, çevresel sürdürülebilirlik ve kaynakların etkin kullanımı gibi temel ilkeler doğrultusunda bu konuya öncelik tanımaktadır.

Ülkemizde, Bakanlık EÇBS kayıtlarına göre, faaliyette olan farklı ölçek ve kapasitelerde 35 adet mekanik ayırma tesisi, 85 adet biyometanizasyon tesisi, 2 adet biyokurutma tesisi, 25 adet kompost tesisi, 58 adet atıktan türetilmiş yakıt tesisi, 105 adet yakma/birlikte yakma tesisi, 77 adet 2. sınıf depolama tesisi yatırımı bulunmaktadır. Söz konusu verilere, özel sektörün atık işleme tesisi yatırımları da dahil olduğundan, bu yatırımların tamamı yalnızca yerel yönetimlere ait kentsel katı atıklara yönelik yapılan atık işleme tesisi yatırımları olarak değerlendirilmemelidir. Ülke genelinde büyük ölçüde 2. sınıf belediye atıkları depolama alanları kullanılmakta olup, maddesel ve enerji geri kazanım yatırımlarının başında biyometanizasyon ve kompost gelmektedir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre, 81 ilde, 30'u büyükşehir, toplam 1408 adet belediye olduğu göz önünde bulundurulduğunda, her ilde en az bir tesis bulunması gerektiği düşüncesi ile atık işleme tesis yatırımlarının henüz istenen seviyeye ulaşmadığı görülmektedir.

Türkiye'de 2023 yılında ambalaj atığı ayrı toplama dahil olarak %34,92 olarak gerçekleşen maddesel/enerji geri kazanım oranı, her ne kadar Ulusal Atık Yönetim Planı ile hedeflenen %35 geri kazanım hedefine yaklaşmış olsa da Avrupa Komisyonu Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSAT) tarafından 2024 yılında yayımlanan 2022 yılı belediye atığı istatistiklerine göre, AB-27 ülkeleri belediye atıklarının geri kazanım ortalaması olan % 48'in altında kalmaktadır. Geri kazanım oranının, 2028 yılında Kalkınma Planı hedefine (%42,5), 2035 yılında Ulusal Beyan ve yönetmelik hedefine (%60), 2053 yılında Ulusal Beyan ön işlemsiz sıfır atık (%100) hedefine ulaşılabilmesi için, yerelde daha fazla yatırıma ihtiyaç olduğu açıktır.

Ülkemizde konuyla ilgili politikaların belirlenerek, mevzuat düzenlemelerinin yeterince yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, yereldeki yatırım eksiklikleri ile merkezi politikalar arasındaki uyumsuzluk, geri dönüşüm hedeflerine ulaşılmasının önündeki en büyük engeldir. Yerelde yaşanan sorunlar, maddesel ve enerji geri kazanım potansiyelini olumsuz yönde etkileyerek, belirlenen hedeflere yeterince ve zamanında ulaşılmasını güçleştirmektedir.

Yerel yönetimlerin geri dönüşüm tesis yatırımlarını yeterince hayata geçirememesinin başlıca nedeni bütçe yetersizliğidir. Ayrıca, altyapı eksiklikleri ve teknik kurumsal kapasite yetersizlikleri gibi sorunlar

da yerel yönetimleri zorlamaktadır. Bu olumsuz koşullar altında yerel yönetimler, büyük ölçekli ve bütçeli bu yatırımların yapılabilmesi için özel sektör girişiminden beklenti içine girmektedir. Yatırım şartlarının yeterince oluşturulamamış olması nedeniyle, idareler veya yatırımcılar için yeterli gelir sağlayamayan yap-işlet modeli atık işleme tesisi ihaleleri, özel sektör girişimcileri açısından cazip bir yatırım olamamaktadır. Büyükşehirlerde il atık yönetim planlarına uyulmaması sonucunda, düzenli atık akışını sağlamayan illerde tesis yatırımlarını olumsuz etkileyerek girişimcilerde belirsizlik yaratmaktadır. Bu durum, teknik açıdan yetersiz veya terk edilmiş tesislerin ortaya çıkmasına ve bazı yatırımların gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Ayrıca, yanlış planlama sonucu inşa edilen aktarma istasyonları, atık taşımacılığını optimize edemediği için maliyetleri artırmakta, kırsal ve dağlık bölgelerdeki dağınık nüfus nedeniyle atık toplama süreçleri yeterince optimize edilememekte ve vahşi depolama devam etmektedir. Yerelde yaşanan bu temel sorunların çözümüne yönelik şu adımlar atılmalıdır:

Büyükşehirlerde gerçekleştirilecek yatırımların etkinliğini artırmak amacıyla, büyükşehir belediyelerinin il düzeyinde hazırlayacakları planların, daha kapsayıcı ve katılımcı bir mekanizma ile desteklenmesi büyük bir öneme sahiptir. Bu planlar, entegre atık yönetimi strateji ve yatırım kararlarını içermeli ve kentteki tüm yerel yönetimlerin bu belgelere uyum göstermesi gerekmektedir. Aksi halde, büyükşehir belediyelerinin plana uymayan idarelere yönelik caydırıcı yaptırımları devreye alabileceği hukuki düzenlemelerin yapılması önemlidir. Büyükşehir olmayan illerde de mahalli idare birlikleri oluşturmaksızın il veya bölgesel düzeyde planlamaya olanak tanıyacak hukuki düzenlemelerin ve Bakanlık planlamalarının hızla hayata geçirilmesi gerekmektedir. Özellikle, düzenli depolama işlemlerini gerçekleştirilmeyen ya da ilgili mevzuata uymayan belediyeler için, Bakanlık tarafından caydırıcı hukuki tedbirlerin uygulanması, atık yönetimi süreçlerinin etkinliğini sağlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır.

İl atık yönetim planları hazırlanırken ilin demografik yapısı, coğrafi özellikleri, mevcut politika belgeleri, mevzuat hedefleri ve bilimsel gereklilikler göz önünde bulundurulmalı; atık geri kazanım ve bertaraf tesislerinin tasarımı yapılmalı, bu tesislere hizmet edecek aktarma istasyonlarının uygun kapasite ve konumda planlanması sağlanmalıdır. Ayrıca, atık yönetim planının bir bileşeni olarak, kırsal ve dağlık bölgelerdeki sorunları çözmek amacıyla portatif atık ayırma istasyonları ve küçük ölçekli geri dönüşüm sistemleri plana entegre edilmelidir. Yerel çiftlikler ve küçük işletmelerle iş birliği ise bu süreçlerin etkinliğini artıracaktır.

Özel sektörle birlikte gerçekleştirilecek yatırımlar için iş birliği modellerinin geliştirilmesi ve kamu özel ortaklıklarının güçlendirilmesi atık yönetimde sürdürülebilir çözümler elde edilmesi açısından öneme sahiptir. Yerel yönetimlere ve yatırımcılara yönelik maddesel/enerji geri dönüşüm teşviklerinin artırılması, iş birliklerini daha da güçlendirecektir. Ayrıca, 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilecek yatırımlar için asgari şartları belirleyen tip idari şartname ve tip sözleşme dokümanlarının oluşturulması, yatırımcıların güvenini artıracak ve yatırımların önünü açacaktır.

Yerel yönetimlerin teknik ve kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi için merkezi hükümetin destek sağlaması önemli bir gerekliliktir. Bu bağlamda, idarelere yönelik teknik eğitim programlarının oluşturulması ve yeterli bilgi ile deneyim paylaşımını sağlayacak organizasyonların düzenlenmesi faydalı olacaktır. Ayrıca, Almanya ve İsveç gibi ülkelerde uygulanan başarılı atık yönetim modelleri ve uluslararası en iyi uygulama deneyimlerinden yararlanılması, yerel yönetimlerin stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu tür deneyimlerin paylaşılması için Bakanlık tarafından yayınlanan raporlar ve kılavuzlar, yerel yönetimler için yol gösterici olacaktır.

Konunun yereldeki gelişimini daha etkili bir şekilde analiz edebilmek adına, yatırım istatistiklerinin elde edilebileceği EÇBS çevre izin/lisans belge sorgulama modülünün Bakanlık tarafından geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu modül, yatırım sahibi bilgilerini (kamu/kamu-özel/özel) ve atık türlerini (belediye, sanayi, diğer biyokütle vb.) filtreleyebilecek şekilde tasarlanmalı, ayrıca tesis sayılarının yanında illerde oluşan atık miktarına göre mevcut ve gerekli geri kazanım kapasitelerine dair bilgileri de temin edebilmelidir.

Bakanlık tarafından atık mevzuatlarında farklı atık türlerine göre tanımlanan toplama, geri kazanım ve bertaraf sorumluluklarının 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun güncel olarak yansıtılması, belediyeler arası sorumlulukların daha net bir şekilde belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Atık mevzuatındaki kavramsal ifadeler ile Belediye Kanunlarının teknik ve hukuki olarak örtüştürülmesi, aralarındaki çelişkilerin ortadan kaldırılması ve dil birliğinin sağlanması önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır. Bu tür düzenlemeler, yerel yönetimlerin atık yönetim süreçlerini daha etkin bir şekilde yürütmelerine ve sorumluluklarını daha iyi yerine getirmelerine olanak tanıyacaktır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması : Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir. Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

: *The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Etik Kurul İzni : Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek : Bu çalışmanın finansal desteği bulunmamaktadır.

Teşekkür :

KAYNAKÇA:

Baykal, H., Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünyada Çevre Sorunları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:5, Sayı:9: 1-17. https://www.mku.edu.tr/files/25_dosya_1338382563.pdf

Bilgili, Y.M. (2020). Katı atık yönetiminde kullanılan bazı kavramlar ve açıklamaları. Avrasya Terim Dergisi, 2020, 8 (2): 88-97. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1214284>

Birleşmiş Milletler Türkiye (2024). Sürdürülebilirlik Hedefleri (Bilgi sayfası). <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/12/> Erişim tarihi:29.04.2024.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2012). Atık. Bilim ve Mevzuat Terimleri Sözlüğü. <https://cevresehircilikveiklimkutuphanesi.csb.gov.tr/ShowPDF/01a81712-7039-4aab-8314-393dc420094e/> Erişim tarihi:04.10.2024.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2016). Municipal Waste Management in Turkey Report. <https://cygm.csb.gov.tr/dongusel-ekonomi-ve-atik-yonetimi-dairesi-baskanligi-i-85475/> Erişim tarihi: 26.01.2024

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2017). Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı (2016-2023).https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/haberler/ulusal_at-k_yonet-m-eylem_plan--20180328154824.pdf /Erişim tarihi:23.01.2024.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2023) Çevresel Göstergeler Kitapçığı 2023. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/cevreselgostergeler/haberler/cevresel-gostergeler-turkce-2023-20240722155552.pdf> /Erişim tarihi: 07.10.2024

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024). Çevre Mevzuatı. (Bilgi sayfası) <https://cygm.csb.gov.tr/> / Erişim tarihi:08.04.2024.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024-1). Çevre İzin Lisans Belge Sorgulama Uygulaması (Bilgi sayfası) <https://eizin.cevre.gov.tr/Rapor/BelgeArama.aspx> / Erişim tarihi:09.10.2024.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024-2, Mart 29). Sıfır Atık ile geri kazanım oranı % 35'e ulaştı (Basın bülteni). <https://cygm.csb.gov.tr/sifir-atik-ile-geri-kazanim-orani-35e-ulasti.-haber-286897> /Erişim tarihi: 07.10.2024.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı/ İklim Değişikliği Başkanlığı (2022). Türkiye'nin güncellenmiş Birinci Ulusal Katkı Beyanı-2022. <https://www.iklim.gov.tr/db/turkce/haberler/files/T%C3%BCrkiye%20Cumhuriyeti%20G%C3%BCncellenmi%C5%9F%20Birinci%20Ulusal%20Katk%C4%B1%20Beyan%C4%B1.pdf>/Erişim tarihi:13.02.2024.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı/ İklim Değişikliği Başkanlığı (2024). İklim Değişikliği Azaltım Strateji ve Eylem Planı (2024-2030). [https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi%20Azalt%C4%B1m%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan%C4%B1%20\(2024-2030\).pdf](https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi%20Azalt%C4%B1m%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan%C4%B1%20(2024-2030).pdf) /Erişim tarihi:04.04.2024.

Demiraslan, K. O.(2020). Katı Atık Yönetiminden Meydana Gelebilecek Sera Gazları ile Matematiksel Tahminleri Üzerine Literatür Araştırması. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 8 (2020), 363-380. <https://doi.org/10.29130/dubited.568588>

Dışişleri Bakanlığı (2022). İklim Değişikliği ile mücadele (Bilgi sayfası). <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?6f41190c-6742-405a-9e5a-784385301607> /Erişim Tarihi: 08.04.2024.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2022). Yenilenebilir enerji kaynaklar/ Biyokütle (Bilgi sayfası). <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-biyokutle/> Erişim tarihi:08.04.2024.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2024-1) Enerji Mevzuatı. (Bilgi sayfası). <https://enerji.gov.tr/kurumsal-mevzuat/> Erişim tarihi:08.04.2024.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2024-2) Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030). https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/BHIM/tr/Duyurular/T%C3%BCrkiyeninEnerjiVerimlili%C4%9Fi2030StratejisiVeIIUlusalEnerjiVerimlili%C4%9FiEylemPlan%C4%B1_202401161407.pdf/Erişim tarihi:12.02.2024.

EUROSTAT(2020) Greenhouse gas emissions from waste. (Fact sheet). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200123-1/EUROSAT-statistics/> Erişim tarihi:07.10.2024.

- EUROSTAT (2024) Municipal waste statistics.(Fact sheet). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Municipal_waste_statistics /Erişim tarihi:07.10.2024.
- Fidan, A. (2014) “Bir Atık Kültürü ve Atık Değerlendirme Yöntemi Olarak Kaynağında Ayrıştırma” Standart Dergisi, ISSN NO:1300-8366, Türk Standartları Enstitüsü, Yıl 53, Sayı:623: Ekim 2014, s:27-36. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.17458.11207>
- Gil-Garcia, J. R., Pardo, T., A., Nam, T. (2015). What makes a city smart? Identifying core components and proposing an integrative and comprehensive conceptualization, Information Policy (20), 61–87, IOS Press. doi: 10.3233/IP-150354
- Güneysu, B.N., Atalay, H.A., Akkaya, T., Özkurt, K., Akın, L., Karakehya, H., (2018) Hukukun Temel Kavramları. Anadolu Üniversitesi E-ISBN: 978-975-06-2732-3 <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/HUK101U/ebook/HUK101U-18V1S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>
- İçişleri Bakanlığı (2011). Ortak giriş noktası/ Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri (Bilgi sayfası). <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkildariBolumleri.aspx/> Erişim tarihi:07.10.2024.
- Khanal,S.K. (2008) Anaerobic biotechnology for bioenergy production principles and applications. ISBN:978-0-813-82346-1 <http://dx.doi.org/10.1002/9780813804545>
- Öner, Ş. (2023) İklim Değişikliği Sorununun Uluslararası Gelişmeler Eşliğinde Türkiye'nin Politika ve Kurumlarına Yansıması Ombudsman Akademik, 9 (18), s:13-47. ISSN: 2148-256X <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2916820>
- Öztürk, İ. , Arıkan, O. A., Altınbaş, M., Alp. K. ve Güven, H. (2016). Katı Atık Geri Dönüşüm ve Arıtma Teknolojileri (El Kitabı), Türkiye Belediyeler Birliği. ISBN:978-605-9186-15-5 https://www.tbb.gov.tr/online/kitaplar/kati_atik_teknolojileri/index.html
- STATİSTA (2024-1) Annual greenhouse gas (GHG) emissions worldwide from 1990 to 2023, by sector. (Fact sheet). [https://www.statista.com/statistics/1423179/global-ghg-emissions-by-sector-annual//Statista statistics/](https://www.statista.com/statistics/1423179/global-ghg-emissions-by-sector-annual//Statista%20statistics/) Erişim tarihi:07.10.2024.
- STATİSTA (2024-2) Recycling rate of municipal waste in the European Union (EU-27) in 2010 and 2022, by country. (Fact sheet). <https://www.statista.com/statistics/1219551/municipal-waste-recycling-eu-by-country/> Recycling rate of municipal waste in the European Union 2010-2022, by country/ Erişim tarihi:07.10.2024.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023.1). On İkinci Kalkınma Planı (2023-2024). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf/Erişim tarihi:13.02.2024.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023.2). Orta Vadeli Program (2024-2026) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/09/Orta-Vadeli-Program_2024-2026.pdf /Erişim tarihi:13.02.2024.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024.1). Kamuda Stratejik Yönetim/Temel Politika Belgeleri (Bilgi sayfası). <http://www.sp.gov.tr/tr/> Erişim tarihi:08.04.2024.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024.2). Mevzuat. (Bilgi sayfası). <http://www.sp.gov.tr/tr/mevzuat/> /Erişim tarihi:08.04.2024.

Tarım ve Orman Bakanlığı (2024). Mevzuat. (Bilgi sayfası) <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Kurum/24308110?AspxAutoDetectCookieSupport=1/> Erişim tarihi:08.04.2024.

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2024). Mevzuat Bilgi Sistemi/İhale Mevzuatı. (Bilgi sayfası) <https://www.mevzuat.gov.tr/#kanunlar/> Erişim tarihi:03.05.2024

TDK Türk Dil Kurumu (2022). Atık. Genel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 04.10.2024.

Ticaret Bakanlığı (2021). Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021. <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf> /Erişim tarihi:08.03.2024.

Tozlu, A., Özahi E. ve Abuşoğlu,A. (2015). Waste to energy technologies for municipal solid waste management in Gaziantep. Renewable and Sustainable Energy Reviews Volume 54 (2016), 809–815 <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.10.097>

TÜİK (2023). Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2021-49672&dil=1> /Erişim tarihi:24.04.2024.

UN DATA (2024). Waste. In data.un.org glossary. <https://data.un.org/Glossary.aspx>. Erişim tarihi: 07.10.2024

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The increasing importance of waste-to-energy programs and municipal solid waste management highlights a key challenge to achieving environmental sustainability. Despite their recognized potential, the effectiveness of municipal solid waste management strategies in local government and their alignment with broader policy frameworks remain unclear. This study attempts to fill this gap by analyzing the municipal solid waste-to-energy management policy frameworks and strategies in Turkey. It will also examine their integration and relevance within national policy documents and laws and identify key shortcomings and areas for improvement.

Research Questions:

In which important political texts are the generation of energy from waste and the management of municipal solid waste anchored?

Does national legislation adequately reflect the policies identified?

Which countries are targeted by the current municipal solid waste recycling success rates?

Can local governments effectively implement the policies and legislation that address these issues?

To what extent have local authorities invested in facilities to meet recycling targets?

What are the main problems faced by local authorities?

Literature Review:

Turkey has established a comprehensive legal framework for environmental protection and sustainable waste management. The Waste Management Regulation mandates the separate collection of municipal waste and the implementation of a dual collection system for biodegradable waste. Municipalities are responsible for waste treatment and disposal, with these processes governed by the Environmental Permits and Licenses Regulation (Ministry, 2024). In metropolitan areas, district municipalities handle waste collection, while metropolitan municipalities are responsible for waste management plans, facility establishment, and transportation (Presidency of Strategy and Budget, 2024.2). In non-metropolitan provinces, municipalities manage waste within their jurisdictions, and provincial special administrations oversee waste management in rural areas (Presidency of Strategy and Budget, 2024.2). The Landfilling Regulation prohibits untreated waste in Class II landfills and requires a 60% recovery rate of municipal waste by 2035 (Ministry, 2024). Additionally, waste-to-energy processes are regulated under the Renewable Energy Resources Law and the Electricity Market Law (Ministry of Energy and Natural Resources, 2024-1).

Turkey has been focusing on environmental sustainability and circular economy objectives in the context of municipal waste management and recycling. The National Waste Management Action Plan (2016–2023) set a 35% recycling target for 2023, which was later elevated to 60% by 2035 in the Nationally Determined Contribution (Ministry, 2017; Ministry, 2022). Similarly, the Twelfth Development Plan outlines a recycling rate target of 42.5% by 2028 (Presidency of Strategy and Budget, 2023.1). One of the long-term ambitions includes achieving zero waste landfill by 2053 (Ministry, 2022).

The Green Deal Action Plan and Climate Change Mitigation Strategy and Action Plan emphasize policies for circular economy, green financing, and sustainable production and consumption (Ministry of Trade, 2021; Ministry, 2024). In terms of waste-to-energy conversion, the Twelfth Development Plan and Medium-Term Program aim to increase the utilization of renewable energy sources (Presidency of Strategy and Budget, 2023.1; 2023.2). Furthermore, the Climate Change Mitigation Strategy and Action Plan highlights innovative solutions such as artificial intelligence and electric vehicles as integral to advancing waste management systems (Ministry, 2024).

This progressive trajectory underscores Turkey's commitment to integrating advanced technologies, promoting renewable energy, and aligning waste management strategies with international sustainability frameworks.

In conclusion, Turkey's legislative framework provides a holistic approach to waste management, from waste segregation at the source to final disposal. It emphasizes the responsibilities of local governments and promotes investments in advanced technologies like waste recovery and energy conversion. Effective implementation of these strategies is crucial for mitigating environmental impacts, enhancing resource efficiency, and supporting the transition to sustainable development.

Methodology:

This study aims to examine the general framework of urban solid waste management and waste-to-energy policies in Turkey through a review article. The research methodology is based on secondary data (desk research) rather than primary research methods. The literature review involves an analysis of existing reports, academic articles, strategy documents, and public publications related to waste management and energy transformation in Turkey. This approach aims to comprehensively identify the challenges Turkey faces in solid waste management and energy recovery through an in-depth review of current waste management practices and recycling rates. The first stage of the

review addresses fundamental concepts such as waste classification, biodegradable waste, biomass, waste-to-energy, and waste hierarchy. Based on these concepts, Integrated Waste Management (IWM) strategies and their implementation methods are examined. The review also includes a detailed analysis of Turkey's national legal framework regarding waste management policies and waste-to-energy (WTE) projects. The second stage involves a comparative analysis of policy documents such as Turkey's Nationally Determined Contribution (NDC) and Development Plan, along with strategy reports and action plans. Additionally, statistical data on local government investments and recycling rates were compiled through the Ministry of Environment and Urbanization's Integrated Environmental Information System (IEIS). In light of these findings, challenges in policy implementation, encountered barriers, and key issues were discussed, and recommendations for solutions were proposed.

Results and Conclusions:

In conclusion, Turkey's national policy document goals and laws appear to be both appropriate and ambitious when it comes to managing municipal solid waste. However, the Ministry's statistical data as of 2023 shows that Turkey's material/energy recovery rate—which was realized at 34.92%—is lower than the EU average. It is acknowledged that additional local investment is required to meet the Development Plan's objectives for 2028 (42.5%), the National Declaration's zero waste without pre-processing targets for 2035 (60%), and the National Declaration's zero waste aims for 2053 (100%). However, putting investments into practice is challenging due to the issues mentioned in the essay and the challenges encountered locally. These are significant concerns that need to be taken into account for Turkey's waste management and waste-to-energy plans to be implemented more successfully. Strengthening the provincial plans created by Metropolitan Municipalities on a provincial basis with a more participatory mechanism, paving the way for provincial planning in non-Metropolitan municipalities, and enacting deterrent legal regulations for municipalities are all necessary to solve these issues, particularly in metropolitan municipalities. It is imperative to guarantee a clearer definition of obligations among municipalities, update municipal laws in accordance with the various waste categories specified in waste legislation, and achieve technical and legal harmonization between municipal laws and the conceptual expressions found in waste legislation. Finally, drawing upon global best practices in waste management and energy recovery, while adapting them to Turkey's context, will be essential for achieving the set national targets.

Determining Digital Maturity in Metropolitan Municipalities: The Example of Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities

Büyükşehir Belediyelerinde Dijital Olgunluğun Belirlenmesi: Sakarya ve Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri Örneği

Selçuk Nam¹

ABSTRACT

Research shows significant differences between private sector enterprises and public institutions in the context of digital transformation, which determines an organizations' digital maturity level. While private-sector enterprises are more progressive in digital transformation, public institutions face specific challenges. These challenges necessitate maturity models for public institutions. This study was conducted in the TR42 sub-region of the Nomenclature of Territorial Units for Statistics, as it hosts a significant portion of large-scale industrial organizations and R&D/Design centers that are effective in digital transformation. In this respect, this study aims to determine the factors that determine the digital maturity levels of metropolitan municipalities in the TR42 subregion and the effects of these factors. In this research, a case study design was used to investigate digital maturity in an in-depth and holistic way in an institutional context and to analyze the case of metropolitan municipalities in a real-world context. Data on municipalities' digital initiatives, policies, and online platforms were obtained from semi-structured interviews, documents, and observational notes. Data were analyzed and interpreted using single-case and cross-case analysis techniques using MAXQDA qualitative analysis software. Although Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities have made significant progress in digital transformation, they still have areas for improvement. The research findings point to vital factors influencing digital maturity, including leadership commitment, organizational culture, technical infrastructure, data management, and citizen engagement. Holistic and comprehensive models that evaluate various dimensions, such as technological infrastructure, digital services, data management, and cyber security, provide a suitable framework for understanding the digital maturity components in municipalities. Each element, from appropriate technological infrastructure and data governance practices to user-friendly e-government services and a competent workforce, is critical to raising digital maturity. Municipalities can overcome the complexities of digital transformation through comprehensive digital strategies, user-centered design, and collaboration with stakeholders.

Keywords: Metropolitan Municipalities, Digital Maturity, Digital Transformation

öz

Araştırmalar, örgütlerin dijital olgunluk düzeyini belirleyen dijital dönüşüm bağlamında özel sektör işletmeleri ve kamu kurumları arasında önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Dijital dönüşümde özel sektör işletmeleri daha ileriye olmakla birlikte kamu kurumları bazı zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklar kamu kurumlarında belirli olgunluk modellerini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, dijital dönüşümde etkili olan büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının ve Ar-Ge/Tasarım Merkezleri'nin önemli bir kısmına ev sahipliği yapması nedeniyle İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması'nın TR42 Alt Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bu çalışma TR42 Alt Bölgesi'ndeki Büyükşehir Belediyeleri'nin dijital olgunluk düzeylerini belirleyen faktörleri ve bu faktörlerin etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmada, dijital olgunluğu kurumsal bağlamda derinlemesine ve bütünsel bir şekilde araştırmak ve büyükşehir belediyeleri örneğini gerçek

¹ Corresponding Author: (Dr.), Sakarya University, Vocational School of Adapazari, Esentepe Campus, Serdivan/Sakarya, snam@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0845-1362

dünya bağlamında analiz etmek için vaka çalışması tasarımı kullanılmıştır. Belediyelerin dijital girişimlerine, politikalarına ve çevrimiçi platformlarına ait veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerden, belgelerden ve gözlem notlarından elde edilmiştir. Veriler MAXQDA nitel analiz yazılımı kullanılarak tek vaka ve çapraz durum analizi teknikleri ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Sakarya ve Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri dijital dönüşümde önemli ilerlemeler kaydetmiş olsalar da iyileştirilecek alanlara sahiptir. Araştırma bulguları, liderlik bağlılığı, organizasyon kültürü, teknik altyapı, veri yönetimi ve vatandaş katılımı dahil olmak üzere dijital olgunluğu etkileyen hayati faktörlere işaret etmektedir. Teknolojik altyapı, dijital hizmetler, veri yönetimi, siber güvenlik gibi çeşitli boyutları değerlendiren bütünsel ve kapsamlı modeller, belediyelerde dijital olgunluk bileşenlerinin anlaşılması için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Uygun teknolojik altyapı ve veri yönetimi uygulamalarından, kullanıcı dostu e-devlet hizmetlerine ve yetkin bir iş gücüne kadar her unsur, dijital olgunluğun artırılması açısından kritik öneme sahiptir. Belediyeler, kapsamlı dijital stratejiler, kullanıcı odaklı tasarım ve paydaşlarla iş birliği yoluyla dijital dönüşümün karmaşıklığının üstesinden gelebilirler.

Anahtar Kelimeler: Büyükşehir Belediyeleri, Dijital Olgunluk, Dijital Dönüşüm

INTRODUCTION:

Municipalities must recognize that successful digital transformation is not solely dependent on new technology but also necessitates cultural and process changes within the institution (OECD, 2023). This recognition includes developing a comprehensive digital strategy aligned with municipalities' vision and goals. Digital strategies should also include training and skill development programs that enable employees to use new technologies and digital tools effectively. Promoting collaboration among departments is another crucial aspect of institutional transformation. Municipalities should encourage interdepartmental communication to create a more integrated and efficient digital ecosystem (Heeks, 2018; Carter & Weill, 2019). Governments play significant roles in empowering municipalities with relatively limited resources on their digital transformation journeys in this process by providing funding, technical support, and capacity building. Furthermore, advancements in digital technology serve crucial functions in improving resource management, energy efficiency, and the well-being of citizens. Digital maturity, which focuses on citizen-centric services, institutional transformation, and challenges municipalities face, is essential for effective governance and citizen engagement.

Municipalities increasingly turn to digital initiatives to streamline operations and improve service delivery. One notable advancement in this area is the implementation of innovative city technologies, which encompass the Internet of Things (IoT), data analytics, and artificial intelligence-based decision-making systems (Gil-Garcia et al., 2016; Albino et al., 2015). For example, cities like Barcelona and Singapore use IoT sensors for real-time monitoring of traffic flow, waste management, and environmental quality (Bibri & Krogstie, 2017). Such initiatives contribute to more sustainable urban development by enhancing infrastructure management and resource allocation. Municipalities' digital maturity status manifests in providing citizen-focused services through online platforms and mobile applications (Moon, 2015). Governments utilize digital channels to facilitate easy access to public services such as permit applications, public service payments, and information dissemination. For instance, New York City's 311 mobile application allows residents to report non-emergency issues and receive updates on service requests, thereby promoting transparency and accountability (Dwivedi et al., 2017; Linders, 2012).

Despite advances in digital technologies, municipalities need support in reaching digital maturity due to bureaucracy, resource constraints, and digital inequalities (Van De Walle & Estevez, 2018). Additionally, promoting digital literacy, ensuring inclusiveness in digital services, and addressing equal development pose essential challenges. West, 2004). Collaborative partnerships among government, industry, and academia are increasingly crucial in overcoming these challenges (Gil-Garcia & Martinez-Moyano, 2007). Improvements in digital maturity dynamics enable municipalities to address complex urban challenges and deliver more efficient and citizen-centric services. Municipalities pave the way for sustainable and inclusive urban development and social governance by adopting intelligent technologies, enhancing data governance, and prioritizing citizen engagement. However, field research indicates municipalities encounter significant challenges in their digital transformation

journeys. Limited financial and human resources appear to be essential obstacles for municipalities (Lafioune et al., 2023; Sharkov & Miller, 2024).

Additionally, smaller municipalities, in terms of population and scale, often need more expertise to develop and implement comprehensive digital strategies. Bridging this gap necessitates shared resources, best practice sharing programs, and support initiatives to help smaller municipalities achieve digital maturity. At the same time, as data-driven services become widespread, concerns about data security and ethical implications arise. (Janssen et al., 2017; Chen et al., 2012). Municipalities invest in robust data protection measures, such as encryption protocols and access controls, to safeguard sensitive information. Regulatory frameworks like the EU's General Data Protection Regulation (GDPR) impose stringent requirements on data processing practices, shaping municipal digital strategies (European Commission, 2016).

Municipalities must have adaptable and advanced technological infrastructure to increase their digital maturity level. Digital maturation requires fundamental competencies in high-speed internet access, data centers, cloud computing, and big data. Achieving a certain level of competence in agile and digital organizational models and digital leadership is critical. Digital solid leadership is crucial for aligning digital strategies with the municipality's overall goals (Petrovčič et al., 2018; Dwivedi et al., 2017; Alford et al., 2019). For municipalities to overcome digital challenges and derive maximum benefit from digitalization, municipal stakeholders must have high levels of digital literacy (Helbig et al., 2009). Workshops and digital skills events organized at the neighborhood level help prevent the digital divide by increasing the digital literacy of citizens. Rationality, accuracy, and data-based decision-making are essential in achieving high digital maturity. Therefore, it is necessary to establish a solid data processing and management information system for effective management and service delivery.

1. Conceptual Framework and Literature

Digital transformation forces organizations to undergo strategic and customer-centric organizational change driven by emerging technologies (Kurniya & Andriani, 2023). Digital transformation involves radically transforming business models, processes, and infrastructure using digital technologies to increase performance, capabilities, and competitiveness (Heeks, 2018). Digital transformation is not a one-time event but a holistic and ongoing approach. Digital technologies such as IoT, cybersecurity, big data, cloud computing, RPA, artificial intelligence, and blockchain activate growth and operational improvement levers, transforming the role of technology from a support function to a driver of innovation and competitive advantage (Carter & Weill, 2019). Digital transformation offers new perspectives, such as digital innovation and ecosystem, while moving organizations to different digital transformation platforms (Heeks, 2018). The successful implementation of digital technological initiatives is directly related to the position and position taken by the organization in the digitalization process. Digital maturity, which is the ability of an organization to respond to changes and trends in technology, and digital transformation are closely related concepts in organizational development. Digital transformation is the change process between different digital maturity states (Carter & Weill, 2019), while digital maturity indicates successful digital transformation. Higher levels of digital maturity, especially in agile practices, are positively associated with digital transformation success (Kurniya & Andriani, 2023). This relationship extends to business performance, with digital business model maturity positively affecting sustainable business success (Heeks, 2018). Achieving digital maturity requires a comprehensive approach, including implementing advanced technologies, developing digital infrastructure, reviewing management approaches, and changing organizational culture (Kurniya & Andriani, 2023).

For metropolitan municipalities, digital maturity is crucial for addressing urban challenges, enhancing public services, and supporting sustainable development. Integrating advanced digital solutions helps cities manage their growth and complexity more efficiently. Digital maturity requires a digital infrastructure that includes essential technologies and systems such as high-speed internet, data centers, and cloud computing (Gil-Garcia, 2016). Municipalities offer various online services to citizens, including e-governance platforms, digital portals for public services, and mobile applications that enhance accessibility and convenience. Effective data management involves collecting, storing, and analyzing data to inform decision-making processes and improve service delivery. Data-driven approaches help municipalities become more responsive and proactive (Castelnovo et al., 2016). Protecting digital assets and ensuring the privacy and security of citizen data is critical. Robust cybersecurity measures are necessary to mitigate risks and build trust in digital systems (Rodriguez-Bolivar, 2015; Clarke & Knake, 2019). Successful digital transformation requires strong leadership and a strategic vision. Municipal leaders must promote a culture of innovation and the ability to adapt to new technologies.

Organizational digital maturity is defined as the level of digital advancement and readiness to maximize the benefits of existing technology in achieving strategic goals and the ability to undertake digital transformation throughout the organization, leading to positive business outcomes (Clarke & Knake, 2019; Díaz-Díaz et al., 2019). Research has explored the multifaceted nature of digital maturity in metropolitan municipalities like Sakarya and Kocaeli, examining the techno-digital and socio-digital dimensions contributing to digital transformation. An in-depth analysis of various indicators and criteria provides valuable insights into the factors influencing digital maturity and strategies to address the complexities of the digital environment. Studies on the techno-digital dimension highlight the critical importance of robust information technology (IT) infrastructure, technological innovation, and efficient digital services in achieving digital maturity. Analysis of the socio-digital dimension emphasizes the importance of organizational culture, employee skills, and governance structures in shaping digital maturity. Transformational governance, organizational agility, and stakeholder digital literacy are identified as critical drivers of successful digital transformation initiatives. By fostering a culture of innovation, investing in human capital development, and adopting effective governance mechanisms, municipalities can create an environment conducive to digital innovation and collaboration (Hartl & Hess, 2019; Ismagilova et al., 2019). Research indicates the need for a holistic approach encompassing technological and human factors in addressing digital maturity. By addressing the challenges and opportunities of digitalization from multiple perspectives, municipalities can unlock new opportunities for growth, efficiency, and citizen engagement in the digital age.

Digital skills encompass a wide range of competencies, including the ability to adapt to change quickly, adopt new tools and methodologies, and stay informed about the latest trends and developments in the digital field. Employees' ability to adapt to the digital environment and work processes depends on their willingness to learn new technologies and skills continuously. With the threat of cyberattacks and data breaches, cybersecurity awareness is essential for all employees. Knowledge of cybersecurity practices such as password management, data encryption, secure coding, and phishing awareness is crucial. Cybersecurity skills help protect the institution's digital assets, safeguard sensitive data, and mitigate security risks (Laaber et al., 2023; Çallı & Çallı, 2021; Braga Tadeu et al., 2019). Learning agility is part of digital competency, which refers to the ability to effectively acquire and apply new skills and knowledge to solve complex problems and drive innovation. Clear and effective communication, collaboration across channels and platforms towards common goals, and leveraging digital technologies for effective teamwork are also considered digital skills.

While private sector firms are often perceived as more progressive in using digital technologies, studies show that there are only marginal differences in the required digital competencies across sectors

(Hofmann & Ogonek, 2018; Nerima & Ralyté, 2021). Both sectors emphasize soft skills such as digital literacy and impact awareness rather than technical skills (Venkateswaran & Jyotishi, 2017). Public institutions face unique challenges in digital transformation, necessitating multidimensional maturity models (Nerima & Ralyté, 2021). This multidimensional model reveals varying maturity levels across dimensions, with digital technologies and digitalization-oriented management scoring the highest (Kafel et al., 2021). The performance differences between the digital strategies of public and private sector firms have been attributed to factors that cause differences in institutional environments, such as ownership regimes, transaction costs, and institution-related costs (Venkateswaran & Jyotishi, 2017). These factors affect stakeholder accountability, agility, innovation, and commitment to change, indicating the need for different performance measurement approaches and digital maturity models in each sector.

Digital transformation in public institutions is affected by social inequality in the digital sphere, the need for improved administrative regulations (Sorokina et al., 2019), population size, and the digital literacy rate within this population (Debeljak & Dečman, 2022). For example, a more significant proportion of young people expand the use of e-government applications and increase the speed of integrating digital municipal services into these applications (Budding et al., 2017). In addition, the ambiguity in the digital transformation approach of municipalities and the fragmented organizational context further complicate institutional data and information management (Lafioune et al., 2023). The lack of standardized digital technology principles makes it challenging to transform municipalities into data-driven organizations (van der Hoogen et al., 2024).

These challenges that municipalities face in the digitalization process emphasize the need for frameworks to guide digitalization efforts and a holistic approach encompassing strategic, organizational, and technological aspects (Likhtin, 2022; Van der Hoogen et al., 2024). A holistic approach to digitalization depends on creating a clear digital vision shared by the municipal top management and disseminating this vision throughout the institution (Salviotti et al., 2019). Digital transformation in municipalities requires changes in management systems and corporate culture, focusing on revising strategic goals to ensure long-term sustainability (Biryukov & Geokchakyan, 2022). Municipalities that assess their current digital maturity levels should map their digital business processes and formulate strategies based on these insights (Kurniya & Andriani, 2023). By addressing these factors, municipalities can develop comprehensive roadmaps for digital transformation and adapt to the evolving digital environment by increasing their digital maturity levels. These findings highlight the complex nature of digital transformation in local governments and the need for a multidimensional assessment to determine the factors affecting the digital maturity levels of local governments.

2. Methodology

2.1. Case Study Design

This research employs a case study design to deeply understand and uncover the factors influencing the level of digital maturity in the metropolitan municipalities of Sakarya and Kocaeli. According to the Statistical Regional Units Classification, the TR42 region, which includes Sakarya and Kocaeli provinces, hosts 4.82% of Turkey's population with 4.02 million people and is the second region with the highest exports with 17.6 billion US dollars. One hundred twenty-six of Turkey's 500 largest industrial establishments are in the TR42 region. Kocaeli and Sakarya provinces host 11% of Turkey's total, with 154 R&D and design centers (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2023). Sakarya and Kocaeli provinces were chosen as case studies because they have metropolitan municipality status in the TR 42 region, where the population rate and industrial companies that have taken essential steps in digital

transformation are located. Case study design is particularly suitable when the boundaries between context and phenomenon are not clearly defined, allowing the examination of any subject within its natural setting and context-dependent circumstances (Yin, 2014). Another reason for choosing this design is that case studies help examine a general problem or situation in detail from real life, identifying significant variables and relationships that are not visible in the literature (Tutar, 2023). Since multiple sub-elements, layers, or units are considered within a single case, this research uses an embedded single-case design (Yin, 2014).

2.2. Study Group

In this research, the purposive sampling technique was utilized to select individuals or units based on the research objective and problem rather than to give all individuals or units in the population an equal chance to be included in the sample (Neuman, 2014; Tutar & Erdem, 2022). The data were collected through in-depth interviews and on-site observations with IT specialists working in the information processing departments of Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities, selected based on their ability to provide relevant data on the research topic. The interviews included employees from the information processing departments of Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities with various experiences who had participated in projects during the digitalization process. Open-ended questions were initially asked to gather insights on how they interpret organizational digital maturity without imposing preconceived notions about digitalization and digital maturity (Robson, 2005; Blaikie, 2018). The sample size was determined based on theoretical saturation, at which gathering more data about a theoretical category does not reveal new properties or provide further theoretical insights (Charmaz, 2014; Guetterman, 2015).

Table 1. Participant information

Participant	Age	Municipality	Level of education	Position and status	Experience (years)
P1	34	Sakarya	Undergraduate	IT Officer	7
P2	41	Sakarya	Undergraduate	IT Officer	4
P3	37	Sakarya	Master's Degree	Software development manager	5
P4	34	Sakarya	Master's Degree	Hardware Manager	8
P5	48	Sakarya	Doctorate degree	Software development manager	5
P6	30	Kocaeli	Undergraduate	IT Officer	6
P7	53	Kocaeli	Master's Degree	Information Systems Manager	8
P8	49	Kocaeli	Undergraduate	Hardware Manager	4
P9	40	Kocaeli	Master's Degree	Software development manager	9

2.3. Data Collection Instruments and Procedures

Data in this study were collected through observation, interviews, and document analysis. Written texts, observed behaviors, visual data, and artifacts (anything artificial and tangible) were utilized during this process (Tutar & Erdem, 2022). Multiple data collection tools and techniques were used to reach data saturation (Mason, 2010). This research collected in-depth data through focus group discussions with IT specialists from Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities using a semi-structured data collection instrument. The description, analysis, and interpretation technique were employed, and the collected data were analyzed using the MAXQDA qualitative analysis software. The analyses were conducted with direct quotations from interviews and observation notes to remain faithful to the original form of the collected data. Repeated and semantically similar statements were then grouped to form codes, which were further categorized into sub-themes/categories and final themes, and the findings were interpreted and reported (Tutar & Erdem, 2022; Mackey & Gass, 2005).

2.4. Transcription of Interview Notes

With participants' consent, the recorded audio was transcribed before data analysis. The MAXQDA software's transcription function, which features automatic speaker recognition and time-stamping was used to transcribe the audio recordings. MAXQDA Transcription labeled each speaker's contributions with their name, allowing individual or collective analysis of voices and opinions. Time stamps linked text sections to corresponding audio segments, providing a clear and organized transcript. The resulting transcripts were compared by re-listening to the audio recordings to prevent data loss.

2.5. Data Analysis

The analysis process of the data obtained from the study group followed an iterative data collection and analysis phase conducted with note-taking and continuous comparative analysis. In the coding and theme development process, Charmaz's (2014) strategies of initial coding, focused coding, and theoretical coding were employed. As researchers delved deeply into the data, some themes were discovered even during the transcription of the interviews before coding began. Initial coding started with line-by-line coding of the first transcript set to identify participants' general perspectives on digitalization and their interpretation of the impact of digital transformation in the organizational context without imposing any preconceived notions. During this phase, technical themes such as the necessity of integrating digitalization into municipal services, the need for holistic services, and the standardization of data formats were identified alongside organizational themes like the leadership of senior management in digitalization, having a digital transformation strategy, and the speed of response to problems. Focused coding was then conducted to develop categories, increase the level of abstraction in the analysis, and select the most analytical codes from the initial coding. In this phase, data obtained from purposively sampled participants revealed patterns related to the impact of digital transformation on organizational structure, functions, and processes and how challenges faced in the organizational context could be addressed. In the theoretical coding phase, thematic categories were organized in MAXQDA 24 according to the hierarchical code-subcode model to structure the hierarchical organization of codes.

2.6. Case Analysis

In this research, all interviews were classified under two cases: "Sakarya Metropolitan Municipality Case" and "Kocaeli Metropolitan Municipality Case". Research data were obtained from nine participants, five from Sakarya Metropolitan Municipality and four from Kocaeli Metropolitan Municipality. As the qualitative data set increased, a cross-case analysis was conducted, which included comparing the patterns and similarities and differences that emerged in both cases as a fundamental component of the continuous comparative analysis process. Cross-case analysis aimed to determine whether the patterns and relationships identified in each case were shared across both cases. The cross-case analysis allowed for a clearer understanding of the general patterns and trends in the data.

3. Findings

3.1. Two-Case Model of Kocaeli and Sakarya Metropolitan Municipalities

The dual-case model presents a valuable methodological approach for exploring complex phenomena through comparative analysis. This approach allows researchers to compare the similarities and differences between cases, enhancing the depth of understanding and providing a richer insight into the phenomenon under study. According to Yin (2014), the dual-case model is beneficial in

comparative case studies where researchers aim to understand how different conditions or contexts affect the outcomes of interest.

As illustrated in Figure 1, common indicators such as data storage cost, digital customer service, IT/digital literacy, backup frequency, leadership, and current IT practices are prominent in determining the digital maturity levels in the Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities. The distribution of these common indicators shows that both techno-digital and socio-digital dimensions hold similar weight. In the Sakarya Municipality, the number of specialized trainings provided within the scope of digital transformation and the share of technological equipment and software within the total assets stand out as key indicators. Municipalities' main problems in digital transformation are the low number of IT-competence employees and the lack of appropriate training (Lafioune et al., 2023). In contrast, in the Kocaeli Municipality, besides these techno-digital dimensions, open data policy, digital transactions, budget allocated for IT and R&D, and technological resources, the ability of managers to implement digital management strategies in line with business goals, and the accountability and transparency indicators of the institution's digital strategy are fundamental determinants. The need for standardized digital transformation policies and principles poses challenges in transforming municipalities into data-driven organizations (van der Hoogen et al., 2024).

Comparing the digital maturity indicators of the Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities reveals some interesting insights into their approaches to digital transformation. Firstly, the presence of common indicators such as data storage cost, digital customer services, IT/digital literacy, and current IT practices indicates that both municipalities recognize the importance of these factors in determining their levels of digital maturity. These indicators reflect the core aspects of digitalization, including the management of digital assets, the quality of digital services provided to components, the level of digital skills among employees, and the adoption of modern IT solutions. However, the differences in the distribution of common indicators and the prominence of specific techno-digital dimensions highlight each municipality's distinct priorities and strategies in their digital transformation journeys. Both municipalities emphasize that the challenges encountered in the digitalization process can be overcome with frameworks that guide the process and a holistic approach encompassing strategic, organizational, and technological aspects (Likhtin, 2022; Van der Hoogen et al., 2024).

The emphasis on the number of specialized trainings provided within the scope of digital transformation in Sakarya Municipality indicates a focus on building internal capacity and expertise in digital technologies. This focus suggests a commitment to investing in human capital development to ensure employees have the knowledge and skills to use digital tools and platforms effectively.

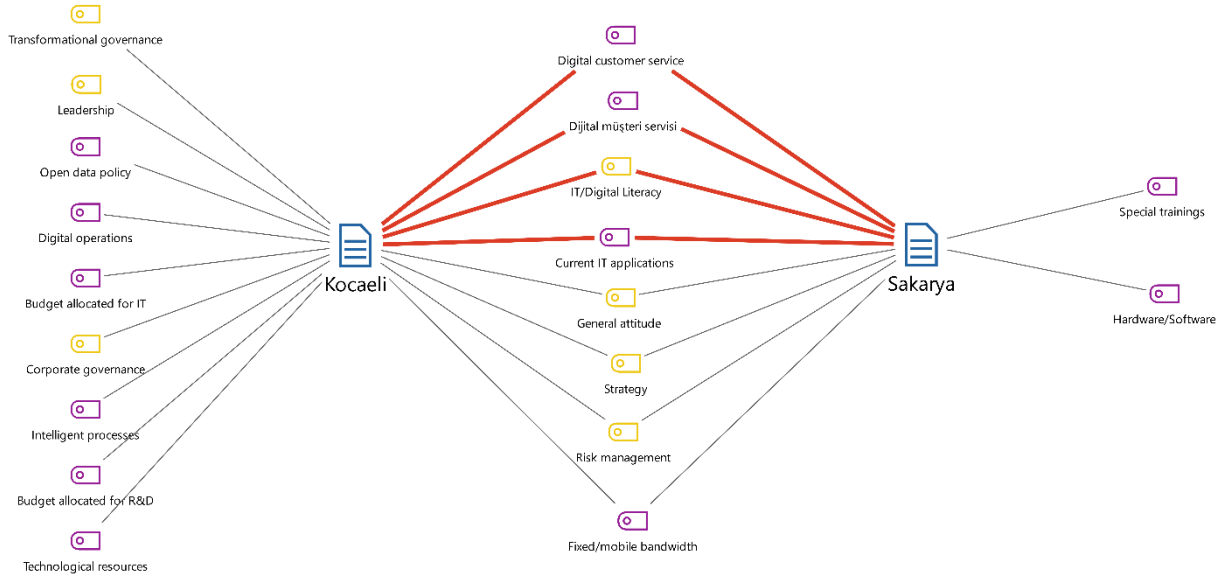

Figure 1. Two-Case Model of Kocaeli and Sakarya Metropolitan Municipalities

Focusing on the proportion of technological hardware and software within total assets underscores Sakarya's emphasis on building a robust technological infrastructure to support its digital initiatives. Conversely, Kocaeli Municipality features a broader range of indicators alongside similar techno-digital dimensions, such as open data policy, digital transactions, budget and resources allocated for IT and R&D, managerial capability in executing digital management strategies, and corporate accountability and transparency in the digital strategy. This points to a more comprehensive and strategic approach to digital transformation, encompassing technological infrastructure and capabilities, governance, strategy execution, and accountability. While both Sakarya and Kocaeli municipalities prioritize similar core digital maturity indicators, the differences in the prominence of specific dimensions and indicators reflect unique strategic priorities and approaches in their digital transformation efforts. Sakarya emphasizes developing internal digital skills and infrastructure, whereas Kocaeli adopts a more comprehensive and strategic approach encompassing governance, strategy execution, and corporate accountability.

3.2. Single-Case Models of Techno-Digital and Socio-Digital Dimensions

In qualitative research, a Single-Case Model refers to a methodological approach that focuses on an in-depth examination of a single case or individual phenomenon to understand its complexities and nuances comprehensively. This approach often involves the intensive investigation and analysis of a specific case through various data collection methods such as interviews, observations, and document analysis. By dedicating themselves to a single case, researchers can uncover unique patterns, contexts, and factors contributing to the phenomenon being studied (Yin, 2014; Stake, 1995).

3.2.1. Techno-Digital Dimension Single-Case Model

When evaluating the indicators related to the techno-digital dimensions determining the digital maturity level of municipalities, it was found that the "digital customer" metric, which expresses the number of calls received and resolved by the solution center, is predominantly highlighted under the "value creation" indicator. Within the "technology" indicator, current IT applications and main products used in the institution, such as intelligent products, artificial intelligence, and data analytics, are prominent. The "IT Department and Infrastructure" indicator contains the most highly emphasized techno-digital criteria. Accordingly, data collection cost, backup frequency, fixed/mobile bandwidth,

and IT personnel metrics have the highest frequency. These indicators provide a comprehensive evaluation framework for assessing the techno-digital dimensions of municipalities as detailed below:

Digital Customer: This indicator focuses on the efficiency and effectiveness of the municipality's customer service operations. By tracking the number of calls received and resolved through the solution center, municipalities can measure their ability to respond to citizens' needs and promptly address issues raised by voters.

Value Creation: Emphasis on the digital customer criterion within this indicator highlights the importance of customer-centricity in creating value for constituents. By prioritizing customer service and ensuring citizens' queries and concerns are promptly addressed, municipalities can enhance citizen satisfaction and trust, ultimately contributing to value creation for the community.

Technology: Emphasis on current IT applications and leading products, such as intelligent products, artificial intelligence, and data analytics, underscores the importance of technological innovation in driving digital transformation in municipalities. Municipalities can improve service delivery, optimize internal processes, and leverage data-driven insights for informed decision-making and innovation by adopting the latest technologies.

IT Department and Infrastructure: This indicator highlights the critical role of the IT department and infrastructure in supporting the municipality's digital initiatives. A well-equipped IT department and robust infrastructure are necessary to ensure the smooth operation of digital systems, protect data security and privacy, and provide technical support to users across the organization.

Data Collection Cost, Backup Frequency, Fixed/Mobile Bandwidth, and IT Personnel: These metrics reflect specific IT management and infrastructure aspects. Data collection cost and backup frequency indicate the municipality's investment in data management and security measures, while fixed/mobile bandwidth reflects the capacity and reliability of the municipality's network infrastructure. The main reason for the differences in the performance of public institutions in implementing their digital strategies is the transaction costs they incur in the data collection and processing process (Venkateswaran & Jyotishi, 2017). The number of IT personnel provides insight into the municipality's human resource capacity to manage and maintain digital systems.

These indicators offer a holistic framework for assessing the techno-digital dimensions of municipalities, encompassing aspects related to customer service, technology adoption, IT management, and infrastructure. By focusing on these critical areas, municipalities can effectively evaluate their digital maturity and identify areas for improvement to advance their digital transformation efforts. Figure 2 illustrates the prominent technical dimensions and their subcomponents in the institutional digital transformation process. Each dimension and its subcomponents represent digital transformation's hierarchical and critical elements. Successful management of these elements plays a significant role in achieving digital maturity within the organization.

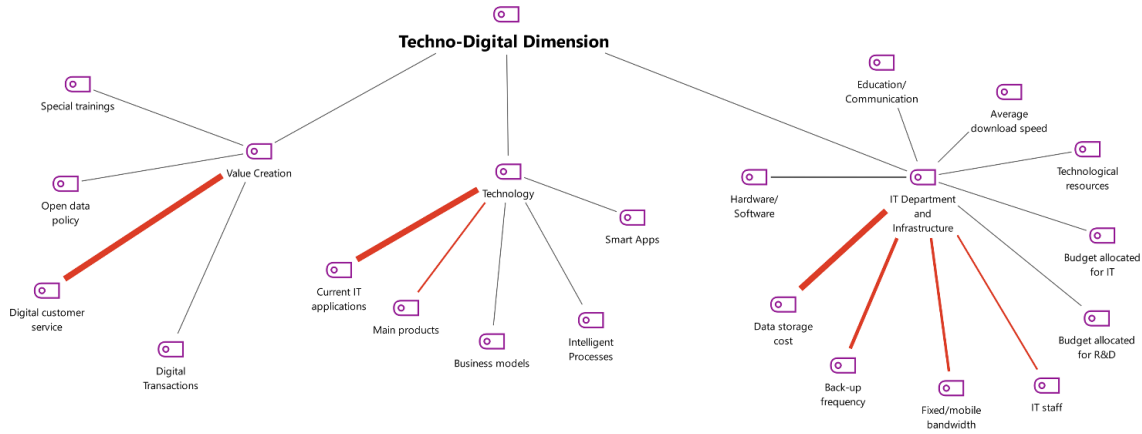

Figure 2. Techno-Digital Dimension Single-Case Model

3.2.2. Socio-Digital Dimension Single-Case Model

When evaluating the indicators related to the socio-digital dimensions that determine the digital maturity level of municipalities, it is observed that within the "organization" indicator, the key determinants include the ability of managers to implement digital management strategies, the identification, analysis, and prevention of risks, the institution's adaptability to technological changes, and the integration of digital transformation strategies. Within the "employee skills and attitudes" indicator, the primary criterion highlighted is the digital literacy of the institution's employees, reflecting their ability to utilize IT. Furthermore, within the "culture" indicator, criteria such as information sharing that increases internal cooperation and transformative governance metrics evaluating the accountability and transparency of the digitalization strategy stand out.

These socio-digital dimension indicators provide insights into the organizational culture, employee skills, and governance structures influencing municipalities' digital maturity levels, as described below:

Organization Indicator: The ability of managers to implement digital management strategies, risk management, adaptation speed, and integration of digital transformation strategies emphasizes the importance of effective leadership and organizational alignment in driving digital initiatives. This indicates that successful digital transformation requires strong leadership capable of effectively formulating and executing digital strategies, mitigating risks associated with technological changes, and fostering organizational agility to adapt to evolving digital environments. The problems experienced by municipalities in executing digital strategies directly affect organizational agility and innovation (Venkateswaran & Jyotishi, 2017).

Employee Skills and Attitudes Indicator: Emphasis on employees' digital literacy underscores the importance of investing in human capital development to support digital transformation efforts. Employees with solid IT skills and digital literacy are better equipped to effectively utilize digital tools and technologies, enhancing the organization's overall digital capabilities.

Culture Indicator: The prominence of transformative governance criteria within the culture indicator highlights the focus on fostering a culture of innovation, collaboration, and accountability to drive digital transformation. This involves promoting information sharing and transparency to ensure internal cooperation, facilitating the implementation of digitalization strategies, and holding stakeholders accountable for achieving digital transformation goals. Transformative governance enables the organization to embrace change and continuously evolve to meet the challenges and opportunities of digitalization. To ensure long-term sustainability in digital transformation,

municipalities need to make changes in their management systems and corporate culture by focusing on revising strategic goals (Biryukov & Geokchakyan, 2022).

These socio-digital dimension indicators emphasize the importance of organizational culture, employee skills, and governance structures in shaping municipalities' digital maturity levels. By prioritizing these socio-digital dimensions, municipalities can create an environment conducive to digital innovation, empower employees to adopt digital technologies and establish governance mechanisms that facilitate effective digital transformation.

Figure 3 presents the Socio-Digital Dimension Single-Case Model, illustrating the dimensions and subcomponents related to the institutional context in the digital transformation process. By considering this model, municipalities can experience institutional benefits such as enhanced citizen experience and satisfaction, procurement of employees suited to digital business models, and the ability to implement corporate digital strategies more rapidly.

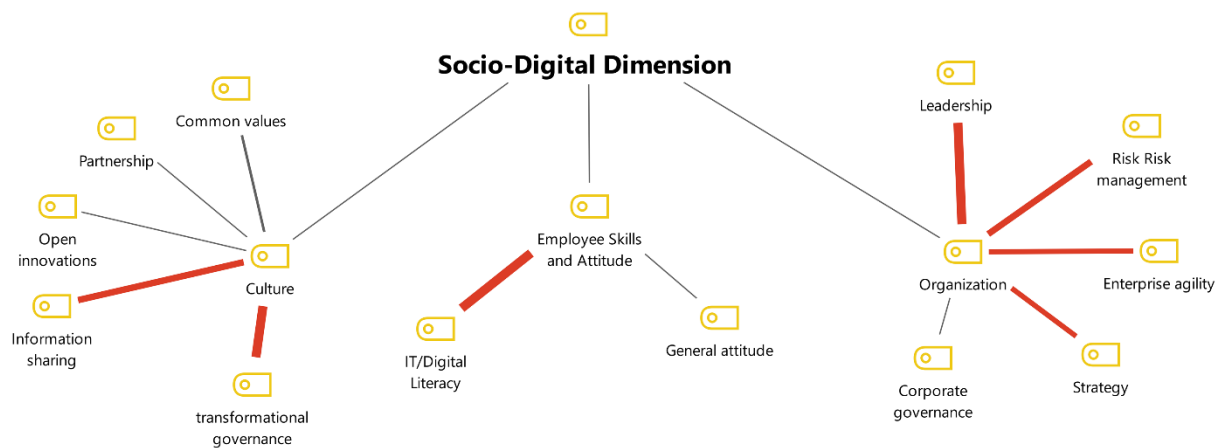

Figure 3. Socio-Digital Dimension Single-Case Model

3.2.3. Interrelationships between Dimensions

When evaluating the fundamental indicators and criteria determining the digital maturity level of municipalities, digital customer service, data storage cost, current IT applications, information/digital literacy, risk management, and overall attitude, components stand out in terms of their weight and rank. When the technical and social criteria determining the digital maturity level of municipalities are evaluated in a relational context, it is determined that the components showing intense relationships within the techno-digital dimension are current IT applications, data storage cost, hardware/software, and digital customer service. The critical indicators of the socio-digital dimension are information/digital literacy and overall attitude components. Additionally, when assessing the interrelationships between techno-digital and socio-digital dimensions, it is found that risk management, data storage cost, transformative governance, and digital customer service exhibit intense relationships simultaneously.

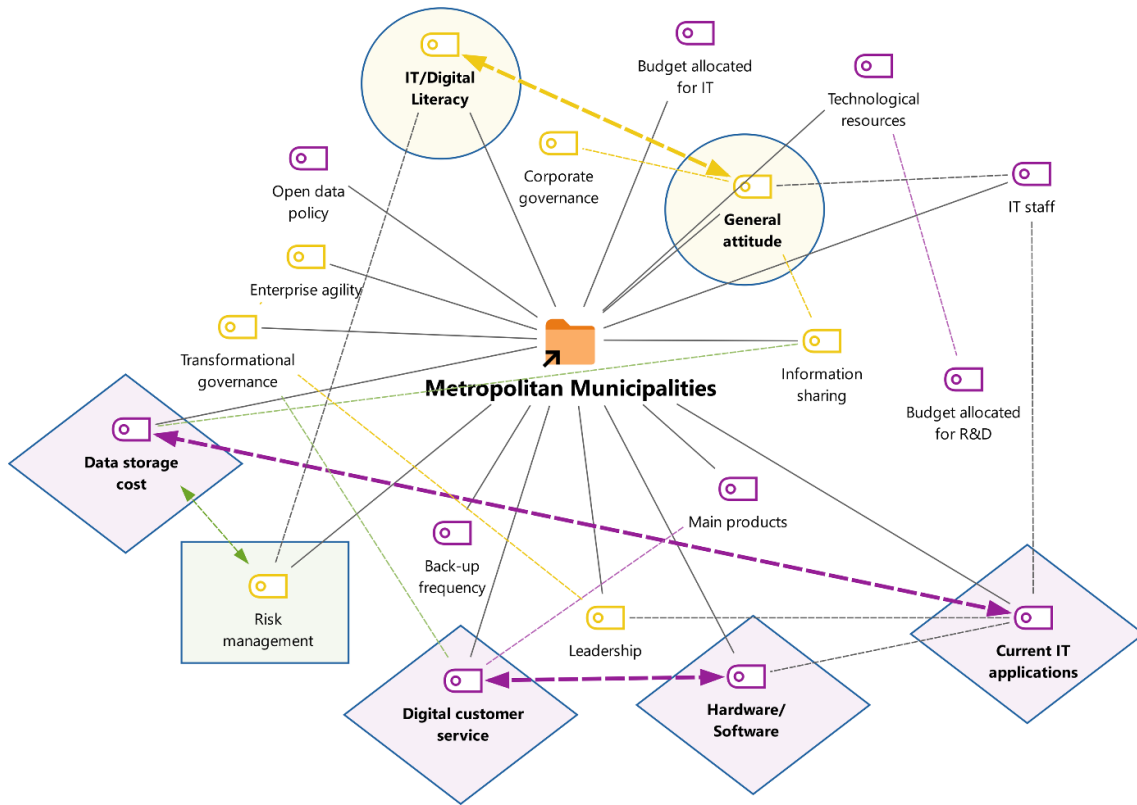

Figure 4. Relationships between Techno-Digital Dimension and Socio-Digital Dimension Components

According to the results of the analysis, the main component that affects the general perspectives of employees in Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities towards digital transformation and digital technologies is the competence of the employees of the institution in using IT. Digital literacy, which includes technical and cognitive competencies such as accessing, evaluating, and transmitting information using digital platforms, determines the level of digital maturity by directly affecting attitudes towards digital transformation. Increasing the level of digital literacy increases the rate of access to digital services and narrows the digital gap (Sorokina et al., 2019). For this reason, institutions should carefully analyze competency gaps in digital literacy and support possible gaps with training and development activities. In addition, annual average data storage costs come to the fore as the primary determinant of current information technology applications such as intelligent products, artificial intelligence, and data analytics used by metropolitan municipalities in their business processes and services. Another component where average annual data storage costs are effective is the risk management component, which includes identifying, analyzing, evaluating, controlling, and preventing irreversible risks. Another intense relationship between the components is seen between the share of technological resources in total assets and the digital customer service component, which shows the number of calls resolved by the call center.

4. Discussion and Conclusion

Investigating digital maturity in metropolitan municipalities, such as the examples of Sakarya and Kocaeli, underlines the critical role of digital transformation in improving urban management and service delivery. The comprehensive model used in this study, which evaluates various dimensions such as infrastructure, digital services, data management, and cybersecurity, provides a solid framework for understanding the components of digital maturity in the municipal context. The diagrams highlighted the complex relationships between different digital components and their collective impact on municipal operations. For example, significant investments in digital infrastructure, including broadband networks and innovative city technologies, form the backbone of

digital transformation efforts (Yıldız, 2021). These infrastructure investments enable a wide range of digital services that increase citizen participation and streamline service delivery processes. Effective data management emerges as a crucial element where municipalities use data analytics to monitor urban systems, predict maintenance needs, and optimize resource allocation (Yıldız, 2021). Integration of robust cybersecurity measures increases trust in digital systems by ensuring the protection of digital assets and the confidentiality of citizen data.

Leadership and strategic vision are identified as critical drivers of digital transformation. Municipal leaders' commitment to digital innovation and ability to adapt to new technologies are necessary to achieve digital maturity (Yıldız, 2021). This study emphasizes the importance of promoting a culture of continuous improvement and innovation in municipal institutions to maintain digital maturity. As a result, the digital maturity of metropolitan municipalities is a multifaceted structure that requires a holistic approach covering technological infrastructure, service innovation, data management, cyber security, and leadership. The Sakarya and Kocaeli examples show that municipalities that invest strategically in these areas can significantly increase their operational efficiency and residents' quality of life. As cities grow and face new challenges, pursuing digital maturity will be instrumental in shaping sustainable and resilient urban futures.

As we move forward, municipalities must continue to invest in digital infrastructure, promote digital skills among employees, and embrace a culture of innovation. By doing this, municipalities can position themselves as leaders in the digital transformation environment and achieve sustainable success in the digitalization process. Digital maturity encompasses several aspects, including technology adoption, digital strategy, corporate culture, skill sets, business outcomes, and the ability to leverage digital tools to support innovation. Enterprise digital maturity, which encompasses various aspects of an organization's digital capabilities, including its digital infrastructure, processes, culture, skills, and strategies, also refers to its ability to embrace and navigate the digital environment effectively. It includes adopting digital technologies and broader aspects such as culture, processes, and people (Ochoa-Urego et al., 2021). These aspects of digital maturity require a holistic approach across the entire organization. Leaders, employees, and processes all play a role in achieving digital transformation. A digitally mature organization fosters a culture of continuous learning, adaptability, and openness to change. Employees are empowered to use digital tools effectively (Minh & Thanh, 2022).

As a result, the digital environment is rapidly transforming the overall vision of metropolitan administration. Achieving digital maturity is no longer a choice but necessary for municipalities that want to deliver efficient services, encourage citizen participation, and build trust. As shown in conceptual models, a holistic approach is crucial for success. Each element plays a critical role, from solid technological infrastructure and data governance practices to user-friendly e-government services and a digitally competent workforce. While challenges such as traditional systems, resource constraints, and the digital divide exist, the potential benefits of digital maturity are undeniable. Municipalities can overcome the complexity of digital transformation by creating a comprehensive digital strategy, prioritizing user-centered design, and encouraging collaboration with various stakeholders. Successful journeys through the digital transformation process include not only the adoption of technology but also a citizen-centered approach, continuous improvement, and a willingness to adapt to the ever-evolving digital environment. With a well-defined roadmap and a commitment to inclusive digital growth, metropolitan municipalities can unlock the transformative potential of digital maturity and build a connected future for their citizens.

In these aspects, the relationship between the digital maturity level and digital transformation strategies, as well as areas related to digital inequality that affect digital service accessibility, have

come to the fore. Future research addressing these areas can provide insight into the dynamics that support municipalities' digital transformation journeys and increase their overall digital maturity.

Compliance with the Ethical Standard

Conflict of Interests: *The author declared that he has no conflict of interest with other third parties and institutions.*

Ethics Committee Permission: *This study was approved by the Sakarya University Social and Human Sciences Ethics Committee with the decision dated 13.06.2024 and numbered E-61923333-050.99-370612.*

Funding: *The author has not received any financial support for this study.*

Acknowledgements: *I would like to thank the administrators of Sakarya and Kocaeli Metropolitan Municipalities.*

REFERENCES

- Albino, V., Berardi, U., & Dangelico, R. M. (2015). Smart cities: Definitions, dimensions, performance, and initiatives. *Journal of Urban Technology*, 22(1), 3-21. <https://doi.org/10.1080/10630732.2014.942092>
- Alford, J., Hartley, J., & Yates, S. (2019). Digital governance in English local government: An initial exploration. *Public Money and Management*, 39(6), 417-426.
- Bibri, S. E., & Krogstie, J. (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable Cities and Society*, 31, 183-212. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.02.016>
- Biryukov, A. P., Brikoshina, I. S., & Geokchakyan, A. G. (2022, January). *Management System Formation for Projects and Programs Implementation in the Digitalization Context*. In Proceedings of the International Scientific Conference Smart Nations: Global Trends In The Digital Economy, Volume 2 (pp. 50-56). Springer International Publishing.
- Blaikie, N. (2018). Confounding issues related to determining sample size in qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 21(5), 635-641. <https://doi.org/10.1080/13645579.2018.1454644>
- Braga Tadeu, H. F., de Castro Moura Duarte, A. L., Taurion, C., & Jamil, G. L. (2019). Digital transformation: Digital maturity applied to study Brazilian perspective for Industry 4.0. In J. L. García Alcaraz, L. R. Cadavid, R. G. González-Ramírez, G. L. Jamil, & M. G. Chong Chong (Eds.), *Best practices in manufacturing processes*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-99190-0_1
- Budding, T., Faber, B., & Gradus, R. (2018). Assessing electronic service delivery in municipalities: Determinants and financial consequences of e-government implementation. *Local Government Studies*, 44(5), 697-718.
- Carter, L., & Weill, P. (2019). *Digital transformation: A roadmap for navigating the disruption of digital age*. Harvard Business Review Press.
- Castelnovo, W., Misuraca, G., & Savoldelli, A. (2016). Smart cities governance: The need for a holistic approach to assessing urban participatory policy. *Social Science Computer Review*, 34(6), 724-739. <https://doi.org/10.1177/0894439315611103>
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). Sage.

- Chen, H., Chiang, R. H., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics: From big data to big impact. *MIS Quarterly*, 36(4), 1165-1188. <https://doi.org/10.2307/41703503>
- Clarke, R. A., & Knake, R. K. (2019). *The fifth domain: Defending our country, our companies, and ourselves in the age of cyber threats*. Penguin Press.
- Çallı, B. A., & Çallı, L. (2021). Relationships between digital maturity, organizational agility, and firm performance: An empirical investigation on SMEs. *Business and Management Studies: An International Journal*, 9(2), 486-502. <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i2.1786>
- Debeljak, A., & Dečman, M. (2022). Digital transformation of Slovenian urban municipalities: A quantitative report on the impact of municipality population size on digital maturity. *The NISPACEE Journal of Public Administration and Policy*, 15(2), 25-51.
- Díaz-Díaz, R., Muñoz, L., & Pérez-González, D. (2019). The digital transformation of city hall: Exploring the influence of external factors. *Government Information Quarterly*, 36(3), 467-479. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.04.003>
- Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (2024, April 11). *Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Bölgesinde Dijital Dönüşüm*. <https://ka.gov.tr/sayfalar/dogu-marmara-kalkinma-ajansi-dijitallesme--4-86>
- Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T., & Duan, Y. (2017). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, 37(3), 591-598.
- European Commission (2024, March 23). General Data Protection Regulation. <https://gdpr-info.eu>
- Gil-Garcia, J. R., Helbig, N., & Ojo, A. (2007). Being smart: Emerging technologies and innovation in the public sector. *Government Information Quarterly*, 24(2), 386-387.
- Gil-Garcia, J. R., Pardo, T. A., & Nam, T. (2016). What makes a city smart? Identifying core components and proposing an integrative and comprehensive conceptualization. *Information Polity*, 21(1), 1-24. <https://doi.org/10.3233/IP-150354>
- Guetterman, T. C. (2015). Descriptions of sampling practices within five approaches to qualitative research in education and the health sciences. *Forum: Qualitative Social Research*, 16(2), Art. 25
- Hartl, E., & Hess, T. (2019). The role of cultural values for digital transformation: Insights from a delphi study. *Technological Forecasting and Social Change*, 145, 83-84. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.05.025>
- Heeks, R. (2018). Digital divides in municipalities worldwide: Why do they persist and what can be done? *Information Polity*, 23(1), 1-17.
- Helbig, N., Gil-Garcia, J. R., & Ferro, E. (2009). Understanding the complexity of electronic government: Implications from the digital divide literature. *Government Information Quarterly*, 26(1), 89-97. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.05.004>
- Hofmann, S., & Ogonek, N. (2018). Different but still the same? How public and private sector organisations deal with new digital competences. *Electronic Journal of e-Government*, 16(2), 127-135.
- Ismagilova, E., Hughes, L., Dwivedi, Y. K., & Raman, K. R. (2019). Smart cities: Advances in research-An information systems perspective. *International Journal of Information Management*, 47, 88-100. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.004>
- Janssen, M., Wimmer, M. A., & Deljoo, A. (2017). Policy practice and digital science: Integrating complex systems, social simulation, and public administration in policy research. *Policy Sciences*, 50(3), 477-493.

- Kafel, T., Wodecka-Hyjek, A., & Kusa, R. (2021). Multidimensional public sector organizations' digital maturity model. *Administratie si Management Public*, 37, 27-40.
- Kurniya, M. A., & Andriani, M. (2023). Organizational framework development: Formulating strategy to increase digital maturity. *Al Qalam: Jurnal Ilmiah Keagamaan dan Kemasyarakatan*, 17(2), 1296-1312.
- Laaber, F., Florack, A., Koch, T., & Hubert, M. (2023). Digital maturity: Development and validation of the digital maturity inventory (DIMI). *Computers in Human Behavior*, 143, 107709. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107709>
- Lafioune, N., Desmarest, A., Poirier, É. A., & St-Jacques, M. (2023). Digital transformation in municipalities for the planning, delivery, use and management of infrastructure assets: Strategic and organizational framework. *Sustainable Futures*, 6, 100119.
- Likhtin A. A. (2022). Key aspects of the implementation of the digital municipality project at the North-Western Institute of Management of RANEP. *Administrative Consulting*, 9, 163-173.
- Linders, D. (2012). From e-government to we-government: Defining a typology for citizen coproduction in the age of social media. *Government Information Quarterly*, 29(4), 446-454. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2012.06.003>
- Mackey, A., & Gass, S. M. (2005). *Second language: Methodology and design*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mashau, N. L., Kroeze, J. H., & Howard, G. R. (2022). Key factors for assessing small and rural municipalities' readiness for smart city implementation. *Smart Cities*, 5(4), 1742-1751.
- Mason, M. (2010). Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews. *Forum: Qualitative Social Research*, 11(3). <https://doi.org/10.17169/fqs-11.3.1428>
- Minh, H. P., & Thanh, H. P. T. (2022). Comprehensive review of a digital maturity model and proposal for a continuous digital transformation process with digital maturity model integration. *Sistemas ve Gestão*, 17(1), 89-103. <https://doi.org/10.20985/1980-5160.2022.v17n1.1789>
- Moon, M. J., & Norris, D. F. (2015). Does managerial networking matter? How different dimensions of network ties relate to managerial performance in organizational change. *Public Administration Review*, 75(6), 799-810.
- Nerima, M., & Ralyté, J. (2021, May). Towards a digital maturity balance model for public organizations. In *International Conference on Research Challenges in Information Science* (pp. 295-310). Cham: Springer International Publishing.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
- Ochoa-Urrego, R.L., & Peña-Reyes, J.I. (2021). Digital maturity models: A systematic literature review. In Schallmo, D. R. A., & Tidd, J. (Eds.) *Digitalization management for professionals* (pp. 71-85). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69380-0_5
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (2024, February 15). Digital government maturity: Key issues. <https://goingdigital.oecd.org/en/indicator/58>
- Petrovčič, A., Tominc, P., & Korošec, N. (2018). Determinants of local e-participation: Comparing municipal websites in Slovenia. *Government Information Quarterly*, 35(4), 523-533.
- Robson, C. (2002). *Real world research: A resource for social scientists and practitioner-researchers*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Rodriguez-Bolivar, M. P. (2015). *Transforming city governments for successful smart cities*. Springer.

- Salviotti, G., Gaur, A., & Pennarola, F. (2019). Strategic factors enabling digital maturity: An extended survey. *MCIS 2019 Proceedings*, 15, 1-13. <https://aisel.aisnet.org/mcis2019/15>
- Sharkov F. I., & Miller D. G. (2024) Transformation of digital technologies in local government. *Communicology*, 12(1), 108-121.
- Sorokina, N., Shelomovska, O., Sorokina, L., & Romaniukha, M. (2022). Current challenges to the digitalization of higher education in Ukraine. *In E-learning in the Transformation of Education in Digital Society* (pp. 29–47). Studio Noa.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Sage.
- Tutar, H. (2023). Nitel araştırma deseni belirleme ölçütleri ve gerekçelendirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 334-355. <https://doi.org/10.21180/iibfdkastamonu.1190123>
- Tutar, H., & Erdem, A. T. (2022). *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları*. Seçkin Yayıncılık.
- Van De Walle, S., & Estevez, E. (2018). Open data policies in European cities: The state of the art. *Information Polity*, 23(2), 143-162. <https://doi.org/10.3233/IP-170067>
- Van der Hoogen, A., Fashoro, I., Calitz, A. P., & Luke, L. (2024). A digital transformation framework for smart municipalities. *Sustainability*, 16(3), 1320.
- Venkateswaran, V., & Jyotishi, A. (2017, December). Digital strategy performance differential between government and private sector: A new institutional economics perspective. In 2017 IEEE International Conference on Computational Intelligence and Computing Research (ICIC) (pp. 1-5). IEEE.
- West, D. M. (2004). E-government and the transformation of service delivery and citizen attitudes. *Public Administration Review*, 64(1), 15-27. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2004.00343.x>
- Yıldız, S. (2021). Development of a digital maturity model for small and medium sized enterprises: A case study in Turkey [Master's thesis, Boğaziçi University]. <http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/18110/b2719935.035993.001.PDF?sequence=1&isAllowed=y>
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods*. Sage.

Yoğun Bakım Ünitelerinde Mekanik Ventilator Seçimi: Çok Kriterli Karar Verme Perspektifi

Mechanical Ventilator Selection in Intensive Care Units: A Multi-Criteria Decision-Making Perspective

Alkan Durmuş¹

Abdurrahman İskender²

Öz

Tıbbi ekipmanın hasta sağlığıyla doğrudan bağlantılı olduğu düşünüldüğünde, güvenilir bir tedarikçinin titizlikle seçilmesi büyük önem taşımaktadır. Yoğun bakım üniteleri bağlamında, sağlık teknolojisi değerlendirmesi ve sağlık hizmeti kararları alma süreci çeşitli kriterlere dayanmakta, kanıtlarla desteklenmekte ve ilgili paydaşların farklı bakış açılarından etkilenmektedir. Çok kriterli karar analizi (ÇKKV), bu prosedürü düzenlemek ve bir dizi bakış açısını dikkate almak için umut verici bir çerçeve sağlar. Kentlerdeki artan yoğun bakım ünitesi sayılarıyla birlikte, bu araştırmanın temel amacı, yoğun bakım ünitelerindeki paydaşların sağlık müdahalelerini değerlendirirken bakış açılarını ve tercihlerini araştırmaktır. Bu incelemede, bir vaka çalışması olarak mekanik ventilatörü değerlendirmek için çok kriterli bir yaklaşım kullanılmıştır. 3. Basamak Eğitim ve Araştırma Hastanesi için ventilasyon cihazı tedarik problemi üzerine yapılan araştırmada, bulanık VIKOR ve bulanık EDAS yöntemleri kullanılarak 45 kriterle değerlendirilen 4 alternatif firma arasından en uygun olanı seçilmiştir. Sonuçlara göre, her iki yöntem de alternatif 3'ü en iyi seçenek olarak belirlemiş ve literatüre çok kriterli karar verme tekniklerinin uygulanması konusunda bir katkı sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bulanık Mantık, Bulanık VIKOR, Bulanık EDAS, Tedarikçi seçimi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri.

ABSTRACT

Given that medical equipment is directly linked to patient well-being, the meticulous choice of a reliable supplier is of paramount importance. Within the context of intensive care units, health technology assessment and the process of making healthcare decisions are grounded in various criteria, substantiated by evidence, and influenced by the diverse viewpoints of involved stakeholders. Multi-criteria decision analysis (MCDA) provides a promising framework for organizing this procedure and considering a range of perspectives. With the increasing number of intensive care units in cities, the main aim of this study is to investigate the perspectives and preferences of stakeholders in intensive care units when evaluating health interventions. This examination utilized a multi-criteria approach to assess a mechanic ventilator as a case study. In the research on the ventilation device procurement problem for the 3rd Level Training and Research Hospital, fuzzy VIKOR and fuzzy EDAS methods were used to select the most suitable one among 4 alternative companies evaluated with 45 criteria. According to the results, both methods identified alternative 3 as the best option and contributed to the literature on the application of multi-criteria decision-making techniques.

Keywords: Fuzzy logic, Fuzzy VIKOR, Fuzzy EDAS, Supplier selection, Multi-Criteria Decision-Making Methods.

¹ Corresponding Author: (Dr.) Alkan Durmuş, Dokuz Eylül Üniversitesi, Uygulama ve Araştırma Hastanesi, alkan.durmus@deu.edu.tr, 0000-0002-5806-9962

² (Doktor Öğretim Üyesi) Abdurrahman İskender, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı, aiskender@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0001-8055-7869

GİRİŞ:

Kentlerdeki artan yoğun bakım ünitesi sayıları, sağlık hizmetlerindeki talebin ve ihtiyacın sürekli olarak arttığını ve bu tesislerin kritik öneme sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Yoğun bakım üniteleri, hastaların hayatlarını kurtarma ve sağlık hizmetlerinin en zorlu durumlarında destek sağlama kapasitesine sahiptir. Bu artan talep, tıbbi ekipman seçimi ve tedariki gibi temel konuların daha da önem kazanmasına neden olmaktadır. Özellikle mekanik ventilatör gibi kritik cihazların seçimi, yoğun bakım ünitelerindeki başarılı sağlık hizmeti sunumunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu noktada, çok kriterli karar verme perspektifi, yoğun bakım mekanik ventilatör seçimi sürecinde karar vericilere sağlayabileceği değerle önem kazanmaktadır.

Bir hastanenin yoğun bakım ünitesi (YBÜ), kritik durumdaki veya yüksek risk altındaki hastalar için hem invaziv hem de noninvaziv izleme ile kapsamlı ve dikkatli bakım sunan, ileri teknoloji ile donatılmış özel bir bölümdür (Varon & Acosta, 2010). YBÜ hastaları, hastanedeki en ağır hasta bireyleri temsil etmekte olup, sıklıkla bir veya daha fazla organ sisteminde yetmezlik yaşamakta ve çeşitli destek biçimlerine ihtiyaç duymaktadır (Nimmo & Singer, 2011). YBÜ ortamının karmaşık doğası göz önüne alındığında, en yüksek kalitede bakım sağlamak için multidisipliner bir bakım yaklaşımı kullanılır (Alsohime vd., 2022). YBÜ önemli bir hemşirelik işgücü, gelişmiş ve pahalı ekipmanlar, eczacılık hizmetleri, önemli miktarda tek kullanımlık ekipman ve laboratuvar hizmetleri gerektirir (Miranda vd., 1998).

Tıbbi ekipmanlar, sağlık sistemleri içerisinde hayati ve vazgeçilmez bir unsur olarak hastaların teşhis ve tedavisine hizmet etmektedir (Bahreini vd., 2018). Kritik ve perioperatif bakım gören bireylerin tedavilerinde, izleme cihazları olarak adlandırılan hasta monitörleri, ventilatörler, infüzyon pompaları gibi çok çeşitli tıbbi ekipman ve cihaz kullanılır (Imhoff vd., 2009; Alsohime vd., 2021; Hulstaert vd., 1990). Yoğun bakım ünitelerinde ve acil servislerde, ventilatörler de dahil olmak üzere hayat kurtaran ekipmanların sağlanması hasta bakımı için esastır (Suzumura vd., 2020). Hastalar yaşamı tehdit eden bir durumla karşı karşıya kaldıklarında ve oksijen tedavisine direnç gösterdiklerinde, solunum yetmezliği vakalarında hayati destek sağlamak için mekanik ventilasyon makineleri kullanılır (Motta vd., 2021; Torpy vd., 2010). Mekanik ventilasyon, solunum çabasına yardımcı olmak için bir cihazın kullanılmasını içerir ve genellikle düşük oksijen seviyelerinin (örneğin, pnömoni nedeniyle) veya yüksek karbondioksit seviyelerinin (örneğin, kronik obstrüktif akciğer hastalığında) mevcut olduğu durumlarda kullanılır (Walter, 2021). Ventilatörler aracılığıyla uygulanan mekanik ventilasyon, genel anestezi içeren cerrahi prosedürler sırasında, yoğun bakım ünitelerinde yoğun bakım gerektiren bireyler için ve bağımsız solunum yapamayanlar için ayakta tedavi olarak standart bir uygulamadır (Torpy vd., 2010). Kritik durumdaki hastalar için en güvenli ortam, gelişmiş ventilatör desteğine bağlı olarak YBÜ'ne sabit bir şekilde yerleştirilmeleri, infüzyon pompalarının düzenli çalışmasının sağlanması, kapsamlı izleme ve hasta bakımı için özel bir hemşirenin bulunmasıdır (Waydhas, 1999). Yoğun bakım ünitelerinde yaygın olarak kullanılan bir teknoloji olan mekanik ventilasyon, gaz değişimini kolaylaştırmak gibi ikili bir amaca hizmet ederken aynı zamanda hastanın konforunu sağlamaya ve daha fazla akciğer hasarını önlemeye çalışır (Haas & Bauser, 2012).

Hastane YBÜ'lerinde, tıbbi cihazlar önemli bir sermaye yatırımını temsil etmektedir (Shukla & Muthal, 2017). Sağlık teknolojileri arasında en uygun modelin değerlendirilmesi, bu teknolojilerin özellikleri, avantajları, dezavantajları ve harcamaları arasındaki dengelerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini gerektiren karmaşık bir süreçtir (Sloane vd., 2003).

Bu çalışmanın temel amacı, yoğun bakım ünitelerindeki paydaşların, sağlık hizmetlerinde kullanılan mekanik ventilatörler gibi kritik cihazların tedarik sürecindeki bakış açılarını ve tercihlerini incelemektir. Yoğun bakım ünitelerinde, güvenilir ve etkili sağlık teknolojisi tedarikçisinin seçimi büyük bir öneme sahiptir. Bu süreçte, farklı paydaşların tercihlerinin ve önceliklerinin göz önünde bulundurulabilmesi

için Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma, 3. Basamak Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde ihtiyaç duyulan ve tedarik edilmek istenilen mekanik ventilatör cihazları için karar vericilerin belirledikleri kriterleri karşılayacak en uygun cihazın seçimi amacıyla yapılmıştır. Hem cihazın hayati önemi hem de maliyeti verilecek kararı oldukça önemli hale getirmektedir. Karar vericilerin farklı uzmanlık alanlarına sahip olmaları nedeniyle uzmanlık alanları dışında kalan kriterleri değerlendirmeleri belirsizlik içermektedir. Çalışmada, konunun önemine istinaden iki farklı karar verme tekniği kullanılmıştır. Böylece hem karar sürecinde önerilen seçeneğin gücünün artırılması hem de aynı karar konusunda bu iki karar verme tekniğinin sonuçlarının karşılaştırılarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda ÇKKV tekniklerinden Bulanık VIKOR ve Bulanık EDAS yöntemleri tercih edilmiş ve belirlenen kriterlere göre alternatif tedarikçiler değerlendirilmiştir. Diğer yandan ventilasyon cihazı seçiminde göz önünde bulundurulması gereken kriterlerin belirlenmesi açısından da literatüre önemli bir katkı yapılacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgular, doğru tedarikçi seçiminin sağlık hizmetlerinin kalitesine ve hasta güvenliğine doğrudan katkı sağladığını göstermiştir. Çalışma ayrıca sağlık teknolojisi tedarik süreçlerinde çok kriterli karar verme yöntemlerinin değerini ortaya koymaktadır.

1. Literatür Araştırması

Sağlık hizmetlerinde karmaşık sermaye ekipmanı seçimi, hastane yöneticileri ve sağlık teknoloji değerlendirme uzmanları için kritik bir karar sürecini içermektedir. Sloane ve arkadaşları çalışmalarında, genellikle sağlık teknolojisi değerlendirme uzmanlarına bırakılan sağlık hizmetlerinde karmaşık sermaye ekipmanı karar verme sürecine ilişkin literatür eksikliği ifade edilmiş, yenidoğan ventilatörlerinin seçimi için Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) kullanılmış ve AHS'nin hastane satın alma kararlarına etkili bir şekilde yardımcı olurken kriterleri ve öncelikleri açıklama yeteneğini gösteren bu çalışmada da görüldüğü gibi karar destek sistemlerine olan ihtiyacı vurgulanmıştır (Sloane vd., 2003).

Girginer vd. de, bir üniversite hastanesinde tıbbi ekipman satın alma kararlarında yer alan aşamaları incelemiş ve planlanan tıbbi ekipman alımları için öncelikleri belirlemek amacıyla çok kriterli bir karar verme tekniği olan Analitik Hiyerarşi Süreci'ni kullanmışlardır (Girginer vd., 2008).

Shamsan ve Aqlan, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Monte Carlo simülasyonunu yöntemlerinin yerel hastane karar vericilerine bilgisayarlı tomografi (BT) tarayıcısı gibi yeni bir tıbbi cihazın, hastane ve müşteri gereksinimleri, teknik yönlerin yanı sıra, fiyatlar, onarım hizmetleri, garantiler ve bakım maliyetleri gibi çeşitli faktörleri dikkate alması gereken karmaşık bir karar verme sürecinde yardımcı olabileceğini göstermişlerdir (Shamsan & Aqlan, 2017).

Ivlev vd. çalışmalarında, tıbbi ekipman yönetimindeki uygulamalarını analiz etmek için AHS de dahil olmak üzere üç yöntem odaklanmakta, sonuçta AHS'nin büyük tıbbi ekipman seçimi için tüm kriterlerle uyumlu olduğunu belirlemekte ve bu tür kaynak kısıtlı ortamlarda verimli ekipman tedarikinde karar vermeyi geliştirmek ve belirsizlikleri azaltmak için ÇKKV yöntemlerinin kullanımını önermektedirler (Ivlev vd., 2014).

Wahlster vd., bir pulmoner kalp sensörünü değerlendirmek için kapsamlı ÇKKV çerçevesi sunmuş olup paydaş geri bildirim yoluyla bu yaklaşımın pulmoner kalp sensörleriyle ilgili seçim sorunlarını etkili bir şekilde ele aldığı belirtmişlerdir (Wahlster vd., 2015).

Ottardi vd., lomber artrodezde tek kullanımlık ve yeniden kullanılabilir pedikül vidası alet kitlerinin performansını değerlendirmek için çok kriterli karar analizi kullanan bir yaklaşım sunmuşlardır. Çalışmada benzer maliyetlerine rağmen organizasyonel etkiler ve hasta güvenliği açısından aralarında önemli bir fark olduğu ortaya konulmuştur (Ottardi vd., 2017).

Keleş vd. de, uzmanlar tarafından tanımlanmış ve ağırlıklandırılmış kriterleri, kriter ağırlığının belirlenmesi için SWARA yöntemini ve en uygun tam kan sayımı makinesini belirlemek için WPM, TODIM ve AHS yöntemlerini kullanarak alternatif cihazların değerlendirilmesini incelemiştir (Keleş vd., 2019).

Abdel-Basset vd., çalışmalarında, NFS, Neutrosophic Fuzzy (NF)-TOPSIS, NF-AHP, NF-MOORA: TOPSIS yönteminin nütrosifik unsurları içerecek şekilde genişletilmesi, en uygun akıllı tıbbi cihazın seçilmesi amacıyla tanıtılmış ve nütrosifik TOPSIS modeli aracılığıyla elde edilen sonuçların analizi, sıralama sonuçlarındaki güvenilirliğini ve tutarlılığını göstermiştir (Abdel-Basset vd., 2019).

Antmen ve Miç, Adana'daki bir ilçe hastanesinde bulunan bir pediatrik yoğun bakım ünitesinde ventilatör seçimi için AHS ve bulanık TOPSIS gibi çok kriterli karar verme tekniklerini kullanmış ve bu yöntemlerle elde edilen sonuçları karşılaştırmışlardır (Antmen & Miç, 2018).

Büyüközkan ve Göçer, sekiz potansiyel alternatiften oluşan bir havuzdan en uygun akıllı tıbbi cihazın seçimi için IF-Choquet aralık yöntemini kullanmışlar ve bu yaklaşımın kriter ağırlıklarındaki değişimlere karşı nispeten düşük hassasiyet gösterdiği belirtmişlerdir. Ayrıca bu yöntemin sıralamadaki performansı diğer IF-MCDM teknikleriyle de karşılaştırılmıştır (Büyüközkan & Göçer, 2019).

Tolga vd. tarafından, aralık değerli tip-2 Gauss bulanık kümeleri ile birlikte genişletilmiş bir TODIM yaklaşımı, tıbbi görüntüleme cihazı seçme problemi için kullanılmış ve sonuçta Echo-Ultrason'un altı alternatif arasında en üst sırada yer aldığı ve bunu MRG'nin izlediği belirlenmiştir. Yöntem esneklik ve güvenilirlik sergilemiştir ve en uygun tıbbi görüntüleme ekipmanını seçerken klinisyenlere, biyomedikal mühendislerine ve yatırımcılara değerli rehberlik sağlayabileceği gösterilmiştir (Tolga vd., 2020).

Özçelik ve Nalkıran, trapezoidal bipolar bulanık kümelerle birlikte yeni bir EDAS yaklaşımını, karar vericilerin çift taraflı yargılarından kaynaklanan dilsel belirsizliği dikkate alarak görüntü tabanlı testler için tıbbi bir cihazın seçiminde tanıtmış; altı alternatif arasından iCyte Otomatik Görüntüleme Sitometresi en uygun seçim olarak ortaya çıkmıştır. Yöntemin, TOPSIS ve VIKOR'a kıyasla trapezoidal bipolar bulanık bağlamda daha fazla geçerlilik, sağlamlık ve verimlilik sergilediği belirtilmiştir (Özçelik & Nalkıran, 2021).

Shbool vd. çalışmalarında, optimum Ultrason cihazını seçmek için AHP ve ELECTRE yöntemlerini birleştiren çok kriterli bir karar verme çerçevesi tanıtılmışlardır. Çalışmada belirlenen on kriterin göreceli ağırlıklarını belirlemek için AHP kullanılmış ve hesaplanan uyum ve uyumsuzluk endekslerine dayalı olarak en uygun cihazı belirlemek için ELECTRE yöntemi kullanılmıştır (Shbool vd., 2021).

Alyazji vd. ise en uygun elektronik kan basıncı ölçüm cihazının seçimi için bulanık TOPSIS yöntemini kullanmış, on kriter ve altı alternatifi kapsayan değerlendirme sonucunda Philips-SureSigns VS1 elektronik kan basıncı ölçüm cihazı en iyi seçim olarak belirlenmiş, bunu Datascope corp Accutorr Plus takip etmiştir (Alyazji vd., 2022).

Kundu vd., çok kriterli grup karar verme bağlamında, manyetik rezonans görüntüleme cihazı seçiminde bulanık PSI ve bulanık MARCOS yöntemlerinin entegrasyonunu kullanmışlardır. Çalışmada, Ingenia Ambition cihazı 16 alternatiften oluşan bir havuzda en iyi alternatif olarak belirlenmiştir. Bulanık bir ortamda diğer çok kriterli karar verme araçlarıyla karşılaştırıldığında yöntemin esnekliğini ve güvenilirliğini doğrulayan bir duyarlılık analizi yapılmıştır (Kundu vd., 2022).

Deniz ve Orhan ise, diş hekimleri tarafından kullanılan NiTi aletler için kesin seçim kriterlerinin belirlenmesine yönelik bir süreç ortaya koymuş ve ardından Borda yöntemi ile kriter ağırlıklarını belirlemişler, WSM tekniğini kullanarak alternatifleri sıralamışlar ve bu aletlerin objektif bir

değerlendirmesini yapmışlardır. Simülasyon çalışmaları, kullanılan metodolojinin güvenilirliğini ve geçerliliğini göstermiştir (Deniz & Orhan, 2022).

Delice vd., çalışmaları, yumuşak doku kesimi için en uygun geleneksel olmayan işleme tekniğini belirlemek için BWM ve EDAS yöntemlerinin ortak kullanımını içermektedir. Çalışmada su jeti ile işleme en uygun yaklaşım olarak belirlenmiş olup, diğer yöntemler olan lazer ışını ile işleme ve elektrokoter ikincil ve üçüncül yaklaşım olarak sıralanmıştır (Delice vd. 2022).

Stević vd. de, MARCOS'u, özel bir sağlık kuruluşunda sürdürülebilir tedarikçilerin seçilmesi amacıyla kullanılmış ve MARCOS'un güvenilirliğini teyit etmek ve sekiz alternatiften oluşan bir havuzdan en iyi tedarikçiyi belirlemek amacıyla kapsamlı bir duyarlılık analizi yapmışlardır. Elde edilen sonuçlar diğer altı çok kriterli karar verme tekniğiyle elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmıştır (Stević vd., 2020).

Yazdani vd. tarafından, DEMATEL, BWM ve modifiye edilmiş bir EDAS yaklaşımı bir İspanyol hastanesindeki sağlık hizmeti tedarikçilerini değerlendirmek ve sıralamak için, fiyat ve kalitenin birincil kriterler olarak önemine vurgu yapılarak tanıtılmıştır. Çalışmada kullanılan entegre metodoloji, altı alternatif arasından en iyi tedarikçiyi başarıyla belirlemiş ve diğer sıralama tekniklerine kıyasla üstünlüğünü göstermiştir (Yazdani vd.,2020).

Biswas tarafından yapılan bir başka çalışmada, kriter ağırlıkları PIPRECIA yöntemiyle belirlenmiş ve toplam 20 tedarikçi MABAC, CoCoSo ve MARCOS tekniklerini kullanarak değerlendirilip sıralanarak bu çok kriterli karar verme yöntemlerinin ürettiği tutarlı sonuçlar ortaya konmuş ve tanınmış ilaç şirketlerinin yetersiz performansı vurgulanmıştır (Biswas, 2020).

Sumrit ise çalışmasında, satıcı tarafından yönetilen envanter tedarikçilerinin değerlendirilmesinde kriter seçimini kolaylaştırmak için bulanık Delphi yöntemi kullanmıştır. Çalışmada, kriter ağırlıklarının hesaplanması için SWARA kullanılmış ve tedarikçi sıralaması için bulanık COPRAS uygulanmış ve sonuçta üç tedarikçi, satıcı tarafından yönetilen envanter bağlamındaki performanslarına göre sıralanmıştır. Duyarlılık analizi, önerilen bu yaklaşımın sağlamlığını göstermiştir (Sumrit, 2020). Sumrit'in bir diğer çalışmasında da Bulanık Delphi ve gri-DEMATEL yöntemlerinin kullanılması, sağlık sektöründe tedarikçi tarafından yönetilen envanterin başarılı bir şekilde uygulanması için önemli olan kilit başarı faktörlerinin belirlenmesini kolaylaştırmış ve bilgi paylaşımı, güven, yönetim taahhüdü ve hedef uyumu başarının temel belirleyicileri olarak ortaya çıkmıştır (Sumrit, 2021).

Moosivand vd. çalışmalarında, ilk olarak, değerlendirilen kriterlere ağırlık atamak için AHP kullanılmış, ardından İran'daki ilaç kıtlığını azaltmayı amaçlayan beş yönetim stratejisine öncelik vermek için TOPSIS uygulanmış ve tedarik zinciri ve bilgi sistemleriyle ilişkili stratejilerin en etkili stratejiler olduğu ortaya çıkmıştır. (Moosivand vd., 2021).

Farghaly vd. ise, çalışmalarında, Birleşik Arap Emirlikleri'nde jenerik ilaçların değer bazlı tedarikini geliştirmek için, değerlendirilen dokuz kriter arasında en yüksek önceliğe sahip olan gerçek dünyadaki klinik sonuçlara odaklanarak, patent dışı ilaçların tedarikinde şeffaflığı ve tutarlılığı artırmayı amaçlayan bir ÇKK çerçevesi oluşturmuşlardır (Farghaly vd., 2021).

Leong vd., tarafından, GRA, BWM ve TOPSIS'i birleştiren entegre bir yöntem, 10 tedarikçiyi yedi kritere göre sıralamak için kullanılmış ve sonuçta esnek bir tedarikçi seçim çerçevesi oluşturulmuştur. Çalışmaya gri teorinin dahil edilmesi, belirsiz ve eksik verileri ele alırken tedarikçi seçim süreçlerinin güvenilirliğini artırmanın bir yolu olarak önerilmiştir (Leong vd., 2022).

Literatürde incelenen çok kriterli karar verme yöntemlerinin çeşitliliği, sağlık sektöründe tıbbi ekipman seçimi konusundaki karmaşıklığın anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Çeşitli karar verme yöntemleri, tedarikçi seçiminden hasta bakım cihazlarının seçimine kadar geniş bir yelpazede

uygulanmaktadır. Araştırmaların ortak noktası, sağlık kuruluşlarının çok kriterli karar analizi ile donatılarak, bilimsel ve objektif temellere dayalı olarak tıbbi ekipman seçiminde daha bilinçli ve etkili kararlar alabileceğidir. Bu çalışmaların, sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak ve kaynakların verimli kullanımını sağlamak adına sağlık profesyonellerine ve yöneticilere rehberlik etmede önemli potansiyele sahip oldukları değerlendirilmektedir.

2. Gereç ve Yöntem

Sağlık hizmeti yöneticileri için tıbbi cihaz alımları sıkça karşılaşılan çok kriterli karar verme problemleridir. Belirli bir tıbbi cihazın seçilmesi veya tercih edilmesi gerektiğinde karar vericiler genellikle geçmiş deneyimlerine ve sektörel bilgi birikimlerine dayanarak karar vermeye çalışırlar. İşte bu noktada, benzer bağlamlarda edinilen deneyimler ve sahip olunan bilgi, doğru kararların verilmesinde kritik rol oynar. Bu nedenle, tıbbi cihaz alımlarıyla ilgili karar süreçleri, detaylı bir analiz ve bilgi birikimi gerektirir.

İncelemenin metodolojik yönüyle ilgili olarak, pratik senaryolarda karar verme, birden fazla seçenek arasından en uygun adayın seçilmesini içerir. Literatürde birçok Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemi bulunmaktadır, bunlar arasında PROMETHEE (Brans & B., 1986), AHP (Saaty, 1980), ELECTRE (Roy & Hugonnard, 1982), multi-MOORA (Brauers & Zavadskas, 2010), TOPSIS (Papathanasiou & Ploskas, 2018), VIKOR (Shan, 2011) vb. bulunmaktadır. ÇKKV yöntemleri, 1970'lerin başından bu yana, özellikle birden fazla hedef veya kriter içeren çok yönlü sorunlarla karşılaşıldığında, araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde geliştirilmiş ve benimsenmiştir (Büyüközkan & Göçer, 2019; Huang, vd. 2011; Behzadian vd., 2012 ; Yürüyen ve Ulutaş, 2020 ; Bayrakdaroğlu ve Kundakçı, 2019)

Karar verme, birden fazla eylem yolu arasından seçim yapmayı içerir, ancak gözden kaçan üstün seçimler veya yetersiz bilgi karar verme sürecini etkilemiş olabileceğinden, kesin bir 'doğru' kararın her zaman var olmayabileceğini akılda tutmak çok önemlidir (Majumder, 2015). Çok kriterli karar verme problemlerinin ele alınmasında, kriterlere ağırlıkların atanması, özellikle akademik bağlamlarla ilgili olan öznel yöntemleri de kapsayan çeşitli yaklaşımlarla gerçekleştirilebilir (Ren, vd.2020). ÇKKV yöntemleri, olası alternatiflerin birbiriyle çelişen birden fazla kriter üzerinden değerlendirildiği senaryolarda karar almaya yardımcı olan matematiksel modellerdir (Ceballos, vd.,2016).

İşletmeler için tedarikçi seçimi kritik öneme sahiptir. Tedarik edilecek ürünün işletme için önemi, ürünün maliyeti, kullanım ömrü, tedarik sonrası bakım onarım ve teknik destek, garanti süresi ve şartları vb. gibi unsurların yanında ihtiyacı karşılayabilecek ürün sayısının fazlalığı ve sahip oldukları özelliklerdeki farklılıklar ile tedarik edilebilecek firma sayısının fazla olması tedarikçi seçim kararını zorlaştıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim kararını etkileyecek çok sayıda kriterin ve alternatifin olması durumunda ÇKKV yöntemleri karar vericilere yol gösterici yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tedarik edilecek ürün ve tedarikçi ile ilgili özellikler kişilere göre farklılık gösterebileceğinden tüm karar vericileri tatmin edebilecek bir yöntem, karar verme sürecini daha rasyonel ve kolay hale getirebilir. Diğer taraftan gerek ürün gerekse tedarikçi firma için sayısal olarak ifade edilemeyen ancak karar vericinin nitelemesi ile belirlenebilen özellikler mevcut olabilmektedir. Böyle durumlarda karar vericilerin değerlendirmelerini sayısal hale getirmek için bulanık mantık kavramı devreye girmektedir.

Özünde bulanık mantık, iki kayda değer insan yeteneğini resmileştirme ve otomatikleştirme çabası olarak görülebilir: Kesinliğin olmaması, belirsizlik, eksik bilgi, çelişkili veriler, kısmi doğrular ve kısmi olasılıklar ile karakterize edilen bir bağlamda- esasen kusurlu bir bilgi alanında-tartışmalara girme, müzakere etme ve mantıklı sonuçlara varma yeteneğidir (Zadeh, 2008). Temel olarak bulanık mantık, kesin olmayan verileri ele alan ve yaklaşık muhakeme yürüten titiz bir sistemi temsil eder (Zadeh., 1975; Novák, 2006).

Çalışmada, ventilatör cihazının yoğun bakım üniteleri bağlamında, önceden belirlenmiş kriterler dikkate alınarak değerlendirilmesi için teorik bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bulanık mantık ile bulanık sayılar hakkında bilgi verilmiş olup devamında çalışmada yararlanılan ÇKKV yöntemlerinden ikisi olan bulanık VIKOR ve bulanık EDAS'ın teorik yapısı anlatılmıştır.

Bulanık Mantık: "Bulanık" terimi, faaliyet veya gözlem kümesinin sınırlarının iyi tanımlanmamış olması durumuyla ilgilidir. Bulanık küme teorisi, bilginin belirsiz olduğu problemlerin çözümü amacıyla Azerbaycanlı bilim insanı Lotfi A. Zadeh (1965) tarafından geliştirilmiştir. Klasik küme teorisinde bir eleman bir kümenin ya elemanıdır veya değildir. Şayet eleman kümeye ait ise bu elemanın üyelik derecesi 1, kümeye ait değilse elemanın üyelik derecesi 0 ile ifade edilir. Bulanık küme teorisinde ise, bir elemanın kümeye aitliği $[0,1]$ aralığında değer alan bir üyelik fonksiyonu aracılığı ile tanımlanır. Buna göre A bir evrensel küme olmak üzere bulanık bir \tilde{A} bulanık kümesi;

$$\mu_{\tilde{A}}(x): A \longrightarrow [0,1]$$

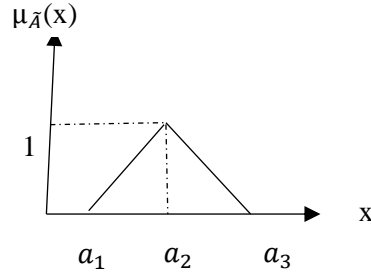
Üyelik fonksiyonu vasıtasıyla,

$$\tilde{A} = \{(x, \mu_{\tilde{A}}(x)): x \in A\}$$

şeklinde tanımlanır. Bulanık kümelerdeki işlemler bulanık sayılar vasıtasıyla yapılır. Literatürde bulanık sayılar ile ilgili uygulamalarda en fazla üçgensel (triangular) ve yamuksal (trapezoidal) bulanık sayılar kullanılmaktadır (Yürüyen, A.A. ve Ulutaş, A., 2020). Çalışmada üçgensel bulanık sayılar kullanılacağından bu kısımda sadece üçgensel bulanık sayılara değinilmiştir.

Bulanık Sayılar: Bulanık sayı, üyelik fonksiyonu hem dışbükey hem de normal olan A evrenindeki özel bir bulanık kümedir (Liu vd. 2015). Bulanık mantıkta dilsel değerlendirmeleri ifade etmek için üçgensel ve yamuksal bulanık sayılar gibi sayılar kullanılır. Çalışmada kullanım kolaylığı sağladığı için üçgensel bulanık sayı kullanılmış olup üçgensel bulanık sayı aşağıda açıklanmıştır.

$\mu_{\tilde{A}}(x)$ üyelik fonksiyonuna sahip bir \tilde{a} üçgen bulanık sayı $\tilde{a} = (a_1, a_2, a_3)$ ile gösterilir ve Şekil.1'den görülebileceği üzere,

Şekil 1. Üçgen Bulanık Sayı

$$\mu_{\tilde{a}}(x) \begin{cases} \frac{x - a_1}{a_2 - a_1}, & a_1 \leq x \leq a_2 \\ \frac{a_3 - x}{a_3 - a_2}, & a_2 \leq x \leq a_3 \\ 0, & x < a_1, x > a_3 \end{cases}$$

şeklinde tanımlanır.

Üçgensel Bulanık Sayılar Arasındaki Aritmetik İşlemler: İki üçgen bulanık sayı $\tilde{A} = (a_1, a_2, a_3)$ ve $\tilde{B} = (b_1, b_2, b_3)$ olmak üzere üçgen bulanık sayılar arasındaki aritmetik işlemler aşağıdaki şekilde yapılır (Karakaşoğlu, 2008).

- Toplama işlemi;
 $\tilde{A} \oplus \tilde{B} = (a_1+b_1, a_2+b_2, a_3+b_3)$
- Çıkarma işlemi;

$$\tilde{A} \ominus \tilde{B} = (a_1-b_3, a_2-b_2, a_3-b_1)$$

- Çarpma işlemi;

$$\tilde{A} \otimes \tilde{B} = (a_1.b_1, a_2.b_2, a_3.b_3)$$

- Sabit bir k sayısı ile çarpma;

$$\tilde{A} \otimes k = \begin{cases} (a_1.k, a_2.k, a_3.k) & \text{eğer } k \geq 0 \\ (a_3.k, a_2.k, a_1.k) & \text{eğer } k < 0 \end{cases}$$

- Bölme işlemi;

$$\tilde{A} \oslash \tilde{B} = (a_1/b_3, a_2/b_2, a_3/b_1)$$

- Sabit bir k sayısına bölme;

$$\tilde{A} \oslash k = \begin{cases} (a_1/k, a_2/k, a_3/k) & \text{eğer } k > 0 \\ (a_3/k, a_2/k, a_1/k) & \text{eğer } k < 0 \end{cases}$$

Dilsel Değişkenler; Dilsel değişken kavramı, geleneksel niceliksel ifadelerle makul bir şekilde tanımlanamayacak kadar karmaşık veya çok kötü tanımlanmış durumlarla baş etmede çok faydalıdır (Zadeh,1975). Dilsel değişkenler, değerleri doğal veya yapay bir dildeki kelimeler veya cümleler olan bir değişkendir (Liu vd.,2015). Bu dilsel değerler bulanık sayılarla da ifade edilebilir. Çalışmada, kriterlerin bulanık göreceli ağırlıkları ve her bir alternatifin seçim kriterlerine göre karar vericiler tarafından bulanık derecelendirmeleri dilsel değişkenler olarak ele alınmıştır. Bu dilsel değişkenlerin karşılığı olan üçgen bulanık sayılar kullanılmıştır. Kriter ağırlıkları ve karar vericilerin alternatifleri değerlendirmede kullandıkları dilsel ifadeler ve bu dilsel ifadelerle karşılık gelen üçgen bulanık sayılar Tablo 1 ve Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kriter Ağırlıkları Önem Düzeyi ve Bulanık Sayı Karşılıkları

Önem Düzeyi	Bulanık Üçgen Sayı Karşılığı
Çok Düşük (ÇD)	(0,0,0.1)
Düşük (D)	(0,0.1,0.3)
Düşük- Orta Arası (DO)	(0.1,0.3,0.5)
Orta (O)	(0.3,0.5,0.7)
Orta-Yüksek Arası (OY)	(0.5,0.7,0.9)
Yüksek (Y)	(0.7,0.9,1)
Çok Yüksek (ÇY)	(0.9,1,1)

Tablo 2. Alternatifler İçin Sözel İfadeler ve Bulanık Sayı Değerleri

Sözel İfade	Bulanık Üçgen Sayı Karşılığı
Çok Kötü (ÇK)	(0,0,1)
Kötü (K)	(0,1,3)
Kötü- Orta Arası (KO)	(1,3,5)
Orta (O)	(3,5,7)
Orta-İyi Arası (Oİ)	(5,7,9)
İyi (İ)	(7,9,10)
Çok İyi (Çİ)	(9,10,10)

2.1. Bulanık VIKOR Yöntemi

VIKOR yöntemi (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) S.Opricovic tarafından önerilmiştir (Opricovic,1998) ve birbiriyle çelişen kriterlerin yer aldığı çok kriterli karar verme problemlerini çözerken uzlaşık çözümlerin bulunmasında etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Birçok ÇKKVT olduğu gibi, VIKOR yöntemi de bulanık ortam altında özneliği ve kesin olmayan verileri barındıracak şekilde genişletilmiştir (Opricovic,2011).

$A = \{A_1, A_2, \dots, A_n\}$ alternatifler, $C = \{C_1, C_2, \dots, C_m\}$ kriterler ve $D = \{D_1, D_2, \dots, D_k\}$ karar vericiler kümesini göstermek üzere Bulanık VIKOR adımları aşağıdaki gibidir (Afful-Dadzie vd.,2014).

Adım 1. \tilde{w}_j^p ; p. karar verici tarafından belirlenen j. kriter ağırlığını göstermek üzere, j. kriter ağırlığı (\tilde{w}_j),

$$\tilde{w}_j = \frac{1}{k} \sum_{p=1}^k \tilde{w}_j^p \quad (1)$$

formülü ile hesaplanarak ölçütlerin ağırlık matrisi olan, $W = [\tilde{w}_j]_{1 \times m}$ matrisi elde edilir.

Adım 2. Her alternatifin her bir kritere göre her bir karar verici tarafından puanlanan performans değerleri birleştirilerek bulanık karar matrisi oluşturulur. Bu işlem için, i. alternatifin j. kriter açısından performans değeri \tilde{f}_{ij} olmak üzere;

$$\tilde{f}_{ij} = \frac{1}{k} \sum_{p=1}^k \tilde{f}_{ij}^p \quad (2)$$

ile bulunarak $D = [\tilde{f}_{ij}]_{m \times n}$ bulanık karar matrisi oluşturulur.

Adım 3. Her bir değerlendirme kriteri için en iyi (\tilde{f}_j^*) ve en kötü (\tilde{f}_j^-) değerleri aşağıdaki gibi bulunur.

$$\begin{aligned} i. \text{ kriter fayda kriteri ise } \tilde{f}_j^* &= \max_j \tilde{f}_{ij}, \\ i. \text{ kriter maliyet kriteri ise } \tilde{f}_j^- &= \min_j \tilde{f}_{ij}, \end{aligned} \quad (3)$$

Adım 4. Tüm alternatifler için ideal çözüme olan bulanık uzaklık (\tilde{S}_i) değerleri,

$$\tilde{S}_i = \sum_{j=1}^m \left[\frac{\tilde{w}_j (\tilde{f}_j^* - \tilde{f}_{ij})}{\tilde{f}_j^* - \tilde{f}_j^-} \right] \quad (4)$$

formülü ile bulunur.

Adım 5. Her bir alternatifin bulanık en iyi değere olan maksimum mesafesi (\tilde{R}_i),

$$\tilde{R}_i = \max_j \left[\frac{\tilde{w}_j (\tilde{f}_j^* - \tilde{f}_{ij})}{\tilde{f}_j^* - \tilde{f}_j^-} \right] \quad (5)$$

bulunur.

Adım 6.

$$\begin{aligned} S^* &= \min_i \tilde{S}_i \\ S^- &= \max_i \tilde{S}_i \\ R^* &= \min_i \tilde{R}_i \\ R^- &= \max_i \tilde{R}_i \end{aligned}$$

olmak üzere, her bir alternatif için,

$$\tilde{Q}_i = \frac{v(\tilde{S}_i - S^*)}{S^- - S^*} + (1 - v) \frac{\tilde{R}_i - R^*}{R^- - R^*} \quad (6)$$

değerleri hesaplanır. Burada v; maksimum grup faydasını gösteren strateji önem katsayısı olup, çoğunluk kararı için $v > 0,5$, konsensüs için $v = 0,5$, veto için $v < 0,5$ olarak belirlenir (Tzeng vd.2005).

Adım 7. \tilde{S}_i , \tilde{R}_i ve \tilde{Q}_i değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanır.

Adım 8. \tilde{Q} değerleri küçükten büyüğe doğru sıralandığında en küçük \tilde{Q} değerine sahip olan kriter aşağıdaki C1 ve C2 koşullarını sağlaması halinde en iyi alternatif olarak önerilir.

C1: Kabul edilebilir Avantaj: \tilde{Q} değerleri küçükten büyüğe doğru sıralandığında en küçük \tilde{Q} değerine sahip alternatif A_1 ve en küçük ikinci \tilde{Q} değerine sahip alternatif A_2 olmak üzere

$\tilde{Q}(A_2) - \tilde{Q}(A_1) \geq DQ$ olmalıdır. Burada n alternatif sayısı olmak üzere DQ eşik değeri,

$$DQ = \frac{1}{n-1} \quad (7)$$

formülüyle hesaplanır.

C2: Karar Vermede Kabul Edilebilir İstikrar: Alternatif A_1 , \tilde{S} ve/veya \tilde{R} değerlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralama yapıldığında en küçük değere sahip alternatif olmalıdır.

2.2. Bulanık EDAS Yöntemi

Bulanık EDAS (Evaluation Based on Distance From Average Solution) yöntemi bulanık karar matrisleri vasıtasıyla birbiriyle çelişen kriterler altında alternatifleri değerlendirmede kullanılan ÇKKV tekniklerinden biridir.

$A = \{A_1, A_2, \dots, A_n\}$ alternatifler, $C = \{C_1, C_2, \dots, C_m\}$ kriterler ve $D = \{D_1, D_2, \dots, D_k\}$ karar vericiler kümesini göstermek üzere Bulanık EDAS adımları aşağıdaki gibidir (Ghorabae vd., 2016; Bayrakdaroğlu ve Kundakçı, 2019).

Adım 1. \tilde{x}_{ij}^p p. karar verici tarafından ($1 \leq p \leq k$), j.kritere göre ($1 \leq j \leq m$) i. alternatife ($1 \leq i \leq n$) atanan performans değeri olmak üzere

$$\tilde{x}_{ij} = \frac{1}{k} \sum_{p=1}^k \tilde{x}_{ij}^p \quad (8)$$

ile hesaplanarak, $X = [\tilde{x}_{ij}]_{n \times m}$ birleştirilmiş bulanık karar matrisi oluşturulur.

Adım 2. \tilde{w}_j^p ; p. karar verici tarafından belirlenen j. kriter ağırlığını göstermek üzere, j. kriter ağırlığı (\tilde{w}_j),

$$\tilde{w}_j = \frac{1}{k} \sum_{p=1}^k \tilde{w}_j^p \quad (9)$$

formülü ile hesaplanarak ölçütlerin ağırlık matrisi olan, $W = [\tilde{w}_j]_{1 \times m}$ elde edilir.

Adım 3. $\tilde{a}v_j$, j. kriter için ortalama çözüm değerini göstermek üzere;

$$\tilde{a}v_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \tilde{x}_{ij} \quad (10)$$

ile hesaplanarak, $AV = [\tilde{a}v_j]_{1 \times m}$ ortalama çözüm matrisi elde edilir.

Adım 4. Ortalamadan pozitif uzaklık (PDA) ve ortalamadan negatif uzaklık matrisleri aşağıdaki gibi bulunur.

$$i. \quad p\tilde{d}a_{ij} = \begin{cases} \frac{\tilde{x}_{ij} - \tilde{a}v_j}{\tilde{a}v_j}, & j \text{ fayda yönlü kriter} \\ \frac{\tilde{a}v_j - \tilde{x}_{ij}}{\tilde{a}v_j}, & j \text{ maliyet yönlü kriter} \end{cases} \quad \text{ise} \quad (11)$$

değerleri bulunarak $PDA = [p\tilde{d}a_{ij}]_{n \times m}$,

$$ii. \quad n\tilde{d}a_{ij} = \begin{cases} \frac{\tilde{a}v_j - \tilde{x}_{ij}}{\tilde{a}v_j}, & j \text{ fayda yönlü kriter} \\ \frac{\tilde{x}_{ij} - \tilde{a}v_j}{\tilde{a}v_j}, & j \text{ maliyet yönlü kriter} \end{cases} \quad \text{ise} \quad (12)$$

değerleri hesaplanarak $NDA = [n\tilde{d}a_{ij}]_{n \times m}$ matrisleri oluşturulur.

Adım 5. Tüm alternatifler için pozitif ($\tilde{s}p_i$) ve negatif ($\tilde{s}n_i$) mesafelerin ağırlıklı toplamı aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$\tilde{s}p_i = \sum_{j=1}^m [(\tilde{w}_j) x (p\tilde{d}a_{ij})] \quad (13)$$

$$\widetilde{sn}_i = \sum_{j=1}^m [(\widetilde{w}_j)x(n\widetilde{da}_{ij})] \quad (14)$$

Adım 6. Tüm alternatifler için \widetilde{sp}_i ve \widetilde{sn}_i değerlerinin normalize edilmiş değerleri aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$\widetilde{ns}_p_i = \frac{\widetilde{sp}_i}{\text{Max}_i(\widetilde{sp}_i)} \quad (15)$$

$$\widetilde{ns}_n_i = 1 - \frac{\widetilde{sn}_i}{\text{Max}_i(\widetilde{sn}_i)} \quad (16)$$

Adım 7. Tüm alternatifler için değerlendirme puanları (\widetilde{as}_i) hesaplanır.

$$\widetilde{as}_i = \frac{1}{2} (\widetilde{ns}_p_i + \widetilde{ns}_n_i) \quad (17)$$

En büyük \widetilde{as}_i değerine sahip olan alternatif en iyi alternatif olarak önerilir.

3. Araştırmanın Amacı ve Türü

Bu çalışmanın amacı, yoğun bakım ünitelerinde mekanik ventilatör seçim sürecinde çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanarak bir vaka çalışması gerçekleştirmektir. Bu bağlamda, bir 3. Basamak Eğitim ve Araştırma Hastanesi yoğun bakım ünitesinde ihtiyaç duyulan mekanik ventilatör cihazı tedariki için bulanık EDAS ve bulanık VIKOR yöntemleri kullanılarak en uygun tedarikçi firma seçimi yapılmıştır. Bu vaka çalışması, yoğun bakım ünitelerindeki mekanik ventilatör seçimi sürecinde karar vericilere yönelik kapsamlı bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Çeşitli kriterlerin ve belirsizliklerin göz önünde bulundurulmasıyla, bu çok kriterli karar verme yöntemleri, hastane yöneticilerine ve sağlık profesyonellerine, en etkili ve uygun ventilatör seçimi konusunda objektif bir rehberlik sunmayı hedeflemiştir.

Araştırmanın türü, bir vaka çalışması olarak belirlenmiştir. Yoğun bakım ünitelerindeki mekanik ventilatör seçimi konusundaki karar süreci, gerçek bir uygulama örneği üzerinden detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu süreçte kullanılan bulanık çok kriterli karar verme yöntemleri değerlendirilmiştir. Bu çalışma, belirli bir konuda karmaşık karar süreçlerini anlama ve çözme yöntemlerini açıklamak ve analiz etmek amacıyla gerçekleştirilen bir vaka çalışması olarak nitelendirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini, mekanik ventilatör kullanan tüm yoğun bakım üniteleri (YBÜ) oluşturmaktadır. Yoğun bakım üniteleri, hastanelerde ciddi sağlık durumlarına sahip hastaların takip edildiği ve tedavi edildiği kritik birimlerdir. Mekanik ventilatör kullanımı, solunum destek cihazları aracılığıyla hastalara sunulan önemli bir tedavi yöntemidir.

Çalışma, 1005 yataklı bir üniversite eğitim araştırma hastanesinin YBÜ'sinde yapılmıştır. Çalışmanın yapıldığı hastane nedeniyle yoğun bakım ünitelerinin çeşitliliğini ve farklı özelliklerini içerecek kapasiteye sahiptir.

Çalışmanın yapıldığı hastane, çalışmanın genel amaçlarına hizmet edebilecek bir temsil yeteneğine sahip olup, elde edilen bulguların benzer özelliklere sahip diğer üçüncü basamak hastanelerine genelleme yapılabilmesi için uygundur. Böylece, araştırmanın sonuçları, mekanik ventilatör seçimi konusundaki çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanabilirliği ve etkililiği hakkında genel bilgiler sunabilir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

İlgili hastanenin yoğun bakım ünitesi için tedarik edilecek mekanik ventilatör cihazının seçimi için, hastanesinin yoğun bakım ünitesinde görevli 2 sorumlu hekim, klinik mühendislik biriminde çalışan 2

biyomedikal mühendis ve satın alma sorumlusu olmak üzere 5 kişilik alanında uzman karar verici komisyonu oluşturulmuştur. Karar vericiler tedarik sürecinde göz önünde bulundurulacak kriterleri belirlemişlerdir. Kriterler 7 ana başlık altında toplam 45 kriterden oluşmaktadır. Yine aynı karar verici komisyon tarafından tedarikin yapılacağı alternatif firmalar belirlenip bu firmalar arasından ön eleme yapılarak 4 alternatif firma belirlenmiştir. Kriter ağırlıkları ile bulanık VIKOR ve bulanık EDAS yöntemlerinin uygulanabilmesi için gerekli olan karşılaştırma matrisleri oluşturularak karar vericiler tarafından değerlendirilmeleri sağlanmıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucu elde edilen veriler, analiz için Excel (xls) formatında derlenmiş ve bu formatta kaydedilmiştir. Analiz aşamasında, elde edilen karar matrisleri üzerinde yukarıda açıklanan bulanık VIKOR ve bulanık EDAS adımları uygulanarak kriterleri en iyi karşılayacak alternatif firmalar sıralanmıştır.

4. Bulgular

3. Basamak eğitim ve Araştırma Hastanesinin yoğun bakım ünitesinde ihtiyaç duyulan ventilasyon cihazının tedarik sürecinde dikkate alınan kriterler doğaları gereği kesin sayılarla ifade edilemeyeceğinden bahsedilen kriterleri karar sürecine dahil edebilmek için bulanık mantık son derece uygun bir yöntemdir. Çalışmada, ventilasyon cihazının tedarik edileceği firmayı seçmede karar vericilere destek olmak amacıyla ÇKKV tekniklerinden Bulanık VIKOR ve Bulanık EDAS yöntemleri kullanılmıştır. Seçimin önemine istinaden iki farklı karar verme tekniği kullanılması tercih edilmiş olup böylece hem önerilecek alternatifin kriterleri karşılama noktasında karar vermeyi güçlendirmesi hem de iki yöntemin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

İlgili hastanenin yoğun bakım ünitesi 40 yataklıdır. Ventilasyon cihazı özellikle yoğun bakım üniteleri için hayati öneme sahip olup, maliyeti yüksek olan cihazlardır. En uygun ventilasyon cihazının temin edilmesi amacıyla yoğun bakım ünitesinde görevli 2 sorumlu hekim, klinik mühendislik biriminde çalışan 2 biyomedikal mühendis ve satın alma sorumlusu olmak üzere 5 kişilik alanında uzman karar verici komisyonu oluşturulmuştur. Çalışmada bu 5 kişilik komisyon karar vericiler olarak alınmıştır. Alanında uzman karar vericiler tedarik edilecek ventilasyon cihazı için 7 ana kriter altında toplam 45 kriter belirlemişlerdir (Tablo 3). Fiyat kriteri (Satın Alma Maliyeti) maliyet kriteri olarak görülmesine karşılık fiyatı daha uygun olan daha iyi olarak değerlendirilmiş ve böylece tüm kriterler fayda kriterleri olarak belirlenmiştir. Sektörde ventilasyon cihazı tedariği sağlayan birçok firma bulunmaktadır. Karar vericiler tarafından yapılan ön değerlendirme sonrası tedarik için 4 alternatif firma belirlenmiştir. Firma isimlerinin açıklanmasının etik olmayacağı düşünülerek çalışmada firma isimlerine yer verilmemiş olup ALTERNATİF 1,2,3,4 olarak ifade edilmiştir. Belirlenen kriterlerin önem düzeylerini tespit etmek amacıyla Tablo 1 esas alınarak hazırlanan form karar vericiler tarafından değerlendirilmiş olup üçgen bulanık sayı karşılıkları Tablo 4'te sunulmuştur. (1) formülü kullanılarak kriterlerin önem düzeyleri Tablo 5'te gösterildiği gibi bulunmuştur. Belirlenen firmalar ve bu firmaların ventilasyon cihazları hakkında detaylı bilgiye sahip olan karar vericiler tarafından Tablo 2 de verilen dilsel ifadelere uygun olarak hazırlanan form vasıtasıyla her bir firma her bir kriter için değerlendirilmiş ve bu değerlendirmeler formül (2)'ye göre birleştirilerek alternatifler için bulanık karar matrisi oluşturulmuştur (Tablo 6).

Tablo 3. Ventilasyon Cihazı Seçim Kriterleri

TEKNİK ÖZELLİKLER	GÜVENLİK	TASARIM	FİYAT
-------------------	----------	---------	-------

*Ekran özellikleri (E.Ö) *Dijital makine çıktıları (D.M.Ç) *Sahip olduğu modlar (S.O.M) *Parametre aralık genişliği (P.A.G) *Teknik performanslar (T.P) *Parametrelerin görselleştirilmesi (P.G) *Hasta kategorisi (H.K) *Mevcut bilgi Sistemlerine Entegrasyonu ve Veri aktarımı (M.B.E.S) *RFID Teknolojisi (RFID T.)	*Kaçak kompanzasyon özelliği (K.K.Ö) *Hasta güvenliği / Klinik Riskler (H.G/K. R) *Ventilatör parametreleri için uyarılar (V.P.U) *Teknolojik Riskler (T.R) *Batarya (B) *Alarm özellikleri (A.Ö) *Ventilasyon sırasında komplikasyonlar (V.S.K) *Eşzamanlı Görsel Dalga formlarının sayısı (E.D.S.F) *Kontrol Panelleri (K.P) *Güvenlik mekanizmaları (G.M)	*Boyut *Kullanım kolaylığı ve ergonomisi (K.K.E)	*Satın alma maliyeti (S.A.M)
SATIŞ SONRASI HİZMET	KLİNİK ETKİNLİK	TEDARİKÇİ Ö.	
*Bakım Onarım (B.O) *Yedek parça (Y.P) *Arızaya Müdahale Süresi (A.M.S) *Eğitim (E) *Çevrimiçi yardım (Ç.Y) *Akış ve oksijen sensörlerinin kalibrasyonu (A.O.S.K) *Önleyici bakım sıklığı (Ö.B.S) *Klinik yardım (K.Y) *Teknik destek (T.D) *Sarf malzemeleri (S.M) *Aksesuar (A) *Yan ekipman (Y.E) *Donanım ve yazılım güncelleme v.b (D.Y)	*Havalandırmanın özelleştirilmesi (H.Ö) *Hasta konforu (H.K) *Havalandırma süresinin azaltılması (H.S.A) *Ventilasyonun özelleştirilmesi (V.Ö) *Otomatik soluma sistemleri (O.S.S)	*Yerleşim Yeri (Y.Y) *Tedarikçi tecrübesi (T.T) *Tedarikçi referansları (T.RE) *Garanti (G) *Tedarikçinin niteliği (distr., üretici, bayi) (T.N)	

Tablo 4. Kriterlerin Önem Düzeyine Ait Uzman Görüşleri

	Kriterler	Kriterlerin Önem Düzeylerine Ait Uzman Görüşleri Bulanık Sayı Karşılıkları				
		Karar V.1	Karar V.2	Karar V.3	Karar V.4	Karar V.5
Teknik Özellikler	E.Ö.	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)
	D.M.Ç.	(0.1,0.3,0.5)	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	(0,0.1,0.3)	(0.9,1,1)
	S.O.M.	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)
	P.A.G.	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)

	T.P.	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	P.G.	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	
	H.K.	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	
	M.B.S. E	(0.9,1,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	
	RFID T.	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	
Güvenlik	K.K.Ö.	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	H.G./K.R.	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	V.P. U	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	
	T.R.	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	
	B.	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	A.Ö.	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	V.S.K.	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	E.D.F. S	(0.5,0.7,0.9)	(0.1,0.3,0.5)	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	
	K.P.	(0.7,0.9,1)	(0.1,0.3,0.5)	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	
	G.M.	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	Tasarım	Boyut	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)
		K.K.E.	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)
	Fiyat	S.A.M.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)
Satış Sonrası Hizmet	B.O.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	
	Y.P.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	A.M.S.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	E.	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	Ç.Y.	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	A.O.S. K	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	Ö.B.S.	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	K.Y.	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	T. D	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	S.M.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	A.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	
	Y.E.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	
D.Y.	(0.9,1,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)		
Klinik Etkinlik	H.Ö.	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	H.K.	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	H.S.A.	(0.5,0.7,0.9)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	V.Ö.	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	O.S.S.	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
Tedarikçi Özellikleri	Y.Y.	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	
	T.T.	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	T.RE.	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	G.	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	((0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	
	T.N.	((0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	

Tablo 4'te, uzman görüşleri doğrultusunda tespit edilen; teknik özellikler, güvenlik, tasarım, fiyat, satış sonrası hizmet, klinik etkinlik ve tedarikçi özellikleri olarak 7 grupta toplanan toplam 45 kriterin 5 karar verici (Karar V.1, Karar V.2, Karar V.3, Karar V.4, Karar V.5) tarafından değerlendirilen önem düzeylerinin bulanık sayı karşılıkları sunulmuştur. Formül 1 (9) kullanılarak kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış ve tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Kriterlerin Önem Düzeyi ve Alternatifler için Birleştirilmiş Bulanık Karar Matrisi

	Kriterler	Kriterlerin Önem Ağırlıkları (\tilde{w}_j) (l,m,u)	Alternatifler İçin Birleştirilmiş Bulanık Karar Matrisi			
			Alternatif 1	Alternatif 2	Alternatif 3	Alternatif 4
Teknik Özellikler	E.Ö.	(0.5,0.7,0.86)	(7.8,9.4,10)	(5.8,7.8,9.4)	(7.8,9.4,10)	(5.4,7.4,9)
	D.M.Ç.	(0.36,0.52,0.68)	(7.4,9.2,10)	(5.8,7.8,9.2)	(6.6,8.4,9.4)	(5.4,7.4,8.8)
	S.O.M.	(0.78,0.94,1)	(8.2,9.6,10)	(6.2,8,9.2)	(8.2,9.6,10)	(5.8,7.6,9)
	P.A.G	(0.82,0.96,1)	(8.2,9.6,10)	(6.2,8,9.2)	(7.8,9.4,10)	(6.2,8,9.2)
	T.P.	(0.7,0.88,0.98)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.6,9.8)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
	P.G.	(0.62,0.82,0.94)	(7.8,9.2,9.8)	(6.2,8.2,9.6)	(7.8,9.4,10)	(6.2,8,9.2)
	H.K.	(0.58,0.76,0.9)	(8.2,9.6,10)	(6.2,8,9.4)	(8.2,9.6,10)	(6.2,8,9.2)
	M.B.S.E.	(0.7,0.86,0.96)	(8.6,9.8,10)	(6.2,8,9.4)	(8.2,9.6,10)	(5.8,7.6,9)
	RFID T.	(0.46,0.66,0.86)	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)	(7.4,9.2,10)	(6.2,8.2,9.6)
Güvenlik	K.K.Ö.	(0.7,0.88,0.98)	(7.8,9.2,9.8)	(6.6,8.4,9.6)	(8.2,9.6,10)	(6.2,8,9.4)
	H.G./K.R	(0.74,0.9,0.98)	(6.6,7.6,8.2)	(7.8,9.4,10)	(7.8,9.4,10)	(7.8,8,9.8)
	V.P. U	(0.78,0.92,0.98)	(7.8,6,9.4)	(5.8,7.8,9.2)	(6.6,8.6,9.8)	(5.8,7.8,9.2)
	T.R.	(0.62,0.8,0.94)	(7.8,6,9.4)	(6.6,8.4,9.4)	(6.6,8.4,9.4)	(6.6,8.2,9.2)
	B.	(0.7,0.88,0.98)	(7.4,9.2,10)	(6.6,8.4,9.8)	(7.4,9.2,10)	(6.6,8.4,9.6)
	A.Ö.	(0.66,0.84,0.94)	(6.4,7.8,8.6)	(7.8,8,9.8)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
	V.S.K	(0.66,0.84,0.94)	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
	E.D.F.S.	(0.54,0.7,0.82)	(7.4,9,9.8)	(5.8,7.8,9.4)	(7.4,9.2,10)	(5.8,7.8,9.4)
	K.P.	(0.58,0.74,0.84)	(8.2,9.6,10)	(7.8,8,9.8)	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.4,9.6)
G.M.	(0.78,0.94,1)	(7.8,6,9.4)	(6.2,8,9.4)	(7.8,9.4,10)	(6.2,8,9.4)	
Tasarım	Boyut	(0.54,0.72,0.86)	(7,9,10)	(7,9,10)	(7,9,10)	(6.6,8.6,9.8)
	K.K.E	(0.62,0.8,0.92)	(6.6,8.6,9.8)	(6.2,8.2,9.6)	(7.4,9.2,10)	(6.6,8.6,9.8)
Fiyat	S.A.M.	(0.7,0.86,0.94)	(7.8,6,9.6)	(7.8,8,9.8)	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)
Satış Sonrası Hizmet	B.O.	(0.7,0.86,0.94)	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.4,9.6)	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.4,9.4)
	Y.P.	(0.74,0.88,0.94)	(8.2,9.6,10)	(7,9,10)	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)
	A.M.S.	(0.74,0.88,0.94)	(8.2,9.6,10)	(7,9,10)	(7.4,9.2,10)	(5.8,7.8,9.2)
	E.	(0.66,0.82,0.92)	(7.4,9,9.8)	(6.6,8.6,9.8)	(7.8,9.4,10)	(5.8,7.8,9.2)
	Ç.Y.	(0.7,0.86,0.94)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.6,9.8)	(7.4,9.2,10)	(6.2,8.2,9.6)
	A.O.S.K.	(0.66,0.84,0.94)	(8.2,9.6,10)	(7.4,9,9.8)	(7.4,8.8,9.4)	(7.8,6,9.6)
	Ö.B.S	(0.66,0.84,0.94)	(7.4,9.2,10)	(7,9,10)	(6.6,8.6,9.8)	(7,9,10)
	K.Y.	(0.7,0.86,0.94)	(7.8,9.4,10)	(7.4,9.2,10)	(7.4,9,9.8)	(7.8,4,9.2)
	T. D.	(0.7,0.86,0.94)	(8.6,9.8,10)	(7.4,9.2,10)	(8.6,9.8,10)	(6.2,8,9.2)
	S.M.	(0.7,0.86,0.94)	(7.4,9,9.8)	(6.2,8.2,9.6)	(7,9,10)	(6.6,8.6,9.8)
	A.	(0.58,0.76,0.9)	(7.4,9,9.8)	(6.2,8.2,9.6)	(7,9,10)	(5.8,7.8,9)
	Y.E.	(0.62,0.78,0.9)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.6,9.8)	(7.8,9.4,10)	(5.4,7.4,8.8)
	D.Y.	(0.7,0.86,0.94)	(8.6,9.8,10)	(7.8,8,9.8)	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.4,9.6)
Klinik Etkinlik	H.Ö.	(0.62,0.8,0.92)	(7.8,9.4,10)	(7.4,9,9.8)	(7.4,9.2,10)	(7.8,6,9.6)
	H.K.	(0.74,0.92,1)	(8.6,9.8,10)	(7.8,8,9.8)	(8.2,9.6,10)	(7.4,9,9.8)
	H.S.A	(0.7,0.88,0.98)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)	(7.8,9.4,10)	(7.8,8,9.8)
	V.Ö.	(0.74,0.92,1)	(8.2,9.6,10)	(7.8,8,9.8)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
	O.S.S.	(0.74,0.92,1)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
Tedarikçi	Y.Y.	(0.62,0.8,0.92)	(8.6,9.8,10)	(7.4,9,9.8)	(8.2,9.6,10)	(7.4,9,9.8)
	T.T.	(0.74,0.9,0.98)	(8.2,9.6,10)	(6.2,8,9.2)	(7.4,9.2,10)	(7.8,8,9.8)

Özellikle ri	T.RE.	(0.7,0.86,0.96)	(7.8,9.4,10)	(7,9,10)	(7.4,9.2,10)	(6.2,8.2,9.4)
	G.	(0.74,0.90,0.98)	(8.2,9.6,10)	(7.4,9.2,10)	(8.2,9.6,10)	(7.8,8.9,8)
	T.N.	(0.74,0.90,0.98)	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.6,9.8)	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.6,9.8)

Tablo 5'te de görüldüğü üzere teknik özellikler olarak sınıflandırılan 10 kriterden en büyük ağırlığa sahip kriter parametre aralık genişliği (P.A.G) (0.82,0.96,1), en küçük ağırlığa sahip kriter ise dijital makine çıktıları (D.M.Ç) (0.36,0.52,0.68)'dir. Diğer kriterler için en büyük ve en küçük ağırlığa sahip olanlar; güvenlik başlığında sınıflandırılan kriterler için en büyük ağırlık güvenlik mekanizmaları (G.M) (0.78,0.94,1), en küçük ağırlık eşzamanlı görsel dalga boylarının sayısı (E.D.F.S) (0.54,0.70,0.82), tasarım kriterleri için kullanım kolaylığı ve ergonomi (K.K.E) (0.62,0.80,0.92), boyut(0.54,0.72,0.86), satış sonrası hizmet kriterleri için en büyük ağırlık yedek parça (Y) ve arızaya müdahale süresi (A.M.S) (0.74,0.88,0.94), en küçük ağırlık ise aksesuar (A) (0.58,0.76,0.90), klinik etkinlik kriterlerinde en büyük ağırlık hasta konforu (H.K.), ventilasyonun özelleştirilmesi (V.Ö.), otomatik soluma sistemleri (O.S.S.) (0.74,0.92,1), en küçük ağırlık havalandırılmanın özelleştirilmesi (H.Ö.) (0.62,0.80,0.92) şeklindedir. Tedarikçi özellikleri kriterlerinden tedarikçi tecrübesi (T.T.), garanti (G) ve tedarikçinin niteliği (T.N.) kriterleri eşit ve en büyük ağırlığa (0.74,0.90,0.98) sahipken yerleşim yeri (Y.Y.) kriteri en küçük (0.62,0.80,0.92) ağırlığa sahiptir. Bütün kriterler arasında en büyük ağırlık parametre aralık genişliği kriterine, en küçük ağırlık ise dijital makine çıktıları kriterine aittir.

Ayrıca karar vericiler tarafından her bir alternatifin her bir kritere göre değerlendirilmesiyle oluşturulan birleştirilmiş bulanık karar matrisi yine Tablo 5'te verilmiştir. Bu birleştirilmiş matris formül 2 kullanılarak elde edilmiş olup, alternatiflerin her bir kriter için performansını bulanık sayılarla ifade eder.

4.1. Bulanık Vikor Yöntemiyle Tedarikçi Seçimi

Bulanık VIKOR yönteminin 1. ve 2. adımları olan kriterlerin bulanık ağırlıkları ile her bir alternatifin her bir kritere göre karar vericiler tarafından değerlendirilen performans değerlerine ait bulanık karar matrisleri Tablo 5'te verilmiştir. Yöntemin 3. adımı olan \tilde{f}_j^* ve \tilde{f}_j^- değerleri formül (3)'e göre hesaplanıp Tablo 6'daki gibi bulunmuştur.

Tablo 6. \tilde{f}_j^* ve \tilde{f}_j^- Değerleri

Ana Kriterler	Alt Kriterler	\tilde{f}_j^* Değerleri	\tilde{f}_j^- Değerleri
		(En İyi) (l,m,u)	(En Kötü) (l,m,u)
Teknik Özellikler	E.Ö.	(7.8,9.4,10)	(5.4,7.4,9)
	D.M.Ç.	(7.4,9.2,10)	(5.4,7.4,8.8)
	S.O.M.	(8.2,9.6,10)	(5.8,7.6,9)
	P.A.G.	(8.2,9.6,10)	(6.2,8.9,2)
	T.P.	(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
	P.G.	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.9,2)
	H.K.	(8.2,9.6,10)	(6.2,8.9,2)
	M.B.S. E.	(8.6,9.8,10)	(5.8,7.6,9)
	RFID T.	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)
Güvenlik	K.K.Ö.	(8.2,9.6,10)	(6.2,8.9,4)
	H.G./K.R.	(7.8,9.4,10)	(6.4,7.6,8.2)
	V.P. U.	(7.8,6,9.8)	(5.8,7.8,9.2)
	T.R.	(7.8,6,9.4)	(6.6,8.2,9.2)
	B.	(7.4,9.2,10)	(6.6,8.4,9.6)

	A.Ö.	(7.8,9.4,10)	(6.4,7.8,8.6)
	V.S.K.	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)
	E.D.F. S.	(7.4,9.2,10)	(5.8,7.8,9.4)
	K.P.	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.4,9.6)
	G.M.	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.9.4)
Tasarım	Boyut	(7,9,10)	(6.6,8.6,9.8)
	K.K.E.	(7.4,9.2,10)	(6.2,8.2,9.6)
Fiyat	S.A.M.	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)
Satış Sonrası Hizmet	B.O.	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.4,9.4)
	Y.P.	(8.2,9.6,10)	(6.2,8.2,9.6)
	A.M.S.	(8.2,9.6,10)	(5.8,7.8,9.2)
	E.	(7.8,9.4,10)	(5.8,7.8,9.2)
	Ç.Y.	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.6)
	A.O.S. K.	(8.2,9.6,10)	(7.8,6,9.4)
	Ö.B.S.	(7.4,9.2,10)	(6.6,8.6,9.8)
	K.Y.	(7.8,9.4,10)	(7,8,4,9.2)
	T. D.	(8.6,9.8,10)	(6.2,8,9.2)
	S.M.	(7.4,9,10)	(6.2,8.2,9.6)
	A.	(7.4,9,10)	(5.8,7.8,9)
	Y.E.	(7.8,9.4,10)	(5.4,7.4,8.8)
	D.Y.	(8.6,9.8,10)	(6.6,8.4,9.6)
	Klinik Etkinlik	H.Ö.	(7.8,9.4,10)
H.K.		(8.6,9.8,10)	(7,8,8,9.8)
H.S.A.		(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
V.Ö.		(8.2,9.6,10)	(6.6,8.4,9.6)
O.S.S.		(7.8,9.4,10)	(6.6,8.4,9.6)
Tedarikçi Özellikleri	Y.Y.	(8.6,9.8,10)	(7.4,9,9.8)
	T.T.	(8.2,9.6,10)	(6.2,8,9.2)
	T.RE.	(7.8,9.4,10)	(6.2,8.2,9.4)
	G.	(8.2,9.6,10)	(7,8,8,9.8)
	T.N.	(8.2,9.6,10)	(6.6,8.6,9.8)

Tablo 6' da verilen \tilde{f}_j^* ve \tilde{f}_j^- değerleri kullanılarak formül 4 yardımıyla tüm alternatifler için ideal çözüme olan bulanık uzaklık (\tilde{S}_i) değerleri, formül 5 ile her bir alternatifin bulanık en iyi değere olan uzaklığı (\tilde{R}_i) ve formül 6 ile \tilde{Q}_i değerleri bulunmuştur. Maksimum grup faydasını gösteren strateji önem katsayısı v değeri konsensüs (0,5) olarak belirlenmiştir. \tilde{S}_i , \tilde{R}_i ve \tilde{Q}_i değerleri tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. \tilde{S}_i , \tilde{R}_i , \tilde{Q}_i Değerleri

Alternatif	\tilde{S}_i Değerleri	\tilde{R}_i Değerleri		\tilde{Q}_i Değerleri	
	(l,m,u)	Alternatif	(l,m,u)	Alternatif	(l,m,u)
Alternatif 1	(2.83,3.97,6.69)	Alternatif 1	(0.74,0.9,1)	Alternatif 1	(0.25,0.25,0.561)
Alternatif 2	(23.5,26.5,23)	Alternatif 2	(0.82,0.96,1)	Alternatif 2	(0.91,0.87,0.796)
Alternatif 3	(5.48,4.67,2.46)	Alternatif 3	(0.66,0.84,0.94)	Alternatif 3	(0.05,0.01,0)
Alternatif 4	(28,34.3,37.2)	Alternatif 4	(0.82,0.96,1)	Alternatif 4	(1,1,1)
S*(Min)	(2.83,3.97,2.46)	R*(Min)	(0.66,0.84,0.94)		
S- (Max)	(28,34.3,37.2)	R- (Max)	(0.82,0.96,1)		

Yöntemin 7. adımına göre \tilde{S}_i , \tilde{R}_i ve \tilde{Q}_i değerlerinin durulaştırılmış ve küçükten büyüğe doğru sıralanmış hali olan S,R ve Q değerleri tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sıralanmış S,R ve Q Değerleri

Alternatif	S	Sıra	Alternatif	R	Sıra	Alternatif	Q	Sıra
Alternatif 1	4,5	2	Alternatif 1	0,88	2	Alternatif 1	0,35	2
Alternatif 2	24,3	3	Alternatif 2	0,93	3,4	Alternatif 2	0,85	3
Alternatif 3	4,2	1	Alternatif 3	0,81	1	Alternatif 3	0,02	1
Alternatif 4	33,2	4	Alternatif 4	0,93	3,4	Alternatif 4	1	4

DQ eşik değeri formül 7'ye göre $DQ=1/3$ dür. Tablo 8'e göre en küçük Q değerine sahip alternatif A1=0,02 (Alternatif 3) ve en küçük ikinci Q değerine sahip olan alternatif A2=0,35 (Alternatif 1) olup $Q(A2)-Q(A1)=0,33 \geq DQ$ olup C1:>Kabul edilebilir avantaj şartı sağlanır. Diğer taraftan A1(Alternatif 3) S ve R'ye göre en küçük değerlere sahip olduğundan C2:Karar vermede kabul edilebilir istikrar şartı da sağlanır. Dolayısıyla yöntemin 8. Adımına göre en küçük Q değerine sahip olan Alternatif 3 en iyi alternatif olarak seçilmiştir.

4.2. Bulanık Edas Yöntemine Göre Tedarikçi Firma Seçimi

Yöntemin 1. Ve 2.adımları bulanık VIKOR yönteminin ilk iki adımı ile aynı olduğundan kriterlerin bulanık ağırlıkları ile her bir alternatif için uzmanların kriterlere göre değerlendirilen performans değerlerini gösteren birleştirilmiş bulanık sayı matrisi Tablo 5'te olduğu gibidir. Tablo 5'te verilen birleştirilmiş bulanık matristen formül 10 yardımıyla \tilde{a}_{ij} , j. kriter için ortalama çözüm değerini göstermek üzere \tilde{a}_{ij} değerleri ve yöntemin 4. adımındaki her bir alternatif için ortalamadan pozitif uzaklığı gösteren \tilde{pda}_{ij} ve ortalamadan negatif uzaklığı gösteren \tilde{nda}_{ij} değerleri formül (11) ve (12) kullanılarak bulunmuş ve sonuçlar Tablo 9 ile Tablo 10' da verilmiştir.

Tablo 9. Ortalamadan Pozitif Uzaklık (PDA) Değerleri

Ana Kriterler	Alt Kriterler	Ortamadan Pozitif Uzaklık Değerleri (PDA)			
		Alternatif 1	Alternatif 2	Alternatif 3	Alternatif 4
Teknik Özellikler	E.Ö.	(-0.22,0.11,0.4)	(0,0,0)	(-0.22,0.11,0.4)	(0,0,0)
	D.M.Ç.	(-0.25,0.13,0.47)	(0,0,0)	(-0.35,0.03,0.39)	(0,0,0)
	S.O.M.	(-0.16,0.11,0.34)	(0,0,0)	(-0.16,0.11,0.34)	(0,0,0)
	P.A.G.	(-0.2,0.1,0.34)	(0,0,0)	(-0.2,0.08,0.34)	(0,0,0)
	T.P.	(-0.2,0.05,0.32)	(0,0,0)	(-0.2,0.05,0.32)	(0,0,0)
	P.G.	(-0.2,0.06,0.33)	(0,0,0)	(-0.2,0.08,0.36)	(0,0,0)
	H.K.	(-0.17,0.09,0.33)	(0,0,0)	(-0.17,0.09,0.33)	(0,0,0)
	M.B.S.E.	(-0.12,0.12,0.33)	(0,0,0)	(-0.16,0.1,0.33)	(0,0,0)
	RFID T.	(-0.24,0.08,0.37)	(0,0,0)	(-0.28,0.05,0.37)	(0,0,0)
Güvenlik	K.K.Ö.	(-0.22,0.05,0.30)	(0,0,0)	(-0.18,0.09,0.33)	(0,0,0)
	H.G./K.R.	(0,0,0)	(-0.2,0.07,0.32)	(-0.2,0.07,0.32)	(-0.29,0,0.29)
	V.P.U.	(-0.3,0.05,0.39)	(0,0,0)	(-0.35,0.05,0.44)	(0,0,0)

	T.R.	(-0.3,0.02,0.33)	(0,0,0)	(0,0,0)	(0,0,0)
	B.	(-0.29,0.04,0.35)	(0,0,0)	(-0.29,0.04,0.35)	(0,0,0)
	A.Ö.	(0,0,0)	(-0.3,0.02,0.34)	(-0.2,0.09,0.37)	(0,0,0)
	V.S.K.	(-0.23,0.06,0.34)	(0,0,0)	(-0.23,0.06,0.34)	(0,0,0)
	E.D.F.S.	(-0.27,0.07,0.39)	(0,0,0)	(-0.27,0.09,0.41)	(0,0,0)
	K.P.	(-0.19,0.06,0.28)	(0,0,0)	(-0.19,0.06,0.28)	(0,0,0)
	G.M.	(-0.31,0.01,0.31)	(0,0,0)	(-0.21,0.11,0.39)	(0,0,0)
Tasarım	Boyut	(-0.34,0.01,0.36)	(-0.34,0.01,0.36)	(-0.34,0.01,0.36)	(0,0,0)
	K.K.E.	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.29,0.07,0.39)	(0,0,0)
Fiyat	S.A.M.	(0,0,0)	(-0.32,0.01,0.33)	(-0.23,0.08,0.35)	(0,0,0)
Satış Sonrası Hizmet	B.O.	(-0.18,0.07,0.29)	(0,0,0)	(-0.18,0.07,0.29)	(0,0,0)
	Y.P.	(-0.19,0.06,0.31)	(0,0,0)	(-0.24,0.04,0.31)	(0,0,0)
	A.M.S.	(-0.19,0.09,0.34)	(-0.33,0.01,0.34)	(-0.28,0.04,0.34)	(0,0,0)
	E.	(-0.27,0.04,0.34)	(0,0,0)	(-0.23,0.08,0.37)	(0,0,0)
	Ç.Y.	(-0.24,0.06,0.35)	(0,0,0)	(-0.29,0.04,0.35)	(0,0,0)
	A.O.S.K.	(-0.17,0.07,0.29)	(-0.26,0.0.26)	(0,0,0)	(0,0,0)
	Ö.B.S.	(-0.3,0.03,0.35)	(-0.34,0.01,0.35)	(0,0,0)	(-0.34,0.01,0.35)
	K.Y.	(-0.22,0.05,0.29)	(-0.27,0.02,0.29)	(-0.27,0.0.28)	(0,0,0)
	T.D.	(-0.13,0.07,0.26)	(0,0,0)	(-0.13,0.07,0.26)	(0,0,0)
	S.M.	(-0.28,0.04,0.36)	(0,0,0)	(-0.33,0.04,0.38)	(0,0,0)
	A.	(-0.27,0.06,0.39)	(0,0,0)	(-0.32,0.06,0.41)	(0,0,0)
	Y.E.	(-0.22,0.08,0.37)	(0,0,0)	(-0.22,0.08,0.37)	(0,0,0)
	D.Y.	(-0.14,0.07,0.27)	(0,0,0)	(-0.19,0.05,0.27)	(0,0,0)
Klinik Etkinlik	H.Ö.	(-0.23,0.04,0.29)	(0,0,0)	(-0.28,0.02,0.29)	(0,0,0)
	H.K.	(-0.14,0.06,0.24)	(0,0,0)	(-0.19,0.03,0.24)	(0,0,0)
	H.S.A.	(-0.2,0.05,0.31)	(0,0,0)	(-0.2,0.05,0.31)	(0,0,0)
	V.Ö.	(-0.19,0.06,0.3)	(0,0,0)	(-0.23,0.04,0.3)	(0,0,0)
	O.S.S.	(-0.23,0.06,0.32)	(0,0,0)	(-0.23,0.06,0.32)	(0,0,0)
Tedarikçi Özellikleri	Y.Y.	(-0.14,0.05,0.23)	(0,0,0)	(-0.19,0.03,0.23)	(0,0,0)
	T.T.	(-0.18,0.08,0.33)	(0,0,0)	(-0.27,0.04,0.33)	(0,0,0)
	T.RE.	(-0.24,0.05,0.34)	(-0.33,0.01,0.34)	(-0.28,0.03,0.34)	(0,0,0)
	G.	(-0.19,0.03,0.26)	(0,0,0)	(-0.19,0.03,0.26)	(0,0,0)
	T.N.	(-0.19,0.06,0.31)	(0,0,0)	(-0.24,0.04,0.31)	(0,0,0)

Tablo 9, her bir alt kriter için alternatiflerin ortalamadan pozitif uzaklık (PDA) değerlerini gösterir. Bu değerler, her alternatifin diğerlerine göre ne kadar üstün olduğunu veya diğerlerine göre ne kadar iyi performans gösterdiğini belirlemeye yardımcı olur.

Tablo 10. Ortalamadan Negatif Uzaklık (NDA) Değerleri

Ana Kriterler	Alt Kriterler	Ortalamadan Negatif Uzaklık Değerleri (NDA)			
		Alternatif 1	Alternatif 2	Alternatif 3	Alternatif 4
	E.Ö.	(0,0,0)	(-0.33,0.08,0.46)	(0,0,0)	(-0.28,0.13,0.51)

Teknik Özellikler	D.M.Ç.	(0,0,0)	(-0.36,0.05,0.45)	(0,0,0)	(-0.31,0.1,0.49)
	S.O.M.	(0,0,0)	(-0.25,0.08,0.39)	(0,0,0)	(-0.23,0.13,0.44)
	P.A.G.	(0,0,0)	(-0.2,0.09,0.4)	(0,0,0)	(-0.2,0.09,0.4)
	T.P.	(0,0,0)	(-0.3,0.04,0.38)	(0,0,0)	(-0.3,0.06,0.38)
	P.G.	(0,0,0)	(-0.3,0.06,0.41)	(0,0,0)	(-0.3,0.08,0.41)
	H.K.	(0,0,0)	(-0.26,0.09,0.4)	(0,0,0)	(-0.23,0.09,0.4)
	M.B.S.E.	(0,0,0)	(-0.26,0.09,0.39)	(0,0,0)	(-0.21,0.14,0.45)
	RFID T.	(0,0,0)	(-0.32,0.06,0.42)	(0,0,0)	(-0.32,0.06,0.42)
Güvenlik	K.K.Ö.	(0,0,0)	(-0.28,0.05,0.36)	(0,0,0)	(-0.26,0.09,0.41)
	H.G./K.R.	(-0.11,0.14,0.36)	(0,0,0)	(0,0,0)	(0,0,0)
	V.P.U.	(0,0,0)	(-0.36,0.05,0.45)	(0,0,0)	(-0.36,0.05,0.45)
	T.R.	(0,0,0)	(-0.3,0,0.34)	(-0.3,0,0.34)	(-0.3,0.02,0.34)
	B.	(0,0,0)	(-0.33,0.03,0.38)	(0,0,0)	(-0.3,0.05,0.38)
	A.Ö.	(-0.2,0.09,0.37)	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.32,0.02,0.35)
	V.S.K.	(0,0,0)	(-0.29,0.08,0.42)	(0,0,0)	(-0.29,0.05,0.37)
	E.D.F.S.	(0,0,0)	(-0.34,0.08,0.47)	(0,0,0)	(-0.34,0.08,0.47)
	K.P.	(0,0,0)	(-0.26,0.03,0.32)	(0,0,0)	(-0.24,0.08,0.37)
	G.M.	(0,0,0)	(-0.31,0.06,0.4)	(0,0,0)	(-0.31,0.06,0.4)
Tasarım	Boyut	(0,0,0)	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.34,0.04,0.39)
	K.K.E.	(-0.37,0.01,0.38)	(-0.35,0.05,0.43)	(0,0,0)	(-0.37,0.01,0.38)
Fiyat	S.A.M.	(-0.31,0.02,0.32)	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.31,0.06,0.42)
Satış Sonrası Hizmet	B.O.	(0,0,0)	(-0.25,0.07,0.36)	(0,0,0)	(-0.23,0.07,0.36)
	Y.P.	(0,0,0)	(-0.31,0.01,0.33)	(0,0,0)	(-0.26,0.09,0.42)
	A.M.S.	(0,0,0)	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.24,0.13,0.47)
	E.	(0,0,0)	(-0.34,0.01,0.37)	(0,0,0)	(-0.27,0.11,0.46)
	Ç.Y.	(0,0,0)	(-0.33,0.03,0.38)	(0,0,0)	(-0.3,0.08,0.43)
	A.O.S.K.	(0,0,0)	(-0.26,0,0.26)	(-0.22,0.02,0.26)	(-0.24,0.05,0.31)
	Ö.B.S.	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.32,0.04,0.39)	(0,0,0)
	K.Y.	(0,0,0)	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.21,0.07,0.32)
	T.D.	(0,0,0)	(-0.26,0,0.27)	(0,0,0)	(-0.17,0.14,0.4)
	S.M.	(0,0,0)	(-0.33,0.06,0.43)	(0,0,0)	(-0.36,0.01,0.38)
	A.	(0,0,0)	(-0.36,0.04,0.41)	(0,0,0)	(-0.29,0.09,0.46)
	Y.E.	(0,0,0)	(-0.34,0.01,0.36)	(0,0,0)	(-0.23,0.15,0.5)
	D.Y.	(0,0,0)	(-0.25,0.04,0.32)	(0,0,0)	(-0.23,0.09,0.37)
Klinik Etkinlik	H.Ö.	(0,0,0)	(-0.27,0.01,0.28)	(0,0,0)	(-0.25,0.05,0.33)
	H.K.	(0,0,0)	(-0.22,0.06,0.32)	(0,0,0)	(-0.22,0.03,0.29)
	H.S.A.	(0,0,0)	(-0.3,0.07,0.37)	(0,0,0)	(-0.3,0.02,0.33)
	V.Ö.	(0,0,0)	(-0.27,0.03,0.33)	(0,0,0)	(-0.25,0.07,0.37)
	O.S.S.	(0,0,0)	(-0.29,0.06,0.37)	(0,0,0)	(-0.29,0.06,0.37)
Tedarikçi Özellikleri	Y.Y.	(0,0,0)	(-0.21,0.04,0.28)	(0,0,0)	(-0.21,0.04,0.28)
	T.T.	(0,0,0)	(-0.23,0.1,0.41)	(0,0,0)	(-0.3,0.01,0.32)
	T.RE.	(0,0,0)	(0,0,0)	(0,0,0)	(-0.27,0.09,0.42)
	G.	(0,0,0)	(-0.26,0.01,0.28)	(0,0,0)	(-0.23,0.06,0.33)

	T.N.	(0,0,0)	(-0.29,0.05,0.38)	(0,0,0)	(-0.29,0.05,0.38)
--	------	---------	-------------------	---------	-------------------

Tablo 10, her bir alt kriter için alternatiflerin ortalamadan negatif uzaklık (NDA) değerlerini gösterir. Bu değerler, her alternatifin diğerlerine göre ne kadar dezavantajlı olduğunu veya diğerlerine göre ne kadar düşük performans gösterdiğini belirlemeye yardımcı olur.

5. adımda tüm alternatifler için \widetilde{sp}_i ve \widetilde{sn}_i mesafelerin ağırlıklı toplamları formül 13 ve formül 14'e göre hesaplanır. 6. adımda tüm alternatifler için \widetilde{sp}_i ve \widetilde{sn}_i değerlerinin normalizasyonu formül 15 ve formül 16'ya göre yapılır ve tablo 11'deki gibi bulunmuştur.

Tablo 11. Ağırlıklandırılmış Pozitif ve Negatif Uzaklık Değerleri

Alternatifler	Ağırlıklı Pozitif Uzaklık Değerleri (\widetilde{sp}_i)	Normalize Ağırlıklı Pozitif Uzaklık Değerleri (NSPİ)	Ağırlıklı Negatif Uzaklık Değerleri (\widetilde{sn}_i)	Normalize Ağırlıklı Negatif Uzaklık Değerleri (NSNİ)
Alternatif 1	(-5.96,2.1,12.5)	(-2.07,0.728,4.34)	(-0.66,0.23,1.36)	(0.612,0.935,1.19)
Alternatif 2	(-1.82,0.14,2.75)	(-0.63,0.047,0.96)	(-7.15,1.48,12.9)	(-2.68,0.579,3.04)
Alternatif 3	(-6.64,2.06,13.1)	(-2.3,0.714,4.56)	(-0.56,0.05,0.93)	(0.735,0.985,1.16)
Alternatif 4	(-0.44,0,0.62)	(-0.15,0.002,0.22)	(-7.78,2.54,15.8)	(-3.49,0.276,3.22)

7. adımda tüm alternatifler için \widetilde{as}_i değerlendirme puanları elde edilip normalize edilerek Tablo 12'de gösterilen değerlendirme puanları elde edilmiştir.

Tablo12. Ortalama Değerleme Puanları

Alternatifler	\widetilde{as}_i Değerleri	Durulaştırılmış Ası Değerleri	Sıralama
Alternatif 1	(-0.73,0.83,2.76)	0.96	2
Alternatif 2	(-1.65,0.31,2)	0.22	3
Alternatif 3	(-0.78,0.85,2.86)	0.97	1
Alternatif 4	(-1.82,0.14,1.72)	0.01	4

Tablo 11, alternatiflerin ağırlıklı pozitif ve negatif uzaklık değerlerini gösterir. Normalize edilmiş ağırlıklı pozitif ve negatif uzaklık değerleri, her bir alternatifin genel performansını gösterir. Tablo 12'de ise alternatiflerin ortalama değerlendirme puanları ve sıralamaları bulunmaktadır, bu da alternatiflerin göreceli olarak nasıl performans gösterdiğini gösterir.

Bulanık EDAS yöntemine göre değerlendirme puanı en büyük olan alternatif seçim için en iyi alternatiftir. Buna göre alternatifler en büyük \widetilde{as}_i puanından en küçüğüne göre sıralandığında sıralama ALTERNATİF 3, ALTERNATİF 1, ALTERNATİF 2 ve ALTERNATİF 4 şeklinde olmuştur. Çıkan sıralamaya göre ALTERNATİF 3, ventilasyon cihazı tedarigi için en uygun firma olarak belirlenmiştir.

Hem Bulanık VIKOR hem de Bulanık EDAS yöntemleri kullanılarak yapılan ventilasyon cihazı seçiminde her iki yöntem sonucunda da aynı tedarikçi firmanın (Alternatif 3) en iyi alternatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Veri analiz sürecinde, karar vericiler tarafından belirlenen kriter ağırlıkları kullanılarak bulanık karar matrisleri oluşturulmuş ve her bir alternatif firmanın bu kriterler karşısındaki performansı değerlendirilmiştir. Özellikle, teknik performans, güvenlik ve maliyet gibi ana kriterlerde alternatif 3'ün diğer firmalara göre daha üstün olduğu görülmüştür. Bu bulgular, analizlerin sonucunda alternatif 3'ün en uygun tedarikçi olarak belirlendiğini doğrulamaktadır. Her iki yöntemin benzer sonuçlar vermesi, bu yöntemlerin tedarik sürecinde güvenilir çözümler sunduğunu göstermektedir.

Her iki yönteme göre de alternatif sıralamaları aynı olup elde edilen sonuçların uyumluluğu hastane yönetimine tedarikçi firma seçimi ile ilgili yapılacak öneriyi güçlendirmiştir.

Sonuçlar, literatürdeki benzer çalışmalarla uyumlu olarak tedarikçi seçiminde maliyet, teknik özellikler ve satış sonrası hizmetlerin önemini vurgulamaktadır. Daha önce Shukla ve Muthal (2017) ile Wahlster vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarda da bu kriterlerin belirleyici olduğu görülmüş ve bu çalışma, literatüre bu açıdan katkı sağlamaktadır. Bulgular ayrıca, Antmen ve Miç (2018) tarafından yapılan ventilatör tedarik çalışmalarıyla da paralellik göstermektedir

5. TARTIŞMA

Yoğun bakım ünitelerinde yatan hastalar için ventilatör cihazının seçimi kritik bir öneme sahiptir. Bu önemli cihazın yanlış seçimi veya uygun parametrelerle ayarlanmaması, hastaların tedavisinde geri dönülemez sonuçlara yol açabilir. Bu çalışmada, bir üçüncü basamak eğitim ve araştırma hastanesinde ventilasyon cihazı tedarik sürecini ele almış ve bu konuda iki farklı çok kriterli karar verme yöntemi karşılaştırılmıştır. Çalışmada, ventilasyon cihazının seçiminde etkili olabilecek 44 kriter belirlenmiş ve karar vericiler tarafından bu kriterlere göre dört farklı tedarikçi firma ön eleme yapılarak seçilmiştir. Bu süreçte, kullanıcı talepleri, teknik özellikler ve maliyet gibi faktörler dikkate alınmış, bu faktörlerle ilgili bilgi sağlayan bir uzman grup oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan bulanık VIKOR ve bulanık EDAS yöntemleri, alternatif tedarikçi firmaları değerlendirmek ve sıralamak için uygulanmıştır. Her iki yöntem de ALTERNATİF 3'ü en iyi tedarikçi olarak belirlemiş ve bu sonuçlar birbiriyle uyumlu olarak bulunmuştur. Bu, her iki yöntemin de benzer sonuçlar verdiğini ve uygulandıkları durumda birbirlerinin yerine geçebileceklerini göstermektedir.

Çalışma, literatürde sağlık hizmetlerindeki tıbbi ekipman seçimi ve tedarik süreçlerine odaklanan diğer akademik çalışmalarla da ilişkilendirilmiştir (Özdağoğlu vd., 2020). Sağlık hizmetlerinde karmaşık sermaye ekipmanı seçimi konusundaki literatür incelenmiş (Mutlu vd., 2017; Marsh vd., 2014), yoğun bakım üniteleri gibi özellikli alanlardaki tıbbi cihaz seçimi ile ilgili literatür boşluğunun doldurulmasında bu çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Yenidoğan ventilatörlerinin seçiminde AHP'nin önemine vurgu yapan bir çalışma da yapılmış (Antmen & Miç, 2018) tıbbi ekipman satın alma kararları üzerine olan Girginer vd. (2008) çalışması, üniversite hastanesinde tıbbi ekipman satın alma aşamalarını incelemiş ve bu alandaki karar destek sistemlerinin kullanımını vurgulamıştır.

Tıbbi ekipman yönetimi ve analizi konusunda Ivlev ve diğerleri (2014) çalışması, tıbbi ekipman yönetiminde AHP kullanımını analiz etmiş ve MCDA'nın kaynak kısıtlı ortamlarda karar vermeyi geliştirmek için önerilerde bulunmuştur. Wahlster ve diğerleri (2015) çalışması pulmoner kalp sensörü değerlendirmesinde çok kriterli karar verme çerçevesini sunulmuş çalışmamızda yoğun bakım ünitelerinde kullanılan ventilasyon cihazları için, farklı markaların cihazları değerlendirilerek karar vericilerin karar alma süreçleri geliştirilmiştir.

Çalışmamız yoğun bakım ünitelerinde ventilasyon cihazı seçimine odaklanılmıştır. Yoğun bakım ünitelerinde ve diğer tıbbi birimlerde örneğin, tıbbi görüntüleme cihazı seçimi (Tolga vd., 2020),

ultrason cihazı seçimi (Shbool vd., 2021) gibi farklı alanlarda çok kriterli karar verme teknikleri aktif şekilde sağlık yöneticileri ve uygulayıcıları tarafından kullanılabilir.

Sağlık hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından, tıbbi cihaz tedarikçi seçimi konusu değerlendirildiğinde, çalışmamızda bulanık VIKOR ve bulanık EDAS yöntemleri kullanılarak üst yönetimin karar verme sürecine katılı sağlanmıştır.

Bu çalışmanın, literatüre ventilasyon cihazı tedarik süreci ve iki farklı çok kriterli karar verme yönteminin karşılaştırılması üzerine bir katkı sağladığı görülmektedir. Ventilasyon cihazı tedarik sürecinde kullanılan bulanık VIKOR ve bulanık EDAS yöntemlerinin etkili olduğu ve birbirleriyle uyumlu sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, benzer konularda yapılmış diğer çalışmalarla bu çalışmanın bağlantılı olduğu ve sağlık hizmetlerinde tıbbi ekipman seçimi, tedarikçi değerlendirmesi ve envanter yönetimi gibi konularda çeşitli çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı görülmüştür (Özdağoğlu vd., 2019; Keleş vd., 2019; İvlevvd., 2014; Antmen & Miç, 2018).

SONUÇ:

Özellikle büyük şehir hastanelerindeki artan yoğun bakım ünitesi sayıları, sağlık hizmetlerinin karmaşıklığının ve yoğunluğunun bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, sağlık sistemlerinin, özellikle de kentsel alanlardaki sağlık hizmeti sunucularının sürekli olarak artan talebi karşılamak için daha fazla kaynağa ve tıbbi altyapıya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Yoğun bakım üniteleri, hastaların en kritik durumlarında hayati öneme sahip sağlık hizmetlerini sunma kapasitesine sahip anahtar tesislerdir. Ancak bu tesislerin etkin bir şekilde işlev görebilmesi ve hastalara kaliteli bakım sağlayabilmesi için uygun tıbbi ekipmanların seçimi ve tedariki hayati öneme sahiptir. Mekanik ventilatör gibi kritik cihazların seçimi, yoğun bakım mekanizmalarının işleyişinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu makalenin incelenen konusu olan çok kriterli karar verme perspektifi, bu önemli süreçte karar vericilere kılavuzluk ederek, sağlık hizmetlerinin etkinliğini ve hasta bakımının kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, makalemizde ele alınan konuların, kentlerdeki yoğun bakım ünitelerinin operasyonlarını optimize etme çabalarına ve sağlık hizmeti yöneticilerinin karar alma süreçlerine ışık tutacağını umuyoruz.

Çalışmamızda, bir 3. Basamak Eğitim ve Araştırma Hastanesi için çok önemli olan ventilasyon cihazının tedarik problemi ele alınmıştır. Ventilasyon cihazının önemi ve sahip olması gereken özellikler dikkate alındığında muadil cihazlar arasından kullanıcıların isteklerini en iyi karşılayacak olanının seçimi kritik bir tercihtir. Çalışmada cihazı kullanacak yoğun bakım ünitesinden 2, cihazın teknik özellikleri hakkında kapsamlı bilgiye sahip klinik mühendislik biriminden 2 ve cihaz maliyetleri hakkında uzman satın alma sorumlusu olmak üzere 5 kişilik bir karar verici uzman grubu oluşturulmuştur. Karar vericiler ilgili birimlerle istişare ederek tedarik edilecek cihaz ve tedarik edilecek firmalar için 45 kriter ile karar vericiler tarafında tedarikçi firmalar arasından ön eleme yapılarak 4 alternatif firma belirlenmiştir. Dilsel ifadeleri içeren form oluşturularak kriterlerin önem düzeylerini ve her bir alternatifin her bir kritere göre performansını belirleyen bulanık karar matrisleri oluşturulmuştur.

Kriterin önem düzeyi belirlendikten sonra alternatifleri sıralamak amacıyla bulanık VIKOR adımları uygulanarak alternatifler için Q değerleri bulunmuştur. En küçük Q değerine sahip alternatif kriterleri karşılayan en iyi alternatiftir. Buna göre 0,02 Q puanına sahip ALTERNATİF 3 kriterleri en iyi karşılayan alternatif olarak belirlenmiştir. Diğer alternatifler 0,35 Q puanıyla ALTERNATİF 1, 0,85 Q puanıyla ALTERNATİF 3 ve 1 Q puanıyla ALTERNATİF 4 şeklinde sıralanmıştır.

Bulanık EDAS yöntemine göre alternatifler sıralandığında ise 0,97 ile en büyük ASİ değerine sahip ALTERNATİF 3 en iyi alternatif olarak belirlenmiştir. Diğer alternatifler ise 0,96 ASİ değeriyle

ALTERNATİF 1, 0,22 ASİ puanıyla ALTERNATİF 2 ve 0,01 ASİ puanıyla ALTERNATİF 4 şeklinde sıralanmışlardır.

Hem bulanık VIKOR hem de bulanık EDAS yöntemlerine göre ALTERNATİF 3 ventilasyon cihazı ile tedarik edilecek firmada bulunması gereken 45 kriteri en iyi sağlayan firma olarak bulunmuş olup karar vericilere tedarikçi firma olarak önerilmiştir.

Bu çalışmanın bir 3. Basamak eğitim araştırma hastanesinde ihtiyaç duyulan ventilasyon cihazı için tedarikçi firma seçiminde karar vericilere öneride bulunmasının yanı sıra iki farklı ÇKKV tekniğini karşılaştırarak literatüre katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca ventilasyon cihazı tedarikçisinde göz önünde bulundurulması gereken kriterlerin belirlenmesi açısından da literatüre katkıda bulunulmuştur. Sonuçlar göstermektedir ki Bulanık VIKOR ve Bulanık EDAS yöntemlerinin her ikisi de alternatifleri aynı şekilde sıralayarak birbirleriyle uyumlu sonuçlar vermiştir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: Teşekkürümüz yoktur.

KAYNAKÇA:

Abdel-Basset, M., Manogaran, G., Gamal, A., & Smarandache, F. (2019). A group decision making framework based on neutrosophic TOPSIS approach for smart medical device selection. Journal of medical systems, 43, 1-13.

Açu, M. ve Ocak, Ö. Ö. (2019). Gıdalarda aflatoksin düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan analiz yöntemleri. Sinop Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 4(2), 168-181. HYPERLINK <https://doi.org/10.33484/sinopfdb.537820>, Doi.org/10.33484/sinopfdb.537820

Ağaoğlu, S. (1999). Van ilinde açıkta satılan kırmızı pul biberlerde aflatoksin B1 varlığının araştırılması. Van Tıp Dergisi, 6(4), 28-30.

Alsohime, F., Temsah, M. H., Al-Eyadhy, A., Ghulman, S., Mosleh, H., & Alsohime, O. (2021). Technical Aspects of Intensive Care Unit Management: A Single-Center Experience at a Tertiary Academic Hospital. J Multidiscip Healthc., 14, 869-875.

Alsohime, F., Temsah, M.-H., Al-Eyadhy, A., Ghulman, S., Mosleh, H., & Alsohime, O. (2022). Technical Aspects of Intensive Care Unit Management: A Single-Center Experience at a Tertiary Academic Hospital. Journal of Multidisciplinary Healthcare, 14, 869-875.

Alyazji, Q. A., Ozsahin, D. U., Uzun, B., & Ozsahin, I. (2022). Evaluating electronic blood pressure measurement devices with fuzzy TOPSIS technique. 2022 Advances in Science and Engineering Technology International Conferences (ASET) (s. 1-5). Dubai: IEEE.

- Antmen, Z. F., & Miç, P. (2018). Çocuk Yoğun Bakım Ünitesinde Çok Kriterli Karar Verme ile Mekanik Ventilatör Seçimi ve Bir Uygulama Örneği. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 33(4), 17-30.
- Atasoy, A. F., Hayoğlu, İ., Korkmaz, A., Kara, E. ve Yıldırım, A. (2017). Geleneksel ev isot baharatının aflatoksin içeriğinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 21 (1), 35-40.
- Bahreini, R., Doshmangir, L., & Imani, A. (2018). Affecting Medical Equipment Maintenance Management: A Systematic Review. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 12(4), 1-8.
- Bayrakdaroğlu, F. K., & Kundakcı, N. (2019). Bulanık Edas Yöntemi ile Ar-Ge Projesi Seçimi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (24), 151-170.
- Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M., & Ignatius, J. (2012). A state-of-the-art survey of TOPSIS applications. *Expert Syst. Appl.*, 39(17), 13051-13069.
- Biswas, S. (2020). Measuring performance of healthcare supply chains in India: A comparative analysis of multi-criteria decision making methods. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 3(2), 162-189.
- Brans, J. P., & B., M. (1986). How to select and how to rank projects: the Promethee method. *Eur. J. Oper. Res.*, 24(2), 228-238.
- Brauers, W. K., & Zavadskas, E. K. (2010). Project management by multimoora as an instrument for transition economies. *Technol. Econ. Dev. Econ.*, 16(1), 5-24.
- Büyüközkan, G., & Göçer, F. (2019). Smart medical device selection based on intuitionistic fuzzy choquet integral. *Soft Comput.*, 23, 10085-10103.
- Ceballos, B., Lamata, M. T., & Pelta, D. A. (2016). A comparative analysis of multi-criteria decision-making methods. *Prog Artif Intell*, 5, 315-322.
- Delice, E., Tozan, H., Karadayı, M. A., Harnicarova, M., & Turan, B. (2022). An integrated framework for non-traditional machining process technology selection in healthcare applications. *Teh. Vjesn.*, 29, 2137-2146.
- Deniz, N., & Orhan, E. O. (2022). Development of a multi-criteria decision-making-based assessment model for dental material selection: Engine-driven nickel-titanium instruments case study. *Clin. Oral Investig.*, 26, 2645-2659.
- Farghaly, M. N., Al Dallal, S. A., Fasseeh, A. N., Monsef, N. A., Suliman, E. A., Tahoun, M. A., . . . Kaló, Z. (2021). Recommendation for a pilot MCDA tool to support the value-based purchasing of generic medicines in the UAE. *Front. Pharmacol.*, 12, 1-5.
- Girginer, N., Uçkun, N., & Çelik, A. E. (2008). Bir Üniversite Hastanesinde Tıbbi Cihaz Satın Alma Karar Süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 138-153.
- Haas, C. F., & Bauser, K. A. (2012). Advanced Ventilator Modes and Techniques. *Critical Care Nursing Quarterly*, 35(1), 27-38.
- Huang, I. B., Keisler, J., & Linkov, I. (2011). Multi-criteria decision analysis in environmental sciences: ten years of applications and trends. *Sci. Total Environ.*, 409(19), 3578-3594.

- Hulstaert, P. F., Kox, W., Miranda, D. R., Williams, A., & Loirat, M. D. (1990). *Management of Intensive Care: Guidelines for Better Use of Resources*. Norwell: Springer Netherlands.
- Imhoff, M., Kuhls, S., Gather, U., & Fried, R. (2009). Smart alarms from medical devices in the OR and ICU. *Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology*, 1, 39-50.
- Ivlev, I., Kneppo, P., & Bartak, M. (2014). Multicriteria decision analysis: a multifaceted approach to medical equipment management. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(3), 576–589.
- Karakaşoğlu, N. (2018). *Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ve Uygulama*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Keleş, M. K., Özdağoğlu, A., & Eren, F. Y. (2019). Bir Laboratuvarında Tam Kan Sayım Cihazı Alternatiflerinin SWARA, WPM, TODIM ve AHS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *İzmir İktisat Dergisi*, 511-526.
- Kundu, P., Görçün, Ö. F., & Küçükönder, H. (2022). Medical device selection in private hospitals by integrated fuzzy MCGDM methods: a case study in choosing MRI (Magnetic Resonance Imaging) system. *J. Oper. Res. Soc.*, 73, 2059-2079.
- Leong, W. Y., Wong, K. Y., & Wong, W. P. (2022). A new integrated multi-criteria decision-making model for resilient supplier selection. *Appl. Syst. Innov.*, 5, 1-18.
- Majumder, M. (2015). *Multi Criteria Decision Making*. Singapore: Springer.
- Marsh, K., Lanitis, T., Neasham, D., Orfanos, P., & Caro, J. (2014). Assessing the value of healthcare interventions using multi-criteria decision analysis: a review of the literature. *Pharmacoeconomics*, 32(4), 345-365.
- Miranda, D. R., Ryan, D. W., Schaufeli, W. B., & Fidler, V. (1998). *Organisation and Management of Intensive Care*. Griinstadt: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Moosivand, A., Rangchian, M., Zarei, L., Peiravian, F., Mehralian, G., & Sharifnia, H. (2021). An application of multi-criteria decision making approach to sustainable drug shortages management: evidence from a developing country. *J. Pharma. Health Care Sci.*, 7, 1-14.
- Motta, D., Amaral, L. T., Silva, B. D., Gomes, L. D., Barbosa, W. T., Coelho, R. S., & Machado, B. A. (2021). Collaborative and Structured Network for Maintenance of Mechanical Ventilators during the SARS-CoV-2 Pandemic. *In Healthcare*, 9(6), 754.
- Mutlu, M., Tuzkaya, G., & Sennaroğlu, B. (2017). Multi-criteria decision making techniques for healthcare service quality evaluation: A literature review. *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences*, 35(3), 501-512.
- Nimmo, G. R., & Singer, M. (2011). *ABC of Intensive Care*. West Sussex: Blackwell Publishing Ltd.
- Novák, V. (2006). Which logic is the real fuzzy logic? *Fuzzy Sets and Systems*, 157(5,1), 635-641.
- Opricovic, S. (2011). Fuzzy VIKOR with an application to water resources planning. *Expert Systems with Applications*, 38(10), 12983-12990.

- Ottardi, C., Damonti, A., Porazzi, E., Foglia, E., Ferrario, L., Villa, T., . . . Galbusera, F. (2017). A comparative analysis of a disposable and a reusable pedicle screw instrument kit for lumbar arthrodesis: integrating HTA and MCDA. *Health Research Policy and Systems*, 13, 1-11.
- Özçelik, G., & Nalkıran, M. (2021). An extension of EDAS method equipped with trapezoidal bipolar fuzzy information: An application from healthcare system. *Int. J. Fuzzy Syst.*, 23, 2348-2366.
- Özdağoğlu, A., Keleş, M. K., & Yörük, E. F. (2019). Sağlık İşletmelerinde Nefelometre Cihazı Alternatiflerinin Değerlendirilmesi – Dematel -Multimoora Bütünleşik Yaklaşımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 20(2), 275-299.
- Özdağoğlu, A., Keleş, M. K., & Yörük, E. F. (2020). SWARA Tabanlı WSM ve CODAS Yöntemleri ile Biyokimya Hormon Cihazı Seçimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 371-396.
- Papathanasiou, J., & Ploskas, N. (2018). TOPSIS. Cham: Springer.
- Ren, J., Ren, X., Liu, Y., Man, Y., & Toniolo, S. (2020). *Multi-Criteria Decision Analysis for Sustainability Assessment and Ranking*. London: Academic Press.
- Roy, B., & Hugonnard, J. C. (1982). Ranking of suburban line extension projects on the Paris metro system by a multicriteria method. *Transp. Res. A: Gen.*, 16(4), 301–312.
- Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. New York: McGraw-Hill.
- Shamsan, A., & Aqlan, F. (2017). Selection of CT scanners using analytic hierarchy process and Monte Carlo simulation. *IIE Annual Conference. Proceedings (s. 1997-2002)*. Institute of Industrial and Systems Engineers (IISE).
- Shan, L. (2011). Research on Logistics Service Providers Selection Based on AHP and VIKOR. *International Conference on Intelligent Computing and Information Science (s. 93–98)*. Berlin: Springer.
- Shbool, M. A., Arabeyyat, O. S., Al-Bazi, A., & Al Alaween, W. H. (2021). An integrated multi-criteria decision-making framework for a medical device selection in the healthcare industry. *Cogent Eng.*, 8, 1-18.
- Shukla, K., & Muthal, S. (2017). Mishandling of Medical Devices in Hospital ICU: Analysis of Causes, Revenue Drains and Training Needs of ICU Staff. *Indian Journal of Public Health Research & Development*, 8(4), 751-755.
- Sloane, E. B., Liberatore, M. J., Nydick, R. L., Luo, W., & Chung, Q. B. (2003). Using the analytic hierarchy process as a clinical engineering tool to facilitate an iterative, multidisciplinary, microeconomic health technology assessment. *Computers & Operations Research*, 30(10), 1447-1465.
- Stević, Ž., Pamučar, D., Puška, A., & Chatterjee, P. (2020). Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new MCDM method: Measurement of alternatives and ranking according to COmpromise solution (MARCOS). *Computers & industrial engineering*, 140, 1-15.
- Sumrit, D. (2020). Supplier selection for vendor-managed inventory in healthcare using fuzzy multi-criteria decision-making approach. *Decision Science Letters*, 9(2), 233-256.
- Sumrit, D. (2021). Understanding critical success factors of vendor-managed inventory in healthcare sector: A case study in Thailand. *Int. J. Healthc. Manag.*, 14, 629-640.

- Suzumura, E. A., Zazula, A. D., Moriya, H. T., Fais, C. Q., Alvarado, A. L., Cavalcanti, A. B., & Rodrigues, R. G. (2020). Challenges for the development of alternative low-cost ventilators during COVID-19 pandemic in Brazil. *Revista Brasileira de Terapia Intensiva*, 12(32), 444-57.
- Tolga, A. C., Parlak, I. B., & Castillo, O. (2020). Finite-interval-valued type-2 Gaussian fuzzy numbers applied to fuzzy TODIM in a healthcare problem. *Eng. Appl. Artif. Intell.*, 87, 1-13.
- Torpy, J. M., Campbell, A. D., & Glass, R. M. (2010). Mechanical ventilation. *JAMA*, 303(9), 902-902.
- Varon, J., & Acosta, P. (2010). *Handbook of Critical and Intensive Care Medicine*. New York: Springer Science+Business Media.
- Wahlster, P., Goetghebeur, M., Schaller, S., Kriza, C., Kolominsky-Rabas, P., & National Leading-Edge Cluster Medical Technologies. (2015). Kolominsky-Rabas, P., & Exploring the perspectives and preferences for HTA across German healthcare stakeholders using a multi-criteria assessment of a pulmonary heart sensor as a case study. *Health Research Policy and Systems*, 13, 1-11.
- Walter, K. (2021). Mechanical ventilation. *JAMA*, 326(14), 1452-1452.
- Waydhas, C. (1999). Equipment review: Intrahospital transport of critically ill patients. *Christian Waydhas*, 3(5), 83-89.
- Yazdani, M., Torkayesh, A. E., & Chatterjee, P. (2020). An integrated decision-making model for supplier evaluation in public healthcare system: the case study of a Spanish hospital. *J. Enterp. Inf. Manag.*, 33, 965-989.
- Yürüyen, A. A., & Ulutaş, A. (2020). Bulanık AHP ve bulanık EDAS yöntemleri ile üçüncü parti lojistik firması seçimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 283-294.
- Zadeh, L. A. (1975). Fuzzy logic and approximate reasoning. *Synthese*, 30, 407-428.
- Zadeh, L. A. (2008). Is there a need for fuzzy logic? *Information Sciences*, 178(13), 2751-2779.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The selection of medical equipment, particularly ventilators, for intensive care units (ICUs) poses a significant challenge for healthcare administrators due to the complex decision-making process involved. This process requires consideration of multiple criteria, including cost, performance, reliability, and support services, to ensure optimal resource utilization and enhance the quality of healthcare services.

Research Questions:

The research aims to address the following questions:

1. What are the key criteria influencing the selection of ventilation devices for ICUs?
2. How do fuzzy VIKOR and fuzzy EDAS methods compare in evaluating and ranking alternative supplier companies for ventilation devices in ICUs?
3. What insights can be gained from the application of these multi-criteria decision-making methods in healthcare settings, particularly in the procurement of medical equipment?

Methodology:

The aim of this study is to conduct a case study using multi-criteria decision-making methods in the selection process of mechanical ventilators in intensive care units. Fuzzy EDAS and fuzzy VIKOR methods were used to select the most suitable supplier company for the supply of mechanical ventilator devices needed in the intensive care unit of a university education and research hospital. This case study aims to provide a comprehensive evaluation for decision makers. The decision process of mechanical ventilator selection in intensive care units is analyzed in detail through a real application example and the fuzzy multi-criteria decision-making methods used in this process are evaluated. The study considers all intensive care units using mechanical ventilators as the population and was conducted in the intensive care unit of a university education and research hospital with 1005 beds. The results of the study can provide general information about the applicability and effectiveness of multi-criteria decision-making methods for mechanical ventilator selection. The methodology of the study includes the steps related to the evaluation of the criteria set by the decision makers and alternative supplier companies. The data obtained were analyzed in Excel format and the most suitable alternatives were identified using fuzzy VIKOR and fuzzy EDAS methods.

Literature Review:

The selection of complex capital equipment in healthcare services involves a critical decision-making process for hospital managers and health technology assessment experts. Various studies have addressed this process using different multi-criteria decision-making (MCDM) techniques. Sloane et al. (2003) used Analytic Hierarchy Process (AHP) for selecting neonatal ventilators, highlighting the need for decision support systems in healthcare capital equipment selection. Girginer et al. (2008) utilized AHP to determine priorities for medical equipment procurement in a university hospital. Shamsan & Aqlan (2017) showed the effectiveness of AHP and Monte Carlo simulation in selecting medical devices like CT scanners. Similarly, Ivlev et al. (2014) emphasized the efficiency of AHP in large medical equipment selection.

Other studies explored various MCDM techniques such as TOPSIS, NF-TOPSIS, DEMATEL, and BWM. Abdel-Basset et al. (2019) introduced a Neutrosophic TOPSIS model for selecting smart medical devices, while Keleş et al. (2019) compared SWARA, WPM, TODIM, and AHS for choosing the best hematology analyzer. These methods were also applied in specific cases like ventilator selection (Antmen & Miç, 2018), MRI machine selection (Tolga et al., 2020), and dental equipment selection (Deniz & Orhan, 2022).

Moreover, integrated approaches combining multiple techniques were proposed. Büyüközkan & Göçer (2019) used IF-Choquet interval method for smart medical device selection, while Özçelik & Nalkıran (2021) introduced an EDAS approach with trapezoidal bipolar fuzzy sets for image-based tests. Additionally, Stević et al. (2020) integrated MARCOS with sensitivity analysis for sustainable supplier selection.

In conclusion, the diverse range of MCDM methods applied in healthcare equipment selection contributes to understanding the complexity of decision-making in this field. These studies provide valuable guidance to healthcare professionals and managers in making informed and effective decisions, ultimately enhancing healthcare quality and resource utilization.

Results and Conclusions:

The study identified 45 criteria influencing the selection of ventilation devices for ICUs, encompassing user requirements, technical specifications, and cost factors. Four alternative supplier companies were preselected based on these criteria, and a knowledgeable expert group provided information relevant

to these factors. The study employed fuzzy VIKOR and fuzzy EDAS methods to evaluate and rank alternative supplier companies. Both methods consistently identified ALTERNATIVE 3 as the best supplier, indicating their reliability and effectiveness in similar decision-making contexts.

This research contributes to the existing literature on medical equipment selection and procurement processes in healthcare, particularly in specialized areas such as ICUs. It addresses a gap in the literature related to the selection of medical devices in critical care settings and complements existing research on capital equipment selection in healthcare services. The comparison of fuzzy VIKOR and fuzzy EDAS methods enhances understanding of their applicability in healthcare settings, demonstrating their potential in various domains, including medical imaging equipment and ultrasound device selection.

In conclusion, the study provides valuable insights into the selection process for ventilation devices in ICUs, contributing not only to practical decision-making processes for specific hospitals but also to the broader academic discourse on multi-criteria decision-making in healthcare. The consistent and complementary results obtained from fuzzy VIKOR and fuzzy EDAS methods highlight their effectiveness in supporting decision-makers in the healthcare sector, particularly in the context of medical equipment procurement.

Kendini Adamanın Afet Tutumlarının Kriz Sonrası Yönetim Faaliyetleri Üzerindeki Etkisinde Düzenleyici Rolü: Aksaray İli Örneği¹

The Moderating Role of Commitment in the Impact of Disaster Attitudes on Post-Crisis Management Activities: Aksaray Province Example

Gül BİLEN²

öz

Günümüzde afetler toplumları ve bireyleri derinden etkileyen karmaşık ve sık görülen olaylar haline gelmişlerdir. Afetlerin olumsuz etkilerinin azaltılması ve ortadan kaldırılması noktasında; afet ve acil durumlarda görev alan kişilerin afetlere ilişkin tutumları, kriz sonrası yönetim faaliyetleri ve bireylerin görevlerini yerine getirirken kendilerini adanmalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma afet ve acil durumlarda görev alan bireylerin afet tutumlarının, kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerindeki etkisinde kendini adamanın düzenleyici rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini Aksaray ilinde afet ve acil durumlarda görev alan 228 kamu çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen verilerin analizlerinde PROCESS Macro V4.1, AMOS 24 ve SPSS 26 programları kullanılmıştır. Afet tutumları ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişki incelendiğinde; afet tutumu ve afet tutumunun alt boyutlarından bilişsel ve davranışsal tutum ile kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Duyuşsal tutum ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca afet tutumları ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişkide kendini adamanın düzenleyici etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu araştırma kapsamında değişkenlerle ilgili alan yazındaki çalışmalar incelenmiş ve bu bilgilerden yola çıkılarak uygulamalı bir çalışma planlanmış, konu ile ilgili literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet Tutumu, Bilişsel Tutum, Davranışsal Tutum, Duyuşsal Tutum, Kendini Adama, Kriz Sonrası Yönetim Faaliyetleri

ABSTRACT

Today, disasters have become complex and frequent events that deeply affect societies and individuals. In terms of reducing and eliminating the negative effects of disasters, it is thought that the attitudes of individuals working in disasters and emergencies towards disasters, post-crisis management activities and the commitment of individuals while performing their duties are important. This study aims to examine the moderating role of commitment in the effect of disaster attitudes of individuals working in disasters and emergencies on post-crisis management activities. The sample of the study consists of 228 public employees working in disasters and emergencies in Aksaray Province. PROCESS Macro V4.1, AMOS 24 and SPSS 26 programs were used to analyze the data obtained in the study. When the relationship between disaster attitudes and post-crisis management activities was examined, significant relationships were found between disaster attitude, cognitive and behavioral attitude dimensions, which are sub-dimensions of disaster attitude, and post-crisis management activities. No relationship was observed between the affective attitude dimension and post-crisis management activities. In addition, it was found that there was no moderating effect of commitment in the relationship between disaster attitudes and post-crisis management activities. Within the concept of this research, the studies in the literature related to the variables were examined and an applied study was planned based on this information, and it was aimed to contribute to the literature on the subject.

¹ Bu çalışma 10-13 Eylül 2024 tarihleri arasında düzenlenen 10. EMI Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Corresponding Author: (Dr.) AFAD, bilengul8@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3073-4251

Keywords: Disaster Attitude, Cognitive Attitude, Behavioral Attitude, Affective Attitude, Commitment, Post-Crisis Management Activities

GİRİŞ:

Afetler; normal hayatın akışını bozan, çok sayıda mal ve can kaybına ek olarak ekonomik, sosyal ve fiziksel kayıplara yol açan; afetlerle karşı karşıya kalan bireylerin bireysel imkânlar ile başa çıkamadığı, yerel yönetimlerin yetersiz kaldığı, devlet kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının (STK) birlikte görev aldığı; doğa, teknoloji ve beşerî kaynaklı olaylardır (Erkal ve Değerliyurt, 2009: 149). Hangi büyüklükte, ne zaman, nerde ortaya çıkacağı önceden öngörülemez afetler, toplumların mal ve can güvenliklerine ilişkin ciddi sıkıntılar ortaya çıkaran çok büyük tehlikelerdir. Afetlerin meydana geldiği anda ve sonrasında can ve mal kaybını azaltabilmek için afetler meydana gelmeden önce, etkin bir hazırlık ve planlamanın yapılması gerekir. Dünyadaki bilimsel gelişmeler ve insan hayatına verilen önemin giderek artması ile birlikte toplumların afetlere olan bakış açıları değişmeye başlamış, afetlerin tıpkı hastalıklar gibi önceden gerekli tedbirlerin alınmasıyla önlenebileceğinin veya en az zararla atlatılabileceğinin farkına varılmıştır (Yılmaz, 2012: 62). Afetlere ilişkin sürecin yönetimi olan afet yönetiminin temel amacı; bireylerin hayatlarını korumak, afetler sonucu ortaya çıkabilecek ekonomik zararları en aza indirmek ve toplumu afetlere karşı korumaktır. Afetlerin toplum ve bireyler açısından sebep olabileceği kayıpları en aza indirmek için gerekli tedbirlerin tespiti ile afetlere etkili ve zamanında müdahale edilebilirken, toplumun afetlere dair bilgisi artırılarak toplumsal direnç oluşturulabilir (Kadioğlu ve Özdamar, 2008: 8). Son zamanlarda Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası yaşanan kayıplar göstermiştir ki; afet ve acil durumlarda başa çıkma düzeyi, afet sonrası yönetim faaliyetlerinin etkinliğine bağlıdır.

Afetlere yönelik tutumlar; afet öncesi, esnası ve sonrasında görev alan kişilerin olaylara karşı duyuşsal, bilişsel ve davranışsal tepkilerini içerir. Bu tutumların kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerinde etkili olabileceği alan yazında yer yer vurgulanmıştır. Örneğin, Quarantelli ve Dynes (1977) tarafından yapılan çalışmada afet sonrası yönetimde başarılı olmanın, afetlere yönelik olumlu tutumlarla ilişkilendirilebileceği ifade edilmiştir. Afetlerde yer alan bireylerin ise görevlerine kendilerini adanması, toplumun dayanıklılığını ve afet sonrası iyileşme sürecini büyük ölçüde etkileyen bir diğer önemli faktördür. Afet ve acil durumlarda görev alan bireyler genellikle arama kurtarma ekipleri, sağlık çalışanları, gönüllüler, itfaiyeciler ve afet yönetimi uzmanları gibi çeşitli gruplardan oluşabilmektedir. Adanmışlık kişinin görevi ile bütünleşerek; görevine anlamlar yüklemesi, görevine karşı istekli olması, yaptığı görevden gurur duyması ve kendini görevinin bir parçası olarak hissetmesi durumudur (Bolelli, 2018: 190). Afet ve acil durumlarda görev alan bireylerin afetlere yönelik tutumları ve kendini adama düzeyleri, kriz sonrası yönetim faaliyetlerinin başarısını belirleyen etkili faktörlerdir. Pozitif tutumlar, yüksek adanmışlık düzeyleri, müdahale ve iyileştirme süreçlerini hızlandırarak sürecin daha etkili bir şekilde yönetilmesi noktasında etkilidirler. Bu nedenle; afetlere yönelik tutumlar, kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişki ve bu ilişkiye kendini adamanın düzenleyici rolünün olup olmadığının tespit edilmesi afet yönetimi açısından önemli bir araştırma konusudur. Alan yazın incelendiğinde, afetlere yönelik tutumlar ile kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişki ve bu ilişkiye kendini adamanın düzenleyici rolü konulu bir çalışmanın bulunmadığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla uygulamalı bir çalışmanın ortaya konulması çalışmayı önemli kılmaktadır. **Araştırmanın problemi** "afet ve acil durumlarda görev alan kişilerin afet tutumlarının kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerine etkisinde kendini adamanın düzenleyici rolünün incelenmesi" olarak ifade edilebilir. Araştırmadan elde edilecek sonuçların bireylerin belirli davranışlarını açıklamak için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

1. Literatür

1.1. Afet Tutumu

Her ülke için farklı anlamlar ifade eden afet olgusu alan yazında değişik meslek ve bilim dallarında başka biçimlerde tanımlanmıştır. Afetler genellikle olumsuz durumları içererek, toplumda barınma, beslenme, sağlık gibi konularda uzun vadeli etkilere sebep olurlar (Yavaş, 2001: 120). Afet kavramı dünyada meydana gelen doğa olayları, insan ya da teknoloji kaynaklı yaşanan ve insanların yaralanmasına, ölümüne ve büyük miktarlarda mal kayıplarına neden olan doğal çevre, konut, tarımsal alanlar ve iletişim-ulaşım ağı gibi yapılarda derin yıkımlar yaratan olaylar olarak ifade edilmektedir (Sancaktar, 2017: 41).

Afet riskinin azaltılması özellikle afetlerle ilgili küresel, insani ve ekonomik kayıplar yaşayan gelişmekte olan ülkelerde giderek daha da önemli bir politika konusu haline gelmiştir (AlQahtany ve Abubakar, 2020: 2). Bu anlamda günümüz uluslararası toplumunun çabaları, afet sonrası tepkiler ve önlemler ile afet öncesi tutum ve eylemlerin sorumluluğunun artırılmasına odaklanmıştır (Prelipcean vd., 2012: 4). Afet yönetimine ilişkin tutumlar, insanların çevreleriyle ilgili tutumları hakkında bilgi vermektedir (Khalid vd., 2013: 678). Afet risklerinin azaltılmasına yönelik olumlu kamuoyu tutumları, afetleri etkin bir şekilde yönetme noktasında etkilidir (Udayasree ve Rekha, 2018: 2042; AlQahtany ve Abubakar, 2020: 2). Afetlerin toplumlar üzerindeki etkileri paradoksaldır; çünkü afetler büyük bir düzensizliğe ve toplumsal iş birliği, bütünleşme, fedakârlık gibi davranışlara sebep olabilirler (Eranen ve Liebkind, 1993: 958). Bireyler afet ve acil durumlara karşı hazırlanıp hazırlanmayacağına karar vermeden önce bilgi, toplumsal etkiler, inançlar ve duygular üzerine odaklanmaktadır (Becker vd., 2012: 126). Benzer şekilde Karancı ve Akşit de (1999) çalışmalarında afete eğilimli bölgelerde yaşayan toplulukların devam eden sosyal yaşamına entegre edilebilecek planlar geliştirmek için toplumun tutumlarını, beklentilerini ve kaynaklarını anlamının önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Temelde afetlere karşı tutum; yerleşim alanının afetlere karşı savunmasızlığının tanınması, afet deneyimi, tahliye deneyimi, doğal afetlere karşı alınan bireysel önlemler, gönüllülük, yardım etme isteği ve iletişim yöntemini içermektedir (Arima ve Arima, 2011: 385).

Tikir ve Lehmann (2011) afetlere yönelik yürüttüğü çalışmalarında bir davranışa yönelik tutumlar ne kadar olumlu olursa gerçekleştirme niyetinin de o kadar yüksek olacağını ifade etmişlerdir. Afet yönetiminin temelinde yer alan risk tutumu, karar vericinin belirli bir riske tutarlı bir şekilde genel yatkınlığını yansıtmaktadır (Pennings ve Grossman, 2008: 436). Bu nedenle risk azaltma uygulamalarını artırmak için bu tutum bileşenlerinin nasıl değiştirilebileceğini bilmek, etkili müdahale stratejisi önermek için önemlidir (Lin vd., 2008: 306). İnsanların yaşam değişikliklerine karşı hazır olma ve kapasitelerini artırma, koruyucu hazırlık eylemleri, “riske dikkat çekmek” ve “dayanıklılık” için birçok yararlı tutum vardır (Gowan vd., 2015: 1). Paton ve Johnston (2008) çalışmalarında soyut kavramlar hakkındaki bilişlerin (tehlikeye hazırlıklı olma vs.), kişi ve tehlikeler arasındaki ilişkiden daha derin biliş düzeylerine, somut etkinliklere (hazırlık yapma vs.) doğru bir hiyerarşi içinde organize edildiğini ifade etmişlerdir.

Aslında afetlere karşı toplum direncinin göstergelerinden biri afet bilgisini anlamadır. İnsanlar bir afeti ne kadar iyi anlarsa, gelecekte afet olayından kaynaklanan risk o kadar azalmaktadır (United Nations Population Fund (UNFPA), 2013: 83). Çünkü insanlar bilgiye sahip olmadıkları ya da afetle ilgili bir olaya ilişkin deneyimleri olmadığı için endişe durumu ortaya çıkabilir. Aynı zamanda bilgi eksikliği, bazı insanların endişelerini azaltabilir; çünkü insanlar bir tehlike hakkında herhangi bir bilgi görmedikleri takdirde toplulukları için bu tehlikeden dolayı bir risk bulunmadığını düşünebilir (Becker vd., 2012: 121). Ancak insanların doğal tehlike olaylarına ilişkin harekete geçme kararları tek başına bilgi ile değil, insanların tehlike olaylarını ve bilgilerini deneyimler bağlamında anlamlı kılmak için nasıl yorumladıklarına göre belirlenmektedir (Paton vd., 2010: 184). Stres, afet, kaynak, kriz ve adaptasyon ile ilgili temel kavramların geçerli olmadığı bir insan kültürü veya toplumu öngörülemezdir. Ancak risk ve kaynak eşitsizliklerinin azaltılması, savunmasız alanlarla özel olarak ilgilenilmesi, yerel halkın

katılımı, bağlantıların oluşturulması, desteklerin artırılması ve bir planın bulunması durumunda afete hazırlığı artırılmış bir insan kültürü veya toplumu öngörülebilir (Norris vd., 2008: 145).

Afet tutumunun incelendiği birçok çalışma alan yazında bulunmaktadır (Baytiyeh ve Öcal, 2016; Dikmenli ve Yakar, 2019; Gerdan, 2014, Hisar ve Yurdakul, 2015; Sözcü ve Aydınöz, 2019; Şahin vd., 2018; Turan vd., 2018; Uşak vd., 2005; Yanılmaz vd., 2019). Örneğin; Honda vd. (2014) çalışmalarında bireylerin Fukuşima nükleer kazasına ilişkin tutumlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucu nükleer enerji hakkındaki popüler tutumların Fukuşima nükleer kazasından sonra bilişsel ve duygusal bileşenlerden oluştuğunu göstermektedir. Taghizadeh vd. (2012) depremlere ilişkin inanç ve tutumu birlikte değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda deprem hakkında düşük bilgi ve depreme karşı düşük tutum arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Bu çalışmada yer alan afet tutum ölçeği bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç alt boyut halinde değerlendirilmektedir (Türkan vd., 2019: 460).

- **Bilişsel Tutum:** Tutumun bilişsel bileşeni, tutuma konu olan olay ya da nesneye (tutum objesine) ilişkin sahip olunan bilgi ve inançlardan oluşmaktadır (Kartal ve Bardakçı, 2019: 3). Bilişsel boyutta genellikle bireylerin fikirleri ve olayla ilgili bilgileri yer almaktadır (Türkan vd., 2019: 465). Ayrıca bilişsel değerlendirme; insanların kültürlerine, değer ve inanç sistemlerine bağlı olarak farklı grupların duygusal tepkilerini belirlemektedir (Grandjean vd. 2008: 199)
- **Duyuşsal Tutum:** Tutumun duygusal boyutları insan duygularını veya öfke, mutluluk, üzüntü gibi içgüdüyü ifade etmekte; aynı zamanda duygusal deneyimleri (fiziksel duyguları) temsil etmektedir. Duyuşsal boyut, afetlere yönelik bireylerin korku, kaygı ve endişesini ifade etmektedir (Türkan vd., 2019: 465). Özellikle korku afetlerde bireyleri güvende tutmak ve harekete geçmesini sağlamak için tasarlanmış doğal bir duygusal ön koşul olarak görülmektedir (Becker vd., 2012: 130; Cvetković vd., 2019: 7). Doğrudan veya dolaylı afet deneyimi genellikle insanları bir olayın “korkunç” olduğunu düşündürmekte ve bu duyguyu gelecekteki potansiyel afetlere aktararak, olayların yol açabileceği riskleri, nasıl hissedebileceklerini ve olumsuz duyguları önlemek için ne yapmaları gerekebileceğini düşündürmektedir (Becker vd., 2017: 187).
- **Davranışsal Tutum:** Davranışsal bileşen ise açık ve gözlemlenebilir tepkiler ve eylemlerden oluşmaktadır. Ölçülebilirdir, bu nedenle duygulanım ve bilişsel bileşenlerden daha kolay tanımlanabilir (Khalid vd., 2013: 672). Davranışsal reaksiyonlar afette yaklaşma, kaçınma veya hareketsizliği (savaş, kaçma veya donma) ifade etmektedir (Khalid vd., 2010: 4). Bazı bilim insanları her tutumda davranışsal bileşenin bulunmasının gerekli olmadığını savunmaktadır (Kartal ve Bardakçı, 2019: 4).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada yaşanan afetlerin artmasıyla birlikte bilim insanları afetlerin etkilerini anlamak ve afetlere karşı dirençlilik kazanmak amacıyla afetlere yönelik tutumlara ilişkin birçok araştırma yürütmüşlerdir (Moritz vd., 2014; Puspita ve Pranoto, 2021). Afetlere yönelik tutum çalışmaları; afetlere karşı hazırlıklı olmak, afetlerin etkilerini anlamak ve afet yönetimi politikalarını geliştirmek gibi amaçları kapsamaktadır. Bu araştırmaların sonuçları ise toplumun ve bireylerin afetlere karşı hazırlık durumunu, bilgi düzeyini ve afet sonrası etkileri tespit etmek noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden afetlere yönelik tutum çalışmaları, toplumların ve bireylerin afetlere karşı hazırlıklı olmaları ve afet risklerini azaltma konularında önemli bir araç olarak ifade edilmektedir (Hisar ve Yurdakul, 2015; Sinha vd., 2008).

1. 2. Kriz Yönetimi

Kriz, toplumun olağan düzenini olumsuz yönde etkileyen veya bozan fiziksel, sosyal, ekonomik ve politik olayların gerçekleşmesi durumudur (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), 2014: 107).

Alan yazında farklı bakış açılarıyla farklı tanımlamaları yapılan kriz kavramı, afet yönetimi literatüründe; afet sonrası meydana gelen durumu ve bu durumla birlikte yaşanan süreci ifade etmektedir. Krizler; patlama, yangın, gaz sızıntısı ve radyasyon gibi sebeplerle meydana gelebilen "insan kaynaklı" krizler ile aşırı sıcaklar, kuraklık, deprem ve tsunami gibi çeşitli sebeplerle meydana gelebilen "doğa kaynaklı" krizler olarak iki grupta incelenebilmektedir (Kutluk, 2016: 31-37). Bir sorunun kriz olarak tanımlanabilmesi için bazı belirgin özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir;

- Beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkması,
- Örgütün tahmin ve önleyici önlemlerinin yetersiz olması,
- Örgütün yapısını, rutin işleyişini veya varlığını ciddi şekilde tehdit etmesi,
- Acil bir müdahale gerektirmesi,
- Sorunun üstesinden gelmek için hızla karar verme zorunluluğu,
- Karar alıcılar arasında gerilim oluşturması (Sayın, 2008: 29).

Afetler bir toplumun hayatını tehlikeye atan, bazen de toplumun üst düzey hedeflerini tehdiye uğratan ve acil tepki gösterilmesine ihtiyaç duyulan, toplumun kriz tahmin ve önleme sistemlerinin yetersiz kaldığı durumlardır (Demirtaş, 2000: 354). Alan yazında kriz yönetiminin bazı kavramların yerine kullanıldığı ve iç içe geçtiği görülmüştür. Bu kavramlar; afet yönetimi, acil durum yönetimi, felaket yönetimi, acil durum ve sivil savunma hizmetleri gibi kavramlardır. Kriz yönetiminin esas amacını; krizleri önceden tahmin eden, türlerinin ayrımını yapabilen, birtakım tedbirler alabilen, bunlardan farklı alanlarda farklı şeyler öğrenebilen ve hızlı bir şekilde toparlanan durumlar oluşturabilmektir (Savcı, 2008: 15). Karar vericilerin ise hızlı ve doğru karar vermesi beklenir (Macit, 2019: 183).

Doğa kaynaklı afetler nedeniyle oluşan kriz durumlarında güvenlik, barınma, beslenme ve güvenlik meseleleri kriz yönetimi planlamasında önemlidir. Diğer taraftan doğa kaynaklı afetlerden kaynaklanan kriz durumlarında bireysel davranışlar ortaya çıkmaktadır. İnsanlar yönetimin gereğini yapamama durumlarında, bireysel çabalar ile kurtarma ve korumaya girmektedirler. Dolayısıyla doğal afetlerden kaynaklanan durumlar bireysel çabaların çok ötesinde "etkili bir ekip çalışmasını" gerektiren kriz durumlarıdır. Ekipte her bireyin kendi sorumluluklarının bilincinde olması krizlerin yönetiminde vazgeçilmez bir unsurdur (Yavaş, 2001: 125). Kriz yönetimi, afet yönetiminin iki temel safhasından biri olarak kabul edilen zarar azaltma ve hazırlık süreçleri aracılığıyla; afet önleme çalışmalarının yeterli gelmediği durumlarda zorunlu olarak ortaya çıkan bir süreçtir. Günümüzde her ne kadar gelişmiş savunma sistemleri, risk azaltma programları ve önlem faaliyetleri olsa da afetler halen sıklıkla yaşanmakta ve bu afetlerin meydana gelmesiyle başlayan kriz yönetimi, hayatı normal akışına döndürmeyi amaçlayan, geçici ama etkili bir süreçtir (Coppola, 2015: 321-322).

Afet öncesi çalışmalar risk yönetimi olarak ifade edilirken; afet sonrası çalışmalar kriz yönetimi olarak ifade edilmektedir (Kadioğlu, 2011: 23). Afet sonrası çalışmaları ifade eden kriz yönetiminde müdahale aşaması afetin meydana geldiği ilk aşamadır. Arama-kurtarma, barınma, gıda, sağlık, giyim, arıtma ve su tedariki hizmetleri gibi toplumun acil ihtiyaçlarının sağlanması; yardım faaliyetlerinin koordinasyonu, hasar ve zarar tespit çalışmaları gibi hususlar müdahale evresinde gerçekleştirilir. Müdahale evresi ilk müdahaleyle başlayan, uzun ya da kısa vade de devam eden bir süreçtir (Yılmaz, 2015: 35-36). Kriz yönetimi müdahale aşamasında, öncelikle afetin genel hayata etkililiği karar verilmekte, bu karar tespitiyle afet bölgesinde çalışmalar başlamaktadır. (Turan ve Giyik, 2018: 387). Kriz yönetiminin diğer evresi olan iyileştirme evresi afet sonrası dönemden başlar ve toplumun afetten

önceki eski yaşamına dönmesine kadar sürer. İyileştirme evresinde faaliyetler afetin büyüklüğüne göre değişmektedir (Törenci, 2015: 28). İyileştirme evresi toplum ve bireylerin, devlet kurumlarının ve işyerlerinin normal çalışma hayatına dönmeleri ve ileride ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı savunmalarını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmasıdır (Arca, 2012: 57). İyileştirme aşamasında; hasar, kayıp ve ihtiyaçların belirlenmesi, mali incelemelerin yapılması, stratejilerin tespiti, iyileştirme ve yeniden inşa faaliyetlerinin uygulanması, uygulamaların izlenip değerlendirilmesi noktaları öne çıkmaktadır (Memiş ve Babaoğlu, 2020: 784). Kriz yönetimi, acil durum yönetiminden daha geniş bir kapsamı olmasına karşın daha yeni bir kavramdır ve krizin her evresindeki faaliyetleri içerir (Filiz, 2006: 20-21).

Afetlerde yaşanan krizler sonrası yönetim, afetlerin etkilerinin azaltılması noktasında önem arz etmektedir. Kriz sonrası yönetim, çok yönlü bir yaklaşım gerektirir ve toplumsal dayanıklılığın artırılması için tüm paydaşların koordineli bir şekilde çalışmasını zorunlu kılar. Bu süreç, sadece fiziki iyileşmeyi değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik kalkınmayı da kapsar.

1. 3. Kendini Adama

İnsanların aynı olayları tecrübe etmelerine rağmen, bu deneyimlerin her birey üzerindeki etkilerinin farklı olması, uzun yıllar boyunca yapılan araştırmaların odak noktasındadır. Araştırmacılar davranışsal ve duygusal zorluklar yaşayan bireyler üzerine çalışmalar yaparak; bu olumsuz deneyimlerin altında yatan psikolojik ve biyolojik etkenleri anlamaya çalışmışlardır (Özsoy, 2021: 39; Werner, 2005, 11). Dünyada son yıllarda artış gösteren afetler, siyasi şiddet, salgınlar, kötü muamelenin sonuçlarına ilişkin küresel kaygılar, insani gelişme ve refaha yönelik diğer tehditler psikolojik sağlık kavramına ilişkin olarak alan yazında çalışmaların artmasına yol açmıştır (Masten, 2014: 6). Psikolojik sağlık çoğu zaman yaşama uyumu ve yaşamdaki denge halini geri kazanma, bazen de tutarlı bir biçimde yeni durumlara uyum sağlama, sarsılma sonucu uyarılan sistemin hayatta kalıp dönüşmesi gibi anlamları karşılamaktadır. Problemlere karşın başarıyı yakalama potansiyeli, sorun çözme süreçleri, afetten/zorluktan kurtulma, travma sonrası iyileşme ve büyüme, risk grubundaki bireylerin zorluklara rağmen olumlu sonuçlar elde etmesi başta olmak üzere birçok olguyu kapsayan oldukça geniş bir kavramdır (Masten, 2014: 14). Psikolojik sağlamlığa ilişkin tanımların ortak yönü, stresli, travmatik ve zorlu yaşam olaylarının üstesinden gelme ve uyum göstermeyi içeren dinamik bir süreci içermesidir (Temiz, 2023: 12-13).

Psikolojik sağlamlığı, risk ve koruyucu faktörler etkilemektedir. Risk faktörleri olası olumsuz sonuçları ve olumsuz yaşam koşullarını ifade etmektedir. Dolayısıyla risk faktörleri olumsuz bir olayın ortaya çıkma ihtimalini yükseltecek ya da süregelen olumsuz bir durumun devam etmesine yol açacak faktörlerdir (Süzen, 2015: 19). Koruyucu faktörler, zorluk ve risklerin etkisini ortadan kaldıran ya da azaltan ve bireylerin yeterliklerini arttıran durumlardır. Koruyucu faktörler mevcut olan sorunun etkisini azaltarak bireyin duygusal ve fiziksel iyi oluşuna katkı sağlayacak tutumları, davranışları ve bilgileri güçlendirerek; bireyin karşılaştığı zorluklar karşısında ayakta kalmasına yardımcı olmaktadır (Tümlü ve Reçepoğlu, 2013: 206). Yani koruyucu faktörlerin psikolojik sağlık düzeyini artırdığı, risk faktörlerinin ise psikolojik sağlık düzeyini düşürdüğü söylenebilir. Henderson ve Milstein (1996) psikolojik sağlamlığı yüksek bireylerin içsel faktörler boyutunda birçok özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bunlar *“kendini başkalarına hizmet etmeye ya da bir amaca adanmışlardır. Doğru karar verme, atılganlık, iç kontrolü, problem çözme gibi yaşam becerilerini kullanırlar. Olumlu ilişkiler kurma ve sürdürme yeteneği, mizah duygusu, içsel denetim odağı, bağımsızlık, geleceğe olumlu bakış, esneklik, öğrenme ve öğrendiğini aktarma yeteneği, kendi kendini güdüleme yeteneği, bir alanda iyi olma, kişisel yetkinlik, öz değer ve özgüven duygusudur”* (Henderson ve Milstein, 1996: 9, Akt. Gürkan, 2006: 20). Yüksek psikolojik sağlamlığa sahip bireylerin değişen ve gelişen durumlar karşısında hızlı bir şekilde uyum sağlayabilme kapasitelerine sahiptirler (Kırandı, 2020: 21). Bu özellikler afet ve acil durumlar gibi

ani ve hızlı gelişen değişen durumlarda bireylerin yeni durumlara ve koşullara uyum sağlaması noktasında önemlidir.

Psikolojik sağlamlık; kontrol, meydan okuma ve kendini adama boyutlarından oluşan bir kişilik özelliğidir (Kobasa, 1979; Lambert vd., 2003; Lambert ve Lambert, 1999; Maddi ve Khoshaba, 1994; Maddi vd., 2006; Morrissey ve Hannah, 1986). Kontrol boyutunu ifade eden kontrol kavramı; bireyin özgürlüğünü, öz disiplinini, seçim yapabilmesini, başarıyı, motivasyonu ve cesareti kapsar (Kayacı ve Özbay, 2016: 129). Dolayısıyla kontrol yaşamda karşılaşılan olaylarda bireyin kontrole sahip olması, mücadele etmesi ve güçsüzlüğü kabul etmemesidir. Kontrol düzeyi yüksek kişiler, çaba göstererek etraflarında olup bitenleri etkileyebileceklerine inanırlar (Sinclair ve Tetrick, 2000: 2). Kontrol, varoluşçu yaklaşımın bir parçası olup; her şeyden önce birey vardı ve bireyin yaşamı kendi seçimlerinden ibarettir yaklaşımına dayanmaktadır (Kobasa (1982). Meydan okuma ise, değişimi günlük yaşamın doğal bir parçası olarak tanımlamaktadır. Meydan okuma, güvenliği tehdit eden bir unsurun dışında gelişimi teşvik edici, olumlu bir inançtır (Maddi 2004: 279). Kobasa (1982) tarafından ise meydan okuma değişimin ortaya çıkardığı yeni duruma uyum sağlayarak; süreci verimli geçirme olarak ifade edilmektedir.

Bu çalışmanın değişkenlerinden biri olan ve psikolojik sağlamlığın alt boyutlarından olan kendini adama, bireyin yaşama karşı güçlü bir tutuma, anlamlılık duygusuna ve içsel bir kontrol odağına sahip olmak şeklinde ifade edilmektedir (Kobasa, 1979: 1). Kişinin sosyal, iş ve aile çevresi, kişilerarası ilişkiler, inanç ve değerlerine kendini adaması yaşamının bütün alanlarında görülebilmektedir. Bu durum bireyin stresli durumlar ile başa çıkabilmesi için gerekli olan güç kaynağı oluşturmasını sağlamaktadır (Kobasa vd., 1982). Kendini adama düzeyi yüksek olan bireyler, kendilerini ve çevrelerini ilgi çekici ve değerli görürler; böylece yaptıkları her şeyde meraklarını uyandıran ve anlamlı görünen bir şeyler bulabilirler (Sinclair ve Tetrick, 2000: 2). Kendini adama bireyin pasif bir biçimde olayların dışında kalmadan günlük olaylara dahil olması yoluyla gerçekleşen bir amaç ve anlam duygusu olarak da görülmektedir (Sezgin, 2012: 490). Aynı zamanda kendini adama kavramı bireyin kendini anlamasını, ailesine, çevresine, insanlarla olan ilişkilerine, belirli inanç ve değerlere bağlanmasını da ifade eder. Buda bireyin stresle baş etme sürecinde ihtiyaç duyduğu gücü kazanmasını sağlar (Terzi, 2008: 2). Afetlerde yer alan bireylerin kendini adaması, sadece afetin etkilerini hafifletmekle kalmaz; aynı zamanda toplumun genel dayanıklılığını ve kriz anlarında birlikte hareket etme kabiliyetini de artırır. Bu nedenle, bu kişilerin eğitilmesi, motivasyonlarının sağlanması ve desteklenmesi, afet yönetiminin en önemli unsurlarından biridir.

1. 4. Kavramlar Arasındaki İlişkiler

Bu çalışmada afetlere yönelik tutumların kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerindeki etkisi tespit edilerek ve bu etkiye kendini adamanın düzenleyici etkisi incelenecektir. Çalışmada kendini adamanın düzenleyici rolünün afetlere yönelik tutumun kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerindeki etkisini arttıracığı varsayılmaktadır. Özetle; kendini adama düzeyi yüksek olan çalışanların afetlere yönelik tutumlarının kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerindeki etkisinin daha fazla olacağı varsayımı test edilmeye çalışılacaktır.

Afetlere yönelik tutumlar, bireylerin afetlere nasıl tepki verdiğini ve afet sonrası süreçlerde nasıl davrandığını belirler. Pozitif tutumlar, görevlerin etkin bir şekilde yerine getirilmesini sağlarken; negatif tutumlar müdahale sürecini olumsuz etkileyebilir (Tierney, 2007: 32). Afetlere yönelik pozitif tutumlar, kriz sonrası yönetim faaliyetlerinin daha etkili ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Bu bireyler iş birliği ve koordinasyon konusunda daha başarılıdır ve stres altında bile soğukkanlılıkla hareket edebilirler (Perry ve Lindell, 2003: 341). Çalışmada yer alan değişkenlerden olan kendini adama, bireylerin görevlerine ve sorumluluklarına olan bağlılıklarını ve bu görevleri yerine getirirken

gösterdikleri özveriye ifade eder. Yüksek düzeyde adanmışlık, bireylerin zorlu koşullar altında bile etkili performans sergilemelerini sağlar (Schaufeli ve Bakker, 2004: 295). Kendini adama, bireylerin görevlerine olan bağlılıklarını artırarak; afetlere yönelik pozitif tutumlarının kriz sonrası yönetim faaliyetlerine olan etkisini güçlendirmektedir. Yüksek adanmışlık düzeyine sahip bireyler, görevlerini daha özverili bir şekilde yerine getirir ve zorluklar karşısında yılmazlar (Bakker ve Demerouti, 2008: 210). Adanmışlık bireylerin motivasyonunu ve dayanıklılığını artırarak, bireylerin afet yönetim süreçlerinde daha etkin olmalarını sağlayacaktır.

Son değişken olan kriz sonrası yönetim faaliyetleri, afetin hemen ardından başlayan ve toplumun normale dönmesine yardımcı olan süreçleri kapsar. Bu süreçler acil müdahale, geçici barınma sağlama, sağlık hizmetleri, psikolojik destek, hasar tespiti ve yeniden yapılanma gibi çeşitli aşamaları içerir (Alexander, 2002: 8). Afet anında hem kurumlar hem de bireyler krizin etkisini yoğun olarak yaşarlar. Krizlerin ana özelliklerinin tahmin edilmesinin zor olması, acil müdahale gerektirmesi, kurumun hedeflerini ve varlığını tehlikeye atması, mevcut önleyici mekanizmaların yetersiz kalması, üstesinden gelmek için gereken çözümler hakkında sınırlı zamanın olması, karar vericiler üzerinde stres yaratmasıdır (Can, 1997: 312-313).

Afet ve acil durumlar söz konusunu olduğunda müdahale faaliyetlerinin sürdürülebilirliği; yaşanan krizin yönetim şekline, lidere ile görev alan kişilerin tutum, davranış ve kendini adamaları gibi faktörlere bağlıdır. Krizler, sadece yöneticilerin deneyim veya iletişim becerileriyle tek başına çözülemeyecek kadar karmaşık durumlardır. Etkili önlemler almak ve mevcut risklerden en az zararla çıkmak için sistematik bir çalışma gereklidir. Kriz yönetimi, kurumların muhtemel krizlere karşı alması gereken önlemleri tanımlar. Çağdaş yönetim anlayışının önemli bir parçası olan kriz yönetimi geleceğe yönelik olası sorun ve tehlike etmenlerinin belirlenmesini, uygun tepki ve pazar türlerinin saptanmasını, örgütün krizle basa çıkabilecek önlemleri uygulamasını ve tepkileri değerlendirmesini kapsayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş, 2000: 363). Afet ve acil durumlarda görev alan bireyler ve kurumlardan beklentiler arasında; kaynakların etkin kullanılması, kaos yaşanmaması için gereken tedbirlerin alınması, görev alan çalışanların performansını artırma ve beklenmedik durumlarda doğru karar almaları ve tüm varlıklarıyla kendilerini görevlerine adamaları yer alır. Görev alan kişilerin psikolojik olarak güçlü olması, afet anındaki krizlerle başa çıkabilmesi, çatışmaları yönetebilmesi, vizyoner olması, beklenmedik durumlarda doğru kararlar alabilmesi ve problem çözme yeteneğine sahip olması beklenmektedir (Çelikten, 2001: 299).

Afetlere yönelik tutum, kendini adama ve kriz sonrası yönetim becerileri, bireylerin ve kuruluşların afet ve acil durumlar sonucunda oluşan krizlere nasıl tepki vereceği ve krizlerden nasıl kurtulacağı konusunda önemli rol oynayan birbiriyle ilişkili kavramlardır. Afet ve acil durum kavramları ile ilgili (Covid, deprem vs...) alan yazında psikolojik sağlamlık, psikolojik sağlamlığın alt boyutu ve bu çalışmanın değişkenlerinden biri olan kendini adama (Bozdağ ve Ergün, 2021; Killgore vd. 2020; Norris vd. 2008; Rodriguez-Llanes vd., 2013), kriz ve kriz yönetimi (Demirtaş, 2000; Saka, 2021; Var ve Güneş, 2022) afet tutumu (İnal vd., 2012; Köçer, 2024; Maya ve Sarı, 2018; Şahin vd., 2018; Yanılmaz vd., 2019; Yiğit vd., 2020) ile ilgili birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Alan yazında afet tutumu ve kriz, kriz yönetimi ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişkileri inceleyen (Drabek, 2012; Quarantelli, 1997; Kapucu ve Van Wart, 2006; Norris vd., 2008; Perry ve Lindell, 2003; Paton ve Johnston, 2001; Tierney, 2007) çalışmalar da bulunmaktadır.

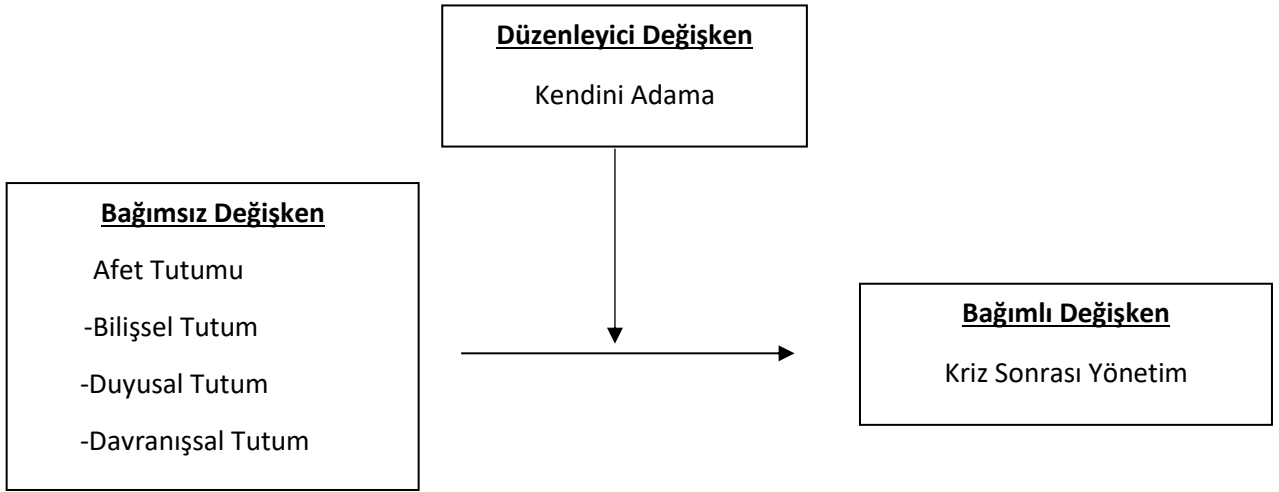
2. Yöntem

Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini ulaşılabilirlik açısından kolay olması nedeniyle; Aksaray ilinde afet ve acil durumlarda görev alan kamu çalışanları oluşturmaktadır. Veriler araştırmanın amacına uygun olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak;

Aksaray ilinde afet ve durumlarda görev alan kamu çalışanlarından anket yoluyla elde edilmiştir. Araştırma sonucunda 228 kişiden veri toplanmış ve 222 tanesi çalışmamız için uygun olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların 155' i erkek, 67' si ise kadın; 146' sı evli ve 76' sı bekârdır. Ayrıca katılımcıların 154' ünün eğitim durumu lisanstır. Araştırmanın problemi " *afet ve acil durumlarda görev alan kişilerin afet tutumları ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişkide kendini adamanın düzenleyici etkisinin olup olmadığının ortaya çıkartılması*" dır.

2. 1. Model ve Hipotezler

Alan yazın taramasına bağlı olarak afet tutumu ve kriz sonrası yönetim arasındaki ilişkide kendini adamanın düzenleyici etkisinin olacağı varsayılarak Şekil 1'deki araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1' deki araştırma modeline göre afet tutumu ve alt boyutları olan bilişsel tutum, duygusal tutum ve davranışsal tutum bağımsız değişken, kriz sonrası yönetim bağımlı değişken ve kendini adama ise düzenleyici değişken olarak belirlenmiştir. Araştırmada afet tutumu ve kriz sonrası yönetim değişkenleri arasındaki ilişki ve kendini adamanın bu değişkenler arasındaki ilişki üzerinde düzenleyici etkisinin olduğu varsayımından yola çıkılarak hipotezler kurulmuştur. Araştırmanın modeli çerçevesinde oluşturulan araştırma hipotezleri aşağıda belirtilmiştir:

H1: Afet tutumu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: Afet tutumunun bilişsel tutum boyutu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Afet tutumunun duygusal tutum boyutu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Afet tutumunun davranışsal tutum boyutu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Kendini adamanın, afet tutumu ile kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişki üzerinde düzenleyici bir etkisi vardır.

Afet ve acil durumlarda görev alan kişilerin afet tutumları ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişkide kendini adamanın düzenleyici incelendiği bu araştırmanın örneklemini Aksaray İlinde afet ve acil durumlarda görev yapan kamuda çalışanı belirlenmiştir. Öncelikli olarak Aksaray Üniversitesi'nin Etik Kurulundan araştırmada kullanılacak verilerin toplanabilmesi için onay alınmıştır (26.12.2023 Tarih

ve Karar 2023/07-90). Araştırmada, araştırmanın değişkenlerine ilişkin ölçeklerin ve ilgili soruların yer aldığı bir anket formu vasıtasıyla kolayda örneklem metodu kullanılarak anketi cevaplamayı kabul eden katılımcılardan Google formlar aracılığıyla online olarak veriler toplanmıştır. Veri toplama süreci sonunda elde edilen 228 veriden 222 veri çalışmamız için uygun olarak tespit edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilerin incelenmesinde ise AMOS 22 ve SPSS 25 analiz programlarından yararlanılmıştır. İlk olarak araştırma verilerinin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri kontrol edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve boyutlarının 1,621 ve -0,414 arasında değişen basıklık (kurtosis); -1,153 ve -0,087 arasında çarpıklık (skewness) değerlerini kapsadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu analiz sonucunda elde edilen değerlerin basıklık (kurtosis) 10 ve çarpıklık (skewness) 3'ün üzerinde olmaması da araştırma verileri normal dağılım gösterdiğini işaret etmektedir (Kline, 2011).

Araştırmada katılımcıların afet tutum düzeyini ölçebilmek için Türkan ve Kılıç (2017) tarafından geliştirilen 23 maddeden oluşan ve 3 alt bölümden oluşan "Afet Tutum Ölçeği" kullanılmış ve afet tutum ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) çalışma için 0,868 olarak tespit edilmiştir. 23 maddeden oluşan afet tutum ölçeğinde 1,2,3,4,5,6,7 numaralı maddeler bilişsel boyutu, 8,9,10,11,12,13,14,15,16 numaralı maddeler duyuşsal boyutu ve 17,18,19,20,21,22,23 numaralı maddeler davranışsal boyuttaki tutumları ifade etmektedir. Araştırmanın bir diğer değişkeni olan kriz sonrası yönetim faaliyet düzeyini ölçebilmek için Çalışkan (2020) tarafından geliştirilen "Kriz Yönetim" ölçeğinin alt boyutlarından olan "Kriz Sonrası Faaliyetler" ölçeğinden faydalanılmış olup; ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) bu çalışma için 0,938 olarak hesaplanmıştır. Son olarak da çalışanların kendini adama düzeyini ölçebilmek için Işık (2016) tarafından geliştirilen "Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği"nin alt boyutlarından olan "Kendini Adama" ölçeğinden yararlanılmış ve güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) bu çalışma için 0,863 olarak tespit edilmiştir.

3. Bulgular

Yürütülen araştırmaya ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgulara bu bölümde yer verilmiştir.

3. 1. Demografik Özellikler

Araştırmada yer alan katılımcılara ilişkin demografik özellikler (cinsiyet, yaş ve medeni durum) Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Özellikler

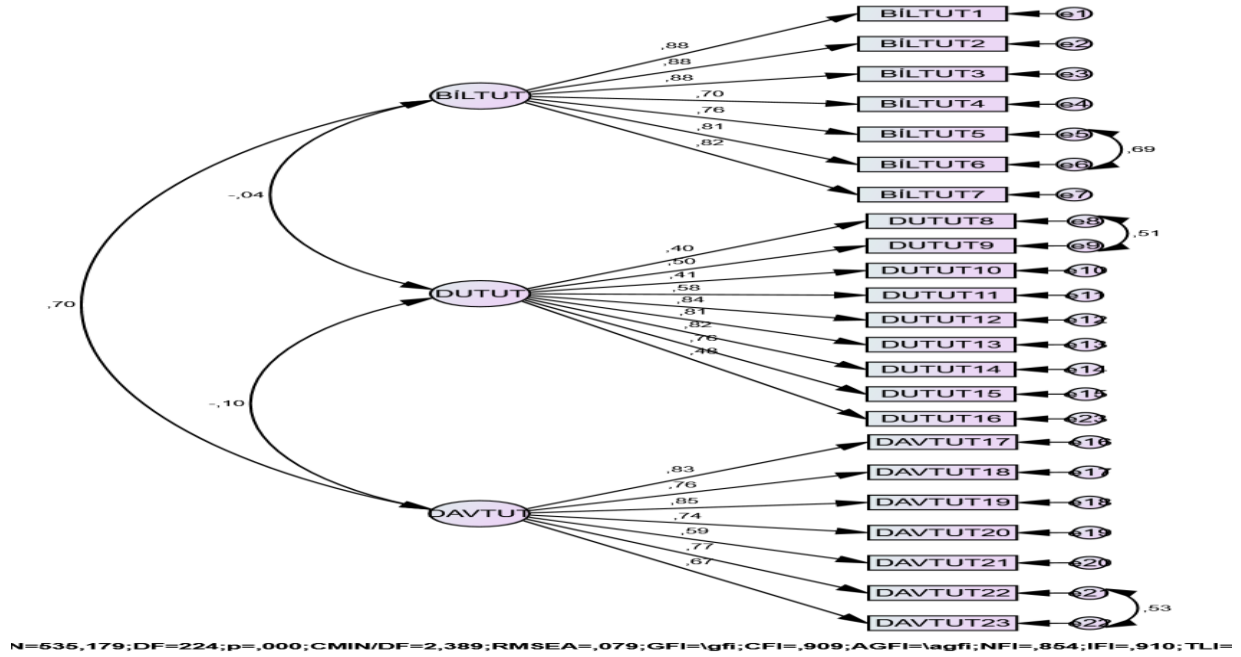
	F (Sıklık)	% (Yüzde)
Cinsiyet		
Erkek	155	69,8
Kadın	67	30,2
Yaş		
56 Yaş ve Üzeri	11	5,0
46-55 Yaş	51	23,0

36-45 Yaş	75	33,8
26-35 Yaş	51	23,0
25 Yaş ve altı	34	15,8
Eğitim Durumu		
Lise	34	15,3
Lisans	154	69,4
Yüksek Lisans	34	15,3
Medeni Durum		
Evli	146	65,8
Bekar	76	34,2

Araştırmaya katılan çalışanların %69,8'i erkek, %30,2'si ise kadın; %65,8'i evli ve %34,2'i bekârdır. %33,8'i 36-45 yaş arası ve %5,0'i 56 yaş ve üzeri katılımcılardan oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların %69,4 ünün eğitim durumu lisanslıdır.

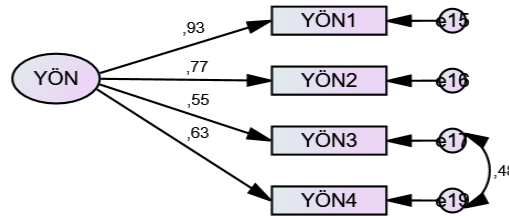
3. 1. Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği için önceden Türkçe'ye çevrilip, faktör yapıları belirlenmiş ölçekler için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA' den ölçeklerdeki ifadelerin ilgili boyutları doğru bir biçimde ölçüp ölçmediğinin tespitinde yararlanılmaktadır (Brown, 2006). Afet tutum ölçeğine DFA yapılabilmesi için çalışmada AMOS yazılımı kullanılmıştır.

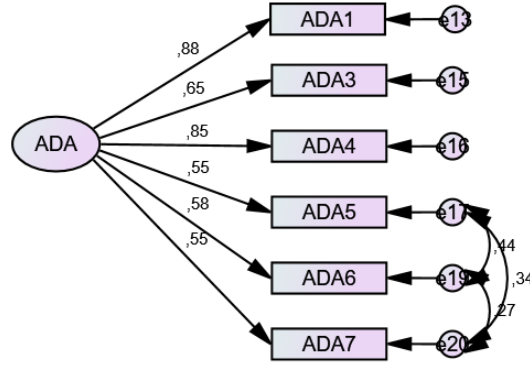
Şekil 2. Afet Tutum Ölçeği DFA Sonuçları ve Hata Varyansları

Araştırmada yapılan analiz sonucu standartlaştırılmış faktör yük değerlerinin 0,32 değerinden daha büyük olması şartı benimsenmiş olup; araştırmanın modelinin geçerlilik ölçütünü sağladığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Afet tutum ölçeğinde yer alan ifadelerin faktör yükü 0,32 değerinden büyük olduğu için analizden madde çıkarılmamıştır. Çalışmada yer alan afet tutum ölçeği üç boyutlu olduğundan araştırmanın hipotezleri üç boyut çerçevesinde oluşturulmuştur. DFA ile incelenen model uyum kriterleri sonucunda e5-e6, e8-e9 ve e21-e22 aralarında modifikasyon önerileri tespit edilmiştir. Model incelendiğinde (Şekil 2) ölçeğin uyum değerlerinin yeterli ve ölçeğin geçerlilik sağladığı gözlemlenmiştir.

Şekil 3. Kriz Sonrası Yönetim Faaliyetleri Ölçeği DFA Sonuçları ve Hata Varyansları

Araştırmada yapılan analiz sonucu standartlaştırılmış faktör yük değerlerinin 0,32 değerinden daha büyük olması şartı benimsenmiş olup; araştırmanın modelinin geçerlilik ölçütünü sağladığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Kriz sonrası yönetim faaliyetleri ölçeğinde yer alan ifadelerin faktör yükü 0,32 değerinden büyük olduğu için analiz sonucu madde çıkarılmamıştır. Çalışmada yer alan kriz sonrası yönetim faaliyet ölçeği tek boyutlu olduğundan araştırmanın hipotezleri tek boyut çerçevesinde oluşturulmuştur. DFA ile model uyum kriterleri incelenmiş ve e17-e18 arasında modifikasyon önerileri tespit edilmiştir. Model incelendiğinde (Şekil 3) ölçeğin uyum değerlerinin yeterli ve ölçeğin geçerlilik sağladığı gözlemlenmiştir.

CMIN=11,912;DF=6;p=.064;CMIN/DF=1,985;RMSEA=.067;GFI=.990;AGFI=.990;NFI=.980;IFI=.990;TLI=.975

Şekil 4. Kendini Adama Ölçeği DFA Sonuçları ve Hata Varyansları

Araştırmada yapılan analiz sonucu standartlaştırılmış faktör yük değerlerinin 0,32 değerinden daha büyük olması şartı benimsenmiş olup; araştırmanın modelinin geçerlilik ölçütünü sağladığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Kendini adama ölçeğinde yer alan ifadelerin faktör yükü 0,32 değerinden büyük olduğu için analizden madde çıkarılmamıştır. Çalışmada yer alan kendini adama ölçeği tek boyutlu olduğundan araştırmanın hipotezleri tek boyut çerçevesinde oluşturulmuştur. DFA ile model uyum kriterleri incelenmiş ve e17-e19, e19-e20, e17-e20 arasında modifikasyon önerileri tespit edilmiştir. Model incelendiğinde (Şekil 4) ölçeğin uyum değerlerinin yeterli ve ölçeğin geçerlilik sağladığı gözlemlenmiştir.

3. 3. Hipotezlere İlişkin Bulgular

Afet tutumu, kriz sonrası yönetim faaliyetleri ve kendini adama ilişkisi çerçevesinde yürütülen bu araştırmada; pearson korelasyon analizine göre araştırmanın değişkenleri olan afet tutumu ve alt boyutları, kriz sonrası yönetim faaliyetleri ve kendini adama arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Analiz sonuçlarına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Afet Tutum Ölçeği	1					
2.Bilişsel Tutum	,775**	1				
3.Duyuşsal Tutum	,512**	,001	1			
4.Davranışsal Tutum	,747**	,671**	-,089	1		
5.Kriz Sonrası Yönetim Faaliyeti	,376**	,378**	-,020	,441**	1	
6.Kendine Adama	,430**	,443**	,030	,437**	,495**	1

N=222 p**< 0.01

Tablo 2 incelendiğinde; afet tutumu ile kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı etkinin bulunduğu gözlemlenmiştir ($r = 0,376$; $p < 0,01$). “**Hipotez 1: Afet tutumu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır**” **kabul edilmiştir**. Afet tutumunun alt boyutları olan bilişsel tutum ($r = 0,378$; $p < 0,01$), davranışsal tutum ($r = 0,441$; $p < 0,01$) arasında anlamlı bir etki bulunmakta olup; afet tutumunun alt boyutlarından duyuşsal tutum ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r = -0,020$; $p > 0,01$). “**H1a: Afet tutumunun bilişsel tutum boyutu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır**”, “**H1c: Afet tutumunun davranışsal tutum boyutu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır**” hipotezleri **kabul edilmiş** ve “**H1b: Afet tutumunun duyuşsal tutum boyutu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır**” hipotezi **kabul edilmemiştir**. Afet tutumu ile kendini adama arasında ($r = 0,430$; $p < 0,01$); kriz sonrası yönetim faaliyetleri ve kendini adama arasında ($r = 0,495$; $p < 0,01$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

Tablo 3. Değişkenlere İlişkin Regresyon Analizi (N=222)

	b	S.H.	t	p
Sabit	3,7710*** [3,67; 3,87]	0,0510	73,96	***
Afetlere Yönelik Tutumlar (X)	0,3090** [0,11; 0,50]	0,0997	3,10	0,002
Kendini Adama (W)	0,5471* [0,37; 0,71]	0,0867	6,31	***
Etkileşim (X.W)	-0,0209* [-0,25; 0,21]	0,1194	-0,17	0,8

S.H =Standart Hata, b= Standardize edilmemiş regresyon katsayısı, [] =Parantez içindeki değerler güven aralıkları, p***< 0,001, p**< 0,01, *R=0,7646, R²= 0,5847

Tablo 3’e göre afet tutumunun kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerinde ($b=0,3090$, %95 GA [0,11; 0,50], $t=3,10$, $p < 0,01$) ve kendini adamanın kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($b=0,5471$, %95 GA [0,37; 0,71], $t=6,31$, $p < 0,001$). Etkileşim (Afetlere yönelik tutum x kendini adama) değişkeni ile kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı, dolayısıyla değişkenler üzerinde kendini adamanın düzenleyici bir rolünün olmadığı gözlemlenmiştir ($b=-0,0209$, %95 GA [-0,25; 0,21], $t=-0,17$, $p=0,8$, $p > 0,001$). Ayrıca Tablo 3’ teki güven aralık değerleri de incelendiğinde; güven aralığı üst sınırı (ULCI) ve alt sınır (LLCI) değerlerinin 0 (sıfır) değerini kapsamaması da kendini adamanın değişkenler üzerinde düzenleyicilik rolünün olmadığını göstermektedir (Gürbüz, 2021: 99). Buradan hareketle “**Hipotez 2: Kendini adamanın, afet tutumu ile kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasındaki ilişki üzerinde düzenleyici bir etkisi vardır**” **kabul edilmemiştir**.

SONUÇ:

Dünyada her geçen gün afetlerin sayısı ve etkisi giderek artmaktadır. Her yıl milyonlarca insan afetlerin kurbanı olmaktadır. Alp-Himalaya deprem kuşağında yer alan ülkemizde birçok aktif fay hattı

bulunmakta olup; depremler başta olmak üzere dönem dönem farklı şiddetlerde afetler yaşanmaktadır (Genç, 2007: 204). Afet ve acil durumlar hızlı ve etkin müdahaleyi kapsayan ve kendi içerisinde bir sistematik gerektiren yönetilmesi çok zor olan durumlardan biridir.

Bu çalışma, afet ve acil durumlarda görev alan kişilerin afetlere yönelik tutumlarının kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerindeki etkisini ve bu ilişkide kendini adamanın düzenleyici rolünü ortaya koymaktadır. Çalışma afet ve acil durumlarda görev alan kamu çalışanlarının afetlere yönelik tutumları, kriz sonrası yönetim faaliyetleri ve kendini adama değişkenlerinin birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Çalışmada araştırmanın problemi "*afet ve acil durumlarda görev alan kişilerin afet tutumlarının kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerine etkisinde kendini adamanın düzenleyici rolünün incelenmesi*" olarak ifade edilmiş ve bu probleme yönelik oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Araştırmanın bulguları incelendiğinde;

- Araştırmanın değişkenlerinden olan, afet tutumu ile kriz sonrası yönetim faaliyetleri ($r = 0,376$; $p < 0,01$) ve afet tutumunun alt boyutları olan bilişsel tutum ($r = 0,378$; $p < 0,01$), davranışsal tutum ($r = 0,441$; $p < 0,01$) arasında anlamlı bir etki bulunmakta olup; afet tutumunun alt boyutlarından duyuşsal tutum ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r = -0,020$; $p > 0,01$). Afet tutumu ile kendini adama ($r = 0,430$; $p < 0,01$); kendini adama ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında ($r = 0,495$; $p < 0,01$) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Alan yazında elde edilen bulgular ile benzerlik gösteren çeşitli çalışmalara yer verilmiştir. Drabek (2012) ve Quarantelli (1997), Kapucu ve Van Wart (2006), Norris vd. (2008), Paton ve Johnston (2001), Perry ve Lindel (2003) ve Tierney (2007) tarafından yapılan araştırmalarda afet tutumları ve kriz, kriz yönetimi, kriz sonrası yönetim faaliyetleri arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Araştırmada son olarak, afet tutumu ve kriz sonrası yönetim faaliyetleri ilişkisinde kendini adamanın düzenleyicilik rolü olmadığı gözlemlenmiştir ($b = -0,0209$, %95 GA [-0,25; 0,21], $t = -0,17$, $p = 0,8$ $p > 0,001$). Alan yazın incelendiğinde afet tutumunun kriz sonrası yönetim faaliyetleri üzerindeki etkisinde kendini adamanın düzenleyici rolünün olduğuna ilişkin çalışmalara rastlanılmamıştır. Ancak alan yazında afet tutumu, kriz sonrası yönetim faaliyetleri ile kendini adama ve kendini adama kavramını kapsayan psikolojik sağlamlık değişkenleri arasında ilişkilerin bulunduğu işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Bozdağ ve Ergün, 2021; Demirtaş, 2000; İnal vd., 2012; Killgore vd. 2020; Köçer, 2024; Maya ve Sarı, 2018; Norrris vd. 2008; Saka, 2021; Şahin vd., 2018; Yanılmaz vd., 2019; Yiğit vd., 2020).

Afetlere yönelik tutumlar ve kriz sonrası yönetim faaliyetlerinin etkinliği, birbirleriyle sıkı bir ilişki içindedir. Pozitif tutumlar, kriz sonrası yönetim faaliyetlerinin daha etkili ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Bu nedenle afet yönetimi alanında çalışan bireylerin eğitimi, motivasyonu ve adanmışlık düzeylerinin artırılması, afetlere yönelik olumlu tutumların geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Afetlere yönelik olumlu tutumların geliştirilmesi için eğitim ve programlar düzenlenebilir. Ayrıca çeşitli yöntemlerle bireylerin motivasyonu ve bağlılığı artırılarak, kriz durumlarında daha etkin ve verimli bir performans sergilemeleri sağlanabilir.

Araştırma zaman ve imkân kısıtından dolayı kolayda örneklem yöntemiyle Aksaray ilinde afet ve acil durumlarda görev alan kamu çalışanları üzerinde yürütülmüş olup; afet tutumunun kriz sonrası faaliyetlere etkisinde kendini adamanın düzenleyici etkisinin incelenmesiyle sınırlıdır. Çalışma farklı örneklerde ve örgütsel dışlanma, performans, adalet vs. farklı değişkenler ile de yenilenebilir. Ayrıca nicel araştırma yönteminden yararlanılan çalışma karma ya da nitel yöntemler vasıtasıyla tekrarlanabilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek vardır.

KAYNAKÇA:

AFAD (2014). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*, T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Deprem Dairesi Başkanlığı, Ankara.

AlQahtany, A. M., & Abubakar, I. R. (2020). Public Perception and Attitudes to Disaster Risks in a Coastal Metropolis of Saudi Arabia. *International Journal Of Disaster Risk Reduction*, 44, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2019.101422>

Alexander, D. (2002). *Principles of Emergency Planning and Management*. England: Terra Publishing

Arca, D. (2012). Afet Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemi ve Uzaktan Algılama. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 53-61. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1329738>

Arima, M., & Arima, M. (2011). Visualization Through GIS of Residents' Conscious, Attitude and Activities to Prevent Disasters. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 21, 380-388. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.07.040>

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2008). Towards a Model of Work Engagement. *Career Development International*, 13(3), 209-223. <https://doi.org/10.1108/13620430810870476>

Baytiyeh, H. & Öcal, A. (2016). High School Students' Perceptions of Earthquake disaster: A Comparative Study of Lebanon and Turkey. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 18, 56-63. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2016.06.004>

Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M., Ronan, K. R., & McClure, J. (2017). The Role of Prior Experience in Informing and Motivating Earthquake Preparedness. *International Journal Of Disaster Risk Reduction*, 22, 179-193. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2017.03.006>

Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M., & Ronan, K. R. (2012). A Model of Household Preparedness for Earthquakes: How Individuals Make Meaning of Earthquake Information and How This Influences Preparedness. *Natural Hazards*, 64(1), 107-137. <https://doi.org/10.1007/s11069-012-0238-x>

Brown, T. A. (2006). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. New York, NY: Guilford Press.

Bolelli, M. (2018). Narsistik Kişilik Özelliklerinin İşe Bağlılığa Etkileri: Örnek Bir Araştırma. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 185-199. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2018.4.3.005>

Bozdağ, F., & Ergün, N. (2021). Psychological Resilience of Healthcare Professionals During COVID-19 Pandemic. *Psychological Reports*, 124(6), 2567-2586. <https://doi.org/10.1177/0033294120965477>

Can, H. (1997). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi

- Caymaz, E., Erenel, F., & Gürer, B. (2013). Liderlik Karizması, Adanmışlık ve Gruba Aidiyetin Gönüllü Çalışma Performansına Etkileri: AKUT Arama Kurtarma Derneği Örneği. *International Journal Of Human Sciences*, 10(1), 129- 147.
- Coppola, D. P. (2015). *Introduction to International Disaster Management*, Third Edition, Elsevier.
- Cvetković, V. M., Öcal, A., & Ivanov, A. (2019). Young Adults' Fear of Disasters: A Case Study of Residents from Turkey, Serbia and Macedonia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 35, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101095>
- Çalışkan, A. (2020). Kriz yönetimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 106-120. https://toad.halileksi.net/wp-content/uploads/2022/07/kriz-yonetimi-olcegi-toad_0.pdf
- Çelikten, M. (2001). Okul Yöneticilerinin Problem Çözme Becerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 27(27), 297-309. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10332/126634>
- Demirtaş, H. (2000). Kriz Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(23), 353-373. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108526>
- Dikmenli, Y., & Yakar, H. (2019). Öğretmen Adaylarının Afet Bilinci Algı Düzeylerinin İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 386-416. <http://doi.org/10.23891/efdyyu.2019.130>
- Drabek, T. E. (2012). *Human System Responses to Disaster: An Inventory of Sociological Findings*. Springer Science & Business Media.
- Eranen, L., & Liebkind, K. (1993). Coping with Disaster: The Helping Behavior of Communities and Individuals. Wilson, J. P. vd. (Eds.) In *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes* (pp. 957-964). Springer Science Business Media New York.
- Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/26918>
- Filiz, E. (2007). *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi.
- Grandjean, D., Rendu, A. C., MacNamee, T., & Scherer, K. R. (2008). The Wrath of the Gods: Appraising the Meaning of Disaster. *Social Science Information*, 47(2), 187-204. <https://doi.org/10.1177/0539018408089078>
- Genç, F. N. (2007). Türkiye'de Doğal Afetler ve Doğal Afetlerde Risk Yönetimi, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 201-226.
- Gerdan, S. (2014). Determination of Disaster Awareness, Attitude Levels and Individual Priorities at Kocaeli University, *Eurasian Journal of Educational Research*, 55, 159-176. <http://dx.doi.org/4689/ejer.2014.55.10>
- Gowan, M. E., Sloan, J. A., & Kirk, R. C. (2015). Prepared for what? Addressing the Disaster Readiness Gap Beyond Preparedness for Survival. *BMC Public Health*, 15(1139). 1-5. <https://doi.org/10.1186/s12889-015-2440-8>
- Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi Temel İlkeler ve Uygulamalı Analizler* (2.Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık

- Gürkan, U. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Yılmazlık ve İyilik Halinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Education Sciences*, 9(1), 19-35. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.1.1C0603>
- Quarantelli, E. L. (1997). Ten Criteria for Evaluating the Management of Community Disasters. *Disasters*, 21(1), 39-56. <https://doi.org/10.1111/1467-7717.00043>.
- Quarantelli, E. L., & Dynes, R. R. (1977). Response to Social Crisis and Disaster. *Annual Review Of Sociology*, 3(1), 23-49. <https://www.jstor.org/stable/2945929>
- Henderson, N., & Milstein, M. M. (1996). *Resiliency in Schools: Making it Happen for Students and Educators*. Thousand Oaks, California: Corwin Press.
- Hisar, K. M., & Yurdakul, A. (2015). Bir Üniversitenin Hemşirelik Öğrencilerinin Afetlerde Sağlık Hizmetleri ile İlgili Bilgilerinin Değerlendirilmesi. *MAKÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 54-65. <http://edergi.mehmetakif.edu.tr/index.php/sabed/index>
- Honda, A., Wiwattanapantuwong, J., & Abe, T. (2014). Japanese University Students' Attitudes Toward the Fukushima Nuclear Disaster. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 147-156. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.06.003>
- Işık, Ş. (2016). Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(2), 165-182. <https://jhwbjournal.com/uploads/files/ff01d9bb3642d6cd5de8961dde552f7d.pdf>
- İnal, E., Kocagöz, S., & Turan, M. (2012). Basic Disaster Consciousness and Preparation Levels. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 12(1), 15-19. <https://doi.org/10.5505/1304.7361.2012.05658>.
- Kadioğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi-Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek* (1.Basım) İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayını. https://www.academia.edu/22920333/Afet_Yonetimi_Beklenilmeyeni_Beklemek_En_K%C3%B6t%C3%BCs%C3%BCn%C3%BCn%C3%BC_Y%C3%B6netmek
- Kadioğlu, M., & Özdamar, E. (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetimin Temel İlkeleri. Kadioğlu, M. ve Özdamar, E. (Eds.), *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri İçinde*, Ankara: JICA Türkiye Ofisi
- Kapucu, N., & Van Wart, M. (2006). The Evolving Role of the Public Sector in Managing Catastrophic Disasters: Lessons Learned. *Administration & Society*, 38(3), 279-308. <https://doi.org/10.1177/0095399706289718>
- Karancı, N. A., & Aksit, B. (1999). Strengthening Community Participation in Disaster Management by Strengthening Governmental and Non-Governmental Organisations and Networks: A Case Study from Dinar and Bursa (Turkey). *Australian Journal of Emergency Management*, 13(4), 35-39. <https://search.informit.org/doi/pdf/10.3316/informit.399508943960231>
- Kartal, M., & Bardakçı, S. (2019). *Tutum Ölçekleri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kayacı, Ü., & Özbay, Y. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Travmatik Yaşantı, Psikolojik Doğum Sıraları ve Sosyal İlgilerinin Psikolojik Dayanıklılıklarını Yordaması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 128-142.
- Kırandi, O. (2020). *Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarında Psikolojik Sağlık ve Serbest Zaman Sıkılma Algısı İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi.

- Khalid, H.M., Radha, J.K., Yang, X., & Helander, M.G., (2010). Analyzing ABC of Disaster Experience Using Text Mining. In: Schmorrow, D., Nicholson, D. (Eds.), *Advances in Cross-Cultural Decision*. London: Taylor & Francis.
- Khalid, H. M., Helander, M. G., & Hood, N. A. (2013). Visualizing Disaster Attitudes Resulting from Terrorist Activities. *Applied Ergonomics*, 44(5), 671-679. <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2012.06.005>
- Killgore, W. D., Taylor, E. C., Cloonan, S. A., & Dailey, N. S. (2020). Psychological Resilience During the COVID-19 Lockdown. *Psychiatry Research*, 291, 113216. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113216>
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. London: Guilford Publications
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful Life Events, Personality, and Health: An Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1–11. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.1.1>
- Kobasa, S.C. (1982). Commitment and Coping in Stress Resistance Among Lawyers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(4), 707-717.
- Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and Health: A Prospective Study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 168–177. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.1.168>
- Köçer, M. S. (2024). Bilişsel, Duyuşsal ve Davranışsal Tutum Yönüyle; Çevre ve Afet İlişkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(52), 716-741. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1353929>
- Lambert, C. E., & Lambert, V. A. (1999). Psychological Hardiness: State of the Science. *Holistic Nursing Practice*, 13(3), 11-19.
- Lambert, V. A., Lambert, C. E., & Yamase, H. (2003). Psychological Hardiness, Workplace Stress and Related Stress Reduction Strategies. *Nursing and Health Sciences*, 5, 181-184. <https://doi.org/10.1046/j.1442-2018.2003.00150.x>
- Lin, S., Shaw, D., & Ho, M. C. (2008). Why are Flood and Landslide Victims Less Willing to Take Mitigation Measures than the Public? *Natural Hazards*, 44(2), 305-314. <https://doi.org/10.1007/s11069-007-9136-z>
- Macit, İ. (2019). Bütünleşik Afet Yönetiminde Sendai Çerçeve Eylem Planının Beklenen Etkisi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(1), 175-186. <https://doi.org/10.21324/dacd.421564>
- Masten, A. S. (2014). Global Perspectives on Resilience in Children and Youth. *Child Development*, 85(1), 6-20. <https://doi.org/10.1111/cdev.12205>
- Maddi, S. R. (2004). Hardiness: An Operationalization of Existential Courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(3), 279-298. <https://doi.org/10.1177/0022167804266101>
- Maddi, S. R., Harvey, R. H., Khoshaba, D. M., Lu, J. L., Persico, M., & Brow, M. (2006). The Personality Construct of Hardiness, III: Relationships with Repression, Innovativeness, Authoritarianism, and Performance. *Journal of Personality*, 74(2), 575-598. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00385.x>
- Maddi, S. R., & Khoshaba, D. M. (1994). Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*, 63(2), 265-274. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6302_6

- Maya, İ., & Sarı, B. (2018). Ortaokul Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Türkiye’de Afet Eğitimi Uygulamaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 71, 49–65. <https://doi.org/10.9761/JASSS7804>
- Memiş, L. & Babaoğlu, C. (2020). Acil Durum ve Afet Yönetiminde Süreç Yaklaşımı ve Teknoloji. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 776-791. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1311408>
- Morrisey, C., & Hannah, T. E. (1986). Measurement of Psychological Hardiness in Adoles- Cents. *Journal of Genetic Psychology*, 148(3), 393-397. <https://doi.org/10.1080/00221325.1987.9914569>
- Moritz, M. A., Batllori, E., Bradstock, R. A., Gill, A. M., Handmer, J., Hessburg, P. F., & Syphard, A. D. (2014). Learning to Coexist with Wildfire. *Nature*, 515(7525), 58–66. <https://doi.org/10.1038/nature13946>
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community Resilience as A Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1-2), 127-150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Özkazanç, S. & Yüksel, U. D. (2015). Evaluation of Disaster Awareness and Sensitivity Level of Higher Education Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 745-753. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.168>
- Özsoy, M. (2021). *COVID-19 Salgın Sürecinde Öğretmenlerin Psikolojik Sağlık Düzeyleri ile Hayat Boyu Öğrenme Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Paton, D., Sagala, S., Okada, N., Jang, L. J., Bürgelt, P. T., & Gregg, C. E. (2010). Making Sense of Natural Hazard Mitigation: Personal, Social and Cultural Influences. *Environmental Hazards*, 9(2), 183-196. <https://doi.org/10.3763/ehaz.2010.0039>
- Paton, D., Smith, L., Daly, M., & Johnston, D. (2008). Risk Perception and Volcanic Hazard Mitigation: Individual and Social Perspectives. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 172(3-4), 179-188. <https://doi.org/10.1016/j.jvolgeores.2007.12.026>
- Paton, D., & Johnston, D. (2001). Disasters and Communities: Vulnerability, Resilience and Preparedness. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 10(4), 270-277. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/EUM000000005930/full/html>
- Pennings, J. M., & Grossman, D. B. (2008). Responding to Crises and Disasters: The Role of Risk Attitudes and Risk Perceptions. *Disasters*, 32(3), 434-448. <https://doi.org/10.1111/j.0361-3666.2008.01048.x>
- Perry, R. W., & Lindell, M. K. (2003). Preparedness for Emergency Response: Guidelines for the Emergency Planning Process. *Disasters*, 27(4), 336-350. <https://doi.org/10.1111/j.0361-3666.2003.00237.x>
- Prelipcean, G., Stancu, S., Roşca, G. I., & Lupan, M. (2012). Particularities of Risk in the Case of Extreme Events. *Scientific Research & Education In The Air Force-AFASES*, 1-7. <https://ns.afahc.ro/ro/afases/2012/manag/Prelipceanu &.pdf>

- Puspita, D., & Pranoto, B. E. (2021). The Attitude of Japanese Newspapers in Narrating Disaster Events: Appraisal in Critical Discourse Study. *Studies in English Language and Education*, 8(2), 796-817. <https://doi.org/10.24815/siele.v8i2.18368>
- Rodriguez-Llanes, J. M., Vos, F., & Guha-Sapir, D. (2013). Measuring Psychological Resilience to Disasters: Are Evidence-Based Indicators an Achievable Goal?. *Environmental Health*, 12(1), 115-125. <http://www.ehjournal.net/content/12/1/115>
- Saka, A. (2021). *Okul Müdürlerinin Kriz Yönetimi: COVID 19 Sürecindeki Tutumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Savcı, S. (2008). *Ortaöğretim Çalışan Öğretmenlerin Kriz Yönetimine İlişkin Algıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Sancaktar, O. (2017). Afet Mevzuatı ve Afet Hukukuna Giriş. İçinde *Bütünleşik Afet Yönetimi* (ss. 39-76). İzmir: Birleşik Yayıncılık.
- Sayın, N. (2008). *Ortaöğretim Kurumlarında Kriz Yönetimi Stratejisinin İncelenmesi: İstanbul İli Örneği*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.
- Sezgin, F. (2012). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 489-502. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/806957>
- Sinclair, R. R. & Tetrick, L. E. (2000). Implications of İtem Wording for Hardiness Structure, Relation with Neuroticism, and Stress Buffering. *Journal of Research in Personality*, 34, 1-25. <https://doi.org/10.1006/jrpe.1999.2265>
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2004). Job Demands, Job Resources, and Their Relationship with Burnout and Engagement: A Multi-Sample Study. *Journal of Organizational Behavior*, 25(3), 293-315. <https://doi.org/10.1002/job.248>
- Sinha, A., Pal, D. K., Kasar, P. K., Tiwari, R., & Sharma, A. (2008). Knowledge, Attitude and Practice of Disaster Preparedness and Mitigation Among Medical Students. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 17(4), 503-507. <https://doi.org/10.1108/09653560810901746>
- Sözcü, U., & Aydınözü, D. (2019). Examining the Natural Disaster Literacy Levels of Pre-Service Teachers According to some Variables. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 79-91. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/773556>
- Süzen, B. (2015). *1999 Marmara Depremine Yaşamış Bireylerin Psikolojik Dayanıklılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi.
- Şahin, Y., Lamba, M., & Öztıp, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Afet Bilinci ve Afete Hazırlık Düzeylerinin Belirlenmesi. *Journal of Civilization Studies*, 3(6), 149-159. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/612822>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (7.Basım), Boston, MA: Pearson. <https://www.pearsonhighered.com/assets/preface/0/1/3/4/0134790545.pdf>

- Taghizadeh, A. O., Hosseini, M., Navidi, I., Mahaki, A. A., Ammari, H., & Ardalan, A. (2012). Knowledge, Attitude and Practice of Tehran's Inhabitants for an Earthquake and Related Determinants. *PLoS Currents*, 4, 1-11. <https://doi.org/10.1371/4fbbbe1668eef>
- Temiz, S. R. (2023). *Öğretmenlerin Özyeterlik İnançlarının Psikolojik Sağlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-9. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/200202>
- Tikir, A., & Lehmann, B. (2011). Climate Change, Theory of Planned Behavior and Values: A Structural Equation Model with Mediation Analysis. *Climatic Change*, 104(2), 389-402. <https://doi.org/10.1007/s10584-010-9937-z>
- Tierney, K. J. (2007). Disaster Preparedness and Response: Research Findings and Guidance from the Social Science Literature. *University of Delaware, Disaster Research Center*. <https://udspace.udel.edu/server/api/core/bitstreams/8be36ef9-acf1-435e-8302-36c6b6c611d9/content>
- Törenci, H. E. (2015). *Afet yönetimi ve Bursa'da Sağlık Sektöründe Afet Yönetimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, M., & Giyik, C. (2018). Van Depremi Örneğinde Afet Sonrası Yeniden Yerleştirme ve İskân Uygulamaları. Şengün, H., Yıldız, S. ve Tercan, B. (Eds.) İçinde *Türkiye'nin Afet Yönetimi, Sosyal, Siyasal ve Yönetim Boyutuyla*. Ankara: Palme Yayınevi.
- Turan, M., Doğan, G., Bulut, Y., Öztürk, G., & Şahinöz, S. (2018). Yükseköğretim Kurumlarında Afet ve Acil Durumlara Hazırlık Çalışmaları ve Etkinlikleri Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1–11. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/398312>
- Tümlü, G., & Receptoğlu, E. (2013). Üniversite Akademik Personelinin Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 205-213. <https://doi.org/10.5961/jhes.2013.078>
- Türkan, A., & Kılıç, İ. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel, Duyuşsal ve Davranışsal Boyutta Afetlere Yönelik Tutumlarına İlişkin Bir Betimleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 114-127. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/317092>
- Türkan, A. H., Kılıç, İ. & Tiryakioğlu, M. (2019). Development of a Disaster Attitude Scale and Assessment of University Students' Attitudes Towards Disasters. *Ege Academic Review*, 19(4), 457-467. <https://doi.org/10.21121/eab.476531>
- Udayasree, K., & Rekha, P. (2018). Attitude Towards Disaster Management Among Secondary School Students of Kerala. *International Journal of Scientific ve Engineering Research*, 9(7), 2042-2044. <https://www.ijser.org/researchpaper/Attitude-towards-Disaster-Management-among-Secondary-School-Students-of-Kerala.pdf>
- United Nations Population Fund (UNFPA). (2013). Pilot Survey Of Knowledge, Attitude And Practice (KAP). *Disaster Preparedness In Padang City 2013 Centre for Data, Information and Public Relations National Board for Disaster Management (BNPB) Jakarta, Indonesia*.

- Uşak, M., Şensoy, Ö., Yıldırım, H. İ., & Hançer, A. H. (2005). İlköğretim Fen Bilgisi ve Matematik Öğretmen Adaylarının Deprem Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 35-46.
- Werner, E. (2005). Resilience and Recovery: Findings from The Kauai Longitudinal Study. *Research, Policy and Practice in Children's Mental Health*, 19(1), 11-14. <https://www.scribd.com/document/349493383/Resilience-and-recovery-Findings-from-the-Kauai-Longitudinal-Study-pdf>
- Var, S., & Güneş, D. Z. (2022). Covid-19 Salgını Sürecinde Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Kriz Yönetimine İlişkin Deneyimlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 1271-1308. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3199>
- Yanılmaz, S., Kartal, O. V., Çam, A., & Turan, M. (2019). Toplum Tabanlı Afet Yönetimi Çerçevesinde Barınma Risk Analizi. *Journal of International Social Research*, 12(67), 1114–1123. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3800>
- Yavaş, H. (2001). Doğal Afet Yönetimi ve Yerel Gündem 21 Çalışmaları Kapsamında İzmir'de Deprem Riski. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 118-138. <http://hdl.handle.net/20.500.12397/5418>
- Yılmaz, T. E. (2015). Sağlıkta Afet Yönetiminde Aile Hekimliği. *Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği*. <https://www.tahud.org.tr>
- Yılmaz, A. (2012). Türkiye'de Afetlerde Karşılaşılan Sorunlar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 62-81. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/576813>
- Yiğit, E., Boz, G., Gökçe, A., & Özer, A. (2020). İnönü Üniversitesi Tıp ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Afet Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları. *Sakarya Tıp Dergisi*, 10(4), 580-586. <https://doi.org/10.31832/smj.696069>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This research aims to analyze the moderating role of commitment in the impact of disaster attitudes of individuals working in disasters and emergencies on post-crisis management activities.

Research Questions:

The model of research and hypotheses are below:

H1: There is a relationship between disaster attitude and post-crisis management activities

H1a: There is a relationship between cognitive attitude and post-crisis management activities.

H1b: There is a relationship between affective attitude and post-crisis management activities.

H1c: There is a relationship between behavioral attitude and post-crisis management activities.

H2: Commitment moderates the relationship between disaster attitude and post-crisis management activities.

Literature Review:

Disaster is a general concept related to situations that occur naturally or by human influence which damage the mass of people, their economic, social and cultural environment cause their normal life to completely change or slow down, cause the affected population to struggle with their own resources, create a crisis environment

(Kadioğlu, 2011: 36). Disasters are events that damage local capacities usually resulting in human loss, injury and damage to affected groups (Rodriguez-Llanes et al., 2013: 1). The basic aim of disaster management as the process management of disasters is to protect societies, minimize the resulting economic damages and defend societies against disasters. Disasters can be intervened effectively and in a timely manner by detecting the damage caused by disasters to society and individuals in order to minimize losses and social resistance can be created by increasing the society's knowledge and attitudes towards disasters (Kadioğlu and Özdamar, 2008: 8).

Disaster attitudes and commitment levels of individuals working in disasters and emergencies are effective factors determining the success of post-crisis management activities. Positive attitudes and high levels of commitment accelerate the response and recovery processes and make them effective. Therefore, the relationship between disaster attitudes and post-crisis management activities and the moderating role of commitment in this relationship is an important research topic for disaster management. A literature review reveals that there is no significant research on the relation between attitudes towards disasters and post-crisis management activities and the moderating role of commitment in this relationship. In this scope, it is thought that presenting an applied study makes this study important in terms of filling the gaps in the literature.

Methodology:

228 public employees working in disasters and emergencies in Aksaray Province participated in the study. Initially, approval was obtained from Aksaray University Ethics Committee for the collection of the data to be used in the study (Decision 2023/07-90 dated 26.12.2023). The research data were collected from the participants through google forms using convenience sampling method by means of a questionnaire form containing the scale questions. At the end of the data collection process obtained 222 out of 228 data were determined as data suitable for analysis for our study. IBM AMOS 22 and SPSS 25 analysis programs were used to analyze the data collected from the participants. The kurtosis values of the scales and dimensions used in the study vary between 1.621 and -0.414, while the skewness values vary between -1.153 and -0.087. The fact that the skewness values obtained as a result of this analysis are not above 3 and kurtosis values are not above 10 indicates that the research data show a normal distribution (Kline, 2011).

In the study, the "Disaster Attitude Scale" developed by Türkan and Kılıç (2017) was used to measure the disaster attitude level of the participants and the coefficient of reliability (Cronbach's Alpha) was determined as 0.868 for the study. In order to measure the level of post-crisis management activities, the "Post-Crisis Activities" scale, one of the sub-dimensions of the "Crisis Management" scale developed by Çalışkan (2020), was used and the coefficient of reliability (Cronbach's Alpha) for the study was determined as 0.938. Finally, the "Commitment" scale, which is one of the sub-dimensions of the "Psychological Resilience Scale" developed by Işık (2016), was used to measure the level of dedication of employees and the reliability coefficient (Cronbach's Alpha) was determined as 0.863 for this research.

Results and Conclusions:

There is a relationship between disaster attitude and post-crisis management activities ($r = 0,376$; $p < 0,01$) and cognitive attitude ($r = 0,378$; $p < 0,01$), behavioral attitude ($r = 0,441$; $p < 0,01$). There is no relationship between affective attitude and post-crisis management activities ($r = -0,020$; $p > 0,01$). There is a statistically relationship between disaster attitude and commitment ($r = 0,430$; $p < 0,01$) and between post-crisis management activities and commitment ($r = 0,495$; $p < 0,01$). When the studies conducted in the literature are analyzed, results that are in parallel with the findings of the first hypothesis are found. Tierney (2007), Perry and Lindel (2003), Paton and Johnston (2001), Norris et al. (2008), Kapucu and Van Wart (2006), Drabek (2012) and Quarantelli (1997) found relationships between disaster attitudes, crisis, crisis management and post-crisis management activities. Finally, the study concludes that there is no moderating role of commitment in the relationship between the disaster attitude and post-crisis management activities ($b = -0.0209$, 95% CI [-0.25; 0.21], $t = -0.17$, $p = 0.8$ $p > 0.001$).

Literature review reveals that there is no study on the moderating role of commitment on the post-crisis management activities of disaster attitude. In the literature, however, there are studies indicating that there are relationships between disaster attitude, post-crisis management activities and psychological resilience variables

including the concept of dedication and self-dedication (Bozdağ and Ergün, 2021; Demirtaş, 2000; İnal et al., 2012; Killgore et al., 2020; Köçer, 2024; Maya and Sarı, 2018; Norrris et al., 2008; Şahin et al., 2018; Yanılmaz et al., 2019; Yiğit et al., 2020).

The disaster attitudes and the effectiveness of post-crisis management activities are closely related to each other. Positive disaster attitudes enable post-crisis management activities to be carried out more effectively and quickly. Increasing the training, motivation and commitment levels of individuals working in the field of disaster management is of great importance in terms of developing positive attitudes towards disasters. The survey was carried out on public employees working in disasters and emergencies in Aksaray province. The study is restricted to examining the moderating effect of commitment on the effect of disaster attitude on post-crisis activities. The survey can be repeated in different fields and with participants with different education levels to contribute to the literature. In addition, the research can be repeated in different samples with variables such as performance, mobbing, exclusion, justice, etc.

SIA Criteria Compliance of Third Bosphorus Bridge (Yavuz Sultan Selim) Social Impact Assistentment

Üçüncü Boğaz Köprüsü'nün (Yavuz Sultan Selim) Sosyal Etki Değerlendirme(SED) Kriterlerine Uygunluğu

Nimet VELİOĞLU¹

Öz

Projelere uygulanan sosyal etki değerlendirilmesine yönelik standart bir uygulama modeli eksiktir. Plan ve projelerde SED ile ilgili Türk mevzuatındaki temel kriterlerin eksikliği nedeniyle, bu çalışmada, sosyal onay kriterlerinden ve BM, OECD ve Dünya Bankası gibi bazı kurumların yürüttüğü kapsamlı çalışmalardan faydalanılarak SED raporlaması için önerilerde bulunulmuştur. Nihayetinde uluslararası düzenlemelerden yararlanılarak sosyal etki değerlendirmesinin içinde olması gereken kriterler; paydaşları belirleme, kategori belirleme, ana hedefler, sorunlar, etkiler, zorluklar, riskler ve fırsatlar ile paydaş katılımını şart koşan kurumsal ve kredi kurumunun gerekliliklerinden oluştuğu belirlenmiştir. Kriterler değerlendirirken politik uygunluk, analitik doğruluk, ölçülebilirlik incelenmektedir. 52 metre genişliğiyle dünyanın en geniş köprüleri arasında ve 322 metre kule yüksekliğiyle eğik askılı köprü sınıflandırmasında "Dünyanın en yüksek köprüsü" olan örnek proje olan 3. Boğaz Köprüsü, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlamaktadır. Bu kadar önem taşıyan projede çevresel ve sosyal etkiyi değerlendiren ÇED, SÇD ve KÇED raporları bulunmamaktadır. Projede yalnızca 2013 yılında uluslararası finans kuruluşlarının hazırladığı SED raporu bulunmakta olup rapor toplumsal onay kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Makalede; örnek alan üzerinde yapılan değerlendirmelerin yanı sıra Türkiye'deki SED uygulamalarına yönelik önerilerde de bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: SIA, Türkiye, Mevzuat

ABSTRACT

There is a lack of standard implementation model to evaluate social impact, which could be applied to every project. Due to the weakness and non-existing basic criteria in Turkish legislation on SIA in plans and projects, in this study, the SIA reporting has been prepared by benefiting the social approval criteria and comprehensive studies conducted by certain institutions such as UN, OECD and the World Bank. Ultimately, drawing on international regulations, the criteria that should be included in a social impact assessment are: stakeholder identification, categorization, key objectives, issues, impacts, challenges, risks and opportunities, and institutional and credit institutional requirements for stakeholder engagement. When evaluating criteria, political relevance, analytical accuracy, measurability are examined. The 3rd Bosphorus Bridge, which is an exemplary project among the world's widest bridges with a width of 52 meters and "the highest bridges in the world" with its oblique span bridge appearance with its 322 meter tower accessories, connects the Asian and European continents. The project with such importance, do not hold EIA, SEA, and CIA reports, which evaluates environmental and social impact. The project only holds the SIA report, which was conducted in 2013 by international finance institutions, and the report was evaluated according to the criteria for social approval. Along with the evaluations on the sample field, suggestions has been set forth for the SIA implementations in Türkiye.

Keywords: SIA, Türkiye, Legislation

¹ Corresponding Author: Nimet VELİOĞLU, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, nimet@iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0031-5697

INTRODUCTION

Social, economic, cultural conditions and living systematics that differ according to these deepen the human-environment relationship. This relationship brings along human's tendency to the environment through positive or negative activities. Therefore; determining the impact of politics, law, planning and the implementation conditions of these on the environment and human's health has become crucial. When the environmental impact of the activities in point are determined, it brings forth the possibility to prevent potential damage on the environment (Smith, 2017). Various impact evaluation systems exist around the world. In our country, Environmental Impact Assessment (EIA), Strategic Environmental Impact Assessment (SEA), Cumulative Environmental Impact Assessment (CIA) and Social Impact Evaluation (SIA) systems are implemented.

In the process of project permits in our country, there exists legal regulations which enforce EIA, SEA, CIA. However, there is an absence of social impact evaluation enforcement in the project permission process in Turkey. Even though EIA, SEA and CIA are mandatory in legislation and execution, the social impact of these projects are not stressed adequately. Consequently, even in the existence of mandatory EIA, SEA and CIA by Turkish legislation, foreign investors reinforcing credit on politics, programs, plans and projects do not consider these as sufficient and enforce SIA to be included(Kurbonova,2020).

Living dynamics that differ accordingly with day by day changing social, economic and cultural conditions, lead the way to strengthening the human-environment bond. This bond brought along humans inclination to the environment through positive or negative activities. Thus the impact determination of politics, legislations, planning and the implication of these on human and environment health has been essential. As a result of the current necessity, assessing the aspect of the environmental impacts in advance has been brought up and by interpreting the data displaying a concrete study has been inevitable. When the activities environmental impacts are determined this will pave the way to counteract the possible harm on human and environment. On this account environmental impact evaluation systems has been developed(Gürtuna, 2016). Environmental impact evaluation systems has been developed within the context of sustainability principal, one of the basic principals of environmental law. Principal at issue, anticipates a balance between economic growth and protection of the natural resources and aims for a growth system which will take the ecosystems carrying capacity into account(Karakitapoğlu vd, 2016). With various impact evaluation systems existing around the world, in our country, Environmental Impact Assessment (EIA), Strategic Environmental Impact Assessment(SEA) Cumulative Environmental Impact Assessment (CIA) and Social Impact Assessment (SIA) systems are implemented.

In 1950's and 1960's, with the negative effects of various projects conducted previously emerging, environmental awareness began to rise and embraced by various countries around the World(Barrow, 1997). In the conclusion declaration of "Human and Environment" conference, assembled in Sweden's capital city Stockholm, on 5 July 1972, member countries of the UN, emphasized the environmental issues taking place in different regions around the world, with the tendency to reach extreme importance has become a threat to all humanity and that this common issue could only be resolved by a coordinated work on a common solution.

Within the "Environment Conference" that took place in Rio De Janeiro, in 1992, took part as "Environmental Impact Evaluation" accepted as the 17th principal of the Rio Declaration, shall be utilized as a national instrument to evaluate the environmental impact and shall be used on activities that hold immensely crucial harming qualities and dependent on expert national authorities." Hence, the terms of "Environment" and "ecology" addressed as crucial and on an international level, has been handled equal as a sustainable development, has been supported by various agreements, declarations and environmental programs which include many protection and renewal measures. (Fanuscu, Aydın,2003) Differently titled environmental impact evaluation systems exist around the world. Today the EIA process is included in the legislation of almost all countries and has been adopted as a fundamental element of international law (Türker, Aydın, 2023). Various evaluation systems such as

Ecological Impact Evaluation, Environmental Impact Evaluation, Strategic Environmental Impact Evaluation, Social Impact Evaluation, Ecuador Principals, and Cumulative Impact Evaluation exist in different structures or interconnections.

Legally, three impact evaluation systems exist in our country. EIA, SEA and CIA is applied with related articles and regulations on Environmental Law, based on Article 56 of the Constitution.

Within Article 56 of the Turkish Constitution, came into force in 1983, with the environmental law no. 2872's article 10, EIA gained a legal basis for the first time in Turkish law and it is stated that the regulations related to the subject shall be arranged. This process has been defined legally in our country, with the first EIA Regulation, ten years after the legislation has been published. Environmental Impact Assessment System (EIA), is a system aiming to dispose or suppress the negative implications of suggested projects and activities on the environment, by defining these implications. EIA process is evaluated in two different categories according to the legislation. Projects subjected to EIA Regulation has been sorted as two lists. In the procedure, meetings has been assembled with the project holder and public participation, by the institutions and establishments warranted by the ministry, to inform about the investment and for the purpose of taking suggestions and opinions on the project. For the relatively small scaled projects subjected to Appendix 2 procedure, public participated meetings do not take place.

Strategic Environmental Evaluation (SEA); is defined as a systematic process in which the possible environmental outcomes, economic and social factors are taken into account related to certain suggested politics, plans or programs. Within the alignment laws of European Union's regulation framework, in Article 10 of the Environmental Law took place in 2006, it was stated that the methods and essentials regarding SEA will take place in the SEA Regulation to be issued.

On 08.04.2017, Strategic Environmental Evaluation Regulation has come into force. This systematic process, evaluated by taking the environmental outcomes, economic and social factors into account, related to the various subjects of the plans and programs regarding the future of the countries is classified as Strategic Environmental Evaluation (SEA). Worldwide SEA implementation fields are; International Agreements, Privatization, National Budget, Perennial Investment Plans, Legal Regulation Proposals, sectoral and global policies, sectoral planning, land based and field utilization plans, whilst in Türkiye the implementations take place as; Region Development Administration Action Plan, Region Plans, Integrated Coastal Field Plans, Environmental Order Plans, Planning Studies in Energy Sectors, Waste Management Planning on the basis of Basin, Sewage Distillation Action Plans on the basis of Basin, Basin Protection Action Plans, Basin Drought Management Plans, Basin Master Plans, Basin Flood Management Plans, Rural Development Programs, Culture and Tourism Protection and Advancement Regions and Plans located in Tourism Centers, Agricultural Master Plans, Tourism Coastal Construction Master Plan, Türkiye Industry Strategy, Türkiye Tourism Strategy, Transportation and Communication Strategy, Transportation Main Plans, National Basin Management Strategy, Special Strategy Plans, River Basin Management Plans, Operational Programs. Consultation and Public participation meetings take place in SEA implementations but only in the context of opinion receiving.

Evaluating the cumulative impacts should not be pictured apart from EIA process.

Evaluating these impacts should be taken as an inseparable part of every phase of the process. Cumulative Impact Assessment is; a project or a project activity that analyses the environmental variations that are caused by past, present or projected as possible future human activities. In the EIA Regulation, dated on 25th November 2014, law no. 29186, published on the official gazette, there is no direct provision about the legislation concerning the CIA. Although, in the extension phase of the EIA process, EIA Commission could be requested to conduct the CIA studies.

Unlike the traditional approach used in EIA, it aims to evaluate the long-term impacts in the past and future, take Valuable Ecological Components (DEB) into consideration, hence both the related project and the different actions of past, present or projected as possible future interacting, consider the importance of not only the local and direct impacts but also external impacts (indirect impacts,

cumulative impacts and the interaction of impacts), evaluate the impacts on wider fields (regional fields). Cumulative impacts are not necessarily different than the impacts analyzed within the scope of EIA, in fact impacts that are analyzed are commonly identical. Many EIA focuses on the local scale and only takes the foot prints and field each project's component covers. As for CIA, it extends the evaluation scale even more in a sense it takes it to the regional scale. The difficulty for the executioner here is that, how to evaluate how wide the field that encircles the actions is, determining how to evaluate the mostly complicated interactions between acts in execution. At its core CIA and EIA are identical therefore it is based on the specified EIA (DB ve ÇŞB, 2012a).

In environmental impact procedures taking place in Turkish Law System, not noting the social impact sufficiently, in other words, the weakness of mutual awareness, holds the risk to cause issues. Accordingly, even if SEA, EIA, CIA has been performed by the Turkish legislation, foreign investors reinforcing credit for the intended politics, programs, plans and projects are regarded as inadequate and are forced to perform SIA if it would provide financial support.

In Türkiye, such legal regulation that enforces social impact evaluation in the permission process of projects, does not exist. Social affirmation (impact) is identified as “ the consent freely given by the local communities and shareholders that have been informed prior to a project” [World Bank, 2004]. In the sense of social affirmation, decreasing the potential impacts and risks, being informed on the social values, traditions and beliefs is notably crucial. A standard implementation model that could be applied on every project for the social affirmation purposes does not exist. Regional and social subjects alternate for each project. This condition should be primarily taken into account prior to the planning process of social affirmation. Within this context, socio-economic data gathering and evaluation of the data processes, play a crucial part in the determination of the road map. From now on, since the social impact evaluation is requested by all international finance institutions and Ecuador Principle banks, it is a global necessity. (Vanclay and Hanna, 2019). In the social impact evaluation developed by defending the way of thinking that social needs are determining the markets and corporates should not only aim for the shareholder value but also aim for the common value creation, accordingly the shared value is that social detriments causes the firms budget expenses, the social risks are required to be managed efficiently and it acknowledges that a positive corporation reputation should increase job opportunities by creating a social license for activity and growth (Hidalgo et al, 2014). From now on, the social impact evaluation became a part of the way how firms operate and usual environmental and social management systems. Certain implementations that can be specified as social impact and social consent exist in Turkish law system. One of these is participation meetings, that are on the environmental issues, which includes the public in the decision making mechanisms. In the Environmental Impact Evaluation (EIA) Regulation, a limited “public participation meeting” process is described. Regarded in projects EIA report under the title of “socio-economic impacts of the project”, information's exhibiting the project fields demographic structure is cited and the data's are usually conducted without a proper field work and compiled by no specialists. In EIA and SEA implementations, achieving sociocultural interaction through public participation meetings and receiving the public opinion in these meetings is essential. Opinion; is not a legally binding procedure. Even in the possibility of the opinion being negative, putting the projects declined by public into practice is encountered. Public participation meetings exist in SEA implementations but the situation is no different then EIA implementations. In this respect, SIA is a stronger evaluation system than other implementations, regarding shareholder participation. SIA is an extensive and participatory administration process that occurs in the process of interaction between the effected and effector of projects and needs to be administrated in order to decrease the negative effects on place and life. SIA reports are composed for the purpose of sentimentalizing the social and special alteration of the process of interaction between the effected and effector and is aiming to guide the decision makers (Göksu et al, 2015).

Social Impact Evaluating; does not take part under a separate title in Turkish Law system.

Public participation and opinion receiving implementations, that are similar to SIA, takes a place in Turkish law system under the “participation” title in EIA and SEA implementations. Investors retaining

projects supported by international funds, also demand SIA reporting, even though the project includes an environmental impact evaluation that fits the Turkish legislation, due to the frequently changing legislation, many cases regarding to the case existing and the implementation issues. For SIA, Turkish legislation being inadequate and hence difficulties of providing balance between the economic-social and environmental elements, in plans and projects, extensive studies prepared by specified institutions such as BM, OECD and World Bank are utilised. When Social Impact Evaluation reporting is conducted, report planning is based on the criteria in Ecuador Principles and IFC Standards. Besides, in the determination of social impact, committee decisions between Principles and Guiding Information Issued Establishments are also influential.

SIA in general, can be defined as a foundation to evaluate all the impacts on humans and the paths of societies and humans interacting with sociocultural, economic and environmental settings. The term contains in its structure, all the humane impacts including cultural impacts, social impacts, structural impacts, gender impacts, resource topics, political impacts etc.

Foreign investors retaining projects supported by international funds, even though the project includes an environmental impact evaluation that fits the Turkish legislation, in advance to the institutions loan granting also demand SIA reporting due to the frequently changing legislation, many cases regarding to the case existing and the implementation issues. International financial institutions do not take the impact evaluation systems implementations in Turkey, as a basis and also demand a SIA evaluation.

1. Methodology

Social Impact Evaluation, is not only decided according to the risks toward the lenders but also to the loaners method execution expectations, by all the international financial institutions and Ecuador Principles banks. All credit institutions have procedures requiring SIA, for instance Performance Standards (IFC 2012) of International Finance Corporation and Inter-American Development Bank.

Benefiting from these instructions, scientists determined the base criteria necessary for the principles and formed the frame (Vanclay, F., 2012 Götzmann N, Vanclay F, Seier F. 2016). According to these, Principles specific to SIA practice

1. Equity considerations should be a fundamental element of impact assessment and of development planning.
2. Many of the social impacts of planned interventions can be predicted.
3. Planned interventions can be modified to reduce their negative social impacts and enhance their positive impacts.
4. SIA should be an integral part of the development process, involved in all stages from inception to follow-up audit.
5. There should be a focus on socially sustainable development, with SIA contributing to the determination of best development alternative(s) – SIA (and EIA) have more to offer than just being an arbiter between economic benefit and social cost.
6. In all planned interventions and their assessments, avenues should be developed to build the social and human capital of local communities and to strengthen democratic processes.
7. In all planned interventions, but especially where there are unavoidable impacts, ways to turn impacted peoples into beneficiaries should be investigated.
8. The SIA must give due consideration to the alternatives of any planned intervention, but especially in cases when there are likely to be unavoidable impacts.
9. Full consideration should be given to the potential mitigation measures of social and environmental impacts, even where impacted communities may approve the planned intervention and where they may be regarded as beneficiaries.
10. Local knowledge and experience and acknowledgment of different local cultural values should be incorporated in any assessment.
11. There should be no use of violence, harassment, intimidation or undue force in connection with the assessment or implementation of a planned intervention.
12. Developmental processes that infringe the human rights of any section of society should not be accepted.

Based on this literature, criteria consisted within the scope of Turkish Environmental Legislation, is specified by the study published in the book; INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences, under Chapter 5: Implementation Criteria of Social Impact Assessment (SIA) System in Türkiye. This article is shaped on the specified shareholder participation of the social impact criteria. Yavuz Sultan Selim Bridge ÇSED Report's coherence is examined based on the discussed criteria.

In Environmental Impact Evaluation (EIA) Regulations, a limited popular opinion illumination process is described regarding the EIA process. Meanwhile EIA, SEA and CIA studies conducted in Türkiye are mainly focused on detecting the projects potential environmental impacts and evaluation; **including the impacts on the social environment to the legislation**, is viewed as weak. Detecting the activities social dimensions stay limited to the literature studies and informing the shareholders in the public participated meetings on the projects. Social studies necessary for the EIA Report, are limited to the data conducted by the literature studies and the information's specific to the region, shareholders and local public which the activities will be influential, are tried to be completed without sufficient information.

When determining the criteria for the social consent concept, due to the weakness of Turkish legislation and the challenges of maintaining the balance between economic-social and environmental elements, comprehensive studies conducted by certain institutions such as UN, OECD and the World Bank are benefitted.

In the study; specified criteria necessary to be applied on project's various steps in a healthy shareholder participation will be evaluated in participation and shareholder scale of Yavuz Sultan Selim Bridge SIA Report.

For a healthy shareholder participation, strategic reasons of shareholder consultation, with which groups are the key shareholders, main targets, issues, impacts, challenges, risks and opportunities, legal, corporate and credit agency necessities stipulating shareholder participation, being main requirements of SIA evaluation, is evaluated in my previous studies. 8 main headlines (criteria) are necessary elements required to evaluate in SIA report.

First criteria is primarily determining the project's category². According to these criteria, for projects that are in category A and category B, SIA should be held. Shareholder participation should take a significant place in SIA report. Besides, reporting should be conducted by independent units. To put it in a different way, strategic reasons of shareholder consultation, key shareholder groups, corporate and credit agency necessities requiring shareholder participation, should take place in the report.

Social risk evaluation and management of SIA report, should also be included to the report. An impact chapter should be formed.

Political convenience, analytical accuracy and measurability should be analyzed.³ In shareholders aspect, it is necessary for the report to draw a representative frame of pressures on the social responses. In the content of "Main Goals" of the report, political convenience, analytical accuracy and measurability should be laid out clearly. During the main goals evaluation, poverty, education and demography should also take place.⁴ Sutra Sustainability Transportation Indicators, only applied to transportation projects form issues, difficulties, risks and opportunities (demography, land usage, economy) headlines.

² Determined by basing on Ecuador Principles. For all the projects in categories A and B, borrowers, prepare an action plan intended for the evaluation findings. Action Plan, describes the necessary activities that should be applied to decrease the impacts and risks described in the evaluation, studies intended for correction and necessary tracing precautions to manage the impacts and risks. For risky projects, the government, takes opinions and informs the borrowers or the third party specialists and society effected by the project. Borrower, creates a complaint mechanism as a part of the administration system. An independent social and environment specialist who is not directly related to the borrower, reviews the documents related to the action plan and information/consultation process, evaluates the projects in categories A and B and evaluates the convenience to the EP.

A typed projects: projects at a high complexity level and creating high valued job. Possesses difficult conditions for the firm. Uses the latest technology. Holds high risks. For the purpose of increasing the success expectations, works on using all the means and techniques related to the project management. E.g. Power Plant

A typed projects: Short but very important projects for the firm. Suggested to use all the means and techniques related to the project management. Creates a decent job value and should be paid attention as a technology. E.g. Product Development

Resource ; effective project management: Traditional, Agile, Extreme, Seventh Edition, Robert K

Wysocki, PHD ² (Guidelines 1 and 2)

³ These features are based on OECD criteria.

⁴ UN Sustainable Development Goals

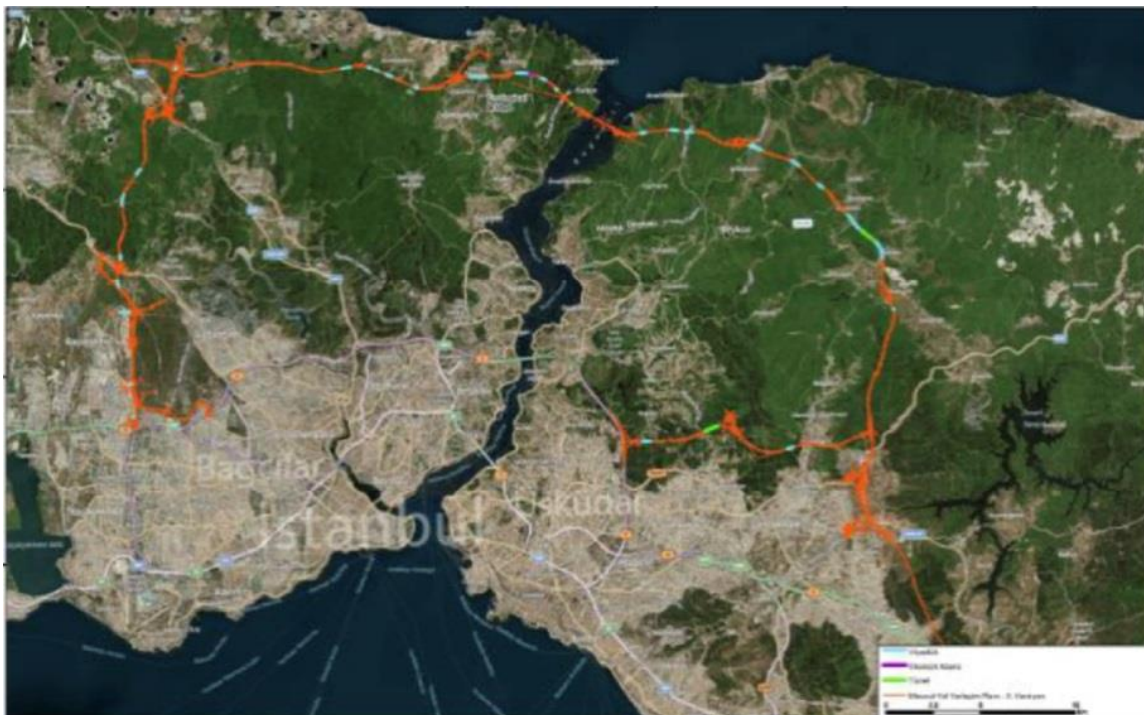
Criteria to be used are described below; (Velioglu, N, 2021, İstanbul).

SIA Criteria:

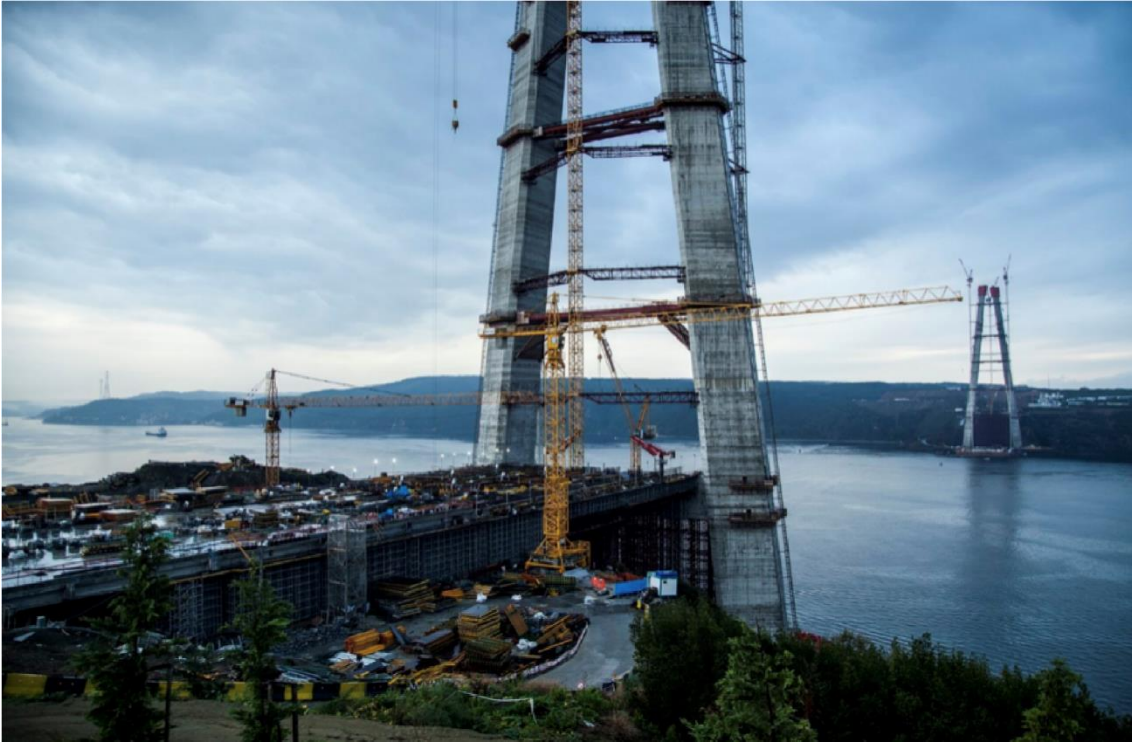
-Strategic reasons of shareholder consultation (Category Determination, units that will conduct the reporting, poverty, education, demography)
-Which groups the key shareholders are
-Main goals
- Issues
-Impacts
-Difficulties
-Risks and Opportunities
- Corporate and credit agency necessities, conditioning the shareholder participation

2. Evaluating the SIA Report Prepared For Yavuz Sultan Selim Bridge

Yavuz Sultan Selim Bridge or The Third Bosphorus Bridge, is bridge constructed on the north side facing the Black Sea (Picture 1). The bridge, is the widest bridge in the world with its 52 meter width, “Worlds topmost bridge” in the leaning sling bridge classification with its 322 meter tower height, second highest tower as a leaning sling bridge within all bridge classifications and is the longest bridge containing a railed system on, with its 1.408 meter main span and possesses the ninth longest middle span between all suspension bridges. The foundation was laid in May 2013 and !8.5 million being spent in 27 months, the bridge was opened to traffic in August 2016 afterwards.

Picture 1: Yavuz Sultan Selim Bridge and connection roads <https://www.3kopru.com/> .

Picture 2: Construction stage, Tower and Approach Viaduct 2014 <https://www.3kopru.com/ozelgaleri/28#prettyPhoto>

The project, with such importance does not hold an impact evaluation. Yavuz Sultan Selim Bridge does not hold EIA, SIA and CIA reports.

Northern Marmara Highway, which includes Istanbul Third Bosphorus Bridge, has been exempt from Environmental Impact Evaluation (EIA) process⁵, with the changes made on EIA legislation⁶.

Mentioned project conducted on a field including forest and agricultural fields, to not hold EIA and SIA reports in which the social and environmental values are determined, due to the connection roads connecting the continents to each other, is a major deficiency for the international financial establishments. Therefore, Yavuz Sultan Selim Bridge's SIA has been requested from the firm who won the bidding on the bridge's construction (ICA), by the bank consortium providing the credit (credit agencies).

⁵ And with claims of this situation being contrary to the Environmental Law, international environmental protection agreements and public interest, field a suit against the state council, non-governmental organisations as plaintiff, with the request of the arrangement's cancellation. The case, defended the perspective of, projects and investments with completed bidding phases and in the phase of production and operation to be evaluated by state council, could cause even bigger public damages to form. In the State Council 6. Chamber decision, intention was drawn to, EIA regulations importance and excluding the investments holding an environmental impact from EIA implementations with environmental protection purposes, will form an intervention to the right of living in a healthy and balanced environment, "Mentioned projects to be excluded from EIA implementations, with evaluating these project's possible negative environmental impacts in the future, will prevent the precautions that should be taken for environmental pollution and destruction, features a clear intervention on the right of living in a healthy and balanced environment." statements took place. In the State Council decision, "By the Article 56 of Supreme Court, accepted as a necessity of environmental protection assignment, excluding investments that have not completed the bidding stage and not completed de facto from the EIA implementations, does not hold a necessary precaution feature." is stated. With drawing attention to EIA's main purpose, which is to detect the activities possible and current negative environmental impacts and according to these detections, to ensure that the decision makers will give right decision on the investment, State Council 6. Chamber deduced that "It is clear that conducting EIA implementations in terms of investments in the production and operation stages, will not protect the environment and prevent the environmental pollution and destruction." in contrary. In the unanimously voted decision, State Council governed that "If the public investment's bidding process is completed, employment, production and operation has started, to put it differently, carried out with significant financial resources and if it is now contributing to the economy, when the state of environmental damages of these investments, with their contributions to the economic and social life compared; that abandoning the production or the operation, will lead to even bigger negative impacts than the environmental impacts with the possibility to erase."

⁶ On 9 May 2013, with changes made on the EIA legislation's temporary 3. Article, arrangements of EIA exemption on various projects, has been canceled by Supreme Court.

In Yavuz Sultan Selim Bridge's SIA reports, the studies aim is determined as conducting an environmental and social evaluation for the project, detecting the potential environmental and social impacts related to the projects construction and management and providing the impact decreasing precautions to decrease the negative impacts. In SIA, actions regarding the projects construction and management are compiled and Environmental and another document titled as Social Action Plan (ÇSEP) has been offered. A Forestation Plan, to decrease the impacts on the forested fields which the project passes through directly, has been added to this.

The project owner is the General Directorate of Highways (KGM). SIA report is shared with the credit agencies, for the projects financing intentions. The project's aim is determined as conducting an environmental and social evaluation for the project, detecting the potential environmental and social impacts related to the projects construction and management and providing the impact decreasing precautions to prevent, decrease or compensate the negative impacts⁷.

This pre-evaluation approach refers to the guidelines taking place in UFK Guidelines, Turkish Environmental Law and Environmental Impact Evaluation Guidelines (Institute of Environmental Management & Assessment (EIMA)). To detect the impacts importance, criteria of buyers precision, importance or value to be determined is tried to be based on guidelines, laws, legislative specifications and/or approved generally, professional jurisdiction system.

For a healthy shareholder participation, at which stage the project is, strategic reasons of shareholder consultation at this stage, which groups the key shareholders are, which necessities the legal, corporate or credit agencies are laying down as conditions to the shareholder participation with main goals, issues, impacts, challenges, risks and opportunities, is evaluated in the SIA evaluations main condition's material and management chapter. Evaluating these criteria is crucial for Yavuz Sultan Selim Bridge.

2.1 Yavuz Sultan Selim Bridge ÇSED Report Analysis As Part Of The SIA Criteria For The Shareholder Participation

2.1.1 Strategic Reasons For The Shareholder Consultation

According to the SIA criteria; when determining the strategic reasons for the shareholder participation; the unit that will conduct the reporting should be determined. After choosing the category of the project, shareholders concerns, future field usage and environmental arrangement plans should examine all the possible risks, considering the poverty, education and demography.

The unit that will conduct the reporting and the category selection has been made in Yavuz Sultan Selim SIA report. For the shareholder concerns and future field usage, along with the sentence of "With the mentioned shareholders concerns and future field usage and the possible risks the environmental arrangements would create being significant, should be critically taken into consideration by the headquarters and the government offices.", continuing with however, since ICA does not have any authority on the future plans development for Istanbul province, in this report, no further information on future environmental order/ development plans has been mentioned, with being said, the report has been left deficient in the stage of determining the future impacts, in this sense.

Possible risk has been brought up, with "Field utilization form, effects the social integrity in various ways. In general, rural and country fields are accepted as significantly convenient locations to live. Since these locations are physically divided from the disturbing activities such as traffic, famine and crime. Vehicle traffic, tends to harm the societies physical integrity, with the reasons of corrupting the walking conditions and decreasing the interaction possibilities between people in the neighborhoods." being stated.

⁷ Scope of ÇSED, AECOM (Report No: AECOM-TR-R590-03-00, November 2012)

It is also stated that, the city at risk will expand to north because of the project and with this reason, delicate and ecologically significant regions needed to be protected will be effected negatively and irrevocably from the improvements that will take place in the future on the mentioned fields.

Possible risks that could be created by shareholder concerns, future field utilisation and environmental arrangement plans to take place in the report is positive however not conducting detailed examining and risk analysis is a major deficiency.

2.1.2 Key Shareholders

According to the SIA Criteria, when determining the key shareholders, shareholders should be consisted of broad districts and from different groups. Shareholders are selected by evaluating the economy (city and cities economic structures relative wealth state), demography (grandness and ageing structure of urban population), field utilization (urban function) and special distribution of urban citizens, for the fields that will be effected by the project.

With transparent information sharing and efficient communication being the foundation of a successful shareholder participation, it takes place as a crucial criteria in SIA procedure. The briefing to take place in the begging of the project and ensuring the key shareholders participation to the process, helps to establish trust in the society. First stage of social consent is, to provide public's trust to the company. If sense of trust is not formed in shareholders, the support possibility of a project decreases.

According to this, shareholders; should consist of sensitive individuals, civic associations and local societies, government establishments, non-governmental organizations and other opinion advocacy groups, media and opinion leaders, current and potential customers, company shareholders, managers and employees, work associates, credit agencies and potential investors, transnational organizations and academic circles.

After the shareholders have been determined, remarkable matters exist in the shareholder participation process. Accordingly; whether the communication is being made, not only with the public representatives but also with the public directly, not focusing only on the shareholders expressing themselves more, emphasizing with the shareholders, being transparent as much as possible, managing the public expectations, not making promises of practices that could not be put into practice, the project to be consistent of what it states and does, gaining trust with decent implementations, not forgetting that the project employers are key shareholders and information mediums, ensuring that the contractor companies are acting in the same way, recording the processes and agreements decently and preparation against negative situations are necessary.

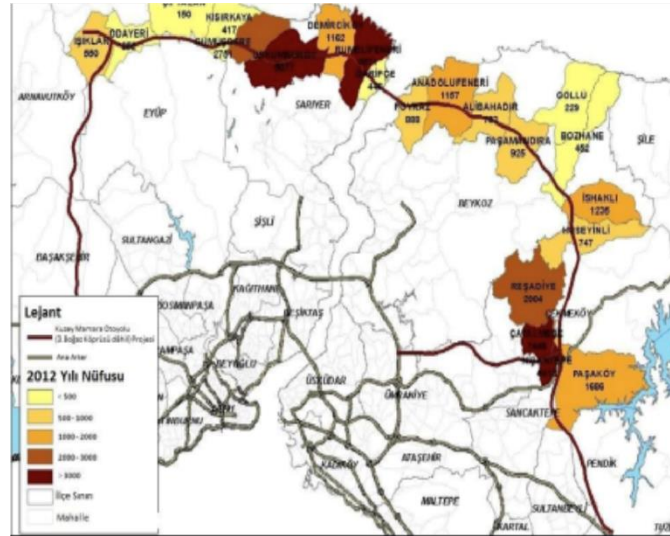
In the report, shareholders take place as, individuals who can be described as external or internal individuals and individuals or groups owning the qualifications stated below. In the light of these studies, Yavuz Sultan Selim Bridge SIA reporting to be efficient and the shareholder participation process to be designed according to the requests and concerns of the communities and implication and management ways, have been inspected. Being effected from the project directly or indirectly; being interested in the project and the project activities or possessing the ability to effect the project and the planned results, reflects the shareholder qualities.

A Shareholder Participation Plan exists in the report. According to the plan; shareholders are inspected and described as below:

When the communities effected by the project are analyzed, it is pointed out in the report that the gap between the effected groups or categories is significantly wide. It is stated to include settlement sites that are effected by the project, individuals not living in the area but interested in a new project or politic alterations.

Other individuals effected by the project are the ones using the field which the project will be conducted.

- Settlements inside the project area: Göllü Village, Ishaklı Village, Paşamandıra Village, Poyraz Village, Bozhane Village, Hüseyinli Village, Reşadiye Village, Işıklar Village, Odayeri Village, Paşaköy Village, Demirci Village, Garipçe Village, Uskumruköy Village, Alibahadır Village, Kısırkaya Village, Çiftalan Village, Rumelifeneri Village, Gümüşdere Village, Anadolufereni (Anatolian Lighthouse), Nişantepe Village, Çatalmeşe Village and Çamlık Village.

Picture 3: Settlements Effected By The Project

- Local, district and national official public institutions; in a way to include the organized local, national and international environmental pressure groups, non-governmental organizations (NGO's) and related international establishments, entrepreneurs and local company owners;
- Financial institutional investors, credit lenders and other investors; local and national scaled media organs such as newspapers, television and radio channels and, information newsletter and social media such as blogs and social networks etc. Project employees are also shareholders.

In the report; 80 shareholder takes place including NGO's, municipalities, public authorities, professional associations.

As the project under discussion is exempt from EIA, the report states that no official opinion was sought from any government or local authority during the preparation of the SIA. EIA preparation. This situation is a critical deficiency in terms of community participation and accountability.

In the report; it is told that Northern Marmara Highway Project (3. Bosphorus Bridge included) brought forth some discussions; official establishments' and non-governmental organizations' (NGO's) deciding on the projects construction have different perspectives and demands and that clearly these cases will cause new discussions and conflicts on the project.

It is seen in SIA reports that settlement surveys are conducted in villages to gather background information by contacting the headman.⁸ Besides, household surveys conducted by contacting the households in the project area also exist.⁹

In the survey, face to face interview method has been implemented. The surveys have been conducted with families grown members through visits to families, as one to one interviews using standard questions.

8 Settlement Survey

Information on the past of the village is gathered by contacting the village headman. These surveys compose the main resources on gathering information about the settlement as a whole.

9 Household Survey

Surveys have been conducted with households in the project area. In the study, households have been interviewed face to face.

In the study, official visits to families and a survey using a standard question form with the eldest member of the family have been made. In the study several specific points have been focused on, including main living resources, issues on the project site and tendencies to the proposed project Every settlements sample size has been conducted according to the number of people living in the settlement.

Total population of the project sites settlement is 37.343. It is estimated that mentioned area contains 9.336 houses. Sample size; has been determined by plus or minus 0,01 error margin with 0,95 confidence level. 652 households have been interviewed on this basis. At least 10% of every households family members have been interviewed. The sample size has been determined by using the formula below:

$$n = \frac{N * t^2 * p * q}{((N - 1) * d) + (t^2 * p * q)}$$

n= sample size

N= population d= error margin p= predicted repetition frequency on the project site t= % 95 confidence level q= 1-p

This formula is false for the mentioned area. Because when calculating the sample size we do not take t unit on 30 or over units (Özmen et al, 2019). Hence the number 652 is evaluated as small in terms of measurability and as a wrong unit. Not specifying the number clearly causes to make mistakes when forming the key shareholders. A sketchy material error injured the report as a whole.

District	Residential area	Population in 2012	Number of Houses	Number of Meetings Made
Beykoz	Alibahadır	783	196	13
Beykoz	Anadolu Feneri	1157	289	19
Beykoz	Bozhane	452	113	10
Beykoz	Göllü	229	57	10
Beykoz	İshaklı	1235	309	22
Beykoz	Paşamandıra	925	231	15
Beykoz	Poyraz	888	222	15
Çekmeköy	Çatalmeşe	7446	1862	124
Çekmeköy	Hüseyinli	747	187	12
Çekmeköy	Nişantepe	5413	1353	90
Çekmeköy	Reşadiye	2004	501	33
Eyüp	Çiftalan	150	38	10
Eyüp	Işıklar	550	138	10
Eyüp	Odayeri	252	63	10
Sancaktepe	Paşaköy	1686	422	30
Sarıyer	Demirciköy	1162	291	19
Sarıyer	Garipçe	448	112	10
Sarıyer	Gümüşdere	2751	688	46
Sarıyer	Kısırkaya	417	104	10
Sarıyer	Rumeli Feneri	3571	893	59
Sarıyer	Uskumruköy	5077	1269	85
Total		37,343	9336	652

In the report; when the interviewed household members are examined according to their age-group distribution, it is seen that the highest ratio (16,1 %) is in the 20-29 age-group range. The ratio of 10-19 and 50-59 age-group range are 15,1%. Population ratio of 60 years and over is 16%. People living in the stated households 59,8% is in the 20-59 age-group range. On the basis of these datas, it is possible to state that this population is young and economically active, statement takes place.

Sample a

In the report, 84,7% of the respondents stated that they support the project that will soon begin in the region. The conclusion of many people agree that the project is important and that it will bring significant economic benefits to the region has been reached. In the report which the shareholder number should be clearly specified, “many people” is not a measurable number.

It is stated that there is a reliance of interview people will assist to solve Istanbul’s transportation issues but this number has been given as 33,5%. This rate is not worth to construct a certain judgement sentence. 33,1% of the respondents estimate that the project will not provide any direct benefit however states that they estimate it to be beneficial for our country.

	Number	%
Helping the development of the country	503	33,1
Creating job opportunities	354	23,3
Solving Istanbul's Transportation Problem	510	33,5
Those who have no idea	60	3,9
Valuation of lands	91	6,0
Others	3	0,2
Total	1521	100,0

Northern Marmara Highway (3. Bosphorus Bridge included) Project also brought up various discussions with it. Respective parties - local public, official establishments’ and non-governmental organisations’ (NGO’s) deciding on the projects construction had different perspectives and demands. The statement takes place in the report as, these matters will clearly raise new discussions and conflicts.

The project’s possible long-term and crucial effects on the forests and the natural habitat is questioned by environmental and social NGO’s on the national level. Related NGO’s, stated their disagreement to this project. 52 NGO’s, came together under the name of “Living Platform Rather Than 3. Bosphorus Bridge” and declared that they are against this project. These declarations took place in the report.¹⁰

Türkiye Chamber of Architects, stated that the third bridge will increase the traffic rather than solving the issue. This case took place in the report.¹¹

¹⁰ The platform consisting of 52 NGO’s, on 10 May 2008, manifested a declaration to UNESCO-ICOMOS WHC members, in Sariyer and “52 members of the NGO’s and establishments signed the declaration of “Living Platform Rather Than 3. Bosphorus Bridge”. The disagreeing individuals’ common displays can be regarded as preserving nature and cultural history and taking responsibility for the future. For instance; “In the press release published in Turkish and international media, 10 May 2008, Sariyer – Boğaziçi, Istanbul” considerations as below have been expressed:

- Protecting our forests, water resources and atmosphere,
- Our land, our region, our past, our Bosphorus,
- We are calling Istanbul, Türkiye and people all around the world to participate our campaign, • We are against the third bridge on Bosphorus that endangers our lives,
- Human life, not the bridge!”.

¹¹ Even though it is expected in the report that the third bridge will relieve the traffic jam, some NGO’s claim that the third bridge will probably increase the traffic. It is estimated that the third bridge, just as the two previous bridges, will not solve Istanbul’s traffic issue, instead it will cause unresolvable new issues. For instance; Türkiye Chamber of Architects, Urbanization and Planning Committee President Yıldız Uysal, refuses the claims that a third Bosphorus bridge, which will complicate the life in a city where 13 million people live, will solve Istanbul’s

Different NGO's declared negative opinion one the bridge mentioned and this case took place in the report.¹²

2.1.3 Main Goals

Detecting the current social and economic circumstances of the houses around the project area; should take place as from examination until the deactivating process, potential social impacts related to the project around the life cycle of a whole company to be inspected and evaluated; in a convenient case, determining the general impact decreasing precautions included to the project

Main goals are found under the title of key goals, in the report.

Important goals of the study on the Northern Marmara Highway (Third Bosphorus Bridge included) project;

- Determining the current social and economic circumstances of the houses around the project area,
- Potential social impacts related to the project in the whole living cycle of the company to be inspected and evaluated;
- Explaining the general impact decreasing precautions that are included to the project, as far as possible.

2.1.3 Issues

The important problems that may arise during the operational life of the project, the potential for land use change in the long term, the potential for uncontrolled migration due to land use change, and similar problems specific to that project should be clearly identified.

Laying out clearly, important issues which could be revealed during the project's execution life span, the long-term change potential of the field usage, uncontrolled immigration potential related to the changes of field usage and such issues peculiar to that project.

In SIA Evaluation; among important negative effects which could be revealed during the project's execution life span are;

- **the long-term change potential of forestry and rural field usage,**

traffic jam issues. It is claimed that the project will create a massive threat on the cities forests and natural resources. Environmentalist activists, suggest that a few animal and plant species specific to the region will extinct, water reserves nourishing the city can face a drying risk or it could be polluted in a unusable way. In addition to these, it is suggested that the highway's and the third bridge's could cause a rapidly spreading urban sprawl and that as a result immigration to Istanbul which has a negative impact on the city's social texture will increase (Guardian, 2012)

¹² Turkish Environmental & Woodlands Protection Society (TÜRÇEK) president, Associate Professor Barbaros Gönençgil, from Istanbul University

Geography Department, is scared that a third bridge on Bosphorus, will harm the city's ecosystem and the rich flora occurring as two climates (Mediterranean and Black sea) because of the city's location, immensely (Today's Zaman, 2011). As explained above, environmental establishments, city planners and many Istanbul citizens, express their serious worries about a third bridge construction on Bosphorus. Signified people and communities claim that the project will damage the city's remaining green areas, even worsen the city's traffic and it will cause an explosion of the city's already sky-high population.

According to Nature Association Director General, Engin Yılmaz, government authorities should ask themselves how much more Istanbul and Istanbul's population will grow. Engin Yılmaz continued as "From now on, not even one nail should be driven to Istanbul and we believe that every driven nail is a treason to this city." Besides, he also added that Istanbul's traffic issue can not be solved by a new bridge construction. The Turkish Foundation for Combating Soil Erosion (TEMA), also criticized the third bridge construction. TEMA representative, stated opinions as below:

"As TEMA, we do not take the third bridge case as a topic related to Istanbul's traffic issue, we are envisioning how Türkiye will be in the future. Istanbul struggles with serious urban issues because of rapid transformation projects. Unplanned progress, leads to water basin destruction which are the city's, agricultural field's, forest's and grassland's life support systems. It should not be forgotten that the foundation already laid third bride, stands for more carbon emission, more forest destruction and less carbon dissociation."

The president of The Chamber of Urban Planners Çare Olgun Çalışkan, from Istanbul branch, connected to The Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects (TMMOB), stated that the bridge and the way which will take in the north side of Istanbul is an issue, it is contradictory with 1/100.000 scaled Environmental Arrangement Plan of Istanbul and 1/25.000 scaled Istanbul Master Development Plan (Dişli-Zıbak, 2013).

- Uncontrolled internal migration potential related to the field usage change, - increasing traffic can be counted with the pollution issue.

reported in this form.

2.1.4. Impacts

Project's potential impacts; on the protected areas of the field, on the ecological connection and transportation, on the owned habitats regarding the ecological value, tree, vegetation, endemic species and animals, should be studied. It should be evaluated separately as negative and positive impacts.

Direct impacts are inevitable impacts and indirect impacts are possible impacts. Direct impacts are short or long term impacts caused by the sites physical construction.

Indirect impacts are caused by construction, care/maintenance or sites usage and can not be seen easily. Job and Working Circumstances, Resource Fertility and Pollution Prevention, Public Health, Security and Safety, Performance Standard, Field Purchases and Forced Resettlement, Protecting the Biological Variety and Sustainability Management of Living Natural Resources, Local Folks and Cultural Heritage should be studied under this title.

The titles of ecological and biological variety, field usage, air quality, traffic noise and vibration, water quality, geologic and soil waste management, visual impact evaluation, socioeconomic and archeological heritage, take place in the report.

Potential impacts contain some parts of the officially protected areas to be harmed and lost temporarily, during construction. Besides, fragmentation issues can appear, at the points where officially protected field's sections disconnect from each other during construction and operation; it is stated that this case limits public transportation opportunities and ecological connection.

It is reported that, habitats, holding importance in terms of construction and operation, ecological value, tree, vegetation, endemic species and animals can be resulted in annihilation. Especially during construction activities, because of polluters, sediment, dust, people (workers) entrance and public entrance to the less used and less damaged places until now, indirect damages can emerge. It is stated that, it has potential impacts on a set of other habitats such as dense and extended thicket, improved pasture, buildings and agricultural fields.

All these habitats, have the potential to support various species. Construction works, can effect these fields in the same way it effects the other four fields. Permanent impacts include habitat lost, division issues, increasing discomfort and long term reconstruction pressures to be experienced in the future. Other species include spineless (butterfly e.g.) and possible fish species. Because of the fact that spineless species are connected to their habitats, losses and damages these fields will go through will effect their numbers as a whole.

Since fish in general, are related to the low water quality of the field, possible impacts on fish are habitat loss, water quality change and drainage issues.

In this way, negative and positive sides of determined direct and indirect impacts are also exhibited.

2.1.4.1. Negative Impacts

Noise and dust; dust and polluter particles to be spread

Safety risks towards people and stock farming

Traffic increase

According to the households; pollution (21,3%), natural atmosphere disruption (14,85 %) and dust (10,1%) are the most important negative impacts of the project. It is necessary to inform the public on

what kind of positive and negative impacts the project will have and how to decrease these impacts to the lowest level. Mentioned impacts have been reported in this form.

2.1.4.2. Beneficial Impacts

Employment opportunities to be created in the region and economical activities to gain variety is stated as beneficial impacts in the report.

2.1.5. Challenges

The challenges that could appear before, during or after the project should be determined, how these will effect the project's course should be studied.

Challenges do not take place in the SIA report. The report is deficient in this regard.

2.1.6. Risks and Opportunities

A risk evaluation for the project should be conducted. Also the opportunities should be studied too. Risks and opportunities taking place in Sutra indicators such as crashes, car usage rate, usage extent of alternative technology should be evaluated in this section.

Besides, surface water resources in or around the region are delicate resources. If the necessary decreasing precautions are not taken, a water pollution risk exists. Construction works will cause a risk on the water resources. In the project's construction and operation processes, such issues on the drainage design or crashes are originated by the cases that could cause a polluter release to the environment on levels unforeseen before and because of the possibility of polluter releases such as hydrocarbons, risks on underground water resources and recharge regions exist.

Mentioned shareholders concerns and risks that could be caused by future field usage and landscaping plans being important, they should be seriously taken into consideration by central and local government offices. However, because the ICA not having an authority on developing prudential plans, this report, did not make more room to the possible impacts of landscaping/ development plans for Istanbul province.

2.1.7. Legal, institutional and credit agency necessities conditioning shareholder participation

Due to the legislation, legal, institutional and credit agency necessities conditioning shareholder participation should take place in the report. Credit agencies requests should also be studied in the report.

What the legal, institutional and credit agency necessities conditioning shareholder participation are, take place in the report. To detect the importance of the impacts, determining criteria of buyers sensitivities, importance or value, are based on the broadly consented guidelines, laws, legal determinations and/or professional judiciary.

Turkish Environmental Law forms a legal frame on regulating industrial and infrastructure projects and possible effects on the environment. Benefits from Environmental Law and related Legislation have been used, is declared on the report.

It is stated that the project is evaluated according to the UFK Guidelines, performance standards and related guidelines notes.¹³

¹³Guidelines

UFK General Occupational Health and Safety Law Guidelines (2007)
Occupational Health and Safety Law Guidelines for Toll Roads (2007) and
Occupational Health and Safety Law Guidelines for Construction Material Extraction Procedures (2007)

DISCUSSION AND CONCLUSION

Minimum standard determination without sticking to countries national legislation is crucial for projects such as Yavuz Sultan Selim Bridge that could affect the whole ecosystem. In the decision made by International Court of Justice, in 2006 and 2015 years, it is stated that if the project that will be conducted for the first time will have transboundary harms that could damage the project seriously, environmental impact evaluation (EIA) implementations should be part of the International Practice Law¹⁴

International finance establishments; lay down SIA reporting as a condition because the social impact evaluation is lacking in EIA, SIA and CIA procedures and none of these evaluations existing in the study sample area studied in Yavuz Sultan Selim Bridge, also to provide support credit to the shareholder participation emphasized projects.

SIA Evaluation system being totally independent from the internal legislation, criteria are determined by taking Ecuador Principles, IFC standards, OECD Environmental Indicators, SUTRA Sustainability Transportation Indicators, Victoria Political Sustainability Transportation Indicators and UN Sustainable Development Indicators as basis.

When Yavuz Sultan Selim Bridge report, prepared to be presented to the international financial establishments is examined, it is not possible to reach the conclusion that the report is compatible with the determined criteria. SIA evaluation headlines as strategic reasons of shareholder consultation, which groups are the key shareholders, main goals, issues, impacts, challenges, risks and opportunities, institutional and credit agency necessities conditioning shareholder participation have been handled and evaluated separately by excluding the “Challenges” headline. In this sense, the report is important in terms of enabling international wealth and the headlines but the content is not satisfying.

The report pointed has some deficiencies in terms of quantity and content. Because the sample size formula calculation is conducted falsely; when the report is examined, it is seen that only 10 people (15 in some places) have been interviewed on the project. Mistakes made in the beginning when creating key shareholders injured the report. Public institutions that have key shareholders also support the report with their opinions. When determining the negative impacts that could rise during the operation lifespan of the project, long term change potential of the field usage on forest and rural areas, uncontrolled internal migration potential related to the field usage change and increasing traffic is also mentioned, with the pollution issues.

In the report, “risks that could be created by shareholders concerns, future field usage and environmental order plans being crucial, they should be taken into account seriously by central and local public institutions” mentioned statement takes place and since the company preparing the report does not have any authority on the future plans development for Istanbul province, in this report, additions have been made about the lacking discourse of the impacts of future environmental order/ development plans. Not proposing alternative solution suggestions on determined issues of negative irrevocable damages to a city, displays that the report is not satisfactory in terms of content and underestimation of social dimensions exist.

Therefore; arrangements can be made in SIA legislation for international finance projects. Towards the criteria which will be determined within the scope of the legislation, a classification as stated in EIA legislation for activities classified this way, a social impact evaluation in a different scope and content arrangement should be a legal compulsory. Current legal legislation regarding the environmental and

¹⁴ Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, no. 14, filed a law suit against Uruguay at the Argentine International Court of Justice (Pulp Mills Case). In the 17. Case, constructing a paper stock factory on the riverside between Argentina and Uruguay and consenting to a second one, is against both to the signed agreement between two countries in 1975 and the International Practice Law. On 16 December 2015, in International Court of Justice cases, certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Areas (Costa Rica and Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica Along the River San Juan (Nicaragua and Costa Rica), in situations which cross-border serious damages could be seen, EIA obligation has been confirmed.

social impact evaluation in Türkiye, is developed by taking more extensive legal regulations that are conducted in the world on this case.

For all projects where environmental impact assessment is mandatory, social impact assessment should also be considered a requirement and should be included as a separate heading in the environmental law. Some countries have legislation that makes social impact assessment mandatory. The regulations and systems of these countries can be studied and used as examples for projects to be carried out in Türkiye within this framework. In this case, in addition to these legislative studies, new projects focusing only on this situation can be proposed by the competent administrations.

As another suggestion, changes including social impact evaluation preparation to be added to EIA and SIA regulations, for all the projects that the environmental impact evaluation is mandatory within the scope of legislation, should be provided. In other words, instead of changing the legislation completely, another suggestion is to add amendments to the EIA and SIA regulations to include the preparation of a social impact assessment for all projects for which an environmental impact assessment is mandatory under the current legislation.

Compliance with the Ethical Standard

Conflict of Interest: *The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.*

Ethics Committee Permission: *In this article, ethics committee approval is not required, and a consent form affirming that a wet-signed ethics committee decision is not necessary has been added to the article process files on the system.*

Financial Support: *No financial support was received in this study.*

RESOURCES

- A. Aydın, Y. Ö. Türker. (2016). Çevresel Etki Değerlendirme Sürecinde Muafiyetler," İstanbul Barosu Dergisi, vol.90, no.20162, pp.15-40.
- A. Aydın, M. Fanuscu. (1995). Çevresel Etki Değerlendirmesi. İ.Ü Orman Fakültesi Dergisi, vol.45, pp.128-135,
- Barrow, C. (1997). Enviromental and Social Impact Assesment: An Introduction", Center for Devolopment Studies, University of Wales
- Burdge R, Taylor N (2012). When and Where is Social Impact Assessment Required? Paper prepared for the International Association for Impact Assessment annual meeting, Porto, Portugal,
- Demirel, T, Serdaroğlu Sağ, N (2019). Kentsel Dönüşümde Sosyal Etki Değerlendirmesi: Sümer Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, Bartın Orman Fakültesi Dergisi 21(2): 350-368, 15 Ağustos/August, 2019, DOI: 10.24011/ barofd.569896, p-ISSN: 1302-0943 e-ISSN: 1308-5875
- Esteves PM, Franks D, Vanclay F. (2012) . Sosyal etki değerlendirme: son teknoloji. Etki Değerlendirme Projesi Değerlendirmesi. 30: 35 – 44. Taylor ve Francis Journal
- [Frank Vanclay](#) and Philippe Hanna, Conceptualizing Company Response to Community Protest: Principles to Achieve a Social License to Operate, Land 2019, 8(6), 101; <https://doi.org/10.3390/land8060101>
- Frank Vanclay, International Principles For Social Impact Assessment, [Impact Assessment and Project Appraisal](#), 21:1, 5-12, DOI: 10.3152/147154603781766491

- Göksu AF, Akalp S, Özkan M, Candan C, Mutlu E, Akkaya B, Ulubaş A, Zaim E (2015). İstanbul: Kentsel Vizyon Platformu, Erişim adresi: <https://kentselstrateji.com/proje/sosyaletki-degerlendirme-rehberi-sed/>
- Götzmann N, Vanclay F, Seier F. 2016. Sosyal ve insan hakları etki değerlendirmeleri: birbirlerinden ne öğrenebilirler? Etki Değerlendirme Projesi Değerlendirmesi. 34: 14 – 23. 10.1080/14615517.2015.1096036 [Taylor & Francis Online] , [Web of Science ®]
- Gürtuna O (2016). Giderek artan bir ihtiyaç: Sosyal Etki Değerlendirme çalışmaları. Madencilik Türkiye, 56, 64-68.
<https://equator-principles.com/> [Erişim Tarihi: 14.04.2021]
<https://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf> [Erişim Tarihi: 16.04.2021]
<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> [Erişim Tarihi: 18.04.2021]
- IFC. 2007. Paydaş katılımı: gelişmekte olan pazarlarda iş yapan şirketler için iyi bir uygulama el kitabı. Washington (DC) : Uluslararası Finans Kurumu. [12 Nisan 2016'da alıntılanmıştır]. Şu adresten edinilebilir:
http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/938f1a0048855805beacfe6a6515bb18/IFC_StakeholderEngagement.pdf [Google Akademik]
- IFC. 2009b. İyi uygulama notu: projeden etkilenen topluluklardan gelen şikâyetlerin ele alınması. Washington (DC) : Uluslararası Finans Kurumu. [12 Nisan 2016'da alıntılanmıştır]. Şu adresten edinilebilir:
<http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/cbe7b18048855348ae6cfe6a6515bb18/IFC%2BGrievance%2BMechanisms.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=cbe7b18048855348ae6cfe6a6515bb18> [Google Akademik]
- IFC. 2012a. Çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe ilişkin performans standartları. Washington (DC) : Uluslararası Finans Kurumu. [12 Nisan 2016'da alıntılanmıştır]. Şu [adresten](http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/c8f524004a73daeca09afdf998895a12/IFC_Performance_Standards.pdf?MOD=AJPERES) edinilebilir:
http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/c8f524004a73daeca09afdf998895a12/IFC_Performance_Standards.pdf?MOD=AJPERES [Google Akademik]
- IFC. 2012b. Uluslararası finans kuruluşunun kılavuz notları: çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe ilişkin performans standartları. Washington (DC) : Uluslararası Finans Kurumu. [12 Nisan 2016'da alıntılanmıştır].
- Karakitapoğlu EB, Kaya E, Özenirler G (2013). Sosyal Etki Değerlendirme ve Çevre İletişimi, Uluslararası ÇED Kongresi Bildirim Kitabı. S: 151-159. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü
- Kurbanova, M., 2020, Edirne, Bankalarda Çevresel Sürdürülebilirlik Farkındalığı: Uluslararası İnceleme, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Ve Denetim Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Kuzey Marmara Otoyolu (3.Boğaz Köprüsü dâhil) Projesi için Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi (ÇSED) Raporu, Hazırlayan AEKOM, Ankara, 02.08.2021
- Methods of Environmental and Social Impact Assessment Book, Edited By Riki Therivel and Graham Wood, <https://doi.org/10.4324/9781315626932>, 2017, NewYork
- Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, s. 14
- Smith E, Vanclay, F.,(2017) The Social Framework for Projects: a conceptual but practical model to assist in assessing, planning and managing the social impacts of projects, [Impact Assessment and Project Appraisal](https://doi.org/10.1080/14615517.2016.1271539), <https://doi.org/10.1080/14615517.2016.1271539>, 2016

- Y. O. Türker, A. Aydın(2023). "Legislative amendments and the environmental impact assessment process in Istanbul," Environmental Hazards-Human And Policy Dimensions, vol.22, no.1, pp.51-64,
- Vanclay F (2003). International principles for Social Impact Assessment. Impact Assessment and ProjectAppraisal, 21:1, 5-12.doi: 10.3152/147154603781766491
- Vanclay F (2012). New Developments in Social Impact Assessment, University of Groningen
- Velioğlu, N. (2021). INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences Book, Chapter 5: Implementation Criteria of Social Impact Assessment (SIA) System in Turkey Sy: 101-118

Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Tarihi Kent Kesimlerine Yönelik İyileştirme Önerileri

Evaluation of Eskişehir Odunpazarı Urban Conservation Practices: Improvement Suggestions in Historical City Site Areas.

Betül Gelengül EKİMCİ¹

öz

Bu makale, tarihi kentlerin korunması ve çağdaş toplumla bütünleşmesi konusunda yürütülen bir çalıştayın deneyimlerini sunmaktadır. Üç üniversitenin iş birliğiyle gerçekleştirilen çalıştay, mimarlık lisans öğrencilerini bir araya getirerek, "Üç Tarihsel Çevre Üç Ölçek Üç Konu: Koruma Kullanma Turizm" başlığı altında ortak bir platform sağlamıştır. Mimarlık eğitiminde önemli bir yer tutan bu tür etkinlikler, öğrencilere teorik bilgilerini pratik uygulamalarla birleştirme fırsatı sunmakta ve disiplinin temel konularını daha derinlemesine anlamalarını sağlamaktadır.

Çalıştayda tarihi kentlerdeki miras koruma politikaları ve pratik uygulamaları karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilerek sorunlar tartışılmış ve tarihi dokunun korunması konusunda öneriler geliştirilmiştir. Bu makalede, çalıştayda çalışma alanı olarak seçilen üç bölgeden biri olan Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı ele alınmıştır. Çalıştay sürecinde Odunpazarı Kentsel Sit Alanı koruma süreçleri yönetsel, kavramsal ve uygulamalar bazında incelenmiştir. İncelemeler sonucunda alanda tespit edilen problemlere ilişkin çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bu çalıştay ile tarihi dokunun korunmasıyla ilgili alınması gereken tedbirler konusunda rehber niteliğinde olabilecek önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu makale, tarihi kentlerde kültürel mirasın korunmasıyla sürdürülebilir turizmin nasıl bir denge içinde yönetilebileceğine dair ipuçları içermekte olup aynı zamanda mimarlık eğitiminde katılımcı çalışmaların verimliliğine de dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi kentler, Tarihi Çevre Koruma, Katılımcı çalıştaylar, Kültürel miras, Sürdürülebilir turizm

ABSTRACT

This article presents the experiences of a workshop conducted on the preservation of historic cities and their integration with contemporary society. The workshop, conducted in collaboration with three universities, brought together undergraduate architecture students under the title "Three Historical Environments Three Scales Three Topics: Conservation Use Tourism," providing a shared working platform. Participatory workshops hold a significant role in architectural education. Such events offer students the opportunity to integrate theoretical knowledge with practical applications and deepen their understanding of the discipline's fundamental issues.

During the workshop, practical implementations of heritage conservation policies in historic cities were comparatively analyzed, problems were discussed, and recommendations were developed for the preservation of historical fabric.

This article focuses on the examination of one of the three selected areas, the Odunpazarı Urban Conservation Area in Eskişehir. Throughout the workshop process, the conservation processes of the Odunpazarı Urban Conservation Area were examined in terms of administrative, conceptual, and practical aspects. The solution proposals developed for identified problems serve as a guide for measures to be taken regarding the preservation of historical fabric. The conclusions of the article provide insights into how the balance between preserving cultural

¹Betül Gelengül Ekimci: (Assoc. Prof.) İstanbul Teknik Üniversitesi, İTÜ-KKTC Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri, Namık Kemal Mah. Fazıl Polat Paşa Bulvarı, Gazimağusa/KKTC, ekimci@itu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7650-1088.

heritage in historic cities and managing sustainable tourism can be achieved, while also highlighting the effectiveness of participatory studies in architectural education.

Keywords: *Historic cities, Conservation, Participatory workshops, Cultural heritage, Sustainable tourism.*

GİRİŞ:

Tarihi kentler ve kentsel alanlar bir toplumun ve onun kültürel kimliğinin evrimini anlatan mekânsal oluşumlardır (ICOMOS, 2011). Tarihi kentlerin çağdaş toplumla bütünleşmeleri ve buldukları çevrenin uyumlu gelişimi için somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri bütünleşik yaklaşımlarla ele alınmalıdır. Yapılacak müdahaleler hem kültürel miras değerlerine hem de yaşayanların yaşam kalitesine saygı göstermelidir (ICOMOS, 2011). Sürdürülebilir bir koruma için kurumsal ve ekonomik yapılanmanın yanı sıra, kültürel mirası sahiplenip koruma sorumluluğunu üstlenecek toplumsal bilinç oluşturulması gerekmektedir.

Geçmişin yaşayan kanıtları olan tarihi çevreler günümüzün hızla değişen dünyasında çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Dünya nüfusunun hızla artması, küreselleşme eğilimleri, siyaset ve iş dünyasındaki değişiklikler, turizm ve bunların nüfus hareketliliği üzerindeki etkileri, tarihi kentleri ve kentsel alanlardaki koruma çalışmalarını sürekli gözlemlemeyi ve değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Ülkemizdeki mimarlık lisans programlarında verilen koruma ve restorasyon içerikli dersler, mimar adaylarının tarihî yapılar ve değerlerin korunması konusunda duyarlılık kazanmaları için büyük önem taşımaktadır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi / International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) 1993 Sri Lanka Toplantısı Sonuç Bildirgesi ile yayınlanan Koruma Eğitimi Tüzüğü'nde "kültür mirası olarak tanımlanan tüm mimari yapıların korunmasıyla ilgili eğitim ve öğretim sürecinde ölçütlerin ve temel ilkelerin belirlenmesine yardımcı olmanın temel hedef olduğu belirtilmiştir." Mezunların mimar ünvanı olarak tarihi yapılara yönelik rölöve projeleri yaptıkları veya tarihi çevrede yeni yapı gerçekleştirdikleri dikkate alındığında öğrencilerin lisans eğitimi sürecinde söz konusu konularda yeterli donanıma sahip olmaları ve temel bilgilere sahip olmaları beklenmektedir.

19. yüzyıldan itibaren koruma bilimi, tek yapı ölçeğinden kentsel sit alanına, anıttan kültür varlığına ve kültürel peyzaja uzanan kuramsal bir gelişim göstermiş, bu süreçte anlamı ve kapsamı genişlemiştir. Kültür varlıklarını koruma/restorasyon uygulama ve yaklaşımlarını mimarlık eğitimi içinde -belirli kurallar çerçevesinde- ancak standart bir metodolojiyle aktarmanın güçlüğü açıktır. Koruma eylemi, sadece fiziksel yapılar ve koruma teknikleriyle ilgili olmayıp, aynı zamanda kültürel çevre ve toplumsal etkilerin şekillendirdiği bir süreçtir. Sürekli gelişen ve değişen bu bağlam, korunacak değerler ve yöntemler üzerine düşünce üretilen bir ortamda ele alınmayı gerektirir. Bu kapsamda mimarlık lisans programlarında tarihi çevrenin korunmasına yönelik dersler de kavramsal değişimler geçirmektedir. Koruma eğitimi ile ilgili çalışmaların başarısının belirli bir düzeye ulaşabilmesi için yenilikçi öğrenme – öğretim yaklaşımlarının ve öğrenme deneyimlerinin paylaşımı önem taşımaktadır. Bu çalışmada mimarlık okullarında mimari mirasımızın korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarımı ile ilgili yürütülen bir çalışmanın ele alınması elde edilen birikim ve deneyimlerin paylaşılması ve tartışılmaya açılması hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda, üç üniversitenin mimarlık lisans programı öğrencileriyle "Üç tarihsel Çevre Üç Ölçek Üç Konu: Koruma Kullanma Turizm" başlıklı çalıştay düzenlenmiştir. Büyüyen şehirlerde miras koruma politikalarının uygulanmasıyla ilgili zorluklar ve bu konular hakkında bir söylem oluşturmak amacıyla, farklı bölgelerden seçilen tarihi çevrelerin koruma süreçleri yönetsel, kavramsal ve uygulamalar bazında incelenmiştir. Bu makalede, çalışma alanı olarak seçilen üç bölgeden biri olan Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı'na odaklanılmıştır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması ile yerleşimin fiziksel ve sosyal altyapısı, tarihi ve mekânsal gelişimi irdelenmiş, koruma mevzuatı ve koruma uygulamaları ele alınmıştır. Vaka çalışmaları ile birçok ortak bileşenden etkilenen düşünsel altyapı üzerine karşılaştırmalı bir çalışma gerçekleştirilerek benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur. Karşılaştırmalı çalışma, genel koruma stratejilerinin yanı sıra her bölgenin kendine özgü problemlerinin ve uygun çözümlerin anlaşılmasını sağlamıştır. Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı özelinde turizm ve koruma kavramı etrafında ortaya çıkan tartışmalarda, koruma ve kullanım dengesi, turizm etkileri ve yerel toplulukların katılımı gibi konular detaylı olarak incelenmiştir.

Kapsayıcı Katılım

Işık Üniversitesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi tarafından düzenlenen çalıştay doğal, tarihi ve kültürel değerler barındıran geleneksel yerleşimlerin sorunları ve dinamiklerini geniş bir çerçevede; somut ve somut olmayan değerler, koruma bilinci, bütünleşme ve çevresel etkenler konularını öğrencilerle farklı bir öğrenme platformunda tartışmayı hedeflemiştir.

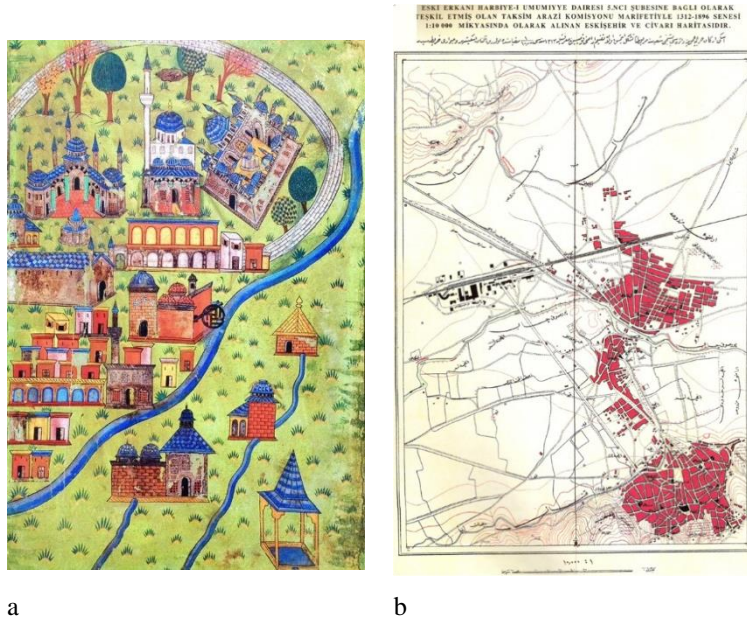
Çalıştay kapsamında öğrenciler ilgili üniversitelerin buldukları kentlerde yer alan farklı ölçeklerde tarihsel çevrelerin potansiyel ve sorunlarını analiz edilerek öneriler geliştirmiştir. Koruma, kullanma ve turizm konuları ekseninde çalıştay kurgusunun belirlenmesinin ardından her bölge için bağlı üniversitelerin öğretim üyeleri arasından atölye yürütücüleri belirlenmiştir. Çalışmaya katılacak öğrencilerin sayısının tespitinde zaman kısıtlılığı önemli olmuştur. Sonuç ürünlerin geliştirilmesinde her aşamanın etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamak üzere 8 gruptan oluşan alt çalışma ekipleri belirlenmiştir. Atölye yürütücülerinin çalışılan alana hâkim, odaklanılacak konuda uzman kişilerden oluşmasının yanı sıra öğrenciler de aynı şekilde tarihi çevre koruma lisans eğitimini tamamlamış, Odunpazarı koruma alanını ilgilendiren temalar çerçevesinde çalışmalarda bulunmuş mimarlık bölümü 4. sınıf öğrencilerinden seçilmişlerdir. Covid-19 pandemi döneminde alışlagelmiş kurgusundan farklılaşarak çevrim içi düzenlenen çalıştay üç üniversitenin ortaklığında 13.07.2020 – 23.07.2020 tarihleri arasında her üç üniversiteden öğretim üyeleri ve 16 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çerçevede çalıştay öncesinde eğitimler tarafından bilimsel hazırlık yapılmış, ilgili meslek kurumları ve Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) raporları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalıştay ekibinin ihtiyaçlarına yönelik yazılı ve görsel malzeme atölye yürütücüleri tarafından bulut ortamında sağlanmıştır. Mevcut planları gözden geçirmek ve güncel problemleri karar verici odaktan tespit etmek üzere yerel yönetimi temsil eden Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı çalışma grubu ile görüşmeler yapılmıştır. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı'nda karşılaşılan problemlerin karar vericiler tarafından paylaşılması çalıştay sürecinde üzerinde tartışılan konulara açılım sağlamıştır. Harita, fotoğraf ve sanal gezintiye olanak veren dijital uygulamaların alanı izleme ve gözden geçirme sürecine entegre olma kapasitesi değerlendirilmiş; öğrenciler çevrim içi ortamda sunulan uygulamaları etkili bir şekilde kullanmanın yollarını aramaya davet edilmişlerdir. Bu kapsamda mekâna uzaktan erişimi ve sağlayan ayrıntılı 3B modeller üzerinden sanal gezinti imkânı sunan Google Street, Google Earth (VR), ayrıca konum tabanlı bir uygulama olan Foursquare platformları kullanılmıştır. Fiziksel mekânların 2B ve 3B dijital modelleri AutoCAD ve SketchUp çizim ve modelleme programları ile oluşturulmuştur.

Dijital platformda farklı üniversitelerle yaratılan iş birliği, mimarlık eğitiminde çoklu katılımın sağlanması konusunda önemli bir araç olabilme potansiyeli taşımıştır. Üç üniversitenin ortaklığında uygulanan yöntemsel yaklaşım, farklı ölçeklerdeki tarihi çevreler ve onun bileşenlerini korumaya dair bir beyin fırtınası yaratmış, gruplar arasında odaklandıkları alana yönelik kavramsal ve bilimsel içerikli vizyon üretecek ortam sunmuştur.

Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı-Tarihi Gelişim

Frigya'nın batı sınırı içinde yer alan Eskişehir, Orta Anadolu'nun en eski kentlerinden biridir. Bizans, Anadolu Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemlerinde, uç denilen sınırda, kültürler arası etkileşimin yoğun olarak yaşandığı bir bölgede yer almıştır (Ekimci:2015:406). Ticaret yollarının kavşağında yer alan kent, verimli tarım arazileri, su kaynakları ve termal suların varlığına bağlı olarak önem kazanmıştır. 16. yüzyılda Odunpazarı'nda inşa edilen Kurşunlu Külliyesi, cami, imaret, kervansaray, tekke ve türbeden oluşan zengin programıyla kentin gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır (Şekil 1).

Şekil 1: a.Matrakçı Nasuh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irâkeyn adlı eserinde yer alan Eskişehir minyatürü, 1536. b. 1/10.000 ölçekli Eskişehir Haritası (1896). Harita Genel Komutanlığı, Haritacılık Müzesi, Ankara.

1896 yılı haritasına göre geleneksel yerleşim yerleri, güneyde yamaçlarda kıvrımlı yollarla belirginleşen konut bölgesi Odunpazarı ile kuzeyde merkezde çarşıdır (Şekil 1). Bu iki eski merkez arasında sebze meyve bahçelerinin olduğu araziler vardır. Ancak 19. yüzyılın değişen dinamikleri içinde kentin demografik yapısında, haritada da izlenebilen değişimler yaşanmıştır. Izgara planlı sokaklarıyla geleneksel dokudan ayrılan bu yerleşimler savaflara bağlı göçler, Berlin -Bağdat demiryolunun kentten geçmesi ve kurulan fabrikalarla kentin kuzey batısında gelişen yeni mahallelerdir (Ertin:1994:23). Ana ulaşım ağında demiryollarına ağırlık verilmesi, istasyon yolu üzerinde kamu ve sanayi yatırımlarının artırılması sonucu yeni yerleşim yerleri tarihi merkez Odunpazarı dışında gelişmiştir. Ancak Odunpazarı, kent içi konumu ile yeni kentsel gelişme alanlarına uzaklığına karşın konut bölgesi ve geleneksel ticaret merkezi olma özelliğini hâlen sürdürmektedir.

Genel Koruma Yaklaşımı ve Mevzuatı

Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi'ne ait koruma kararları 1952 imar planını takiben Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından alınmıştır. Bu karar ile Odunpazarı'nda toplam 202 yapı ve anıt tescillenmiştir². Odunpazarı bölgesi, Kültür Bakanlığı tarafından 1981 yılında tarihsel ve kentsel SİT alanı ilan edilmiştir. 1986-1988 yılları arasında Odunpazarı Tarihi Sit Alanı için 'geçici dönem yapılanma koşulları' belirlenmiş³, 17 Haziran 1988 tarihinde Polat Sökmen tarafından

² Odunpazarı'ndaki mimari miras, 1981.05.09-A-2808 sayılı GEEAYK kararı ile toplu olarak tescil edilmiştir.

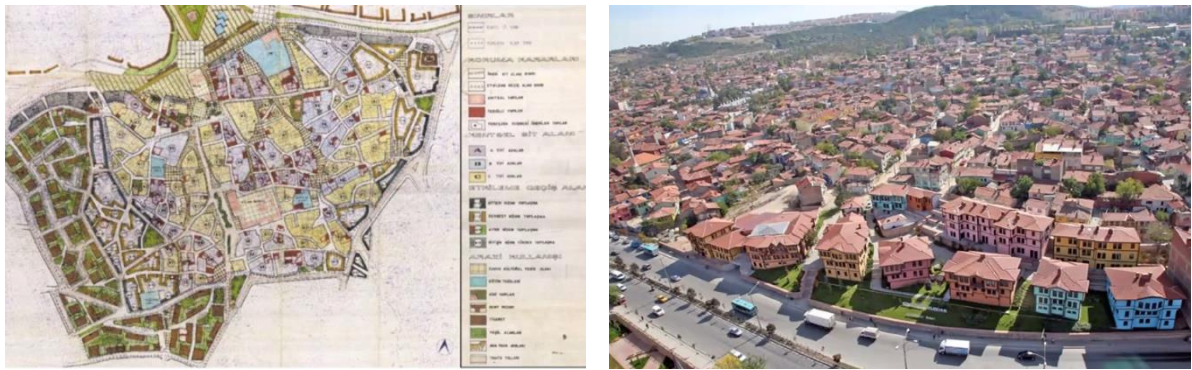
³ 1986.06.27-2397 numaralı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu (TKTVYK) kararı.

hazırlanan ilk Koruma İmar Planı onanmıştır⁴. 1988 Koruma İmar Planı'nda tarihi niteliklerine göre üç farklı yapı grubu belirlenmiştir⁵. Yeni yapı kuralları çerçevesinde ise parsellerin birleştirilmesine ve bölünmesine izin verilerek kentsel dokunun özgün karakterinin değişmesine neden olacak uygulamaların önü açılmıştır. 1990'ların başında, Kurşunlu Cami Sokak'ta bulunan yedi adet sivil mimarlık örneği yapı Anadolu Üniversitesi'nce satın alınarak "Konuk Evi" işleviyle kamu hizmetine sunulmuştur. II. grup tarihi eser restorasyonu adıyla gerçekleştirilen uygulamada taşıyıcı sistem ve plan şeması tümüyle değiştirilmiştir.

Şekil 2: Odunpazarı "Konuk Evi" Kurşunlu Cami Sokak ve iç mekândan görünüm.

1996 yılında Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu'nun kurulmasının ardından 1997 yılında Koruma İmar Planı Revizyonu Turan Barlas tarafından hazırlanmıştır⁶. 1997 yılı Koruma İmar Planı Revizyonu kararları ile tescilli yapılara ek olarak çevreye katkı niteliği bulunan yapılar da değerlendirilmiş ancak boş parsellerde yapılacak yeni yapılarda ayırık nizam yapılaşmaya, dolayısıyla geleneksel parsel boyutlarını değiştiren uygulamalara izin verilmiştir (Şekil 3a)

a

b

Şekil 3: a. Barlas İmar Planlama Müşavirlik Ltd. Şti. tarafından hazırlanmış olan 1997 Koruma İmar Planı Revizyonu. b. Odunpazarı Kültür Merkezi.

2002-2009 yılları arasında kentsel sit alanı ile Atatürk Bulvarı arasında, etkileme geçiş alanında kalan parsellerde ayırık nizam yapı grubundan oluşan bir Kültür Merkezi-konaklama tesisi inşa edilmiştir (Şekil

⁴ Konya KTVKKBK 197-17.6.1988 numaralı kararı.

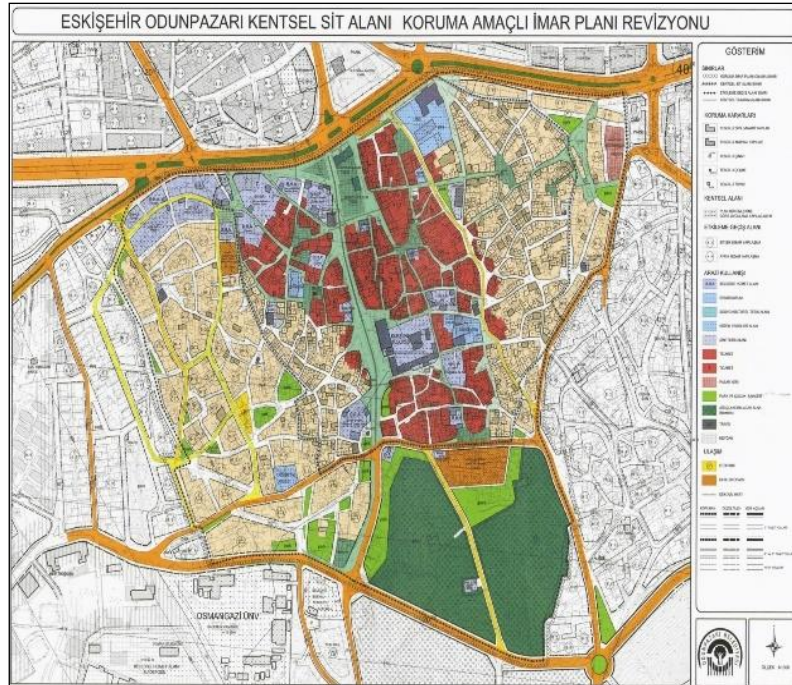
⁵ Bkz. Kıvılcım, F., 2008 'Tarihi Yapılı Çevrelerde Tasarım İlkeleri Üzerine Bir Çalışma: Eskişehir, Odunpazarı Örneği', Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

⁶ Bkz. Koca, G. 2005. Planlı Dönemde Eskişehir'de Yaşanan Kentsel Gelişme ve Planlama Sorunları, I. International Symposium on Eskişehir throughout History: Political, Economical, Social and Cultural Aspects, 485-499, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

3b). 1997 Koruma İmar Planı Revizyonu etkileme geçiş alanı kurallarına uygun olarak inşa edilen bu yapılar, geleneksel mimariye ilişkin aldatıcı görünümler yaratan bir uygulamadır. Ancak, verilen işlev göz önüne alındığında Odunpazarı dönüşümünde önemli bir rol üstlenen kültür merkezi, ziyaretçiler ve Odunpazarı sakinleri arasında bir ara yüz oluşturmanın yanı sıra, bölgenin turizm amaçlı tanıtım yüzü olarak da kullanılmıştır.

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi kapsamında 1998-2005 yılları arasında Beyler Sokaktan başlayarak Odunpazarı'ndaki birçok sokağı kapsayan bir dizi sokak sağlıklılaştırma projesi başlatmıştır. Beyler Sokak sağlıklılaştırma projesi sırasında 27 evin çatı ve dış cephe restorasyonu yapılmıştır. Bu projeye başta Kültür Bakanlığı olmak üzere, Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü, sivil toplum kuruluşları, Vakıflar Genel Müdürlüğü de destek vermişlerdir. 2007 yılı sonlarında sekiz mahalledeki toplam 100 ev onarılarak restoran ve otel olarak işlevlendirilmiş, sokakların altyapıları düzenlenmiştir. Sivil mimarlık örneği Kara Kâmil Konağı Odunpazarı Belediyesi'nce onarılarak halkın koruma ve planlama sürecine katılımını sağlayacak bir merkez olarak değerlendirmiştir. Katılımcı bir planlama ile yürütülen uygulamalarla bölge iç ve dış turizme hazırlanmıştır. Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi 2. Etap'ta Koca Müftü, Arif Bey ve Işıklar Sokak'ta bulunan 13'ü tescilli, toplam 37 binanın 46 cephesinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları "Tarihi Çevre Koruma Kapsamında Sokak Sağlıklılaştırma veya Çevre Düzenlemesi Projesi" kapsamında I. Ulusal Mimarlık Koruma Ödülü almıştır⁷.

2011 yılında Koruma Amaçlı İmar Planı bir revizyon sürecinden daha geçmiştir. Bu revizyon kapsamında sit alanı içindeki yapılar inşa edildikleri dönemlere göre dört grupta değerlendirilmiştir (Şekil 4). Tüm gruplar mimari niteliklerine ve değerlerine bağlı olarak üç alt gruba ayrılmıştır. Alan için tanımlanan vizyon çerçevesinde ticaret ve konut alanlarının dengesinin korunması için geleceğe yönelik genel ve özel kararlar üretilerek plan notlarında açıklanmıştır.

Şekil 4: Odunpazarı Koruma Amaçlı revizyon İmar Planı, 2011.

Tarihi dokuyu koruma politikaları ve miras uygulamalarında yaşanan olumlu gelişmeler sonucu Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi 2012 yılında), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü / United

⁷ Bkz. Anonim, 2006. Mimarlık Dünyasından, Mimarlık Dergisi, Kasım Aralık 2006, Sayı 332.

Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)'nün Dünya Mirası Geçici Listesine kabul edilmiştir⁸.

Analiz Çalışmaları

Yerleşim tarihi 13. yüzyıla uzanan Odunpazarı, Eskişehir'in güney yamaçlarında kente hâkim bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Odunpazarı dar, kıvrımlı yolları, çıkmaz sokakları, ahşap cumbalı evleri ile Anadolu kentlerinin geleneksel yapılaşma özelliklerini taşıyan, zengin tarihsel ve kültürel mirasa sahip bir semttir. Tarihi dokunun korunması ve sürdürülmesi üzerine üretilen kararların 1990'lı yıllardan itibaren sokak sağlıklaştırma, tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilen koruma çalışmaları ve kentsel tasarım projeleri doğrultusunda hayata geçirilmesiyle Odunpazarı turizm için çekici bir bölge haline gelmiştir. Ahşap sivil mimari, Kurşunlu Külliyesi gibi simge yapılar koruma planı ve çevre düzenleme projeleriyle ekonomik olarak da değerlendirilebilmiştir. Olumlu gelişmelerin ardından önemli değişimlerin yaşandığı bölgede kentliler, esnaf ve kullanıcı dernekleri ve yönetimlerin ortak çalışmaları sonucu müzeler, kültürel ve sosyal faaliyetler, sanat ve zanaat atölyeleri ile turizm potansiyeli yaygınlaşarak gelişmeye devam etmektedir.

Turizm ve miras koruma politikalarının uygulanmasıyla ilgili zorluklar ve konular hakkında bir değerlendirme yapmak hedefiyle, tarihi alanın özel karakteri, onu oluşturan bileşenler kültürel ve bağlamsal anlamları ile ele alınmıştır. Koruma süreci ve deneyimlerinin güvenilir bir yorumunu sunmak üzere ilk olarak, Odunpazarı Kentsel Sit Alanı ile ilgili belgeler toplanmıştır. Kısa bir zamanda, üzerinde çalışılan alana odaklanmak amacıyla kentsel sit sınırlarının son durumunun incelendiği 1/1000 ölçekli Odunpazarı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı analitik analizlerinden faydalanılmıştır. Odunpazarı kültür mirası ile ilgili önceki araştırmalar sistematik olarak toplanmış ve değerlendirilmiştir. Uluslararası ve Ulusal koruma mevzuatları, politikalar ve Eskişehir'in 2013 yılında UNESCO somut olmayan kültürel miras başkenti olma deneyimini içeren raporlar incelenmiştir (Koç, 2014, Ekimci, 2015). Atölye yürütücüleri miras koruma politikalarının nasıl bir etki yarattığı ve mevcut durumun ne kadar ileri gittiğini kontrol etmek amacıyla yerel uygulayıcılar ve şehir plancıları ile yüz yüze görüşmeler yapmıştır. Toplanan verilerin analizi masa başı çalışmaları ve çevrim içi grup görüşmeleriyle tamamlanmış ve çalıştay oturumlarında tartışılarak değerlendirilmiştir.

Verilerden elde edilen analizler, turizmin semt sakinleri üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu analizler sonucunda, Odunpazarı yerleşme dokusunun tüm bileşenlerine ayrı ayrı odaklanarak, tarihi alanın özgün karakterini insan faaliyetlerini de içerecek şekilde ele alan bir perspektif geliştirilmiştir.

Problem Tespiti

Uluslararası platform, turizmin doğal ve kültürel mirasın korunmasında olumlu bir güç olarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Turizm faaliyetleri, kültürel mirasın korunması için ekonomik kaynaklar sağlarken, bu süreçlerin etkin bir şekilde yönetilmesi ve kontrol edilmesi gerekmektedir. ICOMOS tarafından hazırlanan Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nde (ICOMOS,1999), Kültürel miras değerine sahip alanlarda turizmin yönetimi için ilkeler belirlenmiştir. Bu belge, çağdaş yaşamın bir parçası olan kültür mirası ve turizm arasında sürdürülebilir bir koruma yönetiminin kavramsal sentezini sunmaktadır: Turizm geliştirme projeleri söz konusu yerin kültürel değerlerinin çok iyi anlaşılması üzerine kurulmalıdır (2.3). Turizm faaliyetlerinin ve gelişiminin belirli alanlar veya topluluklar üzerindeki etkilerini değerlendirmek için sürekli izleme programları oluşturulmalıdır. (2.7).

⁸ <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>, erişim: Eylül 2020.

Nitel verilere dayalı ilk analizlerin ardından koruma politika ve uygulamaları hem kent ölçeğinde hem de mahalle-sokak ölçeğinde değerlendirilerek üç alt araştırma/çalışma bölgesi seçilmiştir. Araştırma alanlarına ilişkin görsel ve yazılı veriler çalıştay ekipleri tarafından toplanmıştır. Alanların CBS haritaları, tarihi dokudaki alt alanları belirlemek, koruma durumunu ve gerçek bağlam durumunu daha ayrıntılı araştırmak için kullanılmıştır. Ek olarak haber siteleri, resmî kurumların web sayfaları ve sosyal medya hesapları üzerinden kültür sanat etkinliklerine ilişkin görsel ve yazılı doküman taranmıştır. Saha çalışması atölye yürütücüleri tarafından hafta içi, semt pazarının kurulduğu gün ve hafta sonu yürüyerek gerçekleştirilmiştir. Yapılı çevrenin korunma durumunu belgelemek ve kullanıcılarını gözlemlemek amacıyla fotografik dokümantasyon yapılmıştır. Çalışma alanının doğrudan gözlemi ve fotoğraf araştırması, Odunpazarı'ndaki mirasın korunmasıyla ilgili bazı temel zorlukların anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Toplanan tüm verilerden elde edilen bulgular çalıştay oturumlarında tartışılarak farklı görüş ve perspektifler değerlendirilmiştir.

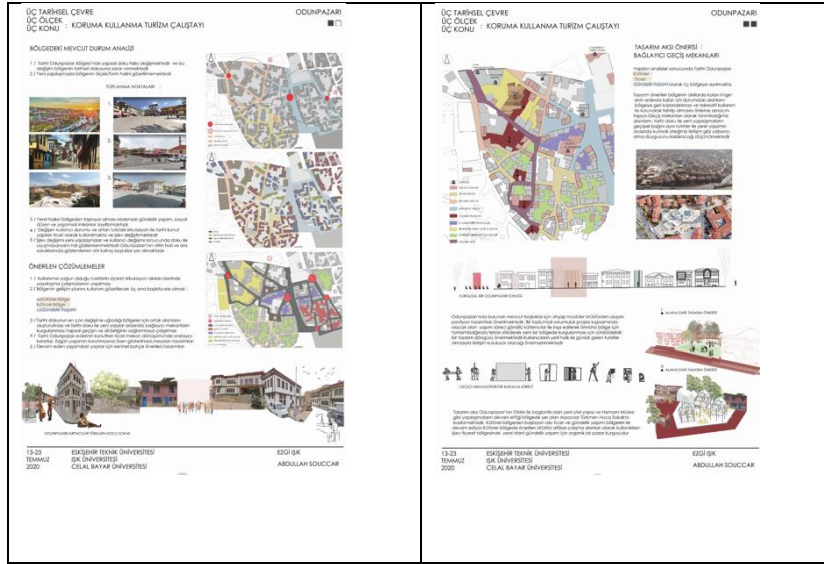
Şekil 5: Odunpazarı Kentsel sit alanı-geçiş bölgesi görünümler, 2020.

Odunpazarı'nda sivil mimari yapılarının restorasyonları, müze, el sanatları merkezi, konaklama gibi yeni işlevler verilerek çeşitli ölçekte turizm projeleri ile devam etmektedir. Tarihi sit alanının batısında genellikle tek katlı ve daha mütevazı yapıları barındıran konut bölgesinde kullanıcılar turizmin getirdiği canlılıktan yararlanmak istemektedirler. Geleneksel yaşam biçimi ve komşuluk ilişkilerinin sürdüğü konut bölgesinde hem sakin yaşam biçimini korumaya hem de sit alanı bütününde dengeli bir gelişim yakalamaya yönelik yaratıcı uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bununla birlikte özellikle tampon bölgede gerçekleştirilen yatırımlar geleneksel konut bölgesiyle sınır oluşturduğu alanlarda riskler taşımaktadır (Şekil 5). Elde edilen veriler, idari çerçevede yerel yönetimler tarafından paylaşılan sit alanı ve tampon bölgede karar alma mekanizmaları arasında bir kopukluk olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı'na Yönelik Geliştirilen Öneriler

Bu bölümde, tarihi kentteki yeni kullanımların kültür mirası ve yerel halkın yaşam tarzı üzerinde olumlu etkilerini artırmak üzere gruplar tarafından geliştirilen öneriler tanıtılacaktır.

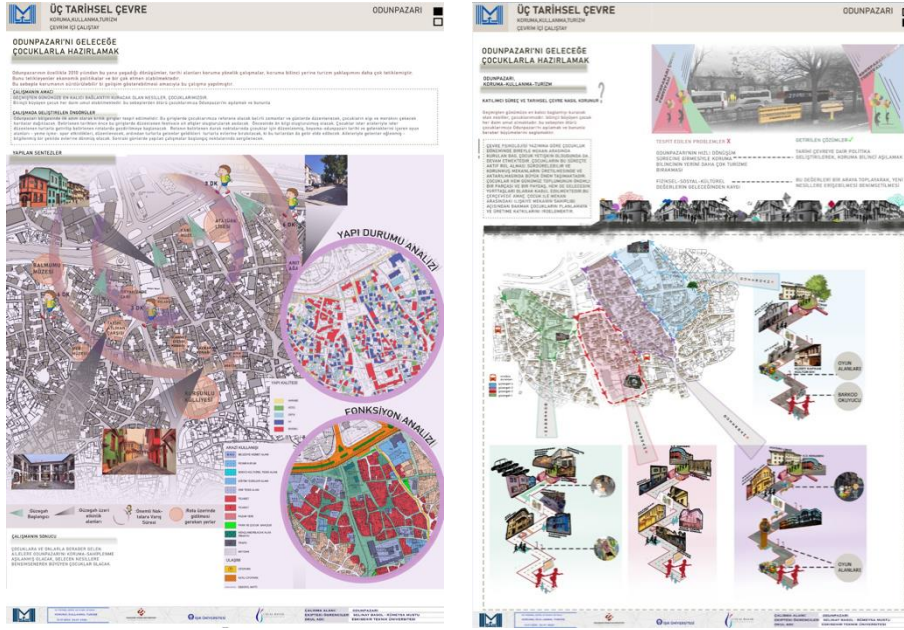
Şekil 6: Grup 1

Grup 1: Kentsel Tasarım ve Planlama İlkelerinin Uygulanması

Problem Tespiti: Tarihi sit alanında dengeli bir gelişim sağlamak için yaratıcı uygulamalara ihtiyaç vardır.

Öneri: Âtıl kalmış bölgelerde, alanın tarihi ve kültürel karakterini koruyacak şekilde modern gereksinimlerle uyumlu, yaratıcı çözümler geliştirilmelidir.

Odunpazarı koruma alanı kullanımını kültürel bölge, ticari bölge ve gündelik yaşam başlıkları altında değerlendiren çalışmada belirlenen bölgeler arasında hem yapısal hem de sosyo-kültürel bir geçiş sağlamak üzere geçici bir kullanım önerisi sunulmuştur (Şekil 6). Henüz koruma uygulamalarının gerçekleşmediği ya da tarihi dokunun yeni yapılarla değişime uğradığı bölgelerde âtıl kalan kent boşlukları tespit edilerek bu alanlar “bağlayıcı geçiş mekânları” olarak tanımlanmıştır. Bu alanlarda kültürel etkileşim aracı olarak düşünülen bir organik pazar için ahşap strüktürlü modüler pavilyonlar kurulması önerilmektedir. Yapım süreci sosyal sorumluluk projesi kapsamında gönüllü katılımcılar ile gerçekleştirmek üzere kurgulanan strüktür için sürdürülebilir bir tasarım düşünülmüştür. Organik pazarın yerel halk ile günlük gelen turistler arasında ortak bir kültürel zemin sağlaması ve mevcut gündelik yaşam faaliyetlerinin desteklenmesi önemsenmiştir.

Şekil 7: Grup 2

Grup 2: Toplumsal Bilincin ve Katılımın Artırılması

Problem Tespiti: Kültürel mirasın korunması sorumluluğunu üstlenecek toplumsal bilinç artırılmalıdır.

Öneri: Eğitim programları, toplumsal bilinçlendirme kampanyaları atölye çalışmaları ve seminerler ile halkın kültürel mirasın korunması konusundaki farkındalığı artırılmalıdır.

“Odunpazarı’nı Geleceğe Çocuklarla Hazırlamak” başlıklı çalışma tarihi bölgedeki kültürel değerleri çocuklara tanıtmayı hedeflemektedir. En iyi öğrenme biçiminin yerinde deneyimlemek olduğundan yola çıkarak Odunpazarı’nda çocuklara yönelik gezi güzergâhları ya da kültür rotaları kurgulanmıştır (Şekil 7). Başlangıç ve durma noktaları Odunpazarı kültürel peyzajını yansıtan bakış noktaları ya da simge yapılar etrafında seçilmiştir. Rota uzunlukları çocukların fiziksel kapasiteleri göz önüne alınarak belirlenmiştir. Gezi programı çocukların merak duygularını harekete geçiren, kültür mirasını eğlenerek öğrenmelerine yardımcı olan etkinliklerle desteklenmiştir. Tarihi sit alanının tümünü kabaca kuzey-güney doğrultusunda dört bölümde ele alan rotalar, tarihi doku ve kültüre ilişkin farklı bilgi ve öğrenme etkinlikleri içermektedir. Böylece aileleriyle veya tur programlarıyla geziye katılan çocuklar diğer rotaları başka programlar dâhilinde gezebileceklerdir. Etkinliklerin çeşitlendirilebilir olması tekrar eden süreçlerde yeniden katılım sağlanmasında etkili olacaktır.

Şekil 8: Grup 3

Grup 3: Turizm Yönetimi ve Yönlendirme

Problem Tespiti: Turizm geliştirme projeleri, kültürel değerlerin çok iyi anlaşılması üzerine kurulmalıdır.

Öneri: Turizm yönetimi ve yönlendirme stratejileri geliştirilmelidir.

Turistlerin ziyaret edebileceği alanlar, koruma altındaki bölgelere zarar vermeyecek şekilde yönlendirilmelidir. Çalışma, ziyaretçiler ve semt sakinlerini belirli noktalarda bir araya getirerek ortak bir paydada buluşturmayı önermiştir. Bu amaçla biri sit alanı geleneksel konutlarının ağırlıklı olduğu batıdaki bölgede, diğeri Odunpazarı girişiindeki ticaret bölgesi içinde seçilen iki alan geçici üniteler ve oturma grupları ile düzenlenmiştir (Şekil 8). Bu alanlarda interaktif bilgi panoları ile yalnız geçmiş değil, günümüz yaşamı hakkında da özel bir deneyim sunulması hedeflenmiştir. Bir dinlenme ve durak noktası olması düşünülen alanlarda aynı zamanda küçük ölçekli el sanatları, yerel ürünlerin satışı ve geleneksel zanaatların tanıtımı ve diğer ürünlerin satışı vb. ile hem turizmi canlandırarak hem de yerel halkın gelir elde etmesine yardımcı olacak faaliyetler önerilmiştir. Tur rehberliği hizmetleri, bilgilendirici panolar ve dijital uygulamalar aracılığıyla, ziyaretçilere kültürel mirasın önemi ve korunması hakkında bilgi verilecektir.

Değerlendirme

Odunpazarı'nın geleneksel konut ve müze odaklı turizm potansiyeli yeni müze ve kentsel tasarım projeleri ile ilerletilmektedir. Öte yandan, Odunpazarı ortak bir kültürü ve sosyal bir yapıyı paylaşan kullanıcılarla özel karakterini kazanan geleneksel bir yerleşimdir. Sit alanında gerçekleştirilen yeni yapılanmalarla tüm Eskişehir için sosyal ve ekonomik kazanç sağlanırken, yerel topluluğun kültürel bütünlüğünün bozulmaması sürdürülebilir koruma açısından bir zorunluluktur. Çalıştayın sonuç ürünlerinin sergilendiği değerlendirme oturumunda ortak paydada altı çizilen temel görüş; Odunpazarı'nda kültür mirası ve turizm arasındaki ilişkinin belirli bir dengede tutulması gerektiğidir. ICOMOS Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nde (1999, Meksika) vurgulandığı gibi turizmin ev sahibi topluluğun sosyal, ekonomik ve kültürel refahı üzerinde yaratabileceği değişimin kabul edilebilir sınırları belirlenmelidir. Kültür mirası kaynaklarının sürdürülebilir bir biçimde yönetilmesi önemlidir. Bu bölümde tartışılan tavsiyeler;

- > Odunpazarı'nda fiziksel çevrenin, yerel kimliğin ve aidiyet duygusunun korunması,

- > Ev sahibi topluluk ve paydaş katılımını merkeze alan, kent kimliğine ve karakterine önemle yaklaşan yönetimlerle sürdürülmesi,
- > Kültür mirasının sürekli izlenmesinin sağlanmasıdır.

Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar ve toplum temsilcilerini kapsayan çok paydaşlı bir yaklaşım benimsemelidir. Yönetim planı, sit alanı ve tampon bölgenin uyumlu gelişimini sağlayacak stratejiler içermeli ve tüm paydaşların katılımını teşvik etmelidir. Turizm geliştirme projeleri, kültürel değerlerin çok iyi anlaşılması üzerine kurulmalıdır. Geleneksel yaşam biçimi ve komşuluk ilişkilerinin sürdürüldüğü bölgelerde turizm yönetimi ve yönlendirme stratejileri geliştirilmelidir.

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı için düzenli ve sistematik izleme programları oluşturulmalıdır. Bu programlarla, turizm faaliyetlerinin çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirmeli ve gerekli çözüm önerileri geliştirilmelidir. Yerel toplulukların görüşleri bu süreçte dikkate alınmalı ve izleme sonuçları kamuya açık raporlarla paylaşılmalıdır.

SONUÇ:

Somut ve somut olmayan miras değerleri, yerel kimlik ve kültürel kaynakları güçlendiren daha genel tavsiyeler alınabilir. Yapılan çalışmada Odunpazarı yerleşimi üzerindeki yeni yapılanma programının belirli bir doygunluğa ulaştığı gözlenmektedir. Aslında Eskişehir kenti, tarihi bölge Odunpazarı'nda başlayan turizm hareketliliğinin kentin tüm sosyal ve kültürel kaynaklarına başarılı bir entegrasyonunu deneyimlemiştir. Bütünsel planlama ve kentsel tasarım kararları ile turizmin sağladığı yararlar, Odunpazarı ve Eskişehir merkezli turizm hareketliliği il sınırları dışında daha geniş bir alana taşınabilir. Bu doğrultuda yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar ve toplum temsilcilerini kapsayan çok paydaşlı bir yaklaşımla entegre bir yönetim planı geliştirilmelidir. Sürdürülebilir turizm politikaları sayesinde, ziyaretçiler Eskişehir'in diğer ilçelerindeki doğal ve kültürel miras değerlerini kapsamlı olarak tanımaya teşvik edilmeli, turizm faaliyetleri bölgenin kültürel ve doğal kaynaklarını koruyacak şekilde düzenlenmeli ve etkilerini değerlendirmek için sürekli izleme programları geliştirilmelidir.

Katılımcı uygulama örneği olarak değerlendirilebilecek çalıştay etkinliği öğrenciler, akademisyenler ve daha geniş topluluklar için yenilikçi bir öğrenme deneyimi ve öğretme yaklaşımı sunmuştur. Dijital ortam, sahada yerinde yapılan çalışmaların, öğrenme araçları, belgelerin ve faaliyetlerin paylaşılmasını kolaylaştırarak eğitim ve araştırma arasında güçlü bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca pandemi gibi bir araya gelmeyi kısıtlayan bir dönemde grup çalışmasına izin veren (miro, zoom, google scholar vb.) uygulamaların seçimi ile dijital platform, sonuç ürünlerin geliştirilmesi, sergilenmesi ve yayılmasında etkin bir araç olmuştur.

Farklı ölçeklerdeki tarihî çevrelerde ortaya çıkan koruma sorunları, koruma-kullanma-turizm ekseninde genellikle benzerlikler gösterse de aralarında farklı sorunlar ve fırsatlar bulunmaktadır. Ortak bilgi üretimi için bu değişimleri ve çözümleri tartışmak tarihi çevreyi ve onun bileşenlerini koruma önerilerinin geliştirilmesinde çarpıcı biçimde etkili olmuştur. Etkinliğin oturumları boyunca bilgi ve görüşlerini paylaşan öğrenciler aktif katılım ve araştırma yoluyla farklı bakış açıları kazanarak çalışmalarını güçlendirmişlerdir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

KAYNAKÇA:

- Ekimci, B., 2015. 'Kültür Başkentliği ve Koruma Uygulamaları: Eskişehir', 5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, Erzurum, Bildiriler, C.1, s. 405-427.
- Ertin, G., 1994. Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 773.
- ICOMOS, 1999. Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü, Kültürel Miras Değeri Taşıyan Alanlarda Turizm Yönetimi, Meksika. Çeviri: Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, 2011.
- ICOMOS, 2011. Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri, Paris. Çeviri: Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, 2014.
- Kıvılcım, F., 2008. 'Tarihi Yapılı Çevrelerde Tasarım İlkeleri Üzerine Bir Çalışma: Eskişehir, Odunpazarı Örneği', Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koca, G. 2005. 'Planlı Dönemde Eskişehir'de Yaşanan Kentsel Gelişme ve Planlama Sorunları', I. International Symposium on Eskişehir throughout History: Political, Economical, Social and Cultural Aspects, 485-499, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Koç, A. (Ed.), 2014. Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayın No: 238, Eskişehir.
- Özkut, D. ve Yılmaz, R. (Ed.), 2011. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu. Eskişehir: Ülkü Ofset.
- Sönmez, N. 1984. 'Eskişehir'de Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgesel Çözümler' Doktora Tezi: İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi. 1982. Türkiye İl İl, Dünü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

Historic cities and urban areas are spatial formations that reflect the evolution of a society and its cultural identity (ICOMOS, 2011). For these cities to integrate with contemporary society and develop harmoniously with their surroundings, tangible and intangible cultural heritage values must be addressed through integrated approaches. Interventions should respect both cultural heritage values and the quality of life of the inhabitants (ICOMOS, 2011). Sustainable preservation requires institutional and economic structuring, as well as fostering societal awareness to embrace and take responsibility for cultural heritage protection.

Historic environments, as living testimonies of the past, face various challenges in today's rapidly changing world. The swift increase in global population, globalization trends, political and business changes, and tourism impacts necessitate continuous observation and evaluation of preservation efforts in historic cities and urban areas. Efforts to protect the heritage values of historic cities and environments, while integrating them with contemporary social, cultural, and economic life, are continuously increasing. Sharing experiences to raise societal awareness in the preservation of historic cities is of great importance. This study aims to share experiences regarding the preservation of historic cities and their integration with contemporary society and to develop new approaches and suggestions in this context.

A workshop titled "Three Historical Environments, Three Scales, Three Topics: Conservation, Use, Tourism" was organized in order to create a discourse about the difficulties and issues related to the implementation of heritage conservation policies in growing cities, discuss the problems, and develop new approaches and suggestions for the future. The preservation processes of selected historical environments from different regions were examined in managerial, conceptual, and practical terms to create a discourse on the challenges and issues related to heritage preservation in growing cities. This article focuses on one of the three selected regions, the Eskişehir Odunpazarı Urban Conservation Area.

Methodology:

The study was conducted using qualitative research methods. Through a literature review, the physical and social infrastructure, historical and spatial development of the settlement were examined, and preservation legislation and practices were addressed. Comparative case studies were carried out to reveal similarities and differences based on the conceptual framework influenced by many common components. This approach helped understand the specific problems and appropriate solutions for each region, alongside general preservation strategies.

The discussions around the concepts of tourism and preservation in the Eskişehir Odunpazarı Urban Conservation Area specifically examined issues such as the balance between preservation and utilization, the impacts of tourism, and the involvement of local communities.

Results and Conclusions:

Odunpazarı's traditional housing and museum-focused tourism potential are being advanced with new museum and urban design projects. Odunpazarı is a traditional settlement that gains its unique character from users who share a common culture and social structure. While new developments in the conservation area provide social and economic benefits for all Eskişehir, maintaining the cultural integrity of the local community is essential for sustainable preservation.

The main conclusion emphasized in the evaluation session where the workshop's final products were exhibited is the necessity to maintain a balance between the cultural heritage resources or values and tourism in Odunpazarı. As highlighted in the ICOMOS International Cultural Tourism Charter (1999, Mexico), the acceptable limits of change that a tourism development program will impose on the social, economic, and cultural well-being of the host community must be determined. It is crucial to manage cultural heritage preservation efforts sustainably for current and future generations. The recommendations discussed include:

1. Preserving the physical environment, local identity, and sense of belonging in Odunpazarı.
2. Maintaining management that centers on the participation of the host community and stakeholders, with an emphasis on urban identity and character.
3. Ensuring continuous monitoring of cultural heritage.

Local governments, non-governmental organizations, academic institutions, and community representatives should adopt a multi-stakeholder approach. The management plan should include strategies to ensure the harmonious development of the conservation area and its buffer zone and encourage the participation of all

stakeholders. Tourism development projects should be based on a thorough understanding of cultural values. In regions where traditional lifestyles and neighborhood relations persist, tourism management and guidance strategies should be developed.

Regular and systematic monitoring programs should be established for the Eskişehir Odunpazarı Urban Conservation Area. These programs should evaluate the environmental, social, and economic impacts of tourism activities and develop necessary solutions. The views of local communities should be considered, and monitoring results should be shared with the public through open reports.

The study observed that the new development program in the Odunpazarı settlement has reached a certain saturation point. Eskişehir has successfully integrated the tourism activity that began in Odunpazarı with the city's overall social and cultural resources.

With holistic planning and urban design decisions, the benefits provided by tourism can extend the activity centered in Odunpazarı and Eskişehir beyond the city limits to a wider area. A multi-stakeholder approach should be adopted by developing an integrated management plan that includes local governments, non-governmental organizations, academic institutions, and community representatives. Sustainable tourism policies should encourage visitors to comprehensively explore the natural and cultural heritage values in other districts of Eskişehir. Continuous monitoring programs should be developed to evaluate the impacts of tourism activities on the area and the community, and tourism activities should be regulated to protect the region's cultural and natural resources.

This workshop and article highlight the challenges and opportunities in the preservation of historic cities and their integration with contemporary society. The analysis of Eskişehir Odunpazarı underscores the importance of a multi-stakeholder approach and continuous monitoring mechanisms for effective heritage preservation policies. Such studies are guiding both in the academic field and in practical applications, shedding light on future heritage preservation efforts.

In undergraduate architecture programs, efforts are made to enhance students' knowledge and sensitivity towards the field of historic environment conservation through compulsory and elective courses. Additionally, awareness on this subject is fostered by conducting an architectural studio within a historical setting as part of the architectural design courses.

Çumra Kent Kimliğinde Bağdat Demiryolu ve Konya Sulama Projesi Ara Kesitinde Tarihi İstasyon ve Yönetim Binası

Historical Station and Administration Building in the Intersection of Baghdad Railway and Konya Irrigation Project in the City Identity of Çumra

Mine SUNGUR¹ Huriye ALP KOÇ²

Öz

Kent kimliği geçmişten geleceğe kente özgü nitelikler taşıyan anlam yüklü imgeler bütünüdür. Kentin tarihsel kimliği için anıtsal özelliğe sahip demiryolu mimarisi; istasyon yapısı, lojman, yönetim binası, su deposu, ambar gibi binalardan oluşan bir komplekstir. Fakat kent kimliğinin önemli parçaları arasında yer alan istasyon binaları araştırma alanı olarak literatürde yoğun bir şekilde ele alınmasına rağmen, istasyon yapılarına destek amaçlı inşa edilen lojmanlar, su depoları, yönetim binaları gibi eserlerin göz ardı edilmesi kent kimliğinin bütünselliğini olumsuz etkilemektedir. Özgün ve tarihi öneme sahip bu yapıların yeterli düzeyde araştırılıp belgelendirilmemesi ya da tescillenme sonrası koruma esaslarına uygun olmayan müdahaleler ile tahrip olma hatta yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu yüzden kent kimliğinin ayrılmaz parçası olan istasyon yapılarına destek amaçlı yapılan yapıların araştırılması, çalışma problemi olarak belirlenmiştir. Çalışmada Konya ili, Çumra ilçesinde yer alan, 1907-1914 yılları arasında Bağdat Demiryolu ve Konya Sulama Tesisi inşaatı sürecinde Almanlar tarafından yapılan, günümüzde Devlet Su İşleri (DSİ) Çumra Bölge Müdürlüğü tarafından misafirhane olarak hizmet eden yönetim binasının mekânsal ve cephesel durumunun tespit edilmesi çalışma konusu olarak ele alınmıştır. Yönetim binası, Çumra kentinin oluşum sürecinde istasyon binası ile birlikte inşa edilen ilk yapı özelliği taşıması, kent kimlik oluşumundaki etkisi ve günümüzde bilinirliğinin artırılması amacıyla araştırma alanı olarak seçilmiştir. Çalışmada literatür taraması, saha çalışması ve mevcut durum analizi yöntemleri kullanılmıştır. Birkaç bilimsel kaynak ve ilgili kişi ve kurumlardan elde edilen sınırlı veriler saha çalışmasındaki yerinde gözlem, görüşme ve tespit çalışmaları ile harmanlanmıştır. Karşılaştırma ve değerlendirmeye dayalı bir durum analizi sonucunda yapıldığı dönemin ekonomik, politik ve kültürel özelliğini mimari üslubuyla yansıtan yapının özgün haliyle korunması kentsel kimliğin korunması anlamına gelmektedir. Yapı tescillenmesine rağmen özgünlüğünü kaybettirebilecek müdahaleler ile karşı karşıya olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle mimari karakteri ile kentin simgesi ve anıtsal özelliği göstermesi açısından bu tür yapıların daha fazla bilimsel çalışmalarla kayıt altına alınması, Anadolu'da yer alan diğer demiryolu mimarisi yapıları için de kent kimliğinin devamlılığı açısından gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Çumra, Bağdat Demiryolu, Konya Sulama Projesi, Yönetim Binası

ABSTRACT

Urban identity is a set of meaningful images that carry city-specific characteristics from the past to the future. The railway architecture, which has a monumental feature for the historical identity of the city, is a complex consisting of buildings such as a station structure, lodging, administration building, water tank and warehouse. However, although station buildings, which are among the important parts of urban identity, are intensively addressed in the literature as a research area, ignoring works such as lodgings, water tanks and administration buildings built to support station structures negatively affects the integrity of urban identity. If these original and historically important

¹ **Corresponding Author | Yetkili Yazar:** (Dr. Öğr. Üyesi), Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, mkarakoyun@selcuk.edu.tr, ORCID 0000-0001-5042-9575

² **Author:** (Yüksek Lisans Öğrencisi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı hurialp@gmail.com, ORCID 0009-0006-3413-6733.

Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Mine SUNGUR danışmanlığında Huriye ALP KOÇ tarafından hazırlanan "Demiryolu Mirası Kapsamında Konya-Çumra Tarihi Yönetim Binası ve Lojmanların İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir

structures are not sufficiently researched and documented or if they are not in compliance with the protection principles after registration, they are in danger of falling into ruin or even destroyed. Therefore, the research of structures built to support station structures, which are an inseparable part of urban identity, has been determined as the problem of the study. The administration building was constructed by the Germans between 1907 and 1914 in the Çumra district of Konya province, during the construction of the Baghdad Railway and Konya Irrigation Facility. The administration building was chosen as the research area because it was the first building constructed alongside the station building when Çumra was first appearing and because it influenced the development of the city's identity and raised awareness of it today. The study employed a review of the literature, fieldwork, and current situation analysis techniques. In the field study, limited data from various scientific sources, pertinent people, and organizations were combined with on-site observation, interviews, and detection studies. According to a scenario analysis based on comparison and evaluation, maintaining the building's original condition, which captures the political, social, and cultural aspects of the era in which it was constructed through its architectural style, entails maintaining the urban identity. Even though the building was registered, it was found that it had undergone modifications that might have taken away from its originality. Consequently, it is imperative to document these buildings with additional scientific analyses concerning their architectural nature and the city's monumental and symbolic elements in order to preserve the city's identity for future railway architecture projects throughout Anatolia.

Keywords: Çumra, Baghdad Railway, Konya Irrigation Project, Administration Project

GİRİŞ:

Kentler, toplulukların barınma ve işgücü ihtiyaçlarını karşılayan fiziksel mekânlar olmasının ötesinde; siyasi, ekonomik, kültürel yaşam alanlarıdır (Wirth, 2002: 78). “Her şehrin bir ‘hikâyesi’ vardır” diyen Kaya (2007: 20), kentleri diğerlerinden ayıran ve kendilerine has özellikleriyle kimliklerini yansıttığını ifade etmektedir. Kent bir mekân, kültürel bir alan olarak değerlendirildiğinde, ona kimlik kazandıran çok yönlü etkenler bulunmaktadır. Güler ve ark. (2016;92-93) kentte geçmişten günümüze kadar geçen tarihsel, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişim süreçleri mimari yapılara yansiyarak kent kimliğine doğrudan etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca söz konusu mimari yapıları kentin kendine özgü çehresini belirleyen, silüetini çizen ve bu sayede özgün kimliğini ortaya çıkaran kimlik-kültür ilişkisinin somut bir tarihsel mirası olduğunu da eklemiştirler. Kent kimliğinin önemli unsurlarından birisi olan tarihsel mirasın sürdürülmesi kentin devamlılığının garantisidir. Yaşayan bir organizma olan kentlerin geleceğe taşınması için kente kimliğini kazandıran etkenlerin korunması ile gerçekleşir (Es, 2007; 50-51). Dolayısıyla mevcut tarihi mirasın korunması ve güçlendirilmesine yönelik hizmetler kent kimliği için önem arz ederken (Oğurlu; 2014;287), Kaypak (2010) kent kimliğinin korunması konusunda zorluklar yaşandığını dile getirerek tarihi mirasın kaybolma tehlikesinden söz etmektedir. Sanayi devrimin “parlak çocuğu” olarak ulaşım tarihinde kentlerin sosyal, ekonomik ve mimari yapısına yansımış demiryolları mirası da kent kimliğini doğrudan etkilemesine rağmen üzerinde yeterince durulmamıştır (Köşgeroğlu, 2006;21).

Demiryolu mirası ile ilgili yapılan akademik ve bilimsel çalışmaların önemli bir kısmı (Araz, 1995; Başar ve Erdoğan, 2009; Çoğun Sabutay, 1996; Durak, 2003; Haştemoğlu ve Erkan, 2013; Sezginalp, 2020; Kalay ve Bölükbaşı Ertürk, 2023) tek yapı ölçeğinde, genellikle yolcu istasyon yapıları üzerine odaklanmıştır. İstasyon yapısı dışında farklı türdeki demiryolu miras yapısını araştıran çalışma (Yıldız, 2008; Ünal, 2009; Uysal ve ark., 2019; Sunay, 2021; Tellioglu, 2023) sayısı kısıtlıdır. Literatürde demiryolu mimarisiyle ilgili çalışmaların büyük bir bölümü istasyon yapılarıyla ilgili olması ve istasyon yapısını destekleyici ambar binası, su deposu, yönetim binası, lojman gibi yapıların literatürde yeterince yer almaması (Sunay, 2021;1101, Akbulut, 2023;84) çalışmanın ana problemi olarak belirlenmiştir. Probleme yönelik olarak Konya ili, Çumra ilçesinin kentleşme sürecinde inşa edilen ilk yapılar arasında bulunan, kent kimliğinde önemli bir değere sahip olan ve dönemin mimari üslubu ile bütünsellik sağlaması nedeniyle tescilli yönetim binası çalışma kapsamında seçilmiştir. 1907-1914 yılları arasında Çumra’da Bağdat Demiryolu hattı inşaatı ve Konya Ovası Sulama projesi kapsamında yönetim binası olarak kullanılan yapı, günümüzde Devlet Su İşleri Çumra Bölge Müdürlüğü’nün bünyesinde misafirhane olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Kent kimliği için vazgeçilmez yapılar arasında olan yönetim binasının günümüzdeki mekânsal ve cephesel durumu tespit edilerek sınırlı olan Çumra demiryolları hakkındaki bilimsel çalışmalara (Mülayim, 2024a; 64) öncülük etmesi amaçlanmıştır. Kent için önemi büyük olan yapı hakkında gerek bilimsel çalışmalarda gerekse de

arşivlerde kısıtlı bilgiler bulunması, inşa edildiği dönem özelliklerini yansıtması, günümüzde özgünlüğünü büyük ölçüde koruyarak ulaşması ve gelecek çalışmalara potansiyel kaynak oluşturması sebebiyle çalışma için önem arz etmektedir.

Çalışmada yöntem olarak literatür taraması, saha çalışması ve mevcut durum analizini kapsayan nitel yöntem kullanılmıştır. Çumra kentinin oluşum sürecine Konya-Bağdat demiryolu hattı inşaatı ve Konya Ovası Sulama projesi doğrudan etki eden iki temel faktördür (Dinç, 2024; 185). Bu faktörler mercek altına alınıp çeşitli bilimsel çalışmalardan literatür taraması yapılmış, konuya ilişkin kurum ve kuruluşların arşivlerinden belge, rapor ve yazışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen sınırlı bilgiler doğrultusunda çalışmaya yönelik boşluklar belirlenmiş ve yeni bilimsel araştırmaların potansiyelleri ortaya atılması hedeflenmiştir. Saha çalışması ile Çumra kenti ve demiryolu yapıları hakkında yerinde gözlem, görüşme, fotoğraflama, yerinde ölçüm, ilgili kişiler ile görüşme sağlanarak literatür taraması desteklenmiştir. Konya Sulama Projesi ile elde edilen tarımsal mahsuller Bağdat demiryolu ile nakliyesinin gerçekleştiği istasyon binası tarihi yönetim binası için önem arz etmektedir. Bu nedenle elde edilen tüm veriler neticesinde yönetim binasına ait mekânsal ve cephesel tespitler yapılmış ve yapının dönemsel ve mimari özellikleri bağlamında kentsel kimliği hakkında önemi ortaya konarak değerlendirilmiştir. Çumra kentinde istasyon yapısına destek amaçlı kurgulanmış yönetim binasının özgün mimarisinin belgelenmesine yönelik hazırlanmış bu çalışma ile kent kimliği ve karakterinin devamlığı için büyük adım atılmıştır. Yaşayan tarihi mimari yapıların sadece tescillenerek değil, doğru koruma kararları çerçevesinde kullanım sağlayacak şekilde gelecek kuşaklara aktarılması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

1.Konya -Bağdat Demiryolu ile Konya Sulama Projesinin Çumra Kenti Oluşum Sürecine Etkisi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde yaşamış olduğu ekonomik ve politik buhran sebebiyle İstanbul-Bağdat demiryolu yapım ve işletmesi Almanların kurmuş olduğu Anadolu Demiryolları Kumpanyası ile 1888 tarihinde elde ettiği imtiyazlarla Almanlara verilmiştir (Özyiğit, 2017). Demiryolu inşaatı kapsamında yapılan, her biri özgün bir mimari tasarıma sahip demiryolu yapılarının mimarları bilinmese de P. Holzmann şirketinde tasarlanmış olduğu düşünülmektedir (Yavuz, 2005:45). Gökteş (2020;66) Almanların yapmış olduğu istasyon binalarının yapımı sürecinde ekonomik çıkarlar göz önüne alınarak teknik personel, mimar/mühendislerin Almanya'dan getirildiğinden bahsetmektedir. Böylece Almanlar tarafından inşa edilen gar binaları küçük farklılıklar haricinde plan şeması, cephe düzenlemeleri ve malzeme açısından az maliyetli, sade ve benzer tip projeler olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Almanların Anadolu'da yapmış oldukları istasyon binaları bulunduğu konumun önemine göre farklılık göstermekte; kent merkezlerinde bulunanlar daha anıtsal ölçülerde inşa edilirken, köy ve ilçelerdeki istasyon yapılarında işlevsellik ön planda tutulmuştur. Dolayısıyla ilçe ve köylerdeki hat üzerinde bulunan istasyon yapıları benzerlik göstermektedir (Gökteş, 2020;128) (Şekil 1 a-b-c-d-e-f).

Şekil 1a. Konya-Akşehir Tren İstasyonu

Şekil 1b. Konya-Ilgın Tren İstasyonu

Şekil 1c. Konya-Ereğli Tren İstasyonu

Şekil 1d. Karaman- Böğecik Tren İstasyonu

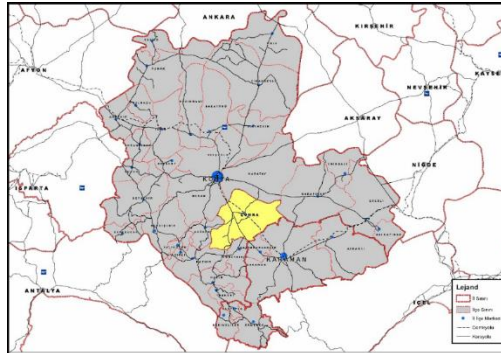
Şekil 1e. Karaman Tren İstasyonu

Şekil 1f. Karaman-Ayrancı Tren İstasyonu

Şekil 1. Bağdat Demiryolu Hattı Üzerindeki Bazı Tren İstasyon Cepheleri (URL 1-2-3-4-5-6)

1597 km uzunluğundaki Konya-Bağdat demiryolu hattının, Konya'dan Bağdat'a ulaşmak üzere 1903 yılında yapımına başlanmıştır. Hattın Konya'dan sonraki ilk bölümü Konya- Karaman- Ereğli (Bulgurlu) tren yolu hattı kurulurken güzergâh üzerindeki boş bir arazi olan Çumra'da istasyon binaları yapılmış, ilk tren 1913 yılında hareket etmiştir. Ayrıca Çumra Ovası'nın sulanması amacıyla Konya Ovası Sulama Projesi kapsamında yapılan yönetim binası da yine Almanlar tarafından inşa edilmiştir. Atatürk, trenle Adana'ya giderken Çumra'da mola verdiğiğinde, Çumra İstasyon binasından yönetim binasını gördüğünde; "Bu şirin beldeyi geliştirmek, buraya önem vermek lazımdır. Çumra ilçe olmaya layıktır" demiştir. Böylece Çumra, 30.05.1926 tarihli 404 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, 877 sayılı kanunla ilçe olmuştur. Cumhuriyet döneminde ilçe olan Çumra kenti, Konya ilinde yer almaktadır. Kuzeyde Karatay, doğuda Karapınar, batıda Akören ve Meram, güneybatıda Bozkır, güneyde Güneysınır ilçeleri, güneydoğuda ise Karaman ili ile sınırlıdır (Şekil 2).

Şekil 2. Çumra'nın Konya Üzerindeki Konumu (Çumra İlçe Raporu, 2019)

1926 yılında ilçe olmasına rağmen aslında çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, 10.000 yıllık bir yerleşim yeridir (Mülayim, 2024b; 12). M.Ö. 7000'li yıllardan bu yana yaşam alanı olarak kentin merkezden 12 km kuzeyinde dünyanın ilk yerleşim yerlerinden birisi olan Antik Çatalhöyük kenti bulunmaktadır. Çumra ve çevresi tarih öncesi dönemden sonra sırasıyla Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Selçuklular, Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti himayesinde kalmıştır. İsmi arazisinin bataklık ve çamur olmasından dolayı aldığı, diğer bir rivayete göre de "Çemre" kelimesinden aldığı bilinmektedir (Tuncer ve Tapur, 2012).

Osmanlı döneminde Çumra ilçesinin bulunduğu bölge bataklıklarla kaplı bir alandı. 1920'li yıllarda kentin bulunduğu bölge hakkında "Çumra dikenli bir ovardı. Sürülmemiş bir meraydı. Tavşan ve Al

Keklik avlanan bir araziydi” sözleri ile tariflenmiştir (H. Hüseyin’den akt. Dinç, 2024;185). 1907-1914 yılları arasında Çumra’da bulunan bataklıklar kurutulup ıslah edilerek Konya ovası sulama projesi gerçekleştirilmiştir. Çumra hem tarımsal faaliyetleri doğru bir şekilde yürütmek hem de elde edilen mamulleri demiryolu ile ihraç etmek için demiryolu hattı üzerine 1904 yılında tren istasyonu (Karpuz, 2009), daha sonra sulama tesisi yönetim binası inşa edilmiştir (Akçakaya, 2022). Böylece Çumra tren istasyonu ve sulama tesisi yönetim binası Çumra kentinin ilk yapıları arasında olması kentsel kimlik açısından önemlidir (Şekil 3).

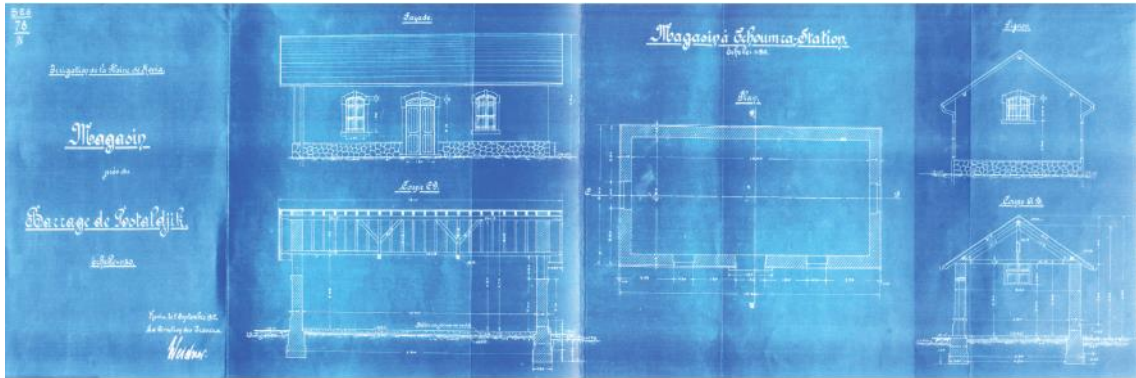

Şekil 3. Çumra Kentinin İlk Yapılarından Olan Tren İstasyonu ve Çumra DSİ Misafirhanesinin Konumu (Google Map, 2024)

O yıllarda ulaşımın ağırlıklı olarak trenle olması, Çumra’da tren istasyonunun bulunması, sulama teşkilatının Konya Ovasına hâkim olması Çumra’yı yerleşim yeri ve çekim merkezi haline getirmiş ve burada yapılaşma ve nüfusta artışlar başlamıştır (Mülayim, 2024b; 12). Çumra’nın kentsel sürecinin başlamasında Çatalhöyük antik kenti hariç tutulursa iki temel etken bulunmaktadır. Birincisi 1894-1913 yılları arasında II. Abdülhamit’in başlatmış olduğu Bağdat demiryolu hattı inşaatı diğeri ise Konya Ovası Sulama İdaresi olarak gelişen Çarşamba Çayı üzerindeki DSİ (o dönemlerde DSİ teşkilatına ISKA denirdi) teşkilatının kurulmasıdır (Dinç, 2024; 184-185). Çumra, hem Osmanlı Devleti’nin ilk sulama (İSKA) İdaresinin ve hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin 1957 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü kurulana dek ilk Sulama İdaresinin kurulduğu ve faaliyetini sürdürdüğü yer olması açısından önemli kentler arasında yer alır (Candan, 2021;3).

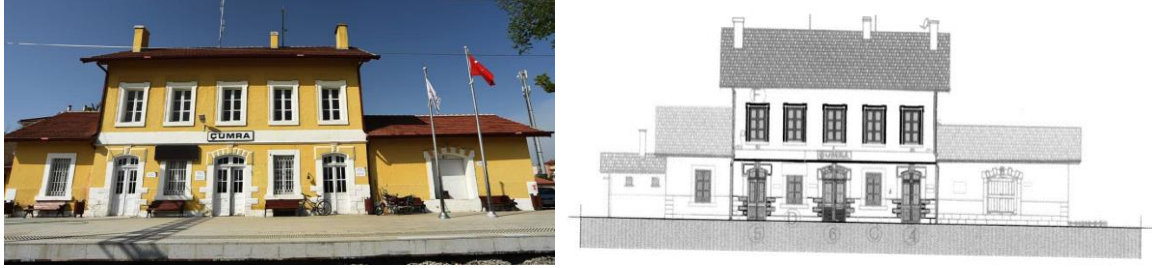
1.1. Çumra Tren İstasyon Binası

Çumra istasyon binası Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (2006) tarafından 01.07.1998 tarih ve 231-1.7.1998 sayılı karar ile tescillenmiştir (TCDD Arşivi ,2022) (Şekil 4). Yapı hakkında arşivlerden elde edilen ilk plan ve cephe çizimlerinde tek katlı ve daha küçük boyutlarda planlandığı görünse de proje ile uygulamanın farklılık göstermesinin nedeni hakkında verilere ulaşılamamıştır.

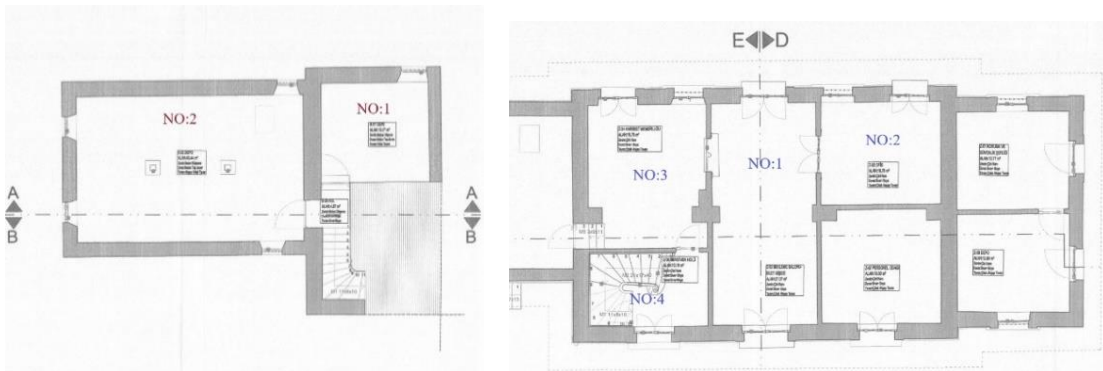
Şekil 4. Çumra Tren İstasyonu Osmanlı Arşivi’nden Elde Edilen İlk Plan ve Cephe Çizimleri (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2024)

Uygulanan Çumra tren istasyonu doğu-batı aksında dikdörtgen plan şemasına sahip, bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere üç katlıdır. Çatı arası da kullanılabilir durumda olup, depo olarak hizmet vermektedir. Her iki yanında tek katlı bölümleri bulunmaktadır. Bina döneminin özelliği olarak duvarları tuğladan olup, döşemeleri ise çelik putrellerin arası yine tuğla ile doldurularak inşa edilmiştir. Duvar yüzeyleri sıva ile kaplanmıştır (TCDD Arşivi, 2022) (Şekil 5).

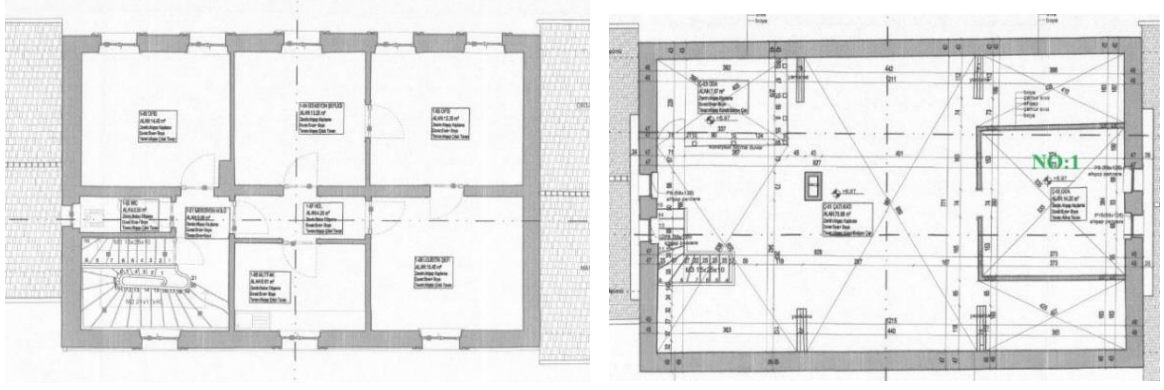
Şekil 5. Çumra Tren İstasyonu (Görsel: Tarihi İstasyon Binası, 2024, Çizim: TCDD Arşivi, 2022)

Bodrum katta kuzey cephedeki ana girişin hemen yanında yer alan ahşap dar bir kapı ve merdiven ile ulaşılmaktadır. Burada zemini beton döşeme, duvarları ve tavanları sıva-boya olan küçük bir hol ve holde sonradan takılan ahşap bir kapı ile sağlanan her iki girişte depo olarak kullanılan iki ayrı birim mevcuttur. Zemin kat, üç bölümlü bir düzenleme göstermektedir. Ortada iki katlı düzenlenen ana birim, doğu ve batı cephede tek katlı ve kademeli bir şekilde alçalan yükseklik düzenine sahip yan birimler bulunmaktadır. Kuzey ve güney cephede bulunan üçer adet çift kanatlı kapı, ana birime erişim sağlamaktadır. Bu üç kapıdan ortadaki kapı yolcu bekleme salonuna açılmaktadır. Kuzey ve güney yönlü olarak planlanan bu bekleme salonu, batı yönünde bilet gişesi olarak kullanılan ofise bir kapı ile bağlanırken, doğu yönündeki hareket memurluğu odasına bir pencere ile erişim sağlanmaktadır. Yapının ilçe tarafından girişi güney cephesinden olup bu kısmın tam karşısında kuzey cephesinden çift kanatlı kapı ile yolcuların tren alanına ulaşımı sağlanmaktadır. Binaya peron cephesinden girişte sağda yer alan tek katlı bölüm yükleme ve boşaltmanın yapıldığı ambar kısmıdır. Bu bölümün önünde birkaç basamakla yerden yükseltilmiş bir platform yer almaktadır. Bu bölümün arka taraf çıkışında da birkaç basamakla yükselen bir platform mevcuttur. Yapıldığı dönemde giriş katı hol ve buna açılan odalardan oluşmaktadır. Odaların bir bölümü yolcuların beklemesi için ayrılırken diğeri ise bilet satış ve idari birimi oluşturmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Çumra Tren İstasyonu Bodrum Kat Planı ve Zemin Kat Planı (TCDD Arşivi,2022).

Yapının ilçe tarafındaki girişin solunda bir merdiven yer almaktadır. Geçmişte bu kısım üst katta yer alan istasyon şefinin lojmanına çıkmakta ve üst kat lojman olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde mevcut merdiven yardımıyla üst kata ulaşılmakta olup, mescit, tuvalet, bekleme odaları gibi hacimler yer almaktadır. Ahşap konstrüksiyona sahip çatı günümüzde kullanılmamaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Çumra Tren İstasyonu Birinci Kat Planı ve Çatı Kat Planı (TCDD Arşivi, 2022)

Yapının ön cephesi güneybatı cephesidir. Cephesel anlamda Konya istasyon binası ile benzerlik gösteren Çumra istasyon binasının giriş kat pencere ve kapıları basık kemerli sövelerle çevrelenmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Çumra Kenti ve Konya İstasyon Binaları (URL- 7)

Kaba sıva sonrası sarı ile boyanan binanın köşelerinde, kapı ve pencerelerde kullanılan söveler ve yatay profillerde tercih edilen beyaz renk ile yapıya hareketlilik kazandırılmıştır. Ana kütle üzerinde zemin kat seviyesinde bulunan kapı ve pencerelerin lentolarında kilit taşlarının vurgulandığı dikkat çekmektedir (TCDD Arşivi, 2022). Pencerelerde ve kapılarda beyaz söveler kullanılmıştır. Ana kütlede bulunan eklenti birimde bir adet sürgülü kapı, batıdaki eklenti birimde ise bir adet pencere bulunmaktadır. Ana birim ve ek birimlerde iki yana meyilli kırma çatı kullanılmıştır. Örtü sistemine ait çatı uzantıları yanlarda, önde ve arkaya doğru taşmaktadır.

Çumra kent kimliğinin temelini oluşturan demiryolu hattı ile birlikte sulama projesi de kentin tarihsel geçmişi için önem arz etmektedir. Kentin ilk yapılarından olan yönetim binası günümüzde DSİ misafirhanesi olarak yeniden işlevlendirilerek korunması kent dokusunun devamlılığı için önemlidir. Fakat yapı hakkında kısıtlı kaynaklara ulaşılması ve günümüzde özgünlüğü tehdit edici uygulamaların gerçekleştirilmesi yapının bilimsel platformda farkındalık oluşturulmasını gerektirmektedir.

2. Konya Sulama Projesi Tarihi Yönetim Binası (Çumra DSİ Misafirhanesi)

Günümüzde Çumra İstasyon binası ile birlikte, 1907-1914 yılları arasındaki Konya Sulama Projesi ve demiryolu inşaatı süresince Almanların yapmış olduğu yönetim binası da o dönemden kalan ilk yapılar arasında olup yapım yılı ve mimarı hakkında kaynağa ulaşılamamıştır. İzzetbey Cahit Aküzüm caddesi, Baraj mahallesinde yer alan ve Devlet Su İşleri Çumra Bölge Müdürlüğü'nün (o dönemde İSKA adıyla geçmektedir) bünyesinde 241 ada, 1 parselde bulunan yönetim binası, 1.7.1988 gün ve 231 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını koruma kurulu Arşiv, 2006). Tescilli yapı, Çumra DSİ 4. Bölge Müdürlüğü bahçesi içerisinde konumlanmıştır. (Şekil 9). Yapının geçmişten günümüze işlevsel değişimi hakkında sınırlı kaynağa ulaşılmıştır. Dinç

(2024;184) çalışmasında 1940-45 yılları arasında Çarşamba çayı üzerindeki demir köprü'nün güvenliği için görevli askerlerin yapıyı kullandığını kısaca değinmiştir.

Şekil 9. Yönetim Binasına Ait Eski Bir Görsel (URL 8), Yönetim Binasının DSİ 4. Bölge Müdürlüğü Bahçesindeki Genel Görünüşü (Google Map, 2024)

2.1. Mekânsal Analiz

Tarihi yönetim binası kuzeydoğu-güneybatı aksında üç bölümlü dikdörtgen plan şemasında inşa edilmiştir. 15.75 metre uzunluğunda, 12.25 metre genişliğinde dikdörtgen formu bir alana inşa edilen yapı, yaklaşık 600 m² kullanım alanına sahiptir. Yapıya ait iki adet plan şeması arşivlerden elde edilmiştir. Bunlardan birisi yapının özgün haline en yakın proje niteliğinde olduğu düşünülmektedir. Yapım yılı hakkında bilgiye ulaşılmamıştır. Diğer plan ise misafirhane onarımı kapsamında çizilen projenin 2019 yılına ait projedir (4. ÇUMRA DSİ Şube Müdürü Ali ARIASLAN Bey tarafından 22.08.2024 tarihinde sözlü beyan edilmiştir).

Yapının ana girişi kuzeydoğu yönünde olup, on basamaklı merdiven (yaklaşık 2,00 m yükseklikte) ile yapıya erişim sağlanmaktadır. Yığma yapım sistemine sahip binada taş, tuğla, ahşap, çelik malzemeler kullanılmıştır. Dış duvar kalınlığı 50 cm, iç mekân duvarlarda ise 25cm-35 cm arasında değişiklik göstermektedir. Yapıda çelik putrelli ahşap döşeme ve ahşap asma tavan kullanılmıştır. Yapım sistemi ve malzeme kullanımı açısından Çumra gar binası ile benzerlik gösteren yapı, kendi özgün mimarileriyle zengin görsel özellikleri bulunmaktadır. Yapı bodrum kat, zemin kat, birinci kat ve çatı katı olmak üzere dört katlıdır.

Bodrum kat, 1912 yılından bu zamana kadar herhangi bir onarım /tadilat geçirmediği için oldukça bakımsız ve harap durumdadır. Günümüzde depo olarak kullanılan bodrum kat duvarları moloz taş üzeri sıva+boyalı olsa da yer yer sıva ve boyası dökülmüştür. Kat yüksekliği 190 cm olması sebebiyle basık bir mekân özelliği göstermektedir. Bodrum katın zemin ve tavanında herhangi bir kaplama yapılmamıştır. Misafirhanenin bodrum katına inen merdiven (**B5 Numaralı mahal**) ve bodrum kat hol zemini beton hali ile bırakılmış herhangi bir kaplama yapılmamıştır (Şekil 10a). Tavan ve duvarlarında ise geçmiş dönemlerden kalma, temiz olması açısından beyaz badana yaptırılmıştır (**B1 Numaralı mahal**) (Şekil 10b). Kapılar yağlı beyaz boya ile boyanması dışında herhangi bir değişime uğramamıştır (**B6 Numaralı mahal**) (Şekil 10c). Bodrum katta bazı odalar tamamen kullanılamaz durumda olup harabe şekilde bırakılmıştır. Lavabo-tuvalet pis su-temiz su gideri olduğu düşünülen tesisatın bulunduğu oda, tamamen kullanılamayacak durumdadır. Bu alanın tavan ve duvarları rutubetten dökülmüş, ciddi onarım gerekmektedir (**B8 Numaralı Mahal**) (Şekil 10d). Yapının zemin kotundan on basamak ile yerden yükseltilmiş olması sebebiyle bodrum katlarında 60cm/90cm ebatlarında ahşap pencereler bulunmaktadır. Gün ışığı ve havalandırma açısından kolaylık sağlayan bu pencereler günümüzde bakımsız durumdadır (Tablo 1).

Şekil 10a. Bodrum Kata İnen Merdiven

Şekil 10b. Bodrum Kat Holü

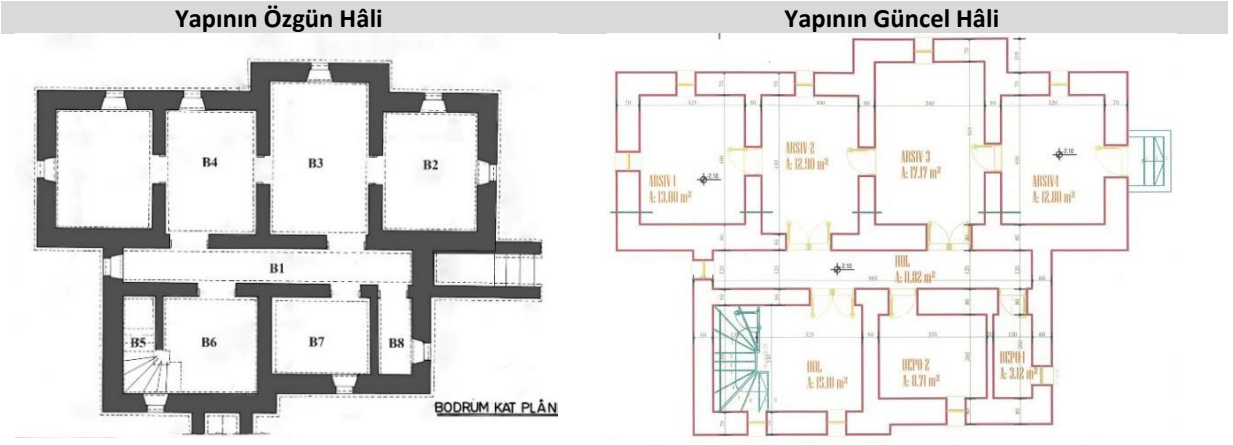
Şekil 10c. Beyaz Yağlı Boyalı Kapılar

Şekil 10d. Rutubetin Duvar Yüzeyine Etkisi

Şekil 10. Bodrum Kata Ait Görseller (Görseller yazarlara aittir.)

Tablo 1. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Ulaşılan İlk Bodrum Kat Plan Şeması (Özgün hali) ve Onarım Sonrası bodrum kat planı (Çumra DSİ Arşiv,2023)

Yapının giriş katı olan *zemin kata* sonradan değiştirilen siyah alüminyum doğramalı cam kapı ile erişilmektedir. Giriş kat yüksekliğinin 336 cm olması mekânın ferah olarak algılanmasını sağlamıştır. Giriş holünün sol tarafında beyaz yağlı boyalı ahşap merdiven tüm katlar arasında dikey bağlantıyı sağlamaktadır (Şekil 11a). Merdiven altı sonradan PVC kapıyla kapatılarak depo olarak kullanılmaktadır (**26 Numaralı Mahal**). Giriş holündeki duvar yüzeyleri ahşap lambri, zemin ise halıflex ile kaplanmıştır (Şekil 11b). Yapıya sonradan eklenen portmanto alanı ise iç mekânda yerini alamamış, görsel kirliliğe sebep olmaktadır (**27 Numaralı Mahal**). Giriş holden yemekhane ve dinlenme bölümüne bir kapı ve kapının ardında ince, uzun bir kat holü kullanıcıları karşılamaktadır (Şekil 11c). Bu hol (**22 Numaralı Mahal**) yemek yeme alanı (**25 Numaralı Mahal**) (Şekil 11d), mutfak (**28 Numaralı Mahal**), iki adet dinlenme odası (**23-4 Numaralı Mahal**) ve bir ıslak hacim (**29 Numaralı Mahal**) ile bağlantı sağlamaktadır. Bu holün güney-doğu cephesinde dikdörtgen formlu ahşap pencere, kuzey-batı cephesinde ise dışarıyla doğrudan bağlantılı ahşap kapı bulunmaktadır. Ancak ahşap kapının bir kısmı sonradan kapatılarak dışarıyla bağlantısı kesilmiştir. Genel olarak bütün odaların zemin kaplamasının laminant parke ile değiştirilmiş olduğu görülmektedir. Duvarlar boyanabilir duvar kâğıdı ile kaplanmış ve tavan mdf lam kaplama ile değiştirilmiştir. Bazı odaların hem holden hem de birbirleri içerisinde bağlantısı bulunmaktadır (**23-4-5 Numaralı Mahaller**). Fakat odalar arası bağlantı sağlayan kapılar günümüzde kilitli olup, kullanım dışıdır. Koridorun sonundaki dinlenme odasında (**23 Numaralı Mahal**) bulunan iç kapının olduğu duvarda günümüzde televizyon ünite mobilyası bulunmaktadır. Yapının özgün haline ait ulaşılan projede görüldüğü üzere yemek

yeme alanına (**Z5 Numaralı Mahal**) iki adet kapı ile bağlantı sağlanırken, günümüzde kapının bir tanesinin kaldırıldığı görülmektedir (Tablo 2).

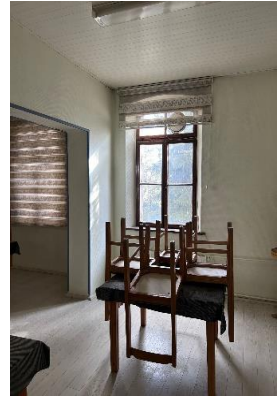
Şekil 11a. Düşey Sirkülasyon

Şekil 11b. Giriş Holü

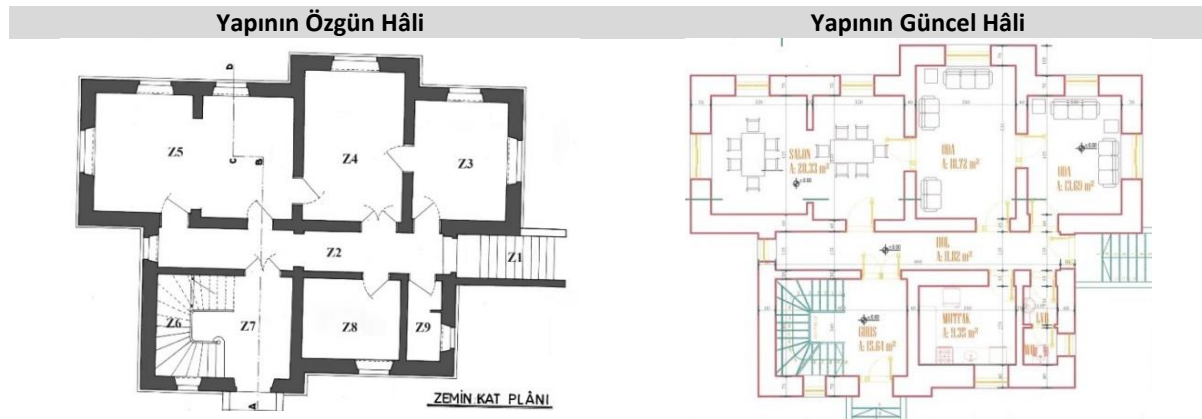
Şekil 11c. Kat Holü

Şekil 11d. Yemekhane

Şekil 11. Zemin Kata Ait Görseller (Görseller yazarlara aittir.)

Tablo 2. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Ulaşılan İlk Zemin Kat Plan Şeması (Özgün Hali) ve Onarım Sonrası Zemin Kat Planı (Çumra DSİ Arşiv, 2023)

DSİ Misafirhanesi birinci katında dört adet yatak odası bulunmaktadır (**BK 2-3-4-5 Numaralı Mahal**) (Şekil 12a-12b). Bu katta bir adet ortak banyo, lavabo ve tuvalet yer almaktadır. Ulaşılabilen ilk plan niteliğinde olan yani yapının özgün hali olarak kabul edilen projede odalar arası kapılarla geçişler bulunmaktadır. Fakat onarım projesinde bu kapılar kaldırılarak her birine ıslak hacim eklenerek odaların bağımsız kullanımına imkân sağlanmaktadır (Şekil 12c). Eklenen banyo mekânlarında zemin seramik döşeme, duvarlarda ise kapı boyunda seramik döşeme ile bitirilip, üzeri sıva+boya olarak devam etmiştir. Banyolarda duş alanında yıkanma eylemi gerçekleşirken, suyun çevreye sıçramasını önleyebilecek bir düzenleme (duşakabin) söz konusu değildir. Bu durum mevcut duvarların daha fazla su ile temas etmesine neden olacak, yapının eskime süreci hızlanacaktır. Bu nedenle iç mekanlar özgünlüğünü ciddi anlamda kaybetmiştir. Ortak banyo mekânı ikiye bölünüp bir bölümü çamaşır odası olarak değiştirilmiştir (**BK8 Numaralı Mahal**). Bu katın oda yüksekliğinin 355 cm olması sebebiyle ıslak hacimler ve çamaşırhanede mekanlar kuyu etkisi yaratmaktadır (Şekil 12d).

Şekil 12a. Yatak Odası

Şekil 12b. Yatak Odası

Şekil 12c. Odalara Eklenen Islak Hacim

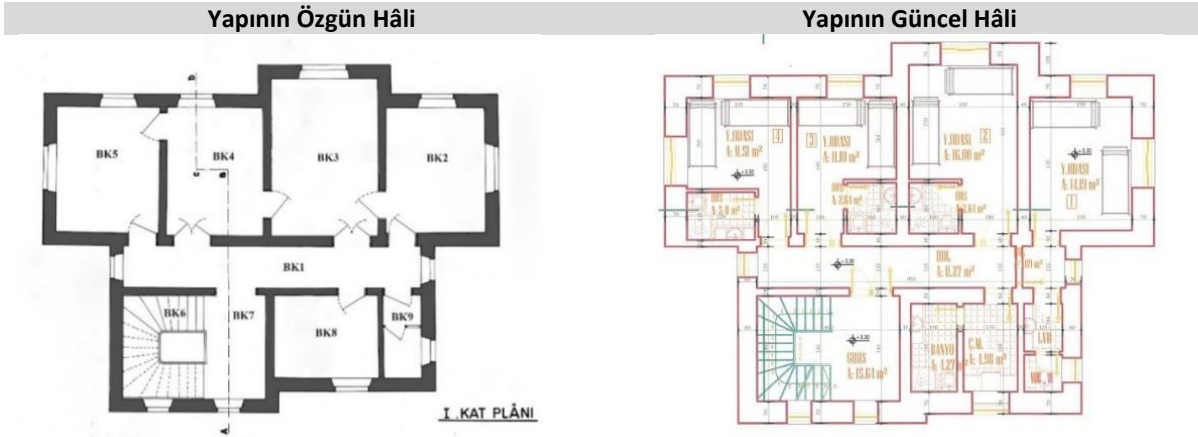

Şekil 12d. Çamaşırhane

Şekil 12. Birinci Kata Ait Görseller (Görseller yazarlara aittir.)

Odaların zemin kaplamaları laminant parke, duvarlar boyanabilir duvar kâğıdı ile kaplanıp boyanmış ve tavan mdf lam kaplama ile kaplanmıştır. Kapılar ise beyaz yağlı boya ile boyanmıştır. Misafirhanenin ısınması kalorifer ile sağlanmaktadır. Kalorifer tesisatı yapıya sonradan eklenmiş olup çamaşır odası da dahil olmak üzere bütün odalarda kalorifer peteği bulunmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Ulaşılan İlk Birinci Kat Plan Şeması (Özgün Hali) ve Onarım Sonrası Birinci Kat Planı (Çumra DSİ Arşiv, 2023)

Misafirhanenin çatı katında üç adet yatak odası, bir adet depo alanı bulunmaktadır. Bütün katlarda olduğu gibi bu katta da merdivenin bulunduğu holden bir kapı ile odalara bağlantı sağlayan hole ulaşılmaktadır (**ÇK1 Numaralı Mahal**). Düşey sirkülasyonu sağlayan merdiven korkulukları ile tüm kapılar orijinalliğini korumuş olsalar bile beyaz yağlı boya ile boyanmışlardır (**ÇK6 Numaralı Mahal**) (Şekil 13a). Orijinal çatı katı planında yer alan odalar arası kapılar günümüzde mevcuttur. Misafirhanenin çatı katı yüksekliği zemin ve birinci katlara göre daha düşük ($h= 255\text{cm}$) olması sebebiyle kapı boyları zemin ve birinci katta 240cm iken bodrum ve çatı katı kapılarında 190 cm'dir. Bu odalardaki pencere boyutları diğer katlardaki pencere göre daha küçüktür (Şekil 13b). 4).

Şekil 13a. Çıkış Merdiveni

Şekil 13b. Yatak odası

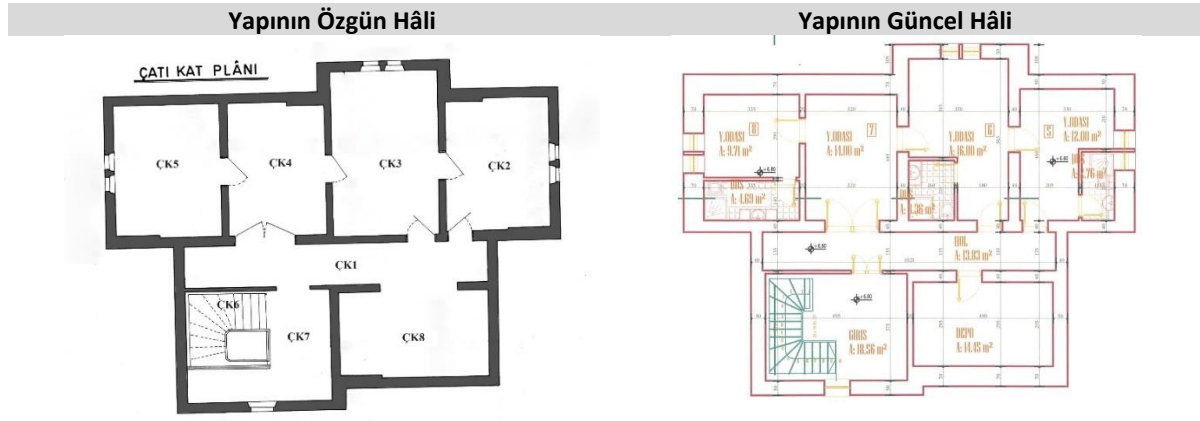

Şekil 13c. Yatak odası

Şekil 13. Çatı Kata Ait Görseller (Görseller yazarlara aittir.)

Odalar arasında geçiş sağlayan kapılar bu katta da bulunmaktadır (Şekil 13c). Zemin laminant parke, duvarlar ise boyanabilir duvar kâğıdı ile kaplanmıştır. Bu katta bulunan odalara da banyolar eklenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Ulaşılan İlk Çatı Kat Plan Şeması (Özgün hali) ve Onarım Sonrası Çatı Kat Planı (Çumra DSİ Arşiv, 2023)

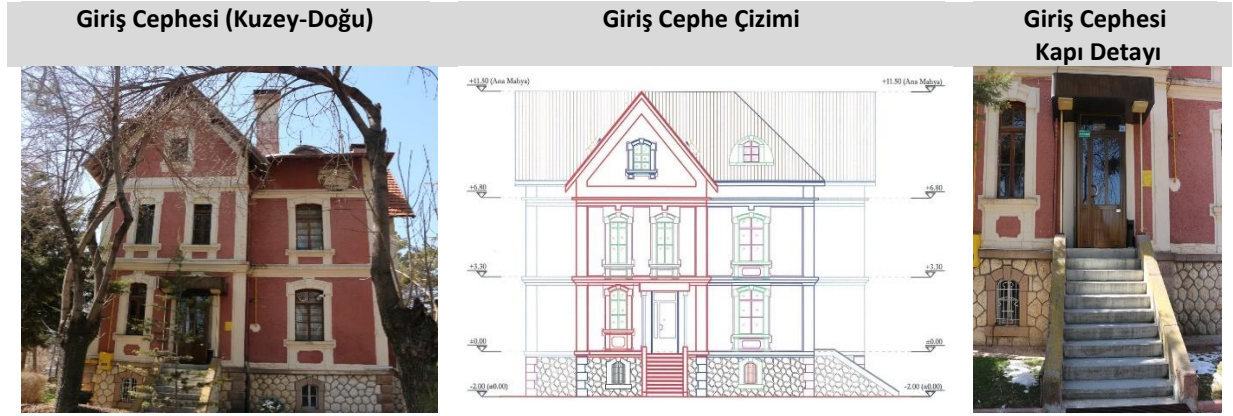

2.2.Cephesel Analiz

DSİ misafirhanesi geçmişte Bağdat Demiryollarının yapımı sırasında idari bina olarak kullanılmak amacıyla 1911-1912 yıllarında Alman mimari üslubu ile inşa edilmiştir. DSİ Çumra Bölge Müdürlüğü bahçesi içerisinde yer alan yapının çevresi yoğun çam ağacı ve yeşil bitkisel öğelerle desteklenmektedir. Yapı dört katlı olup katlar arasında tuğla silmenin kullanılması Çumra tren istasyonu cephesiyle benzerlik göstermektedir. Su basman seviyesine kadar kesme taş kullanılmış olup, bu kısımda bodrum kata ait taş söveli 90 cm yüksekliğinde, 60 cm genişliğinde dökme demirden yapılmış ferforje korkuluklu küçük pencereler bulunmaktadır. Zemin ve birinci kattaki ahşap doğrama pencere uzunlukları 110 cm ila 180 cm arasında değişkenlik göstermekte yükseklik ise 190 cm ölçülerine sahiptir. Tuğladan yapılmış beyaz söveler hem kapılarda hem de pencerelerde kullanılmıştır. Basık kemerli açıklıklarda köşe taşları ve kilit taşlarının daha büyük ebatlara sahip olması cepheye hareket katmıştır. Pencere-kapı yan söveleri düz bırakılmıştır. Ayrıca bina köşelerinde zeminden başlayarak çatı seviyesine kadar uzanan taş kaplama ile cephe dış konturları güçlendirilmiştir. Çatı katındaki bazı pencereler iki kemerli ve daha küçük boyutlara sahiptir. Yapı geneli siva üzeri bordo renk ile boyanmıştır. Su basman kısmında kullanılan taşlar beyaz renklidir ve bu kısmın köşelerinde yapı ile uyumlu bordo renkli kesme taşlar kullanılmıştır. Ana giriş olarak kabul

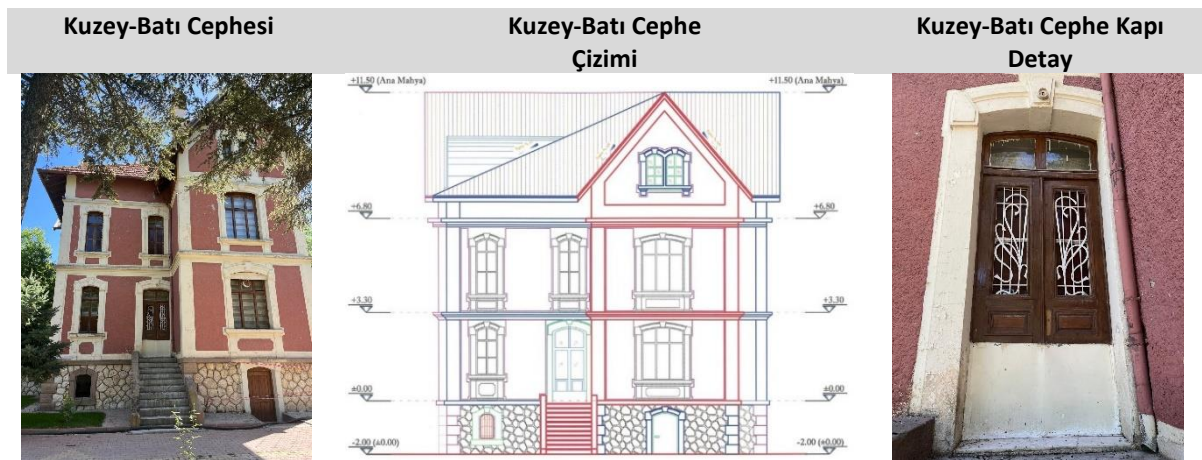
edilen ve günümüzde de kullanımda olan kapı kuzey-doğu cephesinde bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephesi DSİ 4. Bölge Müdürlüğü bahçe giriş kapısından kullanıcıların yapıya erişimini sağlayan giriş cephesidir. On basamakla yerden yükseltilerek erişilen binanın girişinde sonradan eklenen alüminyum doğramalı markiz bulunmaktadır. Özgün pencerelerinde ahşap doğrama kullanılan misafirhanede bazı pencereler PVC malzeme ile değiştirilmiştir. Ayrıca kalorifer sistemle ısıtılan yapının cephesinde sarı renkli doğalgaz boruları ve doğalgaz şebeke bağlantı kutusu sonradan eklendiği tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Kuzey-Doğu Cephesi (Çizim: Çumra DSİ Arşiv, 2023; Görseller: Alp Koç, 2023)

Kuzeybatı cephesindeki, geçmişte zemin kattaki odalara ulaşımı sağlayan ana holün dışarı ile doğrudan bağlantısını kuran, tali kapının bir bölümü kesilmiş olup günümüzde kapı kullanım dışıdır. Bodrum kata bağlantı iç mekândan merdiven ile sağlanırken, cepheden de ahşap kapı ile gerçekleştirilmektedir. Bu cephede pencere boyutları da diğer cephelerde olduğu gibi farklılık göstermektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Kuzey-Batı Cephesi (Çizim: Çumra DSİ Arşiv, 2023; Görseller: Alp Koç, 2023)

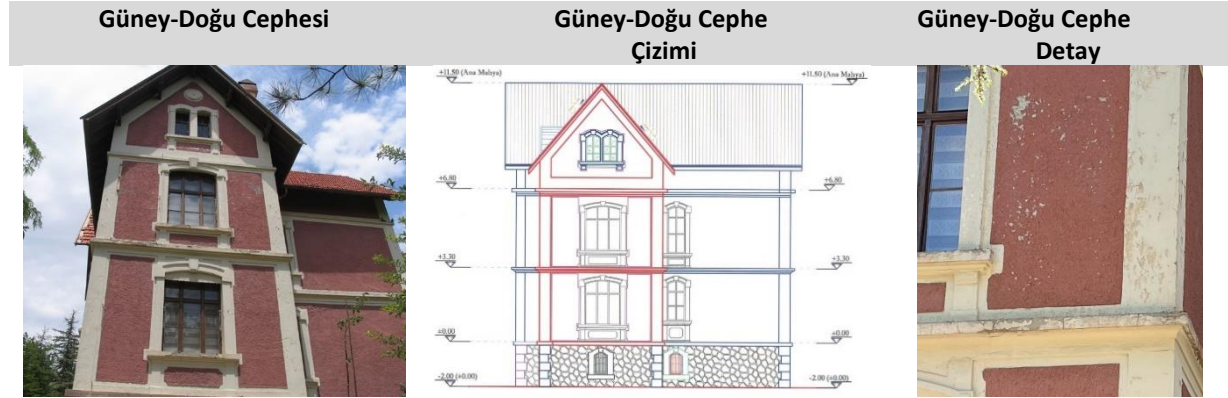

Yapının dış cephesi ile alakalı radikal bir değişiklik olmamasıyla beraber özgün dış cephe rengi hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Fakat günümüzdeki cephe boyasında ve sıvalarında yer

yer dökülmeler, kat silmelerinde bozulma/çatlama gibi onarıma ihtiyaç duyulan bölümler bulunmaktadır (Tablo 7).

Çumra DSİ Misafirhanesinin güney-batı cephesi de diğer cephelerde olduğu gibi kat silmesi ve kapı-pencerelerde tuğla, beyaz söve gibi biçimsel özellikleriyle benzerlik göstermektedir. Cephenin yaklaşık orta bölümünde zeminden çatıya kadar uzanan çıkıntı cepheye hareket katmaktadır. Pencere doğramalarında ve sövelerdeki eskime sebebiyle yapının kullanım ömrü azalmaktadır (Tablo 8).

Tablo 7. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Güney-Doğu Cephesi (Çizim: Çumra DSİ Arşiv, 2023; Görseller: Alp Koç, 2023)

Tablo 8. Çumra DSİ Misafirhane Binasının Güney-Batı Cephesi (Çizim: Çumra DSİ Arşiv, 2023; Görseller: Alp Koç, 2023)

SONUÇ

Kentlerin sahip olduğu doğal ve yapay çevrelerden kaynaklı kimlik oluşumu, diğer kentlerden ayrılmasına ve böylece kendine has özellikleri ile farklılaşmasına neden olmaktadır. Demiryollarının ulaşım ağına yön vermesi, kent kimliğinin anlam kazanmasına katkı sağlamaktadır. Demiryolu ulaşımına yönelik mekânsal ihtiyaçlar demiryolu mimarisini geliştirerek kente sosyal, ekonomik ve kültürel anlamlar kazandırmaktadır. Demiryolu ulaşım ağı Anadolu'ya diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha geç ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu ekonomik ve siyasi buhranın da etkisiyle demiryolu inşaat yapımı İngilizler, Fransızlar ve Almanlara çeşitli imtiyazlarla verilmiştir. Anadolu-Bağdat demiryolu hattı üzerinde yer alan il, ilçe ve köylerdeki istasyon yapılarında Alman mimari üslubu ve izlerine rastlanılmaktadır. Plan şeması ve cephe düzeniyle küçük farklılıklar haricinde benzer tipolojilerin uygulanması demiryolu mimari dilinin varlığını göstermektedir.

Çalışma kapsamında Anadolu-Bağdat demiryolu hattı üzerinde bulunan Çumra kentinin coğrafi konumu ve tarıma uygun elverişli toprak yapısı sulama projesinin ortaya çıkmasında önem arz etmektedir. Hem demiryolu hattı hem de Konya sulama projesi kent oluşumunun iki ana etkenidir. Bununla birlikte Çumra, 1957 yılında Devlet Su İşleri Müdürlüğü kurulmasına kadar, Türkiye'nin ilk sulama idaresinin kurulduğu ve faaliyetlerini devam ettirdiği kent olması açısından diğer kentlerden ayrılmaktadır. Kentsel kimliği açısından bu denli önem arz eden Çumra'nın ilk yapıları arasında yer alan istasyon binası ve sulama tesisi yönetim binası hakkında elde edilen bilgilerin kısıtlı olması Çumra hakkında araştırma yapan bilim insanları tarafından eleştirilmektedir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte modernleşme sürecinde Anadolu'da birçok demiryolu faaliyetlerini azaltmış ya da bitirmiştir. Kullanım dışı kalan yapıların yok olma tehlikesine karşı korunması gereklidir. Bir döneme tanıklık etmiş bu tarihi yapıların korunması için uygulanan yöntemlerden birisi işlev dönüşümü veya yeniden işlevlendirme ile günümüze kadar devamlılığı sağlanabilmektedir. İşlev dönüşümü kimi zaman yapıda kullanım sorunlarına neden olmaktadır. Bu sorunlardan birisi geçmişte yönetim binası işlevine göre inşa edilmiş yapı, günümüzde misafirhane olarak yeniden işlevlendirilmesi için önerilen yatma birimlerine ıslak hacimler eklenmiştir. Bu ekler yapının özgünlüğünü bozan nitelsiz ekler olarak sayılabilir. Bununla beraber yapının özgün pencere malzemesi olan ahşabın yerine plastik esaslı PVC malzemeler ile değiştirilmiş, ıslak hacim duvar yüzeylerine seramik kaplanarak iç mekânda özgünlük ciddi oranda kaybolmuştur. Mekânsal bazda tespit edilen sorunların aksine cephe düzeyinde yapı orijinalliyini korumuştur. Yapının özgün cephe düzenini bozacak ekleme ya da çıkarım söz konusu olmaması olumlu bir koruma yaklaşımı olarak yorumlanmıştır.

Kentin karakteristik özelliği açısından sahip olduğu tarihi mirasların özgünlüğünün korunması ve devamlılığı önem arz etmektedir. Yapılan çalışma ile Çumra'da yer alan istasyon binası ve yönetim binası hakkında;

- Gerek TCDD gerek DSİ arşivlerinde veri ve belge sistematüğün yeterli olmaması nedeniyle mevcut bilgilerin varlığı sorgulanmakta,
- Yeterli sayıda bilimsel alanda araştırmanın olmaması,
- Eksik bilgilerden kaynaklı olarak yapıların doğru bir biçimde değerlendirilmesini güçleştirmekte,
- Tescil kararına bağlı olarak korunmasına rağmen yapıların özgünlüğünü bozacak uygulamaların uzman kontrolü dışında gerçekleştirilmesi,
- Yapıların devamlılığı için cephe ve plan düzleminde gerekli onarım ve iyileştirmelerin yapılması kent kimliğinin sürdürülmesi açısından gerekliliği,
- Kent kimliği ve silüeti açısından birer anıtsal belge niteliği taşıyan kamu yapısının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin hazırlanarak arşivlerde kayıt altına alınarak geçirdiği değişimlerin belgelenmesi

sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu nedenle Çumra gibi Anadolu kentlerinde yer alan istasyon yapı gruplarının bütüncül bir şekilde belgelemek için tespit çalışmalarının detaylı ve titiz bir çalışma ile yürütülmelidir. Bu çalışma ile Anadolu'da benzer demiryolu mimarisine sahip farklı kentlerdeki yapı gruplarının bütüncül bir şekilde araştırılarak kent kimliği için altlık oluşturabileceği ve çeşitli çalışmalara olumlu katkı sağlayabileceği ön görülmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: Çalışmada veri elde etmek üzere Çumra DSİ şube müdürü Ali ARIASLAN beyefendi ve tüm DSİ arşiv personeline vermiş oldukları destekler için teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA:

Akbulut, E. (2023). *Zonguldak-Irmak Demiryolu Hattı ve Yapılarının Koruma Sorunları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Akçakaya, U. (2022). Bir Karış Fazla Şimendifer: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demiryolu Politikasının Değişimi. *ESOGÜ Tarih Dergisi*. 5 (1), 29-61, <https://doi.org/10.47437/esogutd.1078259>.

Alp Koç, H. (2023). Kişisel Arşiv.

Araz, M. (1995). Impacts of Political Decisions in the Formation of Railroads and Railroad Architecture in Turkey Between 1856 and 1950. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Başar, M. E. ve Erdoğan, H. A. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Tren Garları. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 29-44.

Candan, R. (2021). *Çumra Bir Vuslat Öyküsü*. https://konyayeniguncom.teimg.com/konyayeniguncom/images/upload/9_Bin_YIlyk_Delikanly_CUMRA.pdf (Erişim Tarihi 21.08.2024).

Çoygun Sabutay, G. L. (1996). *Türkiye'de İstasyon Yapılarının Geçmişten Günümüze Değişmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çumra DSİ Şube Müdürlüğü Arşivi, 2023.

Çumra, <https://www.konyapedia.com/makale/849/cumra>, (Erişim Tarihi: 27.03.2024)

Çumra İlçe Raporu, (2019). <https://www.konyadayatirim.gov.tr/assets/upload/dosyalar/cumra.pdf>. (Erişim Tarihi: 22.04.2024)

Dinç, İ. (2024). Eski Çumra. *Çumra* 3 (12).184-189 <https://konyayeniguncom.teimg.com/konyayeniguncom/uploads/2024/05/cumra-1-birlestirildi.pdf> (Erişim Tarihi 20.08.2024).

Durak, S. (2003). *Bir Modernleşme Projesi Olarak Anadolu'da Demiryolları ve Bursa-Mudanya Demiryolu Hattı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Es, M. (2007). *Kent Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.

Google Map, (2024). Çumra Tren İstasyonu ve Çumra DSİ Misafirhane Uydu Görüntüsü, (Erişim Tarihi: 26.03.2024)

Göktaş, A. (2020). Kütahya'daki Tren İstasyonları. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Güler, T. Şahnagil, S. & Güler, H. (2016). Kent Kimliğinin Oluşturulmasında Kültürel Unsurların Önemi: Balıkesir Üzerine Bir İnceleme, *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, (12), Özel Sayı, 86-104
- Haştemoğlu, H. & Erkan İ. (2013). Tarihsel Süreçte Türkiye’de Demiryolu İstasyon Binaları ve Isparta Burdur Örneği. *History Studies*. 5 (6),165-181. Doi Number :10.9737/historyS912.
- Kalay, G., & Bölükbaşı Ertürk, A. E. (2023). Irmak – Zonguldak Demiryolu Hattı: Karabük (İsmetpaşa) – Zonguldak Arası Demiryolu Mimari Yapılanması. *Sanat Tarihi Dergisi*, 32(1), 169-203. <https://doi.org/10.29135/std.1122249>
- Karpuz, H. (2009). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 1-2-3*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, E. (2007). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Kaypak, Ş. (2014). Antakya’nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,7 (14), 373 – 392.
- Köşgeroğlu, E. (2006). Demiryolu Mirası – Korunması, *TMMOB Mimarlar ODASI ANKARA Şubesi, Bülten 03* (45), 19-23.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşiv. 2006.
- Mülayim, M. (2024a). Çumra Tarihi. *Çumra Tanıtım ve Ticaret Rehberi 2024*. 62-64 <https://konyayeniguncom.teimg.com/konyayenigun-com/uploads/2024/02/116sayi.pdf> (Erişim Tarihi 23.08.2024).
- Mülayim, M. (2024b). Tarımın Başkenti Çumra İlçesi. *Çumra Tanıtım ve Ticaret Rehberi 2024*. 12-15 <https://konyayeniguncom.teimg.com/konyayenigun-com/uploads/2024/02/116sayi.pdf> (Erişim Tarihi 23.08.2024).
- Oğurlu, İ. (2014). Çevre- Kent İmajı - Kent Kimliği- Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 13 (26). 275-293
- Özyiğit, H. (2017). Zamanın Tanıkları: Bozkurt ve Çardak Tren İstasyonları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 4379-407.
- Sezginalp, Ş. (2020). *Station Buildings in the History of Turkish Railways: Catalogue of Buildings Constructed Between 1850s-1950s*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. ODTÜ FBE, Ankara.
- Sunay, S. (2021). Birinci Ulusal Mimarlık Akımının Taşrada İzleri: Cumhuriyetin Demiryolu Anıtlarından “Kayseri İstasyonu 31 Plan Numaralı Lojman”. *DTCF Dergisi* 61 (2), 1101-1122.
- Tapur T. (2018). Çumra İlçesi’nin Nüfus Coğrafyası. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13 (26), 31-58.
- Tarihi İstasyon Binası (2024). <https://qokonya.com/tr/tarihi-istasyon-binası>, (Erişim Tarihi: 19.02.2024)
- TCDD 6. Bölge Müdürlüğü Emlak Servis Müdürlüğü Arşivi, (2022). *TCDD Konya-Çumra Gar Sahası Tescilli İstasyon Binası Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Raporu*.

Telliöğlu, S. (2023). *Tarihi Yapıların Restorasyonu Sırasında Uygulanacak Malzemenin Belirlenmesi ve Göztepe İstasyon Lojmanı Üzerinden Örneklendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tuncer, B. & Tapur, T. (2012). Çumra'da Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 274-301.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.03.2024)

URL-1. <https://www.pervasiz.com.tr/aksehir-tcddnin-ihalesi-19-ocakta> (Erişim Tarihi 19.08.2024).

URL-2. <https://www.konyapedia.com/makale/2627/ilgin> (Erişim Tarihi 19.08.2024).

URL-3. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ere%C4%9Fli_Tren_%C4%B0stasyonu (Erişim Tarihi 19.08.2024).

URL-4. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4074901925935412&set=a.1635553996536896> (Erişim Tarihi 19.08.2024).

URL-5. <https://tr.railturkey.org/seyahat/istasyonlar/karaman/> (Erişim Tarihi 19.08.2024).

URL-6. <https://tarihgezisi.com/ozel-mekanlar/ayranci-tren-istasyonu-karaman/> (Erişim Tarihi 19.08.2024).

URL-7. <https://www.safakomac.com/2022/05/13/toroslardan-egeye-06-19-mayis-2022-7-ve-8-nci-gun-ismil-catalhoyuk-cumra-alibeyhuyugu-akoren-dolukuyu-akkise-seydisehir/> (Erişim Tarihi 19.08.2024).

URL-8. <https://www.eskiturkiye.net/3941/konya-ovasi-cumra-1914> (Erişim Tarihi 19.08.2024).

Uysal, M., Ersöz, Z. R. ve Fazla, İ. A. (2019). Konya Tren Garı Yerleşkesi Tarihi Lokomotif Deposu İçin Bir Yeniden Kullanım Önerisi. *Konya Sanat Dergisi*, (2), 67-86.

Ünal, M. (2009). *Endüstri Mirası Kapsamında İstanbul Yedikule TCDD Atölyelerinin Mimarisi ve Koruma Sorunları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Edirne.

Wirth, L. (2002). *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme*, D. Bülent, A. Alkan (der.), 20. Yüzyıl Kenti içinde Ankara: İmge Kitabevi, 77-106.

Yavuz, M. (2005). Eine vergleichende Studie über den Bahnbau und die Bahnhofsarchitektur der Anatolischen Bahnen und der Bagdadbahn mit ihren Vorbildern im Deutschen Reich.(Inauguraldissertation Zur Erlangung des Grades Eines Doktors der Philosophie In der Fakultät Für Geschichtswissenschaft der Ruhr Universität Bochum).

Yıldız, A. (2008). *Tarihi Tren İstasyonlarının Çağdaş Kullanımları; Kırklareli Tren İstasyonu'nun Rehabilitasyonu* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The primary issue identified for the study was that the majority of research on railway architecture in the literature focused on station structures (Araz, 1995; Başar and Erdoğan, 2009; Çoygun Sabutay, 1996; Durak, 2003; Haştemoğlu and Erkan, 2013; Sezginalp, 2020; Kalay and Bölükbaşı Ertürk, 2023), with insufficient attention paid to the structures such as administration buildings, warehouse buildings, water tanks, and lodgings that support station structures (Sunay, 2021;1101, Akbulut, 2023;84). Since it was one of the first buildings constructed in the Çumra district of Konya province during the urbanization process, holds significant value for the urban identity, and maintains integrity with the period's architectural style, the registered administration building was chosen within the study's scope to address the issue. The building is currently a guesthouse under the Çumra Regional Directorate of State Hydraulic Works. It was designed and used as an administrative building during the construction of the Konya Plain Irrigation Project and the Baghdad Railway line in Çumra between 1907 and 1914. One of the most important buildings for the identity of the city, the administration building's objectives are to map out its façade and spatial characteristics, gather information about the political, social, and cultural climate of the era in which it was constructed, and initiate scientific research on the restricted Çumra railways (Mülayim, 2024a; 64).

Research Questions:

What is the effect of railway transportation in the formation process of Çumra city?

What impact did the historical administration building's new function have on the building's façade and spatial arrangement?

Literature Review:

Cities are political, economic, and cultural hubs in addition to being physical locations that serve communities' housing and employment needs (Wirth, 2002: 78). According to Kaya (2007: 20), "Every city has a 'story,'" meaning that cities' distinctive qualities set them apart from one another and reflect their identities. Cities are characterized by a variety of factors that contribute to their identity when analyzed as places and cultural areas. According to Güler et al. (2016;92–93), the city's architectural structures reflect the historical, political, social, and economic development processes that have occurred there from the past to the present and have a direct impact on the city's identity. Therefore, Kaypak (2010) notes that there are challenges in protecting the urban identity and mentions the risk of losing the historical heritage, even though services aimed at preserving and enhancing the current historical heritage are crucial for the urban identity (Oğurlu; 2014; 287). The social, economic, and architectural makeup of cities has been influenced by the growth of the railway transportation network during the Industrial Revolution. While this development directly influences urban identity, it has not received enough attention (Köşgeroğlu, 2006;21). Commencing in 1903, the Konya-Baghdad railway line led to the establishment of the Konya Plain Irrigation Project in the city of Çumra. Constructed as the irrigation facility management building between 1907 and 1914, the building holds significance in terms of urban identity, being one of the original buildings in the city of Çumra (Dinç, 2024;184).

Methodology:

The study employed the qualitative method, which entails a review of the literature, fieldwork, and analysis of the current situation. Two primary factors that have a direct impact on the formation of the city of Çumra are the construction of the Konya-Baghdad railway line and the Konya Plain Irrigation Project (Dinç, 2024; 185). These variables were examined reviews of the literature from other scientific studies were carried out, and records, papers, and correspondence were retrieved from the archives of relevant institutions and organizations. Gaps for the study were identified based on the limited information available, and its goal was to highlight the possibilities for further scientific investigation. In conjunction with the field study, the literature review was further supported by on-site observation, interviews, measurements, photography, and

conversations with pertinent individuals regarding the railway structures and the city of Çumra. All the data collected allowed for the determination of the guesthouse's façade and spatial layout, as well as the evaluation and revelation of the structure's significance in terms of its architectural features and historical context. A significant step was taken for the preservation of the city's identity and character with the preparation of this study, which documents the original architecture of the administration building intended to support the station structure in the city of Çumra

Results and Conclusions:

Çumra is unique among other cities because it was the birthplace of Turkey's first irrigation administration, which operated there until the State Hydraulic Works Directorate was founded in 1957. Scientists criticize the scant information available about the irrigation facility management building and the station building, two of Çumra's earliest buildings that are crucial to the city's identity. It is crucial to maintain the authenticity of the historical legacy it possesses in terms of the distinctive qualities that define the city. Through the study, the following details regarding the Çumra station building and management building were discovered.

- The inadequate data and document systematics in the TCDD and DSI archives raise doubts about the veracity of the information that is currently available.
- Inadequate scientific investigation,
- Making it challenging to accurately assess structures because of inadequate information,
- Despite being safeguarded by registration decisions, implementations that compromise the authenticity of structures are carried out without expert oversight.
- The city's identity is preserved by the essential facade repairs and enhancements as well as the plan plan for the continuity of the structures.
- The need to prepare the public structure's survey, restoration, and restitution projects, which are crucial to the city's identity and silhouette, and to document them in the archives.

For this reason, detection studies should be conducted with great care and attention to comprehensively document the station building groups in Anatolian cities like Çumra. It is anticipated that this research will offer a comprehensive analysis of building groups in different Anatolian cities with comparable railway architecture, serve as a foundation for urban identity, and favorably impact other studies.

Japon Seramik Şekillendirme Tekniği Kurinuki ve Çağdaş Uygulamaları

Japanese Ceramic Forming Technique Kurinuki and Its Contemporary Applications

Fadliye YILMAZ DEMİR¹

Öz

Seramik üretiminin temelini oluşturan seramik şekillendirme teknikleri sanat, zanaat ve endüstri alanlarının önemli bileşenlerindedir. Mezopotamya, Çin, Japonya, Orta Asya, Anadolu ve Akdeniz gibi farklı coğrafyalarda uzun bir geçmişe sahip olan bu teknikler nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde özellikle Japon seramik şekillendirme teknikleri Uzak Doğu seramik geleneği içinde hem teknik hem de estetik açıdan önemli bir role sahiptir. Japonya'da MÖ 10.000'lerde Jomon Dönemi'nden kalma arkeolojik buluntular, ilk işlevsel ürünlerin elle şekillendirilmiş kil levhaların bir araya getirilmesiyle yapıldığını göstermektedir. Diğer elle şekillendirme teknikleri ise sonraki dönemlerde Japon seramik sanatında gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu araştırma kökeni Orta Çağ Japonya'sına kadar uzanan ve Edo Dönemi'nde (17.-19. yüzyıl) yaygın olarak kullanılmaya başlanan katı tek bir kil bloğunun içinin oyulmasını esas alan geleneksel Japon elle şekillendirme tekniği kurinukinin nasıl uygulandığı ve çağdaş seramik sanatındaki kullanımını konu edinmiştir. Tekniğin uygulama aşamaları örnek form uygulamaları üzerinden detaylı olarak anlatılmış, kil bloğunun şekillendirilmesi sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Genellikle çay seremonilerinde kullanılan seramik kapların üretiminde kullanılan kurinuki tekniğinin günümüzde işlevsel kapların yanı sıra sanatsal çalışmaların üretiminde de tercih edildiği görülmüştür. Sanatçılar kent mimarisi ve peyzajı, Orta Çağ ve modern zamanların birleşimi ve doğa gibi unsurlardan esinlenerek bunları çalışmalarına yansıtmıştır. Doğal ve organik görünümünün elde edildiği kurinuki tekniğinde hiçbir eser birbirine benzemediğinden bu teknik sanatçılara daha kişisel ve özgün eserler yaratma olanağı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Seramik Şekillendirme Teknikleri, Kurinuki, Seramik Sanatı, Çağdaş Seramik Sanatı

ABSTRACT

The ceramic forming techniques, which form the basis of ceramic production, have been significant components of art, craftsmanship, and industry fields. These techniques, which have a long history in different geographies such as Mesopotamia, China, Japan, Central Asia, Anatolia and the Mediterranean, have reached the present day by passing down from generation to generation. When evaluated in this context, especially Japanese ceramic forming techniques have had an important role among the Far Eastern ceramic traditions, both technically and aesthetically. Archaeological findings from the Jomon Period in Japan, dating back to around 10,000 BCE, have shown that the first functional products had been made by bringing handbuilding clay slabs together. Other handbuilding techniques have been developed and diversified in the later periods of Japanese ceramic art. This research has focused on how the traditional Japanese handbuilding technique called kurinuki, which has originated dating back to Medieval Japan and become widely used during the Edo period (17th-19th centuries) and based on carving the interior of a solid single clay block, has been applied and how its usage in contemporary ceramic art. The application stages of the technique have been described in detail through the sample form of its applications, and the issues of being considered during the forming of the clay block have been indicated. It has been observed that the kurinuki technique, which has been commonly used in the production of ceramic vessels used in tea ceremonies, has been preferred today in the production of artistic works as well as functional vessels. Artists have reflected these in their works with the inspiration from elements such as urban architecture

¹ Corresponding Author: (Dr. Öğretim Üyesi) Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, fadliyevilmaz@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9054-5885

and landscape, the combination of the Middle Ages and modern times, and nature. Kurinuki technique has allowed artists to have the opportunity to create more customized and unique artifacts since no works have been similar to each other in the technique so that natural and organic looks have been obtained.

Keywords: Ceramics, Ceramic Forming Techniques, Kurinuki, Ceramic Art, Contemporary Ceramic Art

GİRİŞ

Seramik sanatı, insanlık tarihinde oldukça eski bir geçmişe sahiptir ve bu sanatın zenginliği farklı seramik şekillendirme tekniklerinin kullanımıyla büyük ölçüde artmıştır. Çömlekçi çarkının henüz icat edilmediği Neolitik Çağ öncesinde insanlar elleriyle doğrudan kil ile seramik üretimi yaptıklarından elle şekillendirme teknikleri, seramik sanatının köklerini oluşturan temel bir uygulama olmuştur. Birçok kültürde olduğu gibi Japon kültüründe de elle şekillendirme teknikleri korunarak ve geliştirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar arasından kökeni Orta Çağ Japonya'sına kadar uzanan ve Edo Dönemi'nde (17.-19. yüzyıl) yaygın olarak kullanılmaya başlanan geleneksel Japon elle şekillendirme tekniği kurinuki, günümüzde hala önemini koruyan bir geleneği temsil etmektedir. Japonya'da 16. yüzyıldan itibaren wabi-sabi estetik anlayışı ile çay seremonilerinin zirveye taşınması, Japonların bu seremonilerde kullandığı çay kaplarının değişime uğramasına neden olmuş, çoğunlukla çay kaplarının üretiminde kullanılan kurinuki tekniği de bu estetik anlayıştan etkilenmiştir. Kurinuki tekniği ile doğal ve organik görünümlü kaplar üretilmiştir.

Kurinuki, seramik üretiminde tasarlanan form doğrultusunda katı tek bir kil bloğunun içinin oyularak şekillendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu teknikte, basit seramik şekillendirme aletleri kullanılarak kil bloğu adım adım oyularak istenilen şekil ve hacim oluşturulmaktadır. Kurinuki tekniğinde kil bloğunu şekillendirme aşamaları kontrol ve tesadüf unsurlarının bir arada kullanılmasına olanak sağlayarak her seramikçinin yaratıcılığına ve hayal gücüne bağlı olarak geliştirilebilmektedir.

20. yüzyılın başlarında Japonya'da doğan Mingei Halk Sanatı Hareketi, geleneksel üretim anlayışının yerine, estetik formların üretimini ön plana çıkararak seramik üretimini kökten değiştirmiştir. Kurinuki tekniği gibi birçok seramik şekillendirme tekniği de bu sanat hareketinden etkilenerek sanatsal bir ifade aracı olarak çağdaş seramik sanatında yer almıştır. Günümüzde kurinuki tekniği sanatçılar tarafından form ve içerik bakımından farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Bu araştırma sanatçıların kurinuki tekniğini nasıl yorumladıklarını ve bu teknikle ortaya çıkan eserlerin estetik ve teknik özelliklerini değerlendirmiş, bununla birlikte geleneksel Japon elle şekillendirme tekniği kurinukinin kültürel mirasın korunmasındaki önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında kurinuki tekniğinin temel prensipleri açıklanmış, bu teknik ile form uygulamaları gerçekleştirilmiş ve tekniğin uygulama aşamaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

1. Kurinukinin Tanımı ve Kısa Tarihsel Gelişimi

Japocada "içini boşaltmak" anlamına gelen kurinuki, geleneksel bir Japon elle şekillendirme tekniğidir. Bu şekillendirme tekniğinde form, kütsel olarak oluşturulan katı, tek bir kil bloğunun tasarlanan forma göre iç kısmının oyularak boşaltılmasıyla elde edilmektedir (Weiss, 2019, s. 44-45).

Kurinuki tekniği, çay seremonisi için seramik objelerin yapımında kullanıldığı Orta Çağ Japon zamanlarına kadar uzanır. Edo döneminde (1603-1868) ise bu teknik, kâseler ve tabaklar gibi diğer gündelik nesnelerin üretimine kadar genişletilmiştir. Tekniğin popülaritesine rağmen kurinuki ile üretilen nesnelerin çoğu kişisel kullanım için yapılmış olup yaygın olarak pazarlanmamıştır (Discover The Art of Kurinuki, 2023, para. 8).

Japonların 16. yüzyıldan itibaren çay seremonilerinde benimsediği, basitlik ve sadeliğin vurgulandığı wabi-sabi estetik anlayışı birçok seramik şekillendirme tekniği gibi kurinuki tekniğini de etkilemiştir. Bu estetik anlayışı ile üretilen çay kaplarının formlarında doğal ve organik görünümler hâkim olmuştur.

Japonya'da büyük kültürel öneme sahip, kurinuki tekniği ile üretilen çay kaplarının en popülerler olanları silindirik bir şekle sahip olan ve taban kısmı ağız kısmından daha geniş olabilen yunomi çay kâseleri ve taban kısmı ağız kısmından daha geniş olabilen chawan çay kâseleri olmuştur (bk. Şekil 1-2) (Discover The Art of Kurinuki, 2023, para. 10-12).

Şekil 1. Natsu Nishiyama, "Yunomi", Kurinuki Tekniği, (Tea Ware, t.y.)

Şekil 2. Akira Satake, "Chawan", Kurinuki Tekniği, (Akira Satake, t.y.)

20. yüzyılın başlarında Japonya'da başlayan Mingei Halk Sanatı Hareketi'nin atölye çömlükçiliğinde geleneksel üretimlerden ziyade tasarımı ön plana çıkaran vizyonu ile daha estetik formlar üretilmeye başlanmıştır. Sonrasında gelen dönemleri de etkisi altına alan bu sanat hareketinde geleneksel teknikler ile özgün formlar ortaya konulmuştur. Shōji Hamada, Mingei Halk Sanatı Hareketi'nin kurucu üyelerinden biri olan Tomimoto Kenkichi'nin (bk. Şekil 3) (1886-1963) kaligrafik desenli, sır altı ve sır üstü fırça dekorlu porselen dekoratif kutularının çoğunu tek bir kil bloğundan ürettiğini ifade etmektedir (Leach, 1990, s. 173).

Şekil 3. Tomimoto Kenkichi, Porselen Kili, "Ornamental Box", (Şekillendirme tekniği bilinmiyor.), 1941, (Google Arts & Culture, t.y.)

2. Kurinuki Tekniği

Kurinuki tekniği seramik sanatında elle şekillendirme teknikleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu teknik her çalışmanın özgün ve kişiselleştirilmiş olmasını sağlamaktadır. Kurinuki tekniği ile üretilen hiçbir form birbirine benzemediğinden ortaya çıkan her form kendine özgü bir kimlik kazanmaktadır.

Katı, tek bir kil bloğunun iç kısmının oyulması esasına dayanan kurinuki tekniğinin uygulanmasında öncelikle tasarlanan formun belirlenmesi ve kil bloğunun bu doğrultuda hazırlanması gerekmektedir. Her türlü kilin kullanılabilirdiği bu teknikte yuvarlak, kare ve dikdörtgen gibi formlar tasarlanabileceği gibi asimetrik olan formlarda tasarlanabilmektedir (bk. Şekil 5-6-7). Formun boyutuna göre kaba olarak hazırlanan kil bloğunun içinde hava kalmaması için önceden kil iyice yoğrulmalı ve sertleşmesi beklenmelidir. Sertleşen kilin deri sertliğinde olması kurinuki tekniğinin uygulanmasında en iyi sonucu vermektedir. Aksi halde içi boşaltılan kil bloğunun çökme ve deforme olma ihtimali bulunmaktadır. Kilin çok sert olması durumunda ise kil bloğu çatlamaya meyilli olabilmektedir.

Kurinuki tekniği, kütleden parça çıkarma pratiğine dayandığından taş oymacılığı ile benzer özelliklere sahiptir. Her iki sanat tekniğinde de incelik ve sabır gerektiren detaylı işçilik bulunmaktadır. Bununla birlikte kil ile çalışılan kurinuki tekniğinde daha detaylı ve organik formlar oluşturulabilirken taş oymacılığında daha sert malzeme ile çalışılmakta ve formlarda keskin ve belirgin hatlar oluşturulmaktadır.

Kurinuki tekniğinde ne tür bir form elde edilmek istendiğine bağlı olarak ihtiyaç duyulan seramik şekillendirme aletleri farklılık göstermektedir. Ancak basit seramik şekillendirme aletleri herhangi bir formun üretilmesinde yeterli olmaktadır. Genel olarak ihtiyaç duyulan aletler: metal spatula, bıçak, yuvarlak veya kare uçlu dip alma aletleri, ahşap modelaj aletleri ve misinadır (bk. Şekil 4).

Kurinuki tekniğinde kil bloğunun iç kısmı boşaltılırken tasarlanan formun şekline bağlı olarak, yuvarlak veya kare uçlu dip alma aletleri; dış kısmına şekil verirken metal spatula, bıçak, esnek veya sert metal sistre ve misina gibi aletler; yüzeyinde farklı dokular elde etmek için mühür ve farklı oyma ve kazıma aletleri; ağız kısmını düzeltmek için ahşap modelaj aletleri kullanılmaktadır.

Şekil 4. Fadliye Yılmaz Demir, Kurinuki Tekniğinde Kullanılan Seramik Şekillendirme Aletleri

Kurinuki tekniğinde tasarlanan formu oluşturmak için deri sertliğindeki kil bloğunun iç kısmı iki farklı yöntemle boşaltılmaktadır. Bunlardan birincisi ağız genişliği gövde genişliğinden dar olmayan açık formlarda kil bloğunun merkezden başlanarak iç kısmının boşaltılmasıdır (bk. Şekil 5-6). Bu yöntem bardak, kâse ve tabak gibi seramik formlar için uygundur. İkincisi ise ağız genişliği gövde genişliğinden dar olan veya tamamen kapalı olan kapalı formlarda kil bloğunun ikiye bölünüp iç kısmının boşaltılmasıdır (bk. Şekil 7). Bu yöntem vazo, kapaklı kutu ve heykel gibi seramik formlar için uygundur. Her iki yöntemde de formun dış kısmına şekil, doku veya desen verme aşaması formu tasarlayan kişinin isteğine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Öncelikle kil bloğunun iç kısmı

boşaltılıp sonrasında dış kısmına şekil, doku veya desen verilebileceği gibi bu süreç tam tersi şekilde de gerçekleşebilir (bk. Şekil 5-6-7). Bununla birlikte kil bloğunun yalnızca iç kısmı boşaltılarak da forma şekil vermek mümkündür (bk. Şekil 5). Hangi yöntem ile yapılırsa yapılsın bu boşaltma sırasında oluşturulan formun et ve dip kalınlığı devamlı kontrol edilmelidir.

Şekil 5. Fadliye Yılmaz Demir, Kurinuki Tekniği ile Kil Bloğunun Şekillendirilme Aşamaları

Şekil 6. Fadliye Yılmaz Demir, Kurinuki Tekniği ile Kil Bloğunun Şekillendirilme Aşamaları

Şekil 7. Fadliye Yılmaz Demir, Kurinuki Tekniği ile Kil Bloğunun Şekillendirilme Aşamaları

Kurinuki tekniğinde formun ayak kısmı şekillendirilirken ayağa istenilen boyut ve derinlik verilebilir. Öncelikle kil bloğunun iç kısmı boşaltılacaksa ayağı şekillendirmeye olanak sağlayacak kadar bloğun dibinde kil bırakılmalıdır (bk. Şekil 5); dış kısmına şekil verilecekse de bu aşamada ayak oluşturulmalıdır (bk. Şekil 6). Bununla birlikte form, ayak olmadan da tasarlanabilir (bk. Şekil 7).

Kurinuki tekniği ile üretilen ürünlerde fırın atmosferine ve yüzeye bağlı olarak kullanılan sırlar değişkenlik gösterebilmektedir. Özellikle dış yüzeyde elde edilen şekil, desen ve dokuları daha belirgin hale getirmek ve formu ön plana çıkarmak için (genellikle bünye renginden farklı renklerde) yükseltgen ortamda renkli saydam sırlar (bk. Şekil 8), indirgen ortamda ise her renkte saydam ve opak sırlar veya sırsız yüzeyler tercih edilmektedir.

Şekil 8. Fadliye Yılmaz Demir, Stoneware Kili, “Kâse, Bardak ve Vazo”, Kurinuki Tekniği

2.1 Çağdaş Seramik Sanatında Kurinuki Tekniği

Son yüzyılda sürekli değişen ve gelişen tasarım ve estetik anlayışı seramik üretimini kökten değişikliğe uğratmıştır. Yaygın olarak kullanılmayan geleneksel seramik şekillendirme teknikleri ve teknolojik ilerlemelerle ortaya çıkan dijital tasarım ve üretim teknikleri sanatçılara daha özgür bir ifade alanı

sunmuştur. Bu dönüşüm, seramik sanatının sadece işlevsel bir nesne olmaktan çıkıp bir sanat formuna dönüşmesine katkıda bulunmuştur.

Çağdaş seramik sanatında deneysel ve yenilikçi yaklaşım, sanatçıların farklı şekillendirme tekniklerini keşfetmelerine ve uygulamalarına olanak tanımaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kurinuki tekniği seramik şekillendirme teknikleri arasında önemli bir yere sahiptir. Sanatçılar bu teknik ile oydukları kil bloğunu organik ve heykel niteliği taşıyan eserlere dönüştürebilmekte ve tekniği yaratıcılıklarını ifade etmekte bir araç olarak kullanmaktadır.

Kurinuki tekniğinin özel yanlarından biri sanatçıların kendi kişisel yorumlarını yüzeyde bırakmasıdır. Yaratıcılığın ön planda olduğu kurinuki tekniğinde hayal gücü ve tasarıma bağlı olarak şekillendirilen her formun görünümü benzersiz olmaktadır. Bu tekniğin doğası gereği genellikle asimetric formlar üretilmekte ve formun yüzeyinde farklı şekil, doku ve desenler oluşturulmaktadır. Günümüz çağdaş seramik sanatında kurinuki tekniği, bardak ve çay kâsesi gibi geleneksel formların yanı sıra sanatsal çalışmaların üretiminde de tercih edilmektedir.

Geleneksel Japon seramik sanatının önemli bir parçası olan kurinuki tekniği, günümüzde hem Japonya'da geleneksel seramik üretimi yapan Hagi, Bizen ve Mino gibi seramik merkezlerinde hem de Amerika ve Avrupa'da birçok sanatçı tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.

İngiliz sanatçı David Binns'in Japon bahçelerine ve geleneksel ahşap mimarisine ilgisi yaratıcı pratiğinde önemli bir rol oynamıştır. Ahşapla çalışma deneyimi seramik pratiğini büyük ölçüde etkilemiş, kurinuki tekniği ile bu doğrultuda çalışmıştır. Binns, kurinuki tekniğinde kil bloğunu hazırlarken tasarladığı formun boyutunu ve iç boşluğunu yaratmak için bloğun içine ahşap bloklar yerleştirmekte ve deri sertliğine gelen kil bloğunun ağız-ayak kısmını ve iç-dış yüzeyini keskiiler ve diğer keskin bıçaklı ağaç işleme aletlerini kullanarak oluşturmaktadır. Bu yöntemle ahşapla çalışırken oluşturduğu keskin kenarların ve yüzeylerin tıpkısını deri sertliğindeki yüzeyde elde etmektedir (Binns, 2022, s. 66-67). Kurinuki tekniği ile son yıllarda tanışan Binns, heykel çalışmalarını bu teknikle üretmektedir. Çalışmalarının yüzeyindeki doku çeşitliliğini arttırmak için feldspat, molokit, kordit veya şamot katkılı stoneware ve şamotlu porselen karışımından oluşan kil bünyesi kullanmakta ve bu bünyeleri yükseltgen ortamda, yüksek dereceli (1310 °C) renkli ve saydam sırlar kullanarak pişirmektedir (bk. Şekil 9-10).

Şekil 9. David Binns, Stoneware ve Porselen Kili, "Small and Large Forms", Kurinuki Tekniği, (Binns, 2022, s. 66)

Şekil 10. David Binns, “Large Form”, Kurinuki Tekniği, (Large Forms, t.y.)

Amerikalı sanatçı Eva Champagne, seramik yapımını öğrenmeden uzun süre önce taş oymacılığıyla ilgilenmiştir (Champagne, 2020a, s. 22). Kurinuki tekniğinin de tıpkı taş oymacılığı gibi çıkarma yöntemine benzemesi, Champagne'nin kilin maddi özelliklerini takdir etmesini sağlayarak kili yeni şekillerde keşfedip kullanmasına yol açmıştır. Champagne kurinuki tekniğinde kil bloğunu hazırlarken formun boyutunu ve iç boşluğunu belirlemek için bloğa ahşap çubuk yerleştirmektedir. Kil bloğunun dış kısmına şekil vererek formu oluşturmaya başlayan Champagne, bloğun yüzeyine henüz blok çok sertleşmeden çeşitli mühürler ve tokmak ile dokular vermekte ve belirli bölgeleri misina, kesme bıçağı ve peynir kesici ile dilimlemektedir. Champagne çalışmalarını soda fırınında pişirdiğinden dilimlediği kil bloğunun kenarlarını ve düzlemlerini ve ayrıca kil bünyesinin rengini (yüksek demir içerikli stoneware kili) de bu doğrultuda oluşturmaktadır. Ağız genişliği gövde genişliğinden dar olan kapalı formlar tasarladığında kil bloğunu ikiye keserek bloğun iç kısmını boşaltmakta, bu işlemde önce ise yüzeydeki dokuların kaybolmaması için bloğun sertleşmesini beklemektedir. Şekillendirme işlemi bittikten sonra Champagne, formun her yüzeyine farklı dekorlar uygulamaktadır. Pişirim sonrası sırların görünür hale gelmesi için yüzeyde yarı saydam bir zemin oluşturmaktadır. Yüzeyi ince bir katman halinde beyaz porselen astar ve renkli astarlar ile kaplamakta, yüzeyde sıraltı boyaları ve kalemleri ile desenler oluşturmaktadır ve kazıma yapmaktadır (Champagne, 2020a, s. 23-26). Champagne, kurinuki tekniği ile kapalı kutular, bardaklar ve vazolar gibi işlevsel ürünler üretmektedir (bk. Şekil 11-12).

Şekil 11. Eva Champagne, Stoneware Kili, “İsimsiz”, Kurinuki Tekniği (Champagne, 2020b)

Şekil 12. Eva Champagne, Stoneware Kili, “İsimsiz”, Kurinuki Tekniği (Champagne, 2020b)

Amerikalı sanatçı Melissa Weiss tam zamanlı stüdyo çömləkçisidir (Weiss, 2019, s. 158). Birçok seramik şekillendirme tekniği ile üretim yapan Weiss, kullanılması çok zor olan farklı şekillere sahip atık killeri döverek kurinuki tekniği ile çalışmaya başlamıştır. Kurinuki tekniğini hızlı üretim tarzı formları yapmaya bir mola olarak gören Weiss, bu teknik ile başlangıçta basit bardaklar ve dikdörtgen tepsiler üretmiş, tekniğe olan ilgisi zamanla üretimini farklı boyut ve şekillerdeki kulplu veya kulpsuz tepsilerden duvar raflarına, sake kaplarından yunomi çay kâselerine ve kapaklı kutulara dönüştürmüştür. Özellikle sake kaplarının ve yunomi çay kâselerinin görünümü Weiss’e oyulmuş ve cilalanmış bir taş, içi boşaltılmış bir kaya hissi vermektedir. Kurinuki tekniğinde tasarımın önemine vurgu yapan Weiss, bir bardak yaparken uzun bir ayak mı yoksa mütevazi kısa bir ayak mı yoksa bardağın masa üzerinde yüzüyormuş gibi düz kenarlı mı olması gerektiği gibi birçok tasarım noktasının önceden düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Weiss, kurinuki tekniği ile yaptığı üretimlerde kil bloğunun dış kısmına şekil vermiyorsa öncelikle iç kısmı, dışına şekil veriyorsa sonrasında iç kısmı boşaltmaktadır. Weiss’in tasarladığı formlarda ayak bulunması durumunda, kil bloğunun iç kısmını boşaltırken ayak için belirli miktarda kil bırakmakta ve ayağın ne kadar uzun veya kısa olması gerektiğini belirlemektedir (Weiss, 2019, s. 45-47). Weiss, kurinuki tekniği ile ürettiği çalışmalarında genellikle yüksek demir içerikli stoneware kili kullanmakta ve bunları kil bünye renginden daha açık astarlarla dekorlamaktadır. Çalışmalarını yüksek dereceli gazlı fırında, indirgen ortamda pişirmektedir (bk. Şekil 13-14).

Şekil 13. Melissa Weiss, “Sake Cups and Yunomi”, Kurinuki Tekniği (Weiss, 2019, s. 46)

Şekil 14. Melissa Weiss, "Snack Serving Dishes", Kurinuki Tekniği (Weiss, 2019, s. 54)

Amerikalı sanatçı Lucien M. Koonce, Kaneta Masanao'nun Ceramic Monthly (Ocak/ 2009) dergisinde kurinuki tekniğini ele aldığı makalesini okuması üzerine bu teknik ile tanışmıştır. Kurinuki tekniğinin basit olması yanında yeni kaplar üretmek için parlak bir yaklaşım olduğunu düşünen Koonce, 2009'dan bu yana işlevsel ürünlerini ve heykel çalışmalarının çoğunu bu teknik ile üretmiş ve teknikte oldukça ustalaşmıştır (Koonce, t.y.a., para. 1). Koonce, çalışmalarının kompozisyonunda anlık ve doğrudan bir yaklaşım benimseyerek katı kil bloğunun üzerinde yaptığı değişiklikler ile malzemenin plastisitesini ve dokuların yüzeyde sağladığı hareketleri vurgulamakta ve asimetriyi elde etmeyi amaçlamaktadır. Koonce kurinuki tekniği ile çoğunlukla kapalı kutular, sake kapları (guinomi) ve çay kâseleri gibi işlevsel ürünler üretmektedir. Koonce, açık formlar ürettiğinde kil bloğunun dış kısmına şekil vermekte ve yüzeyde spontane hareketler gerçekleştirmektedir. Sonrasında kil bloğunun iç kısmını boşaltırken formun dış ve iç hareketleri arasında bir denge kurmaktadır (Koonce, t.y.b., para. 1-2). Çalışmalarını geleneksel oribe ve shino sırları ile sırlayan ve bunların pişirimini odun yakıtlı fırında gerçekleştiren Koonce, bu pişirim tekniğinde elde edilen küllerin de etkisiyle sırlı ve sırsız yüzeylerde farklı renk ve dokular elde etmekte ve çalışmalarındaki kompozisyona boyut kazandırmaktadır (bk. Şekil 15-16).

Şekil 15. Lucien M. Koonce, Stoneware Kili, "Guinomi", Kurinuki Tekniği, 2015, (Gallery, t.y.a.)

Şekil 16. Lucien M. Koonce, Stoneware Kili, “Kogo/Incense Box”, Kurinuki Tekniği, 2022, (Gallery, t.y.b.)

Japon sanatçı Kaneta Masanao, Hagi (Japonya) kasabasında doğmuş sekizinci kuşak çömlek ustasıdır. Masanao'nun eğitiminin bir kısmı geleneksel çömlekçiliğe dayanmaktadır. Bununla birlikte üniversitede heykel teknikleri üzerine eğitim gören Masanao'nun seramik üretiminde kullandığı yöntemler Japon çağdaş bir çömlekçi ustası için alışılmışın dışındadır. Masanao çok iyi bir çömlek ustası olmasına rağmen geleneksel Japon seramik kapları olan çay kâseleri, sake kapları ve şişelerini kurinuki tekniği ile üretmektedir. Bununla birlikte sake kaplarının boyun kısmını tornada veya sucuk tekniğiyle şekillendirmektedir. Heykel çalışmalarını da bu teknikle üreten Masanao, oldukça büyük kil bloğu ile (ağırlığı 36,2 kg'a çıkabilen) çalışmaktadır. Masanao, kil bloğunu tahta bir levha ile döverek şekillendirmekte ve şeklini tamamladığı çalışmalarını üç parçaya ayırarak bloğun içini boşaltmaktadır. Çalışmalarında biri beyaz ve ince taneli diğeri az miktarda demir içeren oldukça kumlu Hagi killeri kullanmakta ve bunları pembemsi-beyaz geleneksel kül katkılı Hagi sırları ile sırlamaktadır. Çalışmalarını pişirimini odun yakıtlı fırında (norigama) pişirmektedir (bk. Şekil 17-18) (Bradford, 2009, s. 49-50).

Şekil 17. Kaneta Masanao, Stoneware Kili, “Sake Cups and Bottle”, Kurinuki Tekniği (Bradford, 2009, s. 49)

Şekil 18. Kaneta Masanao, “İsimsiz”, Kurinuki Tekniği (Artists, 2018)

Japon sanatçı Inayoshi Osamu, oribe ve shino tarzı seramikleriyle ünlü Mino (Japonya) bölgesinde yaşamaktadır. Japonya’da geleneksel kültür ve yöntemlerin göz ardı edildiğine inanan Osamu’nun çalışmalarının temaları Orta Çağ ile modern zamanların birleşimi ve doğa ile uyumdur. Osamu, bir çömlekçi olarak gelenek, yerel kültür ve doğa zenginliklerini aktarmada sorumluluğu olduğunu düşünmekte, bu yüzden seramik üretimini geleneksel tarzda sürdürmeye çalışmaktadır (Osamu, t.y.). Osamu’nun birçok farklı seramik şekillendirme tekniği ile üretim yapmasının yanı sıra kurinuki tekniği ile de üretilmiş çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Osamu bu teknikle çay kâseleri, sake kapları ve şişeleri, vazolar ve kapalı kutular üretmekte, bunları odun yakıtlı fırında pişirmektedir (bk. Şekil 19-20).

Şekil 19. Inayoshi Osamu, Stoneware kili, “Chawan”, Kurinuki Tekniği (Artists, t.y.a.)

Şekil 20. Inayoshi Osamu, Stoneware Kili, “Hanaire”, Kurinuki Tekniği (Artists, t.y.b.)

Japon sanatçı Hiroyuki Wakimoto, diğer birçok Japon seramik sanatçısının aksine çömllekçi bir ailede yetişmemiştir. Osaka Sanat Koleji'nde tekstil bölümünü son sınıfta bırakan Wakimoto'nun Bizen'de (Japonya) seramik stajı yapan üniversite arkadaşına yaptığı ziyaret hayatının dönüm noktası olmuştur. Bizen seramiklerinden ilham alan Wakimoto, otuz yaşında Joji Yamashita'nın yanında çırak olarak çalışmaya başlamış, dokuz yıl sonra kendi fırını ve stüdyosunu kurmuştur. Seramiğe nispeten geç yaşta başlayan Wakimoto kişisel bir üslup geliştirmeye odaklanarak çağdaş Japon seramiklerindeki en ilginç eserlerden bazılarını yaratmıştır. Wakimoto'ya yeni şekiller yaratma konusunda büyük bir esneklik sunan kurinuki tekniği onun özgün çalışmalar üretmesine olanak sağlamıştır (Wong ve Hirano, 2002, akt. Hiroyuki Wakimoto Myth & Legacy, 2003, para. 2). Bu teknikle ürettiği seri çalışmalarından olan "Monarch" adlı çalışmasını eski Japon kalelerinin ve kaya bahçelerinin masif taş duvarlarından (bk. Şekil 21); "Stone" adlı çalışmasını Japonya'daki antik duvarlardan esinlenilerek oluşturmuştur (bk. Şekil 22) (Wong ve Hirano, 2002, akt. Hiroyuki Wakimoto Myth & Legacy, 2003, para. 2; Hiroyuki Wakimoto A New Direction in Bizen Ceramics, 2006, para. 4). Wakimoto'nun kurinuki tekniği ile ürettiği çalışmalar birden fazla parçadan oluşan kompozit çalışmalardır. Bunları odun yakıtlı fırında (norigama) pişiren Wakimoto, parçaları fırının farklı konumlarında yerleştirerek yüzeylerde farklı alev izleri elde etmektedir. Böylelikle her parçanın form, renk ve dokusu birbiriyle bütünlük sağlamaktadır.

Şekil 21. Hiroyuki Wakimoto, Stoneware Kili, "Monarch II", Kurinuki Tekniği (Hiroyuki Wakimoto Myth & Legacy, 2003)

Şekil 22. Hiroyuki Wakimoto, Stoneware Kili, "Stone", Kurinuki tekniği (Hiroyuki Wakimoto A New Direction in Bizen Ceramics, 2006)

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Kökene Orta Çağ Japonya'sına dayanan ve Edo Dönemi'nde (17-19. yüzyıl) kullanımı yaygınlaşan geleneksel Japon elle şekillendirme tekniği kurinukinin Japonya'nın zengin seramik geleneği içinde önemli bir yere sahip olduğu ve günümüzde de değeri korunarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmıştır. Tekniğin uzun yıllar boyunca sürmesinde, 16. yüzyıldaki wabi-sabi estetik anlayışının ve 20. yüzyıldaki Mingei Halk Sanatı Hareketi'nin etkisi olduğu saptanmış, kurinuki tekniği ile üretilen kapların estetik ve tasarım yönünden gelişim gösterdiği görülmüştür. Özellikle Mingei Halk Sanatı Hareketi, geleneksel zanaat tekniklerini sürdürmek ve kültürel mirası korumak için çaba sarf etmiş, toplumsal ve kültürel değerlerin yansıtılmasına katkıda bulunmuştur. Bu değişim günümüz çağdaş seramik sanatında kurinuki tekniğinin önemli bir rol oynamasına neden olmuştur. Ayrıca kurinuki tekniğiyle elde edilen doğal ve organik görünümlü formların tekniğin özel doğası nedeniyle tekrarlanamaması bu tekniği benzersiz kılmıştır.

Orta Çağ Japonya'sından 20. yüzyılın başlarına kadar kurinuki tekniği ile günlük kullanım eşyaları ve geleneksel çay kapları gibi işlevsel ürünler üretilmiştir. Günümüzde ise kurinuki tekniğinin yalnızca işlevsel eşyaların üretiminde değil, aynı zamanda sanat eserlerinin yaratılmasında da yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür.

Araştırmada kurinuki tekniği, örnek form uygulamaları üzerinden görsellerle desteklenerek anlatılmıştır. Kil bloğunun hazırlanma, şekillendirme, tasarlanma, pişirim ve dekor aşamalarında dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Bu bağlamda kil bloğuna yapılan her müdahalenin formun son halini belirlediği ve bu nedenle her aşamanın dikkatli ve özenli bir yaklaşım gerektirdiği sonucuna varılmıştır.

Kurinuki tekniğinin çağdaş seramik sanatındaki yeri sanatçıların çalışmaları üzerinden incelenmiştir. Sanatçılar ilham aldıkları kaynakları kurinuki tekniği ile yaptıkları işlevsel ve sanatsal formlar ile aktarmıştır: David Binns ve Hiroyuki Wakimoto geleneksel Japon kent mimarisi ve peyzajından, Inayoshi Osamu Orta Çağ ve modern zamanların birleşimi ve doğadan esinlenerek çalışmalar üretmiştir. Kurinuki tekniğine estetik açıdan kendi yorumlarını da katan sanatçılar tekniğe yeni yaklaşımlar getirmiştir: David Binns ve Eva Champagne kil bloğunun iç boşluğunu oluşturmak için bloğa ahşap çubuklar yerleştirerek daha büyük boyutlu çalışmalar üretmiştir. David Binns keskin bıçaklı ağaç işleme aletlerini kullanarak yüzeyde keskin kenarlı farklı dokular elde etmiştir. Lucien M. Koonce, kurinuki tekniği ile yüzeyde elde ettiği dokuları, odun yakıtlı fırındaki doğal kül sırası ile birleştirerek çalışmalarına renk ve boyut katmıştır. Kaneta Masanao, kurinuki tekniği ile diğer seramik şekillendirme tekniklerini bir arada kullanmıştır. Hiroyuki Wakimoto odun yakıtlı fırında pişirdiği birden fazla parçadan kompozit çalışmalarını fırının farklı konumlarına yerleştirerek alev izleri sayesinde yüzeylerde farklı renk ve dokular elde etmiştir.

Araştırma kapsamında özellikle Japon sanatçıların kurinuki tekniği ile geleneksel kil bünye, sırlama ve pişirim tekniklerini bir arada kullandığı ve bu durumun kültürel mirasın korunmasında ve devam ettirilmesinde önemli bir etken olduğu görülmüştür. Bunun yanında Avrupalı ve Amerikalı sanatçı/sanatçıların bazıları kurinuki tekniğini kişisel üsluplarına, kültürel ve sanatsal bağlarına göre yorumlamış bazıları da geleneksel Japon seramik tekniklerini doğrudan alarak benimsemiştir. Ayrıca kurinuki tekniğinin günümüz çağdaş Japon seramik sanatçıları tarafından geleneksel seramik üretimi yapan Hagi, Bizen ve Mino gibi seramik merkezlerinde halen sürdürüldüğü görülmüştür.

Araştırmada kurinuki tekniğinin sanatsal ve pratik uygulamaları detaylı bir şekilde incelenmiş, bu tekniğin seramik sanatında önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Kurinuki tekniğinin sanatçıların yaratıcılıklarını geliştirmesine katkıda bulunduğu ve sanatsal bir ifade aracı olarak kullanılarak daha kişisel ve özgün eserler yaratmalarına olanak tanıdığı ortaya konulmuştur. Bu nedenle, bu

araştırmanın hem kurinuki tekniğini uygulamak isteyenler hem de bu konuyla ilgili ileride yapılacak araştırmalar için yararlı olacağı düşünölmektedir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması

Yazar, diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek

Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür

Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Binns, D. (2022). Masterclass: David Binns. *Ceramic Review*, (314), 65-73.

Bradford, K. (2009). Masaneo Kaneta. *Ceramics Monthly*, 57 (1), 48-50.

Champagne, E. (2020a). Kurinuki Curious. *Pottery Making Illustrated*, Temmuz/Ağustos, 22-26.

Discover The Art of Kurinuki. (2023). Learn More about Its Origin and Uses. 4 Aralık 2023 tarihinde <https://arteologic.com/en/ceramics/japanese-pottery/kurinuki/#:~:text=The%20Kurinuki%20technique%20dates%20back,such%20as%20bowls%20and%20plates> adresinden edinilmiştir.

Hiroyuki Wakimoto A New Direction in Bizen Ceramics. (2006). Hiroyuki Wakimoto. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.touchingstone.com/ShowMay06.htm> adresinden edinilmiştir.

Hiroyuki Wakimoto Myth & Legacy. (2003). Hiroyuki Wakimoto. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.touchingstone.com/ShowSept03.htm> adresinden edinilmiştir.

Koonce, L. M. (t.y.a.). Lucien Koonce. 8 Ocak 2024 tarihinde <https://lucienkoonce.com/biography-> adresinden edinilmiştir.

Koonce, L. M. (t.y.b.). Artist Statement. 8 Ocak 2024 tarihinde <https://lucienkoonce.com/biography-> adresinden edinilmiştir.

Leach, B. (1990). *Hamada Potter. First Paperback Edition (First Ed. 1975): New York/Amerika: Kodansha International Publishers.*

Osamu, I. (t.y.). Statement. 21 Ocak 2024 tarihinde <https://inayoshiosamu.com/statement> adresinden edinilmiştir.

EXTENDED SUMMARY**Research Problem:**

The traditional Japanese handbuilding technique *kurinuki* holds a significant place among the forming techniques in ceramic art. This research problematizes the change and development of the works produced with the *kurinuki* technique in the period from Medieval Japan to modern ceramic art. The research examines works created by artists using the *kurinuki* technique, analyzing them in terms of both form and content.

Research Questions:

What kind of changes and developments has the *Kurinuki* technique undergone in terms of form and content in the historical process? What are the features that distinguish the *kurinuki* technique from other forming techniques as a means of artistic expression?

Literature Review:

It has been observed that the literature provides limited data on the historical significance, technical details, and artistic value of the *kurinuki* technique in the conducted research, and no comprehensive research on the subject has been found. However, *Discover The Art of Kurinuki* (2023, para. 8-12) has provided general

information about the history of the kurinuki technique and traditional vessels produced with this technique. Additionally, Shōji Hamada, one of the prominent figures in Far Eastern ceramics, mentions Tomimoto Kenkichi, a founding member of the Mingei Folk Art Movement, who, although not explicitly referring to the kurinuki technique, formed decorative boxes by carving a single block of clay (Leach, 1990, pp. 173). The design approach that started with the Mingei Folk Art Movement undoubtedly determined the place of the kurinuki technique in contemporary ceramic art, and innovative and creative works were produced.

Weiss (2019) has explained the kurinuki technique through her own functional vessels in her book “Handbuilt, A Potter’s Guide”. Weiss has given detailed information on the forming stages of the kurinuki technique, from what type of clay structure to work with, what forming tools to use, what shape and foot the form should have and how it should be created.

Binns (2022), Masanao (Bradford, 2009), Osamu, (n.d.) and Wakimoto (Wong ve Hirano, 2002; Hiroyuki Wakimoto A New Direction in Bizen Ceramics, 2006) have utilized the kurinuki technique in their sculpture works as a means of artistic expression, bringing different perspectives to the technique.

Methodology:

The basis of the research was created using qualitative research methods. Sources to support research on the subject were obtained from books, articles and online resources. Using descriptive research methods, kurinuki technique was evaluated through on the works of artists.

Findings:

This research on the traditional Japanese ceramic shaping technique called kurinuki has revealed that the technique has its roots in the tea ceremony culture of Japan. Kurinuki is a technique that requires patience and skill, based on the carving of a solid block of clay into shape. Today, artists use kurinuki not only to produce functional vessels, but also sculptures and decorative objects. Offering a natural, organic and personal expression, this technique allows artists to create original works inspired by various sources such as nature and architecture. The research has shown that kurinuki technique offers more customization opportunities than other ceramic shaping techniques and has an important place in Japanese ceramic art.

Discussion:

This research aims to examine the role of the kurinuki technique in contemporary ceramic art, its evolution, and the characteristics that distinguish it from other ceramic forming techniques. The findings reveal that despite its origins in traditional Japanese ceramic art, the kurinuki technique has been reinterpreted by contemporary artists as a means for personal expression and experimental practices. This phenomenon reflects the complex relationship between tradition and innovation, as well as the efforts of artists to recontextualize cultural heritage in a contemporary setting.

The kurinuki technique establishes a direct and intrinsic interaction between the artist and the clay, enabling each piece to carry a unique and personal expression. Unlike other forming techniques, kurinuki challenges the artist to work within constraints, often leading to unexpected and innovative solutions. This process imbues the works produced through kurinuki with a distinctive character.

The scope of this research is limited to artists from a specific geographical region. However, future research could aim to compare the use of the kurinuki technique among ceramic artists across different cultures, offering insights into its universal and localized dimensions. Additionally, the integration of digital technologies with the kurinuki technique and the impact of this integration on ceramic art could present an intriguing avenue for further investigation.

Conclusions

In this research, the kurinuki technique, which is an important part of the Japanese ceramic tradition and whose origins date back to the Middle Ages in Japan, has been examined in detail. The main findings emphasize

the development of this technique in terms of aesthetic and functional aspects and its importance in contemporary ceramic art. The kurinuki technique offers important opportunities to artists, especially in the creation of personalized, unique and organic forms.

In the sustainability of this technique, the wabi-sabi aesthetic understanding in Japan and the Mingei Folk Art Movement that emerged in the 20th century play a major role. The research reveals how traditional aesthetic values are blended with contemporary ceramic art and the effect of the kurinuki technique on the preservation of cultural heritage.

It has been determined that the kurinuki technique examined within the scope of the study is widely used by artists in Japan and the West, therefore examples of the kurinuki technique are limited to these geographies. Future research can examine the use of the kurinuki technique in different geographies and its integration with digital design methods.

This study serves as a practical guide for artists who want to apply this technique and also forms the basis for future research on kurinuki. The opportunities it offers in terms of developing artistic creativity and creating original works strengthen the value and potential of this technique in ceramic art.

Şekil Kaynakçası:

Şekil 1. Tea Ware. (t.y.). Natsu Nishiyama, kurinuki haiyu(ash glaze) yunomi 200ml, Mashikoyaki teacup, sencha teaware, wood box. 4 Mart 2024 tarihinde https://www.buyjp4u.com/product_detail.asp?Id=6122 adresinden edinilmiştir.

Şekil 2. Akira Satake. (t.y.). Chawan. 4 Mart 2024 tarihinde https://akira-satake-ceramics.myshopify.com/products/copy-of-chawan-43?_pos=1&_sid=8d7a45eee&_ss=r adresinden edinilmiştir.

Şekil 3. Google Arts & Culture. (t.y.). Ornamental box, porcelain, pattern of flowers in circles, overglaze enamels. 20 Mart 2024 tarihinde <https://artsandculture.google.com/asset/ornamental-box-porcelain-pattern-of-flowers-in-circles-overglaze-enamels-tomimoto-kenkichi/LwEnAscUeDJ3og> adresinden edinilmiştir.

Şekil 4. Fadliye Yılmaz Demir Kişisel Arşivi, 2023

Şekil 5. Fadliye Yılmaz Demir Kişisel Arşivi, 2023

Şekil 6. Fadliye Yılmaz Demir Kişisel Arşivi, 2023

Şekil 7. Fadliye Yılmaz Demir Kişisel Arşivi, 2023

Şekil 8. Fadliye Yılmaz Demir Kişisel Arşivi, 2023

Şekil 9. Binns, D. (2022). Masterclass: David Binns. Ceramic Review, (314), 66

Şekil 10. Large Forms. (t.y.). Large Forms. 11 Mart 2024 tarihinde <https://www.davidbinns ceramics.com/larger-work?pgid=kvf5e8kv-2247d6b6-2d60-471b-9f52-d8b31ba5f8ea> adresinden edinilmiştir.

Şekil 11. Champagne, E. (2020b). Kurinuki Curious. 21 Kasım 2023 tarihinde <https://ceramicartsnetwork.org/pottery-making-illustrated/pottery-making-illustrated-article/Kurinuki-Curious-251041> adresinden edinilmiştir.

Şekil 12. Champagne, E. (2020b). Kurinuki Curious. 21 Kasım 2023 tarihinde <https://ceramicartsnetwork.org/pottery-making-illustrated/pottery-making-illustrated-article/Kurinuki-Curious-251041> adresinden edinilmiştir.

Şekil 13. Weiss, M. (2019). Handbuilt, A Potter's Guide. Beverly/Amerika: Rockport Publishers.

Şekil 14. Weiss, M. (2019). Handbuilt, A Potter's Guide. Beverly/Amerika: Rockport Publishers.

Şekil 15. Gallery. (t.y.a.). Guinomi: Sake Cups. 17 Ocak 2024 tarihinde <https://lucienkoonce.com/gallery/sake-/guinomi-sake-cups/view/4827744/1/4827819> adresinden edinilmiştir.

Şekil 16. Gallery. (t.y.b.). Kogo: Incense Boxes. 17 Ocak 2024 tarihinde <https://lucienkoonce.com/gallery/tea-/kogo-incense-boxes/view/4827652/1/7019837> adresinden edinilmiştir.

Şekil 17. Bradford, K. (2009). Masaneo Kaneta. Ceramics Monthly, 57 (1), 49

Şekil 18. Artists. (2018). Kaneta Masanao. 17 Şubat 2024 tarihinde <https://www.mirviss.com/artists/kaneta-masanao?view=slider> adresinden edinilmiştir.

Şekil 19. Artists. (t.y.a.). Works. 2 Mart 2024 tarihinde <https://www.thestratfordgallery.co.uk/artists/osamu-inayoshi/natural-ash-glaze-kurinuki-chawan-with-signed-wooden-box/33910> adresinden edinilmiştir.

Şekil 20. Artists. (t.y.b.). Works. 2 Mart 2024 tarihinde <https://www.thestratfordgallery.co.uk/artists/osamu-inayoshi/hanaire-kurinuki-technique-with-natural-ash-glazeanagama-fired/33628> adresinden edinilmiştir.

Şekil 21. Hiroyuki Wakimoto Myth & Legacy. (2003). Hiroyuki Wakimoto. 5 Mart 2024 tarihinde <https://www.touchingstone.com/ShowSept03.htm> adresinden edinilmiştir.

Şekil 22. Hiroyuki Wakimoto A New Direction in Bizen Ceramics. (2006). Hiroyuki Wakimoto. 5 Mart 2024 tarihinde <https://www.touchingstone.com/ShowMay06.htm> adresinden edinilmiştir.

Tarihi Kentsel Meydanların Değişimi: Beyazıt Meydanın Tarihsel Dönüşümü

Changes in Historical Urban Squares: Historical Transformation of Beyazıt Square

Necmi Ateş¹

öz

Beyazıt Meydanı Roma döneminden günümüze ulaşan önemli meydanlarından biridir. Meydan, kentin tarihi ve kültürel kimliğini koruyarak kolektif belleğin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Meydan tüm kent sakinlerine açık, toplumsal etkinliklerin merkezi olan bir ünlü Meydan'dır. Tarihi Meydan'ın canlandırılması ve meydan kalitesinin iyileştirilmesi için çeşitli yarışmalar düzenlenmişse de ancak projeler ya hiç uygulanmamış ya da kısmen uygulanabilmiştir. Tasarımlar bütünüyle gerçekleştirilmemiştir. Günümüzde de özellikle meydanda ulaşım sorunları artırmaktadır. Tarihi meydan yoğun trafik ve hava kirliliği ile karşı karşıyadır, kültürel mirasın bir parçası olan meydanın korunması gerekmektedir. Bu makale, meydanın önemi, tarihçesi hakkında genel bilgiler vermekte meydandaki kimlikli yapıları ele almaktadır. Yine Meydan için tasarlanan yarışmalar incelenmiş, meydanın tarihsel, kültürel, işlevsel ve fiziksel değişimlerini gözlemlenmiştir. Makale Meydan'dan taşıtın uzaklaştırılması yaya odaklı yeni yöntemlerin uygulanması gerektiği savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, tarihî meydanlar, Beyazıt Meydanı, yarışmalar, değişim

ABSTRACT

Beyazıt Square is one of the critical squares that has survived from the Roman period to the present day. The square contributes to the formation of collective memory by preserving the historical and cultural identity of the city. The square is a famous square that is open to all city residents and is the center of social activities. Although various competitions were organized to revitalize the historical square and improve the quality of the square, the projects were either never implemented or were partially implemented. The designs were not fully realized. Today, transportation problems are increasing, especially in the square. The historical square is faced with heavy traffic and air pollution, and the square, which is a part of the cultural heritage, needs to be protected. This article provides general information about the importance and history of the square and discusses the structures with identity in the square. Again, the competitions designed for the square were examined, and the historical, cultural, functional, and physical changes of the square were observed. The article argues that new methods focused on pedestrians should be applied to remove vehicles from the square.

Keywords: Istanbul, historic squares, Beyazıt Square, competitions, transformation

Not: This article is derived from master's thesis and doctoral studies.

¹ Corresponding Author | Yetkili Yazar: atesnecmi23@gmail.com, Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-9123-6251.

INTRODUCTION:

According to (Lefebvre, 1998), the city serves as a place and time where people from different social classes and occupations can gather, and individuals and groups can come together. As city components, public squares are the stages of urban life, constantly becoming scenes of urban transformations (Mehan, 2017). In his book "The City Square," Michael Webb focuses on the necessity of squares as microcosms of urban life. Webb adds that squares have traditionally been shaped by trade and defense, political systems and cultural traditions, climate, and topography (Webb, 1990). Public squares have traditionally been the focal points of urban life and social interaction. Habermas emphasizes the significant role of public squares in enhancing the sense of belonging to the same city and forming the shared public memory of the city. These areas bear the traces of changing social, cultural, economic, and ideological structures in every era (Habermas, 1997). (Lynch, 1960) argues that urban identity consists of elements specific to the city, and public squares are one of these elements. Lynch, discussing images in urban identity, points out, for example, that St. Mark's Square is recognizable, and due to its distinctiveness, even someone who has never been to Venice could recognize St. Mark's Square from photographs (Lynch, 1960). The importance of squares in terms of imagery is evident. (Rapoport, 1977) public squares are spaces where people can express themselves, communicate, and fulfill their daily needs without restrictions. These open spaces are areas where people from all segments of society can equally and freely interact, allowing for the emergence of socio-cultural qualities where differences and similarities can be observed without discrimination based on religion, language, or race (Rapoport, 1977). According to Zucker (1959), a square is like a "psychological resting place" within the urban fabric. Urban squares are social functions with boundaries delimited by architectural elements, compatible parts of the urban fabric (Zucker, 1959). As these definitions indicate, squares are central points of city life where people can come together and interact, reflecting cultural and historical identity. They strengthen social interaction and support diversity.

Squares, among the urban areas of great importance within the urban fabric, undergo change and transformation over time. They develop within the framework of different social, economic, and political factors and life norms in each period and undergo morphological change. The changing morphological structure of the urban fabric in each period reflects this transformation (Ardıçoğlu & Uslu, 2018).

Urban squares in Turkish cities are observed as small squares within neighborhoods and large squares that serve the entire city and host social events and activities. Although large mosque courtyards were accepted as squares during the Ottoman period, planned squares were not created. The construction of square fountains in the 18th century encouraged the development of squares. With the Westernization process starting with the Tanzimat, most of these areas began functioning as government squares. However, unplanned development works and vehicle-oriented practices have significantly changed the power and function of the squares (Dağlıoğlu, 2023).

The article examines the physical, functional, and cultural changes that Beyazıt Square has undergone throughout history. In particular, monumental structures and structures with identities that contribute to collective memory and urban identity formation have been investigated. Transportation problems are increasing in the historical square. The square faces heavy traffic and air pollution. Transportation problems are addressed in the study. Various competitions were organized to improve the quality of the historic square, but it was observed that these projects were either partially or not implemented at all. The article also presents suggestions for the protection and sustainability of the square, which is a part of the cultural heritage.

1. Beyazıt Square

Beyazıt Square is located on a historical peninsula surrounded by Ordu-Yeniçeri Streets and Darülfünun Street. The entrance gate of Istanbul University is to the north, Beyazıt Mosque to the east, and Beyazıt Madrasah (Calligraphy Museum) to the west. The nearby Grand Bazaar, Second-Hand Book Bazaar, historical Simkeş Han, and Beyazıt State Library make this square necessary.

The first state of Beyazıt Square is the Forum Tauri of the ancient Roman period. It has survived until today, transforming and changing. The first state of the square is depicted together with today's Beyazıt Square, using Bauer's restitution (Figure 1), (Ersin, 2007). The arrangement of a monumental forum (Forum Tauri) in the square was made by Theodosius I. The forum was completed in 393. At that time, there were the square fountain (Nymphaeum), basilica, triumphal arch, column carrying the statue of the emperor, palace and statues in the square (İşözen, 1987).

The current state of the media is seen in Figure 2.

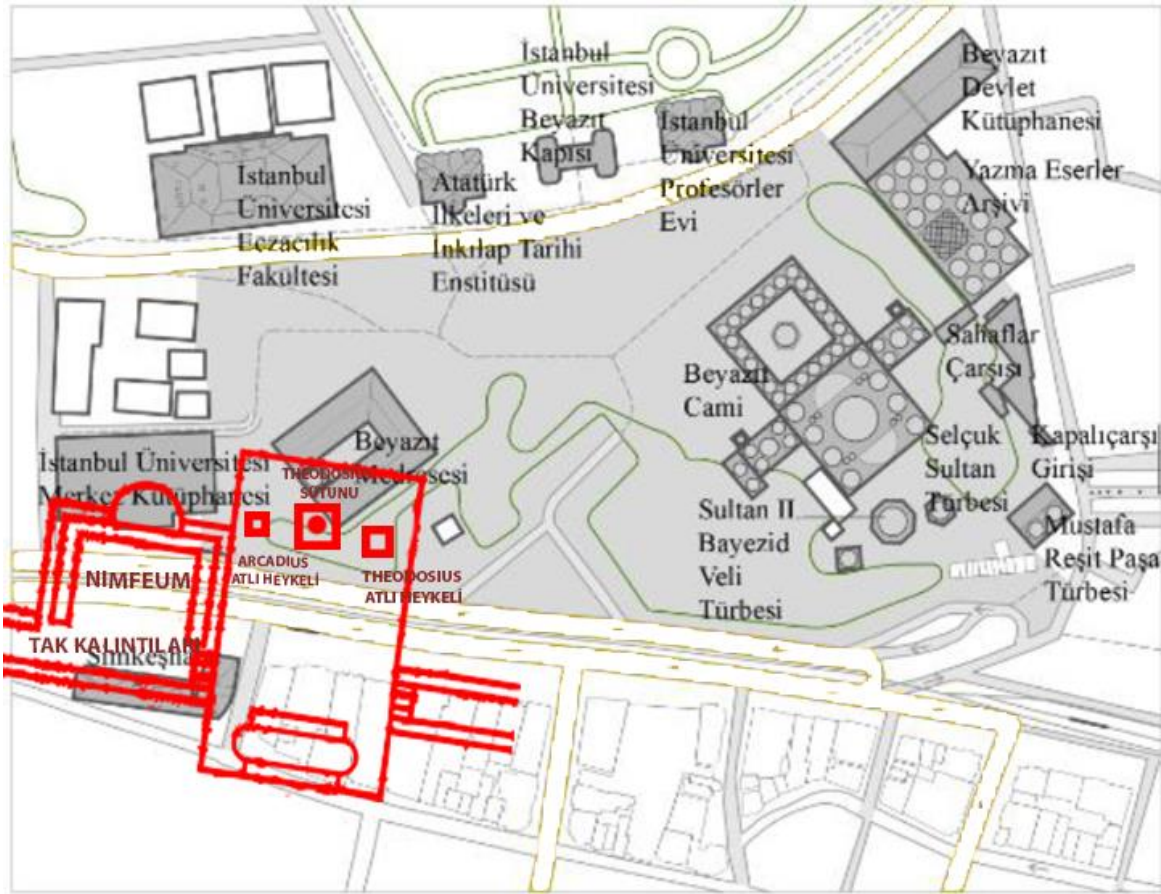

Figure 1. Current map showing the ancient Roman Forum Tauri and today's Beyazıt Square (Ateş, 2020)

Figure 1. Beyazıt Square today, (Google Maps)

Beyazıt Square has maintained its identity as a square throughout the city's different historical periods, from the Roman, Byzantine, Ottoman, and Early Republican Periods to the present day. It is an urban space that bears the traces of these periods.

A part of the historical peninsula where Beyazıt Square is located can be seen in Figure 3. The central areas of the Ottoman period were the source of essential buildings and streets. It reflects the social, economic, and cultural structure of Istanbul. Historical and commercial centers such as the Grand Bazaar can be seen. Figure 4 also shows the settlement plan of the square from that period from a different perspective.

Figure 2. Beyazıt Square in the Ottoman Period, (Ayverdi, 1958)

Figure 3. Beyazıt Square 1918, source: Istanbul Municipality Guide (INT-1)

Beyazıt Square is one of the defining squares of Istanbul. The square in the historical peninsula hosts cultural and religious structures. It offers accommodation and shopping opportunities. Its proximity to the university gives it an advantage. For this reason, students, tourists, and people from all walks of life gather in the square. It was the city's largest Forum during the Byzantine period. It also served as the Palace Square during the Ottoman period and shaped the city's image (Bağbaşı, 2010). The square was named Republic Square in 1933 and was later changed to Freedom Square for a while. Today, it is known as Beyazıt Square.

Historical Process

The completed Forum during the reign of Roman Emperor Theodosius I, including the architectural works and the description of the structures, is shown (Figure 5). This drawing shows the archaeological plan of the Forum Tauri, built during the ancient Roman period. The plan reveals the layout of the Forum and shows the surrounding structures and roads. The large rectangular area in the middle represents the main square of the Forum. The layout of the structures seen in this way indicates that the Forum Tauri was designed similarly to the Forum and Capitolium in Rome (Müller Weiner, 2016).

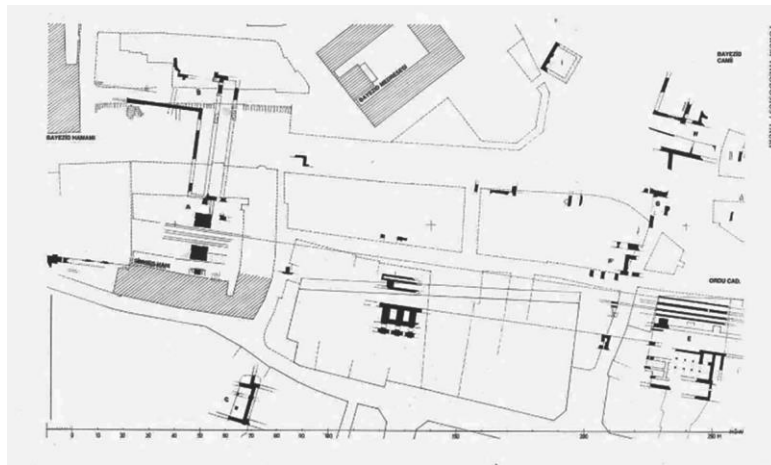

Figure 4. Forum Theodosios or Forum Tauri built in the Roman period, (Müller Weiner, 2016)

Of the forum's structures, only the Theodosius Arch has survived to the present day. The structure's ruins are in situ on the southern edge of Ordu Street. In addition, there are relief fragments of the Theodosius Column in the foundations of the Beyazıt Bath (Ersin, 2007). Equipped with numerous monuments and statues, the Tauri Forum was almost destroyed by earthquakes and fires during Byzantine (Figure 6).

Figure 5. The Theodosius Arch with its foundation walls, the arch's base, and the facade of the old courtyard of Simkeşani are visible, (Müller Weiner, 2016)

Again, Figure 7 shows a restitution study by Doğan Kuban of the "Forum Tauri" in Beyazıt Square. The restitution has been revived in the light of archaeological findings and historical sources. In the drawing, Kuban shows the architecture and settlement of Beyazıt Square in Istanbul during the Roman period, especially in the 4th and 5th centuries.

This area, an essential center of the Roman Empire, was called the "Forum of Theodosius" (Kuban, 2010).

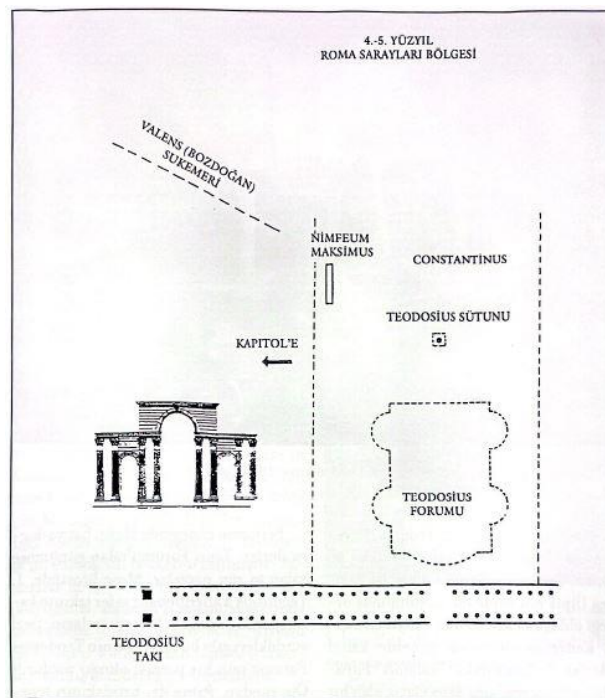

Figure 6. General plan of the Tauri or Theodosius Forum, (Kuban, 2010)

After the conquest of Istanbul, Fatih Sultan Mehmet built his palace in this square, which included a part of the Forum Tauri, in 1454. II. Beyazıt, on the other hand, expanded the area by constructing a complex (külliye) in the Forum area between 1501 and 1506 (Figure 8).

Various urban design proposals have been made for Beyazıt Square over the years, including a European-style square proposed by French architect Antoine Bouvard in the 19th century. The Istanbul Metropolitan Municipality has tried to reshape Beyazıt Square through urban design interventions such as the Urban Design Project (Ardıçoğlu & Uslu, 2018).

Figure 7. Beyazıt Square, 19th century (INT-2)

1.1. Identifiable Structures

The structures surrounding the square define the square itself. Schulz (1971) states that for open spaces to be defined as spaces, they need a volumetric closure, and without this closure, the space cannot be perceived (Schulz, 1971).

The identifiable structures in Beyazıt Square are buildings that define the city's character, history, or significant features. These structures usually carry symbolic or historical value and are crucial tourist attractions for promoting Istanbul.

Old Palace (Sarayı Atık): The first Turkish palace built by Fatih Sultan Mehmet in 1454 after the conquest of Istanbul (Islamic Encyclopedia, INT-7).

Istanbul University: The old palace buildings commissioned by Fatih Sultan Mehmet were redesigned in 1866 by the French architect Bourgeois as the Seraskerat Building. During the constitutional monarchy period, it was changed to the Ministry of War and remained so until the fall of the Ottoman Empire. Since 1933, it has been Istanbul University. The university continues to operate as a medical and law faculty (Bağbaşı, 2010).

Istanbul University Beyazıt Gate: The Gate is an emblem of Istanbul University (Figure 9). The twin pavilions on either side of the Gate were designed by the French architect Borgues. However, the design was not realized. It has gone down in history as the main gate of the Ministry. Engineer Bekir

Pasha also claimed to have designed the gate. The structure, consisting of three adjoining arched parts, possesses a monumental identity (İstanbul University, İNT-8).

Figure 98. Beyazıt Gate of Istanbul University (Ateş, 2020)

Beyazıt State Library: The Beyazıt State Library, the first library established during the Ottoman period, was initially known as the Kütübhâne-i Umûmî-i Osmânî. It was opened in 1884 in the İmaret section of the Beyazıt Complex (Ottoman Archives). The library was also called the Bayezid Public Library, and since 1961, it has been serving as the Beyazıt State Library (Islamic Encyclopedia, İNT-7).

Bayezid Complex: It was built in 1505 and includes buildings such as a mosque, guesthouse, madrasa (theological school), elementary school, soup kitchen, bathhouse, caravanserai, fountain, timekeeping room, and tomb (Islamic Encyclopedia, İNT-7).

Beyazıt Mosque: The mosque gave its name to Sultan II. He built Bayezid. This mosque, one of Istanbul's magnificent structures, was constructed in one corner of the Forum Tauri, a significant square during the Byzantine period .

Beyazıt Madrasa: It was built by the Ottoman Sultan Bayezid II in Istanbul as part of the Bayezid complex in 1506-1508. It is also known among the public as the "Pool Madrasa" because of the large rectangular pool to the right of the entrance gate. The construction of the Bayezid Madrasa began after the completion of the Bayezid Mosque. The construction of the madrasa, which is a classical madrasa plan structure located northwest of the mosque and a little further away, was completed in 1507. The architect was Yusuf Bin Papas, see Figure 10 (Vikipedia, İNT-9).

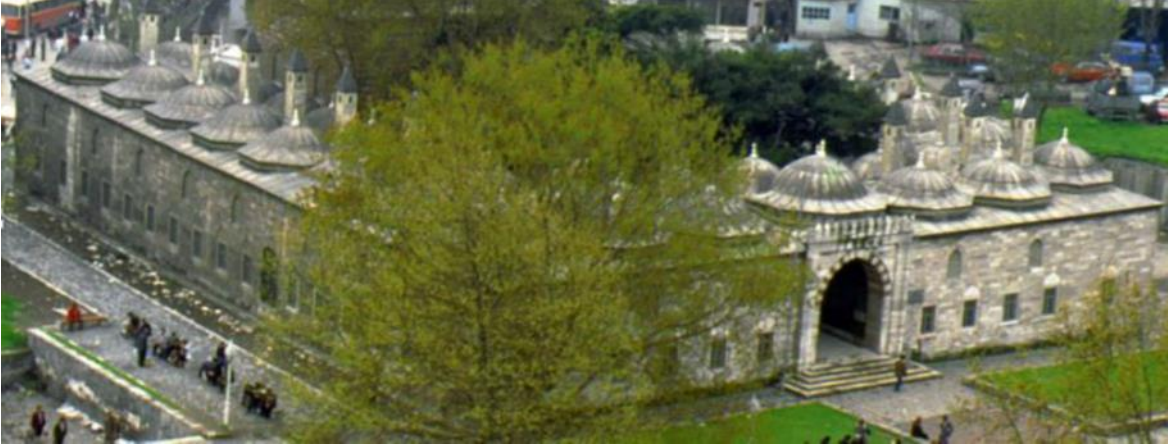

Figure 10. Beyazıt Madrasa (Ateş, 2020)

Bayezid II Tomb: The tomb was built by Yavuz Sultan Selim, son of Beyazıt II. The tomb is made of regular cut stone and has an octagonal plan. It reflects an example of Classical Ottoman Architecture. It has iron bars. The upper row of windows are in the form of pointed arches. The rectangular moldings intertwined on the tomb facades add aesthetic value to the structure (Fatih.gov.tr, İNT-10).

Şimkeşhane/Şimkeş Han: It was built (Figure 11) in the area where the Triumphal Arch, located within the boundaries of the Forum Tauri, stands. In a historical bazaar and inn complex where trade and craftsmanship once thrived, intricate silver threads and wires called "Simkeş" were produced, and the shops sold the products. This structure, which has a historical texture, has changed over time. In the 1970s, the southern side was restored and now serves as a public library (Bağbaşı, 2010).

Figure 11. Şimkeşhane/Şimkeş Han (Ateş, 2020, 2022)

Secondhand Booksellers Market (Sahaflar Çarşısı): Beyazıt Mosque and Beyazıt State Library are located in the Bazaar. At one time, engravers and seal makers worked here. Therefore, the bazaar is also called the Engravers' Bazaar.

The symbol values of the square include the Beyazıt (Fire) Tower.

Beyazıt Tower: The tower, whose plan and appearance can be seen in Figure 12, was first built in 1749 in Beyazıt, Istanbul, as a wooden structure to watch over fires. It is an 85-meter-high tower. Later, the

height of the tower was increased to 118 meters. It has three sections: watch, signal and flag floors (Wikipedia, INT-9).

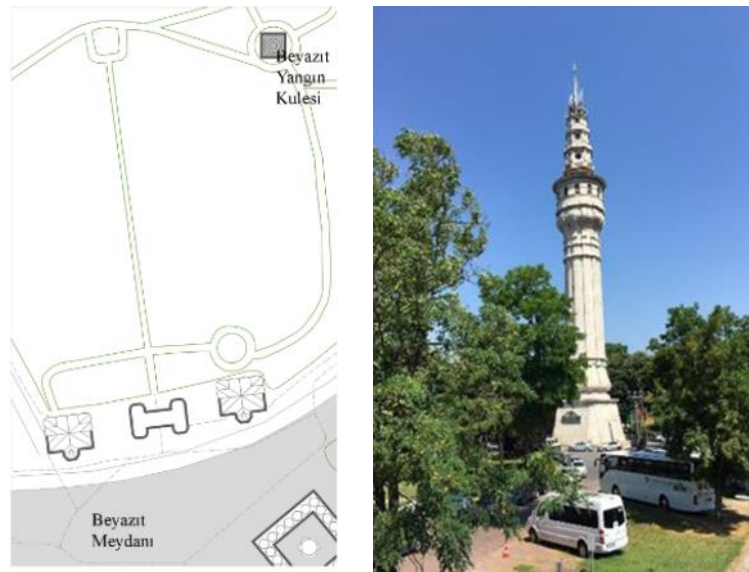

Figure 92. Location and view of Beyazıt Fire Tower (Ateş, 2020)

1.2. Green Areas

The green areas in the square offer urban dwellers opportunities for relaxation and socialization. From a recreational perspective, these green spaces provide suitable environments for activities such as walking, resting, and children's playgrounds. Various events are organized in these areas, including concerts, outdoor theaters, festivals, and other social activities.

In 1957, it was decided to remove the elliptical fountain pool in the square and replace it with a green area (Figure 13). Today, the elliptical pool has been removed, and the green area has been relatively increased (Figure 14).

Figure 10. The fountain pool condition of the square, 1930s (INT-3)

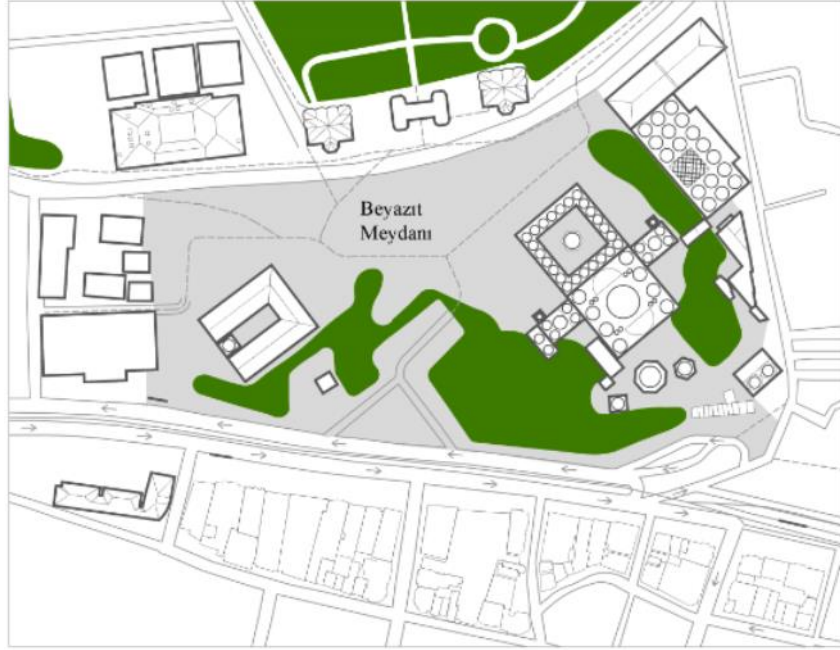

Figure 11. Beyazıt Square and green areas today, sketches:

1.3. Road Conditions

To the south of the square, Ordu Avenue continues towards Sultanahmet via Yeniçeriler Avenue, while to the north, Darülfünun Avenue shapes the square beneath the university's entrance gate.

The widespread use of automobiles, which became prevalent rapidly after the Industrial Revolution, has also impacted this historic square, as it has many other squares.

Sennett (2002), states that in modern planning, the intersections where the road systems developed due to automobile use in cities have intersected have turned into squares. Squares are characterized as intersections (Sennett, 2002) (Figure 15). This situation causes heavy vehicle traffic and chaos in the square, traffic congestion, and an increase in accidents.

Figure 125. Entrance of automobiles to the square (INT-4)

Heavy vehicle traffic is seen around the square (Figure 16). It negatively affects the square's functionality and aesthetics. Air pollution caused by exhaust fumes harms human health. Vehicle traffic and constant honking of horns increase the noise level in the square. Heavy vehicle traffic endangers pedestrian safety around the square and creates difficulty crossing for pedestrians. A view from the heavy traffic (Figure 17).

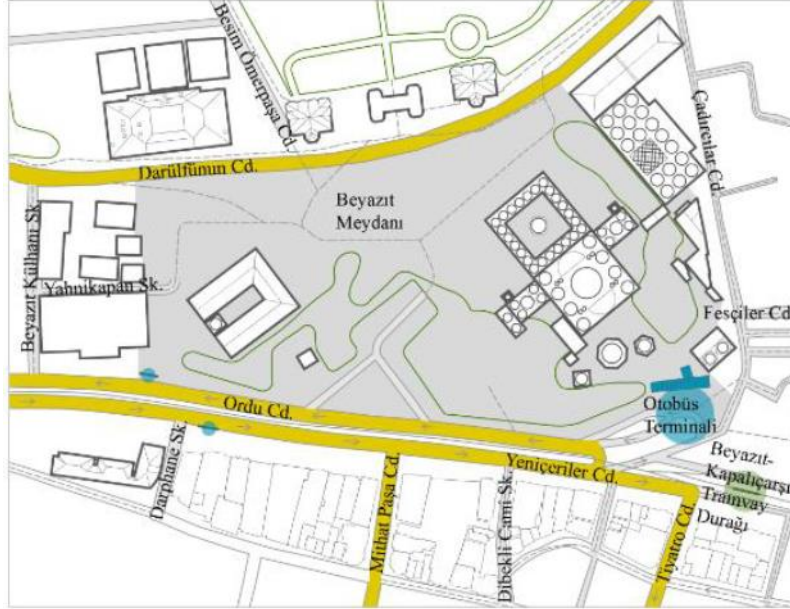

Figure 13. Current vehicle road chaos and surrounding roads of the square (Ateş, 2020)

Figure 14. A view of Beyazıt Square congested with traffic (Ateş, 2020)

2. Competitions

One of the arrangements regarding the arrangement of Beyazıt Square is the French designer Antonie Bouvard. In Antoine Bouvard's design proposal, the square was enlarged and envisaged as a European square in a style not in the Ottoman tradition (Hasol, 2014). This proposal, which Bouvard developed without seeing the city and without considering any topographic, geographical, cultural, or historical criteria, was not accepted. Bouvard's proposal greatly expanded the square to the sides, and historical

structures were demolished. Apart from the Beyazıt Madrasah, a section of the Grand Bazaar was also planned to be demolished for the expanded square to the sides.

Asım Kömürcüoğlu designed the square during the time of Mayor Ali Haydar Yuluğ between 1923 and 1924. An elliptical pool was planned in the middle, and a traffic road was designed around the pool where trams could turn (Bağbaşı, 2010). In the Republic's early years, the large and small buildings surrounding the madrasah and historical monuments were removed. A planning competition was held in 1933. German city planner Herman Elgötz won the competition. He was one of those who argued that there should be space in Beyazıt Square. In the report he presented in the competition, he aimed to open up the surroundings of the historical buildings to the east and west of the square. After Elgötz, Henri Prost was again used for city planning. He also suggested creating more space around the monuments (Bilsel, 2011). In the 1950s, German planner Högg was brought to the Istanbul Municipality planning consultancy. In 1959, Hans Högg was one of the designers of the square. Högg suggested building the square on two floors (Bayrak, 2014) (Figure 18).

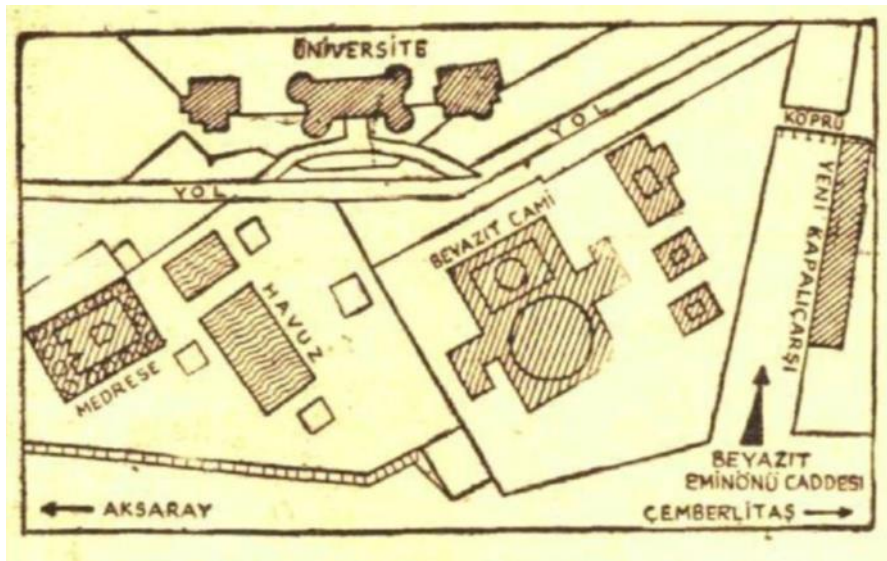

Figure 15. The project proposed by Hans Högg for Beyazıt Square (May 22, 1959 Cumhuriyet)

In In 1956-1957, works were started under the name of Istanbul's development, and road widening was applied to find a solution to traffic congestion. However, the facades that added value to the square were destroyed. For this purpose, in 1957-1958, the shops around the mosque and on the northern side of Ordu Street were expropriated and demolished with the arrangement works (Bağbaşı, 2010).

Turkish architects later organized studies on the square arrangements through competitions. In 1957, Sedat Hakkı Eldem proposed his project to re-establish the relationship between the mosque and the madrasah and minimize the traffic in the square (Figure 19).

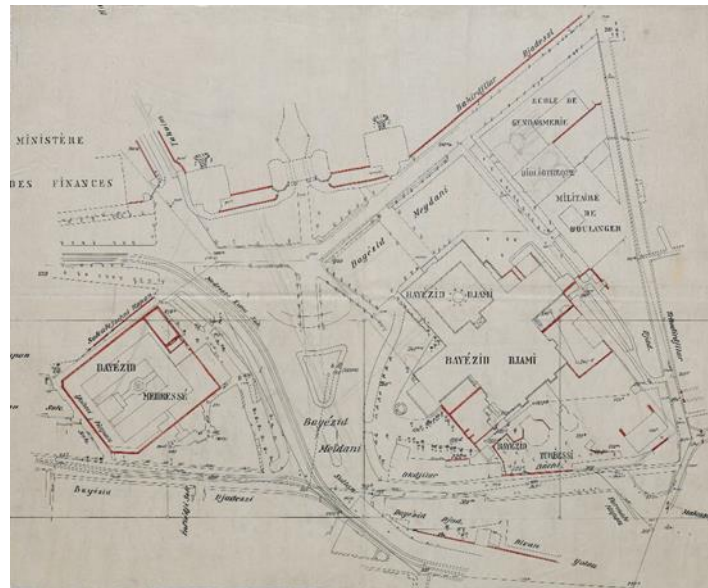

Figure 19. Eldem's Square arrangement in 1957 (Salt Research Sedad Hakkı Eldem Archive INT-5)

Subsequent In 1960, Cansever's project (Figure 20), which solved the traffic problem and provided square life, came first. The project was successful due to the evaluation of the historical environment, the creation of volumes suitable for human measurements, and the good response to the possibilities of applicability.

Figure 16. Turgut Cansever's Proposal for Beyazıt Square Arrangement (Arkitera INT-6)

Despite winning first place in the competition, Eldem's and Cansever's projects for Beyazıt Square were not implemented. However, the Square has gone down as a public space where significant architects have produced their ideas in Turkish architectural history. Therefore, Beyazıt Square stands out as a heritage of history and culture where local and international architects can generously present their ideas (Bayrak, 2014). Competitions for redesigning Beyazıt Square, one of Istanbul's historical squares, are essential for understanding how public spaces in the city are shaped and how urban life is affected. These competitions have included many objectives, such as preserving historical and cultural heritage,

improving the aesthetics and functionality of the environment, and solving traffic problems. However, these projects have either not been implemented at all or have been partially implemented. Necessary steps have been missing in preserving and improving the historic city square. The traffic problem has increased significantly since then and continues to worsen.

RESULTS:

In Beyazıt Square, the facades that added value to the Square were destroyed due to road widenings and the shops on the side of the road were expropriated and demolished.

Since it is located in the city center, the Square faces heavy traffic and air pollution. Vehicle traffic damages historical structures and atmospheric pollution wears out monumental historical structures.

Tourism and visitor density: The famous historical square is generally a touristic attraction. This situation causes a high visitor density and, accordingly, environmental pollution and the erosion of historical structures.

Infrastructure and Maintenance Problems: The lack of sufficient maintenance in the square, deficiencies in garbage collection and other basic services cause environmental pollution.

The Square, which is a part of the Cultural Heritage, needs to be protected. However, lack of maintenance threatens the cultural heritage.

The Square is used for commercial activities and this causes the square to deviate from its main purpose and ceases to be a social and cultural tool for the city dwellers.

Historical City Squares are expected to be a gathering and meeting point for pedestrians. In the square where pedestrian-vehicle interaction is high; It has been determined that pedestrians cannot move comfortably within the area, vehicle-pedestrian chaos occurs, traffic congestion occurs and pedestrians have difficulty accessing from one place to another. Physical wear and tear is observed in structures and building groups that have not yet lost their original character. Again, various additions that wear out the original character have been identified.

CONCLUSION:

According to Fauole (1995), a square is an empty space defined by a designed environment. In order for a place to be considered a square, pedestrianization must first be carried out (Fauole, 1995). Therefore, the Square needs to be pedestrianized rapidly and vehicle traffic needs to be reduced.

Traffic, congestion, noise and service difficulties create difficulties in the operation and use of the square. Pedestrianization policies should be implemented to a large extent within the center.

Pollution, transportation problems, accessibility, structural problems, infrastructure problems and traffic problems in the square can negatively affect the identity of the city (Tuncer, 2022).

Various measures can be taken to reduce or eliminate the negativities in the square. These may include measures such as providing safer passages for pedestrians, regulating traffic management, moving the public transportation system that divides the square underground, and encouraging alternative transportation methods. In addition, protecting and increasing the green areas around the square can also have a positive effect, because these areas both reduce air pollution and provide an aesthetic environment.

In urban design studies carried out at the historical city center scale, one of the most important factors that guide the designer is the city identity. Analyzing all aspects of such areas and determining the city identity elements will contribute to the correct perception of the city identity (Günaydın, 2019).

Competitions can be organized with a holistic approach to make design decisions for the square. Considering the awareness of protection in the arrangement of the square and transformation projects will lead to important steps to be taken towards the protection of both the historical heritage of the square and Istanbul and the development of urban life.

Functional historical structures should be preserved, and these structures that maintain their original character should be protected with effective intervention measures.

The Historical City Center should be a lively and prestigious tourism, accommodation, recreation, entertainment and trade center. Traditional trade areas formed in historical development, historical structures and building groups, textures, the built environment that gives a unique character to the city and the center, landscape and urban symbols should be meticulously protected and revitalized.

City squares should be designed in terms of environmental sustainability and integrated with sustainability principles in urban planning processes. It is thought that this study will create awareness about the sustainability goals of city squares.

REFERENCES:

- Ardıçoğlu, R., & Uslu, A. (2018). Meydanların Morfolojik Değişimi: Beyazıt Meydanı Örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı*, 589–608.
- Ateş, N. (2020). *Türkiye’de Tarihi Dokusu İle Kimliklenmiş Kent Meydanlarının Değişimleri Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Ateş, N. (2022). *Beyazıt Meydanı Çizimleri ve Fotoğraflar* (1–5).
- Ayverdi, H. E. (1958). 19. Asırda İstanbul Haritası. *İstanbul Enstitüsü Yayınları*, 31–35.
- Bağbaşı, G. (2010). *İstanbul kent meydanlarının peyzaj mimarlığı ilkeleri açısından İrdelenmesi: Sultanahmet, Beyazıt, Taksim, Beşiktaş, Ortaköy Meydanı* [Yüksek Lisans Tezi]. Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bayrak, G. S. (2014). *Meydan* [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri enstitüsü.
- Bilsel, C. (2011). Les Transformations d’İstanbul: Henri Prost’s planning of Istanbul (1936-1951). *İTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(1), 100–116.
- Ersin, Ö. (2007). *İstanbul Beyazıt’taki Theodosius Forumu Geç Antik Dönemden Osmanlı Dönemi’ne Kadar Forum Ve Yapılarının Değişimi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Fauole, P. (1995). *Square in contemporary architecture*. Waanders P.
- Günaydın, A., Altunkasa, M. (2019). Determination Of Conservation And Development Strategies Of Historical City Centers: The Gaziantep Example. *Journal of the Social Sciences Institute of Bingöl University*. 9. 51-70. 10.29029/busbed.533414.
- Hasol, D. (2014). Kent Meydanları. Beyazıt Meydanı Bugünkü Haline Nasıl Geldi? *İTÜ, Dergi*, 9–36.
- İşözen, E. (1987). *Beyazıt Meydanı kentsel tasarım proje yarışması*.

- Kuban, D. (2010). *İstanbul Bir Kent Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kutlu, T., Gür, C., Tuncer, M. (2022). Example of City Center Transportation Policies During the Pandemic: Ecological Approach to Transportation in Ankara Historical City Center. IDEALKENT, 13(36), 715-747. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1109185>
- Müller Weiner. (2016). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*.
- Schneider, A. Maria. (1936). Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archaeologie der Stadt. *Istanbul Forschungen*, 8., 17–22.
- Schulz, N. (1971). *Existence, Space and Architecture*. Praeger.
- Sennett, R. (2002). *The Fall of Public Man*. Ayrıntı Yayınları.

İNT-1 <https://eskiharita.istanbul/>

İNT-2 https://www.kitantik.com/product/BEYAZIT-MEYDANI-ESKI-EDITORLU-KARTPOSTAL_1br9qfykkgnud9114q0

İNT-3 <https://pbs.twimg.com/media/DOWHN2HWAAMfNtl.jpg>

İNT-4 <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/126497>

İNT-5 <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/84532>

İNT-6 <https://www.arkitera.com/proje/beyazid-meydani-duzenleme-projesi/>

İNT-7 <https://islamansiklopedisi.org.tr/saray-i-atik-i-amire>

İNT-8 <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/istanbul-universitesi-ana-kapisi-turkiyenin-kapilarina-konu-oldu-6B0064006C00590046005F0043005500770035004D003100>

İNT-9 https://tr.wikipedia.org/wiki/Bayezid_Medresesi

İNT-10 <http://www.fatih.gov.tr/beyazit-camii-ve-sultan-ii-beyazid-han-turbesi>

Giovanni Brindesi'nin Mesire Konulu Eserlerinde Doğulu Kadın İmgesi

The Image of the Eastern Woman in Giovanni Brindesi's Works on Promenade Theme

Neşe Arda Onar¹

öz

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda kültürel etkileşimin ve sanatsal faaliyetlerin hız kazandığı bir dönem olması açısından önemlidir. Bu dönemde seyahat koşullarının iyileşmesiyle Doğu'ya seyahat eden ressam, seyyah ve yazarların eserleri, Osmanlı toplumunda kadının sosyal yaşamına ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Özellikle bu yüzyılda etkili olan Oryantalist resim akımındaki eserlere baktığımızda Doğulu kadın konulu resimlerde Batı'nın arz talep meselesine göre şekillenen ve erotizmin ön planda olduğu Doğulu kadın imgesinin yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir. Bu imgeden farklı olarak İtalyan Oryantalist ressamın eserlerindeki Doğulu kadın imgesi ise gerçek Osmanlı kadını yansıtmaya açısından önemlidir. Oryantalist ressamın içerisinde Doğu seyahati yaparak gerçek Doğulu kadın imgesini yansıtan İtalyan ressamlardan hem İstanbul'da uzun yıllar yaşamış ve toplumun sosyal ve kültürel kodlarına hâkim hem de dönem kaynakları ile resimleri arasında büyük paralellik bulunan Giovanni Brindesi'nin Doğulu kadın imgesi konulu eserleri çalışmamız açısından önemlidir. İstanbul'da yaşamış bir ressam olan Giovanni Brindesi'nin Doğulu kadını günlük yaşamın bir parçası olarak gördüğü sekiz adet mesire sahnesi içeren resmi vardır. Mesire sahnelerinde İtalyan Oryantalist ressamın diğer Oryantalist ressamlardan farkı ortaya koyularak hem o dönemin sosyal yaşantısına pencere açılmış hem de kadının dışarıdaki alanıyla ilgili tespitlerde bulunulmuştur. Yabancı ressam ve yazarların gözlem yapma imkânı bulabildiği ve gördüklerini eserlerine aktarabildikleri mesire yerleri, Doğulu kadınların en çok tercih ettiği eğlence alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kâğıthane ve Gökusu gibi mesire yerleri bu dönemde kamusal alanda kadının görülebildiği yerler olması açısından çok önemlidir. Mesire konusunu resmeden başka ressam da vardır. Bununla birlikte mesire sahnelerindeki kadın imgesinin gerçekçi yansımalarını irdelemeyi hedefleyen bu makalede, İstanbul yaşamış ve yabancı gözüyle konuyu ele almış olması nedeniyle Brindesi'nin çalışmalarına yoğunlaşılmıştır.²

Anahtar Kelimeler: Doğulu Kadın, Doğu Seyahati, Giovanni Brindesi, Mesire, Oryantalizm

ABSTRACT

The 19th century is important in terms of being a period when cultural interaction and artistic activities gained momentum in the Ottoman Empire. The works of painters, travelers and writers who traveled to the East during this period, with the improvement of travel conditions, are very important in terms of shedding light on the social life of women in Ottoman society. When we look at the works of the Orientalist painting movement, which was especially influential in this century, we see that the image of the Eastern woman, shaped according to the supply and demand issue of the West and where eroticism is at the forefront, is widely preferred in paintings about Eastern women. In contrast to this image, the image of the Eastern woman in the works of Italian Orientalist painters is important in terms of reflecting the real Ottoman woman. Among the Orientalist painters, the works of Giovanni Brindesi, who lived in Istanbul for many years and was well-versed in the social and cultural codes of the society and whose paintings have great parallels with the sources of the period, are important for our study. Giovanni Brindesi, a painter who lived in Istanbul, has eight paintings containing promenade scenes in which he sees the Eastern woman as a part of daily life. The promenade scenes reveal the difference between Italian Orientalist painters and other Orientalist painters,

¹ **Corresponding Author:** Neşe Arda Onar, Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler MYO, Tasarım Bölümü, Denizli, Türkiye, E mail: nesea@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2625-7771.

² Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT danışmanlığında yürütülmüş ve Öğr. Gör. Neşe ARDA ONAR tarafından hazırlanmış olan "İtalyan Oryantalist Resimlerde Doğulu Kadın İmgesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

both opening a window to the social life of that period and making observations about the area of women outside. promenade areas, where foreign painters and writers had the opportunity to observe and transfer what they saw to their works, emerged as the most preferred entertainment areas by Eastern women. Promenade such as Kağıthane and Göksu in particular were very important in this period in terms of being places where women could be seen in public spaces. There are other painters who have depicted the subject of the promenade. However, in this article, which aims to examine the realistic reflections of the female image in promenade, the focus is on Brindesi's work because he lived in Istanbul and approached the subject from a foreigner's perspective.

Keywords: *Giovanni Brindesi, Promenade, Orientalism, East Voyage, Eastern Women.*

GİRİŞ:

Çalışmada Avrupa'da Doğu ilgisinin ilk kez ne zaman başladığı, nerede ortaya çıktığı, hangi tarihsel olaya dayandığı konusu incelenerek Oryantalizmin köklerine dair veriler tespit edilmiştir. Napolyon'un Mısır Seferi ile başlayan ve I. Dünya Savaşıyla biten Oryantalist resim akımı, belirli bir dönem içerisinde ele alınmış olsa da Avrupa'nın Doğu ilgisinin Troia'ya kadar uzandığı bilinmektedir. Bu nedenle Herodot ve Büyük İskender'in Doğu seferleri önem arz etmektedir. M.Ö. 405'te sahnelenen Antikçağ Atina oyunu olan (Said, 2016) Bakkhalar'da (Özcan, 2020) Dionysos'un Asyalı oluşuna referans veren Euripides, Thebai kentine gönderme yaparak, kadın erkek ilişkisini ve kadının doğa ile benzerliğini ele aldığı "...Lidya'nın, Frigya'nın altın ovaları.../... Doğulular ve Helenlerin toprakları ..." şeklinde metinlere yer vermiştir. (Euripides, 2001).

Doğu ilgisi, 8. yüzyılda başlayıp 18. yüzyıla uzanan (Larzul, 2018) 1001 Gece Masalları'nın 18. yüzyılda Antoine Galland tarafından başta edebi bir eser olarak ele alınması ve daha sonra tiyatro, opera, bale, resim, sinema gibi çok sayıda alanı etkisi altına almasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle hayatlarında hiç Doğu seyahati yapmayan Avrupalı ressamın sadece 1001 Gece Masalları'ndan esinlenerek hayal ettikleri Doğu imgesi çalışmamızda Doğulu kadının yeri ve önemi açısından önemli rol oynamıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan 19. yüzyılda arz talep meselesine göre işlenen Doğu temalı kompozisyonlarda gördüğümüz Doğulu kadın resimlerinde, ressamın seyahat koşulları belirleyici rol oynamaktadır. Doğu'ya seyahat etmeyen ressamın Batılı Oryantalist bakış açısına göre resmettikleri erotik hamam ve harem sahnelerinde arzu edilmesi beklenen Doğulu kadın sunulurken Doğu seyahati yapan İtalyan Oryantalist ressamın resimlerinde davranışları yasalarla belirlenmiş, feraceli ve yaşmaklı, işinde gücünde bir Doğulu kadın imgesi gerçekte olduğu gibi resmedilmiştir.

Çalışma yöntemi olarak İtalyan Oryantalist ressamın eserleri Doğu'ya seyahat edenler, Doğu'ya seyahat etmeden Doğu'yu resmedenler ve Doğu seyahati kesin olmayanlar şeklinde üç kategoride incelendikten sonra hem İtalyanlar hem de İtalyanlar dışındaki Oryantalist ressamın içinde mesire sahnelerinin en çok Doğu seyahati yapan İtalyan Oryantalistler tarafından resmedilen ve Doğulu kadın imgesi içeren otuz sekiz adet eser tespit edilmiştir. İtalyanlar dışında ise bilimsel kaynaklardan ulaşılabilen on iki adet eser yer almaktadır.

Giovanni Brindesi'nin ele aldığımız Doğulu kadın imgesi içeren on yedi eserinden sekiz tanesi mesire sahneleridir. Ele alınan sekiz eser İtalyanlar ve diğer Oryantalist ressamın örneklerle açıklanmıştır. Eserler kronolojik olarak ele alınmış, mesire sahneleri arka planında kalan şehir silüeti ya da ağaçlık alanlar, mesireye gidiş ya da dönüş sahnesi olup olmadığı konusunda belirleyici rol oynamıştır.

Giovanni Brindesi'nin Doğu toplumu hakkındaki gözlem ve betimlemeleri önem arz etmektedir. Sanatçının hem Doğulu kadın içeren eserleri hem de kıyafet albümlerine bakıldığında yüksek statülü kişilerin ve günlük yaşamda karşılaşılabileceğimiz karakterleri eserlerinde görmek mümkündür.

Çalışmada, mesire sahnelerini ele almamızın en önemli nedeni gerçek Doğulu kadın imgesini yansıtır olması ve kamusal alanda Doğulu kadını günlük ve sosyal yaşam ortamında toplumun bir ögesi olarak ele alan sahnelerin başında mesire sahnelerinin gelmesidir.

1. Giovanni Brindesi ve Mesire Konulu Eserleri

1826'da İstanbul'da doğan sanatçı, 1888'de vefat etmiştir. Doğduğu şehirde vefat eden Brindesi, Oryantalist ressamlar arasında İstanbul konulu resimleri ile ün kazanmış, 1850-1870 yılları arasında İstanbul'un sanat ve kültür ortamında önemli rol oynamıştır. (Brindesi, 2018; Germaner & İnankur, 2008; Juler, 1987; Makzume, 2007).

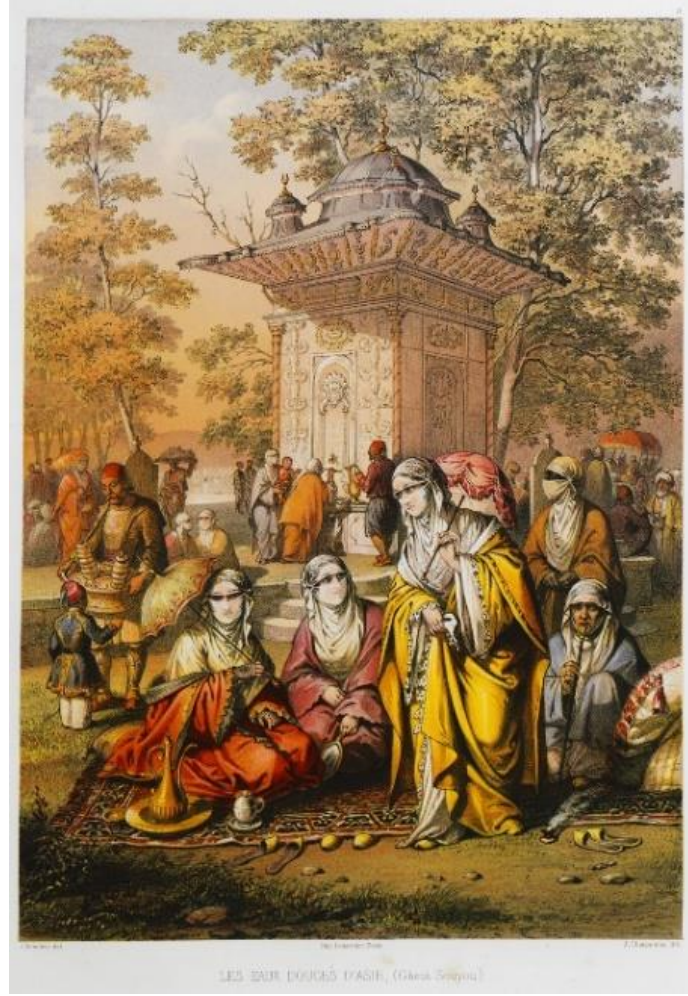
Yeni Çarşı Sokak 60 numarada çalışmalarını sürdüren ressamın resimlerinin konuları Batı dünyasında büyük ilgi görmüştür. Resimlerinin toplandığı iki albümden biri 1856 tarihli "Elbise-i Atika- Musée Anciens Costumes Turcs" diğeri de 1860 tarihli "Souvenirs de Constantinople" dir. Brindesi öldükten sonra Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Juler, 1987; Makzume, 2007).

Brindesi'nin en çok resmettiği konuların başında mesire sahneleri gelmektedir. İstanbul fethedildikten sonra halkın en sevdiği ve gitmeyi tercih ettiği mesire alanları Göksu (Büyük Göksu), Küçüküsu (Küçük Göksu) ve Kağıthane'dir. İtalyan oryantalist resimlerde en çok resmedilen yerler olan mesire alanlarında yabancı gezginlerin yaşmaklı kadınları görmek için buraları ziyaret ettikleri bilinmektedir.

Mesire alanlarına Doğulu kadınların gravür ve seyahatnamelerde de rastlanan kupa arabası, öküz arabası, fayton, talika, at arabası gibi araçlarla kalabalık bir şekilde gittikleri ve günün büyük bir bölümünü belirli ritüeller eşliğinde burada eğlenerek geçirdikleri görülmektedir. Mesireye gitmeden önce birtakım hazırlıkların yapıldığı bilinmektedir. (Arda Onar, 2021). Doğulu kadının günlük yaşamının önemli bir parçasını oluşturan mesire sahneleri, 19. yüzyılda Oryantalist ressamlar, seyyahlar ve yazarların ilgi duyduğu konuların başında gelmektedir.

Edward Racyznski, 1814'te erkek ve kadınların ayrı ayrı eğlendiğini, kadınların yaşmaklı olmalarına rağmen çekici gözlerinden bahsetmektedir. (Evren, 2010). Lamartine, 1833 yılında Küçüküsu için dört tekerlekli, kafesli yıldızlı arabaları, yaşmaklı Türk kadınlarını ve siyahi hizmetçileri gördüğünden bahsetmekte (De Lamartine, 1971), Miss Julia Pardoe ise cuma günleri Göksu'yu ziyaret edenlerin Türk kadınlarını evdeki halleriyle görebileceklerini yazmaktadır. (Pardoe, 1997).

Kadınların sosyal alanlarının yasal düzenlemelerle şekillendiği bu dönemde, mesirede aileler de dahil kadın ve erkeğin birlikte gözükmemesi gerektiği, buna uymayanların zabıta tarafından uyarıldığı bilinmektedir. (İnalçık & Seyitdanlıoğlu, 2015). 1861'deki bir yasa gereği kadın ve erkeklerin birlikte oturması halinde ceza alacakları yazmaktadır. Cuma günleri kadınların, pazar günleri de erkeklerin gidebildiği Üsküdar, Boğaziçi gibi mesire alanları bu dönemin en önemli mesire yerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 1. Giovanni Brindesi, Eaux Douces d'Asie (Gheuk Souyou), Asya'nın Tatlı Sularında, 1845, Gravür Tekniğinde (<http://tr.travelogues.gr/item.php?view=54875> Erişim: 09.03.2020.)

Doğulu kadının Pardoe'nin anlatımına uygun bir akış içinde verildiği şekil 1'de resmin merkezinde arka düzlemde yer alan Küçüksu Çeşmesi için Pardoe, "arabesk bezemeli, mermer bir çeşme" ibaresini kullanmıştır. Halkın su ihtiyacını karşılamak için Küçüksu Çeşmesi'ni kullandığını hanımların "seccadelerini" (küçük halı/kilim) sererek günlerini burada geçirdiklerini, arabayla gezdiklerini vurgulamaktadır. (Pardoe, 1997).

Şekil 1'de arka planında Küçüksu Çeşmesi'nin kompozisyona hakim olduğu resmin merkezinde ön düzlemde kilim üzerinde oturan altı Doğulu kadın görülmektedir. Oturan kadınlar, farklı renklerde ferace ve yaşmak giymişlerdir. Kadınların kilim üzerine oturmadan önce ayaklarından çıkardıkları sarı terlikleri ön düzlemde sıralanmıştır. Kadınlara arkası dönük olarak resmedilen ve önde ayakta duran sarı feraceli kadın bir eliyle feracesinin eteklerini diğer eliyle de pembe şemsiyesini tutarken resmedilmiştir. Resmin sağ düzleminde oturan ve yaş olarak orta yaşın üzerinde gözüken kadın çubuk içmektedir. Orta yaşın üzerindeki kadınların yaşmaklarını indirerek çubuk içtikleri seyahatnamelerde de geçmektedir. Pardoe'ye göre toplumun üst tabakasından kişilerin aileleri olan bu kadınlar günlerinin büyük bir bölümünü burada geçirmektedirler. Diğer genç kadınların ise ellerinden düşüremedikleri ve en önemli aksesuarları olan aynaları bulunmaktadır. (Pardoe, 1997).

Pardoe'nin yukarıdaki anlatımı ile uyumlu olarak resmin orta düzlemindeki kadının elinde ayna görmekteyiz. Brindesi, Doğulu kadının günlük yaşamının olmazsa olmazı olan kahve fincanı, kahvedan

ve çubuk gibi eşyaları resmin ön düzlemine yerleştirerek gerçek doğulu kadına referans vermiştir. Sağ düzlemde çubuk içen kadının arkasında ayakta duran siyahi bir hizmetçi oturan kadınlara refakat etmektedir. Devamında arka planda faytonlar ile kompozisyon sonlanmaktadır. Sol düzlemdeyse kadınlara yakın mesafede mesire ritüelinin gerçekliğine vurgu yapan bir sokak satıcısından alışveriş yapan bir çocuk görülürken, arka planda farklı sokak satıcıları ile kompozisyon devam etmektedir. Bu detay Pardoe'nin anlatımıyla uyuşmamaktadır. Pardoe kadın ve erkeklerin ayrı yerlerde oturduğundan söz etmektedir. Orta düzlemde etrafında kadın ve erkeklerin ellerinde testilerle su doldurdukları ve sosyal etkileşim halinde olduğu Küçüksu Çeşmesi, merkezde arka plana hâkim konumda olması açısından önemlidir. Gözlem yapılabildiğimiz bu tarz resimler İstanbul'da en uzun yaşayan İtalyan Oryantalist ressam Brindesi ve Preziosi' nin resimleridir. Brindesi, İstanbul'da aktif olduğu yirmi yıl boyunca Doğulu kadını ve Osmanlı toplumunu gerçekçi bir üslupla işlemiştir.

Şekil 2. Giovanni Brindesi, Women of the Sultan's Harem on Their Promenade, Chaperoned by Kislar Aga, Head of the Eunuchs of the Imperial Palace, 1845, Gravür Tekniğinde (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=337> Erişim: 09.03.2020)

Şekil 2'de resmin merkezinde kupa arabası içinde karşılıklı oturan üç Doğulu kadın görülmektedir. İnce yaşmakları ve farklı renklerde feraceleri olduğu anlaşılan kadınlara refakat eden Haremağaları bulunmaktadır. Pardoe Kâğıthane'yi anlatırken Arap baş ağası ve muhafızların eşlik ettiği arabalardan, saraylı kadınların ince yaşmak altından yüzlerinin görüldüğünden, bebek şehzadelerden, mesireye giderken muhafızların onlar geçene kadar geçişleri durdurduğundan bahsetmektedir. (Evren, 2010; Pardoe, 1997).

Sağ düzlemde siyah atlı muhafızlar, sol düzlemde de kadınlara yakın mesafede yerde oturup çalgı çalan müzisyenler, ayakta hizmete hazır bekleyen Haremağası, bir asker ve at üzerindeki arabacı görülmektedir. Leyla Saz, mesire alanındaki gezgin çalgıcı grubunun, kadınlardan uzak, kalfalar tarafından belirlenen uzaklıkta olduğundan bahsetmektedir. (Saz, 2010).

Fakat bu anlatım şekil 1 ve 2 ile çelişmekte, aksine kadın ve erkekler yakın mesafede görülmektedir. 1855-1856 yılında Mrs. Edmund Hornby, kadınların rengârenk giysilerinin ve feracelerinin bornoza benzediğini yazmaktadır. (İnal, 2011). Kadınların seyahat ettiği egzotik arabaları anlatarak ve her kültür ve kesimden insanların olduğuna dikkat çekmektedir. (Germaner & İnankur, 2008).

Şekil 3. Giovanni Brindesi, Voiture Turque (Talica), Talika, 22x32 cm., 1845, Renkli Litografi Tekniğinde (<http://eng.travelogues.gr/item.php?view=54896> Erişim: 09.03.2020)

Şekil 3'te kupa arabasında seyahat eden farklı renklerdeki ferace ve yaşmaklarıyla üç kadın ve bir çocuk kompozisyonun merkezine yerleştirilmiştir. Mavi feraceli kadının elinde Pardoe'nin bahsettiği soluk benizlerini gizlemek için ve bilezik ve yüzüklerini ortaya çıkarmak için kullandıkları yelpaze bulunmaktadır. (Evren, 2010; Pardoe, 1997).

Arabanın seyahat rotası ile aynı yönde şemsiyeli tezgahında sokak satıcısı vardır. Sağ düzlemde siyahi bir erkek sokak satıcısından alışveriş yaparken soldaysa günlük yaşamın akışına hizmet eden sokak köpekleri resmedilmiştir. Theophile Gautier 1853 yılındaki seyahatnamesinde mesire yolculuğundan bahsederken sokak köpeklerinden, aheste aheste sokaklarda dolaşan öküz arabalarından, bağdaş kurarak oturan kadınlardan söz etmektedir. (Gautier, 1853).

Gautier'in bu anlatımına uygun olarak şekil 3, 'te sokak köpeklerinin de olduğu bu sahne görülmektedir. Kompozisyonun devamında farklı yapılar ve bir minare varken; ön düzlemde su birikintisi ve küçük ot topluluklarından oluşan detayla birlikte imzası yer almaktadır.

Şekil 4. Giovanni Brindesi, Ottoman Carriage, Osmanlı Faytonu, 1845, Renkli Litografi, The Gennadius Library /The American School of Classical Studies at Athens³ (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=337> Erişim: 09.03.2020)

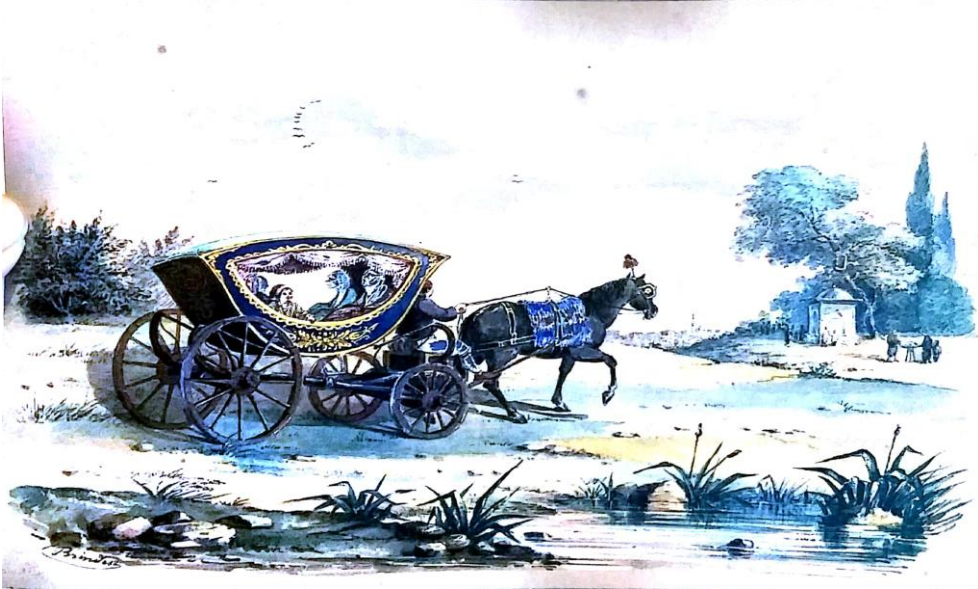
Şekil 3 ile kurgu olarak benzeyen şekil 4'te beyaz yaşmaklı, ikisi kahverengi feraceli altı kadın, zillerle süslü, kırmızı tekerlekli, dört yanı açık, kenarları sarı püsküllü kırmızı bir tente olan öküz arabasıyla seyahat ederken resmedilmiştir. Ortadaki kadınların giysileri gözükmemektedir. Onlara refakat eden şalvarlı, cepkenli, pabuçlu ve şapkalı arabacı, öküzlerin ipinden tutmuş, elinde sopasıyla arabanın önünde yürürken betimlenmiştir. Arka plânda bir ev ve minare ile şehir silueti vurgulanmıştır.

³ Şekil 1, 2 ve 3 de bu koleksiyonda bulunmaktadır.

Şekil 5. Giovanni Brindesi, Ottoman Carriage, Osmanlı Faytonu, Kâğıt Üzerine Karışık Teknik, 37x47 cm., Geri Benardete Koleksiyonu (Baytar, 2007, s.148).

Şekil 4 ile büyük ölçüde benzerlik gösteren şekil 5 ise farklı renklerdeki feraceli ve beyaz yaşmaklı kadınları taşıyan bir öküz arabası resmin merkezine yerleştirilmiştir. Solda ağaçlık bir alan, sağ düzlemde de uzaktan yelkenliler betimlenmiştir. Ön düzlemde resmedilen otların arasında ressamın imzası bulunmaktadır.

Şekil 6. Giovanni Brindesi, Kupa Arabası, Kâğıt Üzerine Suluboya, 37,4x47 cm., Geri Benardete Koleksiyonu (Baytar, 2007).

Şekil 6'da kupa arabası ile seyahat eden kadınlar, şekil 3, 4 ve 5 ile aynı kompozisyon kurgusuyla ele alınmıştır. Resmin merkezine yerleştirilen kupa arabası diğer kompozisyonlardaki talika, öküz arabası ya da faytonlardan farklı formdadır. Bu tip araba sadece Brindesi'nin fotoğraf 3'teki eserinde görülmektedir.

Şekil 7. Giovanni Brindesi, Haliç'te Sefa, 1875, Kâğıt Üzerine Suluboya, Timur Özkan Koleksiyonu (Baytar, 2007).

Şekil 7'de mesire alanında bir öküz arabasının taşıdığı altı yaşmaklı ve feraceli kadın resmedilmiştir. şekil 4 ve 5 ile aynı biçimdeki arabaya şekil 7'de biri beyaz diğeri kahverengi at üzerinde siyahi iki muhafız refakat etmektedir. Kompozisyon arka planda Haliç manzarası ile sonlanmaktadır.

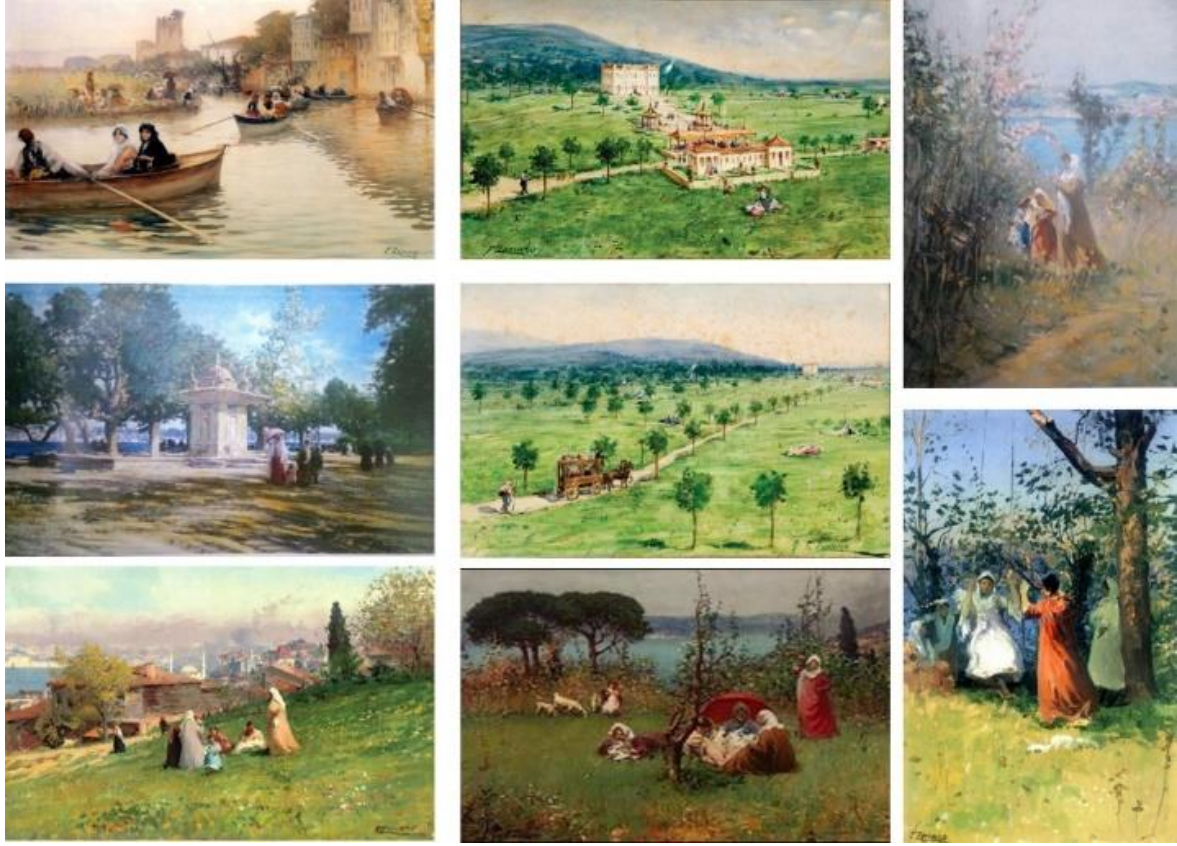
Şekil 8. Giovanni Brindesi, Türk Arabası (Araba)-Asya'nın Tatlı Suları, 33x56 cm., Gri Kâğıt Üzerine Guaj, Jean Soustiel Galerisi, Paris (Juler, 1987)

Şekil 8, şekil 7 ile kurgu olarak çok benzerdir. Farklı olarak burada bir adet atlı muhafız görülmektedir. Arka planda şekil 7' deki Haliç manzarası burada yerini Göksu nehrinde köprüye ve kayıklara bırakmıştır. Sağ altta Brindesi' nin imzası vardır. Şair Leyla Saz Hanım "beylik gezme" (Pakalın, 1993) adı verilen ve cuma günü yapılan bu gezilerde padişahın saraylı kadınlara sırayla izin verdiğinden bahsetmektedir. (Sancar, 2010). Özel arabalarla gidilen gezintilerde kadınların feracelerinin renklerini birbiriyle uyumlu olacak şekilde seçtikleri bilinmektedir. Hizmetkar diğer cariyelerin sarayın yan taraftaki kapıdan sıradan arabalarla geziye katıldıklarını ve onlara refakat eden Haremağalarından söz etmektedir. (Saz, 2010). Şekil 2,7 ve 8'de bu tarz haremağaları görülmektedir.

Seyahat edilen arabalardan Lady Montagu Doğu Mektuplarında bahsetmektedir. (Montagu, 2014) Pardoe ve Gautier'in anlatımlarında da arabalara eşlik eden Arap atlı Kızlarağası'ndan söz edilmektedir. Pardoe, bu arabalar için "güneş vurdukça parlayan sarı tenteli ve saçaklı arabalardan görülen ipek minderler üzerinde oturan yaşmaklı sultanların oturduğu arabalar" ibarelerini kullanmıştır. Bu arabaların geçişine şahit olan Pardoe, anılarında süslü atlara, elit ailelerin arabalarını beyaz öküzlerin çektiğine dikkat çekmiştir. Bu tarz arabalar, şekil 4, 5, 7 ve 8'de, Arap atı ve Kızlarağası ise şekil 2,7 ve 8'de görülmektedir. Pierre Loti, bilinen ilk Oryantalist roman olan "Aziyade" kitabında arabalara eşlik eden haremağalarını anlatmaktadır. (Loti, 2012).

Şekil 9, 10 ve 11'de görüldüğü üzere Brindesi dışında Fausto Zonaro, Amadeo Preziosi, Leonardo de Mango, Pietro Bello, Herman Salomon David Corrodi, Salvatore Valeri, Alberto Pasini, Achile Befani Formis ve Ulise Caputo gibi İtalyan Oryantalist ressamlar da mesire sahnelerini ele almışlardır.

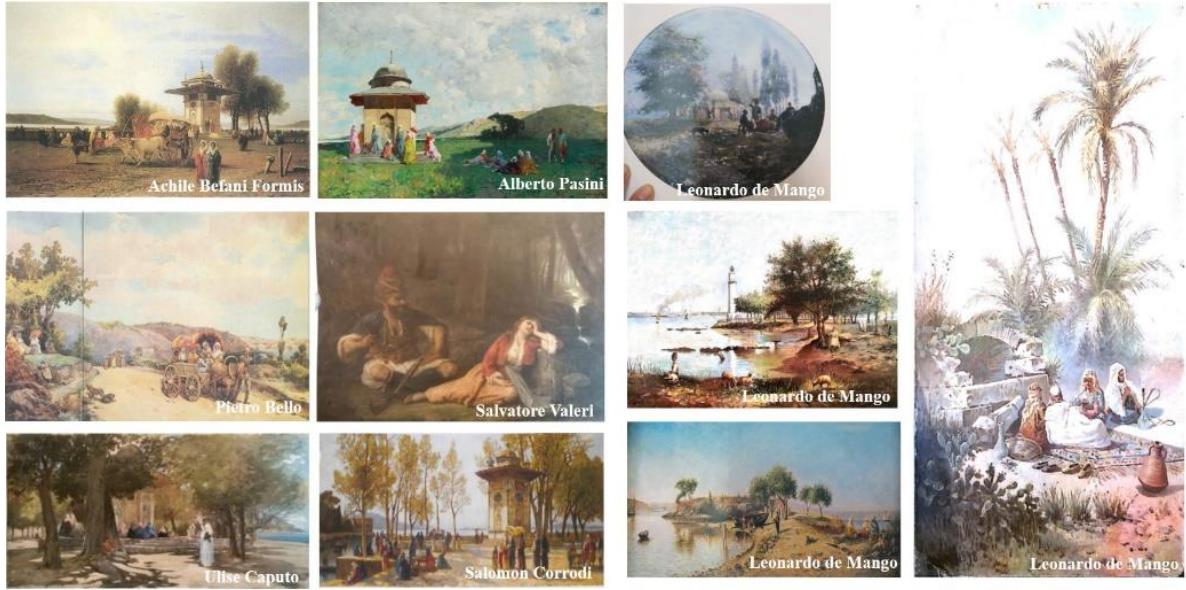
Brindesi ile benzer olarak Zonaro'nun sekiz eserinden sadece bir tanesinde fayton kullanılmış, diğer eserlerinde kadınlar mesire alanında toplu halde resmedilmiştir. Preziosi, Bello ve Formis'in eserleri, kadınları faytonda seyahat halindeyken ele alması açısından Brindesi ile benzerlik göstermektedir. Diğer ressamın eserlerinde kadınlar kırsal alanda bazen bir meydan çeşmesinin etrafında, bazen de en az iki kişilik gruplar halinde resmedildiğinden bu eserler Brindesi'nin kompozisyon kurgusundan farklıdır.

Şekil 9. İtalyan Oryantalist Ressam Fausto Zonaro'nun Mesire Konulu Eserleri (Arda Onar, 2021)

Şekil 10. İtalyan Oryantalist Ressam Amadeo Preziosi'nin Mesire Konulu Eserleri (Arda Onar, 2021)

Şekil 11. Diğer İtalyan Oryantalist Ressamların Mesire Konulu Eserleri (Arda Onar, 2021)

İtalyan ressamlar dışında Doğulu kadının sosyal alanı olarak vurgulanan meydan çeşmeleri, J. W. Zarzecki'nin "Göksu'da Mesire", C-G. Löwenhielm'in "Kâğıthane", W.H. Bartlett "Göksu", V. Adam, Lewis, Allom, Barlett, Flandin ve Valentin' in "Küçüksu Çeşmesi", Lewis'ın "III. Ahmet Çeşmesi", Barlett'in "III. Ahmet Çeşmesi Üsküdar", "Tophane Çeşmesi", Flandin'in "Sabiha Sultan Çeşme ve Sebili", "Sadettin Efendi Çeşmesi", Allom'un "Tophane Çeşmesi" ve "Küçüksu Çeşmesi" eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. T. Allom'un "Kâğıthane" ve S. Chlebowski'nin "Kâğıthane" eseri benzerdir. J.W. Zarzecki'nin "Göksu'da Mesire" ile W. H. Bartlett "Küçüksu" ve "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sebili" resimlerinde seyahat arabaları açısından benzerlik görülmektedir. L. B. Parmentier'in "Tophane Kılıç Ali Paşa Camii", E. Rafford'un ve P. Gues'in "Tophane Çeşmesi" eserlerinde Doğulu kadın toplumun ögesi olarak kalabalığın içinde görülmektedir. (Arslan, 1992; Germaner & İnankur, 2008; Majda, 2014).

Şekil 12. İtalyanlar Dışında Bazı Sanatçıların Mesire Konulu Eserleri (Arda Onar, 2021)

SONUÇ:

Mesire sahnelerinde İtalyan oryantalist ressamın diğer Oryantalist ressamlardan farkını ortaya koymak için yapılan bu çalışmada, hem o dönemin sosyal yaşantısına pencere açılmış hem de kadının dışarıdaki alanıyla ilgili tespitlerde bulunulmuştur. Yapılan tespitlerimize göre kadınların mesire sahnelerinde yalnız resmedilmediği, siyahi bir hizmetçinin onlara refakat ettiği ve yaşmaksız dışarı çıkmadıkları görülmüştür.

Mesire sahneleri, Doğu'ya hiç gitmemiş ve Doğu seyahatini bilmediğimiz İtalyan Oryantalist ressam tarafından hiç ele alınmamış, sadece Doğu seyahati yapan ressam grubunun ilgisini çekmiş, özellikle Brindesi, de Mango, Preziosi ve Zonaro gibi İtalyan ressamın tercih ettiği konular arasında yer almıştır. Brindesi dışında mesire sahnesini resmeden ve Doğu seyahati yaparak İstanbul'da uzun zaman geçiren İtalyan Oryantalist ressamlar, Fausto Zonaro, Amadeo Preziosi, Leonardo de Mango, Pietro Bello, Herman Salomon David Corrodi, Salvatore Valeri, Alberto Pasini, Achile Befani Formis ve Ulise Caputo'dur.

Bu ressamın eserlerinde de Brindesi'de olduğu gibi Doğulu kadın günlük yaşamın bir parçası olarak resimlere taşınmıştır. İtalyan ressamın eserleri ile Brindesi arasındaki farklılığa baktığımızda ise Brindesi'nin her resminde kupa arabası, talika, öküz arabası gibi ulaşım araçlarının resmin olmazsa olmazı olarak Doğulu kadınlarla birlikte resmedildiğini görmekteyiz. Resmin merkezinde ya da arka planda mutlaka bu tip arabalar karşımıza çıkmaktadır.

Oysaki diğer İtalyan ressamında Amadeo Preziosi, Befani Formis ve Pietro Bello dışında mesirede Doğulu kadın resmin ana konusu olsa da olmasa da araba tipleri resmedilmemiştir. Brindesi'nin kompozisyon kurgusu ile Amadeo Preziosi arasında büyük benzerlik görülmektedir.

Mesire gezileri, Osmanlı kadınları arasında önemli bir aktivite olmasının yanı sıra toplumsal sirkülasyonun yoğun olduğu yerler olarak kadının yaşmaklı ya da yaşmaksız, yasal kurallara uyararak müzisyenler, muhafızlar, sokak satıcıları, arabacılar ve askerler gibi günlük yaşamdan karakterler ile aynı ortamı nasıl paylaştığını da gözler önüne sermektedir.

Mesire resimlerinde, Küçüksü'deki meydan çeşmesi toplumsal etkileşimin odağı olması açısından önemlidir. Doğulu kadına sunulmuş sosyal alanlar olarak görülen hem buluşma hem de toplanma yeri olarak meydan kavramı, Osmanlı'da çeşme etrafında sokak satıcıları, kadın ve erkek grupları ve sokak hayvanları ile günlük yaşamın akışına katkıda bulunmaktadır.

Eserlerinde arka planda kullandığı dini ve sivil mimari örneklerinin yanı sıra mezar taşları, cumbalı ahşap evler, meydan çeşmeleri, surlar, Kapalıçarşı gibi öğeler, ancak İstanbul'da yaşamış bir ressamın dikkatinden kaçmayacak bir gerçeklikte ele alınarak gerçek Oryantalist bakış açısını destekler niteliktedir.

Oryantalist resim tarihine bakıldığında Doğulu kadın, arz talep meselesine göre şekillenmiş resimta konuları içinde bedenle ön plana çıkan ve çıplaklığın ana tema olduğu kompozisyonların başkahramanı olarak Batılı oryantalist bakış açısına göre resmedilmiştir. Oysaki Doğu seyahati yapan İtalyan Oryantalist ressamın mesire sahnelerinde Doğulu kadın, Batı'nın görmek istediği dişil enerjisi yüksek, çıplak, erotik hamam ve harem sahnelerinden sıyrılarak gerçek kimliğine kavuşmuştur. Doğulu kadın bu sahnelerde, kendine ait sosyal bir yaşamı olabilen, kendisine sunulan haklardan faydalanabilen gerçek Doğulu kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada Doğulu kadın, Batılı oryantalist bakış açısının aksine saten ferace ve tül yaşmağını giydikten sonra, yanından ayırmadığı en önemli aksesuarları olan şemsiye ve aynasını alarak evden dışarı çıkabilen, sosyal ve günlük yaşamında önemli bir yere sahip olan mesire alanına giderek burada zaman geçirebilme lüksüne sahip bir birey olarak betimlenmiştir.

Brindesi'nin eserleri de Doğulu kadınların davranışlarının ve kılık kıyafetlerinin yasalarla belirlendiği bir dönemde onların sosyal aktiviteleri, eğlenceleri ve alışverişleri hakkında dönem kaynağı niteliğindedir. Bu eserlerde sanatçının en çok resmettiği konu Kağıthane ve Göksu gibi mesire sahneleridir. Kamusal alanda geçen bu sahnelere yerli ve yabancı ressam, yazar ve seyyahlar birebir şahit olarak gördüklerini eserlerine taşımışlardır. Bu sayede hem görsel hem de yazılı malzeme günümüze kadar gelmiştir. Sahnelerde sıklıkla gördüğümüz ve mesireye gidiş ve dönüşlerde kullanılan kupa arabası/talika/at arabası/öküz arabası gibi isimlerle anılan araba biçimlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar ve diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışmada herhangi bir finansal destek yoktur.

KAYNAKÇA:

- Arda Onar, N. (2021) *İtalyan Oryantalist Resimlerde Doğulu Kadın İmgesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, N. (1992). *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*. İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Baytar İ. (2007). *Osmanlı Topraklarında İtalyan Oryantalistler Gli Orientalisti Italiani nel Territorio Ottomano*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.
- Brindesi, G. (2018). *Elbise-i Atika Musée des Anciens Costumes Turcs de Constantinople*, (A. Arslantürk, Çev.), İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık.
- De Lamartine, A. (1971). *İstanbul Yazıları*, (Ç. Gülersoy, N. Berk, Çev.), Yenilik Basımevi.
- Makzume, E. (2007). İtalyalı Oryantalistlerin Doğu Sevdası, *Osmanlı Topraklarında İtalyan Oryantalistler Gli Orientalisti Italiani nel Territorio Ottomano*, İ. Baytar ve Ö. Taşdelen, (Ed.), (s. 73-101), TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.
- Evren, B. (2010). *Seyyahların Gözüyle Semt Semt İstanbul*, Novartis Yayınları.
- Euripides, (2001). *Eski Yunan Tragedyaları II Bakkhalar*, (G. Dilmen, Çev.), Mitos Boyut Yayınları.
- Gautier, T. (1853). *Constantinople*, Hachette Livre-Bnf.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (2008). *Oryantalistlerin İstanbulu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnal, Onur. (2011). "Women's Fashions in Transition: Ottoman Borderlands and the Anglo-Ottoman Exchange of Costumes." *Journal of World History* 22(2), 243-72, <https://doi.org/10.2307/23011711>.
- İnalçık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2015). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Juler, C. (1987). *Les Orientalistes de L'Ecole Italienne*, Acr Edition.
- Larzul, S. (2018). Binbir Gece Masalları Tarihi ve Konusu, *1001 Gece, 25 Eylül-30 Aralık 2018 Sergi Kataloğu*, 30-47.
- Loti, P. (2012). *Aziyade*. (H. Lütfi, Çev.), İş Bankası Yayınları.
- Majda, T. (2014). *Polonya Sanatında Oryantalizm*, Pera Müzesi Yayınları.
- Montagu, L. M. W. (2014). *Lady Montagu Doğu Mektupları*. (M.A. Erginöz, Çev.), Ark Yayınları.
- Özcan, G. (2020). Euripides'in "Bakkhalar" Oyununda Kadının Dionizik İmgeleri Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 64-69.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pardoe, M. J. (1997). *18. Yüzyılda İstanbul*. (B. Şanda, Çev.), İnkılap Kitabevi.
- Said, E. (2016). *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. (B. Yıldırım Çev.), Metis Yayınları.
- Sancar, A. (2010). *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları.
- Saz, L. (2010). *Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi*, Cumhuriyet Kitapları.

<http://tr.travelogues.gr/item.php?view=54875> Erişim: 09.03.2020.)

(<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=337> Erişim: 09.03.2020)

(<http://eng.travelogues.gr/item.php?view=54896> Erişim: 09.03.2020)

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The aim of this study is to show the realistic image of the Eastern woman by revealing the differences between the unrealistic Western-shaped Eastern woman image reflected by Orientalist painters and the real Eastern woman image reflected by Italian Orientalist painters who traveled to the East. It is to show that in the promenade themed paintings of one of these painters, Giovanni Brindesi, Eastern women are reflected from a real Orientalist perspective, unlike those reflected in the West, by discussing the period sources.

Research Questions:

How is the image of a real Eastern woman reflected? Who is Giovanni Brindesi? How did he paint Eastern women? What does an Eastern woman do on promenade? How do women behave on promenade? How do you go on promenade? Where do you go for promenade? What do Eastern women wear when they go out?

Literature Review:

When national and international literature is examined, there are many publications about Orientalist paintings and painters. One of the most important of these is Caroline Juler's (1987) publication, which includes Italian painters and their works, and the other is Ilona Baytar's (2007) study on Italian painters in the Ottoman Empire. In this study, the compositions of Eastern women in Brindesi's promenade themed paintings have not been examined in any publication before, together with period sources or in different formats. Another important source is Semra Germaner and Zeynep İnankur's 2008 study titled Orientalists' Istanbul, which is an illuminating source in terms of identifying painters and travelers who came to Istanbul in the 19th century. In addition, travelogues, painters' diaries and voyage' voyage albums from this period are also very important works as period sources. For example, Gautier and Pardoe recorded what they observed in their notebooks during this period, and we see that Eastern women actually dressed and behaved like the paintings of Italian Orientalist painters, and were depicted exactly as they were depicted.

Methodology:

In this study, Italian orientalist painters were identified by scanning publications on orientalist painters. Then, these painters were classified as those who went to the East, those who did not go to the East, and those whose travels to the East are not certain. Travelogues, picture albums, and scientific publications, which are sources of the period, were examined. Of these painters, Giovanni Brindesi's Istanbul albums played a decisive role in terms of spatial analysis of women's clothing and walking areas. Then, the compositions of Eastern women in Brindesi's paintings were examined and it was seen that the images of Eastern women were promenade scenes.

Results and Conclusions:

In the history of Orientalist painting, the first scenes that come to mind when Eastern women are mentioned are the bath and harem scenes, which are frequently preferred. The Eastern woman image in these scenes has continued to be depicted by being identified with the real Eastern woman. However, contrary to what is reflected in these paintings, the Eastern woman is an ordinary Ottoman woman as reflected by the Italians. Her clothes are determined by law, and she is an individual who can have her own space, even if her outdoor space is limited. Among the Orientalist painters, we see promenade scenes featuring Eastern women in the works of the Italian Orientalist painter Giovanni Brindesi, who traveled to the East. promenade scenes are quite important in terms of being public spaces where women can socialize, have fun, and have a good time. The nude, Eastern women

images, reflected from the Western Orientalist perspective, have been exhibited for years, supported by bath and harem scenes, and have attracted great attention due to the supply-demand issue. However, Italian Orientalist painters went to the East, to Istanbul, lived there, and reflected the image of the real Eastern woman by mastering the cultural codes of the East. Among the Italian Orientalist painters, the Eastern women images in the paintings of Giovanni Brindesi, who traveled to the East, and the Eastern women images in the writings of Miss Pardoe, who was in Istanbul at the time, are largely parallel to each other. This situation is important in terms of determining the reality dimension of the compositions of the Eastern women images of the artists we included in our study.

Diyarbakır'ın Destinasyon Rekabetçiliğinin Turizm Paydaşları Tarafından Değerlendirilmesi

Evaluation of Diyarbakır's Destination Competitiveness by Tourism Stakeholders

Gülseren ÖZALTAŞ SERÇEK¹ Doğan ATAMAN² Cüneyt ATEŞ³

öz

Destinasyonların daha büyük pazar payları elde etmesinde destinasyon rekabet gücü önemli bir unsurdur. Turizm yöneticileri ve uygulayıcıları, destinasyonun rekabet avantajlarını tespit etmeli ve rekabetçi konumunu analiz etmelidir. Ülkelerin veya destinasyonların turizm sektöründen ne ölçüde yararlanabileceği ulusal ve uluslararası pazardaki rekabetçi konumuna bağlıdır. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı, Diyarbakır'ın destinasyon rekabet gücünün turizm paydaşları tarafından değerlendirilmesi ve katılımcıların destinasyon rekabet gücü algılamaları arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesidir. Bu araştırmanın önemi, destinasyon politika yapıcılarına rehberlik etmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, Diyarbakır destinasyonunda yer alan turizm paydaşlarına yüz yüze görüşme yapılarak 403 adet anket formu elde edilmiştir. Anket formu vasıtasıyla elde edilen verilere tanımlayıcı istatistikler ve farklılık analizleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Diyarbakır'ın destinasyon rekabetçiliği konusunda genel olarak güçlü unsurlara sahip olduğu görülmüştür. Destinasyon rekabetçiliğini oluşturan unsurlar içerisinde doğal kaynaklar Diyarbakır bölgesinin sahip olduğu en güçlü unsurlardır. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre, destinasyon rekabetçiliği yapılarından doğal kaynaklar ile yapay kaynaklar, destek kaynaklar, destinasyon yönetimi, durumsal koşullar ve talep koşulları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rekabetçilik, Destinasyon Rekabetçiliği, Turizm Destinasyonu, Turizm Paydaşları, Diyarbakır

ABSTRACT

Destination competitiveness is an important factor for destinations to gain larger market shares. Tourism managers and practitioners should identify the competitive advantages of the destination and analyse its competitive position. The extent to which countries or destinations can benefit from the tourism sector depends on their competitive position in national and international markets. In the light of this information, the purpose of this research is to evaluate the destination competitiveness of Diyarbakır by tourism stakeholders and to determine whether there is a difference between the participants' perceptions of destination competitiveness. The importance of this research is to provide guidance to destination policy makers. In line with the purpose of the research, 403 questionnaire forms were obtained through face-to-face interviews with tourism stakeholders in Diyarbakır destination. Descriptive statistics and difference analyses were applied to the data obtained through the questionnaire form. As a result of the analyses, it was found that Diyarbakır has strong elements of destination competitiveness in general. Among the elements that make up destination competitiveness, natural resources are the strongest elements that Diyarbakır region has. According to another result of the research, there is a statistically significant difference between natural resources and artificial resources, support resources, destination management, situational conditions and demand conditions.

Keywords: Competitiveness, Destination Competitiveness, Tourism Destination, Tourism Stakeholders, Diyarbakır

¹ (Doç. Dr.) Mardin Artuklu Üniversitesi, gulserenozaltassercek@artuklu.edu.tr, 0000-0001-6552-4559

² **Corresponding Author:** (Öğr. Gör.) Mardin Artuklu Üniversitesi, doganataman@artuklu.edu.tr, 0000-0001-8602-4529

³ (Öğr. Gör.) Dicle Üniversitesi, cuneyt.ates@dicle.edu.tr, 0000-0002-8315-3701

GİRİŞ:

Turizm endüstrisinin yılda %3,3 oranında büyümesi ile 2030 yılına kadar turist sayısının 1,8 milyara ulaşması beklenmektedir (UNWTO, 2017). Turizm sektörünün gelişmesi genellikle yerel sakinlerin ekonomik refahı üzerinde doğrudan ve dolaylı olumlu etkilere neden olmaktadır (Andrades ve Dimanche, 2017). Dünya çapında farklı destinasyonları ziyaret eden turist sayısında ve bu destinasyonların pazar payı, turizm harcamaları, istihdam olanakları, turizm endüstrisinin katma değeri, kültür ve miras değerleri ve turizm deneyiminde meydana gelen büyüme destinasyonlar arasındaki rekabeti artırmıştır (Crouch, 2007; Ritchie ve Crouch, 2010; Cronjé ve Plessis, 2020; Fernández, Azevedo, Martín ve Martín, 2020)

Turizm faaliyetleri yoluyla daha kaliteli tesis ve hizmetlerin sağlanması ile girdilerin artırılması için destinasyon rekabet gücünün neden hayati bir konu olduğunun nedeni olabilir (Bahar ve Kozak, 2007). Rekabet edebilirlik, bir destinasyonun başarısı ve refahının sağlanması için esastır. Destinasyonların diğer destinasyonlara göre daha rekabetçi olabilmesi için yapılması gerekenlerin farkında olması çok önemlidir (Cronjé ve Plessis, 2020). Bu nedenle, turizm araştırmacıları ve uygulayıcıları destinasyon rekabetçiliği konusuna yönelik ilgileri giderek artış göstermiştir. Başka bir deyişle turizm endüstrisine yönelik destinasyonların yerel ve küresel çaptaki önemine ek olarak turistlerin destinasyon tercihlerini etkileyen bir çekim unsuru olması destinasyon rekabetçiliğine yönelik olan ilginin daha da artmasına neden olmaktadır (Akın, Öztürk ve Karamustafa, 2021).

Bir turizm destinasyonunun rekabet gücü, destinasyonun turistlere iyi bir turizm deneyimi ve daha iyi performans gösteren mal ve hizmetler sunma yeteneğine bağlıdır. Bir destinasyonun rekabet avantajlarının belirlenmesi ve rekabetçiliğinin analiz edilmesi turizm paydaşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Destinasyon rekabet gücünün turizm paydaşları tarafından belirlenmesine yönelik (Ekin, 2004; Armenski, Vladimir, Nemanja ve Tamara, 2011; Hallmann, Müller, Feiler ve Roth, 2012; Hallmann, Müller ve Feiler, 2014; Zhou, Deng ve Selin, 2015; Armenski, Dwyer ve Pavluković, 2018; Akkuş, 2018; Goffi, Cucculelli ve Masierovd, 2019; Akkuş ve Büyükyılmaz, 2020; Akın vd., 2021; Aylan ve Sezgin, 2021; Akın, Öztürk ve Karamustafa, 2022; Milutinovic, Musanovic ve Beric, 2022; Karaduman ve Yılmaz, 2024) çalışmalar yapılmıştır. Destinasyon rekabetçiliğine olan ilginin artması bir dizi araştırmanın yapılmasını teşvik etmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde deniz-kum-güneş (Heath, 2002; Hallmann vd., 2014; Andrades ve Dimanche, 2019) gibi daha yaygın kullanılan unsurlara sahip destinasyonların araştırıldığı görülmektedir. Bunun yanında, kültürel unsurlara sahip ve sınırlı sayıda ürün sunan destinasyonlara yönelik rekabetçilik araştırmalarının sınırlı sayıda olduğu anlaşılmaktadır (Akın vd., 2021). Buradan hareketle bu çalışmada, kültürel zenginliklerinin yanında birçok turizm ürünü barındıran Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabet gücünün belirlenmesi, bilgi birikimine yönelik daha kapsamlı ve güncel katkıların sunulması için birçok turizm paydaşının görüşünün ele alınması ve bu görüşlerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın bir diğer amacı ise, paydaşların destinasyon rekabet gücü algılamaları arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesidir.

1. Literatür Taraması

Rekabet edebilirliğin turizmde oynadığı rolü anlamak için öncelikle bu kavramı tanımlamak gerekmektedir. Literatürde sunulan tanımlar rekabetçilik için hem makro hem de mikro düzeyde çarışimler sağlamaktadır. Makro bir perspektiften bakıldığında rekabet edebilirlik, bir ulusun küresel çaptaki varlığını etkileyen hem sosyokültürel hem de ekonomik faktörleri içerisine alan geniş bir yapıdır. Diğer yandan, mikro bir perspektiften işletme düzeyinde bir olgu olarak görülmesi ve işletmeye özgü davranışların rekabet gücünü belirlemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Dwyer ve Kim, 2003).

Destinasyon rekabetçiliği kavramı, bir destinasyonun diğer rakip destinasyonlara karşı pazardaki mevcut durumunu korurken kaynakları koruyan katma değerli ürünler yaratma ve sunma yeteneği

olarak tanımlanmaktadır (Hassan, 2000). Diğer bir tanım ise, bir destinasyonun kendi pazar konumunu sürdürme ve bunu zaman içinde paylaşma veya geliştirme yeteneğidir (d'Hartserre, 2000). Bir çok değişken destinasyon rekabetçiliği kavramıyla ilişkilidir. Bunlar, ziyaretçi sayıları, pazar payı, turizm harcamaları, istihdam, turizm endüstrisinin katma değeri, zengin kültür ve miras ve turizm deneyiminin kalitesi gibi nesnel olarak ölçülen değişkenleri içerir (Dwyer ve Kim, 2003).

Destinasyon rekabetçiliği, bir destinasyonun turistlerin değer verdiği turizm deneyimi açısından rakip destinasyonlardan daha iyi performans gösteren mal ve hizmetler sunma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Dwyer ve Kim, 2003). Destinasyonların oldukça rekabetçi bir pazarda nasıl başarılı olabileceğine yönelik akademik ilgi, 1990'ların sonlarına kadar çeşitli turizm araştırmacılarının bu konunun önemini vurgulamasıyla başlamıştır (Buhalis, 2000). Bununla birlikte, destinasyon rekabetçiliğini turizm literatürüne kazandıran Crouch ve Ritchie'nin (1999) çalışması olmuştur. Bu çalışmada, karşılaştırmalı olarak turizm destinasyonlarının destinasyon rekabetçiliği unsurlarına yönelik avantajları incelenmiştir.

Destinasyonlar arasındaki yoğun rekabet, sınırlı kaynaklar konusundaki endişeler ve rekabet edebilirliğin kritik bir başarı faktörü olarak kabul edilmesi, turizm destinasyonlarının rekabet edebilirliği üzerine genişleyen literatürüne katkıda bulunmuştur (Enright ve Newton, 2004). Dahası son yirmi yılda turizm araştırmacıları, şehirlerin, bölgelerin ve hatta ülkelerin turizm destinasyonları olarak rekabet edebilirliğini ölçmeye ve aynı zamanda onların geliştirilmiş ve sürdürülebilir rekabetçi konumlarına katkıda bulunabilecek faktörleri belirlemeye yönelik çok sayıda araştırma yapmıştır (Crouch ve Ritchie, 1999; Dwyer ve Kim, 2003; Novais, Ruhanen ve Arcodiavd, 2018; González-Rodríguez, Díaz-Fernández, Pulido-Pavón, 2023; Mior Shariffuddin, Azinuddin, Hanafiah ve Wan Mohd Zain, 2023).

Destinasyonların rekabet gücünü anlamak için, rekabet gücünü oluşturan tüm temel unsurlar dikkate alınmalıdır. Destinasyonların başarılı bir şekilde rekabet edebilmeleri için sadece sahip oldukları kaynakların zenginliği yeterli değildir. Rekabetçi ve sürdürülebilir bir turizm endüstrisi için elde edilen faydaların tüm paydaşlar arasında paylaşılması, herkes için uygun bir yönetim anlayışı ve pazarlama stratejisi geliştirilmesi, etkin bir turizm politikasının oluşturulması ve turizm endüstrisini destekleyen bir devlete sahip olmak gereklidir (Gomezalja ve Mihalic, 2008).

Araştırmacılar, destinasyon rekabetçiliğini yönlendiren güçleri tanımlamayı ve açıklamayı amaçlayan teorik modellerin geliştirilmesiyle de ilgilenmişlerdir. Destinasyon rekabetçiliği ile ilgili olarak önemli sayıda model farklı yazarlar tarafından önerilmiştir (Heath, 2002; Dwyer ve Kim, 2003; Ritchie ve Crouch, 2003; Bahar ve Kozak, 2007; Andrades, Sanchez-Rivero ve Pulido-Fernandez, 2014). Mevcut modeller arasında Ritchie ve Crouch'un (Crouch ve Ritchie, 1999; Ritchie ve Crouch, 2003) destinasyon rekabetçiliği modeli, destinasyon rekabetçiliği kavramının en kapsamlı teorik açıklaması olarak kabul edilmektedir. Bu model sonraki yıllarda farklı modellerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Destinasyon rekabetçiliğine yönelik olarak ortaya atılan bu modeller incelendiğinde, bu modellerin genel itibarıyla önceki modelleri esas alarak onların eksikliklerinin giderilmesine ve onları geliştirmeye yönelik olduğu görülmektedir. Dahası bu modellerin sunulduğu araştırmalarda, destinasyon rekabetçilik analizinin yapılması ve rekabetçi konumunun belirlenmesine yönelik göstergeler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda belirtilen göstergeler bir bütün olarak incelendiğinde, destinasyonların sahip olduğu doğal ve yapay kaynaklarının yanı sıra devlet politikaları, turist algısı, turist deneyimi, turist motivasyonu, alt yapı olanaklarının yeterliliği, güvenlik algısı, destinasyon imajı ve sürdürülebilirlik gibi faktörler ön plana çıkmıştır (Akın vd., 2021).

1.1 Modelin Kavramsallaştırılması

Bu araştırmada Dwyer ve Kim'in 2003 yılında yaptıkları çalışmada geliştirdikleri bütünleştirilmiş rekabet modeli esas alınmıştır. Bütünleştirilmiş rekabet modeli, literatürde özellikle Crouch ve Ritchie (1999) ve diğer turizm araştırmacıları tarafından önerildiği gibi ulusal firma rekabet edebilirliğinin ana unsurlarını ve destinasyon rekabetçiliğinin ana unsurlarını bir araya getirmektedir.

Destinasyon rekabetçiliği çerçevesinde geliştirilen bu model, doğal, yapay ve destek kaynakları ile durumsal koşullar, destinasyon yönetimi ve talep koşulları başlıklarını içermektedir (Dwyer ve Kim, 2003). Doğal kaynaklar, yapay kaynaklar ve destek kaynaklar bir destinasyonu ziyaret etmeyi çekici kılan özellikleri kapsamaktadır. Destinasyon yönetimi, doğal ve yapay kaynakların çekiciliğini artıran, destek kaynakların kalitesini güçlendiren ve durumsal koşullara en iyi uyum sağlayan faktörleri kapsar. Bu kategori, destinasyon yönetimi organizasyonlarının, destinasyon pazarlama yönetiminin, destinasyon politika ve planlamasını geliştirmenin, insan kaynaklarının geliştirilmesinin ve çevre yönetiminin faaliyetlerini içermektedir (Crouch ve Ritchie, 1999). Model içerisinde yer alan talep koşulları turizm talebinin üç ana unsuru olan farkındalık, algı ve tercihleri kapsamaktadır. Durumsal koşullar ise, bir destinasyonun rekabetçiliğini hafifletebilir, değiştirebilir ve hatta azaltabilir. Bu tür faktörler; varış yerinin konumu, mikro ve makro çevre, güvenlik algısı ve fiyat rekabetçiliği gibi özellikleri barındırmaktadır (Gomezalja ve Mihalic, 2008). Destinasyon rekabetçiliğini oluşturan unsurlardan doğal kaynaklar DKAY, yapay kaynaklar YKAY, destek kaynaklar DESKAY destinasyon yönetimi DYÖN, durumsal koşullar DURK, talep koşulları TALK şeklinde kodlanmıştır.

1.2. Hipotez Geliştirme

Bir destinasyonun rekabet gücü, turizm kaynakları ve destinasyon yönetimi arasındaki uyuma bağlı olarak gelişmektedir. Dolayısıyla turizm, hangi turizm çekiciliklerinin turistlere nasıl değer kattığına ve destinasyon kaynaklarının ne kadar iyi yönetildiğine bağlı olarak turizm pazarında başarılı bir konumda yer almaktadır (Armenski, Gomezalja, Djurdjev, Čurčić ve Dragin, 2012).

Turizm destinasyonu rekabetçiliği üzerine yapılan önceki çalışmalar, "doğal kaynakların" en rekabetçi, "Destinasyon yönetiminin" ise en az rekabetçi olduğunu doğrulamaktadır (Gomezalja ve Mihalic, 2008; Armenski vd., 2012; Popesku ve Pavlovic, 2013; Armenski vd., 2018; Milutinovic vd., 2022). "Doğal kaynaklar" ile "Destinasyon yönetiminin" bir turizm destinasyonunun temel güçlü ve zayıf yönleri olup olmadığını belirlemek için Gomezalja ve Mihalic, 2008; Armenski vd., 2012; Popesku ve Pavlovic, 2013; Armenski vd., 2018; Milutinovic vd., 2022 çalışmalarından yararlanılarak aşağıdaki hipotezler ve alt hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Turizm destinasyonu rekabet gücü modelindeki en güçlü yapı "Doğal kaynaklar" dır.

H1₁: "Doğal kaynaklar" ve "Yapay kaynaklar" ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir fark vardır.

H1₂: "Doğal kaynaklar" ve "Destekleyici kaynaklar" ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir fark vardır.

H1₃: "Doğal kaynaklar" ve "Destinasyon yönetimi" ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir fark vardır.

H1₄: "Doğal kaynaklar" ve "Durumsal koşullar" ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir fark vardır.

H1₅: “Doğal kaynaklar” ve “Talep koşulları” ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir fark vardır.

H2: Turizm destinasyonu rekabet gücü modelindeki en zayıf yapı “Destinasyon yönetimi” dir.

H2₁: “Destinasyon yönetimi” ve “Yapay kaynaklar” ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2₂: “Destinasyon yönetimi” ve “Destekleyici kaynaklar” ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2₃: “Destinasyon yönetimi” ve “Durumsal koşullar” ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2₄: “Destinasyon yönetimi” ve “Talep koşulları” ifadelerinin ortalama değerlerine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2. Yöntem

Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabet gücünün belirlenmesi kapsamında alan yazına birtakım katkıların ve önerilerin sunulmasını amaçlayan bu çalışma, destinasyon rekabetçiliği ölçeği vasıtasıyla verilerin toplanması ve analiz edilmesini içermektedir. Bütün destinasyonlara uygulanabilen bir destinasyon rekabetçiliği modeli bulunmamasından dolayı (Yüzbaşıoğlu, Çelik ve Topsakal, 2016) bu araştırmada, destinasyon rekabetçiliğine etki eden unsurların değerlendirilmesi yoluyla toplamda altı faktör olarak oluşturulan, Dwyer ve Kim'in (2003) Tourism Destination Competitiveness (Turizm Destinasyon Rekabetçiliği) ölçeğinin Akın vd., (2021) tarafından Kapadokya bölgesine uyarlanması esas alınarak oluşturulan ölçekten yararlanılmıştır. Destinasyon rekabetçiliğinin belirlenmesine yönelik olan ölçekte demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik 7 adet soru ve destinasyon rekabetçiliğinin gücünü belirlemeye yönelik 6 faktör ve bunlara ait 62 adet 5'li Likert yöntemine göre hazırlanmış olan ifadeler bulunmaktadır.

Alternatif turizm çeşitlerinden kültür turizm potansiyelinin yüksek olması (Değerliyurt, Recep, Aydoğmuş, Kaya ve Türkmen, 2013) ve şimdiye kadar destinasyon rekabetçiliği konusuna ilişkin bir araştırmaya rastlanmadığından dolayı bu araştırmanın evreni olarak Diyarbakır ili seçilmiştir. Bütün kişilere ulaşmanın zor olmasından dolayı araştırmanın örnekleme Diyarbakır ilinde yer alan turizm paydaşları (otel yöneticileri, seyahat acente yöneticileri, turizm ile ilişkili kamu görevlileri, Sosyal Bilimler MYO Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümü öğretim üyeleri, Sosyal Bilimler MYO Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümü öğrencileri, turizm lisesi öğretmenleri, turizm lisesi öğrencileri ve yerel halk) ve Diyarbakır ilini ziyaret eden turistler dahil edilmiştir. Araştırmanın evreninin 100.000 kişiden fazla olması durumunda, %95 güvenirlilik ve %5 hata payıyla 384 kişiden veri toplanılması gerektiği hesaplanmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Araştırmanın örnekleme kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi, örneklemin en ihtiyaç duyulandan başlanmak üzere oluşturulduğu ya da en kolay ulaşılabilen veya maksimum tasarruf sağlayacak örneklem üzerinde çalışılması durumudur (Cohen, Manion ve Morrison, 2002).

Araştırmanın verileri nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma verileri, 2022 yılı Eylül- Kasım ayları arasında turizm paydaşları ile yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Bu veriler SPSS analiz programı ile analiz edilmiştir. Destinasyon rekabetçiliği ölçeğindeki olası anlaşılmayan ifadelerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılmasına dönük 54 katılımcıya pilot test uygulaması yapılmıştır. Katılımcıların ölçeği yanıtlarken ve yanıtladıktan sonraki eğilimleri izlenmiş, katılımcılar genel olarak ölçeği anlaşılır kabul ettikleri ve ifadelerin kısa ve öz olması nedeniyle

destinasyon rekabetçiliği ölçeğini cevaplamaya hevesli ve istekli oldukları gözlemlenmiştir. Bu sebepten dolayı ölçeğin içerik geçerliği bu şekilde sağlanmış olduğu varsayılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Bu değer 0,60 üzerinde bir değere sahip olması ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğunu belirtmektedir. Bir ölçeğin güvenilir olabilmesi için bu katsayının yüksek olmasının tek başına yeterli olmadığı ancak birincil koşul olarak kabul edildiğini belirtmiştir (Karasar, 2020). Katılımcıların turizm paydaşı olmaları şartıyla veriler yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Toplamda 403 anket formu yanıtlanmış ve analize uygun olduğuna karar verilen 391 anket formu analizlere tabi tutulmuştur. Ölçekte yer alan 62 ifadeye uygulanan analizde bu katsayının ($\alpha=0,968$) oldukça yüksek düzeyde güvenilir olduğu saptanmıştır.

3. Bulgular

Destinasyon rekabetçiliği konusunda ilgili literatür incelendiğinde (Enright ve Newton, 2004; Gomezelja ve Mihalic, 2008; Yüzbaşıoğlu vd., 2016; Akın vd., 2020), birçok araştırma destinasyonların rekabet gücünün belirlenmesine dönük olarak destinasyon rekabetçiliğinde ortaya çıkan faktörler ve bu faktörlere ait alt ifadelerin ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlandığı görülmüştür. Dolayısıyla destinasyon rekabet gücü ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizine geçmeden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesine dönük olarak Kolmagorov-Smirnov testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre veriler normal dağılım göstermemiştir. Bu süreçten sonra analizlere parametrik olmayan testler ile devam edilmesi gerekmektedir (Coşkun vd., 2015). Ancak, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması verilerin normal dağıldığını kabul edip parametrik testler ile devam edilebileceği de ifade edilmektedir (Kunan, 1998; Ryu, 2011). Dolayısıyla, katılımcıların Diyarbakır turizminin destinasyon rekabetçiliğine ilişkin unsurlar arasında anlamı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi için bağımlı örneklem t testi (paired simple t testi) yapılmıştır.

Turizm rekabet gücü faktörleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla, rekabet gücünü oluşturan faktörlerin her biri için ortalama değerler hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan "Turizm Destinasyonu Rekabetçiliği" modeline göre faktörlerin ortalamaları incelendiğinde turizm kaynakları içerisinde doğal kaynaklar (3,87) en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra destek kaynaklar (3,69) ve yapay kaynaklar (3,62) gelmektedir. Destinasyon yönetimi 3,61 ortalamaya sahipken talep koşulları 3,67 ve son olarak durumsal koşullar 3,58 ortalamaya sahiptir.

Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabet gücünün ortaya çıkarılması için yapılan inceleme sonucunda, Diyarbakır ilinin destinasyon rekabetçiliği konusunda en güçlü olduğu yönler; tarihi ve kültürel alanlar, sanatsal ve mimari özellikler, mutfak çeşitliliği ve konaklama tesislerinin kalitesi olarak görülmektedir. En zayıf olduğu yönler ise; su aktiviteleri, macera aktiviteleri, çevresel temizlik ve eğlence parkları/tema parkları oluşturmaktadır. Tüm ifadeler değerlendirildiğinde ise, turizm paydaşlarının görüşlerine göre Diyarbakır bölgesinin sahip olduğu unsurlar bakımından genel anlamda güçlü bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Diyarbakır destinasyonuna yönelik turizm paydaşlarının doğal kaynaklara yönelik ortalama değerleri incelendiğinde, bütün ifadelerin ortalamasının üzerinde bir değere sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, doğal kaynaklar bakımından Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabetçiliğinde güçlü yönlere sahip olduğu söylenebilir. Doğal kaynaklar ifadelerinin ortalamasının üzerinde ve en yüksek değerlere sahip olması Diyarbakır bölgesinin doğal, tarihi ve kültürel güzellikleriyle bağdaştırılabilir. Yapay kaynaklar unsurlarına yönelik bütün ifadelerin de ortalamasının üzerinde değerleri oluşturduğu saptanmıştır. Ancak doğal kaynaklara göre daha düşük değerlere sahiptir. Özellikle, su aktiviteleri, kış aktiviteleri ve macera aktiviteleri daha düşük değerlere sahiptir. Bölgenin sahip olduğu su aktiviteleri ifadesine yönelik ortalamasının daha düşük seviyede olması genel itibarıyla bölgenin coğrafik

özelliklerinden ilişkilendirilebilirken diğer ifadelerin değerlerinin düşük olması bu doğrultuda Diyarbakır destinasyonunda turizme yönelik yatırımların az olduğu ile ilişkilendirilebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise Diyarbakır bölgesinin yapay kaynaklar konusunda rekabetçi olduğu söylenebilir.

Turizm sektörüyle ilişkili aktivite ve faaliyetleri kapsayan destek kaynaklar altında yer alan bütün ifadelerin ortalama değerden daha büyük bir değere sahiptir. Destek kaynaklara yönelik ifadelerden “yerel halkın turistlere yönelik cana yakınlık derecesi”, “destinasyonundaki turist güvenliği ve emniyetinin yeterliliği” ile “destinasyonundaki ulaşım olanaklarının sıklığı” ifadeleri en yüksek ortalamaya sahiptir. Bölge insanının genel itibarıyla bütün yabancılara karşı sıcakkanlı olması ve bir bütün olarak bölge genelinde güven ortamının var olması böyle bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Destek kaynaklara yönelik ifadeler içinde en düşük ortalamaya ise, gümrük bürosu görevlilerinin tutum/tavırları, vize maliyetlerinin yüksekliği ve turistlere yönelik iletişim sistemlerinin yeterliliği ifadeleri sahiptir. Bu ifadelerin düşük olması Türkiye içindeki yasal prosedürler ile ilişkilendirilebilir.

Demografik özelliklere yönelik tanımlayıcı istatistiklere göre, katılımcıların %47,3’ü kadın ve %52,7’sini de erkek oluşturmaktadır. Bu katılımcıların %41,4’ü 18-25 yaş aralığında olup geri kalanı diğer yaş gruplarına dağılmıştır. Eğitim durumlarına göre katılımcıların %30,4’ü ön lisans %29,7’si lisans, %5,6’sı yüksek lisans ve doktora, %4,3’ü ise ilk okul ve orta okul mezunlarıdır. Son olarak aylık gelirleri incelendiğinde ise, katılımcıların %35,8’inin 6000 TL üstü gelire sahip olduğu görülmektedir (Tablo:1).

Tablo 1: Demografik Bilgiler

Demografik Özellikler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	185	47,3
	Erkek	206	52,7
Yaş	18-25	162	41,4
	26-35	98	25,1
	36-45	68	17,4
	46-55	36	9,2
	56+	21	5,4
	Kayıp veri	6	1,5
Eğitim Durumu	İlkokul	17	4,3
	Ortaokul	17	4,3
	Lise	69	17,6
	Ön Lisans	119	30,4
	Lisans	116	29,7
	Yüksek Lisans-Doktora	22	5,6
	Kayıp veri	31	7,9
Aylık Gelir Durumu	3000 TL ve altı	146	37,6
	3001-4500 TL	24	6,1
	4501-6000 TL	54	13,8
	6000 + TL	140	35,8
	Kayıp Veri	27	6,9

Tablo 2’de araştırmaya katılan turizm paydaşlarının görevleri ve sektörde çalışma süreleri incelendiğinde bunların %33,8’i yerel halk, %16,6’sı kamu görevlisi, %13,8’i Sosyal Bilimler MYO Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü öğrencisi, %11,3’ü turist, %7,7’si turizm lisesi öğrencisi, %6,9’u otel yöneticisi, %4,1’i seyahat acentesi yöneticisi, %3,3’ü turizm lisesi öğretmeni ve %2,6’sı ise Sosyal Bilimler MYO Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü öğretim üyesinden oluşmaktadır. Bu

paydaşların sektörde çalışma sürelerine bakıldığında katılımcıların %60,9'unun 0-5 yıl arasında sektörde çalıştığı görülmektedir.

Tablo 2: Paydaşların Görevleri ve Sektörde Çalışma Süreleri

Demografik Özellikler	Gruplar	N	%
Katılımcıların Meslekleri/çalıştıkları pozisyon veya Görevine ait bilgiler	Kamu Görevlisi	65	16,6
	Otel Yöneticisi	27	6,9
	Seyahat Acentesi Yöneticisi	16	4,1
	Sosyal Bilimler MYO Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü Öğretim Üyesi	10	2,6
	Sosyal Bilimler MYO Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü Öğrencisi	54	13,8
	Turizm Lisesi Öğretmeni	13	3,3
	Turizm Lisesi Öğrencisi	30	7,7
	Yerel Halk	132	33,8
	Turist	44	11,3
Katılımcıların turizm sektörüyle bağlantılı olarak çalıştıkları sürelerle ait bilgiler	0-5	238	60,9
	6-10	58	14,8
	11-15	50	12,8
	16-20	25	6,4
	21+	12	3,1
	Kayıp veri	8	2,0

Katılımcıların destinasyonun sahip olduğu doğal kaynaklarına yönelik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te gösterilmektedir. Buna göre bütün ifadelerin ortalamasının üzerinde olduğu anlaşılmıştır. Tarihi ve kültürel alanlar (4,32), Mutfak çeşitliliği (4,31) ile Sanatsal ve mimari özellikler (4,29) en yüksek ortalamaya sahip ifadelerdir. Dolayısıyla destinasyonun daha çok bu açılarından güçlü yönleri sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3: Doğal Kaynaklar Unsurlarına Yönelik Değerler

	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
1	DKAY1	3,37	1,14
2	DKAY2	3,67	1,01
3	DKAY3	3,70	,952
4	DKAY4	3,92	,930
5	DKAY5	3,61	1,08
6	DKAY6	3,58	,948
7	DKAY7	3,97	,832
8	DKAY8	4,29	,928
9	DKAY9	4,32	,933
10	DKAY10	4,31	,931
Genel Ortalama		3,87	,685

Katılımcıların yapay kaynaklar ifadelerine yönelik değerleri Tablo 4'te gösterilmektedir. Tabloya göre bütün ifadeler ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. Ortalama değeri en düşük olan ifadeler destinasyonda yer alan su aktiviteleri (3,14) ve macera aktiviteleri (3,17) 'dir. Destinasyon rekabetçiliğinde bu ifadeler bölgenin en zayıf olduğu yönlerini göstermektedir.

Tablo 4: Yapay Kaynaklar Unsurlarına Yönelik Değerler

	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
11	YKAY1	3,14	1,17
12	YKAY2	3,26	1,04

13	YKAY3	3,34	1,01
14	YKAY4	3,17	1,15
15	YKAY5	3,36	1,08
16	YKAY6	3,76	1,13
17	YKAY7	3,86	1,06
18	YKAY8	3,67	,928
19	YKAY9	4,07	1,32
20	YKAY10	3,75	,949
21	YKAY11	3,71	,944
22	YKAY12	3,69	,941
23	YKAY13	3,71	,957
24	YKAY14	3,63	,970
25	YKAY15	3,69	,931
26	YKAY16	3,84	,889
27	YKAY17	3,59	,958
28	YKAY18	3,59	,956
29	YKAY19	3,91	1,04
30	YKAY20	3,92	1,04
31	YKAY21	3,76	,950
Genel Ortalama		3,62	,686

Destinasyon rekabetçiliğinde Diyarbakır bölgesinin sahip olduğu destek kaynaklara yönelik ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5'te yer almaktadır. Destek kaynaklara yönelik bütün ifadeler ortalamanın üzerindedir. Dolayısıyla destek kaynaklar destinasyon rekabetçiliğinde Diyarbakır bölgesinin güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Bu ifadelerden “yerel halkın turistlere yönelik cana yakınlığı” (4,14) ifadesi ortalamalara göre en yüksek değere sahiptir.

Tablo 5: Destek Kaynakları Unsurlarına Yönelik Değerler

	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
32	DESKAY1	3,74	,958
33	DESKAY2	3,62	1,00
34	DESKAY3	3,56	1,04
35	DESKAY4	3,84	1,09
36	DESKAY5	3,67	,990
37	DESKAY6	3,65	,930
38	DESKAY7	3,64	,969
39	DESKAY8	3,92	1,14
40	DESKAY9	3,61	,973
41	DESKAY10	3,50	1,05
42	DESKAY11	3,55	1,30
43	DESKAY12	3,62	1,26
44	DESKAY13	4,14	1,14
Genel Ortalama		3,69	,824

Tablo 6'da Diyarbakır bölgesinin turizm paydaşlarının destinasyon yönetimi ifadelerine yönelik değerlerin ortalamaları gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde destinasyon yönetimine ait bütün ifadelerin ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabetçiliğinde destinasyon yönetimi açısından güçlü yönleri sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6: Destinasyon Yönetimi Unsurlarına Yönelik Değerler

	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
45	DYÖN1	3,65	1,09
46	DYÖN2	3,58	1,02
47	DYÖN3	3,69	,973

48	DYÖN4	3,68	,966
49	DYÖN5	3,44	,961
50	DYÖN6	3,47	,949
51	DYÖN7	3,67	,936
52	DYÖN8	3,71	,941
Genel Ortalama		3,61	,795

Tablo 7 incelendiğinde sadece “Destinasyonda turistlere yönelik işlenen suçların görülme sıklığı” (2,92) ifadesi destinasyonun zayıf yönünü gösterirken geriye kalan ifadelerin tamamı ortalamanın üzerinde olduğu için destinasyonun güçlü yönünü ortaya koymaktadır.

Tablo 7: Durumsal Koşullar Unsurlarına Yönelik Değerler

	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
53	DURK1	3,77	,902
54	DURK2	3,57	1,05
55	DURK3	3,62	,980
56	DURK4	3,78	,926
57	DURK5	3,77	,909
58	DURK6	3,53	,988
59	DURK7	2,92	1,37
60	DURK8	3,74	,869
Genel Ortalama		3,58	,713

Tablo 8’de yer alan katılımcıların talep koşullarına yönelik ortalamaları incelendiğinde bütün ifadelerin ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Bu durum, destinasyonun talep koşulları açısından güçlü yönlerini belirtmektedir. Ancak bu ifadelerle yönelik değerlerin yeteri kadar yüksek olmadığı görülmektedir. Destinasyonun ulusal ve uluslararası bilinirliğinin ve rekabetçiliğinin artması için politika yapıcıların ve yerel yönetimlerin, talep koşullarına yönelik ifadelerin olabildiğince yüksek seviyelere getirilmesi konusunda yoğun çaba sarfetmeleri gerekmektedir.

Tablo 8: Talep Koşulları Unsurlarına Yönelik Değerler

	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
61	TAL1	3,67	,943
62	TAL2	3,67	1,00
Genel Ortalama		3,67	,913

Destinasyon rekabetçiliği ölçeğinde yer alan bütün ifadelerin genel ortalamalarının bir bütün olarak incelenmesi, faktörlerin birbirleriyle kıyaslanabilmeleri açısından önem taşımaktadır. Destinasyon rekabetçiliği ölçeğinde yer alan altı faktörün genel ortalamaları hesaplanmış ve bu ortalamalara göre sıralanmıştır. Buna göre, sırasıyla doğal kaynaklar ($\alpha = 3,87$), destek kaynaklar ($\alpha = 3,69$), talep koşulları ($\alpha = 3,67$), yapay kaynaklar ($\alpha = 3,62$), destinasyon yönetimi ($\alpha = 3,61$), ve durumsal koşullar ($\alpha = 3,58$) faktörü gelmektedir. Bu sonuca göre, ölçekte yer alan bütün faktörlerin genel olarak ortalamasının üzerinde bir değere sahip olduğu saptanmıştır. Doğal kaynakların destinasyon rekabetçiliği bakımından bölgenin güçlü yönünü oluştururken durumsal koşullar zayıf yönünü oluşturmaktadır.

Diyarbakır turizminin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek için Tablo 9 ve Tablo 10’da Bağımlı Örneklem T Testi kullanılmıştır. Yapıların aritmetik ortalamaları arasındaki farkların test edilmesine ilişkin sunulan sonuçlara dayanarak, “Doğal kaynaklar”ın rekabet gücü modelinin en güçlü yapısı olduğu sonucuna varılabilir. Yukarıdakilere dayanarak, H1 hipotezi kabul edilmiştir. Analiz, “Doğal kaynaklar” yapısının ve modeldeki diğer yapıların değerlendirilmesinde istatistiksel olarak anlamlı bir farkın varlığını belirlemiş ve bu da birinci hipotezin alt hipotezlerini doğrulamıştır.

Tablo 9: Bağımlı Örneklem t Testi

		Ortalama	Std. Sapma	t	df	Sig.
1	DKAY- YKAY	,24846	,64880	7,573	390	,000
2	DKAY - DESKAY	,17846	,72063	4,897	390	,000
3	DKAY - DYÖN	,26051	,75668	6,808	390	,000
4	DKAY - DURK	,28725	,75223	7,551	390	,000
5	DKAY - TALK	,19902	,85333	4,612	390	,000

Bu çalışmadaki turizm paydaşlarına göre, “Destinasyon yönetimi” yapısı rekabet gücü modelindeki en zayıf yapı konumunda değildir ve buna dayanarak H2 kabul edilmemiştir. Analize göre, Diyarbakır'ın rekabet gücünün azalmasına “Durumsal koşullar” önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. “Destinasyon yönetimi” yapısının ve modeldeki diğer yapıların değerlendirilmesinde, destinasyon yönetimi ile destek kaynaklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiş ve bu da ikinci hipotezin ikinci alt hipotezini doğrulamıştır. Ancak, destinasyon yönetimi ile yapay kaynaklar, durumsal koşullar ve talep koşulları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşmamış bu da ikinci hipotezin birinci, üçüncü ve dördüncü alt hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 10: Bağımlı Örneklem t Testi

		Ortalama	Std. Sapma	t	df	Sig.
1	DYÖN- YKAY	-,01205	,65694	-,363	390	,717
2	DYÖN - DESKAY	-,08204	,65923	-2,461	390	,014
3	DYÖN - DURK	,02675	,64220	,824	390	,411
4	DYÖN - TALK	-,06149	,87669	-1,387	390	,166

SONUÇ:

Bu araştırmada, kültürel ve tarihi zenginliklerinin yanında birçok turizm ürünü barındıran Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabet gücünün belirlenmesi ve bilgi birikimine yönelik daha kapsamlı ve güncel katkıların sunulması için birçok turizm paydaşının görüşlerinin ele alınması amaçlanmaktadır.

Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabet gücünün belirlenmesi için yapılan ortalama ve standart sapma değerlerine yönelik yapılan analizlerden şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Bölgenin sahip olduğu zengin tarihi, kültürel, sanatsal ve mimari değerler ile gastronomik ürünler açısından güçlü kaynaklar barındırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, doğal kaynaklar ve yapay kaynaklar unsurları altında bulunan ifadelerin tümünde ortalama değerden daha yüksek bir değere sahip olduğu belirlenmiştir. Özellikle, doğal güzellikleri, geleneksel sanatları, sanatsal ve mimari özellikler, tarihi ve kültürel zenginlikleri ifadelerine yönelik standart sapma değerlerinin genel olarak düşük olması turizm paydaşları arasında görüş birliği olduğunu ifade etmektedir.

Diyarbakır bölgesinin destinasyon rekabetçiliğini oluşturan destek kaynaklar ifadeleri içerisinde “yerel halkın turistlere yönelik olumlu tavırları”, “destinasyonundaki ulaşım olanaklarının sıklığı” ve “destinasyonundaki turist güvenliği ve emniyetinin yeterliliği” ifadeleri bölgenin sahip olduğu en rekabetçi yönlerini oluşturmaktadır. Turist ihtiyaçları sürekli olarak değişkenlik göstermektedir. Buna rağmen Diyarbakır bölgesinin bu ihtiyaçlara cevap verebilme ve bunları karşılayabilme yeteneğinin güçlü olduğu görülmüştür. Destinasyon yönetimi unsurlarının genel olarak ortalamanın üstünde bir değere sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu konuda Diyarbakır bölgesinin oldukça rekabetçi bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Durumsal koşullara yönelik unsurlar içerisinde sadece Diyarbakır destinasyonunda

“turistlere yönelik işlenen suçların görülme sıklığı” ifadesi ortalamanın altında bir değere sahiptir. Bu da Diyarbakır bölgesinde turistlere genel olarak olumlu yaklaşıldığını göstermektedir. “Yerel halkın turistlere yönelik cana yakınlık seviyesi” ifadesine yönelik yüksek ortalama bu durumu doğrulamaktadır. Geriye kalan tüm ifadeler ortalamanın üzerinde bir değere sahip olup destinasyonun güçlü yönünü ortaya çıkarmaktadır. Son olarak talep koşulları incelendiğinde, burada yer alan ifadelerin tamamında ortalama üzerinde bir değer saptanmıştır. Bu da Diyarbakır bölgesinin talep koşulları unsurları bakımından oldukça rekabetçi bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Destinasyon rekabetçiliğini oluşturan bütün unsurlar ve bu unsurlara yönelik ifadeler genel bir yaklaşım ile değerlendirildiğinde, doğal kaynaklar, yapay kaynaklar, destinasyon yönetimi, destek kaynaklar, durumsal koşullar ve talep koşulları unsurlarına yönelik ifadelerin destinasyon rekabetçiliği açısından Diyarbakır bölgesinin güçlü yönlerini oluşturduğu söylenebilir. Benzer çalışmalarda da bu durum gözlemlenmiştir (Omerzel 2006; Armenski vd. 2011; Fernando ve Long 2012; Mulec ve Wise 2013; Hallmann vd. 2014; Komppula, 2014; Pansiri, 2014; Vujko vd., 2016; Armenski vd., 2018; Yüzbaşıoğlu vd. 2016; Akın vd., 2020; Milutinovic vd., 2022). Bu açıdan, destinasyonları ön plana çıkaran ve çekici kılan unsurların, turizm paydaşlarının destinasyona yönelik sahip olduğu algıları olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilen önemli faktörler oldukları söylenebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, destinasyon rekabetçiliğini oluşturan unsurlara yönelik değerlerin düşük olması Diyarbakır'daki turizm plan ve politika uygulayıcılarının üstlendiği rollerin yeterli sonuçlar göstermediğinin ve bu unsurların yeniden incelenmesi gerektiğinin bir göstergesidir. Bu yapıdaki bütün boyutlar kontrole tabidir ve turizm destinasyonunun rekabet gücünü önemli ölçüde etkiledikleri için bu boyutların durumu iyileştirilmelidir. Diyarbakır, “doğal kaynaklar” ve “destek kaynaklar” yapıları açısından orta derecede rekabetçi bir turizm destinasyonudur. Bunlar, Diyarbakır'ın rekabet gücünün azalmaması için özel dikkat gösterilmesi gereken yapılardır.

Bu bulgular ışığında, Diyarbakır destinasyonunun sahip olduğu destinasyon rekabetçiliği durumunun daha da yükseltilmesi için önem arz eden ve turizm planlamacılarına, Diyarbakır'daki turizm temsilcilerine ve yerel yönetimlere önerilen konular şunlardır; Bölgede doğal ve yapay kaynakların yetersiz olduğu özellikle su sporları ve macera aktiviteleri gibi alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesi, Diyarbakır destinasyonunun sahip olduğu sıcak su kaynaklarının sağlık turizmi açısından değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, eğlence ve tema parklarının yapılması, turistlerin destinasyonu tercih etme niyetlerini bölgeye yönlendirecek, ortalama kalış sürelerini ve seyahatleri sırasında harcamalarını artıracak alternatif faaliyetlerin oluşturulması ve artırılması, ulaşım imkanlarının kolaylaştırılması adına seferlerin artırılması ve havaalanı koşullarının iyileştirilmesi, bölgenin turizm açısından güvenli hale gelmesi için gerekli tanıtımların yapılması, festival konser gibi aktivitelerin artırılması önerilebilir. Alan yazına katkı sunulması açısından ise, bölgenin ulusal ve uluslararası rekabetçi konumunun tam olarak belirlenmesi için destinasyonun benzer özelliklere sahip olan destinasyonlar ile karşılaştırması yapılabilir ve araştırma sonuçlarının bütün evrene genellenebilirliğini arttırmak için nitel yöntem veya karma yöntemlerden yararlanılabilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Mardin Artuklu Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 08.06.2022 tarihli ve 2022/6-7 sayılı kararı ile alınmıştır.

Finansal Destek: Finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür:-

KAYNAKÇA:

- Akın, M. H., Karamustafa, K., & Öztürk, Y. (2021). Kapadokya bölgesinin destinasyon rekabetçiliğinin paydaşlar perspektifinden değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 443-458.
- Akın, M. H., Öztürk, Y., & Karamustafa, K. (2020). Destinasyon rekabetçilik analizi: Kapadokya Bölgesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(2), 161-171.
- Akın, M. H., Öztürk, Y., & Karamustafa, K. (2022). A comparative perspective on destination competitiveness through visitors' and stakeholders' perceptions in the region of Cappadocia. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 5(5), 966-986.
- Akkuş, G. (2018). Kamu ve özel sektör turizm paydaşlarının destinasyon yönetimine bakış açısı: Erzurum örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 557-573.
- Akkuş, G., & Büyükyılmaz, S. (2020). Temel kaynaklar ve çekicilikler yönünden Kastamonu ili rekabetçiliğinin konaklama sektörü paydaşları bakış açısından değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2), 1131-1166.
- Andrades, L., & Dimanche, F. (2017). Destination competitiveness and tourism development in Russia: Issues and challenges. *Tourism Management*, 62, 360-376.
- Andrades, L., and Dimanche, F. (2019). Destination competitiveness in Russia: tourism professionals' skills and competences. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(2), 910-930.
- Andrades, L., Sánchez-Rivero, M., & Pulido-Fernández, J. I. (2014). Tourism destination competitiveness from a demand point of view: *An empirical analysis for Andalusia*. *Tourism Analysis*, 19(4), 425-440.
- Armenski, T., Dwyer, L. and Pavluković, V., (2018). Destination competitiveness: public and private sector tourism management in Serbia. *Journal of Travel Research*, 57 (3) 384– 398.
- Armenski, T., Gomezelj, D. O., Djurdjev, B., Ćurčić, N., & Dragin, A. (2012). Tourism destination competitiveness-between two flags. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 25(2), 485-502.
- Armenski, T., Marković, V., Davidović, N., & Jovanović, T. (2011). Integrated model of destination competitiveness. *Geographica Pannonica*, 15(2), 58-69.
- Aylan, F. K., & Sezgin, M. (2021). Sorumlu turizmin destinasyon rekabetçiliği ve yerel halkın yaşam kalitesi ile ilişkisinin incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 8(2), 207-227.
- Bahar, O., & Kozak, M. (2007). Advancing destination competitiveness research: Comparison between tourists and service providers. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 22(2), 61-71.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97e116.

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. PegemA Yayınları, Ankara.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2002). *Research Methods In Education*. Routledge. London.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri – SPSS Uygulamalı (Sekizinci Baskı). İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Cronjé, D. F., & du Plessis, E. (2020). A review on tourism destination competitiveness. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 256-265.
- Crouch, G. I. (2007). Modelling destination competitiveness: A survey and analysis of the impact of competitiveness attributes. *Sustainable Tourism CRC*.
- Crouch, G. I., & Ritchie, J. B. (1999). Tourism, competitiveness, and societal prosperity. *Journal of Business Research*, 44(3), 137-152.
- Değerliyurt, M., Recep, A. K. S. U., Aydoğmuş, M. Y., Kaya, M. F., & Türkmen, E. (2013). Diyarbakır kültür turizmine ilişkin coğrafya öğretmen adaylarının bakış açılarının belirlenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(9), 1045-1057.
- d'Hautesserre, A. M. (2000). Lessons in managed destination competitiveness: The Case of Foxwoods Casino Resort. *Tourism Management*, 21(1), 23-32.
- Dwyer, L., & Kim, C. (2003). Destination competitiveness: determinants and indicators. *Current Issues in Tourism*, 6(5), 369-414.
- Ekin, Y. (2004). *Turizm paydaşları perspektifinden turizm gelişimi ve destinasyon rekabetçiliği: Antalya örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.
- Enright, M. J., & Newton, J. (2004). Tourism destination competitiveness: a quantitative approach. *Tourism Management*, 25(6), 777-788.
- Fernández, J. A. S., Azevedo, P. S., Martín, J. M. M., & Martín, J. A. R. (2020). Determinants of tourism destination competitiveness in the countries most visited by international tourists: Proposal of a synthetic index. *Tourism Management Perspectives*, 33, 100582.
- Fernando, I. N., & Long, W. (2012). New conceptual model on cluster competitiveness: A new paradigm for tourism?. *International Journal of Business and Management*, 7(9), 75.
- Goffi, G., Cucculelli, M., & Masiero, L. (2019). Fostering tourism destination competitiveness in developing countries: The role of sustainability. *Journal Of Cleaner Production*, 209, 101-115.
- Gomezelj, D. O., & Mihalič, T. (2008). Destination competitiveness—Applying different models, the case of Slovenia. *Tourism Management*, 29(2), 294-307.
- González-Rodríguez, M. R., Díaz-Fernández, M. C., & Pulido-Pavón, N. (2023). Tourist destination competitiveness: An international approach through the travel and tourism competitiveness index. *Tourism Management Perspectives*, 47, 101127.
- Hallmann, K., Müller, S., Feiler, S., Breuer, C., & Roth, R. (2012). Suppliers' perception of destination competitiveness in a winter sport resort. *Tourism Review*, 67(2), 13-21.

- Hallmann, K., Müller, S., & Feiler, S. (2014). Destination competitiveness of winter sport resorts in the Alps: how sport tourists perceive destinations? *Current Issues in Tourism*, 17(4), 327-349.
- Hassan, S. S. (2000). Determinants of market competitiveness in an environmentally sustainable tourism industry. *Journal of Travel Research*. 38, 239-245.
- Heath, E., (2002). Towards a model to enhance Africa's sustainable tourism competitiveness. *Journal of Public Administration*. 37(3.1), 327-353.
- Karaduman, E., & Yılmaz, İ. (2024). Turizm Paydaşları Perspektifinden Destinasyon Rekabetçiliği Analizi. *Journal of Tourism Research Institute*, 5(1), 55-73.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Komppula, R. (2014). The role of individual entrepreneurs in the development of competitiveness for a rural tourism destination: A case study. *Tourism Management*, 40: 361-371.
- Kunan, J. A. (1998). *An Introduction to Structural Equation Modelling for Language Assessment Research*. *Language Testing*, 15 (3), 295-332.
- Mior Shariffuddin, N. S., Azinuddin, M., Hanafiah, M. H., & Wan Mohd Zain, W. M. A. (2023). A comprehensive review on tourism destination competitiveness (TDC) literature. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 33(4), 787-819.
- Milutinovic, V., Musanovic, J. ve Beric, D. (2022). Paydaşların rekabetçi turizm destinasyonuna ilişkin algıları: Sırbistan'dan ampirik kanıtlar. *Turizm incelemesi*, 77 (2), 413-426.
- Mulec, I. ve Wise, N. (2013). Indicating the competitiveness of Serbia's vojvodina region as an emerging tourism destination. *Tourism Management Perspectives*, 8: 68–79.
- Novais, M. A., Ruhanen, L., & Arcodia, C. (2018). Destination competitiveness: A phenomenographic study. *Tourism Management*, 64, 324-334.
- Omerzel, D. G. (2006). Competitiveness of Slovenia as a tourist destination. *Managing Global Transitions*, 4 (2): 167- 189.
- Pansiri, J. (2014). Tourist Motives and Destination Competitiveness: A Gap Analysis Perspective. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 15: 217-247.
- Popesku, J., & Pavlović, D. (2013). Competitiveness of Serbia as a tourist destination: Analysis of selected key indicators. *Marketing*, 44(3), 199-210.
- Ritchie, J. B., & Crouch, G. I. (2003). *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Destination*. Cabi Publishing, London.
- Ritchie, J. R., & Crouch, G. I. (2010). A model of destination competitiveness/sustainability: Brazilian perspectives. *Revista de Administração Pública*, 44(5), 1049-1066.
- Ryu, E. (2011). Effects of Skewness and Kurtosis on Normal-Theory Based Maximum Likelihood Test Statistic in Multilevel Structural Equation Modeling. *Behavior Research Methods*, 43 (4), 1066-1074.

United Nations World Tourism Organisation (2017). Tourism highlights. <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029> adresinden 9 Ekim 2023.

Vujko, A., Petrovic, M. D., Dragosavac, M. ve Gajic, T. (2016). Differences and Similarities Among Rural Tourism in Slovenia and Serbia – Perceptions of the Local Tourism Workers. *Economics of Agriculture*, 4 (63): 1459-1469.

Yüzbaşıoğlu, N., Çelik, P. ve Topsakal, Y. (2016). Antalya destinasyonunun turizm rekabetçiliğinin belirlenmesine yönelik ampirik bir çalışma. *VIII. Lisansüstü Turizm Araştırmaları Kongresi* (ss. 172-183). Türkiye: Nevşehir.

Zhou, Y., Maumbe, K., Deng, J., & Selin, S. W. (2015). Resource-based destination competitiveness evaluation using a hybrid analytic hierarchy process (AHP): The case study of West Virginia. *Tourism Management Perspectives*, 15, 72-80.

EXTENDED SUMMARY

Introduction:

The success of tourism destinations in world markets is affected by their relative competitiveness. A competitive advantage can be achieved if the overall attractiveness of the destination is superior to the alternative destination for potential visitors. However, it should be emphasized that the competitiveness of a tourism destination is not defined by natural, cultural, artistic or environmental resources, but is seen as the general attractiveness of the destination. As a result, if destination resources are managed appropriately and a destination can gain and maintain a competitive advantage, it will achieve a positive position in the tourism market (Dwyer, Kim, 2003).

Destination competitiveness is important for destinations to gain larger market shares. Tourism managers and practitioners should identify the competitive advantages of the destination and analyse the competitive position of the destination based on these findings. The extent to which countries or destinations can benefit from the tourism sector depends on their competitive position in national and international markets.

In the light of this information, the purpose of this research is to evaluate the destination competitiveness of Diyarbakır by tourism stakeholders and to determine whether there is a difference between the participants' perceptions of destination competitiveness. The importance of this research is to provide guidance to destination policy makers. In line with the purpose of the research, descriptive statistics were applied to the data obtained through 403 questionnaire forms applied face-to-face to tourism stakeholders in Diyarbakır destination. It was concluded that Diyarbakır has a strong structure in terms of destination competitiveness, that it has strong elements in general, and that the primary important elements in destination competitiveness are based on natural resources and the Second-degree important elements are based on support resources. A significant difference has emerged between natural resources and other constructs of destination competitiveness.

Literature Review:

Intense competition between destinations, concerns over limited resources, and the recognition of competitiveness as a critical success factor have contributed to the expanding literature on the competitiveness of tourism destinations (Enright and Newton, 2004). Moreover, the last two decades have witnessed numerous efforts by tourism researchers, destination managers and international organizations alike to measure the competitiveness of cities, regions and even countries as tourism

destinations, as well as to identify factors that can contribute to their improved and sustainable competitive position (Crouch & Ritchie, 1999; Dwyer & Kim, 2003; Novais, Ruhanen & Arcodiavd, 2018; González-Rodríguez vd., 2023; Mior Shariffuddin vd., 2023).

Researchers have also been interested in the development of theoretical models that aim to identify and explain the forces that drive destination competitiveness. A significant number of models have been proposed regarding destination competitiveness (Heath, 2002; Dwyer and Kim, 2003; Ritchie and Crouch, 2003; Bahar and Kozak, 2007; Andrades, Sanchez-Rivero and Pulido-Fernandez, 2014). Among existing frameworks, Ritchie and Crouch's (Crouch and Ritchie, 1999; Ritchie and Crouch, 2003) destination competitiveness model is considered the most comprehensive theoretical explanation of the concept. This model contributes to the development of subsequent models.

When these models put forward for destination competitiveness are examined, it is seen that these models are generally based on previous models and aim to eliminate their shortcomings and improve them. Moreover, the research in which these models are presented focuses on indicators for conducting destination competitiveness analysis and determining its competitive position. In this context, when the mentioned indicators are examined as a whole, factors such as state policies, tourist perception, tourist experience, tourist motivation, adequacy of infrastructure facilities, security perception, destination image and sustainability, as well as the natural and artificial resources of destinations, come to the fore (Akın et al., 2021).

Method:

In this study, which aims to determine the competitiveness of Diyarbakır destination based on the perceptions of tourism stakeholders, quantitative research method was used and the data was obtained by survey technique. For the purpose of the research, the scale based on the integrated competition model developed by Dwyer and Kim (2003) and adapted to the Cappadocia region by Akın et al., (2021) was used.

Diyarbakır province has been selected as the population of this research due to its high cultural tourism potential among alternative tourism types (Değerliyurt et al., 2013) and the fact that no research on destination competitiveness has been found so far. Since it is difficult to reach all people, the sample of the research included tourism stakeholders (hotel managers, travel agency managers, public officials related to tourism, faculty members of the Department of Hotel, Restaurant and Catering Services of the Vocational School of Social Sciences, students of the Department of Hotel, Restaurant and Catering Services of the Vocational School of Social Sciences, tourism high school teachers, tourism high school students and local people) visiting Diyarbakır province. If the population of the research is more than 100,000 people, it is calculated that data should be collected from 384 people with 95% reliability and 5% margin of error (Büyükoztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2018). The sample of the research was tried to be reached by using convenience sampling method. Convenience sampling method is the formation of the sample starting from the most accessible respondent until a group of the required size is reached, or working on the most accessible sample that will provide maximum savings (Cohen, Manion and Morrison, 2002).

Results and Conclusions:

As a result of the mean and standard deviation analyses conducted to determine the destination competitiveness of the Diyarbakır region, the following results were obtained: It is understood that the region has strong elements such as rich historical, cultural, artistic and architectural values and culinary diversity. In addition, all of the statements under the natural and artificial resources factors were found to have a higher value than the average value. In particular, the low level of standard

deviations for the statements of natural beauties, traditional arts, artistic and architectural features, historical and cultural richness shows that there is a consensus among the participants on this issue.

In the light of the findings obtained, the following issues are suggested to tourism planners, tourism sector representatives and local administrations in the region, which are important for further increasing the destination competitiveness of Diyarbakır destination; Developing alternative tourism types such as water sports and adventure activities in the region where natural and artificial resources are insufficient, evaluating and developing the hot water resources of Diyarbakır destination in terms of health tourism, building entertainment and theme parks, increasing alternative tourism activities that will direct tourists' preferences to the region and increase their stay and expenditures, increasing flights and improving airport conditions in order to facilitate transportation facilities, making necessary promotions to make the region safe for tourism, increasing activities such as festivals and concerts. In terms of contributing to the literature, it is suggested that the destination should be compared with destinations with similar characteristics in order to fully determine the national and international competitive position of the region and different sampling methods and techniques should be used to increase the generalizability of the research results.

Hodolojik Mekânlar Üzerine Tipomorfolojik Çözümleme: Poor Things Filmi Örneği

Typomorphological Analysis on Hodological Spaces: The Sample of Poor Things Film

Hasan Hüseyin Toydemir ¹ , Mehmet Ali Sevimli ² , Mustafa Güngör ³

Öz

Hem sinema hem de mimari için önemli olan mekân, bir taraftan insanlar tarafından şekillendirilmekte diğer taraftan da insanları şekillendirmektedir. İnsan ve mekân arasındaki ilişki birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu ilişkiyi farklı perspektiflerden anlamak için kullanılan yöntemlerden birisi de tipomorfolojidir. Tipomorfoloji, bina tasarımının, şehirle ve içinde bulunduğu toplumla ilişkisini incelemek için önemli bir başlangıç olarak görülmektedir. Tipomorfoloji her ne kadar mimarlık ve coğrafya alanında kullanılsa da multidisipliner bir yönü de bulunmaktadır. Bu çalışma, filmsel zaman içerisinde dönüşen hodolojik mekânlar üzerine tipomorfolojik analiz yaparak sinema ve mimariyi bir araya getiren multidisipliner bir nitelik taşımaktadır. Tipomorfolojiyi sinemada bir çözümleme yöntemi olarak kullanması bakımından özgün olan bu çalışma, sinema alanında daha sonra gerçekleştirilecek araştırmalar için bir yöntem önerisi sunmakta ve sinema eleştirisine yeni bir bakış açısı kazandırma çabası ile önem arz etmektedir. Araştırmada, anlatsının merkezinde kentler arası geçişlerin olduğu Poor Things filmi üzerine tipomorfolojik analiz gerçekleştirilmiş ve bu yöntem önerisinin Kirazın Tadı ve Here filmlerine uygulanabilirliği tartışılmıştır. Bu bağlamda "Filmlerdeki karakter ve mekân ilişkisi nasıl ilerlemektedir?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada filmlerdeki karakter ve mekânlardaki dönüşümün sebeplerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Sonuçta Poor Things filminin ana karakteri Bella Baxter, filmsel zaman içerisinde dönüşürken mekânların da onunla birlikte değişime uğradığı ortaya konmuştur. Böylelikle tipomorfolojik perspektifin, karakter ve mekândaki bütünlük değişimleri ortaya koyabilecek bir film analiz yöntemi olabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tipomorfoloji, Hodolojik Mekân, Kent, Sinema, Poor Things.

ABSTRACT

The notion of space, a concept of pivotal significance to both cinema and architecture, is subject to the influence of human agency, both in its formation and its effect upon human beings. The reciprocal relationship between humans and space is a subject of considerable interest, and one of the primary methods employed to comprehend this dynamic is typomorphology. This discipline, regarded as a foundational starting point for examining the intricate relationship between urban design, the city, and the society within it, offers a multifaceted perspective on the subject. While typomorphology finds application in the fields of architecture and geography, it also boasts a multidisciplinary aspect. This study, which is unique in its use of typomorphology as an analytical method in cinema, offers a novel approach to filmic analysis by conducting a typomorphological analysis of hodological spaces that transform in filmic time. It provides a valuable method for future research in the field of cinema and offers a new perspective on cinema criticism. In the study, a typomorphological analysis was conducted on the film Poor Things, in which transitions between cities are at the center of the narrative. The applicability of this methodology to the films Taste of Cherry and Here was discussed. In this context, an answer to the question "How does the relationship between character and space in the films progress?" was sought. The objective of the research is to elucidate the factors that precipitate the transformation of characters and locations in the films. The analysis revealed that while the protagonist of Poor Things, Bella Baxter, underwent a transformation over the course of the film, the spaces in which she existed underwent a similar metamorphosis. This observation led to the conclusion that the typomorphological perspective can serve as a valuable film analysis method, capable of unveiling the intricate interplay between character and space within cinematic narratives.

Keywords: Typomorphology, Hodological Space, City, Film, Poor Things.

¹ hasanhuseyin.toydemir@inonu.edu.tr, Selçuk Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-7208-4336.

² malisevimli@gmail.com, Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-2367-9912.

³ **Corresponding Author | Yetkili Yazar:** mgungor@erbakan.edu.tr, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, ORCID: 0000-0002-1638-9773.

GİRİŞ:

İnsanların yerleşik hayata geçmesiyle oluşmaya başlayan kentler, pek çok disiplinin inceleme alanına girmiştir. Kentler farklı yönleriyle fen bilimleri başta olmak üzere, sosyal bilimler ve sağlık bilimleri tarafından araştırılmaktadır. Tipomorfoloji de bu araştırmalarda kullanılan yöntemlerden biridir. Tipomorfoloji özellikle mimari alanda farklı ekoller ve yaklaşımların belirlediği çerçeve doğrultusunda kentleri anlamak için kullanılmaktadır.

Tipomorfolojik perspektif, binalar ve açık alanların tipolojisine odaklanarak kentsel formun analiz edilmesini amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Bu yaklaşım, belirgin mekânlar ve yapıların incelenmesi yoluyla kentsel dokunun anlaşılmasını sağlar. Genellikle mimarlık ve coğrafya disiplinleriyle ilişkilendirilmesine rağmen, tipomorfolojinin farklı alanlarda da kullanılabilecek çok yönlü bir yöntem olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışma da filmsel zaman içerisinde dönüşen hodolojik mekânlar üzerine tipomorfolojik analiz yapılması dolayısıyla sinema ve mimariyi bir çatı altında toplaması bakımından multidisipliner özelliktedir.

Çalışma tipomorfolojiyi sinemada bir çözümlene yöntemi olarak kullanması bakımından özgündür. Ayrıca sinema alanında daha sonra yapılacak çalışmalar için bir yöntem önerisi olması, sinema çalışmalarına yeni bir film eleştiri biçimi kazandırma çabasının bulunması dolayısıyla da önemlidir.

Çalışma kapsamında *Poor Things* filmi üzerine tipomorfolojik analiz gerçekleştirilmiştir. İlgili analize geçmeden önce; kentsel mekân, insan ve çevre etkileşimi açıklandıktan sonra tipomorfoloji farklı yönleriyle tartışılmış ve uygulama bölümünde bilimsel literatüre dayandırılarak bir film analizi için nasıl kullanılabileceği tartışılmıştır.

1. Kentsel Mekân, Mimari Algı ve İnsan-Çevre Etkileşimi

İnsanın mekâna olan ilgisi varoluşsal köklere sahiptir. Bu ilgi, insanın çevresindeki yaşamsal ilişkileri kavrama, olaylar ve eylemler dünyasına anlam ve düzen getirme ihtiyacından kaynaklanır. Temel olarak insan 'nesnelere' yönelir. Yani fizyolojik ve teknolojik olarak fiziksel şeylere yönelir, diğer insanlarla etkileşime girer ve iletişim amacıyla yaratılan aktarılan soyut gerçeklikleri ya da 'anımları' kavrar. Farklı nesnelere yönelimi bilişsel olabileceği gibi duyuşsal da olabilir; ancak her iki durumda da kendisi ve çevresi arasında dinamik bir denge kurmayı amaçlar (Schulz, 1974, s. 9). Schulz'ün mekân ve insan arasındaki ilişkinin varoluşsal temellerine yaptığı vurgu, insanın çevresiyle kurduğu anlamlı bağları kavrama çabasında önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Tarihe bakıldığında önce "mekân" var olmuştur. Ardından, mekânın tüm özelliklerini kendinde toplayan insan var olmuştur. Mekân ve insan, birbirinin nedeni olan bir bütünün iki farklı yüzü gibidir. Bu ilişkide bazen mekân, bazen de insan daha baskın gelir; ancak çoğunlukla karşılıklı etkileşim içinde olurlar. İnsan tarafından bu etkileşimin algılanması genellikle *mekân duygusu* olarak adlandırılır (Göka, 2001, s. 17). Mekânı soyut bir kavram olarak ele almak, onu maddi olmayan, bağımsız bir varlık olarak tanımlamaktır. Mekânın, yalnızca içinde yer alan nesnelere sayesinde değil, bu nesnelere arasındaki etkileşimlerle de var olduğunu kabul etmek önemlidir. Mekân ne tamamen soyut bir fikir ne de sadece fiziksel bir varlık olarak sınırlanabilir. Tüm boyutları ve şekilleriyle hem bir kavram hem de bir gerçektir. Bu sebeple hem ilişkilerin hem de biçimlerin bir bütünü oluşturur. Aynı zamanda cansız, sabit veya durağan değil; canlı, değişken ve akışkandır (Asar, 2013, s. 23-24). Bu nokta, mekânın insan yaşamındaki rolü ve bu ilişki üzerinden şekillenen etkileşim dinamikleri, mekânsal kavramın farklı boyutlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Lefebvre'ye göre (2021, s. 246-250) insanlığın ortaya çıkışı doğa olarak adlandırılan, tasarlanmamış, pastoral mekâna dayanmaktadır. Dolayısıyla mekân, tek başına somut bir uzam değil, bir varlık sebebidir. Mekânın hazırlanması ve geliştirilmesi, toplumun ortaya çıkması ile paralellik göstermektedir. İnsan yaşamının vazgeçilmez olarak tanımlanabilecek mekân, insan tarafından yeni boyutlar kazanır ve böylece etki alanını genişletir. İnsan ve mekân arasındaki bu karşılıklı etkileşim, diyalektik bir boyutta gerçekleşir. Mekânla ilişki kuran insan, önce en somut ve işlevsel olana ulaşır ve

bu somut deneyimlerinden soyut bir anlayış geliştirir. Deneyimler, yapısal mimari mekânın soyut geometrik formunun algılanması ve ekolojik deneyimlerle başlar, ardından zihinsel olarak algılanan siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve simgesel varlıklara kadar uzanır. Somuttan soyuta doğru ilerleyen bu süreçte, insan ve çevre sürekli bir özne (suje) ve nesne (obje) diyalektiği içinde etkileşim halindedir. Özne anlamını nesnede, nesne ise öznedeki bulduca, mimari çevre de nesnel bir gerçeklik kazanır (Gür, 1996, s. 45-47).

Mekân, pasif, nötr bir varlık ya da yalnızca bir “ürün” olarak ele alınamaz; karşılıklı etkileşim, tükeniş ya da yok oluş dışında bir anlam taşımayan bir kavram olarak değerlendirilmesi mümkün değildir (Lefebvre, 2021, s. 24). Dünya merkezli bir genellik düzleminde değerlendirildiğinde ister alan ister yer, isterse mekân olarak adlandırılınsın, gerçekte hiçbir alan, yer veya mekân boş değildir. Her bir yer, gözle görülebilen ya da görülemeyen, anlam atfedilen veya atfedilmeyen varlıklar, nesnelere ve enerjilerle doludur. Bir ‘yer’in, sıradan bir ‘yer’ olmaktan çıkıp “mekân” olarak nitelendirilebilmesi, ancak “iletişim” olgusunun varlığıyla mümkündür. Dolayısıyla insanın var olması gereklidir. Mekân, ancak en temel insani deneyim olan iletişimle ilişki kurduğu ölçüde mekân niteliğini kazanır; aksi takdirde, yalnızca bir “yer” olarak varlığını sürdürür. İnsanlar, tüm ilişkilerini belirli bir mekânda kurar, geliştirir ve tekrar eder. Bu bağlamda, mekân ilişkilerden yalıtılmış, bağımsız ya da nötr bir olgu değildir (Öztürk, 2012, s. 12-19). İletişimi ve insanı odağına alan bu yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere mekân, ilişkilerden bağımsız düşünülemez.

Bu derinlemesine etkileşim, mekânın sadece fiziksel özelliklerden ibaret olmadığını; aynı zamanda sosyal ve kültürel etmenlerle şekillendiğini göstermektedir. Bu çerçevede, mekânın insanlar üzerindeki etkisi kadar; insanların mekânı nasıl şekillendirdiği/etkilediği de önem kazanmaktadır. Bu bağlamda “Mimarlar, kent plançıları ve tasarımcıları tarafından yaratılan, oluşturulan veya dönüştürülen ‘yerler’de insanın rolü nedir ve oluşturulan yerleri ‘mekân’ yapan bireyler buldukları fiziksel çevreden nasıl etkilenirler?” sorusu bu bölümün merkezi konusu olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada, mekân ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi daha derinlemesine analiz etmek, insan ve çevresi arasındaki dinamiklerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Çevre, genellikle bireyler ve grupların sahiplenmeye çalıştığı, bireyi kuşatan daha sınırlı mekân parçaları olarak tanımlanan “yer” kavramı ile eşdeğer olarak düşünülürken; insan-çevre etkileşimini temel alan kuramsal yapı içinde, çevre, mekânın bir ölçütü olarak değerlendirilmelidir. İnsan, içinde yaşadığı boşluğu tanımlarken, aynı zamanda çevresi de insanı şekillendirir. İnsan-çevre etkileşimi, birbirinin varlığı ile anlam kazanan bir özne-nesne diyalektiği içinde, en basit ve somut boyuttan en karmaşık, soyut ve kavramsal boyutlara kadar uzanan bir sürece sahne olur (Ayyıldız, 2000, s. 4). Bu nedenle, bu karmaşık ilişkilerin karşılıklı etkileşiminin sistematik bir şekilde incelenmesi ve bunun disiplinler arası bir çalışma alanı olarak kabul edilmesi önemlidir.

Örneğin, psikoloji disiplini, ayrıntılı olarak incelendiğinde “bir grubu veya bireyi etkileyen ya da belirleyen hareket etme, düşünme ve duygulanma biçimlerinin bütünü” olarak tanımlanır. Bu tanımdan hareketle, mekân psikolojisini “hareket etme, düşünme ve duygulanma biçimlerine mekân unsurlarının yaptığı etki” olarak değerlendirmek mümkündür. Mekân psikolojisine göre insan, çevresiyle bir bütündür ve kendisini saran hava, su, bitki, toprak ve diğer insanlardan ayrı düşünülemez (Göka, 2001, s. 25-26). Mekânın, tüm özellikleriyle bir bütünlük oluşturarak insan üzerindeki bu etkisi, mekân psikolojisi çerçevesinde yorumlanır.

Mekân kavramı, zihinsel ve kültürel olanı, toplumsal ve tarihsel olanla birleştirir. Bu, karmaşık bir süreci içerir: yeni ve bilinmeyen mekânların, kıtaların veya evrenin keşfi; her topluma özgü mekânsal düzenlemelerin üretilmesi; yapıtların, manzaranın ve anıtsal yapılarla dekorun oluşturulması vb. gibi. Bu süreç, evrimsel bir temele dayansa da belirli bir mantığa sahiptir. Bu mantık, eşzamanlılığın genel formunu oluşturur; çünkü her mekânsal düzenleme, zekânın üst üste binmesi ve eşzamanlılığı yaratan unsurların maddi olarak bir araya gelmesine dayanır (Lefebvre, 2021, s. 25). Bu maddi ve entelektüel entegrasyon, mimarların ve tasarımcıların nasıl çalıştıklarını da derinlemesine anlamamıza yol açar.

Mekân, tüm boyutlarıyla insan yaşamının her alanını kapsar. Özellikle temel ihtiyaçlar kategorisine odaklandığımızda, bu ihtiyaçlar, bir dizi mimari parametre kullanılarak hesaplanabilir, tasarlanabilir ve uygulanabilir. Ortak bir dil kullanıldığı için her mimar bu parametreleri benzer şekilde yorumlayabilir (Asar, 2013, s. 24-25). Mimar, yalnızca fiziksel mekânı değil, aynı zamanda insana özgü ve insan odaklı mekânı şekillendiren bir aktör olarak, her şeyden önce bir toplumbilimci perspektifiyle düşünebilmelidir. İnsan-çevre ilişkilerini sosyal bir araştırmacının bakış açısıyla ele alarak ampirik yöntemlerle sorgulamalı ve insan yapıları ile çevresel değişkenler arasındaki karmaşık ilişkileri ve karşılıklı etkileşimleri sistematik biçimde analiz etmelidir. Bu bağlamda, disiplinler arası bir çalışma alanı olan insan-çevre etkileşimleri üzerine yapılan araştırmalardan etkin bir şekilde yararlanmalıdır (Ayyıldız, 2000, s. 1). Dolayısıyla mekân sadece işlevsel değil; aynı zamanda duygusal ve manevi bir boyuta sahiptir ve bu durum, mimarlık pratiğinde insan-çevre ilişkilerinin derinlemesine sorgulanmasını gerekli kılar.

Mimarlık, somut ve soyut olguların harmanlanmasıyla insana hizmet eder. Bu süreç, insanın bulunduğu mekândan aldıkları ve mekâna kattıkları arasında bir döngü oluşturur. Döngüdeki her varoluş, bir üretimi ve ifadeyi beraberinde getirerek insan ruhunun süzgecinden geçer. Bu şekilde mekân, evrilerek anlamlı bir boyuta ulaşır. Ruh, insanın duygu dünyasını var eden bir kavram olarak, manevi yönden derinlik katar. Böylece, kişinin mekânla kurduğu bağda ruhsallığın bir arayüz olarak önemli bir rol oynadığı düşünülür (Melek, 2021, s. 2-3). Bu bakış açısı, mekânla kurulan ilişkiyi yüzeysellikten çıkarması ve metafiziksel bir boyut katması bakımından önemlidir.

Schulz'a göre (1974, s. 72-73) mimari mekân, yalnızca basit ve somut fiziksel boyutların ötesine geçerek, karmaşık, soyut ve kavramsal boyutlara sahip olmalıdır. Bu mekân, insanın yaşantısal gerçekliği ile bütünleşen varoluşsal bir boyut içerir ve insan davranışını ontolojik bir yaklaşımla anlamaya ve sorgulamaya yönelik bir tavırla incelenmelidir. Mimarlık, bu bağlamda mekân yaratma işleviyle evrensel bir boyut kazanarak, insan davranışını temel alan tüm disiplinlerle etkileşim içinde olmalıdır. Bu kapsamlı anlayış, mekânın sadece fiziksel bir varlık olmadığını, aynı zamanda bireylerin deneyimlerini ve anılarını barındıran bir bellek yeri olarak da işlev gördüğünü ortaya koyar. Mimarlık ve tasarım, insanların yaşam öykülerini ve kültürel miraslarını şekillendirirken, bu mekânlar da zamanla kişisel ve toplumsal belleğin somutlaşmış temsilcileri haline gelir.

"...Bellek, mekân algısının oluşturulma sürecinin ayrılmaz bir parçasıyken, mekân da anıların depolanıp erişildiği bir çeşit arşiv görevi görür. Beynin bellek-mekân bağlantısı ise paylaşımlı bir nöral altyapıya dayanır. Belleğimizin en çok farkında olduğumuz zaman, bir teste çalışmak veya (alışveriş listesi olmadan) market alışverişi yapmak gibi belleğimizle bir şey yapmaya çalıştığımız zamandır. Ne var ki bellek, varoluşumuz açısından diğer bütün bilişsel veya algısal beceriler kadar temel bir öneme sahiptir. Bellek, olağan ve otomatik eylemlere nüfuz etmiştir: okuldan dönerken evinizin yolunu bulmak, piyano çalmak, annenizi gördüğünüzde tanımak gibi..." (Groh, 2019, s. 183).

Mekânsal algı, insanlığın varoluşundan günümüze kadar edinilen mekânsal deneyimlerin neticesinde son şeklini almıştır. Geçmiş deneyimler, günümüzde bireylerin mekânı algılamalarındaki farklılıkların sebebi olmaktadır. Algılayıcı öznenin fizyolojik özellikleri, kişiliği ve ruhsal-psikolojik durumları, geçmiş deneyimleri ve sosyo-kültürel nitelikleri, mekânsal belleğin oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Çevresel ve fiziksel etkenlere bağlı bir şekilde gelişen mekânsal algı sürecinde kazanılan duyuşsal veriler belleğe gösterge olarak kodlanmakta ve mekâna ilişkin kullanımın devamlılığına bağlı bir şekilde hatırlama yoluyla geri çağrılmakta, bu süreç doğal olarak kullanıcılara göre değişiklik göstermektedir (Özteke, 2022, s. 21-22).

Mekân, algıya dayalı bir deneyim olarak çok çeşitli şekillerde tecrübe edilebilir. Her deneyim birbirinden farklı olsa da temelde 'ilişkisel varoluş' ortak bir nokta olarak öne çıkar. Deneyim, sürekli bir oluşum halindedir; çünkü canlı varlıklar ile çevresel koşulların etkileşimi bu süreçte gerçekleşir.

Mekânın algılanması, kişisel deneyimler, yetenekler ve gözlem yapma, algılama, detayları fark etme, hayal gücünü kullanma gibi temel becerileri gerektirir. Bu becerilerle, mekâna dair bilgiler, algılayan kişinin birikimleriyle birleşerek bilişsel bir süreçte işlenir ve anlam kazanır (Asar, 2013, s. 27-28).

Algılarımız aracılığıyla mekânları deneyimlediğimizde, mekân ve kişi arasında karşılıklı bir etkileşim gerçekleşir. Mekân kendi özgünlüğünü sergilerken, deneyimleyen kişi de kendi duygularını ve algılarını bu mekâna yansıtır (Pallasmaa, 2014). Dolayısıyla mekân ile kullanıcı arasında sürekli bir etkileşim söz konusu olur. Kullanıcılar, mekânın şekillenmesine göre davranışlarını ayarlar, mekân da kullanıcıların tepkilerine göre kendini yeniden düzenler. Bu çerçevede kullanıcılar, kendi ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda çevreleriyle etkileşimde bulunur; bu etkileşim, kültürel, fiziksel ve algısal değişkenlere göre çeşitlilik gösterir. Bu etkileşim dinamiği, kentlerin yapısal ve işlevsel özelliklerinin anlaşılmasında kilit bir role sahiptir. İnsanlar ve mekânlar arasındaki bu sürekli diyalog, kentlerin sadece fiziksel yapılar olmaktan çıkıp, yaşayan, soluyan ve sürekli olarak dönüşen dinamik sistemler olmasını sağlar. Bu perspektiften bakıldığında, kentler de insanların etkileşimleriyle şekillenen, sürekli olarak evrilen ve bu süreçte bireysel, toplumsal ihtiyaçlarla biçimlenen karmaşık mekânsal yapılar olarak değerlendirilebilir.

Kent, daha çok bir ruh hali, belirli gelenekler ve bu geleneklerin özünde bulunan düzenlenmiş davranışlar ve duyarlılıkla ilişkilidir. Yani, şehir yalnızca fiziksel bir mekânizma veya sonradan inşa edilmiş bir yapı değildir. İçinde yer alan insanların deneyimledikleri hayati süreci içerir; doğanın ve bilhassa insan doğasının bir ürünüdür (Park, 2015, s. 37). Kent nüfusunun bölünmüş yapısı, bireylerin hareketliliğini artırma eğilimindedir. Bu tecrit süreçleri, şehri, birbirine bitişik ancak iç içe geçmeyen küçük dünyaların bir mozaik gibi yan yana durduğu bir yapıya dönüştürür. Bu yapı, insanların farklı ahlaki alanlar arasında kolayca geçiş yapmasını sağlar ve aynı zamanda yan yana, fakat birbirinden farklı dünyalarda yaşamının hem heyecan verici hem de riskli bir deneyim olmasını teşvik eder. Tüm bunlar, şehre maceracı ve yüzeysel bir nitelik kazandırır; toplumsal ilişkileri daha karmaşık hale getirir ve çoğu zaman birbiriyle çelişen yeni birey tiplerinin ortaya çıkmasına neden olur (Park, 2015, s. 79). Bunların tamamı, şehre keşifçi ve yüzeysel bir özellik katar; toplumsal bağları daha karmaşık bir hale getirir ve sıklıkla birbirine zıt yeni birey türlerinin ortaya çıkmasına yol açar.

Kentte, daima insanların deneyimleyebileceğinden daha fazlası, keşfedilmek için hazır bir dekor ya da manzara bulunmaktadır. İnsanlar da bu manzarayı seyretmekle kalmaz; aynı zamanda sahnede, gösterinin birer parçası haline gelir. Bu anlamda insanlar için kent algısı çoğunlukla bütüncül bir özellik sergilemez. Kent algısı başka kaygıları da bulunan parçalı bir algıdır. Kenti algılama sürecinde neredeyse her bir duyu için içine girer ve imge de bütün bunların birleşimidir (Lynch, 2019, s. 2-3). Böylece, kent sakinlerinin algılarının hızla değişen ve yenilik arayışı içinde şekillenen zihinsel durumları, kentin sunduğu sürekli yeni ve ilginç deneyimlere olan duyarlılıklarını daha da derinleştirir.

“...Şehir sakinin zihni, izlenimlerle doludur ve düşünmek için az bir zamanı vardır. Yenilik için bir arzu geliştirir, tekrarlara katlanamaz, tuhaf şeylere de can atar” (Weber, 2010, s. 71)

Kent plancıları, fiziksel ortamın düzenleyicileri olarak, çevresel imajı şekillendiren dışsal uyaranların etkileşimine odaklanırlar. Farklı çevreler, imaj oluşturma sürecine ya katkıda bulunur ya da bu süreci engeller. Herhangi bir nesne, bir kil parçası veya bir vazo gibi, farklı gözlemciler arasında güçlü ya da zayıf bir imaj yaratma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, gözlemcilerin yaş, cinsiyet, kültür, meslek, kişilik veya deneyimlerine bağlı olarak giderek daha homojen gruplar oluşturulduğunda daha belirgin sonuçlar verebilir. Her birey kendi imajını yaratır ve taşır; ancak aynı grubun üyeleri arasında bir tutarlılık da bulunur. Kent plancıları, geniş bir kitle tarafından kullanılacak bir çevre tasarlamak istediklerinde, bu tür grup içi uzlaşmayı yansıtan imajlarla ilgilenirler (Lynch, 2019, s. 5-7).

Weber'e göre (2010, s. 51-52) kentselliği şehrin fiziksel varlığı ile tanımlamak yetersizdir. Kent sosyolojik perspektiften bakıldığında, insan-grup yaşamının ayrı bir biçimidir. Bu sosyolojik perspektif, şehirlerin sadece fiziksel yapılarından ibaret olmadığını, aynı zamanda sosyal yapılar ve süreçler tarafından şekillendirilen dinamik mekânlar olduğunu vurgular. Bu çerçevede, "tipomorfoloji"

yaklaşımı, şehirlerin fiziksel formunu ve yapısal dönüşümlerini, bu sosyal dinamiklerle olan ilişkisi üzerinden incelemeyi önerir.

2. Tipomorfoloji; Tanımı, Kısa Tarihsel Gelişimi, Farklı Ekollerin Özellikleri ve İlgili Alanları

Kent, farklı yönleriyle pek çok bilim dalının araştırma konusu olmuştur. Tipomorfoloji de kenti farklı yönleriyle anlamaya çalışan bir yöntemdir. Moudon'a göre (1994, s. 289) tipomorfolojik çalışmalar, binaların ve açık alanların tipolojisine göre kentsel formu tanımlayan araştırmalardır. Bu çalışmalar, tipik mekânlar ve yapılar üzerinden kentsel formu analiz eder. Tipomorfoloji her ne kadar mimarlık ve coğrafya alanına özgü bir araştırma yöntemi gibi görünse de pek çok araştırmacı tipomorfolojinin multidisipliner yapıda olduğunu belirtmektedir (Larkham, 2022, s. 30; Moudon, 1997, s. 4; Kepenek, 2022, s. 158; Gürer, 2016, s. 13). Bu bölümde pek çok disiplinin ilgi alanına giren tipomorfolojinin tanımı, kısaca hangi süreçlerden geçtiği, kapsamı ile ilgili alanları, farklı ekoller ve yaklaşımların özellikleri, multidisipliner yapısı, kültür ile olan ilişkisine değinilecektir.

2.1. Tipomorfolojinin Tanımı ve Kısa Tarihi

Tipomorfoloji terimi; tip ve morfoloji kelimelerinin birlikte kullanılması ile geliştirilmiştir (Karadeniz, 2020, s. 73). Tipomorfolojik çalışmalar, kentlerin fiziksel ve mekânsal yapısını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, binaların ve açık alanların türlerine göre (tipoloji) ayrıntılı sınıflandırmalarına dayalı olarak kentsel formu (morfoloji) tanımlamaktadır. Dolayısıyla, tipomorfolojiye 'tipik mekânlar ve yapılar üzerine yapılan araştırmalardan türetilen kentsel form çalışmasıdır' demek mümkündür (Moudon, 1994, s. 289). Bu çalışmaların geçmişi uzun yıllar öncesine dayanmaktadır.

Morfoloji, 18. yüzyılın sonlarında J. W. von Goethe'nin botanik sınıflama çalışmalarına öncülük etmesiyle bir araştırma disiplini olarak ortaya çıkmıştır. Şehircilik alanındaki temelleri ise 19. yüzyılda Avrupa'daki mimarlık okullarında gerçekleştirilen yapı tipolojisi araştırmalarıyla atılmıştır. Yerleşim morfolojisinin kentsel dokuyu merkeze alarak yapılardan daha geniş bir bağlama yönelmesi, özellikle modern şehircilik anlayışının geleneksel dokuyu yoğun bir şekilde dönüştürdüğü veya alternatif kentsel modeller sunduğu 20. yüzyılın ikinci yarısında belirgin bir hale gelmiştir (Çalışkan, Mashhoodi, & Şenyel, 2018, s. 311).

1950'lerde, II. Dünya Savaşı sonrasında şehir planlamanın bir disiplin olarak ortaya çıkmasıyla kentler üzerindeki çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu dönemden itibaren, özellikle İtalya'da kentsel morfoloji ve mimari tipoloji (Tipomorfoloji) araştırmaları gelişmiştir. Bu araştırmalar, mimarlık ve kentsel tasarım alanlarında tarihsel bilgi üretmenin yanı sıra uygulamayı da yönlendirmeyi amaçlamıştır. Kentin evrimi, ilk olduğu dönemden itibaren geçirdiği değişimler, kenti oluşturan bileşenler ve bu bileşenlerin alt parçalara ayrılarak incelenmesi de bu dönemde önemli hale gelmiştir (Karadeniz, 2020, s. 12).

Kent mekânlarının şekillenmesiyle toplumsal pratikler arasındaki ilişkilere odaklanan kentsel morfoloji ve tipomorfoloji çalışmaları, tarihi kentlerin mekânsal kurgusunu ve kentsel dokunun oluşturduğu bağlamı dikkate alan bir "kentsel mimarlık" yaklaşımının 1970'lerin ortalarından sonra gelişmesinde etkili olmuştur (Bilsel, 2018, s. 54). 1984 yılından itibaren ise Caniggia ve Maffei'nin çalışmalarını temel alarak Anne Vernez Moudon tarafından geliştirilen tipomorfolojik analizler kenti anlamak için kullanılmıştır (Karadeniz, 2020, s. 73).

2.2. Tipomorfolojinin Kapsamı ve İlgili Alanları

Tipomorfoloji, kentsel form ile ilgili alışılmış çalışmalardan farklı bir yaklaşımdır. Tipomorfolojik çalışmalar ilk olarak, küçük oda veya bahçeden büyük kentleşmiş alana kadar inşa edilmiş peyzajın tüm ölçeklerini dikkate almaktadır. İkinci aşamada, kentsel formu, üreticileri ve sakinleriyle diyalektik bir ilişki içinde, dinamik ve sürekli değişen bir varlık olarak nitelendiren tipomorfoloji, şehir formunun ancak zaman içinde üretildiği şekliyle anlaşılabilirliğini belirtmektedir (Moudon, 1994, s. 289).

Tipomorfolojik çalışmaların temelde dört farklı özelliğinin olduğu söylenilebilir. İlk olarak, tipomorfolojik çalışmalar yapı tipolojileri ile kent morfolojisi arasında diyalektik bir ilişki kurmaktadır.

İkincisi, insan-çevre çalışmalarının bulgularını biçimlendirmede çevreyi sistematik bir biçimde sınıflandırmaktadır. Üçüncüsü, yapılı çevredeki tüm ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Son olarak, yapılı çevredeki zamansal süreklilikleri ve kopmaları ortaya koymaktadır (Karadeniz, 2020, s. 74).

Tipomorfoloji, temel olarak kentteki yapılı çevrenin, temel farklılıklarına göre sınıflandırılmasına ve "tip"lere ayrılmasına dayanmaktadır. Tipomorfoloji, bu nedenle, farklı unsurları ayırt etme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Kepenek, 2022, s. 157). Bu kapsamda yapılar, biçimsel özelliklerine göre sınıflandırıldığında ve buldukları kent adaları ile cadde/sokaklarla olan ilişkileri incelendiğinde, farklı türde kentsel mekân kaliteleri ortaya çıkmaktadır. Yani, yapıların tasarımı ve yerleşimi, kentsel mekânın niteliğini ve kalitesini etkilemektedir (Temizel, Çalışkan, Balamir, & Atabaş, 2022, s. 1160). Kenti etkileyen unsurları araştıran tipomorfolojik yöntem, bir kentin özünü, sahip olduğu karakteristikleri tanımlamak ve bunları muhafaza etmek amacıyla kullanılmaktadır (Gürer, 2016, s. 19).

Tipomorfolojik yaklaşımda, mimari tip ve kentsel morfoloji arasındaki ilişki incelenmektedir (Görgülü & Görgülü, 2022, s. 2031). Tipomorfoloji, bina tasarımının doğasını, şehirle ve içinde bulunduğu toplumla ilişkisini incelemek için önemli bir başlangıç noktası olma özelliği taşımaktadır (Moudon, 1994, s. 290). Bu ilişkileri anlamlandırabilmek için farklı yöntemler, disiplinler ve görüşlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü kent olgusu ancak bu şekilde anlaşılabilir. Kenti anlamak için eklektik bir bakış açısı geliştirmek de önemlidir.

Birey ile mekânın ilişkisinin anlaşılmasında, analiz edilmesinde ve yorumlanmasında eklektik yaklaşımlar önemlidir (Küçüköğlü & Aktan, 2022, s. 491). Eklektik yaklaşımın hâkim olduğu kent morfolojisi, şehrin insan yaşam alanı olarak incelenmesi şeklinde kısaca özetlenebilir. Kentler, zaman içinde sosyal ve ekonomik güçler tarafından şekillendirilen birçok bireysel ve küçük grup eyleminin birikimi ve bütünleşmesidir (Moudon, 1997, s. 3). Böyle bir yapı eklektik bakış açısı olmadan zor anlaşılacaktır. Çünkü kent, içinde insanların yaşadığı ve insanlar tarafından şekillendirilen bir olgudur. Ancak kentler de insanları şekillendirmektedir. Hatta içinde yaşanan evler bile insanları fazlasıyla etkilemektedir.

Evlerin insanları şekillendirme konusundaki etkisi, genellikle sosyal bilimcilerin ve normatif ekonomik ve sosyal coğrafyacıların kabul ettiğinden daha fazladır. Bu etki sadece fiziksel mekânlarla sınırlı değildir; aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin birleşimiyle de belirlenmektedir. Bu bakış açısı, evlerin sadece barınma sağlayan yerler olmadığını, aynı zamanda insan davranışları, ilişkileri ve toplumsal yapılar üzerinde derin ve karmaşık bir etkiye sahip olduğunu öne sürmektedir (Vance, 1990, s. 4). Mimarlar da sadece fiziksel yapıları değil, aynı zamanda toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını da etkileyen mekânsal düzenlemeler tasarlamaktadır (Rossi, 1984, s. 113). Mimari, insan ihtiyaçlarına göre dış dünyayı şekillendirme sürecidir. Şehirlerin tarihi ve coğrafyası da insanın yarattığı mimariyi anlamada önem arz etmektedir (Rossi, 1984, s. 97). Öyle ki değişen mekânsal çevre veya özellikler, sosyal ilişki ve bağların kurulduğu mekânların kullanım şeklini etkilemektedir (Kepenek, 2022, s. 157). Yani, mekânın evrimi ve değişimi ile insanların mekânları kullanma şekli de farklılaşmaktadır.

Zamanla değişen ve dönüşen kentler, kullanıcıların kenti nasıl algıladığını etkilemekte ve farklı mekânsal ihtiyaçları beraberinde getirmektedir. Bu durum, kentlerin günlük kullanımlarının, kentin geçirdiği değişimlerle birlikte gerçekleştiğini ve kullanıcıların eylemlerini/algılarını yönlendirdiğini ortaya koymaktadır (Boz & Koramaz, 2018, s. 1055). Bu değişimlerin anlaşılmasında farklı ekoller ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Her yaklaşımın kendine özgü bir değişimi ve dönüşümü anlama pratiği bulunmaktadır.

2.3. Tipomorfolojide Farklı Ekoller ve Yaklaşımlar

İki asırdan fazla geçmişi olan 'tip' kavramını ilk defa kent ve kent mekânı ile ilişkilendiren İtalyan tipomorfoloji ekolü, Fransız tipomorfoloji ekolüne ilham vermiştir. İtalyan ekolü, mimari ölçeğe vurgu yaparak kentsel morfoloji çalışmalarını tarihsel coğrafya ve space-syntax (mekân dizimi)

yaklaşımlarından ayırmış ve tip ile tipoloji kavramlarını kullanarak mimari mekânı, kentsel analizin bir parçası haline getirmiştir (Temizel & Bilsel, 2022, s. 127).

Günümüz morfoloji çalışmalarına yön veren üç temel yaklaşım bulunmaktadır. İlk olarak, M.R.G. Conzen tarafından geliştirilen tarihsel-coğrafyacı yaklaşım, yapılaşmış çevrenin nasıl üretildiğini araştıran morfojeniz ve morfogenetik çalışmalarını içermektedir. İkinci olarak, Muratori, Caniggia ve Maffei tarafından geliştirilen mimari yaklaşım, planlama ve tasarım için teorik bir temel sağlamayı amaçlayan tümevarımcı çalışmalardır ve tipomorfolojik çalışmalara da temel oluşturmuştur. Üçüncü olarak, tipomorfolojik yaklaşım, mimari yaklaşımdan esinlenerek yapıyı çevredeki tüm ölçeklerin birbirleriyle ilişkisini kurmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşımlar, kentin morfolojik yapısının bileşenleri arasındaki hiyerarşik yapının sistematik analizine odaklanmaktadır (Karadeniz, 2020, s. 68-69).

Üç farklı okulun kentsel form çalışmalarına yönelik teori oluşturma amacı bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, şehirlerin nasıl ve neden inşa edildiğini anlamaya yönelik tanımlayıcı ve açıklayıcı amaçlar taşıyan şehir kurma teorisidir. Bu yaklaşım coğrafyacılar ve Fransız sosyal bilimciler tarafından benimsenmiştir. İkinci yaklaşım, şehirlerin nasıl inşa edilmesi gerektiğine odaklanan kuralcı amaçlarla şehir tasarımı teorisini geliştirmektedir ve bu, özellikle tarihi şehir kurma geleneklerine dayanan bir bina tasarımı teorisini geliştiren İtalyan Okulu'nun ve bazı Fransız araştırmacıların odak noktasıdır. Üçüncü yaklaşım ise geçmiş tasarım teorilerinin şehir inşası üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlar ve tasarım eleştirisi alanında neyin inşa edilmesi gerektiği ile gerçekte neyin inşa edildiği arasındaki farkları inceler. Fransız Okulu, kent tasarımındaki modernizmin köklerini on sekizinci yüzyıla kadar izleyerek bu tür morfolojik analizlerin önemini vurgulamıştır (Moudon, 1997, s. 8).

Tipomorfolojik düşünceye odaklanan çeşitli ülkelerdeki araştırma ve çalışmalar, şehirlerin nasıl üretildiği ve inşa edildiğinin anlaşılmasına yardımcı olan temel prensipleri ve ana hatları belirlemektedir. Şehirlerin fiziksel yapısının yanı sıra sosyal ve kültürel dinamiklerini de tipomorfolojik düşünce sayesinde anlamak mümkündür. Farklı disiplinler ve kültürel konulara odaklanan çeşitli ekoller, kentsel dokuların mekânsal özelliklerini anlamak için çeşitli yöntemler kullanmış ve bu sayede zengin bakış açıları geliştirmiştir (Gürer, 2016).

2.4. Multidisipliner Bir Çalışma Alanı Olarak Tipomorfoloji

Morfolojik çalışmalar oldukça çeşitli ve geniş bir alanda devam etmekte ve zamanla farklı coğrafyalara yayılmaktadır (Cömert & Hoşkara, 2018, s. 257). Bu durum kentsel alanların yapısal ve mekânsal özelliklerini anlama ve analiz etme çabalarının arttığını göstermektedir. Temizel vd. çağdaş kentsel morfoloji literatürünün, hem nicel hem de nitel pek çok farklı araştırma yöntemi ve aracını içerdiğini belirtmektedir. Bu literatür, farklı yöntemlerin kendine özgü mekânsal okuma biçimlerini mümkün kıldığı ön kabulüne dayanmaktadır. Bu çeşitlilik, kentsel alanların yapısal ve mekânsal analizinde zengin ve çeşitli perspektiflerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Temizel, Çalışkan, Balamir, & Atabaş, 2022, s. 1155).

Disiplinlerarası çalışmalar birçok araştırma alanında giderek daha fazla önem kazanmıştır. Tipomorfoloji alanında da başarılı ve anlamlı sonuçlar elde edebilmek için uygun disiplinlerle iş birliği yapılması gereklidir (Larkham, 2022, s. 30). Bu, tipomorfolojik analizlerin sadece kendi disipliniyle sınırlı kalmaması, mimarlık, şehir planlama, coğrafya, sosyoloji gibi farklı alanların bilgi ve yöntemlerini de kullanarak daha kapsamlı ve derinlemesine sonuçlar üretebilmesi anlamına gelmektedir. Bu iş birliği, kentsel form ve yapılar üzerindeki çalışmaların daha zengin ve çeşitli perspektiflerle ele alınmasını sağlama potansiyeline sahiptir.

Kentsel morfoloji başlangıçta coğrafya disiplinine ait bir çalışma alanı olarak ortaya çıksa da zamanla sınırları aşarak disiplinler arası bir alan haline gelmiştir (Moudon, 1997, s. 4). Böylece, kentsel form ve yapılar üzerindeki araştırmalar, sadece coğrafi perspektiften değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları da içeren multidisipliner bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Kentsel morfoloji, yerleşimlerin gelişim sürecini tarih, kültür ve coğrafya gibi unsurlar çerçevesinde değerlendirerek kentsel dokunun anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Bu kavram, kentsel mekânın üretim sürecini farklı

ölçeklerde ele almayı zorunlu kılan kapsamlı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Kentsel mekânın değişim ve dönüşüm süreçlerini analiz ederken, kentsel dokuların açıklanmasında ortaya çıkan gereksinim doğrultusunda, tipoloji kavramı kentsel morfolojinin çözümleme araçlarından biri olarak kullanılmaktadır (Sınmaz & Özdemir, 2016, s. 111).

Kentsel dinamiklerin ve anlamların daha iyi anlaşılabilmesi için bütüncül bir morfolojik perspektifle konuya yaklaşmak gereklidir (Kepenek, 2022, s. 176). Bu sayede, kentin karmaşık yapısı ve dinamikleri daha iyi anlaşılabilir ve etkili çözümler üretilebilir. Morfoloji çalışmalarında farklı disiplinler ve ekoller kendine özgü yorumlar geliştirerek kentin anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Morfoloji çalışmalarında farklı ekollerin odaklandığı konular değişiklik göstermektedir. İtalyan ve İngiliz ekolleri, kentin fiziksel yapısını analiz etmeye ağırlık verirken, Fransız ekolü yapılı çevre ile sosyal hayat arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Dolayısıyla, mekânın çevresiyle birlikte ele alınmasını ve kentsel çalışmaların başta sosyal bilimler olmak üzere çeşitli disiplinlerin katkılarıyla incelenmesini savunmaktadır (Kepenek, 2022, s. 158). Bu perspektif, kentin fiziksel ve sosyal öğelerinin birbirleriyle etkileşim içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İtalyan ve Fransız geleneklerinin de benimsediği şekliyle fiziki ve sosyal yapı birlikte ele alındığında zengin karakteristik özellikleri olan hem mekân yönünden hem de sosyal yönden kompleks bir yapıya sahip yerleşimler bir bütün olarak anlaşılabilir (Kepenek, 2022, s. 157). Bu bütüncül yaklaşım, yerleşimlerin zengin karakteristik özelliklerini ortaya çıkararak daha derinlemesine ve kapsamlı bir anlayış sağlamaktadır. Bu nedenle, karmaşık yapıya sahip olan ve çeşitli mekânsal ve sosyal dinamikleri barındıran yerleşim alanlarının analizinde bu bütüncül yaklaşımın benimsenmesi önemlidir.

Farklı disiplinler ve kültürel konulara odaklanarak çeşitli yöntemler kullanan çalışmalar, özellikle İtalya, İngiltere ve Fransa'da yoğunlaşmıştır. Gürer'e göre bu çalışmalar, kentsel dokuların mekânsal özelliklerine dair zengin ve çeşitli bakış açıları geliştirmiştir. Yani, bu ülkelerdeki araştırmalar, kentsel alanların fiziksel ve mekânsal özelliklerini anlamak için geniş ve farklı perspektifler sunmaktadır (Gürer, 2016, s. 13). Tipomorfolojide disiplinler arası yaklaşımın gerekliliğini alanda öncü çalışmalara imza atmış araştırmacılar da vurgulamaktadır.

Muratori'ye göre yapılı çevredeki düzenlemelerin artık multidisipliner bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Ona göre kentsel gelişim sadece mimari ve fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda psikolojik, sosyal ve ekonomik bileşenlerin de dikkate alınmasıyla gerçekleştirilmelidir. Bu, kentsel alanların daha kapsamlı ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesini sağlayacak çok yönlü bir bakış açısının önemini vurgulamaktadır (Karadeniz, 2020, s. 13).

2.5. Kültür ve Tipomorfoloji İlişkisi

Morfolojik yapının kültürel, sosyal ve ekonomik etkenlerle şekillenmesi, morfolojinin insan olgusu ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. İnsanların yaşam alışkanlıkları ve sosyal ilişkileri, farklı morfolojik yapıya sahip yerleşim ve mekânları oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte, kültür başta olmak üzere çeşitli etkenlere bağlı olarak gelişen yapısal çevre, değişim ve dönüşüm süreçlerine maruz kalabilmektedir. Bu süreçte, kültürel yapının sürekliliği için morfolojik yapının yerleşim planlaması ve mekân tasarımına dahil edilmesi önemlidir (Yaygın, 2016, s. 136).

Kent morfolojisine odaklanan araştırmalarda, dönüşümün farklı yönlerini anlamak ve ele almak önemlidir. Bu, geçmişten geleceğe tutarlı çıkarımlar yapabilmek için fiziksel ve sosyal dokuyu birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir (Şahin & Saban, 2022, s. 293). Bu yaklaşım, kentlerin geçmişten günümüze yaşadığı değişimlerin daha derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır. Böyle bir perspektif olmadan pek çok açıdan sürekli değişen kentlerin anlaşılması güç olacaktır.

Kentler, gerçek zaman ve gerçek mekânların bir araya geldiği yerlerdir ve siyasi değişimleri, ideolojileri ve mekânizmaları meydana getirmektedir. Kentler, kim olduğumuzu, nasıl yaşadığımızı ve

toplumumuzun doğasını anlama şeklimizi şekillendirmektedir (Jerram, 2011, s. 385). Kentler bir taraftan toplumu etkilemekte diğer taraftan da toplumdan etkilenmekte ve sürekli değişmektedir.

Küçük ya da büyük değişim ve dönüşümler kentlerde sürekli yaşanmaktadır. Kültür de kentlerdeki değişim ve dönüşümlerde önemli olan faktörlerden biridir. Çünkü farklı kültürlerin farklı yapılarda binaları ve kent tasarımları bulunmaktadır. Öyle ki kültürden kültüre kentler ve binalar farklı durumları sembolize edebilmektedir.

Avrupa'daki köklü geçmişe sahip bir şehirde kentsel statülerini belirtmek için insanlar, evlerinin konumları, mimari türleri ve tarzları gibi unsurları kullanabilmektedir. Avrupa şehirlerinde, konutlar aracılığıyla statü ve sosyal konumun ifade edilmesi yaygın ve kaçınılmazdır. Bina biçimleri, farklı sosyal tabakaların temsil edilmesine imkân tanıyan bir sembolik dil olarak kabul edilir (Nazemi, 2013, s. 207).

Eskidemir ve Kubat'ın (2018, s. 293) gerçekleştirdiği literatür taraması ve tarihi kent haritalarının analizleri Roma döneminde kurulmuş olan eski Anadolu ve İtalya kale kentlerinde yaşamış toplulukların kendine ait kültürel kimliklerini yansıtan kültürel ve dini kent yapılarının bulunduğunu ortaya koymuştur. Yani kentler kültürlere göre şekil alabilmekte ve onları yansıtabilmektedir.

Belirli kentsel eserlerin ve şehirlerin mimari tarzları, o dönemdeki mekân ve zaman bağlamlarında otomatik olarak tanımlanabilmekte ve bu tanımlar hemen morfolojik açıklamalara dönüşmektedir. Örneğin, gotik, barok veya neoklasik tarzda yapılan şehirlerin mimari tarzları, o şehirlerin ve yapıların doğasını tam olarak tanımlayabilmektedir. Bu terimler, sivil tasarımdan bahsetmek için de kullanılabilir. Bunun gerçekleşmesi için, belirleyici bir tarihsel ve politik öneme sahip bir anın, biçimlerinde rasyonel ve kesin olan bir mimariyle örtüşmesi gerekmektedir (Rossi, 1984, s. 116).

Bir dönemin mimari özelliklerinin tekil binalarla sınırlı kalmayıp, kentin genel kullanımı ve yaşam tarzıyla ilişkilendirilerek incelenmesi daha kapsamlı sonuçlar alınmasını sağlayabilmektedir. Yani, sadece bireysel binaların mimari özelliklerini değil, kentin tüm dokusunu ve içinde yaşayan toplumun kültürel mirasını da dikkate alarak yapılan analizler daha derinlemesine ve kapsamlı sonuçlar sağlamaktadır (Beyhan, 2016, s. 116). Böyle bir yaklaşımın benimsenmesiyle, mimarinin sadece fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda toplumun kültürel birikimini de göz önünde bulundurarak kentin tarihsel ve kültürel anlamının daha iyi anlaşılması mümkün olabilir.

Muratori'ye göre tasarım fikirleri ve bina tipleri; kültüre özgü, zaman ve mekânda değişkenlik göstererek doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürden kültüre değişiklik gösteren yaşam stilleri de yapı tiplerinin inşasında ve dönüşümünde etkili olmaktadır (Cataldi, 1998, s. 35-37). İnsan ve mekân arasında birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden etkilenen, sürekli gelişen bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki farklı bilim ve sanat dallarının araştırma konusu olmuştur. Sinema da bu alanlardan biridir.

3. Sinemaya Tipomorfolojik Bir Bakış: Mimari ve Karakterin İç İç Geçmişliği Üzerinden Bir Yöntem Tartışması

Kent ve insan arasında fiziki olarak başlayan daha sonra kültür üzerinden şekillenen ilişki, sosyolojik ve psikolojik temellere dayanmaktadır ve iki yönlü bir dinamiğe sahiptir. Bu diyalektik zemin, yapı tipolojileri ve kent morfolojileri arasında diyalektik bir ilişki kuran tipomorfolojik yaklaşımın malzemesi olmaya oldukça müsaittir. Kenti, içinde yaşayan insanla birlikte ele alan tipomorfoloji, aynı zamanda belirli bir mekânı sadece o anın içinde değil, geçmişten o ana kadar yaşadığı değişimlerle birlikte anlamlandırmaya çalışır. Özetle tipomorfoloji, mekân ve insan arasındaki ilişki üzerinden kentlerin zaman içinde uğradıkları değişimleri analiz etmeye çalışır. Bu çalışma da filmlerde karakterin zaman içinde yaşadığı değişimi mekânlarla ilişkisi üzerinden analiz ederek tipomorfolojiyi bir film eleştiri yöntemi olarak kullanmayı denemektedir. Daha önce benzer bir çalışma olmadığı için uygulanacak yöntem, metodoloji kısmında kapsamlı bir şekilde tarif edilmiştir. Fakat, tipomorfolojiyi bir film analiz yöntemi olarak kullanabilmek için öncelikle mimari ile filmler arasındaki organik bağın da altını çizmek gerekmektedir.

3.1. Mimarlık ve Sinema: Sanatta Mekân ve Zamanın Ebeveynleri

“Mimarlık, sayısız odası olan bir evse, odalar arasında dolanıp duran da sinemadır”

Gerard Lico

Sinemanın, başlangıcından bu yana mimarlıkla kıyaslanmasına öncülük edenlerden belki de ilki Walter Benjamin olmuştur (Ockman, 2013, s. 176). Benjamin iki sanatı, alımlama biçimleri özelinde tartışmış ve mimarlıkla sinemayı ‘oyalanan’ (dikkati dağınık) kitlenin muhatabı olabileceğini (1993, s. 75-76) paydasında yan yana getirmiştir. Bunun sebebi ise görsel alımlama ortaklığıdır. Mimarlık ve sinemanın görsel yapısı, hem mekânın hem de karakterin tasarlanması noktasında her iki sanatın da anlam yaratmadaki ana zeminini oluşturmaktadır. Filmlerde kullanılan mekânlar sadece aksiyonun arka planı değildir, tematik anlamlar yaratmak üzere inşa edilirler (Ryan & Lenos, 2012, s. 117-119). Bu nedenle bir filmdeki mekânı sadece hikâyenin geçtiği yer olarak düşünmek filmin derinliğini görmezden gelen iki boyutlu bir bakış açısıdır. Karakterin bulunduğu mekânlar, onun psikolojisiyle doğrudan bağlantılı olmasının yanında sosyolojik açıdan da toplumsal ve kültürel anlamlar barındırabilmektedir. Geoffrey Nowell-Smith, Antonioni’nin *L’Avventura* (1960) filminde ana karakterlerin kısa bir süreliğine hiç kimsenin olmadığı bir köye gittikleri sahneyi analiz ederken şu ifadeleri kullanmıştır: “...mekân sadece olayın geçeceği yer değil, olayın kendisiyle eşanlamlıdır” (2011, s. 310). Bu örnekte de görüldüğü üzere, filmsel mekânın anlamın bir parçası olduğu hatta bazı sahnelerde anlamla eşdeğer olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Çünkü, karakterlerin yaşamını geçirdiği ya da kısa bir süreliğine de olsa bulunduğu mekânlar, yönetmenler tarafından özenle seçilmekte bazen de sıfırdan tasarlanmaktadır. Bu da sinema ve mimarlığın birbirine en çok yaklaştığı hatta birebir eşleştiği noktadır.

Mimarlık ile sinema arasındaki bu ilişki, her iki disiplinin de mekâna dayalı bir yaratım sürecine odaklanmasıyla daha da belirginleşir. Tasarım süreçleri ve yöntemlerindeki paralellikler, bu iki alanın ortak bir üretim dinamiği geliştirmesini sağlar. Sinematografik üretim, mekânın yalnızca bir temsil alanı değil, aynı zamanda bir yorumlama ve dönüştürme pratiği olarak ele alındığı bir süreçtir. Bu bağlamda, sinema yönetmeni, bir mimar gibi mekânı imajlara dönüştürür, yeniden inşa eder ve izleyiciyi mekânsal bir deneyimin içinde konumlandırır.

Sinemaya en yakın sanat olarak mimarlığı gösteren yönetmen Halit Refiğ’in: “Mimarın yapı malzemesi, ülkesinin doğasına, şartlarına göre değişir. Taş ve ağaç gibi doğal malzemeler yoksa tuğla ya da kerpicin gelişmesi bundandır. Tıpkı bunun gibi sinemacı da elindeki malzemeyi hesap etmek, kendi şartlarına uygun bir şekilde kullanmak zorundadır” (Gürmen, 2001, s. 83) ifadesi, sinemanın üretim aşamasında teknik olarak da mimarlığa benzediğini ortaya koymaktadır. Bu benzerlik filmlerde kullanılan mekânların anlamdan bağımsız olmadığı fikrini güçlendirmesinin yanında sinema ve mimarlık ilişkisine sosyolojik bir temel de kazandırmaktadır. Her ikisi de eserlerin, onları yapanların ellerinde şekillendiğini kabul etse de eserin arkasındaki insanın yaşadığı coğrafyanın da esere içkin ve ayrılmaz bir parça olduğunun farkındadır. Dolayısıyla bir mimar ya da yönetmenin, farkında olarak ya da olmayarak eserlerinde memleketinin izlerini taşıdığı söylenebilir. Bu bakış açısını daha mikro düzeye çeken Bachelard ise insanın hayatı boyunca doğduğu evi düşlediğini söylemektedir (2017, s. 45-47). Bu düşünce, insanın mekânla ilişkisinin doğduğu anda başladığını kabul etmektedir ve o andan itibaren mekân insana, insan da mekâna şekil vererek üstünlük kurmaya çalışmaktadır. İnsan ve mekân arasındaki bağın sanatta kendine bu kadar yer bulması hatta sanata içkin bir yapıda olması da bu temele dayandırılabilir.

Sinema ve mimarinin mekânsal algı ve mekân yaratımı açısından birbirleriyle sürekli alışveriş halinde olması (Froehlich, 2018, s. 17) insan ortak paydasından beslenmektedir. Mekân ve insanın bu girift ilişkisi özellikle filmler için benzersiz bir malzeme sunmaktadır. Karakterin iç dünyasını yansıtan, farkında olmadan içinde bulunduğu durumu ifade eden ya da izleyiciyle karakter arasında özdeşlik kurmayı sağlayan mekân, filmlerde önemli bir anlatım aracına dönüşür. Sinemanın mimarlıkla ilişkisi bağlamında, diğer sanat dallarından ayrılarak ön plana çıkmasını ise hareket ve mekân boyutlarını bir arada barındırması sağlamaktadır (Yücel & Ökem, 2020, s. 690). Mimari ve sinemanın, mekânın

kavranması, zamanın ete kemiğe bürünmesi ve hareket halinde bir yaşam sürülmesi üzerine geliştiğini vurgulayan Lico'ya göre de (2009, s. 2), sinemanın mimariye en ilginç katkısı, montaj marifetiyle bölük pörçük imajların zamanla bir araya getirilmesi ve derin odaklı çekimlerle yapay ve özgün bir mekânın inşa edilmesi noktasında olmuştur. Buradan anlaşıldığı üzere, sinemanın mekânı tasarlama, kullanma ve içerisinde dolanma özgürlüğü, mimarlıktan beslendiği kadar onu besleyen de bir yapıdadır. Bu nedenle sinemasal mekânın analizi filmin daha iyi anlaşılması için kritik bir öneme sahiptir.

3.2. Metodoloji: Tipomorfolojiyi Bir Film Analiz Yöntemi Olarak Kullanmak

Tipomorfolojinin film eleştirisi için elverişli bir yöntem olduğunu düşündüren temel etken, insan merkezli bir yaklaşım olmasıdır. Bu yöntem, kentlerin zaman içerisinde yaşadığı değişimleri salt bir mimarlık üzerinden okumak yerine, o kenti var edenin insan olduğu ön kabulüyle, sosyokültürel bir okuma yapmaya çalışmaktadır. İnsanın kenti şekillendirdiği gibi kentin de insanı şekillendirdiği düşüncesi yaklaşımın merkezinde yer almaktadır. Tipomorfolojinin sacayağını, süreç (zaman) ortak paydasında; değişim, insan ve ayırt edici özellik üçlününün oluşturduğu söylenebilir. Bu bakış açısı, kentlerin birer organizma olarak sürekli değişime açık olduğu (Gürer, 2016, s. 10) düşüncesinden beslenmektedir. Kentlerin sahip olduğu karakteristikler, toplumdaki bağımsız olarak düşünülemez ve bu da tipomorfolojik perspektifte kültürel bir özün varlığına işaret etmektedir. Film eleştirisinin, topluma kültürel bir bellek kazandırma sorumluluğu taşıdığı düşüncesi de (Özden, 2014, s. 62) tipomorfolojinin temelini oluşturan bu öğelerle örtüşmektedir.

Film eleştirisinin sosyolojik boyutuna odaklanan bu yaklaşım, sanata yöneltilen sosyolojik perspektifle iç içe geçmiş durumdadır. "Çağının çocuğu olan sanat eseri" (Kandinsky, 2015) fikrinde pekiştirildiği gibi sanatın eleştirisi de toplumsal boyutuyla; hem içinde olduğu zamanı temsil edebilmekte hem de daha kalıcı hale gelebilmektedir. Tıpkı mimarideki gibi sinemada da tarihsel ve toplumsal tasarımlar çoğunlukla mekânlar üzerinden sunulmaktadır. Bu boyutuyla mimari ve sinema arasındaki bağa bir katman daha eklenmiş olur. Mekânlar üzerinden inşa edilen sosyolojik perspektife her iki sanatın da merkezinde yer alan insan faktörünün eklenmesiyle zaman mefhumu devreye girmiş olur. Bu noktadan sonra takip edilmesi gereken öğe: Zamana ve mekâna bağlı bulunsa da içsel dinamikleriyle zamansız bir varlık olan insanın yaşadığı değişimdir. Burada ise, bahsi geçen değişime odaklanılması için Kurt Lewin'in kavramsallaştırdığı (1936, s. 11-13) hodolojik mekâna ihtiyaç duyulmaktadır.

Sinemada mekân üzerine yapılan pek çok çalışma bulunmaktadır. Aydın Çam'ın *Sinemasal Mekânlar ve Sinemasal Mekânların Çözülmesi* (2016) isimli makalesi, kapsamlı bir yöntem tartışması da yaptığı için sinema ve mekân analizi üzerine önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ryan ve Lenos'un (2012) ayrımını yaptığı biçimsel ve bağlamsal çözümleme yöntemlerinin filmlerdeki mekân analizlerine uygun olduğunu söyleyen Çam, her iki yöntemin de araştırmanın sorunsalıyla çelişmediği sürece kullanılabilirliği sonucuna varmıştır (2016, s. 32). Bu çalışmada da yönetmenin bilinçli olarak tasarladığı kasıtlı anlamlar üzerinden ilerleyen (Ryan & Lenos, 2012, s. 10) biçimsel çözümleme yöntemine başvurularak tipomorfolojik bir analiz yapılmıştır. Bu çözümleme yapılırken hodolojik mekân kavramından da destek alınmıştır. Bunun nedeni, hodolojik mekânın, hafızayı içeren zihinsel bir faaliyet olarak (Batcho, 2018, s. 69) ele alınmasıdır. Bu sayede, filmdeki karakterin fiziki yolculuğunun yanında yaşadığı zihinsel değişimler de ortaya konmuştur. Bu zihinsel odaklanma, hodolojik mekân hareketin boyunduruğundan kurtarmaktadır. Bu nedenle, Deleuze'un (2014) kavramsallaştırdığı 'hareket-imge' filmleri için hodolojik mekân, kadrajın içerisindeki hareketin de temelini oluşturmaktadır (King, 2014, s. 64). Böylece aynı mimarlıkta olduğu gibi sinemada da sabit bir görüntü bile hodolojik boyutuyla devinim kazanmaktadır. Bu yönüyle hodolojik mekân kavramı, karakterlerinin zihinsel ya da fiziki deneyimlerine odaklanan filmler- *Pickpocket* (1997), *Unknown Pleasures* (2002) *Dogville* (2003)- üzerine yapılan çalışmalarda (Holtmeier, 2014; Laine, 2006) karşımıza çıkmaktadır.

Hodolojik mekânlar üzerine yapılacak tipomorfolojik analiz için üç başlığa cevap arayan bir yöntem kullanılacaktır: Mekânlardaki değişim, karakterdeki değişim, filmin üretmek istediği anlamla örtüşme. Birinci başlıkta filmde kullanılan mekânlarda zaman içerisinde bir değişim olup olmadığına bakılacaktır. İkinci başlıkta ana karakterde filmsel zaman içerisinde yaşanan değişimler irdelenecektir. İlk iki başlığın

ortak paydası zamandır ve bu başlıklar altında mekânlar ve karakterin ayırt edici özellikleri de tespit edilmeye çalışılacaktır. Moudon'a göre zaman odaklı olan bu yaklaşım, kentsel formu, üreticileri ve sakinleriyle diyalektik bir ilişki içinde, dinamik ve sürekli değişen bir varlık olarak nitelendiren ve şehir formunun ancak zaman içinde üretildiği şekliyle anlaşılabilirliğini düşünen (1994, s. 289) tipomorfolojik perspektifle doğrudan bağlantılı olması açısından bu makalenin geliştirmeye çalıştığı yöntemin önemli dayanak noktalarından bir tanesidir. Üçüncü başlıkta ise filmin özü olarak tanımlanabilecek, anlamla mekânlarda ve karakterde yaşanan değişimlerin bütünlük içinde olup olmadığı sorgulanacaktır. Her üç başlığın ortak paydası ise üretilen yan anlamlardır. Buradan hareketle, çalışmada kullanılacak yöntemin verileri toplanırken göstergebilimsel perspektiften yararlanılacaktır. Film dili ve filmlerin anlam üretme dinamikleri üzerine düşünceleri ve doğal göstergeyi göstergebilimle bütünleştirme isteğiyle tanınan (Wollen, 2004, s. 108) Christian Metz'in; Filmin, çerçeveleme, kamera hareketleri ve ışıklandırma öğeleri aracılığıyla gösterilen anlamın üzerine bindirilen yan anlamlar ürettiği (Metz, 1991, s. 96) düşüncesi makaleye entegre edilecek perspektifin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu bakış açısı simge ve gösterge arasındaki ayrıma da dikkat çekmesi açısından önemli bulunmaktadır. Çünkü, bir çekim, bir simge gibi tek başına var olamazken, ancak yönetmen ve yönetmenin emrindeki film montajı aracılığıyla yaratılan organizma bütününde bir gösterge olarak var olabilmektedir (Botz-Bornstein, 2011, s. 19). Çalışma özelinde, analizi yapılacak göstergelerin seçimini sınırlayan çerçeve de buradan beslenmektedir. Analizin ilk iki kısmında karakter ve mekânların değişimine yöneltilen odak, göstergelerin seçiminde de ana kriter olacaktır. Böylelikle, değişime uğrayan göstergelerin analizi yapılarak karakter ve mekânın dönüşümü ortaya konmaya çalışılacaktır.

Araştırmada “*Poor Things* filmindeki karakter ve mekân ilişkisi nasıl ilerlemektedir?” sorusuna cevap aranarak filmdeki karakter ve mekânlardaki dönüşümün sebeplerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini, mekânların ve insanların birlikte dönüşüm geçirdiği filmler oluşturmaktadır. Bu çerçevede, *Poor Things* filmi, ana karakterin ve mekânların dönüşümünü paralel bir şekilde gösterdiği için, Aziz'e göre araştırmanın amacına en uygun veriyi sağlayacak nesnelere seçilmesini mümkün kılan olasılıksız örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme tekniği ile (2020, s. 51-52) örneklem olarak belirlenmiştir.

4. Poor Things Filminin Tipomorfolojik Analizi

Tipomorfolojinin odak noktası değişimdir. Zaman içerisinde kentlerin yaşadığı ve yaşamadığı değişimler, kentlerin karakteristiklerine etkileri ve nedenleriyle birlikte ortaya konmaya çalışılır. Bu çalışma da ana karakteri ile kullanılan/tasarlanan mekânlar arasında organik bir bağ olduğu düşünülen, ülkemizde *Zavallılar* adıyla gösterime giren *Poor Things* filminde karakter ve mekânın birlikte nasıl bir değişime uğradığı ve bunların nedenleri üzerine bir tartışma yapmayı amaçlamaktadır.

Filmin çözümlenmesi üç başlık altında yapılacaktır. Mekânlardaki değişim, karakterdeki değişim ve filmin ürettiği anlamla örtüşme. Filmdeki mekânlar ve ana karakter Bella'nın değişimi ilk iki başlık özelinde tespit edilmeye çalışılacak ve sonrasında filmin ürettiği anlamla örtüştüğü noktalar ortaya konulacaktır. Böylece çalışmada kullanılacak biçimsel çözümlenmenin dayanak noktası olan yönetmenin kasıtlı bir anlam üretip üretmediğinin de anlaşılması sağlanacaktır.

4.1. Mekânların Değişimi

Film her ne kadar Victoria Blessington'ın kendini nehre bıraktığı görüntüyle açılmış olsa da filmde ilk görünen mekân Godwin Baxter'ın evidir. Bella'nın yeniden hayat bulduğu bu ev, filmin anlatısı için de oldukça kritik bir yerde durmaktadır. Bella, Duncan'la birlikte Lizbon'a gidene kadar filmin neredeyse tamamı bu evin içinde geçer ve filmin bu 41 dakikalık bölümü siyah-beyazdır. Sadece geçmişte Victoria Blessington'ın intihar ettiğini gösteren görüntüler ve olayla ilgili gerçeklerin anlatıldığı, yine geçmişe ait görüntüler renklidir. Evin, filmin ilk bölümündeki siyah-beyaz sunumu da oldukça önemlidir. Çünkü bu zamansal bir renk seçimi değildir. Yönetmen Lanthimos, geçmişte siyah-beyaz göstermek istemediğini az önce de belirttiği gibi küçük sahnelerle belli etmiştir. Bu dönemsel bir renk tercihidir. Bella Baxter'ın cinselliği keşfedip evden kaçtığı döneme ait bir renk paletidir siyah-beyaz. Bella bu dönemde

hapiste gibidir. Dışarıya çıkması yasaktır. Evin, dışarıya ait çıkabildiği tek yeri de çatısıdır. Sadece bir gün uzun baskılar sonucu Godwin ve Max'le birlikte dışarı çıkarlar. Bu küçük gezi sırasında da arabanın içindeyken dışarı bakması yasaktır ve arabadan indikleri anda da etrafta hiç kimsenin olmamasına özen gösterilir. Özetle Bella Baxter filmin ilk bölümünü oluşturan bu siyah-beyaz bölümde henüz dünyayla tanışmamıştır. Bu ev de onun için dünya/macera öncesi hayatını temsil etmektedir.

Bella dünyayı keşfedip döndükten sonra ise ev bu kez renkli bir şekilde görünür. Sadece renk kullanımı bile izleyicinin eve bakışını etkilemeye yetmektedir. Filmin ilk bölümünde yanındaki binalarla bütünleşik ve sıradan bir görüntü çizen ev, final bölümünde görüldüğü üzere, kendine has rengiyle bile ayrılmaktadır. Dış kapısı oldukça sıra dışı bir şekilde kırmızıdır. Binanın dış tasarımında fiziksel bir farklılık göze çarpmasa da iç ve dış tasarımda kullanılan renkler ilk bölümdeki düşüncelerimizi büyük ölçüde değiştirmeye yetmektedir. Ayrıca ilk bölümde binanın dış görüntüsünün verildiği sahnede balık gözü objektif kullanıldığı için kenarların uzadığı ve evin dış kapısının bombeli bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Bu da evin dış görüntüsünün, ağzını açmış bekleyen bir canavar hissi verecek şekilde sunulduğunu düşündürmektedir. Bu sunum, Bella'nın gözünden evin onun için taşıdığı anlam olarak konumlandırılırsa balık gözü objektif tercihi ve verilmeye çalışılan canavar hissi de kendine anlam bulmuş olacaktır.

Görsel 1. Godwin Baxter'ın evinin film'in ilk bölümündeki dış görüntüsü

Görsel 2. Godwin Baxter'ın evinin final bölümündeki dış görüntüsü

Filmde mekânların sunumuyla ilgili anahtar bir konumda olan yer ise Bella ve Duncan'ın Lizbon'da otel odası dışında ilk gittikleri yer olan restorandır. Bella ilk defa ev dışında yapılmış bir yemek yiyecektir. Duncan onu bir istiridye restoranına götürmüştür. Butik bir kafeyi andıran mekânın ilk göze çarpan

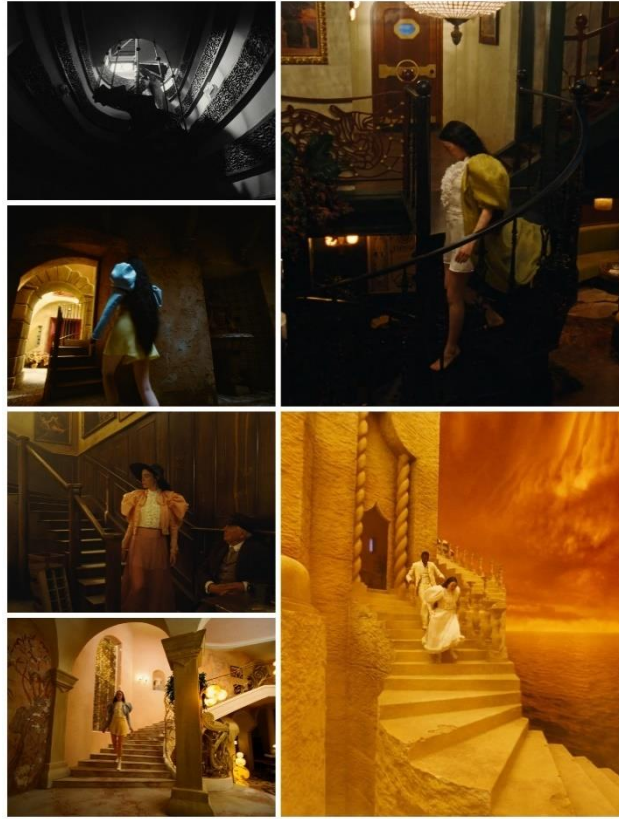
özelliğiyse iç tasarımının istiridyeyi andırmasıdır. Tezgâhın arkasında devasa bir istiridye kabuğu bulunmaktadır. Tavandaki avize, ahtapotun kollarında parlayan ampuller şeklinde tasarlanmıştır. Bir denizin derinlerindeymiş hissi veren bu istiridye restoranı, içindekiyle bütünleşik bir mekân şeklindedir. Lanthimos, ana karakterini yeni gittiği renkli dünyada bir dış mekân olarak böyle bir yere konumlandırmıştır. Burada için dışı var ettiğinin, dışın da içi şekillendirdiğinin ima edildiği yorumunu yapmak mümkündür. Tıpkı kent ve insan arasındaki diyalektik ilişkide olduğu gibi burada da benzer bir durum söz konusudur. Lanthimos'un bu mekân kullanımı Le Corbusier'in yapıları sabun köpüğüne benzeterek yaptığı: "Dış içerinin sonucudur" (2024, s. 196) tespitini hatırlatır. Bu nedenle filmdeki mekân tasarımları ile Bella arasındaki bağlantının izini sürmek daha çok önem taşımaktadır. Bu mekân kullanımı, Bella'nın, artık içini dışına yansıtabildiği ampirik bir tecrübeye, yepyeni bir maceraya atıldığının da ilk işareti olarak okunabilir.

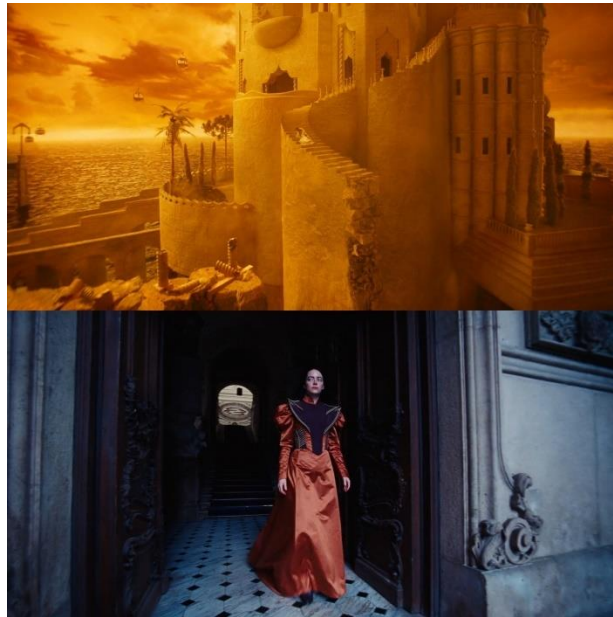
Görsel 3. Lizbon'daki istiridye tasarımlı istiridye restoranı

Filmde mekân kullanımı açısından bilinçli bir şekilde seçildiği/tasarlandığı belli olan bölümlerden bir tanesi de merdivenlerdir. Bella'nın içinde yer aldığı, deneyim üzerine kurulu macerasında uğradığı her yerde oval tasarımlı, dönen merdivenlerin kullanılması dikkat çekmektedir. Yeniden yaratılan, diriltiren, yeni bir hayat bahşedilen ya da adına her ne denirse, bu dünyaya yeniden gelen Bella'nın girdiği her mekânda bu merdivenlerden geçmesi boşuna değildir. Bedeninde kendi çocuğu gerçek anlamda büyümekte olan bu kadının, DNA sarmalını andıran bu merdivenlerden geçişi her mekânda karakterine bir boğum eklendiği ve şekillendiği anlamına gelmektedir.

Merdivenlerin Bella'nın karakteriyle bağlantılı olup olmadığı, bu yorumun aşırı yoruma girip girmediği elbette tartışmaya açıktır. Ama Lanthimos'un anlatının bir parçası olarak merdivenleri kullandığı oldukça net olarak görülebilir. Filmde merdivenlerin kullanımı iki defa farklılık göstermiştir. Bunlardan ilki, gemiyle seyahat ederlerken Bella, İskenderiye'deki insanların halini gördüğünde yaşanır. Bella koşup onlara yardım etmek istediğinde merdivenin kopmuş, sarmalın arasında bir boşluk olduğu göze çarpar. Bella'nın yanında olan Harry, Bella'nın düşmesini engellemek için onu tutar, Bella da onu ısırır. Merdivenlerin Bella'nın karakterinin şekillenmesini temsil ettiği kabul edilirse bu sahnede sarmalın kopukluğu da yine aynı şekilde okunabilir. Burada Bella, insanlığın kötü taraflarıyla net bir şekilde yüzleşmiştir. Evden çıktıktan sonra cennet gibi tasvir edilmiş, rengarenk bir şehir olan Lizbon'da bir süre kalmış, sonra yine rengarenk bir gemide denize açılmış ve yoksulluk çeken insanlarla, dünyada açlıkla mücadele eden insanlarla ilk kez İskenderiye'de karşılaşmıştır. Bu onun için bir kırılma anını teşkil etmektedir. O bir çocuktur ve saf bir akıl yürütmeye; O insanlar o şekilde orada dururken, gemide konfor ve para içinde seyahat eden diğer insanların hiçbir şey yapmamasını anlayamamaktadır. Bella'nın bu sahnede yaşadığı çelişki yukarıda yardım etmeyen insanlarla aynı gemide olduğunun farkına varmasıyla alakalıdır. Bu da sarmaldaki kopukluğu sınıfsal olduğu kadar varoluşsal bir temsile doğru taşır.

Görsel 4. Bella ve yürüdüğü sarmal şeklindeki merdivenler (Sol üstten aşağı doğru: Godwin'in evi, Lizbon'daki ara mahalle, Lizbon'daki bar, Lizbon'daki otel; Sağ üstten aşağı doğru: Gemi, İskenderiye)

Görsel 5. Sarmal merdiven kullanımının sekteye uğradığı mekânlar (Üst: İskenderiye; Alt: Victoria Blessington'ın evi)

İskenderiye'de kopuk bir şekilde bile olsa izleyicinin karşısına çıkan sarmal merdiven, Bella'nın bulunduğu mekânlar arasında sadece tek bir yerde gösterilmez. İntihar etmeden önce yaşadığı eve geri dönen Bella, beden olarak Victoria Blessington olsa da artık Bella Baxter olarak kendi çocuğunu temsil etmektedir. Evin içerisinde bir kez merdiven görünür ve o da düz bir merdivendir (Görsel 5). Evin içerisindeki sahneler genel olarak uzun koridorlarda yapılan yürüyüşler ve uzun yemek masalarında yapılan konuşmalardan ibarettir. Bella Baxter'ın bu mekândaki işi, eski kocasını ayağından vurmasıyla

son bulur. Merdivenlerin anlatıdaki yeri hatırlanırsa bu evin, Bella'nın karakteriyle bir bağı kalmadığını, yepyeni bir karakter olarak, kendi çocuğunu kendi bedeninde taşıyan bir anne olarak Bella'nın DNA'sında yerinin olmadığı anlamı çıkarılabilir.

Filmdeki mekânların değişimiyle ilgili olarak Bella'nın Godwin'in evine dönüşünden yine bahsetmek gerekmektedir. Bella eve yeniden döndüğünde ağırlıklı mekân olarak bahçe kullanılır. Hapis hayatı yaşadığı "Tanrı"nın evinden çıkmış, dünyanın pek çok farklı rengini keşfetmiş, eve geri döner dönmez yapacağı mesleğe karar vermiş ve bedeninin geçmişiyle yüzleşmiş bir Bella'nın, evin içinde değil de bahçesinde, alabildiğine özgür bir şekilde resmedilmesi önemlidir. Evin dış kapısında olduğu gibi bahçesinin sunumunda da benzer bir değişim söz konusudur. Genel olarak fiziki değil renklerle ilgili bir yeniden keşif ve değişim göze çarpmaktadır.

Görsel 6. Filmin başlarında Godwin'in evinin bahçesi

Görsel 7. Filmin kapanış sahnesinde Godwin'in evinin bahçesi

Bu kez her iki sahnede de balık gözü objektifin tercih edildiği dikkat çekmektedir. İlk sahnede kobay olarak bahçedeki hayvanlarla vakit geçiren Bella, ikincisinde evin efendisi konumundadır. Bu kez bahçede oyun oynayan, onun yokluğunda kobay olarak kullanılan Felicity'dir. İlk sahnede evin bahçeye açılan oval kapısının içi renkten bağımsız olarak daha karanlık resmedilirken, ikinci sahnede gündüz vakti olmasına rağmen ek bir ışıklandırma ile aydınlık olarak sunulmuştur. Ev artık Bella için kendisi olabildiği, hayatı tanıyarak geri döndüğü, gerçek manasıyla Tanrı'nın evine (cennet) dönüşmüştür. Bu anlamda mekândaki değişimin sadece renklerle değil karakterinin psikolojisiyle de doğrudan bağlantılı bir şekilde sunulduğu rahatlıkla söylenebilir.

4.2. Karakterin Değişimi

Mekânlardaki değişim analiz edilirken karakterin yaşadığı değişime ve dönüşüme de değinildiği için bu bölümde karakterin yaşadığı değişim biraz daha derinleştirilerek tartışılacaktır. Öncelikle Bella Baxter'ın kim olduğunu netleştirerek başlamak gerekir. Bella, gerçek adı Victoria Blessington olan bir kadının bedeninde, o kadının çocuğunun beyniyle yeniden hayata dönen bir karakter. Eş deyişle annesinin bedeninde yaşayan yeni doğmuş bir çocuk. Bella'nın filmdeki ilk değişim işareti cinsel hazı keşfiyle başlar. Fakat bu keşif ona özgürlüğü (evden çıkış) vermeye yetmez. Onun için Duncan Wedderburn'un atacağı 'cimcik', tetikleyici olacaktır. O cimciğin peşinden bir maceraya atılan Bella'nın yaşadığı değişimin arkasında haz, merak ve deneyim tutkusu vardır.

Bella'nın bu ampirik yolculuğunun, John Locke'un insan zihnini beyaz bir kâğıt, boş ya da karanlık bir odaya benzettiği (1992, s. 65) deneyime dayalı öğrenme düşüncelerinden beslendiği söylenebilir. Locke, daha bilinen ifadesiyle *tabula rasa* (boş levha) düşüncesini, doğuştan, her tür deneyim öncesinde zihnin bomboş olduğunu ifade etmek için kullanmıştır (Cevizci, 2014, s. 411). Bella'nın da Tanrı'nın evinden çıktığında bomboş olan zihni, yaşadığı deneyimler sonucu dolmaya başlayacak ve karakteri yavaş yavaş şekillenecektir. Bu levha doldurma yolculuğunu anlatının içine yediren yönetmen Lanthimos, filmin dramatik ritmini de buradan beslemektedir. Bella'nın evden çıkış eylemi, filmin anlatısının da temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Sinema ve mimarlık disiplinlerinin her ikisinde de anlatıyı (sinemada hikâye, mimarlıkta mekân) biçimlendiren ortak unsur, anlatının öznesi olan beden hareketidir (Aslan & Arıdağ, 2023, s. 118). Bir beden olarak Victoria Blessington'ın hareketi, bir çocuk olarak Bella Baxter'ın deneysel yolculuğunun da kurgusunu oluşturmaktadır. Bella'yı evinden cinsel haz vaatleriyle çıkarmayı başaran Duncan, Lizbon'da deneyimleriyle zihin dağarcığını genişleten Bella karşısında bir süre sonra çaresiz kalır. Bella, evden bir kez çıkmanın verdiği özgürlük hissiyle istediği her şeyi deneyimleyebileceğini düşünmektedir. Duncan, Bella'nın özgürlük duvarına çarparken, Bella da modern dünyanın kurallarıyla tanışır. Nerde nasıl davranılacağından, söylenebilecek kısıtlı sözlere kadar hepsi Bella'nın zihninde yeri olmayan eylemlerdir. Bella'nın modern toplum içerisinde kendi olabilme ısrarı, beynindeki çocuğun inadının görselleştirilmiş halidir. Oteldeki dans sahnesiyle de bu tavrın vücut bulduğu söylenebilir.

Görsel 8. Bella'nın 'içinden geldiği gibi' dans ettiği sahne

Bella'nın bu 'aşırı' özgürlüğü Duncan'ı çileden çıkarır ve azılı çapkın bir portre çizen karakter bir anda her şeyi kıskanan bir adama dönüşür. Bella'yı bir sandığa koyup gemi seyahatine çıkaran Duncan, onun dünyayla olan bağlantısını kestiğini düşünmektedir. Ama bu çaba, Bella'nın gemide tanıştığı Martha ve Harry'nin ona yeni alışkanlıklar ve özellikler kazandırmasıyla sonuçlanır. Martha'nın kendisine verdiği kitapları okuyan ve Harry'nin gerçekçi bakış açısına ilk başta anlam veremese de yukarıda bahsi geçen İskenderiye sahnesiyle hiç bilmediği bir gerçeklikle tanışan Bella, bu gemide çocukluktan ilk gençliğe hızlı bir adım atmıştır. Gemi ona dünyanın rengarenk olmadığını öğretmiştir.

İskenderiye sahnesinde, Bella hemen aşağıda açlıktan ölen insanlara koşmaya çalışırken Lanthimos'un kullandığı sarmal kolon ve süslemeler, merdivenler üzerinden yapılan çıkarımı kuvvetlendirmektedir.

Görsel 9. İskenderiye’de sarmal formdaki kolon ve süslemeler

Merdiven ve kolonlardaki sarmal biçimin tercih edilmesi, farklı bir açıdan bakma zorunluluğu doğurmaktadır. Bu noktada, filmin kullandığı masalsi ve fantastik görsel dil, bizi rüyalar ve bilinçaltına yönlendirmektedir. Merdivenlerin bilinçaltında neyi temsil ettiği biraz araştırıldığında karışımıza cinsellik çıkmaktadır (Freud, 2016, s. 116-119). Bu yorum, filmin büyük bir bölümünün merkezinde olan cinsellik mevzusuna da uymaktadır. Filmin anlatısındaki yeri düşünüldüğünde, merdiven ve cinsellik bağlantısı kendine yer bulmaktadır. Bella en son sarmal merdiveni Paris’teki genelevde kullanır. Ondan sonra kullandığı tek merdiven düz, birkaç basamaklıdır ve onu intihara sürükleyen evde karşımıza çıkar. Paris’in, Bella için bedensel hazdan zihinsel hazza geçişi temsil ettiği düşünülürse bu kullanım daha çok anlam kazanmaktadır.

Bella’nın dünyayı gezme serüveni, Tanrı’nın ölüm döşeğinde olduğunu haber veren mektupla yarıda kalır ve evine geri döner. Tanrı’nın evini yeniden gördüğümüz bu sahne (Görsel 2); Sinemanın hiçbir mekânı tasarlandığı ya da olduğu gibi bırakmadığını, fiziksel bağlamından kopararak öykünün içinde yeni bir bağlama taşıdığını (Güzer, 2024, s. 62) hatırlatır. Bella doğduğu eve, başlangıca geri gelmiştir ama artık her şey çok farklıdır. Her şeyi deneyerek öğrendiği macerasının onu sürüklediği mekân yine kürkçü dükkânı olmuştur ama tıpkı Bella gibi o da değişmiştir. Nasıl yeniden dirildiğini öğrenmiş, anne bedeninde bir çocuk mu yoksa çocuk ruhlu bir anne mi olduğu ikilemiyle yüzleşmiştir. Bu macerayı yaşamamış olsa nasıl tepki vereceğini bilemeyeceği bu durum karşısında, Londra-Lizbon-Gemi-İskenderiye-Paris-Londra döngüsüyle, feleğin çemberinden geçmiş bir Bella olarak hayatta kalabilmiştir. Aslında o ev Bella’dan, Bella da o evden hiç çıkmamıştır. Ziyaret ettiği tüm şehirleri ve kasabaları, tanıdığı tüm yerleri, bedeninin ete kemiğe bürünmüş belleğine aktarmış, evi öz kimliğiyle birleştirmiştir. Bella için o ev “kendi beden ve varlığının parçasına dönüşmüştür” (Pallasmaa, 2014, s. 88). Bella’nın final sahnesinde bahçede verdiği görüntü de bunu destekler niteliktedir. O ev, Bella’nın ta kendisidir. Dünyaya geldiği günden, hapis hayatı yaşadığı ilk dönemlerine kadar siyah-beyaz renksiz bir beşikten farksızdır. Aynı evin; dünyayı tanımış, bedeniyle ve geçmişiyle yüzleşmiş, geleceğine dair kararlar almış bir Bella için ise tam olarak bir Tanrı’nın evine (cennete) dönüşmesi boşuna değildir.

4.3. Filmin Ürettiği Anlamla Örtüşme

“Bugün genel düşünceden başka bir biçimde düşünmek töreye aykırılıktır, bir bozukluk, bir oyunbozanlıktır; yanlış, hastalıklı, lanet bir şeydir; ciddi toplumsal tehlikelere yol açar; akıntıya karşı yüzmekten farksızdır. Eskiden, var olan her şeyin yaşamını ruhsal bir Tanrı'nın yaratıcı gücüne borçlu olduğunu yansıtan kesin bir varsayım vardı; 19. Yüzyıl, maddeci nedenlerin evrenselliğiyle ilgili çok daha kesin bir gerçeği ortaya çıkardı. Bugüne göre, gövdeyi ayakta tutan ruhun gücü değildir; tersine ruhu, kendine özgü kimyasallığıyla madde oluşturur”.

Carl Gustav Jung

Buraya kadar olan analiz kısmında filmdeki mekân ve karakterin değişimleri ele alınmış ve bunların arasında bir bağ olup olmadığı tartışılmıştır. Bella ve yaşadığı, içinde bulunduğu mekânlar arasında organik bir bağ olduğu saptanmıştır. Bu, sinemanın teknik olanakları aracılığıyla (renk, balık gözü objektif vs.) gösterildiği gibi mekânlara yüklenen metaforik anlamlar (merdiven, Tanrı'nın evi) üzerinden de izleyiciye aktarılmaya çalışılmıştır. Filmde Bella'nın hodolojik mekânı olarak keşfedilen bütün yerler, Bella'yı dönüştüren ama diğer taraftan Bella'yla beraber form da değiştiren bir yapıdadır. Kurt Lewin'in kavramsallaştırdığı (1936, s. 11-13) hodolojik mekân, insanın çevresinden bağımsız düşünülmeceği temeline dayanır ve insanın çevresi tarafından yönlendirildiği mekânları temsil eder. Mekân değişkendir ve bu değişimi sağlayan her şey hodolojik mekânı oluşturur. Lewin'in hodolojik mekânını dünyanın gerçek mekânı olarak nitelendiren Sartre (2011, s. 408) şöyle devam eder: “Bana görünen mekân hodolojik mekândır; yollar ve güzergahlarla örülmüştür, aletseldir ve araçların sit alanıdır. Böylece dünya, kendi-içinimin belirlediği andan itibaren yapılacak edimlerin işareti olarak açığa çıkar, bu edimler başka edimlere, onlar daha başkalarına gönderir ve bu böylece sürüp gider” (2011, s. 423). Aslında bu bakış açısı hepimizin gündelik hayatındaki ufak gelişmelere uyarlanabilir ama film özelinde anlatının temel dinamiğini oluşturduğu söylenebilir.

Filmin özünde ne anlatılmak istenmektedir? Bella'nın dirilişi, çıktığı yolculuk, yaptığı keşifler, evine geri dönüşü ve normal bir insan gibi yaşamaya devam edecek olması neyi anlatmak için tasarlanmıştır? Bu soruların tek bir doğru cevabı olduğunu söylemek yanlış olacaktır ama yine de Lanthimos'un anlatmaya çalıştığı şeyin genel hatları çizilebilir. Bu bölümün başında doğrudan alıntıyla aktarılan ve yirminci yüzyılın ortalarında kaleme alınan (Jung, 2013, s. 23-24) cümleler filmin söylemini özetler niteliktedir. Bir kadın bedeninin içinde, yeni doğmuş bir bebek olarak Bella Baxter'ın, medeni⁴ dünyanın ortasında verdiği kendilik mücadelesi, filmin anlatısının merkezinde yer almaktadır. Bella'nın, toplumsal alandaki uyulması gereken kurallarla, genel geçer kabul edilmiş yazılı olmayan yasalarla sorun yaşaması bir medeniyet eleştirisi olarak okunabilir. Yukarıda bahsi geçen dans sahnesi de (Görsel 8) Bella'nın sorun yaşadığı şeylere karşı tutumunu ve onların arasındaki duruşunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Bella bir diğer mücadeleyi ise Duncan Wedderburn karakterine karşı verir. İlk tanıştıklarında ona özgürlüğü vaat ederek evden kaçırıp Lizbon'a götüren Duncan, bir süre sonra Bella'nın duvarları olmayan zihninden rahatsızlık duymaya başlar. Ona âşık olduğunu söyleyip evlenme teklif ettiğinde Bella kabul etmeyip “seni sadece şu an için tercih ettim” cevabını verdiğinde onu öldürmekle tehdit eden bir adama dönüşmüştür. Bella'nın etrafında yer alan ve hodolojik mekânını oluşturan erkeklik temsiline baktığımızda; eski kocası Alfred Blessington, onu diriltiren Godwin Baxter, nişanlısı Max McCandles ve Duncan Wedderburn karakterleri ön plana çıkmaktadır. Godwin ve Max daha pasif ve kabullenici bir tavır sergilese de Alfred ve Duncan daha eril bir dil kullanmaktadır. Aralarında en rahatsız edici olan ise Alfred karakteridir. Daha sonradan Bella, Victoria Blessington olarak intiharının sebebini Alfred'in evliliklerinde yaptıklarına bağlar. Bu nedenle de finalde onun kafatasının içine bir keçi beyni

⁴ Filmin orijinal dilinde “polite society” (kibar toplum) olarak geçen kavramın ülkemizdeki gösterim kopyasında “medenî toplum” olarak çevrildiğini belirtmek gerekiyor. Kibarlıkla kastedilenin genel olarak medenî toplumların dayattığı toplumsal normlar olduğu varsayımıyla yanlış bir çeviri olmadığı düşünüldüğü için çalışmada medenî tabiri kullanılmıştır.

koyarak intikamını alır. Filmin bu anlamda toplumsal cinsiyet rollerini de kendisine problem edindiği söylenebilir.

Bütün bunlardan hareketle Lanthimos'un anlatmak istediğinin; Medeniyetin dayattıkları ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden genel bir özgürlük problemi olduğu söylenebilir. İnsanın en temelde hodolojik mekânları dolayısıyla özgürlüğünün kısıtlı olduğunun altını çizer ve toplumsal normların da bunların üzerine insanın yaşam alanına müdahale ederek bu mekânları şekillendirdiğini göstermeye çalışır. *Poor Things*'in bütün ritmini oluşturan ana omurga budur. Filmlerin temel dramatik ve koreografik ritmini inşa eden şeyin, mimari imgelem ve mekânın anlatıya eklenmesi (Pallasmaa, 2001, s. 32) olduğu hatırlanırsa filmdeki mekân kullanımının neden Bella'ya organik bir şekilde bağlı olduğu daha iyi anlaşılabilir. Medeni toplumun eleştirisi hem Bella'nın hiç kimseye benzemeyen tavırları hem de Godwin Baxter'ın evinin, sonradan gösterildiği sahnede (Görsel 2) diğer binaların tek tipliği arasında ayrışmasıyla yapılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eleştirisi ise finalde Bella'nın, onu geçmişte intihara sürükleyen ve şimdiki zamanda rahmini aldırarak isteyen eski kocası Alfred Blessington'ın kafatasına bir keçinin beyinini naklederek aldığı intikamla gösterilmiştir. Mekân kullanımı açısından toplumsal cinsiyet eleştirisi Bella'nın doğduğu ev (Tanrı'nın evi) üzerinden okunabilir. Bella'nın yaratıcısı olan ve onu eve hapseden Tanrı (Godwin), onu evlendirerek ve sözleşme imzalatarak tam tahakkümü altına almaya çalışmıştır. Finalde Tanrı'nın ölümüyle birlikte evin sahibi olan Bella, toplumsal cinsiyet rollerini değiştirmenin de verdiği rahatlıkla bahçede hükmedici bir konumda oturmaktadır. Bella'nın finalde dönüştüğü yeni karakterin, mekânın her yerine sindiği gözlemlenebilmektedir. Ve Jung'un yukarıda bahsi geçen 19. Yüzyıla ilgili tespitinden (2013, s. 23-24) hareketle; Bella'nın gövdesini ayakta tutan şeyin içindeki çocuksu ruh olup olmadığından emin olamayız. Tam da Jung'un dediği gibi film boyunca bir madde olarak oradan oraya sürüklenen Bella'nın bedeni, kendi ruhunu oluşturmuş gibidir.

TARTIŞMA: DÖNÜŞÜMÜ SAĞLAYAN YA DA SINIRLAYAN MEKÂNLAR

Mekân, sinema anlatısının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak, yalnızca hikâyenin geçtiği bir alan olmanın ötesinde, karakterlerin duygusal, düşünsel ve fiziksel dönüşümüne eşlik eden bir yapı taşına dönüşmektedir. Sinema, diğer sanat dallarından farklı olarak, hareket ve mekân boyutlarını bir araya getirerek izleyiciye hem görsel hem de hissedilir bir deneyim sunmaktadır. Bu bağlamda, mekânın tipolojik ve morfolojik değişimleri, karakterlerle kurduğu etkileşim üzerinden hikâyenin derinliğini şekillendiren temel bir dinamik haline gelmektedir. Tipomorfoloji yaklaşımı, mekânın bu dönüşüm potansiyelini analiz etmeye olanak tanıyarak, sinema dilinde anlam yaratımının katmanlarını daha kapsamlı bir şekilde incelemeyi mümkün kılmaktadır. Bunu farklı filmlerde de görmek mümkündür.

Abbas Kiarostami'nin *Kirazın Tadı* (1997) filmi, karakterin içinde bulunduğu durumun mekânlara yansımaları açısından önemli bir örnektir. İntihar etmeyi düşünen ana karakterin, arabasına aldığı insanlardan bu konuda yardım istemesi üzerine kurulu hikâye akışının büyük bölümü arabada geçmektedir. Yardım istediği insanlar intihardan vazgeçirmeye çalışsa da ana karakter fikrinden dönmez. Sadece filmin adını da aldığı 'kirazın tadı' (Farsça aslında dut olarak geçmektedir) onu kararından döndürecek gibi olsa da vazgeçmez. Yönetmen Kiarostami, filmde hodolojik mekânı değişim yerine sabitlik üzerine kurgulamıştır. Böylece karakterin sürekli olarak içinde yer aldığı araba onu değişimden koruyan bir kabuğa dönüşmektedir. Bu nedenle karakterin iç dünyasını temsil eden araba ve dışarı arasındaki ayrım ön plana çıkmaktadır. Film boyunca karakterin neden kararında bu kadar ısrarcı olduğunu çözmeye çalışan izleyici için ipucu, filmin kapanış jeneriğine bırakılmıştır. Kapanışta filmin kamera arkası görüntüleri yer almaktadır ve film boyunca karakterin arabasıyla dolanırken sarı ağırlıklı tonda ve kurak bir şekilde görülen bölgenin aslında yeşil olduğu anlaşılır. Kiarostami, filmin tamamını karakterinin iç dünyasına bütünleşmiş bir görselleştirme sunmayı tercih etmiştir. Ve karakterin yaşayamadığı değişim için onu çevreleyen mekân üzerinden bir anlatı kurmuştur. Tipomorfolojik bir perspektifle; 'değişime kapalı' bir zihnin, çevresindeki her şeyi kendi iç dünyasıyla bütünleşik olarak gördüğü fikri, filmin de temel dayanağını oluşturmaktadır.

Görsel 10. *Kirazın Tadı* filminde karakterin iç dünyasındaki karamsarlık, kapanıştaki kamera arkası görüntüler ve filmdeki görüntüler arasındaki zıtlık aracılığıyla inşa edilir. (En üstteki görsel filmde, alttaki iki görsel kamera arkasından)

Bir diğer örnek ise Robert Zemeckis'in yönettiği *Here* (2024) filmidir. Bu filmde ana karakter oyuncular değil, bir ev ya da o evin inşa edildiği alan olarak tasarlanmıştır. Kamera, bahsi geçen mekânı yüzyıllar boyunca aynı açıdan, o alandaki insanların ne yaptığı üzerinden göstermektedir. Oraya bir ev inşa edildikten sonra ise kamera aynı açıdan (bu kez evin içerisinden) o mekânda yaşayan insanların yaptıklarını gösterir. Zaman içerisinde farklı insanlar yaşasa da hikâyenin kahramanları olan çift eve yerleştikten sonra artık mekândaki her değişim onlarla bütünleşik bir hal almaktadır. Filmin bu noktasından itibaren yaşananlar tipomorfolojik perspektifin alanına girmektedir. Çiftin yaşadıklarının mekâna yansımaları da bu çalışmada geliştirilen yöntemle analiz edilmeye oldukça müsaittir.

Görsel 11. *Here* filminde mekânın (ev) zaman içerisinde insanlarla birlikte uğradığı değişim.

Poor Things filminde kentlerin karakterle birlikte dönüşüm sergilemesi, mekânın; bireyin yaşamsal süreçlerindeki rolünü ve bu süreçlere nasıl yön verdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu Vance'in (1990, s. 4) belirttiği mekânlar, yalnızca barınma sağlamakla kalmaz, aynı zamanda insan davranışları ve ilişkileri üzerinde derin etkiler yaratır ifadesiyle uyumludur. Boz ve Koramaz'ın (2018, s. 1055) kentsel değişimlerin kullanıcı algılarını şekillendirdiğine dair görüşleri de bu filmde kentlerin dönüşümünün karakterin içsel dönüşümüyle paralellik taşımasını açıklayıcı niteliktedir. Öte yandan, *Kirazın Tadı* filminde mekân, karakterin yaşadığı durağanlığı ve değişim eksikliğini sembolize ederken, Jerram'ın (2011, s. 385) kentlerin bireylerin kimliklerini ve toplum anlayışlarını şekillendirdiği yönündeki tespitini destekler. *Here* filminde ise mekân ve karakter arasındaki bütünleşik değişim, Pallasmaa'nın (2014) mekân ile insan arasında karşılıklı bir etkileşim olduğuna dair görüşüyle uyumludur. Ayrıca, tipomorfolojinin (Moudon, 1994, s. 289) kentsel formun zaman içinde üretildiğini vurgulaması, mekânsal dönüşümün dinamik ve süreç odaklı bir şekilde karakterlerin deneyimleriyle nasıl birleştiğini açıklamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, *Poor Things*, *Kirazın Tadı* ve *Here* filmleri, birey-mekân etkileşiminin kültürel, toplumsal ve bireysel düzeylerdeki yansımalarını farklı açılardan ortaya koymaktadır.

Farklı örneklerden de anlaşılacağı üzere mekânın sinema anlatısındaki rolü, hem fiziksel bir arka plan hem de karakter gelişiminin aktif bir unsuru olarak çift yönlü bir etkiye sahiptir. *Poor Things* filminde mekânların karakterle birlikte dönüşmesi, bu ilişkiye dinamik bir boyut kazandırırken, *Kirazın Tadı*'nda sabit mekânlar, karakterin değişime kapalı olduğunu temsil etmektedir. Öte yandan, *Here* filminde mekân, içine yerleşen insanların etkisiyle dönüşerek karakter ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya koymaktadır. Bu örnekler, mekânın hem tipolojik hem de morfolojik yönleriyle film anlatısına nasıl katkıda bulunduğunu incelerken, tipomorfolojinin bir analiz yöntemi olarak sunduğu derinliği göstermektedir.

SONUÇ:

Poor Things filminde mekânlar ve karakter arasındaki organik bağın varlığından hareketle yazılmaya başlanan bu çalışmada sinema ve mimarlık arasındaki bağa sıklıkla başvurulmuştur. Sinema ve mimarlık/mekân üzerine pek çok araştırma bulunsa da bu makalede, kentlerin tarihsel süreçte yaşadığı değişimleri odağına alan ve karakteristiklerini ortaya koymayı amaçlayan tipomorfoloji, bir film analiz yöntemi olarak kullanılmıştır. Tıpkı kentlerde olduğu gibi filmlerde de karakterlerin yaşadığı değişim ve dönüşümün mekânlara yansıdığı varsayımıyla hareket edilmiştir. Çalışmada; hem bu makalenin konusu olan filmin hem de başka filmlerin çözümlenmesinde kullanılacak bir metodoloji hazırlanmıştır. Tipomorfolojide ana malzeme olan zaman/süreç filmin analizinde de merkeze yerleştirilmiştir. Sırasıyla filmsel zaman içerisinde mekânlarda ve karakterde yaşanan değişimler, Ryan ve Lenos'un (2012) ayrımını yaptıkları biçimsel analiz kullanılarak ortaya konmuştur. Analizin üçüncü kısmında ise tipomorfolojide kentlerin karakteristiklerinin ortaya konmasıyla eşdeğer olacak şekilde filmde üretilen anlamla mekân ve karakterde yaşanan değişimin örtüşüp örtüşmediği soruşturulmuştur. Böylelikle filmin anlam bütünlüğü (karakteristiği) ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın konusu olan *Poor Things*, ana karakteri Bella'nın bir maceraya atılmasıyla şekillenen ve onun peşine takılan bir anlatı yapısına sahiptir. Bu nedenle tipomorfolojik analize oldukça uygun olduğu düşünülmüştür. Bütün dinamizmini karakterinin ampirik bir macera aracılığıyla keşifler yapmasından ve bunlarla mücadelesinden almaktadır. Filmin tipomorfolojik analizi sonucunda, ana karakter Bella Baxter filmsel zaman içerisinde dönüşürken mekânların da onunla birlikte değişime uğradığı ortaya konmuştur. Yeniden diriltildiği ve hapis hayatı yaşadığı eve geri döndüğünde mekânın da yeni Bella'ya dönüştüğü gözlemlenebilmektedir. Hodolojik mekânın izleğinde ilerleyen hikâye boyunca Bella, içinde bulunduğu ortamlara ayak uydurmayı çocuksu bir tavırla reddetmiş olsa da deneyim (uğranmış yer) olarak onu değiştirmesine de engel olamamıştır. Yeni doğmuş bir bebeğin kendi annesinin bedeninde oradan oraya sürüklendiği bir medeniyet tablosu çizen yönetmen Lanthimos, Bella'nın tavırları ve mekânlardaki ayırt edici özellikler bağlamında bir medeni toplum eleştirisi yapmaya çalışmıştır. Godwin Baxter'ın evini yeniden gördüğümüzde mahalledeki evlerden ayrıştığı net bir şekilde görülmektedir.

Tipomorfolojinin kentsel yapıyı zamansal bir varlık olarak algıladığı (Gürer, 2016, s. 11) hatırlanırsa, filmdeki mekânların da canlı birer organizma olarak tasarlandığı söylenebilir.

Sinema tarihinde değişen ve dönüşen karakterlerin yer aldığı filmlerin sayısı düşünüldüğünde benzer analizlerin tipomorfolojik olarak rahatlıkla uygulanabileceği düşünülmektedir. Çalışma kapsamında hazırlanan metodoloji, pek çok filmin tipomorfolojik olarak çözümlenebileceğini göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Özellikle filmlerin yapım sürecinde, her aşamaya dahil olan yönetmenlerin filmlerinde mekân kullanımının en az karakter tasarımı ve anlatı kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bu çalışma da hem analizi yapılan film bağlamında sinemada mekân kullanımının karakterle iç içe geçmişliğine dikkat çekmeyi hem de sinema ve mimarlık, sinema ve mekân çalışmalarına yöntemsel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular, farklı filmlerden alınan örnekler ışığında, tipomorfolojinin sinema eleştirisine yeni bir bakış açısı kazandırma potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, sinematik mekânların yapısını ve karakterlerin bu mekânlarla etkileşimini derinlemesine inceleyerek film eleştirisinin daha katmanlı ve yapısal bir anlayışa sahip olmasına olanak tanıyabilir. Ayrıca, insanların mekânları nasıl şekillendirdiği ve bu mekânların bireyler üzerinde nasıl bir etki yarattığı üzerinden multidisipliner bir boyut taşıyan çalışma, mimarlık ve sinema alanındaki profesyonellere karşılıklı olarak diğer disiplinle ilgili farklı yaklaşımlar geliştirebilecekleri bir alan açılabileceğini de göstermektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar çatışması: Yazar ve diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür:

KAYNAKÇA

- Antonioni, M. (Yöneten). (1960). *L'Avventura* [Sinema Filmi].
<https://www.imdb.com/title/tt0053619/> adresinden alındı
- Asar, H. (2013). *Mimari Mekân Okumasında Algısal Deneyim Analizinin Bir Yöntem Yardımıyla İrdelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aslan, G., & Arıdağ, L. (2023). Sinema-Mimarlık Arakesitinde Beden-Zaman-Mekan İlişkisi. *Online Journal of Art and Design*, 11(1), 100-120.
- Ayyıldız, A. M. (2000). *İnsan-çevre diyalektiğinin duyuşal-zihinsel-duyuşal süreçleri: Çevresel algı-bilişim-anlam*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aziz, A. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bachelard, G. (2017). *Mekânın Poetikası*. İthaki Yayınları.
- Batcho, J. (2018). *Terrence Malick's unseeing cinema: memory, time and audibility*. Palgrave Macmillan.
- Benjamin, W. (1993). *Pasajlar*. (A. Cemal, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Beyhan, Ş. G. (2016). Isparta Kentinde Yaşanan Modernizmin Kent Kültürü ve Tipolojisi Üzerine Yansımaları. *idealkent*, 7(18), s. 116-143.
- Bilsel, C. (2018). Kent Mekanlarının Yeniden Üretiminde Kentsel Morfoloji ve Kent Mimarlığı Yaklaşımı: Paris Örneği. A. S. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir, & M. Akay içinde, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı 2. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 35-58). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Botz-Bornstein, T. (2011). *Filmler ve rüyalar: Tarkovski, Bergman, Sokurov, Kubrick ve Wong Kar-wai*. (C. Soydemir, Çev.) Metis Yayınları.
- Boz, M., & Koramaz, T. K. (2018). Kentlerdeki Değişimlerin Kentsel Bellek ve Kullanıcı Algısına Etkileri: Galataport Projesi Örneği. A. S. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir, & M. Akay içinde, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı 2. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 1055-1074). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Cataldi, G. (1998). Designing in Stages Theory and Design in the Typological Concept of the Italian School of Saverio Muratori. A. Petruccioli içinde, *Typological Process and Design Theory* (s. 35-56). MIT.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Sözlüğü*. Say Yayınları.
- Cömert, N. Z., & Hoşkara, Ş. Ö. (2018). Tipo-morfolojiz Analiz Yöntemi: CMC Endüstri Bölgesi Örneklem Çalışması, Kuzey Kıbrıs. A. S. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir, & M. Akay içinde, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı 2. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 257-272). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Çalışkan, O., Mashhoodi, B., & Şenyel, M. A. (2018). Kentsel Dokunun Nitelenmesinde Yapı Örüntüsünün Morfolojik Göstergeleri. A. S. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir, & M. Akay içinde, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı 2. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

- Çam, A. (2016). Sinemasal Mekânlar ve Sinemasal Mekânların Çözümlemesi. *sinecine*, 7(2), 7-37.
- Deleuze, G. (2014). *Sinema 1: hareket-imge*. (S. Özdemir, Çev.) Norgunk Yayıncılık.
- Eskidemir, K., & Kubat, A. S. (2018). Kent Morfolojisi ve Kültür: Anadolu ve İtalya Evleri. A. S. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir, & M. Akay içinde, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı 2. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 273-296). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Rüyaların Yorumu 2*. Öteki Yayınevi.
- Froehlich, D. E. (2018). *The chameleon effect: Architecture's role in film*. Birkhäuser Verlag.
- Göka, Ş. (2001). *İnsan ve Mekân*. Pınar Yayınları.
- Görgülü, L., & Görgülü, Ç. (2022). Kentsel Dönüşüm Projelerinin Tipolojik Sürekliliğe Etkisi: Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi. *Kent Akademisi Dergisi*, 15(4), s. 2031-2069. doi:10.35674/kent.976714
- Groh, J. M. (2019). *Mekân Yaratmak*. (G. Koca, Çev.) Metis Yayınları.
- Gür, Ş. Ö. (1996). *Mekân Örgütlenmesi*. Gür Yayıncılık.
- Gürer, T. K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel Mekanın Yapısını Anlamak. *İdealkent*, 7(18), s. 8-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36793/419081> adresinden alındı
- Gürmen, P. T. (2001, 6). Halit Refiğ'den Sinema Dersleri. *Popüler Sinema Dergisi*, s. 82-87.
- Güzer, C. A. (2024). Sinemanın Mimarlık Üzerine Söyledikleri: Bir Eleştiri Biçimi Olarak Sinema. C. A. Güzer içinde, *Sinema ve Mimarlık* (s. 27-62). Fol Kitap.
- Holtmeier, M. A. (2014). The wanderings of Jia Zhangke: pre-hodological space and aimless youths in Xiao Wu and Unknown Pleasures. *Journal of Chinese Cinemas*, 8(2), 148-159. doi:10.1080/17508061.2014.915565
- Jerram, L. (2011). *Streetlife The Untold History of Europe's Twentieth Century*. Oxford University Press.
- Jung, C. G. (2013). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. Say Yayınları.
- Kandinsky, W. (2015). *Sanatta Ruhsallık Üzerine*. (G. Ekinci, Çev.) Altıkırkbeş Yayınları.
- Karadeniz, B. (2020). *Şehir Planlamada Bir Yöntem Olarak Kent Morfolojisi: Görele*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kepenek, G. (2022). Tipomorfolojik Analiz: Tarlabası'nda Sosyal İlişkilerin Mekânsal Boyutu. F. C. Bilsel, & O. Çalışkan içinde, *Kent Morfolojileri Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 157-178). ODTÜ MF.
- Kiarostami, A. (Yöneten). (1997). *Taste of Cherry* [Sinema Filmi]. <https://www.imdb.com/title/tt0120265/> adresinden alındı
- King, A. (2014). Fault lines: Deleuze, cinema and the ethical landscape. J. Choi, M. Frey, J. Choi, & M. Frey (Dü) içinde, *Cine-Ethics: ethcal dimensions of film theory, practice and spectatorship* (s. 57-74). Routledge.

- Küçükoğlu, H., & Aktan, E. Ö. (2022). Sosyo-Mekânsal Parametre Olarak Kentsel Omurgalar. F. C. Bilsel, & O. Çalışkan içinde, *Kent Morfolojileri Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 491-510). ODTÜ MF.
- Laine, T. (2006). Lars von Trier, Dogville and the hodological space. *Studies in European Cinema*, 3(2), 129-141. doi:10.1386/seci.3.2.129_1
- Larkham, P. J. (2022). Kentsel Morfolojinin Kapsamını Genişletmek. F. C. Bilsel, & O. Çalışkan içinde, *Kent Morfolojileri Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 19-58). ODTÜ MF.
- LeCorbusier. (2024). *Bir Mimarlığa Doğru*. Yapı Kredi Yayınları.
- Lefebvre, H. (2021). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.) Sel Yayıncılık.
- Lewin, K. (1936). *Principles of Topological Psychology*. McGraw-Hill Book Company.
- Lico, G. (2009). *Architecture+cinema: projections of Filipino space in film*. The National Commission for Culture and the Arts.
- Locke, J. (1992). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Ara Yayıncılık.
- Lynch, K. (2019). *Kent İmgesi*. (İ. Başaran, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Melek, D. (2021). *Mekân-İnsan Diyaloğunda Tinsel Arayüz*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Metz, C. (1991). *Film language: a semiotics of the cinema*. (M. Taylor, Çev.) The University of Chicago Press.
- Moudon, A. V. (1994). Getting to Know the Built Landscape: Typomorphology. K. A. Franck, & L. H. Schneekloth içinde, *Ordering Space Types in Architecture and Design* (s. 289-311). Van Nostrand Reinhold.
- Moudon, A. V. (1997). Urban Morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1(1), s. 3-10.
https://www.researchgate.net/publication/235359167_Urban_morphology_as_an_emerging_interdisciplinary_field adresinden alındı
- Nazemi, P. (2013). A Comparison Between Beauty in Islamic Urban Textures and European Historic Cities: Differences in Urban Conservation Strategies. *Conservation Science in Cultural Heritage*, 13, s. 193-211.
- Nowell-Smith, G. (2011). Biçim ve Siyah Bir Bokta. E. Yılmaz içinde, *Filmde Yöntem ve Eleştiri* (s. 309-320). De Ki Basım Yayım.
- Ockman, J. (2013). Architecture in a mode of distraction: eight takes on Jacques Tati's playtime. M. Lamster, & M. Lamster (Dü.) içinde, *Architecture and film* (s. 176-200). Princeton Architectural Press.
- Özden, Z. (2014). *Film Eleştirisi*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Özteke, H. İ. (2022). *Mekân-İnsan-Bellek İlişkisi: Uşak İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, S. (2012). *Mekân ve İktidar*. Phoneix.

- Pallasmaa, J. (2001). *The Architecture of Image: Existential Space in Cinema*. Building Information Ltd.
- Pallasmaa, J. (2014). *Tenin Gözleri: Mimarlık ve Duyular*. (A. U. Kılıç, Çev.) Yem Yayın.
- Park, R. E. (2015). Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler. R. E. Park, & E. W. Burgess içinde, *Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler* (s. 37-89). Heretik Yayıncılık.
- Rossi, A. (1984). *The Architecture of the City*. The MIT Press.
- Ryan, M., & Lenos, M. (2012). *Film Çözümlemesine Giriş*. De Ki Basım Yayım.
- Sartre, J.-P. (2011). *Varlık ve Hiçlik*. İthaki Yayınları.
- Schulz, C. N. (1974). *Existence, Space and Architecture*. Praeger Publishers.
- Sınmaz, S., & Özdemir, H. A. (2016). Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri, Siverek Kenti İçin Bir Değerlendirme. *İDEALKENT*, 7(18), s. 80-115. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36793/419088> adresinden alındı
- Şahin, B. B., & Saban, F. D. (2022). Tarihi Bir Caddenin Morfolojik Değişimini Gazete Haberleri Üzerinden Değerlendirmek: Adana Abidinpaşa Caddesi Örneği. F. C. Bilsel, & O. Çalışkan içinde, *Kent Morfolojileri Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 275-294). ODTÜ MF.
- Temizel, N. P., & Bilsel, F. C. (2022). İtalyan Tipo-Morfoloji Ekolünde Tip ve Tipoloji Kavramları. F. C. Bilsel, & O. Çalışkan içinde, *Kent Morfolojileri Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 127-142). ODTÜ MF.
- Temizel, N. P., Çalışkan, O., Balamir, A., & Atabaş, K. (2022). Bir Tipo-Morfolojik Okuma Aracı Olarak Atlas:Batı Ankara'Nın Konut Tipleri Atlası İçin Bir Deneme. F. C. Bilsel, & O. Çalışkan içinde, *Kent Morfolojileri Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 1155 - 1170). ÖDTÜ MF.
- Trier, L. v. (Yöneten). (2003). *Dogville* [Sinema Filmi]. https://www.imdb.com/title/tt0276919/?ref_=nm_flmg_job_2_cdt_t_13 adresinden alındı
- Vance, J. E. (1990). *The Continuing City Urban Morphology in Western Civilization*. The Johns Hopkins University Press.
- Weber, M. (2010). *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*. (M. Ceylan, Çev.) Yarın Yayınları.
- Wollen, P. (2004). *Sinemada göstergeler ve anlam*. (Z. Aracagök, & B. Doğan, Çev.) Metis Yayınları.
- Yaygın, M. A. (2016). *Kent Dokusundaki Mekansal Değişimin Morfolojik Boyutta İncelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yücel, A., & Ökem, H. S. (2020). Mekânın Sinematografik Temsili Bağlamında Beden-Mekân İlişkisi. *Kent Akademisi*, 13(4), 688-700.
- Zemeckis, R. (Yöneten). (2024). *Here* [Sinema Filmi]. <https://www.imdb.com/title/tt18272208/> adresinden alındı
- Zhang-ke, J. (Yöneten). (1997). *Xiao Wu* [Sinema Filmi]. https://www.imdb.com/title/tt0144020/?ref_=nm_flmg_job_2_cdt_t_31 adresinden alındı

Zhang-ke, J. (Yöneten). (2002). *Ren xiao yao* [Sinema Filmi].

https://www.imdb.com/title/tt0318025/?ref_=nm_film_job_2_cdt_t_27 adresinden alındı

EXTENDED SUMMARY:

Research Problem:

Space, which is important for both cinema and architecture, is shaped by people on the one hand and shapes people on the other. One of the methods used to understand this relationship from different perspectives is typomorphology. Typomorphology is seen as an important starting point for examining the relationship of building design with the city and the society in which it exists. Although typomorphology is used in the fields of architecture and geography, it also has a multidisciplinary aspect. In this research, an answer to the question "Is typo-morphological analysis suitable for cinema?" was sought.

Research Questions:

This study is based on the question "Can typo-morphology be used in film analysis?" and seeks to answer the question "How does the relationship between character and space progress in the movie Poor Things?"

Literature Review:

According to spatial psychology, man is a whole with his environment and cannot be considered separately from the air, water, plants, soil and other people surrounding him (Göka, 2001, pp. 25-26). Space covers every aspect of human life in all its dimensions (Asar, 2013, pp. 24-25). According to Schulz (1974, pp. 72-73), architectural space should go beyond simple and concrete physical dimensions and have complex, abstract and conceptual dimensions. This space contains an existential dimension that integrates with the lived reality of human beings and should be studied with an ontological approach to understanding and questioning human behavior.

The perception of space requires personal experiences, abilities and basic skills such as observation, perception, noticing details and using imagination. With these skills, information about the space is processed in a cognitive process by combining with the perceiver's knowledge and gains meaning (Asar, 2013, pp. 27-28). When we experience spaces through our perceptions, there is a mutual interaction between the space and the person. While the space exhibits its own uniqueness, the experienter reflects his/her own emotions and perceptions to this space (Pallasmaa, 2014, pp. 42-47).

People's living habits and social relations create settlements and spaces with different morphological structures (Yaygın, 2016, p. 136). Cities shape who we are, how we live and how we understand the nature of our society (Jerram, 2011, p. 385). Changes in urban areas also lead to changes in morphological structure (Yaygın, 2016, p. 132).

According to Muratori, design ideas and building types are culture-specific and emerge naturally by varying in time and space. Life styles that vary from culture to culture are also effective in the construction and transformation of building types (Cataldi, 1998, pp. 35-37). Typo-morphological studies are studies that define urban form according to the typology of buildings and open spaces. These studies analyze urban form through typical spaces and structures (Moudon, 1994, p. 289).

It can be said that the trivet of typomorphology is formed by the triad of change, people and distinctive features on the common denominator of process (time). This perspective is fed by the idea that cities are open to constant change as organisms (Gürer, 2016, p. 10). The characteristics of cities cannot be considered independent of society, and this points to the existence of a cultural essence in the typomorphological perspective. The idea that film criticism has the responsibility to provide society with a cultural memory (Özden, 2014, p. 62) is in line with these elements that form the basis of typomorphology.

Çam, who says that the formal and contextual analysis methods distinguished by Ryan and Lenos (2012) are suitable for the analysis of space in films, concludes that both methods can be used as long as they do not contradict the problematic of the research (2016, p. 32). In this study, a typomorphological analysis was made by applying the formal analysis method, which proceeds through the deliberate meanings consciously designed by the director (Ryan & Lenos, 2012, p. 10).

Methodology:

The main factor suggesting that typomorphology is a suitable method for film criticism is that it is a human-centered approach. Instead of reading the changes that cities go through over time solely through architecture, this method tries to make a sociocultural reading with the presupposition that it is human beings who make the city what it is. The idea that the human being shapes the city as well as the city shapes the human being is at the center of the approach.

While defining typomorphology as a film analysis method, it is necessary to underline the organic bond between architecture and films. Space constitutes the main ground of films in creating meaning. The locations used in films are not just the background of the action, they are constructed to create thematic meanings (Ryan & Lenos, 2012, pp. 117-119). For this reason, considering the location in a movie only as the place where the story takes place is a two-dimensional perspective that ignores the depth of the movie. In addition to being directly related to the character's psychology, the places where the character is located can also have social and cultural meanings from a sociological point of view. Geoffrey Nowell-Smith, while analyzing the scene in Antonioni's *L'Avventura* where the main characters go to a village where there is no one for a short time, states: "...space is synonymous with the event itself, not just the place where the event takes place" (2011, p. 310). As seen in this example, it can be easily stated that filmic space is a part of meaning and in some scenes it is even equivalent to meaning. This is because the places where the characters spend their lives or stay, even for a short time, are carefully selected by the directors and sometimes designed from scratch. This is the point where cinema and architecture come closest to each other and even match one-to-one.

In the context of its relationship with architecture, one of the reasons why cinema stands out by differentiating from other art branches can be shown as it includes the dimensions of movement and space (Yücel & Ökem, 2020, p. 690). Therefore, the analysis of cinematic space is critical for a better understanding of the film. There are many studies on space in cinema. Stating that the formal and contextual analysis methods distinguished by Ryan and Lenos (2012) are suitable for analysing space in films, Çam concludes that both methods can be used as long as they do not contradict the problematic of the research (2016, p. 32). In this study, a typomorphological analysis was conducted by applying the formal analysis method, which proceeds through the deliberate meanings consciously designed by the director (Ryan & Lenos, 2012, p. 10). For this analysis, a method that seeks answers to the three topics mentioned above as the pillars of typomorphology was used: The change in locations, the change in character, and the overlap with the meaning that the movie wants to produce.

Results and Conclusions:

Although there are many studies on cinema and architecture/space, in this article, typomorphology, which focuses on the changes experienced by cities in the historical process and aims to reveal their characteristics, is used as a film analysis method. Just like in cities, it is assumed that the changes and transformations experienced by the characters in films are reflected in the spaces. As a result of the typomorphological analysis of the film, it was revealed that as the main character Bella Baxter transformed over the course of filmic time, the spaces changed along with her. Remembering that typomorphology perceives the urban structure as a temporal entity (Gürer, 2016, p. 11), it can be said that the spaces in the film are designed as living organisms.

Şanlıurfa Geleneksel Konut Mimarisinde İnançsal Tasarımların Belirlenmesi ve Turizm Coğrafyası Açısından Değerlendirilmesi

Determination of Religious Designs in Şanlıurfa Traditional Housing Architecture and Evaluation in terms of Tourism Geography

Abdulkadir Güzel¹ , Mehmet Özcanlı²

öz

Turizm, ülkeler için kalkınmada etkili bir ekonomik sektör olarak önemi gittikçe artan uluslararası dev bir sosyo-ekonomik sektördür. Turizm 300 farklı çeşit veya faaliyeti kapsar, bu faaliyetlerden biride inanç turizmidir. İnanç turizmi; bir dine mensup insanlar için kutsal ad edilen merkezlerin/ mekânların, inanan veya inanmayan insanlar tarafından merak ve öğrenme güdüsüyle ziyaret edilmesidir. Ülkelerin geçmişteki sosyal-kültürel yapıları, geleneksel konut mimarisinin oluşumundaki önemli faktörlerden biridir. Şanlıurfa geleneksel konutları İslami kültürün bir üretilimidir. Ayrıca Şanlıurfa coğrafi özelliklerinin, geleneksel Urfa yaşamının, İslami inançlarının ve İslam'da mahremiyetin temel gereksinimlerinin bir sonucu olarak mimariye yansımalarıdır. Konut, sosyal ilişkilerin istikrarına katkıda bulunan sosyal davranışlar açısından ideal Müslümanlar üretmek için aile eğitimi ve gelişiminin gerçekleştiği yer olarak işlev görür. Konutlarda inançsal mahremiyet ihtiyacı, utanç duygusu, bölgesellik, mekânda bireysel ayırım genel veya özel alanlara sahip kişilerle ilişkilidir. İnançsal mahremiyet ihtiyacı sonucu konut mimarisinde bazı mimari öğeler ortaya çıkmıştır. Geleneksel Şanlıurfa konut tasarımında bölgenin doğal yapısını oluşturan topografik, jeolojik ve iklimsel koşulların etkisi yanında toplumsal inanç ve düşünce sisteminin de büyük etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Şanlıurfa'nın toplumsal inanç ve düşünce sisteminin geleneksel konut mimarisindeki etkilerini Şanlıurfa geleneksel konutlarının ana karakteri, inançsal mekân donatıları ve mekânda oluşan eylemler bağlamında ortaya koyarak geleneksel konutları ziyaret eden turistlerin konutlardaki inançsal tasarımlar ve mimari öğeler ile ilgili farkındalıklarını artırmaktır. Bu kapsamda çalışmada Şanlıurfa'nın toplumsal inanç ve düşünce sisteminin geleneksel konut mimarisindeki etkileri irdelenmiş ve önemi vurgulanmıştır. Bu araştırma, yerinde gözlemler, konut yerleşim planlarının yerinde mekânsal ölçümü ve konutu kullananlar ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerin kaydedilmesi, fotoğraflanması ve mimari öğelerin sınıflanmasından oluşmaktadır. Eski Şanlıurfa geleneksel konutları gezilirken özellikle mimarisi bütün olarak günümüze kadar gelen geleneksel konutlar merkeze alınmıştır. Şanlıurfa'nın geçmişten günümüze kadar ki tarihsel süreç içerisinde tüm alanlara nüfus eden toplumsal inanç ve düşünce olgusu, geleneksel mimaride de etkisini göstererek bulunduğu toplumun sosyo- kültürel özelliklerini yansıtan maddi bir kültürel miras olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Turizm Coğrafyası, İnanç Coğrafyası, Şanlıurfa, Geleneksel Konut, İnançsal Mahremiyet, İnançsal Mimari.

ABSTRACT

Tourism is a giant international socio-economic sector, which is becoming increasingly important as an effective economic sector for the development of countries. Tourism covers 300 different types or activities, one of these activities is faith tourism. Religious tourism is the visit of centres/places considered sacred for people belonging to a religion by believers or non-believers with the motive of curiosity and learning. The social-cultural structures of countries in the past are one of the important factors in the formation of traditional housing architecture.

¹ akdguzel@hotmail.com, Harran Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-4168-4803.

² **Corresponding Author | Yetkili Yazar:** mehmetozcanli@harran.edu.tr, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0003-2228-8298.

Şanlıurfa traditional houses are a production of Islamic culture. It is also a reflection of Şanlıurfa geographical features, traditional Urfa life, Islamic beliefs and the basic requirements of privacy in Islam. Housing functions as the place where family education and development takes place to produce ideal Muslims in terms of social behaviours that contribute to the stability of social relations. The need for religious privacy in dwellings is associated with a sense of shame, territoriality, individual distinction in space, people with public or private spaces. As a result of the need for religious privacy, some architectural elements have emerged in residential architecture. In the traditional Şanlıurfa housing design, besides the effect of topographic, geological and climatic conditions that constitute the natural structure of the region, social belief and thought system also have great effects. The aim of this study is to reveal the effects of Şanlıurfa's social belief and thought system on traditional residential architecture in the context of the main character of Şanlıurfa traditional houses, religious space equipment and actions in the space, and to increase the awareness of tourists visiting traditional houses about religious designs and architectural elements in the houses. In this context, the study examined the effects of Şanlıurfa's social belief and thought system on traditional housing architecture and emphasised its importance. This research consists of on-site observations, on-site spatial measurement of housing layout plans, and recording, photographing and classifying architectural elements obtained from interviews with the users of the houses. While visiting the traditional houses of old Şanlıurfa, especially the traditional houses whose architecture has survived to the present day as a whole were taken as the centre. The phenomenon of social belief and thought, which has penetrated all areas of Şanlıurfa in the historical process from the past to the present, has been a material cultural heritage that reflects the socio-cultural characteristics of the society in which it is located by showing its influence in traditional architecture.

Translated with DeepL.com (free version) Keywords: Geography, Tourism Geography, Şanlıurfa, Traditional Housing, Religious Privacy, Religious Architecture.

GİRİŞ:

Turizm faaliyeti, insanların daimi olarak yaşadıkları, iş yaşamını gerçekleştirdiği ve yaşamını idame ettirmek için her zamanki olağan ihtiyaçlarını giderdikleri yerlerin dışında, yerleşmemek ve ekonomik anlamda gelir elde etmemek şartıyla gerçekleştirmiş olduğu seyahatlerdir. Bu seyahatler genel olarak dinlenme, eğlenme, merak, spor, sağlık, kültür, deneyim kazanma, akrabalarını ziyaret etme, kongre ve seminerlere katılma, dini ibadetlerini yerine getirme gibi kişisel nedenler ile tek ya da toplu olarak yaptıkları seyahatlerdir (Özgüç, 2003).

İnsanın dünyayı ve hatta dünya dışındaki mekânları merak etmesi ve bunları görmeye yönelik bir aktivite başlatmasıyla turizm ortaya çıkar. Bu faaliyet aynı zamanda büyük bir ekonomik sektöründe oluşmasına neden olur. Çünkü bu ziyaretler mekânların bulunduğu ülkelere önemli bir sosyo-ekonomik kazançlar sağlamaktadır. Gezip görmek, yaşayarak öğrenmek, dinlenmek, sağlık, yeme- içme ve eğlence... gibi eylemsel aktiviteler turizmin başlıca faaliyet alanlarından bir kısmıdır. Aynı zamanda gittikçe gelişen bilim ve teknoloji sayesinde gezegenimiz dışına da turizm faaliyeti gerçekleşmeye başlamıştır (Özgen, 2013).

İnsanları turizm faaliyetine yönlendiren, duyuşsal, bilişsel veya fizyolojik ihtiyaçları ve bu olgularla ilgili hissettikleri farklı ihtiyaçları giderme, doyuma ulaştırma, kendini gerçekleştirmek güdüsüdür. Bu faaliyetler, dünya üzerindeki farklı kıta veya bölgelerde, çeşitli coğrafik alan ve kültürel özelliğe bağlı olarak –insanlara bağlılık veya aidiyet duygusunu uyandıran alanların yanı sıra; doğal veya kültürel çeşitliliğe yönelme biçiminde- gelişen önemli bir sosyoekonomik faaliyettir. Bu tanımlama bize insanların aidiyet duygusu ile ziyaret ettikleri mekânlar, inanç turizminin nüvesini oluşturan kutsal mekânları tanımlamaktadır. Turizm sektörü içinde inanç turizmi, 300 milyona yakın ziyaretçiye hizmet veren ve yaklaşık olarak 18 milyar dolarlık bir ekonomiyi kapsayan ve her geçen yıl hızlı bir şekilde büyüyen bir turizm koludur. (Erol, 2003; Özgen, 2013).

Küreselleşmeye bağlı olarak tekdüzeleşen (tektip) dünyada siyasi, sosyo-ekonomik ve teknolojik faktörlerin etkilerine bağlı olarak yaşam alanları tek tipleşmekte ve kültürel çeşitliliğin somut göstergesi durumunda bulunan geleneksel konutlarda bu faktörlerden olumsuz etkilenmektedir (Kıasıf, 2018). Ülkelerin kendi içindeki kültürel çeşitliliği ortaya koyması ve koruması, bu kültürlerin en önemli soyut ve somut kültürel zenginliğini gelecek kuşaklara aktarması, bir kılavuz görevi üstlenen kültürel bütünlüğümüz açısından büyük önem arz eden geleneksel yaşam çevrelerine sahip çıkmasıyla gerçekleşecektir (Karacoşkun, 2004). Geleneksel konut mimarisi de bu geleneksel yaşam çevrelerinden biridir (Bozkurt ve Altınçekiç, 2013). Ülkelerin geçmişteki sosyal-kültürel yapıları, geleneksel konut mimarisinin tasarlanmasında önemli faktörlerden biridir. Bir başka deyişle eski geleneksel konutlar bize ülkelerin geçmişteki sosyal-kültürel yapıları hakkında önemli bilgiler sunabilmektedir (Asatekin, 1994).

Geleneksel konutların mimari şekillenmesinde jeoloji, jeomorfoloji ve iklim gibi doğal çevre koşullarının önemli etkilerinin yanında bu yapıları kullanan toplumların inanç ve düşünce şekilleri de yaşam tarzlarını etkilemiştir (Tunçdilek, 1986). Bu yaşam tarzları içinde yaşadıkları konutun mimarisini de etkilemiştir. Geleneksel konutların inanç ve düşünceye bağlı oluşan mimarisi toplulukların kendi içlerindeki iletişim ve etkileşimini de biçimlendirmiştir (Erdoğan, 1996).

Şanlıurfa geleneksel evleri İslami kültürün bir üretimidir. Ayrıca Şanlıurfa coğrafi özelliklerinin, geleneksel Urfa yaşamının, İslami inançlarının ve İslam'da mahremiyetin temel gereksinimlerinin bir sonucu olarak mimariye yansımalarıdır. Şehirdeki insanların sosyal ilişkileri çevresel davranış ve kültür ortamı ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal ilişkilerde çevre ve davranış, çeşitli davranış mekanizmalarını vurgulamaktadır. Bu davranış şekilleri günlük yaşam içindeki inanç mahremiyeti sınırları içinde şekillenir. İnançsal mahremiyetin de dereceleri vardır. Bu dereceler sosyal ilişkilerin yakınlık derecesine göre değiştiği gibi kendi içinde yazısız bir kurallar silsilesini barındırır. Geleneksel konutlarda mimari, mahremiyet derecelerinin belirlenip uygulanmasında yardımcı bir etken olarak kullanılmıştır (Asiah, 2008). Mimari; mahremiyet derecelerinde kişisel mesafe, sözlü ilişkiler, sözsüz ilişkiler gibi sosyal ilişkilerin gerçekleşmesinde yardımcı bir unsur olarak gelişmiştir. Yani sosyal ilişkilerdeki inançsal gereksiniminin sonucu olarak ortaya çıkan mahremiyet dinamiği kendine özgü mimari öğelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Altman ve Chemers, 1984).

Mahremiyet konusu ilahiyatçı, psikolog, sosyolog ve mimar gibi birçok sosyal bilimci tarafından tartışılmış ve az sayıda araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bu sosyal bilimcilerin bağlı olduğu disiplinler, mahremiyeti davranışların açık veya kapalı ortamlarda insanların haramdan kaçınması için düzenlenen veya gelişen bir süreç olarak belirtmiştir (Altman vd., 1981). Mahremiyet aynı zamanda kişi, çevre, yabancılarla sınırlandırılmış bir sınır, cinsiyet ayrımı ve mahrem yaşam ile sosyal ilişki arasındaki ayırım için bir sınır olarak da tanımlanmıştır (Mortada, 2003). Mahrem yaşam, insanların birbirleri ile olan ilişkilerin gelişmesine ve ahlaki gelişmeye de yol açmaktadır (Fahey, 1995). Dini literatürde insan hayatında önemli bir noktada yer alan mahremiyet kelimesinin kök kelimesi olan "mahrem", Arapça "haram" sözcüğünden değişerek gelmiş olup "yasaklamak, men bırakmak, mahrum bırakmak, mümkünatı olmamak, el sürmemek veya sürememek" gibi benzeri manalar içerir. Mahremiyet ise "gizlilik, gizli bir şeyin (mahrem) gizli hal durumu, bir şeyin gizli kısmı" anlamına gelmektedir. İngilizcede ise bu kelime kavramsal olarak, 'privacy' ve 'confidentiality', 'intimacy' gibi kelimelerle ifade edilen bir kapsamı karşılar; bu kavramlar cümleye göre birbirini tamamlamaktadır (Avaner, 2018).

İslam inancına sahip olan toplumlara göre Konut; güvenli sığınak ve özel alan, huzur bulunan yer, dış dünyadan arınma, rahatlık ifade etme, dinlenme, mutluluk ve aile ilişkilerinde içten gelen rahat tavırların sergilendiği yer olarak tanımlanmaktadır (Omer, 2010). Konut, sosyal ilişkilerin istikrarına katkıda bulunan sosyal davranışlar açısından ideal Müslümanlar üretmek için aile eğitimi ve gelişimi gerçekleştiği yer olarak işlev görür (Hosny ve Demiraslan, 2019). Konutlarda inançsal mahremiyet ihtiyacının utanç duygusu, bölgesellik, mekânda bireysel ayırım ve genel veya özel alanlara sahip kişilerle ilişkilidir (Erdönmez ve Akı, 2005). İnançsal mahremiyet ihtiyacının bu özellikleri nedeniyle konut mimarisinde bazı öğeler ortaya çıkmıştır. İslami inanca göre tasarlanan bu mimari öğeler aile mahremiyetinin güvenliğini veya korunmasını sağlayarak rahat, huzurlu ve bereket dolu bir yaşamın alt yapısını sunar (Omer, 2011). Geleneksel konutlarda inanç, iç mekân organizasyonunu ve özellikle kadınları, bireyleri, aileleri, en yakın akrabaları, mahrem olmayan misafirleri barındırmak için konut biçimini ve boyutunu belirlemiştir. İslami inanca sahip toplumlarda, kadınların konumu veya inzivaya çekilmesi ve alanın erkekler veya kadınlar için ayrılması konusunda çok belirgin mimari öğeler oluşmuştur (Kartal, 2018). Bu mimari öğeler, Müslüman aileler arasında özel hayatın ihlal edilmesini önlemek için genel sosyal ilişkilerin gerçekleştiği alan ile mahrem alan arasındaki ayırımı belirlemektedir. Bu ayırım sayesinde aile üyesi anlamına gelen ve mahrem olarak bilinen erkek ile kadınlar arasında serbest sosyal etkileşim alanları oluşmuştur. Ayrıca mahrem olmayan misafirleri, yani komşuların, akrabaların ve arkadaşların kabul edildiği veya ağırlandığı rahat sosyal etkileşim alanlarını da oluşturmuştur.

Genel olarak çalışmamızda mimariye bir etki olarak ele alınacak olan mahremiyetin mimari öğeleri “En sade anlamıyla gizlilik manasına olan mahremiyet kavramı, toplumdaki topluma veya topluluk içinde de dönemden döneme farklı anlamlar içeren bir özelliğe sahiptir (Göğebakan, 2015) . Doğu ve batı medeniyetlerinde eski çağlardan beri bulunan mahremiyet; felsefede, sosyolojide, psikolojide, hukukta, mimarlıkta, siyasette ve son dönemlerde de bilişim-iletişim gibi farklı bilim alanlarının araştırma konularında yer alan disiplinler arası bir kavramdır. Bu alanlarda yapılan araştırmalara bakıldığında, mahremiyetin bir değer olarak ele alınması konusunda bütün disiplinler hemfikirdir. Felsefe alanında araştırma yapan bilim adamlarına göre mahremiyet, insanın varoluşunun önemli bir öğesidir. Psikoloji araştırmalarında bireyin ego gelişimi ve devamlılığı için mahremiyet önemli bir unsurdur (Newell, 1995). Sosyoloji, bireyler arası ilişkileri ve iletişimi sağlamada genelde mahremiyet ve özelde samimiyet kavramına dikkat çekerek ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Hukuk ve siyaset bilimi ise mahremiyeti en temel bir insan hakkı olarak ele almaktadır. Bu çalışmada Şanlıurfa geleneksel evlerinde inançsal mahremiyetin, oluşumunda etkili olduğu Şanlıurfa geleneksel konutlarındaki mimari öğeler ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma, bu mimari öğelerin belirlenmesi sayesinde inanç turizmi kapsamında Şanlıurfa’ya gelen turistlere bu mimari öğeleri de tanıtmayı hedeflemektedir. Bu sayede Şanlıurfa’da Balıklıgöl ve çevresinden ibaret olan inanç turizmine yeni bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Allah’a, bir dine inanmak ya da akide, imani, itikati ve düşünüşe içten bağlı olma inanılan öğe, görüş, öğreti ve birisine duyulmuş güven, inanç duygusu olarak ifade edilen “inanç” sözcüğü son yıllarda turizm coğrafyası disipliniinde de sık olarak yer alan bir kavram haline gelmiştir (<https://sozluk.gov.tr/>). Ayrıca bu kavramın “inanç turizmi” alanında da önemi her geçen gün artmaktadır. Dini inanç, uzun süreden beri insanların seyahatleri için önemli motivasyon kaynağı olduğundan kutsal mekanları ziyaret etmenin çok eski ekonomik menfaat içermeyen nedeni olarak gelişmiştir (Ayaz ve Eren, 2020). Dini inanca bağlı olarak gelişen kutsal mekan seyahatleri, yakın çevredeki hac mekanlarına yapılan ziyaretler ve dinsel konferans ve kongreler, uzun süren dinsel ziyaretler ise ülke içindeki veya uluslararası hac mekanlarına seyahat ve konferans- kongreler ile ilişkilendirilmektedir.

Dini amaçlı turizm, insanların gezme isteklerinin çok eski ve en yaygın görülen sebeplerinin başındadır. İnsanlar için mezarlar, tapınak yapıları, kilise yapıları gibi dini mekanlar ve ritüeller her çağda ilgi odağı konumunda olmuştur. Günümüzde inançsal turistik yerler olarak bilinen birçok ziyaretçinin ilgisini çeken birçok destinasyon bulunmaktadır. Bu destinasyonlar arasında, üç ana din (İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik) açısından dini açıdan zengin şehirlerden biride Şanlıurfa’dır. Şanlıurfa'nın 11.500 yıllık tarihi, coğrafi konumu, Ticari İpek Yolu üzerindeki konumu, Doğu ve Batı din, kültür ve medeniyetlerinin kavşağında yer alması Şanlıurfa'yı dinlerin, kültürlerin ve medeniyetlerin bulunduğu cazip bir merkez haline getirmiştir. Bu özelliklerinden dolayı tarihi gelişim süreci içerisinde pek çok bağımsız devlet ve beylik kurulmuş, pek çok medeniyetin doğduğu yer olmuştur.

Bazı durumlarda dini unsurlar bir şehrin en önemli özelliği olabiliyor. Suudi Arabistan’da Mekke ve Medine, Filistin’de Kudüs, İtalya’da Vatikan, İran’da Meşhed ve Kum, Irak'ta Kerbela şehirlerinde olduğu gibi; Hindistan- Moğolistan- Japonya- Tibet- Güney Kore- Kamboçya- Vietnam- Singapur gibi ülkelerde Budist dini merkezlerine ev sahipliği yapan şehirler bunun örnekleri arasında yer alıyor. Şanlıurfa şehri uzun zamandır hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kutsal kabul ediliyor. Yakup'un kuyusunun varlığı Yahudi inancı için önemlidir. Şanlıurfa ili farklı dinlere ait yapıların bulunması nedeniyle inanç turizmi açısından öne çıkmaktadır. Suriye-Irak iç savaşı öncesinde karadan gelen Müslüman hacılar Şanlıurfa'ya giderken Hz.Yakub, Hz. İbrahim, Hz. Eyyüb gibi peygamberlere ait yapıların yanı sıra dini değer taşıyan birçok eseri de ziyaret etmekte idi. Keşfedilmemiş alanların eklenmesi şehrin turizm potansiyelini daha da artırabilir. Bahsedilen olanakların bakım, onarım, planlama ve tanıtım yoluyla insanların bilincine aktarılması gerekmektedir. Dolayısıyla ülkemize yabancı ilgisi arttıkça turizm gelirleri de artacaktır. Öte yandan genç nüfusun yoğun olduğu bir ülkede insanlara yeni iş fırsatları da açılacaktır.

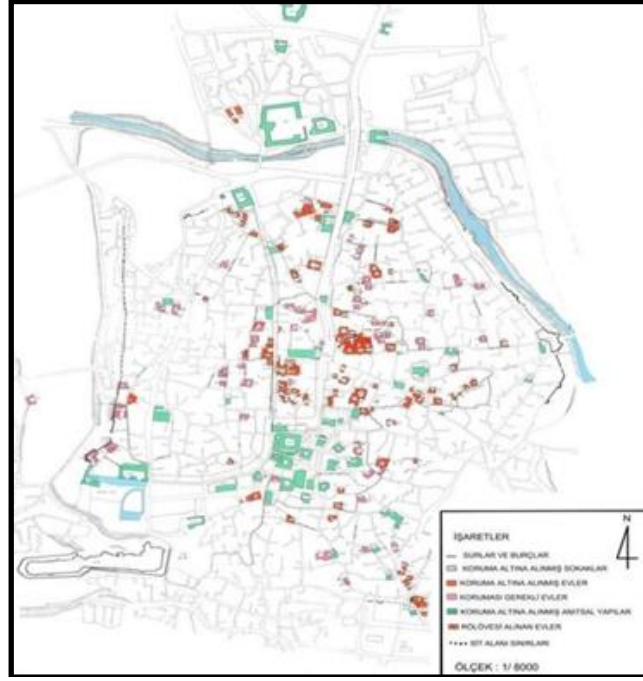
Dini inanışın insan hayatına olan birçok etkisinin yanında şehirlerin, sokakların ve sokakların etrafında oluşturulan meskenlerin planlamasına da derin etkileri vardır. Bu nedenle geleneksel Şanlıurfa evleri ve sokaklarının inanç turizmi bakımından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışmada Şanlıurfa geleneksel konutların oluşumunda etkili olan inancın konut planlaması ve inançsal mahremiyetin mimariye etkisine yeni bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

1.1. Amaç

Sosyo-kültürel ilişkileri belirleyen faktörlerden en önemlisi olan toplumsal inanç ve düşünce yapısı, konut içinde yaşayan insanların yaşam şeklini biçimlendirerek yaşadıkları evler ile iletişimde ve etkileşimde olmalarını sağlamıştır. Geleneksel Şanlıurfa konut mimarisinde Güneydoğu Anadolu bölgesinin doğal özelliklerini yansıtan jeoloji, topoğrafya ve iklim koşulların etkisine ek olarak toplumun dini inanç ve düşünce yapısının da önemli etkisi vardır. Bu çalışmada amaç Şanlıurfa şehrinin toplumsal dini inanç ve düşünce yapısının geleneksel konut mimarisi içindeki etkileri Şanlıurfa geleneksel konutlarının ana özellikleri, inançsal mekân donatı öğeleri ve mekânda gelişen ilişkiler kapsamında ortaya koyarak geleneksel konutları ziyaret eden turistlerin konutlardaki inançsal tasarımlarını ve mimari öğeler ile ilgili farkındalıklarını artırmaktır. Bu kapsamda çalışmada Şanlıurfa şehrinin toplumsal dini inanç ve düşünce yapısının geleneksel konut mimari öğelerindeki etkisi irdelenmiş, önemi vurgulanmıştır.

1.2. Metodoloji

Bu araştırma, yerinde gözlemler, konut yerleşim planlarının yerinde mekânsal ölçümü ve konut sakinleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerin kaydedilmesi, fotoğraflanması ve mimari öğelerin sınıflanmasından oluşmaktadır. Eski Şanlıurfa geleneksel konutları gezilirken özellikle mimarisi bütün olarak günümüze kadar gelen geleneksel konutlar merkeze alınmıştır. Çalışmalar sırasında incelenen geleneksel konutlar Abdülkadir Hakkâri Evi- Akçarlar Evi (Harran Üniversitesi Kültür Evi)- Akyüzler Evi- Hacı Hafızlar Evi (Devlet Güzel Sanatlar Galerisi)- Sema Küçüksöz Evi- Şahapzâde Bakır Evi (TBMM Egemenlik Evi)- Billurcu Evi (ŞURKAV İdare Merkezi)- Mehmet Bağmancı Evi-Malatyalı Halil Evi(ŞURKAV Kültür Merkezi)- Yusufoglu Evi (Çardaklı Köşk)- Vilayet Konukevi (Cevahir Konukevi)- Gülizar Konukevi- Pınarbaşı Konukevi- Beyzade Konukevi-Harran Konukevi- Osmanlı Konukevi- Yıldız Saray Konukevi- Narlı Ev, Sayganlar Evi- Bağdadi Ev- Kürkçüzâde Mahmut Nedim Efendi Konağı (Kurtuluş Müzesi)- Sakıb'ın Köşkü olmak üzere toplam 22 konut incelenmiştir (Şekil 1). Şekil 1'deki harita incelenen konutların Şanlıurfa şehir merkezindeki dağılışını göstermekte olup okuyucu bu haritayı incelediğinde geleneksel konutların şehir içindeki konumlarını daha iyi algılamalarına yardımcı olacaktır. Konutlar incelenirken demografik verilerine, konut profillerine ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarına dayalı olarak bilgi toplamak üzere gözlem yapılmıştır. Konut sahipleri veya yaşayanları ile yapılan derinlemesine görüşmelerde mahremiyet hükümleri, dini inançlar, günlük yaşam aktiviteleri ve kültür normları basit sorular temelinde incelenmiştir. Konut sakinlerinin davranışlarını ve mahremiyet ihtiyaçlarını araştırmak için yerinde gözlem yapılmıştır.

Şekil 1 Şanlıurfa (eski) şehirde geleneksel konutların dağılımını gösteren harita (Akkoyunlu'dan, 1989)

2. Şanlıurfa Geleneksel Konut Mimari Öğelerinde İnançsal Tasarımlar

2.1. Mesken Mahremiyeti

Mesken, hareketin zıttı olan ve "hareketin durma durumu" anlamına gelen Arapça şukna (ya da seken) kökünden türetilmiş bir zaman ve mekân adıdır. Fıkıh terimi olarak "konaklama ve konaklatma" anlamına gelen "mesken", bir bireyin veya ailenin sürekli ikamet etmek üzere yerleştiği yeri ifade eder³. Alternatif olarak yaşam kavramı şu şekilde de ifade edilebilir: İnsanların barınmak ve yaşamlarını sürdürmek amacıyla yemek yediği, içtiği, uyuduğu ve ekonomik faaliyetlerde bulunduğu yapıları ifade eder. "Yerleşimlerin ana bileşeni olan apartmanlar sadece konut amaçlı kullanılmamaktadır. Konut olarak kullanılan tüm binalar, çeşitli amaç ve faaliyetlerle inşa edilen binalar da konutların inşasında pek çok doğal ve beşeri faktörün etkisi altındadır. Şanlıurfa'daki geleneksel evlere baktığımızda sadece doğal çevre, jeolojik yapı, topoğrafya ve iklim özelliklerinin değil, aynı zamanda sahiplerinin sosyal statüsü, gelir düzeyi, dini ve milli inanç değerlerinden de etkilendiklerini görüyoruz. Bu nedenle konut, coğrafi çevrenin anlaşılmasında en önemli rolü oynamaktadır (Özçağlar, 2011).

Mesken (konut), çevreye göre "harem"; konut içindeki hayat ise mahremdir. Konutta yaşayan aile üyelerini ve kadınları istenmeyen bakışlardan korumak için bu gereklilik özel alan, mahrem olmayan misafirlerin müdahalesi olmadan aile üyeleri ve özellikle kadınlar için oluşturulur (Mortada, 2003). İslam kültür medeniyetinin merkez kısmında yer alan insan ile başlayan, giyim kuşama, evin odasına, evin bulunduğu sokağına, konut mimarisine, şehrin geneline ve ülkeye varıncaya kadar nesiller boyu genişleyerek aktarılan ve her yere ölçü veren bir mahremiyet anlayışının olduğu söylenebilir. İslam; müslümanlara, konuşma sırasında veya yürürken bakışlarını alçaltmalarını ve komşulardan uzakta yürümeleri gerektiğini öğretir konut kadınlara ait alanlar aile yaşam alanı (aile alanı), mutfak ve yatak odasıdır. Bu üç alan kadınların mahremiyet alanıdır ve mahrem misafirlerin görsel erişimine izin vermemelidir (Omer, 2011). Yerleşim planı ve konut tasarımının, kadın mahremiyetine yönelik alanların hiyerarşisini belirlemede kilit bir unsur oluşturmaktadır. İslami ilkeler, kadınlara yönelik ahlaki olmayan davranışları önlemek için görsel mahremiyet ve işitsel mahremiyet olmak üzere iki tür mahremiyet unsuruna vurgu yapmaktadır. Her iki unsur da konuttaki görsel mahremiyet, konut sakinlerini mahrem olmayan gözlerden korur. Müslüman âlimler mesken mahremiyeti üzerinde şöyle

³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesken>. Erişim tarihi:27/12/2023

durmaktadır. Konuttaki görsel mahremiyeti kontrol eden mimari unsurlar; örneğin giriş kapısı, pencereler, açıklıklar ve duvarlar. İslam Peygamberi mahremiyetin korunması kavramını ortaya atmış, girişin iç mekânı göstermeyecek şekilde kapı veya perdelerle yapılmasını istemiştir. Genel olarak konut, kadınların mahremiyetine ve yakınlığına yönelik görsel müdahaleyi önlemek için duvarlar, kapılar, pencereler ve perdeler oluşturmuştur. Görsel mahremiyeti sağlamak için, konuttaki aile alanları mahrem olmayanların görüşünden gizlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Selam verirken kişi ayakta durmamalı veya ön kapıya bakmamalı, konutun sağına veya soluna bakmalıdır. Müslüman âlimler konutun girişinin doğrudan içeri bakmaması gerektiği görüşündedir. Çünkü bu durum konut sakinlerinin iç mahremiyetini etkileyecektir (Omer, 2011).

2.2.Meskeni Meydana Getiren Ögelerin Mahremiyete Göre Tasarlanması

Aslında bir evin tüm yapısal unsurları, orada yaşayan insanların kültüründe var olan inanç, değer ve geleneklere karşılık gelir. Evin ayrı odaları, mutfak, tuvaletleri, banyoları, kapı ve pencereleri gibi unsurlar mahremiyeti koruyacak şekilde tasarlanmıştır (Aydın, 2015). Evin haremlik, selamlık şeklinde iki bağımsız bölüm halinde yapılmış olması, bazı odaların arkasındaki özel banyolar, evin sokakla ilişkisinin kesilmiş olması, evdeki bütün pencerelerin geniş olan avluya bakması, evin avlusu ile sokak kapısı arasındaki kapı aralıkları, dış kapının üzerindeki gözetleme kafesleri vb. unsurlar Şanlıurfa evlerinin mahremiyet düşüncesine göre tasarlandıklarını göstermektedir. Ayrıca meskenin sokağa taşan bölümünde (dış kapı süslemeleri), sokak oluşumunda insanlara faydalı olma arzusu ön plana çıkarılmıştır (dinlenme taşları ve su çeşmeleri).

2.2.1.Mesken Genişliğinin Aile Mahremiyetine Olan Etkisi

Mahremiyet, insanın toplumsal yaşamının bir sonucu olarak doğuştan gelen bir duygu olup, tarih boyunca toplumun inanç, değer ve kültürüne göre tasarlanıp, içeriği ve kullanım kapsamının değiştiği söylenebilir. Ancak bu kavramın içeriğini belirleyen asıl belirleyicinin dini inanç olduğu da doğrudur. Bu nedenle bireylerin ve toplumun özel alanlarına müdahalelerin önlenmesi için öncelikle toplumda mahremiyete saygı duygusunun geliştirilmesi ve yayılması son derece önemlidir (Aydın, 2015).

İnsanlar yaşadıkları eve aidiyet bağları geliştirirler. Bu bağ sayesinde ev, sahibini ifade eder, çok net olmasa da bir atmosfer görevi görür ve insana var olma olanağı sunar. Bu bakımdan evren ile insanın idealleri, düşünceleri, değerleri ve eylemleri arasında güçlü bir bağın bulunduğunu söyleyebiliriz. Maddi açıdan inşa ederiz, ancak bizi gerçekten tanımlayan ve bize bireyselliğimizi veren şey evlerimizdir (Şafak, 1982).

Normal şartlarda konutun genişliği ile aile birey sayısı arasında her zaman doğrudan bir ilişki vardır. 250-300 yıl önce tasarlanan, dede, baba ve torunların bir arada yaşadığı, birden fazla neslin barınabileceği geleneksel Şanlıurfa evleri, ortalama 1000 metrekare genişliğinde, iki katlı, çok odalı evler olarak planlanmıştır. Foto 1'deki görünüm geleneksel konutların ne kadar geniş olduğunu görsel olarak vermek amacıyla konulmuştur. Evin büyüklüğü aile üyelerinin sayısı ile doğrudan ilişkilidir, dolayısıyla mutlak oda sayısına göre değil, bireyin ihtiyaçlarına ve finansal olanaklarına bağlı olarak kişi veya kişilerin ihtiyacına göre belirlenir. Oda sayısının belirlenmesinde en etkili faktör kişilerin mahremiyet duygusudur. Evin geniş ve ayrı mekânlarda tutulması ilkesi mahremiyetin daha kolay uygulanmasıyla açıklanabilir (Foto 1). Çünkü küçük/dar meskenlerde mahremiyetin gereği kadar korunamayabileceği ve dini inanç gereği değerlerin kaybolabileceği düşünülür. Örnek olarak, ana-baba gibi birincil derece akraba bile müstakil (ayrı-bağımsız) olmayan ve dar konutlarda beraber yaşanılması durumunda, her zaman ve durumda istenildiği şekilde hal ve harekette bulunulamaması, misafirin konakladığı süre içinde her an mahremiyetin bozulabileceği endişesi aile üyelerini rahatsız edilebilir (Aydın, 2015).

İslam medeniyetinde konutun fiziki özellikleri ile mahremiyetin korunması arasında her zaman bir bağlantı vardır. Bu nedenle maddi durumu yeterli olan dindar bir ailenin evinde banyolu ebeveyn odası, evi daha büyük hale getirmelidir ki genç erkek ve kız çocuklarının odaları her zaman birbirinden ayrı

kalsın. Küçük yaşam alanları yıkanma, örtünme gibi uygun olmayan koşullar yaratarak mahremiyetin sağlanmasını zorlaştırmakta, dini normların ve mahremiyetin ihlal edilmesine yol açabilmektedir (Aydın, 2015).

Ayrıca dışarıya kapalı evin bir “saray”ı andıracak kadar büyük ve düzenli olmasının bir diğer nedeni de ortak aile düzeni ve dolayısıyla aile yakınlığıdır. Bir ailenin oğulları evlendiğinde ayrı evleri olmuyor ve sonunda babalarının evinde yaşıyorlar. Bu da geniş ve düzenli konut projelerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çetiner, 2012).

Foto 1 Geneleksel Urfa konutlarında mesken genişliğine bir örnek olarak Şahapzâde Bakır Evi (TBMM Egemenlik Evi),

3. Geleneksel Şanlıurfa Meskenlerinde Mahremiyetin Mimari Öğeleri

3.1. Meskenlerin Dışarıya Kapalı Olması

Urfa evlerinin harem ve selamlık (karşılama alanı) inşa edilmiş olması ve sokağa bakan kenarlarından penceresiz yüksek duvarlarla gizlenmiş olması, İslam'da aile hayatının mahremiyetinin bir zorunluluğu olarak tasarlanmıştır (Erçetin, 2020). Dış dünyaya kapalı evlerin büyük ve “saray” gibi düzenli olmasının bir diğer nedeninin de ortak aile sistemi ve buna bağlı olarak ailenin yakınlığı olduğu düşünülmektedir. Ailenin oğulları evlendiklerinde ayrı evleri yoktu ve babalarının evinde yaşıyorlardı. Bu nedenle büyük ölçekli ve organize inançsal ihtiyaçlara göre kullanışlı konut projeleri ortaya çıktı. Foto 2’deki A ve B görünümü aslında geleneksel konutların dışarıya bakmadığını göstermiş olmak için konulmuş olup konutun dış dünya ile ilişkisi bilerek sınırlandırıldığını da bize göstermektedir.

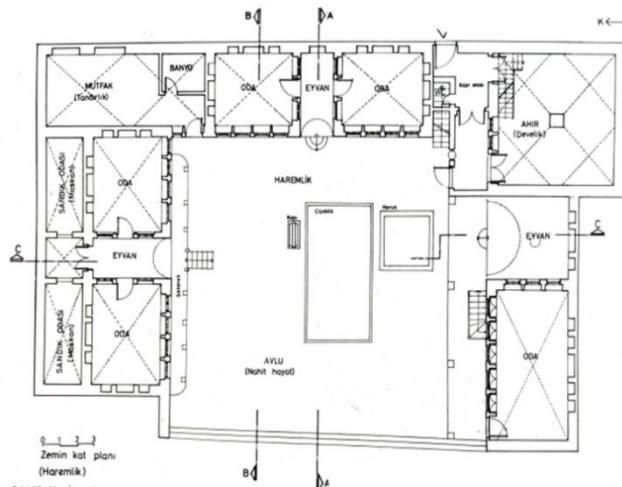
Foto 2 A- Dışarıya tamamen kapalı şekilde planlanan bir meskenin sokaktan görünüşü **B-** Zorunluluk durumunda sokağa açılan pencerelerin insan boyundan yüksekte tasarlanması

3.2. Meskenlerin Haremlik Selamlık Şeklinde Planlaması

Konut, insanın yaşadığı ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı yerdir. İnsanoğlu yaşadığı evleri inşa ederken birçok faktörü göz önünde bulundurmuştur. Anadolu'nun zengin kültürünün yanı sıra Orta Asya gelenekleri de Türk ulusal kültürünün ortaya çıkmasına etki etmiştir (Yünkül, 2005). İslam'ın kabulünden sonra Türklerin yaşam tarzında değişiklikler meydana geldi. Bu gelişmelerin sonucunda geleneksel evlerde mahremiyet anlayışı güçlenmiş, harem, selamlaşma gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Bozkurt ve Altınçekiç, 2013). Geleneksel koruma kültürlerinde mahremiyet olgusu pek çok şekilde kendini göstermektedir. Bunlardan en öne çıkan mimari özellik konutlarda kadın ve erkeğin beraber yaşamaması ve mekânlarını birbirinden ayrı olacak şekilde planlamasıdır. Harem odası gibi parçalı kat planı türlerinin oluşmasıdır. Karşılama (selamlık) odası ve her bölümün kendine ait kanepeler ve merdivenleri olması geleneksel barınaklarda bulunan önemli düzenlemelerdir.

Harem, Osmanlı İmparatorluğu'nda evin kadınlara ve diğer aile üyelerine ayrılan kısmıdır. Erkek misafirler için ayrılan alana karşılama odası denir. Kadın ve erkeklerin büyük villalarda veya saraylarda ayrı ayrı yaşayacakları bu iki oda, mabein adı verilen ortak bir alana bağlanıyordu. Yasak olan harem alanı kız yurduna tahsis edildi. Bu anlayışa göre harem aslında içinde yaşayan insanların çevreden izolasyonunu simgeleyen içe dönük odalar topluluğudur. Haremin mimari tasarımının ana amaçları şunlardır: Dışarının içeriyi görmesine, içerinin dışarıya bakmasına engel olan bir kısıtlama ve kapanmaydı (Demirarslan, 2011).

Genellikle iki katlı ve içe dönük olan geleneksel Urfa evlerinin harem kısmını dışarıya bağlayan unsurlardan biri de çıkmalardır. Ayrıca evi dış mekânlara bağlayan giriş kapıları ve alt kattaki alanı aydınlatmak için insan boyundan daha yükseğe açılan pencereler de mevcuttur. Geleneksel evlerin alt katlarında kural olarak pencere bulunmamaktadır. Alt katta pencere açılması gerekiyorsa pencere insan boyundan yüksekte olmalı ve üzeri ahşap kafesle kapatılmalıdır. Bu sayede odanın ve dolayısıyla evin içi pencereden görünmeyecektir. Selamlık, konaklarda erkeklere özel ayrılan odalara verilen isimdir. Ayrılan bu oda 'Selamlık dairesi' olarak ta anılır. Selamlık odası, evin büyüğünün gün içinde misafir kabul ettiği ve birlikte vakit geçirdiği odadır (Pakalın, 1993). Konutlarda selamlık odası zemini, tavan dekorasyonu ve iç mekân mobilyalarıyla evin diğer bölümlerine göre daha sade tasarlanmış olup misafirlerin kendilerini rahat ve önemli hissetmelerini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Selamlık bölümü ise alanı geniş bir salon ve küçük odalardan oluşmaktadır (Şekil 3). Ayrıca çok geniş olmayan bir balkon ve tuvalet banyosu da bu bölümü tamamlayan unsurlardır. Selamlaşma her zaman yapılmadığından pek dekoratif değildir ve avlusu küçüktür (Şekil 2). Şekil 2 ve 3'te bahsi edilen mimari yapıların Şanlıurfa geleneksel konutların krokisi eklenmiş olup bu kroki üstünde ayrıca inceleyebilirsiniz.

Şekil 2 Şanlıurfa geleneksel konutlarında haremlik kısmının gösteren kroki (Hacı İmam Demirkol Evi zemin kat planı), (Akkoyunlu'dan, 1989).

Şekil 3 Şanlıurfa geleneksel konutlarında selamlık kısmının gösteren kroki (Abdülkadir Hakkâri Evi zemin kat planı), (Akkoyunlu'dan, 1989).

3.3. Mesken İçi İnançsal Mimari Yapılar

3.3.1. Avlu

Günlük yaşamın büyük bir kısmı avluda geçtiği için bu bölgede avluya "hayat" adı verilmektedir. Yılın 7-8 ayı yaşam alanı olarak kullanılan avlu, evin iç mekanları ve balkonlarıyla uyum içerisinde (Akkoyunlu, 1989). Sıcak iklimin hüküm sürdüğü Şanlıurfa'da avlular yılın çok uzun bir süre kullanılan mekânlardır. Geleneksel konutlardaki avlu, konutun inşa edildiği alanın niteliğine göre kare, dikdörtgen veya yamuk şeklinde olabilir. Avlu, evin alt ve üst odalarının önünde uzanan ve evin iç kısmına bakan bir balkon (gezegen) ile bütünleşmiştir (Foto 3). Avlu genellikle yazın zakkum, limon, bergamot, incir ve narla gibi bitkilerinde dikildiği bir alan olup bu bitkilerin çiçeklenmesiyle harika bir manzaranın olduğu bir alana dönüşür (Foto 3). Ayrıca avlunun ortasına 1 metre derinliğinde ve 2x3 metre genişliğinde su havuzu inşa edilerek avlu yaşanabilir hale getirildi. Avluların arka kısmındaki su havuzları dikdörtgen, kare, altıgen, sekizgen, parçalı, oval olabilmekte ve gün boyu Şanlıurfa sıcaklığında çalışan kadınlara rahatlatıcı bir görünüm kazandırabilmektedir. Bu sayede kadınların tüm gün evde kalsalar bile sıkılmamaları için evi daha yaşanabilir hale getirerek mahremiyet kavramını desteklemektedir. Ayrıca avlular, genç kadınların ve yetişkin kadınların serbestçe dolaşabileceği, ilişki geliştirdiği çamaşır ve bulaşıkları yıkayıp kurutabileceği, çocuklarını salıncakta uyutabileceği, komşularla toplanıp sohbet edebileceği alanlar haline dönüşmüştür. Bu nedenle Şanlıurfa geleneksel konutları bu dönemde evlerinde yaşayan insanların yaşamları için önemli bir mekândır (Erçetin, 2020).

Ayrıca avlunun içi gerek komşu evin yüksek katlarından gerekse komşuların damlarından hiçbir şekilde görünmeyecek tarzda inşa edilmiştir. Bu yönüyle de avluda mahremiyet esas alınmıştır (Foto 4). İslam dini inançlarına bağlı olarak tamamen dışarıya kapalı olarak planlanan evin dış dünya ile ilişkisinin gerçekleştiği ve dışarıya açılan avlu kapısı, kare veya dikdörtgen şeklinde, üstü çapraz ya da sivri tonoz ile kaplanmış, yörede "kapı arası" olarak adlandırılan dar bir koridorla avluya açılmaktadır (Gönül ve Açıral, 2015). Buna Hacı imam Demirkol, Bedri Pınarbaşı, Abdülkadir Hakkâri ve Mehmet Demirkol evi ile günümüzde kurtuluş mahallesi mısır sokaktaki konuk evini örnek olarak gösterebiliriz (Foto 4). Foto 3 ve 4 bahsi geçen avluların daha anlaşılması için eklenmiştir.

Foto 3 A-Kurtuluş mahallesi Kıbrıs Tekkesi civarındaki Karaçizmeliler Evi'nin avlusu **B**-Yıldız Konukevi (<https://pbs.twimg.com/media/FCheDCBWEAlYXLO.jpg:large>).

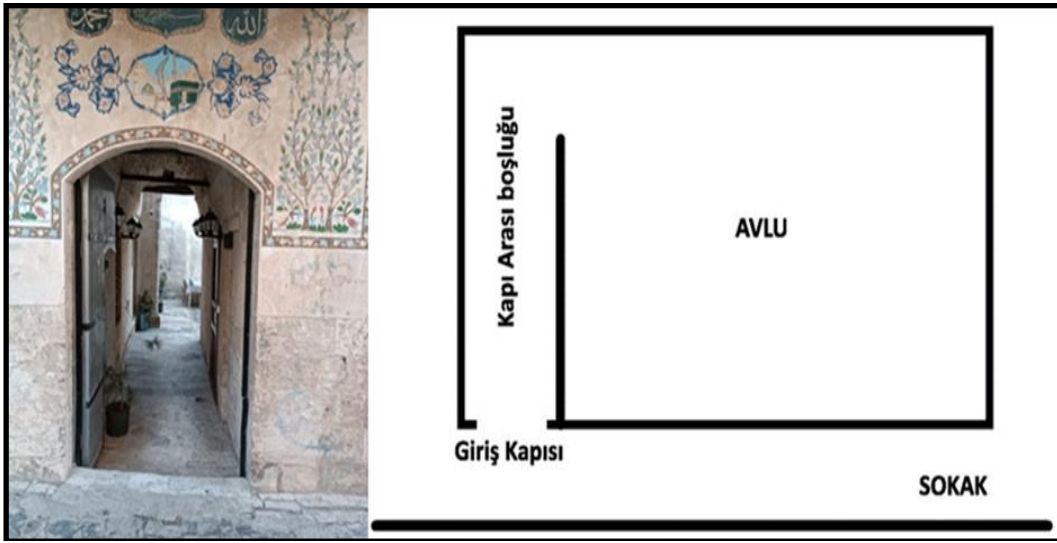

Foto 4 Sokaktan avlunun görünmesini engelleyen “kapı arası” boşluğu foto ve krokisi

3.3.2 Ebeveyn Banyosu ve Tuvalet

Günümüz evlerinde de görebileceğiniz gibi banyo ve tuvalet ihtiyacı her zaman ön plandadır. Apartman planlamasında pek çok yenilik oldu ancak bu iki unsur her zaman yerini korumuştur. Mahremiyetin ön planda olduğu Şanlıurfa geleneksel evlerinde ana banyo ve tuvalet, evin hemen hemen her işlevini kapsayan ayrı "alanlar" gibidir. Bu nedenle odadaki mahremiyet önemlidir. Bu alanlara doğrudan avludan ulaşamıyor ve odaya giriş içeriden kontrol edilebiliyor. Geleneksel Osmanlı ve Türk eski evlerinin bu bölümlerine Gusülhane de denir. Banyo önemli bir unsur gibi görünüyor. Gusülhaneler; ebeveyn yatak odasının duvarına gizlenmiş, küçük bir kapıdan girilen küçük bir oda şeklindedir. Ebeveyn yatak odasının bir duvarına gizlenmiş bir odacık şeklindedir ve küçük bir kapı ile içine girilir. Bu bölümlerin su geçirmezliğini sağlamak için çinko ve kurşun kullanılmıştır. Umumi tuvalet, oda banyo tuvaletine ihtiyaç duymadan evde tüm ailenin kullanabileceği sıcak ve soğuk su alanından oluşmakta olup, giriş kısmı evin ortak avlusuna açılmaktadır. Avlunun bir köşesine veya üst kata çıkan merdivenin altına konuşlanan tuvaletin kapısı mahremiyet düşüncesine bağlı olarak avluya direk açılmaz. Özellikle bu alanı kullanan bayanların kullanma esnasında giriş ve çıkışlarının dikkat çekmemesi için gözlerden sakındırılmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı, konuttaki oda mimari öğesinin mahremiyeti önemli bir konum almaktadır. Sofa'dan bu bölümlere direkt olarak girilemez, bu sayede oda girişi içeriden kontrol edilebilir olmuştur (Uşma, 2021).

Evdeki büyük banyo ve tuvaletler ortak kullanıma yönelik olarak tasarlanmış olup insanların gözlerinden sakındırmak için kapalı alanlara yapılmıştır. Yatak odası, insanların uyku, istirahat ve kişisel ihtiyaçlarının bir kısmının gerçekleştirdiği hemen her konutta bulunan ana unsurlardan biri ve en önemlidir. Birçok medeniyette konutun diğer bölümlerinden ayrı oluşturulan yatak odalarının sayısı

batı ülkelerinde hemen her evde birden fazladır (Sözen, 2001). Türkçede ve Türk anlayışında; genel olarak ebeveynlerin paylaştığı bölümü tanımlayan yatak odası terimi, aslında çocuk odasını da kapsayan bir kavramdır (Ağar, 2021).

Şanlıurfa şehrinde evlenerek aynı avlu içinde ikamet edecek erkek çocuklara ayrı bir oda verilirdi. Bu oda onlar için hem dinlenme, hem sohbet etme hem de yatak odası görevini üstlenmişti. Sözü edilen odanın arka bölümünde ebeveyn banyoları vardı. Ebeveyn banyosu sadece ebeveyn odası içinden girilebilen, şahsi kullanıma yönelik banyo tipidir. Ebeveyn banyosu içerisinde genellikle duş bulunurdu. Yeni evlilerin dışarıya görüntü vermeden mahremiyet sınırları içinde yıkanmalarına imkân tanıyan bölümlerdi. Anadolu'nun farklı yerleşmelerinde aynı uygulamalar rastlanılmakta olup farklı isimlerle anılmaktadır. Gelin odaları Anadolu'daki konutlarda rastlanan konut içi mahremiyet düzenlemelerinden biridir. Ailede bir erkek evladın evlenmesiyle evlenene yeni ev açılmazdı. Bunun yerine konuta bulunan odalardan biri hazırlanırdı. Hazırlanan bu oda kendi kentine yetecek şekilde, yeni evlilerin tüm ihtiyacını karşılayabilecek şekilde oluşturulur. Yeni evlilerin mahremiyet alanının oluşturulmasına imkân tanırdı. Sözü edilen gusülhaneleri sadece Şanlıurfa'de görülmeyip Anadolu'nun farklı yerlerinde de görebilirsiniz. Örnek verecek olursak Manisa ili kula ilçe merkezi ile Niğde ili Koyunlu kasabasının eski evlerinde dolabın içinde yapılan döşek ve gusülhaneler bu odayı adeta kendi kendine yeten müstakil bir ev yapmaktadır. Bu durum aile içindeki mahremiyetin sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Halaç ve Doruk, 2020).

Günümüze gelindiğinde ise; yatak odalarının içinde bulunan banyolar, ebeveyn banyosu olarak adlandırılmaktadır. Neredeyse konutun her odasında uygulanan bu yaklaşım, konutta yaşayan her bireyin kendisine özel bir banyoya sahip olması gibi bir rahatlık sağlamaktadır.

3.3.3. Mutfaklar

Arapça'da "matbah" kelimesinden gelen bu kelime Türkçe 'de mutfak şeklinde telaffuz edilmektedir. "mutfak" olarak telaffuz edilen "matbah" kelimesinden Şanlıurfa'da mutfak içinde günlük olarak tüketilen yufka ekmeğin ve üç vakit yemeklerin pişirildiği alandır. Bunlar günümüz mutfaklarına oranla bir hayli geniştir. Bu genişlikte birçok faktör etkili olmaktadır. Ev sahibinin maddi gelir durumu, meskende yaşayan aile fertlerinin sayısı ve çevredeki fakirlere yapılan yemek yardımları etkilidir.

"Tandır" mutfağı evin harem kısmında yer alır ve doğrudan avluya açılır. Mutfakta yerden 20-25 cm yüksekliğe yerleştirilebilen çok sayıda taş fırının yanı sıra mutfak eşyaları için de yemek hazırlama işinde kullanılacak mutfak eşyasının konulabileceği alan bulunmaktadır. Dairedeki fırınların çok büyük ve çok sayıda olması, yemeklerin sadece aile için yapılmadığını da göstermektedir. Ayrıca toplumda birleştirici rol oynayan bu evlerin reisleri, özellikle dini bayramların ilk gününde cami cemaatinin bazı mensupları için evlerinin avlularında ziyafetler düzenlemektedir. Sözü edilen meskenlerin kullanıldığı bu dönemde bu fırınlarda pişirilen yemekler aynı zamanda mahallede yaşayan yoksullara ve ailelerin yakın akrabalarına da dağıtılırdı. Aksi takdirde konutlarda bu kadar fazla ve büyük ocaklara ihtiyaç duyulmazdı. Mutfak tasarlanırken inanç hassasiyetlerinin ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.4. Yemek Servis Dolabı (Dönme Dolap)

Geleneksel konutlarda harem ile selamlık ara kısmındaki ortak mekâna "ikisi arası" anlamına gelen "mabeyin" ismi verilmektedir. Harem bölümüne sadece aile büyüğü ve çocukları girebilirdi. Geleneksel konutlardaki bu ayrıştırma, aile hizmeti için çalışanlar kişiler arasında da kesin bir iş bölümünün oluşmasını sağlamıştır (Foto 5). Ev hizmetlerinde görev yapan erkek hizmetçiler bu sayede hareme geçiş yapamazdı. Konuttaki harem ile selamlık arası sofranın kurulurken yiyecek alışverişi sağlayan dönme dolapların yapılması mahremiyetin korunması bağlamında geleneksel konutlarda bulunan önemli mimari unsurlardır (Ateş, 2017).

Geleneksel Şanlıurfa evlerinde, farklı oluşu ile dikkati çeken ve merak uyandıran bu mimari unsura dönme dolap denilmektedir. Dairesel katmanların aralarına boşluklar olacak şekilde tasarlanan bu öge iki bölümü birbirinden ayıran duvarın bir parçasıymış gibi monte edilmiştir. Önemli bir mimari öge olan

döner dolap, sadece bir yanı açık olacak şekilde içi boş bir üstüvane dik silindir kutu şeklindedir (Foto 5). Harem kısmı ile Selamlık kısmını ayıran kalın duvarın içine dik bir şekilde konmuştur (Özyılmaz vd., 2014). Dikme bir eksen üstünde dönerek Haremde olan kadınların Selamlık kısmında bulunan erkeklere gözükmeyen gelen misafirlere ikramları evin bir kısmından öbür kısmına aktarılması amacıyla tasarlanmıştır. Ayrıca dik bir eksen etrafında dönen bu raf sistemi iki kısımda da kapaklı bir dolap içindedir. Bu mimari öge sayesinde evin hanımı hazırlanan yiyecek ve içecekleri harem kısmından rafa koyar ve rafı çevirir. Selamlık kısmındaki ev sahibi bu ikramları alarak misafirlere servis eder. Örnek olarak Hakimbey Konukevi'ndeki dönme dolap verilebilir (Foto 5). Foto 5'te dönme dolabın sağ taraftaki kapı haremlikle selamlık arasındaki tek geçiş yeridir. (Yıldırım ve Hidayetoğlu, 2009).

Foto 5 Hakimbey Konukevi'ndeki Dönme Dolap (Mabeyn kapısı)

3.3.5. Kuş Takaları veya Kuşluklar (Matar)

Hayvanlar insanlar için büyük önem taşıyan canlılardır, onlarsız bir hayat düşünmek zor ve anlamsızdır. Çünkü insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar hayvanlar insanın hem en önemli yaşam kaynağı hem de en yakın dostudur. Çocuklarınıza hayvan sevgisini aşıl原因an bu dostluğu paylaşabilmeleri için Şanlıurfa'nın geleneksel yerleşim yerlerinde güvercinlere de yer ayrılmıştır (Özçakı, 2020).

Allah'ın yarattığı canlıları sevmek, doğayı sevmek ve önemsemek demektir. İnsanlarda doğa sevgisi bitkileri ve hayvanı sevmek ile başlamaktadır. Hazreti Muhammed'in Sevr mağarasında saklanırken, mağara girişinde güvercinlerin yuva yapmasıyla yakalanmaktan kurtulması, Nuh tufanından sonra güvercinlerin ağzında zeytin dalı ile geri dönmesi, hazreti Süleyman ile Seba melikesi Belkis arasındaki haberleşmenin kuşlar üzerinden sağlanması vb. nedenlere bağlı olarak birçok inanç sisteminde güvercinlere özel bir önem verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hud suresi 11/44-48. ayetlerinde Nuh'un tufanı ile ilgili kısım aktarılırken, güvercinlerden bahsedilmemekle beraber, Kuran tefsircileri Hz. Nuh'un gemisinden karga ile güvercin saldığını anlatmaktadırlar (Yılmaz ve Ertuğrul, 2012).

Ayrıca En'am suresinin 38. Ayetinde; "Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa, hepsi ancak sizin gibi ümmettir. Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler." denilmektedir. Kuşların gözetip kollanması konusunda İslam inancında birçok örnek bulunmaktadır. Tasavvuf ilmine önemli eserler veren ve bu alanda söz sahibi olan "miskin Yunus", "derviş Yunus", insanı şaşkırtan yaklaşımını şöyle dile getirmiştir: "Yaratılmışı severiz Yaratana'dan ötürü. " Bu ifade hayvan sevgisini de ortaya koyan anlamlı bir hatırlatmadır (Yüksel, 2001). Ayrıca bazı hadislerde anlatıldığı gibi İslam inancında yararlanmak

amacıyla olmayan sadece zevk ve eğlence amacıyla hayvanların avlanarak ve katledilmesi uygun görülmemektedir, bu faaliyetlerin hayvanların yaşam haklarına tecavüz olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı imparatorluğu döneminde hayvanların korunup kollanması hususunda birçok dini vakıf kurulmuştur. Bu kurumlar soğuk kış günlerinde güvercinlerle beraber diğer hayvanların beslenmesi, sıcak dönemlerde su verilmesi, hasta olanların bakımı ve tedavisi konusundaki vakıfları örnek verebiliriz. Osmanlıda güvercin genelde insan yaşam alanlarında varlığını sürdüren kuş olmuştur. Saraylarda, kuşların barına bilmesi için kuşhaneler bulunmaktaydı. Sarayın bir mimari öğesi olan kuşhanelerde güvercin, sülün ve farklı türde süs kuşları ile beraber, çeşitli evcil veya yabani kuşta beslenmiştir (Yılmaz ve Ertuğrul, 2012). Osmanlı imparatorluğundaki padişahlar arasında güvercinlere ilgisi en fazla olan son padişah Sultan Vahidüddin'dir. Sultan Vahidüddin zamanının önemli bir kısmını, sarayın bahçesinde bulunan güvercin beslenen kısımda (kuşahane) geçirdiği bildirilmektedir (Uşaklıgil'den 1981 akt: Günergun, 2006).

Hayvan sevgisi nedeniyle Şanlıurfa şehrinde bulunan geleneksel konutların avlularında kuş bakım alanları yapılmıştır. Örnek olarak camii kebir mahallesinde Haciban sokak 5 numaradaki Hacı imam Demirkol evi, Yusuf paşa mahallesi, zincirli sokak, Mahmut Canpolat evi vb. birçok evde bu yapılar rastlanmaktadır (Foto 8). Bunlara dışarıdan şehir içine girişte kullanılan Beykapısı Mahmutoğlu kulesindeki güvercin barınma alanlarını da eklendiğinde bu faaliyetin Osmanlı devleti idarecileri tarafından da desteklendiğini anlamaktayız. Sonuç olarak Güvercinlere bu kadar değer verilmesi, korunması dini inançtan kaynaklanmaktadır. Camii kebir Mahallesi Haciban sokaktaki mutfak müzesi olan meskende iki türlü kuş barınma evleri vardır. Birincisi ev sahibinin beslediği evcil kuşlar için olan ve diğeri de evcil olmayan kuşlar için yapılan güvercinliklerdir (Foto 8). Şanlıurfa geleneksel konutlarında dini inanç gereği yapılan bu kuş takaları veya kuşluklar konutun mimari öğesinde bir bütünlük arz ederek tamamlayıcı bir unsur olmuştur.

Foto 6 A-Evcil Güvercinlik (mutfak müzesi)

B-Beykapısı Mahmutoğlu konağı güvercinlikleri

3.3.6. Kapı Üstü Kafesleri

Konutun harem ve karşılama bölümlerine giriş kapıları her zaman ayrı ayrı tasarlanmakta ve genellikle farklı sokaklara açılmaktadır. Bu nedenle sadece aile bireylerinin kullandığı karşılama alanında ana girişin üzerine kapı kafesi yerleştirilmiştir. Genellikle evin çatısına dış kapıya kimin geldiğine bakmak amacıyla küçük bir pencere ve pencereyi çevreleyen ahşap bir kafes yapılır ve buna kapı üstü kafes denir. Ev ile dış avlu arasındaki bağlantı, sokak kapısının üstündeki ana duvarda ortalama 40 x 40 cm genişliğinde bir pencere ile açılmaktadır. Açık olan bu pencerenin dışı ahşap bir kafesle örtülmüştür. Her kafesin aşağıya bakan tarafı hariç diğer üç tarafı kapalıdır. Evde erkek yok, gece oldu, meşgulsün vs. Zaman zaman ziyaret eden kişilere kapıyı açan, ziyaretçinin kim olduğunu anlamamıza yardımcı olan yapısal bir unsurdur. Kapının üzerindeki kafes, bir kadının mahremiyetini kapıda beliren yabancı erkeklerden koruyacaktı. Günümüzde inancın hayata etkisi ortadan kalktığı için yeni kapı kafesleri artık üretilmiyor. Eskisi tamamen terk edildi. Ayrıca eski kapı sepetleri de yeterince dayanıklı olmadığından

çürümüştü. Bugün var olan şey, yalnızca eski kullanımlarını yabancılara göstermenin gerçek amacına hizmet etmektedir.

Kapı kafesleri Anadolu'nun farklı bölgelerinde bulunmakta ve farklı isimlerle anılmaktadır. Bu nedenle bir ev tasarlarken “pencereden giren” ile karşılaşmak kaçınılmazdır. Bektaş, araştırmasında “kapiya kim geldi” konusunu pencerelerle ilgili olarak şöyle yorumluyor: “Kapiya geleni görünmeden görmek... İkiyüzlülük değil... Saygısız durumlara düşmemek...” şeklinde yorumlamıştır. Üst katlardaki odaların pencereleri dışarıdan manzarayı engelleyen ahşap parmaklıklara sahipti. Geleneksel evlerin üst katındaki odalarda var olan kim geldi penceresi, ahşaptan kafes şeklinde örgülerden oluşan, pencereden bakanların dışarıdaki yabancı kişiler tarafından görünmesi bu kafes vasıtasıyla önlenmiştir (Bektaş, 1996).

3.3.7. Hacı Kapılarındaki Süslemeler

Üstelik karayolu ulaşımının olmadığı dönemde ulaşımın kervanlarla yapılması hac ibadetini emek yoğun ve pahalı bir iş haline getiriyordu. Bu nedenle hacca gitmek isteyenler uzun ve meşakkatli bir yolculuk yapmak zorunda kalıyorlardı. Yolculuğun aylarca sürmesi, kervanın güvenli bir şekilde yol alması, yol boyunca susuzluk, açlık ve kabileler arası çatışmaların olması ve haccın çok pahalı olması hacı belli zenginlerin yapabileceği bir ibadet haline getirmiş, hacının evine dönmesi de dini bir tören haline gelmişti (Foto 9). Hac dönüşünde uzun yolculuktan gelenlerin gönüllerini hoş tutmak, hacıya değer verildiğini göstermek amacıyla haccının abi, kardeş, arkadaş veya evlatları meskenin ana giriş kapısının üstüne ve yanlarına çeşitli süslemeler yaptırırdı. Dekorasyonun büyüklüğü ve inceliği ev sahibinin itibarı ile orantılıdır (Mızrak, 2008). Süslemenin büyüklüğü, hassasiyeti ev sahibinin tanınmışlığıyla orantılı olurdu (Foto 9). Bugün bile hacıların uğurlanması, hacıların karşılanması, hacıların ve hacdan dönenlerin karşılanması için ritüeller ve yemekler düzenleniyor (Mızrak, 2011).

Foto 7 Kapı üstü süslemelerine birer örnek

Bazen de kapı süslemeleri kapı dışından meskenin içine kadar taşardı. Mesken içinde misafir ağırlanacak odanın önce cephesi, pencere içleri, oda kapısının çevresi ile odadaki dolaplara da süslemelerin yapıldığı olurdu. Hacı kapılarındaki süslemeler bazen Urfa'ya gelen seyyahların dahi dikkatini çekebilmiştir. Bu konuda 19. Yüzyılda Mezopotamya'ya seyahat eden James Silk Buckingham şunları söylemektedir. “Pek çok konutun dış kapısında Beer ve Halep'te olduğu gibi maşallah yazısı altında tarih bulunuyor ki bu öğrendiğim kadarıyla hacılara özel ayrıcalıklı bir uygulama” diye belirtmiştir (Buckingham, 1827).

3.3.8. Çardfaklar (Cumbalar)

Türk evlerinin sokak cephelerine yerleştirilen çıkma (çardfaklar) sadece ev cephelerini ve sokakları güzelleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda Şanlıurfa toplumunda aile ve sosyal mahremiyet arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkarıyor. Konsept odaklı. Bazıları çıkıntılı geleneksel evler ile onları çevreleyen

ortam arasındaki ilişkinin sonucu olduğuna ve çıkıntı elemanlarının buna göre görünürlüğü, gün ışığını ve havalandırmayı iyileştirmek için tasarlandığına inanılıyor. Geleneksel Urfa evlerinin çıkma mimari birimleri Anadolu'nun diğer bölgelerindeki çıkma elemanlarına benzer ancak farklı özelliklere sahiptir. Diğer geleneksel evlerde olduğu gibi Urfa evinde de çıkma hem evin cephesine hem de sokağa hareketlilik katıyor. Sadece evin dışarıya açıldığı yer değil, aynı zamanda evin içinde de özel bir yer konumundadır (Erçetin, 2020).

Genellikle üst katların alanını genişleten çıkmalar aynı zamanda bu çıkmaya açılan pencerelerle sokağa bağlantı sağlayarak evin dışarıyı görüş alanı genişlerdi. Ancak saçaklardaki pencereler komşunun bahçesine bakmadığı ve komşuların pencerelerine bakmadığı için yan evde yaşayanları rahatsız etmeyecektir. Komşularınızı rahatsız etmiyorsanız çıkıntının üzerindeki pencereyi açabilirsiniz. Bu durum İslam'daki mahremiyet anlayışından kaynaklanmaktadır (Foto 10).

Tarihi karaktere sahip şehirler dışarıdan gelebilecek saldırıları önlemek için duvarlarla çevrilmişti, bu nedenle şehrin büyümesine yeterli alan sağlamak için bazı evlerin üst katları cumbalı pencerelerden sokağa kadar uzatılması sağlanmak zorunda kalırdı. Şanlıurfa şehrinde yukarıda bahsi geçen cumba yapılırken mahremiyet ilkesi dikkate alınmıştır. Komşuları rahatsız etmediği sürece cumbalar sokağa açılabilir. Bu nedenle cumbalar sokağı daraltmaz, aksine sokağa güzellik ve canlılık katar. Cumbadan açılan pencere komşunun mahremiyetini ihlal ederse komşu pencereyi açamayacak ve tamamen sağır olacak şekilde bırakılırdı (Foto 10).

Foto 8 A- Zincirli sokaktaki cumbalardan bir görünüm. **B-** Kör Cumba

SONUÇ

Şanlıurfa, önemli ve stratejik tarihi yolların kesiştiği, farklı dinlere ait kültürlerinin kaynaştığı, çok sayıda tarihi ve kültürel mirasın odak noktalarından biridir. Şanlıurfa'da farklı kültürel yapıların maddi varlıklarının çeşitlilik sunması şehrin turizmi için zengin bir potansiyel oluşturmaktadır. Şanlıurfa'da gerçekleşen en büyük turizm faaliyetlerinden biri de inanç turizmdir. İnanç turizmi açısından Şanlıurfa'da en çekici mekânlar Eyüp peygamber, İbrahim peygamber makamları ve Balıklı göldür. Şanlıurfa'ya gelen turistler sadece bu destinasyonları ziyaret ederek şehirden ayrılmaktadır. Oysa yaptığımız çalışmada Şanlıurfa geleneksel konutlarında görülmeye değer birçok inançsal mimari öğenin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Şanlıurfa şehri inanç turizm destinasyonları arasına bu geleneksel konutlarında kazandırılması gerekmektedir. Yapılan araştırmalarda bu tip destinasyonlar sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan turistlerin daha çok ilgisini çektiği saptanmıştır. Bu destinasyonların Şanlıurfa turizmine kazandırıldığı takdirde özellikle sosyoekonomik düzey bakımından gelişmiş ülkelerdeki turistlerin ziyaretine uğrayacaktır.

Şanlıurfa'daki geleneksel konutların sosyal ilişkilerin istikrarına katkıda bulunan, dini inançlara uygun sosyal davranışların gerçekleşmesinde önemli yardımcı unsurlar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konutların mimari öğelerinin tasarlanması inançsal mahremiyet ihtiyacının utanç duygusu, mekânda bireysel ayırım ve kamusal veya özel alanlara sahip kişilere göre tasarlanmıştır. İslami inanca göre tasarlanan bu mimari öğeler aile mahremiyetinin güvenliğini veya korunmasını sağlayarak rahat, huzurlu ve bereket dolu bir yaşamın alt yapısı oluşturmuştur. Geleneksel konutlardaki iç mekân mimarisi, kadınları, erkekleri, aileleri, en yakın akrabaları ve mahrem olmayan misafirleri barındırmak için konut biçimini ve boyutu bu unsurlara göre tasarlanmıştır. Bu sayede erkekler veya kadınlar için alan ayrılması konusunda çok belirgin mimari öğeler oluşmuştur. Böylelikle aileler arasında özel hayatın ihlal edilmesini önlemek için genel sosyal ilişkilerin gerçekleştiği alan ile mahrem alan arasındaki ayırım netleşmiştir. Bu netlik aile üyesi anlamına gelen mahrem olarak bilinen erkek ve kadınlar arasında serbest sosyal etkileşim alanları ortaya çıkmış, mahrem olmayan misafirleri, yani komşuları, akrabaları ve arkadaşların kabul edildiği veya ağırlandığı alanlardan ayrılmıştır.

Şanlıurfa şehrinde yaşayan insanların geçmiş dönemlerden günümüze kadar olan tarihsel süreçler içerisinde neredeyse bütün alanlara etki eden dini inanç ve düşünce yapısı, geleneksel konut mimarisinde de etkisini göstermiştir. Buna bağlı olarak Şanlıurfa geleneksel konutları bulunduğu toplumun sosyo-kültürel özelliklerini yansıtan maddi bir kültürel miras olmuştur. Bu nedenle Şanlıurfa şehrine gelen turistlere bu konutlar gezdirilerek özellikleri aktarıldığı takdirde turistlerin Urfa da kalma ve gezme istekleri daha da artacaktır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdelhamid Hosny, E. ve Demirarslan, D. (2019). Mısır'da İslami Dönem Evleri ve Donatı Tasarımlarının Günümüze Yansıması. *Mimarlık Ve Yaşam*, 4(2), 211-237.
- Ağar, M. S. (2021). *Geleneksel urfa evlerinde işlev değişimi: Mahmut Nedim Kürkçüoğlu Konağı örneği* (Master's thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi).
- Akkoyunlu, Z. (1989). *Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri*. Ankara, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998).
- Altman, I. ve Chemers, M. M. (1984). *Culture And Environment*. New York: Cambridge University Press, 1984.
- Altman, I. Vinsel, A. B., ve Barbara B. (1981). *Dialectic Conceptions In Social Psychology: An Application To Social Penetration And Privacy Regulation*. In: *Advances In Experimental Social Psychology*. Academic Press.
- Asatekin, G. (1994). Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile-Konut Karşılıklı İlişkilerinin Rolü. *Kent Planlama, Politik, Sanat. Tarık Okyay Anısına Yazılar, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara. s 79*.
- Asiah, A. R. (2008). Housing From The Islamic Perspective. *Selangor: Iium Press*, <http://irep.iium.edu.my/8721/>

- Ateş, N. (2017). Osmanlı'da vakıf-külliye-şehir ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 151-164.
- Avaner, E. (2018). Mahremiyet Nedir? Mahremiyetin Sağlık Hizmetleri Penceresinden Görünürlüğü Nasıldır? What is Privacy? How is the Visibility of Privacy from the Health Services Window?. *Methods, Türkiye Biyoetik Dergisi*, 2018 Vol. 5, No. 3, 110-116 https://jag.journalagent.com/tjob/pdfs/TJOB_5_3_110_116.pdf
- Ayaz, N. ve Eren, M. (2020). Türkiye'de inanç turizmi üzerine nitel bir araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 284-300.
- Aydın, N. (2015). Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler. *Ekev Akademi Dergisi*, (63), 287-314. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sosekev/issue/71572/1151764>
- Aykal, D., ve Akdemir, E. (2021). Kadının mekandaki rolü ve yöresel konut mimarisine etkisi. *Kent Akademisi*, 14(2), 482-505.
- Bektaş, C. (2007). *Türk evi*. Bileşim Yayınevi.
- Buckingham, J. S. (1827). *Travels In Mesopotamia*, Colburn, 1827. <https://archive.org/details/travelsinmesopo00buckgoog>
- Çetiner, M. (2012). Şanlıurfa ve İlçelerinde Bulunan Tarihi Konaklar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Demirarslan, D. (2011). Osmanlı Barınma Kültüründe Harem Olgusu ve Mekân Tasarımına Etkileri. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni*, 1(1), 209-220.
- Erçetin, S. (2020). Geleneksel Urfa Evlerinde Çıkma. *Akdeniz Sanat*, 14(26), 151-168. <https://dergipark.org.tr/en/pub/akdenizsanat/issue/56224/706559>
- ERÇETİN, S. (2020). Geleneksel Urfa Evlerinde Çıkma. *Journal of Akdeniz Sanat*, 14(26).
- Erdoğan, E. (1996). Anadolu Avlularının Özellik Ve Düzenleme İlkeleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, <https://dspace.ankara.edu.tr/items/4b6431d9-3a84-4919-a332-7e2287729099>
- Erdönmez, M. E., ve Akı, A. (2005). Açık kamusal kent mekanlarının toplum ilişkilerindeki etkileri. *Megaron*, 1(1), 67. <https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/Megaron-21939-Article-Erdonmez.Pdf>
- Erol, M., 2003; Turizm Pazarlaması, Ekin Kitapevi, İstanbul.
- Fahey, T. (1995). Privacy and the family: conceptual and empirical reflections. *Sociology*, 29(4), 687-702.
- Gögebakan, Y. (2015). Karakteristik bir değer olan geleneksel Türk evi'nin oluşumunu belirleyen unsurlar ve bu evlerin genel özellikleri. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 1(1), 41-55.
- Gönül, B. Y. ve Açıanal, S. (2015). Geleneksel Urfa Konutunun Konukevine Dönüşümü: Hacı Abo Evi. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-31.
- Gülçin Bozkurt, S., ve Altınçekiç, H. (2013). Anadolu'da Geleneksel Konut ve Avluların Özellikleri ile Tarihsel Gelişiminin Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 63(1), 69-91. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jffiu/issue/18784/198013>

- Günerngun, F. (2006). Türkiye’de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş. *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri*, (s 3). <http://www.bilimtarihi.org/pdfs/yeni.pdf>
- Halaç, H. H. ve Doruk, B. S. (2020). Türk Konutunda Mahremiyet İçin Düzenlemeler. *The Journal Of Social Sciences*, 38(38), 50-72.
- Hosny, E. A. ve Demirarslan, D. (2019). Mısır’da İslami Dönem Evleri ve Donatı Tasarımlarının Günümüze Yansıması. *Mimarlık ve Yaşam*, 4(2), 211-237.
- Kartal, H. B. (2014). İSLAM MİMARİSİNİN DÜŞÜNSEL ARKA PLANINA DAİR BİR YAKLAŞIM DENEMESİ. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 10(39), 179-210. <https://dergipark.org.tr/en/pub/muhafazakar/issue/52837/698139>
- Kiasif, G. Ç. (2018) *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar*. Gece Akademi Yayınevi, 2018. 67-85 Editör: Doç. Dr. Atilla ATİK <https://www.gecekitapligi.com/Webkontrol/uploads/Fck/Mimarlik.pdf>
- Kürkçüoğlu, S. (2011). Şanlıurfa Geleneksel Mimarisinde Kuş Takaları(Kuş Evleri). *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih Ve Turizm Dergisi* 4/11 (2011), 43-44.
- Mızrak, R. (2008). Güneydoğuda Yaygın Kutsal Hac Ziyaretinden Dönenleri Karşılamanın Renk Armonili Gülen Kapılar. *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih Ve Turizm Dergisi* 4/11 (2008), 43-44.
- Mızrak, R. (2011). Urfa kapılarında İnanç İzleri: Hacı kapıları” *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm dergisi* 4/11 (2011), 20-24. *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih Ve Turizm Dergisi* 4/11 (2011), 43-44.
- Mortada, H. (2003). *Traditional Islamic principles of built environment*. Routledge. 54-68.
- Newell, P. B. (1995). Perspectives on privacy. *Journal of environmental psychology*, 15(2), 87-104.
- Omer, S. (2010). Islam and housing. *AS Noordeen, Kuala Lumpur, Malaysia*, 350. <https://www.islamicbookstore.com/b11514.html>
- Omer, S. (2011). Islamic architecture and the prospect of its revival today. *Journal of Islamic Thought and Civilization*, 1(2), 103-121.
- Özçağlar, A. (2011). Coğrafyaya Giriş. 6. Baskı. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık, 2011.
- ÖZÇAKI, M. (2020). Türk Kültüründe Güvercinlik Ve Kuş Evleri ve Günümüze Yansımaları. *Anadolu University Journal of Art & Design/Sanat & Tasarım*, 10(2).
- Özgen, N. (2013). Siirt’in İnanç Turizmi Mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) Ve Tillo (Aydınlar) Örnekleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(27), 251-272.
- Özgüç, N. (2003). Turizm Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Özyılmaz, H., Aluclu, İ. ve Akın, C. T. (2014). Mutfak Kültürünün Geleneksel Diyarbakır Evlerine Sosyal Ve Mekânsal Yansımaları. *Milli Folklor* 26/102 (2014), 138-153.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. M.E.B. İstanbul 1993.
- Rızvanoğlu, M. S. (2014). Kültür Ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- Rızvanoğlu, M. S. (2014). Kültür Ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa. Ankara, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Sözen, M. (2001). Türklerde Ev Kültürü. Doğan Kitap, İstanbul.

- Şafak, A. (1982). İslam Hukuku Açısından Şehircilik Ve Aile Meskeni Problemi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 , 1-23.
<https://dergipark.org.tr/pub/atauniilah/issue/2743/36563>
- Tunçdilek, N. (1986). Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Uşma, G. (2021). Anadolu'daki geleneksel Türk evlerinin plan, cephe ve süsleme özellikleri bağlamında incelenmesi. *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, (6), 227-259.
- Yeliz S. ve Melikoğlu, Y. (2017). Sınırın Estetik Nesnelere: Şanlıurfa'da Tarihi Kapı Tokmakları Ve Halkaları." *Journal Of International Social Research* 10/53, 1002-1012.
- Yıldırım, K. ve Hidayetoğlu, M.L. (2009). Türk Yaşam Kültürünün Geleneksel Türk Evlerindeki Yansımaları. *4th international Turkish culture and art congress/art activity*, Egypt (11/2009), 114-120. <https://mimtar.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/12/tc3bcrk-yac59fam-kc3bcltc3bcr3bcnc3bcn-geleneksel-tc3bcrk-evlerindeki-yansc4b1malar4b1.pdf>
- Yılmaz, O. ve Ertuğrul, M. (2012). Tarihte güvercin yetiştiriciliğinin önemi. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 16(2), 1-7.
- Yünkül, A. (2005). Elaziğ evleri. Y. *Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk-İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, Elaziğ*, s, 10, 18-21.

<http://sufizmveinsan.com/guncel/hsevgi.html> (2001) <http://afyuksel.com>

<http://alanyavet.com.tr/index.php?pid=392&lng=1>.

<https://ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/dem%c4%b0rarlan-deniz-osmanli-barınma>

<https://docplayer.biz.tr/9998305-Turk-yasam-kulturunun-geleneksel-turk-evlerindeki-yansimalari.html>.Erişim tarihi:21.01.2024.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mesken>. Erişim tarihi:27/12/2023

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mukarnas>

<https://www.stopgayrimenkul.com/sayfa/ebeveyn-banyosunun-tarihcesi/>. erişim tarihi:02.01.2024

Mistepe, M. Ufuk. (2011). "Kapı Tokmakları Ve Kapı Halkaları (Şakşaklar)", (Erişim:06/10/2017)
<Http://Zilehabercom.Blogspot.Com.Tr/2011/04/Kapitokmaklari-Ve-Kapi-Halkalari.Html>

<https://www.turkiyepostasi.com/kose-yazilari/ahmetcihatkurkuoglu/geleneksel-urfa-mimarisi-uzerine-dusunceler/> 27/12/2023

<https://www.turkiyepostasi.com/kose-yazilari/ahmetcihatkurkuoglu/geleneksel-urfa-mimarisi-uzerine-dusunceler/> 14/01/2024.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The social-cultural structures of countries in the past are one of the important factors in the formation of traditional housing architecture. Şanlıurfa traditional houses are a production of Islamic culture. It is also a

reflection of Şanlıurfa geographical features, traditional Urfa life, Islamic beliefs and the basic requirements of privacy in Islam. Housing functions as the place where family education and development takes place to produce ideal Muslims in terms of social behaviours that contribute to the stability of social relations. The need for religious privacy in dwellings is associated with a sense of shame, territoriality, individual distinction in space, people with public or private spaces. As a result of the need for religious privacy, some architectural elements have emerged in residential architecture.

In the traditional Şanlıurfa residential architecture, there are important effects of social beliefs and thought structure along with the effect of geological, geomorphological and climatic conditions that constitute the natural conditions of the region. The aim of this study is to reveal the effect of the social belief and thought structure of the city of Şanlıurfa on traditional residential architecture in the context of the main features of Şanlıurfa traditional houses, belief space structures and relationships formed in the space, and to increase the awareness of tourists visiting the traditional houses about the belief designs and architectural elements in the houses.

Literature Review:

Tourism for religious purposes is one of the oldest and most common reasons for people's desire to travel. Religious places and rituals such as tombs, temple structures, church structures for people have been in the center of attention in all ages. Today, there are many destinations that attract the interest of many visitors, which are known as inaçsal tourist destinations. Among these destinations, Şanlıurfa is one of the religiously rich cities in terms of the three main religions (Islam, Christianity and Judaism). Dec. Şanlıurfa's 11,500-year-old history, geographical location, location on the Commercial Silk Road, location at the crossroads of Eastern and Western religions, cultures and civilizations have made Şanlıurfa an attractive center where religions, cultures and civilizations meet. Due to these characteristics, many independent states and principalities have been established in the course of historical development, and it has been the birthplace of many civilizations. In some cases, religious elements can be the most important feature of a city. Mecca and Medina in Saudi Arabia, Jerusalem in Palestine, the Vatican in Italy, Mashhad and Qom in Iran, as in the cities of Karbala in Iraq; cities hosting Buddhist religious centers in countries such as India- Mongolia- Japan- Tibet- South Korea- Cambodia- Vietnam- Singapore are among the examples of this Dec. The city of Şanlıurfa has long been considered sacred by both Christians and Muslims. The existence of Jacob's well is important for the Jewish faith. Şanlıurfa province stands out in terms of faith tourism due to the presence of structures belonging to different religions. Before the Syrian-Iraqi civil war, Muslim pilgrims arriving by land were on their way to Şanlıurfa. Jacob, the Prophet. Abraham, the Prophet. In addition to the buildings belonging to prophets such as Ayyub, it also contains many works of religious value. The addition of unexplored areas can further increase the city's tourism potential. It is necessary to transfer the mentioned possibilities to people's consciousness through maintenance, repair, planning and promotion. Therefore, as foreign interest in our country increases, tourism revenues will also increase. On the other hand, new job opportunities will also be opened to people in a country with a high population of young people. In addition to the many effects of religious belief on human life, it also has a profound impact on the planning of cities, streets and dwellings created around streets. For this reason, the evaluation of the traditional Şanlıurfa houses and streets in terms of faith tourism has been made. In this study, a new perspective on the impact of faith on housing planning and religious privacy on architecture, which is effective in the formation of traditional residences in Şanlıurfa, was tried to be created.

Methodology:

This research consists of on-site observations, on-site spatial measurement of residential settlement plans and recording, photographing and classifying architectural elements of information obtained from interviews with residents. While visiting the old Şanlıurfa traditional residences, especially the traditional residences whose architecture has come down to the present day as a whole have been taken into the center. While examining the residences, observations were made to collect information based on demographic data, housing profiles and socio-cultural needs. Privacy provisions, religious beliefs, daily life activities and cultural norms were examined

on the basis of simple questions in in-depth interviews with the owners or residents of the residence. On-site observation was carried out to investigate the behavior of residents and their privacy needs.

Results and Conclusions:

Traditional residences in Şanlıurfa have turned out to be important auxiliary elements in the realization of social behaviors in accordance with religious beliefs that contribute to the stability of social relations. The design of the architectural elements of these residences is designed according to the sense of shame of the religious need for privacy, individual separation in space, and people who own public or private spaces. These architectural elements, designed according to the Islamic faith, have formed the infrastructure of a comfortable, peaceful and fertile life by ensuring the security or protection of family privacy. The interior architecture in traditional residences is designed according to these elements, the shape and size of the dwelling to accommodate women, men, families, closest relatives and non-intimate guests. Thanks to this, very distinctive architectural elements have been formed regarding the allocation of space for men or women. Thus, in order to prevent the violation of private life between families, the Decoupling between the area where general social relations take place and the intimate area has become Decoupled. This clarity has created areas of free social interaction between men and women, known as intimate, which means family member, Decoupled from areas where non-intimate guests, i.e. neighbors, relatives and friends, are accepted or entertained. The religious belief and thought structure of the people living in the city of Şanlıurfa, which affects almost all areas within the historical processes from past periods to the present, has also shown its influence on traditional residential architecture. Accordingly, the traditional residences of Şanlıurfa have become a material cultural heritage reflecting the socio-cultural characteristics of the society in which it is located.

1980 ve Sonrası Ankara'daki Özel Sanat Galerileri: Toplumsal Temsiliyeti ve Mekânsal Dönüşümü

Private Art Galleries in Ankara Since 1980: Social Representation and Spatial Transformation

Ayşe UYSAL¹ , Betül BİLGE ÖZDAMAR²

öz

Sanat eserlerinin toplumla buluşmasında aracı mekân olan sanat galerileri, Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından başkent Ankara'da modern yaşamın oluşumunda kültür ve sanatın temsil mekânı olarak ortaya çıkmıştır. Modernleşme sürecindeki toplumun tanıştığı bu yeni mekânlar, sanat eserlerinin sergilenmesini ve sanat piyasasında görünür olmasını sağlamıştır. Toplum ile sanat arasında bağlayıcı rol oynayan sanat galerilerinde mekân organizasyonları ile mekânı oluşturan öğeler, toplumsal süreçler ışığında değişim ve gelişim göstermiştir. Bu değişim sergileme mekânlarını, yalnızca sanatçı ve sanat eseri ile halkı buluşturan mekânlar olmaktan çıkıp toplum için sosyalleşme ve etkileşim mekânları olarak karşımıza getirmiştir. Bu çalışma 1980 dönemi sonrası başkentte hızla gelişen özel galeri mekânlarının toplumsal yaşamdaki temsiliyetlerini ve etkileşimli olarak mekânsal dönüşümlerini ele almaktadır. Bu doğrultuda çalışmada örneklem olarak sanat galerileri seçilmiş ve bu sanat galerilerinin seçilmesinde; günümüzde aktif olması, ele alındıkları dönem içerisinde ek fonksiyonları barındırması ve kullanıcı etkileşimli mekânları içermesi belirleyici olmuştur. Çalışmada toplumsal dönüşümün ve mekânsal değişimlerin tanımlanması ve sanat galerilerinin süreç içerisindeki dönüşümlerinin aktarılmasında, literatür taramalarına ek olarak katılımcılarla yapılan sözlü görüşmelerden elde edilen verilerin analizlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda özel galeri mekânlarının, sanatın topluma aktarımında önemli bir rol üstlendiği ve bu nedenle zamanla değişen toplumsal ihtiyaçlara yanıt verebilmek adına dönüşüm yaşadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal Organizasyon, Mekânsal Temsiliyet, Özel Sanat Galerisi, Toplumsal Yaşam

ABSTRACT

Art galleries, which are intermediary spaces for artworks to meet with society, emerged as a place of representation of culture and art in the formation of modern life in the capital Ankara after the proclamation of the Republic. These new spaces, where the society in the process of modernization met, enabled artworks to be exhibited and made visible in the art market. In art galleries, which play a binding role between society and art, space organizations and the elements that make up the space have changed and developed in the light of social processes. This change has transformed exhibition spaces from being merely spaces that bring the public together with the artist and the artwork to being spaces of socialization and interaction for the public. This study deals with the representation of private gallery spaces, which developed rapidly in the capital city after the 1980s, in social life and their interactive spatial transformations. In this direction, art galleries were selected as the sample in the study and the selection of these art galleries was determined by the fact that they are active today, that they have additional functions during the period they were analyzed, and that they contain user-interactive spaces. In the study, in addition to the literature review, the analysis of the data obtained from oral interviews with the participants was used to define social transformation

¹ **Corresponding Author | Yetkili Yazar:** Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, saysecalis@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1880-2488

² (Doç. Dr.) Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, bbetulbilge@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3897-1596

Bu makale Doç. Dr. Betül BİLGE ÖZDAMAR danışmanlığında Ayşe UYSAL tarafından yazılan '1980 Sonrası Ankara'da Özel Galeri Mekânlarının Toplumsal Temsiliyeti ve Mekânsal İzleri' isimli tezden üretilmiştir.

and spatial changes and to convey the transformations of art galleries in the process. As a result of the study, it has been observed that private gallery spaces play an important role in the transfer of art to the public and therefore have transformed over time in order to respond to changing social needs.

Keywords: Private Art Gallery, Social Life, Spatial Representation, Spatial Organization

GİRİŞ:

Ankara, 1923 yılında yeni Cumhuriyet'in başkenti ilan edilerek, simgesel bir kent olma özelliği kazanmıştır. Cumhuriyet'in niteliklerini yansıtmaya amaçlanan kentte yeni bir oluşum süreci başlamıştır. Bu süreçte kentin ve halkın modernleşmesine yönelik çalışmalar hedeflenmiş; başkent Ankara, Cumhuriyet'in moderniteyi uygulama alanı olmuştur. Bunun sonucu olarak Ankara'da modernleşme süreci ve yeni yaşam rutinleri, modern mekânların oluşumu ile karşılık bulmuştur. Ankara'nın yeni temsili görünümünde, sosyal ve toplumsal yaşamda tekrarlanan deneyimler ve bu deneyimlerin gerçekleştiği mekânlar, kentli insanın hafızasında yer edinerek kentin değişim sürecinde ve şehir hayatının şekillenmesinde etkili bir unsur olmuştur (Akış, 2009). Başkent'in yeni kurgusunda, siyasi yaşamın başkenti olmasının yanı sıra, kültür ve sanat yaşamında da öncü bir kent yaratma hedefi yer almıştır. Kültür ve sanatın da başkenti olarak dünya şehirlerine örnek olması amacıyla sanat faaliyetlerine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Başlangıçta bu faaliyetler benzer mesajlar vererek; "... Cumhuriyet sonrası ekonomik ve toplumsal koşulların yarattığı ihtiyaçlara karşılık ulusal bilinci pekiştirmek, aynı ideallere bağlı halk kitleleri oluşturmak, milli ruhu güçlendirmek, köylü ve aydın zümreler arasındaki ilişkileri düzenlemek..." (Bayraktar, 2016: 75) hedeflerine yönelik olarak yapılmıştır.

Devletin yeni başkent'in rol model olma hedefi açısından verdiği desteklerle; resim, heykel, afiş, fotoğraf gibi alanlarda ilk sanatsal sergiler düzenlenmiş ve toplumla buluşmuştur (Aydın Altay, 2021: 128). Dönemin sanat etkinliklerinin çoğunun devlet eli ile gerçekleştirilmesi, halkın kültürel seviyesini yükseltmek ve sürdürülebilir olmasını sağlamak amaçlanmıştır. Dönemin sanat etkinliklerinin desteklenmesi, açılan mekânlarda halkın sanatla buluşması, yurt gezileriyle sanatçıların Anadolu kültürüyle tanışması, sanatçıların korunması ve yurtdışına gönderilmesi bu dönemde amaç edinilmiş; sanatın devlet tarafından korunarak sürdürülmesi ve toplumun her kesimine ulaştırılması amaçlanmıştır. Sanata finansal destekler ve teşvikler verilmesi, hukuksal düzenlemelerin yapılması, yeni kurumlar açılması Erken Cumhuriyet Dönemi sanat politikalarının özünü oluşturmuştur. Sanatsal faaliyetlerin toplumsal yaşamda yer edinmeye başlaması ile kentte bu etkinliklerin gerçekleştirileceği yeni mekânların ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu noktada sanat galerileri, sanat ve toplumu bir araya getiren sosyal mekânlar olması bakımından birincil sırada yer almıştır.

Sanat eserlerinin korunması, sergilenmesi ve pazarlanmasında aracı kurum olan sanat galerileri, eser-mekân-izleyici etkileşimi döngüsünde sanatın topluma aktarılması, tanıtılması ve görünür kılınmasında önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan sanat galerilerinin toplum ile sanat arasında bağlayıcı ve aktarıcı bir rol üstlendiği görülmektedir. Sanat galerilerinin bu görevi gerçekleştirmelerini sağlayan unsurlar mekânsal dinamikleri ile ilişkilidir. Mekânsal organizasyonları, işlevsel içeriği, sergileme teknikleri gibi fiziki karşılıkları ile mekânın topluma sunduğu sanatsal faaliyetleri gerçekleştiren sanat galerileri, sanatın aktarımı ve toplumsal karşılık süreçleri ilişkisinde dinamik ve etkileşimli bir gelişim ve değişim sağlamaktadır. Bu nedenle sosyal yaşama açılan bir kapı olarak, dönemsel oluşum ve değişimlerin yansımada "temsil mekân" olma özelliğini taşımaktadır. Galeri mekânları, buldukları döneme uyum sağlamak adına değişime açık, çağın gereksinimlerine cevap veren ve yeniliklerin yansımalarını taşıyan mekânlardır (Koylan, 2013: 19). Galerilerin bu esnek yapısı, durağan olmayan toplumsal yapı ile uyum içerisinde bir mekânsal dönüşümü yansıtmıştır. Zaman içerisinde galeri mekânları her kesimin ulaşabileceği bir yapıya bürünerek başlangıç hedefine ulaşmıştır. Sanat galerilerinde mekân düzeni, toplum yaşamının bir yansıması olmuştur (Koylan, 2013: 20).

1. Çalışmanın Dayanağı ve Kapsamı

Bu çalışma, toplumsal ve sosyal değişimin eşğini oluşturan 1980 dönemi ve sonrası hizmet vermeye başlayan Ankara özel sanat galerilerine odaklanmaktadır. Dönemin toplumsal yaşam değişimleri, algısal ve davranışsal beklentileri ile dinamik ve karşılıklı bir etkileşim içerisinde olan galeri mekânlarının; sosyokültürel değişimler, sanatsal ve toplumsal temsil dinamikleri ile ilişkilendirilerek, mekânsal yansımaları üzerinden açıklanması amaçlanmıştır. Özel galericiliğin giderek çoğaldığı ve bir düzen içerisinde sistemli bir şekilde ilerlediği 1980'lerden 2000'lere kadar benimsenen yeni anlayışlar doğrultusunda galericilik alanında değişimler yaşanmıştır. 2000 sonrası farklılaşan yaşam dinamiklerinin yansımaları galeri mekânlarında karşılıklarını bulmuştur. Bu nedenle çalışmanın çerçevesi ve örneklemeleri, değişimi takip etmek adına 1980-2000 ve 2000-2022 dönemi olmak üzere iki dönemde varlığını sürdüren sanat galerileri ile sınırlandırılmıştır. İncelemede literatür ile sanatçı ve galericilere ait yayınlanmış kişisel arşiv belgeleri kullanılmış, çalışma galeri sahipleri ile yapılan sözlü görüşmelere dayandırılarak desteklenmiştir. Mekânsal okumaları yapılan örneklem galerilerin seçimi kapsam çerçevesinde daraltılmıştır. Buna göre seçilen galeriler aşağıdaki şekilde nitelendirilebilmektedir:

*Dönem belleği için önemli bir kültürel-kentsel mekân örneği olarak tanımlanabilecek niteliktedir.

*Günümüzde iç mekânı, işlevi ve kentsel belleği korunmakta olan mekânlardır.

* Karma işlev barındırması sebebiyle salt sergileme fonksiyonunun ötesinde yeni bir mekânsallık sunmuştur.

* Ek fonksiyonları bakımından kendi dönemi içinde diğer örneklerden farklılaşmaktadır.

Çalışmada mekânsal okumaları yapılan örneklem galerilerin seçiminde kullanılan kısıtlamalar şunlardır:

*Seçilen özel galeriler belirlenen zaman aralığında Ankara'nın sosyokültürel yaşamında aktif olarak yer almış ve toplum hafızasında önemli bir yer edinmiş olmalıdır.

*Seçilen galeriler sergileme mekânına ek olarak bir fonksiyon için mekânsal organizasyona sahip olmalıdır.

*1980-2000 ve 2000-2022 olarak iki zaman diliminde ele alınan örneklemelerin kendi zaman dilimi içinde yükledikleri ek fonksiyonlar farklılaşmalıdır.

*Galeri mekânları günümüzde faaliyetini devam ettiriyor olmalıdır.

Makalede örneklem incelemeleri mekânsal organizasyonları açısından kamusal çevre ilişkisi ve mekân içi ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

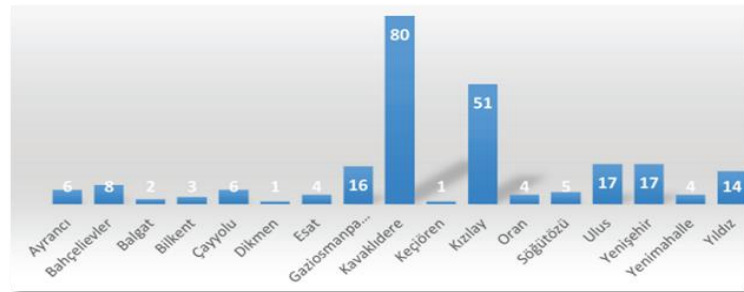
2. 1980 Dönemi Öncesi Ankara Özel Sanat Galerileri

1950'li yıllar, çok partili hayata geçiş ile birlikte ekonomik ve endüstriyel gelişmelere ağırlık verilen bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan iktidar değişimi sonrası hükümetten yeterli kaynak gelmemesi nedeni ile devlet destekli gerçekleşen sanatsal faaliyetler sektöre uğramıştır (Bican, 2022: 94). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sanat etkinliklerini düzenleyen ve destekleyen devlet, 1950 yılları ile planlı bir kültür politikası benimsememiş, Devlet Resim ve Heykel Sergilerinin devamına katkı sağlamıştır. Sanat eserlerini sergilemek ve etkinlikleri sürdürebilmek için yer bulamayan sanatçılar, banka galerilerine ve özel oluşumlu galericiliğe doğru yönelmiştir (Seyhan, 2021). Başlangıçta devlet tarafından desteklenen sanat galerileri, bu dönemde özelleşme sürecine geçmiştir. Çeşitli kamu kuruluşlarında gerçekleştirilen sergi etkinlikleri özel galerilerin ortaya çıkması ile değişim yaşamış, kişisel sergiler çoğalmış ve sanatçı ile sanat izleyicisi ilişkisinde güvenilir bir ortam sağlanmıştır. Ankara'da ilk özel sanat galerileri "Sanat Sevenler Kulübü" (1948), "Helikon Sanat Derneği" (1952) ve

“Galeri Mılar” olarak karşımıza çıkmaktadır (1957). İlk özel galeriler olarak adlandırılmalarına ek olarak alternatif sergileme anlayışları ile Ankara’da kültürel ve sanatsal etkinliklerin yapıldığı mekânlar olmuşlardır. 1950’li yıllarında kültürel tanıtımını yapmak isteyen yabancı ülkelerin açtıkları kültür merkezleri de sergileme mekânları olarak kullanılmıştır. Bunlardan en geniş kapsamlı olanı Türk Amerikan Derneği’dir. 1960’lı yıllarda Ankara’da hareketlenen sanat ortamında sanatı yayıp sanatçı ile halkı yakınlaştırmak için kullanılan sergi faaliyetleri, resmi kurum salonlarının yanı sıra özel restoranlarda da yer bulmuştur. Bu durum Ankara’nın sosyokültürel yaşamında sergi mekânı eksikliğini hissedilmesini belirli bir oranda azaltmıştır. Dönemin ekonomik refah seviyesinin yüksek olmaması ve ticari anlamda sanat galerilerinin yaygınlaşmaması sonucu, sergi mekânlarının oluşumu sanatçılara ya da kurumlara bırakılmıştır (Bican, 2022: 99). Bu dönemde devlet destekli sanat etkinliklerine alternatifler bulunmaya çalışılmış ve sanat ortamında özelleşmeler başlamıştır (Pelvanoğlu, 2009: 1). Sergileme mekânı konusunda mevcut olan kısıtlılığın çözümü amacıyla galeri açan kurumlar içerisinde özel bankaların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bankaların sanata olan destekleri 1950’lerde başlamış, 1960’larda artarak 1970’li yıllarda oldukça belirgin hale gelmiştir.

1970 yılı sonrası sergileme alanı bakımından devlet galerileri, eğitim yapıları, özel dernek ve kültür merkezleri ile az sayıda özel galeri bulunurken, 1975 yılı sonrası özel galeri mekânı sayısında artış yaşanmıştır (Çolak, 2011: 5). 1970’li yıllardan 1980’lere uzanan süreçte, özel galeri eksikliğini boşluğunu dolduran banka galerileri, dönemin önemli sergileme mekânlarından olmuştur. Akbank, Türkiye İş Bankası, Emlak ve Kredi Bankası, Ziraat Bankası ve Yapı Kredi Bankası gibi bankalar, şubelerinde gerçekleştirdikleri sergiler ile kâr amacı gütmeyen sanat eserlerinin sergilenmesi, tanıtılması ve satılmasında öncü olmuşlardır (Antmen, 2005: 148). Böylelikle ‘banka galerisi’ kavramı Ankara sanat yaşamında yerini almıştır. 1970 yıllarında yaşanan sermaye ithali ile ekonomik yapıda serbest piyasa ortamı oluşturulmuştur. Sanayinin yükselişe geçmesi ile önemli şirketler holdingleşmeye başlamıştır. Dönemin prestijli markası olan Vakko, mağazasının bir katını sanat galerisi olarak ayırmış, içerisinde yer alan oturma ve kafe alanı ile Ankaralı sanatseverler için bir buluşma ve etkileşim mekânı haline gelmiştir.

Özelleşme sürecinde özellikle 1980’li yıllar, sanat galerilerinin yoğunlaştığı dönem olmaları bakımından kırılma noktası olarak nitelendirilmesine karşın, sanat galerilerindeki artışın 1970’lerin ortalarında başladığı anlaşılmaktadır. 1980’lerde özel sanat galerilerinin açılması ile kişisel sergiler çoğalmış, sanatsal yaşam hareketlenmiş, toplumun sanatla entegrasyonunun ve etkileşiminin gerçekleştiği yeni oluşumlar başlamıştır. Bunun paralelinde galeriler bir sosyalleşme mekânı olarak evrilmeye başlamış ve farklı işlevlere ev sahipliği yapmıştır. Ankara’daki sergi mekânları ve galerilerin semtler bazındaki dağılımında bakıldığında (Şekil 1); 1950’lerde Ulus’ta, 1960’larda Yenişehir’de, 1970’lerde Kızılay’da, 1980’lerde Kavaklıdere’de ve 1990’larda Yıldız’da yayılım gösterdikleri belirlenmiştir. Sanat galerilerinin şehrin yapılaşma sürecinde konut yapımıyla doğru orantılı olarak konumlandığı ortaya çıkmıştır. 1980’lerde konutlaşmanın yoğunlaşmaya başladığı Kavaklıdere’de sanat galerilerinin çoğu Cinnah Caddesi üzerinde konumlanmış ve Ankaralılarla buluşmuştur.

Şekil 1. 1950-2000 Yılları Arasında Sergileme Mekânlarının Semt Bazlı Dağılımı (Bican,2022: 115)

3. 1980 Dönemi Ankara’da Sanat Ortamı ve Özel Sanat Galerileri

Türkiye’de 1980’lerin ilk yarısında darbenin etkileri ile baskının, ikinci yarısında da kısmi özgürleşme ile sivilleşmenin yaşandığı bir dönemdir (Pelvanoğlu, 2009: 30). 1980’li yıllarda sanatçılar Batı’nın güncel sanat ortamını takip ederek, gelişmeleri kendi kültür ve toplumsal yaşam deneyimlerine aktaran kişisel yaklaşımları ile ön plana çıkmıştır (Berk ve Özsezgin, 1983: 118-122). Sanat dünyasında bir uyanış olarak nitelendirilen bu durum, sanatçının ekonomik ve çalışma alanı açısından bağımsızlığına kavuşma yolu olarak tanımlanabilir. Özel sanat galerileri bir aktarım alanı olarak sanat piyasasının oluşumunu hızlandırmış, özel kurum ve kişilerin sanata desteklerinin toplumda özendirici biçimde aktarılmasını destekleyici olarak sanat üretiminin gelişmesinde rol oynamışlardır. Akademi kökenli sanatçıların batı akımlarını radikal bir şekilde uygulama alanlarına almaları ile bienaller gibi çağdaş sanat ağırlıklı yeni sergi hareketleri de sanat yaşamında yer almıştır (Köksal, 1999: 168-178). Bu doğrultuda bienal etkinliklerinin ilki olan Asya Avrupa Sanat Bienali, Türkiye’nin dışa açılım stratejisinin kültür ve sanat alanında gerçekleşen organizasyonudur. 1980’lerde sanat ve siyaset ilişkilerinin gölgesinde, sergileme mekânı olarak Ankara Belediyesi’nce kentin çeşitli noktalarına heykel ve anıtlar yerleştirilerek kent merkezlerinde ve meydanlarda eserler sergilenmiştir (Şekil 2). Böylelikle kamusal mekânların sanat ve sergileme alanında tercih edilmesinin önü de açılmıştır (Bican, 2022: 107).

Şekil 2. Metin Yurdanur’a Ait Batıkent Meydanda Bulunan Dayanışma İsimli Heykel, 1980 (04.07.2024 tarihinde <http://metinyurdanur.com.tr/tr/secilmis-eserler> adresinden erişildi)

1980’lerin ortalarına gelindiğinde doğru uygulanmış ekonomi politikaları sanat ve sermaye ilişkilerini güçlendirerek yeni mekân oluşumlarını beraberinde getirmiştir (Seyhan, 2021: 74). 1983 yılında yönetiminde olan iktidar partisinin yenilikçi politikaları ile çok kültürlü ve sosyal kümeye sahip çıkan çoğulcu yapısı, kültür sanat yaşamında değişimler yaşanmasını sağlamıştır. Dönemin kültür sanat ortamında, devletin rolü azalmış ve holdingleşme yolu ile güçlü bir sermaye elde eden gruplar, reklam ve imaj çalışmaları ile sosyal projelere destek vererek sanat galerileri açmış, etkinliklere destekleyici olmuştur (Sülün, 2019: 66). Dönemin galerilerinde profesyonel düzey sanatçılar ile amatör sanatçılar bir araya gelmiş (Berk ve Özsezgin, 1983: 118-122), Ankara’da sanatın gelişimine ve sanatla ilgilenen kişi sayısında artış sağlanmıştır. Özel galeriler bu ilginin paralelinde atölyeler aracılığı ile pratik ve teknik bilgileri amatör sanatçılara aktararak, yeni sanatçıların yetişmesinde destekleyici olmuştur. Bu dönemde sanat galerileri, toplumsal yaşamda yalnızca sanatsal bir üretim alanı olarak değil, sanatı yayıp halka yakınlaştıran, sanatsal paylaşımlara ev sahipliği yapan kompleks kültür mekânları olarak yer edinmiştir. Bu noktada sanatçı ile sanatseverlerin paylaşımlarda bulunmasını sağlayan kültürel mekânlar olan galeriler, sanatın temsil mekânı olarak tanımlanmasına dayanak oluşturmuştur (Uysal, 2023: 32). Dönemin sanat ortamında bir sosyalleşme mekânı olarak da kullanılan bu mekânlara, sanat eserlerinden yeterli gelirin sağlanamaması ile yeni anlamlar yüklenmiştir. Resim butiği, çay sohbet alanı, kitap satış mekânı gibi bölümler ile galerilere katılım artırılmıştır. Ancak bu durum sanata değer katma etkisinin azalmasına neden olduğu gerekçesi ile eleştirilmiştir (Şenyapılı, 1989). Türkiye’de sanat kültürünün özelleşmesi, 1980’li yıllarda sergi piyasasının hareketlenmesini sağlamış ancak sanat himayesinin devletten özel sektöre geçişinin bu denli hızlı olması, Türkiye’de kamusal bir sanat döneminin yaşanmamasına neden olmuştur (Altuğ, 2014: 251). Mali olarak bir sistem içinde olmayan galerilerin düzensiz yaklaşımları ile sanat eserlerinin hitap ettiği kesim giderek daralmış ve 1980’lerin

sonlarında birçok sanat galerisinin Ankara piyasasından çekilme süreci başlamıştır. Önder Şenyapılı'nın 1984 yılında yaptığı araştırma sonucu elde ettiği veriler (Tablo 1) bu dönemde Ankara'da, birçoğu günümüze ulaşamamış, 41 adet sanat galerisi bulunduğunu göstermiştir (Şenyapılı, 1989: 47).

Tablo 1. Önder Şenyapılı (1984) Yılı İçin Sıraladığı Galeri Listesi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Akbank Sanat Galerisi	Arda Sanat Galerisi	Armoni Sanat Galerisi	Art and Deco
Artisan Sanat Galerisi	Beymen Bedesten	Destek Reasürans Sanat Gal.	Doku Sanat Galerisi
Emlak Bankası Sanat Gal.	Evrensel Sanat Gal.	Galeri Grifon	Galeri Mi-Ge
Galeri Nev	Sanat Yapım	Galeri Z	Siyah Beyaz
Galeri Selvin	Galeri Z	İş Bankası Sanat Galerisi	Kibele Sanat Galerisi
Koleksiyon Sanat Galerisi	Lamelta Sanat Gal.	Leonardo Sanat Galerisi	Or-an Yapı Endüstri Mrk. Gal.
Şark Sigorta Sanat Gal.	Takı Sanat Galerisi	Tanbay Sanat Galerisi	Turkuvaz Sanat Galerisi
Türk Amerikan Kültür Sanat Gal.	Türk İngiliz Kültür Derneği	Türk Tanıtma Vakfı	Urart Sanat Galerisi
Vakko Sanat Galerisi	Yaprak Saat Galerisi		

1980'li yıllarda faaliyet gösteren galeri mekânlarından bazıları, kısa süreli ömürlerine rağmen sanat piyasasının oluşum sürecinde önemli rol oynamıştır. Dönemin Ankara'sında sanat piyasasının düzenli bir sistem içinde olmamasının etkisiyle sanat galerilerinde sergileme mekânlarına ek olarak; söyleşi ve konferans salonları, konser ve tiyatro etkinliklerinin yapıldığı alanlar ve eğitim mekânları da yer almıştır. Bu noktada galerilerin yalnızca sergi mekânı olarak nitelendirilmesinin güncel zaman diliminde geçerliliğini yitirmiş olacağını savunulduğuna değinmek gerekir (Reiss, 2001). Zamanla sosyal yaşamda ziyaretçilerin birinci amacı eserleri incelemekse, ikinci amaç da kültürel aktivite ve sosyalleşmek olmuştur.

1980 yılından itibaren sayıca artan özel sanat galerileri, sanat yaşamını hareketlendirmesinin yanında kullanıcılarının sosyal yaşamında farklı nitelikler kazanmıştır. Görüşmecilerden Ö. A.'nın ifadesi ile sanat galerileri, sanat piyasası içinde olmayan kesimin bile dostları ile buluşma mekânı olarak kolay erişilebilir olmuş ve kullanıcı profilini genişletmiştir.

“1980 yılından itibaren bir ressam olarak sergilere dâhil olduğum, sanatı paylaştığım ve sanat ortamını soluduğum mekânlardır sanat galerileri. O yıllarda ülkemizde bilinç ve kültür düzeyi çok yüksekti. Özellikle Ankara'da sergi açılışları çok kalabalık olurdu. Memurlar bile taksitle resim satın almaya çalışırdı. Sanat galerileri sanatçıların ve sanatseverlerin buluşma noktasıydı. Özellikle Zafer Çarşısı içindeki Devlet Güzel Sanatlar Galerisi en çok gezilen yerlerin başında gelirdi. Halktan insanlar dostlarına randevu yeri olarak bu mekânı verirdi. Beklediği kişi gelene kadar oradaki sergiyi gezerdi.” (Ö.A., kişisel görüşme, 2023).

Galeriler, ziyaretçiler açısından yalnızca eser sunum mekânı olmamıştır. Bu mekânlar bir sosyal bellek oluşturarak, ziyaretçiler için bir etkinlik deneyimi sunmuştur ve eserlerle buluşma mekânı olduğu kadar dostlarıyla buluşma mekânı olarak da hafızalarında yer edinmiştir. Görüşmecilerden R.P.:

“Galeriler asıl olarak sergi ziyaretlerinin merkezi olsa da bu mekânların özellikle sanatseverlerin sosyalleşmesine katkı sunduğunu düşünüyorum. Bu tabii ki galerinin yapısı ile de doğrudan ilgili olan bir şey. Sosyal alanları olan galeriler bu duruma daha uygun mekânlardır.” (R.P., kişisel görüşme, 2023) şeklindeki yaklaşımı ile galerilerin sosyalleşme mekânı olarak görüldüğünü ve mekânsal organizasyonunda bunu yansıtan galerilerin avantajlı olduğunu ifade etmiştir.

Görüşmecilerden S.K., galerilerin salt sergileme anlayışından çıkarak çok fonksiyonlu mekânlar olma eğilimlerini doğru bulduğunu ifade etmiştir. Galeri içinde dinlenme alanı yaratan, kafe olarak işleyen

bir alan bırakan galerilerin sanat eserlerinin sunuşu için bir pozitif değer olabileceğine dikkat çekmiştir.

“Ben galerilerin insanların katılımlarını artıracak alanları mekâna çekmelerinden yanayım... Bir galeri içinde örneğin bir kafe işliyorsan, o kafeye gelen sanatla hiçbir bağı olmayan bir kimseye bile eserlerimiz ulaşabilir, o güne kadar resimle alakası yokken birden resme ilgi duymaya başlayabilir. Ziyaretçi ilk gelmesinde fark etmeden esere bakar, ikinci kez gelir eser yine dikkatini çeker, üçüncü gelişinde o hafızasında yer edinmiştir artık ve onu satın alır.” (S.K., kişisel görüşme, 2023).

Kentlinin sosyal yaşantısında galerilerin sanat eserleri ile izleyici arasındaki etkileşiminin artması sanatı da sanatın sergilendiği mekânı da dönüştürmüştür. Kentli yaşamında salt sergileme mekânı olmaktan çıkan sanat galerileri, entelektüel bir aidiyet ortamı oluşturarak sanatsal ilişkilerin pekiştirilmesini sağlamıştır. Bu noktada çağın yansımalarını taşıyan, döneme göre değişim yaşayarak uyum sağlayan mekânlar olarak ziyaretçilerinin algılayışını ve davranışını da etkilemiştir. Sabit olmayan bir toplumsal yapının oluşumu, sanat galerilerinin organizasyonlarını ve işlevlerini de çağın gerekliliklerine göre düzenlenmesi için gözden geçirmesine neden olmuştur (Koylan, 2013). O’Doherty’nin ‘Beyaz Küpün İçinde Galeri Mekânının İdeolojisi’ kitabında ele aldığı şekli ile sanat galerileri, kültürel dönüşümle biçimlenen sanat pratikleri içinde sanatın sergilendiği mekânlar olarak, bu dönüşüme yapısal olarak uyum sağlamıştır (O’Doherty, 2010: 26).

4. Örneklem Çalışması: 1980-2000 Yıllarında Faaliyet Gösteren Özel Sanat Galerileri

Çalışmanın kapsamı ve dayanağı bölümünde açıklanan kriterler çerçevesinde 1980-2000 döneminde ele alınan galeriler; 1982 yılında açılan ve yeni sanatçılar eğitebilmek, eğitimler verebilmek için eğitim salonu bulunan Galeri Sanat Yapım; 1983 yılında açılan, hediyelik eşya olarak çini ve kilim sattığı stantlarını galeri mekânında çözümleyen Galeri Z, 1984 yılında açılan bahçesindeki kafesi ile misafirlerine sanat sohbetleri için keyifli bir ortam sunan Galeri Nev; 1984 yılında açılarak galeriye barı ve müziği dâhil eden Galeri Siyah Beyaz’dır.

4.1. Galeri Sanat Yapım (1982)

Galeri Sanat Yapım 1982’de Alparslan Türkeş Caddesi Numara 7/A’da, alışlagelmişin dışında bir kompleks mekân olma vaadi ile açılmıştır. Galeri sahibi İ.D. tarafından, Ankaralı sanatçıların bir araya gelip sanat sohbetleri yapabilecekleri ve sanat üzerine tartışabilecekleri mekânlardan yoksun olması farkındalığıyla açılmıştır. İ.D.’nin aktarımına göre; Türkiye’nin sayılı ressamlarından Kayıhan Keskinok resim dersi eğitimleri verirken, kendisi de öğretmen okulunda aldığı eğitim alt yapısı ile fotoğrafçılık ve desen dersleri vermiştir (İ.D., kişisel görüşme, 2022). Galeri Sanat Yapım’ı değerli kılan niteliklerinden biri, her yaş grubu için eğitimin veriliyor oluşudur. Çocuk yaşta galeri mekânını deneyimleyen kullanıcılar için galeri ziyaretleri alışlagelmiş bir pratik haline gelmektedir. Galeri Sanat Yapım’ın kendi ismini taşıyan ve 1992 yılında yayınlanmaya başlayan dergisinden elde edilen görsellerde; çocuklar için verilen giriş seviyesinde eğitimlerin resim ve heykelticilik alanında olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Galeri Sanat Yapım’da Gerçekleştirilen Eğitim Esnasında Çekilen Bir Görsel (İ.D. Kişisel Arşivi)

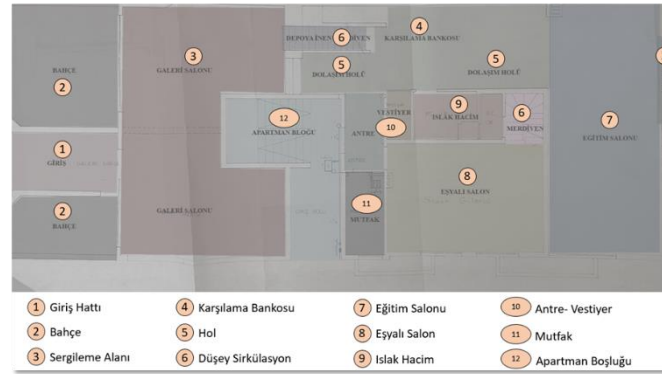
Bir apartmanın zemin katında bulunan bir dükkân ve dairenin birleşimi ile oluşan galerinin girişi sokak yaya hattı üzerinde bulunan ve apartmana ait olan bahçedendir (Şekil 4). Eğitim atölyesinden dışarı açılan kapı ile yapının bahçesine çıkmaktadır. Bahçede bulunan sanat eserleri ile açık mekân sergilemeye dâhil edilmiş, belli ölçüde eğitimler verilmiş, kullanıcı etkileşimini artıran bir etki yaratmıştır. Galerinin mekânsal oluşumunda eğitim atölyesi sergileme alanını etkilemeyecek konumda yer almıştır. İ.D.'nin 'sanat galerisinde sergilenen eserin önüne geçecek etmen bulunmamalı' (İ.D., kişisel görüşme, 2022) ideolojisi ile mekânın organizasyon ilişkisi birbirini tamamlar nitelikte olmuştur.

Galeri Sanat Yapım'ın sergi alanı, atölye bölümünün yanında yer almaktadır. Ev atmosferinde sergilenen eserler kullanıcılarına eserlerin evlerinde nasıl duracağına dair fikir vermektedir (İ.D., kişisel görüşme, 2022). Galerinin sergileme alanının bulunduğu katta, sergi seyrini engellemeyecek şekilde bir oturma alanı ile karşılama bölümü yaratılmıştır. Alt katta koleksiyonların yer aldığı bir depo bölümü yer almaktadır.

Şekil 4. Galerinin Sanat Yapımın Sokak Yaya Hattıyla Giriş İlişkisi ve İç Mekânı (Yazarın Kişisel Arşivi)

İ.D. ile yapılan kişisel görüşme ve mekân ziyareti neticesinde Galerinin Sanat Yapım; mekân organizasyonu ve mekân-işlev etkileşimi bakımından ele alınmış (Tablo 2) ve iç mekân leke etüdüne yer verilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Galerinin Sanat Yapım İç Mekân Organizasyonu Leke Etüdü. (Solda Zemin Kat, Ortada 1. Kat, Sağda 2. Kat) (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 2. Galerinin Sanat Yapım Kamusal Alan ve İç Mekân Fonksiyonu İlişkisi (Yazar tarafından üretilmiştir, 2024)

Kamusal Alan İlişkisi	Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı
Galerinin girişi, sokak yaya hattı devamında bulunan bahçe içerisinde yapılmaktadır. Yaya kaldırımından bahçe aracılığı ile ayrıştırılmıştır.	Sergileme alanı, galerinin giriş holünde konumlandırılmıştır. Giriş ve karşılama bankosu mekân içinde tanımlıdır. Yapı bloğunun arka kısmında yer alan eğitim salonu, sergileme alanından bağımsız olarak düşünülmüştür. Ancak

	galeriye eğitim için gelenlerin de sergiyi gezebilecekleri şekilde bir mekân organizasyonu planlanmıştır. Mekânların birbiri ile bağlantısı ve birbirinden tanım olarak ayrıştırılması mekân içinde basamaklar aracılığı ile yaratılan kot farkları ile olmuştur.
--	---

4.2. Galeri Z (1983)

Galeri Z, 1983 yılında Cinnah Caddesi Numara 64’te Türk el sanatlarını tanıtmak amacıyla açılmıştır. Galeri kurucularından F.T.’nin aktarımına göre; Türkiye’yi daha iyi tanıtılma misyonu ile yabancılara yönelik bir ticaret atılımı ile el sanatları, halı kilim ve çini satışına başlamıştır (F.T., kişisel görüşme, 2023). Yabancılara ait yerleşim yerlerine yakın olması bu konumda açılmasında etkili olmuştur. Mekân özellikle Amerikan Kulübüne yakınlığı sayesinde sokak yaya hattında görünür olmuştur. İlerleyen dönemde mekânın bir galeriye dönüşme süreci başlamıştır (F.T., kişisel görüşme, 2023). Düşük bütçeli sanatçıların yaşadığı mekân kısıtlılığı, Galeri Z’nin mütevazı galericilik yaklaşımı ile azalmıştır. Sanat piyasasına yeni giren sanatçılar ile daha önce sergi imkânı bulamayan akademisyenler sergileme imkânı bulmuş, halkın sanata erişimi kolaylaşmıştır (F.T., kişisel görüşme, 2023).

“Ben insanlar resim alabilsin, almayı öğrensin diye çok çaba sarf ettim. Ünlü resamlardan rica ettim kartpostal büyüklüğünde eserler yapın diye... Onları çerçevelettim ve hediyelik eşya olarak sattım, böyle böyle koleksiyoner ettiğim çok insan var.” (F.T., kişisel görüşme, 2023).

Cinnah Caddesi’ndeki varlığını 8 yıl boyunca sürdüren galeri, daha sonra taşındığı Kırkpınar Sokak’ta 16 yıl geçirmiş ve sonrasında şu anki konumu olan Ankara Kalesi çevresine gelmiştir. Galerinin konumundaki değişim, Ankara’nın kent merkezinde meydana gelen değişim ile ters yönlü olmuştur (Uysal, 2023: 11).

Galerinin kurucusu F.T., galeri Cinnah Caddesi’nde iken ücretsiz resim eğitimleri vererek, mekânı halk için görünür hale getirmeyi amaçlamıştır. Mekânsal organizasyonda eğitim için ayrı bir salon bölümü yapılmamış, oturma alanları ders süreci içerisinde eğitime uygun hale getirilerek dönüştürülmüştür. Galerinin Ulus’ta bulunan güncel mekânında, zemin kat giriş ve karşılama alanı olarak tasarlanmış ve sokak hattında bulunan cam vitrinin arkasına hediyelik eşyalar yerleştirilmiştir (Şekil 6). Karşılama alanında konumlandırılmış oturma birimleri F.T. ile galeri ziyaretçisini sohbet aracılığı ile yakınlaştırmayı amaçlamıştır. Giriş katta bulunan bu oturma alanı için F.T. *“Burada, galerici ile ziyaretçinin etkileşimi de oluyor. Ziyaretçiyi sıcak karşılayıp, onu serginin içine çekmelisiniz. O burada içeceğini içerken, siz onunla muhabbet edeceksiniz o çevresine bakınarak eserlerle göz teması kurabilecek”* görüşünü belirtmiştir. (F.T., kişisel görüşme, 2023).

Şekil 6. Galeri Z Sokak Yaya Hattı (Yazarın kişisel arşivi)

Galerinin zemin katı, aynı zamanda hediyelik eşya teşhir bölümü olarak düzenlenmiştir. Hediyelik eşyaların yerleştirildiği raflar kolon hizasında konumlandırılarak mekânı ‘giriş-karşılama’ ve ‘hediyelik eşya’ satış olarak ikiye ayırmıştır. Duvarların bir bölümünde çiniler gösterilirken bir kısmına

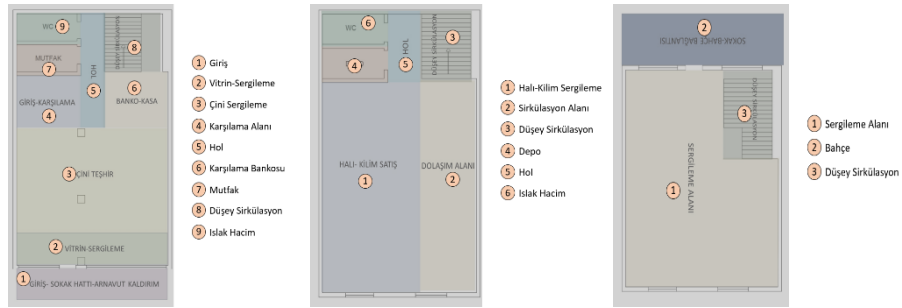
düzenlenen sergilerin sanatçılarına ait eserler yerleştirilmiştir (Şekil 7). Mekân organizasyonu açık düzende, hediyelik eşya satışı ve sergi alanı birlikte kurgulanmıştır.

Şekil 7. Galeri Z Zemin Kat Hediyelik Eşya Sergileme Bölümü (solda) ve 2.Kat Sergi Salonu (sağda)
(Yazarın kişisel arşivi)

Merdivenlerden çıktığında, galerinin birinci katının, satışı yapılan halı ve kilimlere ayrıldığı görülmüştür. Bu katta da duvarlar eser sergileme alanı olarak tercih edilmiştir ancak galerinin ana sergi salonu ikinci kat olarak konumlandırılmıştır. Bu kat, eğitimler ve konuşmalar düzenleneceği zaman sınıf düzeni olabilecek şekilde planlanmış, sergi dönemleri ise ziyaretçilere açılmıştır (Şekil 7).

F.T ile yapılan kişisel görüşme ve mekân ziyareti neticesinde Galeri Z, mekân organizasyonu ve mekân-işlev etkileşimi bakımından ele alınmış, aşağıda iç mekân leke etüdüne yer verilmiştir (Şekil 8). Galerinin kamusal alan ile ilişkisi ve mekân içi fonksiyon dağılımı (Tablo 3) aktarılmıştır. Galeri Z'nin sergileme yanındaki ek fonksiyonlarının galerinin finansına katkı sağlaması, kullanıcı sirkülasyonunu artırarak sergileri görünür kılmaması, kullanıcının içeride geçireceği süreyi artırarak kullanıcı sayısında artış sağlaması gibi artıları olmuştur.

Şekil 8. Galeri Z İç Mekân Organizasyonu Leke Etüdü. (Solda Zemin Kat, Ortada 1. Kat, Sağda 2. Kat)
(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 3. Galeri Z'ye Ait Kamusal Alan ve Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı (Yazar Tarafından Üretilmiştir, 2024.)

Kamusal Alan İlişkisi	Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı
Galerinin girişi, sokak yaya hattı devamında kaldırım düzleminde basamaklar ile oluşturulan kot farkı ile tanımlanmıştır.	Galerinin girişinde hediyelik eşya vitrini konumlandırılmıştır. Giriş ve karşılama alanı ziyaretçiye hâkim konumda bulunmaktadır. Zemin kat ve 1. kat teşhir alanı olarak planlanmıştır. 2. kat sergileme ve eğitim alanı olarak düzenlenmiştir. Mekânlar arası bağlantı düşey sirkülasyon elemanı ile gerçekleştirilmiştir.

4.3. Galeri Nev (1984)

Galeri Nev, 1984 yılında Horasan Sokak Numara 14’te açılmıştır. Daha sonra Gezegen Sokak’a taşınmış ve ardından Kırlangıç Sokak’ta sergileme faaliyetlerini devam ettirmiştir. Kurucularının kültürel ve sanatsal çalışmaların yürütülerek, söyleşilerin yapılabileceği bir mekân oluşturma istekleri ile temeli atılan Galeri Nev, resme derin anlamlar yükleyerek onu demokratikleştirmeyi önemli bir değer olarak gören yöneticilerinin etkisi ile bu değerleri misyonuna eklemiştir (Atmaca, 2021: 99). Galeri Nev’in açıldığı dönem Artun’un (2014) perspektifinden şu sözlerle aktarılmıştır:

“... Ankara bir üniversite kenti havasını koruyordu. Galeri Nev bu ortamda, 1981 yılında kurulan ve sanat, klasik müzik, caz, edebiyat üzerine programlar düzenleyen Çağdaş Sahne Kültür Merkezi’nin sıkıyönetim tarafından kapatılması üzerine gündeme geldi. Bu girişime bir alternatif ararken ortaya çıktı. Dolayısıyla, o dönemde darbe siyasetine karşı sanat ve edebiyat alanlarında yükselen bir direnişin ürünüdür Galeri Nev.”

Galeri Nev yalnızca sergileme mekânı olmamış, içeriğinde kafe işlevini de barındırmıştır (Şekil 9). Döne Otyam’ın 5 Haziran 2000 tarihli Sabah Gazetesi’nde yer alan ‘Bir Evim, Bir de Nev’im’ başlıklı yazısı, mekânın sergilemeye ek olarak dönemin Ankara’sında günlük yaşam koşullarında oluşan ihtiyaçlara da yanıt verecek niteliklerinin olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Sadece sergilerin yapıldığı bir sergi salonu değil; bir kültür kurumu, bir arşiv, bir kütüphane ve hatta bir müze... Sanatla ilgili olmayanların bile, bir parçasında bir yerlerde bulunan bir anı... Özel tasarlanmış gazetelikte asılan gazetelerin sıcaklığında ilk brunch... Yazarların yazılarını yazdığı sevimli bahçe... Bir koordinasyon merkezi...” (Otyam,2000).

Şekil 9. Galeri Nev Kütüphane-Arşiv ve Kafe Mekânı (Galeri Nev Kurumsal Arşivi)

Galeri Nev, üç farklı kuşaktan sanatçıyı galeride ağırlarken, Türkiye’de modernist kuramının örneklerini çoğaltarak tartışma ortamına ev sahipliği yapmaktadır. Çoğunluğu akademisyen olan galerinin seyirci profili değişkendir. Bir diğer seyirci profili olarak eserleri satın alımlar bile, konumlandırılan duvarları ile birlikte hafızalarına kazıyan izleyiciler bulunmaktadır. Bu ziyaretçiler için ‘akıl koleksiyonerleri’ betimlemesinde bulunmakta, bu ziyaretçi kesimi esere eser sahibinin kurduğu bağdan daha vefalı bir şekilde bağlanmaktadır (Can, 2013: 285). Sergilere ek olarak galeride yer alan özgün baskı dizilerinin de ayrı bir takipçi kitlesi bulunmaktadır. Galeri Nev’in aktarımı, kişisel görüşme yapılamaması nedeni ile yalnızca literatür üzerinden ilerlemiştir. İç mekân görsellerinin (Şekil 10) referansı ile mekân aktarımı gerçekleşmiştir.

Şekil 10. Galeri Nev'de İlk Sergi-Abidin Dino-1984 (Galeri Nev Kurumsal Arşivi)

4.4.Siyah Beyaz (1984)

1984 yılında dönemin Ankara'sının kalbi olan Kavaklıdere Güvenerler Mahallesi'nde açılan Siyah Beyaz, kurucusunun Avrupa'da deneyimlediği sanat galerileri ortamlarını Ankara'ya taşımak istemesi neticesinde açılmıştır. Galerinin kuruluş amacı sanat yaşamında bir 'yuva' oluşturmak olmuştur (Altuğ, 2014: 43). Bir aile apartmanı bloğunda bulunan galeri, Ankara'da sanat piyasasının neferlerinden biri olmuştur. Galeri'de başından beri yaratılan aile ortamı, sanatçıları ve yalnızca ziyaretçisi olarak kalmayarak müdavimi olan kitleyi kendine çekmiştir. Bir mekânın müdavimlerinin olması, o mekânı kullanıcı belleğinde yer edinen şekli ile koruma çabasını doğurmuştur. Siyah Beyaz'ın günümüzde açıldığı hali ile kalmasında müdavimlerinin mekân içinde kendi tanımlarının bulunması etkili olmuştur. Galerinin bünyesinde bir bar ve müzik alanı bulunmaktadır. Buradaki bar masası ve bar sandalyeleri galerinin açıldığı günden beri değiştirilmemiştir (Şekil 11). Galeri içerisinde yer alan siyah beyaz çerçeveler simgesel bir anlam taşımaktadır.

Şekil 11. Galeri Siyah Beyaz, Bar Bölümü Oturma Birimleri ve Sergi Alanı (Siyah Beyaz Kurumsal Arşivi)

Siyah Beyaz, yalnızca sanat eserlerinin sergilendiği bir yer olmamıştır. Bu mekân plastik sanatların gelişiminde büyük rol oynamış, sanatın üretildiği, tartışıldığı kültürel ortamı Ankara'da oluşturmuştur. Bu yanı ile sanatçıları ve ziyaretçileri tarafından öyle benimsenmiştir ki, galerinin ismi içinde bulunan siyah beyaz şömene ve duvarları süsleyen siyah beyaz fotoğraflardan yola çıkan müdavimler tarafından verilmiştir (U.S., kişisel görüşme, 2024). Faruk Sade, galerisi için '*... yalnızca eserlerin sergilendiği bir yer değil, sanatın oluşturulduğu, tartışıldığı bir kültürel ortam ve plastik sanatın gelişiminde önemli bir öge...*' şeklinde ifadeler kullanmıştır (Altuğ, 2014: 70).

Siyah Beyaz ilk yıllarında barın bulunduğu tek kata sahipken, zamanla üst katı da dahil edilerek galeri genişletilmiştir. Böylelikle ilk kat sergi salonunun yanında bar bölümü ve sera olarak adlandırılan bahçe bölümüne sahipken üst kat sergiler için ayrılmıştır. Katlar arasındaki bağlantı içeriden siyah bir merdiven ile (Şekil 11) sağlanırken dışarıda birbirinden bağımsız iki daire kapısı bulunmaktadır. Kapılar üzerinde tercih edilen zil ile galeriye eve gelmiş hissi verilmiştir (U.S., kişisel görüşme, 2023).

Galeri Siyah Beyaz, döneminin beyaz zeminli ilk galerisidir. Bar katında müdavimlerin görsellerinin yer aldığı siyah beyaz fotoğraf bölümü ile kullanıcısı ile görsel bir iletişim kurmuştur. (Şekil 12). Galeride barın varlığı müzik ile sergilemeyi birleştirerek, bar için gelenlerin sergiye katılması gibi iki yönlü bir etkileşim sağlanmıştır.

Şekil 12. Galerinin Siyah Beyaz Anı Köşesi ve Müzik Alanı (Siyah Beyaz Kurumsal Arşivi)

Sokak yaya hattının akış yönünden ayrılan bir kapının açıldığı bahçesinde pizza evi ve açık hava barı bulunan Siyah Beyaz, yeni nesil izleyici profilini bahçesindeki fonksiyonlara uygun mekânsal dönüşümler ile çoğaltmıştır. U.S. ile yapılan kişisel görüşme ve mekân ziyareti neticesinde Siyah Beyaz, mekân organizasyonu ve mekân-işlev etkileşimi bakımından ele alınarak aşağıda iç mekân leke etüdüne yer verilmiştir (Şekil 13). Galerinin kamusal alan ile ilişkisi ve mekân içi fonksiyon dağılımı (Tablo 4) aktarılmıştır. Siyah Beyaz'da sergileme fonksiyonuna ek olarak bulunan fonksiyonlar; galerinin görünürlük kazanması, geçirilen sürenin artırılması, yeni nesil kullanıcı profiline hitap etmesi gibi özellikler bakımından ana işleve katkı sağlamıştır.

Şekil 13. Siyah Beyaz İç Mekân Leke Etüdü. (Solda Zemin Kat, Sağda 1. Kat) (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 4. Siyah Beyaz'a Ait Kamusal Alan ve Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı (Yazar Tarafından Üretilmiştir, 2024.)

Kamusal Alan İlişkisi	Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı
Sokak yaya hattından bahçe kapısı ile ayrılan Siyah Beyaz, geniş bir bahçe içerisindeki apartman bloğunda konumlandırılmış iki daireden oluşmaktadır.	Alt katta bar bölümü, yarı açık mekân ve sergi bulunmaktadır. Üst kat sergileme alanlarına ve hizmet eden ofise ayrılmıştır. İki kat dışarıdan birbir bağımsızken, iç mekânda merdiven ile bağlanmıştır alanında tanımlanmış bir karşılama bç bulunmamaktadır.

5. Örneklem Çalışması: 2000-2022 Yıllarında Faaliyet Gösteren Özel Sanat Galerileri

Belirlenen kriterler çerçevesinde 2000 yılı sonrası açılan galeriler, dönemin dinamikleri ve genç kuşağın sanat yaşamına dahil edilmesine yönelik dönüşümler ile önceki dönem örneklerinden ayrılmıştır. 1980 dönemindeki faaliyetler yeni anlamlar yüklenerek mekânsal karşılıklarını bulmuş ve bu yönleri ile önceki sanat galerilerden farklı galeri anlayışları ortaya çıkarak Ankara'nın kültür sanat yaşamına girmiştir. Çalışmanın bu bölümünde sözlü görüşmeler ve mekânsal analizler üzerinden ele alınan sanat galerileri; Ka, Tosca Art ve Deppo 29 olmuştur.

5.1.KA (2011)

2011 yılında Güneş Sokak Sönmez Apartmanı'nda açılan Ka, 2020 yılında günümüzdeki yeri Cinnah Caddesi 1 Numara'ya taşınmıştır. İlk yıllarında fotoğrafçılık üzerine yoğunlaşan ve Ankara'da böyle bir mekânın eksikliği üzerine açılan mekân, zamanla farklı disiplinleri içeren bugünkü yapısına kavuşmuştur. Süreç içerisinde kullanıcı sayısı arttıkça mekânsal ihtiyaçlar da kullanıcı talepleri doğrultusunda şekillenmiştir (O.K., kişisel görüşme, 2023). Ka ilk açıldığında fotoğrafçılığa odaklanmış, kısa bir süre içinde 'Ka Atölye' olarak farklı disiplinler ile ilişkilenerak, farklı etkinlikleri içerisinde barındırmıştır.

Ka'nın sokak yaya hattında kaldırım ile hemzemin bir giriş kapısı mevcuttur. Giriş kapısı sergileme alanına (Şekil 14) açılmaktadır. Sergileme alanı düzenli aralıklarla sergilere ev sahipliği yapmasının yanında mekânda düzenlenen çeşitli etkinliklerin de gerçekleştiği alan olmuştur.

Şekil 14. Giriş Kat Sergileme Alanı ve Asma Kat Atölye-Kütüphane Alanı (Yazarın Kişisel Arşivi)

Ka'nın asma katı; gündüzleri çalışma ofisi ve kütüphane, akşamları da atölyelerin bulunduğu bir alan olarak düzenlenmiştir (Şekil 14). Asma kat sergi salonuna hâkim olacak şekilde konumlandırılmıştır. Etkinliklerle canlandırılan mekânın görünürlüğü artmıştır. Ka'nın bodrum katı (Şekil 15) büyük dağıtım ağına ulaşamayan mütevazı sanatçılara ait eserlerin satışını yaparak Ka'nın sürdürülebilirliğine katkı sağlayan hediyeleşim bölümüne ayrılmıştır. Fotoğrafçılık alanında çalışmaların yapılacağı karanlık oda da bu katta yer almaktadır.

Şekil 15. Bodrum Kat, Ka. (Yazarın Kişisel Arşivi)

Ka, mekân organizasyonu ve mekân-işlev etkileşimi bakımından ele alınmış ve aşağıda iç mekân leke etüdüne yer verilmiştir (Şekil 16). Galerinin kamusal alan ile ilişkisi ve mekân içi fonksiyon dağılımı (Tablo 5) aktarılmıştır. Ka'da sergileme fonksiyonun yanında bulunan fonksiyonlar; kültürel hareketliliği oluşturmuş, kullanıcı sayısında artış sağlamış ve daha geniş çevrelere yayılarak maddi sürdürülebilirlik sağlamak gibi pozitif yönleri ile ana işleve katkı sağlamıştır.

Şekil 16. Ka İç Mekân Leke Etüdü. (Solda Zemin Kat, Sağda Asma Kat) (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 5. Ka'ya Ait Kamusal Alan ve Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı (Yazar Tarafından Üretilmiştir, 2024.)

Kamusal Alan İlişkisi	Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı
Galeri, sokak yaya hattında kaldırım düzleminde hemzemin bir giriş alanına sahiptir.	Ka'nın giriş katı belirli bir karşılama bankosu olm serbest dolaşıma olanak veren bir dü: oluşturulmuştur. Bodrum katta yer alan hediyelik satış alanı ile üst kattaki atölye bölümü serg alanından bağımsız organize edilmiş, merdive birbirine bağlanmıştır.

5.2. Tosca Art (2015)

Tosca Art 2015 yılında Çevre Sokak'ta Tekdal Apartmanı'nda açılmıştır. Başlangıçta baskı alanına yönelme hedefi ile açılan Tosca, zamanla bünyesine atölyeleri ve sergiyi dâhil etmiştir. Tosca'nın açılış konseptinin ulaşılabilir sanat olduğunu söyleyen kurucuları, geleneksel sanata çağdaş bir perspektiften yaklaşmıştır. Ulaşılabilir sanatın, ziyaretçi için ulaşılabilirliğinin yanında sanatçı için de ulaşılabilir olmasına önem vererek, sanat yaşamında sürdürülebilir bir ortam oluşturmak adına yeni sanatçıların piyasaya çıkmasına destek olmuşlardır. Bir apartman bloğu dairesinde giriş üstü katta açılan Tosca, bir odası baskı bölümü, bir odası çalıştayların olduğu atölye ve salon ile koridor sergisi olacak şekilde organize edilmiştir. Dönemlerinde bir ilk olarak düzenlenen meditatif danslar sergi-izleyici etkileşimi açısından dikkat çekicidir. *"...Bir süre sonra mekâna sığamadık zaten, ikinci yeri de açtık. Orada satış odaklıydık ve kafe bölümü de ufaktan orada başladı... Ancak hiçbiri yeterli olmuyordu. Sokaktan girişi olan yerler bakmak durumunda kaldık."* (S.S., kişisel görüşme, 2023). Şu an Tosca Art Farabi Sokak 5 numarada baskı, atölye ve sanat galerisi olarak hizmet vermektedir (Şekil 17). Mekânda yer alan kafe bölümünün asıl amacı galeriyi ziyaret etmeye çekinen kişilerin kahve bahanesiyle mekân içine dâhil olmasıdır. S.S., *"... galeri tek başınayken insanlar içeri girmekten korkuyordu. Hani hep pahalı, galeriden bir şey alınmaz algısı olduğunu fark ettik ve bunu kırmak için ekledik. Kahve alan insanlar artık sanat eseri de alabiliyor."* sözleri ile açıklamıştır. Böylelikle sokaktan kahve içmek için gelen bir kişinin içeride çalıştay olduğunu görmesi, buraya katılmak için bilet alması, kahve tezgâhi yanında satılan ufak sanat eserlerinden alması, kahve içerken sergiye ilgisinin kayması gibi senaryolar hayat bulmaya başlamıştır.

Tosca'nın giriş katta bir dükkân olarak tasarlanan yapı içinde bulunması ve cephelerinde fazla açıklığın yer alması, sergileme alanı kısıtlılığı yaratmaktadır. Bu nedenle sergiler bodrum katta yer almaktadır. Ayrıca giriş katta hareketli duvarlar üzerinde de sergileme mevcuttur. Tosca'nın konsept olarak koyu renkli duvarları, sanat eserinin beyaz düzlemde sunulması anlayışına da bir yenilik getirmiştir. Sanat

galerisi olarak alışlagelmışin dışında bir tasarım ve konseptle açılan bu mekânın yöneticileri artık galerilerin salt galeri olarak kalmadığını belirtmiştir. Z.S.'ye göre galeriler artık daha dışa dönük ve kullanıcı ile bütünleşik alternatif mekânlar olmuşlardır (Z.S., kişisel görüşme,2023).

Şekil 17. Tosca'nın Güncel Mekânı, Meditatif Dans Alanı, Kafe Alanı (Yazarın Kişisel Arşivi)

Galerinin kamusal alan ile ilişkisi ve mekân içi fonksiyon dağılımı (Tablo 6) ile iç mekân leke etüdü (Şekil 18) aktarılmıştır.

Şekil 18. Tosca Art Bodrum ve Zemin Kat Mekânsal Organizasyon Leke Etüdü (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 6. Tosca İçin Hazırlanan Mekânsal Organizasyon Tablosu (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur, 2024)

Kamusal Alan İlişkisi	Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı
Tosca'nın girişi sokak yaya hattının yanında konumlandırılmış bahçe içerisindedir. Bahçe, Tosca'yı tanımlayıcı ve apartman giriş kapısından ayırıcı olarak nitelendirilebilir.	Tosca'nın giriş katı kafe olarak kullanılmaktadır. Bı kahve bar, kullanıcıyı kendine doğru çekerek kal olmaktadır. Ayrıca bir karşılama b bulunmamaktadır. Giriş kat sergilere dâhil e sergileme alanı olarak kullanılabilirken, alt katt alanı bağımsız olarak konumlandırılmıştır. Tos baskı atölyesi sergileme alanından bağımsız mekânda arka konumda yer almaktadır.

5.3. Deppo 29 (2019)

Deppo 29, Gaziosmanpaşa Beyaz Zambaklar 'da açılmıştır. Mekân ilk açıldığında vegan ve vejetaryen yemekler sunmak üzerine yoğunlaşmış, zamanla sanat ve kültür deposu olarak sergileme fonksiyonunu eklemiş, kullanıcı talepleri doğrultusunda müzik mekâna dahil edilmiştir (Ç.D, kişisel görüşme, 2023). Mekânda düzenlenen çeşitli atölyeler ile kentlinin yeni deneyimler kazanması amaçlanmıştır.

Birden çok disiplini içerisinde barındıran mekânda, eserlerin sergilendiği alan diğerlerinden ayrılmıştır. Bu şekilde planlanan mekânsal organizasyon için galerinin kurucusu sanatçının eserinin önüne hiçbir

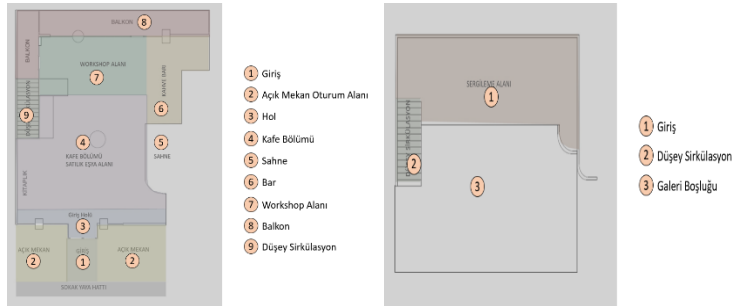
şeyin geçmemesi gerekliliğini vurgulamıştır. Sergileme salonu dışına yerleştirilmiş satışı yapılan hediyelik eşya satış alanı bulunmaktadır. Galeride üst kat sergi salonu, alt kat sosyal alan olarak sınırlandırılmıştır (Ç.D., kişisel görüşme, 2023). Mekânın girişi, araç yolundan ayrılan yaya hattı üzerinden uzanan ve döşeme farkı ile sınırlandırılmış bahçe içerisindedir Giriş koridorunun iki tarafına oturma birimleri yerleştirilmiş, burası açık mekân olarak tercih edilmiştir (Şekil 19).

Şekil 19. Deppo 29 Sergileme Alanı, Çalıştay Alanı ve Müzik Performans Bölümü (Yazarın Kişisel Arşivi)

Galerinin girişinde müzik performanslarının sergilendiği bir alan yaratılmış ve burası bir platform ile yükseltilerek tanımlanmıştır (Şekil 19). Bu bölümün karşısı oturma alanı olarak planlanmış, bahçeye uzanan arka bölümde ise atölye için masalar konumlandırılmıştır. Orta alanda oturma birimlerinin arasına bazı hediyelik eşyalar yerleştirilerek satışı desteklenmiştir. Merdivenler doğrudan sergi salonuna çıkmaktadır ve asma katta zemin katın hareketliliğinin aksine sakinlik hakimdir. Eserleri ön plana çıkarması amacıyla beyaz bırakılan duvarlar ve serginin rahat gezilmesi için boş bırakılan orta alan ile asma kat standart bir sergileme alanı düşüncesi ile tasarlanmıştır (Şekil 19).

Deppo 29 kamusal alan ile ilişkisi ve mekân içi fonksiyon dağılımı (Tablo 7) ile iç mekân leke etüdü (Şekil 20) aktarılmıştır. Ek fonksiyonların galeriye erişimi artırdığı, kaliteli bir sergi deneyimi sunduğu, kullanıcının alanda geçireceği vaktin artmasını sağladığı görülmüştür.

Şekil 20. Deppo 29 İç Mekân Leke Etüdü. (Solda Zemin Kat, Sağda Asma Kat) (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 7. Deppo 29'a Ait Kamusal Alan ve Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı (Yazar Tarafından Üretilmiştir, 2024.)

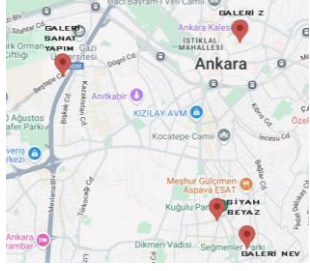

Kamusal Alan İlişkisi	Mekân İçi Fonksiyon Dağılımı
Deppo 29 sokak-kaldırım hattı üzerinde, döşeme farkı ile erişilen ve açık mekân olarak da kullanılan bir giriş alanına sahiptir.	Deppo 29, tanımlı olmayan bir giriş ile giriş ke oturma alanları, mutfak, atölye alanı, müzik perfor alanına sahiptir. Asma katı sergiler için düzenlenmiş kat işlev olarak birbirinden ayrılmıştır.

SONUÇ:

Modern toplumun yeni yaşam alanlarından biri olan galeri mekânları, kültür ve sanatın farklı alanları ile başkentliye yakışır bir yaşam kültürü oluşturma amacı ile yola çıkmıştır. Özel sanat galerileri ekonomik ve toplumsal yaşam getirilerine paralel olarak mekânsal anlamda dönüşmüştür. 1980'li yıllarda ziyaretçileri için sanat eserleri ile buluşma noktası olduğu kadar, yaşam kültür alanı ve sosyalleşme mekânı olarak yer almış, mekânsal karşılıklarını oluşturmuştur. 2000 yılı ve sonrası döneme gelindiğinde gelişen teknolojinin, fiziki imkanların ve modern dünya düzeninde yaşanan gelişimler bu mekânlarda yansımalarını bulmuştur. 1980-2000 yılları ile 2000-2022 yılları arasında gelişen ve dönüşen özel galerilerde benzer fonksiyonlar için farklı mekânsal çözümler getirildiği görülmüştür.

Süreçte mekânsal dönüşümlerinin kullanıcı karşılığı, sözlü görüşmeler çerçevesinde ortaya çıkarılmıştır. Kullanıcılar mekânların sosyalleşmeye olanak sağladığını, mekânlara eklenen fonksiyonların izleyiciyi sanat eserleriyle buluşturmasını olumlu bulduğunu ifade etmiştir. Kullanıcı ifadeleri doğrultusunda galerilerin fiziki yapısında zaman içinde iyileşme olduğunu söylemek mümkündür. Yaşanan değişimler ve eklenen fonksiyonlar, mekân organizasyonlarında karşılıklarını bulmuştur. 1980-2000 ve 2000-2022 yılları arası faaliyet göstermiş galeri mekânlarının ek fonksiyonları belirlenmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Galeri Mekânları ve Ek Fonksiyonları Listesi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Yıl Aralığı	Özel Sanat Galerisi	Eklemlenen Fonksiyonlar
1980-2000 	Galeri Sanat Yapım	Sergi Mekânı + Atölye + Fotoğrafçılık Stüdyosu
	Galeri Z	Sergi Mekânı + Hediye Eşya Satış Mekânı
	Galeri Nev	Sergi Mekânı + Kafe
	Galeri Siyah Beyaz	Sergi Mekânı + Bar
2000-2022 	Tosca Art	Sergi Mekânı + Workshop Alanı + Baskı Atölyesi + Kafe
	Ka	Sergi Mekânı + Atölye + Fotoğrafçılık Stüdyosu
	Deppo 29	Sergi Mekânı + Müzik Dinleti Mekânı + Kafe

Bu değerlendirmede Galeri Sanat Yapım'da sergilerin öğrenciler tarafından görünürlüğü ile ziyaretçi sayısının arttığı, Galeri Z'de hediyelik eşya satışı ile sürdürülebilirliğin sağlanarak ilginin arttığı, Siyah Beyaz'da bar alanıyla geçirilen sürenin artarak sergilerin görünür olduğu anlaşılmaktadır. Galeri Ka'da kültürel hareketliliğin sağlanması ve maddi getiri oluşumu; Tosca Art'ta herkes için ulaşılabilir sergileme mekânı sunulması ile kullanıcı sayısında artış ve üçüncü nesil kahve alanı ile geçirilen sürenin uzaması, Deppo 29'da kullanıcı etkileşiminin arttığı anlaşılmaktadır.

1980-2000 yılları arasında açılan özel sanat galerileri bir ara dönem oluşum sürecinin temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi ideolojilerinin ve 1980'ler koşullarının birleşimi, 2000'li yıllar için temel oluşturmuştur. Siyah Beyaz'daki galeri, bar ve müzik birleşiminin, Deppo 29'da karşımıza çıkması, Galeri Nev'deki sergi ve kafe konseptinin Tosca Art'ta da bulunması, Galeri Sanat

Yapım'daki eğitim salonlarının ve fotoğrafçılık alanının benzer olarak Ka'da bulunması, değişen dinamiklerle benzer ihtiyaçlara yanıt veren mekânların oluşumunu göstermektedir. Bu mekânların ortak özelliği, kullanıcının kültür sanat ortamında sosyalleşerek var olabilmesine olanak veren mekânlar olmasıdır.

Benzer ek fonksiyonlar bulunsa bile 2000-2022 yılları arasında açılan galerilerin eser sunuş biçimleri, müşteri ile ilişkileri, mekân kullanımları farklılık oluşturmuştur. Bu dönem galerileri ziyaretçi ile arasına sınır koymayan, dışa dönük ve kullanıcı tarafından kolay ulaşılabilir mekânlar olmuş, sanat galerisinin beyaz nispeten soğuk mekân algısını yıkararak, mekân atmosferinde doğal ve sıcak mekânlar oluşturulmuştur.

İncelemede özel sanat galeri mekânlarının süreç içerisinde sosyal ve toplumsal dinamikleri izlediği, kullanıcısının algısal ve davranışsal beklentileri doğrultusunda biçimlenerek, mekânlarında değişime gittiği değerlendirilmiştir. Sözlü görüşmelerde kullanıcı etkileşiminin mekânların dönüşümünde etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu etki çift taraflı bir dinamik ilişkinin sonucu olarak oluşum göstermiştir. Oluşturulan mekânsal sosyal ortam, kültürel altyapının toplumsal aktarımında aracı görevi görmüş, sergi mekânlarına olan ilgiyi ve merakı arttırarak Ankara'nın kültür ve sanat ortamını hareketlendirmiştir. Ayrıca amatör sanatçılara da kapılarını açan galeriler, sanat ortamının gelişimine de katkı sağlamıştır. Görünürlük arttırılarak, farklı yaş gruplarından insanların bu mekânlara gelerek hem eğlenme hem de görerek öğrenme veya içselleştirme imkanını yaratmıştır. Kentli insanın bu mekânların değişimine tanıklık etmesi, kent belleği oluşumunda katkı sağlayıcı unsur olmuştur. Bu durum temsil mekân olma özelliğini destekleyici ve bellek aktarımının sürdürülebilirliğini sağlayıcıdır. Temsil ettikleri sanatsal ve kültürel duruşları ile sosyal ortamları etkileşimli olarak bir araya getiren özel galeri mekânları, sanata desteğin artırımında ve topluma aktarımında önemli bir rol oynayarak sanat üretiminin gelişimine katkı sağlamıştır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek vardır. Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler ve Sanat Alan Araştırma Kurulu, 12.07.2024-359844.

Finansal Destek: (--)

Teşekkür: (--)

KAYNAKÇA:

Akış, T. (2009). Gündelik Hayat ve Kentsel Mekânlar: Yüksel Yaya Bölgesi Üzerinde Yürümek içinde, *Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, s.77- 118. İletişim Yayınları, İstanbul.

Altuğ, E. (2014). *Orası Kamusal Alan*. Siyah Beyaz Sanat Galerisi, Ankara.

Antmen, A. (2005). *Türk Sanatında Yeni Arayışlar* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Atmaca, A. (2021). *Ankara Sanat Galerilerinden Bir Seçki (1970-1990)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Aydın Altay, S. (2021). *Erken Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Sanat Yaşamında Ankara İmgesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bayraktar, A.N. (2016). Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), s. 67-80.
- Berk, N. Ve Özsezgin, K. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*. Türkiye İş Bankası, Ankara.
- Bican, M. (2022). 1950-2000 Yılları Arasında Ankara'daki Sergi Mekânları ve Galeriler. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(1), s.93-116.
- Can, E. (2013). 'Kentın Sanatla Olan Hikâyesi' üzerine Deniz Artun ile Söyleşi. *İdeal Kent*, (10). s.284-289.
- Çolak, B. (2011). On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de Değişen Sergileme Kavramı, Sergi Etkinlikleri ve Sergi Mekânları. *Sanat Dergisi*, (19), s.1-8.
- Koylan, D. (2013). *Bir Etkileşim ve Tüketim Mekânı Olarak Sanat Galerisi Algısının ve Sosyal İşlevlerinin Dönüşümü: İstanbul'daki Sanat Galerisi Olgusu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- Köksal, A. (1999). *Türkiye'de Çağdaş Sanat. Cumhuriyetin Renkleri Biçimleri*, s.168-178. Türkiye İş Bankası- Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- O'Doherty, B. (2010). *Beyaz Küpün İçinde 'Galeri Mekânının İdeolojisi'*. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Otyam, D. (2000, 5 Haziran). 'Bir Evim Bir De Nev'im'. Sabah Gazetesi.
- Pelvanoğlu, B. (2009). *1980 Sonrası Türkiye'de Sanat: Dönüşümler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Reiss, J.H. (2001). *From Margin to Center The Spaces of Instattation Art*. The MIT Press, Cambridge.
- Seyhan, S. (2021). *Ankara'da Sanat Koleksiyonculuğu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sülün, E. N. (2019). *Türkiye'de Sanat Koleksiyonculuğu*. Hayalperest, İstanbul.
- Şenyapılı, Ö. (1989). *Benim Sanatçılarım*. Sanat Yapım, Ankara.
- Uysal, A. (2023). *1980 Sonrası Ankara'da Özel Galeri Mekânlarının Toplumsal Temsiliyeti ve Mekânsal İzleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Yurdanur, M. (1980). *Seçilmiş Eserler*. Temmuz 4, 2024 tarihinde <http://metinyurdanur.com.tr/tr/secilmis-eserler> adresinden alındı.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study, which examines the period of 1980 and after, when private art galleries were concentrated within the framework of Ankara, aims to explain the change in the social representation and spatial organization of exhibition spaces in the process with analyzes of sample spaces.

Art galleries, which are intermediaries in delivering works of art to users, form a triangle between the workspace and the audience. These spaces, which bring together society and works of art, have changed over time in terms

of their spatial organization, exhibition techniques and functions. Examining this change is important in understanding the place of art galleries in social life and in explaining the transformative effect of social changes and user demands on exhibition spaces. In this study, which examines private art galleries in Ankara, examining exhibition spaces from the perspective of a reflection of social life aims to highlight art galleries as symbolic spaces representing social life and to contribute to the literature in this respect.

Research Questions:

The sub-objectives of the study are as follows:

- How has the place of gallery spaces in Ankara's socio-cultural life changed over time?
- What changes have occurred in the spatial configurations of private art galleries over time?
- Which functions are intended to be fulfilled by the functions added in addition to exhibition in gallery spaces?
- How did the added functions affect spatial organizations?

Literature Review:

In the study, the representation of private art galleries in social life and the transformation of this representation over time and its spatial counterparts are discussed. The study covers gallery spaces with multi-functional spatial organization among the private art galleries that started to serve in Ankara after 1980. Within the scope of interviews and literature reviews, a brief review of the period from the declaration of the Republic to the present day was made and the place of art galleries in urban life was explained. Multifunctionality was conveyed through the space setups of the samples taken in two periods: 1980-2000 and 2000-2022. The samples selected from the private gallery spaces opened in the 1980s came to the fore in the urban life of their period and have continued their existence until today. These gallery spaces are 'Gallery Z', which is also used as an education center and souvenir sales venue, and 'Gallery Black and White', which includes music and bar in the exhibition. The gallery spaces selected from the 2000s are spaces that have chosen additional functions to the exhibition space within the framework of current needs. The selection of this period samples was determined by the fact that they had similar functions to the 1980 period samples. In this regard, 'Ka Atölye', which is a center for art, thought, knowledge production and sharing, and 'Deppo 29', which offers a food and beverage area along with music, were selected as examples. These spaces are discussed in terms of their locations, immediate surrounding public space connections, additional functions and interior organization.

Methodology:

Literature review, periodical newspapers, various articles and theses, and periodical publications were used to convey the formation process of private art galleries as the modern capital of Ankara and their place in socio-cultural life, as a short process reading. Data obtained from oral interviews were used in the space investigations of the samples, in the formation process of the art gallery and in the general cultural situation descriptions. It includes visuals such as interior photographs, space plans, and exhibition invitations that the participants approved to share.

Results and Conclusions:

In the modernization process that started with Ankara becoming the capital, the spatialization process began to create modern urban life and urban profile. Art galleries have come to the fore as one of these places. Galleries, which initially operated systematically with state support, entered the privatization process due to decreasing support with the transition to multi-party life. This process continued in the 1980s, with the increase in the number of private art galleries and their presence in the art market in a more systematic way.

The first private art galleries were not only places where artworks were exhibited, but also served social life as multifunctional spaces. Following in the footsteps of these art galleries, private galleries in the 1980s also preferred additional functions in exhibition spaces to meet social needs as well as economic reasons. These

functions have changed since the 1980s and have been interpreted according to modern life. In the process, as a result of social representation, art galleries have transformed from the perception of cold spaces with plain white walls to social spaces where users can make more comfortable choices and spend longer periods of time.

Ahşap Yapıların Biyofilik Tasarımla Entegrasyonu: Doğaya Dönüş ve Sürdürülebilirlik

Integration of Wooden Structures with Biophilic Design: Return to Nature and Sustainability

Doç. Dr. Mustafa KÜÇÜKTÜVEK¹

Dr. Öğr. Üyesi Nergiz AMİROV²

Öz

Biyofili, insanların doğayla doğuştan bir bağa sahip olduğunu öne süren bir kavramdır. Biyofilik tasarım, artan çevresel zorluklar sebebiyle 'sürdürülebilirlik' bağlamında giderek daha kritik hale gelmiştir. Bununla birlikte hem teorik hem de pratik anlamda 'doğa'yı kavramsallaştırma konusunda temel stratejiler içermektedir. Bu makale, biyofilik tasarımın insan ve doğa arasındaki bağları nasıl güçlendirdiğini ve doğayı rasyonel olarak yorumlamak üzere ahşap yapıların bu tasarım felsefesiyle mimariye nasıl entegre edilebileceğini incelemektedir. Çalışmada, teorik bir çerçeve oluşturulmuş ve biyofilik tasarım dinamiklerini anlamak amacıyla Norveç Bergen'deki "The Tree", Avustralya Sydney'deki "International House" ve Fransa Lorient'teki "Lorient-Bretagne Sud Tren İstasyonu" projeleri incelenmiştir. Bu projeler, ahşabın biyofilik tasarımla nasıl etkili bir şekilde entegre edildiğini ve ahşap malzemenin doğayla bütünlük, enerji verimliliği yüksek ve insan psikolojisine olumlu katkılar sağlayan yapılar oluşturmadaki rolünü sergilemektedir. Sonuç olarak, biyofilik tasarımla entegre ahşap yapıların hem insan sağlığı hem de çevresel sürdürülebilirlik açısından gelecekte mimaride daha geniş bir yer bulması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: ahşap, biyofili, enerji verimliliği, psikoloji, sürdürülebilirlik

ABSTRACT

Biophilia is a concept that suggests humans have an innate connection to nature. Due to increasing environmental challenges, biophilic design has become more critical within the context of sustainability. It encompasses key strategies for conceptualizing "nature" in both theoretical and practical terms. This paper examines how biophilic design strengthens the bond between humans and nature and explores the integration of wooden structures into architecture through this design philosophy to rationally interpret nature. The study establishes a theoretical framework and examines the dynamics of biophilic design through case studies of The Tree in Bergen, Norway, International House in Sydney, Australia, and the Lorient Multimodal Hub in Lorient, France. These projects illustrate how wood is effectively integrated into biophilic design and how it plays a vital role in creating buildings that are not only energy-efficient and environmentally harmonious but also psychologically beneficial for occupants. In conclusion, wooden structures integrated with biophilic design principles are expected to play a broader role in future architecture, benefiting both human health and environmental sustainability.

Keywords: wood, biophilia, energy efficiency, psychology, sustainability

¹ İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, mustafa.kucuktuvek@iste.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5354-359X

² **Corresponding Author:** İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, nergiz.amirov@iste.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2942-999X

GİRİŞ

Biyofilik tasarım kavramı, özellikle sürdürülebilir mimaride inşa edilmiş çevrede doğanın daha derin bir şekilde bütünleşmesine yönelik artan ihtiyaca yanıt olarak son yıllarda öne çıkmıştır (Kellert, 2015). Wilson (1984) tarafından ortaya atılan 'biyofili' terimi, insanların fiziksel ve ruhsal refahları için hayati önem taşıyan doğaya karşı doğal bir yakınlığa sahip olduğunu ileri sürmektedir. Kentleşme oranlarının artması insanları doğal ortamlardan uzaklaştırır, bununla birlikte biyofilik tasarım, ışık, bitki örtüsü ve organik malzemeler gibi doğal unsurları mekanlara dahil ederek bu boşluğu kapatmayı amaçlamaktadır (Beatley, 2016). Bu bağlamda temel bir malzeme olan ahşap hem yenilenebilir hem de mimari mekanlarda doğayla bir bağlantı kurma yeteneğine sahiptir. (Hollweg ve Palmer, 2017).

Mimari tasarımda birincil malzeme olarak ahşap, biyofilik ilkelerin gerçekleştirilmesinde büyük bir potansiyele sahiptir. Organik yapısı, dokusal nitelikleri ve yenilenebilir özellikleri onu sürdürülebilir inşaat için elverişli bir malzeme konumuna getirmektedir (Bakar vd., 2019). Jimenez ve diğerleri (2018) gibi çok sayıda çalışma, iç mekanlarda ahşap kullanmanın psikolojik faydalarını vurgulamıştır. Örneğin, eğitim ve sağlık ortamlarına odaklanan çalışmalarda belgelendiği gibi, ahşabın sıcaklık hissi uyandırdığı, stresi azalttığı ve kullanıcılarda üretkenliği artırdığı bilinmektedir (Evans vd., 2020; Lindström, 2021). Ahşabın doğal dokuları ve renkleri, biyofilik tasarıma dahil edildiğinde, doğayla somut bir bağlantı sunar ve steril ortamları onarıcı ortamlara dönüştürebilir (McGee vd., 2020).

Ayrıca, çapraz lamine ahşap (CLT), hem biyofilik tasarım hem de sürdürülebilirlik bağlamında temel bir malzeme olarak ortaya çıkmıştır (Mallo ve Espinoza, 2015). CLT yalnızca yapısal gereksinimleri karşılamakla kalmaz, aynı zamanda mekanların görsel ve dokusal deneyimini de geliştirerek sakinlerin biyofilik ihtiyaçlarına katkıda bulunur. Song ve diğerleri (2017) ve Gilani ve diğerleri tarafından yapılan çalışmalar (2021), CLT'nin yeşil bina tasarımının hem estetik hem de işlevsel yönlerine nasıl katkıda bulunduğunu vurgulayarak sürdürülebilir mimarideki rolünü güçlendirmektedir.

Mimari tasarımda sürdürülebilirlik yalnızca estetikle ilgili değil, aynı zamanda enerji performansı ile de ilgilidir. Özellikle yapı bağlamında ahşap esaslı malzemeler, enerji tüketimini azaltmada ve termal verimliliği artırmada önemli faydalar göstermiştir (Zimmerman ve Gibson, 2019). Robertson ve diğerleri (2020) araştırmalarında, CLT ve glulam'ın termal özelliklerini inceleyerek, doğal yalıtım özellikleri nedeniyle hem ısıtma hem de soğutma ihtiyacına yönelik dönemlerde enerji tüketimini azaltma kapasitelerini ortaya koymuştur.

Ahşabın biyofilik tasarıma dahil edilmesinin, Kim ve diğerlerinin (2019) yaptığı çalışmalar gibi çalışmalarla gösterildiği gibi, iç mekân çevre kalitesi (IEQ) üzerinde de önemli bir etkisi vardır. Bu çalışmalar, ahşap yüzeylerin LEED ve BREEAM gibi sürdürülebilir bina sertifikasyon sistemlerinin temel unsurları olan daha iyi iç mekân hava kalitesine ve termal konfora katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (Rahim vd., 2021). Örneğin, LEED sertifikalı projelerde, sürdürülebilir ahşap malzemelerin kullanımı enerji verimliliğinde %25-40'lık bir artış ve sera gazı emisyonlarında önemli bir azalma ile ilişkilendirilmiştir (Wells, 2019).

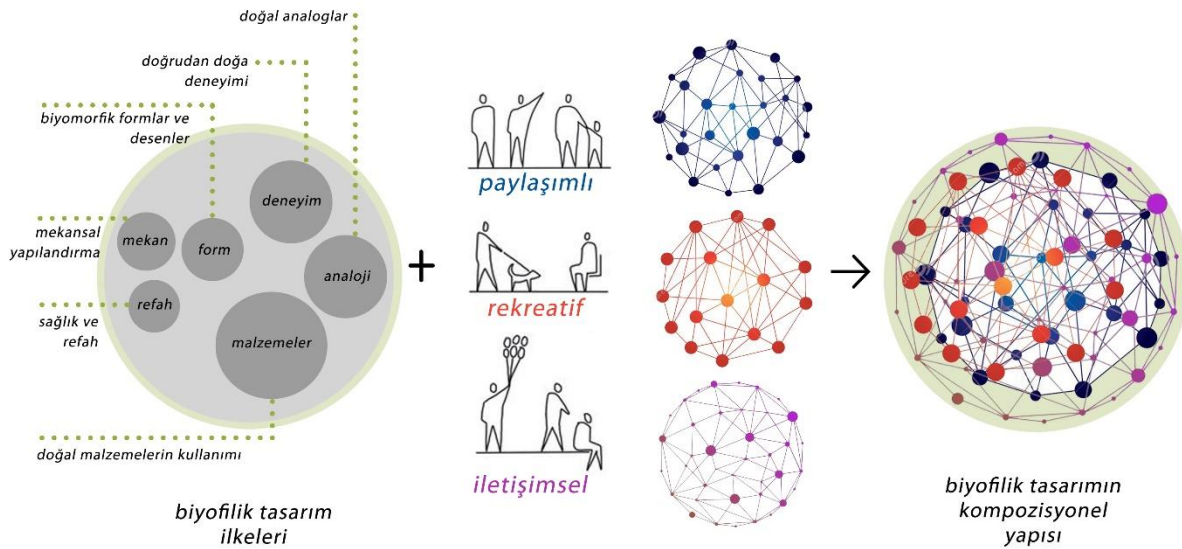
Birkaç önemli mimari proje, ahşabın biyofilik tasarımdaki başarısına dair deneysel kanıtlar sunmaktadır (Thomas, 2022). Bu çalışmada, kullanım işlevlerine göre 3 farklı yapı incelenecektir. Konut yapısı olarak Norveç, Bergen'deki The Tree, ofis yapısı olarak Avustralya, Sidney'deki International House ve kamusal alana dahil bir yapı olan Fransa, Lorient'teki Tren İstasyonu dikkate değer örnekler olarak analiz edilmiştir. CLT ve glulam gibi kütle kereste teknikleri kullanılarak inşa edilen bu yapılar, ahşabın biyofilik ilkelerle nasıl bütünleşebileceğini, enerji verimliliği ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşırken refahı nasıl teşvik edebileceğini göstermektedir (Chen vd., 2019).

Ahşap yapılar biyofilik tasarımda sadece enerji performansını artırmakla kalmaz, aynı zamanda insan sağlığı ve refahı üzerinde de derin etkiler yaratır (Browning vd., 2014). Ulrich (1991) tarafından yapılan araştırmalar, ahşap gibi doğal malzemelere maruz kalmanın stresi azaltabileceğini ve bilişsel işlevleri geliştirebileceğini göstermektedir. Kellert ve Calabrese (2015) tarafından yapılan diğer çalışmalar ise ahşap iç mekânların, düşük kan basıncı, azalmış kalp atış hızı ve iyileşmiş duygusal durumlarla bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Ofisler, okullar ve sağlık tesisleri gibi ortamlarda, bu faydalar artan verimlilik, daha iyi öğrenme sonuçları ve hasta iyileşme sürelerinde kendini göstermektedir (Coutts vd., 2021).

Ancak, ahşap biyofilik tasarımda ve sürdürülebilirlikte birçok avantaj sunsa da bazı zorluklar devam etmektedir. Dayanıklılık, yangına dayanıklılık ve uzun vadeli bakım gibi konular, sürekli araştırma gerektiren alanlardır (Karacabeyli ve Gagnon, 2014). Bununla birlikte, ahşap koruma ve dış mekânlardaki ahşabın ömrünün uzatılması üzerine yapılan çalışmalar, bu endişelerin hafifletilmesine yönelik ilerlemeler olduğunu göstermektedir (Wang vd., 2019). Özellikle kentsel ortamlarda biyofilik tasarımın geleceği, insan sağlığına ve ekolojik sürdürülebilirliğe katkı sağlayan daha fazla mühendislik ürünü ahşap ürünün rol oynayacağını işaret etmektedir (Schweizer ve Goetzke, 2017).

1. Biyofilik Tasarım İlkeleri

Biyofilik tasarım, insanları yapı çevre aracılığıyla doğayla yeniden buluşturmayı amaçlayan, mimari ve tasarım alanında hızla büyüyen bir alandır. Bu kavram, biyolog E.O. Wilson tarafından popüler hale getirilen biyofili terimine dayanmaktadır; bu terim, insanların doğa ve diğer yaşam formlarıyla bağlantı kurma eğiliminde olduklarını öne sürer (Kellert ve Calabrese, 2015). İnsan-doğa bağlantısı, biyofilik tasarımın temelini oluşturur ve tasarım ilkeleri genellikle doğanın doğrudan ve dolaylı deneyimleri, doğal analogların kullanımı ve doğal çevreyi taklit eden mekânsal düzenlemeler olarak sınıflandırılır (Ryan ve Browning, 2014) (Şekil 1).

Şekil 1. Biyofilik Tasarım İlkelerinin Kompozisyonel Yapı Şeması. (Kişisel Arşiv, 2024).

1.1. Doğrudan Doğa Deneyimi

Biyofilik tasarımın temel ilkelerinden biri, iç mekanlarda doğanın doğrudan deneyimini sağlamaktır. Bu, doğal ışık, hava, bitkiler, su ve hatta hayvanların yapıları çevreye entegre edilmesini içerir (Kellert vd., 2008). Araştırmalar, doğal ışığa erişimin sirkadiyen ritimleri iyileştirdiğini, bilişsel performansı artırdığını ve ruh halini güçlendirdiğini göstermektedir (Ryan ve Browning, 2014). Ayrıca, hareketli veya durağan su öğelerinin varlığı stres seviyelerini düşürdüğü ve sakinleştirici bir atmosfer yarattığı kanıtlanmıştır (Schiavon ve Altomonte, 2014). Bu tasarım özellikleri yalnızca estetik amaçlı değildir; kullanıcıların refahına aktif olarak katkıda bulunarak mekanları daha yaşanabilir ve verimli hale getirir (Kellert ve Calabrese, 2015).

1.2. Doğal Malzemelerin Kullanımı

Biyofilik tasarımın bir diğer temel ilkesi, ahşap, taş ve organik tekstürler gibi doğal malzemelerin kullanımınıdır. Bu malzemeler, insan refahına katkı sağlayan duyu deneyimleri sunar. Örneğin, yapılan araştırmalar, mobilya ya da yapısal bileşenlerde kullanılan ahşabın, kan basıncını ve kalp atış hızını düşürdüğünü, dolayısıyla stresi azalttığını ve konforu artırdığını göstermiştir (Schiavon ve Altomonte, 2014; ArchDaily, 2022). Ahşap yüzeyler, ayrıca dokunsal sıcaklıklarıyla bilinir, bu da mekânları daha davetkâr ve psikolojik olarak yenileyici hale getirir (Kellert vd., 2008). Bu ilke, bir mekânın malzemesinin, biyofilik potansiyeli açısından hayati önem taşıdığını vurgular.

1.3. Biyomorfik Formlar ve Desenler

Biyomorfik formlar ve desenler, doğadaki yapıları taklit eden şekil ve tasarımları ifade eder; bu yapılar arasında fraktallar, yapraklar veya suyun akış desenleri gibi unsurlar bulunur. Bu tür formların, beyin doğal olarak karmaşıklık ve düzene olan eğilimini harekete geçirerek bilişsel işlevi geliştirdiği bulunmuştur; bu özellikler doğada yaygındır (Ryan ve Browning, 2014). Özellikle fraktal desenler, stresi azaltmada ve zihinsel yorgunluğu gidermede son derece etkili olup hem estetik hem de psikolojik faydalar sunar (Kellert ve Calabrese, 2015). Biyomorfik formlar, mimaride sadece görsel açıdan çekici mekânlar yaratmakla kalmaz, aynı zamanda zihinsel olarak uyarıcı ve iyileştirici alanlar oluşturur.

1.4. Doğal Analoglar

Doğal analoglar, doğayı çağrıştıran materyaller ve desenler aracılığıyla doğanın duyu deneyimlerini taklit eden tasarım unsurlarıdır. Bu, ağaç kabuğu gibi dokuları taklit eden yüzeyler veya doğal manzaralardan esinlenen renk şemalarını içerebilir (ArchDaily, 2022). Doğrudan doğaya erişimin mümkün olmadığı durumlarda, doğal analoglar biyofilik bağlantıyı sürdürmeye yardımcı olur ve kentsel ya da kapalı alanlarda doğanın psikolojik faydalarını sağlar (Kellert vd., 2008). Bu analoglar, gerçek doğa unsurları olmadan bir mekânın biyofilik kalitesini artırır.

1.5. Sağlık ve Refah Faydaları

Biyofilik tasarım unsurlarının entegrasyonu, insan sağlığı ve refahı açısından önemli etkiler yaratır. Çalışmalar, biyofilik ilkelerin uygulandığı ortamların stresin azalmasına, bilişsel performansın iyileşmesine ve duyu refahının artmasına katkıda bulunduğunu sürekli olarak göstermektedir (Kellert vd., 2008; Ryan ve Browning, 2014). Örneğin, sağlık tesislerinde hastalar, doğal ışık ve doğa manzaralarına maruz kaldıklarında daha hızlı iyileşirler (Schiavon ve Altomonte, 2014). Biyofilik prensiplere göre tasarlanmış iş yerlerinde, doğal unsurlar yaratıcılığı artırır ve tükenmişliği azaltırken, çalışan memnuniyeti ve üretkenlikte artış görülür (ArchDaily, 2022). Bu bulgular, biyofilik tasarımın yalnızca çevresel sürdürülebilirlik için değil, aynı zamanda sağlığı ve refahı önceleyen insan merkezli tasarım için de önemini vurgulamaktadır.

1.6. Mekânsal Konfigürasyon

Bir diğer önemli ilke ise mekânsal konfigürasyondur; bu ilke, bakış ve sığınma alanlarının yanı sıra gizem duygusunun kullanıldığı düzenlemeleri içerir. Bu mekânsal düzenlemeler, doğal peyzajları taklit eder; açık alanlar, dinlenme veya gizlilik için korunaklı alanları içermektedir (Kellert ve Calabrese, 2015). Örneğin, geniş manzaralara sahip açık alanlar, dinlendirici köşelerle birleştğinde hem güvenli hem de uyarıcı hissettiren mekânlar yaratılabilir (Ryan ve Browning, 2014). Bu denge, mekânların daha doğal ve rahat hissettirilmesine yardımcı olur, mekânın psikolojik faydalarını artırır.

2. Ahşap Malzemeler ve Biyofilik Tasarım İlişkisi

Ahşap malzemeler ve biyofilik tasarım, mimari alanlara entegre edildiklerinde sundukları fiziksel, psikolojik ve çevresel faydalar nedeniyle doğal bir uyuma sahiptir. Edward O. Wilson tarafından ortaya atılan biyofili kavramı, insanların doğayla bağlantı kurma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir. Biyofilik tasarım, bu bağlantıyı doğaya ait unsurları yapıları çevrelere entegre ederek kullanır ve bu sayede refah, üretkenlik ve sürdürülebilirliği artırır. Ahşap, doğal ve yenilenebilir bir kaynak olarak, biyofilik tasarımın hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir rol oynar; duyuşal çekiciliği, yapısal performansı ve çevresel sorumluluğu bir araya getirir (Kellert ve Calabrese, 2015) (**Tablo 1**).

Yapılan bir çalışmanın sonucu olarak biyofilik tasarımın ve ahşap yapıların sağlık, verimlilik ve enerji verimliliği üzerindeki etkileri tablo halinde sunulmuştur:

KRİTER	AHŞAP YAPILAR (ORTALAMA DEĞER)	GELENEKSEL YAPILAR (ORTALAMA DEĞER)
ENERJİ TASARRUFU (%)	%25-40	%15-20
STRES AZALTMA (%)	%15-20	%5-10
İÇ MEKÂN SICAKLIK DENGELEME YETENEĞİ	%30-35	%15-20
AKUSTİK KONFOR (DBA)	60 dBA altında	70 dBA üstü
KARBON EMİSYON AZALTIMI (TON CO ₂)	25 Ton/yıl	10 Ton/yıl

Tablo 1. Ahşap Yapılar ve Geleneksel Yapılar Arasındaki Performans Değer Farklılıkları. Kaynak: Watchman vd. (2016). "Wood and comfort," BioResources 12(1), 168-182.

Ahşabın estetik ve duyuşal özellikleri, onu biyofilik tasarım için ideal bir malzeme haline getirir. Doğal damar desenleri, dokuları ve sıcaklığı, doğayla duyuşal ve dokunsal bağlantılar kurmayı sağlar. Yapılan araştırmalar, ahşabın kullanıldığı alanların, kullanıcıların psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığını, stres seviyelerini azalttığını ve rahatlamayı teşvik ettiğini göstermektedir. Örneğin, Schiavon ve Altomonte'nin (2014) araştırması, iç mekânlarda ahşap bulunmasının kalp atış hızını düşürdüğünü ve zihinsel refahı artırdığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Burnard ve Kutnar'ın (2015) çalışmalarıyla da örtüşmektedir; ahşap yüzeylerin iç mekânlarda sakinleştirici bir etki yarattığı ve konfor ile güvenlik hissini artırdığı vurgulanmaktadır. Bu fizyolojik etkiler, biyofilik tasarımın hedefleri ile ahşap arasındaki güçlü bağı ortaya koyar; biyofilik tasarım, kentsel ortamlarda doğanın yatıştırıcı etkisini yeniden yaratmayı amaçlar.

Teknik özellikler açısından bakıldığında, ahşap, enerji verimliliği ve iç mekân çevresel kalitesine önemli katkılar sağlar. Ahşap, doğal bir yalıtıcıdır ve inşaatlarda kullanılması, iç mekân sıcaklıklarının düzenlenmesine yardımcı olarak yapay ısıtma ve soğutma sistemlerine olan bağımlılığı azaltır (Schiavon ve Altomonte, 2014). Ayrıca, ahşabın doğal akustik özellikleri, ses emici olması sayesinde mekânsal akustik konforu iyileştirir. Bu, özellikle ofisler ve eğitim ortamlarında, verimlilik ve konsantrasyon için

gerekli olan gürültü azaltımında büyük önem taşır. Hansen ve diğerlerinin (2016) yaptığı bir çalışma, ahşap iç mekânların sınıflarda ve ofislerde gürültü seviyelerini azalttığını, öğrenme ve çalışma için daha elverişli ortamlar yarattığını vurgulamaktadır.

Ayrıca, çapraz lamine ahşap (CLT) ve yapıştırma lamine ahşap (glulam) gibi ahşap teknolojisindeki gelişmeler, ahşabın çağdaş mimarideki uygulama alanlarını genişletmiştir. CLT, ahşap kullanılarak yüksek katlı binaların inşa edilmesine olanak tanır ve ahşabın biyofilik tasarımla estetik olarak uyumlu olmasının yanı sıra, modern mimari talepleri karşılayacak yapısal bir uyum sağladığını gösterir. Örneğin, Tzannes Architects tarafından tasarlanan Sydney'deki International House, tamamen CLT ile inşa edilmiş olup, ahşabın biyofilik tasarım ilkelerine uygun bir şekilde ticari ölçekte nasıl kullanılabileceğini göstermektedir (ArchDaily, 2022). Doğal ışıkla dolu iç mekânlar ve açıkta bırakılmış ahşap unsurlar, doğayla doğrudan bağlantı kuran sıcak ve davetkâr bir mekân yaratır; bu da hem kullanıcı refahını hem de çevresel performansı artırır.

Ahşabın çevresel faydaları da biyofilik tasarımla uyumluluğunu güçlendirir. Ahşap, özellikle sürdürülebilir şekilde yönetilen ormanlardan temin edildiğinde, mevcut en sürdürülebilir yapı malzemelerinden biridir. Ahşap, ağaçların büyüme sürecinde emdiği karbondioksiti depolayarak bir karbon yutağı olarak işlev görür ve bu da onu çevresel açıdan sorumlu bir tercih yapar. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA, 2019)'ya göre, ahşap kullanılarak inşa edilen binalar, çelik veya betondan yapılanlara kıyasla çok daha düşük gömülü karbon içerir, bu da toplam karbon ayak izini azaltır. Ayrıca, Churkina ve diğerleri (2020), inşaatta ahşap kullanımının artırılmasının, küresel karbon emisyonlarının azaltılmasında önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamaktadır; bu da biyofilik tasarımın sürdürülebilirliği ve insan sağlığını aynı anda teşvik etme hedefine uyumlu bir katkı sağlar (**Şekil 2**).

Şekil 2. Biyofilik Tasarım ve Ahşap Malzeme Kullanımına Dair İlişkiler. (Kişisel Arşiv, 2024).

Sonuç olarak, ahşap, biyofilik tasarımın temel ilkelerini gerçekleştirmede hayati bir öneme sahiptir. Estetik özellikleri, teknik avantajları ve çevresel sürdürülebilirliği, insan refahını ve ekolojik sorumluluğu teşvik eden yapılı çevreler yaratmak için vazgeçilmez bir malzeme haline getirir. Ahşap teknolojisindeki gelişmeler devam ettikçe, ahşabın biyofilik tasarımdaki rolünün daha da genişlemesi muhtemeldir; bu da doğal güzellik ile modern işlevselliği sürdürülebilir mimaride harmanlama fırsatları sunacaktır. Ahşabın biyofilik tasarıma entegre edilmesi, yalnızca kullanıcı deneyimini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda çevresel dayanıklılık ve sorumlu inşaat uygulamalarına yönelik daha geniş hedefleri de destekler.

2.1. Psikolojik Faydalar

Ahşabın biyofilik tasarıma entegrasyonu, insan refahını artıran birçok psikolojik faydayla ilişkilendirilmiştir ve insan-doğa bağlantısını iç mekanlarda yeniden kurarak yapılı çevreler yaratmada temel bir unsur haline gelmiştir. Ahşabın doğal özellikleri, estetik değerini yanı sıra, biyofilik tasarımın hedefleriyle uyumlu olan ve stresin azaltılması, ruh halinin iyileştirilmesi ve bilişsel performansın artması gibi birçok zihinsel sağlık avantajı sunar. Ahşabın doğuştan gelen sıcaklığı, dokusu ve organik

desenleri, özellikle ofisler, okullar ve sağlık tesisleri gibi ortamlarda strese karşı rahatlatıcı etkiler sağlar ve zihinsel yorgunluğu azaltır (Burnard ve Kutnar, 2015). Ahşabın biyofilik tasarımdaki en önemli psikolojik faydalarından biri, stres ve kaygıyı azaltma yeteneğidir. Araştırmalar, ahşap gibi doğal malzemelerin, insanların evrimsel süreç boyunca alışık oldukları doğal çevreleri taklit ettiği için rahatlama ve dinginlik hislerini tetiklediğini göstermektedir.

Tsunetsugu ve diğerlerinin (2007) araştırmasına göre, ahşap iç mekânlara maruz kalmak, strese bağlı kortizol seviyelerini önemli ölçüde düşürürken, gevşeme ile bağlantılı parasempatik sinir sistemi aktivitesini artırmaktadır. Ahşabın dokusal ve görsel sıcaklığı, güvenli ve konforlu hissettiren yatıştırıcı bir atmosfer yaratır.

Eğitim ortamlarında, ahşabın bilişsel performansı artırdığı gösterilmiştir. Kuo ve Sullivan (2001) tarafından yapılan bir çalışmada, ahşap özelliklere sahip sınıflarda bulunan öğrencilerin, daha steril ve geleneksel ortamlardaki öğrencilere kıyasla daha fazla odaklanma ve bilişsel işlevsellik sergiledikleri bulunmuştur. Ahşabın doğal damar desenleri, zihinsel meşguliyeti teşvik ederken, zihinsel yorgunluğu azaltmakta ve öğrenme sürecine katkıda bulunmaktadır (Ryan ve Browning, 2014).

Ahşabın kullanımının ruh hali ve duygusal refah üzerinde de ölçülebilir etkileri vardır. Ahşap yüzeyler, sıcaklık, bağlılık ve dinginlik hissi yaratan duysal uyarılar sağlar. Fell (2010) tarafından yapılan araştırmalar, ahşap kullanılan ortamların, insanlarda daha yüksek düzeyde memnuniyet ve konfor sağladığını göstermiştir. Sağlık ortamlarında bu durum özellikle önemlidir; ahşap unsurlarla donatılmış hastane odalarında kalan hastalar, daha hızlı iyileşme ve azalmış ağrı algısı deneyimlemektedir. Bu durum, ahşabın doğal peyzajları anımsatan yapısı ve sığınma hissi sağlaması ile açıklanabilir; bu unsurlar biyofilik tasarımın iyileşmeye katkıda bulunan temel bileşenleridir (Kellert vd., 2008).

Ahşabın doğa ile bağlantı kurma yeteneği, sosyal etkileşimler ve topluluk refahı üzerindeki olumlu etkileriyle de ilişkilidir. Mehta (2011), ahşap kullanılan ortamlarda insanların daha rahat ve açık hissettiklerini, bu nedenle daha olumlu sosyal davranışlar sergilediklerini bulmuştur. Bu durum, iş birliği gerektiren çalışma alanlarında, bireyler arasındaki bağlantıları güçlendirmek açısından son derece faydalıdır. Ahşabın organik sıcaklığı, sosyal uyumu artırarak mekânlardaki psikolojik sağlığa katkıda bulunur.

Sonuç olarak, ahşabın biyofilik tasarımdaki psikolojik faydaları kapsamlıdır; stresin azaltılması, bilişsel gelişim, ruh halinin iyileştirilmesi ve sosyal refah gibi çeşitli alanlarda etkiler yaratır. Ahşabın doğal sıcaklığı, dokusal özellikleri ve doğayı hatırlatan yapısı, biyofilik tasarım ilkeleriyle uyumlu olarak daha sağlıklı ve tatmin edici mekânlar yaratmada önemli bir rol oynar. İnsan-doğa bağlantısına ilişkin araştırmalar ilerledikçe, ahşabın mimaride kullanımı, psikolojik refahı artırmayı hedefleyen biyofilik tasarım stratejilerinin merkezinde kalmaya devam edecektir.

2.1. Fizyolojik Faydalar

Ahşap malzemelerin biyofilik tasarıma entegrasyonu hem fiziksel sağlık hem de genel refah açısından önemli fizyolojik faydalar sağlar. Doğal bir malzeme olan ahşap hem doğrudan hem de dolaylı etkileriyle daha sağlıklı yaşam koşullarını destekleyen bir ortam yaratır. Ahşabın iç mekânlarda sunduğu avantajlar arasında, iç hava kalitesini düzenleme, rahatlatıcı dokusal ve görsel nitelikler ve gelişmiş termal konfor bulunur. Bu özellikler, biyofilik tasarımın giderek büyüyen bir alanında ahşabı önemli bir unsur haline getirir.

Ahşabın iç mekânlarda sağladığı başlıca fizyolojik faydalardan biri, iç hava kalitesini iyileştirme yeteneğidir. Çalışmalar, ahşap yüzeylerin binalarda nem seviyelerini düzenlemeye yardımcı olarak daha istikrarlı ve rahat bir iç ortam yarattığını göstermektedir (Burnard ve Kutnar, 2015). Bu doğal düzenleme, solunum sorunlarına yol açabilecek hava kaynaklı kirleticilerin ve alerjenlerin varlığını azaltır. Ayrıca, ahşap malzemeler, sentetik yapı malzemelerine kıyasla daha az uçucu organik bileşik (VOC) yayar, bu da daha temiz ve sağlıklı iç hava sağlar (Fell, 2010). Bu durum, özellikle okullar,

hastaneler ve evler gibi hava kalitesinin doğrudan kullanıcıların sağlığını etkilediği ortamlarda büyük önem taşır.

Buna ek olarak, ahşabın dokunsal ve görsel özellikleri, fizyolojik rahatlama etkileri sunar. Ahşabın sıcak ve doğal dokusu, stresin fizyolojik göstergelerini azaltma yeteneği ile tanınır. Örneğin, Tsunetsugu ve diğerlerinin (2010) yaptığı bir çalışmada, ahşap yüzeylere maruz kalmanın kalp atış hızını ve kan basıncını önemli ölçüde düşürdüğü gösterilmiştir. Bu çalışma, katılımcıların ahşap iç mekânlarda, savaşa veya kaçma tepkisinden sorumlu olan sempatik sinir sistemi aktivitesinde azalma ve dinlenme ve sindirimle bağlantılı olan parasempatik sinir sistemi aktivitesinde artış yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bu bulgular, ahşabın bedeni fizyolojik dengeye geri döndürmeye yardımcı olduğunu ve rahatlama ve iyileşmeyi teşvik ettiğini gösterir. Bu, biyofilik tasarımın doğanın iyileştirici etkilerini yapıları çevrelerde yeniden yaratma hedefiyle de örtüşmektedir.

Sağlık ortamlarında, ahşabın iyileştirici özellikleri özellikle dikkat çekicidir. Ulrich'in (1984) araştırması, ahşap ve doğal manzaralar gibi doğal malzemelerin bulunduğu odalarda kalan hastaların, ameliyattan daha hızlı iyileştiklerini, daha az ağrı kesici ilaç kullandıklarını ve steril ortamlarda kalanlara kıyasla daha yüksek memnuniyet bildirdiklerini ortaya koymuştur. Bu "iyileştirici etki", ahşabın rahatlatıcı, tehdit oluşturucu olmayan bir atmosfer yaratma yeteneğiyle ilişkilendirilir; bu da stres ve kaygıyı azaltarak vücudun iyileşme sürecini destekler (Kellert vd., 2008).

Ahşabın yalıtım özellikleri de fizyolojik faydalar sunar ve daha iyi termal konfora katkıda bulunur. Ahşabın hem ısı hem de ses yalıtımında etkili olması, iç mekân ortamlarının sıcaklık dalgalanmalarından daha az etkilenmesini sağlayarak vücudun termoregülasyon sistemine yük bindiren bu değişiklikleri azaltır (Schiavon ve Altomonte, 2014). Özellikle ofisler ve okullar gibi ortamlarda, iç mekân sıcaklıklarının sabit tutulması, fiziksel rahatsızlıkları ve dikkatin dağılmasını önler. Ahşabın sağladığı termal istikrar, vücudun enerji harcamasını azaltarak vücut sıcaklığının korunmasına yardımcı olur ve genel sağlığı destekler.

Ahşabın doğrudan sıcaklık ve hava kalitesi üzerindeki etkisinin yanı sıra, uyku kalitesini artıran dolaylı fizyolojik faydaları da vardır. Yatak odalarında veya dinlenme alanlarında ahşap gibi doğal malzemelere maruz kalmak, sirkadiyen ritimleri dengeleyerek daha iyi uyku sağlar (Fell, 2010). Ahşabın doğadaki açık alanları taklit eden varlığı, melatonin üretimini artırarak, bu hormonun uyku döngülerini düzenlemesini sağlar. Bu tür ortamlardan kaynaklanan gelişmiş uyku kalitesi, bağışıklık fonksiyonunu artırır, stresi azaltır ve genel fiziksel sağlığı destekler.

Sonuç olarak, ahşabın biyofilik tasarımdaki fizyolojik faydaları geniş kapsamlıdır ve artan sayıda araştırma ile desteklenmektedir. Ahşabın iç hava kalitesini iyileştirme, nemi düzenleme, termal konfor sunma ve stresi azaltma yeteneği, sağlıklı iç mekânların oluşturulmasında kritik bir unsur haline gelmiştir. Sağlık, eğitim ve konut ortamlarında ahşap, bedenin doğal iyileşme süreçlerini destekleyen, rahatlamayı teşvik eden ve fiziksel refahı artıran bir ortam yaratır. Biyofilik tasarım evrimini sürdürürken, ahşabın fizyolojik sağlığı destekleme rolü, sürdürülebilir ve sağlık dostu mekânların yaratılmasında değerini koruyacaktır.

3. Biyofilik Tasarımda Ahşap Yapı Uygulamaları

Ahşap yapı, estetik, sürdürülebilirlik ve sağlık faydalarını bir araya getirerek biyofilik tasarımda öne çıkan en önemli malzemelerden biridir. Ahşabın biyofilik tasarımda kullanımı, sadece malzeme seçiminin ötesine geçer; yapıları çevreler ile doğal dünya arasındaki uyumu sağlamada anahtar bir unsur olarak hizmet eder. Bu bölümde, ahşabın biyofilik tasarımda refaha, çevresel performansa ve doğanın mimari mekânlara estetik entegrasyonuna nasıl katkıda bulunduğu incelenecektir. Ayrıca, ahşabın yapı malzemesi olarak çok yönlülüğünü ve avantajlarını göstermek amacıyla başarılı ahşap biyofilik projelerine dair spesifik örnekler ele alınacaktır.

3.1. Treet (The Tree), Bergen, Norveç

Norveç'in Bergen kentinde bulunan Treet (The Tree), ahşap yapı teknolojisinde çığır açan bir başarıyı temsil eden ve dünyanın en yüksek ahşap binalarından biri olarak öne çıkan bir yapıdır. 2015 yılında tamamlanan Treet, 14 katlı (49 metre yüksekliğinde) olup, Çapraz Lamine Ahşap (CLT) ve Yapıştırma Lamine Ahşap (glulam) kullanılarak inşa edilmiştir. Bu yapı, modern mühendislik tekniklerini sürdürülebilirlik ve biyofilik tasarım ilkeleriyle birleştirerek, ahşap yapının teknolojik ilerlemelerini sergiler. Treet, yalnızca ahşap yapı teknolojisindeki gelişmeleri kalmaz, aynı zamanda doğal, sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam ortamı yaratarak biyofilik tasarımın temel kavramlarıyla da uyum içindedir.

3.1.1. Mimari ve Tasarım Konsepti

Treet projesinin mimari konsepti, ahşap yapı teknolojisinin sınırlarını zorlayarak ahşabın çevresel faydalarından yararlanma amacına dayanmaktadır. Norveçli mimarlık firması Artec tarafından tasarlanan proje, geleneksel ahşap tekniklerini modern mühendislik çözümleriyle birleştiren hibrit bir yapısal sisteme sahiptir. Bina, sahada monte edilen büyük prefabrike modüllerle tasarlanmış olup, bu yöntem, inşaat süresini kısaltarak geleneksel yapı yöntemlerine kıyasla çevresel etkiyi azaltmıştır (Eik ve Økland, 2017). Treet'in en dikkat çekici özelliklerinden biri, beşinci ve onuncu katlarda yer alan beton plakalar ve glulam çerçeveler arasında istiflenen prefabrike ahşap daireler kullanılarak inşa edilen modüler yapı sistemidir. Bu yenilikçi sistem, yapısal bütünlük ve güvenliği tehlikeye atmadan ahşapla yüksek katlı bina inşaatını mümkün kılar. CLT ve glulam gibi hafif malzemelerin kullanılması, binanın toplam ağırlığını azaltarak, geleneksel ahşap binalardan daha yüksek olmasını sağlamıştır. Modüler yapı yaklaşımı, inşaat sürecini hızlandırıp malzeme israfını azaltarak sürdürülebilir bina uygulamalarıyla uyumlu hale gelmiştir (Nordby, 2017).

3.1.2. Malzemeler ve Sürdürülebilir Tasarım

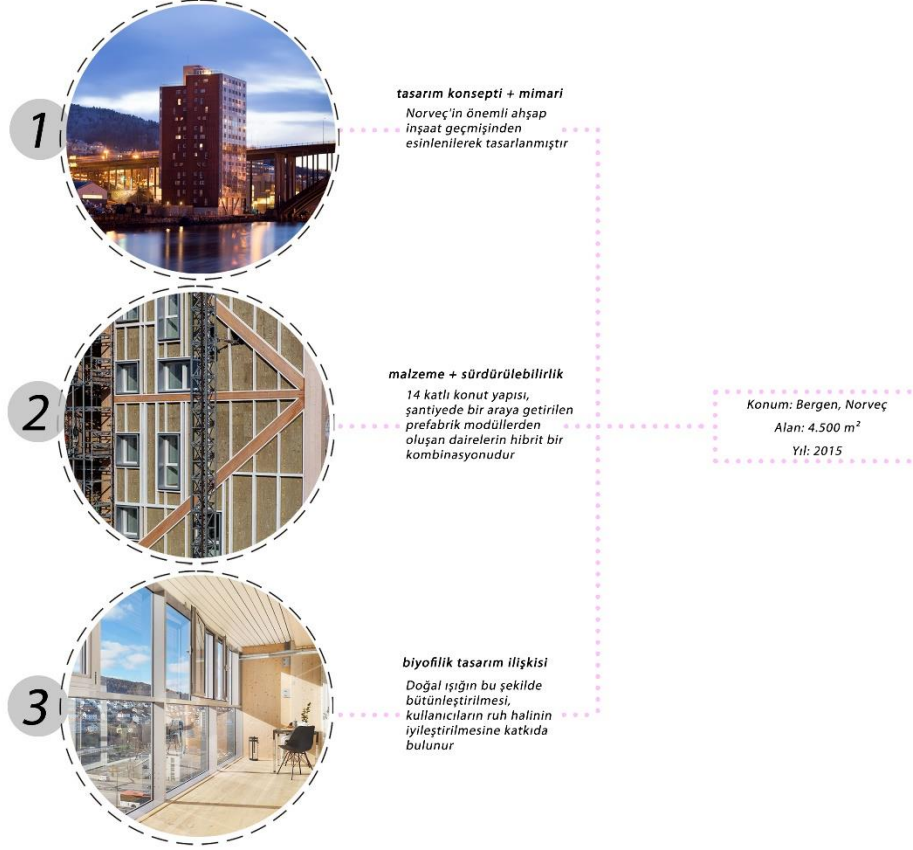
Treet'in tasarımında ahşap hem yapısal malzeme hem de çevresel sürdürülebilirliğin bir sembolü olarak merkezi bir rol oynar. Bina yapımında kullanılan CLT, çapraz bağlanmış ahşap levhalardan oluşan, yüksek taşıma kapasitesine ve deformasyon direncine sahip dayanıklı bir malzemedir. Glulam ise yapısal kirişler ve sütunlar için kullanılmış olup, çelik kadar güçlü ama çok daha düşük gömülü karbon içeren bir malzemedir. Bu malzemeler sürdürülebilir yönetilen ormanlardan temin edilmiştir, bu da binanın çevresel niteliklerine katkıda bulunmaktadır (Waugh ve Smith, 2016). Sürdürülebilirlik açısından bakıldığında, Treet ahşap kullanımının çevresel avantajlarını sergilemektedir. Ahşap, karbondioksiti emen ve depolayan bir karbon yutağı olarak işlev görerek, binanın karbon ayak izinin azaltılmasına yardımcı olur. Ayrıca, çelik veya beton yerine ahşap kullanımı, üretim ve inşaat sırasında enerji tüketimini düşürerek Treet'i gelecekteki sürdürülebilir kentsel gelişim için bir model haline getirir (Dodoo vd., 2019).

3.1.3. Biyofilik Tasarımla İlişkisi

Treet, insanları yapılı çevre aracılığıyla doğayla yeniden bağlamayı amaçlayan biyofilik tasarım ilkelerini barındırır. Doğal malzemelerin geniş kullanımı, büyük pencerelerle sağlanan doğal ışığın maksimum seviyeye çıkarılması ve çevredeki manzaralarla kurulan bağlantı, bu tasarımın biyofilik özelliklerinden bazılarıdır. Ahşabın sıcak dokusu ve organik desenleri, sakinleştirici ve davetkâr bir atmosfer yaratarak sakinlerin psikolojik refahını artırır ve stresi azaltır (Kellert vd., 2008). Büyük pencereler sadece Bergen'in fiyortlarına ve dağlarına muhteşem manzaralar sunmakla kalmaz, aynı zamanda iç mekanlara bol miktarda doğal ışık getirerek biyofilik nitelikleri güçlendirir. Bu doğal ışığın entegrasyonu, bina sakinlerinin ruh halini, üretkenliğini ve sağlık sonuçlarını iyileştirir (Ryan ve Browning, 2014). İç ve dış yüzeylerde geniş çapta ahşap kullanımı, doğayla sürekli bir dokunsal bağlantı kurarak biyofilik tasarım yaklaşımını daha da pekiştirir. Ayrıca, binanın su kenarındaki konumu, biyofilik tasarımın temel unsurları olan su ve hava gibi doğal elementlerle bağlantı kurmasını sağlar. Kullanıcılar hem bina içinde hem de çevresindeki doğayı deneyimleyerek biyofilik ilkelerle uyumlu, bütüncül bir yaşam deneyimi yaşarlar.

3.1.4. Tasarım Dinamikleri ve Zorluklar

Treet'in tasarım dinamiklerinden biri, yüksekliği ve stabiliteyi dengeleme süreciydi. Ahşap gibi bir malzeme kullanılırken, özellikle yüksek katlı yapılarda geleneksel sınırlamalar ortaya çıkar. Ahşap ve beton elemanların hibrit sistemi, glulam çerçevelerle birlikte kullanılarak yatay stabilite sağlanmış ve yükler etkin bir şekilde dağıtılmıştır (Nordby, 2017). Modüler ahşap inşaatın geleneksel beton plakalarla birleştirilmesi, ahşabın estetik ve sürdürülebilirlik avantajlarını korurken, yüksek bir binada gereken yapısal bütünlüğü sağlama konusunda mimarlara benzersiz bir çözüm sunmuştur (Şekil 3).

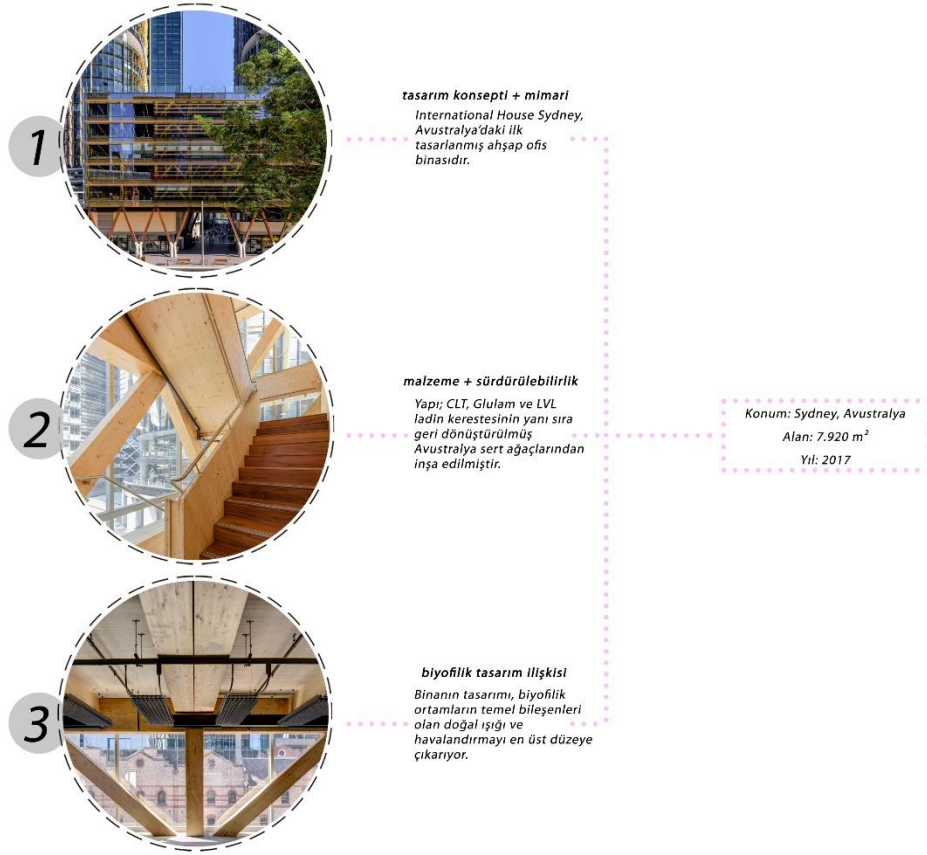
Şekil 3. "The Tree" İsimli Konut Yapısının Biyofilik Tasarım Kriterleri Çerçevesinde İncelenmesi. Erişim: 18 Eylül, 2024. <https://urbannext.net/treet/>. (Kişisel Arşiv, 2024).

Sonuç olarak, Bergen'deki Treet, ahşap yapı teknolojisi ve biyofilik tasarımın öncülerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir malzemelerin yenilikçi kullanımı, verimli modüler inşaat yöntemleri ve doğal unsurların entegrasyonu sayesinde, Treet ahşap mimarisinin sınırlarını zorlamanın ötesine geçerek, refah ve sürdürülebilirliği teşvik eden bir yaşam ortamı yaratmaktadır. Kentsel alanlarda yeşil bina çözümleri giderek daha fazla önceliklendirildikçe, Treet modern mimarinin doğal malzemeleri ve biyofilik prensipleri nasıl entegre edebileceğine dair bir model teşkil etmektedir. Bu yapı, daha sağlıklı ve daha sürdürülebilir yaşam alanları yaratmanın yolunu açmaktadır.

3.2. International House, Sydney, Avustralya

International House Sydney, 2017 yılında tamamlanmış olup, Avustralya'nın önde gelen mimarlık firmalarından Tzannes Architects tarafından tasarlanmıştır. Sydney'nin önemli bir kentsel gelişim alanı olan Barangaroo'da yer alan yapı, dünyanın en büyük ticari binalarından biri olarak ahşap kullanılarak inşa edilmiştir. Bu bina, çevreye duyarlı mimarinin güçlü bir örneği olmasının yanı sıra, biyofilik tasarım ilkelerinin modern kentsel alanlara başarıyla entegre edilmesini de temsil etmektedir. International

House Sydney, geleneksel yapı malzemelerine meydan okurken, sürdürülebilirlik, refah ve doğayla bağlantıyı teşvik eden bir model olarak ahşap yapıların geleceğini şekillendirmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. “International House Sydney” isimli Ofis Yapısının Biyofilik Tasarım Kriterleri Çerçevesinde İncelenmesi. Tzannes. Erişim: 18 Eylül, 2024. <https://tzannes.com.au/projects/international-house-sydney-daramu-house/> (Kişisel Arşiv, 2024).

3.2.1. Mimari ve Tasarım Konsepti

International House Sydney'in mimari tasarımı, sürdürülebilir kentsel gelişime yönelik ileri görüşlü bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Yedi katlı olan bu bina, ana yapısal malzemeler olarak Çapraz Lamine Ahşap (CLT) ve Yapıştırma Lamine Ahşap (glulam) kullanmaktadır. Tasarımın temel konsepti, doğal malzemeleri entegre ederek doğayla bir bağ kuran ve sakinler için daha sağlıklı, sürdürülebilir bir çevre sunan bir yapı oluşturmaya odaklanır. Dış cephe, ahşap çerçeveli cepheler ve geniş cam yüzeylerden oluşur, bu da bol miktarda doğal ışık girişini sağlar. Bu, sürdürülebilirlik ve biyofilik tasarımın temel unsurlarından biridir (Williams, 2018).

Binanın tasarımı, sadelik, şeffaflık ve açıklığı kucaklar. Zemin kat, geniş ve davetkâr alanlar sunarak çevredeki kamusal alanlara sorunsuz bir şekilde akar ve yapıyı çevre ile doğa arasındaki sınırları bulanıklaştırır. Bu yaklaşım, biyofilik tasarım felsefesinin temel bir unsuru olup, doğal ve kentsel peyzajların entegrasyonunu vurgulayarak bina sakinleri ve çevredeki topluluk için uyumlu bir deneyim yaratır (Kellert vd., 2008).

3.2.2. Malzemeler ve Sürdürülebilirlik

Ahşabın ana malzeme olarak kullanılması, International House'u çelik ve beton gibi geleneksel ticari binalardan ayırır. CLT, farklı yönlerde yapıştırılmış ahşap katmanlarından oluşan güçlü ve hafif bir malzemedir, glulam ise esnekliği ve gücüyle bilinen başka bir mühendislik ürünü ahşap malzemedir. Bu

malzemeler, sürdürülebilir şekilde yönetilen ormanlardan temin edilerek binanın çevresel etkisinin en aza indirilmesine katkı sağlar (Williams, 2018). Ahşap kullanımının en önemli avantajlarından biri, karbon yutağı olarak işlev görmesidir. Binada kullanılan ahşap, ağaçların büyüme sırasında emdiği karbondioksiti depolayarak binanın toplam karbon ayak izini azaltır. Churkina ve diğerleri (2020)'ne göre, ahşap binalar, karbon emisyonlarını azaltarak iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca, International House'un inşasında prefabrikte ahşap modüllerin kullanılması, atık miktarını ve enerji tüketimini azaltmış ve sürdürülebilirlik özelliklerini daha da güçlendirmiştir (Dodoo vd., 2019).

3.2.3. Tasarım Dinamikleri ve Yapısal Bütünlük

Bina, ahşap çerçevesiyle sıcak ve doğal bir estetik sunarken, aynı zamanda kentsel yüksek yapı inşaatının zorlu taleplerini karşılamak zorundaydı. Ticari ve çok katlı ahşap binalar, yangın güvenliği, dayanıklılık ve taşıma kapasitesi gibi konularda dikkatli değerlendirmeler gerektirir. International House'da bu zorluklar, hibrit bir tasarım yaklaşımıyla ele alınmıştır. Binanın çekirdeği ve bodrum katları beton kullanılarak inşa edilmiş, üst katlar ise tamamen ahşapla yapılmıştır (Williams, 2018). Glulam kirişler ve CLT paneller, çelik kadar güçlü olmasına rağmen çok daha düşük gömülü enerjiye sahiptir. Bu malzemeler aynı zamanda geniş ve açık iç mekân alanları oluşturmaya olanak tanıyarak iç ve dış mekanlar arasındaki bağlantıyı güçlendirir. Cephede geniş camların kullanılması, doğal ışığın binanın derinliklerine kadar nüfuz etmesini sağlar ve yapay aydınlatma ihtiyacını azaltarak enerji tüketimini düşürür. Bu tasarım stratejisi, biyofilik prensiplerle uyumlu olup, doğal ışığın sakinlerin refahını artırmada kritik bir rol oynadığını vurgular (Ryan ve Browning, 2014).

3.2.4. Biyofilik Tasarımla İlişkisi

International House Sydney, biyofilik tasarım ilkelerinin ticari mimariye nasıl entegre edilebileceğine dair ders niteliğinde bir örnektir. Doğal malzemelerin, özellikle ahşabın kullanımı, binanın doğayla olan bağlantısını güçlendirir. Ahşap, sıcak dokusu ve organik desenleri ile sakinleştirici bir ortam yaratarak psikolojik refahı artırır ve stresi azaltır (Burnard ve Kutnar, 2015). Ahşabın dokunsal kalitesi, doğayla olan duysal bağı güçlendirerek biyofilik tasarımın temel bir yönünü oluşturur (Kellert vd., 2008). Ayrıca, binanın tasarımı doğal ışık ve havalandırmayı en üst düzeye çıkarır; bunlar biyofilik ortamların temel bileşenleridir. Geniş açılabilir pencereler ve açık alanlar, bol miktarda gün ışığı ve taze hava sirkülasyonu sağlar, bu da daha sağlıklı ve daha konforlu bir iç mekân ortamına katkıda bulunur. Çalışmalar, iş yerlerinde doğal ışık ve havaya maruz kalmanın üretkenliği artırdığını, ruh halini iyileştirdiğini ve genel refahı teşvik ettiğini göstermiştir (Ryan ve Browning, 2014).

Biyofilik unsurlar, sadece iç mekânlarla sınırlı kalmaz. International House'un çevresindeki kamusal alanlarla olan bağlantısı, yapı ve doğal çevreler arasında sorunsuz bir entegrasyon yaratma yönündeki biyofilik tasarımın temel ilkesini yansıtır. Ahşap çerçevesi cepheler ve şeffaf zemin kat alanları, dışarıdan binaya etkileşimi davet ederek topluluk ve bağlılık duygusunu güçlendirir. International House Sydney, ahşap yapı ve biyofilik tasarımın nasıl bir araya getirilerek sürdürülebilir, sağlıklı ve estetik açıdan çekici ticari binalar yaratılabileceğine dair öncü bir örnektir. Doğal malzemelerin kullanımı, yenilikçi yapısal çözümler ve sürdürülebilirliğe olan bağlılığı, gelecekteki kentsel gelişimler için bir model teşkil eder. Biyofilik tasarımın ilkeleri olan doğal ışık, havalandırma ve doğayla güçlü bağlantı gibi unsurların entegrasyonu, International House'un hem çevresel sürdürülebilirliği hem de insan refahını teşvik etme potansiyelini gözler önüne serer.

3.3. Lorient Multimodal Hub (Lorient-Bretagne Sud Tren İstasyonu), Fransa

Lorient Multimodal Hub, diğer adıyla Lorient-Bretagne Sud Tren İstasyonu, Fransa'nın Brittany bölgesinde yer alır ve modern ulaşım altyapısında ahşap kullanımının öncü örneklerinden biridir. 2018 yılında tamamlanan ve AREP Architects tarafından tasarlanan bu yapı, trenler, otobüsler ve bisikletler gibi çeşitli ulaşım araçlarını bir araya getiren merkezi bir ulaşım merkezi olarak hizmet vermektedir. Ahşabın birincil yapısal ve estetik malzeme olarak kullanılması, projeyi sürdürülebilir mimari ve biyofilik

tasarımda bir mihenk taşı haline getirir ve çevreye duyarlı, doğayla bağlantı kuran, kullanıcı odaklı bir alan sunar (Şekil 5).

Şekil 5. "Lorient Multimodal Hub" İsimli Kamusal Yapının Biyofilik Tasarım Kriterleri Çerçevesinde İncelenmesi. The Plan. Erişim: 18 Eylül, 2024. <https://www.theplan.it/eng/award-2018-Transport/lorient-bretagne-sud-railway-station-1>. (Kişisel Arşiv, 2024).

3.3.1. Mimari ve Tasarım Konsepti

Lorient Multimodal Hub'ın mimari konsepti, sürdürülebilirlik taahhüdüyle yönlendirilmiş olup, doğal malzemelerin yenilikçi kentsel tasarımla harmanlanmasına odaklanmaktadır. İstasyonun formu, büyük ahşap kirişler ve dinamik bir çatı yapısıyla karakterize edilmiştir, bu da seyahat edenler için görsel olarak etkileyici ve davetkâr bir atmosfer yaratır. Tasarım, mimarların çevreye açık, erişilebilir ve bağlantılı bir alan yaratma arzusunu yansıtır. Glulam ahşap kirişler tarafından desteklenen kanopi benzeri çatı, ağaçların doğal formlarını andırır ve hem yayalar hem de yolcular için sıcak bir karşılama sunar. Yapı, şeffaf cephelerle çevreye açılarak doğal ışığın iç mekâna girmesini sağlar ve dış ortamın net bir şekilde görülebilmesine imkân tanır (AREP, 2018).

İstasyonun tasarımı, yolcuların farklı ulaşım modları arasında kesintisiz hareketini kolaylaştıran mekânsal akışkanlığı ön planda tutar. Bu yaklaşım, ulaşım mimarisinin endüstriyel doğasını yumuşatan ahşap gibi doğal malzemelerin kullanımıyla güçlendirilmiştir. Binanın açık plan düzeni ve geniş çapta ahşap kullanımı, çelik ve cam yapıların soğukluğuyla tezat oluşturan sıcak ve sakinleştirici bir atmosfer yaratır. Ahşabın entegrasyonu sadece estetik bir tercih değil, aynı zamanda işlevsel bir tercihtir, çünkü bu, transit sırasında rahatlatıcı bir ortam sağlayarak refahı artırmaya yardımcı olur (Hansen ve Berker, 2016).

3.3.2. Malzemeler ve Sürdürülebilirlik

Lorient Multimodal Hub, ahşabın büyük ölçekli kamu projelerinde çok yönlülüğünü sergileyen bir yapıdır. Yapının ana yapısal malzemesi olarak Glued Laminated Timber (glulam) kullanılmış olup, yüksek trafik yoğunluğuna sahip bir tesis için gereken güç ve dayanıklılığı sağlar. Glulam, yük taşıma kapasitesi ile bilinir ve istasyonun geniş çatısının yolcuları dış etkenlerden korurken açıklık hissi sağlamasını mümkün kılar. Projede kullanılan ahşap, sürdürülebilir şekilde yönetilen ormanlardan temin edilmiştir ve bu da Fransa'nın kamu altyapısının karbon ayak izini azaltma taahhüdüyle uyumludur (AREP, 2018).

Ahşabın çevresel faydaları, sadece sürdürülebilir bir malzeme olarak kullanılmasının ötesine geçer. Ahşap bir karbon yutağı olarak işlev görerek karbondioksiti emer ve depolar, bu da inşaatın genel çevresel etkisini azaltmaya yardımcı olur. Ayrıca, ahşap inşaatı, çelik veya betona kıyasla üretim ve taşımada daha az enerji gerektirir. Bu, büyük altyapı projelerinin sürdürülebilirliği açısından kritik olan daha düşük gömülü enerji ayak izine yol açar (Dodoo vd., 2019). Lorient Multimodal Hub'da ahşap kullanımı, yalnızca Fransa'nın sera gazı emisyonlarını azaltma çabalarını desteklemekle kalmaz, aynı zamanda bölgenin uzun vadeli çevresel direncine de katkıda bulunur.

3.3.3. Tasarım Dinamikleri ve Yapısal Bütünlük

Lorient Multimodal Hub'ın yapısal bütünlüğü, ahşap mühendisliğinin yenilikçi kullanımıyla sağlanmıştır. Binanın çatısı, iç desteklere fazla ihtiyaç duymadan geniş alanları kapsayan bir glulam kirişler ağı ile inşa edilmiştir. Bu tasarım, kullanıcı deneyimini iyileştirerek açık ve ferah bir iç mekân oluşturur ve dış dünyayla bağlantı hissini artırır. Ahşap kirişler ayrıca mükemmel sismik performans sunarak, doğal afetler karşısında esneklik ve dayanıklılık sağlar (Hansen ve Berker, 2016).

Tasarım dinamikleri açısından, istasyonun biyofilik tasarım yaklaşımı, doğal ışık, havalandırma ve malzemelerin entegrasyonu ile kendini göstermektedir. Büyük cam cepheler, iç mekâna gün ışığının dolmasını sağlayarak yapay aydınlatma ihtiyacını azaltır ve parlak, davetkar bir ortam yaratır. Binanın şeffaflığı, iç ve dış mekânlar arasındaki sınırları bulanıklaştırarak doğayla olan bağı güçlendirir; bu, biyofilik tasarımın temel ilkelerinden biridir (Kellert vd., 2008). Ayrıca, ahşabın doğal sıcaklığı ve dokusal özellikleri, yolcular için sakinleştirici bir atmosfer yaratır ve kentsel ulaşımın yoğunluğuna zıt bir deneyim sunar.

3.3.4. Biyofilik Tasarımla İlişkisi

Lorient Multimodal Hub ile biyofilik tasarım arasındaki ilişki, doğal malzemelerin, gün ışığının ve mekânsal açıklığın vurgulanmasıyla özellikle güçlüdür. Biyofilik tasarım, insanları yapılı çevre aracılığıyla doğayla yeniden bağlamayı amaçlar ve Lorient istasyonu, ahşap kullanımıyla bu bağlantıyı sağlar. İstasyonun ahşap yapısı, sadece estetik bir doğa bağı kurmakla kalmaz, aynı zamanda fizyolojik bir bağlantı da sağlar; araştırmalar, ahşabın kamusal alanlarda stresi azaltabileceğini ve refahı artırabileceğini göstermiştir (Burnard ve Kutnar, 2015).

Ayrıca, istasyonun tasarımı, biyofilik tasarımın temel unsurlarından biri olan görünürlük ve sığınma hissini teşvik eder. Açık ve şeffaf alanlar, yolculara net bir yönlendirme ve güvenlik hissi verirken, ahşap yapı barınma ve sıcaklık sağlar. Bu tasarım stratejisi, yolcuların duygusal ve psikolojik refahını destekleyerek daha olumlu bir transit deneyimi sunar (Ryan ve Browning, 2014).

Lorient Multimodal Hub, ahşap yapımının büyük ölçekli kamu altyapısına nasıl entegre edilebileceğini gösteren örnek bir model olarak durmaktadır. Glulam ahşabın yenilikçi kullanımı, açık tasarımı ve biyofilik ilkeler üzerindeki vurgusuyla, istasyon, sürdürülebilir, verimli ve çevreye duyarlı bir ulaşım alanı sağlar. Ahşabın ana malzeme olarak kullanılması, binanın çevresel etkisini azaltmakla kalmaz, aynı zamanda doğayla insan arasındaki bağı güçlendiren bir yapı ortaya çıkarır ve bu da çağdaş sürdürülebilir tasarımın bir simgesi haline gelir.

SONUÇ:

Ahşabın biyofilik tasarıma entegrasyonu hem sürdürülebilirliği hem de yapılı çevrelerin insan refahını artırmayı hedefleyen umut verici bir yaklaşımı temsil eder. Estetik, işlevsel ve çevresel faydaların bir araya gelmesiyle, ahşap yapılar sürdürülebilir mimarinin geleceğinde önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Biyofilik tasarımın başarılı örnekleri, özellikle LEED ve BREEAM gibi yeşil bina standartlarıyla birleştiğinde, bu yaklaşımın uygulanabilirliğini daha da pekiştirir. Gelecekteki araştırmalar, ahşabın dayanıklılığına yönelik zorlukların ele alınmasına ve ahşabın kentsel ortamlardaki kullanım alanlarının genişletilmesine odaklanmalıdır.

Biyofilik tasarım, ahşap yapılar aracılığıyla, çevresel, psikolojik ve fizyolojik faydaları nedeniyle modern mimaride önemli bir trend haline gelmiştir. Kentsel alanlar büyümeye devam ettikçe, doğayla bağlantı kuran ve sürdürülebilirliği ele alan tasarımlara olan ihtiyaç daha da önem kazanmıştır. Sydney'deki International House ve Fransa'daki Lorient Multimodal Hub gibi ahşap yapılar, ahşabın sadece sürdürülebilir bir malzeme olarak değil, aynı zamanda stresi azaltarak, bilişsel işlevi iyileştirerek ve iyileşme sürecini destekleyerek insan refahını artıran bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Gifford, 2014; Rakhee, 2021).

Biyofilik tasarımın ilkeleri, doğrudan ve dolaylı doğa deneyimleri, doğal analoglar ve mekân tabanlı ilişkiler, binaların insan sağlığını ve refahını nasıl artırabileceğine dair anlayışımızı şekillendirmede kritik bir rol oynar (Gregory ve Andrews, 2020). Ahşabın dokunsal sıcaklığı, doğal görünümü ve kanıtlanmış çevresel avantajları, bu biyofilik ilkelerle mükemmel bir uyum içerisindedir. Yapılan araştırmalar, binaların iç mekânlarına ahşap entegre edilmesinin stres seviyelerini önemli ölçüde azalttığını ve daha olumlu bir duygusal durum sağladığını göstermektedir (Chang ve Chen, 2020). Ayrıca, ahşabın yenilenebilir yapısı ve çelik ve betona kıyasla daha düşük karbon ayak izi, önemli çevresel faydalar sunar (Markus, 2018).

Çapraz Lamine Ahşap (CLT) gibi teknolojik ilerlemeler, daha yüksek ve karmaşık ahşap binaların inşa edilmesini mümkün kılmakta ve biyofilik mimarinin kentsel ortamlardaki potansiyelini daha da genişletmektedir (Brown, 2019).

Bu ilerlemeler, mimarlara modern şehirlerin taleplerini karşılayacak yüksek performanslı, enerji verimli yapılar tasarlama imkânı verirken, doğayla uyumlu kalmalarını sağlar. Ayrıca, ahşabın psikolojik faydaları, özellikle sağlık ve eğitim ortamlarında, biyofilik tasarımın sadece bir trend olmadığını, insan sağlığını destekleyen kalıcı bir değişimi temsil ettiğini göstermektedir (Depledge, 2015).

Sonuç olarak, mimarinin geleceği, sürdürülebilir ve insan odaklı tasarımlarda yatmaktadır ve biyofilik ilkeler, özellikle ahşap kullanımı aracılığıyla, bu hareketin ön saflarında yer almaktadır. Ahşabın yapılı çevreye entegrasyonu, çevresel kaygılara yanıt vermenin yanı sıra, insan sağlığını ve refahını destekleyen alanlar yaratır. Mimarlara ve tasarımcılara biyofilik tasarımın potansiyelini keşfetmeye devam ettikçe, ahşap, insanları doğal dünyayla yeniden bağlayan ortamlar yaratmada kilit bir malzeme olarak kalmaya devam edecektir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

The authors declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- ArchDaily. (2022, March 2). The Biophilic Response to Wood: Can it Promote the Well-Being of Building Occupants? *ArchDaily*. <https://www.archdaily.com/974790/the-biophilic-response-to-wood-can-it-promote-the-wellbeing-of-building-occupants>
- AREP. (2018). Lorient Multimodal hub: A Wooden Showcase for Mobility in Brittany. *AREP Architecture*.
- Bakar, E. S., Othman, N., & Roslan, A. H. (2019). Sustainable Wood Construction: A Review of Cross-Laminated Timber and Biophilic Architecture. *Journal of Timber Research*, 45(3), 210-220.
- Beatley, T. (2016). *Handbook of Biophilic City Planning & Design*. Island Press.
- Brown, R. J. (2019). Technological Advancements in Timber: The Rise of Wooden Skyscrapers. *Architecture Journal*, 22(3), 45-53.
- Browning, W. D., Ryan, C. O., & Clancy, J. O. (2014). *14 Patterns of Biophilic Design: Improving Health & Well-Being in the Built Environment*. Terrapin Bright Green LLC.
- Burnard, M. D., & Kutnar, A. (2015). Wood and Human Stress in the Built Indoor Environment: A Review. *Wood Science and Technology*, 49(5), 969-986. <https://doi.org/10.1007/s00226-015-0747-3>
- Chang, C. Y., & Chen, P. K. (2020). Human Responses to Window Views and Indoor Plants in the Workplace: Biophilic Design in Action. *Journal of Environmental Psychology*, 38(1), 35-43.
- Chen, F., Bao, Y., & Wang, J. (2019). Biophilic Design and Energy Performance: A Case Study on Tamedia Office Building. *Energy and Buildings*, 185, 181-192.
- Coutts, A. M., Tapper, N. J., Beringer, J., Loughnan, M., & Demuzere, M. (2021). The Impact of Green Spaces on Heat Stress Reduction and Well-Being: A Biophilic Design Approach. *Urban Forestry & Urban Greening*, 64, 127253.
- Depledge, M. H. (2015). Healing Environments: The Role of Wood in Hospitals and Healthcare Settings. *International Journal of Environmental Health Research*, 25(2), 151-162.

- Dodoo, A., Gustavsson, L., & Sathre, R. (2019). Primary Energy Implications of End-of-Life Management of Wood-Based Building Materials. *Energy and Buildings*, 43(7), 1928-1935. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2011.03.015>
- Evans, G. W., Wells, N. M., & Moch, A. (2020). Building Green: Biophilic Design and Health. *Journal of Environmental Psychology*, 63, 134-143.
- Fell, D. R. (2010). Wood in the Human Environment: Restorative Properties of Wood in the Built Indoor Environment. *University of British Columbia*.
- Gifford, R. (2014). Environmental Psychology: Principles and Practice. *Optimal Books*.
- Gilani, S., Carter, M. A., & Green, M. (2021). Mass Timber in Tall Buildings: Cross-laminated Timber and its Impact on Biophilic Design. *Journal of Architectural Engineering*, 27(2), 04021005.
- Gregory, M. D., & Andrews, A. (2020). Biophilic Architecture: Trends in Urban Sustainability. *Green Building Reports*, 36(4), 79-89.
- Hansen, V., & Berker, T. (2016). Wood Use in Norwegian Homes: The Role of Materiality in Everyday Practices. *Building Research & Information*, 44(3), 300-314. <https://doi.org/10.1080/09613218.2016.1085266>
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., & Frumkin, H. (2021). Nature and Health. *Annual Review of Public Health*, 42, 199-213.
- Hollweg, K. S., & Palmer, J. (2017). Biophilic Design and Well-Being in the Built Environment. *Environmental Health Perspectives*, 125(7), 074001.
- Jimenez, P., Smith, M., & Robinson, J. (2018). The Influence of Biophilic Design on Wood Material Choice in Modern Architecture. *Journal of Sustainable Building Design*, 12(3), 46-60.
- Karacabeyli, E., & Gagnon, S. (2014). *CLT Handbook: Cross-Laminated Timber*. FPInnovations.
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge University Press.
- Kellert, S. R. (2015). *Biophilic Design: The Theory, Science, and Practice of Bringing Buildings to Life*. Wiley.
- Kellert, S. R., & Calabrese, E. (2015). *The Practice of Biophilic Design*. Terrapin Bright Green LLC. <https://www.biophilic-design.com>
- Kellert, S. R., Heerwagen, J. H., & Mador, M. L. (2008). *Biophilic Design: The Theory, Science, and Practice of Bringing Buildings to Life*. Wiley.
- Kim, J., Lim, Y. W., & Kim, J. T. (2019). Impact of Biophilic Design Elements on Occupants' Psychological Health in Office Buildings. *Indoor and Built Environment*, 28(9), 1124-1135.
- Kuo, F. E., & Sullivan, W. C. (2001). Environment and Crime in the Inner City: Does Vegetation Reduce Crime? *Environment and Behavior*, 33(3), 343-367.
- Lindström, K. (2021). The Impact of Wood in Healthcare Environments: A Biophilic Perspective. *Journal of Healthcare Design*, 45(1), 74-85.

- Mallo, M. F. L., & Espinoza, O. (2015). Cross-Laminated Timber: Status and Research Needs in Europe. *BioResources*, 10(3), 6247-6267.
- Markus, A. (2018). Timber Construction: A Sustainable Future for Urban Architecture. *Building & Environment Journal*, 54(3), 112-119.
- McGee, C., Frank, S., & Huang, Y. (2020). Wooden Materials and Biophilic Design in Workspaces. *Journal of Sustainable Architecture*, 34(2), 29-39.
- Mehta, V. (2011). *The street: A Quintessential Social Public Space*. Routledge.
- Rakhee, B. (2021). The Psychological Impact of Natural Materials in Built Environments: A Focus on wood. *Journal of Environmental Science*, 47(6), 203-215.
- Rahim, A. A., Iqbal, S. A., & Sharif, R. A. (2021). The Role of Wood in Enhancing LEED and BREEAM Certification. *International Journal of Green Building*, 16(2), 91-101.
- Robertson, A. B., Lam, F. C., & Cole, R. J. (2020). Wood's Potential to Enhance Building Sustainability: A Review of Biophilic Design and Energy Performance. *Journal of Building Physics*, 43(3), 251-268.
- Ryan, C. O., & Browning, W. D. (2014). Biophilic Design Patterns: Emerging Nature-Based Parameters for Health and Well-Being in the Built Environment. *Journal of Sustainable Design*, 8(4), 16-23.
- Schiavon, S., & Altomonte, S. (2014). Influence of Wood on Indoor Comfort and Stress Levels.
- Schweizer, D., & Goetzke, F. (2017). Biophilic Urban Design and the Future of Sustainability. *Sustainable Cities and Society*, 28, 103-112.
- Song, J., Chen, C., & Zhang, X. (2017). The Role of CLT in Modern Wooden Building Construction: A Review. *Wood Science and Technology*, 51(1), 1305-1321.
- Tsunetsugu, Y., Miyazaki, Y., & Sato, H. (2010). Physiological Effects in Humans Induced by the Visual Stimulation of Room Interiors with Different Wood Quantities. *Journal of Wood Science*, 56(6), 494-499.
- Ulrich, R. S. (1984). View Through a Window May Influence Recovery from Surgery. *Science*, 224(4647), 420-421. <https://doi.org/10.1126/science.6143402>
- Watchman, M., Potvin, A. and Demers, C. M. (2016) Wood and Comfort: A Comparative Case Study of Two Multifunctional Rooms. *BioResources*, 12(1), 168-182.
- Wells, N. M. (2019). Green Buildings and Health: Biophilic Design's Impact on Occupants. *Journal of Environmental Health*, 81(8), 8-12.
- Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Harvard University Press.
- Zellweger, M., Ban, S., & Huber, N. (2020). Timber in Modern Office Building Designs: A Case Study of the Tamedia Office Building. *Architectural Science Review*, 63(4), 295-306.

EXTENDED SUMMARY:

Research Problem:

In the context of rapid urbanization and growing environmental challenges, modern architecture faces increasing pressure to address both sustainability and human well-being. Traditional construction methods often rely heavily on materials like steel and concrete, which have high environmental impacts. Biophilic design, which aims to reconnect humans with nature through built environments, offers a promising solution by incorporating natural elements, especially wood, into architectural designs. This research investigates how biophilic design principles can be effectively integrated into wooden architecture, exploring the potential of wood as a sustainable material that enhances both environmental and psychological well-being. The study focuses on key examples of wooden biophilic structures and their impact on energy efficiency, carbon emissions, and human health.

Research Questions:

How does biophilic design strengthen the relationship between humans and nature in built environments?

What role do wooden materials play in enhancing the sustainability and psychological benefits of biophilic design?

How do wooden structures integrated with biophilic principles contribute to energy efficiency and carbon reduction?

What are the challenges and potential solutions for incorporating wooden materials into large-scale urban architecture?

Literature Review:

Biophilic design has its roots in the concept of biophilia, introduced by E.O. Wilson, which posits that humans have an inherent tendency to connect with nature. In recent years, biophilic architecture has gained prominence as an approach that integrates natural elements—such as light, air, plants, and natural materials—into urban environments to promote well-being and sustainability (Kellert et al., 2008). Numerous studies have explored the benefits of biophilic design, highlighting its potential to reduce stress, improve cognitive function, and enhance productivity (Ryan & Browning, 2014; Chang & Chen, 2020).

Wooden structures, in particular, have been increasingly recognized for their compatibility with biophilic design due to their renewable nature, aesthetic appeal, and proven ability to improve indoor air quality and regulate humidity levels (Burnard & Kutnar, 2015). Research by Fell (2010) and Tsunetsugu et al. (2010) has shown that wooden interiors can lower heart rates and reduce cortisol levels, contributing to a more calming and restorative environment.

Technological advancements such as Cross-Laminated Timber (CLT) and Glued Laminated Timber (glulam) have further expanded the possibilities of using wood in large-scale architectural projects. These materials offer strength comparable to steel but with significantly lower embodied energy, making them ideal for high-rise buildings and urban infrastructure (Brown, 2019). Studies by Dodoo et al. (2019) and Churkina et al. (2020) emphasize the environmental benefits of wood, particularly its role in reducing carbon emissions and energy consumption.

Methodology:

This study employs a qualitative research methodology, supported by case studies of notable wooden biophilic structures, including The Tree in Bergen, Norway, International House in Sydney, Australia, and the Lorient Multimodal Hub in Lorient, France. These buildings were selected for their innovative use of wood in both structural and aesthetic capacities and their alignment with biophilic design principles.

The research methodology includes an analysis of architectural design features, material choices, and sustainability metrics. Data on energy consumption, carbon emissions, and indoor environmental quality were gathered from building performance reports and academic studies. Additionally, interviews with architects and engineers involved in these projects provided insights into the challenges and benefits of integrating wood into biophilic design.

The study also incorporates a literature review to frame the research within the broader context of biophilic design and sustainable architecture. Quantitative data from existing studies were used to assess the environmental and psychological impacts of wooden structures, particularly in terms of energy efficiency and occupant well-being.

Results and Conclusions:

The analysis of the case studies reveals several key findings. First, the use of wood in biophilic design significantly enhances energy efficiency. Wooden buildings such as The Tree and International House demonstrated energy savings of 25-40% compared to traditional steel or concrete structures. This is largely due to wood's natural insulating properties, which reduce the need for artificial heating and cooling systems (Schiavon & Altomonte, 2014).

Second, wooden structures play a crucial role in reducing carbon emissions. As a carbon sink, wood stores carbon dioxide absorbed by trees during their growth, which helps offset the carbon footprint of the construction process. The buildings studied in this research were found to reduce annual carbon emissions by an average of 25 tons, supporting broader sustainability goals (Churkina et al., 2020).

Third, the psychological benefits of wooden interiors were evident across all case studies. Occupants reported lower stress levels, improved mood, and enhanced cognitive function when exposed to wooden environments. This aligns with previous research on the health benefits of natural materials in biophilic design (Chang & Chen, 2020). Wooden interiors were also found to contribute to a more balanced indoor climate, with better humidity control and air quality, which further promotes well-being (Burnard & Kutnar, 2015).

In conclusion, this study demonstrates that the integration of wood in biophilic design offers significant benefits in terms of sustainability and human health. Wooden buildings not only reduce energy consumption and carbon emissions but also create environments that promote psychological well-being and stress reduction. The use of innovative materials like CLT and glulam is paving the way for taller, more complex wooden structures in urban settings, making biophilic design a viable solution for future sustainable architecture. Future research should continue to explore the potential of wood in biophilic design, particularly in addressing durability challenges and expanding its application in large-scale urban projects.

İklim Değişikliği ve Türkiye’de Kentlerin İklim Değişikliği Politikalarına Uyum Sorunları*

Climate Change and Adaptation Problems of Cities in Türkiye to Climate Change Policies

Murat Sezik¹ , Erkan Dokuyucu²

öz

Doğaya salınan gazların atmosferdeki oranı güvenli seviyenin üzerine çıkmış ve sera etkisi meydana gelmiştir. Sera etkisiyle birlikte atmosferden uzaya yayılamayan ısı yer kürede hapsolarak küresel çapta ısınmaya sebep olmuştur. İklim değişikliği olarak günümüz dünyasını etkileyen bu durum nedeniyle sıcaklık artışları ve azalışlarının daha sıklaşacağı, okyanusların ısınacağı, deniz seviyesinin yükseleceği, doğal afetlerde artışların görüleceği 1980’li yıllardan günümüze değin çeşitli platformlarda tartışılmaktadır. Bilim insanları tarafından çeşitli konferanslarda iddia edilen iklimsel değişikliklerin doğurduğu sonuçların birçoğu gerçekleşmiştir. Yerkürede yağış rejimi değişmiş, çölleşme gözlemlenmiş ve orman yangınları artmıştır. Olumsuz değişimlerin sonucunda; su kaynakları zarar görmüş, bitkilerin yaşam döngüleri değişmeye başlamış, iklim göçlerinin de yakın bir tarihte yaşanması olasılığı epeyce yükselmiştir. Uluslararası örgütler, devletler ve yerel yönetimler, iklim değişikliği ve sonuçlarına karşı tedbir almak, etkilerini azaltmak ve nihayetinde ortadan kaldırmak üzere uluslararası toplantılar düzenleyerek yol haritası belirlemeye çalışmışlardır. Karbon salınımının büyük bir kısmından sorumlu olan kentler ön planda tutularak kentsel alanlarda uygulanacak politikalar belirlenmiştir. Bu çalışmada temel amaç, Türkiye’de kentlerin, iklim değişikliğine karşı uluslararası kuruluşlar ve bilim dünyası tarafından benimsenen ve çok taraflı anlaşmalara konu olan politikalara uyum sorunlarını ele almaktır. Buradan hareketle basılı ve elektronik kaynak taraması yapılmış elde edilen bulgular yorumlayıcı bir yaklaşımla nitel araştırma yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak diğer dünya ülkelerindeki kentlerin çoğunda olduğu gibi Türkiye’deki kentlerde de iklim değişikliği politikaları, merkezi ve yerel yönetimlerde birtakım yetersizlikler ve isteksizlikler neticesinde tam olarak uygulama alanı bulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Kent, Küresel Isınma, Uyum.

ABSTRACT

When the rate of gases released into the atmosphere exceeds the safe level, the greenhouse effect occurs and the heat that cannot spread from the atmosphere to space with the greenhouse effect is trapped in the earth and causes global warming. In today's world, it has been discussed on various platforms since the 1980s that temperature increases and decreases will become more frequent, oceans will warm, sea levels will rise, and natural disasters will increase due to climate change. Many of the climatic changes claimed by scientists at various conferences have come true, the precipitation regime has changed, desertification has been observed and forest fires have increased. As a result of all these changes, water resources have been damaged, the life cycles of plants have started to change, and the possibility of climate migrations in the near future has increased considerably. International meetings have been organized to take measures against climate change and its consequences, to reduce and eventually eliminate these effects, and to determine a road map. In this direction, policies to be implemented in urban areas have been determined by prioritizing cities, which are responsible for a large part of carbon emissions. The main purpose of this study is to convey the adaptation problems of cities in Turkey to the policies determined against climate change. From this point of view, printed and electronic sources were reviewed and the findings obtained were evaluated within the framework of qualitative research method with an interpretive approach. As a result, as in most of the cities in other world countries, climate change policies in Turkish cities have not found much application area as a result of some inadequacies and reluctance in central and local governments.

Keywords: Global Warming, Climate Change, City, Adaptation

¹ (Doç. Dr.) İnönü University, murat.sezik@inonu.edu.tr 0000-0003-4512-2346

² Corresponding Author: (Doktora Öğrencisi) İnönü University, erkandkyc@gmail.com 0000-0002-0350-7072

*Bu makale, 15-16 Aralık 2023 tarihlerinde 8. Ulusal Çevre Kongresi’nde “İklim Değişikliği ve Türkiye’de Kentlerin İklim Değişikliği Politikalarına Uyum Sorunları” başlığıyla sunulan bildirinin geliştirilmesi ve genişletilmesiyle elde edilmiştir.

1. Giriş

Sanayi Devrimi’yle birlikte yaygınlaşan seri üretim hareketleri büyük bir enerji ihtiyacını ortaya çıkarmış ve neticede fosil yakıt kullanımıyla bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. Fosil yakıtların kullanımıyla birlikte atmosferde sera etkisi oluşturan gazların başında gelen karbondioksit miktarı önemi ölçüde artmıştır. Atmosferdeki sera gazlarının yoğunluğunun artmasıyla birlikte yerküre bir sera ile kaplanmış gibi güneşten aldığı ısıyı hapsederek sıcaklık ortalamalarının artmasına neden olmuş (Türkeş, 2008:17) ve yer kürede artan sıcaklıklar iklimsel değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Bu değişiklikler neticesinde yerkürede buzul erimeleri, fırtınalar, hortumlar, seller, deniz seviyesi yükselmeleri, erozyonlar, kuraklık gibi aşırı hava olayları ve çevresel felaketler meydana gelmeye başlamıştır. Yaşanan iklimsel felaketler artık iklim değişikliği konusunda tedbirler alınması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda yerel, bölgesel ve nihayetinde uluslararası toplantılar düzenlenerek iklim değişikliği ve sonuçları ile mücadelede politikalar belirlenip uygulanması konusunda çeşitli protokoller, anlaşmalar ve bildirimler imzalanmıştır. Buradan hareketle iklimsel değişikliklere sebebiyet veren etmenlerin büyük çoğunluğunun kentsel kaynaklı olduğu tespit edilerek alınacak tedbirlerin de öncelikle kentlerde uygulanması gereği vurgulanmıştır (Çobanyılmaz ve Duman Yüksel, 2013:40). İklim değişikliği ile kentsel mekânlarda mücadele politikaları olarak; yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması, kent içi ulaşımda bireysel taşıt yerine toplu taşıma ya da bisiklet kullanımı, kentsel yeşil alanların artırılması, geri dönüşüm sistemlerinin kurulması, etkili ve verimli su politikasının belirlenmesi gibi araçlar sayılabilir. Bu araçların kentsel mekânlarda etkin bir şekilde kullanılması hali hazırda giderek artan küresel ısınmanın etkilerinin durdurulmasında ya da azaltılmasında çok önemli paya sahiptir. Ancak siyasi, idari, mali ve teknolojik faktörler kentlerde iklim değişikliğine karşı belirlenen politikaların uygulanmasının önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca ekonomi-ekoloji kiskacında kalan ülkelerde genel eğilim ekonomiden yana olduğu için belirlenen politikaların da uygulanması noktasında problemlerle karşılaşmıştır. Türkiye’de de durum benzer bir seyir izlemektedir. İklimsel değişikliklere karşı hassas bir konumda olan Türkiye, iklim değişikliği sonuçlarını da ciddi olarak yaşamaya başlamıştır. Bu doğrultuda orman yangınları, hava kirliliği, kentsel ısı adası etkisi, sağanak yağış nedeniyle sel ve su baskınları, geçirimsiz taban döşemeleri sonucu su döngü ve dengesinin bozulması, kuraklık, kıyı şeridinde bulunan özellikle delta ovalarının deniz suyu seviyesi yükselmesi sonucu sular altında kalma tehdidi bu sonuçlardan bazılarıdır (Erdoğan, 2020:297). İklim değişikliği etkilerine karşı kırılğan bir yapıda olan Türkiye, iklim değişikliğine karşı üretilen politikaların uygulanması noktasında çeşitli problemler yaşamaktadır. Buradan hareketle araştırmanın temel amacı iklim değişikliğiyle mücadele politikalarına uyum noktasında Türkiye’de kentlerde yaşanan sorunları vurgulamaktır. Araştırmada basılı ve elektronik kaynak taraması yapılarak veriler toplanmış ve elde edilen veriler sorgulayıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşımla nitel araştırma yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu veriler ışığında, Türkiye’nin kentlerinde de diğer dünya ülkeleri kentlerinde olduğu gibi karbon salınımını azaltmak için gerekli olan politikaların üretilmesinde ve uygulanmasında problemler yaşandığı, ekonomik kalkınma ön planda tutularak çevresel bozulmalar ve iklim değişikliği konusu göz ardı edildiği söylenebilir. Çevre ve iklim değişikliği konusunda merkezi yönetim, hemen her anlaşmaya taraf olsa da bu anlaşmaları uygulama aşamasında yerel yönetimler ile eşgüdüm sağlayamamış ve çoğu kez iklim değişikliği politikaları uygulama alanı bulamayarak teoride kalmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın bu bölümünde sera etkisi, küresel ısınma, iklim değişikliği, iklim değişikliği konusunda önemli uluslararası belgelerden olan, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü, Paris Anlaşması ve kentlerin iklim değişikliği üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

2.1. Sera Etkisi, Küresel Isınma ve İklim Değişikliği

Dünyanın herhangi bir bölgesinde nem, hava basıncı, sıcaklık, yağış, rüzgâr gibi meteorolojik koşulların ve sonuçlarının uzun yılları kapsayan ortalamalarına iklim denir. Yağış rejimi, sıcaklık ortalamaları, nem dengesi, kuraklık gibi faktörler dikkate alınarak iklimler farklı türlere ayrılmıştır (Türkeş, 2008:27). İklim türleri de yeryüzü şekillerini, toprak türlerini, bitki örtüsünü, hayvan varlığını, insanların geçim kaynaklarını, yapı malzemelerini vs. belirlemektedir (Şensoy, vd., :1). Bu nedenle iklimsel özellikler çok önem arz etmektedir. Hal böyleyken özellikle sanayileşmeyle birlikte doğal kaynakların aşırı kullanılması ve tahribatı doğal düzenin bozulmaya başlamasına neden olmuştur. Ayrıca sanayileşmeyle birlikte büyük bir enerji açığı ortaya çıkmış ve bu açık da fosil yakıt kullanımıyla kapatılmaya çalışılmıştır. Fosil yakıt kullanımı sonucu büyük miktarda karbondioksit açığa çıkmıştır. Karbondioksit ise atmosferde bulunan gaz dengesini sera gazları cinsinden artırarak atmosferik bozulmalara sebep olmuştur. Ayrıca sera etkisine ormansızlaşma, sanayi faaliyetleri ve yanlış arazi kullanımı da sebebiyet vermektedir. Tüm bu etkenler sonucunda atmosferde bulunan sera gazları dünyayı bir sera gibi kaplamış ve ısının atmosfer içinde hapsolmesine sebep olmuştur. Isı birikmesi de dünyada küresel çapta bir ısınmaya sebep olmuştur. Bu durum küresel ısınma olarak tanımlanmıştır. Isınma neticesinde 1901 ve 2000 yılları arasında sıcaklıklar ortalama 2 derece artmıştır. Toplam yağışlarda %10'luk bir düşüş gerçekleşmiştir. Buzullarda ciddi erimeler yaşanmış ve küresel deniz suyu seviyesinde 20. Yüzyılda 10-20 cm artışlar meydana gelmiştir. Ek olarak kasırgalar, seller, taşkınlar gibi aşırı hava olayları sık sık yaşanmaya başlamıştır (Çapar, 2019:11).

Sera gazlarının yoğunluğunun artmasında insanların faaliyetleri etkili olmuştur. Bu faaliyetler Sanayi Devrimi ile büyük bir ivme kazanmıştır. Sera gazlarının atmosferdeki yoğunluğunun artışı gözlemlenebilir süre zarfında küresel çapta ısınmaya neden olmuş ve iklimsel özelliklerde değişiklikler meydana getirmiştir. Gözlemlenebilir ve karşılaştırılabilir bir sürede iklimlerde meydana gelen değişiklikleri iklim değişikliği olarak tanımlamak mümkündür (Cesur, 2022:17). İklimdeki değişiklikler sonucunda meydana gelen olumsuzluklar hemen her dönemde etkisini hissettirmiştir. Ancak olumsuz etkilerin yerel çapta meydana gelmesi, ülkelerin ekonomik gerekçelere öncelik vermesi gibi durumlar iklim değişikliği ve sonuçlarının pek dikkate alınmamasına neden olmuştur. Olumsuz etkiler zamanla daha şiddetli, daha sık ve küresel boyutlara ulaşmıştır. Bu duruma dikkat çekmek üzere sivil toplum kuruluşlarının da gösteri yürüyüşleri, protestoları, oturma eylemleri gibi faaliyetleri daha geniş taraftar kitlesine sahip olmaya başlamıştır. Böylelikle sivil oluşumlar seslerini güçlü bir şekilde hükümetlere ve dünya kamuoyuna duyurma noktasında daha başarılı olmuştur. Ayrıca hükümetler düzeyinde gerek bölgesel gerekse küresel çapta, iklim değişikliği ve etkilerinin ele alındığı toplantılar düzenlenmiştir (Sadioğlu ve Ağralan, 2020:381). Artık iklim değişikliğiyle mücadelede sivil toplum kuruluşlarının yanında hükümetler ve hükümetler üstü kuruluşlar da etkili olma yönünde faaliyetlere başlamışlardır.

2.2. İklim Değişikliği Konusunda Önemli Uluslararası Belgeler

İklim değişikliği yeryüzünde yaşayan tüm canlıları etkilemektedir. Yaşanan küresel ısınma yağışlarda azalmalara sebep olduğundan bölgesel çapta kuraklık ve çölleşme artışları meydana gelmiş, buzulların erimesi neticesinde yükselen deniz suyu seviyesi kıyı yerleşim yerlerini tehdit etmeye başlamıştır. Ayrıca kıyılarda yapılan tarımsal faaliyetler de bu tehdiye maruz kalmaktadır. Yaz ile kış ve gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farklarındaki azalmalar hayvan ve bitki varlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Sezik ve Sümer, 2022:20). İklim değişikliğinin önemli ölçüde etkilediği bölgelerde yaşayan kişiler iklim mültecisi konumunda başka bölgelere göç etmeye başlamışlardır. Dünyada meydana gelen olumsuzluklar uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ve hükümetlerin gündeminde önemli konu olarak yerini almıştır. İklim değişikliğinin sebeplerini ortaya çıkarma, iklim

değişikliğine uyum, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini durdurma ve ortadan kaldırma adına ulusal, bölgesel ve uluslararası çapta toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Bu amaçlara ulaşmak için hedefler ve politikalar belirlenerek hemen her ülkenin taraf olduğu sözleşmeler, protokoller ve antlaşmalar imzalanmıştır (Öner, 2023:19).

2.2.1. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

Önceleri yerel çapta daha sonra ise devletlerin sınırlarını aşip küresel çapta problemler meydana getirmeye başlayan çevresel sorunlara karşı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile etkili bir uluslararası iş birliği geliştirilmek istenmiştir. Rio’da Birleşmiş Milletler, iklim değişikliği çerçeve sözleşmesini 1992 yılında katılımcı devletlerin imzası ile onaylamıştır (Dağdemir, 2005:53). 21 Mart 1994’te ise sözleşme resmen yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren BM çatısı altında her yıl taraflar konferansı (COP) düzenlenmiştir. En son 28. taraflar konferansı ise 30 Kasım-12 Aralık 2023 tarihlerinde Dubai’de gerçekleştirilmiştir (Sadioğlu ve Ağıralan, 2020:372).

Taraflar konferansı iklim değişikliği çerçeve sözleşmesinin daha iyi uygulanabilmesini ve mevcut durumun tespit edilip gerekirse yeni yükümlülüklerin belirlenebilmesini sağlamak amacıyla her yıl toplanmaktadır. 1992’de Rio’da “Rio Dünya Zirvesi” de denen hükümetler nezdindeki toplantıda biyolojik çeşitlilik, çölleşme ve iklim değişikliği konuları ele alınmıştır. Toplantıda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin maddeleri belirlenmiştir. Buna göre sözleşmenin temel amacı iklimler üzerinde insanlardan kaynaklanan tehlikeli etkileri ve sera gazı birikimlerini önlemektir (Karagöz,1998:2). Sözleşmede eşitlik, ihtiyatlılık, sürdürülebilir kalkınmayı destekleme, göreceli kabiliyetler ve ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar ilke olarak belirlenmiştir. Sözleşmede ortak ilkelerle birlikte gelişmiş (Ek-II) ve gelişmekte olan ülke (Ek-I) ayrımı yapılarak ülkeler için farklı sorumluluklar da belirlenmiştir. Sözleşmeyi imza altına alan tüm üye ülkeler için sera gazı azaltımına uygun politikalar belirleme ve uygulama yükümlülüğü getirilmiştir. Gelişmekte olan taraf ülkelere sözleşme ile sera gazı salınımlarını azaltma ve 1990 yılı seviyesine indirme yönünde hedef belirlenmiş ve hedefe yönelik politikaların uygulamaya alınması yükümlülüğü getirilmiştir. Gelişmiş taraf ülkeler için ise sözleşmeye, gelişmekte olan ülkelerin hedeflerini uygulayabilmeleri adına teknolojik ve mali destekte bulunma yükümlülüğü eklenmiştir. Genel olarak sözleşmede Madde 1’de tanımlar, Madde 2’de amaç, Madde 3’te ilkeler, Madde 4’te taahhütlere yer verilmiştir. Diğer maddelerde sözleşme ile ilgili teknik detaylara yer verilmiştir.

2.2.2. Kyoto Protokolü

Japonya’nın Kyoto kentinde 11 Aralık 1997 yılında taraflar konferansının 3.’sü (COP 3) toplanmıştır. Konferans neticesinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine İlişkin Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Protokol 2004 yılında Rusya’nın imzası neticesinde 2005 Şubat’ında yürürlüğe girmiştir. Protokolle birlikte BM iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi ile getirilen yükümlülükler ve hedefler bir kez daha vurgulanmıştır. Protokolde 28 madde belirlenmiştir. Sera gazlarına değinilerek çerçeve sözleşmede belirlenen sera gazları seviyesinin Ek-I ülkeleri³ için 2008-2012 yılları arasında 1990 yılı seviyesinin %5 altına indirmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Kıvılcım, 2013:42). Ayrıca protokolle, ortak yürütme mekanizması, temiz kalkınma mekanizması ve emisyon ticareti mekanizması belirlenmiştir. Adı geçen mekanizmaların kullanılarak sera gazı emisyon oranlarının azaltılarak belirlenen amaca ulaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Kyoto Protokolü aslında ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi üzerine kurulduğu ifade edilebilir. Bu ilke, atmosferde yoğunluğu artan sera gazlarının salınımlarında ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre sorumlu tutulmaları gerektiğini vurgular. İlkeye göre gelişmiş ülkeler diğer ülkelere göre sera gazlarının salınımlarında çok daha büyük bir paya sahiptir. Dolayısıyla sera gazlarının salınımlarını azaltmada da diğer ülkelere göre mali ve teknolojik konularda daha fazla sorumluluğa sahip olmalıdır. Kyoto Protokolü

³ Ek-I Ülkeleri: Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan, Türkiye, Lichtenstein ve Monaco.

için taahhüt dönemi 2008 yılında başlamış ve 2012 yılında bitmiştir. Dönem içerisinde protokole tam taraf olan 36 ülkenin tamamı verilen taahhütlere uygun hareket etmiştir (Tuğan, 2022:373).

Kyoto Protokolü, iklim değişikliği ve sera gazlarının salınımı konusunda hukuki bağlayıcılığı olan uluslararası nitelikteki tek belge olmasından dolayı önemli bir konuma sahiptir (Talu, 2015:204). Ayrıca farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi ile de devletlerin iklim değişikliğine sebebiyet veren faaliyetlerinin ve dolayısıyla da sorumluluklarının farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu iki yönüyle Kyoto Protokolü iklim değişikliği ile mücadele konusunda önemli bir yere sahiptir.

2.2.3. Paris Anlaşması

2015 yılında Fransa'nın Paris kentinde taraflar konferansının 21.'si (COP 21) toplanmıştır. Toplantı sonucunda Paris Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, küresel çaptaki sera gazı salınımının %55'ine sebep olan en az 55 ülkenin onay vermesiyle birlikte 2016'da yürürlüğe girmiştir (Karakaya, 2016:2). Paris Anlaşması BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine dayanır. Ayrıca sera gazlarının salınımının azaltılması, uyarlanması ve finanse edilmesi ile ilgili hususları düzenleyerek 2020 yılı sonrasında iklim değişikliği ile küresel çapta mücadelenin genel hatlarını belirleyip tüm ülkelerin mücadeleye katılımının sağlanmasını esas alır (Demir, 2022:169). Anlaşmada düzenlenen 2. Maddeye göre sanayileşme öncesi dönemle kıyaslandığında küresel çaptaki sıcaklık artışının 2 derece ile hatta imkân dâhilinde 1,5 dereceyle sınırlandırılması gereği vurgulanmıştır. 3. Maddede her ülkenin küresel ısınmayı engelleme ve azaltma hedeflerini belirleme, planlama yapma ve bu hususta gerekli raporlamaları yapmaları üzerinde durulmuştur. 6. Maddede ise yeniden yapılandırılacak küresel karbon piyasası ile her ülkenin en düşük maliyetle karbon salınımını en aza indirme konusu işlenmiştir. Bu madde ile ülkelerin ikili anlaşmalar yaparak karbon ticareti yapabilmelerine izin verilmiştir (Öztürk ve Öztürk, 2019:539). Genel olarak Paris Anlaşması, fosil yakıt kullanımının sınırlandırılmasıyla birlikte karbondioksit salınımını azaltmayı, karbon emilimi sağlayan alanların korunması ve geliştirilmesi konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sorumluluklar yüklemektedir.

2.3. Kentlerin İklim Değişikliğine Etkileri

İklim değişikliğine sebep olan etmenlerin başında küresel ısınma gelmektedir. Küresel ısınmanın sebebi ise atmosferde biriken sera gazlarının yoğunluğundaki aşırı artıştır. Sera gazların başında da karbondioksit gelmektedir. Karbondioksit salınımının anormal artışında insan faaliyetleri büyük rol oynamaktadır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan enerji açığının kapatılmasında kullanılan fosil yakıtlar karbon salınımında büyük rol oynamaktadır (Yıldız vd., 2021:469). Ayrıca sanayileşme faaliyetleri yeni kentlerin ortaya çıkmasında ve var olan kentlerin daha da büyümesine yol açmıştır. Kentler dünya yüzölçümünün yaklaşık %3'lük bir kısmını kaplasa da dünya nüfusunun yaklaşık %55'lik kısmını barındırmaktadır. Ayrıca kentler, üretilen enerjinin yaklaşık üçte ikisini tükettiğinden çevreye salınan toplam karbondioksitin de %75'inden sorumludur. Bunun yanında insanlar tarafından salınan sera gazlarının da yine %90'ında kentler rol oynamaktadır (Dukembayeva, 2011:224).

Plansız kentleşme faaliyetleri bir yandan doğal bitki örtüsünü ve üzerindeki doğal yaşamı tahrip ederken diğer yandan çevre, hava ve su kirliliğine sebep olmaktadır. Ayrıca yeşil alanların betonlaşmasına ve su döngüsünün bozulmasına yol açmaktadır. Oluşan hava ve su kirliliği hayvanları tehdit ederek doğal dengenin bozulmasında büyük rol oynamaktadır (Can ve Uzun, 2022:130). Konutlarda ısıtma, soğutma ve aydınlatmada kullanılan fosil yakıt kaynaklı enerji tüketimi hem karbon salınımı ortaya çıkarmakta hem de kentsel ısı adası etkisini şiddetlendirmektedir. Kullan – at modeli ile tüketim artışı ciddi boyutlara ulaşmış ve çevre kirliliğini tetiklemiştir. Kentsel ulaşımda kullanılan bireysel taşıtlar hem karbon salınımı ile sera etkisini artırmakta hem de gürültü kirliliği meydana getirmektedir. Kentsel yaşamda iklim değişikliğini tetikleyen diğer bir faktör de kentsel yeşil alanların yetersizliğidir. Yeşil alan yetersizliği nedeniyle kentlerde ortaya çıkan karbon salınımı azaltılamamaktadır. Çünkü ormanlar ve yeşil alanlar salınan karbonların yutak alanlarıdır (Sümer, 2024:551). Diğer bir karbon yutak alanı olan kentsel tarım alanlarıdır. Kentleşme faaliyetlerinin artışıyla birlikte tarım alanları genel olarak şehirlerin dışına çıkarılmıştır. Bu da kentlerde karbon yutak

alanlarının daraltılması anlamına gelmektedir. Yutak alanlarının kentlerde yeterli düzeyde olmaması hem kentsel ısı adası etkisini ciddi oranda artırmakta hem de kentlerin sera etkisini günden güne artırmaya sebep olmaktadır (Zaimoğlu, 2019:23).

Kentler tasarımından gündelik faaliyetlerine kadar iklim değişikliği konusunda ciddi rol oynamaktadır. İklim değişikliği etkilerine karşı uyum ve azaltım çalışmaları yapılmaması durumunda hem kentsel yaşam kalitesi günden güne düşecek hem de küresel çapta doğal felaketlere yenileri eklenerek şiddetleri de artacaktır. Sonucunda da doğal tahribatın önü alınamaz bir hale gelmesini tetikleyecektir.

İklim değişikliği konusunda bu denli etkisi olan kentler iklim değişikliği ile mücadelede de yine en çok üzerinde durulması gereken yerlere işaret etmektedir. Yani kentlerde iklim değişikliğine sebep olan faktörler yine iklim değişikliği ile mücadelede ortadan kaldırılması, azaltılması, uyumlu hale getirilmesi, değiştirilmesi gerekli başlıkları bize söylemektedir. Bu nedenle kentsel ve bölgesel yönetimler iklim değişikliği ile mücadelede çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü belirlenen ulusal ve uluslararası politikaların nihai uygulama alanı kentler olduğundan iklim değişikliği siyasetinin içerisinde kentsel ve bölgesel yönetimlerin etkin konuma getirilmesi gerekmektedir.

3. Türkiye’de Kentlerin İklim Değişikliği Politikalarına Uyum Sorunları

Çevre tahribatı, hava ve su kirliliğinin meydana getirdiği sonuçlar yer yer ciddi problemlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte dünyada gerek ulusal gerekse uluslararası alanlarda olumsuzlukları durdurmak, önlemek ve ortadan kaldırmak adına politikalar belirlenmeye başlanmıştır. Türkiye de taraf olduğu uluslararası anlaşmaların da etkisiyle iklim değişikliği ile mücadele konusunda politikalar geliştirmiştir. Geliştirilen politikalarda iki temel amaç dikkat çekmektedir. Bunlar sera gazı emisyon kontrolü ve iklim değişikliğine uyum faaliyetleridir. İklim değişikliği politikalarında enerji, tarım, su, yutak alanlar, yapılaşma, motorlu taşıtlar ve çevre konuları ön planda tutulmuştur. Bu alanlarla ilgili yasal mevzuatlar oluşturulmuş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Öncelikle enerji konusunda yasal mevzuatlar yapılmış olsa da genelde enerjinin verimli kullanımı, israfın önlenmesi gibi hususlara değinilmiştir. Enerji konusunda iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak adına en önemli mevzuat yenilenebilir enerjiye ilişkin kanundur. Kanun, Türkiye’nin sera gazı emisyonunu azaltma amacıyla çıkarılmıştır. Kanunla birlikte yenilenebilir enerji konusunda yetersiz de olsa mali destek faaliyetleri düzenlenmiştir (Aydoğdu, 2021:56). Motorlu taşıtlar konusu ulaşımda doğrudan sera gazlarına etki eden bir faktördür. Araçların yakıt cinsi, bakımı, toplu taşıma kullanımı, hava, kara ve deniz yolu kullanımı gibi hususlar sera gazlarının salınımını doğrudan etkilemektedir. Türkiye’de bu hususta kirleten öder ilkesinden hareketle vergilendirme yolunu seçmiştir. Özel olarak elektrik motorlu taşıtlarda özel tüketim vergisi oranı düşük tutularak elektrikli araç kullanımı teşvik edilse de batarya, servis ağı gibi durumlar bu araçların yaygınlaşmasında engel teşkil etmektedir. Öte yandan vergilendirmede esas kriter araçların silindir hacmi olduğundan diğer hususlar göz ardı edilmiş. Yani araçların yakıt tüketimini etkileyen tek unsur silindir hacmi değildir. Dolayısıyla vergilendirmenin doğrudan sera gazlarının salınımını düşürme temel amacında dolaylı bir etki ortaya koymaktadır (Somuncu, 2022:39). Türkiye’de iklim değişikliği konusunda üzerinde durulan diğer bir faktör yapılaşmadır. Türkiye’de elektrik üretimiyle salınan sera gazlarının neredeyse yarısı binalar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca binalarda kullanılan çatı malzemelerinin albedo değerinin istenilen düzeyde olmaması kentsel ısı adası etkisini artırmaktadır. Kentsel ısı adası etkisi de özellikle yaz aylarında soğutma kaynaklı sera gazı salınımına ve enerji sarfiyatına sebep olmaktadır. Bu konuda elektrikli aletlerin enerji tüketimi noktasında üzerinde belirleyici işaretlerin konularak tüketicileri daha az enerji kullanmaya yöneltmek üzere yasal düzenlemeler yapılmıştır (Mutlu vd., 2011:9).

Tarım konusunda iklim değişikliğine uyum politikaları dikkat çekmektedir. İklim değişikliği ile ortaya çıkan kurak alanlarda erozyonu önleme, sel, fırtına, dolu gibi afetlerde tarım sigortası uygulaması, sürdürülebilir tarım tekniklerinin kullanımı gibi hususlarda politikalar geliştirilmiştir (Kara ve Yereli, 2022:375). Türkiye’nin su yönetim politikaları da iklim değişikliğine uyum noktasına işaret etmektedir. Su yönetimi konusunda en önemli çalışmalardan biri havza temeline dayanan bütünleşik su yönetim modelinin hayata geçirilmesidir. İçme ve kullanmada sarf edilen suyun kayıp ve kaçaklarının

azaltılması konusunda faaliyetler de yürütülmektedir. Ayrıca sulamada damlama tekniğinin kullanılması, akşam saatlerinin seçilmesi gibi konularda da faaliyetler yapılmaktadır. Diğer taraftan yağmur suyu hasadı, atık suların tekrar kullanılması hususunda da faaliyetler gerçekleştirilmektedir (Çapar, 2019:36). Çevrenin korunması konusu da iklim değişikliği ile yakından ilgilidir. Çevre pek çok yasal mevzuata değinilen bir konu olsa da doğrudan çevre yasasının çıkarılması 1983 yılında gerçekleştirilmiştir. Yasa, çevre konusunda temel mevzuat niteliği taşımaktadır. Yasada çevreyi tahrip edenlere karşı idari para cezası ve hapis cezaları düzenlenmiştir. Yasanın yanında diğer bir düzenleme de çevresel etki değerlendirme raporu uygulamasıdır (Bilgili, 2015:576). Bu uygulama çevreyi korumak adına belirli faaliyetlerden önce başvuru yapılarak izin alınmasını gerekli kılmaktadır. Genel itibariyle Türkiye'nin iklim değişikliği ile ilgili politikaları genelde emirler, yasaklar, cezalar ve vergiler gibi uygulamalarla sürdürülmeye çalışılmaktadır. Oysa iklim değişikliği konusu girift bir özellik sergilemektedir. Hemen her alanda iklim değişikliği ile mücadelenin tüm hatlarının belirgin bir şekilde ortaya konulması ve bu doğrultuda politikaları gerekli kılmaktadır.

Belirlenen politikaların uygulanması noktasında gerek ekonomik önceliklerin ağır basması gerekse politikaların uygulanmasını denetleyen ve yaptırım uygulayabilen uluslararası bir mekanizmanın bulunmaması politikaların uygulanması noktasında çok ciddi problemlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle başta iklim değişikliği olmak üzere birçok küresel problemin çözümünü her geçen gün daha da zorlaştırmaktadır. Uluslararası politikaların uygulanması noktasında kentsel yönetimler de ciddi sorumluluklar düşmektedir. Türkiye'de kentsel yönetimlerin sorumluluklarını yerine getirmesi hususunda gerek teknik bilgi ve personel gerekse finansman konularında ciddi eksikliklerinin olduğu aşikârdır. İklim değişikliği politikalarına uyum noktasında merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin tam bir iş birliği içerisinde hareket etmesi elzemdir (Kahraman ve Şenol, 2018:367). Aksi takdirde, iş birliği ve eşgüdüm eksiklikleri çevre tahribatının derinleşmesine neden olacaktır.

Kentlerde iklim değişikliği politikalarına uyumun gerçekleştirilebilmesi için etkili ve verimli su politikalarının uygulanması, kentsel ısı adası etkilerinin azaltılması, atık yönetiminin döngüsel ekonomi doğrultusunda gerçekleşmesi için düzenlemeler yapılması, yenilenebilir enerji kullanımına ve yeşil ulaşım projelerine geçilmesi ve kent alanlarındaki karbon yutak alanların sayısının ve miktarının artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Fakat bunların gerçekleştirilebilmesi için de yerel yönetimlerin finansman sorunları giderilmelidir. Bütün bu sayılanların başlıklar halinde ele alınması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1. Etkili ve Verimli Su Politikasının Belirlenememesi

Su, insan ve doğal yaşamın vazgeçilmez en önemli parçasıdır. Dünyada bulunan suların %97.5'i tuzlu sulardan %2.5'i ise tatlı sulardan oluşmaktadır. Sanayide ve konutlarda kullanılan su tatlı sulardan oluşmaktadır. Bu nedenle suyun yönetimi ve verimli kullanımı önemli bir konudur. Suyun ekonomik, siyasi ve ekolojik konularda dünya gündeminde sık sık yer alması suyun ve suya dair politikaların içeriğinin belirlenmesinde çok yönlü düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2009:4). Uluslararası toplantılarda suyun kullanımı ve korunması konusunda mevcut duruma uyum açısından yenilikçi politikalar öngörülmekte ve bu duruma uygun adımların atılması gerektiği ifade edilmektedir.

Türkiye'de suyun yönetimi açısından geleneksel olarak devam eden bölgesel ya da iller bazında uygulanan su yönetim politikalarına yeni bir soluk getirilerek havza yönetimi alanında çalışmalar sürdürülmektedir. Buna göre ülkemizde bulunan su havzaları bir bütün olarak ele alınıp kullanımı ve korunması noktasında da ona uygun politikalar güdülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca sektörel su kullanımı analizleri yapılarak mevcut su potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi istenmektedir. Ancak her ne kadar suyun etkili ve verimli kullanılması konusunda çalışmalar yürütülse de yine de suyun kullanımı ve korunması konusunda problemler yaşanmaktadır. Yaşanan problemlere değinecek olursak; öncelikle kurumlar arasında su politikalarının oluşturulması ve uygulanması konusunda ciddi eşgüdüm eksiklikleri bulunmaktadır. Suyu kirleten etmenlerin ortadan kaldırılması gibi sığ bir politika güdülmektedir. Türkiye'deki diğer su havzaları dikkate alınmadan belli başlı havzalar ön planda

tutularak projeksiyonlar belirlenmektedir. Ayrıca su yönetiminde kendi içinde tutarsızlıkların olması, su taleplerinin topluca karşılanmasının göz ardı edilmesi, ülke ve bölge sınırlarına bağımlı hareket eden su politikaları, suyun çıkarılması, dağıtımı ve korunmasında teknik uzman yetersizliği, kirleten öder ilkesinin tam anlamıyla uygulanamaması ve kapsayıcı bir su kanununun olmaması da sayılabilir (Avcı, 2021:12). Ek olarak yağmur suyu hasadı yapılamaması nedeniyle su ihtiyacının karşılanmasında yaşanan problemler, geçirimsiz taban döşemeleri nedeniyle yer altı su dengesinin ve döngüsünün bozulması, alt yapı problemleri nedeniyle özellikle ani yağışlar sonrası sel felaketlerinin yaşanması sayılabilir (Üstün vd., 2020:1605). Türkiye’de kullanılan suyun yaklaşık %75’i tarımda kullanılmaktadır. Bu nedenle tarımsal faaliyetler yapılırken kullanılan suyun yönetimi önem arz etmektedir. Türkiye’de su yönetimi konusunda en büyük projelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) faaliyete geçirilmiştir. Proje ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne barajlar yapılarak hem sulu tarıma geçiş hem de elektrik üretimi amaçlanmıştır. Ancak projenin ilerleyen safhalarında özellikle barajların yapımı sırasında erozyonu önleyici tedbirlerin alınmaması hem barajların ömrünü kısaltmış hem de ciddi bir erozyon problemi ortaya çıkarmıştır. Ek olarak GAP ile birlikte bölgede 222 bin hektarlık alan sulamaya açılarak sulu tarım yapılmaya başlanmıştır. Sulu tarım yapılan alanlarda genelde yanlış sulama tekniklerinden olan salma sulama yapılmaktadır. Salma sulamada fazla suyun buharlaşması nedeniyle tuz ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 222 bin hektarlık alanın sadece 6 bin hektarlık alanında drenaj sistemi mevcuttur (Doğanoğlu, 2010:44). Drenaj sisteminin de fazla sulama neticesinde toprağa zarar veren tuz ve erozyonu önlemede kullanıldığı düşünüldüğünde, drenaj sisteminin olmadığı yaklaşık 216 bin hektarlık büyük alanda tuzluluk oranı ve çoraklaşmanın, eğer önlem alınmazsa, ciddi oranda artması muhtemeldir. Çoraklaşma da ilerleyen zamanlarda çölleşmelere sebebiyet verebilmektedir. GAP ile birlikte sulu tarıma açılan Harran Ovası’nda tuzlu alanlar 2000 yılında 11.430 hektarken 10 yıl sonra bu alanda %55’lik artış yaşanarak 17.767 hektara çıkmıştır (Çullu vd., 2015:4). Görüldüğü üzere aslında büyük bir alanın sulu tarıma kazandırılması ve elektrik elde edilmesi gibi çok önemli işlevi yerine getiren dev su projesi diğer taraftan çevreye de zarar veren etmenler barındırmaktadır. GAP bölgesi dışında drenaj problemi pek çok ili etkilemektedir. Türkiye’de en çok drenaj problemi olan illere baktığımızda Konya’da 120.594 hektar, Samsun’da 83.331 hektar, Sakarya’da 74.177 hektar alanda drenaj sorunu yaşanmaktadır. Ayrıca Antalya, Burdur, Adana, Bursa, Eskişehir, Kütahya ve Van’ın her birinde 30.000 hektardan fazla alanlarda drenaj sorununa rastlanmaktadır (www.ankaratb.org.tr). Bu denli büyük alanlarda yaşanan problemler uygulanacak su politikalarının çok boyutlu etkiler meydana getireceği öngörüsüyle hareket etmeyi ve çevreyi korumaya dair tedbirlerin de alınmasını gerekli kılmaktadır.

Ülkelerin toplam su kaynaklarının toplam nüfuslarına oranlanmasıyla birlikte yılda kişi başına düşen su miktarı hesabı yapılmaktadır. Hesaplamalarla su kaynaklarının etkin kullanımı amaçlanmaktadır. Bu hesaba göre yılda kişi başı 1.700 m³ üzeri su varlığı olan ülkeler “su stresi yaşamayan”, 1.000-1.700 m³ arası “su stresi yaşayan”, 500-1.000 m³ arası “su kıtlığı yaşayan” ve 500 m³ altı ise “kesin kıtlık yaşayan” ülke kategorisindedir. Türkiye’de kişi başına düşen su miktarı 2015’te 1.422 m³, 2017’de 1.386 m³, 2020’de 1.339 m³ ve 2023’te 1.120 m³ olarak ölçülmüştür. Buradan hareketle Türkiye’nin su stresi yaşayan ülkeler kategorisinde olduğu ve her geçen yıl su kıtlığı kategorisine doğru hızla düştüğü görülmektedir (www.ankaratb.org.tr). Küresel çapta kişi başı günlük su tüketimi ise 80 litre olarak hesaplanmıştır. Türkiye’de ise 2022 yılı verilerine göre belediyelerde günlük ortalama kişi başı 229 litre su tüketimi yapılmaktadır (www.sutema.org). Aynı yıl İstanbul’da kişi başı su tüketimi 190 litre, Ankara’da 242 litre, İzmir’de 210 litre, Bursa’da 150 litre, Gaziantep 240 litre olarak kayda geçmiştir (www.data.tuik.gov.tr). Bu da ortalamanın çok üzerinde bir su kullanımına yani su sarfiyatına işaret etmektedir. Su politikalarının etkili olarak uygulanamaması, artan nüfus sayısı ve su israfları nedeniyle günlük su kullanımlarında her geçen gün daha kötü bir senaryo ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yanlış sulama teknikleriyle su israfı yaşanırken arazilerde de tahribatlar meydana gelmektedir. Bu durum araziler üzerindeki bitki ve hayvan varlığını olumsuz etkilemektedir. Daha fazla su tüketilerek su döngüsünün bozulmasına neden olunmakta ve zamanla bölgenin nem ve yağış gibi temel iklimsel özelliklerini değiştirmektedir. Suyun doğru kullanımı konusunda etkili ve verimli su politikalarının üretilip acilen hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

3.2. Kentsel Isı Adası Etkilerinin Azaltılmaması

Dünya nüfusunun artması ve kırdan kente yapılan göçler kentleşme hareketlerini artırmış ve zamanla hem mevcut kentler büyümüş hem de yeni kentler ortaya çıkmıştır. Önceden doğal yaşamın bir parçası olan geçirimli yüzeyler kentleşme ile birlikte asfalt, bina ve beton gibi geçirimsiz malzemeler ile kaplanmıştır. Kaplanmış yüzeyler artık eski doğal yapısına oranla hem geçirimsiz hem de daha kuru olduğundan önceki durumlarına göre de daha sıcak bir hale gelmiştir. Sıcaklık değişimi de kentsel ısı adası etkisini ortaya çıkarmaktadır (Çelik, 2023:39). Kentsel ısı adası etkisine göre kentler çevresindeki doğal alanlara göre ortalama 1-3 derece daha sıcak bir yapıya bürünürler. Hatta özellikle kırsal alanlarda açık bir gecede fark 12 dereceye kadar çıkmaktadır. Kentlerin yerleşim alanı büyüklüğüne göre ısı adası etkisi de farklılık arz edebilmektedir. Isı adası etkisi yüzeysel ve atmosferik başlıkları altında ikiye ayrılır. Yüzeysel ısı adası etkisi doğrudan insan elinden çıkmış çatı, asfalt kaplama ve betonarme döşemelerin güneşle birlikte ısınarak güneş ışığını ısıya dönüştürmesi ve ısıyı bünyesinde tutması anlamına gelir. Bu durumda geçirimsiz alanlarda kullanılan malzemelerin yapısal özellikleri çok önem arz etmektedir. Özelliklerin ölçülmesinde kullanılan "albedo değeri" ısı adası etkisini kontrol etmek üzere geliştirilmiştir (Tuğaç, 2023:235). Buna göre 0 ve 1 değerleri kullanılmakta, 0 değeri ısıyı emip kentsel ısıyı artıran bir konumdayken 1 değeri ısıyı tamamen yansıtıp bulunduğu alanın ısısına etki etmemeyi ifade etmektedir. Kentsel yüzeylerde malzemelerin yapı özellikleri dikkate alınmadan kullanılması en yakın kırsal alanla kentsel alan arasında sıcaklık farklarının oluşmasına neden olmaktadır. Atmosferik ısı adası etkisi ise kentsel sıcak hava ile en yakın kırsal serin havanın karşılaştırılmasını içerir. Atmosferik ısı adası etkisinde genellikle kentteki çatı ya da ağaçların en yüksek noktası ile insanların günlük yaşantılarında kullandıkları zemin arasındaki sıcaklık değerleri dikkate alınır (Duru ve Koç, 2022:165).

Kentsel ısı adası etkisi, küresel boyutta düşünüldüğünde ciddi sıcaklık artışları ve soğutma maliyetlerine sebep olduğu ileri sürülerek ulusal ve uluslararası iklim toplantılarında üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Toplantılarda kentsel ısı adası etkisini azaltmak ya da ortadan kaldırmak için politikalar belirlenmiştir. Kentsel tasarımda yüksek albedo değerine sahip kaplama malzemesinin kullanılması, kentsel yeşil alanların artırılması, geçirgen ya da gözenekli asfalt malzemelerinin kullanılması, yapılara monte edilmiş gölgelikler, yeşil çatı ve bina yüzeylerinin kullanılması, açık renkli çatı kullanımı, rüzgârın kentsel alanın her yerine ulaşabilecek şekilde kentsel tasarımın sağlanması ileri sürülmüştür. Belirlenen politikalara karşılık ülkemiz kentsel yapıda ve tasarımda bu uygulamaların çok gerisinde olup mevcut ısı adası etkisinin kentlerin büyümesiyle birlikte giderek aratacağı tahmin edilmektedir (Yılmaz ve Öztürk, 2023:314). Kentsel ısı adası etkisinin artışına örnek olarak Ankara ili verilebilir. Ankara'da 1985 ve 2002 yılları arasında kentsel yapı alan %8,9 artarken kentsel yeşil alan artışı %3,1'de kalmıştır. Ankara'da 2002 yılı termal analizlere göre bitki örtüsüyle kaplı alan, yarı yapılaşmış alan ve tamamen yapılaşmış alan olmak üzere 3 farklı noktadan örnek sıcaklık ve nem değerleri ölçümleri yapılmıştır. En yüksek sıcaklık farkı bitki örtüsü kaplı alan ile tamamen yapılaşmış alan arasında 15,9 derece ile hayli yüksek çıkmıştır (Duman Yüksel ve Yılmaz, 2008:950). Bir başka ilimiz olan Mersin'de 1951 ve 2016 yılları arasında sıcaklık ortalamaları alınarak ortaya çıkarılan kentsel ısı adası etkisi 5,9 derece olarak ölçülmüştür. Bursa'da 1988,1998,2008 ve 2018 yıllarında yapılan ölçümler neticesinde yapı yoğunluğu az olan yerlerde kentsel ısı adası etkisi 5-6 derece civarındayken yapı yoğunluğu fazla alanlarda 10 derece olarak ölçülmüştür (Yamak vd., 2019:7). Yine Konya'da yapı yoğunluğuna göre dört farklı bölgede ölçülen kentsel ısı adası etkisi sırasıyla 7,2 derece, 7,7 derece, 8,9 derece ve 10,2 derece olarak ölçülmüştür (Canan, 2017:75). Buna karşın yine Akdeniz iklim kuşağında yer alan Vancouver (Kanada) ve Sacramento (ABD) kentlerinde ise kentsel ısı adası etkisinin 1-5 derece arasında olduğu (Yasdıman vd., 2019: 594) düşünüldüğünde bu etkinin ülkemizde hayli yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle büyük şehirlerde yukarıda sayılan ısı adası etkisini azaltacak tedbirlerin alınmasında yetersiz kalınmasına ek olarak kentlerin fiziksel olarak kapladıkları alanların da büyük olması kentsel ısı adası etkisinin yoğun hissedilmesine neden olmaktadır. Neticede, özellikle yaz aylarında soğutmada kullanılan enerjinin ve dolayısıyla karbon salınımının artışı ortaya çıkmaktadır. Karbon salınımı da sera etkisini artırdığından aslında soğutmada kullanılan enerjinin daha da sıcak bir ortama sebebiyet vermesi gibi kısır bir döngü içerisine girilmektedir.

3.3. Yeşil Altyapının Oluşturulamaması

İklim değişikliği ve sonuçlarını en aza indirme veya ortadan kaldırma adına kentsel tasarımda kullanılan malzemelerin yapısal özelliklerine kadar pek çok konu önemli bir hale gelmiştir. Bu konuda öncelikle kentsel alt yapının iklim değişikliği politikalarıyla uyumlu hale getirilmesi için pek çok standardın uygulanması gerekmektedir. Kentsel yeşil alt yapı sisteminin bileşenleri olarak yeşil çatı ve duvarlar, yeşil sokaklar, kentsel bahçeler, yağmur hasadına uygun yüzeyler, park ve spor alanları, kentsel tarım alanları, biyolojik gölet ve kanallar ile kentsel ormanlar sayılabilir (Yaralıoğlu ve Asilsoy, 2021:51). Sayılan yeşil alt yapı standartları iklim değişikliği ile uyumlu kentsel dokunun yanında biyolojik çeşitliliği koruyan, insan sağlığına değer veren, doğal yaşamı kirletici unsurları önleme amacıyla olan bir kentsel tasarım uygulaması öne sürmektedir. Ancak Türkiye’de mevcut kentsel alt yapının özellikleri yeşil alt yapı standartlarının çok gerisindedir. Bu durumun yaşanmasında; kentlerde yaşanan fiziksel büyüme alanlarında kentsel rant ön planda tutularak yeşil alt yapı standartlarının geri planda kalması, fiziksel olarak büyüyen kentlerin çevrede bulunan doğal dokuyu tahrip etmesi ve yeni yeşil alt yapı uygulamalarında isteksiz davranılması sayılabilir. Yeşil alt yapı sistemlerinin kentlerdeki örnek uygulamalarından birisi yeşil çatıdır. Yaşayan çatılar, ekolojik çatılar, bitkilendirilmiş çatılar gibi isimlerle anılan yeşil çatının ilk örneklerine 1927 yılında Almanya ve ABD’de rastlanmaktadır. Almanya’da 2001 yılına kadar toplam 13,5 milyon m² yeşil çatı alanı ortaya çıkarılmıştır. Yeşil çatının önemli uygulanma alanı bulunduğu ülkelerden biri de Japonya’dır. Türkiye’de ise yeşil çatı uygulama örneklerine kurumların bireysel çabaları neticesinde rastlanılmaya başlanmıştır. Kocaeli Gebze’de bulunan Turkcell Ar-Ge Binası ilk yeşil çatı örneklerindedir. İstanbul’da bulunan Zorlu Center Binası 72 bin m²’lik yeşil çatı uygulamasıyla en büyük örneklerden birisini sunar. Ayrıca Küçük Çekmece Belediye Binası da yeşil çatı uygulanan alanlardandır (Aras, 2019:491).

Diğer bir yeşil alt yapı elemanı olan yağmur suyu hasadı örneklerine dünyanın pek çok yerinde rastlamak mümkündür. Hasat edilen yağmur suları içme suyundan sulamaya kadar her alanda kullanılmaktadır. Yağmur suyu hasadında Almanya öncü ülkelerden biridir. Ülkede yeni yapılan binaların yaklaşık üçte birinde yağmur suyu hasat sistemi mevcuttur (Kılıç ve Abuş, 2018:211). Fransa’da da 2009 yılı itibariyle toplam nüfusunun %15’i yine yağmur suyu hasat sistemine sahiptir. Türkiye’de ise yağmur suyu hasadı konusunda atılan adımlar henüz çok yenidir. Bu doğrultuda 2017 yılında yürürlüğe konulan Yağmur Suyu Toplama, Depolama ve Deşarj Sistemleri Hakkında Yönetmelik ile Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği mevzuatı belirlenmektedir. Mevzuatta 2.000 m² ve üzerindeki parsellerde yapılacak yapılara yağmur suyu hasat sistemi uygulanması zorunlu hale getirilmiştir. Yağmur suyu hasadı yapılan alanlara örnek olarak Ordu’da özel bir kafe, İstanbul Teknik Üniversitesi Kampüsü, İzmir Büyükşehir Belediyesi Âşık Veysel Rekreasyon Alanı verilebilir (Selimoğlu ve Yamaçlı 2022:224). Türkiye’de yağmur suyu hasat uygulaması başlasa da çok yavaş ilerlemektedir. Aslında ileriki yıllarda su sorunu yaşayacak konumda olan Türkiye’de yağmur suyu hasadı uygulamalarına hız verilmesi büyük öneme sahiptir.

Yeşil alt yapıya dair tüm sistemlerinin Türkiye’de uygulanması noktasında önemli bir mevzuat boşluğu da bulunmaktadır. Bu konuda en önemli mevzuat Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğidir. O da kentsel dokuda yapılaşmadan sonra boş kalan alanların park yapılması gibi sığ bir anlayışla üzeri örtülerek uygulama alanı bulamamaktadır (Ersöz vd., 2022:55). Ayrıca yönetmelikte yeşil alt yapı elemanlarına dair kapsamlı tanımlar netlikle hazırlanmamıştır. Yerel yönetimlerle ilgili yasalarda yeşil alt yapıya doğrudan yer verilmeli ve yasaların uygulanması denetlenmelidir.

3.4. Döngüsel Kentsel Ekonomi (Atık Yönetimi) İçin Yeterli Çalışmaların Olmaması

Küresel iklim değişikliği ile mücadele kapsamında ülkelere düşen yükümlülüklerden biri de kentsel atık yönetimi döngüsel model kullanımınıdır. Model atık üretimini en aza indirme ve geri dönüşüm temeli üzerine kurulmuştur. Türkiye’de atık kavramı 1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Yasası ile ele alınmış ve ilk derin incelemeler ise 1991 yılında yapılmış ve sadece katı atıkla sınırlı kalmak üzere yetki belediyelere verilmiştir. Ancak hem yerel hem de ulusal çapta atık yönetimi için gerekli kaynak ve teknik alt yapı içeren politikalar üretilmemiştir (Yaman ve Muşmul, 2018:66). Ayrıca çevre bilincinin oluşturulamaması ve aşırıya kaçan tüketim eğilimi sorunu derinleştirmiştir. Ek olarak katı atıkların

ayrıştırılmadan toplanması, kötü koşullarda depolanması, uygun olmayan şekillerde imhası ve geri dönüşümden yoksun girişimlerin her bir aşaması çevre kirliliği olarak geri dönmektedir.

Türkiye’de 2003 yılında ilk kez atık yönetimi konusunda çeşitli kanun ve yönetmeliklerle çevre ve atık yönetimine ilişkin birtakım önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yasal ve idari düzenlemelerle belirlenen amaçları gerçekleştirebilmek için mali araçlar da devreye sokulmuş ve bu bağlamda çevre temizlik vergisi, katı atık vergisi, özel tüketim vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ile katma değer vergisinden oluşan vergi politikası yoluyla çevresel bozulmalar önlenmeye çalışılmıştır (Özbakır Umut vd., 2015:264). Türkiye’de 2022 yılında atık işleme tesislerinde 133,2 milyon ton atık işlenmiştir. Bu atıkların 81,4 milyon tonu bertaraf edilirken kalan 51,7 milyon tonu geri kazanılmıştır. Yani oransal olarak atık miktarının %61,1’i bertaraf edilirken %38,9’u geri kazanılmıştır (data.tuik.gov.tr). Almanya gibi gelişmiş ekonomiye sahip diğer ülkelerde bu oran %65-75 civarındadır.

Katı atıkların büyük bölümü atık depolama tesislerinde biriktirilmektedir. Katı atıklar, atık yönetimine göre, yeniden kullanım, başka bir ürünün ham maddesine dönüştürme gibi aşamalardan geçirilerek en yüksek verimle tekrar tekrar kullanılmaktadır. Atık hiçbir işe yaramaz hale gelinceye kadar kullanıldıktan sonra bertaraf tesislerinde yakılarak elektrik enerjisine dönüştürülebilir. Türkiye’de ise durum biraz daha farklı şekilde işlemektedir. Katı atıkların büyük çoğunluğu atık yönetim sisteminin en son aşaması olan yakma işlemi ile elektrik enerjisine dönüştürülerek geri dönüşümün son halkasına dâhil edilmektedir. Atıkların yakılarak elektrik enerjisine dönüştürülmesi geri dönüşüm sistemindeki en az verimli işlem demektir (Kök, 2021:105). Türkiye’de kişi başına düşen günlük katı atık miktarı ortalama 1,2 kg olarak kayda geçmiştir. Bu miktar Kocaeli’de 1 kg olarak hesaplanmıştır. Türkiye’de ilk kurulan katı atık bertaraf tesisi de Kocaeli’de faaliyete geçirilmiştir. Tesiste 2018 yılında 24.000 ton katı atık bertaraf edilerek 15.000.00 watt enerji üretimi gerçekleştirilmiştir (Menteşe ve Kızılçam 2021:110). 2022 yılında Afyon katı atık tesislerinde 119.000 ton katı atıktan 19.500 mega watt elektrik üretilerek 19.900 konutun yıllık elektrik tüketimi karşılanmıştır (www.afyon.bel.tr). Erzurum katı atık işleme tesisinde ise 2021 yılında 122.837 ton atıktan 10.744,37 mega watt elektrik elde edilmiştir (Kızıllan ve Kaymaz 2022:25). Türkiye’de görüldüğü üzere en yaygın geri dönüşüm sistemi atıklardan elektrik üretimi şeklinde kendini göstermektedir.

Türkiye’nin dögüsel ekonomiye ilişkin yol haritasını belirlemek ve AB Dögüsel Ekonomi Modeli doğrultusunda Türkiye’nin dögüsel ekonomiye geçişte kurumsal ve teknik kapasitesini güçlendirmek amacıyla “Türkiye’nin Dögüsel Ekonomiye Geçiş Potansiyelinin Değerlendirilmesi İçin Teknik Yardım Projesi” 07.02.2022 tarihinde resmî olarak hayata geçirilmiş olması önemlidir. Fakat Türkiye’nin Avrupa Ülkelerinin geri dönüşüm merkezi olarak görülmesi sorunlu bir yaklaşımdır. Zira Türkiye Avrupa Birliği üyesi ülkelerden en çok geri dönüştürülebilir atık alan ülkedir (Avcı, 2022:188). Türkiye 2021’de de Avrupa Birliği’nin en fazla katı atık gönderdiği ülke olmuş, 2021 yılında AB üyesi ülkelerden Türkiye’ye ihraç edilen katı atık miktarı 14,7 milyon tona ulaşmıştır. Avrupa Birliği istatistik kurumu Eurostat’ın verilerine göre, Türkiye’nin ardından AB’nin çöplerini alan ülkeler sıralamasında ikinci sırada 2,4 milyon tonla Hindistan, üçüncü sırada ise 1,9 milyon tonla Mısır yer almıştır. Sıralamadaki diğer ülkeler ise sırasıyla İsviçre, İngiltere, Norveç, Pakistan, Endonezya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fas olmuştur (www.euronews.com). Fakat Avrupa Birliği Parlamentosu’nun 2023 yılında aldığı kararla AB’de üretilen plastik atıkların, diğer ülkelere ihracatı yasaklamasıyla durumun değişeceği söylenebilir. Alınan karara göre, plastik atıkların OECD üyesi olmayan ülkelere ihracatı yasaklanacak; Türkiye dâhil olmak üzere tüm OECD ülkelerine ihracatı ise dört yıl içinde kademeli olarak durdurulacağı belirtilmiştir.

Atık yönetimi sistemi doğru bir şekilde işletildiğinde atıkların çevreye verdiği zarar büyük oranda engellenmektedir. Tekrar tekrar kullanılan atıklar hammaddeye duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Ülkelere büyük ekonomik kazanımlara sağlamaktadır. Atık sisteminin doğru bir şekilde işletilememesi durumunda ise ciddi olumsuz sonuçlar meydana gelmektedir. Hammaddeye bağımlılığın artması, ülkenin doğal kaynaklarının israf edilmesi, çevre kirliliği gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca atıkların vahşi depolama yöntemiyle depolanması, yakımı ve kompostlaştırma işlemi sırasında sera gazı salınımına sebebiyet vermektedir (Demirarslan, 202:366). Özellikle atık bertaraf işleminde bu

salınım doruk noktasına ulaşmaktadır. Sera gazlarının atmosferdeki oranının artması da küresel boyutta ısınma ve nihayetinde iklim değişikliğine sebebiyet vermektedir.

Buradan hareketle her ne kadar yasal ve idari düzenlemeler yapılsa da döngüsel ekonomi bağlamında ulusal düzeyde istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Çünkü yapılan düzenlemelerle döngüsel ekonomi ve geri dönüşüme dair sıkı politikalar üretilmediği görülmektedir. Bu düzenlemeler kirlenen öder ilkesi gereği hareket ederek kirliliği ortadan kaldırma ya da geri dönüşüm sistemleri ile atıkları tekrar tekrar kullanma düşüncesinden ziyade kirliliğe sebep olan ya da olma ihtimali olan kişileri ya da kurumları saptayarak ilgili bedelin karşılanması amacıyla hizmet etmektedir.

3.5. Yenilenebilir Enerji Kullanımında Geri Planda Kalınması

Küresel iklim değişikliği ile mücadelede en önemli araçlardan biri de yenilenebilir enerji kullanımınıdır. Günümüzde küresel çapta kullanılan enerjinin %81’i fosil kaynaklı yakıtlardan elde edildiği düşünüldüğünde durumun ciddiyeti ortaya çıkmaktadır. Hali hazırda kullanılan fosil yakıtlar atmosferde sera etkisini günden güne artırmakta ve küresel ısınmaya ve iklimsel değişikliklere sebep olmaktadır (Arı ve Yılmaz, 2023:498). Bu nedenle hidroelektrik enerjisi, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, dalga enerjisi gibi temiz enerji kaynaklarının kullanımı önem arz etmektedir. Çünkü su, rüzgâr, güneş ve dalga gibi doğal enerji kaynakları doğada sürekli bulunan ve sürekli yenilenen bir yapıdadır. Sayılan özellikleri sebebiyle hem doğal tahribatın ve sera etkisinin önüne geçen hem de ekonomik olarak daha verimli olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ayrıca kentsel hava kalitesinin de iyileşmesinde en büyük etmenlerdendir. Ancak Türkiye’de elde edilen toplam enerjinin yaklaşık %35’i yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edildiği düşünüldüğünde fosil yakıtların halen büyük bir enerji açığını kapatmada kullanıldığı aşikârdır. Kentlerde gerek araçlarda gerekse binalarda kullanılan enerjilerin halen sera gazı etkisini günden güne artırdığı ve enerji maliyetlerinin büyük bir külfet ortaya çıkardığı görülmektedir (Özbektaş vd., 2023:317). Hâlbuki ülkemiz yenilenebilir enerji potansiyeli hayli yüksek bir ülkedir. Özellikle su kapasitesinin yüksek, rüzgârlı ve güneşli gün sayısının fazla olması hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi santrallerinden ciddi oranda faydalanılabileceğinin göstergesidir. Yenilenebilir enerjiler doğada sürekli bulunması, doğayı kirletmemesi, enerjide maliyetleri azaltması, dışa bağımlılığı azaltması, enerji güvenliğini sağlaması gibi pek çok getiriye sahiptir. Ancak ülkemizde yenilenebilir enerji yatırımlarına daha az kaynak ayrılması, uzmanlaşmış teknik personel eksikliği, yeterli bilincin olmaması gibi sebeplerden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması çok daha yavaş bir seyir izlemektedir (Kayışoğlu ve Diken, 2019: 63). Ancak yine de kimi kentlerde kısıtlı da olsa yenilenebilir enerji alanında faaliyetler yürütülmektedir. Gaziantep’te 2015 yılında yapımına başlanıp 2016 yılında faaliyete geçirilen Bağlarbaşı Güneş Enerji Santrali ile 250 konutun bir yıllık enerji ihtiyacı karşılanmıştır (Bostancı ve Erbaş, 2019:275). Yine Aksaray Belediyesi tarafından pazaryeri olarak kullanılan alanın çatısına kurulan güneş enerjisi santrali ile ortalama 1500 konutun enerji ihtiyacı karşılanmaktadır. İzmir’in Dikili ilçesinde bulunan jeotermal kaynakla 1600 konutun ısıtması yenilenebilir enerji kaynağıyla sağlanmaktadır (Kırgöz, 2021:21). Ayrıca İzmir rüzgâr enerjisi konusunda önemli bir ivme kazanarak üretimini 1.549,50 mega watt olarak gerçekleştirmiştir (Türkiye Rüzgâr Enerjisi İstatistik Raporu, 2020:24). Buradan hareketle Türkiye’nin hemen her bölgesinde yenilenebilir enerji konusunda farklı bir enerji türü potansiyeli mevcuttur. Kentsel yönetimlerin yenilenebilir enerji kaynaklarına yeterli yatırımları yapması durumunda Türkiye’de enerji alanında kendi kendine yeten ve temiz bir çevre sunan kentler meydana gelmesi uzak bir ihtimal değildir.

3.6. Yeşil Ulaşımın Karşılaşılan Problemler

Kentlerde belki de en önemli faaliyetlerin başında ulaşım gelmektedir. Kentlerin hem fiziki hem de beşerî yönden büyümesi ulaşım ağının sürekli yenilikçi yaklaşımlarla güncellenmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Aksi takdirde kentsel yaşamda ciddi aksamlar meydana gelmektedir. Bunun yanında kentlerdeki ulaşım faaliyetleri doğal dengeyi bozmayacak şekilde yeni yaklaşımları da kapsmalıdır. Bu yaklaşımların başında yeşil ulaşım gelmektedir. Yeşil ulaşım, ulaştırma faaliyetlerinde çevresel bozulmaları tetikleyecek etmenlerin ortadan kaldırılarak yenilenebilir enerjiyle birlikte yeterli alt yapı ve düşük maliyeti amaçlayan ulaştırma faaliyetlerinin toplamıdır. Yeşil ulaşım; bireysel yerine toplu

taşımayı, yenilenebilir enerji kullanımını, bisiklet kullanımını, trafik gürültüsünün önlenmesini, kullanılan taşıma biletlerinin geri dönüştürülebilmesini, ulaşımda sorumlu personelin çevre konusunda eğitilmesi ve toplumsal bilinç düzeyinin oluşturulmasını içermektedir (Çelik, 2012:49). Yeşil ulaşım alanında teorik çerçeve yeterli düzeyde olsa da kentsel uygulamalarda çok geriden geldiği gözlemlenmektedir. Mevcut durumda özellikle kentsel ulaşım ağı ve yönetimi sürdürülebilir bir durumda değildir. Çünkü kentsel ulaşımda bireysel araç kullanımı her geçen gün daha da başat hale gelmektedir. Bu duruma, otobüse oranla otomobillerin kişi başı 5 kat enerji sarfiyatına 125 kat da hava kirliliğine sebep olan yapısı eklendiğinde mevcut ulaşım ağı daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır (Gültaş ve Yücel, 2012: 75). Özellikle İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde kent içi ulaşımda bisiklet, metro, toplu taşıma araçları gibi ulaşım ağının ve unsurlarının sıklaştırılmaması ciddi trafik sıkışıklığına, trafikte geçen sürenin artmasına, gürültü kirliliğine, her geçen dakika daha fazla egzoz emisyonuna sebebiyet vermektedir.

Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporunun 2022 yılı verilerine göre çevresel sorunlara sebep olan etmenler belirlenerek öncelik sıralamasına konulmuştur. Sıralamaya göre Malatya ve Çankırı'da hava kirliliğine neden olan en önemli faktör olarak karayolu ulaşımı verilmiştir (Manap ve Aydın 2023:26). Diğer bir araştırma olan Avrupa Yeşil Şehirler Endeksinin verilerine göre Avrupa şehirlerinde yeşil ulaşımı da içeren çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalarda 30 şehir incelenmiş ve İstanbul 25. sırada ancak yer bulabilmiştir. Sürdürülebilir Şehir Endeksinde ise 100 şehir çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik başlığı altında değerlendirmeye alınmıştır. Burada da İstanbul 77. sırada kalmıştır. Endekste ilk sırada yer alan Zürih kenti yeşil ve sürdürülebilir ulaşımda örnek olarak seçilmiştir. Kent tramvay, tren ve hafif raylı sistemlerle donatılarak hızlı, uygun maliyetli ve yeşil kent içi ulaşım sağlamaktadır (Coşkun ve Esin, 2017:130). Türkiye'de otomobile bağımlı bir kentsel ulaşımda sürekli trafik yoğunluğu olacağından kentsel alanlarda asfalt yoğunluğu ve kentsel hava kirliliği günden güne daha da yoğun hissedilecek ve doğal tahribat da hızlanacaktır. Türkiye'de kentlerin nüfus yapısı, coğrafi özellikleri, ekonomik faaliyetleri, hava ve gürültü kirliliği gibi kentsel ulaşımı etkileyen faktörleri dikkate alındığında raylı sistemlerle kentsel ulaşımın yerine getirilmesi en uygun yöntemlerin başında gelmektedir.

Mevcut düzende karayolu taşımacılığının başat olması durumu kentsel dokunun asfaltla kaplanması gibi bir durum ortaya çıkarmaktadır. Asfalt geçirimsiz bir yüzey döşemesi olduğundan hem kentsel ısı adası etkisini artırmakta hem de su döngüsünü olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca bisiklet, toplu taşıma, metro gibi yeşil ulaşım araçlarının yerine daha çok bireysel otomobil kullanımı tercihi sonucu kentlerde gürültü kirliliğinin yanında çevreye sera gazı salınımı da gerçekleşmektedir. Bu da küresel iklim değişikliğini tetiklemektedir.

3.7. Geçirgen Taban Döşemelerinin Kullanılmaması

Kentlerin her geçen gün büyümesi kentsel alanların asfalt ve betonarme yapılarla döşenmesine neden olmaktadır. Sonucunda kentsel ısı adası etkisi tetiklenmekte ve kentsel alanlarda meydana gelen yağışların toprakla buluşması engellenip sel gibi afetler ortaya çıkmaktadır. Çözüm olarak geçirgen taban döşeme uygulamaları geliştirilmiştir. Geçirgen taban döşemeleri, üzerindeki suyu altında bulunan toprağa sızdıran, suyun doğal yollarla filtrelenmesine olanak veren, yüzeydeki suyun yeraltı su rezervine eklenmesini sağlayan ve beton ile asfaltın yapı taşlarını barındıran kentsel yüzeylerin döşenmesinde kullanılan malzemeleri kapsar. Sert zeminli alanların oranının %20'den büyük olması geçirgenlik için uygun olmadığı anlamına gelmektedir. Yeşil alanlarda bu oranın %10-20 arasının kabul edilebilir olduğu, %5-10 arası oranların iyi ve %5'ten küçük oranların ise ideal bir geçirgenlik düzeyi olduğu uluslararası kriterler olarak belirlenmiştir. Kahramanmaraş'ta üç kent parkında yapılan araştırmalarda geçirimsizlik oranları %49, %45,20 ve %35,8 olarak ölçülmüş ve standartların çok üzerinde oranlar elde edilmiştir. Yani parkların drenaj yeteneklerinin düşük bir yapı sergileyerek ekolojik olarak olumsuz etmenleri barındırdığı saptanmıştır (Doğun ve Kısakürek, 2013:27). Benzer bir çalışma Tekirdağ için yapılmıştır. Kent merkezinde seçilen farklı noktalarda yapılan incelemeler neticesinde kentsel alanın %57,5 oranında geçirimsiz zeminle kaplı olduğu vurgulanmıştır (Korkut vd., 2016:412). Bu durum Türkiye'de kentsel yüzey döşemelerinde hala

geleneksel döşeme teknikleri kullanılmakta olduğunu göstermektedir (Hepcan, 2019: 20). Neticede kentlerde yaşanan sağanak yağışlar sık sık sel ve su baskınları meydana getirmektedir. Özellikle Karadeniz bölgesi daha kırılgan bir yapıdadır. Çünkü Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin 2013 yılında yayımladığı rapora göre Türkiye’de yağışlar genel olarak azalırken Karadeniz bölgesinde %10-20 oranında yağışların artacağı öngörülmektedir. Bölgede sık sık yaşanan seller öngörülmesi doğrudan niteliktedir (Memiş ve Düzgün, 2020:254). Özellikle 2021 yılında Kastamonu, Sinop ve Bartın’da yaşanan sel felaketleri onlarca kişinin yaşamına mâl olmuştur. Kentsel alanlarda meydana gelen seller can kayıplarına, maddi hasarlara, erozyonlara ve çevresel bozulmalara sebebiyet vermektedir. Ayrıca su dengesinin ve döngüsünün bozulmasında ciddi rol oynamaktadır.

3.8. Kentsel Tarım Alanlarının Yetersizliği

Kentlerin küresel iklim değişikliğine neden olan olumsuz etkilerini bertaraf etmek adına ileri sürülen kentsel politikalarından biri de kentsel tarım uygulamalarıdır. Kentsel tarım uygulamasının temeli 1900’lü yılların başında E. Howard tarafından ideal bir kentsel tasarım olarak ileri sürülen bahçe şehir kavramına dayanmaktadır. Kavrama göre kentler doğrudan kendine yeten gıdayı üreten bir formdadır. Günümüzde kentleşmenin sürekli artması kırsal tarım arazilerinin kentsel arsalarla dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durumda toprağın kullanım değerinden çok değişim değeri ön plana çıkarılmıştır (Yenigül, 2016:291). Değişim değeri de kentlerde arsalardan rant elde etmenin yolunu açmıştır. Ayrıca kentlerin gıdaya ulaşımında ciddi enerji sarfiyatının olması, doğa ve insan arasındaki ilişkinin kopuşu, sürdürülebilir kentsel yaşamın eksikliği de kentsel tarım uygulamalarının gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Buradan hareketle kentsel tarım, kent içinde ve kentlerin çevresinde yapılan tarımsal üretim, dağıtım ve pazarlama faaliyetlerini ifade eder. Dünyada birçok ülkede başarılı uygulama alanı bulan kentsel tarım faaliyetleri çok yönlü olumlu gelişmeler meydana getirmektedir. Buna göre kentsel tarımla birlikte kentsel gıda ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlama, kentsel atıkların organik gübre ile geri dönüşümü, kentsel ısı adası etkisinin kırılması, güvenli gıdaya erişim, kentlerin yeşillendirilmesi, biyolojik çeşitliliğin devamlılığının sağlanması, toplumsal etkileşim gibi olumlu sonuçlar elde edilmesi amaçlanmaktadır (Orpak, 2021:23). Ayrıca kentsel tarım alanları önemli karbon yutak alanlarıdır. Bu sayede atmosferde sera etkisiyle birlikte iklim değişikliği etkilerini azaltma adına önemli bir faktör olarak işlev görmektedir.

Türkiye’de kentsel tarım uygulamalarında genel olarak tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğinin yanında sebze ve meyve üretimi de öne çıkmaktadır. Örnek olarak Ankara’da bulunan Çiğdemim Mahalle Bostanı, İstanbul’da bulunan Kuzguncuk Kent Bostanı ve Yedikule Bostanları verilebilir (Kayasü ve Durmaz, 2021:1376-1380). Diyarbakır’da bulunana Hevsel Bahçeleri yaklaşık 700 hektarlık alanıyla önemli kentsel tarım alanlarından (Menteş ve Aslan, 2021:143). Üniversitelerin bünyesinde kurulan Taşkılla Bostanı, ODTÜ Bostanı, Çukurova Üniversitesi Kent Bahçesi de kentsel tarım alanı olarak önem arz etmektedir. Ayrıca hobi bahçeleri de kentsel tarım alanı olarak kentlerde epeyce rağbet görmektedir (www.turktarim.gov.tr). Ancak sayılan kentsel tarım uygulamaları genel değerlendirmeye tabi tutulduğunda kentlerde çok sınırlı bir alanı teşkil etmektedir. Hal böyleyken kentsel tarım uygulamalarından elde edilecek olumlu çıktılar da çok sınırlı kalmaktadır. Nihayetinde kentleşme ile birlikte büyüyen kentler, sakinlerine giderek daha da yoğun ve suni bir ortam sunmaktan ileriye gidememektedir.

3.9. Kentsel Yeşil Alan (Karbon Yutak Alanı) Eksikliği

Atmosferde biriken karbondioksit ve metan gibi gazlar sera etkisiyle küresel çapta sıcaklık artışına sebep olmaktadır. Sıcaklık artışları da aşırı hava olaylarına ve küresel çapta iklim değişikliklerine yol açmaktadır. Bu sorunla başa çıkmak için önerilen çözüm yollarından biri de sera gazlarının emilimini sağlayan yeşil alan ve ormanların varlığını artırmaktır. Yeşil alanlar özellikle karbondioksit emilimi sağladığından sera etkisini doğrudan azaltma ve önleme gücüne sahiptir. Ancak yeşil alanların da yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Kırsal alanların yanında kentsel alanlarda da yeşil alanlar ile kentsel ormanların varlığı önem arz etmektedir (Gül vd., 2020: 1300). Türkiye’de kentsel yeşil alanlar ilk kez 1933 yılında yasal mevzuatta yerini almış ve kişi başı 4 m² olarak öngörülmüştür. 1933’ten günümüze çeşitli tarihlerde bu miktar yasal mevzuatla değişikliğe uğramış ve nihayetinde 3194 sayılı

İmar Kanunu'nun Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde 10 m² olarak kararlaştırılmıştır. Farklı ülkelerdeki şehirlere göre kişi başına düşen yeşil alan miktarı da değişmektedir. Örneğin Stockholm'de kişi başına 77 m² yeşil alan düşerken İstanbul'da 5,67 m², İzmir'de ise 5,13 m² düşmektedir (Özdede vd., 2021:370). Bu alan Uşak'ta 8,5 m² olarak ölçülürken (Türker ve Atilla, 2022:2088) Samsun'da 9,02 m² ve Ankara'da 19,93 m² olarak kayıt altına alınmıştır (Doğruyol ve Şişman, 2021:595). Gerek yasal düzenlemelerdeki eksiklikler gerekse yönetsel uygulamalardaki yetersizlikler kentsel alanlarda yeşil alanlar ile ilgili problemler yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü öncelikle yeşil alanların niceliksel yönü önde tutularak nitelikli olması geri plana itilmiştir. Yeşil alanlar kentsel alan içerisinde dengeli bir dağılım gözetilmeden yerini almıştır. Kent halkının tümü için hemen erişilebilir konumda değildir. Ayrıca yeşil alanlar kendi içerisinde bütünlük de arz etmemektedir. Mevcut yeşil alanların geliştirilmesi, donatılarının artırılması ve çok yönlü nitelikte olması konusunda eksiklikler mevcuttur. Belirlenen kişi başı kentsel yeşil alanların mahalle, semt ya da il düzeyinde mi olduğu netlik kazanamamıştır (Türker ve Atilla, 2022: 2089). Gerek ulusal gerekse uluslararası iklim değişikliği toplantılarında etkin bir politika olarak ileri sürülen kentsel yeşil alan faktörü Türkiye'de kentsel dokuda yukarıda değinilen sebeplerden ötürü tam anlamıyla uygulanamamaktadır. Ek olarak kentleşmeyle birlikte kırsal araziler kentsel arsalarla dönüşmüş ve ciddi bir rant doğurmuştur. Ortaya çıkan rant, genelde doğayı koruma ve iklim değişikliği konusunda tedbirli olma gibi konulardan daha önde tutulduğu için diğer bir değişle ekonomik gerekçeler ekolojik gerekçelerin önünde olduğu için kentsel tasarımda yeşil alanların varlığı çok daha kısıtlı kalmaktadır (Tuzcuoğlu, 2013:51). Kısıtlı kentsel yeşil alan da kentsel hava kalitesinin düşmesine, yoğun salınan sera gazlarının emilememesine, sosyal hayatta dinlenme alanlarının yetersizliğine ve kentsel ısı adası etkisinin daha da artmasına neden olmaktadır.

3.10. Kentsel Yönetimlerde Finansman Eksikliği

Kentsel yönetimler denildiği zaman akla ilk gelen yerel yönetim birimi belediyelerdir. Kentsel hizmetlerin yerine getirilmesi konusunda belediyelerin büyük yetkilere sahip olması bu durumu pekiştirmiştir. Anayasada yerel yönetimler için görevleriyle orantılı bir şekilde gelir sağlanması konusunda hüküm düzenlenmiştir. Ancak zaman içerisinde yerel yönetimlerle ilgili çıkarılan yasalarla belediyelerin yetki ve sorumlulukları artırılmıştır (Arıkboğa, 2016:297). Ancak görevlerinin artması sonucunda gelirlerinde artış sağlanamaması, belediyelerin en temel görevleri olan çöplerin toplanması, kent içi ulaşım, su ve kanalizasyon işlemleri, zabıta, itfaiye ve acil yardım gibi hizmetlerin yerine getirilmesi noktasında bile problemler yaşanmasına neden olmaktadır.

Kentlerde hemen her alanda düzenleme yapma yetkisine sahip yerel yönetimler iklim değişikliği ile mücadelede konusunda önemli işlevleri yerine getirebilecek potansiyeldedir. Yerel yönetimler özellikle sera gazlarının salınımını azaltma ve karbon yutak alanları oluşturma noktasında kentsel alanlarda iklim değişikliği ile mücadele yürütülebilir. Mücadele araçları olarak kentlerde yenilenebilir enerji kullanımı, su dengesinin ve döngüsünün gözetildiği bir kentsel doku ve anlayış, kentsel yeşil ulaşım sistemlerinin hayata geçirilmesi ve kentsel yeşil alt yapı uygulamaları sayılabilir. Bu araçlar hem sera gazlarının salınımını azaltma temel amacına hizmet ederek kentlerin iklim değişikliğine olan etkilerini kırma hem de daha yaşanabilir kentler oluşturmaya hizmet etmektedir.

Ancak küresel iklim değişikliği ile mücadele araçları genelde yenilikçi ve maliyetli araçlardır. Yenilenebilir enerji yatırımları, yeşil alt yapı sistemleri, yeşil ulaşım sistemleri gibi büyük mali kaynaklara ihtiyaç duyan uygulamaların yerine getirilmesi noktasında Türkiye'de yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü bu konu, zaten kısıtlı olan yerel yönetim bütçelerine ek maliyetler yüklemektedir. Hali hazırda kentsel yönetimlerin birçoğunun büyük borçlarla karşı karşıya olduğu düşünüldüğünde yenilikçi ve çevreci araçların kentsel alanlarda tam anlamıyla uygulanması pek öngörülebilir değildir (Ünsal ve Demirkol, 2019:1120). Buradan hareketle küresel iklim değişikliği ile mücadelede kentsel alanlara kurulacak sistemler için kentsel yönetimlere merkezi bütçeden ek kaynak sağlanması zorunlu bir hale gelmiştir. Aksi takdirde çevresel projeler sürekli ikinci planda kalmaya devam edecektir.

4. Sonuç

İklim değişikliği neticesinde ortaya çıkan veya ortaya çıkması muhtemel çevre felaketleri kentleri ve buralarda yaşayan insanların hayatını etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle gerek uluslararası organizasyonlar gerek ulusal ölçekteki kurumlar gerekse de yerel nitelikteki kurumlar artık ciddi adımlar atmalıdır.

Dünya nüfusu her geçen gün artmakta ve bu da kentleşme oranlarının her geçen gün yükselmesine neden olmaktadır. Halihazırda kentler dünya yüz ölçümünün yaklaşık %3’ünü kaplasa da insan kaynaklı karbon salınımının yaklaşık %90’undan sorumludur. Bu nedenle kentlerde karbon salınımını azaltmak ve salınan karbonun emilimini sağlayacak mekanizmaları devreye sokmak iklim değişikliğine karşı alınacak tedbirlerin başında gelmektedir.

Türkiye’de iklim değişikliğiyle mücadele için merkezi yönetimin yasal düzenlemelerle yerel yönetimleri görevlendirdiği/yetkilendirdiği belgeler arasında 1982 Anayasası, Kalkınma Planları, Çevre Kanunu, İmar Kanunu, Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı, Ulusal İklim Değişikliği Uyum Stratejisi gibi dokümanlar bulunmaktadır.

Fakat Türkiye kentlerinde uygulanması gereken politikalar çoğu zaman ekonomik gerekçeler ön planda tutulup ekolojik gereklilikler göz ardı edildiğinden uygulama alanı bulamamaktadır. Ekonomik gerekçelerin ön planda tutulması, teknik personel yetersizliği, teknolojik yetersizlikler, mali yetersizlikler, merkezi ve yerel yönetimler arasında ciddi eşgüdüm eksiklikleri, kentsel rant gibi faktörler Türkiye’de kentlerin iklim değişikliği politikalarının uygulanmasını engellemekte ya da ertelenmesine yol açmaktadır. Bu da Türkiye’de çevre sorunları ve iklim değişikliği konusunda hâlâ yeterli düzeyde toplumsal bilincin oluşmadığının göstergesidir.

Türkiye’nin kentlerinde iklim değişikliği konusunda yerel bilincin artırılması öncelikle o kentin yöneticilerinin konu hakkındaki vizyonları ile yakından ilgilidir. Deprem ve diğer doğal afetleri daha yakın bir tehdit görerek bununla ilgili tedbirleri alma konusunda her türlü iş birliğine yakın olan yerel yöneticiler iklim değişikliği konusunda aynı tavrı göstermekten çok uzaktırlar.

Yerelde iklim değişikliğiyle mücadele çabalarının başarılı olabilmesi için başta il yöneticileri olan ilin valisi, belediye başkanı ve ilin seçilmişlerinden oluşan meclisleri vizyoner bir bakış açısına sahip olmalıdır. Bunun gerçekleşmesi halinde kentler arası ortak eylem planlarının uygulanmaya alınmasının yanı sıra daha fazla teknoloji, inovasyon ve girişimcilik mekanizmaları da devreye alınabilecektir.

İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından daha fazla etkilenme ihtimali olan kentlerin yerel yöneticileri iklim değişikliği uyum politika ve uygulamalarını hayata geçirmek için daha istekli olmalı ve yerele özgü kırılganlıkları ve riskleri belirleyerek iklim değişikliği eylem planlarını ve stratejileri belirlemelidir. Yerel yöneticiler vatandaşları, meslek odalarını, sivil toplum kuruluşlarını ve üniversiteleri iklim değişikliği konularında iş birliğine davet etmelidir. Zira yerel yönetimlerin teknik bilgi, beşerî sermaye ve finansal gereksinimlerin hepsinin birden tek başına üstesinden gelmesi oldukça güçtür.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

KAYNAKÇA

- (2024, 04 01). https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/Su%20raporu.pdf adresinden alındı
- (2024, 03 27). <https://sutema.org/evlerde-kullanilan-su> adresinden alındı
- (2024, 09 27). <https://www.euronews.com> HYPERLINK "http://www.euronews.com" www.euronews.com_adresinden alındı
- (2024, 03 25). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Su-ve-Atiksu-Istatistikleri-2022-49607> adresinden alındı
- (2024, 04 01). <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/627/tuketicinin-yani-basinda-uretim-kentsel-tarim> adresinden alındı
- (2024, 03 29). <https://www.afyon.bel.tr/haber/1/11020/entegre-kati-atik-bertaraf-tesisi-2023-yili-calismalari> adresinden alındı
- Aras, B. B. (2019). Kentsel Sürdürülebilirlik Kapsamında Yeşil Çatı Uygulamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 469-504.
- Arı, F., & Yılmaz, V. (2023). Türkiye'de Ve Dünya'da Enerji Kaynaklarının Genel Görünümü Ve Alternatif Enerji Kaynaklarının Önemi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 496-519.
- Arikboğa, Ü. (2016). Türkiye'de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 276-297.
- Avcı, G. M. (2022). Döngüsel Ekonomi Çerçevesinde Türkiye'de Atık İthalatının Belirleyicileri: Çekim Modeli Analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 173-193.
- Avcı, İ. (2021). Dünya'da Ve Türkiye'de Su Politikaları Ve Su Yönetimi. *İstanbul Bülten*, 7-12.
- Aydoğdu, Ç. (2021). Yenilenebilir Enerji Sektöründe Ve Enerji Verimliliğinde Kamusal Destekler Ve Türkiye'de Yansımaları. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 52-74.
- Bilgili, M. Y. (2015). Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 563-584.
- Bostancı, S. H., & Erbaş, A. (2019). *Kent Planlamada Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı Üzerine Stratejik Yaklaşımlar*. 2019: Ekin Yayınevi.
- Can, E., & Uzun, O. (2022). Kentler, İklim Değişikliği Ve Sağlıklı Kentler Birliği. *Çevre, İklim Ve Afet* (S. 128-150). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.

- Canan, F. (2017). Kent Geometrisine Bağlı Olarak Kentsel Isı Adası Etkisinin Belirlenmesi: Konya Örneği. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 69-80.
- Cesur, A. (2022). *Küresel Isınma Ve İklim Değişikliği*. Ankara: Maden Tetkik Ve Arama Genel Müdürlüğü Deniz Ve Çevre Araştırmaları Dairesi Başkanlığı.
- Coşkun, K., & Esin, N. (2017). Kentlerde Ulaşım Dönüşümü: Yeşil Ulaşım Altyapısı. *12. Ulaştırma Kongresi* (S. 123-133). İstanbul: Ufuk Ofset.
- Çapar, G. (2019). Su Kaynakları Yönetimi Ve İklim Değişikliği. Ankara: T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.
- Çelik, H. (2012). Kentlerde Yeşil Ulaşım. *Yeşil Ekonomi Konferansı* (S. 49-57). İstanbul: Ezgi Matbaacılık.
- Çelik, M. R. (2023). Kentsel Isı Adası Etkisi. *Mühendis Ve Makina*, 438-44.
- Çobanyılmaz, P., & Duman Yüksel, Ü. (2013). Kentlerin İklim Değişikliğinden Zarar Görebilirliğinin Belirlenmesi: Ankara Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 39-50.
- Çullu, M. A. (2015). Türkiye’de Toprak Tuzlulaşmasından Etkilenen Alanlar Ve Haritalanması. *Tmmob Ziraat Mühendisleri Odası VIII. Teknik Kongresi*, (S. 88-101). Ankara.
- Dağdemir, Ö. (2005). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Ve Ekonomik Büyüme. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 49-70.
- Data.Tuik.Gov.Tr. (2024, 03 30). <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Atik-Istatistikleri-2022-49570> Adresinden Alındı
- Demir, A. (2022). Paris Anlaşması Ve 26. Taraflar Konferansı (Cop 26)’Nda Türkiye Değerlendirmesi: Yükümlülükler Ve Sorumluluklar. *Biyolojik Çeşitlilik Ve Koruma Dergisi*, 165-169.
- Demirarslan, K. O. (2020). Katı Atık Yönetiminden Meydana Gelebilecek Sera Gazları İle Matematiksel Tahminleri Üzerine Literatür Araştırması. *Düzce Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, 363-380.
- Doğanoğlu, M. (2010). Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (Gap’ın) Çevresel Etkileri Ve Çevre Bilinci: Şanlıurfa İli Çamlıdere Köyü Örneği. Ankara.
- Doğruyol, P. G., & Şişman, E. (2021). Kentsel Yeşil Alan Sistem Kurgulanmasına Yönelik Bir Model Önerisi. *Kent Kültürü Ve Yönetimi Dergisi*, 593-615.
- Doygun, N., & Kısakürek, Ş. (2013). Kahramanmaraş’ta Bazı Kent Parklarının Geçirimli Zemin Yeterliği Bakımından İncelenmesi . *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 23-29.
- Dukenbayeva, A. (2011). Enerji Politikaları Bağlamında Kalkınma Perspektifinden Türkiye-Kazakistan Ekonomik İlişkileri. İstanbul.
- Duru, M., & Koç, İ. (2022). İklim Değişikliği Bağlamında Isı Adası Etkisinin Azaltılmasına Yönelik Sürdürülebilir Soğutma Yaklaşımı. *Uluslararası (Biyo)İklim Değişikliği Sempozyumu*, (S. 154-165). Erzurum.
- Erdoğan, S. (2020). Enerji, Çevre Ve Sera Gazları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 284-297.

- Ersöz, N. D., Ersoy Mirici, M., & Sayan Atanur, G. (2022). Geçmişten Günümüze Yeşil Altyapı Ve Gelecek İçin Öngörüler. Ankara.
- Gül, A., Dinç, G., Akın, T., & Koçak, A. (2020). Kentsel Açık Ve Yeşil Alanların Mevcut Yasal Durumu Ve Uygulamadaki Sorunlar. *İdeal Kent Dergisi*, 1281-1312.
- Gültaş, P., & Yücel, M. (2015). Yeşil Lojistik: Yeşil Ulaşım Hizmetleri Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 75-77.
- Hepcan, Ç. Ç. (2019). *Kentlerde İklim Değişikliği İle Mücadele İçin Yeşil Alt Yapı Çözümleri*. Ankara: İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi.
- Kahraman, S., & Şenol, P. (2018). İklim Değişikliği: Küresel, Bölgesel Ve Kentsel Etkileri. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 335-367.
- Kara, K. Ö., & Yereli, A. (2022). İklim Değişikliğinin Yönetimi Ve Tarım Sektörü. *Afet Ve Risk Dergisi*, 361-379.
- Karagöz, A. (1998). Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1-9.
- Karakaya, E. (2016). Paris İklim Anlaşması: İçeriği Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-12.
- Kayasü, S., & Durmaz, E. (2021). Türkiye'de Kentsel Tarımın Yapısal Ve Oluşumsal Çerçevesi. *İdeal Kent Dergisi*, 1376-1380.
- Kayıoğlu, B., & Diken, B. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kullanımının Mevcut Durum Ve Sorunları. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 61.
- Kılıç, M. Y., & Abuş, M. (2018). Bahçeli Bir Konut Örneğinde Yağmur Suyu Hasadı. *Uluslararası Tarım Ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 209-215.
- Kırgöz, A. (2021). Jeotermal Enerji. *Türkiye Belediyeler Birliği Dergisi*, 20-26.
- Kıvılcım, İ. (2013). *2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Kızıllan, Y., & Kaymaz, Ç. K. (2022). Sürdürülebilir Katı Atık Yönetimi Bakımından Erzurum Şehri. *Dünya Coğrafyası Ve Kalkınma Perspektifi Dergisi*, 20-29.
- Korkut, A., Gültürk, P., & Üstün Topal, T. (2016). Kentsel Peyzaj Yapılarında Zemin Geçirimsizliği Üzerine Bir Araştırma: Tekirdağ Örneği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 412-422.
- Kök, F. (2021). Organik Atıkların Yönetimi, Geri Dönüşümü Ve Uygulamaları. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 99-108.
- Kurnaz, M. L. (2023). İklim Değişikliği Ve Uyum Süreçlerinde Türkiye. *Dirençlilik Dergisi*, 199-208.
- Manap, G. R., & Aydın, S. (2022). *Türkiye Çevre Sorunları Ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu*. Ankara.
- Memiş, L., & Düzgün, S. (2020). İklim Değişikliği Ve Kentsel Alanda Seller: Beşikdüzü Seli (2016) Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 254-275.
- Menteş, Y., & Aslan, F. (2021). Türkiye'de Kentsel Tarım Düzenlemelerine Yönelik Stratejiler. *Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 139-149.

- Menteşe, S., & Kızılçam, G. (2021). Türkiye’de Katı Atık Yönetim Uygulamaları İle İyaydaş (Kocaeli) Örneğinin Karşılaştırılması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 109-128.
- Mutlu, M., Kaynaklı, Ö., & Kılıç, M. (2011). Elektrikli Ev Aletlerinin Enerji Etiketlemesinin İncelenmesi. *Ulusal İklimlendirme Kongresi*, (S. 1-9). Antalya.
- Orpak, M. (2021). *Kentiçi Tarım Uygulamaları*. Isparta: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı.
- Öner, Ş. (2023). İklim Değişikliği Sorununun Uluslararası Gelişmeler Eşliğinde Türkiye'nin Politika Ve Kurumlarına Yansımaları. *Ombudsman Akademik*, 13-47.
- Özbakır Umut, M., Topuz, Y., & Nurtanış Velioğlu, M. (2015). Çöpten Geri Dönüşüme Giden Yolda Sürdürülebilir Tüketiciler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 264-288.
- Özbektaş, S., Şenel, M., & Sungur, B. (2023). Dünyada Ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Durumu Ve Kurulum Maliyetleri. *Mühendis Ve Makina*, 317-319.
- Özdede, S., Kolanya, D., & Aygün, A. Pandemi Sonrası Dönemde Kişi Başına Düşen Kentsel Yeşil Alan İhtiyacını Yeniden Düşünmek.
- Öztürk, M., & Öztürk, A. (2019). Bmidçs’den Paris Anlaşması’na: Birleşmiş Milletler’in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 527-541.
- Sadioğlu, U., & Ağıralan, E. (2020). İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinde 25. Taraflar Konferansı (Cop 25). *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 361-385.
- Selimoğlu, P., & Yamaçlı, R. (2022). Sürdürülebilir Yağmur Suyu Hasadı Üzerine Yapısal Bir İnceleme. *Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları Ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi*, 210-231.
- Sezik, M., & Sümer, G. (2022). *İklim Değişikliği Disiplinlerarası Bir Değerlendirme*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Somuncu, A. (2022). Türkiye’de Otomobil Ve Ticari Araçlardan Alınan Özel Tüketim Vergisi Ve Motorlu Taşıtlar Vergisinin Çevresel Etki Ve Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 29-43.
- Sümer, E. Ö. (2024). Şehirlerdeki Karbon Yutak Alanlarında Tutulan Karbonun Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Hesaplanması Ve İklim Değişikliği Çalışmalarına Katkısı. *Uluslararası Katılımlı 76. Türkiye Jeoloji Kurultayı*, (S. 15-19). Ankara.
- Şensoy, S., Demircan, M., Ulupınar, Y., & Balta, İ. *Türkiye İklimi*. Ankara: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.
- Talu, N. (2015). *Türkiye’de İklim Değişikliği Siyaseti*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tuğaç, Ç. (2023). İklim Değişikliğiyle Mücadelede Yerel Yönetimler. *A’dan Z’ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi* (S. 2021-242). İçinde Ankara: İklim Ve Çevre Merkezi.
- Tuğan, K. (2022). *İklim Değişikliği Ve Şehirler*. Ankara: Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı.
- Tuzcuoğlu, F. (2013). Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin Kentsel Yeşil Alanlarla İlgili Algı Ve Farkındalıkları: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 45-62.
- Türker, H. B., & Atilla, G. (2022). Kentsel Açık Ve Yeşil Alanlarının Niceliksel Analizi Ve İrdelenmesi: Uşak Kent Merkezi Örneği. *Kent Akademisi Dergisi*, 2088-2109.

- Türkeş, M. (2008). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen Ve Öngörülen Değişiklikler. *Su Vakfı Dergisi*, 26-37.
- (2020). *Türkiye Rüzgar Enerjisi İstatistik Raporu*. Ankara.
- Ünsal, N., & Demirkol, T. (2019). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Finansmanı. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 1107-1133.
- Üstün, G., Can, T., & Küçük, G. (2020). Binalarda Yağmur Hasadı. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 1595-1605.
- Yamak, B., Yağcı, Z., Bilgiliöğlü, B., & Çömert, R. (2019). Kentleşmenin Arazi Yüzey Sıcaklığına Etkisinin Araştırılması Bursa İli Örneği. *Türkiye Ulusal Fotogrametri Ve Uzaktan Algılama Birliği (Tufuab)’In, X. Teknik Sempozyumu*, (S. 189-195). Aksaray.
- Yaman, K., & Muşmul, G. (2018). Çevre Ve Ekonomi İlişkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Ekonomi İşletme Ve Yönetim Dergisi*, 66-86.
- Yaralıoğlu, İ., & Asilsoy, B. (2021). Yeşil Alt Yapı Kavramının Teorik Bir Çerçeve Değerlendirilmesi. *Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 51-56.
- Yasdıman, K., Gönençgil, B., & Tokgözlü, A. (2019). İklim Ve Kentsel Isı Adası: Mersin Ve Silifke Örneği. *İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi*, (S. 588-594). İstanbul.
- Yenigül, S. B. (2016). Büyükşehirlerde Tarımsal Alanların Korunmasında Kentsel Tarım Ve Yerel Yönetimlerin Rolü. *Megaron Dergisi*, 291-299.
- Yıldız, H., Yüksel, A., & Özdemir, Ü. (2021). Fosil Kaynak Tüketiminin Karbon Ayak İzine Etkisi: Türkiye’den Kanıtlar. *Anadolu Çevre Ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 467-474.
- Yılmaz, D., & Öztürk, S. (2023). Kentsel Isı Adası Etkisinin Sistemik Bir İncelemesi: Kentsel Form, Peyzaj Ve Planlama Stratejileri. *Çevre, Şehir Ve İklim Dergisi*, 303-314.
- Yılmaz, F. (2009). Su Ve Ekosistem. *Su Vakfı Dergisi*, 1-5.
- Zaimoğlu, Z. (2019). *İklim Değişikliği Ve Türkiye Tarımı Etkileşimi*. Ankara: T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The main purpose of this study is to emphasize the effects of global climate change on cities by conveying its causes, consequences and possible consequences. In addition, by referring to the measures taken in international meetings on climate change, it is to emphasize the problems experienced by cities in Turkey at the point of implementing these policies and producing new policies.

Research Questions:

In this study, the problems experienced in the implementation of the policies produced in international meetings on climate change in cities are discussed. In this direction, answers to the following questions are sought in order to achieve the aim of the study: What are the causes and consequences of global climate change? What are the policies determined in international meetings against climate change? What is the position of cities on climate change? What are the problems experienced by cities in Turkey in terms of implementing climate change policies?

Literature Review:

When the studies on climate change are examined, one of the main factors causing climate change is the emission of greenhouse gases far above the safe level. These greenhouse gases, whose rate increases in the atmosphere, envelop the world like a greenhouse and cause global temperature increases. The most important factor affecting this situation is that the energy deficit after the industrial revolution is largely met by fossil fuels. In addition, most of the factors affecting climate change occur in urban areas. Because both industrial activities are carried out in urban areas and the majority of the world population lives in urban areas. Therefore, most of the measures to be taken against climate change include policies to be implemented in urban areas. For this reason, local governments have a lot of duties in the implementation of policies produced against climate change. Many studies have been conducted in this direction. Some of these studies are Talu (2015), Kahraman and Şenol (2018) and Tuğan (2022). In the study, the causes and consequences of climate change are discussed. Then, the effects of cities on climate change and policies to be implemented in urban areas against climate change are presented. As a result of the study, it was determined that cities in Turkey could not fully implement the policies developed against climate change due to reasons such as financial inadequacies, lack of technical expert personnel, technological inadequacies, lack of coordination between central and local governments and lack of social awareness.

Methodology:

In this study, firstly, the subject was determined and printed, and electronic resources were scanned. The obtained sources were classified according to the subheadings of the subject. Data were obtained to answer the questions and purpose of the study. These data were evaluated according to the sub-headings of the study within the scope of qualitative research method within the framework of an interpretative approach. Then, the study was considered as a whole and the results related to the study were emphasized. In this direction, the study emphasized the problems experienced by cities in Turkey at the point of implementing climate change policies. In order to better comprehend the subject, examples from other countries and cities are given from time to time.

Results and Conclusions:

Urban areas cover an area of 3 per cent of the world's surface area. Again, these cities consume about two thirds of the total energy produced in the world. This reveals that cities cause 75% of the total carbon emitted to nature. Therefore, it is seen that cities are very effective in global warming and climate change. This imposes great responsibility on cities and urban administrations both in terms of adaptation to climate change and mitigating the effects of climate change. In this direction, the implementation of policies determined against global climate change in urban areas will play a role in achieving positive results much faster. From this point of view, in this study, policies against climate change in urban areas such as: determining effective water policy, reducing the urban heat island effect, creating green infrastructure, creating waste management, using renewable energy, creating an urban green transport network, using permeable pavements, increasing urban agricultural areas, increasing carbon sink areas and allocating resources for these methods in urban financing are discussed. These policies are generally innovative and financial policies. Therefore, there are problems in the implementation of these policies in Turkish cities. These problems can be counted as financial inadequacies, lack of technical expert personnel, technological inadequacies, lack of coordination between central and local governments, legislative gaps and lack of social awareness. These deficiencies cause the studies on mitigating and eliminating the effects of climate change to remain in theory.

"Home" as a Geography of Resistance and Resurrection

Bir Direnç ve Diriliş Coğrafyası Olarak "Ev"

Mazlum AR¹

öz

Direnç coğrafyası, mekânın heterodoks yapısında işleyen güç ilişkilerini açığa çıkarmayı amaçlayan [eleştirel] coğrafi düşüncenin temel bir araştırma olgusudur. Coğrafyaya yönelik hegemonik kurulumları inceleyerek bireyin "yer" ile teması neticesinde şekillenen ontolojisinin ve kendilik inşasının arkeolojisini deşifre etmektedir- Peki o zaman "yer" nedir? Direnç coğrafyası ile ne tür bir ilişkiye sahiptir? "Yer" in sosyokültürel çeşitliliği göz önüne alındığında ne tür bir dirençten bahsedilebilir? Bu noktada araştırmada yer ve direnç arasındaki var olan bağlantılar ortaya konularak ve yine bu bağlantılar aşarak yer araştırmalarının temel bir bileşeni olarak [müstakil] "ev" in direnç ile ilişkisi gömülü teori araştırma deseniyle analiz edilmektedir. Makalede, güç uygulamalarına karşı rasyonel bir bilince dayalı olarak korunan ve tarihsel birikime bağlı olarak şekillenen "ev" in ve periferisinin (mahalle) fenomenolojik bağlamının aşılarak bir direnç ve diriliş coğrafyasına nasıl dönüştüğü ortaya konulmaktadır. Bu kapsamda, nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, sosyo-mekansal konteksi kuramsallaştırmak amacıyla gömülü teori deseni temellendirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla Türkiye'nin NUTS-1 bölge düzeyinde amaçlı örneklem çerçevesinde belirlenmiş katılımcılarından elde edilen çalışmanın verileri ise içerik analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, [müstakil] evin bir direnç alanı olarak yersizleşmeyi engellediği, güçlü sosyal yapısalılığı koruduğu, dirençli bir yaşam alanı sunduğu ve sürdürülebilir bir coğrafi inşayı mümkün kıldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Direnç coğrafyası, diriliş coğrafyası, ev, iktidar, kapitalizm, yer*

ABSTRACT

The geography of resistance is a fundamental research phenomenon of (critical) geographical thought that aims to reveal the power relations in the heterodox structure of space. By analyzing hegemonic constructions of geography, it deciphers the archaeology of the individual's ontology and self-construction shaped by contact with "place". But what, precisely, is "place"? What kind of relationship does resistance have with geography? Considering the sociocultural diversity of "place", what kind of resistance can be maintained? At this point, in the study by revealing the existing connections between place and resistance and again overcoming these connections, the relationship of the [detached] "house" with resistance as a basic component of place research is analyzed with the grounded theory research design. The article reveals how the "home" (transcending its phenomenological context), which is protected against power practices based on a rational consciousness and shaped by historical accumulation, transforms into a geography of resistance and resurrection. In this context, the study, in which qualitative research method was used, was based on grounded theory design in order to theorize the socio-spatial context. The data of the study, which was obtained through a semi-structured interview form from the participants determined within the framework of purposive sampling at the NUTS-1 regional level of Turkey, was analyzed with the content analysis technique. As a result of the research, it was understood that the [detached] house prevents placelessness as a space of resistance, preserves strong social structurality, offers a resilient living space, and enables sustainable geographical construction. Translated with DeepL.com (free version)

Keywords: *Geography of resistance, resurrection, home, power, place*

¹ Corresponding Author: Kırşehir Ahi Evran University, mazlum.ar@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3937-1637

INTRODUCTION

"Just as none of us is outside geography, none of us is completely exempt from the struggle over geography. This struggle is complex and interesting because it is not only about soldiers and cannons but also about ideas, forms, images, and imaginaries" (Said, 1993, p. 7).

Geography is concerned with the conditions under which our world is structured as identifiable places and societies, and the sociopolitical structural practices of the power apparatuses that influence this. This disciplinary approach, which is normative, critical and political as well as descriptive, is an integral part of the holistic structure of contemporary [critical] human geography. This characteristic of human geography is based on the spatial organization and ambiguity of the individual and society and their intertwined but at the same time boundary-setting heterotopic relationship. In this context, geographical research has three main orientations: (a) The relationship with different dynamics of geography (identity, culture, population, gender, etc.), (b) how geography is incorporated into ideological construction and (c) the limits of social and political reaction as a way of challenging (resisting) this ideological set-up. At this stage, it is necessary to ask the following questions: Is there a trait that makes geography a powerful carrier of social existence? How can the geographer interrogate space as an effective indicator of social and cultural values and as a subject of social reaction? Political geographers (Toal & Dalby, 1998; Dodds, 2007; Taylor, 2005; Allen & Cochrane, 2010; Agnew, 1999; Hyndman, 2004; Crampton & Elden, 2007; Sharp at al. 2000; Sparke, 2008, p. 424), by addressing different geographical phenomena through a critical lens, enable these inquiries to find answers on a meaningful ground. This literature has expanded the scope of political geography by focusing on the geography of resistance.

Resistance, which consists of the materials and practices of everyday life, means the coming together of forces or the contestation of different actors and phenomena. These may include any or all of physical environments, social networks, cultural practices, political action and discourses. These actions can be overt and confrontational or covert. It can withstand a collective reaction, as it can happen individually (Scott, 1985; Scott, 1990). It can be metamorphic, interconnected or hybrid, challenging the status quo or conservative. Resistances can also be interpreted as fluid processes whose emergence and dissolution cannot be fixed in time (Calderón at al. 2018, p. 23). This heterodox nature of resistance is due to the diversity of geographical structuration. Therefore, the multidimensional context that can be expressed as the geography of resistance (Hughes, 2020; Sparke, 2008; Keith & Pile, 2013; Nickels, 2018; Hughes, at al. 2022) cannot be seen only as a dynamic of mobile geographies such as demonstration, action, protest, etc. Because resistance against spatial domination practices has a relational content with all sub-dimensions of the discipline of geography. In this respect, the geography of resistance provides important opportunities for analyzing the relations of disciplinary sub-forms of research, which are evaluated in a purely phenomenological context, with power practices (Sharp, at al. 2000). Thus, [political] geography also reveals that individuals are not only subjects who move between the gears of power and practice the practices of power (Foucault, 1980, p. 98). In addition to this, it reveals the resistance practices of individuals and societies against hegemonic processes by acting from geography and drawing strength from it. It develops a rational stance against power practices by deconstructing geographical phenomena that are naturalized and accepted as given.

One of the important concepts at the center of the radical questioning of political geography is the term "place". Place as an experiential phenomenon combines elements of nature (fundamental forces), social relations (class, gender, etc.), and meaning (mind, ideas, symbols). In this respect, it transforms the earth into a home at different scales, producing a sense of connectedness and rootedness. Moreover, the ontology of place, where space becomes a center of meaning, is shaped by resonating with the geography to which the individual belongs. Thus, it becomes a living space where it realizes all kinds of social dynamics (culture, identity, memory, emotion) that complement it. The concept of "place", which is put forward with different definitions (Hartshorne, 2012; Sauer, 1963; Pred, 1984; Tuan, 1979; Relph, 1976; Lukermann, 1964), is positioned between objective reality and

subjective emotion with passive and apolitical perspectives, especially in humanist and cultural geography analyses (Entrikin, 1991). At this point, does the concept of place, which is addressed in terms of displacement and dispossession in political geography (Blomley, 2008; Jeffrey et al. 2012; Nally, 2015; Liberti, 2013; Linebaugh, 2014), show a geography of resistance against the exploitation and dispossession practices of power actors in implicit or explicit, passive or active ways? What is the relationship between the impulse to protect "place" as a living space and political, social, cultural and economic processes? Answering these framing questions allows us to explore the archaeology of our world of perception and experience of places as they develop at different geographical scales (home, neighborhood, county, province, homeland), and of our feelings about them (Tuan, 1990). At this point, the "house" as a place constitutes the basic codes of the emotional world of the individual and

Figure-1. Example of the Change in Settlement Patterns Depending on the Influence of Power: Ankara (Evrensel, 2023).

society with the sociocultural, economic, political, and environmental relations it builds with both its construction form (horizontal or vertical) and its periphery (neighborhood). However, the physical interventions (demolition, forced displacement, reconstruction, etc.) of power actors toward the "home" (Figure 1) can change or completely eliminate the emotional world constructed by the "home". This situation may lead to the partial or total destruction of geographical memory, resilience, collective belonging, sociocultural relations, and daily life practices. Therefore, given the numerous practices of hegemony (elitist geopolitics) such as displacement and dispossession, it is necessary to clarify the different dimensions of resistance to this construction (geopolitics from below). Therefore, the research will analyze the resistance context of "home" as a living area and a structural protection dynamic of the concept of "place", which is dealt with from an apolitical perspective in cultural and humanistic geography but examined in the context of the practical actions (demonstration, protest, etc.) of social movements/groups in political geography. At this point, it is aimed to enrich its radical context by bringing a new perspective to the theoretical definitions related to the transcendence of the phenomenological acts of "place".

In order to realize this aim, three basic steps were followed in the research: Firstly, the perceptions of the participants who rationally tried to maintain the legacy of the collective geographical structurality and sense of place shaped based on historical accumulation by insisting on staying in a detached house (horizontal architecture-Figure 2) in the face of the vertical construction that has emerged in cities in Turkey in the last 25 years were analyzed through content analysis. Secondly, the findings were analyzed with Strauss and Corbin's (1994) systematic grounded theory approach and the concepts related to the emerging relations were categorized. In the last step, theoretical results were presented by discussing the categorical concept networks based on the findings.

Figure-2. An Example of an Average Detached House and Neighbourhood.

1. Conceptual Framework

1.1 Geography of Resistance

Power practices and the spatial hegemonic functioning of capitalist reproduction constitute the basis of cultural, political, and economic exploitation, inequality, and injustice (Harvey, 2004; Castells, 1977). Any action that attempts to challenge and change the domination strategies of subordinate groups regarding these relationships or processes is defined as resistance (Routledge, 1997, p. 360; Haynes & Prakash, 1991, p. 3). Resistance is therefore seen as a conscious practice by which a subject overcomes, or more importantly aims to overcome, a particular configuration of power relations (Leblanc, 1999, p. 18). Even so, the fact that resistance formations vary depending on sociopolitical, theopolitical, cultural, etc. dynamics brings along problems in the theorisation of the concept. The complex and contradictory theoretical nature of resistance, especially its emergence at different geographical scales, the variability of its structural formation according to civil or political contexts, and its relationship with power have often led to its complex and contradictory theoretical nature being overlooked or at best generalized (Melucci *et al.*, 1989). These theoretical approaches, which emerged especially with the social movements that emerged in Europe and North America in the 1960s, focused on four main themes. First, it concentrated on the mechanisms to mobilize resources that build collective action for resistance (McCarthy & Zald, 1977). Second, there has been interest in the relationship between structural changes and transformations in social conflict patterns (Tilly, 1978; Castells, 2011; 2015). Third, there has been research on the role of cultural representations in enabling collective action (Snow *et al.* 1986; Benford & Snow, 2000). Fourth, there has been a focus on political process research regarding the effects of political and institutional context on the development of social movements (Tilly, 1978; Touraine, 1981). The main problem for geographical thinking is that such theoretical approaches to understanding resistance have ignored the importance and role of spatial perspective. Therefore, with theoretical approaches such, as opposed to labor exploitation (Harvey, 2004) and the distinction between civil society and the state (Castells, 1977; 1983), geographers have tried to reveal the geographical texture of resistance analyses by addressing issues of place, geographical inequalities, networks, and everyday activism (Pile & Keith, 2009). While these approaches (Sparke, 2008; Jones, 2012; Martin & Pierce, 2013; Crane, 2015; Nicholls, 2016) consider resistance as opposition (Certeau, 2011; Peters, 1998; Brown, 2007; Martin & Pierce, 2013), they also evaluate it in a context that is always intertwined with power (Allen & Cochrane, 2010; Sharp *et al.* 2000, p. 27). Thus, they emphasized alternative geographies where people are differently positioned within unequal power relations, where they are active in the formation of relations of authority, meaning, and identity, and where resistance attempts to construct places that are different from those defined by exploitation.

The basic function of resistance within geography is ontologically incompatible with the new tendencies of power. This survey has been particularly indicative of the expanding field of political geographers (Clark & Dear, 2021; Driver, 1991; 2004; Paddison *et al.*, 1999; Painter, 1995; Smith, 1994). Political geographers have recognized resistance not only as geographical expressions of understandable and identifiable actions. Rather, it has tried to reveal how space makes certain forms of resistance possible or impossible and how resistance constructs or renders impossible other geographies (Pile & Keith, 2009). This acquisition of resistance in political geography has enabled the development of different research approaches within the discipline. Castells (1983), for example, focused on urban social movements by reducing the demands revolving around collective consumption, the defense of cultural identities, and the functioning of the state or local government to a definition of resistance. In order to express the sociopolitical writing of urban geography, Smith (1993) took the struggle between the homeless and the city administration. He also tried to show that these struggles are constituted by the specialization in which they take place. Brickell *et al.* (2017) also emphasized the role of sociopolitical and financial economies in mediating and conditioning dispossession and forced displacement at different geographical scales.

Although there are many different approaches within the geographical tradition, it can still be stated that a significant part of the research on resistance focuses on social movements (Sharp at al. 2000). These studies; (a) the multiple and dynamic character of resistance spaces, (b) have both individual and collective content, (c) it can be based on direct action (demonstration, march, protest) as well as on a legal, cultural and political rational consciousness against the use of force (d) and because it is located at the intersection of several overlapping scales, from the local to the nation-state and, increasingly, to international dimensions, questions the following: (a) how geographical processes and relationships of various scales, as well as the characteristics of particular places, influence the character and the emergence of various forms of resistance, (b) how practices of resistance constitute different relations to space through strategic mobilizations or geographical uses, (c) how these relations enable or constrain such articulations of resistance; and (d) How the character and meaning of space can change when it becomes a field of resistance. Thus, the perception that the geography of resistance is only passive and immobile is destroyed, and it is clarified that resistance shows a multi-layered feature with its heterotopic characteristics and the struggle to define both emancipation, space, and subjectivity (Pile & Keith, 2009).

1.2 Place

The most important feature of resistance geographies is that individuals and societies use space to protect and implement different interests and values, while at the same time allowing them to defend belonging to place. From this perspective, it becomes clear that the phenomena of space and place have different contexts in terms of meaning, capacity, and scale. However, it can also be stated that both concepts need each other in terms of definition. At this point, while space defines movement, abstraction, freedom, and form, place evokes stasis, security, stability, and a way of being. In this dichotomic construction, what begins as an undifferentiated space turns into a place as we get to know it better and ascribe a value to it. When people attach meaning to a part of a space and become attached to it, the space becomes a place (Tuan, 1977; Cresswell, 2014; Relph, 1976; Heidegger, 1971; Ar, 2021, Dinç, 2024). Because it is certain that a place is an object formed in the face of space, and considering that the concept of place is at the center of the research, it is necessary to ask the following questions: What is a place? What gives a place its identity, its aura? What is the relationship between place and people based on? How do people attribute meaning to place, how do they organize it, and how are they affected by it? These questions are answered in different contexts. Whereas Heidegger (1971) approaches place from an existential (Dasein) point of view, Schulz (2013) has put forward a phenomenological approach with his conceptualization of the spirit of place.

Although it has a long and deep-rooted history, the concept of place began to gain its position in the discipline of geography in the first half of the 20th century. In this process, the concept of place has begun to gain meaning, especially within cultural geography, due to the reference to culture as the explanatory factor of the inquiries about defining place. Sauer (2008) tried to emphasize the cultural context by explaining the concept of place as "*the facts of geography are the facts of place*" in his article "*Morphology of Landscape*". While Hartshorne (2012) defines place as "*the integration that geography is interested in analyzing are integration that varies from place to place*", Lukerman (1964, p. 67) explained place as "*geography is the knowledge of the world as it exists in places*". However, humanistic geography, which emerged in the face of the quantitative space approach, especially after 1970, re-founded the concept of place by using phenomenology, allowing the concept to be embodied in geographical research. The two geographers who developed this new approach to place the most comprehensively were Yi-Fu Tuan and Edward Relph. Yi-Fu Tuan's (1979) "*Topophilia*" and "*Space and Place*" (Tuan, 1977) and Edward Relph's (1976) "*Place and Placelessness*" had a tremendous impact on the development of the idea of place in human geography. Thus, the concept of place is embodied in three general frameworks, each of which emerges as dominant over the others in relation to the sub-forms of geography (economic, cultural, humanistic, etc.): location, local area, and sense of place (Agnew, 2002).

The three basic emphases on place are operationalized in different contexts in human geography studies. Economic geographers tended to emphasize location, cultural geographers were centrally concerned with a sense of place, and humanist geographers were concerned with locality (Agnew, 2002). However, from a more general perspective, the place is the subject of phenomenological analyses of geography with its structural dynamics that construct phenomena such as knowing one's place at different scales, building a home, limitations, community building, culture, identity formation, sameness, and differentiation (us and the other) (Tuan, 1982; 1991; Buttimer, 2015; Seamon, 1979). The basic problem is how this place turns into a geography of resistance when these phenomena, which are the subject of research as a reflection of the emotional world of the individual and society, are threatened by open or secret power practices. What means are used to struggle against these threatening practices? More precisely, how can the place be imagined as a field of resistance? In the midst of the politics of place, how can we begin to understand the fields of resistance? These inquiries, which deal with the concept of place on the basis of structural critical thinking, reveal both the unity and complementarity of cultural and political geography in terms of the research subject. Places are not only locations and emotions, but also cultural artifacts that express "how a geographically connected group of people mediate their demands to cultural identity, state power, and capital accumulation" (Zukin, 1993, p. 12). Social structures that communicate about social status, political control, social practices, and histories are expressions of the distribution of power and manifestations of social exchange, memories, images, uses, and meanings (Zick, 2006). Abstract hegemonic representations of place by the powerful leave the door open for articulating resistance and alternative rationality (Roberts, 2001; Hosey, 2000). It sees place as idealized representations of national power and wealth, and spectacle as a way of challenging these symbolic images and the status quo they reinforce, of exposing a society to its real, imperfect conditions (Macleod, 2006). The place also plays an important role in the formation and maintenance of ideological beliefs. However, the story does not end there. A feature of cultural studies, and more recently of cultural geography, is a greater emphasis on challenges to, and sometimes transformations of, ideological beliefs. Ideologies are not only created and maintained in monolithically; they are also challenged, resisted, and overcome (Cresswell, 1992a). While the dynamics of place can become strategic tools for power, these dynamics can also make the practices of power highly visible for resistance in geography. If enough people do the same thing, a whole new sense of "normality" could emerge (Cresswell, 1992b). Therefore, place resistance can provide important tools to understand how cultural, economic, and political changes that may arise in the face of the loss or threat of loss of a home, neighborhood, or land make the individual dependent on or struggle against hegemonic structures.

2. Method

In this research, the qualitative research method is used in which the data obtained from facts, individuals, and actions are placed in their natural environment, and thus the authenticity of their analyses is achieved (Neuman, 2009). The qualitative research model allows exploratory results and relational qualities to be obtained in many respects: (a) in-depth examination of the problematics, (b) the researcher generates purposive or theoretical categories in the research process, and (c) discovering the original answer to the research problem in social reality instead of the meaning in the researcher's mind by ensuring that the research and analysis processes are operated together (Creswell, 2017). Thus, the research problem is clarified by analyzing by who and how the meaning is created and interpreted.

In qualitative research methods, the most basic element that determines the purpose of the research, the problem, the sample, and the process of obtaining the data is the research design. By analyzing the meaning of individuals' experiences with the research design, the appropriate way to analyze the research problem is determined on the basis of different conceptions (interpretivism, critical theory, and poststructuralism) (Flick, 2018; Marshall & Rossman, 2006; Creswell & Poth, 2016). At this point,

because a comprehensive theory about the social process planned in the research was needed (Creswell, 2012), grounded theory was used. Thus, the aim, problem definition, sample selection, data collection, and analysis processes of the research were operated. In this context, Strauss and Corbin's "systematic design" approach, which is one of the "systematic" (Strauss & Corbin, 1994), "emerging" (Glaser, 1992), and "constructivist" (Charmaz, 2006) research patterns that dominate the field of grounded theory, which aims to discover concepts, suggestions, and inferences directly from data rather than a priori assumption or existing theoretical frameworks, was used. In the research, a deductive conclusion was drawn from the inductively analyzed data on the basis of a systematic design in which a predetermined series of coding steps were used and a logic paradigm was developed or a developed theory was visualized (Strauss & Corbin, 1990).

2.1 Sample Group

Figure-3. Regional Classification of Turkey According to the NUTS-1 Level.

For the research to proceed on a theoretical basis, the sample group should be suitable for the concepts and the characteristics, dimensions, and diversity of the concepts (Strauss & Corbin, 1990). Because it is impossible to reach a sample that will represent the universe in the qualitative research method, purposeful sampling was preferred in the study. In addition, as a sub-dimension of purposive sampling, purposive homogeneous sampling was used because it allows direct focus on the problem and simplification by reducing diversity (Creswell & Poth, 2016). In this context, twelve participants (6 males and 6 females) with homogeneous characteristics were selected from the twelve regions of Turkey at the Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS-1) level (Figure 3) in accordance with the purpose and the problem of the research. Common characteristics of these participants:

- Those who have a detached house with a garden,
- Those who live in neighborhoods with a high density of detached houses and experience structural changes in the architecture of these neighborhoods (from horizontal to vertical construction),
- Those who refuse to give up their detached house despite being offered higher payments, or property, etc. by the contractor or official institutions because the land of the detached house is valuable,
- It consists of participants who insist on staying in detached houses for socioeconomic, cultural, and psychological reasons in cities with dense vertical structures (Figure 4).

In parallel with the geographical coding of the participants at the NUTS-1 level (e.g., TR1, TR2, or TRA), the participant rankings were also numbered (e.g. K1-TR1 or K6-TR6) and used in the study.

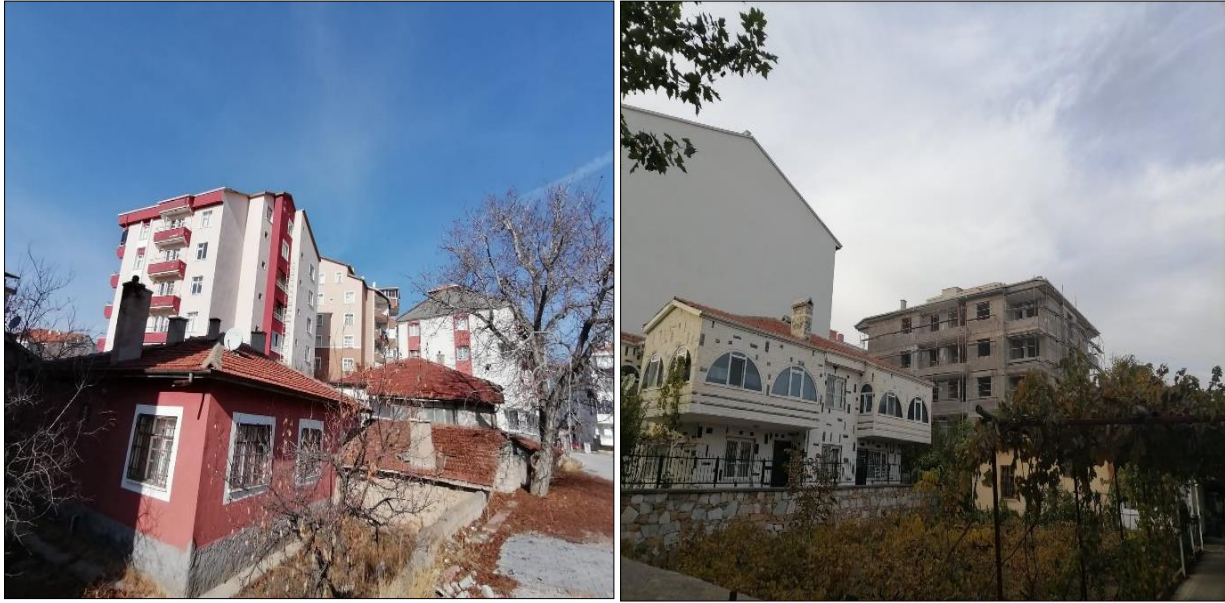

Figure-4. Examples of Detached Houses Where the Participants Reside.

2.2 Data Collection and Analyses

To obtain the data for the research, a semi-structured interview technique was used. In this context, the participants were first asked to sign the consent form. In the second stage, it was decided to choose the date and place for the interview. In the third stage, after obtaining the necessary permissions from the participants, interviews were conducted using a semi-structured interview form prepared using a voice recorder. Although the interviews were designed as one hour for each participant, the interviews were realized as two hours on average because the participant did not want to leave the plot, and intermediate questions were asked according to the course of the interview. In addition, code saturation and data repetition were also important factors in the duration of the interviews. After the interview, the voice recordings of each participant were numbered, backed up on the computer, and transcribed, and thus a data set of 83 pages was obtained.

The data of the research were analyzed as the data sets were obtained throughout the research, not after all the data were collected. To analyze the data obtained from the interviews and field notes, content analysis was used as it allows the context between the data to be integrated in a meaningful way and to create categories. In this context, participant forms were analyzed, and meaningful concepts, phrases, and expressions that could be evaluated in the research were carefully coded. According to Strauss and Corbin (1990), the data coding process occurs in three stages: open, axis, and selective coding. In this direction, in the selective coding phase with an exploratory perspective, the related concepts were coded using a descriptive and In Vivo coding approach. These codes were then categorized relationally in the axis coding stage. Finally, these categories were organized to form a theory in the selective coding stage, and the code-subcode systematic (concept networks) was brought to meaningful integrity.

In content analysis, the coding process can be performed manually or using computer-aided programs. At this point, the MAXQDA computer software program was used to coding the data in the study. The most important advantage of the program is that it allows the dataset of the research to be coded, digitized, visualized, and mapped in a systematic way. In addition, the risks of incomplete or incorrect coding and data loss that may arise in manual coding are completely eliminated by the related program (Ar, 2023; Ar, 2024). Thus, all steps of the analysis process were operated in a synchronized manner.

3. Analysis and Findings

As a result of the open, axis, and selective coding analysis steps of the research data, the concepts forming the framework of the grounded theory were categorized in a way to form a meaningful integrity. In this context, the relational pattern of the theory produced from the views of the participants was combined under three main categories, eight subcategories, and 114 concepts, and a code- subcode concept network was formed (Figure 5). When the distribution of the coding categories according to the main themes was analyzed, the following results emerged: Under the main category of the *geography of resurrection*, there are 52 concepts related to the subcategories the *geography of opposition* and *place resistance*. In the main category of *independent and free life, economic, psychosocial, ecological* subcategories and 42 related concepts were identified. Finally, the main category of *architectural function* is shaped by 20 concepts related to the subcategories of *compatibility with flexible lifestyle, construction conditions*, and *horizontal architectural layout*.

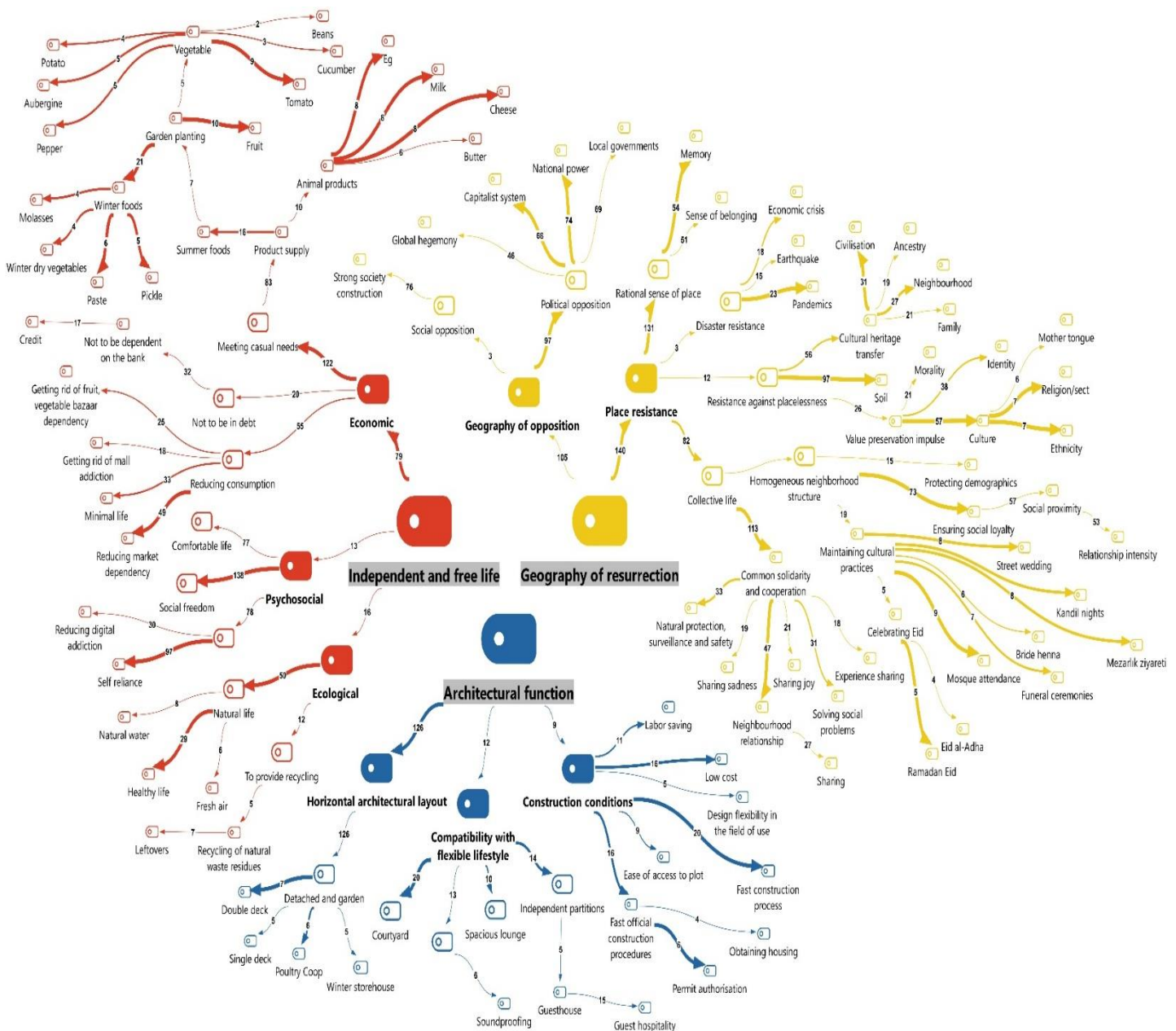

Figure-5. Code- Subcode Co-occurrence Model.

Table-1. Frequency Analysis of Concepts Reflecting the Views of Participants.

Main Category	Subcategory	Concepts/Participants	K1-	K2-	K3-	K4-	K5-	K6-	K7-	K8-	K9-	K10-	K11-	K12-	Total
			TR1	TR2	TR3	TR4	TR5	TR6	TR7	TR8	TR9	TRA	TRB	TRC	
			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	n=12
Geography of resurrection	Geography of opposition	Political opposition	12,7	11,3	8,5	4,5	11,8	10,0	16,4	6,2	6,1	6,4	0,3	4,8	8,3
		Social opposition	11,3	2,1	1,4	1,0	1,3	4,1	2,5	2,1	0,9	3,2	0,9	0,0	2,0
	Place resistance	Disaster resistance	5,6	2,1	3,5	4,5	1,4	1,9	1,1	2,1	1,5	0,2	0,0	3,2	1,5
		Collective life	11,3	13,4	13,5	24,0	16,8	23,0	6,9	7,6	14,4	20,5	38,7	3,2	18,1
		Rational sense of place	9,9	6,2	7,1	1,5	9,8	2,6	4,4	14,5	3,4	6,7	1,4	1,6	5,9
		Resistance against placelessness	4,2	16,0	16,6	6,5	11,1	6,7	9,5	11,7	8,5	12,1	11,4	22,6	10,7
Subtotal (%)		55,0	51,1	50,6	42,0	52,2	48,3	40,8	44,2	34,8	49,1	52,7	35,4	46,5	
Independent and free life	Economic	Not to be in debt	0,0	1,0	1,4	0,0	3,8	1,9	1,8	0,0	0,4	1,1	1,7	6,5	1,7
		Meeting casual needs	4,2	4,6	10,6	11,0	7,3	11,5	11,3	2,1	9,2	4,4	21,9	4,8	8,9
		Reducing consumption	1,4	2,6	3,5	5,5	5,4	7,1	6,9	4,1	3,4	4,8	2,3	1,6	4,5
	Psychosocial	Comfortable life	0,0	0,5	0,7	2,5	1,1	1,9	1,1	3,4	3,9	2,0	0,0	11,3	1,9
		Psychological well-being	5,6	2,1	2,8	6,5	6,1	4,8	5,5	11,0	4,8	5,8	0,9	8,1	5,1
		Social freedom	1,4	1,5	1,4	2,5	3,8	3,0	3,6	7,6	5,4	3,9	0,0	0,0	3,5
	Ecological	Natural life	4,2	2,1	2,8	1,5	1,5	1,9	1,8	2,1	6,9	0,5	0,6	0,0	2,3
		To provide recycling	0,0	0,5	1,4	1,0	1,0	1,1	0,7	0,0	0,7	0,0	0,0	0,0	0,6
Subtotal (%)		16,8	14,9	24,6	30,5	30,0	33,2	32,7	30,3	34,7	22,5	27,4	32,3	28,5	
Architectural function	Horizontal architectural layout	Detached and garden	0,0	6,2	1,4	4,5	2,9	3,0	1,8	9,0	13,7	3,5	2,3	0,0	5,1
		Ease of access to plot	0,0	0,5	0,7	0,5	0,2	0,0	0,4	0,0	0,3	0,2	0,0	0,0	0,2
		Labor saving	0,0	0,5	0,7	0,5	0,5	0,0	0,4	0,0	0,0	0,2	0,3	0,0	0,3
	Construction conditions	Fast construction process	0,0	0,5	0,7	0,5	0,9	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	1,4	0,0	0,5
		Design flexibility in the field of use	0,0	0,0	0,7	0,5	0,1	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
		Low cost	0,0	0,5	0,7	0,5	0,2	0,0	0,4	0,0	0,3	0,2	2,0	0,0	0,4
		Fast official construction procedures	0,0	0,5	0,7	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	1,0	0,5	2,3	0,0	0,7
	Compatibility with flexible lifestyle	Courtyard	0,0	0,5	0,7	0,5	0,0	0,4	0,4	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,5
		Independent partitions	0,0	0,5	1,4	1,0	0,0	1,1	1,1	0,0	0,4	1,4	2,8	1,6	0,9
		Spacious lounge	0,0	0,0	0,7	0,5	0,1	0,4	0,4	0,0	0,1	0,6	0,0	0,0	0,3
		Suitability for private life	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,2
Subtotal (%)		0,0	10,2	8,4	9,5	5,4	4,9	5,3	9,0	19,3	7,1	11,4	1,6	9,2	

The frequency ratios summarizing the participants' (n=12) perceptions of the concept of a "detached house" as a place are shown in Table 1. When the opinions of the participants were analyzed in terms of total rates, it was determined that the basic category of *geography of resurrection* (46.5%) ranked first with the highest frequency percentage. The main category of *independent and free life* ranked second with a frequency rate of 28.5%, while the main category of *architectural function* (9.2%) was the main category with the lowest frequency percentage. In the context of the concepts under the subcategories, the first five concepts with the highest frequency density were determined to be *collective life* (18.1%) and *resistance to displacement* (10.7%) in the *place resistance* subcategory; *meeting daily needs* (8.9%) in the *economic* subcategory; *political opposition* (8.3%) in the *geography of opposition* subcategory; and *rational sense of place* (5.9%) in the *place resistance* subcategory. However, in addition to this, all of the first five concepts with the lowest frequency density were included in the subcategories of *construction conditions* and *compatibility with flexible lifestyle* under the main category of *architectural function*. These concepts were, respectively, *design flexibility in the*

field of use (0.1%), ease of access to plot with the same percentage (0.2%), suitability for private life, and labor saving and spacious lounge concepts, which share equally 0.3% frequency percentage.

When the subtotal was analyzed on the basis of the participants, the following results emerged: In the main category of the *geography of resurrection*, the first three participants with the highest frequency density were K1-TR1 (55%), K11-TRB (52.7%), and K5-TR5 (52.2%), while the participant with the lowest frequency density was K9-TR9 (34.8%). In the basic category of *independent and free life*, K9-TR9 participant ranked first with a frequency rate of 34.7%, followed by K12-TRC (32.3%) in second place and K6-TR6 (32.2%) in third place. The participant with the lowest frequency rate in the same main category was K2-TR2 (14.9%). In the main category of *architectural function*, K9-TR9 ranked first with a frequency density of 19,3%, while K11-TRB (11,4%) ranked second and K2-TR2 (10,2%) participant ranked third. The participant with the lowest frequency percentage in the main category of *architectural function* was K1-TR1 (0.0%). Finally, in the context of all main categories, the three concepts that the participants emphasized with the highest frequency rate were the concepts of *collective life* (K11-TRB, 38.7%), *resistance against placelessness* (K12-TRC-22.6%), and *political opposition* (K7-TR7-17.7%).

The expressions that directly describe the views of the participants with the highest frequency density are shown in Figure 6. In this regard, as can be understood from the statements in the figure, the participants intensively made connected the detached house lifestyle and place resistance. Especially in the face of the pandemic, economic crisis and related product access, free movement, and psychological problems in 2020, the economic, social, and ecological advantages provided by the detached house and the free conditions it provides against hegemonic impositions were also reflected in the participants' direct statements. In addition, in the participant statements, it was determined that the basic element that mediates the formation of social existence against interventions in the collective lifestyle was attributed to place resistance and associated with rational consciousness.

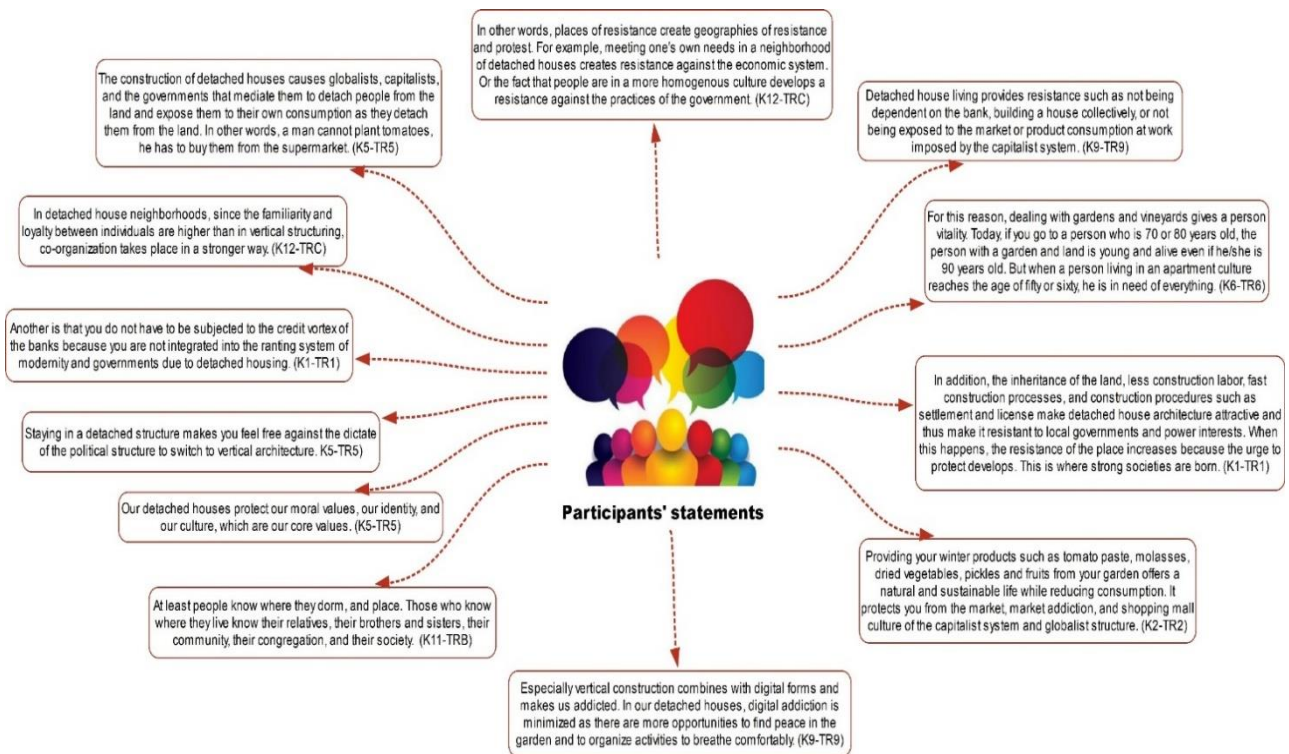

Figure-6. Conceptual Thematic Expressions of the Participants.

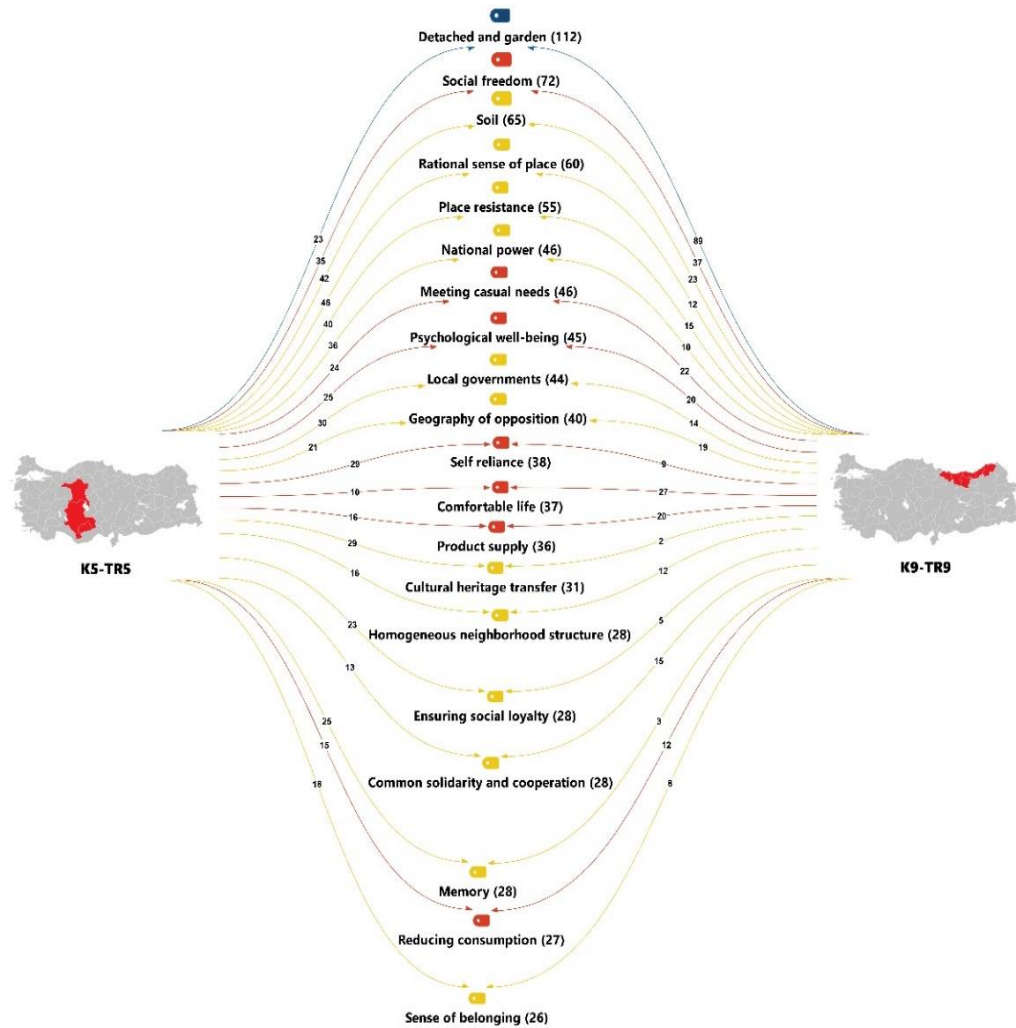

Figure-7. Common Concepts Used most Frequently by the Participants with the Highest Concept Frequency.

The 20 common concepts most frequently used by the K5-TR5 and K9-TR9 regions, which have the highest frequency density among the participants, are given in Figure 7. When analyzed on the basis of main categories, it was determined that the basic category of *geography of resurrection* ranked first with 12 common concepts. The main category of *independent and free life* ranked second with 7 common concepts, while the main category of *architectural function* ranked third with 1 common concept. The concepts in the top five from the subject of common concept use with the most frequent of K5-TR5 and K9-TR9 participants are respectively: *detached and garden* (112) in the main category of *architectural function*; *social freedom* (72) in the main category of *independent and free life*; and *soil* (65), *rational sense of place* (60), and *place resistance* (55) under the main category of *geography of resurrection*. On the contrary, the common conceptual expressions with the lowest frequency number are follows: *belonging of sense* (26) under the main category of *geography of resurrection*; *reducing consumption* (27) under the main category of *independent and free life*; and *memory* (28), *common solidarity and cooperation* (28) and *ensuring social loyalty* (28) under the main category of *geography of resurrection*. The most balanced common concept emphasis of K5-TR5 and K9-TR9 participants was social freedom (35-37), meeting casual needs (24-22), geography of resistance (21-19), and common solidarity and cooperation (13-15), respectively. When the balanced distribution of the frequency emphasis of the two participants for each concept was analyzed, the following results emerged: For K5-TR5 and K9-TR9 participants, the common concept emphasis, in which the difference between the frequency numbers was intense, emerged among the concepts of *detached and garden* (23-89),

rational sense of place (48-12), cultural heritage transfer (29-2) and place resistance (40-15), respectively.

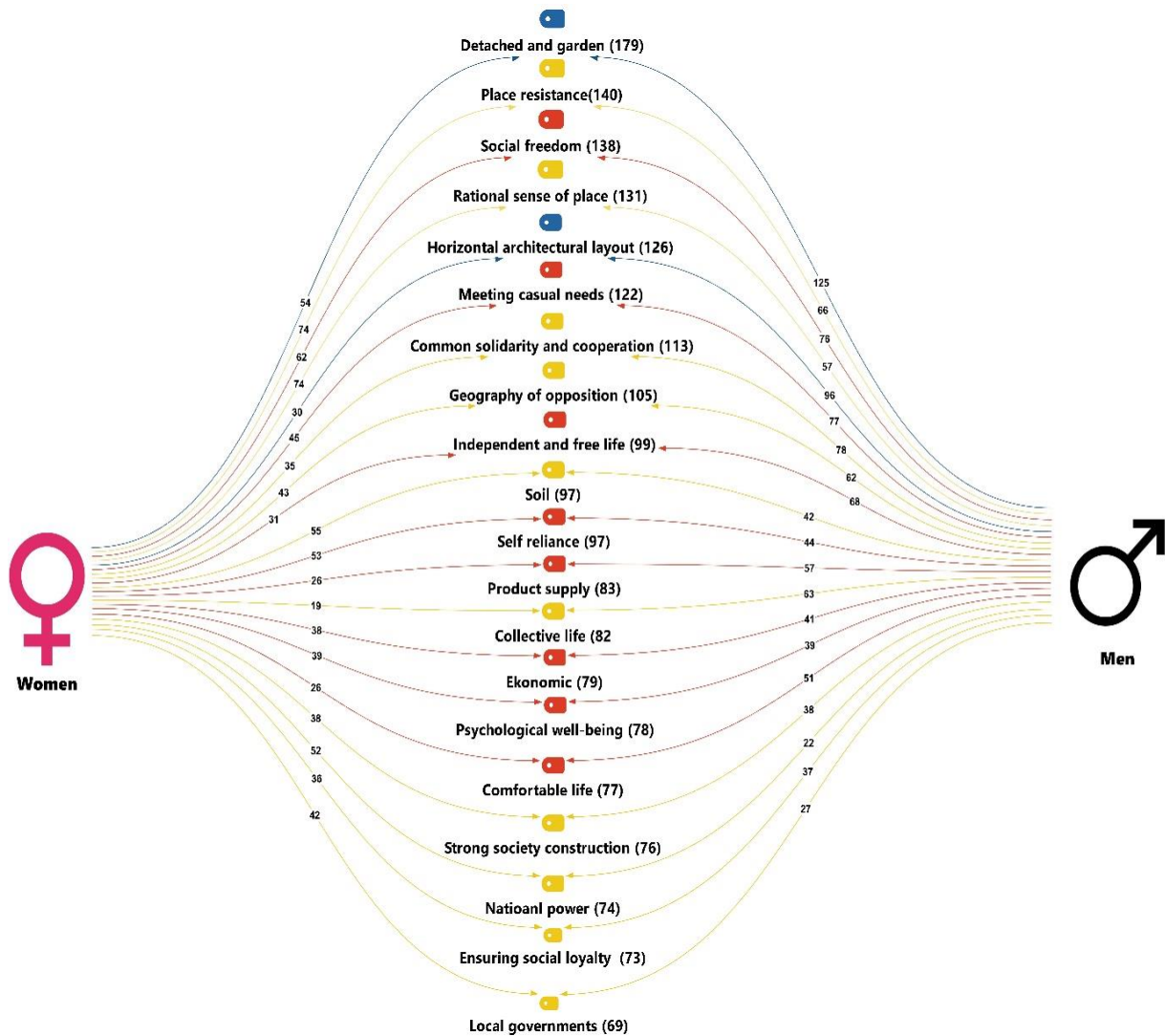

Figure-8. The most Common Concepts Used by the Participants According to Gender Variable.

Figure 8 shows the 20 common concepts used most frequently by the participants (n=12) according to gender variable. At this point, in the context of the main categories, the main category of geography of opposition ranked first with 10 common concepts, the main category of independent and free life ranked second with 8 common concepts, and the main category of architectural function ranked third with 2 common concepts, showing a feature parallel to the main category ranking in Figure 7. The concepts of *detached and gardened* (179) under the main category of *architectural function*; *place resistance* (140) under the main category of *geography of resurrection*; *social freedom* (138) under the main category of *independent and free life*; *rational sense of place* (131) under the main category of *geography of opposition*; and the *horizontal architectural layout* (126) under the main category of *architectural function* were the common concepts with the highest frequency density. *Local governments* (69), *ensuring social loyalty* (73) and *national power* (74), which are in the first three places with the use of common concepts with the lowest frequency density, were all included in the main category of *geography of resurrection*. In addition, while female participants emphasized the concepts of *place resistance* and *rational sense of place* under the main category of *geography of*

resurrection with a frequency of 74, male participants emphasized the concepts of *detached and garden* (125) and *horizontal architectural layout* (96) under the main category of *architectural function*.

When Figure 9, which shows the concepts emphasized relationally by the participants during the code analysis process and the frequency density of this relationality, was analyzed, the following results emerged: The subcategory of *geography of opposition* under the main category of *geography of resurrection* is intensely associated with the subcategory of *place resistance* and the concept of *rational sense of place*. In addition, the *geography of opposition* was frequently associated with the main category of *independent and free life* and its subcategory of *economic* and *meeting casual needs*. In addition, the subcategory of *geography of resistance* is frequently used together with the concept of *social freedom*, which is related to the *psychosocial* subcategory, and the *horizontal architectural layout* subcategory under the *architectural function* basic category and the *detached and gardened* concept related to it are frequently used together. While the concept of *political resistance* under the subcategory of *geography of resistance* was emphasized intensively together with the subcategory of *place resistance* and the concept of *rational sense of place*, it was also frequently associated with the concept of *social freedom* under the basic category of *independent and free life* and the *psychosocial* subcategory under it. The subcategory of *place resistance* under the main category of *geography of resurrection* was coded intensively with the basic category of *independent and free life*, its *economic* subcategory, and the concept of *social freedom* in the *psychosocial* subcategory. In addition to this, it is frequently associated with the *horizontal architectural order* under the main category of *architectural function* and the concept of *detached and gardened* under it. The concept of *disaster resistance*, which is related to the subcategory of *place resistance*, is frequently mentioned with the *economic* subcategory of the main category of *independent and free life* and the concept of *meeting daily needs* related to it. Again, the concept of a *rational sense* of place under the subcategory of *place resistance* is emphasized intensively with the concept of *social freedom*, which is connected to the subcategory of *horizontal architectural order* and the *psychosocial* subcategory. The concept of *resistance against placelessness* was expressed intensively with the concept of *detached and gardened* in the *horizontal architectural order* subcategory. On the other hand, the concept of *collective life* is frequently mentioned together with the subcategory of *horizontal architectural order* and the concept of *social freedom* related to the *psychosocial* subcategory.

The *horizontal architectural order* subcategory under the main category of *architectural function* is intensely associated with the main category of *independent and free living*. The concept of *detached house and garden*, which is related to the *horizontal architectural layout* subcategory, is frequently associated with the *economic* subcategory under the basic category of *independent and free life*, and the related concepts of *reducing consumption* and *meeting casual needs*. In addition, the *psychosocial* subcategory and the *psychological well-being* under it were frequently mentioned together with the concepts of *social freedom* and the *ecological* subcategory. In addition, the concept of *psychological well-being* was coded intensively with the concepts of *natural life*, and *to provide recycling* under the *ecological* subcategory.

When the main category of *independent and free life* was analyzed, it was determined that the *economic* subcategory was frequently mentioned together with the concept of *social freedom* in the *psychosocial subcategory*. It was also found that this concept was emphasized intensively with the concepts of *not be in debt* and *meeting casual needs*. Finally, the concept of *social freedom* in the *psychosocial* subcategory was frequently associated with the concept of *psychological well-being* in the same subcategory, the concept of *natural life* in the *ecological* subcategory, and the basic category of *independent and free life*.

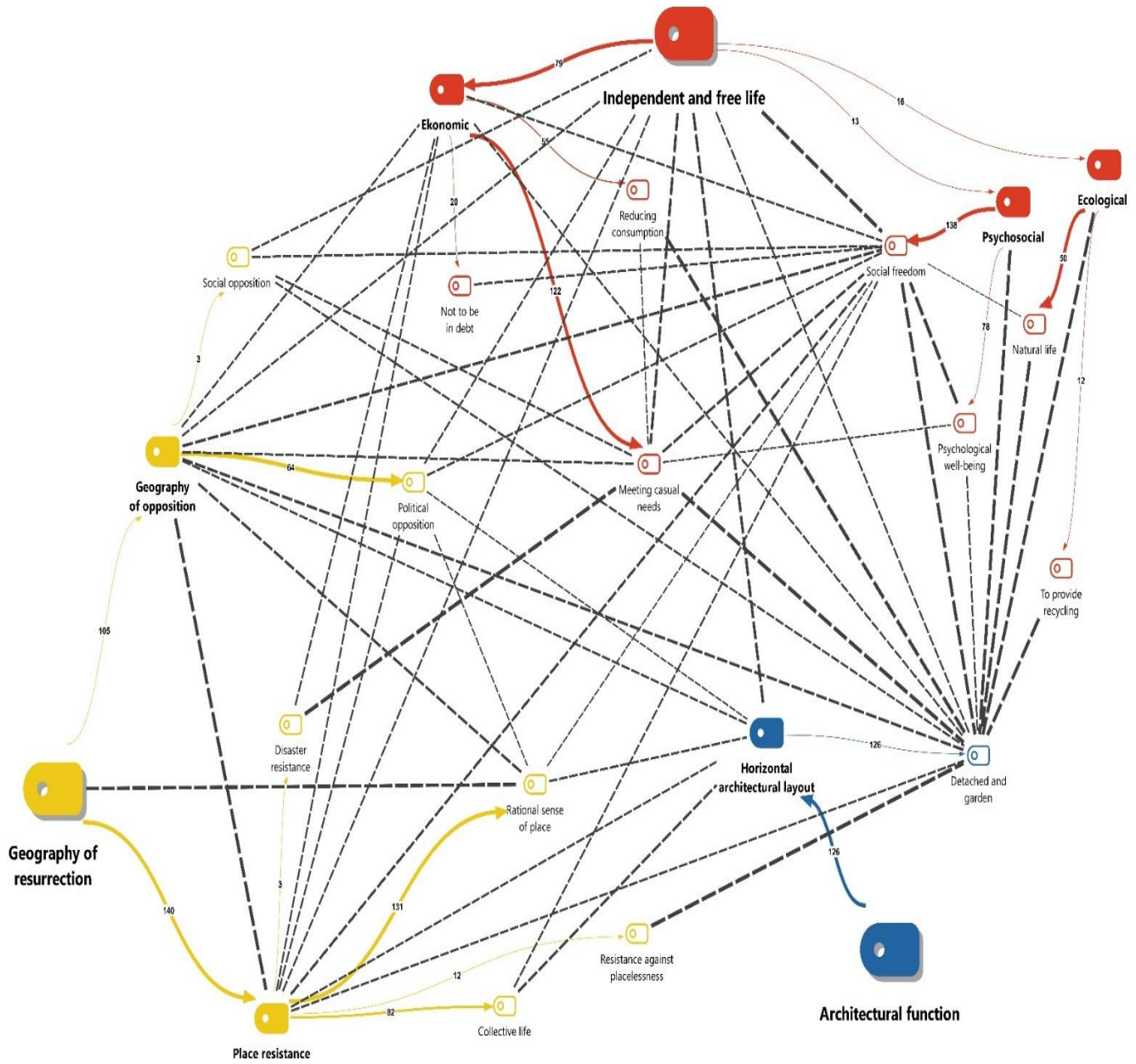

Figure-9. Conceptual Relationship Network Derived from User Reviews.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The geography of resistance, which defines the struggle of geographical diversity and existence against homogenous and generalized commodity installations, constructs individual and social selfhood against hegemonic practices at different scales (local, national, global) and contexts (cultural, psychological, environmental, political, etc.). This quality of resistance can express the stance against the means of exploitation of capitalist hegemony, as well as the struggle against the hegemonic installation of colonialism in postcolonial geographies or actions against the ideological practices put forward in urban areas. This structural nature of the geography of resistance reveals that it is too variable to be reduced to rigid narratives. Therefore, the main aim of geographers is not only to analyze geographies of resistance but also to reveal the resistances in geographies. It is to radicalize individual, collective, organized, unorganized, silent, or vocal resistance embedded in all kinds of passivized or defined given geographical narratives (space, place, region). At this point, the research findings extend the theoretical framework of the geography of resistance by revealing the resistance embedded in the

structure of the "[detached] house" as a subject of the "geography of place" against vertical structuring.

Rapid urbanization and vertical construction, which emerged as a result of the degradation of neighborhood patterns built with detached house architecture due to unplanned urban transformation and the construction-oriented economic cycle, brought many problems. As a result of the loss of geographical-cultural memory and belonging of individuals and communities, their social ties have weakened significantly. In addition, the rapid transition from collective society to individual life has led to the loss of social relationship and the sociocultural, spatial, economic, psychological, and environmental values provided by this relationship. This state of deprivation could only be understood through the revelation of the crises brought about by new structural geographical patterns and the daily life experiences of individuals who continued to stay in detached houses and neighborhoods and maintained their belonging to the land.

The theme of the geography of resurrection (Figure 5), derived from the definitions that the participants in the research attributed to the narrative of "detached house", which they claim or try to claim with their belonging to place and soil in the face of vertical construction and the practices of detachment from place, placelessness, and thus de-identification, reveals these embedded dynamics of "place" resistance. The subcategory of the *geography of opposition* categorized under the relevant theme and the related concepts of *social opposition* (*strong society construction*) and *political opposition* (*global hegemony, capitalist system, national power, local governments*) summarize the framework of political geography's existing research on place studies on the one hand and define the categorical outputs of non-actional resistance on the other. However, the subcategory of *place resistance* under the same theme and the related concepts of *rational sense of place* (*memory, sense of belonging*), *disaster resistance* (*economic crisis, earthquake, pandemic*), *resistance against placelessness* (*cultural heritage transfer: civilization, ancestry, family, neighborhood; value preservation impulse: identity, culture, morality; soil*), *collective life* (*common solidarity and cooperation; maintaining cultural practices and homogenous neighborhood structure*) (Figure 5) and the fact that these concepts have a higher frequency density than the other main categories and expressions (Table 1) also provide a theoretical reality to the context of the evolution of conscious awareness towards "detached house" as life into "place" resistance. In particular, the main category of *independent and free life* (Table 1), which has the second degree of conceptual frequency density, and the *economic* (*meeting casual needs: product supply, reducing consumption, not to be dependent on the bank*), *psychosocial* (*comfortable life, social freedom, psychological well-being*) and *ecological* (*natural life, to provide recycling*) concepts under it (Figure 5) have emerged as the dynamics of "home" and therefore "land" preservation, in which place resistance is necessary, against the dependent geographies of the modern period. The main category of *architectural function* and the related concepts of *horizontal architectural layout* (*detached and gardened: single deck, double deck, winter storehouse, poultry coop*), *compatibility with flexible lifestyle* (*courtyard, spacious lounge, independent partitions, suitability for private life*), and *construction conditions* (*low cost, design flexibility in the field of use, fast construction process, ease of access to plot, fast official construction procedures*) (Figure 5), which bring these dynamics to light, are categorical findings that show how the structural function of the "house" mediates the resistance of the place against the practice of vertical structuring that severs the individual and society from direct contact with the place and all kinds of dependence, consumption, exploitation, individualization, and detachment from cultural/social belonging. This situation has become more evident with natural, environmental, and social developments in recent years. The COVID-19 pandemic process in particular, and the related problems (economic crisis, inability to use public space, product supply problems), housing, and sustainable socioeconomic problems arising from the dependance on vertical architecture during the earthquake process, which affected 11 provinces in Turkey and caused the death of approximately 50 thousand people, have also been the consequences of detachment from the place and soil. Because in these living places, the geographical patterns built over time by accumulating in a form suitable for the geography experienced according to natural-cultural practices and the daily lifestyle needed, and usually through processes based on shared governance, have been rapidly eliminated in favor of vertical architecture. The findings obtained from the thematic expressions (Figure 6) and concept networks (Figure 9) of the participants who did not give up their detached houses were the outputs of

the rational practice of resistance to this dependency and systemic, environmental, and economic vulnerability. In addition, the participants' association of the main category of *architectural function* and related concepts with the main category of a *free and independent life* and its *economic, ecological, and psychosocial* subcategories on the one hand, and with the subcategories of *geography of resurrection*, and *geography of opposition, place resistance* on the other (Figure 9) shows the inseparable integrity of the structure, function, and resistance relation of "home" as a subject of place.

Another result obtained from the research findings was the common concepts emphasized by the participants living in different geographical regions but having similar characteristics. In this regard, both at the regional level (Figure 7) and in the context of gender variables (Figure 8), the first four concepts expressed by all participants were *detached and garden, social freedom, place resistance, and rational sense of place*. In fact, these four basic concepts, which are directly related to the act of geographical awareness, are also important in that they reveal the radical dimensions of the concept of a sense of place by exceeding its phenomenological limits. This situation reveals that "place", which is defined as a state of stasis, stability, and existence in the face of space, and "home" (Tuan, 1977; Cresswell, 2014; Relph, 1976; Heidegger, 1971) as its metaphorical living space, reflects a state of existence with a calm but continuous mobility as a field of resistance. As a result of the concepts directly obtained from the participant statements in the research and the relationships they established between these concepts, the following general conclusions were determined regarding the theoretical definition that emerged as "[detached] house" as a [place] resistance field:

- The detached house prevents the individual and society from being isolated from the soil, thus preventing their placelessness. This feature enables the continuity of social consciousness and cultural transmission and protects the collective life in which social relations, sharing, natural security, and cooperation are intense.
- When it has a rational performativity, detached house life develops a passive resistance against the practices of local, national, and global forces and builds a strong social structuration.
- Since its architectural function is designed according to the sociocultural, economic, and religious needs of individuals and societies, it offers a resistant living place against the sensitive and fragile structure of the system.

By preserving the production consciousness of the society, it enables the reduction of consumption, protection of natural life, development of psychological well-being, and the continuous construction of a socially, economically, and environmentally sustainable resurrection geography against capitalist exploitation.

NOTES

¹ Figure 9, which shows the relationships between main categories, subcategories, and concepts shaped by the expressions of Twitter users, was created according to the following dynamics: (a) Each main category is constructed as a separate network of relationships. (b) The main category is located at the center of the network and subcategories and concepts are designed to radiate from this center to the periphery. (c) The main category, subcategory, and related concepts are shaped in different colors to facilitate distinction. (d) The main category, subcategory, and concept links are shown with colored, continuous lines and the arrow directions indicate the subordinate-superior hierarchy of the code system. Relationships between subcategories and concepts are shown with discolored and dashed lines. (e) The thicknesses of both the colored, continuous lines showing the main category, subcategory, and code connection between the concepts and the colorless, dashed lines showing the relationship between them were created in a way that their thicknesses are directly proportional to the frequency rates.

Compliance with Ethical Standard

Conflict of Interest: The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Ethics Committee Permission: Ethics committee permission is required for this study. The research was conducted with the decision of Kırşehir Ahi Evran University Scientific Research and Publication Ethics Committee dated 18.09.2024 and numbered 2024/09/03.

Financial Support: No financial support is required for this study.

REFERENCES:

- Agnew, J. (1987). *The United States in the world economy*. Cambridge University Press.
- Agnew, J. (1999). Mapping political power beyond state boundaries: Territory, identity, and movement in world politics. *Millennium* 28(3), 499-521, <https://doi.org/10.1177/03058298990280030701>
- Agnew, J. A. (2002). *Place and politics in modern Italy*. Chicago University Press.
- Allen, J., & Cochrane, A. (2010). Assemblages of state power: Topological shifts in the organization of government and politics. *Antipode* 42(5), 1071-1089, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2010.00794.x>
- Ar, M. (2021). Mekân, yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme. *Şehir ve Medeniyet: Şehir Araştırmaları Dergisi* 7(14), 8-25.
- Ar, M. (2024). Relational space: Football as a meta fetishism. *Journal of Geography*(47), 223-240. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2023-1293999>
- Ar, M. (2024). Türkiye’de siyasal aktörlerin kentsel gelişime etkisi ve siyasal benliğin inşası. *İDEALKENT*, 16(44), 935-966. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1487189>
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment. *Annual review of sociology* 26(1), 611-639, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>
- Blomley, N. (2008). Enclosure, common right, and the property of the poor. *Social & Legal Studies* 17(3), 311-331, <https://doi.org/10.1177/0964663908093966>
- Brickell, K., Arrigoitia, M. F., & Vasudevan, A. (2017). Geographies of forced eviction: *Dispossession, violence, resistance* (pp. 1-23). Palgrave Macmillan UK.. Palgrave Macmillan.
- Brown, G. (2007). Mutinous eruptions: Autonomous spaces of radical queer activism. *Environment and Planning A* 39(11), 2685-2698, <https://doi.org/10.1068/a38385>
- Buttimer, A. (2015). Home, reach, and the sense of place. A. In Buttimer, & D. Seamon, *The human experience of space and place* (pp. 166-197). London: Routledge.
- Calderón, F., Piscitelli, A., & Reyna, J. L. (2018). Social movements: Actors, theories, expectations. In A. Escobar, *The making of social movements in Latin America* (pp. 19-36). London: Routledge.
- Castells, M. (1977). *The Urban Question: A Marxist approach*. New York: MIT Press.
- Castells, M. (1983). *The city and the grassroots: A cross-cultural theory of urban social movements*. California University Press.

- Castells, M. (2011). *The power of identity*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Certeau, M. (2011). *The practice of everyday life*. California University Press.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage Publications.
- Clark, G. L., & Dear, M. (2021). *State apparatus: Structures and language of legitimacy*. London: Routledge.
- Crampton, J. W., & Elden, S. (2007). *Space, knowledge, and power: Foucault and geography*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Crane, N. J. (2015). Politics squeezed through a police state: Policing and vinculación in post-1968 Mexico City. *Political Geography* 47, 1-10, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2015.01.003>
- Cresswell, T. (2014). *Place: A short introduction*. John Wiley & Sons.
- Cresswell, T. J. (1992a). Place and ideological strategies. In T. J. Cresswell, *In place/out of place: Geography, ideology and transgression*. Madison: The University of Wisconsin.
- Cresswell, T. J. (1992b). Place, transgression, and the practice of resistance. In T. J. Cresswell, *In place/out of place: Geography, ideology and transgression*. Madison: University of Wisconsin.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. London: Pearson.
- Creswell, J. W. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. London: Sage Publications.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. London: Sage Publications.
- Dinç, Y. (2024). Yer değiştiren yerleşmeleri hümanist coğrafya perspektifinden okumak: Bozkır filmi içerik analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*(53), 157-184. <https://doi.org/10.32003/igge.1465894>
- Dodds, K. (2007). *Geopolitics: A very short introduction*. 2007. Oxford: OUP.
- Driver, F. (1991). Political geography and state formation: disputed territory. *Progress in Human Geography* 15(3), 268-280, <https://doi.org/10.1177/030913259101500302>
- Driver, F. (2004). *Power and pauperism: The workhouse system, 1834-1884*. Cambridge University Press.
- Entrikin, N. (1991). *The betweenness of place: Towards a geography of modernity*. London: Macmillan Education.

- Evrensel. (2023). Rezidansların rezillliği gecekonduları vurdu: <https://www.evrensel.net/haber/334449/rezidanslarin-rezilligi-gecekondulari-vurdu> (Accessed: 21.11.2023).
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Foucault, M. (1980). Two lectures. In C. Gordon, *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*. New York: Pantheon.
- Glaser, B. G. (1992). *Basics of grounded theory analysis*. Sociology Pr.
- Hartshorne, R. (2012). *Perspective on the nature of geography*. Montana: Literary Licensing.
- Harvey, D. (2004). Class relations, social justice, and the politics of difference. In M. Keith, & P. Steve, *Place and the Politics of Identity* (pp. 48-72). London: Routledge.
- Haynes, D., & Prakash, G. (1991). Introduction: The entanglement of power and resistance. In H. Douglas, & G. Prakash, *Contesting power : Resistance and everyday social relations in South Asia* (pp. 1-22). Berkeley: University of California Press.
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, language, thought*. New York: Harper Collins Books.
- Hosey, L. (2000). Slumming in utopia: Protest construction and the iconography of urban America. *Journal of Architectural Education* 53(3), 146-158, <https://doi.org/10.1162/104648800564545>
- Hughes, S. M. (2020). On resistance in human geography. *Progress in Human Geography* 44(6), 1141-1160, <https://doi.org/10.1177/0309132519879490>
- Hughes, S. M., Murrey, A., Krishnan, S., Teijlingen, K. V., Daley, P. O., Nowicki, M., MacLeavy, J. (2022). Interventions in the political geographies of resistance: The contributions of Cindi Katz, 15 years on. *Political Geography*, 97, 1-10, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102666>
- Hyndman, J. (2004). Mind the gap: Bridging feminist and political geography through the geopolitics. *Political Geography* 23(3), 307-322, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2003.12.014>
- Jeffrey, A., McFarlane, C., & Vasudevan, A. (2012). Rethinking enclosure: Space, subjectivity and the commons. *Antipode* 44(4), 1247-1267, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2011.00954.x>
- Jones, R. (2012). Spaces of refusal: Rethinking sovereign power and resistance at the border. *Annals of the Association of American Geographers* 102(3), 685-699, <https://doi.org/10.1080/00045608.2011.600193>
- Keith, M., & Pile, S. (2013). *Geographies of resistance*. London: Routledge.
- Leblanc, L. (1999). *Pretty in punk: Girls' gender resistance in a boys' subculture*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Liberti, S. (2013). *Land grabbing: Journeys in the new colonialism*. London: Verso Books.
- Linebaugh, P. (2014). *The commons, enclosures, and resistance*. New York: pm Press.
- Lukermann, F. (1964). Geography as a formal intellectual discipline and the way in which it contributes to human knowledge. *Canadian Geographer*, 8(4), 167-172.

- Macleod, S. (2006). Civil disobedience and political agitation: The art museum as a site of protest in the early twentieth century. *Museum and Society* 5(1), 44-57.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2006). *Designing qualitative research*. London: Sage Publications.
- Martin, D. G., & Pierce, J. (2013). Reconceptualizing resistance: Residuals of the state and democratic radical pluralism. *Antipode* 45(1), 61-79, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2012.00980.x>
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American journal of sociology* 82(6), 1212-1241.
- Melucci, A., Keane, J., & Mier, P. (1989). *Nomads of the present: Social movements and individual needs in contemporary society.* California Üniversitesi.
- Nally, D. (2015). Governing precarious lives: Land grabs, geopolitics, and food security. *The Geographical Journal* 181(4), 340-349, <https://doi.org/10.1111/geoj.12063>
- Neuman, W. L. (2009). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. London: Pearson.
- Nicholls, W. J. (2016). Producing-resisting national borders in the United States, France and the Netherlands. *Political Geography* 51, 43-52, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2015.12.001>
- Nickels, J. (2018). *World literature and the geographies of resistance*. Cambridge University Press.
- Norberg-Schulz, C. (2013). The phenomenon of place. In M. Larice, & E. Macdonald, *The urban design reader* (pp. 292-304). London: Routledge.
- Paddison, R., Philo, C., Routledge, P., & Sharp, J. (1999). *Entanglements of power: Geographies of domination/resistance*. London: Routledge.
- Painter, J. (1995). *Politics, geography and political geography: A critical perspective*. London: Hodder Education Publishers.
- Peters, E. J. (1998). Subversive spaces: First nations women and the city. *Environment and Planning D: Society and Space* 16(6), 665-685, <https://doi.org/10.1068/d160665>
- Pile, S., & Keith, M. (2009). *Geographies of resistance*. London: Routledge.
- Pred, A. (1984). Place as historically contingent process: Structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers* 74(2), 279-297, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1984.tb01453.x>
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion.
- Roberts, J. M. (2001). Spatial governance and working-class public spheres: The case of a Chartist demonstration at Hyde Park. *Journal of Historical Sociology* 14(3), 308-336, <https://doi.org/10.1111/1467-6443.00148>
- Routledge, P. (1997). The imagineering of resistance: Pollok Free State and the practice of postmodern politics. *Transactions of the Institute of British Geographers* 22(3), 359-376, <https://doi.org/10.1111/j.0020-2754.1997.00359.x>

- Said, E. W. (1993). *Culture and imperialism*. London: Vintage.
- Sauer, C. O. (1963). *Land and life: A selection from the writings of Carl Ortwin Sauer*. California University Press.
- Sauer, C. (2008). The morphology of landscape. In T. Oakes, & P. L. Price, *The Cultural Geography Reader* (pp. 96-104). London: Routledge.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. New Haven: Yale University Press.
- Seamon, D. (1979). *A geography of the lifeworld: Movement, rest, and encounter*. London/New York: Croom Helm/St Martin's Press.
- Sharp, J., Routledge, P., Philo, C., & Paddison, R. (2000). *Entanglements of power: Geographies of domination/resistance*. London: Routledge.
- Smith, G. (1994). Political theory and human geography." (1994): 54-77. In D. Gregory, R. Martin, & G. Smith, *Human Geography: Society, space and social science* (pp. 54-77). London: Red Globe Press.
- Smith, S. (1993). Bounding the borders: Claiming space and making place in rural Scotland. *Transactions of the Institute of British Geographers* 18(3), 291-308.
- Snow, D. A., Rochford, B., Worden, S. K., & Benford, R. D. (1986). Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. *American Sociological Review* 51, 464-481, <https://doi.org/10.2307/2095581>
- Sparke, M. (2008). Political geography - Political geographies of globalization III: Resistance. *Progress in Human Geography* 32(3), 423-440, <https://doi.org/10.1177/0309132507086878>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. London: Sage Publications.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1994). Grounded theory methodology: An overview. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, *Handbook of qualitative research* (pp. 273-285). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Taylor, P. J. (2005). New political geographies: Global civil society and global governance through world city networks. *Political Geography* 24(6), 703-730, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2005.01.009>
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Boston: Addison-Wesley.
- Toal, G., & Dalby, S. (1998). *Rethinking geopolitics*. London: Routledge.
- Touraine, A. (1981). *The voice and the eye: An analysis of social movements*. Cambridge University Press.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minnesota University Press.

Tuan, Y. F. (1979). Space and Place: Humanistic perspective progress in humanistic perspective. S. Gale, & G. Olsson içinde, *Philosophy in Geography* (pp. 387-427). Boston: Dordrecht.

Tuan, Y.-F. (1982). *Segmented worlds and self: A study of group life and individual consciousness*. Univ of Minnesota Press.

Tuan, Y.-F. (1990). *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes, and values*. Columbia University Press.

Tuan, Y.-F. (1991). Language and the making of place: A narrative-descriptive approach. *Annals of the Association of American geographers* 81(4), 684-696, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1991.tb01715.x>

Zick, T. (2006). Speech and spatial tactics. *Texas Law Review*, 84(3), 581-651.

Zukin, S. (1993). *Landscapes of power: From Detroit to Disney World*. Univ of California Press.

Anadolu'da Kırsal Yerleşim ve Konut Mimarisinde Yabancı Türkmen Aşireti Köyleri¹

Yabancı Turkmen Tribe Villages in Rural Settlement and Residential Architecture in Anatolia

Mehmet Kaan ÖZTÜRK² , Emine Saka AKIN³

Öz

Kırsal yerleşimlerin fiziksel ve mekânsal şekillenmeleri buldukları coğrafyanın doğal yapısı ve sosyo-kültürel çevre dinamiklerine bağlı olarak gelişir. Bu dinamiklerle özgün yerleşim ve mimari formlarını ortaya koyan kırsal yerleşimler, teknolojinin gelişmesi ile değişmeye başlamıştır. Kırsal yerleşimlerde teknolojinin gelişmesi üretim şekillerinin, ihtiyaç, beklenti ve taleplerin değişmesine neden olarak kırsaldaki insanları göç etmeye zorlamıştır. Göçlerle birlikte boşalan kırsal yerleşimlerin özgün, kimlikli mimarileri de bozulmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı da göçler nedeni ile nüfusu iyice azalan Orta Anadolu'da Yabancı Türkmen Aşireti'nin günümüze gelebilen 12 köyünün yerleşim morfolojisi ve bu köylerde yer alan 25 konut üzerinden kırsal konut tipolojisinin ortaya konulmasıdır. Bu amaca yönelik yapılan literatür çalışmasında kırsal konut ve Yabancı Türkmen Aşireti köyleri hakkında bilgiler derlenmiş, nüfus bilgileri ve yerleşimlere ait hava fotoğrafları elde edilmiştir. Alan çalışması ile de köylerde gözlem, inceleme, görüşmeler ve rölöve çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen tüm verilerin analizleri sonucunda Yabancı Türkmen Aşireti'ne ait köylerin yerleşim morfolojisi, bu morfolojiye etki eden dinamikler ve geleneksel konut tipolojileri plan, cephe, malzeme ve yapım tekniği düzeyinde ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, Yabancı Türkmen Aşireti'ne ait köylerin yerleşim morfolojisinin doğal çevre dinamiklerine, nüfusa ve geçim kaynaklarına bağlı geliştiği ve konut tipolojisinin ise, tarım ve hayvancılığa dayalı sofalı mekân kurgusuna sahip olduğu görülmüştür. Ancak yaşanan ve hala devam eden göçler, köylerin boşalmasına ve kırsal konut yapılarının âtil ve bakımsız kalmasına neden olduğu gibi fiziksel çevre verileri dikkate alınmadan inşa edilen yeni betonarme konut yapıları da bu yerleşimlerin özgün ve kimlikli mimarilerinin yok olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle özgün ve kimlikli kırsal yerleşimlerin korunması ve geleceğe aktarılması için ivedilikle envanterlerinin çıkarılarak çok disiplinli çalışmaların yapılması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal, Koruma, Morfoloji, Tipoloji, Yabancı Türkmen Aşireti

ABSTRACT

The physical and spatial shaping of rural settlements develops depending on the natural structure of the geography and socio-cultural environmental dynamics. Rural settlements, which reveal their unique settlement and architectural forms with these dynamics, have started to change with the development of technology. The development of technology in rural settlements has forced rural people to migrate by causing changes in production patterns, needs, expectations and demands. The original architecture with identity of rural settlements, which have become empty with migration, have also started to deteriorate. The aim of this study is to reveal the settlement morphology of the 12 surviving villages of the Yabancı Turkmen Tribe in Central Anatolia, whose population has decreased due to migrations, and to reveal the rural housing typology through 25 houses in these villages. In the literature study conducted for this purpose, information about rural housing and the villages of the Yabancı Turkmen Tribe was compiled, population information and aerial photographs of the settlements were obtained.

¹ Mehmet Kaan Mutlu'nun, "İç Anadolu Bölgesi Türkmen Aşiretleri Kırsal Yerleşimlerine Yönelik Tipolojik ve Morfolojik İnceleme: Yabancı Türkmen Aşireti Örneği, Kırşehir-Nevşehir" başlıklı, Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalında Doç. Dr. Emine Saka AKIN danışmanlığında tamamladığı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Mimar, Kırşehir, koztrk40@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9300-4657

³ Sorumlu Yazar: Karadeniz Teknik Üniversitesi, eminesaka.akin@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5887-5553

Observations, examinations, interviews and surveys were carried out in the villages through fieldwork. As a result of the analysis of all the data obtained, the settlement morphology of the villages belonging to the Yabancı Turkmen Tribe, the dynamics affecting this morphology and traditional housing typologies were revealed at the level of plan, facade, material and construction technique. As a result, it was seen that the settlement morphology of the villages belonging to the Yabancı Turkmen Tribe developed depending on the natural environment dynamics, population and livelihoods and the housing typology had a sofa-like space structure based on agriculture and animal husbandry. However, the migrations that have occurred and are still ongoing have caused the villages to be emptied and rural housing structures to remain idle and neglected, and new reinforced concrete housing structures built without considering the physical environment data have also caused the original and distinctive architectures of these settlements to disappear. For this reason, it is necessary to carry out multidisciplinary studies by urgently taking inventory in order to protect and transfer the original and identifiable rural settlements to the future.

Keywords: Morphology, Typology, Rural, Conservation, Yabancı Turkmen Tribe

GİRİŞ

İnsan doğa yasaları ile belirlenmiş, doğal kaynaklarla sınırlı ve doğal güçlerle çatışmacı ya da uzlaşıcı bir biçimler dünyasına doğar. Tarihin ilk çağlarından beri insanoglu doğduğu andan itibaren, çevresinde karşılaştığı bütün nesne ve olguları kullanmaya başlamış ve algılama, yorumlama ve tanıma süreçleri ile bu nesne ve olgular arasındaki kurguyu keşfetmiştir. Keşfedilen bu kurgu ile insan, çevresindeki karmaşıklığın düzene sokulması, çeşitliliğin kurallara bağlanması olarak tanımlanan biçimlendirme etkinliğini ortaya koymuştur. Yaşamın ilk koşulu olan biçimlendirme etkinliğinin başarısı insanın yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu tüm yapıların doğaya ya da buldukları çevreye uyumlu olmasına bağlıdır (Aksoy, 1977: 8). Buradan hareketle, yapı yapma eyleminin başarısında topoğrafya, iklim, bitki örtüsü gibi doğal; gelenek ve görenekler, ekonomik yapı, dini inanç, aile yapısı, akrabalık ilişkileri, üretim etkinlikleri gibi sosyo-kültürel çevrenin önemli olduğu görülmektedir. Böylece insanlar buldukları doğal çevre verileri ve buldukları kültürle harmanlanarak özgün mimarilerini ortaya koymuşlardır. Doğal çevrenin etkisi altında sosyal çevre ile şekillenen yerleşimler, ekonomik ve demografik farklılıklar içermesi ile kırsal ve kentsel yerleşimler olarak ikiye ayrılır (Kaypak, 2010: 377). Bir yerleşimin kentsel yerleşim olarak nitelendirilebilmesi için üretim faaliyetlerinin tarım dışı ve nüfusun o yerleşimde yoğun olması gibi etkenleri barındırması gereklidir (Hasol, 1988: 288). Bir yerleşme ister kentsel olsun ister kırsal olsun her yerleşmenin kendine özgü belli dinamikleri vardır. Bu dinamikler kırsal yerleşimlerde kentsel yerleşimlere oranla daha az karmaşık olup daha çok iklim, topoğrafya, bitki örtüsü, malzeme ve kültür en önemli dinamiklerdir (Demiroğlu, 2020: 21).

Son yıllarda yaşanan göçlerle yerel yaşam kültür ve çeşitliliğinin yok olması, toprak, su ve havanın kirlenmesi, kırsal ekonomilerin çökmesi ve göçler, yaban hayatının yok olması, doğal ve kültürel alanların tahrip edilmesi gibi pek çok sorun ile kırsal yerleşimlerin tehlike altında olduğu görülmektedir (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı-ÇEKÜL, 2012: 17-24). Doğal verilerden ortaya çıkan, yaşam tarzı ve kültür ile harmanlanan kırsal mimari ürünleri kendine özgü, yenilenemeyecek kültürel miraslardır. Kırsal mimarinin kültürel miras tanımı içinde yer alması Venedik Tüzüğü (1964) ile gerçekleşmiştir (Ahunbay, 2004: 150). Bu tüzükte kültürel miras kapsamına alınan kırsal mimarini korunmasına yönelik ilkeler belirlenmemiştir. Daha sonra 1970'li yıllardan sonra uluslararası düzeyde Avrupa Konseyi, International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) gibi kurum ve kuruluşlar kırsal mimarinin korunmasına yönelik ilkeler ortaya konulmuştur. Günümüzde de kırsal mimarinin korunması ve sürdürülebilmesine yönelik yapılan bu çalışmalar uluslararası boyutta devam etmektedir.

Sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve teknolojik pek çok sorunu bulunan kırsal alan ve mimarilerinde Gümüş ve Kışal (2018: 932), göç sorununa dikkat çeker ve göçlerin durdurulması için bu alanların ekonomik sorunlarının sosyo-kültürel alt yapıya dikkat edilen ve çok paydaşlı olarak çözümlenmesi gerektiğini ifade ederler. Kültürel mirasların korunması ve sürdürülebilir bir şekilde geleceğe aktarılması için yapılacak ilk işlem belgelenmeleridir. Kültürel mirasın belgeleme işlemlerinde geçmişe ait değerlerin anlaşılması, belleğin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında tipolojik ve morfolojik çalışmalar önem kazanmaktadır (Ayyıldız ve Özbayraktar, 2018: 129). Tipolojik ve morfolojik çalışmaların temel varsayımı insanoglundun gerçekleştirdiği biçimlerin ortak nitelikleri var mıdır,

biçimlendirmeyi etkileyen ortak ilkeler ortaya konulabilir mi ve belirlenenler ilkeler üzerinden gelecekte gerçekleştirilecek biçimleri de belirleyecek nitelikler taşıyabilirler mi gibi sorulara cevap verme amacıdadır (Aksoy, 1977: 8). Yapılan belgeleme, tipolojik ve morfolojik çalışmalarla birlikte kültürel mirasın korunmasına ve buldukları ortamlarda sürdürülebilir bir şekilde yaşatılmalarına yönelik önerilerin de sosyal süreçler, ekonomik planlamalar ve politikalar ile doğrudan ilişkili olması gerekir (Muşkara, 2017: 437).

Bu çalışmada da İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Kırşehir ve Nevşehir illerine bağlı Yabanlı Türkmen Aşireti'nin yaşadığı köylerdeki özgün yerleşim morfolojilerinin oluşmasındaki/farklılaşmasındaki dinamikler ve kırsal konut mimarisinin tipolojisi ortaya konulmuştur.

1. Anadolu Geleneksel Konut Mimarisi

Anadolu'da halk, yerel, yöresel, anonim, kırsal ya da vernaküler mimarlık olarak da adlandırılan geleneksel mimari ürünleri, yılların bilgi, deneyim ve birikiminden ortaya çıkan mimarsız mimarlık ürünleridir. Sümerkan (1991: 2), halk mimarlığı olarak ele aldığı kırsal mimari ürünlerini iklim, topoğrafya, gereç, insanların etnik kökeni ve kültürü bağlamında ortaya çıktığını ifade eder. Bektaş'ta (1991: 46), "halk yapı sanatı" olarak adlandırdığı Anadolu geleneksel yapılarının *akılcılık, doğaya, çevreye ve insana saygılı, içten-dışa çözüm (önce işlev), tutumluluk, gereçlerin en yakından seçimi, açıklık, iç-dış uyumu, esneklik ve çağdaşlık* ilkeleri doğrultusunda inşa edildiklerini ifade eder.

Geleneksel toplumlarda yerel veri ve yöntemlerle insan tarafından şekillendirilen çevrenin büyük bir bölümünü konutlar oluşturmaktadır (Kuban, 2001: 2). Kuban'ın (2001: 3), anonim ev olarak ele aldığı konut yapılarının yaptırın ve yapanların ortak ürünleri olduğunu, ev sahiplerinin bildikleri şemalara göre programlarını saptadığı ve yapımında da yine bildikleri ve anladıkları bir teknik süreç ile gerçekleştiğini ifade eder. Buradan anlaşılacağı üzere yaptırın ve yapanın ortak ürünleri olan bu geleneksel konutlar geleneksel yerleşimlere kimlik ve karakter verir. Bu kimlik ve karakterin ortaya konulmasında geleneksel konutların yerleşim, plan, cephe, süsleme unsurları, malzeme ve yapım tekniği bağlamında ele alınması ve tipolojik olarak değerlendirilmesi hem belgelenmeleri ile yapılacak koruma çalışmalarına altlık olacak hem de gelecek tasarımlara yön verecektir.

Geleneksel konutların yerleşimleri topoğrafyayı, iklimi, hâkim rüzgârı, manzarayı güneşlenmeyi dikkate alırken kültürel verileri de göz ardı etmez. Konutların araziye yerleşmesinde konut-sokak ve konut-diğer yapılar kültürel verilerle şekillenmiştir. Bektaş (1991: 46), geleneksel konutlardaki mekân organizasyonun insanın saygı ve sevgi çerçevesinde oluştuğunu ifade eder. Bu saygı ve sevgi birbirinin mahremiyetine dikkat eden, komşularının manzarası, güneşi ya da rüzgarına engel olmayan doğaya saygılı bir yapılaşmadır.

Geleneksel konut plan şeması sofa ve odalardan oluşmuştur ve bunların bir araya gelme şekli ise plan tipolojilerini ortaya çıkarmıştır (Küçükerman, 1996: 34). Eldem (1954: 24), Anadolu'da büyük bir coğrafyada, *Türk Evi* olarak nitelendirdiği geleneksel konutlar üzerine yaptığı tipolojik çalışmalarda, sofanın konumuna göre plan şemalarını *sofasız, iç sofalı, dış sofalı ve orta sofalı* olarak dört başlığa ayırmıştır. Çoğunlukla iki katlı olan geleneksel konutların zemin katları kiler, depo ve mutfak gibi servis alanlarına ayrılmıştır (Akok, 1958: 131). Geleneksel konut mimarisinde aile yapısı ve mahremiyet önemli unsurlardan olup dışa kapalı bir mekân organizasyonu vardır (Akin ve Kalınbayrak Ercan, 2022: 529). Ayrıca geleneksel konutların mekân organizasyonunda yörenin üretim biçimleri de belirleyici rol almıştır.

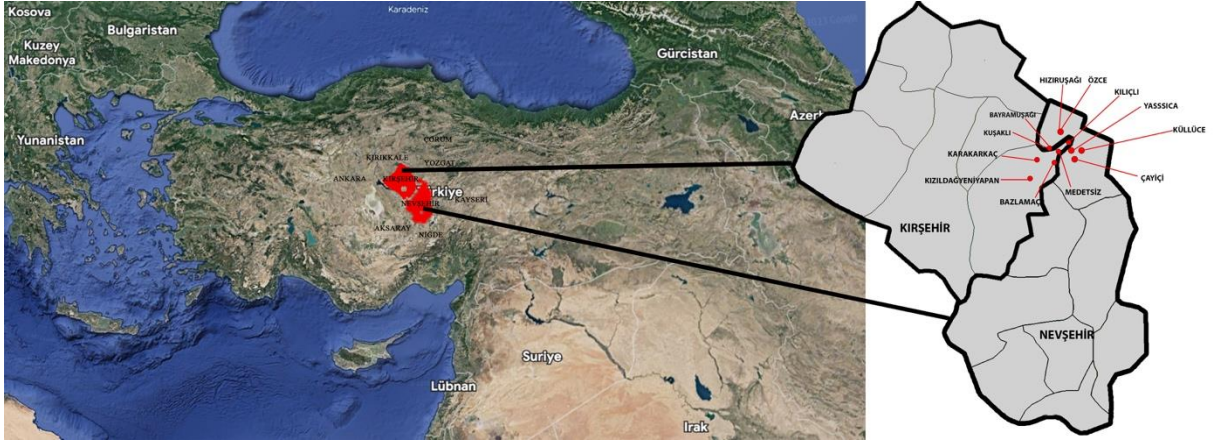
Geleneksel konutlarda cephe özelliklerine bakıldığında planının dışa yansıdığı görülür. Çoğunlukla zemin ve üst kattan oluşan konutların ön cepheleri en hareketli cepheler olup üst katlarda yer alan çıkıntılar bu konutların cephe hareketini sağlar. Çoğunlukla zemin katlarda pencere sayısı ve büyüklükleri az olan geleneksel konutların üst kat pencereleri, iklimine göre derinlemesine manzara ve sokağı

görecek şekilde daha dışa açık konumlandırılmıştır (Urfalıoğlu, 2010: 92).

Geleneksel konutlar yöresinde, en yakından temin edebileceği yapı malzemesi ile inşa edilir. Doğadan temin edilen inşa malzemeleri taş, ahşap ve kerpiçtir. Bu malzemeler her yörenin kültürüne göre şekillenerek kendine özgü bir mimari ortaya koyarlar. Geleneksel konutlar ister kent merkezinde ister kırsal da olsun, aynı veri ve ilkelerle inşa edilirken kentsel alanlarda yer alan konutlar daha özenli ve ince işçilikle, kırsalda yer alan geleneksel konutlar ise daha basit ve sade inşa edilmişlerdir.

2. Çalışma Alanı ve Yöntem

Kırsal yerleşim ve mimarilerin Yabancı Türkmen Aşireti örneğinde incelendiği bu araştırmanın çalışma alanı İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Kırşehir ve Nevşehir sınırları içinde kalan 12 köy yerleşimi ve bu yerleşimlerde yer alan 25 kırsal konut örneğidir. Çalışma alanını yapılan saha araştırması sonucunda Yabancı Türkmen Aşireti'ne mensup kişilerin yaşadığı köyler oluşturmaktadır. Yabancı Türkmen Aşireti'ne mensup kişilerin yaşadığı Özce, Hızıruşağı, Çayıçi, Yassıca ve Küllüce köyleri günümüzde Nevşehir; Kızıldağenyıyapan, Karaarkaç, Kuşaklı, Bayramuşağı, Bazlamaç, Medetsiz ve Kılıçlı köyleri ise Kırşehir sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 1). Anadolu'nun kırsal alanlarına yerleşmiş, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan Yabancı Türkmen Aşireti'nin köyleri karasal iklim ve bozkır bitki örtüsüne sahiptir.

Şekil 1: Çalışma Alanı (Yazarlar tarafından üretilmiştir.)

Yabancı Türkmen Aşireti ismi dışarıdan, yaban elden anlamından gelmektedir. Bu aşiretin eski dönemlerde ismi Haremeyn'dir. Haremeyn Aşireti, 16. yüzyılda varlık göstermiş, soyları Oğuzların Boz-Ok koluna mensup olan Bayat boyuna dayanır (Sümer, 1985: 17). Bayat Boyu, Oğuzların Boz-Ok boyları arasında Kayı boyundan sonra gelen ikinci en büyük boydur (Meydan Larousse 1969-1973: 35). Günümüze gelindiğinde bölgede ilk iskân edilmelerinden günümüze kadar kültürlerini muhafaza etmeyi başarmış, kendi içlerinde birbirlerine olan bağlılıklarını kaybetmemişlerdir. Yabancı Türkmen Aşireti mensuplarının beyanlarına göre yalnızca Kırşehir kentinde otuz bin civarında Yabancı Aşireti mensubu olduğu ifade edilmektedir. Günümüze kadar aşiret geleneklerini sürdürebilmiş Yabancı Türkmen Aşireti mensuplarının Kırşehir kent ve Mucur ilçe merkezlerinde dernekleri ve kahvehaneleri bulunmaktadır. Birbirleri ile iletişim halinde olan aşiret mensupları düğün ve cenazelerde bir araya gelmektedirler.

Yabancı Türkmen Aşireti'nin yaşadığı 12 köy yerleşiminin fiziksel ve mekânsal dönüşümünün morfolojik analizlerle değişim süreçlerinin takip edilmesi ve bu köylerde yer alan kırsal konut örnekleri üzerinden mimari tipolojisinin yapılması için bu çalışmada literatür ve alan çalışmaları yürütülmüştür. Öncelikle köylerin coğrafi konumu, iklim, bitki örtüsü, geçim kaynakları, nüfus ve nüfus yapısı hakkında bilgiler, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK, 2023) ve köylerin morfolojik yapısının ortaya konulması için geçmişe yönelik hava fotoğrafları Harita Genel Müdürlüğü'nden (HGM, 2023) 1930 ve 2020 aralığında

her beş yıl için istenmiştir. Çalışmada analizler, Türkiye’de ilk nüfus hareketlerinin başladığı 1950 yılı esas alınarak 1950 yılı ve öncesi; Demokrat Parti’nin iktidara geldiği ve Kırsal Kalkınma planlarının oluşturulmaya başlandığı 1960’lı yılları da içine alan 1950-1980; küreselleşme ve Türkiye’de göçün yoğunlaştığı 1980-2000; ve köylerde eğitimin taşımacılıkla yapılmaya başlandığı, sağlık ocağı gibi hizmetlerin köylerden taşındığı 2000-2023 yılları aralığında yapılması planlanmıştır. Ancak, HGM arşivinde istenilen tarihli fotoğraflar mevcut olmadığından, mevcut olanlar ile bu aralıklara yakın 1950-1960, 1990-2000 ve 2023 aralıkları seçilmiştir. Çalışma alanı içindeki köylere ait demografik yapı, ekonomik durumları ile ilgili bilgiler köy muhtarları ve yaşı 40’ın üzerinde kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Bu görüşmelerde ilköğretimde okuyan öğrencilerin nerede eğitimlerine devam ettikleri, eğitim durumları, geçim kaynakları, iş olanakları, konutlarının kullanımları ve onarımları ile ilgili sorular sorulmuştur. Köylerde yapılan gözlem, inceleme, fotoğraflama ve rölöve çalışmaları ile yürütülen alan çalışması sonucunda bu köylerin yerleşimine etki eden dinamikler ve geleneksel konut mimarisine ait bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler ile köylerin yıllar içindeki morfolojik yapısı nüfus analizleri ile karşılaştırılmış ve köylerin gelişimleri değerlendirilmiştir. Köylerde yapılan rölöve çalışmaları ile plan, cephe ve malzeme analizleri analiz edilerek geleneksel konutlarının tipolojileri çıkarılmıştır.

3. Yabancı Türkmen Aşireti Köy Yerleşimleri

Çalışma kapsamında ele alınan 12 Yabancı Türkmen Aşireti köylerinde yerleşim morfolojisine etki eden dinamiklerin saptanmasına yönelik doğal ve beşerî unsurlar ortaya konulmuştur. Kırsal yerleşimlerde nüfus, yerleşim morfolojisinde önemli bir dinamik (Demiroğlu, 2020: 60) olduğu için köylerin nüfus verileri elde edilmiştir (Tablo 1 ve 2). Göçlerle birlikte köylerde azalan nüfus yerleşimin imar faaliyetlerinin azalmasına neden olduğu gibi mevcut kültürünün de yok olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Yabancı Türkmen Aşireti’nde göç hareketlerinin yerleşim morfolojine etkileri hava fotoğrafları üzerinden değerlendirildiğinde, nüfus artış ve azalmalarının yerleşimlerin fiziksel büyümesine etkisi olduğu gibi yoğunluğuna da etkisi olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Kırşehir İlinde Yer Alan Yabancı Türkmen Aşireti Köylerine Ait Nüfus Verileri (TUİK, 2023)

Köy Adı	1935	1955	1965	1975	1985	1990	2022
Kızıldağenyiyan	390	726	1049	1350	1481	1375	598
Karaarkaç	164	335	508	690	559	428	55
Kuşaklı	202	433	584	522	383	259	79
Bayramuşağı	214	403	622	682	841	589	94
Bazlamaç	96	205	270	366	408	334	89
Medetsiz	204	335	525	564	633	608	161
Kılıçlı	142	202	294	348	375	297	64

Tablo 2: Nevşehir İlinde Yer Alan Yabancı Türkmen Aşireti Köylerine Ait Nüfus Verileri (TUİK, 2023)

Köy Adı (İl)	1935	1955	1965	1975	1985	1990	2022
Hızırüşağı	136	227	327	237	154	140	26
Özce (Nevşehir)	201	294	384	447	379	336	78
Yassıca (Nevşehir)	197	323	510	586	626	621	108
Çayıççı (Nevşehir)	365	562	759	937	1183	1395	546
Küllüce (Nevşehir)	168	240	322	450	499	477	134

Ele alınan köylerdeki geleneksel konutların yanı sıra köy odası/kahvehane/taziye evi, okul, sağlık ocağı ve cami yapılarının da konumu ve kamusal yapıların yerleşim morfolojisine etkileri değerlendirilmiştir. Köylerde kamusal yapıların eğitim, iş, sağlık olanaklarının yetersizliği, taşınmalı eğitime geçilmesi, tarım

makinelerinin gelişmesi ile insan gücüne olan ihtiyacın azalması ve bunun sonucunda işsizlik, arazilerde hissedarlığı gibi nedenlerden yaşanan göçler nüfuslarını oldukça azaltarak kamusal yapıların büyük bir çoğunluğunun kullanılmadığı görülmüştür. Bu nedenle de günümüzde köylerin yerleşim morfolojisini etkileyen iki köy (Kızıldağyeniyan ve Karaarkaç) dışındaki diğer köylerde kamusal yapıların yerleşim morfolojisine etkisi olmadığı görülmüştür (Tablo 3).

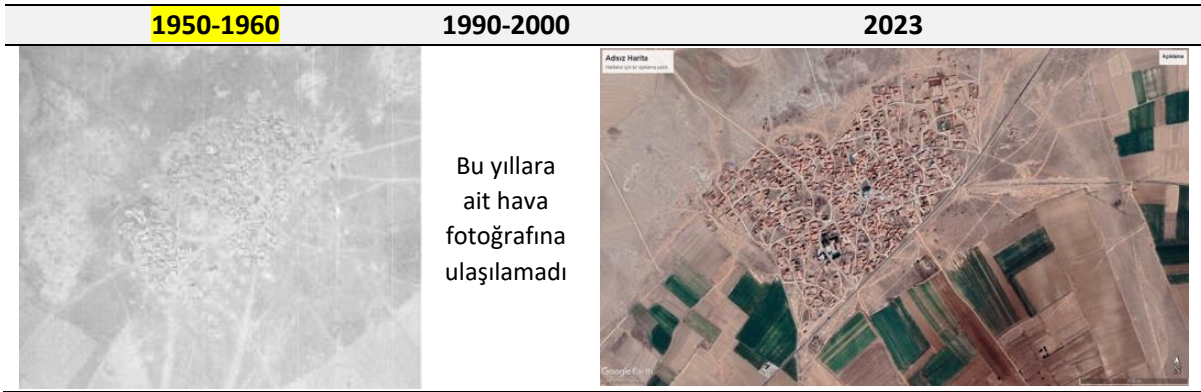
Tablo 3: Köylerde Yer Alan Kamu Yapılarının Yerleşim Morfolojisindeki Yeri

Köy Adı (İl)	Köylerde Yer Alan Kamusal Yapılar				Yerleşim Morfolojisine Etkisi
	Köy Okulu	Köy Camisi	Sağlık Ocağı	Köy Odası/ Kahvesi, Taziye Evi	
Kızıldağyeniyan (Kırşehir)	Var (Kullanılıyor)	Var (Kullanılıyor)	Var (Kullanılmıyor)	Var	Var
Karaarkaç (Kırşehir)	Var(Kullanılmıyor)	Var (Kullanılıyor)	Yok	Yok	Var
Kuşaklı (Kırşehir)	Var(Kullanılmıyor)	Var (Kullanılıyor)	Yok	Yok	Yok
Bayramuşağı (Kırşehir)	Var Kullanılmıyor)	Yok	Yok	Yok	Yok
Bazlamaç (Kırşehir)	Var Kullanılmıyor)	Var (Kullanılıyor)	Yok	Yok	Yok
Medetsiz (Kırşehir)	Var Kullanılmıyor)	Var (Kullanılıyor)	Var (Kullanılmıyor)	Yok	Yok
Kılıçlı (Kırşehir)	Yok	Var (Kullanılıyor)	Yok	Yok	Yok
Hızırüşağı (Nevşehir)	Yok	Var (Kullanılıyor)	Yok	Yok	Yok
Özce (Nevşehir)	Var Kullanılmıyor)	Var (Kullanılıyor)	Var (Kullanılmıyor)	Yok	Yok
Yassıca (Nevşehir)	Yok	Var (Kullanılıyor)	Yok	Yok	Yok
Çayıç (Nevşehir)	Var (Kullanılıyor)	Var (iki Adet) (Kullanılıyor)	Yok	Var	Yok
Küllüce (Nevşehir)	Yok	Var (Kullanılıyor)	Yok	Yok	Yok

Kızıldağyeniyan Köyü: Kırşehir ili sınırları içinde, eğimli olmayan topoğrafyası ile ova yerleşimine sahip Seyfe Gölü Kapalı Havzası ve Mucur-Karahasanlı karayolu ile sınırlanmıştır (Şekil 2). Bu sınırlar dışında genişlemeye müsait olan köyde ulaşım ağları Mucur-Karahasanlı karayoluna tam olmasa da dik uzanan akslar ile oluşmuştur. Yapılaşma ise bu akslar arasında kalan parsellerde konumlanmıştır. Köy camisinin kuzeyinde bulunan köy meydanı, köy odası ve kullanılmayan sağlık birimi birbirlerine oldukça yakındır ve bu yapıların bir araya gelmesiyle köyün merkezini oluşturmuştur. Kızıldağyeniyan Köyü'nde mevcut olan sağlık ocağı nüfusun azalmasına bağlı olarak kapatılmıştır. Köy okulu ise yörenin en büyük köyü olması nedeni ile kapatılmamış olup diğer köylerden taşınmalı eğitim kapsamında gelen öğrencilere eğitim-öğretim yapmaya devam etmektedir (Tablo 3). Köyün nüfusu incelendiğinde 1935 yılında 390, 1950 yılında 621 ve en yüksek nüfusa sahip olduğu 1985 yılında ise nüfusu 1481 kişi olmuştur. Bu yıldan itibaren dışarıya göç vermeye başlayan köyün nüfusu 2022 yılına gelindiğinde 598 kişiye düşmüştür (Tablo 1). Köy zamanla nüfusunun artmasına bağlı olarak büyümüş ve yapı yoğunluğu artmıştır. Nüfusun azalması ile köy gelişimini durdurmuştur. Günümüzde mevcut yoğun yapı dokusu içinde ise pek çok konut kullanılmamaktadır (Şekil 3). Tarım ve hayvancılıkla geçinen köy halkının yapılan görüşmelerle çoğunun okur-yazar olduğu, ancak köyün olanaklarının yetersiz oluşu nedeniyle de eğitim-öğretim faaliyetleri için büyük kentlere göç ettikleri tespit edilmiştir.

Şekil 2: Kızıldağyeniapan Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

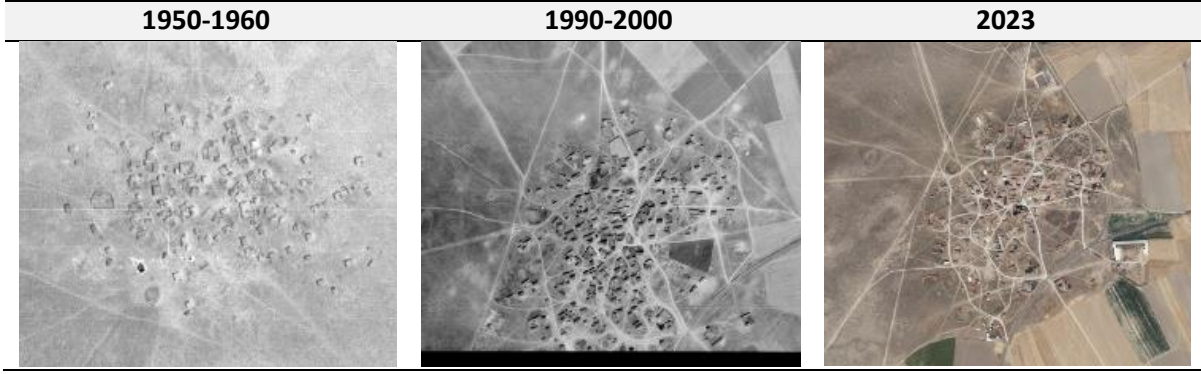

Şekil 3: Yıllara Göre Kızıldağyeniapan Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den İşlenerek)

Karaarkaç Köyü: Kırşehir ili içinde yer alan, eğimli olmayan topoğrafyası ile ova yerleşimi özelliğine sahiptir (Şekil 4). Ova yerleşimi olarak köyü sınırlandıran doğal bir engel olmadığından köy, merkezinde bulunan cami etrafında, gelişmiştir. Merkezden dışa doğru gelişmiş yerleşimin köy içi ulaşımını sağlayan yollar organik bir şekilde merkez etrafında gelişmiştir ve bu yollar da merkeze ulaşan yollarla kesişmiştir. Köyde yer alan konut yapıları yollar gibi organik bir biçimde dağılmışlardır. Köyün merkezinde yer alan caminin yanı sıra kullanılmayan bir okul bulunmaktadır. Bu köyde nüfusun azalması ile okul kapatılmış ve taşınmalı eğitime geçilmiştir (Tablo 3). Köyün nüfusu 1935 yılında 164, 1950 yılında 270 ve 1975 yılında en yüksek sayıya ulaşarak 690 kişi olmuştur. 1975 yılından itibaren nüfus azalmış ve 2022 yılında 55 kişiye düşmüştür (Tablo 1). Nüfusu iyice azalan köyde tarım ve hayvancılık faaliyetleri de son yıllarda azalmıştır. Nüfusun azalması ile köy gelişimini durdurmuş ve mevcut yoğun yapı dokusu içinde pek çok konut kullanılmamaktadır (Şekil 5). Yapılan görüşmelerde köyde yaşayanların büyük çoğunluğu çocuklarını okutmuş ve sonrasında çocukları kentlerde yerleşmişlerdir. Bu nedenle köyün nüfusunu köyü terk etmiş insanların aile büyükleri olan yaşlılar oluşturmaktadır.

Şekil 4: Karaarkaç Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

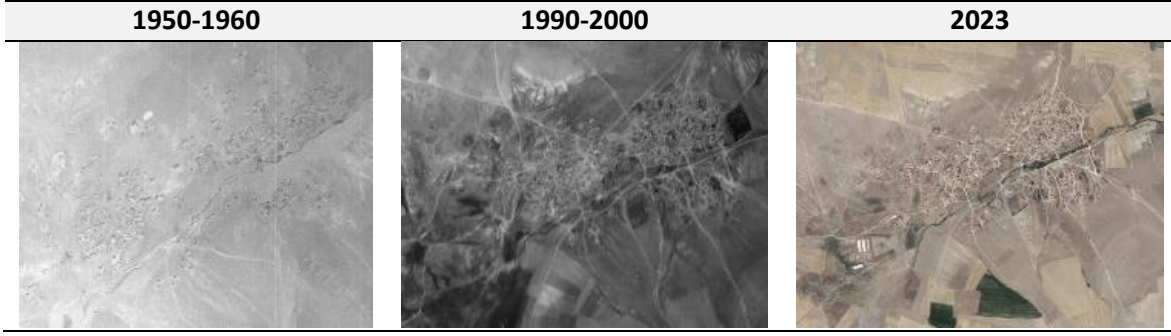

Şekil 5: Yıllara Göre Karaarkaç Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den İşlenerek)

Kuşaklı ve Bayramuşağı Köyleri: Kırşehir iline bağlı birbirlerine yakın olan köyler, zamanla nüfuslarının artması ile iç içe geçerek birleşmişlerdir. Her iki köyde eğimli bir topoğrafyaya sahip olup bir akarsu yatağı boyunca vadi yerleşimi özelliği gösterirler (Şekil 6). Köylerin güneyinden geçen akarsu yerleşimde etkili olmuş ve 1950'li yıllarda akarsu yatağına paralel biçimde kuzeyde yer alan tepelik alana doğru yükselen yerleşimlere sahipti. Ancak zamanla nüfusu artan köylerde akarsu yatağının güneyine doğru yerleşmeler oluşmaya başlamıştır. Günümüzde köylerin tam ortasında akarsu yatağı boyunca uzanan karayolu bulunur ve bu karayolunda her iki yakayı birbirine bağlayan köprüler bulunur. Ulaşım ağında akarsu yatağı boyunca uzanan bu yola köylerin diğer bağlantı yolları dik bir şekilde uzanır. Vadi boyunca eğimli bir topoğrafyaya sahip köylerde kamusal yapılar odak noktası olamamıştır (Tablo 3). Köylerin yerleşiminde **kuzeyde yer alan Karaarkaç-Hızırüşağı yolu ve güneyde yer alan akarsu yatağı** etkili olmuştur. Kuşaklı Köyü nüfusu 1935 yılında 202, 1950 yılında 321, 1965 yılında 584, 1975 yılında 522, 1980 yılında 475 ve 2022 yılında 79 kişidir. Köyün nüfusunun en fazla olduğu 1965 yılından 1980 yılına kadar daha yavaş bir nüfus azalması olmasına karşın 1980 sonrası daha hızlı nüfus düşüşü olmuştur. Bayramuşağı Köyü'nün nüfusu ise 1935 yılında 214, 1950 yılında 326, 1965 yılında 622, 1985 yılında 841 ve 2022 yılında 94 kişidir. Bu köyde Kuşaklı Köyü gibi 1965'li yıllarda hızlı bir nüfus artış hızına sahip olmasına karşın sonrasında nüfusu azalmamış ve 1985 yılına kadar artışını sürdürmüştür (Tablo 1). Köy nüfuslarının artış gösterdiği yıllara kadar büyüyen ve birbirleri ile bitişen köylerde yapı yoğunlukları da artmıştır. Nüfuslarının azalması ile de diğer köyler gibi gelişimini durdurmuş ve mevcut yoğun yapı dokusu içinde pek çok konut kullanılmamaktadır (Şekil 7). Günümüzde taşımali eğitim yapılan bu köylerde tarım ve hayvancılık faaliyetleri de azalmıştır.

Şekil 6: Kuşaklı (sol) ve Bayramuşağı (sağ) Köyleri (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 7: Yıllara Göre Kuşaklı ve Bayramuşağı Köyleri Yerleşimleri (HGM, 2022'den İşlenerek)

Bazlamaç Köyü: Kırşehir ili içinde yer alan köyün tam ortasından geçen anayolunun her iki yakası boyunca az eğimli bir şekilde yükselen topoğrafyası ile vadi yerleşimi özellikleri gösterir. Çok eğimli olmayan arazisinde yer yer düzlükler de mevcuttur (Şekil 8). Köy sınırlarını belirleyen doğal etkenler bulunmamakta olup cami, ahır olarak kullanılan okul gibi kamusal yapılar yerleşim morfolojisinde etkili değildir (Tablo 3). Köy içi ulaşım yolları topoğrafyaya uyumlu, organik bir şekilde dağılır. 1935 yılında 35 kişi olan nüfus, 1950 yılında 152, 1985 yılında 408 ve 2022 yılında 89 kişidir. Nüfus 1985 yılına kadar artarak en yüksek kişi sayısına ulaşmış ve bu yıldan sonra tekrar nüfus sayısı düşüş göstermiştir (Tablo 1). Köy nüfusun artışına paralel olarak 1990'lı yıllara kadar büyümüş ve yapı yoğunluğu artmıştır. Nüfusun düşüşüne geçmesi ile köyün büyümesi durmuş ve köy içinde pek çok geleneksel konut kullanılmamaktadır (Şekil 9). Göçler nedeni azalan nüfusun çoğu yaşlı olup tarım ve hayvancılık faaliyetleri azalmıştır.

Şekil 8: Bazlamaç Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

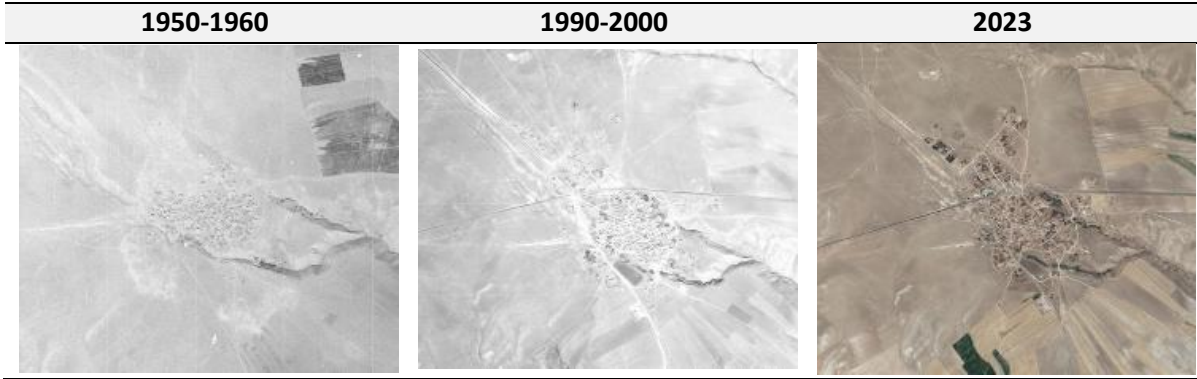
Şekil 9: Yıllara Göre Bazlamaç Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den İşlenerek)

Medetsiz Köyü: Kırşehir ili içinde bulunan köy, kuzeybatı ve güneybatı yönünde uzanan iki vadi yatağı boyunca yerleşim göstermektedir. İki vadi yatağı arası oluşturulan yerleşim kurgusu bir lineerlik göstermemekte ve vadi boyunca düzensiz bir yerleşim görülmektedir (Şekil 10). Köy içi ulaşımı sağlayan yollar arazi topoğrafyasına uyacak biçimde organik biçimde dağılmıştır. Bu yollar boyunca yerleşim morfolojisinin temel dinamiğinin topoğrafyaya bağlı yollar olduğu görülmektedir. Köyün yerleşiminde

camii, kullanılmayan okul ve sağlık yapısının belirleyici etkisi olmadığı görülmüştür (Tablo 3). Köyün nüfusu 1935 yılında 204, 1950 yılında 272, 1985 yılında 633, 2022 yılında ise 161 kişidir. Nüfus 1935 yılından 1985 yılına kadar artmış, bu yıldan itibaren de düşmüştür (Tablo 1). Diğer köylerde görüldüğü gibi 1985 yılından itibaren göçler yaşanmıştır. Nüfus artışı ile iki vadi arasında kurulan köyde yerleşim alanı genişlemiş olsa da daha çok yapı yoğunluğu artmıştır. Nüfusun azalması ile yerleşim büyümesini ve yapı yoğunluğunun artmasını durdurmuştur (Şekil 11). Günümüzde nüfusun çoğunluğunu yine yaşlılar oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılık yanında nakliyecilikte yapılan köyde hasat mevsiminde nüfus artmaktadır.

Şekil 10: Medetsiz Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

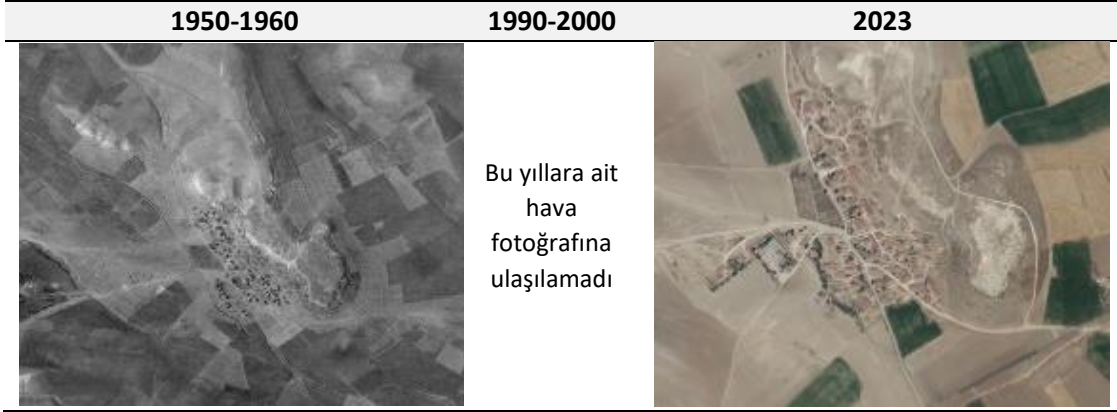

Şekil 11: Yıllara Göre Medetsiz Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den İşlenerek)

Kılıçlı Köyü: Kırşehir ili sınırları içinde yer alan ve ova yerleşim özelliği gösteren köy, doğu yönü sert kayalık ve yüksek tepeler ile batı yönünde de doğu yönündeki tepelikten daha az eğimli topoğrafya ile sınırlandırılmıştır (Şekil 12). Doğu ve batıdan sınırlandırılan köy yerleşimi, kuzeye yönelerek Medetsiz-Karahasanlı Anayolu ve kolları boyunca geliştirmiştir. Köyde kamu yapısı olarak sadece cami vardır ve bu cami de yerleşim morfolojisinde etkili olamamıştır (Tablo 3). Medetsiz Köyü yerleşim morfolojisinde topoğrafya etkili olmuştur. Köy nüfusu 1935 yılında 142, 1950 yılında 162, 1985 yılında 375 ve 2022 yılında 64 kişidir. Bu köyde de diğer köylerde olduğu gibi 1985 yılına kadar nüfus artmış ve daha sonra azalmaya başlamıştır (Tablo 1). Nüfusun artması ile köyün gelişimi paralel olmuş ve 1985 yılından itibaren köy gelişmemiş olup yapı yoğunluğu artmıştır (Şekil 13). Yapılan görüşmelerde geçmişte tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan köyde günümüzde tarım ve hayvancılık faaliyetlerini yürütebilecek genç nüfusun bulunmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 12: Kılıçlı Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 13: Yıllara Göre Kılıçlı Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den İşlenerek)

Hızıruşağı ve Özce Köyleri: Nevşehir il sınırı içinde bulunan köyler birbirlerine yakın yerleşimler olup her ikisi de vadi yerleşim özelliği gösterir (Şekil 14). Hızıruşağı Köyü, her iki köyden geçen ana yolun güneyinden inen vadide yerleşmiştir. Vadi tabanında Özce Köyü'ne oranla daha fazla düzlük alana sahiptir. Özce Köyü ise birbirine paralel iki vadi arasında kalan yüksek alana inşa edilmiştir. Yerleşimlerin sınırlılıklarını bu iki vadi belirlemiştir. Köylerden geçen anayol Özce Köyü'nü ikiye böler ve kamu yapılarından olan cami, kapatılmış okul ve ahır olarak kullanılan sağlık ocağı bu yol üzerindedir. Hızıruşağı Köyü'nde sadece cami bulunmaktadır. Ancak her iki köyde de bu kamusal yapılar yerleşimin biçimlenmesinde etkili olmamıştır (Tablo 3). Hızıruşağı Köy nüfusu 1935 yılında 136, 1950 yılında 183, 1970 yılında 479 kişi ile en yüksek seviyeye çıkmış ve bu tarihten sonra nüfus düşüşe geçmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise köyün nüfusu 26 kişidir. Özce Köyü nüfusu 1935 yılında 201, 1950 yılında 253 ve 1975 yılında 447 kişidir. Bu köyün en yüksek nüfusa sahip olduğu 1975 yılından sonra nüfus düşmeye başlamış ve 2022 yılında nüfus 78 kişi olmuştur (Tablo 2). Köy halkı ile yapılan görüşmelerde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmakla birlikte son yıllarda azalan nüfusla birlikte kendi geçimlerini sağlayacak kadar tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Her iki köy yerleşiminin biçimlenmesinde topoğrafya ve köyler içinden geçen karayolu olmuştur. Nüfuslarının artması ile köylerin yerleşimi fiziksel olarak çok fazla büyümemiş olup daha çok yapı yoğunluğu artmıştır (Şekil 15).

Şekil 14: Hızıruşağı (sol) ve Özce (sağ) Köyleri (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 15: Yıllara Göre Hızırüşağı ve Özce Köy Yerleşimleri (HGM, 2022'den İşlenerek)

Yassıca Köyü: Nevşehir iline bağlı köy tepe yerleşimi özelliğine sahiptir (Şekil 16). Köy, Medetsiz-Çayıçı Köy Yolu ile ikiye bölünmüş ve bu yol yerleşimin belirleyicisi olmuştur. Köy içi ulaşımını sağlayan ulaşım aksları da topoğrafyaya uyum sağlamıştır. Köyün yerleşimi sınırlandıran doğal bir engel yoktur ve kamusal yapı olarak sadece bir cami yapısı vardır (Tablo 3). Bu cami de yerleşimin biçimlenmesinde etkili olmamıştır. Yassıca köyünün nüfusu 1935 yılında 197, 1950 yılında 150, 1985 yılında 626 kişi olup köy nüfusu en çok 1985 yılında artmıştır. Bu yıldan itibaren azalmaya başlayan köyün 2022 yılında nüfusu 108 kişidir (Tablo 2). Köy yerleşimi fiziksel olarak nüfusun artmasına bağlı büyümüş ve yapı yoğunluğu artmıştır. Köyün nüfusunun azalması ile de köyün büyümesi durmuştur (Şekil 17). Geçmişte tarım ve hayvancılıkla geçinen köy halkı nüfusun azalmasına bağlı olarak tarım ve hayvancılığı sadece kendi ihtiyaçları için yapmaktadır.

Şekil 16: Yassıca Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

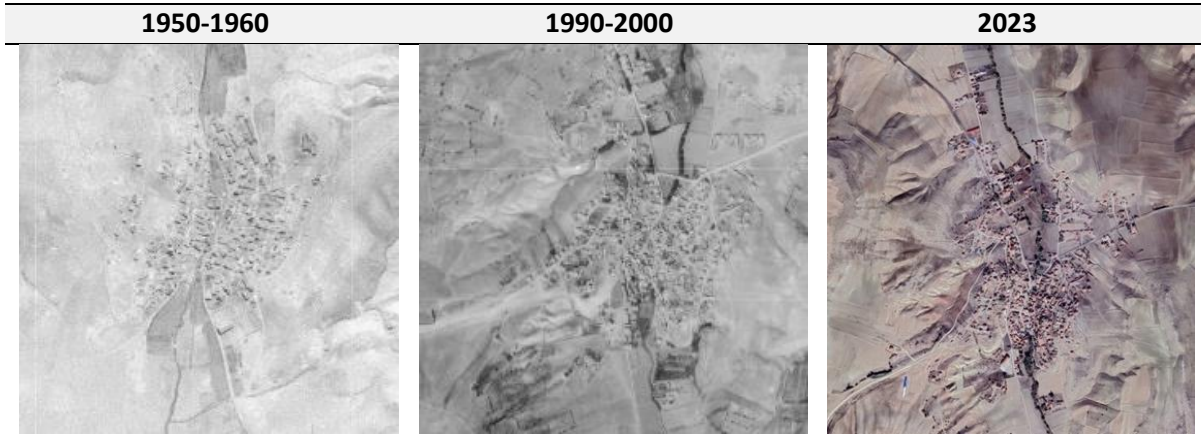
Şekil 17: Yıllara Göre Yassıca Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den İşlenerek)

Çayıçı Köyü: Nevşehir ilinde yer alan köy verimsiz ve taşlık olan toprak yapısına sahip bir vadi yerleşimi özelliği gösterir (Şekil 18). Köy, ortasından geçen vadinin tabanı boyunca oluşmuş düzlükte köy içi ulaşımını sağlayan yolun iki yanında, vadinin sırtlarına yerleşmiştir. Kamusal yapı olarak köyde kullanılan bir okul ve her iki vadi sırtında birer cami bulunmaktadır (Tablo 3). Köy okulu diğer yapılar arasında kalmış olup yerleşime etkisi olmamıştır. Camiler ise merkez oluşturabilecek bir konumda

olmalarına rağmen köyün biçimlenmesinde esas unsurlar olamamışlardır. Çayıçi Köyü nüfusu 1935 yılında 365, 1950 yılında 545, 1980 yılında 1158 ve 1990 yılında 1395 kişidir. Köyün nüfusunun en fazla olduğu 1990 yılından sonra nüfus düşmeye başlamış ve 2022 yılında 546 kişi olmuştur (Tablo 2). Köyün toprağının verimsiz olması nedeni ile köy halkı ile yapılan görüşmelerde tarım ve hayvancılık dışında ticaret, lojistik ve nakliyecilik gibi faaliyetlere yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Vadinin biçimlendirdiği köy nüfus artmasına bağlı fiziksel olarak büyümüş ve yapı yoğunluğu da artmıştır. Ancak nüfusun azalması ile bu gelişim durmuştur (Şekil 19).

Şekil 18: Çayıçi Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

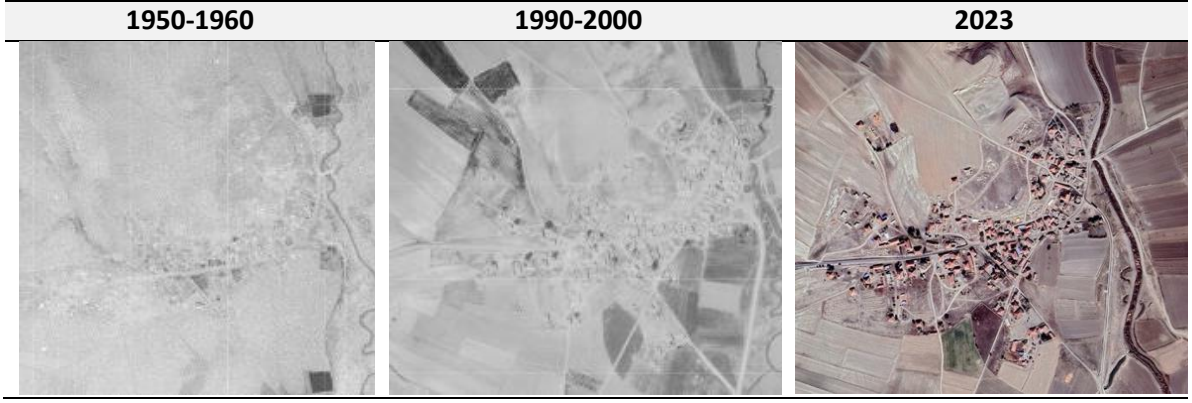

Şekil 19: Yıllara Göre Çayıçi Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den işlenerek)

Küllüce Köyü: Nevşehir iline bağlı köy vadi yerleşim özelliği gösterir (Şekil 20). Köye ulaşım sağlayan yol, eski bir dere yatağı olan vadinin ortasından geçer ve köyü ikiye böler. İkiye bölünen köy yerleşimi vadinin karşılıklı iki sırtında oluşmuştur. Köyde yerleşimin biçimlenmesine etkisi olmayan bir cami bulunur (Tablo 3). Küllüce Köyü yerleşimi topoğrafya ile şekillenmiş yol boyunca bir gelişme göstermektedir. Köyün nüfusu 1935 yılında 168, 1950 yılında 195, 1985 yılında 499 kişidir. Köyün nüfusunun en fazla olduğu 1985 yılından sonra nüfus azalmaya başlamış ve 2022 yılında 134 kişi olmuştur (Tablo 2). Tarım ve hayvancılıkla geçinen köy halkı nüfus azaldığı için kendilerine yetebilecek şekilde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Köyün nüfusunun artması ile büyüyen ve yapı yoğunluğu artan köy, nüfusun azalması ile durağan bir gelişim içindedir (Şekil 21).

Şekil 20: Küllüce Köyü (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 21: Yıllara Göre Küllüce Köyü Yerleşimi (HGM, 2022'den İşlenerek)

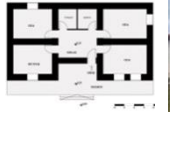

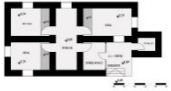

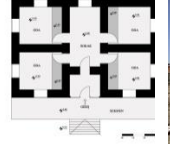

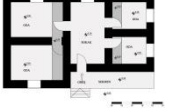

4. Yabancı Türkmen Aşireti Kırsal Konut Mimarisi

Geleneksel verilerden yola çıkan konut mimarisinin oluşumunda en önemli etken bulunduğu kültür, işlev ve doğal verilerdir. Daha önce de belirtildiği gibi Bektaş (1991; 46) Anadolu'da geleneksel yerleşimlerinin temel ilkeler doğrultusunda var olduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda incelenen konutların kırsal yaşam kültürüne uygun sade bir plan anlayışına sahip olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında Kırşehir ve Nevşehir illerinde bulunan 25 geleneksel konut ele alınmıştır (Tablo 4 ve 5).

Tablo 4: Nevşehir İlinde Yer Alan Yabancı Türkmen Aşireti Kırsal Konut Örnekleri

Yapı Sahibi (Köy)	Plan Krokisi	Giriş Cephesi	Yapı Sahibi (Köy)	Plan Krokisi	Giriş Cephesi
Sabri Duru (Hızırşağı)			İsa Yılmaz (Hızırşağı)		
Hasan Hüseyin Şahan (Yassıca)			Arif Bilgen (Yassıca)		
Alaadin Uzel (Çayıçi)			Mahmut Uzel (Çayıçi)		
Seyfi Doğan (Çayıçi)			Metin Yiğit (Küllüce)		
Hacı Sancak (Küllüce)			Mustafa Durmuş (Özce)		

Tablo 5: Kırşehir İlinde Yer Alan Yabancı Türkmen Aşireti Kırsal Konut Örnekleri

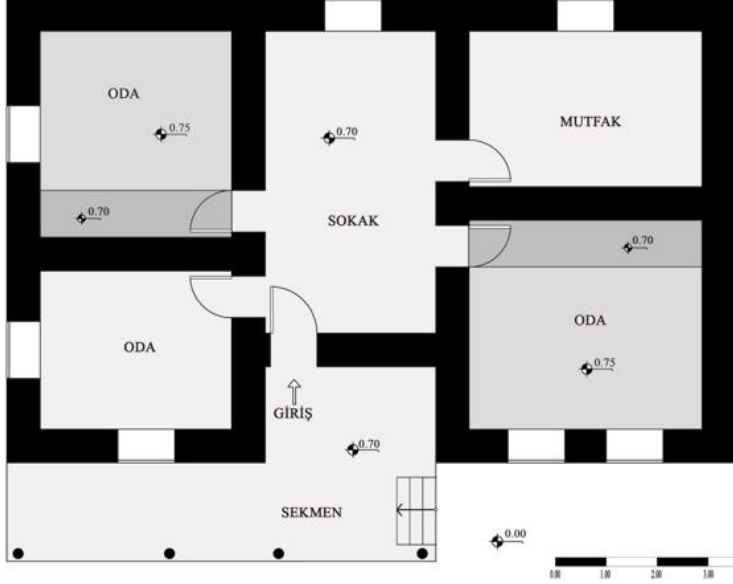
Yapı Sahibi (Köy)	Plan Krokisi	Giriş Cephesi	Yapı Sahibi (Köy)	Plan Krokisi	Giriş Cephesi
Sait Gökşen (Kızıldağyeniyapan)			Mustafa Dursun (Kızıldağyeniyapan)		
Nuh Işık (Kızıldağyeniyapan)			Adem Özdemir (Karaarkaç)		
Hulusi Yağmur (Karaarkaç)			Abdullah Yağmur (Kuşaklı)		
Bayram Durdu (Kuşaklı)			Mustafa Kaya (Kuşaklı)		
Seyfi Vapur (Bayramuşağı)			Murat Durdu (Bayramuşağı)		
Muzaffer Güneş (Bazlamaç)			Duran Biçer (Medetsiz)		
Murat Yurteri (Medetsiz)			İsa Korkmaz (Medetsiz)		
Ahmet Kılıç (Kılıçlı)					

4.1 Plan Özellikleri

Yabancı Türkmen Aşireti köylerinde geleneksel konutlar bir arada yer alır ve genellikle bahçe içerisindedirler. Ancak bahçeler her zaman bahçe duvarı ile sınırlandırılmamıştır. Bahçelerde kırsal yaşama uygun olacak şekilde *ocak damı* denilen mutfak, depo, ahır, ağıl, tuvalet gibi yapılar ve su kuyuları ya da havuzlar bulunur. Genellikle çok az eğime yerleşen konutlar zemin kotundan bir ya da daha fazla basamakla yükseltilmiştir.

İncelenen tüm konutlarda bahçeden eve geçerken bir giriş mekânı bulunmaktadır ve bu giriş mekânı yörede *sekmen* olarak adlandırılmıştır. Sekmenler çoğunlukla konutun içine niş de yaparlar. Bahçe

kotundan en az bir basamak yükseklikte olan sekmenlerin etrafı açık olduğu gibi metal, ahşap ya da taş malzemeli korkuluklarla da çevrelenmiştir. Sekmen mekanının üzeri konutun çatısı ile bütünleştirilerek kapatıldığı gibi üzeri açık olanlar da vardır. Çatı ile kapatılmışsa çatının taşınması için sekmenlerin kenarlarında ahşap direkler yer alır. Zemin kotu yükseltilecek, etrafı çevrilerek ya da üzeri kapatılarak oluşturulan bu yarı açık sekmen mekânı bir nevi ev ile bahçe arasında bir tampon bölgedir (Şekil 22).

Şekil 22: Murat Durdu Evi plan Krokisi (Yazarlar tarafından üretilmiştir)

Sekmeden sofalara, sofalardan da odalar geçilir. İncelenen geleneksel konutların 23 tanesi iç sofalı, iki tanesi orta sofalıdır (Tablo 6).

Tablo 6. Yabancı Türkmen Aşireti'ne Ait Köylerdeki Kırsal Konut Örneklerinin Plan Tipolojisi

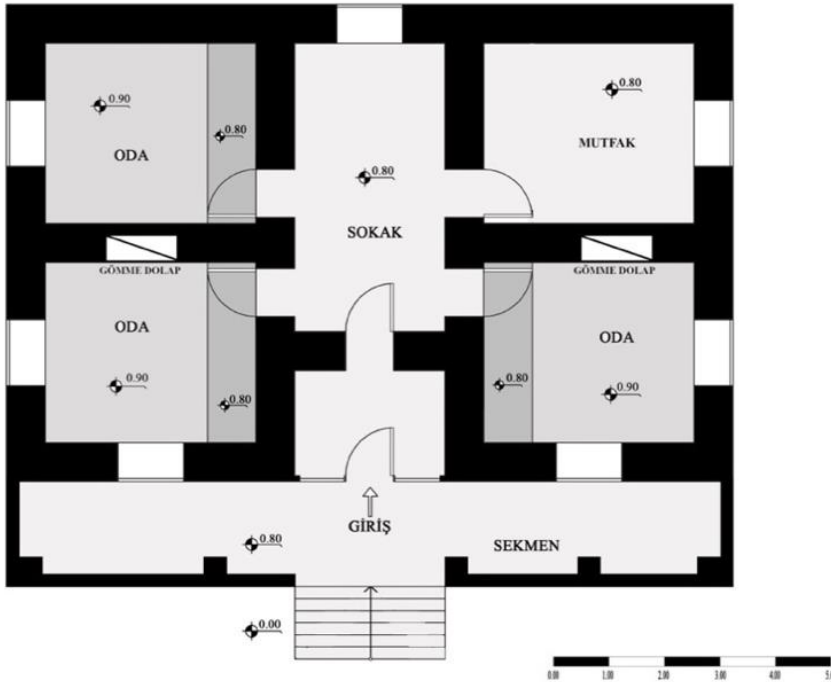
Yapı Sahibi	Plan Tipolojisi	Sekmen	Giriş Ağzı	Bağımsız Misafir Odası	Müdahale
Sait Gökşen (Kızıldağyeniyapan)	İç sofalı	Var	Var	Yok	Var
Mustafa Dursun (Kızıldağyeniyapan)	İç Sofalı	Var	Yok	Yok	Var
Nuh Işık (Kızıldağyeniyapan)	İç Sofalı	Var	Yok	Yok	Var
Adem Özdemir (Karaarkaç)	Orta Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Hulusi Yağmur (Karaarkaç)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Abdullah Yağmur (Kuşaklı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Bayram Durdu (Kuşaklı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Mustafa Kaya (Kuşaklı)	İç Sofalı	Var	Var	Var	Var
Seyfi Vapur (Bayramuşağı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Murat Durdu (Bayramuşağı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Sabri Duru (Hızırüşağı)	İç Sofalı	Var	Var	Var	Yok
İsa Yılmaz (Hızırüşağı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Mustafa Durmuş (Özce)	İç Sofalı	Var	Var	Var	Var
Muzaffer Güneş (Bazlamaç)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Duran Biçer (Medetsiz)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Murat Yurteri (Medetsiz)	İç Sofalı	Var	Yok	Var	Var
İsa Korkmaz (Medetsiz)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Ahmet Kılıç (Kılıçlı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Hasan Hüseyin Şahan (Yassıca)	İç Sofalı	Var	Yok	Var	Var
Arif Bilgen (Yassıca)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Alaadin Uzel (Çayıçı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Yok
Mahmut Uzel (Çayıçı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Yok
Seyfi Doğan (Çayıçı)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Yok
Metin Yiğit (Küllüce)	İç Sofalı	Var	Var	Yok	Var
Hacı Sancak (Küllüce)	Orta Sofalı	Var	Var	Yok	Var

Sofa, Yabancı Türkmen Aşireti köylerinde *sokak* olarak adlandırılır ve genel olarak hane halkı tarafından toplanma ve ortak zaman geçirme alanı olarak kullanılır. Sokak ve odalar da mahremiyet ve geniş aile düzenine uygun mekân organizasyonu ile bir araya gelmiştir. Giriş kapısından girilen sokak, dikdörtgen veya kare formludur ve bazı konutlarda bir basamak yükseltilerek oturma alanları oluşturulduğu görülmüştür (Şekil 23). Bu konutların özgününde mutfak ve tuvalet konut içinde yer almaz. Bunun yerine bahçeleri içinde *ocak damı* denilen mutfakları bulunur. Bu nedenle günümüzde çoğunlukla sokakların bir ucu kapatılarak ya da odaların biri mutfak ya da banyo-tuvalet yapılmıştır. Sokaklar oldukça sade olup süsleme unsurları barındırmazlar.

Şekil 23: Arif Bilgen Evi, Sokakta (Sofa) Yükseltilmiş Oturma Mekânı (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Sokaktan (sofa) geçilen odalar dörtgen planlı olup oldukça sadedirler (Şekil 24). Odaların giriş kapısı önünde, oda kotunun 5-10 cm altında, giriş kapısının bulunduğu duvar ya da giriş kapısına dik olan duvar boyunca ve 1-1,5 m genişliğinde ıslak hacim alanı bulunur. Banyo ve temizlik ihtiyacının karşılandığı, etrafı kapalı olmayan bu alan, yörede *giriş ağzı* olarak adlandırılmıştır (Şekil 25).

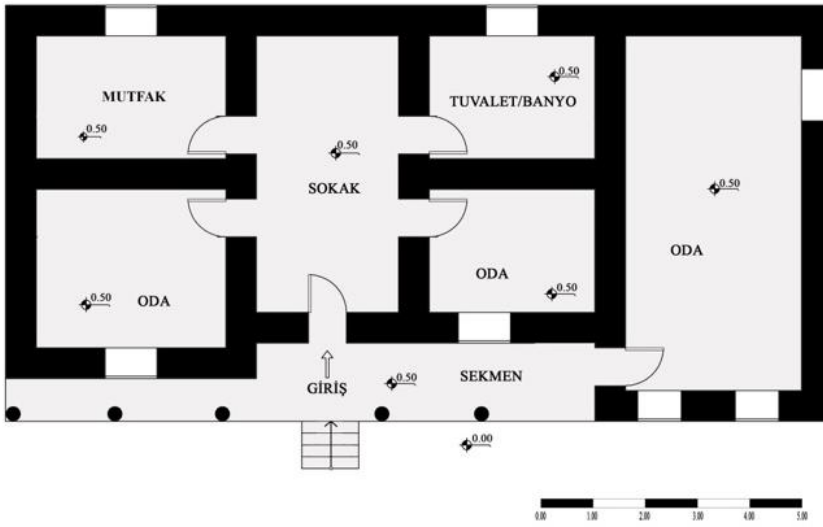

Şekil 24: İsa Korkmaz Evi Plan Krokisi, Odalarda Yer Alan Giriş Ağzı (Yazarlar tarafından üretilmiştir)

Şekil 25: İsa Korkmaz Evi, Odalarda Bulunan Giriş Ağız Örneği (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Ayrıca incelenen 25 konutun beşinde sokak mekânı ile ilişkisi olmayan ve sekmeden girilen odaların da olduğu görülmüştür. Muhtemelen misafir ağırlamak için kullanılan bu odalar mahremiyet olgusu çerçevesinde mevcut olmuşlardır (Şekil 26).

Şekil 26: Hasan Hüseyin Şaban Evi Plan Krokisi, Sekmeden Girilen Bağımsız Oda Örneği (Yazarlar tarafından üretilmiştir)

4.2 Cephe Özellikleri

Çalışma alanında yer alan köylerdeki tüm geleneksel konutlar gözlem yoluyla incelenmiştir. İçine girilebilen ve gözlemlenen konutlardan elde edilen verilere bakıldığında yapım tekniği ve malzemesi fark etmeksizin plan tiplerinin cephelerine yansıdığı görülmektedir. İncelenen 25 konutun 21'i tek katlı olup diğerleri iki katlıdır (Şekil 27). Geleneksel konutların esas cepheleri giriş kapısının ve sekmenin olduğu ön cephedir. Çoğunlukla iç sofalı olan konutlarda sekme, ön cephe ortasında konuta niş yaparak, ön cephe boyunca uzanarak ve ön cephenin köşesinde yer alarak üç şekilde konumlandırılmıştır (Şekil 28). Çoğunluğu köşede olan sekmenin konutlardaki bu konumu geleneksel konutlara tipolojik bir karakter vermektedir. Sekmeler her zaman bahçe kotundan en az bir basamak yükseltilecek yarı açık mekanlardır ve etrafları sekmenin yüksekliğine göre bazen korkuluklarla çevrilidir. Sekmelerin kapatılıp konutların içine alındığı ya da ek bir mekân eklendiği örnekler de mevcuttur. Ön cepheleri çoğunlukla sıvalı ve boyalı olan geleneksel konutların diğer cepheleri pencere açıklıkları dışında bir unsur barındırmaz ve sıvalı, sıvasız ya da boyalı, boyasız olabilir (Tablo 7).

Şekil 27: Taş Malzemeli (sol) ve Kerpiç Malzemeli (sağ) İki Katlı Konutlar (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 28: Abdullah Yağmur (sol), Sabri Duru (orta) ve İsa Korkmaz (sağ) Evlerinde Sekmenlerin Ön Cephedeki Yeri (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Tablo 7. İncelenen Yabancı Türkmen Aşireti'ne Ait Kırsal Konut Örneklerinin Kat Sayısı ve Ön Cephedeki Sekmen Yerleri

Yapı Sahibi	Kat	Sekmenin Yeri	Yapı Sahibi	Kat	Sekmenin Yeri
Sait Gökşen (Kızıldağyeniyapan)	1	Ortada	İsa Korkmaz (Medetsiz)	1	Ön Cephe Boyunca
Mustafa Dursun (Kızıldağyeniyapan)	1	Ön Cephe Boyunca	Ahmet Kılıç (Kılıçlı)	1	Köşede
Nuh Işık (Kızıldağyeniyapan)	1	Köşede	Sabri Duru (Hızırüşağı)	1	Köşede
Adem Özdemir (Karaarkaç)	1	Ortada	İsa Yılmaz (Hızırüşağı)	1	Ortada
Hulusi Yağmur (Karaarkaç)	1	Köşede	Mustafa Durmuş (Özce)	2	Köşede
Abdullah Yağmur (Kuşaklı)	1	Ortada	H. Hüseyin Şahan (Yassica)	1	Köşede
Bayram Durdu (Kuşaklı)	1	Köşede	Arif Bilgen (Yassica)	1	Ön Cephe Boyunca
Mustafa Kaya (Kuşaklı)	1	Köşede	Alaadin Uzel (Çayıçı)	2	Köşede
Seyfi Vapur (Bayramüşağı)	1	Köşede	Mahmut Uzel (Çayıçı)	2	Ortada
Murat Durdu (Bayramüşağı)	1	Köşede	Seyfi Doğan (Çayıçı)	1	Köşede
Muzaffer Güneş (Bazlamaç)	2	Köşede	Metin Yiğit (Küllüce)	1	Köşede
Duran Biçer (Medetsiz)	1	Ortada	Hacı Sancak (Küllüce)	1	Köşede
Murat Yurteri (Medetsiz)	1	Köşede			

4.3 Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri

Yabancı Türkmen Aşiretine mensup kişilerin yaşadığı köylerde incelenen geleneksel konutların tamamı taş temelli ve taş ya da kerpiç duvarlı malzeme ile yığma yapım tekniği ile yapılmıştır. Ancak taş duvarlı konut sayısı daha az olup duvarlar çoğunlukla kerpiç malzemelidir. Duvarlar malzemeye bağlı kalmaksızın 60-70 cm kalınlığındadır. İncelenen konutların döşeme, tavan ve çatı iskelet malzemeleri ahşaptır. Varsa ara kat döşemelerine ve tavanlara ısı yalıtımı sağlamak amacıyla saman karışımı bir tabaka serilerek hasır ile kapatılmıştır. Hasır kaplamanın altında da 50-60 cm aralıklı ahşap mertekler yerleştirilmiş ve aynı zamanda çatı ya da döşeme yükünün duvarlara iletilmesi sağlanmıştır (Şekil 29). Bu tavanların çoğu günümüzde kapatılmıştır. Konutların iç duvarları saman karışımı siva ile kaplı olup dış duvarlarda kerpiç malzemeli konutlar sıvanmış, taş malzemeli konutlarda da çoğunlukla sıvanmamıştır. Konutların ön cepheleri boyalı olup diğer cepheler her zaman boyalı değildir (Şekil 30).

Şekil 29: Kırsal Konutlarda Yer Alan Tavanlar (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 30: Taş Duvarlı Sivasız Cepheler (Murat Yurteri Evi), (Mehmet Kaan Öztürk Arşivi, 2023)

Yabancı Türkmen Aşireti'ne ait incelenen geleneksel konutlar yığma yapım tekniği ile taş temelli, ahşap iskeletli ve kerpiç ya da taş duvarlı olarak inşa edilmişlerdir. Konutların duvar kalınlıkları yakın çevrelerinden kolayca temin edilebilen malzemenin niteliği ne olursa olsun karasal iklime uygun 60-70 cm kalınlığındadır. Ahşap iskeletli, eğimli ve kiremit kaplı çatılarla örtülü konutlar genellikle tek katlıdır (Tablo 8). Konutların bahçelerinde bulunan ocak damı, ahır, depo ve tuvalet gibi yapılar da konutlar gibi aynı teknik ve malzeme ile inşa edilmiştir.

Tablo 8. Yabancı Türkmen Aşireti Kırsal Konut Örneklerinin Cephe Malzemesi ve Kaplama Özellikleri

Yapı Sahibi (Köy)	Duvar Malzemesi	Cephe Kaplaması
Sait Gökşen (Kızıldağyeniyapan)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Mustafa Dursun (Kızıldağyeniyapan)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Nuh Işık (Kızıldağyeniyapan)	Kerpiç	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva
Adem Özdemir (Karaarkaç)	Kerpiç	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva
Hulusi Yağmur (Karaarkaç)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Abdullah Yağmur (Kuşaklı)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Bayram Durdu (Kuşaklı)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Mustafa Kaya (Kuşaklı)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Seyfi Vapur (Bayramuşağı)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Murat Durdu (Bayramuşağı)	Kerpiç	Ön Cephe: Boyalı/ Diğer Cepheler: Siva
Muzaffer Güneş (Bazlamaç)	Taş	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva
Duran Biçer (Medetsiz)	Taş	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva+Boya
Murat Yurteri (Medetsiz)	Taş	Bütün Cepheler Sivasız
İsa Korkmaz (Medetsiz)	Kerpiç	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva
Ahmet Kılıç (Kılıçlı)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Sabri Duru (Hızırüşağı)	Taş	Bütün Cepheler Siva+Boya
İsa Yılmaz (Hızırüşağı)	Kerpiç	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva
Mustafa Durmuş (Özce)	Taş	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Sivasız
Hasan Hüseyin Şahan (Yassıca)	Kerpiç	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva
Arif Bilgen (Yassıca)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Alaadin Uzel (Çayıçlı)	Taş	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Sivasız
Mahmut Uzel (Çayıçlı)	Taş	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Siva
Seyfi Doğan (Çayıçlı)	Taş	Ön Cephe: Siva+Boya/ Diğer Cepheler: Sivasız
Metin Yiğit (Küllüce)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya
Hacı Sancak (Küllüce)	Kerpiç	Bütün Cepheler Siva+Boya

5. Tartışma ve Değerlendirme

Yerleşimlerin doğal çevre morfolojik dinamiklerine göre şekillenmesinin en açık şekilde görüldüğü kırsal yerleşimler, Schulz'un (1980) ifade ettiği gibi yerleşimler bu koşullar altında "yer" in niteliğine göre şekillenir ve insanlar vadilerdeki düzlüklere, dağların eteklerine, deniz, göl ya da nehirlerin kenarlarına yerleşirler (Saka, 1996: 8). Ancak yerin niteliğine göre şekillenen yerleşim ve mimariler aynı özellikleri de göstermez. Bunun nedenleri de toplumların kültür, nüfus, üretim şekilleri, ekonomik yapı, malzeme ve yapım teknikleri, eğitim düzeyi, yaşam tarzı, aile ve aile yapısı, akrabalık ilişkileri gibi beşerî unsurların farklı olmasıdır. Kısaca fiziksel çevrenin imkân verdiği ölçüde kurulan yerleşimler sosyal çevre ile şekillenerek özgün nitelikler kazanır ve yerleşimlerin morfolojilerine etki eden dinamiklerin de bir ya da daha fazlası yerleşimlerde baskın olabilir. Aynı zamanda yerleşimlerin gelişmesinde morfolojiyi belirleyen dinamikler zaman içinde dönüşebilir, yer değiştirebilir ya da ortadan kalkabilir. Örneğin geçmişte ticaret yolları üzerinde bulunan bir kentin ekonomik faaliyeti ticaretken, bu ticaret yolunun değişmesi ile ekonomik faaliyetler değişmek zorunda kalır. Bu konuda Moudon (1997), yerleşimlerde gerçekleşen ekonomik değişimlerin yerleşimin diğer dinamiklerini doğrudan etkileyeceğini ifade eder. Zamanla insanların gereksinim ya da beklentilerin değişmesi yerleşimlerin morfolojisinde değişiklikler yapar. Kısaca yerleşim morfolojilerini doğal ve beşerî dinamikler etkiler.

Bu bağlamda Yabancı Türkmen Aşiretine ait köylerin yerleşim morfolojisinde etkili olan doğal ve beşerî dinamikler tespit edilmiştir. Doğal dinamiklere bakıldığında; aynı iklim kuşağı ve bitki örtüsüne sahip köylerin topoğrafyalarının eğimli ya da düz olmalarına göre sekizi vadi, biri tepe ve üçü ova olmak üzere köylerin yerleşimlerinde farklılıklar görülmüştür. Köylerin topoğrafyaları farklı olmakla birlikte bütün köyler toplu yerleşim özelliği gösterir. Köylerin gelişimlerini yüksek tepeler ve dereler sınırlandırmıştır. Köylerin zaman içinde dönüşüm ve değişim süreçleri beşerî dinamikler üzerinden ele alındığında nüfusun yerleşimlerin fiziksel büyümesi ve mimari yapılanmasında etkili olduğu görülmüştür. Köylerin 1935 yılından itibaren nüfusları analiz edildiğinde, 1935 yılından itibaren artan nüfusunun 1975-1990 yılları arasında en fazla olduğu görülmüştür. Daha sonra köylere teknolojinin girmesi, üretim biçimlerinin değişmesi, eğitim, sağlık ve sosyal taleplerin artması ile köylerde göçler başlayarak nüfuslarının bu yıllardan sonra düştüğü görülmüştür (Tablo 1 ve 2). Bu nüfus düşüşü de köylerin fiziksel görünümüne yansıdığı 1950 sonrası elde edilen hava fotoğraflarından izlenmiştir. Hava fotoğrafları köylerin çoğunda 1950-1960'lı yıllarda seyrek bir yapılaşma olduğu, bu yapılaşma 1990-2000'li yıllarda daha yoğunlaşmış ve yerleşimlerin de çoğunun fiziksel olarak büyüdüğü görülmüştür. Bu yıllardan sonra yapı yoğunluğunun ve fiziksel büyümenin artmadığı tespit edilmiştir.

Anadolu geleneksel konutları oda ve sofa mekân kurgusu ile oluşturulmuş olup bu düzenlemede evin iç yaşamı doğrudan sokağa açılmaz ve evin mahremiyetinin sağlanması, dışarının kirinin eve taşınmaması için giriş ile sofa arasında bir tampon bölge vardır (Erpi, 1991; 74). Yabancı Türkmen aşireti kırsal konutları da her biri kendine özgü Anadolu Geleneksel Konut kültüründe olduğu gibi içe dönük bir düzen ile bir araya gelmiştir (Tablo 14 ve 15). Bu bağlamda Yabancı Türkmen Aşireti yerleşimlerinde ev ile sokak arasında her evin bir bahçesi bulunur. Bu bahçede mutfak (ocak damı), depolar, ahır, ağıl, tuvalet gibi tarım ve hayvancılığa dayalı üretim biçimlerinin gereksinimlerini karşılayacak mekanlar bulunur.

Yine içe dönük düzenleme konutlara girmeden, bahçe kotundan en az bir basamak ya da daha fazla yükseltilerek oluşturulmuş "sekmen" olarak adlandırdıkları giriş mekânı ile oluşturulmuştur. İncelenen 25 konutun sofa ve odalardan oluştuğu görülmüştür. Bu konutların da üçü orta sofalı olup diğerleri iç sofalıdır (Tablo 16). Yörede "sokak" olarak adlandırılan sofa mekânından, girişinin önünde oda kotundan düşük "giriş ağız" olarak adlandırılan ıslak mekânı bulunan odalara geçilir. Esasında giriş ağız, Anadolu Geleneksel Konut Mimarisi'nde odalarda yer alan gömme dolap mantığı ile örtüşmektedir (Şekil 14). Ancak günümüzde pek çok konutta giriş ağız alanı kaldırılmıştır. Giriş ağız alanının kaldırılmadığı konutlarda bu alanların bazı konutlarda perde ile kapatıldığı görülmüştür. Kentsel

alanlardaki geleneksel konutlar gibi sedir, ocak, gömme dolap, gömme dolaplar içinde hamamlıklar, sergen ve lambalık (Akın 2009; 211) gibi öğelere yer verilmemiştir. Yabancı Türkmen Aşireti geleneksel konutlarının kentsel yerleşimlerde yer alan geleneksel konutlardan temelde farkı, iç mekân donatı elemanlarının sadeliği, süsleme ve işçilik detaylarının daha ince olmayışıdır. Oldukça sade cepheleri olan bu konutların sadece ön cepheleri sekmenlerle hareketlendirilmiştir. Yapım tekniği ve malzeme kullanımı Anadolu yer alan tüm konutlar gibi, yığma tekniği, taş, kerpiç ve ahşap malzeme ile inşa edilmiş olup yakın çevresinde bol olan malzemeler ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

SONUÇLAR

Anadolu'nun birbirinden çok farklı ve uzak coğrafyalarında dahi olsa yerleşimlerin ve geleneksel mimarilerinin ortak paylaştığı kültür Anadolu'nun her yöresinde yerleşim, plan, cephe, malzeme ve yapım tekniği ile ortak tipolojiler ortaya çıkarmıştır. Yabancı Türkmen Aşireti'ne ait köy yerleşimleri ve kırsal konut mimarileri kırsal yaşamın gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve doğal verilerle şekillenmiştir. Bu çalışma ile Yabancı Türkmen Aşireti'ne bağlı köylerde yapılan bu çalışma ile doğal ve beşerî dinamiklerin yerleşimlerin ve konut mimarilerinin morfolojik ve tipolojik özellikleri ortaya konulmuştur. İklim, topoğrafya, bitki örtüsü, su kaynakları gibi doğal veriler kırsal yerleşimlerin morfolojisinin oluşumunda etkili olduğu gibi üretim şekilleri, gelenekler, aile yapısı gibi beşerî faktörler de etkilidir. Ancak bu faktörlerden birinin değişmesi diğerlerinin de değişmesine neden olarak yerleşimlerin ve mimarilerin morfolojik ve tipolojik özelliklerini değiştirmeye başlamaktadır. Sonuç olarak, incelenen köylerde doğal dinamiklerin aynı kalmasına rağmen endüstrinin gelişmesine bağlı olarak yaşam şekillerinin, teknolojinin ve üretim şekillerinin değişmesi ile insanların büyük kentlere göç etmesi beşerî dinamikleri değiştirmiştir. Bu da beraberinde insanların istek, talep ve beklentilerini değiştirdiği için konut kültürü de değiştirmiş ve konut yapıları ya uygun olmayan şekilde değiştirilmiş ya da terk edilmiştir. Köylerde yaşamlarını sürdüren insanların çoğunun da plansız bir şekilde özgün olmayan betonarme konut yapıları inşa ettiği ve bu yapılarla yerleşimlerin özgün morfolojik yapılarının bozulduğu görülmüştür. Bu sürecin bu şekilde değişmesi, farklılaşması zaman içinde doğal çevre dinamiklerinin de değişmesine neden olacaktır. Özgün, kimlikli kırsal yerleşim ve mimarilerinin korunarak geleceğe aktarılması için ivedilikle ekonomik, teknik, sosyal önlemleri alan çok paydaşlı çalışmaların yapılması gereklidir. Bu çalışma gelecekte kırsal alanlarda yapılacak koruma çalışmaları için altlık teşkil edecek niteliktedir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Bu çalışma sırasında bizlere her türlü kolaylığı sağlayan Yabanlı Türkmen Aşiretine mensup yöre halkına teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA:

- Ahunbay, Zeynep (2004). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayını, 3. Baskı, İstanbul.
- Akın, Emine Saka ve Kalınbayrak Ercan, Aygün (2022). Türkiye’de 1930-1950 Yılları Arasında Kadının Toplum ve Konut İçindeki Yeri: Ev-İş Dergisi, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi* 7(2), s.525-557.
- Akın, Emine Saka (2009). *Tokat Kenti’nin Fiziksel Gelişimi, Anıtsal ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi ve Değerlendirmesi*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı. Yök Ulusal Tez Merkezi: 233679
- Akok, Mahmut (1958). Tokat Şehrinin Eski Evleri, *Yıllık Araştırmalar Dergisi II*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.129-151.
- Aksoy, Özgönül (1977). *Biçimlendirme*, Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat ve Mimarlık Fakültesi Yayın No: 29.
- Ayyıldız, Sonay ve Özbayraktar, Mehtap (2018). Kültürel Süreklilik İçin Tipolojik Analizin Önemi: İzmit Merkez Geleneksel Konutları Örneği, *Online Journal of Art and Design* 6(4). Kocaeli.
- Bektaş, Cengiz (1991). Çağdaş Türk Evini Oluşturacak Yaşama Kültürü, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Mart 1990, Konya*, Ofset Repromat Matbaası, s. 73-83.
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) (2012). *Anadolu’da Kırsal Mimarlık*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Demiroğlu, Begüm (2020). *Ankara Polatlı Bölgesindeki Kırsal Yerleşim Yerlerinin Oluşum ve Gelişim Analizi*, Doktora Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı. Yök Ulusal Tez Merkezi: 650418.
- Eldem, Sedat Hakkı (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. Pulhan Matbaası.
- Eрпи, Feyyaz (1991). Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu’daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Mart 1990, Konya*, Ofset Repromat Matbaası, s. 45-49.
- Gümüş, Derya ve Kishalı, Emre (2018). Kültürel Mirasın Sürekliliği Üzerine Bir İnceleme: Göynük Hisarözü Köyü Örneği, *İdealkent Kent Araştırmalar Dergisi* 9/3(25), s. 909-940.
- Hasol, Doğan (1988). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Harita Genel Müdürlüğü (HGM) Arşivi, 2023.

Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), s. 373-393. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183301>

Kuban, Doğan (2001). *Türkiye'de Kentsel Koruma -Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Küçükerman, Önder (1996). *Turkish House, in Search of Spatial Identity, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi*, Türkiye Turing ve Otomobilcilik Kurumu, 5. Baskı, İstanbul.

Meydan Larousse (1969-1973). *Bayat: Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Sabah Yayınları, Cilt 2.

Moudon, Anne Vernez (1997). Urban Morphology As an Emerging Interdisciplinary Field, *Urban Morphology*, 3-10.

Muşkara, Üftade (2017). Kırsal Ölçekte Geleneksel Konut Mimarisinin Korunması: Özgünlük, *Sefad*, (37), s. 437-448.

Saka, Emine (1996). *Akçabaat Geleneksel Konutları Örneğinde Yöresel Kimlik Arayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı. Yök Ulusal Tez Merkezi: 57886

Sümer, Faruk (1985). *Yabanlu Pazarı*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İstanbul.

Sümerkan, Mustafa Reşat (1991). Doğu Karadeniz'de Kırsal Kesim Geleneksel Ev Plan Tiplerinin Yöresel Dağılımı, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, 5-7 Mart 1990, Konya, Ofset Reprint Matbaası, s. 173-184.

Türkiye İstatistik Kurumu Arşivi, 2023

Urfalıoğlu, Nur (2010). *Antalya, Isparta ve Burdur Evlerinde Cephe Biçimlenişi*. Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, Antalya.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study focuses on the morphological and typological characteristics of the settlements and architectures of the villages inhabited by the Yabanlı Turkmen tribe, whose original and identity settlements and architectures are deteriorating day by day, and the reasons for the differentiation of these features over time.

Research Questions:

What are the natural and human dynamics in the shaping of rural settlements and architecture? What are the natural and human factors in shaping the settlement and architecture of the villages of the Yabanlı Turkmen tribe? Why do these dynamics change? If these dynamics change, how do they affect other dynamics? What should be the methods of preserving these rural settlements and architectural products?

Literature Review:

Settlements shaped by natural and human dynamics have given rise to urban settlements that challenge nature with the developing technology, ignore natural data, and have sharpened the urban/rural distinction. Unlike urban settlements, it is known that natural data such as topography, climate, vegetation and human dynamics such as traditions and customs, economic structure, religious beliefs, family structure, kinship relations and livelihoods are still important in shaping rural settlements. For this reason, rural settlements continue to reveal their unique qualities by blending natural environmental data with their culture. Rural settlements in Türkiye are being emptied by the migration movements that started in the 1950s due to the development of industry, intensified in the 1980s and still continue, and both rural life culture and architectural products are deteriorating. For this reason, it is important to identify and inventory the rural settlements formed by natural and human dynamics with their original identities in order to protect them and transfer them to the future. In this study, the dynamics in the formation/differentiation of the original settlement morphologies and the typology of rural housing architecture in the villages inhabited by the Yabanlı Turkmen Tribe in the provinces of Kırşehir and Nevşehir in the Central Anatolia Region were revealed and inventoried.

Research Area and Methodology:

In this study, literature and field studies were carried out in order to follow the physical and spatial transformation of these 12 villages inhabited by the Yabanlı Turkmen Tribe through morphological analysis and to make architectural typology through 25 traditional housing examples in these villages. First of all, information on the geographical location, climate, vegetation, livelihoods, population and population structure of the villages was obtained from the Turkish Statistical Institute (TUIK, 2023) and historical aerial photographs were obtained from the General Directorate of Mapping (HGM, 2023) to reveal the morphological structure of the villages. Information on the demographic structure and economic status of the villages in the study area was obtained through interviews with the inhabitants of the villages. The dynamics affecting the settlement of these villages and information on traditional housing architecture were obtained as a result of the field work carried out with observation, inspection, photography and survey studies in the villages. With this information, the morphological structure of the villages over the years was compared with population analysis and the development of the villages was evaluated. With the survey studies carried out in the villages, the typologies of the traditional houses were extracted by analyzing the plan, facade and material analysis.

Results and Conclusions:

Natural and human dynamics affecting the settlement morphology of the villages belonging to the Yabanlı Turkmen tribe were identified. In terms of natural dynamics, there are differences in the settlements of the villages, eight of which are valleys, one hill and three plains, depending on whether the topography of the villages with the same climate zone and vegetation is sloping or flat. Although the topographies of the villages are different, all villages show collective settlement characteristics. The development of the villages was limited by high hills and streams. When the transformation and change processes of the villages over time are analyzed

through human dynamics, it is seen that population is effective in the physical growth and architectural structuring of the settlements.

The rural dwellings of the Yabanlı Turkmen tribe come together with an inward-oriented layout, as in the Anatolian Traditional Housing culture (Tables 14 and 15). In this context, each house has a garden between the house and the street in Yabanlı Turkmen tribal settlements. In this garden, there are spaces such as kitchen (hearth roof), storages, barns, corrals and s that will meet the requirements of agriculture and animal husbandry based production. It was observed that 25 houses consisted of sofas and rooms. Three of these dwellings have central sofas and the others have inner sofas (Table 16). The sofa space, which is called "street" in the region, leads to the rooms with a wet room called "entrance mouth" in front of the entrance, which is lower than the room level. The main difference of the traditional houses of the Yabanlı Turkmen Tribe from the traditional houses in urban settlements is the simplicity of the interior fittings and the lack of ornamentation and workmanship details. Only the front facades of these houses with very plain facades are enlivened with tabs. Construction technique and use of materials Like all the houses in Anatolia, they were built with masonry technique, stone, mudbrick and wood materials, and the materials abundant in the immediate vicinity were predominantly used.

As a result, although the natural dynamics remained the same in the villages examined, the change in lifestyles, technology and production methods due to the development of industry changed the human dynamics. Since these changes have altered people's wishes, demands and expectations, housing structures have either been inappropriately modified or abandoned. It has been observed that most of the people living in the villages have built non-original reinforced concrete housing structures in an unplanned manner and the original morphological structures of the settlements have been disrupted with these structures. The change and differentiation of this process in this way will cause the dynamics of the natural environment to change over time. As a result, it is necessary to carry out multi-stakeholder studies that take economic, technical and social measures urgently in order to preserve and transfer the original, identity rural settlements and architectures to the future. This study will serve as a basis for conservation studies to be carried out in rural areas in the future.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/kent>
<https://www.kentakademisi.com/>